T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI

1900-1924 YILLARI ARASI

KONYA MEDRESELERİ

DOKTORA TEZİ

Danışman: Doç.Dr.Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Hazırlayan: Caner ARABACI

KONYA - 1996

ÖNSÖZ

Sosyal tarihçilik veya kurumların geçmişine yönelik tarihî araştırmalar, son yıllarda artmış bulunmaktadır. Bu durum, kültür ve medeniyetimiz açısından sağlıklı bir gelişmedir. Zira millî yükselişler gibi, düşüşlerin de "topyekünlüğü" artık kabul edilmektedir. Millet, yükselişe geçmişse bu sadece askerî başarılarla; düşüş ise yalnızca siyasî basiretsizlik veya harp alanlarındaki yenilgilerle izah edilememektedir.

Son asırlar, bizim için birçok ıslahat denemelerine rağmen, sürekli geri çekiliş ve küçülüşe sahne olmuştur. Acaba, bir cihan devletinin batışında eğitim kurumlarının rolü nedir? Devletteki iniş ve çıkışlara; medreselerdeki eğitim kalitesinin paralellik arzederek katıldığını söylemek mümkün müdür? Eğitim tarihimiz açısından katettiğimiz mesafe nedir? Eğitimimiz içinde, medreselerin yeri ne olmuştur? Dokuz asırlık eğitim kurumumuz olarak medreselerin geldiği seviye, oynadığı rol nedir?

Elbette, sorular sorulmalıdır. Ama bu çalışma, yukarıdaki soruların ancak sonuncusunu yoklama durumundadır. Konu; 24 yıllık bir zaman dilimi ve Konya merkezi ile sınırlıdır. Fakat, medrese tarihi açısından şu son çeyrek asırda, baş döndürücü değişmeler yaşanmıştır. Bu açıdan, medrese sistemi enine kesit halinde; kısa geçmişi, işleyişi, hocaları, öğrencileri, disiplini, dersleri, vakıfları ile birlikte Konya örneği sürekli göz önünde tutularak verilmeye çalışılmıştır. Klasik dönem; boyuna kesit olarak, II.Meşrutiyet'e gelinceye kadar bir bütünlük arzetmektedir. II.Meşrutiyetten sonra, Millî Mücadele yılları da dahil medrese sistemi üzerinde köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Onun için Giriş'in ardından 1908'e kadar medreseler, bir bütün olarak alınmıştır. Bundan sonra; II.Meşrutiyet, Millî Mücadele devri medreseleri ile Tevhid-i Tedrisat zamanı değerlendirmeye katılmıştır.

Şüphesiz Konya medreseleri hakkında, şimdiye kadar değişik seviyelerde yapılmış araştırmalar bulunmaktadır. Yalnız ele almaya çalıştığımız dönem ve sınırları kapsayanı yoktur. Önceki araştırmalar, bizim için de faydalı olmuş; faydalanılan veya tamamlanılan yerler metin içinde gösterilmiştir.

Araştırmadan maksat; geçmiş eğitim çalışmalarından ders çıkararak yararlanmaktır. Zira, başarısızlık nedenleri, yeterince ortaya konmadığı veya konulsa bile hatalar tekrar edildiği için eğitimde yer yer çıkmazlarla karşılaşılmıştır. Eğitim konusu, çözüm bekleyen dev cesameti ile bugün Türkiye'nin önünde durmaktadır.

Araştırma tarzı olarak, genel tarama ve muhteva çözümlemesi denenmiştir. Bunun için de ulaşılabilen bütün kaynaklara.(Konya içindeki mezarlıklar da dahil) başvurulmuştur. Vakfiye, berat, irade, vakıf-şer'i sicil kayıtları tarandıktan sonra, muhteva çözümlemesine tabi tutulmuş sonra değerlendirilmiştir.

Medreselerin yazılışında, alfabetik sıra gözetilmiştir. İsimlendirme; çeşitlilikten dolayı, sondan başlayarak geriye doğru gitme tarzında olmuştur. Yapılış tarihi, dönemi yerine alfabetik sıranın öne alınması, bulma kolaylığı ile ilgilidir. Değilse, metin içinde zaten tarihî seyir verilmeye çalışılmıştır. Konu uzunluk ve kısalığında ise, önem; yaşanılan dönem üzerindeki etkinlik göz önünde tutulmuştur. Onun için bazı medrese ve müderrislere geniş yer ayırmak kaçınılmaz olmuştur.

Bu çalışmada sadece bilgilerinden değil, ellerinde bulunan belgelerden de yararlandığım hocalarım bulunmaktadır. Danışmanım Doç.Dr.Yusuf KÜÇÜKDAĞ ile çalışmalarımda yardımcı olan Prof.Dr.Nejat GÖYÜNÇ, Prof.Dr.Ali Osman KOÇKUZU'ya; icâzetnâme kolleksiyonundan faydalandıran Av.Mehmet Ali UZ'a teşekkürü bir borç bilirim. İsimlerini anamadığım birçok değerli insanımızın varlığı; bizim için vazgeçilmez teşvik unsuru olarak, kıvanç vericidir.

Dört yıla yakın süren ***1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri***'nin; eksik ve hatalarına rağmen faydalı olması dileğiyle..

Caner ARABACI
Ekim 1996

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1908'DEN SONRA KONYA MEDRESELERİNDE ISLAH ÇALIŞMALARI VE 20 YÜZYILDA KONYA MEDRESELERİ

KISALTMALAR

A.Ü. : Ankara Üniversitesi.
A.Ü.İ.F. : Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi.
bk. : bak.
BOA : Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
BMA : Beyşehir Müftülüğü Arşivi.
c. : cilt
Çev. : Çeviren
DN : Defter Numarası.
DTCF : Dil Tarih Coğrafya Fakültesi.
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Dos.No. : Dosya Numarası
DUİT : BOA Dosya Usulü İrade Tasnifi.
Haz. : Hazırlayan
H. : Hicrî
İHLA : Konya-Karatay (Merkez) İmam-Hatip Lisesi Arşivi.
İA : İslâm Ansiklopedisi (MEB).
K. : Klasör.
KTSA : Konya-Karatay Tapu Sicil Müdürlüğü Arşivi.
KÖİA : Konya Vilâyeti Özel İdare Arşivi.
KŞS : Konya Şer'iyye Sicilleri.
KVS : Konya Vilâyeti Salnâmesi.
MMZC : Meclis-i Mebusan Zabıt Cerîdesi.
MTSA : Konya Meram Tapu Sicil Müdürlüğü Arşivi.
MMA : Konya Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşivi.
Konyalı Arşivi: Vakıflar Baş Müdürlüğü İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Kütüphane ve Arşivi.
KM : Koyunoğlu Müzesi.
M. : Milâdî
MEMA : Konya İl Millî Eğitim Müdürlüğü (Eski Arşivi) Ayniyat Deposu.
OA : Osmanlı Ansiklopedisi.
S. : Sayı
s. : sayfa
S.Ü. : Selçuk Üniversitesi.
TDK : Türk Dil Kurumu.
VBA : Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi.
VD : Vakıflar Dergisi.
VGMA : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.
Y : Yaprak.
yy : yüzyıl.
Z : Zarf.

GİRİŞ

Konya'nın Genel Durumu

Tek tek 1908 öncesi Konya medreselerine geçmeden önce Konya'nın genel durumuna bakmakta fayda vardır.

Yüz yıl öncesi düşünülürse[1] Konya; devlete ait bir kaç fabrika -o da biri yanmış- bir kaç dokuma atölyesi ve küçük işletmelerin bulunduğu "bozkırda çekirdek" misali şirin bir tarım kasabası görünümündedir.

Coğrafî olarak, kuzey-batı, güney-doğu doğrultusunda batıdan dağ sırası ile çevrilen çanağın içindeki Konya, özellikle Meram, Dere tarafı da dahil bir yeşil kuşağın içindedir. Bu taraftan lezzetlî tatlı suyu gelmekte, şehir içindeki çeşme ve şadırvanlara dağılmaktadır. Mevsimi gelince meyve ve üzüm bağları hatta ekin tarlaları da sulanan "tatlı suyu"n, çoğaltılması için yüzyıl başında önemli çalışmalar yapılacaktır.

Şehrin diğer durumu ise şöyle sıralanabilir: Selçuklular zamanından kalma Kalesi varsa da "münhedîm" olmuştur. Fakat çoğu yerlerde kalıntısı durmaktadır. Anadolu Selçuklu Sarayı (Konya Köşkü ve devamı)[2] harâptır, darphâne durmaktadır. İki yerde taştan yığma bina (kârgir) olarak tüccar bedesteni ve iki adet tütün (dûhan) fabrikası vardır. 44 câmi ile 147 mescidi bulunmaktadır. 22 yıl sonra câmi ve mescid sayısı, 74 adet artarak toplam 265 olmuştur.[3] 1300 H. Konya Vilâyeti Salnâmesine göre, 42 medrese, 2 kilise, 1314 dükkân, 7 han, erkek ve kadın 4'erden 8 hamam[4], 81 çeşme vardır.

Toplam 141 mahalle ve köyü ile 74.875 dönüm araziye sahiptir.[5] Bu arazide; buğday, arpa, çavdar, nohut, fiğ, yulaf, mercimek, fasulye, burçak, boy, afyon, her çeşit meyve ve "divlek" denilen gayet güzel kavun yetiştirilmektedir.

"Sanayi ürünleri" ise, halı, kilim, keçe ile yünden imal edilen abâ, kuşak, keten bezi ve iplikten üretilen bez ve Hafakıyye, Saraciyye,

---

1 ***KVS 1300 H.***, s.51-54.

2 Bk.Friedrich SARRE, ***Konya Köşkü***, (Çev. Şahabeddin UZLUK), Ankara 1967.

3 ***KVS, 1322 R / 1906***, s.67.

4 1923'e gelindiğinde, Mahkeme, Sultan, Türbe ve Ahmet Efendi olmak üzere 4 hamam vardır. Üstelik bunlar da âtıl vaziyettedir. Bkz. M. Ferit vd., ***Konya ve Rehberi***, İstanbul 1339, s.95.

5 Bir Konya dönümü 2.500 m^2'den hesap edilmektedir. Mahalle sayısı 120'dir.

Debbağiyye, Muvattabiyeden ibarettir. Bezir, haşhaş ve susam yağı çıkarılmakta, çok miktarda tiftik ve yapağı üretilmektedir.

Konya'da bulunan resmî binalar ise bir adet kışla, bir cephâne, bir depo, bir "atîk kârgir Bedestân", bir "atîk sanayihâne" ile bir adet "Güherçile Fabrika-ı Hümâyûnu"dur. Bunlardan bedesten, Vali Ahmet Tevfik Paşa zamanında o da "beledî vâridâtı ve hamiyyet-mendân ahâli" yardımı ile yapılmıştır. Fakat kullanılmaz haldedir. Barut Fabrikası ise içinde bulunan yılın (1882) 5 Ağustos günü kaza ile yanmış, gelecek baharda yeniden inşası kararlaştırılmıştır.

Ayrıca iki kat 5-6 odalı bir Telgrafhâne ve Postahâne binası vardır. Konya ile Akşehir, Ilgın, Karaman ve Ereğli Kazaları arasında buralarda da telgraf şubeleri bulunduğu için telgraf haberleşmesi yapılabilmekte aynı kazalara "posta işlemektedir."

Vilâyet merkezi olan 50'ye yakın odalı Hükümet Konağı ve Harem Dâiresi de iki buçuk yıl önce yanmıştır. Geriye 15 oda, Sandık Odası, Evrak Mahzeni ile taş yığma eski ve yeni Hapishâne kalmıştır.

1322 R./1906'ya gelindiğinde Konya merkezinde zikre değer eserler şunlardır: Birer olmak üzere, Saat Kulesi, Nümûne Çiftliği, Muvakkithâne, Hapishâne, Hastahâne, Güherçile Fabrikası, Hükümet Konağı, Kışla-ı Hümayun, 70 Tekke, 83 Mektep, 56 Medrese, 265 Câmii ve Mescid, 3 Kilise, 1 Manastır, 4 Kâlhâne, 4 Çömlekhâne, 44 Otel ve Kahvehâne, 2.189 dükkân ve mağaza, 23 Değirmen, 51 Fırın, 8 Hamam, 2 Buzhâne ve toplam 12.917 ev bulunmaktadır.[6] Burada en çok gelişme çeşmelerde olmuştur. Eskiden 145 çeşme varken, 109 Çayırbağı çeşmeleri eklenmiştir. 8 de şadırvan bulunmaktadır. Ertesi yıl ise (1907), biri Hükümet, diğeri Buğday Pazarı'ndan başlayıp Feridiye Karakolu önünde birleşerek İstasyon'da sona eren tramvay hattının yapımı kararlaştırılmış; iş hükümet tarafından Belediye'ye havale edilmiştir.[7] II.Abdülhamit devrinde başlayan tramvay (bir çeşit hafif raylı sistem) hattı yapımı Muammer Bey'in ikinci Konya Valiliği (1916-1918) devrinde bitirilip "Atlı Tramvay" halinde çalıştırılacaktır (1917)[8]. Bu devirde yapımı başarılan diğer önemli iş, Konya Lisesi (Erkek Öğretmen Okulu) binası ile Ziraat Âbidesi kaidesinin (şimdiki Atatürk Anıtı) yapımıdır.[9]

---

[6] ***KVS 1322 R.***, s.67.

[7] ***KVS.1325 H*/1907 M.** , s.282.

[8] Hanefi AYTEKİN, "Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Devrinde Konya'ya Hizmet Veren Valiler", ***Yeni Konya,*** 20 Ağustos 1975.

[9] UĞUR vd., ***Konya ve Rehberi***, s.66; Heykel, Heykeltıraş Gripel tarafından yapılmıştır. Konya Belediye Başkanı Kâzım Bey tarafından Haydarpaşa'da karşılanıp Konya'ya gönderilmiş kaide üzerine yerleştirilerek1926 Cumhuriyet Bayramı'na yetiştirilip

1920'li yıllar Konya'nın çarşısı, "Kayıklı Kahve'den başlayıp Nümûne Furunu önünde tamamlanan" (İstanbul Cad.), mütevaziliktedir. Attarlar Çarşısı ile Tevfikiye Caddesi'nin sağ ve solu, Kunduracılar ve Dülgerler Sitesi eski At Pazarı civarı buna eklenmektedir. Türbe Caddesi "Konya'nın Beyoğlu'su"dur. Ama dükkânların çoğu boştur. Öğretmenevleri'nden başlayarak Söylemez'in Konağı'na kadar olan geniş alan (Şimdiki Meram EML., Anadolu Lisesi, Ticaret Lisesi, Muhacir Pazarı'nın bulunduğu semt.) "Yüksek Mezarlık"tır. Söylemezin Konağı ile Sahibata Câmîi arası ise iri bir çukurluktur. Bu çukurluğun güneyinde belediye mezbahası olduğundan hayvan kanları, yağmur suları ile karışarak toplanmaktadır. Onun için adı "Kanlı Göl"dür.(Şimdiki Orman Böl. Müd, Etnoğrafya Müzesi vd.) Necati Bey İlkokulu, Büyük Eczane, Mehmed Akif Ersoy İlköğretim Okulu yeri, Eski Garaj; Şerafeddin Câmii kıyısındaki park, Şems Parkı tamamiyle mezarlıktır.

Şehir içinde iki önemli şose yol vardır. Biri Uluırmak'tan başlayarak, Eski Saman Pazarı, (buradan Arnavut kaldırımı başlar) Kayıklı Kahve, İstanbul Caddesi, Nümûne Furunu (burada şose başlar), Hacı Hasan Başı,Musalla Bağları güzergâhını takip ederek burada biter,şehri ikiye bölerdi. Diğeri ise Hükümet Alanı'ndan başlayan dar bir sokak halinde Belediye Sarayı (şimdiki İş Bankası) önünden Araboğlu Makası'na kıvrılır, oradan Zafer Alanı, Atatürk Müzesi, Atatürk Anıtı'ndan İstasyon'a uzanan iki tarafı ulu çınar ağaçları ile süslü, düzgün bir şosedir. Diğer yollar bakımsız ve tozludur. Konya "kışın çamur,yazın toz deryası" içinde "kocaman bir köy gibi"dir.[10]

Onun için "elli yıl önceki"(1920-25) Konya Belediyesi'nin "gözle görülebilen" iki hizmeti vardır. Biri temizlik (tanzifat) işleri, diğeri zabıta (on kişilik) hizmetleridir. Temizlik hizmetlerinin başında ise, yol sulamak gelmektedir. Sural, tanzifat hizmetini şöyle anlatır: "İki tekerlekli, üstleri sözde kapalı at arabalarıyla sözüm ona şehrin çöpleri toplanırdı. Yaz mevsimlerinde, ortasında bir varil oturtulmuş yine iki tekerlekli at arabalarıyla çarşılar sulanırdı. Ve bu işlem şöyle yapılırdı: Bir işçi, arabanın

---

açılışı yapılmıştır. Bk. *Babalık*, S.2207,2211,2232, 1,6,31 Teşrinievvel 1926; Belediye Başkanının oğlu olan Selçuk ES, konu hakkında daha geniş bilgi verir. Buna göre Macar Heykeltıraş Gripel, Heykeli tunçtan ve Budapeşte'de dökmüştür. Konya'ya 8 parça halinde getirilerek yerine monte edilip, "29 Ekim 1926'da Türkiye'de ilk defa, istanbul Sarayburnu'ndaki heykelden sonra Konya'da Atatürk'ün heykeli dikilmiştir." Heykel için harcanan para devrine göre dikkat çekicidir: "onaltı bin lira ". Heykelin kaidesi yani "Ziraat Âbidesi" olarak hazırlanan kısım ise Mimar Muzaffer Bey (1883-1920) tarafından klasik sanattan esintiler taşıyan bir üslupta inşa edilmiştir. Kaidenin maliyeti on bin liradır.(1917'de başlar.) Bk. Selçuk ES, "Atatürk Heykeli ve Âbidesi", ***Koyunoğlu Müzesi (KM)*, Dos. N.: 5747.**

10 Mahmut SURAL, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", ***Yeni Konya***, 22 Temmuz 1975, s.3 (Dizi yazı).

atını çeker, bir başka işçi de arkaya doğru meyillice oturtulmuş bulunan varile bağlı, ucu tenekeden yapılmış süzgeçli hortumu,uzunca bir kendirle ve olanca hızıyla sağa sola sallar, süzgeçten akan sular, sokakları, caddeleri böylece sulardı. Ayakları çıplak, kolları sıvalı tanzifat işçisinin arabalı varilinde su tükendiği zaman, sulamaya başlama noktası çoktan kurumuş olurdu. Ama yine de bir serinlik sezilirdi. İlk arazözün gelip de o Arnavut kaldırımlarındaki hayvan gübreleriyle toprağı, o zamanın tretuvar kenarlarına iterek uzun mesafeleri sulaması, önceleri şehir halkının şaşkınlığa uğramasına sebep olmuştu. Sonraları alışıldı tabii."[11]

Anadolu Selçukluları'na uzun süre başkentlik, Osmanlı Devleti'ne ise eyalet merkezliği eden Konya'nın geldiği nokta için şu söz ne kadar yerindedir: "Türk şehirlerinin genel olarak harap bir görünüşleri vardır. Fakat hiç biri Konya kadar harap değildir. Konya'yı, zamandan çok insan eli harap etmiş. Her asır kendinden öncekinin enkazından anıtlar meydana getirmiştir."[12]

Konya Vilâyeti,idarî yönden 5 sancak (liva,il), 25 kaza, 33 nahiye ve 2333 köyden mütşekkildir. Başta merkez sancak Konya olmak üzere diğerleri; Burdur, Teke, Hamidâbad (İsparta) ve Niğde'dir. Konya Sancağının 10 kazası ise şunlardır: Ereğli, Ermenâk, Akşehir, Ilgın, Beyşehri, Bozkır, Sultaniye(Karapınar), Seydişehri, Karaman ve Koçhisar'dır (Esbkeşan)[13]. Tabiidir ki bu kazaların bazılarında bugünkü ilçelerin birkaçı bulunduğu gibi, bazıları da ayrı il olmuşlardır. 1916'ya gelindiğinde ise Konya Vilâyeti; Konya, Burdur, İsparta olmak üzere üç sancaktan (Liva) oluşmaktadır. Antalya, Niğde müstakil iller içinde (Elviye-i gayri mülhaka) kayda geçmiştir.[14]

1886'da Konya Sancağı'nın toplam nüfusu 337.499'dur. (Erkek; 170.177, kadın; 167.321)[15] 1887'de, 1889'da nüfus aynıdır. Konya'nın

---

[11] SURAL, *aynı yer*, 24 Temmuz 1975, s.3.

[12] *Yurt Ansiklopedisi*, c.7., s.5262.

[13] ***KVS 1325 H.*** , s.135-276; ***1967 Konya İl Yıllığı***, s.87 ve ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.111'de 1300 H.'de Niğde ve Antalya'nın,tahminen 1337'de, İsparta ve Burdur Sancaklarının Konya'dan ayrıldığı yazılmaktadır. Halbuki Niğde, 1325'te Konya'ya bağlıdır. Ayrıca bk. Mehmed Nasrullah vd., ***Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas***, İstanbul 1325, s.68.

[14] ***İlmiye Salnâmesi*** 1334 H./1916 M., s.247-249, 266-267, 281-282, Aynı Salnâmede bir başlık altında olmadan Mısır-Kahire, Kıbrıs, Trablusgarb (Libya), Bingazi'nin de verilmesi (s.284-287) dikkat çekicidir.Halbuki bu eski vatan toprakları, 1916'dan çok daha önce düşman işgali altına girmiştir. Osmanlı Devleti; bu İslâm topraklarını İlmiye Salnâmesi'ne almakla İngiliz, İtalyan işgalini resmen benimsemediğini ortaya koymaktadır.Gerçi henüz I.Dünya Harbi'nin devam ettiği de gözönünde tutulmalıdır.

[15] ***KVS 1304 H.*** , s.119

merkez nüfusu ise 40.795'tir.[16] 1894'teki merkez nüfus ise 44.762'dir. Bu miktara 878 Rum, 1.566 Ermeni teba da dahildir.[17] 1896'da 45.773, 1897'de 45.894 olur. Yalnız 1897 merkez nüfusunun azınlık kısmında ilginç bir farklılaşma vardır. Önceleri sadece Rum, Ermeni nüfusu verilirken bu defa Katolik, Protestan ilâvesi yapılır. Rum nüfus 1.024, Ermeni 1.822, Katolik 37, Protestan 42'dir.[18] Şu hal, batılı devletlerin misyoner faliyetleri ile diretk ilişkilidir. Katolik nüfusun ortaya çıkması Fransız, Protestan nüfusun ise Amerikan ve Alman misyonerler ve nüfûzunun sonucudur. Sancak genelinde ise İslâm nüfus 390.098 iken Hıristiyan nüfus 12.016'dır.[19] Darkot, 1900'de Konya nüfusunun 50.000 civarında olduğunu yazar.[20] 1906'daki Konya merkez nüfusu, 52 164'tür. Son yıllardaki nüfus durumu ilk defa kadın nüfus lehinde değişmiştir. Zira bu merkez nüfusun 26.141'i kadın, 26.023'ü erkektir. Gayr-i müslim merkez nüfusunda ise erkek 1.921, kadın 1.814 olarak eski oranı korur. Yani Müslüman nüfusa göre erkek sayısında düşüş yoktur.[21] Sebep ise anlaşılır ve basittir. Çünkü son yıllar artık Balkanlar, Yemen, Girit vb. yerlerde Müslüman erkek nüfusta erimeler hızlanmıştır. 1907'de merkez nüfusta bir değişiklik olmamıştır: 52.164.[22]

120 mahalleli, 14 merkez köy ve 7 merkez nahiyeye sahip [23] Konya'da ticaret, gayr-i müslimlerin hakimiyetindedir. Sarraflık, kuyumculuk, bakırcılık, büyük çoğunluğuyla kunduracılık Rum ve Ermeniler elindedir. Mahalle arasında bohça içinde giyim eşyası satan "Dudu" denilen gayr-i müslim kadınlar bulunmaktadır. "Fes döneminde fes kalıpçıları bile, Rum ve Ermeni'dir."[24]

Bu arada Müslüman esnaflar da vardır. Ayaksız, yerdeki masası karşısında yer minderine bağdaş kurarak oturup, sanatını icra eden terziler

---

16 ***KVS 1305 H.***, s.113; ***KVS 1307 H.***, s.109.

17 ***KVS 1310 R.***, s.232.

18 ***KVS 1314 H.***, s.234; ***KVS 1317 H.***, s.62.

19 ***KVS 1317 H.***,s.181.

20 Besim DARKOT. "Konya" Md., ***İ.A.***, c.6, s.850.

21 ***KVS 1322 R.***, s.68.

22 ***KVS 1325 H.***, s.68; DARKOT, ***aynı yer***, s.850'de 1927'de Konya'nın Türkiye şehirleri arasında 6. sırada ve nüfusunun 47.500 olduğunu yazar. Nüfustaki bu anormallik, 1907-1927 arasındaki dönemle alâkalıdır. Harpler, ardından nüfus mübadelesi, nüfusu menfi yönde etkilemiştir. SURAL, ***aynı yer***, 22 Temmuz 1975, s.3'te Konya nüfusunun 1925'lerde 35 bine kadar düştüğünü yazar. Sebep "Rumlar'ın mübadeleye tabi tutulması"dır.

23 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.9; SURAL, ***aynı dizi***, 22 Temmuz 1975, s.3. (Merkez nahiyeler Meram, Suvarık, Akviran, Çumra, Kızılviran, Sille ve Dinek'tir. Bk. ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.9.)

24 SURAL, ***aynı yer***, 10 Aralık 1975, s.3. Ermeni tehcirinden (1915) ve mübadeleden (1923) sonra durum değişmiştir.

bunlardandır. "Kadı biçimi" denen, arkalı-önlü şalvar-pantolon arası giysi, kaba ceket, yelek, uçkurlu şalvar, işlik, camadan, salta dizlik, cübbe..dikmektedirler.[25]

Bu arada Konya'da kurulan bankalardan da söz etmek yerinde olacaktır. Yalnız hepsi II. Meşrutiyet'ten sonra açılmıştır. Tek şubeli ve mahallîdirler. Adları ve kuruluş yılları ile birlikte Konya'daki bankalar şunlardır: Konya İktisad-ı Millî Bankası (1912), Konya Ahali Bankası (1917), Konya Türk Ticaret Bankası (1920)[26]

Ticaretle uğraşan, asıl kazancı ise köylülere bankerlik yaparak kazanan "Hacı Efendiler" de önemli bir zümredir. "Hacı olmuş, başları âbâni sarıklı, varlıklı kimseler olan Hacı Ağa ve Efendiler, temiz ahlâklı fakat maddî menfaatlerine düşkün, basit kimselerdir. "Elleri tesbihli, beş vakit namazlarını camide kılan Hacı Ağalar dışındaki yaygın kitle; köylüler, küçük esnaf, sanatkârlar ile bağ-bahçe işleri yaparak geçinen halk tabakasıdır. Hacı Ağalar, diğer zümreler üzerinde etkilidirler. Medrese hocaları, mahalle imamları ve diğerleri ile samimi arkadaşlıkları vardır. Köylüler, işlerini bunlara sormakta, çocuklarını onların tavsiye ettiği medreselerde okutmaktadırlar.[27]

Yüzyıl başında Konya'nın ahlâkî ve sosyal yapısını; Konya Valisi Avlonyalı Ferit Paşa'nın sevap hânesine yazılan şu başarılar ortaya koyar: "Şekavetin (eşkıyalık) önüne geçmek için şiddetli tedbirler aldı. Memleketi imar etti. Selçuklu eserlerini tamir ettirdi. Maarif ve sanayinin gelişmesine, halıcılığı ihyaya çalıştı. Vilâyet geliri arttı. Ermeni mektepleri, ileri gelenleri ile Ermeni evlerini basarak bütün **ihtilâl** evrakını yakaladı. Fesat erbabını te'dib ederek ihtilâlin önüne geçti. Su getirtti. Çelebi'nin gücünü kırdı. Bu yüzden hocaların Konya'da etkisi arttı." Ve başarıları onu sadrazamlığa götürdü.[28]

Nüfus kısmında verildiği gibi Konya merkezinde azımsanmayacak bir Ermeni mevcudu vardır. Ermeniler Vali İzzet Bey Caddesi'nin sağ ve solundaki mahallelerde (Çifte Merdiven, Şems, Akıncılar) oturmaktadırlar.

---

[25] SURAL, *aynı yer*, 13 Ağustos 1915, s.3. "Cumhuriyetten sonraki değişikliklere ayak uyduramayan bu eski ustalar, son yıllarında çok sıkıntılı günler geçirmiş ve yok olup gitmişlerdir." Bu ustalardan bazıları şunlardır: Sivaslı Kâmil Usta (ünlülerin terzisi), Attar Yaşar (gelinlik kızların yeri), Topal Nuri (en usta terzi).

[26] ***Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978***, İstanbul 1980, s.467.Aynı yerde verilen bilgiye göre cumhuriyetten önce ülkede toplam 33 banka vardır. Bunların 20'si yerli 13'ü yabancıdır. Fakat yukarıda belirtildiği üzere yerliler genelde tek şubeli, mahallîdirler. Onun için bankacılık sahasına yabancılar hakimdir.

[27] ALTAY, ***10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası***, İstanbul 1970, s.220.

[28] İbnü'l-Emin Mahmut Kemâl İNAL, ***Son Sadrazamlar***, c.III, İstanbul 1982, s.1593-1653.

Rumlar ise, Sırçalı Medrese Caddesi'nin sağ ve solunu teşkil eden mahallelerde(Gazi Alemşah, Altun Çeşme, Araboğlu Makası vb.)dirler.[29]

Ferit Paşa'nın te'dib ettiği, fesat hareketinin II.Meşrutiyet'ten sonra arttığını görüyoruz. Fesat hareketini körükleyen ise misyonerlik faaliyetleridir. Bu faaliyetler de Müslüman halka değil özellikle gayr-i müslim tebaya yöneliktir. Temmuz 1911 yılına ait bir haber, fitne çalışmalarının sosyal yapı üzerindeki etkisini çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır. Haber Amerikalı misyoner Dr.Dad'ın faaliyetleri ile ilgilidir. Özetle; Dr.Dad, Konya'ya geleli iki ay olmuştur. Ama bu süre içinde altınlı-gümüşlü, güzel yüzlü hizmetlilerin bulunduğu toplantılar düzenleyerek bir cazibe merkezi haline gelmiştir. 4-5 Rum aile, mezhep değiştirerek Dr.Dad'ın tesiriyle Protestan olmuştur. Üstelik açıktan, doyurucu maaş verilirse mezhep değiştireceğini söyleyenler vardır. Ailelere 5-10 lira arasında, bekârlara 300 guruş para veren Dr.Dad'ın bundan önce bulunduğu Kayseri'de de kırdığı ceviz bini geçmiştir. Dad, adı üstünde doktordur. Halbuki asıl mesleği doktorluk olan bu misyoner, "ameliyat ettiği bir çocuğu üç ayrı yerinden işer halde bakımsız bırakmıştır." Demek ki asıl niyeti, tıb yoluyla hizmet değildir, siyasîdir. Üstelik Konya'da aldığı bir araziyi, izinsiz ve etrafı taciz eder vaziyette çevirtmiştir.[30]

Aynı yıllar için düşünülürse Müslüman ahali arasında da durum pek parlak değildir. Yine II.Meşrutiyet yıllarıdır (1911). Konya'da "orta malı" hükmüne girmiş bazı kadınlar alınıp-satılmaktadır. Onlar yüzünden yaralanmalar, ölümler olmaktadır. Elli-yüz lira gibi bir paraya alınabilen bu kadınlar, ailevî geçimsizlik vb. durumlardan ayağa düşmüşlerdir. İçkili toplantılarda oynatılmaktadırlar. Onlara sahiplenenler ise, korumak için elli-atmış liraya martin vb. tüfekler almaktadırlar. Zabıta, zaman zaman çatışmaya girerek yakaladığı bu kadınları, ailesine teslim etse de hovardalar, tekrar kaçırmaktadır. Bazen hükümetten, nikâh akdi yaparak alanlar çıkmakta ise de onlar da nikâhları altında tutmak yerine hükümeti çıkar çıkmaz tekrar satmaktadırlar. Eğer karı, hasımları eline geçmişse, resmî nikâhlı satıcı zabıtaya, "nikâhlı karımı kaçırdılar" diye müracaat etmekte ve silâhlı çatışmalar başlamaktadır. Konya Hapishânesi'nin kadınlar koğuşunda bir hayli fahişe kadın yatmaktadır.[31]

---

[29] SURAL, *aynı yer*, 22 Temmuz 1975, s.3.

[30] "Konya'da Protestanlık", ***Sırât-ı Müstakîm***, c.VI, S.150, 7 Temmuz 1327/1911, İstanbul, s.318.

[31] "Konya'da Ceraim ve Fahişe Kadınlar", ***Sırât-ı Müstakîm***, 12 Kanunusânî 1327, c.VII S.177, s.337-338.(Haber, Babalık'tan naklen alınmıştır.) Bu kadınlardan bazıları şunlardır: Adanalı Çopur Kızı, Dereli Alimena, Dereli Fadim, Koca Tatar, Cızzık,

"Oturak âlemi", "hovardalık" vardır. Fakat işin ilginç yönü bu iki gayri ahlâkî eylemin kendine has; üstelik titizlikle uyulan kurallarının bulunmasıdır. Âdetâ ahlâk dışılığa "ahlâkî standart" getirilmiştir. Meselâ, oturak âlemine girebilmek için "yıllarca söze sadâkat, emânete sahip olma, mertlik, gözü peklik, hele hele bele sağlam olmak" gibi vasıfları taşımak ve deneyden geçmek gerekmektedir.[32] Oturakta "cıvıklık yapılmaz, saz faslında konuşulmazdı. Konuşan "yinlicek, boş boğaz" sayılır bir daha alınmaz. Kadınla oynanmaz, oynayan gözden düşer"di.[33] Oturak, gecenin geç vakti "çebiç" yendikten sonra "vakitler garipleşti gayrı" sözü ile sona ererdi.

"Hovardalar için"se; "bir aile kadın veya kızının topuğuna bakmak kadar alçak, bayağı bir namussuzluk daha yok"tur. "Kötü avrat" bile ,aslâ bir fuhuş malı değildir. Bu durum toplumun "ırz-namus" anlayışı ile ilişkilidir. Zira ırz ve namus hakkında en küçük bir söylenti dahi, hakkında söylenti çıkanın bir gece içinde sorgusuz-sualsiz "et-yağ" edilmesine (öldürülmesine) neden olmaktadır. Onun için kadının süslü giyinip sokağa çıkması "oynaklık belirtisi" sayılırdı. Lafa gelen kadın veya kızın ne olduğunu kimse sormazdı. Ne olacağı zaten bilinirdi.[34]

Asayişi koruma konusunda ise 25-30 kişilik bir polis kadrosu Konya'ya rahatlıkla yetmektedir. Oturak âleminde kabadayıların kendi aralarındaki çatışmadan başka önemli polis olayı olmazdı. Ayrıca asayişin sağlanmasına, halkın aktif desteği vardı. "Bir hırsız suçüstü yakalandığı zaman ağzı yüzü halk tarafından yoğurtlanır, yıkamak için çeşmeye koşunca taşa tutulur, yüzünü yıkama fırsatı bulamazdı. Perişan vaziyette kaçacak delik arar, yediği taşlardan kafa-göz kan içinde kalırdı. Sonunda memlekette duramaz terkederdi."[35]

Bahtiyar, At Yormaz, Tahtelbahir, Karakız, Çukur Eniği.. Tabii bu adların hepsi takmadır. Bk. SURAL, *aynı dizi*, 17 Aralık 1975, s.3.

32 SURAL, *aynı yer*, 11 Aralık 1975, s.3.

33 SURAL, *aynı yer*, 17 Aralık 1975, s.3.

34 SURAL, *aynı yer*, 11 Aralık 1975, s.3, aynı yazar,30 Temmuz 1975,s.3 SURAL, ünlü hovardalardan da isimler verir: Anızkıran Mehmed Ağa, Uluırmaklı Hasan Hüseyin, Yıkık Mahalleli Abdurrahman Ağa, Anbar Ahmadın Hasan Hüseyin, Avcının Ali,Uzun Ali, Alişanın Hakkı, Kürt Mehmed Ağa, Kirişçinin Abdullah, Parsanalı Koca İbrahim, Takkasız, Hasibin Mehmed. ... bunlardandır. Bk. 17 Aralık 1975, s.3.

35 SURAL, *aynı yer*, 30 Temmuz 1975, s.3.

Batı Tipindeki Eğitim Kurumları

Konya'da 1867'de, biri Rik'a hocası olmak üzere üç muallimli Konya Mekteb-i Rüşdiyesi vardır. Yalnız üç hocadan en kıdemli muallim henüz göreve başlamamıştır.[36] 13 yıl sonra rüşdiye, 4 hoca ve bir bevvablı hale gelir.[37] 18 yıl sonra ise (1898) Konya Rüşdiyesi'ne, bir Kız Mekteb-i Rüşdiyesi, Erkek **İlk Öğretmen Okulu** (Dârü'l-Muallimin), İdadî Mektebi (lise) ilâve olunmuştur.[38] İlginç olan şudur ki; Maarif Nezâreti'nin bu ilk salnâmesinde Müslim, gayr-i müslim okulları, kütüphâneler, matbaa ve gazeteler hakkında dökümanter bilgi verildiği halde Konya medreseleri hakkında her hangi bir kayıt bulunamamıştır. Aynı okullar, ertesi yıl da varlıklarını korurlar.[39]

Kendisi de idadi öğrencisi olan İ. Aczi'nin anlattığına göre "İdadi mektebi açılınca medreseliler, bu yeri körlemek için" aleyhte dedikodular yaymışlardır.[40] Buradan, daha açılış safhasında medreselilerle, medreselere alternatif olarak kurulmaya çalışan Tanzimat sonrası eğitim kurumları arasında, menfî bir havanın bulunduğunu çıkarmak mümkündür. 1917'lere gelindiğinde ise Konya, mektep çeşidi yönünden yüksek bir seviyeyi yakalamıştır. Sanat Okulundan, Kız Öğretmen Okulu'na, Hukuk Mektebi'nden bir partiye ait İttihat-Terakki Mekteplerine varıncaya kadar zengin bir çeşniye sahiptir.[41] Medreselerde de bu çeşni bulunmaktadır. Aynı hüküm, ecnebi ve cemaat idaresindeki okullar için de geçerlidir.

1890'larda Ortodoks 3, Ermeni 2, Katolik 2 olmak üzere 7 Hıristiyan mektebi vardır.[42] 1899'da bu okul sayısı 4'tür.[43]

1901'de ise azınlık okul sayısı 6'dır. 1'i Rum-Ermeni karışık, 3'ü Ermeni, 2'si Rumlarındır. Rum okullarının ruhsatı "Ruhanî Heyete" aittir.[44] Toplam talebe miktarları ise, 888'dir. Okul çeşidi, talebe miktarı, okullaşmaya ilgi yönünden konuyu ele alan Dr.Fethi Ferit, 1952 yılında bir hayli çarpıcı değerlendirme yapar. Babası 1919-1924 arası Konya Maarif

---

36 ***KVS 1285 H.***, s.87.
37 ***KVS 1298 H.***, s.148.
38 ***SNMU, 1316 H.***, s.1152-1154-1159.
39 ***KVS 1317 H.***, s.63.
40 İbrahim Aczi (KENDİ), ***Devirler Arası Konya***, s.17.
41 Bk. Caner ARABACI, ***Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri***, Konya 1991, s.67-68-115-143-155. vd.
42 ***Konya Mecmuası***, ikinci Teşrin 1943, S.61-62, Konya,s.9 (V. Cuinet'in *Ge'ographineLa Turqui'e d'Aise* adlı eserinden.)
43 ***KVS 1317 H.***, s.70; ***SMNU 1316 H.***, s.1162-1163'e göre ise Konya'da Rumlara ait 4 ilkokul, 3 Rüşdiye; Ermenilere ait 1 İlkokul, 1 Rüşdiye olmak üzere 9 gayr-i müslim okulu vardı.
44 ***SMNU 1319 H.***, s.864; ***T.C.Devlet Salnâmesi*** 1340-1341 senesi, s.177'deki çizelgede Konya'daki Ecnebi ve Cemaat idaresindeki özel okul tektir. 68'i kız, 33'ü erkek olmak üzere 107 talebesi vardır.

Müdürü olan F.Ferit'in değerlendirmesi şöyledir: Gördüm ki, bundan altmış sene evvelki maarif teşkilâtımız bugünküne nazaran kabil-i kıyas edilemeyecek derecede fazla ve ileri durumdadır. Nitekim maarifimizi ıslah için İsviçre'den getirilen mütehassısın "sizin bugünkü maarifiniz elli sene evvelki maarifinizden elli sene daha geri ve noksandır", demesine ben de hak verdim" [45]

[45] Dr. Fethi Ferit UĞUR, "Altmış Sene Önce Konya'mızdaki Mekteplerde Maarif Teşkilâtı", ***Yeni Konya,*** 30 Haziran 1952, s.2.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDRESELERİN TARİHÎ GELİŞİMİNE KISA BİR BAKIŞ

"Milletler evvela mektep meydanında harp ederler ve irfan sahasında mânen galip olanlar maddeten muzaffer olurlar." [46]

Bir Fransız sözü bu. Balkan Harbleri'nin netâmeli günlerinde kadınlarımızın hatırına gelmiş ve nakledilmiş! Avrupalılar; "Mektep meydanında harb"in bilincinde olmalılar ki İngiliz komutan, Waterloo Savaşı'nı kazanınca şöyle deyiverir: "İngiltere, savaşı Eton Koleji'nin kürsülerinde kazandı."[47] Waterloo, 1815 yılında İngiltere ve müttefiklerinin Avrupa'yı kasıp kavuran meşhur Fransız General ve İmparatoru Napolyon'a karşı zafer kazandıkları yerin adı. Ama komutanın aklı, ta 1440'larda IV.Henri tarafından kurulan ve zamanla İngiltere'nin en önemli eğitim kurumu haline gelen Eton Koleji'nde. Burası 12-15 yaşlarındaki erkek çocukların klasik bir şekilde eğitim gördüğü bir okul. Okul, İngiliz kültür ve örfüne o kadar bağlıdır ki, mezun ettiği önemli kişiler bir yana özellikle kolejin ilk yıllarından kalma bazı bölümleri, kütüphâne, küçük kilisesi[48] hâlâ korunmakta yaşatılmaktadır. Kuruluşundan yaklaşık dört asır sonra kazanılan bir zafer niçin ETON'a maledilmektedir? Çünkü savaşı, insan unsuru kazanır. Silâhı kullanan insandır. Eğer insan, iyi eğitilmiş, moral değerler yönünden dolu olursa savaş için gerekli olan aslî donanımını almış demektir.

Onun için "millet" özelliğini taşıyan her insan toplumu; her tür inanç, gelecekte yaşamak isteyen her medenî varlık, eğitimle içli-dışlı olmak mecburiyetindedir. Buradan hareketle, millet varsa eğitim olayı vardır, hükmünü verebiliriz. Eğitimin cins ve kalitesine takılmadan verilecek bu hüküm, doğrudur. Zira millet haline gelme, dil, din, örf-âdet, tarih şuuru, sanat anlayışı gibi birçok ortak paydanın fertler tarafından taşınması demektir. Bu ise eğitimsiz olmaz. Öyleyse eğitim, insanlık tarihi kadar eskidir ve vazgeçilmezdir.

---

46 Şefika KURNAZ, ***Balkan Harbi'nde Kadınlarımızın Konuşmaları***, İstanbul 1993, s.17.

47 ***I.Millî Eğitim Sempozyumu-Tebliğler***, Ankara 1987,s.15. Aynı durum Almanlar ile Fransızlar arasındaki mücadelede de vardır. 19.yy. başlarına kadar Fransızlara yenilen Almanların, özellikle 1870'li yıllardan itibaren hep galip gelmelerinin sebebi olarak; okullarda Alman gençliğine ısrarla aşılanan millî şuur gösterilir. Bk.Mehmed Arif Bey, ***93 Moskof Harbi ve Başımıza Gelenler***, (Sadeleştiren: Nihat YAZAR), Ankara.

48 ***Meydan Larousse***, c.VI, s.436 (Eton md.)

Bizim de millet olarak geçmişte eğitim kurumlarımız vardı. 1924 öncesi için bunlardan bir tanesi belki en önemlisi, medreselerdir.

Ders okutulan, tedris işleminin görüldüğü yer anlamındaki medreseler, bir çeşit örgün eğitim kurumu olarak son dokuzyüz yıllık tarihimizi kaplar. Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Beylikler, Osmanlılar dönemlerinde öneminden bir şey kaybetmeksizin eğitim kurumu olarak belli bir işlevi yerine getirirler.

Fakat medreselerin ilk dikkat çeken özelliği; Türklerin İslâm'ı benimsemesinden sonraki örgün eğitim kurumu olmalarıdır. Onun için medrese ile İslâm inancı ve yayılış tarihî arasında önemli bir bağ vardır.

İslâm'da ilk medrese, Peygamber Mescidi'dir (Mescit-i Nebevî). İslâm Peygamberi, eğitim, fetva verme, hüküm verme (hazâ) gibi görevlerini Mescid-i Nebevîleri'nde yapmışlardır.[49] Zaten Peygamber Mescidi'nin, ibadet dışında yabancı elçilerin kabul yeri, hatta bazı sportif faaliyetlere mekânlık da dâhil birçok göreve merkezlik ettiği bilinmektedir.

Burada medrese hayatı ve işleyişinin iyi kavranabilmesi için İslâm'ın ilk günlerine; Suffa ehline, özetle bile olsa gitmekte fayda vardır.

İlk âyeti, ilk emri "Oku" olan İslâm inancının; ilmin öğrenilmesi, araştırılması, yaygınlaştırılması konularından bahseden bütün âyetleri de ilk devresine aittir.[50] Buradan ilmin, doğruların araştırılıp-öğrenilmesi olayının, rahat demlere ait bir hobi gibi algılanmadığını çıkarabiliriz. Hatta tam tersine ilim; hayatı tümüyle kavrayan yaşayış tarzını kurmada bir çeşit "ön şart" olarak kabul edilmiştir. İlim öğrenmenin icraattan (amel) önce gelmesi, davranışların bilinçli olmasını sağlar. Zira bilince intikal etmeyen hiçbir dünya görüşü ve inanç kalıcı olamaz.

Bilenleri üstün tutan, ilmi teşvik eden, araştırma ve düşünmeyi isteyen onlarca âyet ve hadisin varlığı bilinmektedir. Kendisine bildirilen doğrultuda, diğer peygamberler gibi İslâm Peygamberi de insanlardan her hangi bir beklentisi olmaksızın vazifesini yapar. İnsanları dünya ve ahiret mutluluğuna erdirecek hükümleri, bilgileri öğrenir, yaşar ve başkalarına yayar. Onun içindir ki eğitim-öğretim, İslâm Dini ile birlikte gelişen ilk sosyal müesseselerdendir. Mekke Devri'nde Erkam'ın evi nasıl bir Müslüman yetiştiren eğitim kurumu ise, Medine Devri'nde Suffa çok daha geliştirilmiş, legal ilk eğitim yuvasıdır. Onun için İslâm Peygamberi'nin,

---

[49] "Medreseler Ne İdi, Ne Oldu?", ***Sebilü'r-Reşad,*** 5 Haziran 1340, c.24, S.ayı (S):603,s.76.(A. Hamdi (AKSEKİ)'nin raporundan.)

[50] Muhammed HAMİDULLAH, ***İslâm Peygamberi,*** (Türkçesi: M. Said MUTLU-Salih TUĞ), c.II, İstanbul 1969, s.73.

Medine'ye geldiği zaman ilk inşa ettirdiği bina Medine Câmîi olur. Kendisi sadece "basit bir işçi gibi" çalışmaz. Kıblesini doğru olarak tesbit eder, bölümlerini, plânını kurar. Buna göre camii üç bölümden oluşmaktadır: ibadet vb. toplu çalışmalar için büyük bir salon, mektep vazîfesini görmek üzere suffa veya zulle ve Hz. Peygamber'in aile fertleri için bir kaç ayrı küçük oda. Suffa, İslâm'ın ilk üniversitesi olmuştur. Ama bu "Câmî ve Câmî bitişiğindeki mektepte"[51] ders veren sadece kendisi değildir.

Ubâde't-ibnü's-Sâmit, okuma-yazma, Kur'ân tedris ettirmekte; Sa'îd ibnü'l-'As, hattat olarak "Hikmet Muallimliği" göreviyle Hz. Peygamber tarafından tayin edilmiş bulunmaktadır.[52] Peygamberimiz ayrıca Abdullah b. Mes'ud, Sâlim, Muâz b. Cebel, Übey b. Kâ'b gibi âlim sahabilerini Kur'ân-ı Kerîm öğretmekle görevlendirmiş, Abdullah b. Saîd'i Medine'de yazı öğretmeni olarak vazîfelendirmiştir.[53]

Bunlar suffa'nın "Sahabe"den hocalarıdır. Ama Müslümanların bu devirde, İslâm'ı kabul etmeyen hatta Müslümanlarla fiilen savaşanlardan "Müşrik Muallimleri" de vardır. Bedir Harbi esirlerinden okuma-yazma bilen her birinin, Medine'de on Müslüman çocuğa bunu öğretmesi karşılığında hürriyetlerine kavuşabilecekleri tesbit edilmiştir. Halbuki diğer esirlerden kişi başına dört bin dirhem kurtuluş parası alınmaktadır. On çocuğa okuma-yazma öğretenden bu meblağ alınmıyordu. Zeyd b. Sabit, bu şekilde okuma-yazma öğrenen çocuklar arasında idi.[54]

Suffa'nın Medrese tipine etki eden bir başka yönü ise, Medine'de evi olmayanlar için aynı zamanda yatılacak yer olmasıydı. Üstelik dışarıdan İslâm'ı öğrenmek için gelenlere de misafirhânelik yapıyordu. Bir ara sayıları 400'e yükselen Suffalıların çoğu, "su taşımak, odun kesmek"le hayatlarını kazanıyorlardı. Ama netice olarak fakirdiler. İslâm Peygamberi, sahip olduğu her şeyi üstelik her zaman bu talebelere paylaştırıyordu. Eline geçen yiyecek, para vb. lerini onlara dağıtıyor, Medine'lileri de talebeler için cömertlik yapmaya davet ediyordu. Sadece Sa'd ibn Ubâde bazan günlük 80 talebeyi birden yemeğe çağırıyordu.[55]

Aralarından büyük hukukçu İbn Mes'ud, büyük âlim Abdullah İbn Ömer, Peygamber müezzini Bilâl-i Habeşî, bir papazın (Ebû Âmir) oğlu olan

---

[51] M. Şemseddin (GÜNALTAY), "Müessesât-ı İlmiyeden Mekâtib ve Medâris", ***Sebilü'r-Reşad,*** c.10, Sayı: 243, 25 Nisan 1329, İstanbul 1329, s.137.

[52]HAMÎDULLAH, ***aynı eser,*** s.75.

[53] M. Âsım KÖKSAL, ***Hz. Muhammed (A.S.) ve İslâmiyet,*** c.I, İstanbul 1978, s.221.

[54] KÖKSAL, ***aynı eser,*** c.II, s.188.

[55] KÖKSAL, ***aynı eser,*** c.I, s.223-227.

Hanzala , Ebû Zer, Rum Süheyb, İranlı Selmân, Muhaddis Ebû Hureyre, Irak fatihi Sa'd İbn Ebi Vakkas gibi meşhurların çıktığı Suffa'lıların disiplinli bir hayatları vardı. Hz. Peygamber, talebeler arasında görev yapmak üzere bir **başkan** seçiyordu. Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde **din yayıcılığı** görevini de yürüten Suffa'lıların yaşayışları son derece mazbuttu. Zikre değer bir başka özellik, öğretimin parasız olmasıydı. Buradan yetişip muallimlik yapanlar da diğerleri de öylece maddî karşılık beklemeksizin meccanen öğretiyorlardı. Öyle ki İslâm Peygamberi, Kur'ân ilimleri, dinî bilgiler öğretenlerin talebeden **hediye** bile kabul etmemelerini tenbih ediyordu.[56] Hatta minnet ve şükran duyguları içinde bir talebesi Ubâde't-ibnü's-Sâmit'e güzel bir yay hediye etmişti. Bunu öğrenen Hz. Peygamber, "Bu ateşten bir yaydır" demiştir.[57]

Suffa, ihtiyaca yetmez hale gelince daha Hz. Peygamber hayatta iken medine'nin değişik yerlerinde birçok mektep kurulmuştur. "Hazırlık okulları" denilebilecek bu mekteblerden bazıları şunlardır: Mahreme't ibni Nevfel'in evinde açılan Dârü'l-Kurra adındaki Kur'ân Mektebi, Peygamber'in sık sık öğretimi kontrol ettiği Kubâ Mescidi ve Mescid-i Nebevî dışında Medine'de yapılan dokuz adet camii.[58] Câmîler elbette sahabenin mektep olarak kullandığı birer mekândı

Üstelik medreselerdeki ihtisaslaşmanın ilk örnekleri sayılabilecek gelişmeler de Hz. Peygamber devrinde vardı. Kendileri; "kim-diğerleri arasında Kur'ân tilâveti, terekenin bölüştürülmesi matematiği gibi- şu veya bu ilmi öğrenmek istiyorsa filân filân kimseye gitsin" şeklinde talimat veriyordu. Zeyd ibn Sâbit, Ubeyy ibn Kâ'b böyle hakkında tavsiyede bulunulan uzmanlardandı. Farsça, Grekçe, Kıbtîce ve Habeşçe bilen kâtibi Zeyd'i İbranice öğrenmeye teşvik etmişti. Ana-babalara, gençlere, nişan alma eğitimi , yüzme, aritmetik, hekimlik, koruyucu hekimlik, astronomi, İlm-i Neseb (bir çeşit Arap tarihi), Kur'ân okuma vb. öğrenmelerini tavsiye ediyordu.

Ayrıca eğitim, ders verme sadece erkeklere has değildi. Haftada bir gün sadece kadınlara hitab edip, onların sorularını cevaplandırıyordu. Eşi Hz. Hafsa, okuma-yazma biliyor; Hz.Aişe, fıkıh ilminde ihtisas sahibi idi. Üstelik Peygamber eşlerinin eğitim-öğretimle meşgul olmaları aynı zamanda

---

56 HAMÎDULLAH, ***aynı eser***, s.78.
57 HAMÎDULLAH, ***aynı eser***, s.78; KÖKSAL, ***aynı eser***, c.I, s.221.
58 HAMÎDULLAH, ***aynı eser***, s.77.

Kur'ân emriydi.[59] Bu çaba sonuçsuz kalmamıştır. Sahabe arasından yirmi kadın hukukçu çıkmıştır.[60] Ayrıca İslâm Peygamberi cariyelerin sahipleri tarafından "iyi bir tahsil" verilerek, "hür bir kadın halinde" azad edilip evlendirilmelerini emretmiştir.

İslâm'ın doğduğu sıralar sahabe eğitimi, Câmî ve mescidlerde göstermeyi usul kabul etmiş ve bu usul; Hicrî dördüncü asır sonrasına (M. X.yy.) kadar muhafaza edilmiştir. Fakat ihtiyaca göre esas korunsa da değişikliklere gidilmiştir. Meselâ, hicretten üç yüz yıl sonra felsefe ve değişik fenler muallimînin evlerinde; tıb ve gereçleri tıb müesseselerinde, şer'î ilimlerin ise camilerde okutulması geçerli usul olmuştur.[61]

Fârâbî (870-950), derslerini ekseriya kendi evinde okuturdu ki; binlerce talebesinin olduğu rivayet edilmektedir. "Felsefî Kelâmın kurucusu, büyük bilgin, tefsir âlimi, filozof" Fahrettin Râzî (Rey-1149- Herat1209), ise derslerini camide okuturdu.[62] Osmanlı ilim ve fikir hayatı üzerinde etkisi "derin ve sürekli olan" Fahrettin Râzî'nin, evden-camiye gidip-gelişleri de bir âlemdir. Talebeleri, her gün evine gidip hocalarını bir hayvana bindirmekte sonra da ders verdiği camiye kadar götürmektedirler. Onların, kalabalık bir şekilde cadde ve sokakları doldura doldura geçişleri, askerî bir yürüyüş gibi halkın dikkatini çekmektedir. Zira onlar geçerken yollar kapanmakta, ortalık hınca-hınç insanla dolmaktadır.

Râzî'nin ders usûlü de ilgi çekicidir. Kendi etrafında talebeleri bir iç halka oluşturmaktadır. O iç halkadan en kabiliyetli talebelerinin etrafında ikinci bir halka, ikinci halkanın en seçkinleri etrafında başka bir üçüncü halka oluşmaktadır. Sorulan bir soruya, 3. halkadan cevap verilmezse 2. halkaya, orada cevap verilmediği takdirde konu bizzat Râzî'ye arzolunmaktadır.[63] Bu tür kademelenme klasik devir medreselerinde sistematize edilecektir.

X. yy. gelindiğinde ise; ilim ve fenne olan genel eğilimin fazla oluşu eğitimin, daha tertipli, daha düzenli hale getirilmesini gerekli kılar.

---

[59] Kur'ân 33 (el-Ahzâb Sûresi): 34. Âyet: " Evlerinizde okunup duran Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah her şeyin iç yüzünü bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır."

[60] HAMÎDULLAH, ***aynı eser***, s. 79.

[61] Mehmet Fatin, "Tedrisât ve Medâris I", ***Beyanü'l-Hakk***, S.7, 3 Teşrinisani 1324, İstanbul 1908, s.136.

[62] M. Şemseddin, ***aynı yazı***, s. 138; Ayrıca bkz. Süleyman ULUDAĞ, ***Fahrettin Râzî***, Ankara,1991.

[63] M. Şemseddin, ***aynı yazı***, s.138 Bu üç halkalı eğitimi tıb dalında meşhur tabib Ebu Bekir er-Râzî'nin yaptığı ve tedavideki problemin kademeli olarak talebelerinden kendisine ulaştığını M.Fatin anlatır. Bkz. Mehmet Fatin, ***aynı yazı***, s. 136.

Sadece fıkıh öğrenimi yapılan medrese çekirdeği X.yy.da Taberan'da, sonra Bağdat'ta açılır. Ardından, fıkıhla birlikte Kelâm, Hadis, Tefsir, Kur'ân ve diğer ilimlerin okutulduğu **ilk medrese,** Sâid el-Nişabûrî (Ö. 960) adına Selçuklu merkezi ve birçok Türk âdet ve geleneklerinin hâkim olduğu Nişapur şehrinde açılır.[64] Nişapur Medresesi'ni, İmam Beyhakî (Beyhak 994-Nişapur 1066)nin "Medresetü'l-Beyhakiyye"si takip eder. Birkaç medresenin daha kurulduğu kısa bir zamandan sonra birçok yönde mükemmelliyete ulaşan Nizamiye Medresesi inşa edilir (1067).[65] Yalnız Selçuklular'ın kurdukları ilk medrese değildir Nizamiye..Tuğrul Bey (Cent yakınları 995-Tahran 1063), Nişapur'u aldığı zaman hemen Saraçlar Pazarı'nın yakınında 1040 yıllarında bir medrese yaptırmıştır.[66] Zira Tuğrul Bey'den önceki İslâm devletlerinde geleneği teşekkül etmiş medrese vardır. Şahısların kurduğu özel teşebbüse ait kurumlar durumundadır. Selçuklular'la artık devlet adamlarınca, yüksek rütbeli şahsiyetler tarafından kurulur, teşvik edilir hale gelmiştir.[67]

Zaten Nizamiye Medreseleri de Alp Aslan'ın izniyle ve devlet hazinesinden harcama yapılarak kurulmuştur. Sadece Bağdat'taki Nizamiye Medresesi için 60 bin dinar harcanmıştır ki, Alp Aslan zamanında sayıları 12 civarındadır.[68]

Isfahan'daki medresenin "Sadriye" adını taşıması müderrisinden dolayıdır. Başka bir farkı bulunmamaktadır. Aynı şekilde Nizamülmülk'ün siyasî rakibi olan Tâcü'l-Mülk(Ö.1093)'ün, Bağdat'ta yaptırdığı medresenin "Medrese-i Tâciya" adını taşıması[69] da yanıltıcı olmamalıdır.

Nizamiye Medreseleri'nin öncekilerden farkı; getirdiği külliye anlayışı ile ilgilidir. Sadece ders verilen bir mekân düşünülmemiştir. Aynı zamanda, öğrencileri yedirip-içirip, barındıran mektep tipidir. İskân ve barındırma ile ilgili ihtiyaçlar gözönünde tutularak medrese tipi geliştirilmiştir.[70]

---

64 Mustafa BİLGE, ***İlk Osmanlı Medreseleri***, İstanbul 1984, s.3; Mehmet Fatin, Nişapur'daki medresenin **İbn Fürek** tarafından tesis edildiğini yazar. Bkz. ***aynı yer***.

65 Mehmet Fatin, ***aynı yazı***, s.137.

66 M. Altay KÖYMEN, ***Alp Arslan ve Zamanı***, c.II, Ankara 1983, s.365; Yahya AKYÜZ, ***Türk Eğitim Tarihi***, Ankara 1989, .53.

67 Semâvi EYİCE, "Mescid", ***İ.A.***, fasikül: 79, s.51.

68 KÖYMEN, ***aynı eser***, s.366 vd.; M. Fatin, Nizamülmülk'ün vezirliği boyunca açılan yüzlerce medrese için yıllık 600 bin dinarın harcandığını bu rakamın 456.500 Osmanlı altınına denk bir meblağ olduğunu yazar, bk.***aynı yer***, s.137. Bu yüksek miktar, bir ara Melikşah ile Nizamülmülk arasında tartışma konusu olmuş, Nizamülmülk, ordu dışında bir "manevî ordu" hazırlama teziyle Melikşah'ı ikna etmiştir. Bk. KÖYMEN, ***aynı eser***, s.368; M. Şemseddin, ***aynı yer***, s.138.

69 EYİCE, ***aynı yer***, s.52.

70 EYİCE, ***aynı yer***, s.52.

Bu arada medrese mimarîsinin kurulmasında başlangıç itibariyle "Buda vihârâ (wichara)"larının taklit edildiği[71] iddiası, bulunmaktadır. Bilindiği gibi Budist viharaları (manastır) bir üniversite, eğitim kurumu olarak çalışmışlardır.[72].

Tuğrul Bey, Alp Aslan, Melikşah, Sancar vb. Selçuklu devlet başkanlarının ilme, ilim adamına verdikleri değer ve himayeleri ünlüdür. Alp Aslan, kendisine ait gelirin onda birini ilim adamlarına sarfediyordu.[73] Diğerleri ondan hiç de geri kalmıyordu. Melikşah'ın yıllık 300 bin, Sancar'ın 700 bin altın sarfettikleri bilinmektedir.

Nizamülmülk'ün Siyâsetnâmesi'ne, sultanlara öğüt olarak "ilim talipleri için medreseler yapılmasını emretme"[74] tavsiyesinin girmesi ve diğer çabalar sebepsiz olmasa gerektir.

Nizamiye Medreseleri'nden maksat, sünnî nesiller yetiştirmektir. Her devletin hayatını idame ettirmedeki tercihi, Selçuklular'da da vardır. Zira Fatimîler, bekâları için el-Ezher Câmîi yanında Dârü'l-Hikme'yi (1004); Abbasiler'den Me'mun, Mutezile akımını yerleştirmek için Beytü'l-Hikme'yi (9.yy.) kurmuşlardır. Üstelik Selçuklular zamanında yaygınlaşan tasavufî akımların o sıralar genelde Şia etkisi altında[75] olduğu bilinmektedir. O zaman Selçuklu Devleti'ni kuran toplum ve devlet açısından; hem Sünnî İslâm'ı geliştirmek hem devlet memurlarını yetiştirmek, yakın Müslüman olmuş Oğuzlar'ın inançlarını pekiştirmek, din adamı ihtiyacını karşılamak, yeni fethedilen ülkelerin mânen de fethini sağlayacak elemanlara sahip olmak, yoksul ama zekî öğrencileri okutup topluma kazanmak, bu arada eğitimci ve eğitim kurumlarını denetim altında tutmak gibi amaçlar güdülmüştü.[76]

Teşkilâtlanışı, mimarîsi, eğitim düzeni ile bir ara Gazali'nin (Meşhed 1058-Tus 1111) de rektörlüğünü yaptığı Bağdat Nizamiyesi, yeryüzünün ilk üniversitesi olarak kabul edilmektedir.[77] Benzer teşkilât ve çalışma

---

[71] W. BARTHOLD, ***Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler***, İstanbul, 1927, s. 52; F. BELEN, ***Tarih Işığında Devrimlerimiz***,İstanbul,1970. s.36.

[72] W (Walter) RUBEN "Buddhist Vakıfları hakkında (I)", ***Vakıflar Dergisi II***, Ankara 1942, s. 174,176. RUBEN, aynı makalesinde Budizmin Hint kültürü ile birlikte Türkistan'a geldiğini hatta Buhara isminin Vihara'dan geldiğini yazar.(s.180).

[73] Osman TURAN, ***Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti***, İstanbul 1980, s.330.

[74] Nizamülmülk, ***Siyâset-nâme*** (Haz. Mehmet Altay KÖYMEN), Ankara 1982, s.12.

[75] İlhan TEKELİ-Selim İLKİN, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü***, Ankara 1993, s.12.

[76] AKYÜZ, ***aynı eser***, s.53-54; Oktay ASLANAPA, ***Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar***, İstanbul 1972, s.89.

[77]Hasan AKGÜNDÜZ, ***Teşkilât ve İdare Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi (Klasik Dönem)***, Konya 1989, s.160,324. (S.Ü. Sosyal Bilimler Entitüsü, Yayınlanmamış

düzenine sahip eğitim müesseseleri Avrupa'da çok sonraları kurulabilmiştir.[78]

Büyük Selçuklular'la geliştirilen eğitim kompleksi, Anadolu Selçukluları'yla devam ettirilir. Onlar, harb alanlarında atları ve kılınçlarıyla savaşmazlar sadece. Kültür ve medeniyet sahasında, eğitim alanında da insanlığı yüceltici savaşlar verirler. Eğitime atfettikleri önemi, bıraktıkları eserlerinden anlamak mümkündür. Anadolu Selçukluları'nın medrese inşaatı, yalnız kültür ve imana hizmetle kalmamış, aynı zamanda mimarînin birer şaheseri halinde kurulmuştur.[79] İleride üzerinde durulacak olan Sırçalı, Karatay, İnce Minare ve benzerleri insanları hâlâ kendilerine cezbeden birer kültür âbideleri olarak burada hatırlanılabilir.

Osmanlılar, her sahada olduğu gibi eğitim alanında da Selçuklular'ın tabii devamıdırlar. Yalnız eğitimi aldıkları yerde bırakmazlar. Mimarîsinden, eğitim-öğretim şekline varıncaya kadar her kademede geliştirmeye çalışırlar.

İlk Osmanlı Medresesi 1330'da İznik'te açılır. Müderrisi, Sadreddin Konevî ekolünü sürdüren Davud-ı Kayserî'dir.[80] İznik'i; Bursa, Edirne, İstanbul yani Osmanlı fütühat elinin ulaştığı her yer takip eder.

Yalnız kurumlaşma, ilmiye teşkilâtı olarak da hiyerarşik bir düzene ulaşır. 1362'de kazaskerlik kurulur. Mahkemelerde bakılan davalar için belli bir ücretin alınması kararlaştırılır. 1425'te Şeyhülislâmlık teşkil edilir. Bu durum, son Osmanlı hükümetinin 1341 (1922)de istifasına kadar devam eder. Zaten son Osmanlı Şeyhülislâm'ı da Mehmet Nuri Efendi (Ö. 1927), kabinenin istifasıyla müstafi olmuştur.[81]

Artık Osmanlı Devleti'nde; Şeyhülislâm, Kazaskerler, Nakîbüleşraf, Saray Ulemâsı, Dinî Görevliler (Kürsü Şeyhleri, Hatip, Selâtin Câmii İmamları, Vaiz, Büyük Şeyhler) gibi her biri alt bölümlere ayrılan ama tepede Şeyhülislâm ve Sadrazamda buluşan İlmiye bürokrasisi de oluşmuştur.

Doktora Tezi. Ş. TEKİNDAĞ, "Medrese Devri", ***Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi***, İstanbul 1973, s.5'ten naklen.)

78 Sorbonne, Paris'te yatılı dinî bir kolej olarak 1275'te, Eton Koleji 1440, Harward Üniversitesi 1636'da (ABD) kurulmuşlardır. Bkz. sırayla ilgili maddeler, ***Meydan Larousse***, c.18, s.205; c.6, s.436; c.8, s.442.

79 Nihad Sami BANARLI, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, c.I, İstanbul 1971, s.105.

80 Kayserili Davud, pek çok çağdaşı gibi tasavvufî ekollerden etkilenenlerdendir. O, "esasta Vahdet-i vücutçuluğu takip etmiştir." Bk.Mehmet BAYRAKDAR, ***Kayserili Dâvûd (Dâvûd'ul-Kayserî)***, Ankara 1988, s.6.

81 Mehmet İPŞİRLİ, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, İstanbul 1994, s.252-269.

I. Medreselerin İşlevi

Medreselerin Osmanlı sistemi içindeki yeri nedir? Hangi ihtiyaca cevap vermektedirler? İşlevleri nedir? Üstlerine düşen görevi ne kadar yapmışlardır? Veya niçin işlevlerini yerine getirememişlerdir?

Elbette öncelikle bu sorulara doğru cevabın aranması gerekmektedir. Üstelik bu sorular, medrese-müsbet ilim yoklamasından da önce gelmektedir. Niçin medreseler, müsbet ilim sahalarında gelişmemiştir; sorusunu sormadan önce, işlevini ortaya koymak daha doğru olacaktır.

Bir defa medrese, "**din** ve **hukuk** yüksek eğitim kurumu"dur.[82] Felsefî düşünce veya dünyevî ilimlerde uzmanlaşmayı değil, Sünnî İslâm görüşünü, hukuk anlayışını üreten müessese durumundadır.[83]

Medresenin işlevini; nereye insan yetiştirdiğinden de tesbit mümkündür. Burada herhalde ilk sırayı din görevlileri alacaktır. Sonra adalet teşkilâtı ile dönüşümlü olarak bizzat eğitim kurumlarının ardından devlet kademelerindeki memuriyetler gelecektir. Sistemi işleten, ayakta tutan insan unsurunun yetişme yeridir medrese. Onun için de yapısı, işleyiş tarzı, amaçları bakımından Osmanlı sistemi ile bütünleşmiştir. Ayrıca kendi içinde de sistem bütünlüğü ve tutarlılığına sahiptir. İnsan modeli bellidir.[84] Ve bu sistem, "İslâmî esaslar üzerine kurulmuştur. İslâmî medeniyet temellerine dayalı oluşu, onu içte uyumlu olmaya götürmüştür. Bu durumun; devletin yükseliş devirleri düşünülürse, başarılarda önemli katkıları olmuştur.[85]

Suçlamaya dönük bile olsa Sakaoğlu'nun medreselere biçtiği amaç da; temelde medreselerin sistem bütünlüğünü, devlet yapısı ile uyumluluğunu kabulden kaynaklanmaktadır. Sakaoğlu'na göre medreselerin amacı şudur: "Tek ereği bağlılık (padişaha) olan sessiz, düşüncesiz, hareketsiz insanlar yetiştirmekti. Medreseler, kurucularının düşüncesi ne olursa olsun, temelde insanları bu dünya için değil, ahiret için hazırlıyordu."[86]

"Sessiz, düşüncesiz, hareketsiz" insanlarla, uzun bir döneme damgasını vuran Osmanlı medeniyeti nasıl kurulmuştur, sorgulamakta

---

82 TEKELİ-İLKİN, *aynı eser*, s.18.

83 TEKELİ-İLKİN, *aynı eser*, s.11.

84 AKGÜNDÜZ, *aynı eser*, s.130.

85 M. Hidayet VAHAPOĞLU, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, İstanbul 1992, s.56.

86 Necdet SAKAOĞLU, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul 1991,s.29.Burada değerli bilim adamı, hocam Nejat GÖYÜNÇ'ün şu görüşlerine yer vermek isabetli olacaktır:"Öğretimin dünyanın her yerinde gayesi nedir? Kendi devletine faydalı adam yetiştirmek değil mi? T.C.'nin de de gayesi farklı mıdır? Hedefe varılmaması nedeni ile müesseseleri suçlamanın anlamı yoktur." (27 Ocak 1997 tarihli görüşme.)

fayda vardır. Yalnız; "dünya için değil ahiret için hazırlama" düşüncesi ayrıca incelenmelidir. Bilindiği gibi İslâm inancı "dünyayı ahiretin tarlası" görmektedir. Yani dünya, ahiretten hiçbir zaman ayrı değildir. Hatta cennet, cehennemin bile dünya yüzünde yaşanması söz konusudur. Dünyada iyilik-kötülük, faydalı-zararlı adına ne yapılırsa bir bedeli vardır ve karşılığı alınacaktır. Onun için öncelikle dünyada faydalı ve başarılı olunmalıdır ki, ahiret de kazanılabilsin. O zaman temelde, "ahiret için hazırlanmak"; dünyadaki çalışmaları müsbet yönde yoğunlaştırmak anlamına gelmeyecek midir? Sonra ahiret inancı ile gelen otokontrol mekanizması, sosyal yapıda doğabilecek kokuşmayı önlemeyecek midir?

Fakat bu doğrultuda medreseler ne kadar başarılı olabilmişlerdir? İslâm inancının anlaşılması, medrese sistemini sorgulamada kolaylıklar getirecektir. Zira problem; "onbirinci yüzyılda yükselişe engel olmayan bir din, daha sonra niçin gerilemeye sebep olsun", sorusunda düğümlenmektedir?. Burada hareket noktasının, "İslâm-medrese bütünlüğü" olması da yanıltıcıdır. Acaba ne zaman, hangi dönemlerde medreseler İslâm inancını doğru algılamışlardır? Hatta medreseler, dil öğrenmekten; İslâm inancını bütüncü bir şekilde kavramaya, hangi seviyede muvaffak olmuşlardır? Bunlar aslında başka bir araştırmanın konusu olacak seviyede problemler olarak önümüzde durmaktadır.

Ama netice olarak Osmanlı medreseleri devletin memur, din ve adalet adamı olarak ihtiyacını karşılamış, devlet yapısı ile mümkün olduğunca uyumlu gitmiştir.

Eğitim tarihimizde medreseler, sürgit devam eden bir monotonluğu mu yaşar?

Zaman zaman medreseler üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Medreselerde ilk yeniliği yapan da Fatih'(1437-1481)tir. İkinci önemli adım ise Kanunî(1495-1566) tarafından atılmıştır.[87] Zaten Fatih devrinde İstanbul, devlet merkezi olduğu gibi, Sahn-ı Semân Medreseleri ile de ilim merkezi haline gelmiştir.[88]

Fatih'in, "köktenci" olmamakla birlikte "aklî bilimlerin gelişmesi" yolunda bazı adımların atılmasını sağladığı[89] belirtilir. Bu adımlar, medrese programına (Medâris-i Semâniye Vakfiyesi), **Şerh-i Mevâkıf** ve **Haşiye-i Tecrid** derslerini koymasıdır. Ayrıca Fatih devrinde ilk defa aklî ilimler

---

87 Osman ERGİN, ***Türkiye Maarif Tarihi***, c.I-II, İstanbul 1977, s.102.

88 Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, "1869'da İstanbul Medreseleri..", ***İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi***, S.7-8, İstanbul 1977, s.277.

89 TEKELİ-İLKİN, ***aynı eser***, s.15-16.

(felsefî ve tabiî), naklî ilimler (dinî ve edebî) tasnifi yapılıp, medreselerde ikisine de bir arada yer verildiği ortaya konmuştur.[90] Fakat medreselerin geri saydığı asırlarda yukarıda adı verilen dersler, "felsefiyattır" diye gereksiz sayılmış yerine **Hidaye** ve **Ekmel** derslerinin konması uygun görülmüştür.[91]

Halbuki Fatih'in bunlardan daha önemli olan tavrı ilme bakışıdır. Günümüze parmak ısırtacak bir anlayışı vakfiyesinde şu veciz cümle ile seslendirilir: "İlim, matlab-ı âlâ, maksad-ı aksâ, urve-i vuskâ, kıble-i ulya."[92]

Bu cümleyi, "ilim, istenilen (taleb olunan) şeylerin en yükseği (en şereflisi); maksadın en sonu; tutunulacak en sağlam sap; sıkışıp daralınca en çok yönelip başvurulacak kapı" gibi sadeleştirmeye çalışmak mümkündür. İlmi bu derece önemli görüp yüceltme, ulaşılacak hedef haline getirme, sahibini de yükseltecektir elbette. Fatih'in medrese ile ilişkisi ilim anlayışına denk düşecek kıvamdadır. Serbest düşünceyi katleden tarzda, baskıcı, emredici olmamış; derslerin müfredâtına müdahale etmemiştir. Üstelik o ilmî istiklâl sadece Sahn Medreselerine has değildir. Dahil ve hariç medreselerinde de vardır. Her hoca kendi dersinin, anlatımında ve usûlünde serbest bırakılmıştır. Hocaların, metod ve fikirlerinden, külliyeden ayrılma pahasına bile olsa fedakârlıkta bulunmamaları[93] işin başka bir güzel ve tamamlayıcı yanıdır.

Fatih, medreseleri dört kısma ayırır: Hariç (ilköğretim), Dahil (tâlî, ortaokul), Musıla-ı Sahn (lise) ve Sahn (üniversite) [94].

Öğrenci, önce Hariç Medresesi'nde ulemâdan birisi önünde okur. Sonra ilimlerin başlangıcından nasiplenmiş olarak Dahil Medreseleri'nde, ardından Musıla-ı Sahn'da okur. Sahn'a yani üniversiteye ulaştıran, bir çeşit hazırlık devresi olarak Musıla'yı başaran Tuğralı Ruûs'unu (diploma) alır. Artık Sahn'da seçtiği bir ihtisas dalında derslere devam edebilecektir.

Kanunî, Süleymaniye Câmii ve çevresini donattığı ihtişamlı eğitim külliyesi ile büyük dedesinin hamlesini bir adım daha ileri götürür. Fatih'in Sahn-ı Semân Medreseleri'nde olmayan ihtisas bölümlerini açar. Tıb,

---

[90] Ekmeleddin İHSANOĞLU, ***Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna***, İstanbul 1996, s.15.

[91] Emin Bey, "Tarihçe-i Tarîk-ı Tedris", ***İlmiye Salnâmesi***, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye 1334, s.647; A. Süheyl ÜNVER, ***İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı***, İstanbul 1946, s.113; ADIVAR, ***aynı eser***, s.111; İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, ***Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı***, Ankara 1988, s.21.

[92] Halim Baki KUNTER, "Fatih Medreseleri ve Yeni Hizmet Vakıflar Yüksek Öğrenci Yurdu", ***Selâmet Dergisi***, S.IV, İstanbul 1962, s.10.

[93] ÜNVER, ***aynı eser***, s.120.

[94] "Medreseler Ne İdi, Ne Oldu?", ***aynı yer***, s.77; KUNTER, ***aynı yer***, s.11.

Riyaziye (Matematik) Fakülteleri ile en yüksek kısım olan Dârü'l-Hadis Medreseleri'ni [95] yaptırır.

Kanunî'nin burada altı medresesi, bir hastahane, imâret, tabhâne (mutfak), Dârü'z-Ziyafa(misafirhâne) ve ahır (garaj yerine), yemekhâne, talebe odaları gibi bölümleri vardır. 537 yük (bir yük, yüzbin akçe) sekseniki bin dokuzyüz akçe sarfedilerek, sekiz yılda (1549-1557) tamamlanan külliye, bir medeniyet şaheseri durumundadır. Talebe, medrese odalarında (hücre) yatıp kalkacak, günde iki defa yemeğini yemekhânede (me'kel) yiyecek, haftada dört gün ders okuyacaktır. Tıp fakültesinin (Dârü'ş-şifa) uygulama alanı olduğu gibi, diğer medreselerin de bu yönden önleri açıktır. İmârethâne ve işleyişi, külliyenin alt bölümlerinin birbiri ile irtibatı, şehircilik açısından plân ve mimarîsi, üzerinde ayrıca çalışılması gereken bir medeniyet olayıdır.

Süleymaniye Medreseleri ile medreselerin kademelendirilmesi de değişmiş; Fatih'in beş dereceli eğitiminin üzerine ilâveler yapılıp geliştirilmiştir.[96]

Burada şu genellemenin yapılması yanlış olmayacaktır: siyasî ve askerî başarılar, sosyal ve kültürel atak, medenî seviyenin yükselmesi, hep eğitimle paralellik taşımıştır. M. Şemseddin de buna dikkat çeker. Ona göre Osmanlı ordularının Orta Avrupa ovalarında (Macar) cevelân ettiği zamanlarda, medreselerden de tıb, matematik, hikmet, fıkıh, hadis, tefsir gibi asrın ihtiyacı olan ilim dallarında yüksek ilim ışıkları yayılmaktadır. Bu ışıklar, Anadolu yaylalarından Irak bâdiyelerine (çöl, kum) kadar dört bir yana ulaşmaktadır. Ama medreselerin, "dat" kavgalarıyla payitahtın huzurunu kaçırdığı devirler ise; Osmanlılar'ın felâket asırlarına denk düşmektedir.[97]

İlginç ve hayret verici bir genelleme de şudur: "XVI.yy.'da medreselerde riyaziye ve tabii ilimlerin terkinden sonra XVIII. yy. sonlarından itibaren tefsir ve hadis tedrisi de ihmale uğramıştır."[98]

---

95 UZUNÇARŞILI, ***aynı eser***, s.33-38

96 UZUNÇARŞILI, ***aynı eser***, s.36-37.

97 M. Şemseddin (GÜNALTAY), "Medreselerin Islahı Hakkında İ'tiraf ve İşhadcılara", ***Sebilü'r-Reşad***, c.X, S.238, 21 Mart 1329, İstanbul, s.64.

98 KÜTÜKOĞLU, ***aynı yer***, s.279.

II. İlmiye Sınıfı

Osmanlı, devlet çarkını yürüten üç zümreden birisi ilmiyedir. Üstelik ilmiye, seyfiye (asker), kalemiye (memur) zümrelerine göre çok daha saygın konumdadır.

İlmiye, bilindiği gibi medrese usûlüne uygun eğitimden sonra devlet bünyesinde hukuk, eğitim, dinî hizmetler ve merkezî bürokrasinin kendi sahaları ile ilgili önemli bazı makamlarını dolduran Müslüman ve çoğunlukla da Türkler'den oluşan bir meslek grubudur. Bu grup, geleneğini iyi koruduğu gibi yetki ve imtiyazlarını da iyi kollamıştır.[99]

İlmiye zümresinin bu yapısını Ubıcnı, "İslâm ruhbanlığı" olarak değerlendirmektedir. "Lâ ruhbâniyete, fi'l-İslâm" (İslâm'da ruhbanlık yoktur.) hükmüne rağmen bir ruhbanlığın ortaya konduğu; üstelik "müthiş ve korkunç bir teşkilât" meydana getirilerek, bunların şefinin bir fetvasıyla çok defa sultanların, otoritelerini yürütemez oldukları iddia edilmektedir.[100] Şeriatın yorumcuları (müfessir) olan müftüler, tatbikçileri olan kadılar (adlî bölüm) olarak, iki ana kısıma ayrılan ilmiye ile ilgili bu yoruma yer yer katılmamak mümkün değildir. Ama kaynaklara inerek araştırma yerine asıl, "falan hoca dedi" anlayışının gelişmesi, ruhbanlık tehlikesini azdırmaktadır. Yalnız ilmiye, hüküm koyucu ve uygulayıcı olarak nereye dayanmaktadır? Kendi görüş ve düşüncelerine mi yoksa İslâm inancının temel kaynaklarına mı? Ruhbanlık tezini, açıklığa kavuşturacak olan soru budur. Musevîlik ve Hristiyanlık'ta olduğu gibi temel kaynağı tahrif ederek "hüküm koyucu" hale gelmiş bir din adamları sınıfını Osmanlı Tarihi'nde bulmak zordur. Ama ehalet ve yanlış işler ise bulunabilir.

Ayrıca Batı dillerinde geçen "Religion" kelimesinin İslâm'da karşılığının bulunmaması dikkat çekicidir. İşin özü düşünülürse İslâm inancında, insan ile Allah arasındaki münasebetler vasıtasız ve ferdîdir. İşler "dinî", "dinî olmayan" yerine "dahilî" ve "haricî" olarak ayrılmıştır. Allah ile insan arasındaki derunî ilişkiler yani "dahilî" kısım (niyet, samimiyet, vicdanî kanaat, vb.) ferde bırakılır. Gerisi devlete aittir. Dinî ve dinî olmayan konular arasında bir denge ile zayıfların fenalığa sapamayacağı bir ortamın kurulması esastır.[101] Aslında ruhbanlık anlayışı ile ilmiye sınıfı kıyaslanarak, özel bir araştırmanın yapılması İslâm tarihi ve düşüncesi açısından ufuk açıcı olacaktır.

---

99 İPŞİRLİ, *aynı yer*, s.247.

100 M.A.UBICNI, ***Türkiye 1850***, (Çev. Cemal KARAAĞAÇLI), c.I, İstanbul (tarihsiz), s.97

101 HAMÎDULLAH, *aynı eser*, c.II, s.157.

Osmanlılar, ilmiye sınıfına özel bir önem atfetmişlerdir. Öyle ki bu değer veriş sonucu ilmiye, hukûken de imtiyazlı zümre statüsüne ulaşmıştır.

İlk imtiyaz, II.Murat tarafından Molla Fenârî (Ö.1431) ailesine tanınır. Buna göre Molla Fenârî'nin oğulları ve torunları müderrisliğe, 40 akçe ile tayin olacaklardır.[102] Daha sonra ulema çocuklarına tanınan imtiyazlar, Mevâlîzâde Kanunu ile kanunlaşmış ve çalışmadan, haketmeden üstelik; sıra bekleyen, hak edenin yerine yükselmeyi getirmiştir.[103] Aslında bu durum, Osmanlı siyasî sistemi ile yakından ilişkilidir. **Devlet başkanlığının babadan oğula geçtiği bir yönetim tarzında, artık ilmiye ile ilgili mansıplar da o şekle dönüşmeye başlamıştır.** Ki gerileme ile ilgili bir çıbanbaşı olarak üzerinde ileride durulması gerekmektedir.

Osmanlı Devleti yöneticilerinin ilmiyeye imtiyazı, Mevâlîzâde Kanunu ile sınırlı kalmamıştır. Askerî sınıflar ve diğerlerinde, idam dahil her türlü ceza verilirken; ilmiye mensuplarına (ehl-i şer') verilen en ağır ceza görevden alma veya sürgüne gönderme olmuştur. Burada Ahîzâde Hüseyin Efendi (Ö.1634), Hocazâde Mesud Efendi (Ö.1656) ve Seyyid Feyzullah Efendi (Ö.1703) gibi üç şeyhülislâm ile bazı kadıların idamını münferit[104] olay olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Yalnız devlet başkanının "karındaşım" diye hitabetteği dönemden (Kanunî); idamlık bir zamana doğru akış, ilmiyedeki geri saymayla ilişkilendirilmektedir.

III. Medrese Teşkilâtı ve Yeri

Osmanlılar'da devlet; savunma ve siyaset işleri ile uğraşmaktadır. Eğitim ise daha çok malî yönden devlet işlerinden ayrı ve vakıflara bağlı bir hizmet olarak yürütülmüştür. Elbette ki bu bir genellemedir. Sona doğru önemli değişiklikler yaşanmıştır.

O zaman medreselerin devletle organik bağı, hangi noktada kurulmaktadır? Medreselerin devlet teşkilâtı içindeki yeri nedir? Önelikle bu soruların üzerinde durulması gerekmektedir.

İlmiye teşkilâtının başında; sadrazamla protokolde denk hatta ilmiyeden olmanın verdiği bazı imtiyaz ve saygınlıkla ona üstün durumda

---

102 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s.71-72; İPŞİRLİ, *aynı yer*, s.255.
103 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s.72; İPŞİRLİ, *aynı yer*, s.255.
104 İPŞİRLİ, *aynı yer*, s.225; SAKAOĞLU, *aynı eser*, s.30.

olan **şeyhülislâm** bulunmaktadır. Şeyhülislâm, aynı zamanda ülke vakıflarının da genel nâzırı sıfatını taşımaktadır[105]. Bundan sonraki makam Anadolu ve Rumeli Kazaskerlikleridir. Yalnız onlar daha çok tayin ve kazâya yönelik işlerde, ikinci mertebedir. Asıl medreselerle ilgili yetkili makam, direkt Şeyhülislâmlığa bağlı olan Ders Vekâleti'dir. Ders Vekâleti de; eyalet, sancak ve kaza kadılıkları vasıtasıyla medreselere ulaşmaktadır. Bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz ise medrese seviyesindeki teşkilâtlanmadır. Konya örnekleri göz önünde tutularak medrese teşkilâtı açılmaya çalışılacaktır.

Medrese teşkilâtının[106] başında müderris bulunmaktadır. Müderris hem medresenin dekanı-okul müdürü gibidir; hem de akademik unsurun başıdır. Akademik seviyede müderrisi, başka müderrisler veya yardımcısı muid takip eder. Muidden sonra ise; ilmiye talebeleri danişmend (şakird), suhte (softa), çömezler gelir.

Medresenin, idarî ekonomik işlerini yürüten, bu tür faliyetlerden bizzat sorumlu olan görevlisi; mütevellîdir. Vakıf yönetimi ve hiyerarşisi içinde de ayrıca yeri olan mütevellî; günümüz için fakülte veya yüksek okul sekreteri gibi düşünülebilir. Hatta tabir yerinde ise bir hastahanenin hastahane müdürü gibi değerlendirilebilir. Hastahane müdürü; hizmetin yürütülmesi ile ilgili idarî personel, yiyecek-içecek, temizlik vb. konulardan sorumludur. Hepsinin amiri olan başhekim ise müderris gibi tasavvur edilebilir. Vakfın işletilmesi, müessesenin devamı ile ilgili idarî, ekonomik işlerle ilgilenen mütevellîye bağlı başka görevliler de vardır. Bunlar; vakfın büyüklüğüne göre kâtib, câbî, hafız-ı kütüb, bevvab, ferraş, aşçı, kayyum vb. görevlilerdir. Her birinin belli görevleri ve günlük ücretleri bulunmaktadır.

A. Medrese Dışı

Osmanlı eğitim kurumları ise kendine has bir çeşitlilik arzeder. Medreseler kendi içinde kademelendiği gibi, medrese dışı eğitim kurumları da vardır. Bunlar Acemioğlan, Yeniçeri Ocakları, Tophâne, Humbarahâne, Tüfekhâne, Kılıçhâne gibi askerî; Şehzadeğân, Enderun Mektepleri gibi

---

105 Yalnız Mekke ve Medine'ye (Haremeyn) ait vakıflar ile hükümdar namına olan selâtin vakıfların idaresine darüssaade ağası (Kızlar Ağası) bakmaktadır. Bu durum 1834'e kadar devam etmiş, bu tarihten sonra -Harameyn-i Şerifeyn Evkafı Nazırlığı ünvanı üzerlerinde kaldığı halde- Hazine-i Haremeyn Müdürlüğü kurulmuştur. Bilindiği gibi Darüssaade Ağaları, Sarayda Enderun ve Harem kısmının en büyük ağası ve amiridirler. Onun için de resmî teşrifatta sıraları Sadrazam ve Şüyhülislam'dan sonra gelmektedir. Bk. PAKALIN, *aynı eser*, c.I,s.402; SERTOĞLU, *aynı eser*, s.187; Ülkü ALTINDAĞ, "Darüssaade", ***DİA***, c.9,s.2.

106 AKGÜNDÜZ, *aynı eser*, s.507; İPŞİRLİ, *aynı yer*, s.277.

idarî-askerî; Meşkhâne, Cambazhâne, Ahi Teşkilâtları gibi meslekî; Tekke, Zâviye ve Dergâhlar, Câmiler, Kilise ve Havralar, Kütübhaneler gibi yaygın eğitim kurumlarıdır.[107] Ayrıca her biri kendi başına ekol olabilecek özel meclisler, saray ve hânelerdeki özel öğretimlerin sayılmasına gerek kalmamaktadır.

Enderun (II.Murat - Kaldırılış:1 Temmuz 1909), Şehzadegân Mektebi, Meşkhâne saray bünyesindedir. Enderun, başlangıçta daha çok gayri müslim tebadan gelmeler için kabiliyetleri oranında yetişip yükselme vasıtası olan eğitim kurumu idi. Buna karşılık medrese, Türk ve Müslüman tebanın yetiştirilip eğitildiği bir müessesedir.[108] "İç taraf" anlamına gelen Enderun Mektebi'nde altı oda (koğuş) bulunurdu. "Hazırlık Sarayları" denilen orta dereceli mekteplerden gelenler eğitilir, bir odadan diğerine yükselerek terfî ederlerdi. Enderun'dan sadece idareci, asker değil tanınmış âlim, sanatkâr, musikişinas vb. de çıkmıştır.[109]

Medreseleri, daha çok örgün eğitim müesseseleri olarak almak doğrudur. Yalnız medrese öncesi eğitim kurumları da vardır. Bunlar; sıbyan mektebleri, ibtidâîler, dârü'l-huffazlardır. Medreseler ise kendi içinde derecelere ayrılır. Klasik sistemdeki derecelenme 12'dir. İbtidâ-i Hâriç'le başlayan medrese eğitimi kademe kademe ilerler. Hareket-i Hâriç, İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Musıla-i Sahn, Sahn-ı Semân, İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Musıla-i Süleymaniye, Havâmis-i Süleymaniye, Süleymaniye ve son kademe olarak Dârülhadis'le biter.[110]

B. İhtisas Medreseleri

Medreselerin gelişmesi sonucu, zamanla bir sahada uzmanlaşan medreseler ortaya çıkmıştır. Hadis eğitim ve incelemesinde uzmanlaşanlar Dârü'l-Hadisler olmuştur. Konya'daki İnce Minare Medresesi, bir Dârü'l-Hadis'tir.[111]

Daha çok fıkıh derslerine ağırlık veren medreseler vardır. Sırçalı Medrese gibi. Ki bu konuda daha da özelleşmiş medreselere ihtiyaç olduğundan 1854'te Muallimhâne-i Nüvvâb açılmış, 1884'ten sonra Mekteb-i Nüvvâb, 1910'da ise Mekteb-i Kuzzât adını almıştır. Aslında bu medreseler, birer Hukuk Fakültesi niteliğini taşımaktadırlar.[112]

---

107 CİCİOĞLU, *aynı eser*, s.7-12; AKGÜNDÜZ, *aynı eser*, s.133.
108 AKGÜNDÜZ, *aynı eser*, s.136.
109 Erol ÖZBİLGEN, "Enderun Mektebi", *O.A.*, c.4, İstanbul 1994, s.229, 231.
110 Emin Bey, "Tarihçe-i Tarîk-ı Tedris", *aynı yer*, s.747; İPŞİRLİ, *aynı yer*, s.277.
111 ERGİN, *aynı eser*, c.I-II, s.140; TEKELİ-İLKİN, *aynı eser*, s.13.
112 ERGİN, *aynı eser*, c.I-II, s.160; Aptullah KURAN, *Anadolu Medreseleri*, c.I, Ankara 1969, s.5.

Tıp eğitim ve tedavisini birlikte yürüten Dârü't-Tıblar da ayrı bir ihtisas medresesidirler. Anadolu Selçukluları devrinden bu yana vardırlar. "Kayseri (Maristan-1205), Sivas (Dârü's-Sıhha-1217), Divrik (Dârü'ş-Şifa 1228), Çankırı (Dârü'l-Afiye 1235), Konya (Alâeddin Dârü'ş-Şifâsı ve Dârü'ş-Şifa) Medreseleri" bunlardandır.[113] Darü't-Tıblar, Osmanlı devrinde daha da yaygınlaşmış fakat 1827'de Tıbhâhe (İstanbul), 1831'de Cerrahhâne, 1836'da Mekteb-i Tıbbiye[114] kurulunca tıb medreseleri atıl hale gemiştir.

Dârü'l-kurralar, bir başka ihtisas medreseleridir. Dârü'l-huffazları bitiren hafızların; kıraat ilmini okudukları yerlerdir. Burayı bitirenlere "kurra" denmektedir. Kur'ân-ı Kerim'i, ezber ve Arap lehçelerine göre 7 yada 10 türlü okumak için açılmışlardır. Yaşadığı devir ve yörenin en iyi Kur'ân okuyanı olan hocalarına da "Şeyhü'l-Kurra"denilmektedir.[115]

Ayrıca Dârü'l-Hendese, Dârü'-l Mesnevî gibi eski; Medresetü'l-Vaızîn, Medresetü'l-İrşâd, Medresetü'l-Mütehassısîn gibi II.Meşrutiyet sonrası kurulan ihtisas medreseleri de bulunmaktadır.

C. Medreselerde Denetim Mekanizması

Medreseler, yönetim bakımından mahallî; denetim bakımından merkeziyetçi bir esasa göre teşkilâtlandırılmışlardır. Sanıldığı gibi devletin faaliyet ve denetimine kapalı özellikte; başıboş denecek ölçüde serbest[116] değillerdir.

Medreseleri denetlemede şeyhülislâmlık ve kazaskerliklerin yetkili olduğu bilinmektedir. Altta ise; eyalet, sancak ve kaza kadıları kendi bölgesindeki medreseleri "nâzır" sıfatları ile denetlemeye yetkilidirler. Medrese bünyesindeyse akademik ve idarî çalışmaları müderris denetlemekte; mütevellî kendi sorumluluk alanı içindekileri kontrol etmektedir.

Ayrıca medrese üzerinde yargı denetimi vardır. Gelir ve giderleri gösteren muhasebe bilânçolarını; malî yönden, başta defterdar olmak üzere,

---

113 Yusuf KÜÇÜKDAĞ, ***Lâle Devrinde Konya***, Konya 1989, s.50. (Basılmamış Doktora Tezi,S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü); aynı yazar, "Konya Alâeddin Dârü'ş-Şifâsı ve Dârü'ş-Şifâ Medresesine Dâir Bazı Belgeler", ***S.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi***, c.6, S.3, Konya 1990, s.320; Selçuk ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 23 Mayıs 1974, s.4 (Dizi Yazı); Tuncer BAYKARA, ***Türkiye Selçukluları Devrinde Konya***, Ankara 1985, s.98.

114 ERGİN, ***aynı eser***, c.I-II, s.146; Nil SARI, "Osmanlılarda Tıp Eğitimi", ***OA***, c.VI, İstanbul 1994, s.52 vd.

115 Mehmet Zeki PAKALIN, ***Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü***, c.I, İstanbul 1983, s.399; CİCİOĞLU, ***aynı eser***, s.8.

116 VAHAPOĞLU, ***aynı eser***, s.59.

malî bürokrasî denetlemektedir.[117] Bunların dışında sosyal baskı mahiyetindeki halk denetiminden de söz etmek mümkündür. Böylesine bir özetlemeden sonra medresenin teşkilât yapısına, hiyerarşik sırayı takip ederek girebiliriz. Yalnız bu konuya girmeden önce genel de olsa Konya medreselerine bakmakta fayda vardır.

D. Medreselere Genel Bakış

Konya, eğitim tarihi itibariyle zengin bir geçmişe sahiptir. Bu şehri başkent seçen Anadolu Selçukluları'nın, yerleşirken ilk yaptıkları işlerden birisi de Alâeddin Tepesi'ne bir eğitim kurumu yaptırmak olmuştur. "Medrese-i Sultaniye" adını taşıyan bu eğitim ocağı, kale içinde Alâeddin Câmîi, Saray ile aynı yerde, bir çeşit şehrin kalbindedir. II.Kılıç Aslan (1155-1192), tarafından yaptırılan bu ilk A.Selçuklu Medresesi'ni[118] diğerleri takip eder.

Diğerleri takip eder, çünkü eğitim ve ilme Selçuklu devlet adamları ilgi göstermekte, değer vermektedirler. Bunun sonucu olarak da Konya "Türk âlimleri, İran şairleri hatta Arap düşünürleri için cazibe merkezi" haline gelmiştir. "Necmeddin Razi, Sultanü'l-Ulemâ (Mevlânâ'nın babası), Sıraceddin Ermevî (Urmevî), Muhyiddin Arabî, Kadı İzzettin Razi, Zahiri Faryabî gibi âlim, şair şöhretlerin Konya'ya akması tesâdüf değildir. Zahiri Faryabî, II.Süleyman'a (1196-1204) sunduğu bir kasîdeye karşılık pek büyük ihsanlar almıştır.[119] Necmeddin Razi'nin "Mirsadü'l-İbat" adlı eserini beğenen I.Alâeddin (Keykubat,1220-1237), bu kitabın kelimelerini saydırmış ve her kelime başına bir altın ihsan etmek süretiyle kadirşinaslığını göstermiştir.[120]

İlim, irfan teşvik kadar; huzur ve güven ortamının da ürünüdür. Anadolu Selçukluları, huzuru sadece Müslüman Türklere değil, başka din ve kavimden insanlara da sağlamıştır. Bunun sonucu olarak bir Bizanslı yazarın ifadesiyle, "iyi muamele sonucu esirler kendi memleketlerini"

---

117 AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***,s. 310 vd.; SARI, ***aynı yer***, s.53'te tıp medreselerinde "nuktacı" adı verilen müfettişin, öğretim ve eğitimin muntazam yürütülmesine nezaret ettiği anlatılır.

118 Tuncer BAYKARA, ***Türkiye Selçukluları Devrinde Konya***, Ankara 1985, s.87; ERDOĞAN, medreselerle ilgili önemli dizi yazısında, "Konya'da ilk yapılan medresenin Emir Altun Bay'ın aynı adlı" meşhur müessesesi olduğunu yazar. Bk. ERDOĞAN, ***aynı yer***, S.20-21, s.1195. Sonradan İplikçi Medresesi de denilen bu eser üzerinde ileride durulacaktır. Altunapa veya Altunba Medresesi'nin Medrese-i Sultaniye'den sonra yapıldığı kabul edilmektedir.

119 Aynı A. Selçuklu devlet başkanının, Malatyalı Muhammed bin Gâzi'ye **Ravzat ul-'ukûl** adlı terbiye ile ilgili bir eser yazdırdığı, ihsanlarda bulunduğu, edebiyat, sanat, hikmetle ilgilendiği bilinmektedir. Bk. Osman TURAN, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, İstanbul 1971, s.241.

120 ERDOĞAN, ***aynı dizi***, S.20-21, s.1195.

unutmuş, bir çok Bizanslı, Selçukluların hakim olduğu yerlere göçmüş, "Rum şehirleri boşalarak barbarların memleketi"nde yaşamaya başlamışlardır.[121]

Buradan hareketle yükselişin de düşüş gibi topyekün olduğunu vurgulamak mümkündür. Anadolu'yu vatan yapanların siyasî, askerî başarıları, aslında ilim-irfan sahasındaki başarılarla at başı beraberdir. Onun için XIII.yy. (H.7.asır) Konya medreseleri için yüksek devir kabul edilir. Zira bu asırda değişik sahalarda yüksek şahsiyetler yetiştirilmiştir. Konya kadısı da olan Sıraceddin Urmevî'nin Konya'da yazdığı hikmet, felsefe, mantıka dair eserleri dünyaca tanınmış, birçok dile çevrilmiştir. Bilginler, saygınlıklarından dolayı zaman zaman temsil görevlerinde de bulunmuşlardır. II.Kılıç Aslan'ın, Selahaddin Eyyubi'ye gönderdiği medrese çıkışlı elçisi, meşhur âlim İhtiyarü'd-din bunlardandır.[122]

Konya'daki Selçuklu medreselerinden, Konyalı 13[123],, Önder 16[124], Baykara ise 21'inin ismini verir.[125]

Anadolu Selçukluları'nın eğitime verdikleri önem; kaba bir bakışla, medreselerinin günümüze gelenlerinden de anlaşılabilir. İşin sevindirici yanı Selçuklular'dan sonra da eğitime katkının devam etmesidir. Karamanoğulları devrinde en az dört medrese eklenmiş[126],, Osmanlılar zamanında ise bu sayı çok daha yukarıya çıkarılmıştır.

Evliya Çelebi, 1648'de Konya'ya uğradığında şehirde 11 Dârü'l-kurra, 3 Dârü'l-hadis, 170 sıbyan mektebi, 40 tekke vardır.[127] Lâle Devri'ne gelindiğinde ise medrese sayısı 31'dir.[128] Bu rakama 3 Dârü'l-kurra ile 13 Dârü'l-huffaz dahil değildir.

---

121 TURAN, *aynı eser*, s.240.

122 ERDOĞAN, *aynı dizi*, S.20-21, s.1196. Bu değerli bilginin adını taşıyan bir mahalle Konya'da hâlâ bulunmaktadır. Bk. ***Konya Şehri İmar Komisyonu Raporu***, Konya 1963, s.25.

123 ***Konya Tarihi***, s.785-900

124 Mehmet ÖNDER, ***Mevlâna Şehri Konya***, Ankara 1971, s.152-174. ÖNDER, s.154'te Molla-i Cedid Medresesi'nin Selçuklu eseri olduğunu yazmaktadır. KONYALI ise, bu medresenin III.Mehmet devrinde yapıldığını ortaya koymuştur. Bk. ***Konya Tarihi***, s.901; Mehmet ÖNDER, ***Konya Maarifi Tarihi***, Konya 1952, s.11. 33'te ise 13 Selçuklu Medresesi'nden söz etmiştir. (Kısaltma: ***Maarif***.)

125 BAYKARA, *aynı eser*, s.88-90.

126 ÖNDER, ***Maarif***, s.36-38.

127 Mehmed Zıllioğlu Evliya Çelebi, ***Seyahatname***, (Sad: Tevfik TEMELKURAN, Necati AKTAŞ) İstanbul 1986, c.3,s.11; DARKOT, "Konya" md. ***İ.A.***, c.6.,s.849'da 11 Darü'l-kurra'yı "11 medrese" olarak alır.Medrese adı altında toplayınca bunları 14 adet olarak anmak daha yerinde olacaktır. Yusuf OĞUZOĞLU, ***17. Yüzyıl Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma***, Ankara 1980 (A.Ü. DTCF. Basılmamış Doktora Tezi), s.32-34'te Konya'daki 11 medrese üzerinde durur. Bunların 7'si Selçuklu eseridir.

128 KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.49-56, 72.

1848 yılına gelindiğinde ise bir olayla ilişkili olarak yapılan yoklamada Konya'da faal 27 medresenin bulunduğu görülür. 386 medrese odasında ise 260 talebe ile 260 çömez yani toplam 520 öğrenci kalmaktadır.[129] Üstelik bu 27 medresenin 4'ü öğrencisizdir. Oda sayısına öğrencisiz olanlar da dahil edilmiştir.[130]

1882'ye gelindiğinde, Konya'da 44 medrese vardır.[131] Üç medresenin adı yazılmamıştır. Toplam talebe sayısı ise 1712'dir.[132] Ertesi yıl medrese sayısında bir adet eksilme olurken talebe miktarındaki azalma anormaldir. Çünkü 1712'den 1255'e düşer.[133] 1889'da medrese sayısının arttığını görüyoruz. Altı yıl içinde mevcuda 7 medrese eklenerek sayı 50'ye yükselmiştir.[134] Medrese ve talebe sayısındaki artış 1889'da da devam etmiştir.Salnâmenin ifadesi ile: "Nefs-i Konya Kasabası'nda 53 medrese mevcut olup bunlara 2192 talebe-i ulûm devam eylemektedir. Medâris-i mezkûrenin her biri bir müderris efendinin taht-ı idaresinde"dir.[135] İki yıl sonra yani 1901'de medrese sayısı aynıdır, fakat öğrenci sayısında düşüş vardır. 186 öğrenci azalmış toplam miktar 2006 olmuştur.[136] 1903'e gelindiğinde medrese sayısı yine 53'tür. Öğrenci sayısı, küçük bir farkla azalmaya devam eder. Bu tarihte, toplam miktar; 1996'ya düşmüştür.[137]1907'de ise medrese ve öğrenci sayısı artar. 56 medresede 2457 talebe okumaktadır.[138] Bir yıl sonra 1908'de, Avrupalı seyyah H. Charles Woods Konya'ya gelir. Onun verdiği bilgiye göre Konya'da 3000 talebe vardır ve İstanbul gibi Vilâyetlerden Konya'ya tedris için öğrenci

---

129 Muhiddin TUŞ, ***Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya (1756-1856)***, Ankara 1993, s.154, 159. (A. Ü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.)

130 TUŞ, ***aynı eser***, s.155

131 ***KVS 1300 H.***, s.52. Aynı yerde medrese miktarı 42 olarak verilmiştir. Konya medreseleri, müderrisler, öğrenci miktarları ile ilgili çizelgedeki medrese sayısı 44'tür. Okunan dersle birlikte medreseler hakkında bildiğimiz ilk dökümanter bilgiyi veren salnamenin çizelgedeki rakamı daha muteber bulunmuştur. SURAL, H. 1300 (1882) de Konya'da toplam 70 medrese bulunduğunu yazar kendisine bu bilgiyi Tolluoğlu Câmii İmamı Hafız Ahmet Efendi vermiştir. Bkz. SURAL, ***aynı yer***, 4-7 Ağustos 1975.

132 ***KVS 1300 H.***, s.54-57.

133 ***KVS 1301 H.***, s.52-55.

134 ***KVS 1307 H.***, s.66.

135 ***KVS 1317 H.***, s.69; Mehmed Ziya, ***Konya Seyahatı Hatıratından***, Dersaadet 1328, s.34'te kendi düzenlediği istatistiğe göre 1317 H. salnamesinin verdiği bilgiyi tekrar eder: "Nefs-i Konya'da 53 medrese mevcut ve bunlara 2192 talebe müdavim"dir.

136 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839. Bu salnâmede Ali Efendi Darü'l-Huffazı da medreseler içinde zikredilmiştir. Vakfiyesine uygun olarak sadece on talebesi vardır.

137 ***SNMU 1321 H.***, s.581-582.

138 ***KVS 1325 H.***, 278;SELEKLER, 1907'den önce Konya'da 108 medrese ile on binden fazla talebenin bulunduğunun söylendiğini yazar. Bk. SELEKLER, ***aynı yer***, 16 Şubat 1962; SELEKLER, bu bilgiyi SURAL'ın dizisinde 1 Nisan 1976 tarihinde yayınlanan mektubunda da tekrar eder: Bk. SURAL, ***aynı yer***, 1 Nisan 1976, s.3. Salnâmede bu rakamlara yakın hiç bir bilgiye rastlanmamıştır.

gelmektedir.[139] Batılı seyyahın verdiği bilgide ayrıntı yoktur. Batılı seyyahın verdiği rakamın, genellemeden ibaret olduğunu tahmin etmek mümkündür. II.Meşrutiyet yıllarında, ileride üzerinde durulacağı üzere Konya'ya diğer illerden talebenin geldiği bir vakıadır. Fakat bir yıl içinde 543 talebe artışı doğru gözükmemektedir. Nitekim, 1914 yılına gelindiğinde medrese sayısı artarak 57 olmuştur. Fakat toplam talebe sayısı üçbine çıkamadığı gibi 1907'den de aşağıya düşmüştür: 2197[140]. Talebe sayısındaki bu düşüşün, I.Dünya Harbi ile henüz ilişkisi yoktur. Ama medreseler üzerindeki sistem değişikliği çabalarının, diğer etkenlerle birlikte tesirli olduğunu tahmin etmek mümkündür.

Konya vilâyet sınırları içindeki medrese sayısı hakkında verilen bilgi ise genel duruma göre şaşırtıcı miktardadır. Buna göre Konya; "en çok medresenin bulunduğu vilâyet" durumundadır. 1910'da yayınlanan bir istatistiğe göre bazı vilâyetlerin toplam medrese sayıları şöyledir: İstanbul:278, Erzurum:81, Edirne:48, Ankara:109, Aydın:294, Basra:8, Bağdat:29, Hicaz:13, Halep:117, Hüdavendigâr(Bursa):326, Musul:122, Kudüs:10, Konya:576. Osmanlı Devleti bünyesinde toplam medrese miktarı ise 2.940'tır.[141]

Mustafa Safvet, aynı yerde Konya'daki eğitim seviyesinin yüksek olduğunu şöyle belirtir: "Konya Vilâyeti, medârisin kesreti cihetinden nasıl mümtâz ise tahsîl-i ulûm ve maârif cihetinden de o nisbette mümtâzdır."

Konya'da uzun süre öğretmenlik ve belediye başkanlıkları yapan M.Muhlis, 1913'te yayınlanan bir eserinde Konya'da 63 kadar medresenin bulunduğunu, fakat talebe miktarını bilmediğini yazmaktadır.[142]

IV. Müderris

Müderris, medrese eğitiminin çevresinde döndüğü mihver unsurdur. Medresenin öğretim üyesi, akademik personeli, müdürüdür. Adını görevinden, bir çeşit varlık sebebinden almıştır. Medrese ve camide ders okutan, "tedris" işiyle uğraşan hoca anlamında kullanılmıştır. Devir devir görevinde farklılıklar olmasına rağmen "Müderris" ismi; Cumhuriyet

---

139 Mehmed ÖNDER, ***Seyahatnâmelerde Konya***, Konya 1948, s.46.

140 ***KVS 1332 H.***, s.549-551.

141 Mustafa Safvet (Ermenekli), "Medreselerimiz III", ***Beyânü'l-Hakk***, c.IV, S.92, 8 Muharrem 1329/27 Kanunuevvel 1326 İstanbul, s.1731-1732; ERGİN, Abdülhamit devrinde İstanbul'da medrese sayısının 173, talebenin ise 5560 olduğunu yazar. Bk. ERGİN, ***aynı eser***, c.I-II., s.131.

142 Mehmed Muhlis (KONER), ***İnkılâb-ı Efkâr***, s.42.

devrinde hocalar, profesör adını alıncaya kadar[143] kullanılmaya devam edilmiştir.

Genellikle medreselerde tek müderris bulunmaktadır. Değişik neden ve kaygılarla birden fazla bulunduğu dönemler de olmuştur. Yalnız müderris; her ne kadar tedris, eğitim-öğretim işinden birinci derecede sorumluysa da; aynı zamanda farklı görevler de üstlenebilmektedir. Medrese mescidinin imamlığı, mütevellîlik vb. gibi. Müderris, medresede **mihver** sorumlu olduğu için çevresinde, görevle ilgili değişik yardımcıları bulunmaktadır.

Müderrislik ile ilgili durumu, değişik yönleriyle birlikte inelemekte fayda vardır.

A. Müderris İmtihanları ve Tayinler

Müderris olabilmek için en az Sahn-ı Semân derecesinde bir medreseden **icâzet** almak gerekiyordu.[144] Bundan sonra Anadolu veya Rumeli'den hangisinde görev almak istiyorsa, oranın kazaskerliğinin 'Matlab' defterine adını kaydettirir, belirli günlerde de kazaskerin melisine devam ederdi Sonra sırası gelenin tayini yapılırdı. Mezuniyet sırasına göre adları yazılanlara "mülazım", bekleme sürelerine de "nevbet" denilirdi.[145] Ebussuud Efendi(1490-1574) ile böylece düzene konan müderris, kadı tayin işi; elbette aynen devam etmemiştir.

1. Ruûs İmtihanı

Hayat elbette bir imtihandır Ama müderrislikte, hayat imtihanına ek olarak adım başı imtihanlar görülür. Bunlardan şüphesiz en önemli olanı, işe başlarken geçilmek zorunda olunduğu için ruûs imtihanıdır. Ruûs[146], geniş kullanım alanı olmakla beraber, ilmiye için, mülazemet süresini doldurup, imtihana girerek başarılı olanlar için verilen **inha** yani tayin yazısı, kararname anlamına gelmektedir. Yalnız ruûs, bir göreve tayini kapsadığı gibi aynı zamanda hazine veya evkaftan maaş almanın da hakediş belgesi, beratıdır.[147]

---

143 PAKALIN, ***aynı eser***, c.II, s.598; Midhat SERTOĞLU, ***Osmanlı Tarih Lûgatı***, İstanbul 1986, s. 231.

144 UZUNÇARŞILI, ***aynı eser***, s.45; TEKELİ-İLKİN, ***aynı eser***, s.18.

145 UZUNÇARŞILI, ***aynı eser***, s.45; SERTOĞLU, ***aynı eser***, s.232.

146 Ruûs, Arapça re's:baş kelimesinin çoğuludur. Osmanlı Devleti'nde Dîvân-ı Hümâyun kalemlerinden biri "Ruûs Kalemi" adını taşımaktadır. Dîvân-ı Hümâyun Ruûs Kalemi'nde tutulan defterler, devletin merkez ve taşra teşkilâtındaki mansıpları tesbite imkân sağlar. Ayrıca, ortaya konan müesseseler, medenî eserlerden hukuk ve sosyal yapı ile ilgili değişik açılardan tesbitlere varıncaya kadar zengin bir kaynak teşkil eder. Bu konuda geniş bilgi için bk. Nejat GÖYÜNÇ, "XVI. yüzyılda Ruûs ve Önemi", ***İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi***, S.XXII, Mart 1967, İstanbul 1968, s.17-34.

147 GÖYÜNÇ, ***aynı yer***, s.17; PAKALIN, ***aynı eser***, c.III.s.71; SERTOĞLU, ***aynı eser***, s.278; UZUNÇARŞILI, ***aynı eser***, s.78.

Ruûsların düzenlenmesinde esas, tevcihata veya bir meselenin çözülmesine dair verilmiş olan emir veya buyruldulardır. Tevcihatın ruûsa kaydından sonra ilgililere tezkire veya beratları verilmektedir.[148]

Ruûs imtihanını kazananlar ruûslarıyla beraber, "İbtidâ-i Hâriç" medreselerine müderris atanırlardı. Medrese mezunlarının yani göreve talip insanların artması, liyakat yerine başka yakınlık vb. unsurların gözetilmesi ruûs imtihanlarını da tartışmalı bir konuma sokmuştur. Tabii imtihan sonrası dedi-koduların artması zaman zaman şeyhülislâmların değişmesine sebep olmuş, bu yüzden birçok şeyhülislâm; ruûs imtihanlarının zamanı gelmesine rağmen ertelenmesine taraftar olmuşlardır.[149]

Ruûs imtihanlarından "maksat, icâzet almış ikmâl-i nüsah etmiş olan talebe-i ulûm efendilerin, okumuş oldukları çeşitli ilimlerden ne derecede meleke ve feyz aldıklarını anlamaktır."[150] Asıl adını vermeden "Müntesebîn-i İlmiyeden Biri" imzasıyla ruûs imtihanları hakkında fikir ortaya koyan ilmiyeli, aslında sadece imtihanı değil, öğretim tarzını da eleştirel bir şekilde ortaya koymaktadır: "Bilhassa müderrislik ruûs imtihanında aranılması lâzım gelen bir cihet varsa o da tâlibin, meleke-i ilmiyesini, kudret-i istinbât(kavrama anlama) ve sür'at-i intikâlini, selâset-i takrîr ve beyânını takdîr ve temyîz etmektir."

Peki müderris adayının, ilmî gücü, kavrama sürati, anlama kudreti, yazma ve anlatmadaki mahareti nasıl anlaşılacaktır? Daha da önemlisi bu özellikte medreseli nasıl yetiştirilecektir? Adsız yazar, özetle şöyle devam eder: Konu iyi kavranmadan hangi ilimden olursa olsun papağan gibi ezberlenen kural ve meseleler hiçbir işe yaramaz. Bu yolda öğretim görenlerin "şerhsiz, hâşiyesiz bir kitabı" anlayıp, anlatabilmesi gerekmektedir.

İşte bu noktada icra edilecek imtihan şekli çok önemlidir. Şimdiye kadar "ruûs imtihanı, yalnız bir ibare okutmakla geçiştirilmiş"tir. Bazı yazarların (Filibeli merhûm, Hafız Seyyid gibi), soru ve cevabların toplandığı açıklamalı imtihan risaleleri, imtihana girenlerin "ehliyet ve iktidarını tayinde" yeterli değildir. Yazar, ne yapılması gerektiğini de söyler. Ona göre, belirli bir-iki kitap değil "lâlettayin" bir kitaptan bir konu okutulup, açıklatılmalı, sonra gösterilen müfredata ait sorular sorulmalıdır. Yeterli görülmezse başka ilim dallarından da imtihana çekilmeli, ayrıca kâfi

---

148 GÖYÜNÇ, *aynı yer*, s.25.
149 PAKALIN, *aynı eser*, c.III, s.71.
150 "Ruûs İmtihanı", *Beyanü'l-Hakk*, c.III, S.67, 26 Cemaziyelahır 1328/21 Haziran 1326 İstanbul, s.1325.

derecede de zaman verilmelidir. İmtihan yazılı yapıldığı takdirde ise; "lisan-ı Osmâniye" ile konu dışına çıkmadan açık düzgün bir ifade ile sorulara cevap istenilmelidir. Bu o kadar önemlidir ki, meşrutiyet devrinde "meramını ifade edecek kadar da eli kalem tutmayanların müderrisîn-i kirâm meyânında bulunmaları hayli büyük" bir eksiklik teşkil etmektedir.[151]

İlmiyeden zatın, önemle üstünde durduğu endişeleri de vardır. Acaba yine ruûs imtihanı gibi önemli bir olay, "yalnız bir ibare ile geçiştirilecek midir?" Yine imtihanın nasıl yapılacağı açıklanmayacak, imtihana girecekler şüpheler, tereddütler içinde bekleyecek midir?

İşte bu sorular, başka ilmiyelilerin de zihnini kurcalamaktadır. M.Safvet, ruûs imtihanlarının sözlü yapılmasını ve bu sıra tek ibare ile geçiştirilmemesini ister. Sözlüde, çok yoklama şansı vardır. Yazılıda ise, ezbere yazmalar olmaktadır. Hatta önceki yıl(1910), ezbere yazan talebe imtihanı kazanmıştır.[152]

Tenkitler ve isteklere "Islah-ı Medâris Nizamnâmesi" ile kısa bir açıklama getirilir. Nizamnâmenin 21. maddesine göre imtihan, "tahrîrî ve şifâhî olarak ders vekîlinin başkanlığında, şeyhülislâmlık makamınca seçilecek özel imtihan heyeti huzurunda yapılacaktır.[153]

Nizamnâmeden sonra yapılan imtihanlar, yukarıdaki maddeye göredir. Ders vekili başkanlığındaki sekiz kişilik imtihan komisyonu, toplam 72 efendiyi imtihan eder. 24 Ağustos 1915'te başlayan imtihanda; Mutavvel'in "fasl ü vusûl" konusundan itibaren gösterilen ibarelerin okunması, anlamının açıklanması ile ilgili sorular yöneltilir. Sonra on ayrı bilim dalından (fünûn-ı aşere), 79 sual sorulur. İmtihan heyeti önündeki esaslı sorgulama, 12 gün devam eder. En az 112 numara alan 10 kişi nizamnâme hükümlerine uygun olarak "İstanbul Ruûs-ı Hümâyunu ile taltif"edilir. Toplam en az 80 puan alan 31 kişi ise puanları karşılığı olarak Medresetü'l-Mütehassısîn'de eğitimlerini tamamlamak hakkını elde ederler. Ama artık onlar bir daha ruûs imtihanına girmeden İstanbul Ruûsunu alacaklardır. İmtihanda aldıkları derece ise "Ruûs Mülazemeti"dir.[154] Bu imtihan son zamanlardaki şekliyledir.

---

151 "Ruûs İmtihanı", *aynı yer*, s.1326.

152 M. Safvet (Ermenekli), "Ruûs İmtihanı", ***Beyanü'l-Hakk***, c.V, S.117, 6 Receb 1329/ 20 Haziran 1327, İstanbul, s.2139 vd.

153 "Islah-ı Medâris Nizamnâmesi", ***İlmiye Salnâmesi***, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye 1334, s.660.

154 "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Ruûs İmtihanı", ***Ceride-i İlmiye***, c.II, S.15, Ramazan 1333 İstanbul, s.128-129.

Başlangıçta kazaskerlerin yaptığı tayinler, XVI. yy. dan sonra yüksek seviyeli müderrisler için (elliden yüksek medreselere) şeyhülislâm, diğerleri kazasker tarafından yapılmıştır .Tabii bu tayinin de bir prosedürü vardır. Ona göre kazasker ve şeyhülislâm sadarete teklif eder.

Yalnız buraya kadar bahsedilen tayin şekli İstanbul merkezi ile ilgilidir. Halbuki taşranın tayin teklifleri önemlidir. Taşradan gelen tayin onay istekleri geri çevrilmemektedir. Bu konuda da oturmuş bir usûl ve -özellikle şer'iye sicillerinden olmak üzere- çok miktarda örnek vardır. Şu durumda ihtiyaca göre tayin işi, mahallinde yapılabilmektedir.

2. Babadan Oğula İntikal

Müderrislik genelde babadan oğula geçerdi.[155] Onun için, müderris tayininde öncelikle; ölen müderrisin yerini alacak oğlunun bulunup bulunmadığına bakılmaktadır.

Eğer boşalan müderrislik görevinde, müderrisin ardına oğulları kalmışsa; belde müftüsü başkanlığında bir imtihan komisyonu oluşturulmaktadır. İmtihan, kardeşler arasında yapılmakta, başka müracaatçı bulunmamaktadır. Çünkü hak, ölen müderrisin oğullarınındır. Sonuçta, müderrisliğe ehil görülen kardeş için şer'î mahkeme ilâmı alınıp, onaylanmak üzere (Berat verilmek) devlet başkanlığına arzedilmektedir Bu yolda 26 safer 1320 H./5 Haziran1902 Milâdî tarihli bir şer'i sicil[156] kaydı vardır. Konya Müftüsü Ahmet Efendi başkanlığında, ulemâdan Silleli Ali Efendi ile Nuzumlalı Hacı Hüseyin Efendi'den oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, Adliye Medresesi (buna bkz.) Müderrisi Adil Efendi'nin üç oğlunu imtihan ederek Mehmet Zârî Efendi'yi müderrisliğe lâyık görmüştür. Peki müracaat edilen yer önemli bir medrese ve müracaatçı da çoksa, bir de yer devlet merkezi ise? Yapılan işlem yine imtihan olmakla beraber bazı farklar bulunmaktadır. Rumeli ve Anadolu Kazaskerlerinin huzurunda olarak, büyük bir camide toplanılır. Adaylara belli bir konu verilerek hazırlanmaları istenir. Birer ders anlattırılır. En başarılı olan da tayin edilirdi.[157] Tabii bu tayin, artık ilk müderris ataması değildir.

10 Şevval 1323/22 Aralık 1905 M. tarihli bir berata[158] göre ise tayin işlemi şöyle yürür. Önce vefat ederek, yeri boşalan müderrisle ilgili kayıtlar

[155] Musa ÇADIRCI, ***Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları***, Ankara 1991, s.98.
[156] ***KSŞ 112***, s.24-25.
[157] İPŞİRLİ, ***aynı yer***, s.261.
[158] VBA, ***K: 9, Z:83.***

(kuyud-ı lâzımesi) çıkartılır. Sonra gerekli muameleye geçilir. İmtihan yapılır. İki kardeşten ehil bulunanın tayini için mahkeme ilâmı çıkartılır. Ardından şeyhülislâm "işaret"i üzerine evkaf nezâreti "telhîs" yazar. Telhîse dayanarak beklenen son işlem, padişah olurudur. Olur da berâtla verilince göreve başlanıp, karşılığı olan gelir hakedilir. Yalnız yeni müderristen istenilen üç şey vardır: "Kusursuz hizmet vermek, görevi terketmemek, tenbellik veya üşengeçlik göstermemek." (bk. Saraçzâde Medresesi).

Müderrislik görevine, dolayısıyla vakıftan gelen maddî gelire öncelikle hak sahibi olan, oğuldur. Ama ya oğul ehil değil ve iyi yetişmemişse? İşte İsmail ve Abdullah, babalarının yerine İplikçi Medresesi'ne müderris olmak üzere imtihana alınırlar. Ama yeterli bulunmadıkları için atanmazlar.[159]

Bu durum yetişkin oğullar içindir. Ama müderris baba öldüğünde oğlu henüz yerine geçecek yaş ve ehliyette değilse?..Yetişmesi yıllar alacaksa, medresenin müderrisliği boş mu kalacaktır?

Buna da "naiblik" yoluyla çözüm bulunmuştur. Asıl hak sahibi kabul edilen oğul, yetişinceye kadar "naib" sıfatlı müderris tayin edilmektedir. Yalnız naibin de akrabadan olması dikkat çekicidir.[160] (Bk. Büyük Karatay Medresesi).

Burada naiblerin görev süresinin; asıl hak sahibinin müderrisliği devralacak ehliyeti kazanmasına kadar devam edeceğini belirtmeye gerek yoktur. Zaten kaynaklarda, sık sık oğulun yetişmesine kadar olduğu anılmıştır.

Bazen bir aile, aynı medresede asırlarca müderrislik görevini yürütmektedir. Böylece bir çeşit müderrislik hanedanları türemiştir. Meselâ şair, öğretmen Hasan Rüştü (OKUMUŞGİL,1869-1936)[161], Ermenek'in Karamanoğulları'ndan Osmanlılar'a geçtiği zamandan beridir Karamanoğlu Musa Bey Medresesi'nde müderrislik görevi yapan bir ailedendir. Babası da İsmail Hakkı Efendi adında bir müderristir.[162]

3. Asaleten Müderris Tayinleri

Eğer vefat eden müderrisin oğlu yok ve yerine müracaat eden varsa, bu durumda asaleten müderris tayin edilebilmektedir. Böylesine bir durumda takip edilen yol şudur: Öncelikle "Kuyûd-ı Atîka"da vefat eden müderris yerine hak sahibi olanlarla ilgili araştırma yapılır. Sonra hak sahibi durumunda olanların kaldıkları yer, hüviyetleri "Nüfus Nezareti"ne sorulur.

---

159 *KŞS 115*, s.145.
160 *KŞS 115*, s.7.
161 Bk.ARABACI, *aynı eser*, s.184-194.
162 (ERGUN)-(UĞUR), *aynı eser*, s.33.

Hayatta ve yeri, hüviyeti bilinen bir oğul yoksa müderris atanmak isteyen zat; komisyon kurularak imtihan edilir. İmtihanın, tek kişiyse bile yapılması dikkat çekicidir. Ehil görüldüğü takdirde, prosedür yukarıda bahsedildiği şekilde takip edilerek beratla kesin onayı almak üzere müracaat edilir.[163] (Bk. Tâcü'l-Vezir Medresesi) Şer'î ilâm düzenlenir. Vilâyet idare meclisi "derkenarı" ile ilâm doğrultusunda teklif iletilir. Beratla birlikte, evkaf muhasebeciliği nezdinde uygulama başlamaktadır.

Müderris tayinlerinde göz önünde tutulan önemli bir husus medrese vakfiyelerinde belirtilen şartlardır. Onun için tayin yazışmaları vakıflarla irtibatlı olarak gidip gelmektedir. Halbuki aynı ilmiye kökenli olmasına ve zaman zaman yer değiştirmelerine rağmen kadıların tayini müderrisler gibi değildir. Kadılar, doğrudan doğruya merkezî idarenin belirlediği usullerle tayin edilmektedirler.[164]

4. Nakil

Müderrislerin bir medreseden diğerine geçmelerinde de yine yerel makamların rolü büyüktür. İl içinde yer değiştirmek isteyen müderris, gerekçeli dilekçesi ile valilik makamına başurmakta, vali de "şer'î iznin" verilmesi için hakime havale etmektedir.[165] Zira tayinde, yukarıdan onay istenebilmesi için dayanılan belge şer'î mahkeme ilâmı olmaktadır.

5. Dersiâm Tayini ve Kadîm Usûle Dönüş

Dersiâm, sanıldığı gibi sadece medreselerde talebeye ders veren müderris[166] değildir. Aynı zamanda cuma ve başka günlerde belirli camilerde Tefsir, Hadis (Buhârî, Müslim, Şifâ-ı Şerîf) dersleri veren görevlidir. Müderrisle geliş yeri aynıdır. Yalnız, ders verdiği yerin vâkıfının şartına göre; "Hidâye, Mülteka, Kudûrî ve Halebî" gibi dersler de anlatabilir.[167]

Şu hâle göre dersiâm, medrese dışında öğrencilerin de devam edebileceği ama halka açık, herkese camide ders veren müderristir. Merkezî şehirlerde olduğu gibi Konya'da da büyük camilerin hemen hepsinde birden fazla dersiâm görevlidir. Bunlar için vakıflar bile tahsis edilmiştir.[168]

---

163 ***KŞS 115***, s.44.
164 İPŞİRLİ, ***aynı yer***, s.262.
165 Mehmet EMİNOĞLU, ***Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş***, Ankara 1992, s.159.
166 PAKALIN, ***aynı eser***, c.I, s.427; SERTOĞLU, ***aynı eser***, s.83.
167 "Ders Vekâletince Dersiâm Efendilere Tevcih Olunacak Cihat Hakkında Nizamnâme"nin "Esbâb-ı Mûcibe Layihâsı", BOA, ***DUİT*** 15-2/12.
168 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.137

Nitekim, Kuzgunkavak Mahallesi halkından Mehmet Seyyid Efendi oğlu Müftüzâde Ahmet Efendi, bir vakıf kurarak Konya çarşısındaki 28 adet dükkanını vakfeder.[169] Şartı da şudur: Bu vakfın geliriyle Konya çarşısındaki camisinde "ders vermeye kâdir, ilim dallarında güvenilir maharete sahib, fazîletli, hayır erbabı kimseler talebe-i ulûma" ders vereceklerdir. Bu yüksek eğitim çabasının sonunda ise vakıf gelirinden kendisine 16 guruş "vazîfe" verilecektir. Ahmet Efendi'nin özellikle zikrettiği ders ise şudur: "Usûl ve Fürû."

Medresede çoğalan talebeye, dershane ve hoca bulma güçlüğü ortaya çıkınca bulunan dersiâmlık usûlü, artık kurumlaşmıştır. Tayini, ders vekâletince yapılmaktadır. Fakat 23 Temmuz 1329/1913 tarihli irâde ile yürürlüğe konan "Tevcih-i Cihat Nizamnâmesi"ne göre görevlendirme işi Evkaf Şurası'na verilir. Ama iş, Şura-yı Evkaf'ta bitmemektedir. Muamele eskiden beri tutulduğu için ders vekâletinden verilen defterlere göre ve kıdem gözetilerek yapılmaktadır. "Kadîm teâmül"e uyularak, 27 Mart 1335/1919 tarihli iradeyle[170] tayin yetkisi (tevcih) yeniden Meşîhat Makamı'na (Şeyhülislâmlık-Ders Vekâleti) verilir. Tayindeki bu oynamanın, tarih ve iktidar hakimiyeti gözönünde tutulursa; İttihat Terakki ile Hürriyet İtilâf arasındaki nüfuz değişiminin idarî tasarrufa yansıması olduğu anlaşılacaktır.

B. Müderris Dereceleri

Müderris ve dersiâmlar, alt kademeden itibaren rütbe ve payeler alarak yükselirlerdi.[171] Müderrislik derecelerini, müderrisin yevmiyesi ifade ederdi. Şu hâle göre ilk derece olan İbtidâ-i Hâriç ile onikinci derece olan Dârü'l-hadis de müderristi. Onun için her müderris sıfatını taşıyan, bugün için kolayca ifade edildiği şekilde profesör seviyesinde değildi. Üstelik bu dereceler, aynı zamanda medreselerin de dereceleridir.[172]

Bu kademelenme medrese içinde ve medreseler arasında, kuralları tesbit edilen bir "bilimsel otorite yapılanması"nı getiriyordu. Fatih'in ulema ile "meşveret eyleyerek koyduğu kural ve müderris rütbeleri"[173] şunlardır: 1-İbtidâ-i Hâriç, 2-Hareket-i Hâriç, 3-İbtidâ-i Dâhil, 4-Hareket-i Dâhil, 5-Mûsıla-i Sahn, 6-Sahn-ı, Semân, 7-İbtidâ-i Altmışlı, 8-Hareket-i Altmışlı, 9-Mûsıla-i Süleymaniye, 10-Havâmis-i Süleymaniye, 11-Süleymaniye ve 12-

---

169 ***KŞS 137***, s.103.
170 Bk. BOA, ***DUİT*** 15-2/12.
171 TEKELİ-İLKİN, ***aynı eser***, s.18.
172 AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s.412.
173 Emin Bey, aynı makale, ***İlmiye Salnâmesi***, s.649.

Dârü'l-hadis (Reisü'l-Müderrisîn)[174] Buradan da anlaşılacağı üzere, daha önce bahsedilen medrese dereceleri ile müderris dereceleri aynıdır.

Müderris tayinlerinde; ilkten itibaren, seviye yükseldikçe kadro azalmaktadır. Zira başlangıçta belirlendiği üzere, her derecenin belirli bir kadrosu vardır.

Bu kademelenmede, temel eğitim seviyesindeki Haşiye-i Tecrid, Miftah, Telvih medreseleri (ilk öğretim) için rütbe yoktur. Çünkü buralar bir çeşit staj yeri olarak kabul edilmektedirler.[175]

Yalnız müderris dereceleri, rütbeleri zamanla bozulmuştur. Medresesi olmayanlara, hatta medresesi toprak olmuş olanlara eski rütbesinden müderrislikler verilmiş ama görev yapılmamıştır.[176]

Müderris rütbeleri sadece eğitim işiyle değil hukukla uğraşanlara da verilmiştir. Örnekleme kabilinden belirtebiliriz ki; Konya Şer'î Mahkeme kalemindeki Hacı Ali Efendi, "müderris"[177] rütbesindedir. Konya Bidâyet Mahkemesi Hukuk Reisi Mehmet Faik Efendi ise, Edirne Müderrisi'dir.[178] Konya Bidâyet Mahkemesi Ceza Reisi Osman Zeki Efendi de "Müderrisînden"dir.[179]

Mevleviyet denilen "kadılık" rütbeleri[180] ile müderris dereceleri arasında belli bir seviyeden sonra paralellikler kurulmuştur. Bu durum kadılıktan müderrisliğe, müderrislikten kadılığa geçişte kolaylık sağlamıştır. Meselâ, dârü'l-hadis müderrisi, kadı olmak isterse dengi sayılan mahrec mevleviyetlerinden birisine, diyelim ki Kandiye, Kudüs, Selânik, Girit, Sofya, Trabzon gibi birisine atanırdı.[181] Ve bunlar hiç de az değildir.

C. Müderrislerin Gelir Kaynakları

Bütün gücünü ve zamanını eğitime veren müderrisin, geçimini sağlaması bir problemdir. Toplum içindeki "mevkii ve saygınlığına denk düşecek bir gelir"den, günümüze göre farklı bir hayat standardı anlaşılmamalıdır. Medreseler ayrı ayrı ele alınırken görüleceği gibi; bir sanat dalıyla (hüsnü hat vb.) uğraşarak, mülkü olan tarla-bahçeyi ekerek geçimini sağlayanlar vardır. Ve bunlar hiç de az değildir. Medreseden ve öğrenciden

---

174 Emin Bey, ***aynı yer***, s.648; AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s.396-397; Sadık ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.I, İstanbul 1980, s.XVI; UZUNÇARŞILI, ***aynı eser***, s.272.

175 AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s.397.

176 Emin Bey, ***aynı yer***, s.649.

177 ***KVS 1300 H.***, s.35.

178 ***Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye (SDAO)* 1313 H.**, s.646.

179 ***SDAO 1317 H.***, s.462.

180 PAKALIN, ***aynı eser***, c.II, s.519; UZUNÇARŞILI, ***aynı eser***, s.276-280.

181 UZUNÇARŞILI, ***aynı eser***, s.280.

maddî beklentisi olmayanlar vardır. Görevi, "ber-vech-i hasbî" yani ücret talep etmeksizin yapanlar da bulunmaktadır. 5 Şaban 1326 tarihli bir berata göre Seyyid Mehmet bin İsa, imtihanla müderrisliği hakettikten sonra **karşılıksız** göreve atanmıştır.[182]

Müderrisliğin, "tamamiyle fahrî ve hasbî" yapılması anlayışı[183] Cumhuriyet öncesine kadar devam etmiştir.

Ya şahsî gelir kaynağı olmayan ve bir ömür medresede öğrenim, sonra da öğretim ile uğraşanlar ne yapacaktır? Çünkü daha önceki hayatlarında ekonomik faaliyet içinde bulunamayan, aile çoluk-çocuk sahibi insanların ihtiyacını kim karşılayacaktır?

İşte burada medreselerin gelir kaynağı olarak; vakıflar, sonra merkezî bütçe gündeme gelmektedir. Seyyid Osman b. Seyyid Mustafa'nın tayin beratına göre ücreti iki buçuk akçedir ve ücretini Konya Mukataası'ndan alacaktır.[184] Müderris Ahmet Efendi ise; görevine bedel olarak, medresenin vakfı çıkrıkçı dükkanın kira geliri ile; Şerîfe Rabia Hatun para (nukudî) vakfının gelirini kullanacaktır.[185] (Saçzâde Med. bk.) "Galleye müstehak olmak", yani medrese mahsul ve gelirinden pay almak[186] müderrisin yıllık ücreti durumundadır.

Müderrisler, görevlerinde ölünceye kadar kalabiliyorlardı. Ama bazen **tek kadroda** birden fazla müderris görev yapıyordu.[187] Seyyid Mehmet Said, yarım hisse müderrislik ve yarım hisse tevliyet görevini (Molla-i Atîk Medresesi'nde) yürütmektir.[188] Dersiâm Mustafa Efendi ise yarım hisse müderrislik görevine atanır.[189]

Müderrisler, genellikle yukarıda da görüldüğü gibi medreseye, vakfın mütevellîliği ile birlikte atanmaktadırlar.[190] Fakat mütevellîlik, müderrislikten sonra yaptıkları tek görev değildir. İmamlık dahil daha birçok başka vakıf görevini üstlenebilmektedirler. Bunlardan birisi de Evrâdhânlık'tır.[191] Üstelik bu vakıf görevine atanmak için, aynen

---

182 VBA, ***K:10, Z:4.***

183 Macit SELEKLER, "Hatıralar-60 Yıl Önce Konya", ***Şehir Postası Gazetesi***, 5 Mart 1962, Konya. (Dizi Yazı.

184 VBA, ***K:11, Z:101.***(Tarih; 1 Zilkade 1211)

185 VBA, ***K:9, Z:83.*** (Berat tarihi: 10 Şevval 1323)

186 EMİNOĞLU, ***aynı eser***, s.159.

187 KÜÇÜKDAĞ, **aynı eser**, s.136.

188 VBA, **K:18, Z:4.**

189 **KŞS 115**, s.44. (29 Receb 1324 H.)

190 OĞUZOĞLU, ***aynı eser***, s.87.

191 ***KŞS 115***, s.88.

müderrislik görevine gelirkenki statü uygulanmakta, imtihandan geçilmektedir. Elbette ek vakıf görevi, ek gelir de demektir.

Peki ya medresenin, müderris veya talebeye ait (meşrut) vakıf ve gelirleri yoksa? Nitekim bazı medreselerin vakıfları varsa da, bir kısmının hiçbir geliri yoktur. Maaş alma yok (son zamanlara kadar), üstelik eğitim de paralı değildir. Yani talebenin, gerek odasında kaldığı medrese için gerekse ders okutan müderrisler için bir ücret vermesi de âdet değildir.

O zaman iş başa düşmektedir. Müderris de talebe de kendi geçimlerini kendileri temin etmek mecburiyetindedirler. Mal-mülk sahibi olup, ziraatinden, ticaretinden geliri olanlar, orta halli hatta zengin bulunanlar hariç tutulursa, diğer "kanaat sahibi hoca ve talebeler" geçimlerini nasıl sağlayacaklardır? İşte bu konuda da geçmişi bir hayli köklü olan medreselerin, bazı âdet ve an'aneleri gelişmiş ve benimsenilmiştir. Bu yollar şöyle özetlenir: 1-Cerre çıkmak veya memleketine gittiğinde getirdiği erzak vs. 2-Müderrislere, medresenin bahçesinden, ağaçlarından sağlananlar. 3-"Sabırlı fakirlerden olduğu bilinen" kendi halindeki hoca ve talebeye verilen zekât ile fitre v.b. sadakalar.[192]

Üzerinde durulacak olan cerri, kestirme anlamı ile, Ramazan'da va'z ederek, halktan gelen yardım ile geçinmek[193] olarak anabiliriz.

Vakıflardaki değişim ile birlikte, medrese görevlileri ve özellikle müderris geçiminde de değişiklikler meydana gelmiştir. Vakıfları elden çıkanlar zaman içinde körelirken, vakıf yönetiminde devletin merkezî kontrol ve tasarrufu, medreselileri etkilemiştir. Gelirleri elden çıkan medreseler, iyice sahipsiz, bakımsız hâle gelmişlerdir. İşte II. Meşrutiyet devrinde Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında (Zeynelâbidin'e bk.) tartışma konusu olan bu durum üzerine devlet, tamamen olmasa bile yeni kurulan batı tipi okullara bütçeden katkı sağladığı gibi müderrislere de tahsisat ayırmaya başlar. Bir küçük bilgi olması bakımından 1909 İlmiye Dairesi Masarıf Bütçesi'ne bu açıdan bakmakta fayda vardır. Bütçede, 1908 ile 1909 bütçesi arasında bir kıyas yapılır. Buna göre taşra müderrisîni ile Mecelle ve Sakk Muallimleri 1324/1908'de yıllık 953.752,20 guruş alacaklardır. Bu rakam, elbette toplam olarak verilmiştir. 1325/1909'da

---

192 SELEKLER, *aynı yer*, 5 Mart 1962.

193 Mahmud SURAL, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", ***Yeni Konya***, 17 Eylül 1975, Konya, s.3 (dizi yazı).

ayrılan ise yıllık toplam 1.686.000 guruştur. Şu hâle göre 732.247,20 guruş artmıştır.[194]

Müderrislerin, bulundukları yerlere göre fert olarak alacakları maaş da belirlenmiştir. Böylece, vilâyet merkezinde görev yapan müderris 300, liva(sancak)daki 250, kazalarda görev yapan ise 200 guruş maaş alacaktır.[195] Belirtildiğine göre böylece"idhâl-i muvâzene olunmuştur".

Burada yıl olarak bahsedilen bütçeden sonra olmasına rağmen birkaç dersiâm ücretinden fikir vermesi bakımından bahsedilebilir. Dersiâm Mehmed Emin Efendi'nin 1331/1915'de yıllık toplam maaşı 1500 guruştur.[196] Görev yeri ise, Ilgın-Argıdhanı İbrahim Paşa Câmîi'dir.

Konya (merkez) Sultan Selim Câmîi Dersiâmı ve aynı zamanda "Kütüphâne Yamağ-ı Evveli) olan Dülger-zâde Mevlüd Efendi'nin Nisan-1339/1913 maaşı 375 guruştur.[197] 1340 Nisan'ında ise maaşına 275 guruş daha eklenir.[198] Aynı camide dersiâmlık yapan Mustafa Efendi'nin maaşı ise şöyledir: 1339 başında 350 guruştur. Haziran 1339'da 900, Teşrinisâni 339'da 1078 guruştur.[199]

Aziziye Câmîi Dersiâmı Hacı Mustafa Şükrü Efendi'nin 1335'te beratla kesinleşen maaşı ise, 700 guruştur.[200]

Müderris ve dersiâmlar, görev yapamaz hale gelince ne yapacaklardır? Onların sosyal bir güvenceye kavuşturulması gerekmektedir. Bu amaçla 18 Mart 1333'te 2826 no.lu kanun çıkarılır. Kanunun ismi şudur: "Memurîn ve Müstahdemîn-i İlmiyeden veya Muallimînden Olub da Uhdelerinde Dersiâmlık ve Müderrislik ve Zeyl-i Meşîhati Bulunanlar ile Tarîk Maaşı almış olanlara TEKAÜD ve AİLE MAAŞI'nın Sûret-i Tahsîsi Hakkında Kanun"[201]

Müderris ve diğerlerine emeklilik maaşı, ölenlerin ise geride kalanlarına AİLE Maaşı'nın verilmesi, üstelik I.Dünya Harbi'nin son yıllarında böylesine bir ekonomik yükümlülüğün kabullenilmesi dikkat çekicidir. Maaşların mantığı, kanunun birinci maddesinde bulunmaktadır. Ona göre maaş, Mülkiye Emeklilik Kanunu doğrultusunda verilecektir.

---

194 ***1325 Senesi Bütçesi***, Dâire-i İlmiye Masarıf Bütçesi, Cetvel:6 (Meclis-i Mebusan Muvazene Encümeni tarafından hazırlanmıştır, (yer ve tarihsiz) Yusuf Ağa Kütüphanesi **DN:5672.**), s.2.

195 ***1325 Senesi Bütçesi***, Cüz:14 ,Fasıl:7, Madde 2, s.7.

196 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.I, s.2.

197 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.4 a.

198 VBA, ***aynı defter***, c.II, s.37 b.

199 VBA, ***aynı defter***, c.II, s. 3 b.

200 MMA, ***Hazîne-i Evrak***, 220/1.

201 ***Cerîde-i İlmiye***, c.III, S.30, s.829-841.

Bu arada kanun ve teamüllerle gelişen vergi vb. durumların belirtilmesinde de yarar vardır. Müderrisler, bilindiği gibi Osmanlı ulemâsına tanınan ayrıcalıklardan yararlanmışlardı. Meselâ vergi vermezlerdi, askere gitmezlerdi.[202]

D. Müderrislerin Sosyal Hayat (Toplum) İçindeki Yerleri

Ulemâ, devlet ve toplum gözünde saygı telkin eden insanlardır. Devlet bu saygıyı rütbe gibi, hatta rütbelere denk hitâb tarzlarıyla kabullenip, yıllıklara da koyarak yaygınlaştırmıştır. Gerçi bu durum, Osmanlı, hiyerarşik siyasî sistem anlayışının ilmiyedeki devamı mahiyetindedir. Ama bunun belli mesafeleri katetmiş insanlar ve muhatabları açısından bir uyarılma, karşılıklı yer ve mevkiilerini hatırlama, "zihnî tenbih"gibi de algılanması mümkündür. Ki o zaman "had"le, sorumluluk bilinciyle buluşma biraz daha kolay olacak, arada ezilip-kaybolunmayacaktır.

Ulemâya nasıl hitâbedilecektir? Bir-kaç örnek şöyledir: Müderrislere, Mekremetlû Efendi(kerem, izzet, şeref sahibi); Mahrec Mevâlisine ve Harameyn Pâyelilere, Fazîletlû Efendi; İstanbul Pâyelilere, Fâziletlû Efendim Hazretleri[203] denecektir.

Müderrisler, eğitim faaliyetlerinin dışında gerektiğinde kadı ve yöneticilere yol gösteren bilgin şahsiyetlerdir. Vergi dağıtımı, diğer sosyal hizmetlerin yapımında bilirkişi, güvenilir şahıs olarak kendilerine sık sık başvurulunurdu. Zaten kadının, çözümde zorluk çektiği davalarda müderrislere danışması yasaldır.[204] Bu tipte 1907 öncesi Konya'sının meşhur müderrislerinden, ilmî otorite olarak kabul edilen bazıları şunlardır: "Tavaslı Hoca, Sivaslı Ali Kemalî, Yalvaçlı (Ömer Vehbi), Hadimli Vehbi, Aksekili Mehmed, Şeyhzâde Rifat ve Ziya."[205] Yine Selekler'e göre bu meşhur müderrislerin yanında "Musa Kâzım, Ereğli'li Salim, Eyüb Sabri, Naim (Hâzım) Onat"gibi yeni yetişip gelen kabiliyetli gençler, "Kürt Ali Efendi, Samancı Mustafa Efendi, Sadık Hoca" gibi "birer medreseye sahip olan, şöhrette mütevazi" olanları da vardır.

Bunlar hal ve tavırları ile çevrede etkilidirler. "Sivaslı (Ali Kemalî) gibi halim-selim, Çumralı (Emin Efendi) gibi hadîd (asabî) meşrep, sert ve öfkeli; hangi tip olursa olsun kalkık burunlu pabuçları, alaca veya şetari üç peşli entarileri, altında elifî şalvarları bir tutam uzunluğundaki sakalları ile

---

202 ÇADIRCI, *aynı eser*, s.98.(Müderris ve Medrese Talebelerinin Askerlikle ilgili durumu II. Meşrutiyet döneminden sonra değişmiştir. İleride üzerinde durulacaktır.)

203 *KVS 1285 H.*, s.30.

204 ÇADIRCI, *aynı yer*, s.97.

205 SELEKLER, *aynı yer*, 1 Mart 1962.

Aladağlı'dan Çumralı'ya kadar hepsi muhatabına hürmet telkin eden adamlar"dır.[206]

Bu etkinliklerini Konya'da uzunca süre görev yapan Fahrettin Paşa (Altay) da kabul eder. Müderrisler, varlıklı ve çevre halkı üzerinde otorite sahibi olan Hacı Ağa ve Efendiler, Mahalle İmamları ve diğerleri ile samimi arkadaşlıklar[207] kurmuşlardır. Yalnız etkileşim Müslüman halkla sınırlı değildir. "Büyük hoca" diye anılan Silleli Müderris Hacı Mustafa Efendi, halk tarafından "pek çok sayılmakta hatta Rumlar bile ona engin bir saygı" göstermektedirler.[208]

Müderrislerin, hocaların etkileri ninnilere kadar sirayet etmiştir. Halk dilinde körpe yavruları yetiştirirken okunan deyişler halinde söylenen Konya yöresi mani ve ninnilerinden ikisi şöyledir: "Al babası al babası/Yağlığıma sar babası/Oğlun mektebe hazırla/Kitabı al da sal babası."[209] Ninni ise okuyan evlâdın hocasına hediye verilmesi ile ilgilidir. Daha kundakta iken çocuğun okur hali hayal edilmektedir. "Yeğin kara mayam yeğin/Dört yanına ziller takın/Ak deveye yüküm tuttum/Hocasına kilim attım/ Bebeğim evve ninni."[210]

Müderrisler halkın içinde olan insanlardır. Gerektiğinde -birçok yerde ve eskiden beri olduğu gibi- mahkeme huzurunda şahidlik de yapmaktadırlar. 15 Muharrem 1323 H/1905 M. tarihli bir davada dinlenen on dokuz şahit içinde (Kazanlı Hacı Mehmed Efendi, Sıdkı Efendi)[211] gibi ulemâdan şahsiyetler de vardır.

Müderrisler, halkın tepkisini çeken olaylarla da ilgilenmektedirler. 1912 yılı Ramazan ayında Konya halkı huzursuzdur. Sebep şudur: II.Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki serbest ortamdan faydalanan Rumlar, aynı adı taşıyan meşhur tepedeki Alâeddin Câmîsi'nin hemen yakınında ve yine tepede bir tiyatro yeri açmışlardır. Sonradan halkevi, kütüphâne de olan (şimdiki Orduevi civarındaki iki katlı taş bina) bu tiyatro salonunda, "kadınlara raks ettirilerek icra-yı fuhşiyyât" yapılmakta, "ahlâk âdâb-ı umûmiye-i İslâmiye kâmilen pâyimâl" edilmektedir. Üstelik bu gürültülü taşkınlık; "Müslümanların sevinçli günleri, göz aydınlığı olan mübârek Ramazan" ayında ve Alâeddin Câmîi gibi büyük bir ibadethânenin yakınında

---

206 SURAL, *aynı yer*,1 Nisan 1976, s.3.
207 Fahrettin ALTAY, ***On Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası***, İstanbul 1970, s.220.
208 İhsan BAYKAL, ***Yaşantılar ve Eğitim -Bir Öğretmenin Anıları-***, Konya 1966, s.10.
209 Saadettin Nüzhet (ERGUN)-Mehmed Ferid (UĞUR), ***Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyâtı***, Konya 1926, s.181.
210 ERGUN-UĞUR, ***aynı eser***, s.184.
211 ***KSŞ 147***, s.65.

"ibâdetle meşgûl Müslümanların huzurunu kaçıracak" şekilde yapılmaktadır. Rica ve şikâyetlere aldırmadan "âlenen icra-yı fuhşiyyât edilmesine artık tahammül" kalmamıştır. Bunun üzerine ulemâdan Salih ve Osman Efendilerin öncülüğünde eşraftan Hüsnü, Enes, Mehmed, Ahmed, Vehbi, Hüseyin, Ali, Mükremin, Kudsî ile Demirci, Kunduracı ve Yemenici Kethûdaları başkentteki Beyânü'l-Hakk Gazetesi'ne mektup yazarlar.[212]

İstekleri, tiyatronun "seddi ile âdâb-ı İslâmiyenin muhafazasına inayet"tir. Sonuç ne olmuştur henüz bilemiyoruz. Ama halkı tahrik ederek nahoş gelişmelere sebep olabilecek bir durumla ilgilenmeleri dikkat çekicidir. Okumuş-aydınlar olarak sosyal olaylara kayıtsız kalamamışlardır.

E. Müderris ve Müftülük

Müderris ve kadılık rütbelerine değinilirken bahsedildiği gibi müderrisler, ilmiye ile ilgili mevkilerle içli dışlıdırlar. Toplumun, sistemin vazgeçilmez bir parçası gibidirler. Müftülükle ilgileri de buna bir göstergedir.

Müftü, bulunduğu yerleşim merkezinin şeyhülislâmı gibidir. İlmiyeyi temsil eder. Aynı zamanda İdare Meclisi üyesidir.[213] Kadılıktan gönderilen şer'î meselelere, halkın sorularına cevap verir. Ayrıca bölgesindeki medrese ve ilim yuvalarının imarına, eğitimin müderrisler tarafından iyi bir şekilde yürütülmesine de bakar.

Müftü seçimi ise günümüze göre bir hayli ilgi çekicidir. Müftülük boşalınca, buraya mahallî ulemâdan "ders vermekle meşgûl, ilmi takdire şayan" birisi seçilmektedir. Seçim ise; ders okutan medrese müderrisleri, büyük camilerin imam ve hatibleri, idare meclisi, belediye meclisi temsilcileri tarafından "gizli oyla" yapılmaktadır. Sonuçta en çok oy alan namzet, şeyhülislâmlığa bildirilmektedir.[214]

Konya, 1922'de böyle bir seçime sahne olur. Valilik makamı, seçime katılacaklara "davet tezkereleri" gönderir. Seçim, "Pazartesi günü Öğle Namazı'ndan sonra Ezanî saatle yedide Meclis-î Umumî Salonunda" yapılacaktır. Seçicilerin miktarı ise yüz kişiyi aşkındır.[215]

Babalık, olayı sıcak takibe almıştır. Ertesi günkü haberinde seçimin, vakit darlığından üyelere duyrulamadığı için perşembeye alındığını yazar.

---

212 "Dersaâdet'te Beyânü'l-Hakk Gazetesi'ne", ***Beyânü'l-Hakk***, c.VII, S.174, 20 Ramazan 1330/20 Ağustos 1328, İstanbul, s.3064.

213 İlber ORTAYLI, ***Tanzimatdan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği***, İstanbul 1985, s.71-76; Muzaffer SENCER, ***Türkiye'nin Yönetim Yapısı***, İstanbul 1992, s.77.

214 ALBAYRAK, ***aynı eser***, c.I, s.XV-XVI.

215 ***Babalık***, 4 Ramazan 1340/1 Mayıs 1338/1922, Konya, s.2.

Neticede ise seçilen müftü, Konya'nın meşhur müderrislerinden Ömer Vehbi Efendi'dir. (Bk. İrfaniye Medresesi).

F. Müderrisler, İmtihan Komisyonunda

Müderrislerin, müftülük gibi üst ve önemli mevkilerde olduğu gibi, ilkokul ve dengi okulların imtihan komisyonlarında da görev aldıklarını görüyoruz.

Meselâ Sahra Nahiyesi (Çumra) İsmil Köyü Mekteb-i İbtidâîsi imtihan heyetindeki yedi kişiden birisi Müderris Bekir Sami'dir.[216] Nehr-i Kebîr (Uluırmak) İbtidâîsi'nin imtihan heyetindeki altı kişiden ikisi[217], Musalla Mekteb-i İbtidâîsi ile Ravza-i Terakkî Mektebi, Çukur İnas (Kız) Mekteb-i İbtidâîleri'nin imtihan heyetlerinde[218] Nakiboğlu Mekteb-i İbtidâîsi'nin 1324 yılı imtihan heyetinde[219] birer müderris bulunmuştur.

Merkez ibtidâîleri ile ilgili defter (klasör) içinde imtihan çizelgesi bulunan okullardan birisi de Huffaz Mektebi'dir. İmtihan komisyonunda iki müderris görev almıştır.[220] Aynı defter içinde diğer Merkez Huffaz Mektebleri'nin de çizelgeleri bulunmaktadır.

G. Müderrislerin Ders İşleme Metodları

Bazan ilim kadar, ilmin veriliş tarzı da önem kazanır. Uygun, verimli bir usûl takibi olmazsa, emeğin derecesi ne olursa olsun sonuç istenilen şekilde olmaz.

Bir müderrisin oğlu olan Baykal, yakından tanıdığı babasını anlatır; müderris tiplemesi olarak gözönünde tutulabilecek bilgiler verir:

Müderris Mustafa Efendi, asabî, sert bir insandır. Çocuklarından, öğrencilerinden ve hatta herkesten mutlak itaat istemektedir. Baykal'ın ifadesi şöyledir: "Onun karşısında konuşamaz, bağdaş kurup oturamazdık. İntizamı seven, vaktini hiç boşa geçirmeyen örnek bir insandı. Daima okurdu. Okumaktan başka hiçbir meşguliyeti yoktu. O, Sille Medresesi'nin bir müderrisi, bir mahallenin de vaızı idi. Dersleri ve vaazları beğenilir ve övülürdü!.

"Dersleri açık ve gür bir sesle anlatırdı. O'nun anlattıklarını anlamamaya imkân yoktu. En ağır konuları sadeleştirerek açıklardı. Yalnız asabî olduğu için öğrencinin hele benim, yanlış bir metin okumama

---

216 MEMA, ***Merkez İbtidâisi 1321-324 İmtihan Cetvelleri***, İsmil Karyesi, 17 Temmuz 1322 tarihli belge.

217 MEMA, ***aynı defter***, 26 Temmuz 1323 tarihli belge.

218 MEMA, ***aynı defter***, 22 Temmuz 1323 tarihli belge.

219 MEMA, ***aynı defter***, 14 Temmuz 1324 tarihli belge.

220 MEMA, ***aynı defter***, 22 Temmuz 1323 tarihli belge.

dayanamaz döverdi. Doğrusunu söylemek lâzımsa, babamın derslerdeki bu türlü davranışları bende olumlu bir etki yaratmıyor, en iyi bildiğim bir metni dahî yanlış okuyordum. Bildiklerimi anlatamıyordum."[221]

Görüleceği gibi genelde takip edilen yol, anlatım(takrir) ardından "soru-cevap" usulüdür. Öğrenci hocasını dinler, ne kapıp, anlayabilir, not alabilirse onu, geri istenildiğinde verirdi.

Çumralı Emin Efendi, (1907'den önce) Konya Lisesi(idadisi)'nde Arapça hocasıdır. Selekler'in dersine girer. Altı yıl okutur. Ama Sarf-Nahiv'de esaslı bir şey öğrenemezler. Çünkü bu "sipsivri dazlak kafalı, sert-öfkeli" hoca, idadide medrese usûlü Arapça öğretmektedir. Yalnız öğretimdeki başarısızlığı yanında yaptığı başka bir iş vardır. O da "ders sırasında hürriyet fikirlerini telkin" etmektir.[222]

Şu hal, her devirde olduğu gibi günümüz için de geçerli bir eksikliği ortaya koymaktadır. O da, üstlendiği dersi hakkıyla vermeyen, ilgi uyandırıp sahasında öğrenciyi yönlendiremeyen eğitimcilerin; politik-aktüel konulara, harcıâlem mevzulara girerek vaziyeti kurtarmalarıdır.

Hocanın yetersizliği, girdiği ilim dalının çoğalmasıyla da ortaya çıkar. Biraz abartılı da olsa Erdoğan bu durumu şöyle vurgular: "Medreselerin yükseliş devirlerinde oniki ilmi, oniki müderris okuturdu. Gerileyiş devrinde ise oniki fenni bir müderris yalnız başına üzerine almış ve tabii hazmedemez hale gelmiştir. Sonradan türeyen müderris taslakları, kıskançlık yüzünden her fenni kendileri okutmaya kalkışmış ve medreselerin eski revnâkını (parlaklık) alt üst etmişlerdir."[223]

Bir müderrisin bu kadar çok ayrı dalda ders vermesi elbette hem kendi verimliliğini düşürecek hem de öğrencinin alma-motive olma iştiyakını köreltecektir.[224]

Fakat medrese, müderris, talebe sayısı ve okunan derslerin verildiği H 1300 Konya Salnâmesi'ne göre 44 medrese içinde en fazla ders okutan tek müderrisin ders çeşidi 4'tür. "En fazla" kaydıyla 4'er ders okutulan medrese ve müderris sayısı ise 5'tir.[225] Öyle 12 ayrı ders okutan bulunmamaktadır.

---

221 BAYKAL, *aynı eser*, s.11.

222 SELEKLER, *aynı yer*, 14 Şubat 1962.

223 Abdülkadir ERDOĞAN, "Konya'da Eski Medreseler ve Medreseliler", ***Konya Mecmuası***, S.21-22, s.1196.

224 İbrahim KUTLU, ***XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri***, Konya 1992, s.77.(S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.)

225 ***KVS 1300 H.***, s.54-57.

Müderrisler, medrese veya camide ders anlatarak kitleye ulaşmışlardır. Ama yazma meyli çok yaygın değildir. Eser yazmamış, yazmaya teşebbüs etmemiş olanlar vardır. Mesela müderris Veli Efendi, eser yazmamıştır.[226] Meşhur müderris ve din adamlarından Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi vb. gibi hiç yazmamış olanlar vardır. Buna karşılık bir hayli eser vermiş olanlar da bulunmaktadır. Basında şiirleri çıkan şair müderrisler (Konyalı A. Atıf Efendi[227], Veled Çelebi, Hazım Naim Efendi vb.) dil, din mantık vb. konularda yazan kalem erbabları bulunmaktadır. Medreseler ve müderrisleri üzerinde durulurken bunlardan ayrıca bahsedilecektir. Müslüman bilginler, eskiden bu yana "isnadı (senedle söz söylemek, delilli olmak) dinden saymışlardır." Onun için de yorucu çalışmalar yapmışlardır.[228]

Bu doğru anlayış zamanla yerini; "ezbercilik, eski kitaplar ve eski yazarlara bağlılığa" bırakmış; onların sözünden dışarı çıkmamak, onlara bir şey eklememek, yalnız Arapça okumak, Türkçeye ağızdan tercüme etmek ama Türkçe yazı yazmamak anlayışı gelişmiştir.[229] Tercümeyi ise, her kelimeyi birer birer çevirerek ibareyi anlamak suretiyle gerçekleştiriyorlardı. "Tedris usûlünde bir yenilik yapmaktan, büyük bir günah işlenecekmiş gibi sakınmak"[230], kadim metodlara sıkı bağlılığı getirmiştir. Halbuki aslolan; işin kolaylaştırılması, kısa, kestirme yoldan istenilenin elde edilmesi olmalıydı.

H. Müderrisleri İlgilendiren Bazı Kuruluşlar

Gerek müderrislerin özlük hakları, eğitim şekli, öğrenciler ile ilgili resmî; gerekse müderrislerin bir araya gelerek kurdukları gönüllü cemiyetler vardır. Bunlardan bazıları aşağıya alınmışlardır.

1. Meclis-i Mesâlih-i Talebe

Şeyhülislâmlığa bağlı Ders Vekâleti bünyesinde bir meclistir. Medreselerin, ilim talebelerinin başvuru, müracat yeridir. Asıl görevi, medreselerin ıslahı, derslerin düzenlenmesi, eğitimi geliştirip yaygınlaştırmak gibi yüksek fikirleri görüşüp tartışmak olması gereken bu teşekkül, daha basit işlerle uğraşmıştır. "Oda 'hücre) taksimi, talebe

---

226 Numan HADİMİOĞLU, ***Hadim ve Hadimliler Bibliyoğrafyası***, c.I, Ankara 1983, s.144.
227 A. Âtıf Efendi, "Medrese", ***Beyânü'l-Hakk***, S.9, 17 Teşrinisâni 1324, s.1324.
228 ATAY, ***aynı eser***, s.114 vd.
229 ERGİN, ***aynı eser***, c.I-II, s.113.
230 SELEKLER, ***aynı yer***, 28 Şubat 1962.

arasındaki çekişmelerin sulhen çözülerek ortadan kaldırılması, müderrislerin maaşları" gibi sığ işler arasında sıkışıp kalmıştır.[231]

Üst seviyede fikir üretmesi, problemler ve sistem tıkanmalarına karşı çözüm geliştirmesi gereken Ders Vekâleti Meclisi'nin, günlük rutin işlerin üstüne çıkamamış olması aslında bir talihsizliktir.

Meclisin üyeleri hep müderristir. Sadece İstanbul'da değil taşrada da kurulmuştur. 1333/1915'te devlet merkezindeki Meclis-i Mesâlih-i Talebe heyeti, Hüseyin Avni, Mehmed Şükrü, Mehmed Fehmi ve Hafız Efendi'lerden[232] oluşuyordu. Meclis dışından katılan üç meşhur alimle birlikte bu heyet, ders vekili başkanlığında toplanarak "Ruûs İmtihanını" yapmıştır.

Bu meclisin görevini, taşrada üslenen komisyonlar vardır. Meselâ Konya'da "Mesâlih-i Talebe Komisyonu"[233] Medrese ve talebe problemleri ile ilgilenmektedir. Reis ve üyeleri ise şunlardır: "Reis, müderrisînden Sadık Efendi; (üyeler) Ağrıslı Mustafa Efendi, Evcizâde Mustafa, Tâhir, Sanayi Mektebi Akâid Muallimi Mustafa, Enes ve Şükrü Efendiler."

Meclis-i Mesâlih-i Talebe, zaman zaman üst düzeyde tasarımlar da hazırlamıştır. II.Meşrutiyet dönemi medrese ıslahat projesi denebilecek olan 1326 tarihli Nizamnâme aslında Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından kaleme alınmıştır.[234]

Medreseler ve özellikle Ders Vekâleti için tabir yerinde ise "kurmay heyeti" rolünü oynaması gereken Meclis-i Mesâlih-i Talebe, son zamanlarda "fazlalık" olarak görülmeye başlanır. Mevcut şekliyle kendisine ihtiyaç kalmadığı gerekçesi ile ortadan kaldırılır. Resmî gerekçe şöyle ifade edilmiştir: "Meclis-i Mesâlih-i Talebenin şekl-i hâzırından istiğnâ hâsıl olduğu gibi Ders Vekâleti'ne merbut teşkilâtın hey'et-i tahririyeden ma'dasını idamede mahal kalmamıştır."[235] Onun icin Islah-ı Medâris Nizamnâmesi'nin15. maddesiyle Meclîs-i Mesâlih-i Talebe, "şekl-i hâzırı ile mülga" olarakk[236] tarihe karışır.

Müderrisler, sosyal hayatın etkin şahsiyetleri olarak birçok sosyal, siyasî teşekküllerin içinde olmuşlardır. Zira onların etki sahası içine giren binlerce talebe, halk, eşraf ve yönetici bulunmaktadır. Girmedikleri zaman

---

231 M. Safvet, "Medreselerimiz II", *aynı yer*, s.1680.

232 "Dârü'l-Hilâfeti'l-Alıyye Medresesi Ruûs İmtihanı", ***Ceride-i İlmiyye***, c.II, S.15, Ramazan 1333, İstanbul, s.128.

233 ***KVS 1325 H.***, s.49.

234 ***Sebilü'r-Reşad***, c.XXIV, S.603, 5 Haziran 1340, İstanbul, s.76.

235 ***İlmiye Salnâmesi***, s.655.

236 "Islah-ı Medâris Nizamnâmesi", *aynı yer*, s.660.

da nüfuzlarından faydalanmak isteyenler tarafından âdeta itilmişlerdir. Üstelik bu tür cemiyetler özellikle II.Meşrutiyet'ten sonra artmıştır.

2. Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye

1908 inkılâbından sonra ilk kurulan cemiyetlerdendir. Kuranlar, ulemâ zümresinden müderrislerdir. Beyânü'l-Hakk Mecmuası da, yayın organıdır. Cemiyetin, hedef olarak belirlediği görevleri vardır. Birincisi: "Cemiyet-i Siyasiyye-i Vataniyye" olmasıdır. Açıktan görüleceği gibi İslâmî ilimlerle meşgul bir topluluk, siyasî bir vatan cemiyeti olduğunu belirtmektedir. Üstelik Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlıdırlar. Bu siyasî partinin, siyasî çizgisini takip edeceklerdir.[237] Cemiyet-i İlmiye, bunu açıkladığı zaman İttihat ve Terakki'den hiç menfî tepki almamıştır. Ama 22 Aralık 1324'te İttihat ve Terakki'yle "rabıtası"(bağlılığı, ilişkisi) olmadığını ilân eder. Sonra İstanbul Şehremini(Belediye Başkanı)'nin bir icraatını beğenmediğini açıklar. Artık ipler kopmuştur. İttihat Terakki, hem de merkez-i umumîyesinin yıllık kongresinde Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye'yi görüşür, ulemânın siyasetle ilgilenemeyeceği, eğitim dışında devlet siyâsetine tesir edemeyeceği yolunda bir beyanname yayınlar.[238]

Cemiyet, "emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker" vazifesi ile yükümlü olduğunu, buna göre siyâsetle ilgilenebileceğini belirtir. Sonuç ayrılıktır. Cemiyet bölünür. Baştan destekledikleri halde ayrılanlar İttihat Terakki'ye muhalif olan Hürriyet İtilâf Fırkası'na girer, hem de en önemli kısmını teşkil ederler.[239] Tabii böyle bir tavrın neticesine katlanmaları gerekecektir. İttihat Terakki yönetimince zaman zaman takibata uğrarlar, cemiyetleri kapatılır, dağıtılır, cezalara çarptırılırlar. Cemiyetin en önemli bakiyesi yedi cildi aşkın Beyânü'l-Hakk Mecmuasıdır. Konya'da da benzeri bir cemiyet vardır. (Bk. Konya Islâh-ı Medâris) Cemiyet, medrese talebesi olanların hak ve hukukunu koruma konusunda çalışma ve zaman zaman uyarı yayınları yapmıştır.[240]

3. Müderrisler Cemiyeti

Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye'den sonra kurulmuş bir cemiyettir. Sadece müderrislerin hak ve hukuklarını savunacak meslekî bir teşekkül değildir. Eski müderris geleneğinden biraz daha farklı olarak, yazan-çizen, sosyal-siyasî olaylarla ilgilenen bir topluluktur. Ermenekli Mustafa Safvet

---

[237] ERGİN, *aynı eser*, c.I-II, s.292.
[238] ERGİN, *aynı eser*, c.I-II, s.293.
[239] ERGİN, *aynı eser*, c.I-II, s.294.
[240] Bk.*Beyânü'l-Hak*:, c.II, S.39, 7 Şaban 1327/10 Ağustos 1325, s.876 vd.

Efendi(AYSU,1877-1964), 1920'de bu cemiyetin ilk kurucularındandır.[241] Kuruluş yeri İstanbul'dur.

Cemiyet-i Müderrisîn, genel toplantısında adını "Teâli-i İslâm"a çevirir. Başkanı Mehmed Atıf Efendi'dir. Kurucu üyelerinden ikisi ise Sahn Medresesi Edebiyat-ı Arabiye Müderrisi Konyalı Abdullah Atıf Efendi, Dârü'l-Hilâfe Sahn Medresesi Usûl-i Fıkıh Müderrisi Seydişehirli Hasan Fehmi Efendi'dir.[242] Cemiyet, devrin siyasî atmosferinin ezici bir şekilde etkisi altında kalır. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'yla içli-dışlı olur. Anadolu'da da şubeler açar. Konya çevresinde de üç şubesi vardır.[243]

4. Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye

Müderris ve din bilginlerinden oluşan bu teşkilât kanunla, 12 Ağustos 1334 (25 Ağustos 1918)'de kurulmuştur. Görevi, Osmanlı Devleti içinde veya İslâm âleminde ortaya çıkacak dinî meselelerin çözümü ve İslâm'a yöneltilen hücumları İslâm kaynaklarına göre cevaplandırmaktır. İçlerinde M.Akif'in de bulunduğu bu "İslâm Akademisi" 1922 yılında kapatılmıştır.[244]

V. Muid

Müderrisin verdiği dersi tekrar eden (iade eden) kimseye medreselerde "muid" denirdi. Muidler bir çeşit asistan durumundadırlar. Öğretim üyesi olan müderrisin yardımcısıdırlar. İlk seviyedeki öğrencilerle meşgul olur, onlara derslerini öğretinceye kadar tekrar ettirirlerdi.

Muid, kıdemli liyâkatli öğrenciler arasından müderris tarafından seçilirdi. Elbette bunlar icâzetini almış, müderrisin gözüne girmiş insanlardı.[245]

Muid, talebe ile aynı yerde oturmakla beraber müderris namzedidir. Müderrisinin yardımıyla, ilmî ehliyetini gösterdikten sonra boş bir medreseye tayin edilirdi. Muidlere de müderrisler gibi berat verilirdi.[246]

Muidlere son zamanlarda "müzakereci" de denilmiştir. Sahn-ı Seman talebelerinin kıdemlileri ve oda sahibi olan müzakereciler, lise seviyesinde kabul edilen Tetimme talebesine ders verirlerdi.[247]

---

[241] M. Ali UZ, ***Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velîlleri***, c.II, Konya 1995, s.153.

[242] Tarık Z. TUNAYA, ***Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952***, İstanbul 1952, s.462.

[243] TUNAYA, ***aynı eser***, s.463.

[244] Sadık ALBAYRAK, ***Son Devrin İslâm Akademisi***, İstanbul 1972, s.7-9.

[245] BİLGE, ***aynı eser***, s.34; KURAN, ***aynı eser***, c.I,s.2; UZUNÇARŞILI, ***aynı eser***, s.8.

[246] BİLGE, ***aynı eser***, s.35-36; SARI, ***aynı yer***, s.53.

[247] Emin Bey, "Tarihçe-i Tarîk-ı Tedrîs", ***aynı yer***, s.645.

Muidlik, 1908'den sonra "idadî" proğramlarının biraz daha genişletilerek ad değiştiren "Sultanî"lerde aynı görevi yapmak üzere ihdas edilmiştir. Medrese sisteminin, Tanzimat sonrası yeni okullarına etkisi olan bu ekleme daha sonra lağvedilmiştir.[248]

VI. Medrese Öğrencileri

Medrese müderrisleri arasında olduğu gibi, öğrencileri arasında da hiyerarşik bir düzen vardır. Öğrencilerin seviyeleri son değişikliklere kadar sınıflarla değil okudukları derslerle belirlenmiştir.

Üstten itibaren medrese öğrencilerini kabaca üç kademede guruplandırabiliriz:

A. Danişmendler

Danişmend, farsça bir terkibtir. İlim ve irfan sahibi, bilgiç, âlim anlamına gelmektedir.[249]

Selçuklu dönemi bir yana bırakılırsa, Osmanlı devrinde medrese talebeleri için kullanılmaktadır. Yalnız bu kullanım, her medrese talebesi için değildir. Sahn medresesi talebesi olanlar içindir.[250] Şu haliyle "danişmend" üst kademedeki medrese talebesidir.[251]

B. Suhteler

Suhte, Farsça "yanmış, yanık" demektir. Halk arasında talebe-i ulûmdan her biri demek olmak üzere suhteden bozma olarak softa denmiştir.[252]

"Talebe-i ulûm" yani ilme tâlib olma, "ilim aşkıyla yanma"dan kinaye olarak "suhte" kelimesi kullanılmış, "suhtegân" kelimesiyle de çoğulu ifade edilmiştir.[253]

Suhte (softa), orta ve alt kademedeki öğrencileri kapsamaktadır.[254]

C. Mulla, Hoca

Medrese talebelerinin seviyelerini daha net belirten ara kavramlar da vardır. Şakird, şakirdân, tilmîz gibi genel tabirlerin yanında medrese talebelerine" okudukları ilme izafetle ad takılırdı. Câmî Mullası, Mantık Mullası, Akaid Mullası, Celâl Mullası gibi.. Kitaba nasıl Mulla Câmî adı

---

248 PAKALIN, *aynı eser*, c.II, s.573.

249 Şemseddin Sami, ***Kâmûs-ı Türkî***, c.I-II, İstanbul 1987, s.600; PAKALIN, *aynı eser*, c.I, s.393.

250 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s.8-10.

251 TEKELİ-İLKİN, *aynı eser*, s.17.

252 Mûallim Nâci, ***Lûgat-ı Nâci***, İstanbul 1987, s.485.

253 PAKALIN, *aynı eser*, c.III, s.263.

254 TEKELİ-İLKİN, *aynı eser*, s.17.

verilmişse Mulla Câmî okuyan ve ibarelerden anlar gibi olan talebeye de Câmî Mullası adı verilirdi. **Mulla** demek aynı zamanda Konya'da talebeliği bitirmeyen, hoca olmayan demekti. Bazan **iltifat olsun** diye adına "hoca" kelimesi ilave edilerek Ahmed Hoca, Hasan Hoca diye çağrılırlardı. Fakat "hoca" kelimesinin ismin önüne geçmesi ile sahibine bir fazilet ve bir meziyyet nisbet edilmiş olurdu. Hoca Tahsin, Hoca İshak, Hoca İsmail gibi. Bu tip hitablara mazhar olan müderrisler huzur içinde kalırlardı."[255]

Dönemin psikolojik yapısını bilen aslen ilmiyeden olan Erdoğan, hoca kelimesinin addan önce gelmesinin gurur, sona ilâvesinin ise teessür vesîlesi olduğunu da belirtir. Hoca Ahmet Yesevî, Hoca Fakîh vb. ta Selçuklulara kadar uzanan tarihî seçkin isimlerin bulunması bu âdetin hiç de yeni olmadığını göstermektedir.

Yalnız molla kelimesinin kullanılmasında bir küçük problem vardır. Zira büyük hocalar, bu kelimeyi küçük görmektedirler. Küçük görme, temelde yeterli eğitim almadan, mensub olduğu aileden dolayı aslında ilmiyeye ait olan bu kelimenin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Açıklanan gerekçe ise ikidir: Birincisi, Konya çelebilerine "mulla" ünvanının verilmesidir.[256] "Dinî ilimlerden uzak kalmış ve halk arasına karışmış postnişinlere nisbet edilen" bir ünvanı, büyük hocalar da alırsa, onların seviyesine inmiş olurlardı. İkincisi ise İstanbul'da birçok "Mulla Bey"lerin bulunmasıdır. Onların da ilimleri yoktur. Baba ve dedelerinin şöhretlerinden dolayı bir "mansıb" yakalayıp başlarına birer Yusuf sarık sararak arkalarına geniş kollu bir "biniş" takarak bilginlik satmaktadırlar. Medrese eğitimini tamamlayıp, ilmî kudreti ile derse çıkmış bir müderrise "mulla" denmesi, onlara benzetme olmaz mıydı? Onun için müderrislere "hoca", talebeye okuduğu ilme (kitaba) atıfla "mulla" denirdi.[257]

D. Çömezler

Bugün bile, mecazi anlamda "birinin kendi işini öğreterek yetiştirdiği kimse"[258] manâsında kullanılan "çömez" kelimesi, medresede en alt seviyedeki öğrenciler için kullanılmaktadır.

Çömez, medresede müderris veya derecesi yükselmiş danişmend olmuş, kendisine oda tahsis edilmiş talebelerin (sahn talebesi) yanına

---

255 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.22-23, s.1225.

256 Bilindiği gibi "çelebi", Mevlâna soyundan gelen, Mevlevî pirlerinin en büyüklerine verilen bir ünvandır. Bk. ***Türkçe Sözlük***, c.I, s.291.(TDK. yayını.)

257 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.22-23, s.1225.

258 ***Türkçe Sözlük***, c.II, Ankara 1988, s.321.

verilen talebedir. Hem onlardan yetişmek üzere ders görür hem de hizmetlerine bakardı.[259]

Çömezler içinde varlıklılar bulunurdu. Ama çoğunluğunu fakirler teşkil ederdi. Bunlar, imaretten yerler, bağlandıkları hocanın-danişmendin yardımıyla geçinirlerdi. Buna karşılık, hocanın evine bakar, çocuklarını taşır; bağ veya bahçesi varsa oraya gider çalışırlardı. Medresede yatıp-kalktıkları odayı bunlar temizler, suyu getirir, oda hizmetini bunlar görürdü. Çömezler içinde zamanla ilim ve irfanda seçkin hale gelenler olurdu.[260]

Tersi de elbette olmuştur. XIX.yy.da talebe-çömez arasında çıkan gayri ahlâki bir olay üzerine 1848'de "medreselere kefilsiz hiçbir talebenin alınmaması kararlaştırılmıştır". Genellikle kefil ise, müderrislerden olmaktadır.[261] Fakat sonraki yıllar çömezle; ağabeyi, büyüğü durumundaki talebenin akrabalık bağının olmasına dikkat edilmiştir. Her büyük talebe, kardeşi veya akrabasını odasına almıştır. Yoksa köyünden veya başka bir yerden 10-15 yaşlarında bir çömez bulmuştur.[262] Tabii, odada ufak tefek hizmetleri gören bulunduğuna göre büyük talebeye, ders ile uğraşmaktan başka iş kalmamaktadır.

Çömezlik müessesesi geliştirilmeden önce, ki medreselerin ilk sistematize edilmeye başlandığı yer olan Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nde, yüzlerce ilim talebesinin geçimi, elbisesi temin edildiği gibi her talebeye ayrıca birer "hizmetçinin tahsîs" edildiği[263] iddiası ilginçtir.

Çömezliğe niçin ihtiyaç duyulmuştur? Bunu sadece fizik şartların zorlaması olarak kabul etmek uygun gözükmemektedir. Elbette yaşı ilerlemiş, on-on beş yıl dirsek çürütmüş bir talebenin, odasında olmayan suyunu, kuyu veya dışarıdaki çeşmeden doldurup getirivermek, küçük mekânını süpürüvermek ona zaman kazandıracak, çalışmasını kolaylaştıracaktır.

Fakat asıl üzerinde durulması gereken talebeler arasındaki bağdır. Bütün hata veya eksik yanlarına rağmen üstten-alta, saygı esasına dayalı bir hiyerarşik bağ kurulmaktadır. Bu hâl, öğrenci ilişkilerine bir düzen getirdiği

---

259 Ş. Sami, *aynı eser*, c.I-II, s.524; PAKALIN,*aynı eser*,c.I.,s.381; SERTOĞLU, *aynı eser*, s.77.

260 PAKALIN, *aynı eser*,c.I.,s.381.

261 Muhiddin TUŞ, ***Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya 1756-1856***, Ankara 1993, s.160. (A.Ü.yayımlanmamış doktora tezi.)

262 SELEKLER, *aynı yer*, 2 Mart 1962. SELEKLER, dizi yazısının 28 Şubat 1962 tarihli nüshasında, "5-6 yaşında medreseye çömez olarak gelen bir medrese talebesi, 30 yaşında icazet alabilir" ifadesini kullanmaktadır. 5-6 yaş, medrese öncesi eğitime ait olmalıdır.

263 Mehmet Fatih, *aynı yer*, S.7. 3 Teşrinisânî 1324, s.136.

gibi medreselerde âdeta otomatiğe bağlanmış bir düzeni, alt disiplini oluşturmaktadır. Yaşlı talebenin, bilgi-görgü, ahlâk vb. yönlerden dürüst, yetişkin olması halinde, bu anlayışın eğitime kazandıracağı faydalar bulunmaktadır. Karşılıklı etkileşim, daha hayata atılmadan birbirini yetiştirme, kalabalıkta kaybolmadan seviyeye göre sorumluluk bilincini geliştirme söz konusudur. Usta-çırak ilişkisi ve kademelenmesi daha medreseye adım atarken başlamaktadır. Zaten, çömezleri okutmak, bulunduğu hücrenin yaşlı talebesinin vazifesidir. Bu devre, çömezin seviye ve yaşına göre ilköğrenim tahsili kabul edilebilir.[264]

VII. Kayıt-Kabul

Medreselere giriş ve ayrılma konusunda kesin bir yaş sınırlaması bulunmamaktadır. Öğrenci kayıt-kabulü; genelde medresenin, resmen onaylanıp yürürlüğe konan iç tüzüğü, yönetmenliği gibi olan vakfiyelerine göredir. Bir genelleme yapılırsa 14 yaşından küçük, 30 yaşından büyük olanlar medreseye alınmıyordu[265] denilebilir. Fakat medreselerin tarihî gelişimi, gelenekleri gözönünde tutulursa bu sınırın dışına çıkıldığı bilinmektedir.

Talebe bir üst seviyede öğrenime devam edebilmek için önceki programı (dersi) geçmek mecburiyetindedir. Ama ilim tahsili için yaş bir engel teşkil etmemektedir. Sıbyan mektebini henüz bitirmeyenler olduğu gibi, yaşlı olanlar da alınabilmektedir. İbni Sina, pek genç yaşta ders vermeye başladığı zaman talebeleri (şakird) arasında ak sakallı ve babası yaşında birçok zevat bulunmaktaydı.[266] Zaten dersiâmların Câmî dersleri; yaş, seviye, meslek vb. bir sınırlamaya tabi tutmadan herkese açıktır. Bu durum, üniversite-halk arasındaki kültürel etkileşim yönünden dikkat çekici bir usûldür.

Yalnız medreseye talebe almada vakfiyelerin dışında müderrislerin tavrı da önemlidir. Talebeye girişinde müderrisin "kefil" olması, aslında muvafakat vermesidir. Kefaletten sonra öğrenci, medresede tutulan deftere kaydedilirdi. Sonra bu defterin bir sureti de Defter Nazırı'na gönderilir ayrıca Şehir Nüfus Defteri'ne de adı yazılırdı.[267] Bu durum resmî işleyişle ilgilidir. Ama müderris, problem olmayacak, başını ağrıtmayacak tipte talebe edinmek istemektedir. Bu açıdan "yaşlı ve kabiliyetli talebeyi müderrisler

---

264 SELEKLER, ***aynı yer***, 3 Mart 1962.

265 AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s.365.

266 M. Şemsettin, "Mekâtip ve Medâris", ***aynı yer***, s.138; AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s.365.

267 Musa ÇADIRCI, ***Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları***, Ankara 1991, s.97.

medreseye yanaştırmazlardı." ifadesi çok önemlidir. Aynı iddia sahibi, müderrislerin yerli talebeyi de sevmediklerini yazmaktadır. Zira, yerli talebe, Konya merkezi dışından gelen köylü talebeye göre biraz daha açıkgöz olmaktadır.[268]

Tabii talebe almada, müderristen müderrise de gerekçeler değişmektedir. Konya'daki medreselilere musikî usûlü, makamla ilgili ders veren "Tantavî Hafız"ın derdi ise açıkgöz olmakla ilişkili değildir. O da kendisine müracaat edenlere nereli olduğunu sorarak Konyalı olmayanları özellikle seçip almaktadır. Tantavî'nin derdi, "kafı gayın okuma"dır. Fakat Konyalılar'ı almadığı halde birçok talebesi vardır. Çünkü Konya medreselerine "Türk illerinin her tarafından gelmiş talebe" bulunmaktadır.[269]

Kayıtta, medrese bünyesindeki odalara talebe almak önemlidir. Müderrisler bu konuda titizdirler. Talebeden birisi bir oda istediği zaman sağlam mukavele yapıp, kendi derslerine devam etmesini şart koşmaktadırlar.[270] Demek ki boş odası olan bir medresede kalıp, rağbette ama odası olmayan başka bir medresenin müderrisinden ders alanlar bulunmaktadır. Onun için "eğer talebe odayı elde ettikten sonra sözünde durmaz, başka hocanın dersine kaçıntı yaparsa müderris de o talebenin başını bir belâlaya" sokmaktadır. Erdoğan, aynı yazısının devamında şöyle hayıflanır: "İşte bu oda işlerinde çıkarılan müşkillerden dolayı birçok ateşin zekâlar sönüp gitmiştir."[271]

VIII. Dersler ve Öğretim Tarzı

Montaigne, "İyi yapılmış bir kafa, çok doldurulmuş bir kafadan iyidir."[272] dermiş. Aslında "çok doldurulmuş kafa", Japon atasözünden hareket edilirse karnı bir defa iyi doyurulmuş insan gibidir. Halbuki karın bir defalığına iyi doyurulacağına "balık tutma" öğretilse, fert ömür boyu karnını doyurma şansını elde edecektir. Yani geçim kaynağını kendi gücüyle sağlayacak, kendi çabalayacak, kendi verim elde edecektir.

Eğitim olayına bu açıdan bakılırsa iyi, uygun metodun vazgeçilmezliği bir defa daha vurgulanmış olacaktır.

---

268 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S.26-27, s.1390.
269 SELEKLER, ***aynı yer***, 7 Mart 1962.
270 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S.26-27, s.1390.
271 ERDOĞAN, ***aynı yer***,.s.1390.
272 Namdar Rahmi (KARATAY), ***Felsefi Meslekler Vokabüleri***, Afyon 1932, s.247.

Medresede "tedrîs usûlü"nün daha çok "iyi doldurulmuş" bir kafayı hedeflediğini söyleyebiliriz. Onun için ders iyi takip edilmeli, söylenenler güzel hıfzedilip, kavranmalıdır. Şüphesiz bilgi veya ilim disiplininde temellenme açısından ders alma önemlidir. Ama aynı minval üzere sür-git devam; öğrencinin araştırmaya yönlendirilerek, kendi ayakları üstünde durabilmesi kadar faydalı olamaz.

Medreselerdeki ders felsefesini, basma bir eski kitabın başına el yazısı ile karalanan şu kelâm-ı kibar çok güzel ortaya kor: "el-ilmü garsün /mâ'ühü dersün."[273] Eğer fidan dikilir de can suyu verilmezse, onun tutması, yeşermesi, büyümesi mümkün olmaz. Öyleyse ağacın sürekli sulandığı gibi, ilimde ilerlemek isteyenin de ders alması gerekmektedir.

A. Dersler

Medresede dersler, genelde hedeflenen gayelere göre tasnif edilirdi. Bunlar Makâsıt ilimleri, Alât ve Vesâil (vesile) ilimleridir. Makâsıt ilimleri; Kelâm, Fıkıh Usûlü, Fıkıh, Kur'ân, Hadis vb.dir. Alât veya Vesâil ilimleri ise dil ile ilgili olanlardır. Bunlar; Sarf, Nahiv, Meânî, Beyan, Bedî' vb. derslerdir.[274]

Buradan da çıkarılabileceği gibi aslolan Kelâm, Fıkıh, Kur'ân, Hadis'i anlamaktır. O zaman onların anlaşılmasını sağlayacak, onlara ulaşmanın aracı-aleti olacak bilgilere de ihtiyaç vardır. Nedir o araç olan? Arapça'dır. Öyleyse Arapça'yı iyi öğrenmek gerekmektedir. Arap dili, edebiyatı, grameri vb. dersler asıl amaca ulaşmaya vesile olacak disiplinlerdir. Onun için bu derslere alet ve vesîle kelimelerinin çoğulu olarak âlât ve vesâil ilimleri denmiştir.

Bu tasnifin ismen farklı olanları da vardır. Naklî ilimler, aklî ilimler gibi. Son devirdeki yaygın tasnif ise 'ulûm-ı **â**liye ve 'ulûm-ı **'â**liye'dir.[275] Naklî ilimler, vahye dayalı olanlardır. Kur'ân, Tefsîr, Hadis, Fıkıh, Feraiz vb. Diğer adla bunlara ulûm-ı 'âliye de denmektedir. Aklî yani âlî ilimler ise tabi'î gözlem, mantıkî muhâkemeye dayanır. Mantık, bir yanıyla naklî sayılan Kelâm, Belâgat (Ma'ânî, Bedî ve Beyan), Lûgat, Nahiv, Hendese, Hesap, Heyet (Astronomi, Kozmoğrafya), Felsefe (İlm-i Hikmet) bunlardandır.[276]

---

[273] Mustafa Fehmi el-Ereğli, ***Ceride-i Müsevvid-i Konevî***, Konya 1275, s.1, Yusuf Ağa Kütüphanesi DN.: 5917/1.

[274] BİLGE, ***aynı eser***, s.42.

[275] BİLGE, ***aynı eser***, s.41.

[276] BİLGE, ***aynı eser***, s.41.

B. Öğretim Süresi ve Zamanı

Medrese derslerine geçmeden önce öğretim süresi ve ders zamanları (günlük program) üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.

Medresede yılın dokuz ayında öğretim devam ederdi. Üç aylar denilen Hicrî, Recep-Şaban-Ramazan aylarında tatil yapılırdı. Bu aylar, milâdî olmadığı için yıllar içinde mevsim değişebilirdi Yaza da kışa da gelse tatil olurdu.[277] Tabii bu üç aylık tatil dönemi günümüze göre fevkalâde farklı bir hareketliliği getirmektedir. "Hoca" adını kazanmış, talebeliği bitmiş, müderris de olmamış "sarıklılar" ve medreseliler, köy ve kentlere dağılırlardı.

Klasik medreselerde sınıf esası yoktur. Belirli seviyelerde belirli dersler okutulurdu. Öğrenim süresi de öğrencinin başarısına ve müderrisin takdirine göre değişirdi. Başarıyı müderris değerlendirirdi. Diyelim ki ilköğrenim seviyesinde olan Haşiye-i Tecrid, Miftah ve Telvih Medreseleri'nde süre 6 ay ile 2 yıl arasında değişirdi. Yine ortaöğretimde de süre aynı idi.[278] Toplam medrese eğitimi en az on iki yıl kadar sürerdi.[279] Kaldı ki bu sürenin çok daha üstüne çıkılabildiği bilinmektedir.

Dersler hafta içinde Pazartesi, Salı ve Cuma günleri muntazaman görülürdü.

Derslerde saatle gösterilen günlük programlar yerine öğün takibi vardı. Bunlar "SABAH Dersleri, İKİNDİ dersleri"dir. Bu derslerde yalnız zaman değil mekân farkı da bulunmaktadır. Genelde Sabah Dersleri medresede ve medresenin müderrisi tarafından, İkindi Dersleri ise camide ve bir dersiâm tarafından verilirdi. Ayrıca Sabah Dersleri, Arap dilini öğrenmeye aittir. Sarf, Nahiv, Mantık vb. derslerdir. İkamet edilen medresenin müderrisinden alınırdı. O medresede kalınır da, başka bir yerde başka müderristen alınırsa hoca darılırdı. Fakat derslerde uzmanlaşan müderrisler söz konusu olunca durum değişmektedir. Diyelim ki Mantık ilminde ihtisas yapmış, o sahada en yüksek bilinen müderrise talebe o dersi almak için giderdi. Şeyhzâde Ziya Efendi, klasik veya yozlaşmaya yüz tutan medrese eğitim tarzında olduğu gibi Sabah Dersleri'nde de değişiklikler yapmıştır. Yepyeni ve ilginç ilâveleri olmuştur.

---

277 SELEKLER, *aynı yer*, 3 Mart 1962; AKGÜNDÜZ, *aynı eser*, s.341.

278 AKGÜNDÜZ, **aynı eser**, s.339, 341.

279 TEKELİ-İLKİN, s.16; SELEKLER, **aynı yer**, s.28 Şubat 1962'de bu sürenin "bazen yirmi yılda" tamamlandığını belirtmektedir.

Bunlar; Hikmet, Kimya, Coğrafya, Tarih vb. derslerdir. Üstelik bu dersleri, zamanın liselerine ait olan Türkçe kitaplardan okutmuştur.[280]

İkindi dersleri ise en çok camilerde ve İkindi Namazı'ndan sonra hoca (dersiâm) tarafından anlatılırdı. Talebe, elindeki kitabı, hocanın anlatımına paralel süzerek dinlerdi.[281] Bu dersleri, Câmî veya mescidte, medresesi olmayan hocalar verirlerdi. Dinî ilimlere ait olduğu için de medrese talebelerinin kendi müderrislerinden ders alma mecburiyeti kalkıyordu. Çünkü öğrenci hangi dersi alma sırası gelmişse o dersi veren müderrise giderdi.

Tabii, câmî dersi veren, şöhretli aynı zamanda medresesi olan müderrisler de vardır. Üstelik bunlardan bazılarına bir hayli rağbet de olmaktadır. Selekler, Konya Müftülüğü, milletvekilliği de yapan Yalvaçlı'nın câmî derslerini şöyle anlatır: "Yalvaçlı Ömer Efendi'nin Alâeddin Câmîi'nde verdiği İkindi Dersi'ne çok talebe gelirdi. Câmîden topluca çıkıp tepeden inerlerken beyaz sarıkları ile o kepir-köpür yolda bu talebenin yürüyüşü, beyaz köpüklü dalgalar manzarasını verirdi."[282]

İkindi Dersleri'nde Fıkıh'tan Halebî, onun yükseği Mültekâ, Dürer, Telhis'in Kavaid-i Edebiyesi ve Telhis şerhi olan Mutavvel okutulurdu. Ayrıca, Usûl-i Fıkıh'tan Mir'at ve Menar, Hadis ve Tefsir dersleri de genelde hep ikindi derslerinde okutulurdu.[283]

Câmî dersleri, halka açık olduğu için dikkat toplama, ilgi çekici olma endişesi ile derslerinde hikâyelere yer verenler de olmaktadır. "Vaaz sermayeleri, israiliyat denilen eski zaman, hatta İslâm'dan evvelki İsrail kavmine ait ibret verici hikâyeler" olan da vardır. Kapı Câmîi'nde mihrabın sol tarafındaki kürsüde dersler veren Sultan Hoca bunlardandır.[284]

C.Medresede Öğretim

1. Dil Dersleri

Medrese eğitim ve öğretiminin takip ettiği belirli bir silsile vardır. İlk okutulan dersler de Sarf, Nahiv (Arapça dilbilgisi) ve Edebiyat, Mantık gibi din ile direkt ilgisi olmayan derslerdir.[285] Sonra Kelâm, Tefsir, Hadis dersleri gelmektedir.

---

280 SELEKLER, ***aynı yer***, 3 Mart 1962.
281 SELEKLER, ***aynı yer***, 28 Şubat 1962.
282 SELEKLER, ***aynı yer***, 3 Mart 1962.
283 ÜNVER, ***aynı eser***, s.113.
284 SELEKLER, ***aynı yer***, 15 Şubat 1962.
285 ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", ***aynı yer***, s.33; SELEKLER, ***aynı yer***, 28 Şubat 1962; ÜNVER, ***aynı eser***, s.112.

a. Sarf

Bir çömezin medreseye ilk girdiği zaman, kendisine gösterilen ders Sarf'tır. Sarf ise altı kademedir. Sırayla, Emsile, Binâ, Maksud, İzzî, Merah ve Şafiye okutulmaktadır.[286]

11. Emsîle

Emsîle, Arapçada fiil çekimi cetvelidir. Arapça sîgalar(çekim-kip, şekilleri) cetveller içine alınmış ve altlarına Arapça izahlarıyla beraber Türkçe anlamları ilâve olunmuştur. Her sîganın diğerinden bir çizgi ile ayrıldığı Emsîle, küçük bir kitaptır.

Emsîle'nin ilk sayfası "nasara" kelimesinin çekimidir. Talebeye bu olduğu gibi ezberletilirdi. Talebe metni anlamadan dua okur gibi okurdu: "Nasırun, yansuru, nasırun...Nasara-yardım. Bir gâib er geçmiş zamanda."[287] gibi. Emsîle ile Sarf'ta ilk merhale katedilmiştir. Bundan sonra Bina'ya geçilir.

22. Bina

Bina, Seyyid Abdullah Şirazî'nin (Ö.667 H./1268 M.) yazdığı yine mini mini bir kitaptır.[288] Arapça fiillerin tasarruf kipleri (sîga) iyi bir düzene konmuş ve belirli kalıplardan geçirilmiştir. Fiil kipleri 35'e çıkarılan Bina, aslında bir kitaptan ziyade küçük bir risale veya makale gibidir.

Emsile'de sîga kullanımını iyi öğrenen bir çömez, bu fiilleri Bina'daki 35 bölüme kolaylıkla tatbik edebilirdi.

Son dönem medrese öğrenimi ile ilgili yazı dizisinden çokça faydalandığımız Erdoğan, Bina öğretiminin aslında üç günde bitirilebilecekken nasıl aylarca sürdürüldüğünü açıklar: "Seyyid Abdullah Şirazî, bu kitaba "iğlem" kelimesi ile başlıyordu. Sîga çekmeyi yeni öğrenen ve henüz cümle kurma usûlünü bilmeyen bir çocuğa ilk gün niçin "iğlem" dedi de başka yazarlar gibi "elhamdülillah" ile başlamadı? Yalnız çocuklar, yazarın akıl ve hayalinden geçirmediği düzme sözlerle meşgul edilirdi. Çocuk, Emsîle'de bir unsur kelimesi öğrenmişti. Anlamını da "yardım et" diye bellemişti. Bina'da ise "iğlem"i aynı basitlikle "bil" diye öğrenmesi gerekirdi. Fakat hoca öyle yapmazdı. süsleyerek şöyle açıklardı: "Ey hitaba salâhiyeti olan tâlib-i ilim. Senin malumun olsun, bilsen" derdi. Sarf'ı

---

286 ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", *aynı yer*, s.53; ÜNVER, *aynı eser*,s.112.
287 SELEKLER, *aynı yer*, 27 Şubat 1962.
288 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.22-23, s.1221.

öğrenmek isteyen çocuğa Bina'nın ana metni değil, manâsının ibaresi ezber ettirilirdi. , buna da "mefhum olma", "mefhum belleme", "mefhum kaldırma" denirdi. Fakat hoca, bu manâyı bir kâğıda yazıp belletmezdi. Arapçasından çıkardığı Türkçe ibareyi ağzıyla çocuğun ağzına uzatır; bunu da ertesi gün nasıl verdi ise öylece çocuğun ağzından alırdı. Aslında 3 günde gösterilmesi mümkün olan bu küçük kitabın üzerinde en az üç ay durulurdu. "Benim oğlum Bina okur, /Döner döner yine okur." meselince tekrar tekrar okunurdu."[289]

33. Maksud

Bina'dan sonra sıra, **Maksud** adlı kitaba gelmektedir. Maksud, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Erdoğan'a göre, "Maksud'a girerken talebeyi zaruri titreme" tutardı. Çünkü üç bölüm o kadar zor değilse de girişin "esrar perdesi"ni açmak büyük iştir. **Müğtellat Babı** denilen bu kısmın çetinliği talebe âlemine ün salmıştır. Sebep dilin yapısıdır. Arapça'da üç harfli kök(kelime)ün bir veya ikisi "elif, vav, ye" harflerinden birisi olursa çekim yapılırken o kelime çeşitli şekiller almaktadır. **İlletli** kelimeler denilen bu tür için **iğlâl** diye adlandırılan kurallar ortaya konmuştur. Bunlar Arap asıllı olmayanlar için ağır gelmektedir. Örneğin, "kıle" aslında "kuvile"dir. Kaf'ın harekesi ortadan çıkarılmaktadır (hazf olma). Sakin harfle[290] söze başlamak mümkün olmadığı için **vav**'ın kesresi (harfi i okutan esre) kaf'a verildi. Kivle oldu. **Vav** sakin mukabili meksur (kırılmış), **vav**'ı **ya**'ya kalbettik, kile dedik, "denirdi."[291]

Maksud'dan sonra sıra **İzzi**'ye gelmektedir.

44.İzzi

İzzi, Zicanlı Şeyh İzzeddin İbrahim (ö.655 H./1256 M.)[292] tarafından yazılmış ve onun adını almıştır. Bu kitapta, illetli kelimelerin sıra ile tarifleri vardır. Kullanımları (tasrifleri) birbirine, kaideye uymayan bu kelimeleri çekerken talebe bir hayli zorlanmaktadır.

İzzi'den sonra "Sarf'ın en yüksek kitabı" olan[293] **Merah**'a geçilirdi. Tabii ki **İzzi**'de "kiriş" kırılmadı ise. Medrese talebelerinin bu kitaplarla ilgili söyledikleri tekerleme, Sarf kitaplarının onların üzerindeki intibaını da ortaya koymaktadır:

---

289 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.22-23, s.1221.

290 Sakin harf, **tutar** veya **cezmli** yani üstün, esre, ötre gibi harekesiz harftir.

291 ERDOĞAN, *aynı yer*, s. 1222.

292 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*,s.30. ERDOĞAN, *aynı yer*, s.1222'de İzzi'nin yazar isim ve ölüm yılını farklı yazar: İzzeddin Abdülvehhab (H. 660).

293 ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", *aynı yer*, s.53.

"**Emsile**, evlek evlek, / **Bina**, yağlı börek, / **Maksud**, karış-kuruş, / **İzzi**'de kırıldı kiriş, / Yiğit isen **Merah**'a giriş."[294]

55. Merah

Merah, zencanlı Ahmed b. Ali b. Mesud'un[295] hazırladığı bir kitaptır. **Merah**'da artık, mastarlara geçilirdi. Kelime anlamında olduğu gibi pek de "rahat edecek yer"[296] sayılmazdı. Merah'dan sonra **Şafiye** okutulurdu.

66. Şafiye

Şafiye Sarf'ın en son merhalesidir. Bu kitab, ibn Hacib diye meşhur olan İbn Ömer Osman (Ö.646 H./1248 M.) tarafından yazılmıştır.[297]

Sarf'da kitaplar ilerledikçe Emsile'deki acaip Türkçenin yerini sorulu-cevaplı bir usûl alırdı. Talebe kendi sorar, kendisi cevap verirdi: "İylem Bil, neyi bil? Enne tahkik ebvabe tasrifi." Sarf'ın bölümleri böylece klişeleşmiş bir ifadeyi ezberleyerek okunurdu. Talebe "bu klişeyi değiştirmeye mezun değildi. Başka şekilde söylerse Kur'an'dan bir parça okuyormuş da yanılmış gibi hocası tashih eder"di.[298]

Şafiye'den sonra Nahiv'e geçilirdi.

b. Nahiv

Nahiv, kelimeleri sonuna doğru okutmayı öğreten bir ilim demektir. Arapçanın nahvi, kayda geçirilmiş, derli toplu ve çok kolaydır. Kelimelerin sonunda etkili olan yüz etken sayılırsa da bunlar kuru kalabalıktan ibarettir. Erdoğan'ın verdiği bilgiye göre, "Ebü'l-Esved'in koyduğu üç kaide ile zekî bir adam nahv ihtiyacını giderebilirdi. O da şuydu: Failleri ötre, mefulleri üstün, muzafın ileyhleri esre okumak. Bu üç esasa anlam itibariyle uyan kelimeler bilinip, hangi kelimelerin irab (Arapça kelime sonundaki harf veya harekenin değişmesi) kabul edip etmediği öğrenildikten sonra ibare arasındaki kelimelerin nasıl okunacağı bilinmiş ve nahvin önemli bir düğümü çözülmüş sayılırdı. Aynı yazar söz bu noktaya gelince şöyle hayıflanır: "Bu da üç günlük, nihayet üç aylık bir işti. Medreselerde 4 yıl nahiv okuyanlara acımamak elden gelmezdi."[299]

---

294 ERDOĞAN, *aynı yer*,s.1221.
295 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s.30-40.
296 Muallim Nâci, s.744.
297 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*,s.30; ÜNVER, *aynı eser*, s.112.
298 SELEKLER, *aynı yer*, 27 ve 28 Şubat 1962.
299 ERDOĞAN, *aynı yer*,s.1224.

Nahiv de kendi içinde dört kademede okunurdu. Bunlar Avâmil, İzhâr, Kâfiye ve Molla Câmî'dir.[300]

11. Avâmil

Klâsik nahiv tahsili **Avâmil** ile başlardı. Avâmil, Şeyh Abdülkâdir Cürcanî' nin (Ö. 471 H / 1078 M.) bir eseridir.[301]

Avâmil'den sonra İzhâr okunurdu.

22. İzhâr

İzhâr, "gösterme , meydana çıkarma" anlamında Arapça , zuhûr'dan türemiş bir kelimedir. Nahiv içinde bir kitap olarak okutulurdu. Bu arada İzhâr şerhleri, Adalı[302] gibi, Birgivi Mehmed Efendi'nin kitabı[303] gibi- okutulurdu. Metod olarak diğerlerinde takip edilen usûl, uygulanırdı. Yani kitabın Türkçe kısmı olan "mefhum-ı İzhâr" da ezberlenirdi.[304]

33. Kâfiye

Nahivin en zor kitabı Kâfiye idi. Sarf'tan sonra Şafiye'yi kaleme alan İbn Hacib (İbn Ömer Osman) tarafından yazılmıştır.[305] Artık bundan sonra Kâfiye Şerh ve haşiyelerine geçilebilirdi.

44. Molla Câmî

Molla Câmî, Abdurrahman Hami'nin ünvanıdır. Kitabın asıl ismi ise Fevaid-i Ziyaiye'dir. Kâfiye kitabının şerhidir.[306]

Ayrıca Molla Câmî'nin de şerhleri, haşiyeleri vardı ve okutulup ezberletilirdi.[307] Bunlar Muharrem. İsam, Abdulgafur, ve İsmet'in haşiyeleri idi.[308] Ünver, Molla Câmî'den sonraki kademelenmeyi şöyle sıralar: "Çalışkansa (talebe) bu ara İbni Melek Elfiyesini, daha yükselmek isterse Kâfiye'nin "Şeyh Razî"sini, daha inceleyim derse "Mugniyü'l-Lebîb" sonra "Zemahşeri"yi okur.[309]

İşte Erdoğan'a göre, "bu şerh ve haşiyeler içinde **gaye** kayıp" oluyordu. "Bu şekilde okunan Sarf ve Nahiv ile ne Arapça iki cümle konuşulabilir ne de Türkçeden Arapçaya, Arapçadan Türkçeye doğru bir ibare çevrilebilirdi." Nahiv'de talebeye, "ürperti" veren konular vardı. "Gayr-ı

---

300 ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", *aynı yer*, s.53; SELEKLER, *aynı yer.* 27 Şubat 1962; ÜNVER, *aynı eser*,s.112.

301 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 30.

302 ÜNVER, *aynı eser*, s.112; ERDOĞAN, *aynı yer*, s.1224.

303 ERDOĞAN, *aynı yer*,s.1224.

304 ATAY,"Medreselerin Gerilemesi", *aynı yer*, s.53.

305 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*,s.30.

306 ERDOĞAN, *aynı yer*, s.1225.

307 ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", *aynı yer*, s.53.

308 ERDOĞAN, *aynı yer*, s.1226.

309.ÜNVER, *aynı eser*, s.112.

munsarıf, zarf-ı lagav, zarf-ı müstekar ve özellikle Molla Câmî'nin "kare minha" konuları bunlardandı. Bu yolla dört yıl, **İzhar** şerhi, **Adalı** da hesaba katılırsa 5 yıl Nahiv ile uğraşılacağına beş bin kelime ezberlense de üç ayda öğrenilen kaideler, ibareler, tahlil edilseydi Arapçanın ana suyuna inmek mümkün olurdu.[310]

Artık Arap dili ile ilgili Sarf, Nahiv kaideleri ezberlenip, hazmedilmiştir. Böylece dil öğrenimi tamamlanmış kabul edilirdi.

2. Arap Edebiyatı

Sarf ve Nahiv kaidelerini belleyerek dil öğrenimini tamamlayan talebe Arap edebiyatına ait eserler okurdu. Bu eserler sırayla; **Telhis**, **Muhtasar Meani**'dir. Ardından **Mutavval** gelmektedir. Böylece ana dili Arapça olmayan, Arapça bilmeyen talebe, en büyük Arap edibinin bilmediği belâgat kaidelerini öğrenmiş[311] oluyordu.

3. Mantık, Felsefe

Dil problemi çözüldükten sonra medrese eğitiminde Mantık ve Felsefeye geçilirdi. İki-üç yıl sürebilen bu eğitim süreci içinde çeşitli mantık kitapları okunurdu. İsagoci(mantık başlangıcı), Tasavvurat, Tasdikat, Hikmet ile karışık okunurdu.

Edebiyattan İlm-i Adâb okunurdu. Bunda amaç da konuşma usûlünü öğretmekti.[312] Artık bundan sonra sıra Akaid'e geliyordu.

4.Akaid

Eski medreselerde en sonra Akaid okunurdu. Bu **Celâli Devvani**'nin Akaide ait eseri idi. Celâl'ı bitirince nüsah (medrese öğretimi) bitirilmiş sayılırdı.[313]

Akaidte vahdete ait konular vardı. Fakat başka şeyler de karıştırılıyordu. Ki buradan hareketle "okunan tevhid ilmi mi, teslis ilmi mi" ayrılması zor bir durum doğuyordu. İslâm'ın ilk dönemlerinden beri ne kadar dinî mezheb ve fırka doğup batmışsa onların inanışları hakkında izahlara girişilir, mensupları yaşıyormuş gibi onlara cevap verilirdi Bağlıları yok olan Mutezile Mezhebi'nin batıl akideleri ve olmayan mensubları gibi . Halbuki beri yanda yaşayan ve ülkeye yayılan Hıristiyan misyonerlerinin, propoğandaları gözardı ediliyordu.[314]

310.ERDOĞAN, *aynı yer*, s.1224,1226.
311 ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", *aynı yer*, s.54.
312 ÜNVER, *aynı eser*, s.112.
313 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.24-25, s.1320.
314 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.22-23, s.1226.

Akaid ve İlm-i Kelâmdan sonra, hocası; ya daha ileri ihtisas dersleri verir veya bunları okutacak birini tavsiye eder; ancak ondan sonra icâzet almayı hakedebilirdi. Artık hocası ile talebesi için fevkalâde önemli olan icâzet törenlerine sıra gelmektedir.

Çünkü talebe mollalıktan büsbütün sıyrılarak müderrisliğe adım atacak, icâzet veren "mücaz" ünvanını alacaktır. Tavrı da değişmeye başlamaktadır. Hocası için de bu durum, onur vericidir. Zira talebesi hoca olup, talebe okutarak icâzet verirse hocasının adı da silsilenâmeye konacak, merasim günleri kürsülerde okunacaktır.[315]

D. Dersler Yönünden Konya Medreselerinin Değerlendirilmesi

Konya medreselerini, okutulan dersler yönünden değerlendirebilmek için kaynak olarak; H.1300 **Konya Vilâyeti Salnâmesi** ile H.1319 **Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye** gözönünde tutulmuştur. Çünkü medrese adı, öğrenci sayısı ve müderris adı her iki salnâmede de verilmiştir. Farklı olarak KVS'de her medresede okunan dersler; SNMU ise medresenin bulunduğu mahal ile bânîleri çizelgede gösterilmiştir. Bu iki salnâme, dökümanter bilgi veren iki başvuru yeri durumundadırlar. Ne yazık ki dersler, H.1319 tarihli SNMU'de yer almamıştır. Yer alsa idi 19 yıl ara ile kıyaslama şansımız olacaktı. Fakat bu süre içinde derslerde bir değişiklik olmadığı kanaati ağır gelmektedir. Zaten 19 yıl içinde tesbit edebildiğimiz kadarı ile 16 müderris, değişmeden görevine devam edegelmiştir. Aynı müderrisin, medresesinde okutageldiği derslere devam etmesi tabii gözükmektedir.

1882'de her medresede bir müderris vardır ve en fazla dört ayrı dersi okutmaktadır. 1901'de ise iki ayrı medresede ikişer müderris bulunmaktadır.

Öğrenci sayısı ise [316] en az 8, en fazla 90'dır. Öğrenci sayısının fazlalığı ile ders sayısı arasında kısmî paralellik vardır. 8 öğrencinin bulunduğu Saraçoğlu Medresesi'nde Kâfiye ve İsagoci okutulurken, 90 öğrencili Ziyâiye'de Buhârî-i Şerîf, Tasdîkât, Molla Câmî, Meânî okutulmaktadır. Yalnız talebe sayısındaki fazlalık, okutulan dersten ziyade müderrisle ilgilidir. Tanınmış, ilmi-bilgisi ile şöhret olmuş müderrislerde okumak isteyen de fazla olmaktadır. Ziyâiye'de 90 öğrenci vardır. Çünkü müderrisi Kadınhanlı Hacı Hüseyin Efendi'dir.

---

315 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.24-25, s.1320.
316 ***KVS 1300 H.***, s.54-57.

Konya medreselerinde okunan ders çeşidi (kitap anlamında) 24'tür. Bunlardan en fazla okutulan, **Molla Camî**'dir ki, 22 ayrı medresede gösterilmektedir. En az okutulanlar ise, **Şerh-i Akâid**, **Buhâri-i Şerîf**, **Dürrü'l-Muhtar**, **İsagoci**, **Kadı Beyzâvî**, **Meâni-i Muhtasar**, **Mir'at**, **Mutavval**, **Tefsir-i Kadı**, **Velediyye**'dir. Bu dersler(kitaplar), birer medresede okutulmaktadır. İsim ve okutulduğu medrese sayısı itibariyle diğer dersler şunlardır: Izhar:14, Dürrü'n-Nâcî:11, Mülteka,Celâl:10'ar, Tasavvurat:9, Tasdîkât:7, Hayalî:5, Halebî, Meânî:4'er, Kâfiye:3, Akaîd,Dürer, Kazımîr ve Tefsîr-i Şerîf 2'şer medresede okutulmaktadır.

İlim dallarına göre derslerin dağılımı şöyledir:

Arap Dili ve Edebiyatıyla İlgili Olanlar: Izhar, Kâfiye ve Molla Câmî (Nahv); Muhtasar Meâni ve Mutavval (Arap Edebiyatı), Velediyye (münazara ilmi ile ilgili). Bunlar 45 ayrı ders olarak gösterilmektedir.

Fıkıhla İlgili Dersler: Mülteka, Halebî, Dürer, Dürr-i Muhtar, Dürrü'n-Nâcî; 28 ayrı ders olarak işlenmiştir.

Fıkıh Usûlünden olarak, Mir'ât bir derstir.

Kelâmla İlgili Dersler: Celâl, Hayalî, Şerh-i Akâid, Akâid; 18 ayrı ders olarak gösterilmiştir.

Mantıkla İlgili Dersler: Tasavvurat, İsagoci, Tasdikât; 17 ayrı ders olarak gösterilmiştir.

Tefsirden ise; Kadı Beyzâvî, Tefsir-i Kadı, Tefsir-i Şerîf; 4 ayrı ders halinde işlenmiştir.

Hadisle İlgili; Sadece Buhari, bir tek ders halinde gösterilmiştir.

Müsbet İlimlerden Kazımîr (Hikmet, Fizik ile ilgili), 2 ayrı ders olarak gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi XIX. yy sonunda (1300 H./1882 M.), Konya medreselerinde en çok okutulan ders Arap Dili ve Edebiyatı ile ilgili olanlardır. Medreselerde eğitim dilinin Arapça olması da bu konuda önemli etken durumundadır.

Arapçadan sonra ikinci sırayı 29 ayrı dersle Fıkıh ve Fıkıh Usûlü dersleri almaktadır.

Üçüncü sırada Kelâm, dördüncüde Mantıkla ilgili dersler vardır.

İslâm inancının temel öğretisi olan Tefsirle ilgili ders sayısı 4 iken, ikinci temel kaynak olan Hadisle ilgili ders sayısı 1'dir.

Müsbet ilimlere yönelik ders olarak Hikmet ve kısmen Fizikle ilgili olarak 2 yerde Kazımîr okutulmaktadır. Felsefe dahil (İslâm Felsefesi olarak Kelâmla ilgili dersler vardır.) Matematik, Geometri, Astronomi, Tıbla ilgili

dersler bulunmamaktadır. 1914 ıslahatından sonra yeniden konacak olan bu derslerle birlikte medreselerde Tefsir ve Hadisle ilgili derslerin yok denecek kadar az olması düşündürücüdür.

"Alet ilimleri" denilen, Kur'an ve Hadis'e yönelik dil ve anlama problemini ortadan kaldırmak amacıyla okutulan dersler; âdeta medrese eğitimini baştan-sona kaplamaktadır. Daha doğru bir ifadeyle, hedefe götürmesi beklenilen vasıta ile uğraşılırken, hedef ikinci plânda kalmıştır, denilebilir. Bu durum, medreselerdeki ideal yapı ile ilgili çözülmeyi kolaylaştırmıştır.

1908 öncesi Konya medreseleri sayı itibariyle bir hayli zengindir. Bu zenginliğe Selçuklu, Karamanoğulları, Osmanlı dönemlerinde kurulanların son zamanlara kadar gelmesi etken olmuştur. Yalnız hepsi gelememiş, gelenlerin bazıları ad değiştirmiştir. Onun için farklı zamanlarda başka adlarla anılanları bazan yanıltıcı olabilmektedir. Bu bölümün sonunda sırayla Selçuklu-Karamanoğlu medreseleri; İkinci Bölüm'de ise, kuruluş tarihlerine göre bir tasnife tabi tutulmadan Osmanlı devri medreseleri, alfabetik sıra ile ve son zamanlardaki adları öne çıkarılarak incelenmeye çalışılmıştır.

E. Not Tutma Tarzı veya "Ağzı Kara" Olmak

Ders dinleme ve dinlediklerini kayda geçirme, medreseli talebe hayatının vazgeçilmez yanlarındandır. Fakat medreseli talebenin not tutmasında da bir kendine haslık vardır. "Kumkuma" denilen ve içine mürekkep konulan yuvarlak testisi, diviti, kamış kalemi ile ayrı bir âlemdir medrese hayatı.

Erdoğan, medreselinin not tutuş şeklini hikâye ederken âdeta yere yan gelip dayanmış talebenin kamış cızırtısını hayallemek mümkündür:

"Talebe, derse giderken yanında çift kollu bir divit, yahut elinde ağzı kapaklı yeşil bir kumkuma taşımaktan bir haz duyardı. Divit taşıyanlar, kamış kalemlerini divitin koluna koyarlar, kumkumalılar da ayrıca bellerine bir kalemlik sokarlardı. Hoca bir câmî yahut dershânede takrire başlarken yere eğilen ve bazen yan gelen talebe, divit yahut yeşil kumkumasını önüne kor, hocanın ağzından duyduğu değerli bilgileri kitabının kenarına kondururdu. Eğer yanlış bir şey yazmış bulunursa orta ve adsız parmaklarından birisiyle onu yalar yerine güya doğrusunu yazardı. Dersten çıkarken yüzlerine bakıldığı zaman hep ağızlarının karalı olduğu görülürdü. Mürekkep yalamalar da sevap sayılırdı. Bir talebenin hocalığa doğru

yükselmiş olduğunu anlatmak için, "Epice mürekkep yalamıştır." diye övülürdü."[317]

Erdoğan sözü buraya getirmişken bir kalem azizliğini de anlatmadan geçemez.

Talebeden birisi Fıkıh'tan Halebî dersine devam ederken hocasının ağzından ne çıkarsa kaydetmeyi lüzumlu sayıyormuş. Taharet (temizlenme) konusundadırlar. Hoca, "necis"in fıkhî mahiyetini açıklarken Türkçesini de söyler. Talebe, bu açıklamayı da kaçırmamak için "necis"in altına "bi-mânâ, pis" kaydını düşer. Ardından kendi imzası olan Hasan'ı da kor. Sonra yazdıklarını sıra ile okur: "bi-mânâ pis Hasan"...Canı sıkılmıştır. Hemen ibareyi yalayıp ağzını karalamaya mecbur kalır.[318] Ağzı karartsa da dil, medreselinin en güzel silgisidir.

F. Medreseliler Nasıl Ders Çalışırlardı?

Medresede ders çalışma da ayrı bir âlemdir. Biraz lükse sahip olanların küçük masaları vardır. "Peş tahtası" denilen bu küçük masalar, bağdaş kurup oturularak kucağa alınır, üzerine kitap konularak okunurdu.

Fakat çoğu talebenin peş tahtası da yoktur. Onlar, kitabı yerdeki bir yastığın üzerine kor, yüzükoyun uzanır ve öyle ders çalışırlardı.[319]

Şartların ağırlığına rağmen ders çalışmayı teşvik eden bir ortam bulunmaktadır. Yarışma, bu konuda önemli bir etkendir. "Çalışkanlık konusunda aralarına rekâbet girenler" birbirlerini geçebilmek için "başlarını kitaptan kaldırmadan" çalışmaktadırlar. Ama yere uzanmış bir gövde, mum ışığının loş huzmeleri altında uyku ile de boğuşmak durumundadır. İşte böylece ders çalışan Bolvadinli bir hoca, "uyumayayım" diye çenesinin altına bir ip takıp tavana bağlar. Uyuyuverirse, başı aşağıya düşeceğinden boğazı sıkılacak ve uyanacaktır.[320] Selekler'in, naklettiği bu çalışma gayreti, elbette semeresini imtihanlarda verecektir.

G.Medrese İmtihanları

Medreselerde II.Abdülhamit dönemine kadar talebe imtihana tabi tutulurdu. Bunun için de özel bir imtihan komisyonu kurulurdu. Komisyon başkanı "mümeyyiz" sıfatı ile merkezden gönderilen bir "Alay Müftüsü"dür. Yanına yerli müderrislerden üye seçilerek komisyon tamamlanır ve bu komisyon huzurunda talebe imtihana çekilirdi.

---

317 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.22-23, s.1223.
318 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.22-23, s.1223.
319 SELEKLER, *aynı yer*, 6 Mart 1962.
320 SELEKLER, *aynı yer*, 6 Mart 1962.

Taşra medreselerinin, merkezden gelen veya merkezden görevlendirilen yetkili biri kontrolünde imtihana tabi tutulması önemli bir olaydır. Eğitim kurumu olarak, talebeler ve müderrisleri açısından bu imtihan, aynı zamanda seviye tesbit şansı getirmektedir. Müderris ve daha önemlisi "mûciz" ünvanını almış bir hoca, hiçbir zaman başkalarından geri kalmak istemezdi. Başlangıçta gayretleri, yarışma duygusunu harekete geçiren bu istek; zaman zaman menfi tavırların gelişmesine de meydan vermektedir. Tabii çözülmenin yaygınlaştığı dönemlerde, medreseler de o ortamdan paylarına düşeni almışlardır. Güzel örneklerin yanında menfi tavırların sergilenmesi son dönem medreselerindeki işleyen psikolojik yapıyı kavrama açısından ipuçları verecektir. Abdülkadir Erdoğan, medreselerle içli-dışlı bir yazar olarak bize bu konuda da önemli bilgiler aktarır. Tabii komisyon üyesi müderrislerin küçük entrikaları, hesapları da aktarılan bilgilere dahildir:[321]

"Bir müderrisin bu komisyona girmesi, bütün gayelerine ermesi idi. Hiçbir ehliyet ve liyakatı olmasa bile azalık nüfuzu ile başına birçok talebe toplanır, o da talebeden toplayacağını toplardı. Yerli azalar, mümeyyizden gizlice evvelâ kendi aralarında konuşurlar ve sorulacak sualleri kararlaştırırlardı. Ya kolay sualler bulunur yahut iltizam edilecek talebeye sualler bildirilir, cevaplar öğretilirdi."

Peki komisyon başkanının rolü nedir? Ona da çare bulunmuştur: "Eğer mümeyyiz, bulaşık bir adam olursa o kadar korkulmazdı. Fakat mümeyyiz uyanık bir kimse ise müderrisleri epeyce telâş alırdı. O zaman **if'al izlâl ihafe** usûllerine (ayak kaydırma, korkutma) baş vurulurdu. Eğer bu yollar da bir çıkmaza dayanırsa hakkında bir iftira uydurularak vazîfeden uzaklaştırmak için mazbatalar yapılır her koldan imzalanmaya başlanırdı. En sonunda mümeyyize işten el çektirilir, başka birisi getirilirdi."

Bu işin bir safhasıdır. İmtihan anında önceki plânlar tutmazsa? "Başarması gereken" talebeye tökezleten sorular gelir veya talebe soruları cevaplandıramazsa? Bu halde de yapabilecek birşeyler vardır: "İmtihanda muvaffakiyeti iltizam edilen talebenin vereceği cevapları mümeyyize ihtisas etmeden **ima** ile öğretmenin yolları vardı. Meselâ, Arapça'da birçok müennes kelimeler vardır. Bunlar şekil itibariyle müzekker gibidir. Eğer bu kelimelerden birisi (için) müzekker midir, müennes midir?" diye bir soru sorulur da talebenin sendelediği görülürse azadan birisi şehadet parmağını kaldırır, kelimenin müzekker olduğunu talebeye anlatır. Eğer o kelime

---

321 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S.26-27, s.1391.

müennes ise şehadet ve orta parmaklarını birlikte kaldırır, baş parmağının ucunu ikisinin arasına temas ettirirdi."

Durum parmakla ifade edilemeyecek tarzda ise? İşte o zaman kopye verme işi, dudak okuma yöntemi dahil başka hareketleri gerektirmektedir: "Arapça'da kelimelerin sonlarını okumakta biraz zorluk vardır. Eğer **üstün** okunması icab ederse kolaylık rolünü üstlenen müderris başını hafifçe kaldırır, esre ise yavaşça indirir, ötre ise dudaklarını biraz domartırdı."

Peki bütün komisyon üyeleri de böyle midir? Erdoğan şöyle yazar: "Yalnız şurası iyi bilinmelidir ki komisyon azasının hepsi de böyle âdiliklere tenezzül etmezlerdi. Maksadım, bu zümre içinde böyle oyun oynayan şahsiyetlerin de bulunduğunu anlatmaktır. Değilse her meslekte nezih insanlar bulunabilir."

Bu türden bazı seviye düşürücü davranışlar olsa bile imtihanların yapılması, talebe ve müderris açısından rahat kaçırıcı bir olaydır. İmtihan heyecanını duyarak, yıllarca emek verdiği bir yerden başarıyla ayrılmak isteyecek, dolayısıyla hazırlanma ihtiyacı doğacaktır. Öyleyse niçin imtihanlar kaldırılmıştır? II.Abdülhamit'in, Batı tarzı eğitim kurumlarına çok önem vermiş bir devlet başkanı olarak gerekçesi nedir? Erdoğan, kaynak göstermeden henüz başka yerde rastlamadığımız bir sebebi gösterir: Saltanat mücadelesi.. Abdülhamit - M. Reşad arasındaki gizli çekişmede belirli zümrelerin kullanılması.

A. Erdoğan'ın ifadesi şöyledir: "Bundan yarım asır önce talebeden imtihan kaldırılmış, bu da **hünkârın**, medrese ve müderrislere karşı bir saygısı telâkkî edilmişti. Halbuki işin iç yüzü böyle değildi. Biz bu esrarı yıllar geçti de öyle öğrenebildik. Veliaht Reşat Efendi, **Mevlevî** idi. Bunun için Abdülhamit, Mevlevîler'i hiç sevmezdi. O sülâleye eskiden beri verilmiş olan imtiyazları kaldırmak emelinde idi. Bu emelini doğrudan doğruya tatbik ediverirse garezi açıktan sırıtacaktı. Başka bir yoldan yürüdü. Zaten aralarında tarikat-şeriat geçimsizliği bulunan medreselilerle Mevlevîler'in arasını bir kat daha açmak istedi. Her iki tarafın kuvvetini tevazun ettirmek (denge) için kollamak gerekirdi ve öyle yaptı. Mevlevîler'in askerliği yoktu, Mevlevîler maişet hususunda güçlük çekmiyordu. Mevlevîler bazı tekaliften (yürümlülük) müstesnâ idi. Mevlevîler, hamam parası, tıraş parası bilmezdi. Mevlevîler kendi gelirlerini kendileri keserlerdi. Evkâf-ı Celâliye adını alan **magsûb**[322] birçok arazinin ferağ[323] muamelesini doğrudan doğruya

---

322 magsûb: Gasbolunmuş, zorla alınmış.
323 Ferağ: Bir mülkün, tasarruf, sahip olma hakkını başkasına terketme.

çelebiler yapardı. Mevlevîler'in başı olan Postnişinlerin bir imzası ile bütün düğümler çözülebilirdi. Mevlevîler hükümet içinde hükümetti. Mevlevîler, bir taraftan Ebûbekir, diğer taraftan Hz.Fatma soyundan geldiklerini gösterir silsilenâmeler bastırarak "kavm-i necîb-i Araptan" olduklarını iddia ederlerdi.(Bostan Çelebi vs.)

Abdülhamit, Mevlevîler'e karşı yine evlâd-ı Araptan Seyyadizâdeleri çıkardı. Ebülhüdâ gibi zekî bir iblise son derece yüz verdi. Ahlâksız bir adam olduğu için Mevlevîler'e galebe çalamadı. (Bunun üzerine) Medreseleri korumayı, hocaları şımartmayı uygun buldu ve o suretle tevazunu temine muvaffak oldu. Medreselileri askerlikten istisnâ etti. Medreselileri de yol parası vermekten hâriç tuttu. Medreselileri de Temettü (gelir) Vergisi'nden affetti. Medreselilere de maaşlar bağlanmaya, bahşişler yağmaya başladı. Ramazan kürsüleri hocaları gürletmekte, Mevlevîler'i ise titretmekte idi. Yalnız medreselinin bir eksiği vardı. Hamam parası ile tıraş parası. Bu gibi masraflar da onlara ağır gelmiyordu."[324]

Medrese imtihanlarının kaldırılması, müderris insiyatifini artırmıştır. Fakat eğitimin kontrolü zayıflamıştır. Son dönemlerin bütün kargaşasına rağmen imtihanlardan vazgeçilemediğini görüyoruz. Zira medreseyi bitirirken müderrisin takdiri söz konusudur. Ama bir göreve talip olunca imtihan yine gündeme gelmektedir. Çünkü birden fazla isteklinin bulunması; bir üst seviyede eğitim görmeyi arzulama, hep imtihan süzgecinden geçmeyi mecbur kılmaktadır.

IX. Medrese İçi Hayat ve Geçim

Medrese talebesi nerede kalır, ne yer, ne içerdi? Medrese içi hayat nasıldı?

Aslında dıştan medrese içi hayatı anlamak, kendine has renk ve sesleri algılamak zordur. Fakat iyi ki az miktarda da olsa medrese içinden gelme veya dönemin havasını teneffüs etmiş insanların yazıları bulunmaktadır.

---

[324]ERDOĞAN, *aynı yer*, S.26-27, s.1393; İbrahim Aczi, medreselerden imtihanın kaldırılmasının sebebini farklı izah eder. Ona göre; II. Abdülhamit, kendisine yapılan bombalı suikast sırasında İstanbul medreselerinden talebelerin Ermeni patırtısını bastırmada yardımını görmüş ve buna bir şükrâne olarak imtihanı kaldırmıştır. Bkz. İbrahim Aczi (KENDİ), ***Devirler Arası Konya***, (Rika yazma, Yusuf Ağa Kütüphanesi), s.24.

Bir defa talebe, eğitimin ana unsurlarından birisidir. Onun için de her devirde himaye görmüştür. İlk Osmanlı medreselerinden itibaren burs, yiyecek vb. yardımları almıştır.[325]

Talebenin ana mekânı medresesidir. Gündüz-gece günün hemen hemen bütün vakitlerini medresede geçirmektedir. Medresenin hücre denilen talebe odalarında kalmakta, orada yiyip-içmekte ve yatmakta, derse de oracıkta çalışmaktadır.

Yerli talebenin kalmadığı medresede[326], beldenin dışından gelenler, elbette "diyar garibi" olarak yaşamak durumundadırlar. Bu, en azından, ailesinin yakın desteğini istediği anlarda yanında bulamama anlamına gelmektedir. O zaman hayat için gerekli ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaktır?

XIX. yy. için İstanbul'dan gözlemlerini anlatan Ubıcını, medrese öğrencilerinin geçim harcamaları için; "önemsiz masraflardı" der. Her sabah "imaretten bir porsiyon ekmek ve pilav" alan medreseli, diğer ihtiyaçlarını karşılamak için öğrenim hayatına uygun işler yapıyordu. Arzuhalcilik, "Kapalı Çarşı tüccarına Arapça veya Türkçe elyazmaları kopya etmek, az bir ücret karşılığı câmî temizleyip süpürmede kayyuma yardım etmek" bunlardandı.[327] Karşılaştırdığı zaman; "ahlâken bozuk" dediği Alman üniversite öğrencilerine göre medreseliler, çok daha mazbuttular. İstanbul gözleminden Konya'ya geldiğimizde durumun çok farklı olmadığını söyleyebiliriz. Ek olarak geçim kaynağına cerr ile kaşıkçılık gibi[328] küçük sanatları ilâve etmek mümkündür.

A. Cerr Olayı

Arapça, çekme, sürükleyerek götürme demektir. Bu kelime asıl anlamından çok, medreselerle ilgili bir köklü âdete isim olmuştur. Cerr, medrese talebelerinin; medresenin tatil bulunduğu üç aylarda (Recep, Şaban, Ramazan) Kur'ân okumak, halka dinî öğütlerde bulunmak, namaz kıldırmak veya müezzinlik yapmak gibi dinî hizmetler karşılığı para, yiyecek, giyecek ve başka şeyler almak maksadıyla memleketin dört tarafına, ta köylere kadar dağılmaları idi.[329]

---

325 BİLGE, *aynı eser*, s.38.
326 ÖNDER, *Maarif*, s.40.
327 UBICINI, *aynı eser*, c.I, s.104.
328 SELEKLER, *aynı yer*, 5 Mart 1962.
329 Şemseddin Sami, *aynı eser*, s.472; SERTOĞLU, s.63; PAKALIN, c.I, s.279; DEVELLİOĞLU, s.166; SELEKLER, *aynı yer*, 5 Mart 1962; *Türkçe Sözlük*, c.I, s.253. ERDOĞAN, *aynı yer*, S.26-27, s.1294'de "cerci"yi maneviyat karşılığında menfaat toplama, "çerçi"yi ise maddiyat mukabilinde para toplama olarak tanımlar. Ona göre Cerr, Arapça'da çekmek, Türkçe'de menfaat anlamındadır.

Bu suretle hem kışlık ihtiyaçlarını temin etmiş, hem de halkı çeşitli dinî konularda aydınlatmış olurlardı.

Öğretim yılı sona erince cerr başlardı. Bu bir çeşit öğrenilenlerin uygulamaya dönüştürülmesi anlamına geliyordu. Aynı zamanda medresenin medrese kültürünün halka açılması, halkla kontağı oluyordu. Üstelik bu yolla talebe eğitimini üst düzeye çıkarmış veya tamamlamış ve nafakasını da sağlamış oluyordu.

Cerr, üç çeşitti. Ramazan Cerri, Kurban Cerri ve Harman Cerri. Bu üçünün en gelirlisi ise Ramazan Cerri idi. Üç aylar (şuhûr-ı selâse) denilen Recep, Şaban, Ramazan yaklaşırken medrese âleminde bir kımıldanma başlardı. Genç talebe köylere, olgun talebe küçük kasabalara, büyük müderrisler büyük şehirlere dağılırlar, varlıklı bir muhit bulup orada kalırlardı.[330]

Kurban Cerri, adı üstünde Kurban Bayramı münasebetiyle çıkılan cerrdir. Harman Cerri ise, yazın harman zamanında on beş gün süren bir işti.[331] Bu cerrlerin içinde en mühimi "büyük cerr" olan Ramazan Cerri idi. Çünkü icâzetler üzerinde de etkili idi. Ulema ve talebe üç aylar münasebetiyle cerre dağılacağı için "kimin icâzet vereceği, kimlerin alacağı" daha Recep Ayı yaklaşırken medreseliler arasında konuşulurdu. Zira bazen Recep'in on beşinde bazen Şaban Ayı içinde yola çıkmak, bir gün önce gideceği köy ve kasabada cemaatli bir câmî bulmak dikkate alınacak bir mesele idi. Bunun için icâzetler Recep Ayı içinde verilmeliydi.

İşte medreseliler için belki en mutlu günlerden biri olan icâzet törenlerinden sonra, talebe dağılmaya başlardı. Omuzuna heybesini alıp da yola çıkan bir talebeye, "nereye" diye sorulsa; "şuhûr-ı selâse münasebetiyle" diye cevap verirdi. Bütün kutsal kabul edilen geceler de bu üç aylarda toplandığı için nereye gidilse ekmek bol, iltifatlar mebzûl olurdu.

Tabii Konya ve çevresi düşünülürse, hazırlık sadece medreselilerde değildi. Üç aylar münasebetiyle onlar nasıl cerre hazırlanıyorlarsa her köy ve kasaba ahalisi de cerciler için yerlerini ve vereceklerini hazırlarlardı.[332] Bu; dinî ve sosyal bir olgu niteliğindeydi. Hâlâ, suç olaylarının en asgariye indiği yıllık zaman diliminin Ramazan Ayı olduğu düşünülürse halktaki ruhî incelme, rikkatin sebebi anlaşılacaktır. Kaldı ki İslâm inancı, "veren el"i üstün tutuyor, talebe, yol oğlanı, muhtaç fakir vb. için yardımı teşvik

---

330 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.26-27, s.1394.
331 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.24-25, s.1320.
332 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.26-27, s.1394.

ediyordu. Üstelik "orucunu tutamayacak derecede vücutça düşelemiş ihtiyarların, mânen borçlarından kurtulabilmek" için "yoksulların karınlarını doyurmaları gerekliydi. Vermek ibadetti. İbadet yapamadığı zamanlar da başkaları için vermek ibadet yerine teşvik ediliyordu.

Cerre gidecekler için, paralı vasıtalara bineceklere hükümet, "tezkere" verirdi. Böylece bedava yolculuk yaparlardı. Yaygın olanı ise yaya veya eşek vb. vasıtalar ile yapılan yolculuklardı. Ayrıca, yerleşim birimlerine rastgele, istismarcı şahısların cerci kılığında gitmelerini önlemek için cerr hocasına tavsiye niteliğinde "itimatnâme" belgesi verilirdi.[333] Zira geçmişte cerre çıkma bahanesi ile köyleri haraca kesen, halktan zorla para toplayan medreseliler çıkmıştı.[334]

Fakat cerre çıkanlar süpriz durumlarla da karşılaşabiliyorlardı. Her zaman her yerde umdukları hoşnudluğu bulamıyorlardı. Bazen engel, yakınlardan, yine ilmiye kökenlilerden gelebiliyordu. Müftü ve naibler, Ramazan münasebeti ile taşraya çıkan talebelere "itimatnâme (tavsiyenâme)" soruyor, onları kötü muâmeleye tâbi tutabiliyorlardı. Böylesine duyumlar

---

333 Bk. ***Beyanü'l-Hakk***, c.II, S.39, 10 Ağustos 1325, s.876 vd.; ***Sebilü'r-Reşad***, c.X, S.240, s.96.

334 Bkz. Çağatay ULUÇAY, ***XVII.Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri***, İstanbul 1944. Burada; Bursa, Aydın, Manisa, Menteşe, Teke, Isparta, Alanya yöresinde de olsa XVI-XVIII. yüzyılların cerr vb. medreseli hareketleri ile ilişkili bazı olayların verilmesinde fayda vardır. ULUÇAY'ın kitabından alınan bu notları, araştırmamızın müsveddesini okuma zahmetine katlanarak gönderme lütfunda bulunan değerli hocam Prof.Dr.Nejat GÖYÜNÇ'e teşekkürlerimi bilvesîle arzetmek isterim. Notlar şöyledir:

"Hâlâ Anadolu'da birkaç seneden beri suhte eşkiyası fesad ve şenâet üzre olup zulm ve şekvâlarını müşted olup il üzerine çıkup zekât ve cerr akçesi deyu küllî akçe alup ve sekiz nefer kuzâtı cümle tevâbileri ve nüvâbları ve hizmetkârları ile katl edüp ve Müslümanların emred oğlanların çeküp alup yollara bellere inüp katl-i nüfus ve gâret-i emval etdikleri..." (Manisa Şer'iyye Sicili evâl-i Rebiülâhir 1026'dan naklen). ULUÇAY, s.24, not, 35.

"Halk kendilerine kafa tuttuğu zaman, derhal, kılık kıyafet değiştirip, yeniçeri ve sipahi kıyafetine giriyorlar, asker gibi silâh taşıyarak köylülere eziyet ediyorlardı." ULUÇAY, s.25; (kaynağı: Hikmet Turhan DAĞLIOĞLU, ***XVI.Asırda Bursa Şehri***, Bursa 1945, s.117'deki belge, no.184).

"Suhteler şarap içip reayanın oğul ve kızlarını kaçırıyor, edepsizlikler yapıyorlarmış. (H.T.DAĞLIOĞLU, ***aynı eser***, s.16 ve 86, belge 8, 31,104, 106'dan naklen.) ULUÇAY, s.25.

Bunların bertaraf edilmesi için çabalar, emirler var: ULUÇAY, 13.nolu belge, s.184-185'te, 1013/1604-1605 tarihli. "Aydın ve Saruhan ve Menteşe ve Teke ve Hamid ve Âlâiye sancaklarında olan eşkiyanın haklarından gelüp ve zorba namiyle on atluyu bir yerde yürütmeyüb eğer sipahidir ve eğer yeniçeridir ve eğer zaim ve çavuştur ve eğer sair levendât ve suhtevâttır her kim olursa olsun yat ve yarağı ile emiyet ile yürütmeyüb reâyâ e berâyânın müftü meccânen yem ve yiyeceklerin aldırmayub .. evvelâ davet-i şer' edüb ittat iderlerse şer'le görüb itmezlerse vilâyet halkı ile yat ve yarağ ve mükemmel tüfenkendâzlar ile kalkub ceng-i cidâle mübâşeret iderler ise o makûlelerin demleri zarardır.."

Suhtelerin mazarratlarını önlemek için Saruhan Sancakbeyi Hacı Paşa, suhtelerin tedibinde gösterdiği gevşeklikten dolayı azl olunup yerine evâil-i Receb 1021'de Adana Beylerbeyi Mehmet Paşa atanmış. (Manisa Şer'iyye Sicili, 1021 tarihli) ULUÇAY, s.29. Eski Anadolu Beylerbeyisi Tekeli Mehmet Paşa da suhte teftişine serdar tayin olunmuş. Mesele 1028/1618'de hal olunmuş. (ULUÇAY, s.30).

üzerine "Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye", olayı kınar. Talebeye, bedava yolculuk için (meccânen seyehat) hükümet tarafından verilen "tezkereler"in taşra müftü ve naiblerince delil kabul edilmesini ister.[335]

Peki ellerinde "delil" yani "tavsiyenâme" bulunanların durumu nedir? Hatibzâde A.Vasfi, hem son devrin psikolojik yapısını hem de cerr olayını dramatik bir hava içinde anlatır:

"Talebe, Kaza Naibi'nden aldığı "Tavsiyenâme" ile köyün birine yürüyerek gidecek. Kâğıdı muhtara verirken dışlanmamak, merhamet çekmek için acındırıcı bir tavır gösterecek. Muhtar, talebenin kıyafetine baktıktan sonra; "Bizim hocamız da vardı. Ama hele bir ağalarla konuşalım" diye lütfen kabûl gösterecek. Sonra mekteb odasına misafir olan talebeye, kim bilir hangi hastalıktan ölen bir yeni gelinin yahut öksürüklü bir ihtiyarın vakıf yatağı getirilecek. Her iftarda bir aileye misafir olup karnı sıcak yemek gördüğü için ailenin mazisine, hâline duâ ile şükrân vazîfesini îfa eyleyecek. Beş vakit câmî-i şerifin müezzinliğini, imamlığını, vaızlığını îfa etmesine karşılık Kadir Günü'nden Bayram Sabahı'na kadar gelecek olan Sadaka-i Fıtr ve zekâtlara avuç açacak. Köyde ise Oda'da veya câmî önünde bekleyecek. Kasabada ise "Fıtra[336] Pazarı" olarak bilinen meydan veya büyük caddenin bir kısmında -elleri cebinde olmamak şartıyla- gezinecek. Avucuna kıstırılan paraları "Tekabbel-Allah" (Allah kabul etsin.) ile takdîs edecek. Bazı göreneksizlerin kahvehâne ortasında; "Hoca, üç guruşun varsa bir çarık vereyim! " gibi **pazarlıklı sadakalarına** derûnî "lâ havle..."ler çekerek kızarmamaya gayret edecek. Yani bütün cerr ânında olduğu gibi pişkinlik gösterecek. Cemaat-i Müslimîn tarafından, hocanın talebeliğine hürmeten (!) verilen paraları cebine koyup bir müddet yaya gidecek. Sonra vapurun anbarında yahut şimendüferin üçüncü mevkiinde uşaklar, hamallar, ameleler, ayak satıcıları gibi avâmın en pes perdesiyle omuz omuza seyahat edecek. cek...cek...de orta halli bir adama bir ay yetmeyecek olan para ile bir sene idare olmaya çalışarak ilim tahsil eyleyecek..."[337]

Her nimetin bir külfeti, her rahatlığın bir bedeli olduğu gibi ilim öğrenmenin de elbette zorlukları bulunacaktır. Ama ilim yolunda aşılması gereken engellerin başında maişet derdinin bulunması; yorucu, yıpratıcı

---

[335] "Taşra Müftileri ile Nüvvâbü'l-Şer'î Cânib-i Âlîlerine", ***Beyânü'l-Hak**[illegible]*, c.II, S.39, 7 Şaban 1327/10 Ağustos 1325 İstanbul, s.876-877.

[336] Ramazan Bayramı'nda verilen şer'i sadaka, zekât-ı fıtr. Bk.***Kâmus-ı Türkî***.

[337] Hatibzâde Ahmed Vasfi, "Medâris-i İlmiye", ***Sebilü'r-Reşad***, c.X, S.240, 4 Nisan 1329 İstanbul, s.96.

olmaktadır. İçinden çıkılan halka gidilmesi güzel bir olaydır. Öğrendiklerini aktaracak uygulama alanı bulması, halkla tanışması yine faydalı bir gelişmedir. Tabii bu arada aksayan yönlerini, eksikliklerini, hatalarını da öğrenme yani kendisini test etme şansı doğmaktadır.

Cerrin, rencide edici gelen yanı ise geçim meselesine çare olarak gündeme gelmesidir. Eşek sırtında gittiği köylerde anlattığı dinî bilgiler karşılığında dünyalık toplamak küçültücü olmaktadır. Bu sadece hitabedilen kitle açısından değil talebe açısından da böyle hissedilmektedir. Yalvaçlı Ömer Vehbi'de yıllarca okuyarak icâzet alan, meşhur bilgin-şair ve yazarlarımızdan Ali Rıza Efendi (Hadim-Alata Köyü 1883-Medine 1969), cerr ile ilgili hislerini anlatır. Tabii onun da her okuyan medreseli gibi bazı maddî sıkıntıları vardır. Onun için klasik usûle uyar:

"Ben de talebe arkadaşlar gibi bir hayvan alarak civar köylere cerre çıktım. Öteden beri memleketimizde yetişen ulemanın hemen hemen ekserisi hep böyle yetişmişler ve birçok mahrumiyetler içinde tahsillerini tamamlayabilmişlerdir. İlk gün, bir-iki köy dolaştım. Fakat bu iş bana çok ağır geldi. Hayli sıkıldım. Beni bundan kurtarması için Allah'a dua ettim. O geceyi, o köylerden birinde geçirmiştim. Rüyamda Hz. Peygamber (S.A.V.) Efendimizi gördüm. "Bir seneye kadar sen bundan kurtulacaksın." buyurdular.

Ali Rıza Efendi, bu rüyadan haz ve ferahlık duymuştur. Ama nasıl kurtulacağını bilmemektedir: "O yıl derslere yine başladık. Yine yaz geldi. Tatil oldu, talebe dağıldı. Bu defa ben daha önce yaptığım gibi cerre çıkmadım. Doğru köyüme döndüm. Köyümüz ormanlık, ağacı bol, havası-suyu güzel bir köydü. O sene köyümüze, tahta kaşık yapan bir usta geldi. Kaşık yapıyor, köylülere satıyor, para kazanıyordu. Bana kaşık yapma sanatını öğretmesini kendisinden rica ettim. Kabul etti. Kısa bir müddet sonra kaşık yapmasını öğrendim. Ustamdan daha seri ve daha iyi kaşık yapar oldum. Dersler başlayıp da Konya'ya döndüğüm zaman kaşığın boyamasını da öğrendim. Bir taraftan tahsilime devam ediyor, (diğer taraftan) rızkımı kazanıyordum."[338]

Cerre alternatif olarak öğrendiği kaşıkçılık, Ali Rıza Efendi'ye ad da olur. Konya'da evlenir, yerleşir, uzun süre imam-hatiplik yapar, sonra Medine'ye gider orada kalır. Mekânda, görevde, hizmette değişiklikler olur. Ama geçim kaynağı, ailesini geçindirme yolu hep kaşıkçılıktır. Artık,

---

[338] Kaşıkçı Ali Rıza (Konyalı), ***Rahmet Damlaları***, (Yayımlayan: Mustafa RUNYUN), İstanbul 1969, s.4.

Medine'de yaptığı kaşıklar, hacılar tarafından "Medine yadigârı" olarak alınır, memleketlerine hediye götürülür. Adının önüne geçen kaşıkçılık geçim kaynağı olarak hakkıyla kalır. Ama o ilim ve irfanı, bildiklerini öğretmeyi bırakmaz. Fark şuradadır: bildiklerini "rızay-ı Bâri" için aktarmış ve onların karşılığını insanlardan istememiştir. Çünkü cerre karşı benimsediği kaşık imalatıyla muhtaçlıktan kurtulmuştur.

1. Cerrin Halkçılığı

Cerr yoluyla medreseliler, halkla içiçe olabiliyorlardı. Son zamanlara doğru zorlayıcı sebep ekonomik bile olsa, okuyan insanların içlerinden çıktıkları topluma gitmeleri güzel bir olaydı. Geçime, eklenen sebepler içinde, irşad-tebliğ, misyonerlik kaygularının bulunması şaşırtıcı bir durum değildir. Tam tersi, halkın paraları ile kurulan eğitim yuvalarının toplumlarıyla bütünleşme, kaynaşma olgusu gibi algılanabilir. Onun için köy-kasaba, sahil-dağ demeden, zorlukları göğüsleyebilmişlerdir. Cerr olayı, eğitim tarihimiz, eğitim kurumlarının halkla kucaklaşması açısında üzerinde önemle durulacak bir tarihî tecrübedir.

Tabi cerrin ekonomik boyutuyla daha sık gündeme gelmesinin bir sebebi de son zamanlar vakıfların zayıflaması, devlet kontrolünde bulunmasıdır. Üstelik Osmanlı Devleti, yeni açılan Batı tipi okul öğrencilerinin giderlerini karşılamak için hazineden para ayırırken; aynı desteği medreselilere vermemektedir. Fakat II.Meşrutiyet'ten sonra "Talebe-i Ulûm Harcırâhı"adı altında "Daire-i İlmiye Masârıf Bütçesi"nden bir miktar para ayrılmıştır. Bu para, 1324 yılında 434.482 guruştur. Ertesi yıl yıl artacak yerde iki bin guruşa yakın azalarak 432.488 guruş olmuştur.[339] Medreselerin, genel resmî yapıdan da anlaşılacağı üzere halktan başka gidecek yerleri yoktur.

Netice olarak, medreseler ile Batı tipi okullar arasında Ergin'in bir kıyasını vermekte fayda vardır. Medreselere aleyhtar olan bu yazarımız, şu intibayı nakletmeden geçemez: "Tanzimattan sonra açılan mektepler, halk ile temas etmedikleri halde medreselilerin cerr vasıtası ile köylere kadar yayılarak onlarla temas etmesini halkçılık ve onlara hizmet bakımından faydalı görenler olmuştur."[340]

Eğitim kurumlarının halk ile yakın ilişkiler geliştirmesi; hele bu temasın tarihî bir gelenekle irtibatlandırılarak yaşatılması, birçok faydayı da beraberinde getirebilirdi.

---

339 ***1325 Senesi (Osmanlı Devleti) Bütçesi***, 14.cüz, 4.Fasıl.
340 ERGİN, ***aynı eser***, c.II, s.461.

B. Talebe Yemeği

Her medrese talebesinin imaretten faydalanma şansı yoktur. O zaman, kendi aşını kendi pişirmek mecburiyetindedir. Çok amaçlı olarak kullandığı odası, aynı zamanda mutfak hizmetini de vermektedir. Selekler, son dönemlerde medreselinin hücre hayatını şöyle anlatır: "Talebe yemeğini, gaz ocağında veya mangalda kendisi veya çömezi pişirir. Köyünden getirdiği kuru yufka ekmeğini su serperek yumuşatır yerdi. En çok pişirilen yemek bulgur pilâvı, un çorbası olurdu."

Yemekte sade, pratik yapımı kolay aşlarla açlığını gideren medreseli, uzun süren kış döneminde ısınma problemini nasıl çözerdi? Birçok medrese odası vardır ama her biri ayrıdır. Kalorifer teşkilâtı yoktur. Medresede talebenin haline göre hücresini ısıtmada üç seçeneği vardır: "Soba, mangal ve nefesi.."[341]

C. Talebenin Mal Varlığı ve Kitapları

Adeta fakirlik sınırında yaşayan medrese talebeleri çok olduğu gibi, varlıklıları da bulunmaktadır. Konya'da Çumralı Hacı Ali Efendi'nin medresesinde bir hücrede kalıyorken vefat eden Mehmet Efendi'nin geriye bıraktıkları şer'î mahkemece satılır. Bu vesîle ile talebenin nesi varsa şer'î sicile kaydedilmiş olur. Yazılı bilgilerden, medrese odasında "hücrenişîn" olarak kalan bir talebenin nelere sahip olduğunu, daha doğrusu olabileceğini anlıyoruz.[342]

Konu ile ilgili sicilde geçen son tarih, 7 Rebiulevvel 1317/26 Temmuz 1899'dur. Mal varlığı ise 1897'de kayda geçirilmiştir. Resmen satışa çıkarılarak (mübayaa) tesbit edilen toplam rakam 500 guruş 10 paradır. Bu miktardan 154 guruş 30 para tellâliye, hamâliye, emaneten koruma, davar gütme, kayıt, pul vb. masraflar için kesilmiştir. 236 guruş babasının vekiline teslim edilmiş geriye ise 109 guruş 20 para kalmıştır.

Masraf içinde en çok dikkat çeken taraf; "davarların[343] güttürülmesi" karşılığı verilen çoban ücretidir. Demek ki talebenin hayvan sürüsü veya sürüleri vardır. Zaten satış listesinde "şişek"[344] adı altında 42 baş hayvanın elden çıkarıldığını görüyoruz. Fakat olayın daha önemli yanı, 42 baş koyun da dahil satış listesinde en fazla değer taşıyan varlığın kitapları olmasıdır.

---

341 SELEKLER, *aynı yer*, 6 Mart 1962.

342 ***KŞS 144***, s.46.

343 Beyşehir'in dağ köylerinde keçi cinsinden küçük baş hayvanlara davar denilmektedir. Gediz Yaylası'nda ise "davar" küçük baş hayvanların çoğul olarak cins ismidir.

344 Şişek: Kuzu olmaktan çıkmış fakat yavrulamamış koyuna denmektedir. (Beyşehir Yöresi ve Kütahya-Emet-Düşecek Yaylası= Gediz Yaylası. Kütahya ile ilgili bilgi, Öğ. Gör. Murat SEZGİN'den alınmıştır.)

Kitapları 266 guruş 20 para tutmuş ve kitapçı Rüşdi Efendi'ye satılmıştır. Kitaplar şunlardır: Kelâm-ı Kadîm, Ahter-i Kebîr, Dürer (2 cilt), Kâfiye-i Mu'ribî, Kudurî, Nacî, Câmî, Devir, Mülteka, Hayalî, Ma'ânî, Fenarî, İzhâr, Avâmil, Hutbe Mecmuası, Seb'ıyyât, Muharrem, Ta'rifât-ı Aziziye, Mukayyed Nahiv Cümlesi, Mukayyed Sarf Cümlesi, Sual-Cevâb, Telhîs-i Esas, Siyalkuti el-Hayâlî, Kayıdlı Ma'ânî, Tâlim-i Farisi, Sirâciyye Şerhi, Zerîatü'l-İmtihân, Fenârî, Seyyid ale't-Tasavvurât-ı, Mizânü'l-İntizam, Tasavvurât-ı Siyalkûtî, Mu'ribî, Tarifât-ı Seyyidî, Molla Câmî, Akâid-i Nuniye Ceridesi, Avâmil Tuhfesi, Metn-i Sırâciyye, Hutbe Mecmuası, Mukayyed Tasavvurât, Mızraklı ve Düsûki.[345]

Medreseli öğrencinin görüldüğü üzere kitapları, ekseriyet itibariyle ders kitapları, onların şerhleri ve sözlüklerdir. Bu arada imtihana hazırlayıcı mahiyette sorulu-cevaplı kitaplar da bulunmaktadır.

D. Talebe Eşyası

Aynı şer'iye siciline göre, ölen medreseli öğrencinin eşyaları ise bir insana gerekli olan malzemenin en asgarîsi seviyesindedir. Bunlar, sergi olarak kullanıldığı belli olan 3 adet keçe ile 2 adet minder, 3 adet yastık, bir adet kullanılmış yorgan, iki adet seccade, birer tahra, çanak-sahan, değirmen ve saç ayağı ile çakıdır. Değirmen, buğday vb. taneli yiyecek-içecek malzemelerinin un haline getirilmesi için kullanılan küçük ev âleti olmalıdır.

Bu malzemlerden müsta'mel (kullanılmış) yorganı, Muhacir Mehmed'e 13 guruş 30 paraya satılır. Diğerleri ise Tellâl Hacı Molla Ağa ile Tellâl Ahmed Ağa vasıtası ile elden çıkartılır.

Anlaşılabileceği gibi medrese hücrelerinde, evi Konya içinde olan öğrencinin kalmaması normaldir. Zira merkez öğrencisi asgarî hayat şartları altında, kendi pişirip yiyeceğine evinde daha elverişli şartlarda yaşayacaktır.

Yalnız öğrencinin yiyecek ve içeceği ile ilgili bir malzemenin kayda girmemesi dikkat çekicidir Herhalde geriye kalabilecek üç-beş okkalık ekmek, bulgur vb. yiyecekler arkadaşlarına dağıtılmış olmalıdır..

Bir başka durum ise, talebenin geriye bıraktığı varlığı ile ilgilenmeye babasının gelmemesi ve vekilinin almasıdır. Üstelik ölen medreselinin mal varlığı, medreseye bırakılmadığı gibi alanlar içinde de medreselinin bulunmaması üzerinde durulabilecek bir başka konudur.

---

345 ***KŞS 144***, s.46.

E. Medresede Disiplin

Disiplin genelde; şuurlu itaat; bilinçli davranış olarak değerlendirilir. Medreselerde, talebe üzerinde belli uyarıcılar, zihnî tenbihler harekete geçirilerek disiplini sağlama yoluna gidilirdi.

Bir defa disiplin ile ilgili ilk çaba daha talebenin medreseye girişi sırasında başlıyordu. Zaten talebenin medreseye kabul edilmesi için medresede görevli bir müderrisin ona kefil olması gerekiyordu. Kefalet, hocası ile talebe arasındaki itimat zincirinin ilk halkasıydı. Bu halkalar; dersle, ruhî bağla çoğaltılır ve ömür boyu kopmaz, koparılmazdı.

Medrese dışına çıkışlar için de sıkı kurallar geliştirilmiştir. İzine gidecek veya şehirden ayrılacak öğrenci öncelikle bağlı bulunduğu müderristen izin pusulası almak zorunda idi. Sonra Defter Nazırı'na gidip herkes gibi "Mürur Tezkeresi" alıp şehirden ayrılabilirdi.[346]

Bunlar, talebenin iç âlemini etkileyecek, disiplinden kasdedilen bilinçli davranışı geliştirecek şeyler değildir. Talebeyi zapturapt altına alıcı dış kurallardır.

Asıl disiplini sağlamada benimsenen yöntem, başarıyı ödüllendirme olmuştur. Eğitimden maksat iyi yetiştirme ise, çalışmaya özendirme gerekmektedir. Onun için başarılı öğrenci, sür'atle eğitim kademesinden geçirilmiş, suhte, danişmend, muid, mülâzım, yapılmıştır. Tabii ki bu sadece sözle olmamaktadır. Başarılılar, kalabalık odalardan tek kişilik odalara aktarılmıştır. Müderrisinin takdirini kazanırken, arkadaşlarına göre manen üstün hale gelmiştir. Ayrıca maddî ihtiyaçlarını karşılamada avantajlar sağlanmıştır.

Ödüllendirmenin, disiplini sağlamada yetmemesi halinde ne yapılacaktır? O zaman hafiften başlayarak ağırlaşan cezalar verilirdi. En hafifi derste başarısız sayılmadır. Sonra hocasının gözünde itibar kaybetme; en ağırı ise medreseden ihraç... Kovma, bursunu kesme.[347] Bunların ardından ise suça göre sürgün ve hapis gelmektedir.

Bir medreseden atılma, medrese eğitiminin tamamen bitmesi demek değildir. Eğer talebe, başka bir medrese müderrisine kendisini kabul ettirebilirse tahsiline devam etme şansı vardır.

Medrese disiplini ile kuralları, elbette tarihin süzgecinden süzülüp gelmiştir. Bazı olay ve gelişmeler karşısında alınan insiyaki tedbirler gibi.

---

346 ÇADIRCI, ***aynı eser***, s.97.
347 AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s.397.

Bilindiği gibi şehir merkezlerinde medrese talebeleri büyük bir yekün tutmaktadır. Öğrenciler, "meçhul kalma" imkânının bulunduğu yerlerde zaman zaman olayların içine çekilmektedirler.[348] İlk büyük boyutlu talebe olayları; XVI.yy.da başlayan çift bozan hareketlerine paralel olarak sosyal, ekonomik bozulma ve bunalımla birlikte doğmuştur. Bunalımdan etkilenen medreselilerden; büyük şehirlerde adam yaralama, vurma, soygundan eş cinselliğe kadar varan ahlâk dışı olaylara karışanlar olmuştur. Sırasıyla Edirne ve çevresi, Bursa-Balıkesir-Afyon üçgeni, Manisa-Muğla-Isparta, Kastomonu-Çankırı-Bolu, Tokat-Amasya-Çorum ve Tarsus-Silifke-Manavgat üçgenlerinde olaylar görülmüştür.[349] Dikkat edilirse medreseli talebe olaylarının olduğu yerler içinde Konya bulunmamaktadır. XVII.yy. boyunca devam eden medreseli (suhte) isyanları Konya dışındadır.[350] Son büyük medreseli olayı olan İstanbul'daki 1876 talebe-i ulûm hareketi de Anadolu'nun dışındadır Bu hareket neticede, Mithat Paşa'nın Sadrazam olmasına, Mürtecim Rüştü Paşa'nın kabineyi kurmasına, Abdülaziz'in hal edilmesine, Mahmut Nedim Paşa'nın Sadrazamlıktan indirilmesine alet olmuştur.[351] Siyasî istekler yerine; asıl gerekli olan medreselerin acıklı hali, ıslahı ile ilgili arzular yüksek dozda seslendirilmemiştir.

1914'lere gelindiğinde ise, medreselerdeki çözülme ileri safhaya ulaşmıştır. Durumu görmezden gelemeyen Meşîhat Makamı, Ders Vekâletine 24 Cemaziyelevvel 1332 tarihinde 97 no.lu tezkeresini yazar.[352] İstenilen, belirli zamanlarda medreselilerin yerlerinde "isbat-ı vücut" etmeleridir. Çünkü ders dışı zamanlarda talebelerin, derse hazırlanması gerekmektedir. Onların boşa harcayacak "bir dakikaları bile" yoktur. Meşîhat tezkeresinde, uyulması gereken kurallar da açıklanır. Buna göre talebe, "muntazaman derslerine devam" edecek, "dersten çıktıktan sonra doğruca medreselerine" gidecektir. Bu şekilde talebe döndükten sonra medreselerin kapıları kapatılacaktır. Talebenin; salı ve cuma gecelerinden başka gecelerde, "yatsı namazı ardından medâris kapuları kapanup fikrî huzur içinde tahsîle gayret etmeleri" gerekmektedir. "Aksine hareket edenler hakkında uyandırıcı tedbirler" alınacaktır. Ayrıca hiçbir medresede, kayıtlı talebeden başka kimse bulunmayacaktır. "İlim talebelerinin gündüz

---

348 ATAY,"Medreselerin Gerilemesi", ***aynı yer***, s.24.

349 Mustafa AKDAĞ, ***Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâlî İsyanları"***, Ankara 1975, s.160-162.

350 AKGÜNDÜZ, ***aynı yer***, s.380.

351 Tarık Z.TUNAYA, ***Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952***. İstanbul 1952, .97.

352 ***Ceride-i İlmiye***, c.I.,S.1.,s.42-43.

ve gece tahsil sırasında kahvehâne ve gazino gibi yerlere gitmemeleri lâzımdır. Gidenlere ise "ilim yolunun yücelik ve temizliğini korumak için emsaline ibret olacak şekilde uyarıcı muamele uygulanmalıdır." Ayrıca bu durumun, talebeye anlatılıp, müderrislere de tebliğ edilmesi gerekmektedir.

Meşîhat Makamı'nın 1914 yılında yayınladığı bu tezkere, medrese hayatındaki yozlaşmaya resmen çare aramanın belgesi durumundadır. Uzun süren ihmalin, devşirilebilecek ilk neticeleri de elbette bu türden gelişmeler olacaktır.

F. Medreseli ve Sosyal İlişkileri

Dıştan bakıldığı zaman kendi içine kapanık, dışarı ile ilişiğini kesmiş ayrı bir dünya gibi görülen medreseler, hiç de öyle değildirler.

Medresenin talebe hücrelerine halktan misfirler gelir. Bunlar bazan medrese odasında alış-veriş yaparlar. Alış-verişle ile ilgili konular konuşurlar. Anlaşmazlıklar doğduğu zaman ise, hücrelerinde oturdukları talabeleri şer'î mahkemede şahit gösterirler.[353]

Medreselilerin değişik vesilelerle de olsa halkla yakın ilişkileri olduğu gibi birbirleriyle de hoş münasebetleri vardır.

Aynı odada kalanların arasında akrabalıktan öte bir yakınlık bağı kurulmuştur. Arkadaşlık ve dostluk ilişkisini, kader ortaklığı ile pekiştirmişlerdir. Onun için çoğu defa birbirlerine ismen hitap etmezler. "şerik" derler. Bu hitap, günümüzde yakın arkadaşlar arasında kullanılan "ortak" kelimesini hatırlatmaktadır.

Kış günlerinde kendi aralarında toplantılar, helva sohbetleri yaparlar.[354] Helva sohbetleri, talebe için hayatı, monotunluktan kurtaran muhabbet demleridir. Bir çeşit eğlenceli zamanlardır. Yalnız çok ciddî çalışanlar, böyle toplantılara karışmamaktadırlar.

Aslında medrese hayatı sanıldığı gibi kuru, karanlık değildir. Helva sohbetlerinin yanında zaman zaman oyunlar, temsiller de sergilenir. Özellikle icâzet zamanları artan bu tür sosyal faaliyetleri renklendiren şair talebeler de çıkmaktadır. Medrese eğitim tarzını, derslere karşı hislerini şiirlere dökenler vardır. Seyyid adlı talebe bunlardandır. Erdoğan'dan aldığımız hece vezni ile yazılmış destanı tipik bir talebe deyişidir:

"**Sarf** okusan bir muhterem kişiden/ Eline kitabın alsan olmaz mı?/ Çalışsan "aferin" dese işiten/ Düşmanın bağrını delsen olmaz mı?

---

353 ***KŞS 115***, s.47; ***KŞS 138***, s119.

354 SELEKLER, ***aynı yer***, 6 Mart 1962.

"**Emsile** yi ezber idüb süre gör/ **Maksut** ile muradına ire gör/ **İzzi** görüb kaideye ire gör/ **Mizah**'ı bir hoşça görsen olmaz mı?

"**Avamil** ne derse âmil olsan da/ **Misbah** ile ilim nedir bilsen de/ **Kâfiye** yi **Câmî** ile görsen de/ Kendini âlâya salsan olmaz mı?

"**Mantık**'ın çok olur kıyl ile kâli/ **Hüsam Kâti** yazar cümle ahvali/ Kutbüddin'de bilmek için eşkâli/ **Seyyid Haşiyesi**'ni bulsan olmaz mı?

"**Telhis**'in metnine garkolup yatup/ **Muhtasar** sözüne **Mutavvel** katup/ **Seyyid**'in üstüne **Menar**'ı tutup/ İlim deryasına dalsan olmaz mı?

"**Menar**'ın üstüne tut **İbni Melek** /**Tevzih**'e, **Telvih**'e eriş giderek/ **Pezdevi**'yi hasıl etsen ne gerek/ Usulün **Mahsul**'ünü alsan olmaz mı?

"Oku kelâm içre **Şerh-i Akâid**/ **Matali u Tevali u Avaid**/ **Mevakıf** şerhine koymuş fevaid/ Seyyid'e dualar kılsan olmaz mı?[355]

Medrese talebeleri, kendileri yazdıkları gibi başkalarının, özellikle devrin tanınmış şahsiyetlerinin şiirlerini de okumaktadırlar. Konya'da şöhret bulan şairlerden birisi de Ayaşlı Şakir'dir (Ö.Konya 1917). Aslında eğitimci olan bu zat, akli dengesini yitirip meczup hale geldikten sonra da uzunca süre yaşamış hakkında yazılar kaleme alınmış, kitap basılmıştır.[356] İşte Selekler'e ait içinde Ayaşlı Şakir'in şiirlerinin bulunduğu şiir defterini, bir medrese talebesi alır ve okur.[357] İttihatçı bilinen Ayaşlı Şakir'in şiirlerinin medrese çevresinde okunması ilgi çekicidir. Zira medreseliler, değişik dünya görüşlerine kapalı değillerdir.

Mektepli-medreseli uyuşmazlığının körüklendiği bir dönemde medrese taleleri idadi (lise) öğrencileri ile arkadaşlık etmekte, geceleri dışarıya çıkmaktadırlar. Naim (ONAT) bunlardandır. Dayısı Tevfik (İZOL) ve idadi talebelerinden arkadaşı Macit (SELEKLER) ile birlikte Sadık Hoca'nın medresesinde hatimle Teravih Namazı kılmaya giderler. O sıra Naim, Yağmuroğlu Medrese'sinde talebedir.[358]

G. Medreseliler ve Askerlik

Son zamanlarında medrese ve medreselilerin en çok suçlandıkları konuların başında askerlik gelmektedir. Üst üste gelen harplerle birlikte tükenmeye başlayan savaşçı kitlesine can katacak yeni kaynaklar düşünülmüştür. Bu vesile ile nedense medreseler sık sık gündeme getirilmiş ve tartışma konusu yapılmıştır. I.Dünya Harbi'ne giren Osmanlı ordusu üç milyonluk bir cesamete sahiptir. Medreselilerin toplam mevcudu

---

355 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.20-21,s.1197.
356 Bk. M.Muhlis (KONER)-Faik (SOYMAN), ***Muallim Ayaşlı Şakir***, Konya 1933.
357 SELEKLER, *aynı yer*, 22 Şubat 1962.
358 SELEKLER, *aynı yer*, 23 Şubat 1962.

ise onbeş-yirmi bin civarındadır. Komple hepsi katılsa bile deryada damla misali olan bu eğitim camiasının sık suçlanması; askerî görevden muafiyet, asker kaçaklığı konusundan öte sebeplere dayanmaktadır. Maalesef, II.Meşrutiyet sonrasında alevlenen "fırkacılık" saplantıları içinde, medreseler de malzeme olarak kullanılmıştır.

Medrese talebelerinin askerlikle ilişkileri dinî, tarihî bir geçmişe sahiptir. İslâm inancının yayılmaya çalışıldığı ilk sıralarda savaş meydanlarında cihada çıkanlar olduğu gibi, tebliğ görevini yapmak üzere, geride kalıp hazırlananlar da vardır. Bu durum, daha sonra kurulan İslâm devletindeki müesseseleşmeye paralel olarak, görev ayrımı tarzında şekillenmiştir. Profesyonel bir kurum olan ordu, savaş-savunma vb. görevi üstlenmiş; başka devlet dairelerinde olduğu gibi medreseler de eğitimle meşgul olmuşlardır. Fakat medreseliler, ilmiyeden gelme saygın şahsiyetler olarak ordudan; devlet ile vatanın zorda olduğu zamanlarda savaş meydanlarından pek uzak kalmamışlardır. Zaten Kazaskerlik, Alay Müftülüğü, Tabur İmamlığı vb. terimler; ordu içindeki ilmiyelilerin resmî-dinî-hukukî görevleriyle ilgilidir.

Fakat günümüzdeki üniversite öğrencilerinin askerlik görevlerinin, tahsile devam ettikleri sürece-tecil edildiği gibi medreselere de benzerî bir kontrol mekanizması getirilmiştir.

Acaba medrese talebesi, ilim için mi medresededir? Şu soru bile; ilme, öğrenmeye getirilen kolaylığın istismar edildiğini kabul etmeden sorulamayacak mahiyettedir. İşte onun için gerçekten okumak isteyen talebe ile diğerlerini ayırdedebilmek amacıyla medreselerde her yıl imtihanlar yapılırdı. Belli prensipler dahilinde başarılılar, "hücrenişîn" talebe olarak eğitim-öğretime devam eder, diğerleri askere alınırdı. (İmtihanlar böl. bk.)

II.Abdülhamit devrinde bilindiği gibi bu imtihan mecburiyeti kaldırılmıştır. Ancak Redif Taburu Binbaşılığının (Askerlik Şubesi Reisliği gibi), her yıl talebeyi yoklaması usûlü konulmuştur. İmtihan mecburiyetini kaldıran bu durum, okuma-öğrenme konusunda gevşekliğe yol açmıştır. Selekler'in tabiri ile, "medreselerin asker kaçaklarıyla dolup-taşmasına" sebep olmuştur. Yoklama ise, yaşı 20 olanlar için, yılda bir defa yapılıyordu.[359] Fakat zamanı pek belli değildi. "Ama onlar haberini alıyorlardı. O zaman medresenin her hücresine iki-üç hatta dört talebe sığıyordu. Medreseler, sarıklı, müzellef sakallı (yeni tüy bitmiş) mollacıklar

[359] İbrahim Aczi, ***Devirler Arası Konya***, s.25.

ile mahşer yerine dönüyordu." Artık istismar ve rüşvete yollar açılmıştır. Selekler, vaziyeti anlatmaya devam eder: "Yoklama geldiğinde medrese müderrisinin, "hücrenişîn talebe-i ulûmdan olduğu" diye bir şehadetnâme vermesi lazımdı. Köy ve mahellesinin muhtarı da tadik ederek bir varaka verirdi. Heyet gelince, talebeyi mecliste hazır bulurdu, tamam. Lâkin, yoklama heyeti, bu vesikalarını tamamlamıyan veya tamamlasa da ne biçim talebe olduğu kendisince malûm olan talebeler için müşkülât çıkarırlar ve onlar da öylece geçinmenin yolunu bulurlardı. Esasen bu yoklama işi, yalnız onların değil müderrisin de, muhtarın da, arada gezen arzuhalci gibilerin de geçinmesine medâr olacak bir bereket ve hareket kaynağı idi."[360]

II.Meşrutiyet öncesine tekabül eden günlerde, medreselerin bu istismara açık hâli, ağır suçlama ve tenkitlere de meydan vermiştir. Hemdânîzâde, medreselerin asker kaçaklarına sığınak olduğunu söyler: "Askerlikten korkan, askerlikten kaçmak isteyenlere güzel bir ilticâgâh, kollarının kuvveti ve beyinlerindeki zekânın derecesiyle mütenâsib bir sa'yi göze almak istemeyen on-on beş bin kişilik kadar uzun bir kervan.."[361] Yazar hızını almayarak daha sonra şöyle der: "Çalışmak istemeyenlere birer imârethâne-i maîşet..", "şekl-i hâzırlarıyla son derece muzır bir imâretten başka bir şey değil.."[362]

Bazı hatalılardan dolayı, bir zümrenin tamamını suçlamak ne kadar doğrudur, bilemiyoruz. Ama Hemdânîzâde'nin, II.Meşrutiyet yıllarında yazdığını tahmin ettiğimiz görüşlerine, başka katılanlar da vardır. Ergin, II.Abdülhamit devrinde talebenin askerlikten istisna edilmesinin merdeseleri, "bir asker kaçağı yuvası ve cehalet ocağı" haline getirdiğini yazar. Ona göre, "Başına bir sarık saran ve bir medreseye kayıt olunan kimse, askerlik çağını geçirinceye kadar bu uyuşuk vaziyette kalırdı."[363]

Asker kaçaklığı ile ilgili suçlamalar, Cumhuriyet devrinde fazlaca tekrar edilir. II.Meşrutiyet dönemi için; devletin, medreselerin haline lâkayt kalmasından dolayı yapılan tenkitlere hak vermemek zordur. Ama tenkitlerin dozu; II.Abdülhamit ile İttihat ve Terakkî Partisi arasındaki siyasi mücadelede kullanılmak üzere kaçırılmış gibidir.

---

360 SELEKLER, ***aynı yer***, 2 Mart 1962.
361 Ali Nâci (Hemdânîzâde), ***Softalar ve Medreseler***, İstanbul (tarihsiz), s.4.
362 Ali Nâci, ***aynı eser***, s.6.
363 ERGİN, ***aynı eser***, c.I-II., s.108.

Zira hücrelerde geçici olarak kalanlar, askerlik yoklaması bittikten sonra çekilirlerdi. Normalde eğitime devam edenler, hücre başına iki-üç kişi olarak kalırlardı.[364]

II.Meşrutiyet'ten sonra, medreselilerin askerlik durumları yeniden gözden geçirilmiştir. Elbette bu gözden geçiriş, medreselerin ıslahı projesine denk yürümektedir

1914 Mart'ında Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından hazırlanan bir tezkere Meşîhatçe, Harbiye Nezâretine gönderilir. Buna göre talebelerden 6. yıla kadar (lise çağı) tahsile devam edenler, askerlikten muaftırlar. 6.yılın imtihanlarını verenler ve bu durumlarını şehadetnâme veya tasdiknâme ile belgeleyenler ihtiyat zabiti (yedek subay) veya küçük zabit (astsubay) tayin edilebileceklerdir.[365]

Mayıs 1914'e gelindiğinde Şeyhülislâmlık'tan Harbiye Nezâreti'ne iletilen teklif daha ilginçtir. "Müderris ve talebelerden silâh altına çağrılmaları" gerekenler, elbette vatanî görevlerini yapacaklardır. Yani medreselilerin askerlikten muâfiyet gibi bir problemleri yoktur. Ama bu yıl, "Mayıs'ın 16'sından başlayarak Haziran'ın 20'sinde sona erecek" şekilde Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nin genel imtihanları yapılacaktır. Bu imtihanların özel bir önemi vardır. Zira Dârü'l-Hilâfe'nin "ilk semeresi"; bu imtihanlar neticesinde ortaya çıkacaktır. Öyleyse hakkıyla yapılabilmesi için, imtihanların bitimine kadar müderris ve talebelerin silâh altına alınmasının geciktirilmesi askerlik şubelerine (ahz-ı asker) tebliğ edilmelidir.[366]

Artık görüleceği gibi, bu resmi yazıda da istenilen; askerlikten muafiyet değildir. Sadece imtihan süresince ertelemedir. Yani medreseliler; öğretim elemanları, talebeleriyle birlikte askerlik görevlerini yapmaktadırlar.

Bu aylar, Avrupa'da tutuşan I.Cihan Harbi yangını başlayalı neredeyse bir yıl olmaktadır. Bilindiği gibi yangına Osmanlı Devleti'nin sürülmesi için çok zaman geçmemiştir. Çünkü Almanya uğruna ölmesi istenilen milyonlarımız vardır. 'Alalım düşmandan eski yerleri" nakaratı ile sokulduğumuz harp cehenneminde, elimizdekileri de kaybedeceğimiz günler gelip çatmıştır. 2 Ağustos'ta (1914) Türk-Alman ittifakını imzalayıp, 5 Ağustos'ta iki Alman gemisini Çanakkale Boğazı'ndan içeriye alarak adım adım dönüşü olmayan bir maceraya sürüklenmişizdir Alman yanlısı Enver

---

364 SELEKLER, *aynı yer*, 6 Mart 1962.

365 "Tezâkir-i Muharrerât-ı Aliyye", ***Ceride-i İlmiye***, c.II.,S.12, Cemaziyyelâhir 1333, İstanbul,s.711.

366 "Tezakir ve Muharrerat-ı Aliyye", ***Ceride-i İlmiye***, c.II., S.13, Receb 1333 İstanbul, s.41. Bu isteğin, Ekim 1914'te başlatılan medrese ıslahatının (Bk. Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi) ilk öğretim yılına mahsus olduğuna dikkat edilmelidir.

Paşa ve ekibinin işini, Karadeniz'deki donanmamızın başına geçirdiğimiz Alman Amirali Suchon da kolaylaştırmıştır. Osmanlı adına Alman Amiral, Rus liman ve gemilerine ateş açmıştır. Türkiye'yi harbe sokmak için gerekirse "İstanbul'u bile bombalayabilecek" olan Suchon'un gayreti boşa gitmez. Rusya 2 Kasım'da, ardından diğer İtilaf Devletleri 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş açarlar. Savaş talihi dönmüş, Almanya'nın "Hansları" az ölsün diye "Mehmet"lerin cephelere sürülme zamanı gelmiştir. Seferberlik ilân edilir.

Silâh altına çağrılan yükümlüler içinde ilmiyeden "bir hayli zevât" bulunmaktadır. "Dersiâm, müderris efendiler, Fetvâhâne-i Aliyye memur ve mensupları, ilmiyeden seçkin" şahıslara ordumuzun ihtiyacı vardır. Zira bu zevâtın ordudaki varlıkları, askerlerin "kuvvâ-yı maneviyelerine pek mühim te'sirât-ı hasenede" bulunacaktır. Senelerce ilim tahsil eden, icâzetler veren bu zevâtın, öncelikle "henüz muvazzaf imamı bulunmayan taburlarda imâmet" yapmak gibi hizmetlerde değerlendirilmeleri, diğerlerinin ise silâh kuşanarak asker elbiselerini giyip "nişane-i faziletleri olmak üzere" askere öncü olmaları gerekmektedir [367]

İlmiyeliler, harbe ısınmak bir yana bizzat İttihat Terakkî politikası doğrultusunda savaş teşvikçisi olurlar. Aralık 1914'te yayınlanan bir hutbenin son cümlesi şudur: "Ey nâs! Haydin cihâd sancağı altına, düşmanlarla **uruşmaya**; bizi bekleyen yurtları kurtarmaya, kardeşlere kavuşmaya."[368]

Medrese ve medreselilerin Dünya Harbi sonunda içine düştükleri durum, vatanlarından farksızdır. Ocak 1924'te (20 Kanunuevvel 1339) TBMM. ne üç maddelik bir kanun teklifinde bulunan Naim Hâzım, vaziyeti şöyle anlatır:

"Harb-i Umûmî'de Seferberlik ve nefîr-i âm (halkın toplanması) dolayısıyla **talebe ve müderrisîn, bütün silâh altına alındığından** Anadolu'da bulunan Medâris-i İlmiye kâmilen kapanmış ve Mütareke ile

---

367 "Tezakir-i Aliyye", ***Ceride-i İlmiye*** , c.I. S.4, Şevval 1332 İstanbul, s.184. Medreselilerin I. Dünya savaşına katılıp savaştıkları, esir oldukları yolunda hatıratları bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Ahmet GÖZE'nin hatıratıdır. Buna göre I.Dünya Savaşı sırasında Erzincan'da **İhtiyat Zabit Talimgahı** kurulmuştur. Maksat orduya yedek subay (küçük zabit) yetiştirmektir. İşte bu askeri okulda, Ahmet (GÖZE) gibi üniversiteliler olduğu gibi "Türkiye'nin her tarafından gelmiş yedek subay adayı","bir çok da medreseli" vardır. Savaş sırasında Ruslara esir düşen Ahmet (GÖZE), Kuzey Buz Denizi kıyılarındaki esaret yıllarında içlerinde medreseli hocaların da bulunduğunu anlatır. Bk. Ahmet GÖZE, ***Rusya'da Üç Esaret Yılı***, (Yazarı:Ergun GÖZE), İstanbul1989, s.41-43,75-76.

368 "Hutbe", ***İslâm Mecmuası***, c.I.,S.18.,13 Safer 1333/18 Kanunuevvel 1330, İstanbul, s.487.

memleketlerine dönebilenler de tekrar askere çağrılmışlardır."[369] Ocak 1924'te kabul edilen bir kanunun, Meclisin itiraz etmediği gerekçesinden birkaç cümledir bunlar. Kanun Lâyihası, Millî Mücadele'nin "şiddetle devam ettiği" günlerde askerlik görevini sonra yapmak üzere talebenin tahsiline dönmesi gerektiğinin kabul edildiğini de belirtir. TBMM, vatanın zor günlerinde, az da olsa eğitimi kollama fedakârlığından yanadır. Fakat aynı meclis, çok değil bu kanunu kabulünden iki ay sonra, medrese problemini "Tevhid-i Tedrisât Kanunu" ile temelden kurutmayı deneyecektir.

Netice olarak medreselerin 1908 öncesi askerliğe kayıtsız tavrının, daha sonra devam etmediğini belirtebiliriz. Zira "Cihad Fetvasıyla İlmiye mensupları, medrese talebeleri; ehl-i küfürle savaşa, rahle-i tedristen şahadete koşuyorlar. Bir çoğu kaybedilen topraklarda kalıyor"lardı.[370]

İşte Konya Islah-ı Medâris mezunlarından Bozkırlı Abdullah Efendi (Tanrıkulu), I.Dünya Savaş'ında Sînâ Cephesinde, Millî Mücadele'nin Batı Cephesinde bulunmuş, Tabur İmamlığı yapmıştır.[371] Aksekili Hüseyin Efendi de Çanakkale ve Sînâ Cepheleri'nde bulunmuştur. Sînâ'da yaralanmış hastaneye kaldırıldığı sıra İngilizler tarafından esir alınmış, esaret dönüşü Millî Mücadele'ye katılarak Garp Cephe'sinde Tabur İmamlığı ve iaşe subaylığı yapmıştır.[372] Millî Mücadele'den sonra ise müderrisliğe devam eder. Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi 5.Sınıf I Şube Müdürü Akif Efendi de silâh altına alınanlardandır.[373] Kâmil Efendi (SARIGÜZEL,Taşkent 1309-Konya 1978), medrese talebesi iken Çanakkale Cephesi'nde savaşmış ve "Çanakkale gazisi" olmuş ender bahtlılardandır.[374] Taşkapu Medresesi'nden icâzetli Said Efendi ise, Irak Cephesi'nde şehid olarak kalmış, bir daha geriye dönememiştir.[375]

---

369 Naim Hâzım, "Lâyiha", ***Babalık***, 23 Cemaziyyelahir 1342/31 Kanunusani 1340, S.1411.

370 ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.I., s.VI.

371 SURAL, ***aynı yer***, 23 Ekim 1975, s.3.

372 SURAL, ***aynı yer***, 17 Ekim 1975, s.3.

373 ***Ceride-i İlmiye***, c.II, S.12 Cemaziyelahir 1333, s.719.

374 Oğlu Fehmi SARIGÜZEL ile 14 Temmuz 1994 tarihli görüşmeden.

375 Bu Said Efendi, Müderris Kavaklı Mevlüd Efendi'nin (Feyziye Medresesi'ne bk.) oğludur.Halasının oğlu Nuri'nin şehadetine halası ve diğerleri ağlarken "Niye ağlıyorsunuz ah, keşke Allah bize de öyle bir ölüm(şehadet) nasip etse!" der. Çok geçmeden gittiği cepheden(Irak), Diyarbakır'da hastanede olduğu, ardından da "şehadet" haberi gelir. (Bu bilgiyi, Said Efendi'nin kız kardeşinin kızı Marziya'dan dinleyerek bize, Sn Safvet BAKIRCI, 30 Mayıs 1996'da nakletmiştir. Kendisine teşekkür ederim. Marziya, BAKIRCI'nın annesidir.)

H. İcâzet Törenleri ve İcâzetnâmeler

Kısa anlamıyla icâzet, yetki (autorite), izin (license) demektir. İcâzet, yetki, izin anlamında değişik sahalarda kullanılmıştır.

Fıkıhta icâzet, "izin veya ruhsat vermek" anlamındadır. İdarî terminolojide icâzet ise, bir konuda merkezden izin almadan gereğini yapabilme serbestliğidir. Onun için icâzetnâme, verilen bir yetki ve izinin yazılı delilidir.[376]

Diploma anlamına da gelen icâzetnâme, hadis ilmine has olarak da kullanılır. İcâzet sika'dan birinin bir başkasına hadis veya tam bir kitap rivayetine izin vermesidir.[377]

Eskiden icâzetnâme veya diploma verme âdeti yoktur. Tilmîz (talebe,) tuttuğu notları veya istediği bir kitabı, üstadının huzurunda okur; üstad da "bu kitap bana ..... tarafından okunmuştur." diye bir tahşiye yazmakla yetinirdi.[378] Böylece elde edilen belgeden, talebenin ilgi duyduğu sahada eğitim gördüğü isbatlandığı gibi o sahada eğiticilik yapabileceği de anlaşılmış olurdu.

Medreselerde yaygın usûl, ders takibi olduğu için talebe istediği dersi hocalardan takip edebilirdi. Bu sebeple bir tür sertifika usûlü gibi "tekmîl-i nüsah" ettikçe hocaların her birinden ayrı ayrı icâzetnâme alırdı. Dolayısıyla "icâzetnâme", günümüz diplomaları gibi, bir disiplinde okutulan bütün ilim ve fenleri sıralamazdı.[379]

İcâzetnâmede, okunulan medresenin adı değil, okutulan derslerin tanımı, icâzeti veren müderrisin hocalarının silsilesi gösterilirdi.[380]

İcâzetnâmelerin seviyesi ile ilgili Cumhuriyet devrinde verilmiş kararlar vardır. TC.Millî Eğitim Bakanlığı, Tevhid-i Terisât Kanunu'ndan önceki icâzetnâmeleri, kim nerede verirse versin dört yıllık yüksek tahsil kabul etmiştir Bunların arasında altı yıllık yüksek tahsil kabul edilenler de vardır. Meselâ, Süleymaniye Medresesi (İstanbul) Fıkıh şubesinden 1921'de alınan icâzet; 7 Aralık 1978'de MEB.'nca altı yıllık yüksek tahsil kabul edilmiştir.[381]

376Erol ÖZBİLGEN,"İcazet ve İcazetnameler", ***O A*** ,c.3 , İstanbul 1995,s.116.
377 GOLDZIHER, "İcazet"md., ***İ A*** , s.921.
378 Mehmed Fatin, "Tedrisât ve Medâris I.", ***aynı yer***, s.136.
379 ÖZBİLGEN, ***aynı yer***, s117.
380 Bu konuda elimizde bolca icâzet örneği bulunmaktadır.
381ATAY, ***Yüksek Din Öğretimi***, s.110.

1. İcâzet Törenleri

Medresenin tek düze gözüken hayatını değiştiren fevkalâde önemli günlerden birisi de icâzet törenleridir. "Ulûm-ı âliyye ve 'âliyyede tekmîl-i dürûs eden" bir veya daha fazla talebe için icâzet merasimi düzenlenirdi.

Zaman itibariyle icâzetlerin üç aylardan olan Hicrî, Recep ayı içinde verilmesi lâzımdı. Özellikle Receb'in 15'inde, Şaban içinde Cerre çıkıldığı için diplomaların daha önce verilmesi özel önem taşırdı. Zira medreselerin en uzun tatili, daha doğrusu halka gitme zamanı geliyordu. İcâzetle talebe, kendini isbatlamış, hocası uzun süredir uğraştığı talebesini yetiştirmekle vazifesini tamamlamış olacaktı

Onun için Recep ayı yaklaşırken medreselerde olağan hayatın üstünde bir hareketlilik başlardı. Kimlerin icâzet vereceği, kimlerin alacağı konuşulurdu.

İcâzet işinin kendine has bir geleneği vardı. Çevrenin ilgisi bir yana; o yıl icâzet alacaklar için öncelikle bir araya gelinirdi. Medrese hocalarının bu ön görüşme ve buluşmalarında kim icâzet verecek, kimler alacak konuşulur, hangi CUMA günü tören yapılacak kararlaştırılırdı.[382]

İcâzet töreni, iki türlü yapılabilirdi. Birincisi icâzeti veren hocanın daveti üzerine dershâneye gelen ulemâdan bazı hocaların huzurunda duâlar okunarak yapılan mütevâzî törenle icâzetnâmelerin verilmesi idi.[383] İkincisi, ise camide yapılan icâzet törenidir. Birinci tipteki törenden Selekler dışında bahseden görülmemiştir. Demek ki yaygını daha görkemli olan camideki icâzet merasimidir. Yalnız bu tören, bir güne değil ancak haftaya sığdırılabilmektedir.

İcâzet haftası, medreseler için tam bir şölendir. Üstelik bu şölenin ilgi alanı, medreselerle sınırlı değildir. Memleketin ileri gelenlerinden, bakkal, tuhafiyeci, sarraf vb. esnaflarına varıncaya kadar medreseli yakınlarını ilgilendirirdi.

İcâzet haftası içinde müderrisler, memleketin bütün zenginleri ve söz kesenlerini davet ederlerdi. Erdoğan bu daveti, maddî menfaat ile ilişkili görür. Zira, "bu ilmî bir dernektir. Yalnız ulemânın bulunması gerekirken tüccarın ve eşrafın davet olunmasında başka bir sır vardır." Çünkü onlar tarafından şerbetlik şeker hediye edilecektir. İcâzet münasebetiyle bazan tanınmış bir müderrisin bir senelik şeker ihtiyacı temin edilmektedir.[384]

---

382 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.24-25, s.1321.
383 SELEKLER, *aynı yer*, 6 Mart 1962.
384 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.24-25, s.1321.

Kendisi de medrese kökenli yazarın, zaman zaman bu türden dar değerlendirmelere sapması yazısını yayınladığı zamanın siyasî havası ile ilişkilidir, sanıyoruz. Zira bir eğitim faaliyetini, toplumla paylaşmak; toplumun ilgi ve desteğini sağlamak kadar tabii, faydalı bir gelişme düşünülemez. Kaldı ki medreseler; hangi seviyede olursa olsun zaten halkın desteği ile ayakta durmaktadırlar. Vakıf gelirlerini ve halk desteğini çektiğiniz zaman yok olmaya mahkûmdurlar. Onun için medrese-toplum ilişkisini, tek boyutlu olarak sadece menfaat alış-verişi gibi görmek yanıltıcı olacaktır.

İcâzet döneminde, ekonomik yönü yüksek olmasa da hediyeleşmeler olurdu. Özellikle, "icâzet alacaklar içinde yerli zenginlerden birisi bulunursa, hocaya dürülü bir bohça gönderilmek de gerekirdi. Bu bohçanın içinde don, gömlek, uçgur, mendil, entari, çorap ve behemehal sarık bulunurdu. Sarığın on ikiden, on sekiz arşına kadar uzun olması icabederdi. Bir ölü kefeni çıkmayan küçük sarıkların sarılmasında hiçbir mânâ yoktu. . Eğer durum müsait ise bir de cübbe ilâve edilir, kürk bile gönderildiği olurdu."

İcâzet töreni için özel hazırlıklar yapılırdı. Bunlardan birisi kıyafetle ilgili olanıdır. Talebe tören günü, camide normal medrese elbisesinin dışında giyinirdi. Sarıkları artık müderris adayı olarak büyütülür ve sırtlarına, kolları geniş "biniş" denilen bir üst giyecek, -yüksek bilginlerin giydikleri cübbe- giydirilirdi.[385] Biniş, İmam-ı Âzam Ebu Hanife'den kalan bir âdetti. Özellikle bu âdete uyulurdu. İcâzet verecek ve alacak olanların dışında bazen icâzetnâme ve hutbe okuyanların da giydiği görülen binişin en az on gün önceden temini yoluna gidilirdi. Eğer icâzet alacaklar çoksa, açıkta kalmak mümkündü. Zira vaktiyle zengin olanlar tarafından yaptırılan binişler, icâzet alacaklara vakfedilmiş gibiydi. Hangi binişin kimin boynuna denk geleceği talebe arasında az çok belli idi. Onun için boya, kola uygun biniş tedariki her işe tercih edilirdi. Eğer mevcut binişler pek küçük, yahut çok büyükse vücuduna uygun düşmezdi. O zaman borç-harç yeniden bir biniş kesilmesi zaruri idi.

Sarık ve binişten sonra kıyafeti, sakal tamamlardı. "Bu şekle uygun düşmek üzere dua günü için sakal da uzatılır ve iyce taranırdı."

İcâzet törenine kılık-kıyafet itibariyle hazırlananlar sadece diplomayı verip-alacak olanlar değildi! Aileler de hazırlanırdı. Yıllar süren bir eğitimden

---

385 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S.24-25, s.1321; İbrahim Aczi, bu cübbeye "hardani" (harmani) denildiğini yazar. Bk.İbrahim Aczi (KENDİ), ***Devirler Arası Konya***, (Rika el yazması) Yusuf Ağa Kütüphanesi, DN. 10475, s.22.

sonra icâzet alma büyük bir mutluluktu. Bu sevince, aileler de özel önem atfederek katılılırlardı. İşin hanımları ilgilendiren yönü de vardı.

"İcâzet alacakların ailesi (eşi) varsa, saçlarına tel (sırma) örünmeleri görenek idi. Hocaların genç ailesi, yahut kızı ve gelini bulunursa, bedavadan onlar da tel örünmeye davet olunurdu. Altınsız saça tel ördürmek çirkin olacağı için ziynet altını bulunmayanlar ârıyyetle (ödünç), olmadığı takdirde ücretle altın tedarik etmek mecburiyetinde kalırlardı."[386]

Bunlar törenin yapılacağı cuma gününe yönelik hazırlıklardı. Medreselerde, icâzet alacakların arkadaşları, bütün talebelere yönelik programlar hazırlar ve sunarlardı. "Orada üç gün bütün medreseliler toplanır, türlü çeşitli orta oyunları" hazılanarak oynanırdı.[387] Duadan bir gün önce geceleyin oyun hazırlamak an'anevî bir âdetti. Buna "samah=semağ" denirdi. Bunun için medreselerden, bahçesi geniş ve müsait olan biri seçilirdi.

Bir hafta önce oyun hazırlanır, kabiliyetli talebeye roller verilir, provalar yapılırdı. İcâzet alacaklar için diğer talebelerin hazırladıkları bu oyunlar da dikkat çekiciydi. Oyunlar medrese telakkilerine uygun olurdu. Hazırlık tamamlandıktan sonra oyun kıyafetleriyle, icâzet verecek hocanın medresesine geceleyin gelinir ve gece yarısına kadar bu oyunlar temsil edilirdi. Oyunlara çalışkan talebe girmezken, tembel kısmı katılmaktan çekinmezdi.

Gece oyunları eğlenceli olurdu. Değişik kılık ve kıyafetlere girilebilirdi. Oyuncu talebe, "keçi yününden beyaz bir sakal, bıyık ve kaş takar, başına normalden çok büyük bir sarık sarar, uydurma bir kürsü üzerine oturur, ders alır, ders verirdi. Bu dersler tamamiyle **şatıyat**[388] nev'inden şeylerdi. Meselâ; yüksek sesli olarak, makamla şunu okur:

"Elâ yâ eyyühe'l-Molla/ Gözünü yum başını salla/ Eline geçti bir halva/ Hapazla ha hapazla!.

"Elâ yâ eyyühe'z-Zerde/ Pilâv derman imiş derde/ Eline geçtiği yerde/ Kaşıkla ha kaşıkla ha!.

"Elâ yâ eyyühe'ş-Şaplak/ Senin yüzün neden aplak/ Eline geçti bir yaprak/Atıştır ha atıştır ha!."[389]

Bu tekerleme, Hafız Şirazi'nin, "Elâ yâ eyyühe's-Sâki edir kesen ve navelha." kasidesini takliden uydurulmuştu. Mahrumiyetler içinde okuyan

---

386 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.24-25.,s.1321.

387 İbrahim Aczi, ***Devirler Arası Konya***, s.22.

388 Doğrusu "şathıyyât", alaylı, eğlenceli hikâyeler, demektir.

389 SELEKLER, *aynı yer*, 6 Mart 1962.

talebelerin, en çok kıymet verdiği yemeklere ait sözlerle durum karikatürize edilerek şiir okunmaya devam edilirdi. Selekler, çıkartılan oyunlar içerisinde müstehcen dereceye varanların da bulunduğunu yazar.

Oyunlarda, uzun bir hücre hayatının sıkıntıları içinde iken, normal hayattaki insanî ihtiyaçlara duyulan özlemi hissetmemek mümkün değildir. İnce esprilerle yüklü şiirler de dikkat çekici bir başka yön; latifelerin Arapça-Farsça değil ama o hava verilen Türkçe ile okunmasıdır.

Oyunların medreseli gözünde önemli bir hatıra değeri vardır. Meselâ; "deve rolü alanın adı ömrünce deve, ayı rolünü idare edenin adı da ölünceye kadar ayı kalırdı. Bunun için mütefekkir talebe, böyle tehlikeli oyunlarda rol almaya yanaşmazdı."[390]

Tabi düşünceli talebeleri haklı çıkaran gelişmeler de olmaktadır. Konya ileri gelenlerinden birisinin iftar ziyafetinde, yıllarca önce medresede öğrenci iken "ayı" rolü alan bir hoca da vardır. Ziyafet sahibi, hocalara özel önem vermektedir. Onun için birçok hizmet edeni bulunmasına rağmen, hocaların sofrasına kendi oğlunu görevlendirir. Çocuk hem yemek dağıtacak hem de hocaların duasını alacaktır. Fakat aksilik olur. Çorbayı sofraya koyarken bahsedilen hocanın kürküne biraz döker. Hoca kızmıştır. Ağzına geleni söyler. Çocuk mahcuptur. Ağlar. Hatta hizmeti yarıda bırakarak kaçar. Bu halden memnun kalmayan ve öteden beri ince nükteleri ile şöhretli olan Müftü Abdullah Efendi, dayanamaz; "Hoca Efendi, hâlâ eski ayılığınla duruyorsun!." deyiverir. Sofrada zihinler, yarım asır öncesine gitmiştir.

Erdoğan'ın anlattığına göre, samah oyunlarında birincilik kazananlara, hocaları tarafından bahşiş verildiği de olmaktadır.

a. Câmî Töreni

Dua günü sabahı, icâzet alacaklar, arkadaş ve dostları ile birlikte kafile halinde hocalarının önünde toplanırlardı. Aynı şekilde müderrisin arkadaşları da kendisini yalnız başına bırakmazlardı Bundan sonra sıra, icâzetnâmelerin camiye gönderilmesine gelirdi.

İcâzetnâmeler, icâzet alacaklar tarafından hattatlara yazdırılıp, hazırlanarak önceden müderrise getirilirdi. O da icâzetnâmelerin altına talebesinin ehliyetini belirten ifadeyi yazıp, mühürlerdi. Artık icâzetnâmeler, camiye götürülmeye müsaittir. Bundan sonra icâzetnâmeler, eski işlemelerle süslenmiş bir rahle üzerine konurdu. Yetişkin bir molla, bu rahleyi iki

---

390 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.24-25, s.1322.

ayağından tutarak hangi camiye gidecek ise oraya kadar hazır kafilenin önünde götürürdü. Câmi çoğu defa Alâeddin Câmii veya Kapu Câmii'dir.

Kafile câmiye girince, ulemâ kısmı mihraba doğru yürür, arkalarını mihraba, yüzlerini halka çevirerek sıra ile otururlardı. İcâzet alacaklar ise câmide büyük hocaların arkalarından gitmez, kapının ağzında müezzin mahfillerinden birisine geçici olarak yerleşirlerdi.

Bundan sonra içeride, Kur'an okumak ve dinlemekle öğle namazı beklenirdi. Vakit girince de saflar düzeltilir, namaz kılınırdı. Namazdan sonra hocalar, yine arkalarını mihraba vererek yerlerine otururlardı. Artık adayların sırayla, hocalarına götürülme zamanı gelmiştir. Bu ara câmide buhurdanlık yakılır, çevreye güzel kokular yayılırdı.[391]

Talebelikte kıdemli bir kişi, müezzin mahfilindeki adayları kaldırır, önlerine düşüp yollarını açarak ulemânın huzuruna götürürdü. "Bu sırada binlerce halkın ve talebenin dalgalanması seyrine doyulmaz bir manzara olurdu." Sebep, icâzet alacakların sıralanmasıdır. Baştan itibaren sıralanma, aynı zamanda dereceyi de belirtirdi. Hangisi hangisinden önde böylece belli olurdu. Sıralamanın böyle son ana kadar gizli tutulmasının sebebi vardı. Hoca, adaylar arsında kırgınlık olmasın diye derece sıralarını son dakikaya kadar saklardı. Ancak camiye girerken veya giderken herkesin derecesi ortaya çıkardı. İcâzet günü öne kim geçirilirse onun değeri diğerlerinden yüksek, en sonra gelen de âciz kabul edilirdi. İcâzet dualarında birinci, ikinci,...sonuncu olmak bazan çok büyütülür ve düşmanlığa kadar vardırılırdı. Onun için bazan sıralamada bilgi değil, fizik yapı veya medenî hal öne çıkarılırdı. Bu sebepten içlerinde boylu boslu ve gür sakallı varsa onu öne geçirmek tercih olunurdu.[392] Sakal, boy-pos gibi bazan da evlilik-bekârlık, yerli veya yabancı oluş da dikkate alınırdı. Yabancı, bekâr, köse olanlar arkada bırakılabilirdi.

"Fakat herşeye rağmen icâzet alacaklar önde gitmekte ısrar ederlerse kura çekilmek suretiyle de meselenin halli yoluna gidilebilirdi." Töreni, detayıyla birlikte Erdoğan vermiştir.

İcâzet alacaklar, "böyle sıra (katar) halinde hocalarının huzuruna yavaş yavaş yaklaşır ve ayak üstü dikilirler, hocanın işareti ile oturabilirlerdi. Burada hal ve tavıra da özel itina edilirdi. İcâzet alacaklar gerek mihraba doğru yönelmiş giderlerken, gerekse büyük hocaların

---

391 İbrahim Aczi, ***aynı eser***,s.23.

392 ERDOĞAN, ***aynı yer***,s.1324'e göre meşhur bilginlerden 150 kadar eserin sahibi Müstakimzâde Süleyman Efendi (1719-1788),birinciliği kazandığı halde hafif sakallı diye başa geçirilmemiştir.

önünde otururlarken başlarını kaldıramaz ve hiçbir kimsenin yüzüne bakmazlardı. Havaya sanki tam bir vecd ve istiğrak hâkim olurdu.

Bu sıra hafızlar tarafından Kur'an, özelikle vûcuh Kur'an (çeşitli okuma) okunmaya başlanırdı. Vûcuh okumak böyle derneklere has idi. Cahiller meclisinde vûcuh okunması caiz görülmezdi. Bu okuyuş şeklini kavrayamayan halkın yanlış kanaatlere saplanması ihtimali gözönünde tutulurdu.

Vûcuh yahut (Asım Kur'an'ı) Kur'an okuma bittikten sonra kürsüde hazır bulunan gür sesli bir hoca, ilmiye silselesine ve bu icâzet alacakların kıymet ve meziyetlerine dair hocaları tarafından önceden düzenlenip hazır edilen cümleleri okurdu. Hoca vaktiyle ilmi kimden öğrenmişse o ve ondan evvelkilerin adları birer birer anılır, nihayet Hz. Ali ve Hz. Peygamber'e (SAV) ve en sonra Allah'ta nihayet bulduğu okunurdu.

Bundan sonra toplantının asıl maksadı olan duaya geçilirdi. Ulemadan en az üç kişinin dua etmesi lâzımdı. Dua teklif edilmediğinden dolayı gönlü kırılacaklar varsa bu sayı beşe, bazan yediye kadar çıkartılırdı. Duadan sonra talebeler kalkıp önce kendi hocalarının ve ardından sıraya geçmiş olan diğer ulemânın ellerini öperler ve yerlerine gelip beklerler. Merasimi idare eden kıdemli talebe, önceden hazır edilen üstünde icâzetnâmelerin bulunduğu rahleyi götürüp hocanın önüne kor. Hoca rahle üstündeki işlemeli örtüyü kaldırır, birinci gelenin icâzetnâmesini öper, o kıdemli talebeye verir. O da öperek götürüp baştaki yeni mezuna verir. Aynı şekilde öperek alan mezun talebe icâzeti koynuna kor. Bu dağıtım tarzı, diğerleri için de uygulanır. Sonra hoca, talebelerine eli ile işaret ederek oradan ayrılmalarına müsaade buyurur. Eğer icâzet duasında hocanın oğlu (hoca-zâde) da bulunursa ondan da böyle merasimle dua almak caizdir. Zira hocanın oğlu ne kadar cahil de olsa hocaya gösterilen hürmet ona da gösterilir. Bu yüzden bazıları şımarır ve çalışmazlar. Konya'da ilmiye icâzetine "Efendi İcâzeti" denirdi. Efendisinin medresede okuyup icâzet aldığını gören hanımı da muradına eren en mutlu kadınlardan biri olurdu. İcâzet günü, beyi gibi hanımı da birçok eş ve dostunu dua derneğine (tören) okur (davet eder), birlekte camiye götürürdü.

İcâzet verme günü camide, kadınlar için de ayrılmış bir yer bulunurdu. Eğer icâzet veren hocanın anası sağsa, kadınların en bahtiyarı sayılırdı. İcâzet veren ve alanlara nasıl tebrikler yapılırsa kadınlar tarafından da aynı merasime riayet olunurdu.

Dua ile camide sona eren icâzet merasimi; dışarıda, ziyaretlerle devam ederdi. Duadan sonra gerek icâzet veren ve gerekse alan hocalar, herkes tarafından ziyaret olunurdu. İkinci gün ise icâzet alanların ilk önce **hocalardan** başlayarak bütün bu ziyaretleri, gene **geniş binişleri** (ilmiye tören kıyafeti) ile iade etmeleri; uyulması gereken âdetlerdendi. Toplumun bu derece rağbet göstermesi, bu canlı ilgi; okumaya teşviki artırırdı. Tabi, evlâdını okutmayanlar yahut evlâdı olmadığı için bu şereften mahrum olanlar göğüs geçirirlerdi. Evlâdı olup da henüz okuma çağına varmayanlar ise "Ya Rabbi, bize de göster!" diye dilekte bulunurlardı.

b. Yer

Her câmide icâzet merasimi yapılabilirdi.[393] Ama Konya'nın merkezinde büyük ve cemaati çok olan Kapu Câmii tercih edilirdi. Eskiden, İhyaiye adı verilen; Konya Kalesi'nin At Pazarı Kapısı yanında olduğu için Kapu Câmii adını alan bu câminin tarihî kürsü ve minberine, bir kutsiyet de atfedilirdi. Zira ilk yapılışından bu yana üç defa yenilenen câminin kürsü ile minberi ilk binasından kalma idi. 1284 yangınında camii de çarşı ile birlikte yandığında bu ikisi kurtarılmıştı. Bu kürsüde ulemâ icâzetnâmesinin, minberde ulemâ hutbesinin okunmasında başka bir kudsiyet düşünülürdü.

Rengi siyah olduğu için halk arasında "kara kürsü" adıyla anılan, işlemeli kürsü; üzerine çıkıp icâzetnâme okumak, va'zu nasihatte bulunmak, gıbta uyandırırdı. Medreseye yeni giren küçük bir çömeze ilk yapılan dua: "İnşaallah sizi de kara kürsü üzerinde görürüz." cümlesi idi.

Kara Kürsü'ye çıkmanın mükâfaatı bu kadar değildi. Gençliğini medrese hücrelerinde geçiren bir ilim yolcusu için aynı zamanda ikbâl yollarının da açılışı idi.

Zira eğitimin son merhalesini bulup Kara Kürsü'ye çıkma hakkını kazanan icâzetli efendilere, dua yapıldıktan sonra yetişkin kızı olanlar damat olmasını bile teklif edebilirlerdi. Köylerden başka, şehirlerden talebelik için gelip de bu suretle Konya'da yerleşip kalanlar çoktu.

Eğer hocanın kızı ile evlenmeğe muvaffak olursa, adının önüne bir de "damad" kelimesi konurdu. Hocazâdelerden fazla şerefi yükselirdi.

Okuyup icâzet alan bir talebe; üç gaye güderdi. Birincisi: Hocanın kızını alıp damat olmak. İkincisi: Konya'daki bir medresenin başına müderris olmak. Üçüncüsü: Başına talebe toplayıp ilim yoluna koyulmak.

---

393 İbrahim Aczi, ***Devirler Arası Konya***, s.23'te törenin Alâeddin Câmii veya Kapu Câmii'nde yapıldığını yazar; Mehmed Hilmi (SEVÜK) (Ö.1957), Musa Kâzım (ONAR), Topbaşzâde Hacı Ahmed Efendi 1908'de Alâeddin Câmii'nde düzenlenen bir törenle icazet almışlardır.Bkz. SURAL, ***aynı yer***, 6.Kasım 1875,s.3.

Bunlardan birincisini kazanan ikincisine, ikincisini kazanan üçüncüsüne kolaylıkla ulaşabilirdi."[394]

Bir de eğitimi sona erdirip icâzet almayı başaramayanlar vardır. Bunlar "icâzet verecek hocaları çekemez ve çekiştirmekten çekinmezlerdi.[395]

Demek talebe her zaman talebe, insan her zaman insandır.

Alâeddin Câmii'nde icâzet alanlar hakkındaki bir not bize aydınlatıcı bilgi vermektedir. Eskilli Seyyid Abdülahad Efendi'nin verdiği Hicrî 1263/1847 M. tarihli bir icâzetin sonuna düşülen bu not ilgi çekicidir.[396] Not, Hüseyin Feyzi'ye aittir. 17 Cemaziyelahir 1328'de (27 Haziran 1910) Cuma günü ve Alâeddin Câmii'nde yapılan icâzetnâme menasimi ile ilgilidir. İcâzetler Hüseyin Feyzi'nin babası tarafından verilmiştir. Onun için "hocazâde" olarak, babasının talebeleri ile ruhî bir bağı vardır. İcâzet alanlar toplam sekiz kişidir. Bunlardan üçü "hafız"dır. Doğum yeri itibariyle birisi Konya merkezinden, diğerleri kaza ve köylerdendir.

Alâeddin Câmii'nde icâzetnâme alan bu sekiz medreselinin sırayla isimleri şunlardır:

1. İsmail Efendi oğlu Hâfız Mehmed Yümnî Efendi. Konya doğumlu ve Konya'da oturmaktadır.

2. Eşmekayalı Hüseyin Efendi oğlu Ömer Faruk Efendi. Aksaray doğumlu ve Aksaray'da yerleşmiştir.

3. Ali Bey oğlu Mehmed Atâ Efendi. Esbkeşân'ın İnevi Nahiyesi (Sarayönü) doğumlu ve oraya yerleşmiştir.

4. Hâfız Hüseyin Hüsnü Efendi. Hüsnü'l-ayn Suyu doğumlu ve oraya yerleşmiştir.

5. Emirgazili Ali oğlu Abdülkâdir Hâlis Efendi. Karapınar Köyü doğumlu ve oraya yerleşmiştir.

6. Bozkırlı Mehmed Efendi oğlu Mustafa Hulûsi Efendi. Bozkır doğumlu ve Konya'ya yerleşmiştir.

7. Suvarıklı Mustafa Efendi oğlu Hâfız Ömer Lütfi. Suvarık (Altınekin) doğumlu ve oraya yerleşmiştir.

8. Ispartalı Mehmed oğlu Mehmed Nûri Efendi. Isparta doğumlu ve Suvarık'a yerleşmiştir.[397]

---

394 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S.26-27,s.1389-1390.

395 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S.24-25, s.1321.

396 Av.Mehmed Ali UZ kolleksiyonundan.

397 TEKELİ-İLKİN, ***aynı eser***, s.7'de denildiği gibi, medrese eğitimi "genelde ilmiye sınıfı üyelerinin çocuklarına açık kalmış" bir eğitim değildir. Yukarıda da görüleceği üzere, köylerden normal halk içinden gelme insanlar okuyup icâzet alabilmişlerdir. Bu arada

Hüseyin Feyzi Efendi, listenin sonuna "hocazâde" olarak şu notu düşer: "Balâda isimleri muharrer mumâileyhim, fi 17 Cemaziyelâhir 1328 senesinde İcâzetnâme merâsimleri Cum'â günü Alâeddin Câmi-i Şerîfinde Pederim merhûm ve mağfûrunleh Aksekili Ebu'l-Feyzi Mehmed Emîn bin Hüseyin Efendi'den alâ merâtebehüm icâzetnâme aldıkları târihtir."

Aksekili Ebu'l-Feyzi Mehmed Emîn Efendi'nin kendi icâzetnâmesi ise Koyunoğlu Müzesi'nde ve Hicrî 1316/ 1898 M. târihlidir.[398] İcâzetini Seyyid Mehmed Sâdık Efendi'den almıştır. "Kadîr olan Rabb'ın lütfuyla" (lûtf-ı Rabbi'l-kadîr) ifadesiyle başlayan icâzetnâme, 31 sayfadır. Demek ki Aksekili Mehmed Emin Efendi, icâzet aldıktan 12 yıl sonra mûciz olmuş, yani icâzetnâme vermiştir. Bu süre de, medrese tahsili için ideal kabul edilen bir zamanı kapsamaktadır.

2. İcâzetnâmeler

İcâzetnâmeler, belirtildiği gibi diploma yerine sayılabilecek belgelerdir. Fakat günümüz diplomalarından ve diploma anlayışından bir hayli farklı hazırlanırlardı.

Öncelikle, icâzetler, defter veya küçük bir kitapçık şeklindeydi. El yazısı ile hattatlara yazdırılır, talebe ismi ve hoca mührü sonra tamamlanırdı. Bazı icâzetlerde bu durum yazı ve divit farkından açıkça bellidir.

İcâzetlerin sayfa adetleri de farklı farklıdır. Yedi sayfalık olduğu gibi, onun yaklaşık altı katı fazlası ile kırk sayfalık olanları da vardır. Meselâ Konyalı Seyyid Abdullah bin Şeyh Ahmet Efendi'nin, Seyyid Hasan Zekî'den aldığı (1305 H./1887 M.) icâzet[399] yedi sayfadır. Buna karşılık Mehmed Yümnî bin İsmâil Asım'ın iki kısımdan oluşan icâzetnâmesi toplam 40 sayfadır.[400]

İcâzetnâmelerde Hicrî tarih yazılmakla beraber bazan tarih satırının bulunmadığı da görülmektedir. Bahsedilen Mehmed Yümnî'ye ait icâzet, 17 Cemaziyelâhir 1328/26 Haziran 1910 tarihini taşırken İstanbul'lu Hâfız Halil oğlu Ahmet Niyâzi'ye ait icâzette[401] tarih bulunamamıştır. Aynı şekilde meşhur ulemâdan Yalvaçlı Ömer Vehbi'nin verdiği, Konyalı Parlakzâdelerden

---

ilmiyeye mensup insanların, çocuklarını da aynı eğitimden geçirmek istemeleri gayet tabii sayılmalıdır.

398 *Koyunoğlu Müzesi (KM)*, No:10536.

399 *KM*, No: 14296.

400 Av. Mehmed Ali UZ'un özel kolleksiyonu.

401 Av. Mehmed Ali UZ'un özel kolleksiyonu.

Şeyh Ahmet Fahri oğlu Salih Mehmed Halis Rızâ'ya ait icâzette[402] de tarih bulunamamıştır.

İcâzetlerde, genelde hangi ders ya da ilim dalından verildiği yazılmaktadır. Bahsedilen Parlakzâde'ye icâzet, "dinî-şer'î ilimler"den verilmiştir. Ahmet Feyzi Efendi'nin Hasan Hilmi Efendi'den aldığı icâzetnâmede[403] târih yoktur. Fakat nelerin okutulduğu yazılmıştır: Hadis, Fıkıh, Mezhepler Tarihi.. İcâzetnâme toplam 25 sayfadır. Konyalı Abdurrahman Şükrü, icâzeti, "dinî ilimler, aklî fenleri tahsil"ettikten sonra ve "aklî, naklî ilimler; Tefsîr, Hadis, Usûl ve Fürû"dan almıştır.[404] Seyyid Mehmed Hilmi Efendi'nin 21 sayfalık icâzetinde de "Tefsîr, Hadis, Fıkıh vesâir Ulûm-ı Şer'iyye" kaydı[405] bulunmaktadır.

İcâzetnâmelerde, nerede okuduğundan çok kimde okuduğuna yer verilmiştir. Onun için medrese adına pek rastlanmazken icâzeti veren müderris ve müderrisin hoca silsilesi geriye doğru sayılır. Medrese adına yer veren icâzetler az da olsa vardır. Aksaraylı Abdülfettah Efendi oğlu Seyyid Halil İbrahim'in icâzeti[406] bunlardandır. "Sâkin-i medrese-i Abdurrahîm Efendi" kelimelerinden Abdürrahim Efendi Medresesi'nde kalıp, öğrenim gördüğünü anlıyoruz. İcâzeti ise "kurrâ"lık konusundadır. "vücûhat talim" etmiştir. "kırâetü's-seb'a ve'l-ışrat"ta istidad ve kudret göstermiştir.

İcâzet vermek öyle kolay bir hadise değildir. Bir müderrisin "muciz" yani icâzetnâme veren hoca olması, ne kadar büyük mutluluk ve övünç vesilesi ise, icâzet vermek de, o kadar yaşanan bir sürûr ânıdır. Çünkü uzun süre talebenizi okutup, "tamam-yetişti" diyeceksiniz. Verdiğiniz belgenin sorumluluğu ise ömür boyu üzerinizde olduğu gibi ölümden sonra da o "bağ" sürecektir. Bir ilmî-vicdanî sorumluluk ve sevincin üstüste çakıştığı icâzet olayı, onun için müderris ömründe nadir yaşanmaktadır. Meselâ Ders Vekili Ahmed Asım Efendi(Ö.1911), ömründe ancak üç defa (1297, 1308 ve 1314) olmak üzere, üç yüz civarında talebesine icâzet verebilmiştir.[407] Bu durumu diğer müderrislerde de görmek mümkündür.

İcâzetnâmeleri şüphesiz ilginç kılan yönlerden birisi, uzun hoca silsilelerinin verilmesidir. Böylece kim, kimden feyz alarak yetişmiştir, tarih olarak takip edilebildiği gibi; kim hangi ekoldendir öğrenmek de

402 Av. Mehmed Ali UZ'un özel kolleksiyonu.
403 Av. Mehmed Ali UZ'un özel kolleksiyonu.
404 Av. Mehmed Ali UZ'un özel kolleksiyonu.
405 Av. Mehmed Ali UZ'un özel kolleksiyonu.
406 Av. Mehmed Ali UZ'un özel kolleksiyonu.
407 *Beyânü'l-Hak*, c.V, S.118, 27 Haziran 1327, s.2163-2164.

mümkündür. Ayrıca hoca silsilesinin, Hz. Muhammed'e uzanması hatta Cebrail ve Allah'ta son bulması dikkat çekicidir. Böylece bütün ilim dallarında "mutlak âlim" Allah'a dayanıldığı, hatta ilimlerin başlangıcı gibi "en doğruyu" bilenin de Allah olduğu mesajı verilmek istenmiştir.

Meselâ kendisi de birçok icâzet veren Aksekili Hüseyin Efendi oğlu "Ebu'l-Feyzi" Mehmed Emin Eendi, 29 Cemeziyelahir 1317/4 Kasım 1899'de icâzet almıştır.[408] Hocası Kadınhanlı Hüseyin Efendi'dir. Onun hocası Kadınhanlı Hasan oğlu el-Hâcc Mustafa, onunki Karamanlı fakat Konya'ya yerleşen Süleyman Efendi, onunki Kırkağaçlı Süleyman Efendi, Abdullah Efendi, Vidinli fakat İstanbul'a yerleşen Ömer oğlu Mustafa, İspirli Mehmed oğlu İbrahim... gibi müderris zinciri geriye doğru devam etmektedir. Bu silsile içinde mihenk taşı olabilecek duraklardan birisi "Şârihü't-Tarikatü'l-Muhammediyye Ebî Said Mehmedü'l-Hâdimî"dir. Daha başa doğru gidildiğinde ise "Abdullah bin Mes'ûd, Ali bin Ebû Talib, Resûl-i Rabbi'l-âlemîn, Cibrîl-i Emîn ve hüve an-Rabbi'l-âlemîn" gelmektedir.

Aslen Gilisralı fakat Konya'ya yerleşen İsmail oğlu Osman Şükrü Efendi'nin icâzetinde de benzeri özellik vardır.[409] Sırayla hoca silsilesi şöyle başlar: Osman Rıza oğlu Ali, Musa oğlu Şeyh Mustafa Muhtar (Kara Hâfız Efendi), Kırkağaçlı Seyyid Süleyman Vehbi, Eskilli Seyyid Abdülahad Efendi. ...Mehmedü'l-Hâdimî "kaddes Allah'ü-sırrahu".. Tefsir sâhibi Gürani,.. Mirzacan Şirazî,.. Seyyid Şerif Cürcânî,.. Kutbüd-din Râzî,. İmam-ı Azam Ebu Hanife Numan bin Sabit,.. Abdullah bin Mes'ud,.. Ali bin Ebû Talib (r.a.),.. Hatemü'n-Nebî ve Resûl-i Rabbi'l-âlemin,.. Cebrail,.. ALLAH.

Tarihsiz, fakat son zamanlara ait olduğu açık olan Ali Şuhûdî Efendi'nin hoca silselesini gözden geçirmekte de fayda vardır. Bir ara Konya Müftülüğü de yapan Ali Şuhûdî Efendi'nin icâzetnâmesi, damadı Sâmi Efendi tarafından Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne hediye edilmiştir.[410]

İsim atlamadan verilen hoca silselesi şöyledir:

"_Şeyh Seyyid Efendi el-Konevî (babası).

__Ahî es-Seyyid Mehmed Vehbi Efendi el-Konevî.

__Şeyh Ali Efendi es-Sivasî el-Konevî.

__Es-Seyyid Ömer Vehbi Efendi el-Yalvacî el-Konevî.

__Eş-Şeyh el-Hâcc Ahmed Efendi el-Konevî eş-Şehîr (Parlakzâde).

__Müsevvid Hacı Halil Efendi el-Harpûtî el-Konevî.

---

408 Av. Mehmed Ali UZ'un özel kolleksiyonu.
409 Av. Mehmed Ali UZ'un özel kolleksiyonu.
410 ***Yusuf Ağa Kütüphânesi***, No:10600.

__Şeyh el-Hâcc Ahmed Rüşdi Efendi el-Aladağî el-Müfti el-Konevî.

__Es-Seyyid Mehmed Efendi el-Aladağî.

__Kramanî el-Ma'rûf Karpuzzâde.

__İçilli el-Müftî el-Konevî el-Şehîr Kafalızâde.

__El-Hâcc Hüseyin Efendi el-Feyzi el-Kadınhânî el-Müftî el-Konevî.

__Müsevvid-zâde Abdullahi'l-Vahdî Efendi el-Ereğlî el-Müftî el-Konevî.

__Süleyman Vehbi el-Karamânî el-Konevî el-Şehîr bi Sarı Hâfız Efendi.

__Es-Seyyid Abdullahadû'l-Vahîd el-Vahdî el-Eskilî el-Müftî el-Konevî.

__Seyyid Numan Efendi el-Müftî Hâdim bin Kutbû'l-Hâdimî.

__Seyyid Mustafa Efendi.

__Seyyid Ahmed Efendi bin Abdullah Ebî Saîd el-Müftî be-Hâdim.

__Seyyid el-Hâcc Mehmed Emîn el-Müftî be-Hâdim.

__Seyyid Ömer Efendi bin Abdurrahmân Efendi el-Müftî el-Karamânî.

__Mustafa Efendi el-Müsevvid el-Ereğli el-Konevî.

__Şeriatû'l-Ahmediye, Tarîkatü'l-Muhammediye Şârihi Şeyh Ebû Said Mehmed el-Hâdimî.

__Mustafa el-Hâdimî.

__Mehmed bin Ahmed et-Tarsusî.

__Deylemî Mehmed bin Abdülaziz.

__Şeyhülislâm Zekeriya el-Ensârî.

__Sıraceddin ed-Debirî.

__Abdullah Serahsî.

__Mehmed bin Yusuf.

__Mehmed bin İsmail.

__Üstâd Ahmed el-Kazabâdî.

__Mehmed et-Tefsirî.

__Ali el-Kevdânî.

__Şeyh Abdullah el-Cezdî.

__Ahmed el-Münceli.

__Mirza-can mahdum.

__Mirza-can el-Şirâzî.

__Hoca Cemâleddin Mahmûd el-Şirâzî.

__Celâleddin Devvânî.

__Mevlâna Muhyiddin el-Keşkeşânî.

__Mevlâna Muhakkık el-Şerîf el-Cürcânî.

__Mübârek Şah.

__Mevlâna Kutbeddin er-Râzî.

__Mevlâna Kutbeddin eş-Şirâzî.
__el-Kâtibü'l-Kazvinî.
__Muhammed bin Hüseyin el-Şeybânî.
__Ebû Hanîfe Nu'man (rahmetullah-i teâlâ).
__Hammâd bin Süleyman.
__İbrahim el-Hafî.
__Ebî Abdurrahman bin Abdullah bin Habîb.
__Abdullah bin Mes'ud.
__Ali bin Ebî Talib.
__Hz. Muhammed'inil-Emîn (SAV).
__Cibrîl-i Emîn.
__Rabbil Alemîn."

1900'lerden İslâm'ın doğuş zamanına kadar giden hoca silsilesinde 54 isim bulunmaktadır. Son iki isim ise Cebrail ve Alemlerin Rabbi'dir.

İcâzetnâmelerde dikkat çekici bir başka unsur dilin Arapça olmasıdır. Baştan-sona kullanılan dil Arapça olmuştur.

X. Medrese Vakıf İlişkisi

Medrese vakıf ilişkisini, öncelikle "vakıf eser" anlayışına dikkat çekerek açmak mümkündür. Vakıf düşüncesi, aynı zamanda Batı ve benzeri toplumlardan Müslüman Türkler'i ayıran bir özelliktir. Bu anlayışı değerli bir mimarımız şöyle belirtir: "Eğer bir şahıs, hâtırasını unutturmayacak bir eser bırakmak isterse, sivri bir sütun, bir tâk-ı zafer, bir heykel aklına bile gelmez. Üstünde duracağı "ibadullâha faydalı olan" bir eserdir. İçinde ibadet ederek yaşanacak bir câmi, ilim kazanılacak mektep, medrese, çarşı, bedesten, han, yıkanıp temizlenilecek hamam, çatısı altında ömür sürülecek ev-bark, imâret, mutfak, hastahâneler, suları dağlardan aşıran bir kemer, bir bent, bir çeşme, nehirler üstünden atlayan köprü, nihâyet son durak kabir ve türbeler...[411]

Bu anlayış, eğitim kurumu olarak medreselere sahip çıkılmasını ve halk desteğini sağlamıştır. Onun için medreseler, birer vakıf kurumudur.

Bazı istisnalar hariç tutulursa mektepler, medreseler hep şahıslar tarafından yapılırdı. Hükümdar da olsa ferttir. Çünkü şahsı adına ve özel bütçesinden yapardı. Devlet bütçesi, dernek, halktan para toplama yerine şahsın tamamiyle kendi istek ve iradesine dayalı hayır eseri yani vakfıydı. Bu işi arzu eden, mali güce sahip her hangi bir şahıs medrese kurabilir ve

[411] Ekrem Hakkı AYERDİ, ***Türk Mîmârisi ve Dünya***, İstanbul 1984, s.10.

bir vakfiye ile işletilmesini sağlardı. Tabi Konya'da farklı örnekler de çıkmıştır. İlmî kudrete sahip ve halk nezdinde saygın bazı şahıslar, halktan destek alarak medreseler açmışlardır.

İşin resmiyet kazanması için vakfiye, vakıfnâme denilen işleyiş-yönetim şartları; hukuk kurumunun başı olan kadı tarafından tescil edilirdi. Bu mülkî, beledî ve adlî görevleri de olan kadının bir çeşit noterlik işi idi. Tescil edilen vakfiye, tasdikli sûretiyle ilgililere verildikten sonra mahkeme siciline (şer'î sicil) geçirilirdi. Vakfedenin koyduğu şartları bundan sonra hükümdarlar bile değiştiremezdi. Yalnız mütevellî veya işleyişi kontrol-denetleme ile vazifeli nâzır görevini yapmaz veya kötüye kullanırsa; kadı, ikisinin de hesabını görüp, değiştirebilir, başkalarını yerine tayin edebilirdi. Kadıdan başka medreselere ders vekili, -o da program- eğitim yönüyle karışırdı.[412]

Denetim gözardı edilirse denilebilir ki; câmi, mektep, medrese işini hükümet halka bırakmıştır. Hatta daha ileri bir tesbitin burada verilmesinde fayda vardır: Osmanlı Devleti'nde **büyük işler**, toprak gelirinin bir kısmı vakıf" veya "tahsis" edilip, "toprak vergilerinden muaf tutulmuş kurumlara" gördürülmüştür. Bu bakımdan vakıfların çoğu, genel hizmetlere ayrılmış toprak gelirinden faydalanmaktadır. Ayrıca her vakıf, kendi sahasında başarıyla çalışabilmek için idari ve mali istikrara sahiptir. Statüsünü, sınırlarını; vakfeden, vakfiyesinde ortaya koymaktadır. Devlet , mahalli idare amirleri -son dönem hariç tutulursa- vakıflara karışmamışlardır. Vakıf yönetimi icraatını; merkezden emir alma ihtiyacını duymadan yapmış, Padişahlar bile vakıfların statülerini değiştirme konusunda kendilerini yetkili görmemişlerdir. Vakıflar bu yapıları ile "idarî, malî ve inzibatî bakımlardan ayrı ayrı her manâsı ile muhtariyeti olan" orjinal müesseselerdir.[413] Hükümete düşen görevse öncelikle, huzur, sükûn ve vatan savunmasını sağlamaktır. Bu aslında serbest gelişim, hür teşebbüs ve atılım için ideal bir anlayış zeminidir.. Eğitim serbestliği, lâik uygulama açısından da günümüzdeki birçok devlete örnek olacak bir tavırdır. Üstelik ihtiyaca göre eğitim kurumlarının artıp-eksilmesi, özel ve halkla bütünleşmiş olması fevkalâde bir olaydır.

Şu haliyle vakıflar, Türk kültürünün Anadolu ve Rumeli'ye yerleşmesine ve buralarda şehir hayatının gelişmesinde etkili olmuştur.

---

412 ERGİN, *aynı eser*, c.I-II, s.306; Aptullah KURAN, ***Anadolu Medreseleri***, c.I, Ankara 1969, s.1.

413 Ömer Lütfi BARKAN, "II Vakıfların bir iskan ve kolonizasyon metodu olarak kullanılmasında diğer şekiller", ***Vakıflar Dergisi II***, Ankara 1942, s.357,358.

Vakıflar, ordu ve donanmaya yardımdan, öğrenci yurtları kurulmasına Orta Asya'daki Türkler'le münasebet sağlamaya kadar çok çeşitli sahalarda hizmetler vermiştir. Sosyal yapıyı ayakta tutan, yardımlaşma-hayır duygularını şaha kaldıran, vatanlaşmayı sağlayan bu kurumların gelişmeleri de hiç durmamıştır. Bir kıyas olması bakımından XVIII. yüzyılda vakıf gelirlerinin hacim olarak devlet gelirlerinin üçte birine eşit olduğunu belirtmek yeterlidir. Aynı yüzyıl içinde İstanbul'da yaşayan Toderini, vakıf gelirlerini devlet gelirlerinin yarısına eşit göstermektedir. Şeyhülislâm Mustafa Sabri de aynı kanaattedir. Vakıf sahalar ise XIX ve XX.yy.larda ekilebilir toprakların üçte birini teşkil etmektedir. Vakıf emlâk için de benzeri durum vardır. Osmanlı Devleti'nin binâ ile kaplı ve ekili arazisinin dörtte üçe yakın kısmı vakıf emlâktir.[414] Ubıcını da Türkiye'de arazi mülkiyetinin üçte birinin vakıflara ait olduğunu yazar.[415] XVIII.asırda bugünkü Türkiye sınırları içindeki vakıf sayısı; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan tesbite göre altı bindir.[416]

Vakıfların bu derece yaygınlaşması ve büyük bir güce ulaşması, inanç ve halk irtibatından dolayıdır. Zira, İslâm inancındaki "kıyamete kadar sevap ve hayır kapısını kapatmayan sadaka", hayır anlayışının bir sonucudur. Gerçi Ergin, vakıfların gaye itibariyle "zannedildiği gibi dinî ve uhrevî bir müessese değil, dünyevî ve beledî bir teşekkül"[417] olduğunu yazar. Ama aynı yerde bazı sorular sorarak vardığı sonuç yine, "hayır ve sevap düşüncesidir. Ki vakıf tarihçesi ve tartışması açısından yoklaması şöyledir: "Vakfın, yalnız malını müsadere korkusu ile yapıldığını iddia etmek en aşağı 1300 seneden beri dünyadan adalet ve hakkaniyetin kalkmış olduğunu söylemekle birdir. Vakfın, yalnız kendi çocuklarına bir geçinecek bırakmak kaygusu ile yapıldığını ileri sürmek de; bu kadar millî ve beledî eser bırakan eski Türkleri küçültmek ve onlara iftira etmektir." Yazar, burada Çoban Mustafa Paşa'nın Gebze'deki İmaretini misal verir. 155 çalışanı içinde vâkıfın sülalesinden bu imarette görevli tek bir adam vardır. O da mütevellîdir. Ve vakfiyesine göre müderristen gündeliği azdır.

---

[414] Bahaeddin YEDİYILDIZ, "XVIII".Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", *VD*, S.XVIII, Ankara 1984,s.25-26.

[415] M.A.UBICINI, ***Türkiye 1850***, (Çeviren: Cemâl KARAAĞAÇLI),c.I.,İstanbul (Tarihsiz), s.107.

[416] Yusuf HALAÇOĞLU, "Osmanlılarda İlim, Din ve Sosyal Müesseseler", ***Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi***, İstanbul 1989,s.436.

[417] Osman ERGİN, ***Türk İmar Tarihinde Vakıflar Belediyeler Patrikhaneler***, İstanbul 1944, s.35.(Kısaltma: ***Vakıflar***).

Tacidârların vakfiyelerinde ise sülâlesinden mütevellî de yoktur. O zaman kala kala üçüncü şık kalmaktadır. "O da hayır ve sevap düşüncesidir."[418]

Medrese, vakıf ilişkisi eskidir. Selçuklularla birlikte bu ilişki canlanmıştır. Selçuklular, medreseleri zengin vakıflarla donattıkları için hem öğrenciler hem de görevliler maddî sıkıntı çekmemişlerdir.[419] Osmanlılarda bu ilişki devam etmiştir. Klasik dönemde medreseler vakıflarca finanse edilmiştir.[420] Bu durum 1826'ya kadar devam etmiştir. Tasarrufu genellikle ulemâ kontrolünde olan vakıflara II.Mahmut, ilk büyük çaplı düzenlemeyi getirir. Vakıf idaresini tek elde ve yetki altında toplamak için 1826'da önce Evkaf Müdürlüğü'nü sonra da Evkaf Nezâreti'ni kurar. Böylece vakıfların gelirlerininin toplanması ve harcanması kendi elinde merkezîleşmiş oluyordu. Vakıflar, "dinî müesseseler için büyük bir ekonomik güç teşkil ediyordu." II.Mahmut ise, "kendisine karşı çıkan ulemânın gücünü büyük ölçüde zayıflatan süreci başlattı."[421] Niyet açıktı. Böylece ilmiyenin yararlandığı vakıf gelirleri merkezî bütçeye alındığı için, vakıf gelirleri ile idare eden medreseler ve dinî hizmetler zarar gördü. Fakat buna karşılık "medreseler; kaynakları elinden alınırken hiçbir yenileme çalışması yapılmamış" aksine kendi kaderlerine terk edilmişlerdir. II.Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, II.Abdülhamid devirlerinde bu durum devam etmiştir. "Dikkat çeken yan, II.Abdülhamid'in eğitim alanında büyük hamleler yaparken medrese ve ilmiye alanında ciddî bir teşebbüse girmemesidir."[422] Ama II.Mahmud da II.Abdülhamid de giriştikleri uygulamalarda, ilmiyeden gelen, öne çıkmış şahsiyetlerden faydalanmışlardır. Medreselerde ıslahat ise; II.Meşrutiyet devrini, bölge olarak Konya'da Islah-ı Medâris'i, genel olarak ise Şeyhülislâm Hayri Efendi'yi beklemek durumunda kalmıştır. Islahat çalışmasının, I.Dünya Harbi ve sonrasının olayları içinde kaybolup gitmesi işin cabası gibidir.

Diyebiliriz ki II.Mahmud'un uygulaması, ilmiyede ve bozulan medrese sistemindeki çözülüşü hızlandırmıştır. Artık bundan sonra Batı tarzındaki eğitim kurumları gözde olacak ve gelişip serpilecek, devlet desteğini yanında bulacaktır.

---

418 ERGİN, ***Vakıflar***, s.36.

419 Osman TURAN, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay,Vakıfları ve Vakfiyeleri", ***Belleten***, c.XII.,S.45, Ankara 1948, s.76-78.

420 AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s. 140.

421 Bernard LEWİS, ***Modern Türkiye'nin Doğuşu***, Ankara 1984, s.94, 95.

422 İPŞİRLİ, ***aynı yer***, s.278.

A. Vakfiyeler

Vakıf eser olarak medreselerde işleyiş; vakfedenin belirleyip, kadı tarafından onaylanan vakfiyelere göre idi. Vakfiyeler, çeşitli idarî-hukukî hükümleri içerirdi. Gelir ve giderin nereden gelip nereye harcanacağı açıkça gösterilirdi. Gelir, genelde kiraya verilecek emlâk, arsa vb. taşınmaz mallarla, çalıştırılma kaydıyla vakfedilen paradan (nukudî vakıf) elde edilirdi. Gider ise, öncelikle müesseseyi ayakta tutmaya hasredilen harcamalardı. Gelir kaynağı olan binalar ve medresenin tamiri, görevlilerin ücretleri, öğrencilerin yiyecek-giyecek masrafları hatta ısınma, aydınlanma giderleri belli başlıları idi. Medreselerde eğitim parasızdı. Müderrisler içinde de "ber vech-i hasbi" görev yapanlar hiç de az değildi. Müderrislerden, fiilen bir ömür çalıştığı halde ücret almayan, maddî bir menfaat gözetmeyenler vardı. Bu durum, sistemin veya öğretilmek istenilen derslerin İslâmî esaslarla ilişkisinden doğuyordu. İslâmî medeniyet temellerine dayalı oluşu medreseleri, içte uyumlu olmaya götürmüş, devletin yükseliş devirlerindeki başarılarında önemli katkılar sağlamıştı. Bu haliyle "vakıflar, devletin boş bıraktığı alanı dolduruyordu."[423] demek ne kadar doğru olur, araştırmak gerekir. Ama vakıfların, büyük bir boşluğu doldurduğu ve vazgeçilmez bir çok sosyal-ferdî ihtiyaca cevap verdiği bir vakıadır.

Vakfiyeler, hazırlayanların zamanından sonraki devirlere de hitabediyordu. Onun için "teyid edici kuvvetleri, cezaî hükümleri; maddî değil manevî" idi.[424] Vâkıf, fiilen güç yetiremeyeceği zamanlanda eserinin yaşaması için, bozmak isteyenlere "beddua" ediyordu. Vakfiyeler dua ile başlıyor, bozulma endişesine karşı beddua ile bitiyordu. Dinî, ruhî endişe ile vâkıf şartlarına asırlarca dokunulmamasının sebeplerinden birisi de budur. Vakıf eserlere asırlarca dokunulmaması, bunların birer tarihî yadigâr olarak zamanımıza erişmesini sağlamıştır. Ama tersinden olaya bakıldığında "vakıf" şartıdır diye en ufak değişime set çeken vakıf anlayışı, bazan fayda getirmemektedir. Bu açıdan bilim ve sosyal alandaki gelişme ve değişiklikler yeterince sıcak takibe alınmamıştır.

B. Vakıf Görevlileri

1. Mütevellî

Vakıf işlerini, vakfiye şartları ve şer'î hükümlere göre çekip çevirmek üzere tayin olunan görevlidir. Mütevellî, ya vakfedenin şartı ile veya kadı tarafından tayin olunurdu.

---

[423] VAHABOĞĞLU, *aynı eser*, s.56.
[424] ERGİN, *Vakıflar*, s.37.

Mütevellînin nâzır olarak âmiri kadılardır. Hükümet adına mütevellîlerin görevlerini kadı tasdik ederdi. Kadı onayı (merkezde şeyhülislâm, veziriazam) olmadan, vakıfta basit bir onarım bile yapılamazdı. Mütevellî, medreseye bir malzeme alma, bir parça ilâvesi veya **tenkisi** için (azaltma, eksiltme) kadıya başvururdu. Kadı da maiyetindeki mimarbaşı, ustalar vasıtasıyla keşif yaptırır, rapor alır sonra işlemi olumlu veya olumsuz gördüğü yolunda görüş bildirirdi. Netice olarak mütevellîlerin hesaplarını gören, vakfıye şartlarının uygulanıp-uygulanmadığını kortrol eden kadı idi. Sonuç menfi ise kadı, mütevellîyi sorguya çeker, gerekli bulursa görevden alıp, başkasını tayin edebilirdi.[425]

Vakfiyelerde, vakıf görevlilerinin özellikle tevliyetin, evlâd veya evlâdın evlâdı bile olsa "aslah" yani salih insana verilmesi şart kılınmıştır. Salih olmadığı zaman ise, mütevellî olabilecekken tevliyet görevi verilmemiştir. Konya'da böylesine bir olay yaşanır. 1724 yılında yazılan Hacı Mehmed Medresesi Vakfiyesine göre; yaklaşık iki asır sonra mütevellî ortaklığı işi, evlâd-ı inasın erkek evlâdı olarak Derviş Ebubekir'in hakkıdır. Ama bu adam mütevellîliğe ehil bulunmaz Çünkü "cebren fi'il-i şen'î (kötü fiil, bazan ırza tecavüz.) işlemek suçundan üç yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.[426] Olay, vakıfların korunması açısından önemlidir. Zira böylece, hem vakıf müessesesi güvenilir, temiz ellere emenet edilmekte hem de toplumda dürüst, iyi ahlâklı insanlar üstün tutulmaktadır. Bu ise müsbet yönde insanları geliştirmekte, dürüstlüğe özendirmektedir.

Vakıflarda mütevellî, bazan bayan da olabilmektedir. İstanbul'daki Yeni Kapu Mevlevihânesi Şeyhi Mehmed Efendi'nin, Konya'da vakfettiği dükkânlar, boyahâne ve keçeci dükkânının mütevellîsi Münevver Hanımdır.[427] Buradan da anlaşılacağı üzere, önemli olan bir hayır hizmetinin aksamadan yürütülmesidir.

Vakıf, zamanla aksar, bozulur, vakfıye şartlarına uyulmaz hale gelirse geliri;"fukara-yı Müslîmîne" harcanacaktır. Bu hüküm, vakfıyelerde "mutlak" değişmez özelliklerden birisi olarak anılabilir.

2. Câbî

Vakıf hizmetlerinde "Tevcih-i Cihât Nizamnâmesi" gözönünde bulundurulduğu zaman görevli sıralaması şöyledir: Müderrislik, Hitâbet,

---

425 Ali Himmet BERKÎ, ***Vakfa dair yazılan eserlerle Vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen Istılah ve Tâbirler***, Ankara (tarihsiz),s.43; PAKALIN, ***aynı eser***, c.II. s.640; AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s.431.

426 ***KŞS 115***, s.9.

427 ***KŞS 134***, s.59.

İmâmet, Hâfız-ı Kütüblük, Mütevellîlik, Câbîlik."[428] Bunlar, aynı zamanda "cihât-ı ilmiye" denilen birinci kategorideki görevlilerdir. müderrislik üzerinde önce durulmuştu. Bazan ayrı şahıslar olsa da genelde medrese için imâmet de müderris üzerinde olmaktadır. Hâfız-ı kütübten ise kütüphâne kısmında bahsedilecektir. Geriye câbîlik kalmaktadır. "Vakıf gelirlerini toplayan tahsildar"[429] demek olan câbîlik görevinin, ilmiyeden sayılması dikkat çekicidir. Vakfın büyüklüğüne göre bir veya daha fazla olabilmektedir.[430] Tanzimattan sonra câbî yerine tahsildar tabiri kullanılmıştır.[431]

3. "Cihât-ı Bedeniyye"

Tevcih-i Cihât Nizamnâmesi'nde bevvâb, kayyum, ferrâş, türbedâr gibi diğer vakıf görevlileri; "cihât-ı bedeniyye" yani bedenen çalışan görevlilerdir. Bunları diğerlerinden ayıran özellik "yalnız amal ve san'ata tealluk idüp tahsîl-i ilme ihtiyaç görülmemesi"dir. Onun için de bu görevliler "Berat-ı âlî " ile değil, Evkâf Nezâreti veya mahallî Evkâf idarelerince verilecek vesikalarla göreve getirilirler.[432]

Fakat 1910 Medrese-i İlmiye Nizamnâmesi'nde bevvâb, medresenin işleyişi ile ilgili olarak müderrisle birlikte sorumlu tutulur. Medresede talebe ile ilgili kayıtların tutulduğu, bir defter vardır. İstanbul'da Meclis-i Mesâlih-i Talebe; taşrada **müftülerce** mühürlendikten sonra kullanılmaktadır. İşte bu "defterin muhâfazasından ve kayıtların lâyıkıyla icrâsından müderris ile bevvâb müştereken mes'uldürler."[433]

Yaygın anlamıyla ise bevvâb, kapıcı, kapı bekçisi demektir. Eğitim kurumunu açıp-kapayan, kontrol altında tutan bir görevlidir.[434] Vakfiyelerde, bu görevlilerin yapacakları iş ve alacakları günlük ücret hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Ferraş, Arapça, yayıcı, döşeyici, yatakları yapan hizmetçi anlamına gelir. Mukaddes yerleri süpürüp temizlemek ve bekleyip, korumakla görevli adam[435] anlamında da kullanılmaktadır. Ferraş, medreselerin helâ vb. temizlik işlerine bakar, temizlik, aydınlanma malzemeleri ile ilgilenirdi.

---

428 BOA-*DUİT*, 15-2/12.

429 PAKALIN, *aynı eser*, c.I. s.253; SERTOĞLU, *aynı eser*, s.60.

430 BERKÎ, *aynı eser*, s.9.

431 PAKALIN, *aynı eser*, c.I. s.253.

432 BOA-*DUİT*, 15-2 /12.

433 "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi", *Beyânü'l-Hak*, c.III.,31 Mayıs1326, S.64,s.1286.

434 BERKÎ, *aynı eser*, s.59; PAKALIN, *aynı eser*, c.I, s.212; SERTOĞLU, *aynı eser*, s.50.

435 Ş.Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.986; BERKÎ, *aynı eser*,s,18; PAKALIN, *aynı eser*,.c.I. s.608; SERTOĞLU, *aynı eser*, s.111.

Vakıf eğitim kurumu olarak medreseler, devlet kontrolünde özel müesseselerdir. Bu yönüyle günümüzde, yaygınlaşan özel eğitim kurumlarına tarihî örnek olmuştur. Bugün belirtmekte fayda vardır ki; ABD'de toplam 3.300 yüksek öğretim kurumunun % 58'i, Japonya'da toplam 458 üniversitenin %71.8'i özel sektöre aittir.[436] Aynı durum İngiltere'de de vardır. İngiltere'nin en eski eğitimci yetiştiren kurumlarından olan Londra Üniversite'sine bağlı Chelsea Koleji (kuruluş, 1891) vakıflarla içli-dışlıdır. Nuffield Vakfı'nın bazı projeleri bu kolejde geliştirilmektedir.[437]

XI. Medrese Müştemilâtı

Medreseler, kuru birer bina değildirler. Eğitim işiyle ilgili oldukları halde insan ihtiyacını karşılayacak tarzda teşkilâtlanmışlardır. Bu da birden bire olmamıştır. Medreseler, mimarî yönden başından sonuna kadar tutarlı bir gelişim göstermiştir.[438] Kuran, başlangıç itibariyle Anadolu Medreselerine Horasan evlerinin kaynaklık ettiğini yazar.[439] Mezar âbidelerinden ev tipine varıncaya kadar Asya kokan bir toplumun eğitim binasında da Asyalı olması normaldir. Dört eyvanlı Horasan evinin, Gazneli ve Selçuklu medreselerinin plân şemasını etkilediği düşünülmektedir. Zira Horasan evi, bir avlunun dört yanında tertiplenmiş dört eyvanlıdır.

Medrese yapıları, içe dönük bir mimarî gösterirler Dış kitlesinde belirli bir düzen bulunmaz. Fakat iç mekânı dörtgen bir avlu etrafında tertiplenmiş ve bir ile dört arasında eyvanla zenginleştirilmiştir. Zaten Selçuklular da câmilerden önce dört eyvanlı plân şeklinde medreseler yapmışlardı. Sonra bu plânı câmilerde de uygulamışlardır.[440]

Anadolu Medreseleri, kitle biçimi bakımından açık avlulu ve kapalı olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu iki tipte gelişen Anadolu medreseleri gerek plân, gerek mimarî süslemeleri bakımından sonuna kadar hızını

---

436 Mehmed ÇİFTLİKLİ,(Prof.Dr.) "Yükseköğretimde Okullaşma Seviyemiz", ***Zaman***, 30 Eylül 1995, s.2; Aynı gazetenin 19 Eylül 1994 tarihli nüshasının manşeti olan "Üniversitelerimiz Politika Kurbanı" haberinde ABD'de yaklaşık.3 bin üniversitenin 30'unun devlete ait olduğu yazılıdır; Aydın BOLAK ise Amerika'daki 2800 üniversitenin 30'unun devlete geri kalanının vakıflara ait olduğunu söylemektedir. Üstelik bu işi yapanlar vergiden muaf tutulmaktadırlar. ABD bizde evvelden olan bu tip kurumlardan faydalanmıştır. Bk. "Eğitim vakıf işi", ***Türkiye Gazetesi***, 18 Eylül 1994, s.8.

437 Leylâ KÜÇÜKAHMET, İngiltere'de Öğretmen Yetiştirme Bir Örnek Olay: Londra Üniversitesi Chelsea Koleji", ***Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Onuncu Yılına Armağan 1965-1975***, Ankara 1976, s.221-222.

438 Metin SÖZEN, ***Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri***, c.I. İstanbul 1970, s.XI.

439 KURAN, ***aynı eser***, c.I, s.8.

440 Oktay ASLANAPA, ***Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar***, İstanbul 1972, s.92.

kaybetmeyen devamlı bir gelişme gösterir. Esasları değişmeyen bir plân şemasından hareketle, bu kadar zengin çeşitte bir mimarînin geliştirilmesi; Türk Sanatının nasıl bir dinamizm ve sağlam köklere dayanarak başladığını belli eder. Medreselerde avlunun üzeri büyük bir kubbe ile örtülünce kubbeli medrese plânı ortaya çıkmıştır. Kubbeli medreseler, devamlı bir gelişme göstererek, toplu mekân fikri ile Osmanlı büyük câmii mimarîsine bir hazırlık olmuştur. Büyük kubbe iki yanda dar eyvanlara, diğer yanlarda kapalı duvarlara oturur. Etrafı çeviren büyüklü küçüklü tonozlu odalara, sadece tuğladan birer kapı açılmıştır.[441]

Açık avlulu medreseler, tabir yerinde ise Konya'daki "hayatlı evleri" andırır. "Sokağın, sıcağın bunalttığı insan, dış kapıdan içeri girince taş döşemeli, yüksek duvarlarla çevrilmiş ağaçlı ve çiçekli serin bir avluya girer. Burası "hayat"tır. Aileler yazları, genellikle burada geçirir. Tuvalet, mutfak iki kıyıdadır."[442] Berk'in anlatımındaki aile kelimesinin yerine talebeler konabilir Kıyılara ise mutfak gibi odalar dizilir.

Konya için düşünüldüğü zaman Anadolu Selçukluları devri dışında kapalı medrese yapılmamıştır. Karamanoğulları dönemindeki kubbeli dârü'l-huffazlar hariç tutulursa Osmanlı devri medreseleri hep açık avlulu medreselerdir. "Ortada geniş bir meydan, bunun etrafında müderris efendi ile taleb-i ulûma mahsus hücreler vardır. Ortadaki geniş meydana bakan oldukça vâsi (açık,enli,bol) bir sofa mevcuttur ki burası dershânedir."[443]

"Dershâneler, genişçe, bazen bölmeli iki oda halindedir."[444] Kapalı avlulu medreseler için düşünülürse dershâne, kubbeli, medresenin en mutena yeridir. Hücrelerde kalan talebe, burada toplanıp, dersleri dinlemektedir. Dershânenin bazen mescid olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Müderrise ait olan bu yer, bazen kapının yanında bazen kapının simetriği olarak karşısında yerden yüksekçe bir mekândır.

A. Avlu

Kapalı avlulu medreselerde ana kubbenin üstünü örttügü alana sahn, açık avlulu medreselerde orta yerdeki açık sahaya avlu denilirdi. Sahn, binanın oturduğu yerle beraber boy ve hacmini de ifade ederdi.[445] Çok defa dört köşe bir arsa üzerine yapılan bir medresenin bu "ortada

---

441 Oktay ASLANAPA, ***Türk Sanatı II. Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar***, İstanbul 1973, s.81.

442 Celile BERK, ***Konya Evleri***, İstanbul 1951, s.46.

443 Mehmed Ziya, ***Konya Seyahati Hâtırâtından***, Dersaâdet 1328, s.25.

444 SELEKLER, ***aynı yer***, 1 Mart 1962.

445 AYVERDİ, ***aynı eser***, s.14.

kalan açık sahası" bahçe gibi kullanılırdı. Müsait alanında meyve ağaçları olur, ufak ölçüde sebze de ekilebilirdi. Netice olarak, üstü açık veya kapalı olsun medrese, avlusu etrafında kurulmuştur. Hücreler, bahçenin dört yanında sıralanmaktadır.[446] Avlunun ortasında genellikle bir havuz, şadırvan veya su kuyusu bulunur, medreseye ayrı bir ferahlık kaynağı olurdu.

Eyvan, medresede çalışma ve istirahat mekânıdır. Helâ veya diğer adıyla kenif de medrese müştemilâtının bir parçasıdır. Avlu içine yerleştirilir, özellikle bakıma alınırdı.

B. Hücreler

Talebe hücreleri, yani öğrencinin yatıp-kalktığı, ders çalışıp oturduğu özel odalar; medreselerin önemli bir bölümüdür. Medresenin büyüklüğü, hücrelerinin çokluğu ile orantılıdır. Daha önce üzerinde durulduğu gibi bir ve daha çok talebenin kalabileceği bu odalar, dar küçük mekânlardır. Kapıları avluya açılırdı. Böylece talebe, hücresinden çıktığı zaman medrese meydanına çıkmış olurdu. Dışarısı ile irtibatı olmazdı. Hatta bir çok medresede hücrenin, dışarıya açılan penceresi yoktur.[447] Işığı da avludan almaktadır.

Talebe odalarının bir başka özelliği, bütün hücrelerinde "çağ" denilen bir abdest yerinin bulunmasıdır. Orada talebe her hangi bir ücret ödemeden pekalâ temizlenip, vücudunu yıkayabilirdi. "Bu çağların ayağı, çağlayarak medresenin bahçesine akardı."[448]

Hücrelerin bir başka özelliği ise misafirhane olarak kullanılabilmesidir. "Köylü talebenin babası, kardeşi, akrabası hatta köylüsü, şehre geldiği zaman at ve eşeğini ahıra çeker, kendisi de gecesini onun yanında geçirirdi." Tabi bu arada köyden gelirken "iki okka yağ, iki okka yoğurt getirmeyi" de unutmamaktadırlar.[449]

C. Ahır

Yeri gelmişken ahırdan da bahsedilmelidir. Medreselerde genellikle ahır bulunurdu. Ahır günümüz açısından bakılırsa, oto-park gibi düşünülmelidir. Misafirlerin, medrese talebelerinin köylerden gelip-giden yakınlarının hayvanları için gerekliydi. Hatta "şehre-pazara gelen, medreseli ile münasebeti olanların hayvanları da bağlanarak medresenin bahçesi için gübre biriktirilirdi." Bu suretle biriken gübre ya satılır yahut bahçesi olan

---

446 KURAN, ***aynı eser***, c.I, s.132; SELEKLER, ***aynı yer***, 1 Mart 1962.
447 KURAN, ***aynı eser***, c.I, s.132.
448 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S.26-27, s.1393.
449 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S.26-27, s.1393.

medreselerin bahçesine saçılırdı.[450] İleride üzerinde durulacağı gibi bazı medreselerde ise ahır birden fazladır. Büyük olanına gelip geçen kervanların hayvanları bağlanırken; küçüğünde medreselilerle ilişkili olanların vasıtaları barındırılmaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere medrese ve halk arasında her vesile ile sıcak bir ilişki bulunmaktadır.

Bazı büyük medreselerin müştemilâtı arasında imârethâne, dârüşşifâ, türbe, hankah da bulunmaktadır. Bunlar medreselilere olduğu gibi halka da hizmet veren ünitelerdir. Onun için medrese binasının dışında olabilmektedir. Tabiidir ki medresenin bir odasının vâkıfa türbe yapıldığı düşünülürse, bina içinde olanları da vardır.

D. Mescid

Mutlaka her medrese kompleksi içinde bulunan, vazgeçilmez bir unsur da mescid veya câmidir. Medrese, câmi yanında bile olsa kendine has mescidi olurdu. Mescid ayrı kubbeli avludan kapı ile girilen bir mekân olabileceği gibi eyvanlardan birisi de olabilirdi. Çoğunlukla imamlığını, müderrisin yaptığı medrese mesid veya camilerinde ayrıca imam da görevlendirilebilirdi.

Medrese mescidi, talebenin ibâdetini dışarıya çıkmadan yapabilmesi içindi diyebiliriz. Böylece sık sık çıkarak ilgisinin dağılması önleniyor, zaman kaybı olmuyordu.

Fakat medrese, mescid veya camisine dışarıdan ibadet için gelenler de olabiliyordu. Mesela Sadık Hoca'nın medresesi (Nakiboğlu) içindeki câmi, halka açıktır. Halkla beraber teravih namazları kılınmaktadır.[451] (Bkz. Nakiboğlu Medresesi).

E. Kütüphâne

Medresenin ayrılmaz parçalarından biri de kütüphânedir. Medrese kadar da tarihî geçmişe sahiptir. Zira medrese bir yana Selçuklular, kervansaraylara bile kütüphâne kurmuşlardır.[452] Amaç seyahatleri sırasında buraya uğrayacak insanların faydalanması, dinlenirken vakitlerini daha iyi değerlendirmeleridir. Yolcunun kitap ihtiyacını düşünen bir medeniyetin; "ilim yolcusu"nu düşünmemesi mümkün müdür? Özellikle Konya'nın, kütüphânecilik tarihimizde eski ve oldukça zengin bir geçmişi vardır. Günümüze kadar gelen yazma kitap kolleksiyonları, bu şekilde

---

450 ERDOĞAN, *aynı yer*, S.26-27, s.1393; SELEKLER, *aynı yer*, 1 Mart 1962.
451 SELEKLER, *aynı eser*, 23 Şubat 1962.
452 Osman TURAN, ***Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti***, İstanbul 1980, s.334.

kütüphânelerin kurulmasına Selçuklular tarafından başlandığını ortaya koymaktadır.[453] Selçukluların devamı olan Osmanlılar da, ilim ve irfanın geliştirilmesi çabasında atalarından geri kalmamışlardır. Osmanlı şehirleri ve diğer yerleşim merkezlerinde medreselerin yanında kütüphâneler de yerlerini almıştır. Sıradan bir sosyal-kültürel tesis değil, âdetâ ibadethâne havası içinde inşa edilmişlerdir. Konya'daki Konevî, Yusuf Ağa, İplikçi Kütüphâneleri zaten bizzat câmi içinden geçilerek girilen, câmi ile bitişik tesislerdir.

1. Konya'daki Kütüphâneler

Kütüphâneler, medrese içinde olduğu gibi, medrese yakınında câmi bitişiğinde de olabilmektedir.

Lâle devrinde 9 kütüphânesi olan Konya'nın[454] 1900'lerde Sille'deki de dahil kütüphâne sayısı 6'ya inmiştir. Resmî salnâmelere giren bu kütüphâneler şunlardır:

a. Mevlânâ Dergâhı Kütüphânesi

Dergâh içindedir. 1898'de 1373 kitap vardır.[455] Aynı kitap sayısı Hicrî 1317/1899 M., 1319/1901 yıllarında değişmemiştir.[456] Hicrî 1325/1907 M.'de kitap miktarı 27 artarak 1400 olur.[457] Bu kütüphâne, çok daha zenginleştirilmiş haliyle günümüzde, Mevlânâ Müzesi içinde hizmet vermeye devam etmektedir.

b. Şeyh Sadreddin Konevî Kütüphânesi

Şeyh Sadreddin Konevî Türbesi "derununda"[458] olan bu kütüphânenin çekirdeğini, Sadreddin Konevî'nin kendisinden ve babasından kalan kitaplar oluşturmaktadır. 1316 H./1898'de 256 kitap vardır. Hicrî 1317, 1319 yıllarında kitap sayısı aynıdır.[459] Bu sayı 1907'de 11 artarak 267 olur.[460]

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra bir ara türbesi ile birlikte metruk kalan [461] Konevî Kütüphânesi'nin kitapları, çok sonraları Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne nakledilmiştir.

---

453 Müjgan CUMBUR, "Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfiyesi", ***Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Tarih Araştırmaları Dergisi***, c.I. S.I, Ankara 1963,s.203.

454 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.62.

455 ***SNMU 1316 H.***, s.1160.

456 ***SNMU 1317 H.***, s.1360; ***KVS 1317 H.***, s.70; ***SNMU 1319 H.***, s.868.

457 ***KVS 1325 H.***, s.68.

458 ***SNMU,1316 H.***s.1160.

459 ***SNMU 1317 H.***, s.1360; ***KVS 1317 H.*** , s.70.; ***SNMU, 1319 H.***, s.869.

460 ***KVS 1325 H.***,s.68.

461 Sahipsiz ve bakımsız kalan, Anadolu Selçukluları devrinden eserlerin bulunduğu bu kütüphaneden bir çok kitap alınmış ve tahrip edilmiştir. Kütüphanenin bulunduğu

c. Yusuf Ağa Kütüphânesi

1795'de Mihrişah Valide Sultan (ö.1805, III.Selim'in annesi) Kethüdası Yusuf Ağa (ö.1807) tarafından yaptırılmıştır. Sultan Selim Câmii'nin batı bitişiğinde ve câminin mimarî üslûbunda inşa edilmiştir. Kendisinden 228 yıl önce yapılan eserle sanki beraber yapılmış gibi bir bütünlük ve üslûp birliği nezaketini gösteren bu eserin, başlangıçtaki giriş kapısı; câminin biraz değişikliğe uğratılan bir penceresi idi. Şimdi kapalı tutulan bu kapıdan kütüphâneye girilebiliyordu.[462]

Konya'da, "kütüphâne olarak yapılıp bize kadar gelebilen yeğane eser" olan Yusuf Ağa Kütüphânesi'nin; kütüphânecilik anlayışı, hizmetin kendi gücüyle ayakta kalmasını sağlayacak vakıf ve yönetim mekânizması ile daha geniş üzerinde durulması gerekmektedir. O da ancak vakfiyesinin özetlenerek de olsa verilmesi ile mümkündür.[463]

Buna göre kütüphâne, haftanın 6 günü açık olacak, hafta tatili Cuma günü yapılacaktır. Mesai saatleri, güneşe göre ayarlanmıştır. Güneş doğduktan bir saat sonra kütüphâne açılacak, batmadan bir saat önce kapanacaktır. Işığa göre ayarlanmış dolu dolu bir mesai söz konusudur. Mesai içinde okuyuculara iyi davranılacak ve kitap istekleri bekletilmeden verilecektir. Okuyucu, okuma ve kitap çoğaltmada (yazarak) serbesttir. Yalnız kitap, hiç bir şekilde dışarıya çıkartılmayacağı gibi görevliler, göz ucuyla okuyucuları kontrol altında tutacaklardır.

Onun için de yeteri kadar üstelik iyi yetişmiş, sağlam-dürüst karakterli erkek görevlilere ihtiyaç vardır. Vakfiye, bu konunun üzerinde de hassasiyetle durmuştur. Bir defa görevliler, sadece kütüphânecilik ile uğraşacak, başka işleri olmayacak ve Konya'da oturacaklardır. Kadı, naib, müderris, kâtip, imam, sanatkâr ve tüccarların göreve alınmaması özellikle şart koşulmuştur. Üstelik görevliler, yaş, sağlık itibariyle yeterli olacak;

---

mahallede çocukluğu geçen gazeteci Ahmet ESER (Konya Postası spor sayfası sorumlusu) bu kütüphaneden küçükken kitap çıkarıp oynadıklarını, bazılarını Mevlânâ caddesi'ndeki "bir amcaya satarak dondurma aldıklarını" bizzat anlatmıştır. Yalnız o zaman (1970'ler) kitaplar, Konevî Türbesi'nin doğusundaki kümbetli mekândadır ve orasının da camı-çerçevesi kırıkır. (En son 11 Mayıs 1997 tarihli görüşme.)

462 Kütüphanenin cami ve kütüphane taraflarındaki kitabeler ve vezinleri hakkında bk. CUMBUR, *aynı yer*, s.208-209; (Ayrıca Yusuf Ağa ve Kütüphanesi hakkında bk. Yusuf Ağa Medresesi).

463 Vakfiyesinin bilinen üç nüshası vardır. Birisi Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde 10394 Demirbaş No'da saklananıdır. VGMA; ***DN.630***, s.1090, sıra:685'te 25 Cemaziyelahir 1209 H./1794 M. tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyenin Türkçe trankripsiyonu aynı arşivde ***DN: 2131***, s.100-103 arasında verilmiştir. ***KŞS. 111***, s.6-8'de Zilkâde 1212 H. tarihli bir kütüphane vakfiyesi kaydı vardır. Vakfiyesi ile birlikte kütüphane üstüne yapılmış araştırmalar da bulunmaktadır. Müjgan CUMBUR, "Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfiyesi" ***aynı yer; Yusuf Ağa Kütüphanesi Tarihçe Teşkilât ve Kataloğu I***, ve BABAOĞLU'nun çalışmaları bunlardandır.

tayinde, "babadan-oğula geçme" değil, ehliyet geçerli olacaktır. Üstelik tayin edilen görevliler, hiyerarşik bir düzenlemeye tabi tutulmuşlardır. Baş sorumlu 100 akçelik ücret ile "Hafız-ı Kütüb-i Evvel"dir. İkinci 90 akçelik vazife (ücret) ile "Hafız-ı Kütüb-i Sâni", 3. ve 4. görevliler, 50 akçelik ücretle "Yamağ-ı Evvel" ve "Yamağ-ı Sâni"dirler. Öndekiler vefat ederse, bir sonraki yerini alacak, vazifesini ihmal eden Mütevellî Kaymakamı (Yusuf Ağa Vakfı'nın Konya'daki temsilcisi), müftü ve ulemânın onayı ile işten derhal el çektirilecektir.

Kitapların, rahle üzerinde olduğu halde, yere oturularak okunduğu o dönemlerde; birinci ve ikinci görevlilerin "hafız-ı kütüp" olmaları "ismi ile müsemma" bir anlam taşımaktadır. Onlar kitapları, hem hakkıyla korumakta hem de bir çeşit "canlı katalog" olarak yeri, adı-yazarı ile birlikte ezberlemektedirler. Yamaklar ise, kitap alıp-vermede, yerine koymada yardımcıdırlar. Temizlik için ayrıca iki görevli tayin edilmiştir. Böylece toplam altı görevlisi bulunmaktadır.

Senede bir defa kadı, mütevellî, müftü ve meşhur âlimler huzurunda kitap sayımının yapılması, ayrı bir öneme sahiptir.

Kendi geliri ile ayakta duran bu müstakil kurumun; öğrenci-halk veya aydınlara hiç bir maddî külfet yüklemeden hizmet vermesinin bedeli ise, sadece vâkıfa "dua"dır.

Asırlarca hizmet veren kütüphâne, elbette ki kurulduğu gibi kalmamıştır. Kuruluşunda 750 cilt[464] vakıf mührü ile mühürlenip konulan Yusuf Ağa Kütüphânesi'nde, 1898'de 1223 kitap vardır.[465] 1907'deki kitap sayısı ise 224 artarak 1447 olur.[466] Evvelce rahle usûlü ile kitap okunan kütüphâneye 1922'de kerevet, masa ve sandalyeler konur. Vakıf şartı bozularak 1927'de kapatılıp Memur İstihlâk (tüketim) Kooperatifi'ne tahsis edilen kütüphâne, 1946'dan sonra tekrar aslî hüviyetine kavuşturulmuştur.[467] Bugün tarihî giriş kapısı kapatılmış, batı tarafından kapı açılmış vaziyettedir. Hemen bitişiğindeki medresesinden eser kalmayan Yusuf Ağa Kütüphânesi, varlığını korumaktadır. Diğer kütüphânelerden gelenler ve sürekli bağışlarla kitap sayısı artmıştır. Bu gelenler içinde ilginç yerler bulunmaktadır: Sadreddin Konevî, Hadimî'nin Özel Kütüphânesi, Zaferiye Medresesi Kütüphânesi, Konya İttihat-Terakki Cemiyeti

---

464 ***KVS 1298 H.***, s.151'de kitap sayısı 572; ***KVS 1304 H.***, s.247'de de aynıdır.

465 ***SNMU 1316 H.***, s.1161.

466 ***KVS 1325.H.***, s.68.

467 ***Yusufağa Kütüphanesi Tarihçe Teşkilât ve Kataloğu I***, s.8. Halbuki Yusuf Ağa, 1925'e gelindiğinde Devlet Salnâmesi'ne giren açık tek kütüphanedir. (Bk. ***Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi***, İstanbul 1926, s.182.)

Kütüphânesi, Ziya Paşa Özel Kütüphânesi, Türk Ocağı Kütüphânesi, Müftü Abdullah Efendi, Mümtaz Bahri Koru'nun Kütüphâneleri[468] bunlardandır. Ayrıca Islah-ı Medâris ile müderrisleri Zeynelabidin, Rifat ve Ziya Efendiler'in, Zincirli Medresesi'nin kitapları, Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne intikal etmiştir.[469] Bunlara Cevizaltı, Kafalı Medreseleri'ni ve onlarca bağışçıyı katmak mümkündür. 1994 Martı'nda kitap sayısı; 5.142'si yazma, 10.573'ü basma olmak üzere toplam 15.715'tir.[470] Bu sayının yeni katılmalarla her geçen gün değişmesi mümkündür.

Zengin vakıfları[471] ile son zamanlara kadar fiilen hizmet veren Yusuf Ağa Kütüphânesi'nin 1923'te "Muhafız-ı Evveli" Mustafa Efendi'dir. Eline geçen maaşı, 2.307 guruştur. "Kütüphâne Muhafız-ı Sânisi" ise, Hacı Mehmet Kâmil Efendi'dir. Aynı zamanda Sultan Selim Câmii İmamı olan bu ikinci kütüphâne muhafızının maaşı toplam, 1924'te 3.162 guruştur.[472]

Yusuf Ağa Kütüphânesi'nin zengin bir görevli kadrosu vardır. 1923'te "Kütüphâne Yamağ-ı Sanî"si olarak Hacı Hasan Efendi çalışmaktadır. Maaşı 1300 guruştur (eline geçen 1287 guruş). 1921'den beri görev yapan Hüseyin Efendi adında bir "Kütüphâne Kayyumu" bulunmaktadır. Kayyumun maaşı ise 600 guruştur. Eline 594 guruş geçmektedir.[473] Günümüzde ise bir memur, bir mütahdem olmak üzere iki fiili görevlisi bulunmaktadır.[474]

d. Hacı Abdurrahim Efendi Kütüphânesi

"Zincirli Hacı Abdurrahim Efendi Kütüphânesi" de denilen kütüphâne, Zincirli Medresesi içinde idi. "Konya'daki İlk Osmanlı Kütüphânesi" kabul edilen bu irfan ocağı, Hacı Abdurrahim Efendi tarafından Hicrî 1140/1727 M. yılında kurulmuştur. Başlangıçta 300 kitabı vardır.[475] 1317, 1319 salnâmelerinde de aynı sayıyı koruduğu görülür. 1907'ye gelindiğinde ise kitap sayısı 118'e düşmüştür.[476]

Zincirli Medrese bünyesindeki kütüphânenin, kitaplarından 98'i daha sonra Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne nakledilmiştir.[477]

---

468 *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.257.

469 *Yusuf Ağa Kütüphanesi Tarihçe Teşkilât ve Kataloğu I*, s.28-32.

470 Bk. Yusuf Ağa Kütüphânesi içindeki tanıtım levhası.

471 Vakfiyesi için bkz. Mustafa Baki BABAOĞLU, *Konya Yusuf Ağa Kütüphane ve Medresesi ve Vakfiyeleri*, Ankara 1984, (A. Ü. İlâhiyat Fak. basılmamış lisans tezi.)

472 VBA, *Maaş ve Vezaif Defteri*, c.II, s.38 a-39 a.

473 VBA, *Maaş ve Vezaif Defteri*,. C.II, s.38 b-39 b-4 b.

474 Bu kütüphane, günümüz için müstakil değildir. Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nin bir şubesi olarak hizmet vermektedir.

475 *SNMU 1316 H.*, s.1160-1161; CUNBUR, *aynı yer*, s.205.

476 *KVS 1325 H.*, s.68.

477 *Yusufağa Kütüphanesi Tarihçe Teşkilât ve Kataloğu I*, s.22-28.

e. İplikçi Kütüphânesi

Bu kütüphânenin, İplikçi (Altunbâ) Medresesi bünyesinde ve Konya'daki ilk Selçuklu kütüphânesi olarak kurulduğu bilinmektedir. Şemseddin Altunbâ'nın, medresesi ile ilgili 1202 M. tarihli vakfiyesine göre; medresenin kütüphânesi ve kütüphâne memuru vardır. Üstelik, her yıl vakıf gelirinden, 100 dinarlık kitap alınarak hafız-ı kütübe (kütüphâne memuru) teslim edileceği hükmünün vakfiyede bulunması, medeniyet tarihimiz açısından önemlidir.[478]

İplikçi Kütüphânesi'nin Osmanlı devrinde ikinci defa kurulduğunu görüyoruz. Bu defa hamiyet sahibi, Çerkes-zâde Mustafa Efendi'dir. 1280 H./1863-64'de 128 kitap bağışlamıştır.[479] Zaman zaman halktan da kitap bağışları yapılmaktadır.[480]

25 Cemaziyelevvel 1316/11 Ekim 1898 tarihli bir şer'î kayda göre İplikçi Medresesi Kütüphânesi, "ma'rifet-i şer'le muayene olunur." denilmiş; denetlemede 204 cilt kitabın bulunduğu görülerek tek tek şer'î sicile geçirilmiştir. Kitaplarda ağırlık; Fıkıh, Tefsir, Arap dili konusundadır. Fakat müracaat kitabı olarak 2 sözlük vardır. Ayrıca 1 divan, 12 imamla ilgili 1 kasîde kitabı, tasavvufla ilgili kitapların (Füsûs vb.) bulunması dikkat çekicidir.[481]

Kitap sayısının daha sonra mevcut varlığını koruyamadığı, artacağına azaldığı görülüyor. 1901'de 123[482], 1907'de 83[483] kitap vardır.

Medreseden ayrı olarak İplikçi Câmii içinde de 34 kitaptan oluşan bir câmi kütüphânesi vardır.[484] Bu sayı daha sonra 128'e ulaşmıştır.[485]

İplikçi Kütüphânesi de neticede Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne intikal etmiş olmalıdır. Fakat bu konuda bir kayda henüz rastlanılmamıştır. Yalnız Zaferiye Medresesi Kütüphânesi'nin Yusuf Ağa'da olduğu bilinmektedir.[486]

---

478 Osman TURAN, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", ***Belleten***, c.XI, S.42, Ankara 1947, s.202; KONYALI, ***Konya***, s.826; CUNBUR, ***aynı yer***, s.204.

479 ***SNMU 1316 H.***, s.1160-1161 ve ***1317 H.***, s.1360-1361; ***KVS 1317 H.***, s.70.

480 Konya-Lâdik Köyü'nden, Fabrika-i Hümayun'da (Güherçile= Barut Fab.) çalışan Mehmet Emin Efendi, İplikçi Medresesi Kütüphânesi'nde okunmak üzere kitaplarını 7 Rebiülahir 1321/1903'te vakfeder. Bk. ***KŞS 112***, s.111.

481 ***KŞS 143***, s.141-143.

482 ***SNMU 1319 H.***, s.870-871.

483 ***KVS 1325 H.***, s.68.

484 ***KVS 1298 H.***, s.151; ***KVS 1304 H.***, s.247.

485 ***KVS 1317 H.***, s.70.

486 ***Yusufağa Kütüphanesi Tarihçe Teşkilât ve Kataloğu I***, s.22, 25, 27.

Bu kütüphânelerden ayrı olarak Sille'de 1289 H./1872 M.de Hacı Mustafa Bey tarafından kurulmuş bir kütüphâne daha bulunmaktadır.[487] Fakat bu sıra Sille, günümüzde olduğu gibi merkez Selçuklu İlçesi'ne bağlı bir mahalle değil, merkeze bağlı nahiyedir.

Hacı Mustafa Bey Kütüphânesi hariç tutulursa merkez kütüphânelerinde 1907'de toplam 3.315 kitap vardır. 1920'lere gelindiğinde merkezdeki beş kütüphâne varlığını korur. Ama "haiz-i ehemmiyet olanları ilk üçüdür."[488]

F. "Seyyar Berberler"

Medreselerde bir de, yeri olmadığı halde yürüyen hizmetler vardır. Berberlik bunlardandır.

Seyyar berberler bulunmaktadır. Bunlar "omuzlarında bir heybe ile akşama kadar medrese medrese dolaşırlardı. Bir medreseye girince "Hocalarımı tıraş ederim!" diye bağırırlardı."[489] Erdoğan, 1900 başlarından, medresede tıraş ile ilgili bir hatırasını anlatır: "Bundan otuz yıl önce bir medresede, hocanın yanında bulunuyordum, Heybeli bir berberin ber mûtad "Hocalarımı tıraş ederim" nağmesini duyan hocaefendi hemen kalkub cama vurdu. Bana da yüzünü çevirdi, "Başımdan çok rahatsızım müsade ediniz de hazır gelmiş iken şu berbere başımı bir kazıtayım." dedi. Bu hocaefendi, iri gövdeli ve kalın derili bir zat idi. Berber, takımlarını ortaya döktü. Hocanın başını kazımaya başladı. Rendenin talaş çıkardığı gibi başını kazıya kazıya aşındırdı. Belki bir saatten fazla meşgul oldu. Kazımak ve kanayan yerlerine pamuk koymak şartıyla aldığı ücret nedir bilir misiniz?.Yirmi para..Sonradan öğrendiğime göre bu berber, para kazanmak için medreselerde baş kazımaz imiş. Sevap kazanmak için hocaların başını kazırmış. Hatta fakir talebeden yirmi değil beş para bile almaz imiş.."[490]

XII. İlmiye Kıyafeti

Klâsik Osmanlı sistemi gözönünde tutulursa, her zümrenin kendine has bir kıyafeti vardır. Fakat zaman içinde bunlar değişikliğe uğrarlar.

---

487 ***SNMU 1316 H.***, s.1160-1161; ***SNMU 1319 H.***, s.870-871.

488 ***Türkiye'nin Sıhhî İctimâ'î Coğrafyası-Konya Vilâyeti***, Cüz: 8 Ankara 1338 H./1922 M., s.22, (TBMM Umur-ı Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimâiye Vekâleti yayımı, kısaltma: ***TBMM Konya Vilâyeti.***)

489 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S. 26-27, s.1393.

490 ERDOĞAN, ***aynı yer***, S 26-27, s.1394. Seyyar berberliğin, İran'da varlığını koruduğunu hocam Prof.Dr. Mikâil BAYRAM, Kasım 1996'da bu çalışma ile ilgili bir görüşmemizde anlatmışlardır. Buna göre; seyyar berberler, hocaları tıraş etmekte ve ücretlerini harman vakti almaktadırlar.

Kaldırıldığı zamana kadar kıyafet şeklini koruyan zümrelerin başında ilmiyeliler gelir Elbette kıyafette ilk değişmeler, devletten maaş alan memur-asker zümrelerindedir.

Yavaş değişim görülen bir başka kesim ise halktır. Benzerlikleri belirlemek açısından önce halk kıyafetini vermekte fayda vardır. 1922 yılında Konya halkının kıyafeti şöyledir: "Konya ahalisi ekseriyetle fes üzerine sarık sararlar, lata ve **elîfî** şalvar giyerler. Esnaf ise âbânî sarık, şalvar ve alelâde palto ve çâket giyer. Kasaba ve köy gençleri diz kapaklarının altına dört parmak uzanan kısa bir potur, ayaklarına konçları[491] uzanan bir mest ve kundura veya yemeni giyip, bellerine silâhlık ve kuşak sararlar. Üzerlerine ise mintan ve fermana giyerler. Fesleri üzerine de yemeni (tülbent) bağlarlar." Bu erkek giyimidir. Ortak noktalar olmakla birlikte kadın giyiminde değişim olmuştur: "Konya kadınlarının dörtte üçü bilhassa kasabanın (Konya) hârice yakın aksamı el'an geniş ağlı don ve başlarına **şelme** tabir itdikleri yünden ma'mül bir örtü ile yalnız bir gözü açıkta kalacak şekilde örtünürlerdi. Bir kısmı da başlarında fes olduğu halde çarşaf giyerler. Memur, tüccar ve eşraf aileleri meyanında (arasında) İstanbul modasına uyarak çarşaf giyenler bulunmaktadır. Anadolu'da bir çok yerde görüldüğü gibi kadınlar bilhassa kızlar burada da saçlarını küçük ziynet altınlarıyla örerek süslemektedirler."[492]

İlmiyede ise, beyaz sarık simgedir. Başlara, "gösterişli beyaz sarık" sarılırdı. Sarığın sarılışı da rastgele değildir. Başa önce al veya deve tüyü renginde fes giyilirdi. Üzerine de "destar" denilen ak bir sarık bağlanırdı. Bu beyaz tülbent, açıldığında bir kefenlik boyda olurdu. "Fesin altında ise aynı kadın kelleposu gibi erkeklerin de giydiği ve adına teklik (tellik) denilen takke" vardır.

Cübbe ve şalvar, bu giyimi tamamlamaktadır. Gençler, cübbe yerine kara bezden önü yırtmaçla açık "lata" giyerlerdi. Bej yada krem rengi ince kumaştan dikilen latalara "abdestlik" de denmektedir. Alacadan dikilen yakasız, geniş kollu işlik yada delme, sıkma gibi adlar alan önü kapalı, yandan iliklenen veya kaytanla bağlanan gömlekler, "ilmiye sınıfı"nın simgesi gibidir. Önceleri "üç peşli, astarlı entari (gömlek) giyilirdi. Sonradan bu usûl terkedildi. Bu entari üzerine de şal kuşak" kuşanılmaya başlanmıştır. Cübbe, entarinin üstündedir. Altta bugün giyilen pantolon yerine şalvar

491 Konç: çorap gibi, yalnız ayağa giyilen şeylerde, ayak bileğinden baldıra kadar uzanan bölümdür.

492 *TBMM. Konya Vilâyeti*, s.19.

bulunmaktadır. Çuha yada "dimi" kumaşından "kırmalı çakşır" denilen şalvar, rahat bir giyimdir. Çakşır da cübbe de ayaklara kadar uzanmaktadır. Ayağa ise yandan çaprazlı mest ve kundura giyilmektedir.[493]

İlmiyeliler sokağa çıkınca hemen seçilmektedirler. "Medrese dağılınca ortalık sarıklılardan ak papatya tarlasına" dönmektedir.[494] "Kallavî sarıklı, cübbeli, kelli-felli" müderrisler[495] ise daha bir dikkat çekicidirler Sural, Konya'nın İstanbul Caddesi'nde Hacı Veyis ve oğulları H.Mustafa, İbrahim Efendi'lerle yürüyüşünü seyreder: "Her üçü de başlarında kar gibi beyaz sarık, ellerinde sünnete uygun baston, tertemiz kıyafetleri ile İstanbul Caddesi'nde yürüyorlardı. Önde Hacı Veyis Efendi, onun sağ gerisinde Hacı Mustafa Efendi, onun bir adım sağ gerisinde Hacı İbrahim Efendi vardı." Onlar geçerken halkın tavrı dikkat çekicidir: "Cadde üstünde yolcular ve esnaf yolun sağ ve solunda saf tutarak ihtiram vaziyeti takınıyorlar. Onlar da güler yüz ve vekarla sağlı sollu selâmlayarak geçiyorlar."[496]

Daha sonra (1925) ilmiyeliler, tarihî kıyafetleri ile sokağa ancak özel izin belgesi alarak çıkabilmişlerdir.[497] Halbuki ilmiyeden gelenler, ilmiye kıyafetine bağlıdırlar. Aslen ilmiyeli, müderrislik, milletvekilliği ve Şer'iye Evkaf Vekilliği(bakan) yapmış olan Musa Kâzım Efendi, yeni kıyafeti içinde memleketine gittiğinde yadırganmıştır.[498] Konya içinde ise ilmiye kıyafetini çıkarıp yerine şapka giymek istemediği için ömrünün sonuna kadar evinden dışarı çıkmayan veya gerektiği zaman kapalı araba içinde çıkıp-dönen ilmiyelilerin bulunduğu bilinmektedir. Bugün, ilmiye kılafetinden cübbe ve

---

493 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, Konya 1973, s.326; SURAL, ***aynı yer***, 8 Ağustos 1975,s.3; ***Yurt Ansiklopedisi***, c.7, s.5221.

494 SURAL, ***aynı yer***, 8 Ağustos 1975, s.3.

495 SELEKLER, ***aynı yer***, 16 Şubat 1962.

496 Mahmut SURAL, "Konya'da Din Adamları", ***Sabah Gazetesi***, 7-8 Şubat 1962 Konya, s.2.

497 "Kisve-i İlmiye Vesikası" , No:15, tarihi: 14 Eylül 1341, veren: Konya Müftüsü, alan: Kapu Câmii Hatibi Vehbi. Sarı Hafız Med. konusunda üzerinde durulacak olan belge, Süleyman Vehbi Efendi'nin oğlu Adnan AĞIRBAŞLI özel kolleksiyonundan alınmıştır.

498 Ülkemizin tanınmış şahsiyetlerinden Musa Kâzım Efendi (1877-1930), memleketi olan Hadim'e gider. Böyle önemli bir hemşehrinin gelmesi Hadimlileri heyecanlandırmıştır. Merkez Hadim'de bir ziyafet verirler. Ziyafete, aslen Aşağı Hadim'den olan talebesi Mustafa Âsım da gelir Niyeti hocasını görmektir.Yemekten sonra hocasının eline; leğen-ibrik su dökmek,hizmet etmek ister.Gençlerin hizmeti devralma isteklerine rağmen ısrar eder. Belli ki bir niyeti vardır. İbrikle eline su dökerken hocasına büyük bir safiyet ve saygı ile sorar: "Siz" der, "bize medresede **Mülteka** okuturken vücut hatlarını belli eden elbise giymenin **mekruh** olduğunu öğretmiştiniz. Şimdi pantolon giyiyorsunuz. Yoksa kitaplarda yeni bir hüküm mü buldunuz?"

Musa Kâzım, buruk, acı bir tebessümle eski talebesine bakar. İmalı, anlamlı bir şekilde: "Mustafa" der,."Sen hâlâ eski kafalı mı düşünüyorsun?" Musa Kâzım'ın talebesi Molla Mustafa Asım'la konuşması duyulmuş ve çevresindekileri hayretler içinde bırakmıştır. Medrese tahsili ile yetişenlerin kıyafetle ilgili hassasiyetlerini konu alan bu küçük anekdot; aslen Hadimli olan Yrd.Doç.Dr.Mustafa AYDIN tarafından 4 Temmuz 1994 tarihli görüşmede anlatılmıştır.

sarığı, sembolik mahiyette dışarıda sadece Diyanet İşleri Başkanı; câmi içinde olmak kaydıyla ise imam, vaız gibi din görevlileri giyebilmektedirler.

XIII. Medrese-Tarikat İlişkisi

Öteden beridir medrese ile tarikatlerin çatıştığı fikri yaygındır. Onun için "medrese zahiri ilimlerin, tekke batınî ilimlerin yeri" bilinir. "Medrese arapça ve formel eğitimi ile halk kitlelerinden uzak, tekkeler ise halkın dilini kullanan, onlarla iç içe kuruluşlardır. Medrese, içinde yer aldığı siyasi düzene, muhalefet halinde olmadıkça tasavvufla uzlaşmaya açık kalmıştır."[499]

Medreseleri, "kapı kulu" veya devletin resmî eğitim kurumu gibi, tekkeleri devletten kopuk kabul ettiğiniz zaman yukarıdakinden farklı düşünmeniz mümkün olmayacaktır. Halbuki medreseler, son dönemler gözönünde tutulursa, tamamiyle halka dayanan eğitim kurumlarıdır. Devlet, açıktan olmasa bile Tanzimat'tan itibaren bir çeşit onları dışlamış, kaderlerine terk etmiştir.

Öyleyse, tekke-medrese çatışması nedir? Bu konuya boylu boyunca girmemiz gerekmiyor. Fakat, konumuzun gerektirdiği ölçüde değinmek yerinde olacaktır. Bir defa sözü edilen çatışma, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları devri ile ilgilidir. Hatta daha çok birincidedir, denebilir. İslâm'ı yeni kabul eden Oğuz kitlesinin inanç şekillenmesinde rol alan ilk devir tasavvufunun yapısı, bu çatışmanın doğmasında etkili olmuştur[500]. Daha çok eski kültürler, Şia ile yakın ilişki; Büyük Selçuklular'ı akidevî çizgide harekete geçirmiştir. İnsan, memur tipini belirleyen Büyük Selçuklular, bu doğrultuda yetişmeyi sağlamak üzere medreseler açıp yaygınlaştırmışlardır. Ama bu sürtüşme, hep böyle devam edip gitmemiştir.

İlk Osmanlı medreselerinden bilinen İznik Medresesi ve Osmanlı Devleti'nde ilk müderris kabul edilen Kayserili Davut (ö.1350), tasavvufla yakından alâkalıdır. Tasavvuf üzerine geniş bilgisi vardır. Muhiddin İbnü'l Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem adlı meşhur eserine geniş bir şerh yazmıştır. Şerhin başına eklediği mukaddimede tasavvufun esaslarını açıklamıştır.[501] Yani ilk Osmanlı müderrisi, tasavvuf üzerine eser yazacak kadar tekke ile

---

499 TEKELİ-İLKİN, *aynı eser*, s.13-14.

500 Ahmet Yaşar OCAK, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII.Yüzyıllar)***, Ankara 1992, s.216-217 vd. Bu sahanın ülkemizde değerli bir araştırmacısı olan OCAK,bir başka eserinde de daha çok sufî akımların tarihçesi, doğru algılanıp, tarihin saptırılmadan doğru değerlendirilmesi üzerinde durur. Bazı tasavvufî ekollerin fikri yapısı hakkında değerli bilgiler verir. Bk.aynı yazar, ***Türk Sufîliğine Bakışlar***, İstanbul 1996.

501 BİLGE, *aynı eser*, s.68.

irtibatlıdır. Davud-ı Kayseri, Sadreddin Konevî'nin takipçisi durumundadır. Konevî ise madden ve manen İbnü'l-Arabî'nin talebelerindendir.[502]

Tekke-medrese ilişkisine Osmanlı son döneminden bolca örnek vermek mümkündür.

Meselâ, meşhur müderris, milletvekili, son Şer'iye ve Evkaf Vekillerinden, tefsir sahibi Hadimli Mehmed Vehbi Efendi (Çelik), Ali Gâv Zâviyesi'nin zâviyedârıdır. Aynı zaman ve yerdeki Mahmûdiye Medresesi'nin de müderrisidir.[503] Bekir Sami Paşa ve devamı olan Islah-ı Medâris Medreseleri Konya'da Nakşibendi-Halidiye kolunun merkezidir. Müderrisleri hem medrese hem de tarikat icâzetleri vermektedir. (Mehmed Bahâeddin Efendi gibi. İlgili bölümde konu işlenecektir.) Şirvanî Medresesi'nin kapısında "Medrese-i Şirvâniye" satırından önce geçen satır, "Hankâh-ı Nakşibendiye"dir.[504] Adıgeçen medrese ve vakfı kuran Şirvanlı Hacı Halil Efendi'nin de tarikat bağı bulunmaktadır. Lâle Devri'nde medrese olarak faliyet gösteren Pîri Mehmed Paşa Medresesi, son dönemde yerini "Pîri Mehmed Paşa Zaviyesi"ne bırakmıştır.[505]

Öyle ki Pîri Mehmed Paşa Tekkesi, Konya'da Mevlânâ Dergâhı'ndan sonra ikinci gelmektedir.[506]

Mevlevîler'in de medrese ile açık ilişkileri vardır. Mevlânâ'nın babası devrinden (İplikçi=Altınapa, Gühertaş=Molla-i Atîk Medreseleri) gelen bu medrese ile içli dışlı oluş, sonra da devam eder. Molla-i Cedid veya Sultan Veled Medreseleri bunlardandır. Ayrıca başka medreselerden icâzetli olan Bilâlzâde Mehmed Ali Efendi (ö.1949) Mevlevî şeyhidir.[507]

Hem medrese eğitimini hem de tarikat bağını Tevhid-i Tedrisat'tan sonra bile sürdürenler vardır. Bunların başta gelenlerinden bir tanesi Süleyman Hilmi Silistrevî (TUNAHAN,1888-1959) dir. Yolundan gidenler,

---

502 Mikâil BAYRAM, ***Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı***, Konya 1993, s.106; Claude CAHEN, ***Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler***, (Çev.: Yıldız MORAN), İstanbul 1984, s.243.

503 VGMA, ***DN. 2181***, s.135.

504 Mehmed ÖNDER, ***Konya Maarif Tarihi***, Konya 1952, s.49.

505 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.56.

506 Mahmut SURAL, "50 yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", ***Yeni Konya***, 31 emmuz 1975, s.3. SURAL'ın aynı yerde Pîri Mehmet Paşa Tekkesi ile ilgili verdiği bilgi ilgi çekicidir. Câmi-tekkenin iç içe külliye halinde olduğu bu yerde arada bugün yol olan bir geçit bulunmaktadır. Doğu-batı doğrultusundaki ara geçit, iki taraftan kapılarla örtülüdür. "Beyaz entarili, haydariyeli, sarıklı, çıplak ayaklarında kırmızı yemeni, esmer, beyaz insanlar tekke odaları önünde oturur avlu ortasındaki küçük mermer şadırvandan akan suların şırıltılarını ve semaver fokurtularını dinleye dinleye çay, kahve, tütün içerlerdi. Kışın derviş odaları önlerinde mangala konmuş kömürlerin ateşlendiğini ve teneke-mukavva ile körüklendiğini gördüm. Arab'ı, Acem'i, Afganlısı, Hintlisi...var".

507 SURAL, ***aynı dizi***, 23 Ekim 1975, s.3-5.

günümüzde de klasik medrese eğitimini modernize ederek devam ettirmektedirler. Aynı zamanda Nakşibendi Tarikatı ile organik bağ da bulunmaktadır.

Medreseler tek tek ele alındığında, medrese-tarikat ile ilgili yakın ilişkiye ait örneklerin arttığını görmek mümkündür.

Peki medreselerle, tekkeler arasında başlangıçta var olan sürtüşme hiç mi kalmamıştır? Selekler, "medreseli hocaların Mevlevîlerden tamamiyle uzak durduklarını, ilim için dahi temastan çekindiklerini"[508] yazmaktadır. Sebep "Mevlevîlerin musikîli, rakslı ibâdetlerini (ayin) bir türlü hafsalalarına sığdıramama"larıdır. Bunun için de "Konya'nın câmilerini dolduran imamlar, hatibler, mukabeleci hafızlar Kur'an okurken usûlden mahrum kalmışlardır."

Halbuki medreseliler, diğer Mevlevîhâneler gibi Konya'daki Asitane ile ilişki kursalar musikî bigilerini artıracaklardır. Çünkü, "Konya'da Türk musikisinin beşiği Mevlânâ'dır. Abdülvahit Çelebi merhum, Türk musikî âleminin en meşhur üstadlarını Konya'ya getirtip çelebi ve dedelere ders verdirirdi. Yesari Asım, Zekâi Dede gibi en meşhur musikişinaslar, Dergâhta "can"ları yetiştirirdi."[509]

Burada şu soru akla gelmektedir: Acaba medreseliler musikiye mi karşıdırlar yoksa Mevlevîlerle aralarında akidevî açmazlar mı vardır?

Medreselilerin musikî ile kopukluklarının kaynağında Mevlevîlikle ilgili açmazın bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Zira Konya'ya gelen, Türk Musikîsinin "bütün usûllerine vâkıf hâfız-ı Kur'ân" bir zat, medreselilere musikî ile ilgili makam dersleri vermiştir. Selekler'in ismini hatırlayamadığı, orduya buğday veren tüccar Tantavî'nin temsilcisi olan bu hâfız, ilmiye kıyafeti ile zamanın modern giyimini pek güzel bir şekilde kaynaştırmıştır. Beyaz tenli, düzgün yuvarlak sakallı, en ağır kumaştan yapılmış latası altında setre pantolonlu, güzel sarıklıdır. Konya'daki onbinlerce hâfızın yabancı kaldığı usul boşluğunu farkeder. "câmide hasbî olarak bir usûl ve makam dershânesi açar." Bir çok hafız, bu derse devama başlar. "Usûl ve makam dersleri, Konya medrese muhitlerini derhal sarar. Her yerde Hicaz, Rast, Nihavent, ilâ-ahir makamlardan ve bunların nağmelerinden bahsedilir olur. Bir çok hafız, güzel seslerine usûl bigilerini

508 SELEKLER, *aynı yer*, 7 Mart 1962.
509 SELEKLER, *aynı yer*, 7 Mart 1962.

katarak camileri ihya ederler. Kadayıfçının Ali adında bir hafız, bizzat Tantavî Hafız'ın da takdirini kazanacak kadar iyi yetişir."[510]

Yalnız Tantavî Hafız'ın bir problemi vardır. Medreselerden talebe alırken özellikle Konyalı olmayanları seçmektedir. Çünkü Konyalılar "kaf"ı "gayın" okumakta ve bunu bir türlü düzeltememektedirler. Bu sebepten geri çevirmek istediği Konyalı bir hafız kafı gayın okumadığını, kendisinin kabul edilmesi gerektiğini şöyle ifade ediverir: "Efendim gulunuzu, kafı gayın okuyan Konyalıya gıyas kılmayınız." Dili kullanış tarzını, değiştirmek zordur.

Daha önce üstünde durulduğu gibi, medreseli-Mevlevî çekişmesi, siyasî boyut da kazandığı için Osmanlı son devirlerinde vardır. Gerçi tarikatlerin, yönetim üzerinde etkili olma meyil ve istekleri hiç bir zaman yok olmamıştır.[511] Her tarikat, tabii olarak kendisine yakınlık duyan şehzade veya devlet adamlarının başta bulunmasını istemiştir. Tekeli-İlkin ikilisi de, tekke-medrese çekişmesini neticede siyasî nedene bağlar. Çünkü medreseler, her ne kadar devletten bağımsız olarak varlıklarını sürdürseler de sonuçta devletle organik bağ içindedirler. Medreseden icâzet alanlar, ilmiye ile ilgili görevlere atanmakta, eğitim, yargı ve bürokraside yerlerini almaktadırlar. Ama tekkeler böyle değildir. Bir çeşit halk eğitim kurumu olan tekkede yetişenler, yine tekkede yani devlet görevleri dışında yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin gelişme safhasında bir kısım tekkeler devlete muhalefet ocağı haline gelmiştir. Hatta II.Murat devrinde bu yüzden Şeyhülislâmlık kurulmuştur. Onun için medrese devletle içli-dışlı iken, tekkeler varlıklarını daha çok halka borçludurlar.[512]

Yukarıdaki medrese-tekke ilişkisinden hareket ederek son dönemlerde medreselerin tekkeleştiğini söylememiz mümkündür. Peki son dönemle, II.Murat devri arasındaki bu farkı kapatan sebep ve zaman neresidir?

Aslında bu soruya cevap aramak için Tanzimat dönemine gitmek gerekmektedir. Tanzimat'tan itibaren peş peşe açılan yeni öğretim müesseseleri resmen kurumlaşırken medreseler, "cemaat okulu" statüsüne

510 SELEKLER, *aynı yer*, 7 Mart 1962. Bu "Tantavî Hafız"ın; Tantavîzâde Halil Bey adında bir zat hesabına ticaretle uğraşan ve 1908 öncesinde Konya'da Zahire Borsa Komiserliği yapan Balıkesirli Abdülaziz Mecdî Efendi (TOLUN,1865-1941) olması gerekmektedir. Konya'da bulunduğu süre içinde Sultan Selim ve Şerafeddin Câmilerinde özel olarak Tefsir ve diğer dinî, ilmî, edebî dersler verip Hafız Divanı'nı okutan Abdülaziz Mecdî, Konya ulemâsını etkilemiş bir zattır. 1908'den itibaren Balıkesir Mebusu seçilmiştir. (Bkz. Osman ERGİN, ***Balıkesirli Abdülaziz Mecdî TOLUN Hayatı ve Şahsiyeti***, İstanbul 1942; UZ, *aynı eser*, c.1., s.196.)

511 BAYRAM, *Evhadiyye Tarikatı*, s.VIII.

512 TEKELİ-İLKİN, *aynı eser*, s.8-9.

düşüyordu diyebiliriz. Aynen gayr-i müslim tebaya ait okullar gibi. Nasıl onların kendi mezhep ve cemaatlerine ait okulları varsa, Müslüman tebanın da medreseleri bulunuyordu. Artık medreseler, devletin ilmiye müessesesi olmaktan yavaş yavaş çıkıyordu. Medrese geleneksel yapısını geri sayarak korurken, Batı tipi okullar kurumlaşıyor; ordu, adliye, sıhhiye vb. müesseselere eleman yetiştiriyordu. Medreselerin eleman yetiştirdiği yargı sınırlanırken, bürokrasi elden çıkıyor gibiydi. Şu haliyle medreseler, devlet ilgisinin uzağında halkla maddî ve manevî yönden iç-içe hale geldi. İşte bu noktaya gelindiğinde tekke ve medreseyi bünyesinde birleştiren medreselerin kurulduğunu görüyoruz. II.Meşrutiyet'le birlikte açılan Konya Islah-ı Medâris'i bunlardandır. Burada Nakşibendi şeyhleri müderristir. Halidiye dervişleri, lisan ve bilim labaratuarlarında ilim yolcusudur. Çile doldurma, sadece mistik bir dünyanın fizik ötesinde yoğunlaşarak gerçekleşmez. İlim taleb ederek, daha fazlasını isteyerek, modern-resmî eğitim kurumlarını gölgede bırakacak bir atılımı gerçekleştirerek doldurulur.

Ama bütün medrese veya tekkeler aynı çizgide değildir. Konya'da başta Mevlânâ Dergâhı olmak üzere 14 tekke vardır.[513] Buralarda "eli boş, ne yaptığını bilmeyen, bedavadan yiyip-içen ve çalışmayan insanlar" vardır. Bin meşakkattle karnını doyurmaya çalışan halk karşısında bu çeşit insanların, şu yaşayış şeklinden hem vakıf sahipleri hem de "velî ruhları razı" değildir. Öyleyse Mevlâna Dergâhı'nda mükemmel bir ilmî medrese açılmalı, diğer tekkelerden gelen dervişler de bu medreseden diploma almadıkça "çile"yi tamamlamış sayılmamalıdır. Bu "elzem" işe Çelebi'nin teşebbüs etmesini isteyen M.Muhlis şöyle der: "Cahil dervişlerin kafalarını dahi ilmin hakîkî nuruyla tenvîr etmelidir. Bunun için binlerce lira vâridâtı olan tekkelerin paraları yalnız yenüp-içileceğine bir kısm-ı mühimmî, oralarda teşkîl kılınacak olan Medâris-i İlmiye'ye sarf olunarak tahsîl-i ilm etmelidir."[514] Mehmed Muhlis'in "bütün ulûm-ı maddiye ve maneviye tahsil olunarak hakikî dervişler yetiştirilmesi ve diğer tekkelerden buraya geleceklerin bu medrese-i hakikîden icâzet" alması temennisini Islâh-ı Medâris-i İslâmiye'nin gerçekleştirmeye çalıştığını belirtebiliriz.

XIV. Medrese Öncesi Eğitim

Mimarîde vazgeçilmez kaidedir: Temel ne kadar sağlam olursa, binanın o kadar çok yükselebilme şansı vardır.

---

513 SURAL, *aynı dizi*, 30 Temmuz 1975.
514 Mehmed Muhlis (KONER), *İnkılâb-ı Efkârdan Maârif*, Konya 1329 R., s.48.

Medrese eğitiminin temeli de önceden atılmaktadır. Sıbyan veya genel adıyla ibtidâî eğitimi, hafız sınıf veya mektepleri, ardından rüşdiyeler medrese tahsilinin temelini oluşturmaktadır.

23 Eylül 1329 (1913) tarihli "Mekâtib-i İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatı", "İbtidâî eğitimine mahsus müesseseleri" şöyle sıralar:

1.Ana Mektebleri ve Sıbyan Sınıfları.

2 Mekâtib-i İbtidâiye.

3.Elişleri ve İhtiraf (sanat) Mektebleri.[515]

II.Meşrutiyet devrinde, esas itibariyle ilköğretimi sistemleştirmeyi hedef alan bu kanuna göre Ana Mektepleri 4-7 yaş arası çocukların eğitimine mahsustur.[516] Cumhuriyet öncesi şehir merkezlerinde yeni yeni açılmaya başlanan ve Konya'da da bulunan Ana Mektepleri'nden çok tarihî geçmiş itibariyle **Sıbyan Mektebleri** üzerinde durulması gerekmektedir. Gerçi geçici kanun, "sıbyan mektebi"dememiştir; "sıbyan sınıfı "demiştir. Çünkü artık bu kanunla sıbyan mekteplerinin kaldırılması düşünülmektedir. Ama normal ibtidâî eğitimi (ilkokul); 7 yaşına girilen yılın Eylül'ünden 16 yaşına girilen yılın Haziran başına kadar kabul edilmektedir.(md.77) Şu halde, 5-6 yaş grubu ana mektebinin bulunmadığı yerde açıktadır. İşte ibtidâî öncesi olarak 5-6 yaşında 20'yi aşkın çocuk varsa onlara "sıbyan sınıfı" açılacaktır. Artık **sıbyan mektebi** değil, bir alt bölüm olarak sıbyan sınıfı söz konusudur.

A. Sıbyan Mektebleri

Halk arasında, "çocuklar"a sıbyan denirdi. Okulları ise, Mahalle Mektebi, Taşmekteb diye adlandırılırdı. Resmiyette aynı kurumlara, Dârü't-Talim, Mektep, Mektephâne, Muallimhâne, Dârü'l-İlim denirdi.

Her mahalle ve hemen her köyde vardı. Ekseriye câmilere bitişik yapılırdı.

Giderleri, genelde vakıf gelirlerinden sağlanırdı. Bazı mahallelerde halk elbirliği ile mektep yapar, muallim ücretini de öğrenci velileri öderdi.

Muallimleri çoğunlukla, câmilerde imamlık, müezzinlik yapan "sarıklı bir hoca" idi. Bunlar medrese eğitiminden geçmiş kimselerdi. Bazan ihtiyarca bir kadın da muallimlik yapardı.[517]

---

515 Reşat ÖZALP, ***Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)***, İstanbul 1982, s.83.

516 Bk. "Ana Mektepleri Nizamnâmesi", 2 Mart 1915, ÖZALP, ***aynı eser***, s.548-550.

517 Nâfi Atuf (KANSU), ***Türkiye Maarif Tarihi***, c. II., İstanbul 1932, s.11; Yahya AKYÜZ, ***Türk Eğitim Tarihi***, Ankara 1989, s.93; Adnan ŞİŞMAN, ***Galatasaray Mekteb-i Sultânisi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları 1868-1871***, İstanbul 1989, s.10; ***1967***

Muallim seçiminde, önceleri şehrin ileri gelenleri ile birlikte kadı önemli rol oynamıştır. Bunların muallim seçtiği kimse, kadı arzı ile padişaha sunulup "berat" istenmiş, beratın gelmesiyle de atama kesinleşmiştir.[518] Son zamanlarda ise muallim, Maarif Vekâleti tarafından tayin edilmiştir.[519]

1923'e gelinceye kadar sıbyan mekteplerinde ortalama 4-14 yaş arasındaki kız ve erkek çocukları okumuştur.[520] Tabii dersleri, çocuklara hayat için gerekli temel bilgi ve beceri ile dinî değerlerini kazandırmayı hedeflemektedir.

Harekeli Türkçe[521], Muhtasar Ahlâk veya (Adâb-ı Muâşeret), Türkçe Tecvid, Türkçe İlmihal, basit hesap ve yazı dersleri, Kur'an-ı yüzünden okuma öğretilirdi. Buradan hareketle "Kur'an okutmak, namaz kılma usullerini ve namazda okunacak ayet ve duaları öğretmek biraz da yazı yazdırmak" için kurulmuşlardı da denilebilir.[522]

Tahsil süresi, 1846 Talimatnâmesi ile 4 yıl tesbit edilir. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'ne göre de 4 yıldır. Aynı nizamnâmeye göre erkekler 7, kızlar 6 yaşında başlayıp 11 yaşında bitireceklerdir.[523]

Kız ve erkek mektepleri ayrı ayrıdır. Kızları okutan yaşlı kadınlar, "Kur'ân, Subha-i Sıbyan, Tuhfa-ı Vahbi" gibi risaleler okurdu. Kur'ân, yazı karalamasından (sülüs) sonra hıfza çalışılırdı. Tabi Kur'an, tecvit kurallarına uygun okunduğu gibi en az bir defa hatmedilecek, dört işlem kuralları bellenecektir.[524]

Burada adı geçen "Subha-i Sıbyan", manzum ve aynı zamanda aruz kaidelerini de öğreten bir sözlüktür. İlkokul çağında iken babası, Selekler'e okutmuştur. Onun için Selekler, "anlasa-anlamasa da şiir okumayı sevmektedir."[525]

Konya İl Yıllığı, s.257; Musa ÇADIRCI, ***Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları***, Ankara 1991, s.96.

518 ÇADIRCI, ***aynı eser***, s.97.

519 ÖZALP, ***aynı eser***, s.101 (bkz. "Tedrisât-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati", 95 md.)

520 Hasan AKGÜNDÜZ, ***Teşkilât ve İdare Bakımından Osmanlı MedreseSistemi (Klasik Dönem)***, Konya 1989, s.337. (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.); Vedat GÜNYOL, "Mektep", ***İ.A.***, c.7, s.655.

521 Nâfi Atuf, ***aynı eser***, c.II., s.11'de Türkçeden ziyade Kur'an öğretildiğini yazar.

522 Osman ERGİN, ***Türkiye Maarif Tarihi***, c.I-II., İstanbul 1977, s.86; GÜNYOL, ***aynı yer***, c.7, s.655; AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s.337.

523 GÜNYOL, ***aynı yer***, c.7., s.655; (KANSU), sıbyan mekteplerinde, belirli "ders senesi ve programın" olmadığını yazar. Bk. Nâfi Atuf, ***aynı eser***, c.II., s.11.

524 Sadık ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.I. İstanbul 1980, s.XII; İhsan SUNGU, "Mekteb-i Maarif-i Adliyyenin Tesisi", ***Tarih Vesikaları***, c.I., Sayı 3, Birinciteşrin 1941,s.213; Hasan CİCİOĞLU, ***Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim***, Ankara 1985, s.7.

525 Macit SELEKLER, "Altın Çeşme İlkokulu Yeni Binaya Kavuşacak", ***Şehir Postası***, 18-19 Mayıs 1962, Konya, s.2.

Mahalle mektebine merasimle başlanırdı. Bu merasime, "Bed'-i Besmele Cemiyeti" veya halk tabiri ile "Amin Alayı" denirdi."[526] Bu konuda Osmanlı coğrafyasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Konya'daki sıbyan mektepleri ile Yahya Kemâl'in Üsküb'de okuduğu "Yeni Mektep" adlı I.Murad'dan (1328-1389) kalma mektebin farkı yoktur. Yahya Kemâl, Murad Hüdavendiğâr'ın yaptırdığı câminin yanındaki sıbyan mektebinde, 5 yaşında iken öğrenime başlar. Tek odada bir hoca tarafından okutulur. Onun hocası Gani Efendi de, Konya'dakiler gibi aynı zamanda Sultan Murad Câmii'nin müezzinidir. Öğretim metodu da benzerdir.[527] Ana-baba, 5 yaşındaki çocuğunu hocaya "Eti senin, kemiği benim" diyerek teslim ederdi. Bu çocuk, bazen 7 yaşında iken hafız-ı Kur'ân olabilirdi.[528]

İ.Baykal'ın 1912-1916 yılları arasında Sille'de okuduğu Mahalle Mektebi, Yahya Kemâl'in mektebine benzemektedir. "Mahalle camiinin altında karanlık, kasvetli büyükçe bir oda"dır burası. "Paçavradan doldurulmuş eski minderler üzerine oturuyor, sabit peykeler üzerinde cüzleri bazen âhenkli hep bir ağızdan, bazen de karma karışık bir edâ ile" okumaktadırlar. Hocaları "Küllüoğlu Mehmet Efendi"dir. İmamdır. Çocuklar, hocalarına "Hoca Baba" demektedirler.

Öğrendikleri bilgiler amelîdir. Bilgi yanında abdest aldırılıp, namaz kıldırılmakta, müezzinlik yapmaktadırlar. Ayrıca "aşır" okuyup, oruç tutmaktadırlar. Sille'nin bugün bile geleneksel çizgiler taşıyan gelin alaylarında çocuklara "âmin" söyletilmektedir. Böylece bilgiler, uygulamaya konmaktadır. Yazı öğrenmede başarı yüksek değildir. Bir de hocalar, çalışmalarına karşılık okuyan her çocuktan haftalık almaktadırlar. "Haftalık (ücret), aynî veya nakdî" olabilmektedir.[529] Sural, mahalle mektebi hocalarının geçimlerini; çocukların getirdikleri ile sağladıklarını, haftanın Perşembe günü getirildiği için bu paralara "perşembelik" denildiğini yazmaktadır. Çocuk velileri, ayrıca hediye de vermektedirler.[530]

---

526 GÜNYOL, *aynı eser*, c.7, s.658.

527 Yahya Kemâl (BEYATLI), *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*, İstanbul 1986, s.21-29.

528 SELEKLER, "Altunçeşme İlkokulu", *aynı yer*, 18 Mayıs 1962, s.2.

529 İhsan BAYKAL, *Yaşantılar ve Eğitim-Bir Öğretmenin Anıları*, Konya 1966, s.20-22.

530 Mahmut SURAL, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", *aynı yer*, 24 Temmuz 1975, s.3; ERGİN, *aynı eser*, c.I-II., s.87-90'da sıbyan mekteplerinde çocukların parasız okuduğunu yazmaktadır. Üstelik çocuklara hem **gündelik** hem **elbise** verilmekte, bedeva yiyip-içmektedirler. Yılda bir defa çocuklar gezintiye götürürlürlerdi. Yine yılda bir defa sırayla Babıâli'de kendilerine pilav, zerde yedirilip bahşiş verilmektedir. 1809'da padişah emriyle bu iş için 5 bin guruş ayrılmıştır.

Konya'daki mahalle mektepleri hakkında Sural, mektebin işleyiş ve yapısını yansıtan bigiler verir:[531] "Mahalle mekteplerinin tümü kerpiçten yapılmış, ortalama yüz metre kare üzerine oturtulmuş dörtgen biçiminde, damları kara örtülü, dar pencereli oldukları için karanlık yapılardır. "Bu dörtgen binanın uygun bir yerinde hocanın kürsüsü bulunur, kürsünün önünde de beş-altı çocuğun diz üstü oturabileceği bir kerevet olurdu. Çocuklar, bu kerevete sırayla dizilir biri okurken diğerleri dinlerdi.[532] Mektebin ilgi çekici kısımları şunlardır:

Maşrapalı Su Küpleri

"Mektebin kapısından içeri girilince sağ veya solunuzda iri iri su küpleri görürdünüz. Ağızlarında tahta kapaklar, kapakların üstünde de toprak, teneke veya çinko maşrapalar bulunurdu. Çocuklar bu maşrapaları küplerden doldurarak su içerlerdi."

Yer Sıraları

"Mektebin diğer geniş bölümünde uzun yer sıraları bulunur, çocuklar bu sıralara karşılıklı olarak otururlardı. Tabanda döşeme olmadığı için her çocuk evinden bir posteki ya da küçük ve uydurma bir minder getirir altına sererdi ki buna "çul" derlerdi.[533] Mektep dağıldıktan sonra gediklileri içeride kalır, çullarla birbirlerine girer, bu oyunun adına da "çul dövüşü" denilir ve mektep bir toz-duman fırtınasına tutulurdu. Çullar böyle birbirine karıştığı için ertesi sabah mektebe gelenler çullarını arar bulur, tekrar yerlerine sererlerdi."

Helâ İhtiyacı

"Tuvalete çıkmak sıra" iledir. "Bu iş için ya hocadan izin alınır ya da kalfaların gözetimindeki (geldi-gitti) tahtası kullanılırdı."

Selekler, mektebin bugünkü saatle sabahın dokuzunda açıldığını, öğle namazından yarım saat önce başlamak üzere bir saatlik ara verildiğini anlatır. Kapanış ise saat 5'tedir.

---

531 SURAL, *aynı yer*, 25 Temmuz 1975, s.3.

532 SELEKLER, "Altın Çeşme",*aynı yer*, 18 Mayıs 1962, s.2'de Altın Çeşme Mahalle Mektebini anlatır: Hoca aynı yaştaki kız-oğlan bütün çocukları bir dershaneye doldurmuştur. Kendisi bir köşesine yerden bir basamak yüksek sedir üstüne postunu sermiş, bağdaş kurmuş oturmaktadır. Önünde ise 3-5 çocuk alabilecek bir rahlesi vardır. Çocukları üçer-beşer o rahleye çağırıp hep bir ağızdan okutmaktadır. Her zaman değilse bile bazan yanılanları yakalayıp, tokatlamaktadır.

533 AKYÜZ, *aynı eser*, s.96'da çocukların mektebin tabanına serilen hasır, kilim üzerine veya evlerinden getirdikleri minderler üzerine diz çökerek oturup önlerindeki rahle üzerine konan kitapları okuduklarını yazmaktadır.

Konya'daki mahalle mektepleri hakkında Sural, mektebin işleyiş ve yapısını yansıtan bigiler verir:[531] "Mahalle mekteplerinin tümü kerpiçten yapılmış, ortalama yüz metre kare üzerine oturtulmuş dörtgen biçiminde, damları kara örtülü, dar pencereli oldukları için karanlık yapılardır. "Bu dörtgen binanın uygun bir yerinde hocanın kürsüsü bulunur, kürsünün önünde de beş-altı çocuğun diz üstü oturabileceği bir kerevet olurdu. Çocuklar, bu kerevete sırayla dizilir biri okurken diğerleri dinlerdi.[532] Mektebin ilgi çekici kısımları şunlardır:

Maşrapalı Su Küpleri

"Mektebin kapısından içeri girilince sağ veya solunuzda iri iri su küpleri görürdünüz. Ağızlarında tahta kapaklar, kapakların üstünde de toprak, teneke veya çinko maşrapalar bulunurdu. Çocuklar bu maşrapaları küplerden doldurarak su içerlerdi."

Yer Sıraları

"Mektebin diğer geniş bölümünde uzun yer sıraları bulunur, çocuklar bu sıralara karşılıklı olarak otururlardı. Tabanda döşeme olmadığı için her çocuk evinden bir posteki ya da küçük ve uydruma bir minder getirir altına sererdi ki buna "çul" derlerdi.[533] Mektep dağıldıktan sonra gediklileri içeride kalır, çullarla birbirlerine girer, bu oyunun adına da "çul dövüşü" denilir ve mektep bir toz-duman fırtınasına tutulurdu. Çullar böyle birbirine karıştığı için ertesi sabah mektebe gelenler çullarını arar bulur, tekrar yerlerine sererlerdi."

Helâ İhtiyacı

"Tuvalete çıkmak sıra" iledir. "Bu iş için ya hocadan izin alınır ya da kalfaların gözetimindeki (geldi-gitti) tahtası kullanılırdı."

Selekler, mektebin bugünkü saatle sabahın dokuzunda açıldığını, öğle namazından yarım saat önce başlamak üzere bir saatlik ara verildiğini anlatır. Kapanış ise saat 5'tedir.

---

531 SURAL, *aynı yer*, 25 Temmuz 1975, s.3.

532 SELEKLER, "Altın Çeşme",*aynı yer*, 18 Mayıs 1962, s.2'de Altın Çeşme Mahalle Mektebini anlatır: Hoca aynı yaştaki kız-oğlan bütün çocukları bir dershaneye doldurmuştur. Kendisi bir köşesine yerden bir basamak yüksek sedir üstüne postunu sermiş, bağdaş kurmuş oturmaktadır. Önünde ise 3-5 çocuk alabilecek bir rahlesi vardır. Çocukları üçer-beşer o rahleye çağırıp hep bir ağızdan okutmaktadır. Her zaman değilse bile bazan yanılanları yakalayıp, tokatlamaktadır.

533 AKYÜZ, *aynı eser*, s.96'da çocukların mektebin tabanına serilen hasır, kilim üzerine veya evlerinden getirdikleri minderler üzerine diz çökerek oturup önlerindeki rahle üzerine konan kitapları okuduklarını yazmaktadır.

Öğle Yemeği

Çocuklar öğle yemeklerinde evlerinden getirdikleri yemekleri sokaklarda oturarak yemektedirler. "İkindiye yakın karnı acıkanlar, ekmeği artanlardan "bir satır, iki satır" -ki, bu bir parmak ölçüsü idi-ertesi günü vermek üzere ödünç ekmek" almaktadırlar. "Evlerden gelen yemekler; kahve cezveleri içinde pekmez, bezlere sarılmış **turfan yoğurdu**, peynir, mevsimine göre salatalık, domates" gibi şeylerdir. "Sıvı halindeki yiyecekler, "süreç" denilen şemsiye telinin ucuna bir lokma ekmek geçirilerek cezveye banılır ve ağıza götürülürdü. Heybeye benzeyen iki gözlü cüz torbalarının bir gözüne de **tandır** ekmeği konulurdu."

Halk Çocukları

"Bu mekteplere devam edenler kuşkusuz halk çocuklarıydı. Sayıları çok az olan zengin, aristokrat aile çocukları özel hocalardan ders alırlardı." Bu arada sosyal hayat ve seviye de çocuklar üzerinde kendisini göstermektedir. Zira mektepte "yiğit harcı bit"ler çoktur. Kızların saç örümlerinin arası bitlidir. Başlara zeytin yağı ile karışık "surûri" sürüldüğü için ağır bir koku vardır.

Hacı Pilâvı

Öğrenci kavgalarının, falakanın eksik olmadığı mahalle mekteplerinin en zevkli işlerinden birisi de hacı pilâvına gitmektir. "Mektep çocukları; Muharrem Ayında "Aşûre", sonra hacdan dönenlerin döktükleri "Hacı Pilâvı"na götürülürlerdi. Bu ziyafetlere gidiş, bir gün önceden haber verilir ve çocuklar o gün evlerinden, bellerine birer kaşık sokarak gelirlerdi. Ziyafet yerine gidiş, pek âlâ-yı vâlâ ile olur, sıra halinde yürüyüşe geçen çocukların bir bölümü, nakaratı "hoş geldiniz hacılar" olan bir ilâhi okur, diğer bölümü de "âmin" çekerlerdi. Çığlık çığlığa hacı evine veya âşûre kaynatılan eve gelinir, kazanlar duâ ile açılır, doya-kana yenilir-içilirdi."

Görüleceği üzere, Osmanlı dönemi Müslüman Türk toplumu, çocuklarına dinî günlerin havasını yaşatmanın bir yolunu bulmuştur. Böylesine bir şenlikli alayla gidip, tatlı âşûre çorbasını içen çocuk; 10 Muharrem gününü kolay kolay unutamazdı. Veya varlığından çocukları da nasiplendiren bir "hacı emmi"nin ikramı, kendisine ve varlığına saygının başlangıcı olabilirdi.

Öğretim Metodu

Mahalle mektebinde, kendine has gelenekselleşmiş bir öğretim usûlü vardır. Alfabe öğretimi şöyledir[534]:

---

534 SURAL, "Her Yönüyla Konya", *aynı yer*, 26 Temmuz 1975, s.3.

"**Elif** deynek gibi. **Ba** teneke gibi. **Ta** ona benzer, **Sa** ona benzer. **Cim** çevrecik, **Ha** ona benzer, **Hı** ona benzer. **Dal** beli bükük, **Zal** ona benzer. **İre** çengel gibi, **Ze** ona benzer. **Sin** üç dişli, **Şın** ona benzer. **Sad** badem gözlü, **Dad** ona benzer. **Tı** eli çomaklı, **Zı** ona benzer. **Ayın** ağzı açık, **Gayın** ona benzer. **Fa** kuzu başlı, **Kaf** ona benzer. **Kef** devecik, **Lâm** orâcık, **Mim** çomâcık, **Nun** çanâcık, **Vav** bir gözlü, **He** iki gözlü, **Lâmelif**, ya."

Harfler tanıtılarak yazılıp, "şu elif, şu be.." diye göze-kulağa birden hitap edilmiyor sadece kulak yoluyla gidiliyordu.

Üstün, esireyi okuma, okutma işlemi de aynı usûldedir: "Elif kisin ingililli, elif kisa engililli, elif kütür üngülüllü. Ba kisin bingililli, ba kisa bengililli, ba kütür büngülüllü...[535] ve hep böyle giderdi. Bu okuyuşun da kendine göre bir ses temposu vardı."

Öğretim metodunda; çocuğun aklına, idrakine hitabetme yerine artık folklorik mahiyette bir geleneksellleşme vardı. Ama bu geleneksel öğretim tarzından alınan dinî hava, halkın desteğini çekiyordu. Sural bu durumu şöyle anlatır: "Bir mahalle mektebine aylarca gidip gelmiş ve bu engilli-bengilliden bir şey anlamamıştım. Durum bu iken her mektep dönüşünde, zavallı anam bana iltifatlar yağdırır, "Ana benim yavrıımmm! /Ağzından misler kokmuş." diye beni teşvik ederdi. Ben de ağzımda mis koktuğuna sahiden inanırdım."[536]

Her Perşembe günü "Perşembelik"in getirildiği gibi Çarşamba günü de bir başka âdet gelişmiştir. Zira her Çarşamba günü aşır okunması mutaddır. Çocuklar aşır okunacağı zaman rahlede hocanın tam önüne gelmemeğe çalışmaktadırlar. Öne gelenler kenara oturmakta, orta boş kaldığı için hoca, oraya çocuk çağırmaktadır. Çünkü ortada yanlış okuyunca hocaya yakalanma ve ceza yeme ihtimali vardır. Bir defasında Selekler de ezberlemesi gereken "ve in yesesk-Allah.." aşr-şerifini ezberlemeden yakalanmış fakat hoca dövmemiş ama iyi okuyan bir arkadaşını çağırarak ona aşır öğretmesini söylemiştir.[537]

Mektebin başka âdetleri de vardır. Meselâ, "kurak yıllarda mektepler dağılırken çocukların tümü cüz torbalarını boyunlarına geçirir ve hocanın kürsüsü önünde bir yarım daire çizerek toplanırlar. Ayakta ve hep bir hep

---

535 Sıbyan mekteplerinde musikîyi ön plâna çıkaran başka örnekler de vardır:"Elif dal'i dala dili. Dinbil yâli dob dob. / Ba bâli bala bili. Dinbil yâli büb büb./ Ta tâli tala tili. Tinbil yâli tob tob." veya "Elif küsüne elif küsüni elif küsünü / Be küsüne be küsüni be küsünü" Aynı harfleri okumayı öğretmek için bugün sadece harf şekli gösterilerek "e, i, ü / be, bi, bü" denilmektedir. Hasan ÇOPUR ile 24 Temmuz 1995 tarihli görüşmeden.

536 SURAL, "Her Yönüyle Konya", *aynı yer*, 26 Temmuz 1975, s.3.

537 SELEKLER, "Altınçeşme İlkokulu", *aynı yer*, 18 Mayıs 1962, s.2.

ağızdan yağmur duası ile ilgili bir âyeti yüksek sesle "ve hüvellezî-yunezzilü'l-gaayse- minbâdiii- makanetuu..." ve ilh. okurlar. Mektep hocası da elindeki deynekle, bir orkestra şefi edasıyla bu tempolu okuyuşu yönetir, âyet bir kaç defa tekrarlandıktan sonra okul dağılırdı."[538]

Konya'da 1887 yılı itibariyle 140 adet sıbyan mektebi, buna karşılık 7 ibtidâi bir de Tahir Paşa'nın açtığı Nümüne Mektebi vardır.[539]

Konya içinde bazı mahalle mektepleri şunlardır:

İç Karaaslan Mahallesi'nde "Akkülâh", Nümûne Fırını civarında "Taşmektep", şimdiki Konaltaş binasının yerinde "Hamidiye", Topraklıkta "Boyalı", Kışla Caddesi'nde "Dolav", Ölü Bekledi Mahallesi'nde "Hınçalı", Mevlânâ Müzesi kuzey kapısının bulunduğu dar sokağın içinde "Türbe", Hakimiyet-i Milliye İlkokulu yakınında "Asmalı" ve ayrıca bulundukları mahalle veya semtin adını alan Uluırmak, Tahtatepen, Sarıyakup, Aksinne, Sedirler, Köprübaşı[540], Şeyhalaman, Hacıhasanbaşı, Kıraathâne, Hacı Fettah, Altınçeşme, Akçeşme, Karaciğan, İnasa Mahsus, Zükura Mahsus Mektepler.[541]

B. İbtidâiler

İbtidâiler, sıbyan mekteplerine göre yeni açılan "dersaneli, salonlu, bahçeli, modern ilkokullar"dır. İlk olarak Konya Valisi Sakızlı Ahmet Esat Paşa, 1876 yılında şehri yedi semte bölerek her semtte bir ibtidâi açmıştır. 1878'de Akif Paşa kendi adıyla anılan ibtidâiyi, sonra Avlonyalı Ferit Paşa da 18 yeni ibtidâiyi açmıştır.[542]

Bu okullarda tahsil süresi üç yıldır. Alfabe, Tecvid, İmlâ, Sarf, Nahiv, Hesap, Hendese, Kur'an öğretilmektedir. Öğrenci kitap olarak sadece Kur'an ve Tecvid-i Karabaş'ı okula götürmektedir. Hesaptan dört işlem (amel-i erbea), kesr-i âdî, kesr-i a'sari (ondalık, basit kesirler) Nisbet,

---

538 SURAL, "Her Yönüyle Konya", *aynı yer*, 26 Temmuz1975, s.3.

539 ***KVS 1305 H.*** s.65. Mehmed Muhlis (KONER), ***aynı eser***, s.13'te Konya'da "Otuz kadar sıbyan" olmak üzere 40 civarında mektep bulunduğunu yazar. Her mektepte ortalama 150 çocuk okuduğunu varsayarsak altı bin ilkokul öğrencisinin bulunduğunu söyler. 26 yılda mektep sayısının;***1305 H. Konya Vilâyeti Salnâmesi***'ndeki toplam rakam olan 147'den 40'a düştüğünü kabul etmek doğru gözükmemektedir. Üstelik her mektep başına verilen talebe sayısı da su götürür mahiyettedir.

540 Köprübaşı Sıbyan Mektebi'nin Kitabesi Mevlânâ Müzesi'nde 1047 Envanter No. ile sergilenmektedir. 1290 H/1873 M. tarihli Kitabe şöyledir: 1-"Şeh-ı Abdülaziz'e kıl dua her dem bu vacibtir."/2-" Ki tahsil-i hüner aslında pek sehl u mürettebdir."/3-" Zebân-ı şükürle târih-i tâmın söyledi dâi"/4- "Bina oldu bu zîb-i resmle Sıbyâne Mekteptir."

541 SURAL, "Her Yönüyle Konya", ***aynı yer***, 24 Temmuz 1975, s.3; ***1298 H. KVS***, s.157.

542 Tevfik BÜYÜKSARIKULAK, ***II. Abdülhamid Dönemi Sâlnâmelerine Göre Konya Vilâyeti Merkez Sancağının İktisadî Durumu***, Konya 1988, s.11. (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi); 1967 Konya İl Yıllığı, s.257'de Vali Ferit Paşa zamanında Konya Merkezinde 25 ilkokul (ibtidâi) ve 2 bin öğrenci olduğu yazılır.

Tenasüp (faize kadar); Türkçeden sarf, nahiv kaideleri; İlmihalden İslâm'ın âdab ve erkânı, farz ibâdetlerin âdab ve erkânı, kavait, Hüsnühat, Coğrafya, Tarih gösterilirdi.[543]

1321-1324'te Konya merkezinde 28 ibtidâide 1859 öğrenci bulunmaktadır.[544] 1325'te ise, iki özel ile birlikte ibtidâi sayısı 30, öğrenci miktarı, ikibindir.[545] Aynı yıl Konya Vilâyeti'nin 10.530.900 guruşluk "**Maarif İrâdı**" bulunmaktadır. 1325 yılı genel bütçeden o da altı aylığına olmak üzere "Vilâyet Mekteb-i İbtidâiyesine" ayrılan tahsisat 250 bin guruştur. Vilâyetin "cesameti", Vilâyet dahilindeki köylere açılması gereken ilkokulların çokluğu gözönünde tutularak, Meclis-i Umumi toplantısında, bu miktarın 1.051.168 guruşa çıkarılması kararlaştırılmıştır.[546]

1923-1924 yılına gelindiğinde ise Konya Vilâyeti'nde (genel) toplam 218 ilkokul (15'i kız) ve toplam 15.873 talebe (2.104'ü kız) bulunmaktadır.[547]

İbtidâilerde de Cumhuriyet devrine kadar görevli maaşları, halk veya Vakıflar (Evkaf) tarafından ödenmiştir.[548] Vakıflardaki değişiklikler üzerine ise ilkokul öğretmen maaşları, İl özel idareleri tarafından verilmeye başlanmıştır.

İbtidâilerden çıkanlar, masrafı "Maârif varidatından" karşılanan [549] erkek, kız rüşdiyelerine gittikleri gibi direkt veya rüşdiyeden sonra medreselere kaydolarak tahsile devam edebilmişlerdir.

C. Dârü'l-Huffazlar

Hafız yetiştirilen yere "dârü'l-huffaz" denilir; buralarda küçük yaşın ezberleme yeteneğinden faydalanmak düşünülürdü.[550] Aslında bir ilköğretim kurumu olan dârü'l-huffazlar, müstakil olduğu gibi bir sıbyan veya ibtidâinin "Huffaz Sınıfı" olabilirdi. İlkokul eğitimini tamalamış öğrenciler, Kur'an-ı ezberlemeye çalışırlardı. Ezberi bitirmiş olanlara "hafız"

---

543 SELEKLER, "Altınçeşme İlkokulu", ***aynı yer***, 19 Mayıs 1962, s.2; BÜYÜKSARIKULAK, ***aynı eser***, s.11; Nâfi Atuf, ***aynı eser***, c.II., s.12; BAYKAL, ***aynı eser***, s.23.

544 MEMA, ***Merkez İbtidâisi 1321-1324 İmtihan Cetvelleri***, Konya-Karatay İsmet Paşa İlkokulu altı.

545 ***KVS 1325 H.***, s.42-47; ***KVS, 1317 H.***,s.63'e göre 7 ibtidâideki devam eden öğrenci miktarı 501'dir. Toplam ibtidâi sayısı 31, talebe miktarı ise 2370'tir. 8 yıl sonraki salnâmede ibtidâi sayısının bir eksiğiyle 30 gösterilmesi dikkat çekicidir. Çünkü hem öğrenci sayısında hem de okul miktarında gerileme olmuştur.

546 ***Meclis-i Umumî Mukarrerâtı***, Konya 1326, s.71.

547 ***T.C. Devlet Salnâmesi (1340-1341 senesi)***, s.177.

548 Nafi Atuf, ***aynı eser***, c.II, s.12; Vakıflarla ilişki için bk. ***KŞS 133***, s.30; VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumi: 3295, ayrıca ***DN:496***, s.77.

549 ***KVS 1305 H.***, S.72.

550 PAKALIN, ***aynı eser***, c.I, s.399; CİCİOĞLU, ***aynı eser***, s.7.

denirdi. Dârü'l-huffazın üst kurumu yani kıraat ilminin tamamlandığı yerlere ise dârü'l-kurra denirdi.

Bir huffaz mektebinde, ihtiyat sınıfı ve huffaz sınıfı olmak üzere iki sınıf bulunurdu. **İhtiyat Sınıfı,** öğrenciyi hafızlığa hazırlamaktadır. Onun için görülen dersler şunlardır: Kur'an-ı Kerim, Yazı, Hesab-ı Zıhnî. **Huffaz Sınıfında** ise Kur'an-ı Kerim ve Tecvid ile Hüsnü Hat dersleri bulunmaktadır. Konya Huffaz Mektebi'nin 1329/1913 Yılı İmtihan Cetveli'nden öğrendiğimize göre; bu mektebin bir de inas (kız) sınıfı bulunmaktadır. Kızların sınıfında görülen ders, sadece Ecza-yı Şerife yani Kur'an-ın 30 cüzü'dür.[551] Toplam 62 talebenin sınıflara dağılımı ise şöyledir: İnas'ta 14, İhtiyat sınıfında 40, Huffaz sınıfında 8,- ki bu 8 kişinin hepsi de hafızlığı başarmıştır- talebe vardır.

Hafızlık, toplum önünde önemli bir olaydı. Bir çocuk hafız olduğu zaman büyük câmilerden birinde duası yapılırdı. Pek şatafatlı olan hafızlık töreninde yemek de verilirdi. Hafızın babası zenginse pilâvlar dökülür, fakir-fukara başta olmak üzere, eşraf, tanıdık-tanımadık herkes pilâv sofralarında "doya-kana" yer içerdi. Ayrıca hafız ve yakın arkadaşlarına yeni elbise yapılır, arkalarına da şallar örtülürdü. Câmide yapılan törenden sonra yer yerinden oynar, hafız efendiye ve ailesine imrenilerek bakılırdı. "Konyalı kadınlar için en erişilmez yücelikler, hafız anası, hacı karısı" olmaktır.[552] Bu sıcak yakın ilgi, çocukları hafızlığa özendiren önemli bir teşvik idi.

Millî Mücadele döneminde iki kardeşin hafızlık töreni, gazete haberi olmuştur. Buna göre Şemsü'l-Huffaz Mektebi'ni bitiren Süleyman Ağa oğlu Hafız Ahmet ve Enver'in Kapu Câmii'nde Cuma Namazı'ndan sonra "Hafız Cemiyetleri icra edilecektir." Bu haberde, unutulmayan ve özellikle vurgulanan kısım ise şudur: "Mukaddes millet ve ordumuzun selâmet ve saâdeti ve fevz (zafer) ve nusreti için" müessir duâlar okunacaktır. "Şu cemiyet-i hayriyede hâzır bulunmalarını umûma tavsiye ederiz."[553] Babalık'ın haberi, her vesile ile akılların cepheye gittiğini göstermektedir. Yunan'ın Akşehir yakınlarına kadar sokulduğu günlerde Cuma Namazı'nı kılmak, hafızları kutlamak için toplanan insanlar, millet ve ordunun huzur ve kurtuluşunu istemekte, zafer ve Allah'ın yardımı için el açmaya çağrılmaktadırlar. Vatanı tehlikede, yakınları cephede olanlar için başka bir şeyi düşünmek de zaten mümkün değildir.

---

551 MEMA, ***Konya Merkez ve Umum Mülhakât İlk Mektebleri İmtihan Cedvelleri 1329,*** Huffaz Mektebine Mahsus 1329 Senesi İmtihan Cedveli Çizelgesi.

552 SURAL, "Her Yönüyle Konya", ***aynı yer,*** 26 Temmuz 1975, s.3.

553 "Hafız Cemiyeti", ***Babalık,*** 24 Receb 1340/23 Mart 1338/1922, s.2.

1. Hafız Yetiştirme ve Töreni

Hafız yetiştirme tarzı ve töreni ile ilgili olarak eski Konya öğretmenlerinden İsmail Zühtü[554], eğitim anlayışı ile sosyal yapıyı yansıtan, gözardı edemeyeceğimiz bilgiler vermektedir.[555] Buna göre mektebe getirilen bir çocuk, yazmaktan ziyade biraz okumayı öğrendi mi, babası ve hocası tarafından kararlaştırılarak hafızlığa başlatılmaktadır. Bundan sonra takip edilen usûl şudur: "Çocuğa her gün biraz daha artırılmak şartıyla Kur'an-ı Kerîm'den yarım sahifeden başlayarak yavaş yavaş iki sahifeye, belki de üç sahifeye kadar ezberlettirilmek üzere verilir, bu dersi her gün sabahları umumî derse başlamazdan evvel dinlenirdi. Hafızlığa başlayan bu çocuk hem hafız hem mektebin kalfaları meyanına dahil, daha doğrusu kalfalar hep bu hafızlardan ibaret olurdu. Çünkü hafızlığa başlayan bir çocuk, mektebin her türlü ulûm ve fünûnunu tahsil etmiş, bitirmiş addolunurdu." Hafızlığı bitirme süresi ise çocuğun zekâ derecesine bağlıdır. Bir seneden üç-dört seneye kadar devam edebilmektedir. Zaten hıfzı bitiren çocuk da o mektepteki tahsilin son derecesine varmış sayılmakta ve çıkarılmaktadır.

İsmail Zühtü, mahalle mekteblerinde hafızlığı tamamlayanlara diploma verilmediğini söyler. Diploma "tahsili ikmal eylediğini resmen tahrîren ilân"dır. Bunun yerine özel merasim düzenlenerek bütün hocalar ve ulema önünde "şifahen", "ikmâl-i tahsîl ettiği" ilân edilmektedir.

Hafızlık töreni hazırlıkları ise sıradan değildir.

Hafız olan çocuğun babası; önce hocasına, "istediği kumaştan olmak şartıyla dişinden tırnağına kadar bir elbise yaptırır ve biraz daha zengin ise bir kat da iç çamaşırı gönderir. Şayet fakir ise hocanın hakkı kalmamak üzere hiç olmazsa ayağına bir ayakkabı olsun tedarik eder. Hal ve vakti yerinde ise yemekler yaptırılır, bildik hocalar davet olunarak yenilir, içilir, dualar tilâvet olunur (okunur)"

Böyle zamanda hafız olmak ise tam bir üstünlük ve ayrıcalıktır.

"Hıfzı ikmal eden çocuk, gayet temiz giyinir, başına taze ve temiz bir âbânî sararak omuzuna bir şal örter, yanında hafız namzetleri olan bir-kaç refikıyla sıra ile bütün mektebleri dolaşarak hocanın kulağına eğilir . Yavaşça bir sır tevdî ediyormuş gibi kimseye aslâ duyurmayarak Hocayı,

---

554 İsmail Zühtü, Konya'da İttihat-Terakki Partisi ileri gelenlerinden, İttihat-Terakki mekteplerinde kurucu ve öğretmen olarak görev almış şair ve yazar birisidir. Bk ARABACI, *aynı eser*, s.69.

555 İsmail Zühtü, "Konya'nın eski (Mahelle Mektebleri) Hayatından: Bundan On-Onbeş Sene Evvelki Mekteblerde Usûl-i Terbiye ve Tedris", *Ocak*, S.9, 31 Kanunusani 1334 Konya, s.69.

"Hocam,... Efendi'nin mahsus selâmı var. Yarın sabah, bizde yemeğe, öğle üzeri de....Câmi'ye buyuracaksınız. Duâ var." diye davet eder. Bir mektebe Davetçi Hafız geldi mi, hocanın susturamadığı o büyük gürültü birden bire kendiliğinden kesiliverirdi. Artık bütün talebenin nazarı hafızda. Hafızın boynuna, sarığına, kundurasına, yüzüne bakarak açıktan açığa gıbta ederlerdi. Çünkü o, hafız olmuş mektepten büsbütün çıkıyor; mektebin bütün kahırlarına, sitemlerine, dayaklarına, mahrumiyetlerine ebediyyen veda ediyordu. Ah ne olurdu onlar da bir hafız olsalardı da onlar için bir çile demek olan şu dârü'l-azâbdan kurtulsalardı. Ah o günleri görecekler mi idi? Hepsinin kalbinde yeni yeni ümitler canlanır, herkes derse yeniden sarılırdı. Hele o mektebin hafız namzetleri onu görünce olanca kuvvetleriyle yeni ve taze hevesle iki büklüm olurcasına Kur'an-ı Kerîm'ler üzerine eğilüb-doğrulmaya başlarlardı."

Kendisi de öğretmen olan İsmail Zühtü'nün, talebe psikolojisini iyice vurguladığı davet anları bütün mekteplerde yaşanmaktadır. Çünkü yeni hafız, birinden çıkıp diğerine giderek mekteplerin hepsini dolaşıp hocalarını davet etmektedir. Ertesi yani "Hafız Cemiyetinin" toplanıp duanın yapılacağı gün ise, hazırlık erken başlamaktadır. Sabah dua hangi câmide okunacaksa babası ve akrabalarından üç-beş erkek giderek büyük kazanları, güğümleri hazırlamaktadırlar. "Çünkü, hafız okurken câmiye gelen her ferde, hocalara bardak bardak şerbet" dağıtılacaktır. Bu arada "ulu câmiin muhtelif yerlerine ateşler, buhurdanlıklar konarak öd ağacı, günlük vesaire gibi maddeler yakılıp" çevreye güzel kokular yayılmaktadır. Bu işler yapılırken vakti gelince "hafız oturarak Kur'an-ı Kerîm'den Amme Cüz'ünü ezber okur. Şayet yanılırsa tashih etmek üzere yanına birkaç hafız namzedi veya hafız da oturtulur. Okuyup bittikten sonra çocuklardan güzel sesli biri tarafından aşr-ı şerîf çekilir, şerbetler dağıtılır, duâlar biter. Herkes de yavaş yavaş dağılmaya başlar."

Dağılma ânında kadınlar bir âlemdir: "Hele bu sırada kadınları görmeli. Bu yeni hafızın validesini tebrik ve âdeta haset ederler, erkek evlâtları var ise; "Yah, biz okutamadık da...Hafız anası olamadık da...Âhirete ne yüzle varacağız da..İnşaallah oğlum büyüsün de hafız yapacağım da.. Hafız anasının yüzü ateş görmeyecekmiş de.."[556] derlerdi.

Kadınların, annelerin bu sıcak, yürekten ilgileri; toplumun İslâm inancıyla ilişkisini de sergilemektedir.

---

556 İsmail Zühtü, *aynı yer*, s.70.

Hafızların gündemde olduğu günler, sadece hafızlık merasiminin yapıldığı zamanlar değildir. Önemli toplantı veya törenlerde hafız yetiştiren kurumların talebeleri, sesleri veya bülbül sedâları ile aranan insanlardır. İşte Sultan Selim Câmii'nin uzun bir tamirden sonra açılışı için hazırlanan büyük törende; "Dârü'l-Huffaz ve Şemsü'l-Huffaz Mektepleri'nin mini mini talebesi küçük hafızlar", müezzin mahfelinde "aşr-ı şerîf ve kasîde-i şerîfe" okurlar. Toplumun üzerinde etkili olan hazırlayıp yöneten muallimleri ise Alasonyalı Hafız Derviş ile Filorinalı Hafız İsmail Efendiler'dir. Kendileri de Mevlid-i Şerîf okumuşlardır.[557]

Toplumla yakın ilişkisi; dârü'l-huffazların halk desteği almasını, vakıflarla desteklenmesini de tabii sonuç olarak getirmiştir. Dârü'l-huffazlarda cüzhanlık, Ecza-i Şerîfe temini, okunması için değirmen ve taşınmaz mülkler vakfedilmiştir.[558]

2. Konya Dârü'l-Huffazları

Konya merkezinde birçok dârü'l-huffaz bulunmaktadır. XIX.yy.da 29 adet vardır.[559] Konyalı ise, 28 dârü'l-huffaz tesbit eder.[560] Konya içindeki bazı dârü'l-huffazlar şunlardır.

a. Ali Efendi Dârü'l-Huffazı / Muallimhanesi

Yeri: Şerafettin Câmii'nin kuzey karşısında kesmeli taştan kubbeli binadır.[561] Kur'an okumak ve okutmak amacıyla yaptırılmıştır. "Çünkü Kur'an okuma ibadetlerin en faziletlisidir."

Hacı Ali Efendi tarafından XV.yy.başlarında yaptırılmıştır. Evail-i Receb 832/1429 tarihli vakfiyesi vardır.

Vakıfları: Vakfiyesine göre cuma ve iki bayram günleri hariç her gün bu dârü'l-huffazda Kur'an hatim edilecektir. Yalnız Kur'an öğretiminin tecvîd, tertîl (usul,yol ve kaidesiyle), iclâl (saygılı) üzere yapılması şart kılınmıştır.

---

557 "Sultan Selim Câmi-i Şerîf'inin Sûret-i Küşâdı", ***İntibah Gazetesi***, S.1, 25 Şubat 1919 Konya, s.1-2.

558 Bk. ***KŞS 137***, s.27; VGMA, **DN:9/2**, Aded-i Umumi 1068, 1069.

559 İbrahim KUTLU, ***XIX.Yüzyılın ilk Yarısında Konya Medreseleri***, Konya 1992, s.41 (S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

560 İbrahim Hakkı KONYALI, ***Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi***, Konya 1964, s.949.

561 Kare plânlı, üstü kurşun kaplama, tek kubbe ile ötülü yaşlaşık 60 metrekarelik alana sahip, kesme taştan sağlam binanın mimari yapısı için bkz.. Osman Nuri DÜLGERLER, ***Karamanoğulları Dönemi Mimarisi***, Mart 1995, s.170-171 (İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi); Mehmed Ferit (UĞUR), "Kurrahâne (Dârü'l-huffaz) ", ***Babalık***, 22 Mart 1932 Konya, Sayı:3803, s.1'de binanın içinin, tek kubbe altında yekpare bir zemin iken daha sonra duyulan ihtiyaç üzerine ahşaptan bölmelerle dört hücreye ayrıldığını yazar. UĞUR'un Kurrahâne ile Dârü'l-huffaz'ı aynı tutan yazısı eleştirilmiştir.

Talebe miktarı da sınırlandırılmıştır. Burada on kişi hıfza çalışacaktır. Çalışma sırasında, muallim ve talebeler dünya kelâmı konuşmayacaklardır. Kur'an'ı hatimden sonra, Peygamberimize bin defa salavat getirilecek, sonra dua edilecektir.

Talebe düzen ve disiplini konusunda da kurallar getirilmiştir. Buna göre, on kişiden biri reis seçilecektir. Vâkıfın evlât ve torunundan ehil varsa tercih edilecek, yoksa imtihanla belde hakimi tarafından seçilecektir. Hafızların yaşları on olacak ama reis seçilenin yaşı onaltıdan aşağı olmayacaktır.[562] Vakfiyede gelir kaynakları, gelirlerin nasıl kullanılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Karamanoğulları devri ulemâsından[563] Ali Efendi'ye ait bu vakıf eserin, değişik zamanlarda yazılan vakfiyeleri ve gelirleri hakkında Konyalı bilgi vermektedir.[564]

Bu müessese, 1901'deki Maarif Nezareti Salnâmesi'nde "Ali Efendi Medresesi" adıyla geçmektedir. Müderrisi Mehmed Efendi'dir. Öğrenci miktarı on kişidir. Beş asır sonra bile olsa vakfiye şartına, talebe sayısı yönünden uyulduğu anlaşılmaktadır.[565] Diğer yönden ise burasının medrese haline getirilmesi vakfiyeye uygun gözükmemektedir. Muallimhanenin, medrese haline getirilmesi son zamanlardadır ve buranın ilk talebelerinden birisi de Hamdizâde Abdülkadir'dir[566]. Bu durum da salnameyi doğrulamaktadır.

"Muallimhane" adıyla da şöhret bulan tarihî hafız mektebi, Cumhuriyet devrinde "bir ara özel mülkiyete geçmiş, sonra Sağlık Müzesi olarak kullanılmıştır." 1960'lı yıllarda Müftülük dairesidir.[567] Halen ise(1997), Çocuk Kütüphânesi olarak kullanılmaktadır.

---

562 VGMA, ***VD: 1766***, s.234.

563 ÖNDER, ***Maarif***, s.36.

564 Bk. ***Konya Tarihi***, s.956-959.

565 ***SNMU 1319 H***, s.838-839.

566 Hamdizâde Abdülkadir (ERDOĞAN), "Mühim Bir Tedkik ve Tashih", ***Babalık***, 30 Mart 1932 Konya, Sayı:3819, s.1. Bu muallimhaneye "hiç bir zaman (dârü'l-huffaz)namı" verilmediğini söyleyen ERDOĞAN, vakıf şartına aykırı olarak burasının niçin medrese yapıldığını şöyle anlatır: Görevli hocalar; sıbyan mektebi ile aynı olan muallimhane adı altında çalışmaktan sıkılmışlardır. Çünkü kendilerini sıbyan mektebi muallimi göstermek istememektedirler. Onun için çocukların eğitimini bırakarak mollalarla meşgul olmuşlardır. Fakat daha sonra Konya Valisi Muammer Bey,birinci valiliğinde Ali Efendi Muallimhanesi'ni dârü'l-huffaz haline getirmeye çalışmıştır. "Temiz kalpli fakat basit düşünceli" olan Muammer Bey (İttihat taraftarıdır), İtilâfçı bir hocanın hafız okulu açılması tahrikine kapılarak halktan önce dârü'l-huffaz tesisine kalkmıştır. Çünkü o sıra (1911-1912'ler) muallimhane boştur. Hemen tamire başlandı ise de tamamlanamadığı için dârü'l-huffaz haline getirilmemiştir. ERDOĞAN, aynı yazısında, Muallimhaneye "kurrahane" dediği için Mehmed Ferit (UĞUR)'ı kınamaktadır.

567 KONYALI, ***aynı eser***, s.959; UĞUR, aynı makale, ***Babalık***, 22 Mart 1932'de mualimhanenin, 1924'ten sonra özel idareye geçmesi gerekirken hiç alâkası olmayan şahıslara geçtiğini, bu durumun özel idarenin müsamaha ve ilgisizliğinden kaynaklandığını yazar.

b. Dârü'l-Huffaz ve Şemsü'l-Huffaz

1923 ve öncesinde isimleri sık geçen iki ayrı hafız mektebi, Dârü'l-Huffaz ve Şemsü'l-Huffaz'dır. 1919'da Dârü'l-Huffaz'ın muallimi Alasonyalı Hafız Devriş'tir. 18 Şubat 1327 (1911)'den Nisan 1340 (1924)'a kadar Dârü'l-Huffaz Cüzhanı olarak ise Abdullah Vahdi Efendi görev yapmıştır. Abdullah Vahdi Efendi'nin Vakıf İdaresinden aldığı Nisan 1924 maaşı 390 guruş 20 paradır.[568]

Dârü'l-Huffaz'da ikinci bir cüzhan daha görevlidir ki bu, aynı zamanda Yusuf Ağa Medresesi Müdürü olan Hacı Ali Efendi'dir. İki göreve de 18 Nisan 1327 (1911) tarihli emirnâme ile atanmıştır. 30 Mayıs 1340 (1924)'te eline geçen maaş 1077 guruş 5 paradır.[569] Ayrıca Çimilizâde Hacı Ali Efendi de Dârü'l-Huffaz Cüzhanı, aynı zamanda Karamanoğlu Şeyhü'l-kurrasıdır. Toplam Mart 1923'te 761 guruş 35 para maaş almaktadır.[570]

1919'larda Şemsü'l-huffaz'ın muallimi Filorinalı Hafız İsmail Efendi'dir. Bu mektebde ayrıca bir de "Baş Muallim" bulunmaktadır. Ki "çalışma ve gayretinden" dolayı Şemsü'l-Huffaz Baş Muallimi Hafız (Mehmed) Tevfik Efendi'nin maaşına; Konya Meclis-i Umumisi'nin 21 Kanunusânî 1340 tarihli toplantısında 150 guruş zam yapılması kararlaştırılmıştır.[571] Demek ki Meclis-i Umumî, eğitim olayı ile 1924 başlarında yakından ilgilenmektedir.

c. Hasbey Dârü'l-Huffazı

Bir sanat abidesi halindeki Hasbey Dârü'l-Huffaz'ı, 824 H./1421 M. yılında Hatıblı Hasbey oğlu Mehmed tarafından yaptırılmıştır.[572] Karamanoğulları devri eseri olan bu hafız mektebi, günümüzde mescid olarak değerlendirilmektedir.

d. Nasuh Bey Dârü'l-Huffazı

İçil Sancağı Beyi Nasuh Bey tarafından yaptırılmış muntazam bir eserdir. 715 H./1315 M.tarihli vakfiyesi bulunmaktadır.[573] Kızı Sitti Hafize Hatun'un da Konya'da dârü'l-huffazının bulunması, aile olarak Kur'an eğitimine ilgilerini ortaya koymaktadır.

Eser aslında mescid, dârü'l-huffaz, muallimhâne ve zaviyenin de içinde bulunduğu manzumedir. Ayrıca medrese binası olmadığı halde 1794'te müderris atanmıştır. Buna göre XVIII.yy.da medrese olarak

---

568 VBA. ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II. s.18 b, 52 b.

569 VBA. ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II., s.39 b.; ***aynı eser***, s.5 b'de maaş, 1179 guruş 25 para olarak verilir.

570 VBA. ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II., s.11 b.

571 ***Babalık***, 24 Kanunusânî 1340, Sayı:1409.

572 KONYALI, ***aynı eser***, s.961; ÖNDER, ***Maarif***, s.36.

573 KONYALI, ***aynı eser***, s.954.

kullanılmıştır.[574] 1 Muharrem 1283 H./1866 M.tarihli bir berata göre, Nasuh Bey Dârü'l-Huffaz muallimliğini 32 yıldır yapmakta olan Seyyid Mehmed Raşit'in tayini yenilenmiştir. Bu muallime, Nasuh Bey Vakfı gelirlerinden günlük 3 akçe tahsis edilmiştir.[575] Kurulan müesseseyi yürütecek gelirleri bulunan Nasuh Bey vakıflarına sonradan katılmalar da olmuştur. Hasne Şah Hatun'un İçil'deki çiftliği bunlardandır.[576]

Nasuh Bey Dârü'l-Huffaz'ından bugün geriye, sadece mescid kısmı kalmıştır.[577] Bu mescid de 1967'de "Gazete-Dergi Kütüphânesi olarak tanzim edilmiştir."[578] Günümüzde ise, mescid olarak kullanılmaktadır.

e. Hundi Hatun Dârü'l-Huffazı

Turgut oğullarından Ömer Bey'in kızı Hundi Hatun tarafından yaptırılmıştır. Vakıfları vardı[579] XV.yy.da yaptırılan bu dârü'l-huffaz, XX.yüzyıla kadar gelmiş ve faaliyetini sürdürmüştür. Seyyid Hafız Mehmed Tahir Efendi, 1268 H./1851 M. de cüzhanıdır. Mehmed Tahir'in vefatından sonra ise yerine büyük oğlu aynı adı taşıyan Mehmed Tahir "ba-irâde-i aliyye" 24 Zilkade 1330 H. de atanmıştır.[580]

---

574 KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.54 .
575 VBA, ***K:9, Z: 83.***
576 BOA, ***Cevdet Evkâf II***, (s.832), sıra: 15089.
577 ***Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü V. Vakıf Haftası Broşürü***, (Tarihsiz), s.14.
578 ***1967 Konya İl Yıllığı***, s.155.
579 KONYALI, *aynı eser*, s.950.
580 VGMA, ***DN: 9/2***, Aded-i Umumî:1068.

XV. SELÇUKLU VE KARAMANOĞLU DÖNEMİ KONYA MEDRESELERİ

Bu kısımda Osmanlı devri medreselerine hazırlık, hatta öncü mahiyetinde olan Anadolu Selçuklu ve Karamanoğlu devri medreseleri ele alınmıştır. Yalnız, bunlardan değerlendirilenler, incelediğimiz zaman dilimine kadar gelenlerdir. Başlangıçta çok daha fazla olmalarına rağmen son devre, 12 Selçuklu, 3 Karamanoğlu devri medresesi ancak ulaşabilmiştir.

A. SELÇUKLU DEVRİ KONYA MEDRESELERİ

1. Atabekiye Medresesi

A. Yeri

Bir Selçuklu medresesi olan Atabekiye'nin yeri, Çifte Merdiven Mahallesi'nde Kadı İzzeddin (Karpuzoğlu) Câmii'nin karşısında idi.[581] S.Ü. Rektörlüğü avlusunun kuzey bitişiğinde, Ali Gâv ile Karpuzoğlu Câmii arasında kalan alan, Atabekiye Medresesi'nin yeridir. Karatay Medresesi'nin önünden geçen gelişli-gidişli yol son zamanlarda açılmış ve tarihî mekânı ikiye bölmüştür.[582]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medreseyi yaptıran, Anadolu Selçuklu Devleti emirlerinden Yaruk İnal torunu, Sevinç oğlu Atabek Fahrettin Aslandoğmuş'tur.[583]

Medresenin açılış tarihi, Celâleddin Karatay'ın medresesinden ve ölümünden sonradır. 1256 yılı kabul edilmektedir ki, bu yıl ihtişamlı bir törenle medrese hizmete sokulmuştur. Açılışa, büyük âlim ve Konya kadısı Siraceddin Urmevî, Şeyh Sadreddin Konevî, Mevlânâ Celâleddin Rumî, Muinüddin Pervane gibi Konya ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin seçkin simaları katılmıştır. Medrese'nin ilk müderrisi, Karatay Medresesi'nden

---

581 KONYALI, ***Konya***, s.785; aynı yazar, ***Âbideleri ve Kitâbeleri İle Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri***, İstanbul 1967, s.443. ÖNDER, ***Maarif*** , s.17'de yanlışlıkla, Atabekiye'nin yerinin İnce Minare civarında olduğunu yazar.

582 Bugün Ata Petrol (Total), yıkama yağlama ve yolaşırı karşısında aynı aileye ait işyeri ve dairelerin bulunduğu alan.

583 KONYALI, ***Konya***, s.787; Aynı yazar, ***Karaman Tarihi***, s.443; Osman TURAN, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, s.480-81 ve ***Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar***, Ankara 1988, s.67'de bu değerli Selçuklu komutanı hakkında bilgi verir. Buna göre, Fahrettin Aslandoğmuş, vatansever bir insandır. Medresesini yaptırdığı yerin hemen doğu karşısında bulunan Kadı İzzeddin ile birlikte Anadolu'daki Moğol istilâ ve tahakkümüne karşıdırlar Bunun için mücadele de verirler. Fakat bu mücadelede başarılı olamazlar. Vezir Kadı İzzeddin, Sultanhanı Savaşı'nda şehit düşerken (1256), Fahrettin Aslandoğmuş bilerek geri çekilir. Zira sarhoş, dengesiz Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus; içkili olarak evine girip ailesini sıkıştırmıştır. Bu haberi alınca tepkisini açığa vurur, savaşmadan çekilir. Bundan sonra bir başkasının (IV.Rükneddin Kılıç Arslan) sultan olmasında rol oynar. (TURAN, ***Türkiye***, s.483.) Fakat bu tarihten sonra (1267) Fahrettin Aslandoğmuş'un akıbeti hakkında bilgi bulunmamaktadır.

naklen tayin edilen Mardinli Şerafeddin; bilinen ilk muidi ise Nakiboğlu Mevlânâ Taceddin'dir.[584]

Başlangıçta Karatay Medresesi'nden derece olarak yüksek olan medrese, Osmanlı devrinde de durumunu korumuştur. Konya'da 60'lı yani müderrisinin günlüğü 60 akçe olan iki medreseden birisidir.[585]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medresenin yapı olarak; Anadolu Selçuklu Medreselerinin bir benzeri olduğu tahmin edilmektedir. Medrese ve türbe kubbeli, bir taş yapı idi. Bu eserin medreselerin kapatılmasından önceki hali "kerpiç bir medresedir."[586] Demek ki, orjinal Selçuklu Medresesi zaman içinde yıkılmıştır. Osmanlılar devrinde, medresenin faaliyetine devam edebilmesi için kerpiçten çok daha basit bir bina yapılmıştır. Zaten Osmanlı dönemi medreseleri, genelde kerpiç, Konya'nın tipik düz damlı evlerini andıran binalardır.

Yalnız Atabekiye Medresesi'ne, Yavuz Sultan Selim, Konyalı'nın tabiri ile "muhteşem bir çeşme" yaptırmıştır. Çeşme, medresenin doğu tarafında giriş kapısının sağındadır. Zaten girişin verildiği yol, Selçuklular zamanındaki Alâeddin'den Halkabegüş Kapısı'na (Karma Ortaokul'a) giden yoldur. "Osmanlı çeşme mimarîsinin en muvaffak örneklerinden" olan bu çeşmenin[587] ardında medrese avlusunda Atabek'in türbesi vardır. Konyalı, medresenin akibetini şöyle anlatır: "Medreseleri ve türbeleri kapayan kanun yürürlüğe girdikten sonra medrese ve türbe satılmış yerine önce ev yapılmıştır. Sonra da medresenin son müderrisi Ebubekir Sâmi Efendi'nin oğlu Ata (Koçbeker) tarafından geçen sene (1966) otomobil yıkama ve yağlama yeri yapılmıştır. Temel kazılırken Atabek'in türbesi ve onun altında da daha eski devirlere ait kabirler, eski yapı temelleri ve hamam enkazı çıkmıştır."[588]

---

584 Ahmet Eflâkî, ***Ariflerin Menkıbeleri (Manakib al-Ârifîn)***, (Çev: Tahsin YAZICI), İstanbul 1973, c.I., s.316; c.II., s.239.

585 KUTLU, ***aynı eser***, s.55.

586 KONYALI, ***Konya***, s.785; Aynı yazar, ***Karaman Tarihi***, s.445.

587 KONYALI, bu çeşme ve medresenin son halini gören bir yazardır. Ata Petrol'ün şu anki sahibi olan Oğuz KOÇBEKER, görüşmemizde çeşmenin basit bir eser olduğunu, çeşme taşlarını, tarihî yerinden kaldırtıp Aksaray yolundaki Ata Petrol şubesi yakınında olan çeşmeye koydurduğunu söylemiştir. (31 Aralık 1993 Cuma günkü görüşme). Bilindiği gibi Yavuz Sultan Selim'in, Konya içinde yaptırdığı su hayratı olarak on çeşmesi vardır. Mevlânâ Dergâhı'ndaki şadırvan ile Şems Park'ına bakan 19 Mayıs İlkokulu'nun güneydoğu köşesindeki çeşmesi halen hizmet vermektedir. Hangi amaçla olursa olsun, Yavuz çapındaki bir tarihî şahsiyetin eserinin bir çeşit ortadan kaldırılmasını tasvip etmek mümkün değildir.

588 KONYALI, ***Karaman Tarihi***, s.445. KONYALI, bu bilgiyi aynı cümlelerle, "Bir Hüccet", ***Vakıflar Dergisi***, S.VII, s.98'de tekrar etmiştir. İbrahim Hakkı KONYALI, "Kadı İzzeddin Türbesi", ***Yeni Asya***, 29.12.1975'te Selçuklu mirası vakıf eser olan bu

Aynı türbe ve çeşme için, Anadolu Medreseleri eserini hazırlayan Sözen'de şahitlik eder. Sözen'in ifadesi şöyledir: "Bu medresenin doğuya açılan kapısının sağında, Yavuz Sultan Selim'in yaptırdığı ilginç bir çeşme vardı. Çeşmenin arkasındaki açık türbede Atabey Aslandoğmuş yatmaktaydı. Bugün bu türbenin bodrum katı durmaktadır."[589] Sözen, aynı yerde Konyalı'yı "son kalan yapı kalıntıları kerpiçtendi" diyerek teyid eder.

Medrese ile Ali Gâv Tekkesi arasında, bir dârü'l-huffaz da bulunmaktadır. Medreseden çok daha önce yıkılan ve yeri "Sultan Cem Bahçesine" ilâve edilen dârü'l-huffaz, Kadı Siraceddin'in torunlarından Siraceddin'in karısı, Kutlu Melek Hatun tarafından kurulmuştur.[590] Burasının, zamanla yapılan kitap bağışları[591] ile Atabekiye Medresesi'nin kütüphânesi [592] şekline dönüştüğü sanılmaktadır.

Medresenin bölümleri içinde bir de mescidin bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira XVII. yy.da talebelere namaz kıldırmak üzere tayin edilmiş bir imamın varlığı bilinmektedir.[593]

Atabekiye Medresesi'nin ana binası ise 1930'lu yıllarda yıkılmıştır.[594]

D. Vakfiyesi

Fahrettin Aslandoğmuş; ünvanı ile anılan eğitim kurumunu yaptırdıktan sonra; onun asırlar boyunca ayakta kalmasını, hizmet vermesini sağlamak üzere zengin vakıflarla desteklemiştir. İlk vakfiyesi bilinmemektedir. Fakat 18 Cemaziyelevvel 851/1 Ağustos 1447 tarihli Karamanoğulları devrinde tasdiklenen Arapça vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyeye göre Süleymaniye (Beyşehri) beldesindeki adada bulunan Kâsi Köyü[595] bütün gelir ve hakları, sulanır-sulanmaz arazisi, mezra ve yaylım yerleriyle Atabekiye Medresesi'nin vakfıdır. Ayrıca Savcılar Köyü[596] sınırına

---

medresenin, Vakıflar Başmüdürlüğü tarafından , "son müderrisin son oğluna, hiç denecek kadar az bir parayla"satıldığını yazmaktadır.

589 Metin SÖZEN, ***Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri***, c.II., İstanbul 1972, s.208.

590 KONYALI, ***Konya***, s.751-788. KONYALI, s.788'de "Mutlu Melek", s.751'de"Kutlu Melek"adını kullanır.

591 KONYALI, ***aynı eser***, s.751-752.

592 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.212-255. Bu eserde, Dârü'l-Huffaz, Selçuklular devrinde Kutlu Melek Hatun tarafından kurulmuş bir kütüphane olarak anılmıştır.

593 ÖNDER, ***Maarif***, s.19.

594 KONYALI, ***Konya Tarihi***, s.752.

595 Kâsi Köyü, şimdi yoktur.Beyşehir Gölü içinde Kese Adası adıyla bir ada bulunmaktadır. Vakfiyede, Kâsi Köyü'ne çizilen sınır bir hayli büyüktür. Kaşaklı (şimdiki Yeşildağ Kasabası), Antalya Yolu, Yaycılar Köyü ve Göl ile çevrili olan alanı teşkil emektedir.

596 Yörede Savcılar Köyü'nden sadece bir köprü adı kalmıştır. "Savcılar Köprüsü" adını taşıyan bu köprü, Beyşehir-Akseki-Antalya anayolundan Üstünler Kasabası'na yakın bir mevkide Yeşildağ yolu sapağındadır. Anayolun hemen sağında ve bugün için

yakın bir eve sahip değirmen, ağaçlar, bağlar, harman yerleri de bu vakfa dahildir.[597]

Vakfın gelirleri, medresenin müderrislerine, talebelerine ve diğer ihtiyaçlarına harcanacaktır.

Atabek Medresesi denilen bu kuruma, sonradan da vakıflar tahsis edilmiştir. Lâle Devrinde Atabek Çukuru, Yarma Köyü sınırlarından 12 dönüm tarla, Sahra (Çumra) Nahiyesi'ne bağlı Çardak, Damköy ve Halvet Köyleri bu medresenin vakıfları arasındadır.[598]

E. Müderrisleri/Eğitim Öğretim

Atabekiye Medresesi'nin hedeflediği insan tipi, diğer Selçuklu medreseleri gibidir. İlk vakfiyesinde; "medresenin müderrisinin mutlaka Hanefî ve sofu olup, orada daima fıkıh ilimlerinin okunmasının" şart koşulduğunu Eflâkî haber vermektedir.[599] Yediyüz yıla yakın bir süre hizmet veren bu medresenin devamlılığı ile vakıfları arasında güçlü bir bağ vardır. XVII.yy da müderrisi 60 akçe alıyordu. Câbisi (tahsildarı) günlük 2 akçe, mütevellîsi 5 akçe alıyor; vakıf toprakları yıllık 110 guruşa icara veriliyordu.[600] Medresenin şu hali ile, kuruluşundan dört asır sonra bile varlıklı, zengin bir müessese olarak devam ettiği görülmektedir. Bundan sonraki asırlarda yeni vakıfların ilave edildiği göz önünde tutulursa, güçlerek devam ettiğini düşünebiliriz. Onun için başta olduğu gibi, değerli müderrisler, bu müessesede dersler vermişlerdir. Bunlardan bir tanesi ileride üzerinde durulacak olan Gevrakî Hacı Abdülkadir Efendi'dir.[601] Konya Müftülüğü de yapan Gevreklili Hoca'nın Atabekiye'deki müderrislik yıllarını doğru tesbit, mevcut bilgilerle mümkün olmamıştır. Zira Uyar'ın

---

köprü vazifesini görmeye devam etmektedir. Şu hale göre Savcılar Köyü'nün de bu civarda bulunması akla yatkın gözükmektedir.

597 VGMA, ***DN:591***, s.255, sıra no:237. (Arapça vakfiyenin Türkçeye çevrilmiş ve yeni harflerle kaydı ***DN:1967***, s.422-425'te vardır.)

598 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.52.

599 ***Ariflerin Menkıbeleri***, c.I., s.413. Eflâkî, aynı vakfiyede "Şafilere medresede yer verilmemesi " şartınında bulunduğunu, bu durumdan Mevlânâ'ya bahsedildiğini anlatır. Mevlânâ, durumu şöyle değerlendirmiştir: Allah ylunda kayıtlı haber makbul değildir. Tanrı rızası için yapılan her hayır, kayıt ve şartsız olmalıdır. (s.414.) Bu değerlendirme, aslında Atabekeyi'nin açılışına katılan ve büyük iltifat gören Mevlânâ ile medrese zihniyetinin farkını ortaya koymaktadır. Kendisi de bir medresede kalan ve talabe yetiştiren Mevlânâ; insan tipi konusunda çok daha geniş olaya bakmaktadır. Bu biraz da tekke-halk irtibatı ile ilişkilidir. Ama Sevinç oğlu Arslandoğmuş, devlet adamı sorumluluğu içinde düşünmektedir. Emir-i Ahurluk'tan gelen Fahriddin Arslandoğmuş, Anadolu Selçuklu Devleti'ninbütün tebasından ziyade devleti ayakta tutacak kesimini hedef almıştır. Fıkıh öğretimini özellikle istemesi de bundandır. Fıkıh, felsefe değil uygulamanın değerlendirilmesi, yaşayışta uyulacak kurallar ile ilgili hükümlerdir.

600 Yusuf OĞUZOĞLU, ***17.Yüzyıl Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerende Araştırma***, Ankara 1980, s.33 (A.Ü. DTCF. Basılmamış Doktora Tezi.)

601 UYAR, "Hattatlar Armağanı", ***aynı yer***, S.111, s.11.

anlattığına göre Gevrakî Hacı Abdülkâdir Efendi'den Atabey Medresesi'nde okuyan Hattat Ağazâde Ali Rıza Efendi, 5 Receb 1307'de icâzetnâme almıştır. Halbuki 1300 H.[602], 1301 H.[603] ve 1319 H.[604] salnâmelerine göre müderrisi hep Bekir Efendi'dir. H.1307 ile ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Ama üç salnâmede de aynı zatın bulunması, Bekir Efendi'den dolayı medreseye "Ağazâde Medresesi" denilmesi[605] bu son müderrisin aralıksız ve uzun süre görevde bulunduğunu kabul ettirmektedir.

1. Ebubekir Sami Efendi (ö.1916)

Bekir Efendi veya uzun şekliyle Ebubekir Sami Efendi, aslen Konyalıdır. Konya'nın II.Mahmut devrinde güçlü simalarından Koçbekir Ağa'nın torunudur.[606] İstanbul'da Hüseyin Paşa Medresesi'nde okuyup-icâzet aldığı bilinmektedir. Bekir Efendi, Atabekiye Medresesi'nde Akâid, Molla Câmî, Mülteka derslerini [607] okutmuştur. Bu yıllar,50'şer talebesi vardır.(1882-1883). Fakat 1901'e gelindiğinde talebe sayısının 35'e düştüğü[608] görülür. 1903'te de Bekir Efendi'nin talebe sayısı yine 35'tir.[609] Bu durum talebe sayısındaki düşüşün, medresedeki haraboluşla paralel gittiğini düşündürmektedir. Halbuki 1914'te 34 talebesi vardır ve 14.282 guruş 26 para ile en yüksek gelire sahip olan medreseler arasında bulunmaktadır.[610]

Son müderris Ağazâde Ebubekir Sami Efendi, medresenin mütevellîliğine de sahip olmak ister. Mütevellî Yusuf Efendi'nin1883'te ölümü üzerine iki görevi de elinde bulundurmak için müracat eder. Fakat geçmişte ikisinin bir şahısta toplanıp yürütüldüğünü isbat edemez.[611] Ama 17 Safer 1316'da "müderris Ağazâde Ebubekir Sami Efendi İbn Ahmet"e "ba takrîz ve irâde-i aliyye" tevliyetin de tevcih edildiğini görüyoruz.[612] Bu

---

602 ***KVS 1300 H.***..s.57.

603 ***KVS 1301 H.***, s.53.

604 ***SNMU 1319 H.***, s.841; Bekir Efendi 1310 H.de de aynı yerde müderristir. Bkz. Zeki ATÇEKEN, ***Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakım ve Kullanılması***, Konya 1988, s.370. (S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi.)

605 KONYALI, ***Konya***, s.788.

606 KONYALI, ***aynı yer***. Koçbekir Ağa, Sultan Mahmut tarafından Çumra'da öldürtülmüştür. Bk. ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.311.

607 ***KVS 1300 H.***, s.57; ***KVS 1301 H.***, s.53.

608 ***SNMU 1319 H.***, s.841.

609 ***SNMU 1321 H.***, s.582.

610 ***KVS 1332 H/1330 R.***., İstanbul 1332, s.551.

611 ATÇEKEN, ***aynı eser***, s.370.

612 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî: 1780.

durum, Bekir Efedi'nin 4 mart 1331 (1916) tarihinde ölümüne [613] kadar devam etmiştir.

Bekir Efendi'nin gömüldüğü yer, görev yaptığı medrese banîsinin üstü yıkılan ve içinde üç sanduka bulunan açık türbesidir.[614] Yalnız oğlu ve torunu, onun, mezarını, petrol kurulurken Musalla'daki aile kabristanına götürmüşlerdir.[615] Ağazâde Bekir Efendi, varlıklı bir insandır. Şimdiki Alâeddin Caddesi'nin Hükümete giderken sol tarafında Çifte Merdiven Mahallesi-Tahta Kalecik Sokak tarafında 4 dönüm bir evlek genişliğinde bahçesi bulunmaktadır.[616]

Tarihî Selçuklu vakıf eseri, nasıl özel mülkiyete dönüşmüştür? Anadolu Selçuklular'dan sonra defalarca işgale uğrayıp onlarca hengâme atlatan, Karamanoğullar, Osmanlılar devrinde aslî özelliğini koruyan Atabekiye Medresesi, Cumhuriyet devrinde niçin korunamamıştır? Vakıfların kayıtlarında, 1331 R.den itibaren boşluk vardır. "Bu vakıf, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 39.maddesi hükmü muvacehesinde bir daha mütevellî tayinine imkân bulunamadığından İdare Meclisi'nin 7.11.1963 gün ve 527-537 sayılı kararı gözönünde tutulmak üzere İdare Meclisi'nin 18.9.1970 gün ve 296-287 sayılı kararı ile **Mazbut** vakıflar arasına alınmıştır."[617]

Niçin, mütevellî tayinine imkân kalmadığı açıktır. Çünkü satılmıştır. 1930'lu yıllarda yani petrolden çok öncesi ev vardır. Fakat 1960'lı yıllara kadar Yavuz'un çeşmesi ile türbe kalıntısı, mezar durmaktadır. İdare Meclisi'nin 1963'te verdiği karar, önceki oldu-bittiyi perçinlemiş ve vakıf eser zapta geçerek (mazbut) vakıflardan sayılıvermiştir.[618]

---

613 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1779. Vakıfların kaydına göre, "Ağazâde Ahmet oğlu Ebûbekir Sami Efendi'nin 4.3.1331 tarihinde ölümü; Konya Nüfüs Müdürlüğü'nün 2.7.1970 gün ve 7099 sayılı yazılarından anlaşılmıştır." KONYALI, *Konya*, s.788'de ölüm tarihini 1330 R. olarak verir.

614 KONYALI, *Konya*, s.788.

615 Oğuz KOÇBEKER'le 31 Aralık 1993 tarihli görüşme. Torun Oğuz KOÇBEKER, bizzat dedesinin mezar yerini göstermiştir. Burası, mevcut petrolün doğu tarafındaki yol ile yağlama kısmı arasındaki meyilli yerdir. Gerekçe ise;yolun dar ve zaten kendisi kaldırmasa bile belediyenin yolu genişletmek için mezarı kaldıracak olmasıdır.

616 KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri:8*, s.3, Umum Numara:83.

617 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1779-1783 (5 sütuna birden kayıt)

618 Oğuz KOÇBEKER, babası Ata KOÇBEKER'in müderris dedesi öldüğünde henüz 5 yaşında olduğunu söylemiştir. (Aynı tarihli görüşme) Fakat özel mülkiyete nasıl geçtiğini açıklamamış bütün begelerin İ.H.KONYALI'ya verildiğini belirtmiştir. KONYALI'nın İstanbul-Harem'deki Kütüphane ve Arşivinde ise bu konuda bilgi ve belge bulunamamıştır.Anlaşıldığına göre ev olarak özel mülkiyete geçen medreseyi ele geçiren Ata KOÇBEKER'dir. *Yeni Konya Gazetesi* sahibinin dostu olan Ata KOÇBEKER'in vakıfların dışında da çalışmaları vardır. Konya'ya ilkleri getiren bir insandır. Meselâ Kütahya'dan at arabası ile kömür nakledip Fenni Fırın'ı çalıştırır ekmek pişirir, sinemacılık yapar, elektiriğin direkle değil toprak altından taşınmasını düşünür. Bk. Adil GÜCÜYENER," Ata KOÇBEKER amca ve...", *Yeni Konya*, 19 Ekim

2. Hatuniye / Devlet Hatun Medresesi

A. Yeri

Alâeddin Tepesi'nin doğu tarafında Mihmandar Mahallesi'nde Devlet Hatun Mescidi bitişiğinde idi. İlk yapısı, câmii, medrese ve imareti ile birlikte Selçuklu eseridir. Günümüze bu tarihî eserden sadece minaresi intikal etmiştir.[619]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Eserin ilk yapılışı 627 H./1229 M. yılındadır. Banisi ise Selçuklu hânedanından Ahmedü'l-Arus kızı Devlet Hatun (Raziye Hatun)'dur.[620] Osmanlı son döneminde, 1878'de Ticaret Mahkemesi Reisi Hacı Mehmed Efendi tarafından yeniden yaptırılırmıştır.[621]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Selçuklu Devri eseri olarak, minaresi dışında bir şey kalmamıştır. Sonra yapılan medresenin müştemilâtı hakkında ise, bir ayrıntı verilmemiştir. Vakfiyesinde oda sayısı için "hücûrât-ı müteaddide" tabiri kullanılmıştır. Demek ki Hacı Mehmet Efendi, birçok hücre yaptırmıştır. İçinde bir de dershânesi vardır. Odalar, ortada avlu olmak üzere câmiyi kuzey ve doğu tarafından kuşattığına göre ayrıca bir mescide ihtiyaç kalmamaktadır. Mimarî ve yapı malzemesi yönünden eski Konya evlerine benzemektedir.

1922'de TBMM tarafından yayınlanan ve Türkiye'nin Sıhhî-İctimâî Coğrafyası serisi içinde çıkan Konya Vilâyeti adlı eserde Hatuniye

---

1995, s.2.(Ata, Adil GÜCÜYENER'in baba dostudur.) Oğuz KOÇBEKER; medrese mülkiyetinin, medreseler kapatılmadan önce dedesine (Bekir Efendi) geçtiğini söylemiştir. 1914-16'lı yıllar için bunu doğru kabul etmek uygun gözükmemektedir.

619 ÖNDER, ***Maarif***, s.21; KONYALI, ***Konya***, s.378; SURAL, medresenin Bâb-ı Aksaray Mahallesi'nde Kınacı Sokağı'nın doğu başlangıcında olduğunu yazar. Bk.SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3. Minare hâlâ ayakta olduğu için yer tesbitinde bir problem yoktur. Halk arasında "Kütük Minare" denilen tarihî Selçuklu sitili minare, dörtgen kaide üzerinde yükselen çini süslemeli, şerefe altında istilâktitli (mukarnaslı) çok güzel bir eserdir. Bk.Architekt Şehabettin UZLUK, ***Konya Abideleri***, Konya 1935, s.15. KONYALI, bir depremde Akıncılar Mescidi ile birlikte yıkılan bir çok mescid kubbesi gibi Hatuniye Mescidi kubbesi ile minaresinin şerefesinden üst kısmının yıkıldığını yazar; Hatuniye Mescidi minaresinin, Konya'daki Danişmendoğulları'ndan kalma dört eserden biri olduğunu belirtir. Ona göre minare, Danişmendoğulları'ndan Bedrettin Beramuni'nin bir eseridir. Bk. İbrahim Hakkı KONYALI, "Benim Hal Tercümem", ***Vakıflar Başmüdürlüğü İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Kütüphane ve Arşivi***, No:3049, s.2-3. (Kısaltma:**K.A.**) Konya'daki en eski minare Kütük Minare'dir. Bk.KONYALI, ***Konya***, s.378.

620 KONYALI, ***Konya***, s.381, 386; ÖNDER, ***Maarif***, s.21. ***KVS 1332 H./1330 R***, s.551'de 610 yılında yapıldığı yazılmıştır.

621 ***KŞS 99***, s.55.

Medresesi'nin yapısından söz edilmemektedir.[622] Medrese, mescidin kuzey ve doğu tarafında sonradan yapılan kerpiç duvarlı ve toprak dam örtülü hücrelerden[623] ibarettir. Bu medrese odaları da 1930'lu yıllar tamamen yıkılmış, arsa haline getirilmiştir.[624] Günümüzde medrese odalarının bazılarının yerinde avlu kıyısında inşa edilmiş helâ, malzeme odası gibi yerler yapılmıştır.

Zengin vakıfları olan Hatuniye, zamanla tahrip olduğu için yerine devir devir medrese ve câmiler yapılmıştır. Tipik, kubbeli Selçuklu Mescidi'nin yerinde 1922'de vasıfsız yapıda bir mescid vardır.[625] Bu mescidin de yıkılması üzerine 1958'de şimdiki câmi inşa edilmiştir.[626]

D. Vakıfları

Devlet Hatun'un ilk medresesi ne zaman yıkılmıştır, bilmiyoruz. Ama Konya'da Ticaret Mahkemesi Reisi Memiş oğlu Hacı Mehmet Efendi'nin buraya el attığı zaman Devlet Hatun Mescidi'ne bitişik olan yerler aynı vakfa ait arsa durumundadır.

Mehmet Efendi, kendi malından sarfederek medreseyi yaptırıp adını "Hatuniye" koyar. Yeni vakfiyesi yazılarak 29 Rebiülahir 1295/2 Mayıs 1878'de tescil ettirilir.[627] Kısa vakfiyesinde, yaptırılıp vakfedildiği dışında vurgulanan ikinci ayrıntı, Konevî Süleyman Efendi'nin müderris ve mütevellî tayin edildiğinin kaydedilmesidir. Süleyman Efendi, medreseye yerleştirilen talebeye faydalı ilimleri okutacak (tedrîs-i ulûm-ı nâfia) ve tamire ihtiyaç duyulan yerlerini "hayır sahiplerinin yardımıyla imâr eylecektir." Medrese vakfının şu durumda Hacı Mehmet Efendi tarafından ortaya konan bir gelir kaynağı yoktur. Bu eksiği tamamlamak ve aynı medreseyi desteklemek için varlık sahiplerinden daha sonra harekete geçenler olur. Konya'da Kerim Dede Çeşme Mahallesi'nde ikamet eden ve "Yemenici esnafından"(ayakkabıcı) İmamoğlu Hacı Abdullah Usta, 20 adet mecîdî

---

622 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.34

623 ATÇEKEN, ***aynı eser***, s.128; KONYALI, ***Konya*** , s.378.

624 KONYALI, ***Konya***, s.378-386. KONYALI, burada (s.386), medresenin "8 sene evvel" tamamen yıkıldığını yazmaktadır. Kitabının basım tarihi Konya-1964'tür. Fakat "Ön ve Son Söz"de kitabın "Konya Belediyesi'nin isteğine uyularak 1944 yılında hazırlanmış ve basılmak üzere Belediye Başkanlığı'na verilmiş" olduğunu belirtmektedir. Şu hale göre 8 sene öncesine gitmek için başlangıç alınması gereken tarihin, kitabın hazırlanıp teslim ediliş yılı olan 1944 olması gerekmektedir. O zaman medrese odalarının tamamen yıkıldığı tarih 1936 olmaktadır. Bu tarihin, hacimli eserin hazırlanma süresi göz önünde tutulursa 1930-32'lere kadar çekilmesi doğru olacaktır.

625 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.34.

626 KONYALI, ***Konya***, s.386'da 1957'de mahallelinin yardımı ile yapıldığını yazar. Câminin giriş tarafına konulan kitabede ise inşa tarihi 1958'dir.

627 ***KŞS 99***, s.55.

yüzlük altınını vakfeder. Bu, para vakfı (nukûdî) da, 11 Recep 1332/23 Mayıs 1914 tarihli irade ile onaylanmıştır.[628]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Hacı Süleyman Efendi (Kel Hoca = Kemterî,1254-1330)

Hatuniye Medresesi'nde 1882-83 yılında 32 talebe vardır. Ders olarak Dürrü'n-Nâcî, İzhâr ve Halebî'yi okumaktadırlar. Müderrisleri, "Hacı Efendi"dir.[629] 1901'de ise medresenin 30 talebesi vardır. Müderrisi Süleyman Efendi'dir.[630] Süleyman Efendi, 1903'te de 30 talebeye ders okutmaya devam etmiştir.[631]

Hatuniye Medresesi'nin bilinen son müderrisi "Kemterî" mahlası ile şiirler yazan zattır. Ve bu medresede 36 yıl talebe okutmuştur.[632] Kemterî, Konya'nın Kerim Dede Mahallesi ahalisinden Hacı İsa Ağa'nın oğludur. 1254 H./1839 M.de doğmuştur.[633] Üçler Mezarlığı'ndaki mezar taşında "el-merhum ve'l-mağfûr / Hatuniye Medresesi Müderrisi / Müderrisîn-i Kirâmdan / Hacı İsa-zâde Süleyman Efendi / Ruhu için fatiha 1330."[634] yazmaktadır. Şu hale göre yukarıdan beridir verilen bilgiler birleştirilirse Hacı Efendi, Süleyman Efendi ve Kemterî'nin hep aynı şahıs olduğu görülecektir. Hayatı hakkında ilk bilgiyi aktaran "Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı"nın mahlasını verip ismini vermemesi, sonra bahsedenlerin de o bilgiyi tekrarı[635] tereddüt uyandırmıştır. Mezar taşındaki baba adı ile Harsiyat'taki baba adı birdir.[636] Ölüm yılından geriye doğru 36 yıl gidildiği zaman da salnâmelerde değişik zamanlarda ayrı lâkap ve adla anılan müderrisin aynı şahıs olduğu anlaşılmaktadır. Zaten 1300 ve 1301 Konya Vilâyeti Salnâmeleri, isim değil "Hacı Efendi" genel sıfatını kullanmışlardır.

---

628 VGMA, *DN:9/4*, Aded-i Umumî:166. Devlet Hatun'un Konya içinde ve dışında vakfettiği bir hayli vakıf eser bulunuyordu. Eskiden adı Saidili olan kaza; Kadınhanı adını, Raziye Hatun'un oraya yaptırdığı handan dolayı almıştı. Tevliyeti, ölümüne kadar vâkıfı üzerinde ve öldükten sonra da ailesi elinde olacak olan vakıfları; 20. yy. gelirken kontrolden çıkmış olmalı ki, medrese Mehmet Efendi tarafından diriltilmiştir.

629 ***KVS 1300 H.***, s.57; ***KVS 1301 H.***, s.54.

630 ***SNMU H.***, s.839.

631 ***SNMU 1321 H.***, s.581.

632 (ERGUN)-(UĞUR), ***Harsiyat***, s.96; UZ, ***aynı eser***, c.II., s.133.

633 (ERGUN)-(UĞUR), ***Harsiyat***, s.95.

634 ES, "Konya Ansiklopidisi", ***aynı yer***, 28 Mart 1974, s.3. Ölüm tarihi, ES'in nakliyle Rumî Takvime göre değerlendirilmiştir. Halbuki, ileride bahsedileceği üzere vefatından sonra yerine oğlunun mütevellî tayini 9 Kanunusani 1329'dur. O zaman vefat tarihinin 1330 H./1912 M.olarak alınması doğru olacaktır.

635 SURAL, ***aynı yer***, 31 Ocak 1976; UZ, ***aynı eser***, c.II., s.133.

636 Vakfiyede Hacı Süleyman Efendi'nin baba adı, Mustafa'dır. Bu isim mezar taşı ile bir çelişki meydana getirmemektedir. Mezar taşında babasının has ismi verileceğine"Hacı İsa-zâde" denilerek lâkabı, daha doğrusu Süleyman Efendi'nin dede adı verilmiştir. (Bk.***KŞS 99***, s.55).

Süleyman Efendi(Kemterî), Mahalle Mektebi'nde okuduktan sonra Ağazâde Medresesi'ne girer. Burada Trabzonlu Ali Efendi'den ders almakta iken hocası ile birlikte Adana'nın Dörtyol Kazasına giderler. Orada icâzet alır. Yalnız Konya'ya dönüş yolculuğu, onun tahsil hayatında ilginç bir dönüm noktasıdır. Klasik medrese eğitimine ilâveler ihtiyacını duyar. Zira memlekete gelirken bir köy odasına misafir olur. Oda sahibi, bir başka tarafa kereste göndermektedir. Gönderdiği adamdan, bunları teslim aldığına dair bir mektup gelmiştir. Hocaya okutur. Mektupta "beş-on tanesi şikest olduğundan işe yaramadı." ibaresi vardır. "Şikest" nedir, diye sorarlar. O da bilemez ve cemaat içinde mahcup olur. Bunun üzerine Konya'ya geleceğine tekrar geri dönerek Dörtyol'a gider. Farsça okur. Oradan İstanbul'a geçip Fetvâ Emini Hacı Nuri Efendi'nin dersine devam ederek icâzet alır. Konya'ya döner. Fakat ilim yolculuğu sona ermemiştir. Kadınhanlı Hüseyin Feyzi Efendi'nin dersine devam eder. Ondan da icâzet alır. Ancak bundan sonra câmilerde ders okutmaya başlar. Memleket içinde büyük şöhret sehibi olur. Derslerine, Devlet Hatun Mescidi'nde devam eder. 1293'ten (1876), vefat tarihi olan 1330 H./1912'ye kadar "bu mescidte ders okutup üç defa icâzet vermeye muvaffak olur."[637]

1926 yılında basılan Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı'na göre Süleyman Efendi, 36 yıl boyunca derslerini Devlet Hatun Mescidi'nde vermiştir. Şu hale göre medrese odaları veya en azından dershânesi kullanılmaz halde olmalıdır. Nitekim bu durumu Ticaret Mahkemesi Reisi Mehmet Efendi'nin vakfiyesi doğrulamaktadır. Medrese odaları ve bir dershâneyi kapsayan Hatuniye Medresesi'ni, Süleyman Efendi'nin vefatına yakın sıralar yaptırmış olmalıdır. Çünkü vakfiyenin onayıyla ilgili "irade-i aliyye tarihi, 11 Receb 1332"dir.[638] Halbuki aynı yerde beratlı mutasarrıfı olan mütevellîsi Hacı Süleyman Efendi'nin vefatı üzerine yerine büyük oğlu Hasan Efendi'nin tayin tarihi 9 Kanunusani 1329/1914'tür.[639]

Hacı Süleyman Efendi (Kemterî), rind meşrep, latîfeyi seven, işitilmedik garip hikâyeler, nükteler anlatan bir zattır. Yüksek bir şiir kabiliyeti vardır. Birçok gazel, semâ'î, kalenderî, koşma, destan gibi halk edebiyatı örnekleri yazmıştır. Aynı zamanda kendi eserlerini güzel sesiyle okur, saz meclislerinde bulunmaktan çekinmezdi. Mahlâsı "Kemterî" olmasına rağmen halk arasında "Kel Hacı" diye şöhret kazanmıştır. Bir

---

637 (ERGUN)-(UĞUR), ***Harsiyat***, s.95-96; UZ, ***aynı eser***, c.II, s.133; SURAL, ***aynı yer***, 31 Ocak 1976.

638 VGMA, ***DN:9/4***, Aded-i Umumî:166.

639 VGMA, ***DN:9/4***, Aded-i Umumî:166.

divanı vardır fakat çalınmıştır. Ne yazık ki şiirlerinden elde pek az örnek kalmıştır. Bunlardan bir koşması şöyledir:

"Gönül, gâh açılıp gâh havalanma / Her işin takdîri ezel dediler / Bir dem durulup da bir dem bulanma / Meyl-i dünya, tûl-i emel dediler.

"Cefâya sabr ile dâim olasın / Cürm-ü isyânına nâdim olasın / Bâb-ı tevvekülde kâim olasın / Makbûl-i Hakk, hüsn-i amel dediler.

"Kemterî, bu derde olmuş giriftâr / Kusurunu afv ide ganiyyü's-Settâr / Devâsı yok deyu kalmasun nâçar / Her derdin dermânı ecel dediler."[640]

Hacı Süleyman Efendi'den sonra Hatuniye Medresesi'nin faaliyetleri ile ilgili bilgi henüz bulunamamıştır. Yalnız oğlu Hasan Efendi'nin 1914 Ocak'ında mütevellî tayini vakıf olarak varlığının devam ettiğini göstermektedir. Aynı tarihte (1914), bu medresede 37 talebe bulunmaktadır.[641] Fakat oğlu da babası gibi hem mütevellîlik hem de müderrislik görevlerini üstlendi mi? Bunu henüz bilemiyoruz. Üstelik bu yıllar, medreselerde köklü değişikliğe gidilen harp yıllarıdır. Dârü'l-Hilâfe Medresesi Konya Şubesi hariç diğerlerinin belli bir süre sonra âtıl kalması söz konusudur.

3. İnce Minare Medresesi / Sahib Atâ Dârü'l-Hadisi

A. Yeri

Alâeddin Tepesi'nin batı kısmındadır. Devrine göre düşünülürse Konya iç kalesinin hendeği hizasına ve Sultan Kapısı yolunun üzerine yaptırılmıştır.[642]

---

640 (ERGUN)-(UĞUR), *aynı eser*, s.96; SURAL, *aynı yer*, 31 Ocak 1976.

641 *KVS 1332 H/1330 R*, s.551.

642 KONYALI, **Konya**, s.803. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri I***, s.107 ve ***Merkez Emlâk Esas Defteri 8***, s.86'da yeri Pınarî Mahallesi-İnlicezâde Sokağı'nda diye tarif edilmektedir. Demek ki Osmanlı son devirlerinde şimdi Alâeddin Tepesi ile arası açık olan medresenin bulunduğu bölge böylece adlandırılmaktadır.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Anadolu Selçuklu Devleti Veziri Sahib Atâ Fahreddin Ali (Ö.Akşehir 1288)[643], tarafından 1258-1279 yılları arasında yaptırıldığı kabul edilen[644] İnce Minare Medrese'nin asıl adı, Sahib Atâ Dârü'l-Hadisi'dir. İslâm âlemindeki ilk hadis enstitüsü sayılan, Eyyûbi Sultanı Kâmil Nasruddin Muhammed tarafından 622 H./1225 M. yılında Kâhire'de kurulan ihtisas medresesinden kısa süre sonra Konya'da açılmıştır. Bu haliyle İnce Minare Dârü'l-Hadisi, Anadolu'daki ilk dârü'l-hadistir.[645]

C. Tarihî Mimarîsi

İnce Minare, tek başına Türk Sanatı'nın bir çok özelliğini üerinde taşıyan bir şaheserdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin karanlık dönemlerinde, Moğol istilâsının başladığı, Selçuklu hânedanının eski şan ve itibarını kaybettiği, milletin, ümidi kırk, bunalımlı olduğu bir ortamda yapılması manidardır. Böyle zamanda sanatkârın, bânînin, karanlığa yaktığı bir ışık topu gibidir. O ışık küresinin enerji kaynağı, ümit dolu dayanağı; taç kapısına kazınan âyetlerdir. İman edenlere güç veren, yeni muvaffakiyetler vâdeden, gaflete işaret eden sûrelerin yazılması[646] bu açıdan anlamlıdır.

Eserin mimarı, taç kapıdaki Sanatçı Kitabesi'ne göre Kölük bin Abdullah'tır.[647]

---

643 Sahib Atâ Fahreddin Ali, Anadolu Selçuklu Devleti'nin bunalımlı dönemlerinde önemli görevlerde bulunan bir devlet adamıdır. II.İzzeddin Keykavus devrinde başarılı hizmetlerinden dolayı Emîr-i Dâdlığa (Adalet Bakanı) yükselmiştir. IV.Kılıçaslan'a vezirlik yapmış (1261) Moğollara karşı Memlûkler'le işbirliği yapmak suçlamasıyla görevden alınmıştır. III.Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde çıkan ayaklanmalar ve karışıklığın bastırılmasında hizmeti geçmiş, Cimri Olayı'nda Karamanoğulları'na karşı vuruşan iki oğlu öldürülmüştür. III.Gıyaseddin Keyhüsrev'e (1281'de) vezirlik yapan Sahab Atâ, Anadolu'yu âdeta yaptırdığı hayır eserleriyle donatmıştır. İnce Minare, Sahib Atâ Külliyesi, Sahib Atâ Mescidi Konya içinden hayır eserlerinin bir-kaçıdır. Bk.M.Ferit UĞUR-M.Mes'ud KOMAN, ***Selçuklu Veziri Sahib Atâ ile Oğullarının Hayat ve Eserleri***, İstanbul 1934; Osman TURAN, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, İst. 1971, s.532-596.

644 ÖNDER, ***Maarif***, s.31; KURAN, ***aynı eser***, c.I, s.55. Bu inşa tarihi kesin değildir. Çünkü H.679/M.1280 tarihli vakfiyesine göre tahmin edilmektedir. Halbuki Sahib Atâ'nın bu eser için H.664, 666, 679 gibi değişik yıllarda tescil ettirdiği çeşitli vakıfları bulunmaktadır. Bk. KONYALI, ***Konya***, s.811, 813; Zeki SÖNMEZ, ***Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk İslâm Mimarisinde Sanatçılar***, Ankara 1989, s.270'te külliyenin tarih kitabesinin olmadığını belirtir. H.663/M.1264 tarihli vakfiyesini esas alarak M.1264'te yapıldığını kabul eder. SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.69'da 1260-1265'e tarihler.

645 BİLGE, ***aynı eser***, s.13. Bilindiği gibi daha önceleri hadis konusunda bu tip ihtisas müesseseleri bulunmamaktadır. Buharî (Ö.256 H./870 M.) hadis tahsilini genç yaşta geldiği Basra'da bir câmide binlerce talebenin katıldığı hadis derslerini takip ederek almıştır.(BİLGE, ***aynı yer***.)

646 Semra ÖGEL, ***Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı***, Ankara 1987, s.135.

647 Mimar Kölük bin Abdullah, Konyalı bir Müslüman-Türk ailesine mensuptur. Kölük, Uygur Türkçesi'nde bulunan bir kelimedir. "Cesur, yük hayvanı" anlamlarına gelmektedir. Selçuklular'dan önce Anadolu'ya gelmiş Hristiyanlaşmış bir Türk ailesinden olmalıdır. Bu mimarın, Mevlânâ ile yakın ilişki içindeki ressam-mimar Kalûyan bin Karabuda el-Konevî ile aynı şahıs olmadığı ortaya konmuştur. Konya içindeki bazı eserleri şunlardır: Konya Felekâbad Köşkü (1222 ?), Konya Nizamiye Medresesi (1237), Sahib Atâ Câmisi (Külliyesi,1258), Sahib Atâ Dârü'l-Hadisi. Kölük b.Abdullah'ın 1190 ?-1260 ? yılları arasında yaşadığı sanılmaktadır. Bkz. SÖNMEZ,

Plân bakımandan İnce Minare, Karatay Medresesi tipine yaklaşmaktadır. İkisinde de çok kat düşüncesi yoktur. Genişliğe karşı uzunluk vardır. İç ayırmaları az farkla Karatay'ın tekrarıdır. Özellikle eyvan ve yanlardaki kubbeli bölmeler birbirine benzer. Mavi renk, Türk mavisinin baygın tesirleri, insana yücelik, derinlik veren etkisini hissettirmektedir.[648]

İnce Minare Dârü'l-Hadisi, mektep, mescid, medrese, minare, talebe odaları ile hep bir arada kompoze edilmiştir.

Gayet süslü taç kapısı (portal) doğu cephe ortasındadır.[649] Taç kapısından, çapraz tonozlu giriş holüne, oradan sivri kemerli bir kapıdan kubbeli merkeze (sahn, hol) geçilir.[650] Merkezî hol, 10.80 m.X10.80 m. ebatlarında dört köşe bir mekândır.[651] Ortasında havuz vardır. Kubbe tepesinde meydanlığı aydınlatan bugün camekânla örtülü, bir tepe penceresi bulunmaktadır. Eyvan, giriş holünün karşısında olup zeminden üç basamaklı merdivenle çıkılır vaziyettedir. Eyvanın yanlarındaki kalıntılarından, kubbeli oldukları anlaşılan iki oda yıkılmıştır Talebe hücreleri, merkezî holün sağ ve solunda yer almaktadır. Kapıları, Büyük kubbeli mekâna açılan bu 8 adet talebe odası da kubbeli iki oda gibi yıkılmıştır.[652] Kubbenin içi tuğla ve çiniden mozaiklerle süslüdür. Kubbe ve yanlar tuğla, moloz taş; öne çıkkın taç kapı kesme taştandır. Kubbenin

---

aynı eser, s.271; O. cezmi TUNCER, "Mimar Kölük ve Kalûyân", *V.D.*, S.XIX, s.109-111; KONYALI, *Konya*, s.806'da Kölük'ün Türkçe, "kuvvetli yük hayvanı, at" anlamına geldiğini belirtir. Konya'da Külük adı taşıyan yer örnekleri verir.

648 UZLUK, *Konya Abideleri*, s.22; KURAN, *aynı eser*, c.I, s.54.

649 Ahmed Hamdi TANPINAR, *Beş Şehir*, İstanbul 1972, s.90'da İnce Minare'nin cephesini "tiftikten dokunmuş büyük bir sultan çadırına" benzetir. "Tekstil Sanat" tabiri ile sanat tarihçileri de bu görüşe katılmaktadırlar.(Bk. ÖGEL, *aynı eser*, s.134; Metin SÖZEN, *Anadolu Medreseleri*, c.II, İstanbul 1972. s.71.) TANPINAR, taş işçiliğinin, süslemeleri-kabartma yazıları ile şahâne bir örneğinin verildiği taç kapıyı şöyle anlatır: "Süs olarak sadece iki Kur'an Suresini (Yasin ile Feth) taşıyan ve onların, kapının tam üstünde çok ustalıklı bir düğümle birbirinin arasından geçerek yaptıkları düz pervazla, Allah kelâmının büyüklüğü önünde insan talihinin biçareliğini anlamak ister gibi mütevazi açılan asıl giriş yerini çevreleyen bu kapı bütünü, nev'inin hemen hemen yegânesidir." Oktay ASLANAPA, *Türk Sanatı II*, İstanbul 1973, s.86'da taç kapıyı, "şahâne ve orjinal bir cephe kompozisyonu" olarak değerlendirir. Bu kompozisyon, "yazının geniş bordürler halinde en iyi şekilde değerlendirildiği portalde, büyük bir ustalıkla yerleştirilmiş iri, plastik enginar yaprakları, geometrik süslemeler"le oluşturulmuştur.

650 Dışarıda zengin taç kapı ve minaresi ile tamamen plastik bir anlayış ağır basarken içeride tam tersi, yalın, sade bir mekân denenmiştir. Bu iş "ancak soylu ve ne yaptığını bilen bir mimarın işidir." Karatay'ın kubbe içi, İnce Minare'ye göre çok daha zengindir. Bk. UZLUK, *aynı eser*, s.23; SÖZEN, *aynı eser*, c.II, s.72.

651 KURAN, *aynı eser*, c.I, s.54; KONYALI, *Konya*, s.808'de merkezî hol (sahn)ün ebatlarını 10.90X10.90 m.olarak verir.

652 KURAN, *aynı eser*, c.1, s.54; SÖZEN, *aynı eser*, c.II, s.71; Faik SOYMAN-İbrahim TONGUR, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya 1944, s.45. (Bunlar kendiliğinden yıkılmış değildir. İleride üstünde durulacaktır.)

kaidesi etrafında defalarca "Mülk Allah'ındır." anlamında "el-mülkü'lîllah" yazılmıştır.[653]

Dârü'l-Hadis'e ad olan kuzey-doğu köşesindeki minare, aslında medreseye bitişik olan mescide aittir. Minare, kaidesi kesme taştan üst tarafı rengârek sırçalı tuğlalar ile mozaik sisteminde ve dilimli olarak inşa edilmiştir. 55 metre yüksekliğinde tahmin edilen bu ince, nârin eser, **27 Teşrinisani 1901** tarihinde üstüste düşen iki yıldırımla birinci şerefeye kadar yıkılmıştır. Yıldırımda arkasındaki mescidin tek sağır kubbesi de sakatlanmıştır. Fakat tamiri mümkün olan mescid, 1929'da tamamen yıktırılmıştır. Bugüne mescidin sadece kıble duvarı ile mihrabı kalmıştır.[654]

Tamirler

İnce Minare mamuresi, çeşitli devirlerde pek çok tamir görmüştür. Son Osmanlı dönemlerinde 1876'da Konya ileri gelenlerinden Tahir Paşa, 1900'de Vali Ferit Paşa tarafından tamir ettirilmiştir.[655]

---

653 SÖZEN, *aynı eser*, c.II, s.69; SOYMAN-TONGUR, *aynı eser*, s.45; KURAN, *aynı eser*, c.I, s.54.

654 KONYALI, *Konya*, s.811; KURAN, *aynı eser*, s.54. KONYALI, "mescid'in 1929'da bir tecavüze uğrayarak tamamen yıkıldığını" yazar. Minarenin sağ tarafından doğuya açılan bir kapıdan mescidin önce yazlık kısmına buradan da başka bir kapı ile asıl mescide girilmektedir. Duvarları yarısına kadar kıymetli çinilerle süslü olan mescide tecavüz eden kimdir? KONYALI, mescidi yıktıranı açıklamaz. Fakat 1929'lu yılların Konyası'nda böylesine korkunç bir işe cesaret edebilecek iki yetkili vardır. Birincisi yedi yıl süre ile Konya'da valilik yapan ve 21.5.1932'de öğle üzeri kalp sektesinden ölen İzzet Bey'dir.(Bk. *Konya Vilâyet Gazetesi*, 25 Mayıs 1932.) Diğeri ise Konya içinde birçok Selçuklu eserini yıktıran Fahrettin Paşa (ALTAY)dır. Mescid sırasındaki hücreleri yıktıran bilinmektedir. Fakat, "minareye kadar" yıkım olduğuna göre mescidi yıktıran da aynı zat olmalıdır. (Bk.İbrahim Aczi KENDİ, *Konya Mezar Folkloru*, Konya 1959, s.18.) Yalnız bu arada bahsedilmesi gereken ilginç bir durum vardır. O da, yıldırım isabeti ile yıkılan çift şerefeli minarenin kitabeli çinilerinin çalınması olayıdır. İnce Minare'nin kitabeli çinileri, Alman Konsolosluğu'na taşınmıştır. Zaten o yıllar Konya'da eski eser kaçakçılığını organize eden Rus ve Alman Konsolosluklarıdır. Aynı mahallede yaşayan KONYALI, bu konsoloslukların görgü tanığı olduğu faaliyetlerini de anlatır. (Bk.İbrahim Hakkı KONYALI, "Konya'dan Çalınan Eserler", *Yeni Konya*, Sayı:6575.) İnce Minare'nin yıkıntısından eser kaçırmak, bir çeşit kefen soygunculuğu gibidir. Ama kendi eserinin kıymetini bilmeyen, sahiplenmeyenler karşısında, ölü soyguncularına söylenecek fazla söz kalmamaktadır. İnce Minare ile mescidinin yıldırım kazasına bir şahit daha vardır. SELEKLER, "babası ile birlikte, bir Akşam Namazı kıldığı" İnce Minare Mescidi'ni ve yıldırım olayını hatırlamaktadır. O, olayın bir başka yönü üzerinde durur. Bunun halk kültürü açısından önemi vardır. SELEKLER, yıldırımı hatırlar. Zira evlerini bir ışık kaplayıvermiş, ışığın ardından da müthiş bir tarraka patlamıştır. Evleri sarsılmış, korku içinde kalmışlardır. Ertesi gün İnce Minare'nin birinci şerefesinden itibaren yıldırım düşerek yıkıldığını duyarlar. Minarenin enkazı, mescidini de yıkmıştır. SELEKLER, bu arada ilginç bir iddiayı da dinlemiştir. Buna göre binayı yaptıran hayır sahibi, mescid bir gün yıkılırsa yeniden yapılsın diye, mescidin kubbesinin ortasına bir çömlek gümüş para koymuştur.Bu paraların görüldüğünü yıkıldığı sıra söylemişlerdir.(Bk.SELEKLER, *aynı yer*, 26 Şubat 1962.) Minarenin yıldırım isabeti ile yıkım tarihini, *TBMM Konya Vilâyeti*, s.33'te 1319 olarak verilir. Bu Hicrî tarih olmalıdır. KONYALI, *Konya*, s.803-811'deki yazdıklarını "Konya Abideleri-İnce Minare", *Yeni Meram*, 22.5.1965'te başlayan beş günlük dizi yazısında tekrarlamıştır.

655 ÖNDER, *Maarif*, s.32; KONYALI, *Konya*, s.812. (Her ikisi de Ferit Paşa'nın tamir tarihini 1899 olarak verirler. Halbuki BOA, *İrade-Evkaf*'taki iki belge, kararın 1900'de çıktığını göstermektedir.)

Ferit Paşa, zamanındaki tamir çalışmaları ile ilgili bazı üst düzey yazışmalar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Evkâf Nezâreti'nin Devlet Şûrası'na gönderdiği bir mazbataya göre Dârü'l-Hadis Medresesi ile Mescidi'nin tamiratı için bir keşif yaptırılmıştır. Keşif Defteri'ne göre tamirat 14445 guruş sarfedilerek ancak yapılabilecektir. Ama, "açık eksiltme" ile ilân edilen onarım işine talip çıkmamıştır. Onun için medrese ve mescidin "emaneten tamiri" gerekmektedir. Şûra-yı Devlet mührüyle sadrazamlığa sunulan bu yazının tarihi, 13 Cemaziyelahir 1318/25 Eylül 1316/1900'dür.[656] Bunun üzerine sadrazam, padişahtan tamir iradesini talep eden 11 Receb 1318/22 Teşrinievvel 1316 tarihli tezkeresini yazar. Ardından da 20 Receb 1318/31 Teşrinievvel 1316/1900 tarihli irade çıkar.[657]

Görüleceği üzere bu tamir çalışması, İnce Minare'ye yıldırım isabetinden bir yıl öncedir. Yıldırım düşmesi ile 1910 yılı arasında bir tamir çalışmasına ise rastlanılamamıştır. Halbuki asıl çabanın bu arada olması gerekirdi. Ama 1910 yılında Konya Valisi Arifî Paşa'nın teşebbüsü vardır. Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan bir belgeye göre Arifî Paşa, sadrazamlık makamına başvurarak İnce Minare'nin "tamir ve ihyası"nın "âcilen icrâ buyrulmasını" ister.[658] Bu teşebbüsün sonucu ne olmuştur henüz bilmiyoruz.

Fakat 1922'ye gelindiğinde İnce Minare'nin vaziyeti içler acısıdır. Babalık haberi şöyle verir: "Memleketimizi tezyîn eden Dârü'l-Hadis'in kubbesi senelerden beri akmakta, imarı şöyle dursun bu hâl-i elîme atf-ı nazar-ı dikkat bile olunmamaktadır."[659] Haberin sonunda, İnce Minare'nin bir an önce tamir edilip korunmaya alınması istenilir. Henüz İstiklâl Harbi kazanılmış değildir. Babalık'ın haberi; harp ortamında bile olunsa mahallî basının, tarihî, medenî değerlerimize gösterdiği ilgi ve hassasiyetin güzel bir örneğidir. Yalnız bu yıllar, İnce Minare'de tarihî misyonu ile ilişkili olarak eğitim-öğretim yapılmamaktadır.Bina, eğitim yuvası değil silâh deposudur. Orada toplanan silâhlar, tepe ile medrese arasındaki hendekte denenmekte ve sağlam olanlar ayrılmaktadır.[660]

---

656 BOA, *İrade-Evkaf*, 1318 B.20.

657 BOA, *İrade-Evkaf*, 1318 B.20.

658 MMA, ***No:121/2.*** Arifî Paşa'nın tezkeresi 22 Mayıs 1326 tarihlidir. Arifî Paşa, "İnce Minare müessese-i nefisesinin sûret-i tamir ve ihyasını" bir "vatanperverlik şi'âr-ı celîlî" olarak görmektedir.

659 ***Babalık***, 27 Şaban 1340/25 Nisan 1338/1922, S.877.

660 Selçuk ES, "İstiklâl Harbi İçerisinde Konya'dan Bazı Hatıralar", ***KM***, Dos.No:5668, s.29.

Bu arada, düşünülmesi bile tüyler ürpertici olan bir teşebbüs olur. İçimizde yaşayan bir gayr-i müslim, İnce Minare'yi, cephâneliği patlatarak havaya uçurmak ister. İntibah'ın konu ile ilgili haberi şöyledir: "İnce Minare Câmii'nde bulunan cephâneliğe, duvara çıkmak sureti ile silâh endaht eden (sıkan) Çifte Merdiven Mahallesi'nden Hacı Artin mahdumu fotoğrafçı Agop ve refikı derdest edilerek evrakı ile cihet-i adliyeye verilmiştir."[661]

Harp zamanı Agop'un yapamadığını, sulh ortasında daha sonra bir yetkilimiz yapmaya teşebbüs eder. Konya içinde İnce Minare'nin bir eşi olan ve aynı mimar tarafından yapılan Nizamiye Medresesi'ni, Şerafeddin bin Osman'ın Türbesini, Alâeddin Tepesi'ndeki Eflâtun Mescidi vb.lerini yıktıran Fahrettin Paşa, İnce Minare'yi de yıktırmaya kalkışır. Bu fecî; fecî olduğu kadar dehşet verici olayı ve ibretli sonucunu dönemin şahidi ve aynı zamanda Anıtlar Derneği Başkanı Uzluk şöyle anlatır: "Paratoner gibi medenî bir vasıtayı tepesine koyamadığımız için 1901'de yıldırım düşerek yıkılan İnce Minare, yarım asırdır bükük boynu ile inlerken o kumandan, Dârü'l-Hadis'in içine barut doldurmuştu. Avrupa gazetelerinde koparttığımız kıyamet, kumandanı da onun dayanıp güvendiklerini de yola getirmişti. Bu yüz kızartıcı iş yapılamamıştı."[662]

İnce Minare'nin barutla infilâk ettirilme teşebbüsünün bir evveliyatı da vardır. Onu, İ.Aczi Kendi, isim vermeden, üstü örtülü olarak anlatır: "Bundan 36 yıl önce (1923), İnce Minare ardına ev yaptıran bir zat, evinin önünü açmak için o vaktin belediyesinin göz yummasıyla bu mimarî eserin iki tarafındaki çinilerle süslü hücreleri yıktırdığı halde kimse seslenmiyor. İş minareye yaklaşınca o vakit Babalık Gazetesi'nde çıkan bir yazı üzerine yıkım durdurulmuş fakat ne çare ki hücreler gitmişti."[663]

Şu hale göre, İnce Minare'nin kuruluş amacı ile ilişkili olmasa da- hücreleri 1923'lere kadar vardır. Konyalı, bu hücrelerden sol tarafta

---

661 ***İntibah***, 25 Mart 1335, S.5, s.4. İntibah, bu olaydan dolayı mahalle arasında cephâneliğin bulundurulmaması gerektiğine ilgililerin dikkatini "şiddetle" çeker.

662 F. N. UZLUK, "Konya Abideleri Nasıl Yıkıldı", ***Yeni Konya***, 5 Kasım 1951, s.2.

663 KENDİ, ***Konya Mezar Folkloru***, s.18. Bu eser 1959 basımlıdır. 36 yıl önce dediğine göre hücrelerin yıkımının 1923'te yapılması gerekiyor. "Bu zat" kimdir? Denildiği gibi, Nizamiye'yi yıkma başarısını gösterdiği için İnce Minare arkasından kendisine ev tahsis edilen Fahrettin Paşa mıdır? Yoksa,Vali İzzet Bey mi? Her ikisi için de bu tarih doğru değildir. Çünkü 1923'te bu vali yoktur.Paşa ise Konya'da ve görevdedir.Ama henüz Nizamiye yıkılmış değildir. Tarih kesin belirtilmediği için biraz sonrası alınırsa; netice itibariyle evinin önünü açmak veya başka bir amaçla; ne olursa olsun geldiğimiz nokta gerçekten tüyler ürpertici ve yüz kızartıcıdır. Üstelik böylesine bir fiilin, Avrupa gazetelerinde koparılan yaygara üzerine işlenmemesi, ayıbı daha da ağırlaştırmaktadır. İstiklâl mücadelesinde ortaya can koymuş bir kumandanın, bağımsızlık-istiklâl namına geldiği nokta da üzüntü vericidir. Şüphesiz, ciddi ve tutarlı bir insan olan UZLUK ile KENDİ'yi doğru kabul etmek durumunda olduğumuzu ayrıca belirtmeye gerek yoktur.

olanların sonradan yapım, kerpiç duvarlı,kara örtü odalar olduğunu yazar.[664] Diğerleri, aslî özelliklerini taşıyarak ayaktadırlar. Kerpiç duvarlı da olsa İnce Minare'nin talebe odaları, medreselerin kapatıldığı yıllara kadar gelebilmiştir. Bu durumu, Merkez Emlâk Esas Defterleri de doğrulamaktadır.[665]

D. Vakıfları

Sahib Atâ Dârü'l-Hadisi için hazırlanmış vakfiyelerin hepsini ihtiva edeni, 679 H. /1280 M. tarihli olanıdır. Bu Arapça vakfiyeye göre Konya ve civarında bağ-bahçe, köy, arsa, han, dükkân ve ev gibi pek çok mülk vakıfları vardır. Burada gelirler ve harcama yerleri belirtilmiştir.[666] Tarihî seyir içinde görevliler ve görevlerde elbette bir çok değişiklikler yaşanmıştır. Fakat sadece Kanunî devrinden, görevliler ve aldıkları ücrete örnek olması bakımından bahsedilebilir. Buna göre Müderris:30, Talebe:7, İmam:2,5, Müezzin:2,5, Tahsildâr:5, Nâzır ve Kâtip:2, Hatip:7 akçe alacaktır.[667]

E. Müderrisleri

Mimarî yönden bu şaheseri inceleyen bir çok çalışma yapılmıştır. Tamir ve yıkma çalışmaları hariç eserin zerafet ve inceliğine kısmen temasın amacı; asıl hizmet edilmek istenilen hedefe dikkat çekmektir. Bunca emek, ustalık, işçilik hep bir eğitim kurumunun cazibesini artırmaya yöneliktir, denilebilir. Zira bu mekânda, üst seviyede ilim tahsil edilecektir. Çünkü burası bir Dârü'l-Hadistir.

Selçuklularda olduğu gibi Osmanlılar devrinde de İnce Minare, önemli bir eğitim kurumudur. Lâle Devri'nde sahn'a yükseltilmiş, böylece Konya; hatta Osmanlı ülkesinin en üst düzeydeki medreselerinden biri haline gelmiştir.[668] İnce Minare'nin eğitim seviyesinin yüksekliği, Konya'da değerlendirilmiştir. Zira fetva makamı olan Konya Müftülüğü'ne İnce Minare veya Karatay Medresesi müderrisleri atanmıştır. İnce Minare müderrisi bu dönem, 30 akçe yevmiye ile çalışmıştır. Ayrıca muîd, mütevellî, nâzır, kâtip, câbi, imam, müezzin gibi görevliler de atanmışlardır.[669]

---

664 İbrahim Hakkı KONYALI, "Konya Âbideleri-İnce Minare", *Yeni Meram*, 25.5.1965.

665 Bk. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri I***,s.107; ***Merkez Emlâk Esas Defteri 8***'de biraz daha ayrıntı vardır. Buna göre, Mescid-i Şerif'in 1 müştemilâtı da vardır. Kapı numarası 30'dur. Kapı numarası 28 olan medresenin müştemilâtı ise 8'dir. Mescid ve yazlık kısmından ayrı olarak medrese müştemilâtının 8 gösterilmesi, dörderden 8 talebe hücresi olarak kabul edilmek durumundadır. Ne yazık ki, bu tesbitin verildiği zamanın tarihi yoktur. Fakat 1900'lerden sonra olduğu kabul edilebilir.

666 Bk. KONYALI, ***Konya***, s.811-817; ÖNDER, ***Maarif***, s.32.

667 KONYALI, ***Konya***, s.817.

668 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.49.

669 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.49,136,137.

1. Anamurlu Salih Efendi

H.1300/1882 M.Konya Vilâyeti Salnâmesi'nde Sahib Atâ Dârü'l-hadisi'ne yer verilmemiştir.Halbuki bu tarihten kısa bir süre önce Dârü'l-Hadis onarılmıştır.(1876). Üzerinden altı yıl geçmeden medresenin kullanılmaz hale gelebileceğini düşünmek doğru gözükmemektedir. Şu hale göre H.1300 ve 1301 salnâmelerinde atlanmış olmalıdır. Sural'dan öğrendiğimize göre yaklaşık olarak 1860-70'li yıllar İnce Minare'de hadis okutan şöhretli bir bilgin vardır. Bu, Anamurlu Salih Efendi'dir.

Doğum-ölüm tarihlerini kesin bilemediğimiz Anamurlu Salih Efendi, Konya'da müderrislerin bile derslerine devam ettiği "Reisü'l-Ulemâ" diye anılan muktedir bir âlimdir. Mersin, Hadim ve Konya'da öğrenim görmüş, Mersin'de bir süre görev yaptıktan sonra Konya'ya dönmüştür. Salih Efendi, Konya'da iki ayrı medresede çalışmıştır. Karatay Medresesi'nde Tefsir; İnce Minare'de ise Hadis okutmuştur. Mersin'den beraberinde getirdiği ve yetiştirdiği, aynı zamanda damadı olan Hacı Osman Efendi'ye İnce Minare'yi teslim ederek Konya'da vefat etmiştir.[670]

2. Hacı Osman Efendi

Salih Efendi'den sonra İnce Minare'nin müderrisi Hacı Osman Efendi'dir. Fakat Osman Efendi hakkında bilgi bulunamamıştır.

3. Mustafa ve Abdülhalim Efendiler

1900 öncesinde İnce Minare'nin müderrisi, Devle Mahallesi'nden Dersiâm Mustafa Efendi'dir. Bu müderris, öldüğü zaman oğulları, yerine geçecek ehliyette olmadıkları için Köstence muhacirlerinden Kurt Molla oğlu Abdülhalim Efendi, İnce Minare'ye müderris olmuştur.[671] Abdülhalim Efendi'nin müderrisliği, 1901 başındadır. Halbuki aynı yılı içine alan Maarif Nezâreti Salnamesi'ne göre "Dârü'l-Hadis Medresesi"nin müderrisi Mehmed Efendi'dir. Şu hale göre Abdülhalim Efendi'nin müderrisliği kısa sürmüştür.

4. Mehmed Akkaş Efendi (ö.1920)

1901 yılında Dârü'l-Hadis Medresesi'nde müderris, Mehmed Efendi'dir. 12 talebesi bulunmaktadır.[672] 1903 yılında da 12 talebe

---

670 SURAL, *aynı yer*, 30 Eylül 1975, s.2; UZ, *aynı eser*, c.I, s.107'de Salih Efendi'nin ölümünü, 1870'li yıllar olarak tahmin eder.

671 ATÇEKEN, *aynı eser*, s.385.

672 *SNMU 1319 H.*, s.841.

okutmaya devam eder.[673] Mehmed Akkaş Efendi, müderrisliğin yanında Alâeddin Câmii'nde Hatiblik de yapmıştır.

Fakat onun burada çalışması fazla devam etmez. Yukarı Çiğil Medresesi'ne müderris olarak götürülür ve orada uzun süre görev yapar. Konya'dan ayrılışı 1903'lerdir.[674]

5. Abdülhakîm Efendi

8 Ramazan 1321/1903'ten itibaren ise müderrislik Kadir oğlu Abdülhakîm Efendi'ye tevcih edilir.[675] Yalnız buradaki kayıtlara göre Abdülhakîm Efendi'den önceki müderrislik görevi, üç kişi üzerindedir. Bunlar; Mehmed Emin, Seyyid Mustafa Efendi ve Mustafa Feyzi Efendi'lerdir. İlk ikisi bilâveled ölmüşler; Mustafa Efendi'nin oğulları, Ahmed Şükrü ve Osman Vehbi ise ehil bulunmamıştır. Bunun üzerine Abdülhakîm Efendi'ye berat verilmiştir. Bu sıra müderris, günlük 30 akçe almaktadır. Vakıf gelirinden üçüne de belli oranlarda hisse verilmektedir. 1914'te 10.618 guruş 26 para ile Sahib Ata Dârü'l-Hadis'i, gelir düzeyi iyi medreseler arasında bulunmaktadır. Talebe miktarı ise 14 kişidir.[676]

6. Murtaza Efendi

Abdülhakîm Efendi'nin vefatından sonra, oğlunun oğlu Abdürrahîm Efendi'ye görev tevcih edilir. Ama Abdürrahîm Efendi, henüz küçük olmalı ki, Hafız Murtaza Efendi, ona "niyabet" edecektir. Yani müderrislik görevi fiilen Hafız Murtaza Efendi üzerinde olacaktır. Bu tayin tarihi ise, 4 Ağustos 1335/17 Ağustos 1919'dadır.[677]

Şu halde, İnce Minare Medresesi, 1919 yılına kadar müderris seviyesinde görevli atandığına göre faaldir. Halbuki bu konuda, hücrelerinde talebenin oturup, medresenin faal ve mamur olduğuna dair elimizdeki bilgi Selekler'e aittir. Selekler, 1907'den önce "Muhaddishâne"nin iki yanındaki talebe hücrelerinde öğrencilerin oturduğunu ve medresenin faal olduğunu görmüştür.[678] Vakıf kayıtlarına göre ise, İnce Minare'nin faalliğini 1919'a kadar götürmek yanlış olmayacaktır.

---

673 *SNMU 1321 H.*, s.582.

674 UZ, *aynı eser*, c.2, s.162. Oğlu Cemil (ÖZÇELİK), 1902 Konya doğumludur. Mehmed Akkaş Efendi, Çiğil Medresesi'ne götürüldükten 17 yıl sonra Konya'da Delibaş Olayı çıkmıştır. Bu olaydan dolayı **idam edilen ulemâ** arasında Mehmed Efendi de bulunmaktadır. Buna göre, Konya'dan ayrılışının 1903 olması gerekmektedir. Delibaş Hadisesi'nden sonra tahsili yarım kalan oğlu Cemil, Hacı Veyis, Hacı Veyis-zâde Mustafa ve Dülger-zâde Mevlüt Efendi'lerde okuyarak kendini yetiştirmiş; sonra imamlık ve vaızlıklar yapmıştır. 1978'de vefatı üzerine Musalla'ya gömülmüştür.

675 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1789.

676 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.551.

677 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1789.

678 SELEKLER, *aynı yer*, 26 Şubat 1962. SELEKLER, 1907'den sonra Konya'dan ayrılmış ve daha sonra 1959'da geri dönmüştür. Bu dönüşünde kendisinin ayrı olduğu elli yıl

1919'dan sonrası üzerinde ise daha önce durulmuştur. Artık İnce Minare, maalesef berhava edilmeye hazır bir cephâneliktir.

F. Diğer Görevliler

Sahib Atâ Vakfı'nın mütevellîliği, altıda bir hisse (südüs) ile Hatice adında bir hanımın üzerindedir. Hatice Hanım'a tevliyet, 1290 H./1873 M.de tevcih edilmiştir. Hatice Hanım vefat edince, Raziye ve Zekiye adlarındaki kızları görev almak istemezler. Bunun üzerine tevliyet, oğulları Mehmed Arif, Mehmed Selahaddin ve Halil Rıza Efendiler'e padişah iradesi ile 1317 H./1899 M.de tevcih edilir.[679]

1321 H./1903 M.de ise mütevellî, Osman oğlu Dedezâde Nuri Efendi'dir. Nuri Efendi, mahkeme huzurunda altıda bir (südüs) hisse ile baktığı tevliyet görevini, büyük oğlu İsmail'e, onu vekil tayin ederek bırakır. Tarih 21 Cemaziyelahir 1321/15 Eylül 1903'tür.[680]

Daha sonra tevliyet görevini Mustafa Şefik ve Nureddin Efendiler üstlenir.

Mustafa Şefik'in ölümü üzerine tevliyetin altıda bir hissesinin yarısı, Ahmet Şükrü Efendi'ye tevcih edilir. Tarih 5 Nisan 1331/18 Nisan 1915'dir.[681]

Aynı tarihte tevliyetin, altıda bir hissesinin yarısı Mehmed Nuri Efendi'ye tevcih edilmiştir. Fakat Mehmed Nuri Efendi, görevi "suistimal" ettiği için, hissesi elinden alınır; hissedârlardan en ehil olduğu anlaşılan Mehmed Arif Efendi'nin hissesine dahil edilir.[682] Tarih 6 Kanunuevvel 1333/19 Aralık 1917 olduğuna göre Mehmed Nuri'nin görevi iki yıl sürmüştür.

Tevliyetin dışında Sahib Atâ Dârü'l-Hadisi için 14 Mayıs 1334/27 Mayıs 1918'den itibaren atanan bir "muhafız" bulunmaktadır. Bu Dârü'l-Hadis Muhafızı Ali Ağa'dır. Toplam 1300 guruş maaş alan Ali Ağa'nın görevi, Nisan 1340/1924'de aynı maaşla devam etmektedir.[683]

---

içinde çok şeyin değiştiğini derin bir elemle gördüğünü anlatmaktadır. İnce Minare'nin yediyüz yıldan beridir yıkılmadan günümüze ulaşan hücreleri bu "medeniyet asrında tahrip edilmiştir." Türbeler, kale kalıntıları, yüzlerce kümbetten bir şey kalmamıştır. Yarım asır içindeki değişiklikten hayretler içinde kalarak şöyle hayıflanır: "Ecdat yadigârı sanat âbidelerini, en çok bunların kıymetini öğrendiğimiz bu asırda tahrip ettik."

679 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1787.

680 ***KŞS 112***, s.148.

681 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1783,1785.

682 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1784.

683 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri II***, s.28 b, 60 b.

4. İplikçi / Altun Apa / Altunbâ Medresesi

A. Yeri

Bugün Alâeddin Caddesi üzerinde olan İplikçi Câmii'nin arkasında, kıble (güney) duvarına bitişik olan yer İplikçi Medresesi'ne aittir.[684]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Anadolu Selçuklu Devleti ileri gelenlerinden Abdullah oğlu Şemseddin Ebû Said Altunbâ [685] tarafından 13.yy. başlarında (1202) yaptırılmıştır.

Kurucusunun ismiyle Altunbâ Medresesi denilen medrese, daha sonra mütevellîsinden dolayı İplikçi Medresesi diye anılmıştır.[686] Bu tarihî eserin 1914'te "vakıf bânîsinin ismi" sütununa, Abdullah Murtaza adı yazılmıştır.[687] Demek ki, sonraki asırlarda tekrar medreseyi imar etmek için çalışanlar olmuştur.

C. Mimarîsi

Medrese yapıldığı zaman Konya'nın Yeni Pazar (Sûku'l-Muhdes) denilen yerindedir.[688] Etrafı iki mescid, bir ev, han ve dükkânlarla çevrilidir. Mescidlerden birisi Tebrizli Tüccar Hoca Abdülcebbar'ın oğlu Ebu'l-Fâdıl Hoca[689], diğeri bugün izi kalmayan Selim oğlu Boyacı Hoca

---

684 (UĞUR) vd., ***Konya ve Rehberi***, s.88; KONYALI, ***Konya***, s.819; SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.104. ÖNDER, ***Maarif***, s.11'de yerini yanlışlıkla "Alâeddin Caddesi üzerinde, Klasik Eserler Müzesi'nin bulunduğu bina" olarak gösterir. Kastettiği bina, tarihi Selçuklu eseri olan İplikçi Câmii'dir. Bu câmi İplikçi Medresesi'nden sonra onun kuzeyine inşa edilmiştir. ÖNDER'in bahsettiği zaman (1952'de) müzedir. 1938'de tamire alınan bu eserin tamiri 1944'de sona erip "Gayr-i İslâmî eserlerin müzeden (Konya Müzesi) naklolunacağı" yazılmıştır. Bk.SOYMAN-TONGUR, ***Konya Eski Eserler Kılavuzu***, 1944, s.84. On yıla yakın bir süre Antik çağ, Roma, Bizans eserlerinin, Hitit aslanları, lahitler, adak taşları, heykel ve seramik parçalarının sergilendiği câmi, halkın ısrarı üzerine 1960 yılı Şubat ayında içindekiler boşaltılarak yeniden ibadete açılmıştır. (Bk.KONYALI, ***Konya***, s.415. Müzenin adı Konya Müzesi Klasik Eserler Şubesi'dir. 1951-1960 arası İplikçi'dedir.)

685 Şemseddin Altunbâ, bir ömür (60-65 yıl) devlet hizmetinde çalışmış bir şahsiyettir. Değişik görevler üstlenmiştir. II.Kılıçaslan'ın oğlu Rükneddin Süleyman Şah devrinin sipehsâlârlarındandır(komutan). Alâeddin Keykubad devrinde çaşnigirlik, elçilik, kumandanlık, Alâeddin Keykubad'ın oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev'e atabeylik yapmıştır. Bu sultanı tesiri altına alan Saadettin Köpek'in marifetiyle, ak sakallı bir devlet adamı iken öldürtülmüştür. Bk.Osman TURAN, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", ***Belleten***, c.XI, S.42, Ankara 1947, s.197-200; KONYALI, ***Konya***, s.828-829.

686 Medresenin Şemseddin Altunbâ (TURAN, Altun-**aba** der.)'nın kendinden sonra görev almasını istediği insan İplikçi evlâdından aynı zamanda Divan Katipleri'nden Necibeddin Ayaz'dır. Onun devrinde hem medreseye hem de camiye "İplikçi" ismi verilmiştir. Yalnız **Altun bâ** ismi tamamen unutulmamış, Osmanlılar devrinde kullanılmaya devam etmiştir. **KŞS 115**, s.114'te iki yerde bu ismin kullanıldığını görüyoruz. Halk arasında ise genelde Altun Apa denmiştir. Bu isim, daha çok Konya-Beyşehir Yolu üzerindeki hayır eseri olan **Altunbâ Hanı** için kullanılmıştır. Şimdi Altınapa Barajı'na ad olan han, aynı barajın Konya tarafındaki suların altındadır. Özellikle yaz sonları sular çekildiğinde ana yoldan bile kalıntısı gözükmektedir.

687 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.551.

688 VGMA, ***VD. 2176***, s.34. (Altunbâ'nın 598 H./1202 M. tarihli Arapça vakfiyesi ve tercümesinden.) Buraya Yeni Çarşı (Suk-ı cedid) da denilmektedir.

689 Hoca Ebu'l-Fâdıl (Fazl) Mescidi'nin yerine daha sonra şimdiki İplikçi Câmii yapılmıştır. Bk. KONYALI, ***Konya***, s.830. "Şeyh Ebu'l-Fazl camii", "İplikçi dimeğle" tanınmaktadır. Bk. VGMA, **DN:9/2**, Aded-i Umumî:4464.

Yusuf Mescidi'dir. Medresenin içinde kendisine ait ayrıca bir de kütüphâne kuruluştan itibaren bulunmaktadır.

İplikçi Medresesi'nin asıl mimarîsinden günümüze sadece bir kubbeli hücre ve İplikçi Câmii duvarına bitişik temel kalıntısı gelebilmiştir. Henüz plânı kazı yapılmadığı için bilinmemektedir. Alâeddin Tepesi'ndeki (İç Kale) Medrese-i Sultaniye'den[690] sonra Konya'daki ikinci en eski Selçuklu medresessidir. H.598/1202 M.tarihli vakfiyesi gözönünde bulundurularak yapılış zamanı, genelde 1202 olarak kabul edilmektedir. Fakat daha önce yapıldığı idda edilmektedir.[691] Erdoğan, medresenin aslî yapısını Karatay Medresesi gibi hatta ondan üstün tahmin eder.[692] Medrese, dikdörtgen avlu, bir büyük kubbe ve küçük kubbelerle (hücre) açılan kapalı medrese tipinde kabul edilmektedir.[693] Fakat zaman içinde bu eser yıkılmış, yerine yapılanlar da aslı gibi olmamıştır.

1922'de medresenin aslî yapısı yoktur. Kerpiç yapılı, dam örtülü bir İplikçi Medresesi vardır.[694] Kubbeli bir hücresinden başka müştemilâtı tamamiyle değişmiş ve büsbütün başka bir şekle girmiştir.[695]

1923'te câminin kubbe duvarına bitişik olan, medresenin girişi de bir hayli değişiktir. Câmi, caddeye nâzırdır. Medrese ise caddeye çıkmamaktadır. Onun için medreseye; caddeye (Alâeddin Caddesi) bakan vakıf bir dehlizden geçilerek girilmektedir.[696]

D. Vakıfları

Selçuklu devlet büyüğü Şemseddin Ebû Said Altunbâ, medresesini zengin vakıflarla desteklemiştir. Vakfiyesi, Receb 598 H./1202 M. tarihlidir. Buna göre, medresenin bulunduğu yerde bir han, hana bitişik 18 dükkân, ayrıca 27 dükkân, Eski Pazar'da başka dükkânlar, Saracık, Gündoğdu, Turgut-Erkut, Kendyakası, Arpa Çimen Köyleri ve ayrıca dört köy daha vakfedilmiştir.[697] O kadar külliyetli geliri vardır ki, Erdoğan'ın

690 KONYALI, *Konya*, s.824; BAYKARA, *aynı eser*, s.88.

691 Hamdizâde Abdülkâdir (ERDOĞAN), medresenin II.Kılıçaslan zamanında yapıldığını, vasiyetinin ise oğlu Sultan Rükneddin Süleyman zamanında tanzim ve tesbit edildiğini yazar. Sürekli medrese ismi için ise **Altunbay** kelimesini kullanır. Bk. Hamdizâde Abdülkâdir (ERDOĞAN), "İplıkçi Medresesi ve Camii", *Babalık*, 9 Ramazan 1340/6 Mayıs 1338/1922, s.1.

692 ERDOĞAN, *aynı yer*.

693 KURAN, *aynı eser*, c.I, s.105; ATÇEKEN, *aynı eser*, s.294.

694 *TBMM Konya Vilâyeti*, s.37; KONYALI, *Konya*, s.819. 1940'lı yıllara bu eser "tamamen harap" olarak girmiştir. Bk. SOYMAN-TONGUR, *aynı eser*, s.84. İlgisizlik, sahipsizlik tamamen yıkılıp, arsa haline gelmesini sağlamıştır. Cumhuriyet devrine kadar varlığına koruması düşündürücüdür.

695 ERDOĞAN, *aynı yer*, s.1; KURAN, *aynı eser*, c.I, s.105.

696 (UĞUR) vd., *aynı eser*, s.87.

697 VGMA, *VD:2176*, s.34; TURAN, *aynı yer*, s.205; KONYALI, *Konya*, s.830-835.

tabiri ile vakfedeni onları sayıp-dökememiştir.[698] Osmanlı devrinde değişik vergiler (rüsum-ı örfiye, sâlâriye, tımar) ayrıldıktan sonra medreseye kalan gelir, 12.519 akçe gibi büyük bir meblağdır.[699] 1914'te varidatı, 2.975 guruştur.[700] 1922'ye gelindiğinde ise, bu zengin vakıflar ve gelirlerinden hiçbir şey kalmamış, "hepsi de münderis (izi kalmamış) ve başka şekle münkalib (değişme) olmuştur."[701]

Dönemin şehir yapısı olduğu kadar, sosyal ve medeniyet anlayışını güzelce yansıtan vakfiye; sosyal hayatı çok yönlü kavrayan bir düşüncenin ürünüdür. Sadece medrese ve görevlilerin, talebelerin ihtiyaçlarının nereden, nasıl karşılanacağını göstermemektedir. Aynı zamanda kervansarayın işletilişinden fakir ölülerin gömülmesinde yapılması gerekenlere, İslâm'ı yeni benimseyenlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına varıncaya kadar geniş muhtevalı hükümler içermektedir.[702]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

İplikçi Medresesi'nin vakfiyesinde[703] eğitim-öğretim faaliyeti ile ilgili de bağlayıcı hükümler bulunmaktadır. Bu durum, Şemseddin Altunbâ'nın, devlet adamı sorumluluğu ve taşıdığı değerler yani kimliği ile irtibatlıdır. Her iki hal de, Anadolu'da yeni kökleşmeye başlayan Müslüman Türk devletinin temellerini korumayı, esas olan insan tipinin yetiştirilmesini gerektirmektedir. Onun için vakfiyeye, sonraki teşekküllere (Karatay gibi) de örnek olan hükümler konmuştur.

Bunların başında, müderris tipinin belirlenmesi gelmektedir. Müderris, mevcut görevliler içinde yıllık 800 dinar gibi en yüksek ücreti alacaktır. Ama Hanefî Mezhebi'nden olacaktır. Hanefî Mezhebi'nden olma şartı, medresede cemaatle namaz kıldıracak ve yıllık 200 dinar alacak olan **imam** için de vardır. Medreseye alınacak talebe için "Hanefîlik" şartı getirilmemiş ama, "her Ramazan günü ders başlamadan önce Kur'an'dan bir bölümün okunarak zamanın devlet başkanına (sultan), vâkıfa ve Müslümanlara dua etme" âdeti konmuştur. Diğer şartlarla birlikte düşünülünce bu, medresede teneffüs edilen havanın yönlendiriciliğini ortaya koymaktadır.

---

698 ERDOĞAN, ***aynı yer***, s.1.
699 TURAN, ***aynı yer***, s.206.
700 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.551.
701 ERDOĞAN, ***aynı yer***, s.1.
702 TURAN, ***aynı yer***, s.200.
703 TURAN, ***aynı yer***, s.202; KONYALI, ***Konya***, s.826.

Müderristen sonra gelen muid, yıllık 240 dinar alacaktır. Muid için mezhep anılmamıştır.

Talebe, Hanefi ve Şafii Mezheblerinden olacaktır. Toplam alınacak talebe miktarı 38 kişidir. Bunlardan ileri seviyede (fakih, delil çıkarabilecek) olan üçüne ayda 15'er, 15'ine de ayda onar; (orta seviyede olanlar için), mübtedî (yeni, işin başlangıcında) olan 20 talebeye ise ayda beşer dinar verilecektir. Şu hale göre, ücret verilmeyen talebe yoktur. Talebeye masraf, aylık toplam, 245 dinar etmektedir ki medrese görevlilerinin tümünün aldıklarından fazladır. Talebeye harcanan bu kadar değildir. Ramazan ayında kesilmek üzere bir koyun ve günlük yaklaşık, fert başı 317.8 gr.[704] ekmek satın alınacak, pişirmek için günde üç dinar harcanacak, ayrıca medresenin aydınlatılması, ısıtılması ile ilgili masrafları karşılanacaktır.

Bütün bunlara karşılık talebeden tek bir şey istenilmektedir: başarı. Başarılı olamayanlar için, belirli sınırlamalar getirilmiştir. Fakat bunlar, fevkalâde toleranslıdır. Çünkü beş yıl medresede bulunduğu halde kabiliyet gösteremeyen, çalışmayan ve dersine düzgün bir şekilde devam etmeyen talebeye müeyyide uygulanacaktır. O da tek ve dikkat çekici bir uygulamadır: medreseden çıkarılmak. Elbette, kalacağı yer, yiyecek-içeceği, kütüphânesi, mescidi, aydınlatması, ısınması düşünülüp üstüne de harçlığı verilen talebenin, beş yıl üst üste başarısız olması normal karşılanamayacak bir durumdur.

1. Sultanü'l-Ulemâ

İplikçi Medresesi'nin bilinen ilk tanınmış müderrisi Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulemâ Baha Veled'dir. Şüphesiz ondan önce de müderrisi vardır. Çünkü Baha Veled'in Konya'ya gelişi, medresenin açılışından yaklaşık çeyrek asır sonra ve Alâeddin Keykubad devrindedir. Alâeddin Keykubad, ailesi ile birlikte Karaman'a gelen bu şöhretli âlimi, devlet merkezine davet etmiştir. O da, bu davete icabet ederek Konya'ya gelmiştir. Konya'da indiği yer, İplikçi Medresesi'dir. Sultanın ısrarına rağmen saraya değil medreseye inişini şöyle açıklar: "İmamlara medrese, şeyhlere hankah, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar münasiptir."[705] Selçuklu sultanının bizzat karşıladığı[706]

---

704 Vakfiyede talebeye toplam verilecek ekmek miktarı 80 rıtl (ratl)dır. Rıtl, bir litreye tekabül eden ağırlık-sıvı ölçüsüdür. Bunun ekmeğe-una tatbiki tam kestirilemediği için KURAN'ın tesbiti alınmıştır. KURAN, 80 rıtlın talebe başına günlük 317,8 gr. olarak düştüğünü kabul etmektedir. Bk.*Anadolu Medreseleri*, c.I, s.1-2.

705 Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev: Tahsin YAZICI), c.I., İstanbul 1973, s.123.(1/22). Eflâkî, Baha Veled'in İplikçi'ye indiğinde "Konya'da o zamana kadar ondan başka medrese yoktu ve şehrin kalesini de daha yapmamışlardı" der. Baha

Baha Veled, vefatına kadar (1231) bu medresede müderrislik yapmış, câmilerde de vaazlar vermiştir.

Yalnız, medresede sadece görev yaparken bulunmamaktadır. Aynı zamanda evi de medresedir. Hatta bugüne, tek başına kalarak gelen kubbeli hücre, Sultanü'l-Ulemâ'nın oturduğu yer olarak gösterilmektedir.[707] Sultanü'l-Ulemâ'nın çoluğu-çocuğu ile medresede uzun süre kalması uygun değildir. Onun için Alâeddin Keykubad'ın Lalası Emir Bedreddin Gevhertaş, Baha Veled ve çocukları için bir medrese yaptırıp zengin vakıflar bağışlamıştır.[708]

Baha Veled ve oğlu Mevlânâ ile başlayan etki, İplikçi Medresesi üzerinde uzun süre devam etmiştir. Bu sebepten olmalıdır ki, İplikçi müderrislerinin eskiden Mevlevî kıyafetinde gezdikleri söylenmektedir.[709]

İplikçi Medresesi, Anadolu Selçuklular, Karamanoğulları ve Osmanlılar devrinde kesiksiz olarak asırlarca hizmet vermiştir.

1848'e gelindiğinde medrese, 15 odalı; 15'i talebe, 10'u çömez toplam 25 öğrencisi olan bir kurumdur.[710]

Aynı yıllara, müderris silsilesi ise şöyle gelir: 1784'de müderris Seyyid Abdullah'tır. Müderrislik görevi karşılığı olarak yarım altıda bir hisse (nısf südüs hisse) ücret (cihet tevcihi) almaktadır. O, vefat eder. Yeri, Ali ve Hacı Molla adlarında iki oğlu tarafından doldurulur. Bu iki müderris yerlerine, İsmail ve Abdullah adlarında birer oğul bırakırlar. İki torun, dedelerinin hissesine mirasçı durumundadırlar. Ama ehil değildirler. Onun için Seyyid Abdullah'tan kalan yarım altıda birlik müderris ücreti boşta kalır.

Veled'in gittiği yerlerde medreselerde konaklama âdetini oğlu da sürdürmüştür. Bk.Ahmet Eflâkî, ***aynı eser***, c.I, s.160.

706 Ahmet Eflâkî, ***aynı eser***, c.I, s.122. Eflâkî'nin anlattığına göre Sultan Alâeddin, yanına maiyetini ve Konya halkını da alarak karşılamaya çıkar. Hürmetinden dolayı uzak bir mesafede attan inip giderek şeyhin dizini öper. Elini uzatıp sıkmasını ister. Fakat, Baha Veled'in tavrı aşağılayıcıdır. Eli yerine sultana asasını uzatır. Sultan da heybet ve keskin bakışından etkilenerek titrer. Sultanü'l-Ulemâ'nın bu tavrının sebebi ise, sultanın içki içmesi, çalgı dinlemesidir. Zaten Konya'ya gelmesi halinde bütün bunları bıraktığı gibi "ona kul ve mürid" olacağı haberini önceden göndermiştir. Bütün mübalağasına rağmen buradan, devlet başkanının değerli bir âlime hakkıyla hürmet gösterdiği sonucunu çıkarabiliriz.

707 KONYALI, ***Konya***, s.823; Mehmet ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Konya'daki Evi ve Medresesi***, Konya 1956, s.4. Hamdizâde Abdülkâdir, babasından sonra Mevlânâ'nın da burada ilk defa müderrislik kürsüsüne çıktığını, Şems-i Tebrizi ile arasındaki samimi sohbetlerin burada yapıldığını yazar. Bk. "İplikçi Medresesi ve Câmii", ***aynı yer***. Halbuki Mevlânâ'nın medresesi, daha çok Molla-i Atîk (Gühertaş: Gevhertaş) Medresesi'dir.

708 Ahmet Eflâkî, ***aynı eser***, c.I,s.134 . Bk. Molla-i Atîk Medresesi.

709 KONYALI, ***Konya***, s.823.

710 TUŞ, ***aynı eser***, s.155.

1849'da yarım altıda birlik hisse Seyyid Ahmed'e beratla verilir. Bu tarihte müderris Seyyid Ahmed'tir.

2. Mustafa Efendi (ö.1900)

1852'de müderrislik görevi, Seyyid Mehmed'in (ö.1268/1852) oğlu iki hafız kardeştedir. Bunlar, Seyyid Hafız Ahmed ve Seyyid Hafız Mustafa'dır.[711]

Şer'i Sicildeki bu bilgiyi salnâme de doğrular. 1882 yılında Müderris Mustafa Efendi, İplikçi Medresesi'nde 35 talebeye, Celâl, Kâfiye ve İzhâr okutmaktadır.[712] Ertesi yıl da Mustafa Efendi, aynı dersleri 35 talebeye okutmaya devam eder.[713] 1901 yılında da müderris, Hacı Mustafa Efendi'dir. Talebe sayısı yaklaşık olarak ikiye katlanmıştır: 65 talebesi vardır.[714] Aynı müderris, 65 talebeye ders okutmaya 1903 yılında da devam eder.[715]

3. Mehmed Hâlis Efendi (ö.1912)

Hafız Mustafa Efendi vefat eder.[716] Yerine büyük oğlu, Mehmet Hâlis tâliptir. İmtihan edilerek ehil görülür ve 28 Ramazan 1321/17 Aralık 1903 tarihli şer'î ilâm verilir.[717] Mehmed Hâlis'in beratla tayin onayı ise 9 Safer 1326/13 Mart 1908'dedir.[718] Mehmed Hâlis, 1907'de sürdürdüğü müderrislik görevinde, boş hisselere talip olur. Amcası vefat etmiş, oğlu Mehmed Bahri'ye babasının hisseleri (üçte bir ve yarım altıda birlik hisse) tevcih edilmiştir. Halbuki, Mehmed Bahri Efendi, halen tahsile devam etmekte ve İstanbul'dadır. O zaman fiilen görevi yapan Mehmed Hâlis Efendi'ye (kendi hakkına ek olarak) iki yarım altıda birlik hisse birleştirilerek verilir. Böylece müderrislik görevinden pay alan birden fazla görevli varken 1907'den itibaren ücret ve görev Mehmed Hâlis şahsında toplanmıştır.[719] Aynı yerin vukûat kısmındaki kayda göre Mehmed Bahri,

---

711 ***KŞS 115***, s.144.

712 ***KVS 1300 H.***, s.55.

713 ***KVS 1301 H.***, s.53.

714 ***SNMU 1319 H.***, s.839.

715 ***SNMU 1321 H.***, s.581.

716 Musalla Mezarlığı'nda, "Müderrisîn-i kirâmdan ve fuzala-yı be-nâmdan fazîletlu Çerkes-zâde el-Hâcc Mustafa Efendi Ruhuna Fatiha.1316." yazısı okunan bir mezar taşı vardır. Eğer, ***SNMU 1319 H.***,s.839'daki Hacı Mustafa Efendi ile bu zat aynı ise ölüm tarihi veya salnâmeden birisi yanlıştır. Yalnız Şer'i Sicilde de aynı isim geçtiğine göre şahsın aynı olması gerekmektedir.

717 ***KŞS 115***, s.144-145. Mehmed Hâlis'in tayini için ayrıca, Vilâyet İdâre Meclisi, 21 Kanunusani 1319/1903 tarih ve 1092 no.lu mazbata ile Evkâf Nezâreti'ne arzda bulunulmuştur.

718 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4874.

719 ***KŞS 115***, s.145. Aslını göremediğimiz fakat, Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 2.11.1988 tarih ve Eml.3251 sayılı yazısına Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 23.11.1988 tarihli cevaplarıyla verdikleri bir belge transkripti medresenin son yılları

hisselerinden rızası ile vazgeçmiştir. Bu hisselerle birlikte Mehmed Hâlis'in geliri, yıllık bin guruştur. Üstelik bu gelir, "şahsına münhasır"dır. Şahsına ait olması, aynı miktardaki gelirin Mehmed Halis'in yerine bir başkasına verilmemesi sonucunu getirmektedir. Nitekim öyle de olur. Mehmed Hâlis ölünce, senelik bin guruş olan bu gelir, Vazife Defteri'nden çıkarılır. Küçük oğlu Mustafa'ya babasının görevi, Hüsnü Efendi'nin niyabetiyle verilir. Ama bu, "tebdîlen"dir. Tevcih tarihi, 4 Kanunuevvel 1330/17 Aralık 1914[720] olduğuna göre Mehmed Hâlis'in vefatı 4 Kanunuevvel 1330'dan öncedir. Nitekim Musalla Kabristanı'nda bulduğumuz Mezar taşı bunu doğrular. Vefatı, buna göre 1330 H./1328 R./1912 M.dir.[721]

Hâlis Efendi, bir çok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan biri de eğitimin değişik kademelerinde çalışan Hacı Mehmed Rüstem (Sungur) Efendi'dir. Sungur; dayısı, sonra kayınpederi olan Halis Efendi ve İplikçi Medresesi'nde okuyarak icâzet almıştır. İcâzet tarihi; 1905'te iki sınıflı Erkek Öğretmen Okulu'nu bitirdiğine göre,1903 veya daha önce olmalıdır.[722] Bu sıralar meşhur ulemâdan, Sivaslı Ali Kemâlî Efendi de İplikçi de müderrislik yapmıştır.[723]

4. Mustafa ve Hüsnü Efendiler

Artık bundan sonra müderrislik görevi, Mustafa Efendi'dedir. Şu halde 1914'lerde İplikçi Medresesi'nde Hüsnü Efendi niyabetiyle de olsa görevli müderrisi bulunduğuna göre eğitim-öğretim de var olmalıdır. Nitekim bu tarihte İplikçi'nin talebe miktarı 67 kişidir.[724] Bu rakam, genel durum gözönünde tutulursa hiç de az değildir. Fakat, Musalla Mezarlığı'nda babası ile yan yana yatan Mustafa Feyzi (HIZAL) için "müderris", "İplikçi Müderrisi" gibi bir tabirin kullanılmayışı dikkat çekicidir. Mezar taşına göre 1964

---

için aydınlatıcı bilgi vermektedir. Buna göre Mart 1325'te (1909 M.), Altunbâ Medresesi'nin vakıf muhasebesi görülmüş ve bir tutanak tutulmuştur. Tutanakta vakıf görevlileri sayılırken iki müderristen bahsedilmektedir. Bunlar, Hacı Halis Efendi ile Bahri Efendi'dir. Demek ki, İstanbul'da tahsilde olan Bahri Efendi, görev Halis Efendi'de birleştirildikten üç yıl sonra da olsa gelip hakkı sayılan müderrislik cihetine sahip olmuştur. Yalnız aynı yerde medrese için kullanılan tabir önemlidir: Medrese, "mağmûr ve harâb"dır. Yani Altunbâ Medresesi'nin adı-sanı silik ve kendisi yıkık, virandır. Ama vakıf görevlilerinin tam tekmil bulunması vakıflarının devam ettiğini göstermektedir

720 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4875.

721 Hacı Hâlis Efendi'nin mezar taşı şöyledir: "Ulemâ-ı kirâmdan İplikçi Medresesi müderrisi Çerkeşî-zâde (Çankırı'nın kazası) Hacı Hâlis Efendi bin Hacı Mustafa Efendi ruhuna Fâtiha.ö.1328 Rumî./1330 Hicrî".

722 SURAL, ***aynı yer***, 30 Ocak 1976, s.3.

723 ARABACI, ***aynı eser***, s.77.

724 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.551.

yılında vefat eden Mustafa Efendi'nin doğumu 1904'tür.[725] Şu hale göre babasının yerine tayin edildiği zaman henüz on yaşındadır. O zaman fiilen müderrislik görevi üzerinde olan Hüsnü Efendi'yi müderris olarak anmak daha doğru olacaktır. Buradan hareketle İplikçi Medresesi'nin son müderrisinin Hüsnü Efendi olduğunu söyleyebiliriz.

F. Vakıf Görevlileri

İplikçi Medresesi vakıfları, son zamanlara kadar gelir getirmeye devam etmiştir. Bunu 1909'daki vakıf görevlilerinin miktarından anlamak mümkündür.[726] Zira iki müderristen ayrı olarak, Mütevellî (Ali Efendi), Câbi-Nâzır (Hafız Ahmet Efendi), İmam ve Kâtip (Hacı Abdullah Efendi), Müezzin (Hacı Ali Efendi) gibi görevliler bulunmaktadır. Ayrıca 1909 Şubat ayı sonuna kadar mütevellîliğini müderris Hacı Halis Efendi yapmıştır.

Burada düşündürücü olan konu, medresenin harap olmasına rağmen bir çok görevlisinin (toplam 7) bulunabilmesidir. Fakat medrese onarılamadığı gibi, git-gide kaderine terk edilmiştir. Yalnız bu 1909'dan itibaren medresenin tamamen kullanılmaz halde olduğunu göstermemektedir. Zira 1922'de geçici de olsa İplikçi Medresesi, "Garbî Anadolu Menzil Müfettişliği İnşaat Komisyonu'na tahsîs edilmiş"tir.[727] Demek ki kalınacak, barınabilecek yerleri bulunmaktadır. Yalnız aynı sıra, talebenin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Zaten Cumhuriyet devrine kadar barınacak hücrelerinin bulunduğunu Erdoğan'dan başka yazanlar da bulunmaktadır.[728]

1930'lu yıllara gelindiğinde artık kıymeti, sadece 2025 metre karelik arsa değeridir. Sahipliği, Vakıflar'dan Özel İdare'ye geçen İplikçi Medresesi; 24.01.1931 tarihinde 266/22 no.lu senetle satılır. Satış fiyatı ise 3.500 liradır.[729] Bu para, o yıl için 380.8 Türk Altını, 1650.9 ABD Doları, 361.5 İngiliz Sterlini etmektedir.[730]

---

[725] Mustafa Efendi'nin babasının yanındaki mezar taşı gayet kısa yazılıdır: "Mustafa Feyzi HIZAL. D.1904-Ö.1964." Buradan ailenin, cumhuriyet devrinde "HIZAL" soyadını aldığı da anlaşılmaktadır.

[726] Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bahsedilen 23.11.1988 tarihli transkripti. Yazıda önce mütevellî (Ali Efendi) yazıldıktan sonra, ayrıca mütevellî (Saray Eminizâde Ahmet Efendi) yazılmıştır. Aynı anda iki mütevellî olmayacağına göre bir okuma problemi olmalıdır.

[727] (ERDOĞAN), "İplikçi Medresesi ve Câmii", ***aynı yer***, s.1.

[728] KONYALI, ***Konya***, s.819.

[729] KÖİA, ***Vukuat:10***, s.7, No:146. İplikçi Medresesi arsasının bir kısmı Osmanlı Devleti zamanında Lâle Devri'nde de vakıf arazisi olarak bir başka vakfa devredilmiş,.üzerine ikinci bir medrese yapılmıştır. Bk. ***KŞS 49***, s.40; KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.51.

[730] Türk lirasının 1931 yılı dış değerlerdeki değişimi için bk.Yaşar SEMİZ, *Atatürk Döneminin İktisadî Politikası Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, Konya 1996, s.39,170.

5. Kadı Kalemşah Medresesi

A. Yeri

Gazi Alemşah Mahallesi'nde Araboğlu Makası'nın karşısındaki alanda idi.[731]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Anadolu Selçuklu Devri'nin ünlü kadılarından Taceddin Kalemşah tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir.[732] Kendine has vakıfları da bulunmaktadır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Kadı Kalemşah Medresesi, Mescid ve Zaviye ile birliktedir. Selcuklular, beylikler ve Osmanlılar'ın son devrine kadar hizmet vermiştir. Medrese, bina olarak Fahreddin Paşa Parkı (Cumhuriyet devri) yapılıncaya kadar ayaktadır. Konyalı'nın görgü tanığı olarak tarifine göre "kubbeli, taş yapı"dır. Bir çok tarihî eser gibi o da yıktırılarak yok edilmiştir.[733]

D. Eğitim-Öğretim

Kadı Kalemşah Medresesi'nin 1300 ve 1319 tarihli Konya ve Maarif Nezâreti salnâmelerinde isminin bulunmaması dikkat çekicidir. Şu hale göre Kadı Kalemşah Medresesi, ilgilendiğimiz döneme bina olarak gelmiştir ama medrese olarak faal olmamıştır, diyebiliriz.

6. Karatay / Büyük Karatay / Karatay-ı Kebîr Medresesi

A. Yeri

Ferhuniye Mahallesi-Tol Altı Sokağı'ndadır.[734] Burası Alâeddin Tepesi'nin hemen kuzey tarafı karşısındadır. Eski tarifle, "Tol Altı"ndan kastedilen, Selçuklu Sarayı(Konya Köşkü)'nın kalıntısıdır.[735]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Karatay Medresesi, Anadolu Selçuklu devlet büyüklerinden Celâleddin Karatay[736] tarafından inşa ettirilmiştir.Medresenin yapım tarihi

---

731 KONYALI, *Konya*, s.361,845; SÖZEN, *Anadolu Medreseleri*, c.II,s.214; ÖNDER, *Maarif*, s.33'te bu medresenin yerinin henüz bulunamadığını yazar.

732 KONYALI, *Konya*, s.844; SÖZEN, *aynı eser*, c.II, s.214; KUTLU, *aynı eser*, s.70.

733 KONYALI, *Konya*, s.361, 845.

734 KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri*, c.VIII., s.88; aynı arşiv, *Vukuat Defteri*, c.X., s.6. *Merkez Emlâk Esas Defteri*, c.VII, s.16'da sokak aynı olmakla beraber mahalle "Çifte Merdiven" olarak yazılmıştır.

735 Beyşehir Gölü batı kıyısındaki Anadolu Sulçukluları Devrinden kalan Kubadâbat harabeleri için de "Tol Ören" tabiri kullanılmaktadır. Bk.Bilâl EYÜBOĞLU, *DündenBugüne Beyşehir*, Beyşehir 1979, s.23.

736 Celâleddin Karatay(ö.1254), Anadolu Selçuklu Devleti'nde önemli görevler üstlenmiştir. Başlangıçta bir Türk beyinin yetiştirmesidir. Kölelikten gelmedir.(gulam, devşirme) Liyakatını isbat etmiş "Devât Emirliği, Sipehsâlar, Taşthâne Emirliği" gibi

olarak, kitabesinden hareketle 1251 yılı yazılır.[737] Cantay, kapısı ve mimarî özelliğini ön plâna çıkartarak Karatay Medresesi'ni 1230-1237 yıllarına tarihler.[738]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Karatay Medresesi, merkezî kubbeli bir medresedir. Öbürlerindeki açık avlu, Karatay'da tam kare olmuştur. Kapısı, kubbeli mekâna açılan odalarıyla (hücre), dört yönde kapalı alanı genişletilmiştir.

Medresenin taç kapısı (portal), taş ve renkli mermerin kaynaşıp sıcak, derunî mânâlar aldığı, üç boyutlu bir medeniyet panosu gibidir. Konyalı'nın "şiirleşen taş" dediği bu kapı, "Türk yapı an'anesine uyularak" doğuya açılmıştır. Yalnız doğu cephesinin merkezinde değil güney köşesindedir.[739] Taç kapı, orjinal şeklini iyi muhafaza etmiş, Anadolu Selçuklu mimarîsinin en güzel örneklerinden birisidir. Kapıyı, çerçeveler içindeki kısa metinli hadis ve güzel sözler süsler. Daha medrese kapısından içeri girmeden İslâm inancını ve üstün ahlâkı anlatmayı hedefleyen bu

---

görevlerde bulunmuş, Alâeddin Kekubad'ın güvenini kazanmıştır. Anadolu Selçukluları'nın en güçlü devirlerinde diplomatik işlerde görev üstlenmiştir. Alâeddin Keykubad'ın yanında 18 yıl hizmet veren bu zat, II.Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde Saadettin Köpek'in tesiriyle köşeye çekilmişse de daha sonra yine aktif görev almıştır. Üç kardeşin ortak hükümdarlık yaptığı dönemde, devlet yönetimi onun kontrolüne girmiştir. İhtirassız, saygın kişiliği ile iç sürtüşme ve kavgalara engel olmuştur. Karatay'ın ölümü iç kavgayla birlikte dış müdahalelerin de artmasına yol açmıştır. Kayseri'de vefat ettiği halde cenazesi Konya'ya getirilmiş, medresesi bünyesindeki türbesine gömülmüştür. Karatay, hayatını bekâr olarak geçirmiş, âlimlerle, şeyhlerle konuşup onlara hizmetten zevk alan bir şahsiyettir. İbadete düşkündür. Hayırsever bir insandır. Ülkeyi hayır eserleri ile donatmıştır. Mescid, medrese, hankah, kervansaray olarak eser yaptırmadığı memleketin olmadığının söylenmesi hayırlarının çokluğuna hükmettirmektedir. Kayseri-Elbistan arasındaki 3295 m^2'lik bir alanı kaplayan büyük kervansarayı, Malatya'da zaviye ve Mescidi (Heft-lüle), Antalya'daki Darü's-Suleha'sı, Konya'daki medresesi bunlardan bir kaçıdır. Üstelik Konya'daki medresesi hariç eserlerinin hiç birinin kitabesinde adını yazdırmaması alçak gönüllülüğünün bir sonucudur. Celâleddin Karatay için bk.Mehmed Ferid UĞUR-M.Mes'ud KOMAN, ***Selçuklu Büyüklerinden Celâleddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri***, Konya 1940; Nejat GÖYÜNÇ, ***Malatya'dan Görüş***, İstanbul 1985, s.11; Osman TURAN, "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", ***Belleten***, c.XIII, S.45, Ankara 1948.

[737] UĞUR-KOMAN, ***aynı eser***, s.17; KURAN, ***Anadolu Medreseleri***, s.53; TURAN, aynı makale, ***Belleten***, c.XIII., S.45, s.72; KONYALI, ***Konya***, s.865.

[738] Tanju CANTAY, "Konya Karatay Medresesi'nin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimarî Kuruluşu", ***Rölöve ve Restorasyon Dergisi***, S.6, Ankara 1987, s.25-26. Burada CANTAY, medrese inşatının Alâeddin Keykubad I., döneminde başladığını tesbit etmektedir Zira medrese kapısı ile Alâeddin Câmii kuzey kapısı, medrese süslemeleri ile Alâeddin Câmii çinileri, medrese kapı mimarîsi ile Alâeddin Keykubat devrinde yapılan Sultanhanı kapısı arasında ortak özellikler vardır. Ayrıca medrese kitabesindeki yazının taş bloklarında değişiklik bulunmaktadır. Ona göre, medresenin inşatı Alâeddin Keykubat devrinde başlamış(1220-1230), fakat kitabesi değiştirilerek daha sonra 1251'de konmuştur.

[739] Şahabeddin UZLUK, ***Konya Abideleri***, Konya 1935, s.24; KONYALI, ***Konya***, s.846; KURAN, ***aynı eser***, s.51.

sözlerin[740] çevrelediği kapı; mermer bir kemerle bezenmiştir Gök ve beyaz mermerin geometrik şekillerle oluşturduğu süsleme göz alıcıdır.

Konya'nın "en müzeyyen âbidelerinden biri", kabul edilen kapının üstünde kitabesi yer almaktadır. Kitabe, kapı girişini çevreleyen sözleri tamamlar mahiyettedir.[741] Kapıya, derunî bir anlayışla bakan Naim Hâzım "Mermerde canlanan hayat"[742] demiştir.

Taç kapıdan sonra geçilen giriş holünün, üst yapısı ile duvarı bugün yoktur. Aslı kubbeli olan giriş holünden[743] merkezî hole (sahn) geçilir. 12.10 m.X12.10.m. ölçüsündeki kubbeli mekanın ortasında bir kenarı 3.70 m. olan kare bir havuz vardır. Havuzun üstüne gelen kubbe merkezi de deliktir. Aslında açık olan bu "tepe penceresi"nden hava, ışık ve havuza yağmur yağması sağlanırdı.[744]

Merkezî hol ile eyvanın mozaik çini kaplaması portalden daha güzeldir. Kubbe altı, Selçuklu çini örneklerinin en zengini ile kaplanmıştır. Siyah, patlıcan moru ve firuze renkli çinilerle hareketlenen mekân, "gök kubbeyi" andırmaktadır. "Kubbeyi ve duvarları kaplayan çini mozaik süslemeler, mimarî ile tam bir ahenk halinde mekân etkisini artırmaktadır. Ağırlığını kaybetmiş ve yükselmiş olan kubbe, büyük bir eyvanla iyice kaynaşarak öyle bir mekân birliği meydana getirmiştir ki bu; sonra büyük Osmanlı câmileri mimarîsine bir hazırlık olmuştur. Yelpaze biçiminde açılan köşeler üzerine oturan kubbenin firuze ve lâcivert mozaik çinilerle iri geometrik yıldızları âdeta gökyüzünü aksettirmektedir."[745]

---

740 Celâleddin Karatay'ın hayat düsturu haline getirdiği veya getirilmisini istediği, anlam yükü fazla sözlerin bazıları şunlardır: "Kendisi ile istişare edilen adam, emîn (bir adam) olmalıdır.", "Savaşa hazırlık, savaşın çıkmasına engeldir.", "Cemaat (birlik), rahmettir.", "Ayrılık azaptır.", "Sormak bilginin yarısıdır.", "Dostluk göstermek aklın yarısıdır.", "Husumette inat şerdir.", "Cömert çok kârlıdır.". Bk.UĞUR-KOMAN, ***aynı eser***, s.42-44; Mehmet EMİNOĞLU, ***Osmanlı Vesîkalarını Okumaya Giriş***, Ankara 1992, s.331.

741 Kısa Arapça kitabe, "Yüce Allah buyuruyor ki; "Allah iyilik yapanların ecrini zayi' etmez." anlamındaki Tevbe Suresi'nin 120.âyeti ile başlamaktadır. 649 H./1251 M. yılında Sultan Keykavus zamanındave Abdullah oğlu Celâleddin Karatay tarafından yaptırıldığı belirtilip, "Allah, bunu yaptıranı mağfiret etsin." duasıyla bitmektedir. Bk.KONYALI, ***Konya***, s.850; A. Cemal, ***Konya***, İstanbul 1932, s.48.

742 Naim Hâzım, "Karatay Medresesi'nde ", ***Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı***, s.340

743 KURAN, ***aynı eser***, s.51

744 KURAN, ***aynı eser***, s.51. KONYALI'nın tahminine göre havuzun yerinde eskiden bir kuyu vardır. Osmanlı devrinde Yavuz Sultan Selim, 1519'da Dutlu Pınar'ından özel ve yepyeni bir yolla su getirtmiş, on çeşme ile bir şadırvan yaptırmıştır. Yavuz'un su getirdiği yerlerden birisi de Karatay Medresesi'nin büyük kubbesi altındaki havuzdur. Bk.KONYALI, ***Konya***, s.854; aynı yazar, ***Abideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi***, İstanbul 1967, s.446; Faik SOYMAN-İbrahim TONGUR, ***Konya Eski Eserler Kılavuzu***, Konya 1944, s.39'da havuzun abdest almak ve serinlik vermek için yapıldığını yazarlar.

745 ASLANAPA, ***aynı eser***, c.II, s.85.

Kapalı bir yerde "devamlı öğrenim için bundan iç açıcı bir yer bulmak güçtür." Üstelik süsleme, mimarîyi boğmamıştır. Bu kadar zengin görünüşe rağmen mimarînin süslemeyle olan dengesinde aksama yoktur."[746] Kubbe içinde dört tarafta ma'kılî hattı ile yazılmış örnekler[747] bulunmaktadır.

"Pek kuvvetli bir simetrinin hakim" olduğu eserin[748] kubbeli avlusunun (merkezî hol) sağ ve solunda talebe hücreleri, batısında ise eyvan vardır. Eyvanın iki yanında kubbeli birer oda bulunmaktadır. Bunlardan sağdaki bugün yıkık; solda Celâleddin Karatay'ın türbesi (içinde sandukası bulunan) olan ise sağlamdır.[749]

Bu yıkık kubbeli salon Kışlık dershne olarak düşünülmektedir.[750] Yerden iki basamak yükseklikteki ana eyvanın ise yazlık dershâne ve gerektiğinde mescid olarak kullanıldığını belirtmeye gerek yoktur.

1325 H. Konya Vilâyeti Salnâmesi'nde bahsedilen "büyük dershânesi" burası[751] olmalıdır. Aynı salnâmede bahsedilen "türbe", "bir câmi" ve "büyük bir dershâne"den ikisinin yeri bellidir. Fakat câmi neresidir? Merkez

---

746 SÖZEN, **aynı eser**, c.II., s.67. Selçuk MÜLAYİM, ***Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler-Selçuklu Çağı***, Ankara 1982, s.35'te Karatay Medresesi'ndeki çini süslemelerin taş işçiliğini çok gerilerde bırakacak kadar zengin ve gelişkin olduğunu yazar. Şerare YETKİN, ***Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi***, İstanbul 1972, s.62'de Karatay Medresesi'nin Anadolu'daki çinili âbidelerin en muhteşemi olduğunu belirtir. Ona göre geniş mekânı örten kubbe, bütün Selçuklu devri çini sanatının harikası sayılan en etkili kısmıdır.(***aynı eser***, s.66.) Kubbeli avlu aslında tepeden zemine kadar çini kaplıdır. Bugün alt taraftakiler zayi olmuştur. (Bk.KURAN, ***aynı eser***, s.52.) Çünkü burası anlatıldığına göre medreselerin kapatılmasından sonra bir süre koyun damı olarak kullanılmış, zamanla yerden 1,5 m. yüksekliğe kadar gübre ile dolmuştur. Elbette o nem ve gübre tesiri ile alt taraftaki çiniler dökülüp tahrip olmuş, çoğu da çalınmıştır. UZLUK, bu durumu göz önünde tutarak şöyle yazar: "İnsan elinin âbidede pek büyük, pek acıklı tahripleri göze batmaktadır." Bk.***Konya Abideleri***, s.25.

747 EMİNOĞLU, ***aynı eser***, s.331. Peygamber ve aşere-i mübeşşere isimleri olarak kubbe içine nakşedilen adlar şunlardır: Muhammed (S.A.V.), Ali, Osman, Ömer İsa, Musa, Ebubekir, Davud. Bu isimler dört tarafta beşli sıralar halinde ve tekrarlanarak yazılmıştır. (Bk.Karatay Çini Eserler Müzesi tanıtma broşürü.)

748 UZLUK, ***Konya Abideleri***, s.25.

749 KONYALI, ***Konya***, s.875-876'da bu türbe hakkında ilginç bazı bilgileri nakleder. Karatay ailesinden ve Karatay Medresesi'nin son mütevellîsi Rahmi Efendi (şair-yazar N. Rahmi KARATAY'ın babası), İbrahim H. KONYALI ile komşudur. Sıkı temas halindedirler. Onun için aile tarihi ve türbe hakkında bilgi sahibidir. Türbenin bir türbedârı bulunmaktadır. Türbedâr, Celâleddin Karatay'ın mumyalanmış, demir ızgara üzerinde duran tabutun içindeki pamuklara sarılı cesedine de bakmaktadır. Bu bakım her yıl mumya üstündeki pamukların, örtünün değiştirilmesi tarzında olmaktadır. Çünkü bayramlarda, mübarek günlerde Karatay Ailesi'nin yaşayan fertleri tarafından ziyaret edilmektedir. İşte bir bayram günü son mütevellî Rahmi Efendi, babası ile birlikte ziyarete gider. Henüz küçüktür. Mumya, diri gibidir. Babası ve büyükler, uzanmış haldeki elini öperler. O da öpmek için ele yapışır. Yüksekte olduğu için farketmeden asılmıştır. Karatay'ın eli kopar ve küçük torununun elinde kalır. Bu ürpertici hatıradan da anlaşılacağı üzere Celâleddin Karatay'ın mumyası son asra kadar durmakta ve ziyaret edilmektedir. Sonra ise türbenin yanındaki mumyalık kapısı kapatılmış ve böylece bırakılmıştır.

750 KURAN, ***aynı eser***, s.53.

751 ***KVS 1325 H.***, s.280. Salnâmede dershâne için şu ifade kullanılmaktadır: "Bu dershânenin yukarıdan aşağıya kadar ihtifa eylediği musanni' çini müzeyyinâtı enâfis-i âsâr-ı âtikadan ma'dûd..."dur.

Emlâk Esas Defteri'nde de "medrese ma' mescid"[752] ifadesinin kullanılması medreseden ayrı veya hemen bitişiğinde bir mescidin bulunduğunu düşündürmektedir. Kuran, medrese binasının kuzey-doğu köşesindeki "hacim"in "ya bir birine geçme iki hücre ya kütüphâne veya aşhâne" olabileceğini yazmaktadır. Burasının ona göre, mescid olmaması lâzımdır. Çünkü kapısı ters taraftadır. Üstelik vakfiyesinde de mescidden bahsedilmemektedir.[753] Halbuki vakıf kayıtlarında "Karatay'ı Kebîr" mescidinde imamet yapmak üzere atanmış görevliler vardır. Üstelik, XVI.yüzyılda mescidin imamlığı, müderrise meşruttur.[754] Meselâ, Hafız Yusuf oğlu Hafız Ahmed Efendi, 9 Safer 1289/1872 M.tarihinde imamlık yapmak üzere tayin edilmiştir. Ahmet Efendi'nin vefatı üzerine ise yerine oğlu Abdullah Efendi, "irade-i aliyye" ile 2 Safer 1307/ 1889'da atanmıştır.[755]

Şu hale göre medresenin bir mescidi ve imamı vardır. Konyalı, dershânenin aynı zamanda mescid olduğunu yazmaktadır. 6.33 m.X7.80 m.ebatlarında olan bu mekânın "önü eskiden Bağdadî ile bölünmüş ve bir oda" haline getirilmiştir.[756] Dershâne ve mescidin "çini mihrabının" vaktiyle aşırılmış, yerine ise "pek âdi bir mihrabın" yapılmış[757] bulunması burasının önceden beridir namaz kılınan yer olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Talebe Odaları

Merkezî avluya açılan dört kapının varlığı, yanlarda dörder hücrenin bulunduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Aslında biri dolap nişi olmak üzere yanlarda üçer, doğusunda ise diğerlerinden daha derin iki hücre vardır.[758] Şu hale göre Kuran, sekiz talebe hücresinin bulunduğunu yazmaktadır. Uğur ve Koman ise, oniki hücrenin bulunduğunu; bu

---

752 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.VIII, s.88. Aynı yerde mescid adına 3 evlek 300 zira'lık bir arsa da kayıtlıdır. (Mart 1327/1911).

753 KURAN, ***aynı eser***, s.53. ***KVS 1305 H.***, s.71'de "Karatay İmâreti namıyla ma'ruf ve ma'mur".medreseden ve onun mimarîsinin güzelliğinden bahsedilir. Fakat isim "Karatay İmâreti"dir. Salnâmede imâret genel anlamda kullanılmıştır. KURAN'ın aşhâne tahmini ile örtüşmesi mümkündür. XVIII. yy.da Karatay Medresesi öğrencileri, yemeklerini Karamanoğlu İbrahim Bey İmâreti'nden yemektedirler. Bk.OĞUZOĞLU, ***aynı eser***, s.32. 1887'lerde Karatay İmâreti'nden söz edilmesi, daha sonra Karatay Vakfı'na ait imâretin kurulduğunu düşündürmektedir.

754 TURAN, aynı makale, ***Belleten***, c.XII., S.45, s.80.

755 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1126 ve "Vukuat" sütunu. Bu Ahmet Efendi, aynı medresenin müderrisi olan Malatyalı Ahmet Efendi değil Muid Ahmet Efendi olmalıdır.

756 KONYALI, ***Konya***, s.852; SOYMAN-TONGUR, ***aynı eser***, s.39'da "Revakın mescid ve dershâne" olduğunu yazarlar.

757 KONYALI, ***Konya***, s.853.

758 KURAN, ***aynı eser***,s.53.

hücrelerden doğudaki birinin kapısının diğerinin içine açılmakta olduğunu naklederler.[759]

Karatay Medresesi'nin talebe hücreleri, son zamanlara kadar gelememiştir. Eski öğrenci odaları yıkıldığı için yerlerine kerpiçten hücreler yapılmıştır. 1923'e gelindiğinde bu hücreler vardır.[760]

Medresenin, misafirleri ağırlayacak bir misafirhânesinin bulunduğu bilinmektedir.[761] Fakat bu kısım günümüze kadar gelmemiştir.

Karatay Medresesi, mimarî üslûbu ile kendisinden asırlar sonra gelip eser vermek isteyen mimarlarımızı etkilemiştir.[762]

Karatay Medresesi'ne ilgi sadece yerli sanatkârlardan gelmemektedir. Selçuklular, Türk-İslâm medeniyeti ile ilgilenen herkes gibi, Konya'yı da tanımak isteyen her yabancı için de bu tarihî âbide ilgi merkezi olmuştur. Bunlardan bir heyet de 1914 Nisan'ında gelen Fransız araştırmacılardır.[763] 1914 yılında Fransız araştırmacılarla ilgili haberden anlaşıldığına göre yabancılar, medresenin mimarîsi ile ilgilenmişlerdir. Fakat, eğitim-öğretimi hakkında her hangi gibi bir şey yazılmamıştır. Buradan, medresenin faal olmadığı yolunda bir intiba doğmaktadır.

D. Vakfiyesi

Büyük Karatay Medresesi'nin vakfiyeleri, medresenin yapılmasından sonra tanzim edilmiştir. Konyalı, medrese vakfiyesini tomar halinde son mütevellî Rahmi Efendi'nin oğlu Namdar Rahmi Karatay'dan alarak okuyup-incelemiştir.[764] Bu konuda Osman Turan'ın da önemli bir çalışması olmuştur.

Karatay Medresesi ile ilgili iki ayrı Arapça vakfiye bulunmaktadır. Birincisi 651 H./1253 M., ikincisi ise 652 H./1254 M.tarihlidir.

---

[759] UĞUR-KOMAN, *aynı eser*, s.48.

[760] UĞUR vd., ***Konya ve Rehberi***, s.77. 1938'e gelindiğinde ise bu kerpiç hücreler de yıkılmış, talebe odalarından merkez avluya (kubbeli hol) giriş-çıkışı sağlayan kapılar taşla örtülmüştür. Bk.SOYMAN-TONGUR, *aynı eser*, s.39.

[761] TURAN, aynı makale, ***Belleten***, c.XII, S.45, s.80.

[762] Neo-Klasik üslûpta eserler veren Mimar Kemalettin Bey ve öğrencileri bunlardandır. Karatay Medresesi'ndeki kesme taş işçiliğinden etkilenen bu mimarımız, mimarîyi dekoratif bir sanat eseri olarak görmüştür. (Bk.Metin SÖZEN, ***50. Yılın Türk Mimarîsi***, İstanbul 1973, s.106) Mimar Kemalettin ile çalışan Konya'da bir çok eserler veren Mimar Muzaffer Bey (İstanbul 1883-Konya 1920) de, Anadolu Selçuklu üslûbundan etkilenen değerli mimarlarımızdandır. 1915 yılında Konya Vilâyeti mimarlığına atanarak Konya'ya gelmiş ve bugünkü Rektörlük Binası (Eski Kız Öğretmen Okulu) , Konya Erkek Lisesi (Gazi), Atatürk Heykeli Kaidesi gibi önemli eserler vermiştir. (Bk.Selçuk ES, "Atatürk Heykeli ve Âbidesi", ***KM***. DN. 5747.)

[763] Asâr-ı Atîkadan; Konya'da Karatay Medresesi", ***Sebilü'r-Reşad***, c.XII, S.295, 11 Cemaziyelahir 1332/24 Nisan 1330/1914 M., s.168. Fransız heyetinden Ernest Hibrard, Fransa Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilmiştir. Vazifesi de, Konya'daki Türkler tarafından kurulmuş tarihi binaları inceleyip, kaleme almaktır. Mösyö Jon Hibrard ise kendi hesabına gelmiştir.

[764] KONYALI, ***Konya***, s.876.

Medresenin işleyişi ile ilgili bilgiler birincidedir. İkincisi, eseri desteklemek üzere vakfedilen yerleri göstermektedir.

1253 tarihli Arapça vakfiyeye[765] göre Abdullah oğlu Karatay (Karadayı), kardeşi Emir Kemaleddin'in medresesi karşısında bir medrese yaptırmıştır. "Medresenin binası yüksek, avlusu bol, mekânı gayet hoş, bakanlara sürûr bahşeden bir yapısı vardır. Her türlü güzellik ve kemalâta sahiptir."

Bu vakfiyede, medresenin gelir kaynaklarının dökümü yapılmıştır. Divriği'ye bağlı Haren (Harran ?) Karyesi, Konya dışında Çaşnigir Caddesi'nde emlâk, Konya'da Buğday Pazarı yakınında han ve 3 dükkân, medresenin kendi yakınında 5 adet dükkân ve hücrelerin tamamı; iki köy, tüm arazisi, dağları, ma'mur ve harap yerleriyle birlikte, bostanları, nehirleri, ağaçları, bağları, harman yerleri, yolları dahil vakıftır.

Buralardan toplanacak vakıf gelirlerinin nasıl kullanılacağı da belirlenmiştir. Öncelikle vakfın tamirine, imâr ve ıslahına, ücretlerin verilmesine harcanacaktır. Geri kalan medresenin tamirine, giderlerine (zeytin yağı vb.gibi), üç mübarek gecede (Regâib, Nısf-ı Şâban, Kâdir) yanacak mumlara sarfedilecektir. Bundan sonra artan gelir on bölüme ayrılacak; 1 sehmi (bölümü) aynı zamanda imam olan Hanefî müderrise verilecek, 1 sehmi mütevellîye yarım sehmi yine Hanefî Mezhebi'nden olan mu'îde, yarım sehmi vâkıfın(Celâleddin Karatay), kardeşinin evlâdından olan ferraş ve bevvâba sarf olacaktır. Geriye kalan bölüm ise, gece-gündüz ilim öğrenmek için meşgul olan, dört mezhebden talebeye (fukaha ve müderris ile mütevellînin uygun gördüğü) sarf olunacaktır.

Harcamada öncelikle sıra dikkat çekicidir. İlk önce gelir kaynağı, sonra medrese, ardından görevlileri daha sonra da öğrenciler düşünülmüştür. Gerçekten de gelir kaynağı yani vakıf eserler, ortadan kalktığı zaman diğerlerini maddî yönden ayakta tutmak da mümkün olmayacaktır.

Vakfiye, haftalık çalışma takvimi de düşünülerek ortaya konmuştur. Buna göre ders, haftanın beş gününde görülecektir. Pazartesi-Perşembe günleri derslere başlamadan önce Kur'an okunacak, sonra müderris derse başlayacaktır. Kur'an okuyansa vâkıfın kardeşi evlâdından olacaktır.

Vakfiyede müderris seçimine özel önem verilmiştir. Müderris, özellikle Hanefî Mezhebi'nden olacaktır. Yalnız bu yetmemektedir. Şer'î

---

765 VGMA, ***VD:577***, s.28, sıra:21. (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tasdiklenmiş Türkçesi, Ali Sami YÜCESOY tarafından 25.9.1945'te tercüme edilmiştir. Türkçesi, ***DN:2105***, s.297-302'de bulunmaktadır.)

ilimler, Hadis, Tefsir, Usûl ve Fürû'da ve Hilâfiyât'ta (münazara) âlim olmak mecburiyetindedir.

Mütevellî ise, ölünceye kadar vâkıftır. Sonra kardeşi Abdullah oğlu Sungur, tevliyete bakacaktır. O da vefat ederse diğer kardeşi Kemâleddin Ramtaş (Rumtaş) ve Emir Seyfeddin'in (Sungur) evlâdı mütevellî olacaktır ve erkek evlâdın salih olanı nesilden nesile bu görevi yapmaya devam edecektir.

Belki vakfiyenin en dikkatli uygulanan hükmü de bu olmuştur. Zira medreselerin vakıflardan özel idareye geçip, satıldığı döneme kadar yedi asır tevliyet işi, Celâleddin Karatay'ın kardeş çocuklarının elinde kalmıştır. Böylece aile bağı korunduğu gibi aileden gelenlere vakıf desteği sağlanarak sahip çıkılmış, aynı şekilde vakıf eser de korunmuştur.

Peki medrese harap olur, vakıf geliri tamire yetmezse ne yapılacaktır? Vâkıf, bunu da düşünmüştür. Bu halde, masraftan artanın tamamı Antalya'daki vakıf eseri Darü's-Suleha'nın işlerine sarfedilecektir. Buradan, Karatay'ın Antalya'daki eserine özel önem atfettiği anlaşılmaktadır.

Vakfiyede, bütün masraflar düşüldükten sonra artan gelirin tamamının nerede olursa olsun İslâm fukara ve muhtaçlarına sarfolunması istenmiştir. Vakfiyenin yaptırım gücü, diğerlerinde olduğu gibi burada da bedduadır. Celâleddin Karatay, koyduğu şartları değiştirenlere Allah'ın, meleklerin, bütün insanların lânet etmesini; gazap ve cehennemin ona hazırlanmasını istemiştir.

Celâleddin Karatay'ın, Karatay Medresesi ile ilgili ikinci vakfiyesi ise vakfa yenilerinin eklemesi konusundadır.[766] Buna göre dört köy ve bir arazi her şeyiyle birlikte (dağları, tepeleri, düzlükleri, katı-yumuşak yerleri; ma'mur, ma'mur olmayan kısımları, suları, ağaçları, nehirleri, pınarları, meşelikleri, ahırları, harman yerleri, adı verilen ve verilmeyen yerleri) vakfedilmiştir. Vakıf şartları ise önceki gibidir.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Anadolu Selçukluları devrinin önde gelen bir eğitim kurumu olan Karatay Medresesi'nde, eğitim-öğretimin en önemli temeli olarak, yetiştirilecek insan tipinde netlik vardır. Bu durum vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Çünkü müderrisin, "Hanefî Mezhebi"nden ve Şer'î İlimler, Hadis, Tefsir, Münazara, Usûl ve Fürû'da liyâkatli olması, insan tipinde belirlenen bir hedefin varlığını ortaya koymaktadır. Bu hal, aynı zamanda

---

[766] VGMA, ***VD:577***, s.22 ve 30.

okutulacak derslerin ne olduğu sorusuna da bir cevap teşkil edecektir.[767] Müderris, elbette liyâkatini isbat ettiği sahada dersler verecektir. Böylece kültürel kimlik kunusunda bir boşluğa meydan vermemek istenilmiştir. Buradan hareketle Abdullah oğlu Celâleddin Karatay'ın mezheb tassubu içinde olduğu sonucuna varmak mümkün değildir. Çünkü mezheb konusundaki kayıt, müderris ve muid içindir. Talebe için değildir. Benzeri sınırlamalar, Karatay Kervansarayı'nda dinler için bile görülmez. Farklı dinlerden bile olsa, insanların yedirilip-içirilmesi ve onların köle olanlarına yardım edilmesi şart kılınır.[768] Aynı şahsın hayır eserlerinde tezat gibi görülebilecek bu durum, devlet ve milleti ayakta tutacak insan unsurunun yetiştirilmesine gösterilen ciddî, titiz ilginin sonucudur. Hangi din ve mezhepten olursa olsun "insan insandır" diye düşünüp, yardım elini uzatan Selçuklu büyüğü, eğitimde özel vasıflar aramıştır.

Eğitim, haftada beş gündür. Salı ve Cuma günleri tatil, diğer günler öğretim faaliyetine devam edilmektedir.[769] Tatilin, iki gün üstüste değil de yedi günü 2, 3 günlük mesailer halinde ikiye bölmesi dikkat çekicidir.

Karatay Medresesi'nin ilk müderrisi, devrinin meşhur ulemâsından Şemseddin Mardinî'dir.[770] Açıldığı sıralar zamanın şöhretli simalarının uğrak yeri durumunda olan medrese, Osmanlılar döneminde de önemini korumuştur. XVII.yüzyılda Konya Müftüleri'nin müderrislik yaptığı gözde bir eğitim kurumudur.[771] Daha sonra Lâle Devri'nde ise müderrisi 30 akçe yevmiye ile çalışan medreselerden olur.[772]

1. Malatyalı Ahmet Efendi (Ö.1892)

Son müderrislerinden Ahmet Efendi, Karatay Medresesi'nde göreve, "vazîfe-i muayyene"si ile 18 Muharrem 1298/1880'de atanır.[773] Bu sıra "dersiâm" sıfatını taşımaktadır. Aynı zamanda da hafızdır. Malatyalı Ahmet Efendi, 1882 yılında 25 talebeye Akâid, Tasdikât ve Meânî derslerini

---

[767] Osman YALÇIN, ***Konya***, İstanbul 1957, s.17'de öğrencilere astronomi öğretildiğini nakletmektedir. Kubbenin tam altındaki havuzdan faydalanarak gökyüzü ile ilgili gözlemlerin yapıldığı, dolayısıyla bu medresede gök biliminin gösterildiği söylenti halinde halk arasında da vardır. Fakat ne Selçuklu ne de Osmanlı döneminde bu söylentiyi doğrulayan bilgiye rastlanılmamıştır.

[768] Osaman TURAN, "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", ***Belleten***, c.XII, S.45, s.56.

[769] TURAN, aynı makale, ***Belleten***, c.XII, S.45, s.79.

[770] TURAN, aynı makale, ***Belleten***, c.XII, S.45, s.72.

[771] OĞUZOĞLU, ***aynı eser***, s.32.

[772] KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.53.

[773] VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1123.

okutur.[774] Aynı dersleri, ertesi yıl da okutmaya devam etmiştir.[775] Karatay'da eğitim bu minval üzere sürüp gitmiş olmalıdır.[776]

Malatyalı Ahmet Efendi, Musalla Mezarlığı'nda bulunan mezar taşına göre 1308/1892'de[777] vefat eder. Asrın seçkin insanı[778] olduğu belirtilen Ahmet Efendi'den, geriye evlatları kalmıştır. Fakat onların içinde müderrislik yapacak yaş ve seviyede birisi yoktur. Bunun üzerine akrabalarından Salih Efendi müderrisliğe getirilir.[779]

2. Salih Efendi (Ö.1906)

Aynı yerde verilen bilgiye göre Salih Efendi'nin müderrisliği, Malatyalı Ahmet Efendi'nin "sagîr" (küçük) oğlu Mustafa'nın yerine, ona "niyabet"endir. Mustafa, "baliğ olub, hizmeti eda edecek gücü kendisinde bulunca" asıl hak sahibi olarak müderrislik kendisine verilecektir. Salih Efendi'nin, bu kayda göre "Berat"la atanma tarihi, 15 Rebiülevvel 1312/1894'tür.[780]

Salih Efendi, 1901'de 19 talebeye ders okutmaktadır.[781] Aynı miktarda talebeye ders okutmaya 1903 yılında da devam etmiştir.[782] Salih Efendi'nin, Karatay Medresesi'nde müderrisliği yaklaşık on iki yıl sürer. Fakat o da 3 Mart 1322/1906'da vefat etmiştir.[783]

Salih Efendi'den sonra asıl hak sahibi görülen Malatyalı Ahmet Efendi'nin oğullarından yine müderrisliğe getirilecek seviyede kimse

---

774 ***KVS 1300 H.***, s.57.

775 ***KVS 1301 H.***, s.54.

776 28 Mayıs 1891'de Konya'ya gelip 1 Haziran 1891'de "alelacele" ayrılan Clement Huart, bu tarihte Karatay Medresesi'nin tamamen terkedilmiş olduğunu yazar. Vali Sürûrî Paşa'nın yanına kattığı polis memuru ile medreseye gelen Huart, medreseyi görmek ister. Polisin haber vermesine rağmen bir süre eşikte beklerler. Bir bekçisi bulunmaktadır. (Bk.aynı yazar, ***Mevlevîler Beldesi Konya***, (Çeviren: Nezih UZEL) İstanbul 1978, s.8, s.103.) Konya'daki eserleri kısa sürede (bir kısmını) görüp dönen Huart'ın Karatay'a geldiği sıra Malatyalı Ahmet Efendi henüz vefat etmemiştir. Üstelik medrese, bu tarihten sonra uzun süre eğitime devam etmiştir. Görgü tanığı olarak bu Fransız araştırmacının tesbitini, Malatyalı'nın görevde bulunmadığı veya rahatsız olduğu günlere tesadüf etmiş olarak anlamak yanlış olmasa gerektir. Zaten Malatyalı da ertesi yıl vefat etmiştir.

777 Mezar taşındaki rakamın Hicrî veya Rumî olduğu belirtilmemiştir. İlmiye ile ilgili tarihler genellikle Hicrî takvime göredir. Fakat son yıllarda doğum-ölüm tarihleri, Rumî ağırlıklı olduğu için bu tarih de Rumî kabul edilmiştir.

778 Malatyalı Ahmet Efendi'nin 5 satırlık mezar taşı şöyledir: "Hüvel bâkî/ Ferîdü'l-asr idi meşhur vaslıyle/ Nâşir-i Hüdâ-i afv ile mağfûr ola/ Malatyavî Ahmet Efendi Hoca ruhuna/ Fatiha. Sene 1308."

779 ***KŞS 115***, s.7.

780 Aynı konudaki "irâde-i âliyye tevcihi" ise 18 Muharrem 1312'dir. Bk. VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1123. "Vukûat" sütunu.

781 ***SNMU 1301 H.***, s.840-841.

782 ***SNMU 1321 H.***, s.582. Bu salnâmede, medresenin yeri, müderrisi ve talebe miktarı yazıldığı halde adı boş bırakılmıştır. Verilen bilgilerden Büyük Karatay Medresesi olduğu hükmüne varılmıştır.

783 ***KŞS.115***, s.17.

bulunmamaktadır. Zira küçük oğul Mustafa, henüz 16 yaşındadır. Üstelik "hâlâ tarîk-ı tahsîlde"dir. Eğitimi devam etmektedir. Bunun üzerine ağabeyi Mehmet Hilmi, kız kardeşleri Fatma[784] ve Saliha[785], kadılığa müracaat ederek akrabalarından Tavaslı Hafız Efendi'yi "intihâb" eylediklerini bildirirler.[786]

3. Tavaslı Ali Efendi (1871-1939)

Hasan Hüseyin oğlu Tavaslı Hafız Ali Efendi, 1287 R./1871 M.doğumludur. Konya'da Süleymaniye Medresesi'nde kalmaktadır.

Konya Müftüsü Ahmet Rüşdi Efendi ve Evkâf Muhasebecisi Vekili Abdullah Nafiz Efendi'lerin huzurunda Ali Efendi imtihan edilir. "Hizmeti edâya ehil ve iktidârı zâhir" görülür. Bunun üzerine, ehil hale geldiği zaman Mustafa'ya bırakmak üzere, "niyabeten" göreve atanması için mahkeme ilâmı çıkartılır. Durum, ayrıca berat verilmesi için "paye-i serîr-i a'lâya" arz olunur. Mahkeme siciline gecen bu kayıt, 12 Rebiülevvel 1324/1906 tarihlidir.[787] Bu müracaat doğrultusunda Salih Efendi yerine, Hafız Ali Efendi'nin naibliğini onaylayan berat verilir. Vakıf kaydı ise, 28 Şevval 1325/1907 tarihlidir.[788]

Bu sırada medrese "mevcut, ma'mûr ve derûnunda talebe-i ulûm sâkin olmakta ve vakfı muhasebesi" yıldan yıla görülüp kontrol edilmektedir.[789] Geliri, 1914 yılında 8.698 guruştur.[790]

1907'den itibaren medresenin aynı zamanda muidi de olan[791] Ali Efendi, Malatyalı Ahmet Efendi'nin kızı Saliha Hanım'ın -mezar taşından anlaşıldığı üzere- eşidir. Tavaslı Ali Efendi, 1939'da vefat ederek Musalla Mezarlığı'na gömülmüştür.[792] Ali Efendi'nin aynı yere defnedilmiş iki oğlu bulunmaktadır.[793]

---

784 Musalla Mezarlığı'nda babası Malatyalı Ahmet Efendi'nin yanındaki mezar taşına göre vefat tarihi 28.2.1939'dur.

785 Babası ve eşine yakın olarak Musalla Mezarlığı'nda yatmaktadır. Mezar taşı şöyledir: "Davaslı Hafız Ali Efendi eşi Saliha Hanım ruhuna Fatiha. 21.5.1937."

786 ***KŞS 115***, s.7.

787 ***KŞS 115***, s.7.

788 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1123, "Vukûat" sütunu.

789 ***KŞS 115***, s.7.

790 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.550.

791 ***KŞS 115***, s.187.

792 Mezar taşı şöyledir: "Merhûm Konya ulemâsından Davaslı Hâfız Ali Efendi Hoca'nın ruhuna Fatiha. 20.2.1939."

793 Tavaslı Ali Efendi'nin oğullarının mezar taşları şöyledir: "Davaslı Hafız Ali Efendi mahdumu Remzi ruhuna Fatiha. D.1913-Ö.1930."; "Davaslı Ali Efendi oğlu merhûm Fevzi BÜYÜKTAVAS'ın ruhuna Fatiha. D. 5.3.1331-Ö. 16.6.1994." Oğullarının doğum 1913 ve 1915'tir. Medresenin müderrisliğine atandığı sırada Süleymaniye Medresesi'nde kalmaktadır. Şu hale göre müderrisliğe tayin edildiğinde, aile ile bir

4. Ahmet Rüşdi Efendi

Tavaslı Ali Efendi, 1939'da vefat ettiğine göre medresenin son müderrisi olmalıdır. Fakat 1908'de "Müftü Çeşmesi Mekteb'i İbtidâisi" imtihan heyetini oluşturan 8 kişiden biri "Karatay Medresesi Müderrisîn-i Kirâmından es-Seyit Ahmed Rüşdi"dir.[794] Başka bir yerde rastlamadığımız bu kayda göre; Karatay Medresesi'nin 1908'de ikinci bir müderrisi bulunmaktadır. Üstelik bu müderris, Tavaslı Ali Efendi'nin müderris ve ileride bahsedilecek olan muidlik imtihanında bulunan devrin Konya Müftüsü Ahmet Rüşdi Efendi'dir.[795]

5. Veled Çelebi (İZBUDAK,1869-1953)

1910'da Sultan Mehmet Reşad tarafından Hüsameddin Çelebi yerine Mevlâna Dergâhı'na Postnişin tayin edilen Veled Çelebi (İZBUDAK), İstanbul'dan Konya'ya gelir. Bu görevde bulunduğu dokuz yıl içinde Mesnevihanlık yapıp "Mesnevi-i Şerîf, Minhac-ı Şerîf" okutan, inceleme ve araştırmalarda bulunan Veled Çelebi, bir yandan müderrislik de yaparak Karatay Medresesi'nde öğrencilere "Farisî dersleri" verir.[796] Yalnız onun müderrisliğini; sadece bir dersi verme ve aslî görev olan Postnişinliğe devam, tarzında anlamak doğru olacaktır.

Veled Çelebi[797], bu göreve ne kadar devam etti, bilmiyoruz. Ama zaten 1914'te Cemal Paşa komutasındaki IV.Ordu'ya katılmak üzere "Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı"nın başında üç yıl Şam'da kalmıştır.[798]

---

ilişkisi bulunmaktadır ama Malatyalı Ahmet Efendi'nin damadı olmadığını söylemek mümkündür.

794 MEMA, ***Merkez İbtidâisi 1321-1324 İmtihan Cedvelleri,*** (Müftü Çeşmesi Mekteb-i İbtidâisi13 Temmuz 1324 tarihli İmtihan cetveli.)

795 Bk.Zaferiye Medresesi.

796 Nevin KORUCUOĞLU, ***Veled Çelebi İZBUDAK***, Ankara 1994, s.16-17.

797 Veled Çelebi, 1868 Konya doğumludur. İlk mektepten sonra Konya Valisi Sakızlı Esat Paşa'nın açtığı Rüştiye Mektebi'nde okur. Sonra Sultan Veled Medresesi'nde 6 yıl eğitim görür. (Feridun Nafiz UZLUK, "Ölümünün Yıldönümü Münasebetiyle: Veled Çelebi (1868-1853), ***Selâmet Dergisi***, S.4, İstanbul 1962, s.12-13.) Konya'da Meâni'ye kadar okuduktan sonra İstanbul'da çok değişik hoca ve müderrislerden ders alır. Buharî okur. Şam'da Hadis ilmi okur, Mesnevî okutur. (İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl İNAL, ***Son Asır Türk Şairleri***, İstanbul 1970, s.1934-1936.) 17 cemaziyelahir 1328/1910'da Asitane-i Mevlânâ Postnişinliğine tayin edilir. (BOA, ***Meşihat İradeleri***, s.17, c.1328.) Bundan sonra Veled Çelebi'yi ilim ve edebiyatın yanında, siyasî hayata da duyarlı görmek mümkündür. I.Dünya Harbi'nin başlarında "Cihad-ı Mukaddes"i destekleyerek kurduğu Mevlevî Gönüllü Alayı'nın başında ve özel elbiseleri içinde Şam'a gider. (AVANAS, ***aynı eser***, s.22-23.) Bu arada Mehmed Reşad'ın 28 Ağustos 1330/1914 tarihli iradesi ile Kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Mevlevîler'in lideri olarak "Mehmed Veled" imzası ile Kapitülasyonlar'ın kaldırılışını kutlar, bunun için Meşihat Makamı'na telgraf çeker. (***Cerîde-i İlmiye***, c.I, S.5, Zilkade 1332/1914, s.242,246.) Bu tavırda, millî duyarlılığın yanında; İttihat-Terakkî'nin hakim olduğu resmî devlet politikasına açık destek verme de bulunmaktadır. 9 yıl kaldığı Postnişinlikten İstanbul'a çağrılarak azledilir. Bir yıl Erenköy'deki köşkünde kalır. (İNAL, ***aynı eser***, s.1935.)Bir vesile ile Millî Mücadele'ye katılmak üzere Antalya'ya çıkarak oradan Ankara'ya gelir.(S.Nüzhet-M. Ferid, ***aynı eser***, s.139.) TBMM'ne Kastamonu Milletvekili olarak giren Veled Çelebi, bundan sonra 7.devreye

Yalnız buradan ilgi çekici bir sonuç olarak; Karatay Medresesi'nin 1910'da faal ve öğrencilerinin bulunduğunu çıkarmak mümkündür. Hatta Karatay Medresesi, 1914 değişikliklerine kadar açıktır. Çünkü 1914'te 17 talebe okumaktadır.[799]

F. Muid ve Mütevellîleri

Karatay Medresesi, vakıfları ile paralel olarak görevli yönünden zengindir. Baştan bu yana müderrisin yanında ona yardımcı olarak bir muid bulunmaktadır. Osmanlı döneminde de bu durum devam etmiştir.

---

kadar (1920-1950) milletvekilliği yapar.(S.Nüzhet-M. Ferid, *aynı eser*, s.139; ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.315.) Bu arada yerine, İttihat Terakkî'nin görevden aldığı Abdülhakim Çelebi'nin Postnişin seçilmesi ilgi çekicidir. Veled Çelebi, 14 Nisan 1919'da İstanbul'a gidince Vilâyet Makamı'na verilen emir gereği Mevlânâ evlâdından 30'u aşkın kişi toplanır. Bunlar "gizli oyla" yapılan seçimde "Sâbık Postnişin Abdülhakim Çelebi Efendi"yi tamama yakın bir ekseriyetle seçerler.("Veled Çelebi", ***İntibah***, 21 Nisan 1335/1919, S.9, s.2.) Veled Çelebi gibi milletvekili olan Adülhakim Efendi, Millî Mücadele Dönemi'nde tartışmalı bir şahsiyettir. Evinde Yunan casusu yakalanmaktan sorgulanmak istenir. Oğlu Bakır Çelebi, Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde sorgulanır. (***TBMM Gizli Celse Zabıtaları (GCZ)***, c.II, s.512, 513 ve s.733-735.) Veled Çelebi, Postnişinliğinde İstanbul Hükümeti ile olduğu gibi, milletvekilliğinde de Ankara Hükümeti ile uyumludur. Tevhid-i Tedrisat esaslarını tesbit edecek heyete Kastamonu Milletvekili olarak katılır. Konya Milletvekili Eyüp Sabri Bey'in de bulunduğu heyetin diğer üyeleri; Ruşen Eşret, İzzet Ulvi (Afyon), Salih Rifat (Çanakkale), Osmanzâde Hamdi (İzmir)'dir. Tevhid-i Tedrisat'ın nasıl uygulanacağı konusunda fikir birliği yapamazlar ama cumhuriyet rejimine uygun bir müfredatla ders kitaplarının yeniden hazırlanmasını kararlaştırırlar.("Tevhid-i Tedrisât ve Maarifte Islahat", ***Babalık***, 8 Şaban 1342/14 Mart 1340/1924.) Bu çalışmaların ardından 1925'te ikinci defa Mevlânâ Dergâhı Postnişinliğine getirilir ve zamanında tekkeler kapatılır.(UZ, *aynı eser*, c.2, s.150.) Konya'da eşi Emine üstünde gözüken ağaçlı tarla ve bağ evinin de satılması ile (30.11.1930-KÖİA, ***Vukuat Defteri***, c.9, Aded-i Umumî:1003-1004.) Ankara'ya bir çeşit temelli dönen Veled Çelebi, bu yıllar kendisini dil çalışmalarına verir. Çankaya Köşkü'ndeki dil çalışmaları toplantısına davet olunmuştur. (ÖNDER, ***Atatürk Konya'da***, s.2.) M.Kemâl için "Gözbebeğimiz, teselliâyı hayatımız, ümid-i istikbâlimiz Sevgili Gazimize" başlığı ile şiirler de yazan (İNAL, *aynı eser*, s.1937.) Veled Çelebi, bir hayli eser vermiştir. İlk eseri, "İlk evlâd gibidir. Pek sevdim." dediği ***Hayrü'l-Kelâm*** (Dersaâdet, 1330, s.3.)'dır. Mevlânâ'nın Vasiyetnamesi'nin şerhi olan bu eseri 1305/1889'larda yazmış 25 yıl sonra bastırmıştır. Dil ile ilgili çalışmalarını içeren ve "pek küçüklüğümden beri lisânımıza âdeta âşık olarak hayatımın kısm-ı âzamını bu lisânın birçok meşhur ihvanıyla beraber edebiyatına, lügatına, emsâline vesairesine sarfeyledim." dediği ***Türk Diline Medhal***'i (İstanbul 1339, s.3.) önemli bir eserdir. Doğuştan bu yana kelimelerin toplanmasını, harflerin ıslahını (s.1,5) savunduğu bu eserin dışında ***el-İdrâk Haşiyesi***, İstanbul 1936 (aslı, Ebû Hayyan'ın ***el-İdrâk Lisâni'l-Etrâk*** adında Kahire 712 H.de yazılmış bir lügattır.), ***Divan-ı Türkî-i Sultan Veled*** (1925), ***Atalar Sözü*** (1936), ***Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ***, ***Muvazene*** (Arap Tarihi), ***Farisî Lisanı***, ***Ferhengnâme-i Sadi*** (Bostan Tercümesi), ve matbu olmayan ***Aynü'l-Hayat***, ***Tarih-i Edebiyat Hulâsası***, Fuzulî'nin ***Su Kasidesinin Mufassal Şerhi***, ***Livâ-ül Vifak*** (musıkî ve semânın ahkâm-ı şer'iyesi ile ilgili), ***Cild-i Sabî Reddiyesi*** (Mesnevî'ye eklenen 7.cildin reddi ile ilgili), ***Türk Dili*** (8 cilt, Mufassal Türk Dili Lügatı) adlı eserleri ile bir çok makale, şiir, ilâhi vb. eserler vermiştir. (İNAL, *aynı eser*, s.1936; KORUCUOĞLU, *aynı eser*, s.20-21.)

1950'de siyasetten çekilen Veled Çelebi (***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.315.), Ankara'da 4 Mayıs 1953 tarihinde vefat etmiştir. Sadece Kastamonu değil, 1939-1943 yılları arasında Yozgat Milletvekilliği de yapmıştır. Veled Çelebi, Arapça ve Farsça'nın dışında Türkçe'nin Azeri, Uygur, Kıpçak, Türkmen lehçelerini, Tatarca'yı bilmektedir. (KORUCUOĞLU, *aynı eser*, s.19.)

798 KORUCUOĞLU, *aynı eser*, S.17.

799 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.570.

XVII.yy.da Karatay Medresesi muidi vardır ve kadılığa atanmıştır.[800] Lâle Devri'nde de görev yapan bir muid bulunmaktadır.[801]

Son zamanlar ise, tevliyet ile muidlik görev ve gelirine ortak tasarruf eden iki kişi vardır: Seyit Hafız Ahmet Efendi ile Seyit Hafız Mehmet Emin Efendi.

İkisi de vefat ederler. Hafız Ahmet Efendi'nin, Ali Vehbi; Mehmet Emin Efendi'nin ise Mehmet Rahmi adında birer oğulları vardır. Mehmet Rahmi, muidliğe ehil değildir. Onun için muidlik görevi tam ücret ile, tevliyetin yarım hissesi Ali Vehbi'ye; diğer yarım tevliyet hissesi de Mehmet Rahmi'ye[802] verilir. Bu tevcih, 15 Şubat 1310/1894'de yapılmıştır.

Fakat 1907'ye gelindiğinde durum şudur: Aslında muid olduğu için bizzat medresede ve talebenin başında bulunması gereken Ali Vehbi Efendi, İstanbul'dadır. Orada "tedrîs-i ulûm" ile meşgul olduğu bildirilmiş, aranmış (taharri) ama bulunamamıştır. Şu halde medresenin muidliği ve yarım hisse tevliyet ciheti (ücret,vazife) boştur. Evkâf Nezâreti, medreseyi teftiş ederek bu görevlerin "ehil ve erbabına verilmesi yolunda 23 Zilkâde 1325/15 Kanunuevvel 1323/1907 tarihli bir yazı yazar. Bunun üzerine Karatay Medresesi'nin muidliğine her biri tanınmış ulemâdan olan beş kişi müracat eder. Bunlar, "Konya ulemâsından" Alâiyeli Mehmet Emin[803], Ahaveynzâde Mustafa[804], Hadimli İsa[805], Kadayıfçızâde Ahmet ve medresenin müderrisi Hafız Ali Efendi'dir. Fakat ilk dördü daha sonra mahkeme huzurunda kendi rızaları ile bu isteklerinden vazgeçerler. Böylece Hafız Ali Efendi lehine feragat etmişlerdir. Aday teke indiği halde yine de imtihan yapılır. Ehil bulunduğu için Karatay Medresesi muidlik, görev ve ücretinin Ali Efendi'ye verilmesi kararlaştırılır. Artık Karatay Medresesi'nin müderrisi, muidi ve tevliyet görevinin yarım hisesi Tavaslı Ali Efendi üzerinde toplanmıştır. Bu sırada bahsedildiği üzere Ali Efendi, Süleymaniye Medresesi'nde kalmaktadır. Şer'î kayıt tarihi ise Muharrem 1326 H./1908.M.dir.[806]

Burada iki nokta dikkat çekicidir. Birincisi, Ali Efendi'nin muidlik imtihanına tabi tutulmasıdır. Halbuki Ali Efendi, aynı medresenin daha önce imtihana tabi tutularak müderrisliğine getirilmiştir. Üstelik müderrislik,

---

800 OĞUZOĞLU, *aynı eser*, s.32.
801 KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.53.
802 Namdar Rahmi KARATAY (Ö.1953)'ın babası. Bk.ARABACI, *aynı eser*, s.146-160.
803 "Konya Ulemâsından" denildiğine göre, daha sonra "Büyük Aksekili Hoca" diye anılan Mehmet Emin Efendi olmalıdır. Bk.Ziyaiye Medresesi.
804 Bk.Zincirli Medresesi.
805 Bk.Fethiye Medresesi.
806 ***KŞS 115***, s.187.

muidlikten üst görevdir. Müderris olduğu halde tekrar muidlik imtihanını vermek mecburiyetinde kalması anlamsız gözükmektedir. Aslında durum öyle değildir. Zira bu görevler ayrı ayrı şahıslara ait ve her biri önceden tesbit edilmiş bir gelire karşılıktır. Aslında imtihanda ölçülen; ilmî seviyeden ziyade göreve "ehliyet" olmuştur. Netice ise Ali Efendi, tek görev değil de biri yarım hisse olan üç görevin ücreti ile güçlendirilmiştir. Bu izah, insanı medrese gelirlerinin azaldığı, tek görevin bir aileye yetmeyeceği yönünde bir neticeye götürmektedir. Ki tamamiyle yanlış saymak, mümkün değildir. Yalnız "Karatay-ı Kebîr Medresesi"nin 1914 yılındaki varidatının 8.698 guruş olduğu gözden ırak tutulmamalıdır.[807]

İkinci nokta ise her şeye rağmen Karatay Medresesi'nin hâlâ rağbette ve vakıf gelirleri yönünden güçlü olduğu düşüncesidir. Muidlik imtihanına, daha sonra değişik medreselerde müderrislik yapan önemli beş zatın müracaat etmesi bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir.

Ayrıca 1908'de ve daha sonra da Karatay Medresesi'nin faal olduğu bilinmektedir.[808]

11 Nisan 1327/1911 M.tarih ve 18660/76 no'lu emirnâme ile Tavaslı Ali Efendi'nin "Sultan Alâeddin Dersiâmı ve Karatay-ı Kebîr Mahâfızlığı"na atandığını görüyoruz. Bu tayin, 9 Mart 1335/1919 M.ve 11 Kanunisani 1339/1923'te iki defa daha yenilenmiştir. Başlangıçta Dersiâmlıktan 250, Muhafızlıktan ise 500 olmak üzere 750 guruş maaş almaktadır. 1339'da ise toplam 2542 guruş 20 para ile başlayan maaşı (Mart 1339), 2537 guruş 20 para olarak yıl sonuna kadar devam eder.[809]

Tavaslı Ali Efendi, önceleri müderris ve muid, aynı zamanda yarım hisse ile mütevvellîsi bulunduğu Karatay Medresesi'nde niçin 1911'den itibaren muhafızdır? Eğitim-öğretim yok da sadece , koruma-kollama görevi mi vardır? Yoksa eğitim faaliyeti, "Alâeddin Dersiâmlığı" üzerinde olduğuna göre Alâeddin Câmii'nde mi devam etmektedir?

Daha önce 1914 yılında 17 talebesinin bulunduğu üzerinde durulmuştu. Yani medrese, bu tarihlerde faal olmaya devam etmektedir. Tek görevli üstünde birden fazla görev ve gelirinin olması, devrine göre diğerlerinde de görülen bir durumdur. Yalnız Sultan Alâeddin Dersiâmlığı'dan alınan ücretin tam iki katının Karatay Medresesi

---

807 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.570.

808 ÖNDER, ***Maarif***, s.29'da 1882'den sonra ders okutulmaz olduğunu yazar. ATÇEKEN, ***aynı eser***, s.343-344'te muid tayin edildiğini göz önünde tutarak medresenin faal olması gerektiğini, değilse muid tayininin anlamsız olacağını söyler.

809 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II.,s.7 a.

Muhafızlığı'ndan alınması dikkatlerden kaçmamaktadır. Demek ki muhafızlık, halka açık câmi dersleri vermek olan dersiâmlıktan daha önemli veya daha fazla gelir getirici bir görevdir. Bu fark da yine Karatay Medresesi'nin artık Evkâf Nezâreti'nin kontrol ve denetiminde bile olsa, vakıf gelirlerinin seviyesinden ve müessese olarak tarihî önemini korumasından kaynaklanıyor olmalıdır. Bu "asâr-ı nefîseden" olan medresede, eğitim ne zamana kadar devam etmiştir?

Karatay Medresesi'nde eğitim-öğretimin sona erişinin yıllar olduğunu Naim Hâzım'ın 1922 Nisan'ında neşredilen aynı medrese ile ilgili uzun şiirinin şu kısmından anlıyoruz. Fethiye Medresesi Müderrisi Naim Hâzım'ın kahırlı satırları şöyledir: "Bir zamanlar fazîletin, fennin,/Sırf göğsünde azm-i mâyenin/Ruhu çarpan bu muhteşem kubbe,/Bak, karşımızda bir türbe!/İçi bom-boş, bütün civarı ölü,/Sakfı altında bir semâ gömülü!".[810]

"Çatısı altında gökyüzünün gömülü" olduğu "ilim ve fennin öğretildiği" bu medrese; 1922'de "içi bomboş, civarı ölü" bir "türbe" gibidir, ama "Muhafızlık" görevi devam etmektedir. Adı üstünde zaten muhafızlık, maddî yapının korunmasına yönelik bir görev değil midir? Demek ki I.Dünya Savaşı yıllarından, bir başka deyişle 1914 medrese ıslahatından sonra medrese öğretim yönünden faal değildir.

Ama bu muhafızlık görevinin de hakkıyla gerçekleştirildiğini söylemek mümkün olmayacaktır. Çünkü Nisan 1922'de çıkan bir habere göre "kubbesi akmakta' ve "çatısı yıkılmak üzere" bulunmaktadır. Babalık'ın haberi[811] şöyledir: "Asâr-ı kadîme-i İslâmiye'nin en güzîdelerinden olup Anadolu'da değil bütün dünyada bir misline nâdir tesâdüf edilen (Karatay) Medresesi'nin kubbesi AKMAKTA ve çökmüş olan SAKFI[812] hemen, hemen yıkılmak üzere bulunmaktadır."

Babalık'ın haberi, "bunların bir an evvel tamiri ve hemen muhafazası esbabının istikmâli" ricası ile bitmektedir. Rica, Anıtları Koruma Komisyonu'nun raporunda yer aldığı şekli ile; "uzun bakımsız devresi"ni yaşama mecburiyeti ile karşılaşır. Tabi bu hal neticesinde "Konya'nın dünyaya ün salmış anıtlarından İnce Minare, Karatay ve Alâeddin Türbesi'nin kubbeleri çatlamış ve tehlike göstermeye başlamıştır.

---

810 Naim Hâzım, Karatay Medresesi'nde", ***Sebilü'r-Reşad***, c.XX, S.496, 10 Şaban 1340/8 Nisan 1338/1922, s.15.

811 "Evkaf Müdîrî Beğin Nazar-ı Dikkatine", ***Babalık***, 27 Şaban 1340/ 25 Nisan 1338/1922, S.877.

812 Sakf: Arapça bir kelime olup tavan çatı, dam anlamına gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere demek ki Karatay Medresesi'nin kubbeli kısmı dışında düz dam veya çatı ile örtülü mekânları bulunmaktadır. Ki bunların başında talebe hücreleri, kütüphâne veya imaret vb. yerleri gelmektedir.

umumiyetle mimarî muvazenelerinin kaybolmasından hasıl olan bu vaziyetin bir an evvel önüne geçmek lâzımdır."[813]

Medreselerin kapatılmasından sonraki yıllarda uzunca bir süre metruk kalıp, koyun damlığı yapan bu tarihî "eşsiz âbide"nin 1930'lu yıllarda tamamen ilgi dışı kaldığını idda etmek yersizdir. Medreselerin Özel İdareye devri ile, Özel İdare hesabına getirisinin ne olacağı hesap edilmiştir. Buna göre Abdullah oğlu Celâleddin Karatay'ın vakfından Özel İdareye geçen, hepsi de aynı yerde üç ayrı arsa vardır. Bunlardan birincisi 1607 metrekare ve "kıymet-i hazırası" 500 lira, ikincisi 467 metrekare ve 2500 lira, üçüncüsü 581 metrekare ve 200 liradır. Hepsi de 18 Haziran 1930 tarih ve 462 sıra no'lu senetle "İdare-i Hususiye mülkü" olmuştur.[814]

Nihayet 1936'da harekete geçilerek Karatay Medresesi, tamir edilir de "emsalsiz büyük kubbe ile eyvan ve türbe" yıkılmaktan kurtarılır.[815] 1952'de tekrar tamir edilen[816] Karatay Medresesi 1955'ten itibaren Çini Eserler Müzesi haline getirilmiştir.[817]

Karatay Medresesi, tarih boyunca birçok değerli şahsiyetin yetiştiği yer olmuştur. Meşhur bilginlerden Ebu Said Mehmed el-Hadimî (1697-1760)[818], ünlü hattat-hakkâk ve şair Mahbub Efendi (1843-15 Mart 1315/1899)[819], meşhur yazar,dilci, Fatih Dersiâm'ı, müderris Konyalı Atıf Efendi (Konya 1869-İstanbul 1957)[820] bunlardan bir kaçıdır.

---

813 ***Anıtları Koruma Komisyonu'nun 1933-1935 Yıllarındaki Çalışmaları***, İstanbul 1935, s.24.

814 KÖİA, ***Vukuat Defteri***, c.X., s.6.

815 UĞUR-KOMAN, ***aynı eser***, s.48. ÖNDER, ***Maarif***, s.29'da bu tamirin 1935'te yapıldığını yazar.

816 ÖNDER, ***Maarif***, s.29.

817 ***Konya'da Selçuklu ve Osmanlı Eserleri***, Ankara 1991, s.12 (Konya Valiliği yayını)

818 HADİMİOĞLU, ***aynı eser***, s.89. Ebu Said Mehmed el-Hadimî, Karatay Medresesi'nden 1720'de icâzet almıştır.

819 ERGUR)-(UĞUR), ***aynı eser***, s.100-101; UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, Aralık 1948, S.122, s.28. Mahbub Efendi'nin Karatay Medresesi'nde 15 yıl okuduğu yazılmıştır. (Bk.(ERGUN) vd. ***aynı yer.***)

820 ***Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi***, (Çev.Besim ATALAY), c.I, Ankara 1985, s.XXV; SURAL, ***aynı yer***, 3 Ekim 1975, s.2. Âtıf Efendi, Dil Kurumu'nun isteğiyle Divanü Lûgat-it Türk'ü Kilisli'den sonra tercüme edip basılmak üzere Kuruma vermiştir.

7. Karatay-ı Sagîr / Kemaliye / Küçük Karatay Medresesi

A. Yeri

Alâeddin Câmii'nin kuzeyinde, Akıncı Mahallesi'nde Büyük Karatay Medresesi'nin doğu karşısında idi.[821] Arada sadece yol vardı.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Karatay-ı Sagîr, Küçük Karatay veya yaptıranının adından dolayı Kemaliye de denilen[822] bu Anadolu Selçuklu dönemi medresesi, Celâleddin Karatay'ın kardeşinin hayır eseridir. Bir Selçuklu emiri olan Kemaleddin Tumurtaş[823], tarafından yaptırılmıştır. Aynı zamanda hekim olduğu[824] söylenen Kemâleddin, Medresesi'ni Büyük Karatay Medresesi'nden önce yaptırmıştır. Yapım yılı, mimarı bilinmemektedir.[825] ölüm tarihi ve hayatı hakkında geniş bir bilgi de henüz bulunmamaktadır. Yalnız Büyük Karatay Medresesi Vakfiyesi'nden anlaşılacağı üzere Celâleddin Karatay'dan ve vakfiyenin hazırlanışından önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Kemaliye Medresesi, açık avlulu medreselerden kabul edilmektedir. Kareye yakın plânlı, kubbeli bir yapıdır.[826] Fakat, bu tarihî Anadolu Selçuklu medresesi, zamanla tahrip olmuştur. Hücreleri yıkıldığı için sonraki yıllarda ekler yapılmıştır. Mevlevî Dergâhı Postnişini Abdülvahid Çelebi'nin (1858-1907) yaptırdığı kerpiç öğrenci odaları 1924'e kadar gelmiştir.[827] Bu kerpiç duvar ve kara örtü içinde, binanın asıl eski parçaları "çöplüğe düşmüş bir pırlanta" gibidir.[828] Aslî mimarîden geriye kalansa medrese eyvanından bir kısımdır. Firuze, lacivert, mor çiniler, sırlı tuğla ve mozaiklerle kaplı bu eyvanın mihrabı bulunduğuna göre burasının;

---

821 UĞUR-KOMAN, ***aynı eser***, s.61; ÖNDER, ***Maarif***, s.30; KONYALI, ***Konya***, s.876; SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3. Bugün S.Ü.Rektörlük binasının batı girişi sağındadır.

822 İbrahim Hakkı KONYALI, "Kadı İzzeddin Türbesi", ***Yeni Asya***, 30.12.1975 (İstanbul) Kemaliye'ye, Akıncı Medresesi de denildiğini yazar. Çünkü Mahalle adı Akıncı'dır. Akıncı Mescidi ise medrese eyvanının doğusundadır. Yeri Rektörlük bahçesi. Bk.KONYALI, ***Konya***, s.880-881.

823 KONYALI, ***Konya***, s.878; UĞUR-KOMAN, ***aynı eser***, s.62'de bu ismi "Rumtaş" olarak verirler. Turumtaş, Rumtaş, Trumtaş şeklinde tahminler yürütülmektedir. KONYALI, ***Konya***, s.879'da "Kal'a kuşatan, ağırtaş"anlamında **Turumtaş**'ı tercih ettiğini yazar. Diğer kardeşleri Celâleddin Karatay, Seyfeddin Karasungur'un isimlerinde bu türden tereddüd yoktur.

824 KUTLU, ***aynı eser***, s.38; KURAN, ***aynı eser***, s.108.

825 SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.132'de bu medresenin Büyük Karatay'dan üç yıl önce 646 H./1248 M.de yaptırıldığını yazarsa da kesin değildir. Çünkü vakfiyelerin eserden önce veya sonra tasdikletilebildiği bilinmektedir.

826 KURAN, ***aynı eser***, s.108; SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.132.

827 ÖNDER, ***Maarif***, s.30; KONYALI, ***Konya***, s.876.

828 KONYALI, ***Konya***, s.876.

medresenin mescidi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sivri kemerli bir pencere doğu tarafına[829] açılmaktadır.

Eyvanın güney tarafında türbe bulunmaktadır. Eskiden türbede çamurla sıvalı bir sanduka vardır.[830]

Kerpiçten öğrenci odaları ve medresenin tamamı yıkılmıştır.[831] Zira Büyük ve Küçük Karatay Medreselerinin arasından gelişli-gidişli yol geçirilmiştir. 1943 yılında eyvanın üstü bir çatı ile örtülerek kiremitlenmiştir.[832] 1957'deki incelemesinde kerpiç hücrelerin temel kalıntılarını gördüğünü yazan Sözen, kerpiç hücrelerin eski hücre temelleri üzerinde yükseldiğini tahmin etmektedir.[833] Medreseden günümüze "beşik tonozu yıkılmış bir eyvan" ile taç kapısının "bir kanadına ait kısım"[834] hariç, toprağın sakladıkları dışında bir şey kalmamıştır.

D. Vakfiyesi

Kemaliye Medresesi'ne ait bir vakfiyenin bulunmadığını[835] yazanlara karşılık KONYALI, "orjinal kadar kıymetli" Selçuklular zamanında alınmış bir vakfiye kopyasını görmüştür.[836] Vakfiye 646 H./1248 M.tarihlidir.[837] Buna göre medreseye gelir getiren bazı vakıf mülkler bulunmaktadır. Sille'ye bağlı Sızma Köyü[838], Saidili'ne (Kadınhanı) bağlı Kozağacı Çiftliği, Kırşehir'deki bir çiftlik medresenin vakıflarındandır.[839]

829 Eski Kız Öğretmen Okulu, şimdi için S.Ü.Rektörlük bahçesi tarafına. Bk.UĞUR-KOMAN, *aynı yer*, s.61.

830 KONYALI, ***Konya***, s.877; UĞUR-KOMAN, ***aynı eser***, s.61'de aynı yerde kandil yakıldığından ve yatır bulunduğuna dalalet eden emarelerden türbe olduğu kanaatine katılırlar.

831 ÖNDER, ***Maarif***, s.30.

832 UĞUR-KOMAN, ***aynı eser***, s.62.

833 SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.134. Bu temellerin bir kısmı, medrese girişiyle birlikte bugün yol altında kalmıştır.

834 SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.134.

835 UĞUR-KOMAN, ***aynı eser***, s.62; KURAN, ***aynı eser***, s.108; KUTLU, ***aynı eser***, s.39.

836 KONYALI, ***Konya***, s.878'de vakfiyeyi, Karatay ailesinden Namdar Rahmi KARATAY'dan alarak görmüştür. 0,37 m x 4.95 m ebadında vakfiyenin 2.5 m.lik kısmı yazılıdır. 99 satırdır.

837 ÖNDER, ***Maarif***, s.30'da 1199 H./1784 M. tarihli bir vakfiyenin Konya Vakıflar Müdürlüğü Arşivi, c.7, s.91'de kayıtlı olduğunu yazar.

838 Lâle Devri'nde Sızma Köyü'nün öşrü, bu medresenin vakfıdır. Bk.KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.53

839 KONYALI, ***Konya***, s.877.

E. Müderrisleri / Eğitim-Öğretim

Medresenin, bânîsinin hekim oluşuna bakılarak bir dârü'ş-şifa olduğu yazılmaktadır.[840] Artık günümüzde Kemaliye'nin, normal bir medrese olduğu anlaşılmıştır.[841]

Medresenin ilk müderrisleri kimlerdi, henüz bilmiyoruz. Fakat, XVII.yy.dan itibaren Mevlânâ Derğâhı Postnişini olanlar burada müderrislik yapıyorlardı.[842] Mevlânâ'nın bizzat müderrislik yaptığı Akıncı Medresesi'nin Kemaliye olduğunu tahmin ederek[843] medrese-Mevlevî ilişkisini dört asır daha öne alanlar da bulunmaktadır. Fakat vakıf kayıtlarına göre XIX.yy. ikinci yarısından itibaren Mevlânâ Dergâhı Postnişinlerinin bu medresede görev aldığı kesindir.

8 Cemaziyelahir 1276/3 Ocak 1860 tarihinde "vazife-i muayyene" ile Postnişin Şeyh Mahmud Sadreddin Efendi'ye tevcihat yapılır.[844] Bundan sonra ise postnişinler vefat ettikçe yerine geçenlere vazife ve geliri tevcih edilmiştir. Bilinen son tevcih ise, 24 Ramazan 1328/30 Eylül 1910 tarihinde yapılmıştır.[845]

1. Ahmed Efendi

Bu arada Maarif Nezâreti Salnâmesi'ne göre, 1901'de Küçük Karatay Medresesi'nde Ahmed Efendi adında bir müderrisin 21 talebeyi okuttuğunu[846] görüyoruz. Ahmet Efendi, aynı miktardaki öğrenciyi okutmaya 1903 yılında da devam etmiştir.[847] Bu talebe sayısı, Büyük Karatay Medresesi'nden aynı yerdeki bilgiye göre iki kişi fazladır. 1914 yılında ise, 3.041 guruş 20 para gelire sahip olan Küçük Karatay'da 24 talebe okumaktadır.[848]

---

840 OĞUZOĞLU, *aynı eser*, s.32; KUTLU, *aynı eser*, s.38. Bu kanaatin Süheyl ÜNVER, ***Selçuk Tababeti***, Ankara 1940, s.63-66,95'ten kaynaklandığı anlaşılmaktadır.(Bk.ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri Konya***, s.172.)

841 KONYALI, *Konya*, s.882; KURAN, *aynı eser*, s.108; SÖZEN, *aynı eser*, c.II, s.135.

842 KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.53.

843 KONYALI, *Konya*, s.881.

844 VGMA, *DN:9/1*, Aded-i Umumî:1474. UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.108, s.14'te Tekeli Abdullah Efendi'nin "Karatay-ı Sagîr" Medresesi'nde müderrislik yaptığını yazmaktadır. Aynı zamanda iyi bir hattat olan Abdullah Efendi, medrese tahsilini Müftü Abdullah Vahdi Efendi'de tamamlamıştır. Küçük Karatay Medresesi'nde müderrisliği, Süleymaniye Medresesi'nden sonradır. Ömrünü, "ilim neşrine vakfeden" bu müderrisin aynı dönemki vakıf kaydında geçmemesi, tevcihatın postnişine yapılmasından olmalıdır.1304/1888'de vefat eden Abdullah Efendi, Şems Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. (Bk.*aynı yer*.)

845 VGMA, *aynı yer*, "Vukûat" sütunu.

846 *SNMU 1319 H.*, s.840-841.

847 *SNMU 1321 H.*, s.582. Burada medrese ile ilgili bilgiler verildiği halde adının, Büyük Karatay gibi verilmemesi dikkat çekicidir.

848 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.550.

Mevlevî Dergâhı Postnişinleri; müderrislik gelirine tasarruf ettikleri gibi, medresenin yıkılan yerlerini yaptırma gibi bir işlevi de yerine getirmişlerdir. Bahsedilen Abdülvahid Çelebi, bunlardandır. Bilindiği gibi yıkılan talebe hücrelerini, -aslına uygun olmasa, kerpiçten de olsa- yeniden o yaptırmıştır.[849]

Medreseden günümüze intikal eden eyvan kalıntısı halen, aslî yerinde durmaktadır.

8. Molla-i Atîk / Molla Efendi / Eski Mulla / Mulla Hünkâr / Gühertaş (Gevhertaş) / Medrese-i Celâliye / Medrese-i Hüdâvendigâr / Medrese-i Lala / Medrese-i Mevlânâ / Medrese-i Molla

A. Yeri

Çifte Merdiven veya eski adıyla Akıncı Mahallesi'nde, şimdiki Rektörlük (eski Kız Öğretmen Okulu) ile Seyfiye Kümbedi'nin arasında idi. Her ikisi ile de aralarında birer yol vardı.[850]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medrese aslen Anadolu Selçukluları devrinde "Alâeddin Keykubâd(1220-1237)'ın Lalası", "Dizdar adı ile tanınan Emîr Bedreddin Gühertaş" tarafından yaptırılmıştır. Mevlânâ(1207-1273)'nın babası Baha Veled (Sultanü'l-Ulemâ,ö.12 Ocak 1231); kendisine bağlı (mürid) olan Gühertaş'tan oğulları için bir medrese yaptırmasını ister. O da medreseyi yaptırır ve bir takım vakıflar bağışlar.[851]

---

849 ÖNDER, ***Maarif***, s.30; UĞUR-KOMAN, ***aynı eser***, s.61.

850 KONYALI, ***Konya***, s.799, 801; Mehmet ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Konya'daki Evi ve Medresesi***, Konya 1956, s.7; aynı yazar, ***Mevlânâ Şehri***, s.154; KONYALI, ***Karaman Tarihi***, s.444'te Kız Öğretmen Mektebi'nin karşısındaki (doğu) bu yerde 1966'da apartman yapılırken medresenin temellerinin ve önündeki kabristanda ölü kemiklerinin çıktığını yazar. İbrahim Aczi KENDİ, ***Mevlânâ ve Ruhu Mesnevi***, Konya 1959, s.16'da Mevlânâ'nın babasının Konya'ya gelişte Gühertaş Medresesi'ne indiğini, bu medresenin Gazi Okulu (ilkokul) ile Hatuniye Mescidi arasında olduğunu yazar ki, tapu kayıtları yukarıdaki tarifi doğrulamaktadır. Konya Tapu Sicil Muhafızlığı'nda Molla-i Atik Medresesi Vakfı, 12.Mahallle, 242 ada ve 35. parselde kayıtlıdır. Evkaftan, İdare-i Hususiye'ye devredilmiştir. 1017,5 metrekarelik bir alana sahiptir. Bk.Konya /Karatay Tapu Sicil Müdürlüğü Arşivi (KTSA), ***Mahalle=12 (Çifte Merdiven) Dosyası***. Prof.Feridun Nafiz UZLUK da Molla-i Atik ile Molla-i Cedid'in yerlerini karıştırmıştır. Bk."Prof.N.UZLUK'un basın toplantısı: Yıkılan Tarihî Medrese Yerinde Yeniden Bir Kubbe Yaptırılacak", ***aynı yer***, 5 Kasım 1951, s.1; UZLUK,"Konya Belediyesi Sultanü'l-Ulemâ Medresesi'ni Restore Ederek Hatasını Tamir Etmelidir.", ***Yeni Konya***, 8 Mayıs 1952, s.2.

851 Ahmet Eflâkî, ***aynı eser***, c.I, s.134. Burada medresenin inşa olayı hikâye edilmiştir. Ona göre; Bahâ Veled, sultanın meclisinde vaaz vermektedir. Dinleyenler içinde "Uzun boylu, asîl, hayrat sahibi ve sarayın üstadlarından" Emîr Bedreddin Gühertaş da vardır. Gühertaş, Bahâ Veled'in üslûbuna, zekâ ve bilgisine hayran kalır. İçinden onu takdir ederken, kendisine Bahâ Veled bir "aşır" okumasını söyler. O da "Mü'minler felâh buldular." anlamında "Kad eflah el-mü'minûn." (Kur'ân: Mü'minûn (23):1) suresini okumaya başlar. Bahâ Veled de hazırlanmaksızın manâsını söyler, açıklamalarda bulunur. Durumu gören Bedreddin Gühertaş, eşiğini öperek ona mürid olur. Bahâ Veled de, bu halin şükranesi olarak "Oğullarım için bir medrese yaptır."

Molla-i Atîk, yapım yılı olarak Baha Veled'in vefatından iki yıl sonraya tarihlenir. Buna göre medrese, 630 H./1232 M. yılında yapılmıştır.[852]

C. Adı

Konya'daki diğer medreselerde görülmeyen çoklukta adının olması, eskiliğinden çok, ilk müderrisinden kaynaklanmaktadır. Bir defa Mevlânâ'ya, Selçuklular devrinde "Hüdâvendigâr" denilmektedir.[853] Yaptıranından dolayı Gühertaş[854] Medresesi denilmiştir. "Molla Hünkâr" Mevlânâ için kullanılan bir tabirdir[855], onun için medresesi de böyle adlandırılmıştır. **Molla Efendi**, adı da yine Mevlânâ Medresesi kasdedilerek Osmanlılar devrinde kullanılmıştır.[856] Mevlânâ Dergâhı'na yakın ve Mevlânâ'nın oğlu adına bir medrese daha yapılınca yaygın olarak eskisine **Molla-i Atîk**, yenisine **Molla-i Cedîd** denilmiştir.[857]

D. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Bilindiği kadarıyla medrese düz, toprak damlıdır. İnce Minare, Karatay vb. gibi kesme taştan kubbeli bir mimarî âbide değildir. Kara örtü denilen, damına çıkıp oturulan, abdest alınan, yemek yenen, yazın sıcak günlerinde geceleri yatılabilen bir yapıdır.[858] Konya Medreselerinin çoğunluğu gibidir. Zaten bu tipte olanlar da günümüze gelememişlerdir.

---

der. Gühertaş'ın baba ismi Abdullah'tır. Bu kendisinin sonradan Müslüman olma ve Selçuklu Gılmanhânelerinde yetişme olduğunu düşündürmektedir. (KONYALI, *Konya*, s.792.) Gühertaş, taht kavgasında İzzeddin Keykavus II. tarafını tuttuğu için Moğollar tarafından şehid edilmiştir. (ÖNDER, *Mevlânâ'nın Evi*, s.5.)

852 KONYALI, *Konya*, s.791.

853 Ahmet Eflâkî, *aynı eser*, c.I, s.134. Burada Mevlânâ kastedilerek "Hüdavendigâr'ın Medresesi" tabiri kullanılmaktadır. Ayrıca Bk. H. RITTER, "Celâleddin Rumî", *İ.A.*, c.3, s.54.

854 KONYALI, *Konya*, s.792'de **Gevhertaş** denilmesinin yanlış olduğunu, ismin **Gühertaş** olduğunu özellikle vurgular. ÖNDER, *Mevlâna Şehri*, s.154'te, *Mevlâna'nın Konya'daki Evi ve Medresesi*, s.5,7'de sürekli **Gevhertaş** ismini kullanır.

855 Mevlâna ile ilgili bir özel sayıdaki yazı başlığı "Molla Hünkâr"dır. Bk.Said SUNGUR, "Molla Hünkâr 1207-1273 Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri", *Konya Dergisi*, S.53-56, Konya 1943, s.130-136. Ayrıca, Mehmet ÖNDER, *Seyahatnamelerde Konya*, Konya 1948, s.23'te aynı tabirin 16.yy.da kullanıldığını yazar.

856 VGMA, *DN:9/6*, Aded-i Umumî:113; SURAL, *aynı yer*, 4 Ağustos 1975, s.3. Yalnız *KVS 1300 H.*, s.54, 57'de iki ayrı Molla Efendi Medresesi vardır. Molla-i Atîk ikincisidir. İlk bahsedileni ise Sultan Selim civarında olanıdır.

857 VBA, *K:18, Z:4*; ÖNDER, *Mevlânâ Şehri Konya*, s.154.

858 Medresenin düz damı ile ilgili *Ariflerin Menkıbeleri*'nde bir hayali menkıbe vardır:Mevlânâ'nın zevcesi Kira Hatun'a atfen anlatıldığına göre; Mevlânâ bir defasında "sabahtan yatsı vaktine kadar medresenin damında vecd ve istiğfar içinde gidip geliyor, hiç bir şeyle ilgilenmiyordu. Birden bire damın kenarına geldi, ayağını havaya kaldırarak gözden kayboldu.." Ahmet Eflâkî, *aynı eser*, c.I, s.338-339.Bir başka defasında ise Kira Hatun, Mevlânâ'nın elinden kurtulmak için "Medresenin damına" kaçmıştır. Zira "Mevlânâ, "bize iltifat etmiyor", "şevhetten onda bir eser kalmadı mı?" diye düşünürken o gece Mevlânâ, Kira Hatun'la "kükremiş mest bir aslan gibi "yetmiş defa muamelede bulunmuştur" Eflâkî, *aynı eser*, c.I, s.417.

İçeride yüksekçe bir sahnı vardır. Ortada sofa açıklığı ve bir havuzu bulunmaktadır.[859]

Medrese bilindiği gibi Mevlânâ'nın evidir.[860] Sahndan açılan bir kapıdan hareme geçilmekte burada bulunan odalarda Mevlânâ'nın ailesi kalmaktadır. Hücreler arasında tahta perdeler bulunmaktadır.[861].onun için hücre duvarına çivi çakılabilmektedir.[862] Yalnız bu medresenin kaç hücresi vardır, kütüphânesi ve diğer bölümleri nelerdi, henüz bilemiyoruz.

E. Vakıfları

Gühertaş Medresesi'nin vakfiyesi bize kadar gelmemiştir. Ama sonraki uygulamalardan medresenin yaşaması için yapılan vakıflardan bazıları bilinmektedir. Kara Aslan Köyü bunlardandır. Bu Köy, medrese ve Mevlânâ'nın çocuklarına vakfedilmiştir.[863]

Medrese ve vakıf mülkleri, zamanla Mevlânâ ailesi adına kurulup, yaşatılan "Evkâf-ı Celâliye"ye bağlanmıştır.[864] Bu ara medresenin doğu ve güney-doğu bitişiğinde olan Emîr Seyfeddin'e ait Seyfiye Buka'sı Mevlânâ'nın medresesine katılmış[865] ve Mevlânâ oğulları (çelebiler) tarafından idare olunmuştur.[866]

Mimarîsi ve üzerinde durulduğu gibi medrese, yapı itibariyle sık sık bakıma alınması gereken bir binadır. Onunu için zaman zaman kullanılmaz hale gelmiş, yeniden imar edilmiştir.

Medresenin vakıf mülkünde de aynı durum vardır. Bir ara Kara Aslan Köyü, başkaları tarafından zabtedilmiş sonra geri alınmış[867] daha da önemlisi bizzat medrese ve arsası tecavüze uğramıştır. Çifte Merdiven Mahallesi'nde medreseye komşu olan Ermeni Nişan, medrese bahçesine tecavüz ederek duvar çeker. Üstelik burasının "kendi tasarrufunda mülkü" olduğunu idda eder. Durum, vakıflar ve Konya Belediye Meclisi'ne intikal ettirilir. Keşif için bir "mimar kalfası" gönderilir. Fakat Nişan'ın azgınlığı

---

859 KONYALI, ***Konya***, s.795; ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Evi***, s.5.

860 Mevlânâ, ziyaretleri medresede kabul etmekte (bk.Eflâkî, s.343,413), ailesi ve çocukları medresede oturmakta (s.265), kendisi çarşıdan "semâ ederek" medreseye dönmekte (Eflâkî, s.350,353), geceleri namazını medresesinde kılmaktadır.(Eflâkî, s.348).

861 ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Evi***, s.5.

862 Ahmet Eflâkî, ***aynı eser***, c.I, s.357. Mevlânâ, bir dostun medrese hücresinin duvarına çivi çakması üzerine bundan son derece rahatsız olur "Sanki bu çiviyi ciğerime çakıyorlarmış gibi geliyor." der. O, medreseye büyük saygı duymakta, "Bizim bu medresemiz velilerin meskenidir" demektedir.

863 KONYALI, ***Konya***, s.798.

864 ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Evi***, s.6. Evkâf-ı Celâliye Mevlevî Dergâhı'na bağlanmış vakıfların hepsine birden verilen addır. Bk. ÖNDER, ***Maarif***, s.38.

865 ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Evi***, s.7.

866 Mevlânâ Müzesi Hazine-i Evrak Arşivi (***MMA***), No:111/1,2.

867 KONYALI, ***Konya***,s.799.

üstündedir. "Mülk" iddasını söyleyip, adamı "keşfe bırakmaz." Olayın, bu halde iken Evkaf Muhasebeciliği'ne "tekrar emir ve havale buyrulması" ile ilgili Konya Meclis-i Belediye yazısı, 10 Nisan 1307/1891 M.tarihlidir.

Medrese arsası, mahkeme yoluyla "ma'rifet-i şer'le", Nişan'ın "yed-i zabtından fek ve nez"olunur. Zorba elinden kurtarılan arsa, "İcra Memurluğu marifetiyle" vakfa teslim edilir. Hatta arsanın kapısı taktırılır.[868] Fakat tam tesbiti, bir ihata duvarının çekilmesi gerekmektedir.

Bundan sonra, Ermeni Kalfa'nın keşfi ile ilgili yeni yazışmalar yapılır. O Kalfa'ya bir de, arsa duvar keşfi yaptırılır (16 Nisan 1307); ne kadar masraf gideceği tesbit ettirilir.[869] Buna göre, medrese arsasının etrafını ihata edecek duvar, iki bin guruşa yapılabilecektir. Onun için durumun "Meclis-i İdare-i Vilâyete havale" edilmesi, Evkafça istenir.(15 Temmuz 1307).[870] Sonuçta medrese arsasının etrafını çevirecek duvarın iki bin guruşluk masrafı, aynı medresenin 1305 ve 1306 yılları "muhasebesi rüyet"edilen[871] "bedelinden" karşılanacaktır. Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki belgeler bunlardır. Fakat olayı neticelendirmeye yetmemektedir.[872]

Peki bu medrese ve arsası ne olmuştur? Akıbeti nedir? 1307 H./1889'da 400 zira' genişliğinde arsası olan medrese, 1312 H./1894'te tekrar harap vaziyete düşer. 1334 R./1918 M.de ise yıkılarak taşları ile vakıflara ait Mahkeme Hamamı duvarları tamir edilir.[873] Artık medrese, tamamen arsa haline gelmiştir.[874]

8 Mart 1340/1924 tarihli bir yazıya göre Molla-i Atîk Medresesi **arsası** Evkaf İdaresi'ne aittir.[875]Fakat 1936 yılında Konya Vilâyeti Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü ile Evkâf Müdürlüğü arasında yapılan yazışmalarda bu arsanın Özel İdare'ye devredilip-devredilmediği sorulur. Sonuç, medrese arsasının devrinin yapılmış olduğu yolundadır.[876]

---

868 MMA, ***No:111/2,3.***

869 MMA, ***No:11161-3.***

870 MMA, ***No:111/1.***

871 MMA, ***No:111/1,2.*** Bu sıra vakfın mütevellîsi Seyyid Mehmet Es'ad'dır.

872 ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Evi***, s.6.Nişan Sarrafyan, bu arsa tecavüzünden dolayı mütevellî Es'ad ve Müderris Gözlevizâde Ahmet Efendi'ler tarafından mahkemeye verilmiş, vakıf malı medrese arsası geriye alınarak vakfa dahil edilmiştir. ÖNDER, bu bilginin kaynağı olarak mahkeme safahatını veren **VBA**'deki 296 no.lu dosyayı göstermektedir. **VBA**. böyle bir dosya maalesef bulunamamıştır. 1956'da var olduğunu belirten dosyanın 40 yıl sonraya intikal ettirilmemesi acı bir durumdur.

873 ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Evi***, s.6, KONYALI, ***Konya*** s.801.

874 KTSA, ***Çifte Merdiven Mahallesi Dosyası***, Kadastro Müdürü tarafından Vilâyete 2.3.1936 tarihinde yazılan resmî evrak. Buradaki tarif şöyledir: "Evkâf'tan Muhasebe-i Hususiye'ye müdevver Molla-yı Atîk Medresesi arsası."

875 KTSA, ***Çifte Merdiven Mahallesi Dosyası***, Evrak No:2.

876 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:113; KTSA, ***Çifte Merdiven Mahallesi Dosyası***, Evrak No:2. Bu devir üzerine bir dizi yazışma yapılır. Özel İdare, "dairemiz namına kayıt

F. Müderrisleri

Bilindiği gibi Molla-i Atîk'in ilk müderrisi, her ne kadar babasının isteğiyle yapılmış olsa da[877] Mevlânâ'dır. Mevlânâ, Anadolu Selçukluları'nın "medreseler sitesi" olan yerdeki medresesi ve çevresindeki kurumlarda da dersler vermiştir. Bunlardan bir tanesi de şimdi Karpuzoğlu Câmii adını alan Kadı İzzeddin Câmii idi.[878] Bu câmide vaaz ederdi.[879]

Mevlânâ'dan sonra çocukları ve Mevlevîler'in kontrolüne geçen medresenin, asırlar boyunca hizmet verdiği görülmektedir. 7 Ramazan 1253/5 Aralık 1837 tarihli bir berata göre Molla-i Atîk'in tevliyet ve müderrislik görevleri Seyyid Mehmed Said'in üzerindedir. Daha önce ise aynı vazifeleri, babası Seyyid Hafız Mehmet ifa etmiştir. Görev karşılığı, Molla-i Atîk vakfından yarım hisse tevliyet ve dörtte bir müderrislik ücretini almaktadırlar.[880] Seyyid Mehmed Said, aynı zamanda Mevlânâ Dergâhı postnişinlerindendir.[881]

---

edildiği"ne göre "tapusu verilsin" ister (12.3.1936 tarihli Tapu Sicil Muhafızlığı'na yazılan yazı.) Tapu Sicil Muhafızlığı ise "Tapu Senedi"ni doldurur. Ama arsanın çapı yoktur. Çapını tesbit için "Kadastro Direktörlüğü"ne 27.3.1936 tarihli yazıyı yazar. Onlar da Fen Amirliği'ne sevk eder ve 30.3.1936'da "çapı çıkarılarak" Tapu Sicil Muhafızlığı'na sunulur. Ama tarihî medrese arsasının bu devirde de iyi korunamadığı görülmektedir. Zira "Vilâyetten havaleli Konya Asar-ı Atîka Muhibler Cemiyeti Kâtibi Umumiliği'nin 5.7.1936 tarih ve 87 no.lu tezkeresine" düşülen derkenara göre bir heyet oluşturulur. Heyet, "Seyfiye Medresesi ile Molla Atîk Medresesi arsası olarak tesbit edilmiş bir mahal mevcuttur. Bu iki medrese ve arsanın etrafına tecavüz edildiği hakkında" Asar-ı Atîka Muhibler Cemiyeti'nin bildirdiği durumu, yerinde inceleyip sonucuna göre gerekli işlemlerin yapılacağını "Vilâyet-i Penahî"ye takdim eder. Bugün bile görüleceği üzere sonuç, bu tarihî vakıf eser ve arsalarının yağmalandığı noktasındadır. Seyfiye Medresesi arsasında evler, kulübeler; Mevlânâ Medresesi arsasında da apartmanlar dikilidir. Seyfiye'den bir iz, nişan kalmıştır. Ama Mevlânâ Medresesi'ne ait bir iz, belirti de bırakılmamıştır. KONYALI, ***Konya***, s.801'de Vakıflar İdaresi'nin bir kısmını sattığını yazmaktadır.

877 Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulemâ Bahâ Veled'in medreselere karşı ilgisi dikkat çekicidir. Konya'ya gelmeden önce Karaman'da iken de adına bir medrese yaptırmıştır. Yaptıranından dolayı Emir Musa Bey Medresesi diye bilinen ve Sultanü'l-Ulemâ'nın uzun süre ders verdiği bu medrese, 1928 yılında yıktırılarak taşları bazı binalarda kullanılmıştır.(Bk.ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Evi***, s.3.) Sultanü'l-Ulemâ Bahâ Veled, Konya'ya geldikten sonra İplikçi Medresesi'nde ders vermiş, ama oğulları için Bedreddin Gühertaş'tan Mevlânâ Medresesi'nin yapılmasını istemiş, fakat kendisi burada müderrislik yapmamıştır.

878 Kadı İzzeddin Câmii, Mevlânâ'nın evi ve medresesinden kuzeye doğru inen yolun sağında Fahrettin Aslandoğmuş'un Medresesi'nin (Ata Petrol) karşısında, Konya Merkez İ.H.L.'nin güney avlu duvarı ile bitişiktir. Bu câminin bitişiğindeki Kadı İzzeddin Türbesi'nin Selçuklu tahta işçiliğinin "muhteşem örneği" olan ceviz sandukası Avrupalılar tarafından işgal yıllarında (1919) çalınmıştır.(Bk.KONYALI, ***Karaman Tarihi***, s.444.) Şimdi türbe ve sanduka yerine câmii avlusunda betondan bir dikdörtgen sembolik mezar vardır.

879 KONYALI, ***Karaman Tarihi***, s.444.

880 VBA, ***K:18, Z:4.***

881 VGMA, ***DN:9/1***, Aded-i Umumî:1498.

1. Gözlevili Hacı Ahmet Efendi (Ö.1850)

Gözlevili Hacı Ahmet Efendi de (ö.1265-1266/1850-51), burada müderrislik yapıp bir çok talebe yetiştirmiştir.[882] Halkın ısrarı ve seçimi üzerine, "kendi arzu etmediği halde" Konya Müftülüğü'ne de getirilen Ahmet Efendi'nin ilk müderrisliği "Gilisralı Hoca'nın Küçük Daire" Medresesi'ndedir. Buradan "Ulum-ı Arabiyedeki kudret ve mesaisine mükâfeten bir miktar maaşla Molla-i Atîk Medresesi müderisliği uhdesine tevcîh olunmuştur."[883] Bu ifadeye göre 19.yy. ortalarında derece itibariyle Molla-i Atîk Medresesi'nin Küçük Daire'den daha yüksek olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Ömründe hiç "zekat, ıskat-ı salat ve hediye olarak bir şey kabul etmeyip, kimseye avuç açmayan" Gözlevîli Ahmet Efendi'den sonra 1860'ta Mevlânâ Medresesi'ne Seyyid Hüseyin müderris tayin edilmiştir.[884] Bu durumda medrese, 1860'larda faaldir.[885]

2. Ağrıslı Mustafa Efendi (ö.1922)

1882'de Molla Efendi Medresesi'nin Müderrisi Ağrıslı Ahmet Efendi'dir. 20 talebesi vardır. Bunlara **Halebî**, **Molla Câmî** ve **İzhâr** okutmuştur.[886] Mustafa Efendi, 1883'te yine 20 talebeye aynı dersleri okutmaya devam etmiştir.[887] Ağrıslı Mustafa Efendi, aslen bugün için Konya Merkez kasabalarından Ağrıs(Sağlık)'tandır. Köy mektebinde okuduktan sonra Konya'ya gelip diğer Molla Efendi (Kadı) Medresesi'nde Ömer Kâşif Efendi(ö.1320/1904)'nin derslerine devam ederek, icâzet alır. Güzel yazı sanatına ilgi duymaktadır. Bu konuda da hattatlığı Buharalı Hacı Abdülhamit Efendi'den öğrenir. Özellikle Talik yazıyı güzel yazmaktadır. Vaktinin çoğunluğunu da Mülteka gibi fıkıhla ilgili eserleri tedkik etmekle, Konya ulemâ ve evliyasına kaside yazmakla geçirmektedir. Mustafa Efendi'nin eserleri 1940'lı yıllar evinde korunmaktadır.

1338/1922 yılında vefat eden Mustafa Efendi, Üçler Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. "Bektaşî Mustafa Efendi" lâkabı ile tanınmasına rağmen güzel ahlâklı birisidir. Feraiz İlminde "yed-i tûlâ" (tam, çok geniş bilgi) sahibidir. Birçok hocalar ondan feraiz okumuşlardır. Aynı zamanda devrinin

---

[882] UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.127-128, s.14. Gözlevi (Gezlevî), şimdiki adıyla Korualan, Hadim'e bağlı bir köydür.

[883] UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.127-128, s.14.

[884] ÖNDER, *Mevlânâ'nın Evi*, s.6.

[885] KONYALI, *Konya*, s.801.

[886] *KVS 1300 H*, s.57.

[887] *KVS 1301 H.*, s.55.

Talebe Komisyonu'nda üyeliği vardır.[888] Oğlu Tevfik Efendi de âlim bir zattır.[889]

3. Gözlevîzâde Ahmed Efendi

Molla-i Atîk veya Molla Efendi Medresesi,1319H. Maarif Nezareti Salnâmesi'nde yer almıştır. Ağrıslı Mustafa Efendi'nin de 1883'ten sonra müderrisliğe ne kadar devam ettiği bilinmemektedir. Medresenin 1885'lerde "talebe oturamayacak kadar harâb olduğu için" yüzüstü bırakıldığı[890] yazılmaktadır. Fakat 1894'te mütevellî Esat Efendi ile birlikte, Ermeni Nişan'dan medrese arsasını geri almak üzere uğraşan müderris Gözlevîzâde Ahmet Efendi'den[891] bahsdilmektedir. Muhtemelen Gözlevilî Ahmet Efendi'nin torunu[892] olan Gözlevîzâde Ahmet Efendi'nin ne kadar müderrislik yaptığı, hatta müderris ünvanı taşıdığı sırada medresenin açık olduğu yolunda bir bilgi henüz bulunamamıştır.

9. Nizamiye / Nalıncı Medresesi

A. Yeri

Kürkçü Mahallesi'nde, Belediye binasının (şimdiki İş Bankası) 15-20 metre doğusunda idi.[893] Bir başka tarifle, Belediye Sarayı ile Tekel İdaresi arasındaki boşluğun kuzey yönünde Nalıncı Baba Türbesi vardır. Yeni açılan Alâeddin Bulvarı üzerine düşmektedir.[894] Zaten Alâeddin Bulvarı,

---

888 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.127-128, s.28.

889 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.167; UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.108, s.15'te ısrarla Ağrıslı Mustafa Efendi'nin Mevlânâ Türbesi civarında Mulla Efendi Medresesi'nde müderrislik yaptığını ve Şems Dedesizâde Derviş Ahmet (1837-1943) ile Sertarık Arif Çelebi oğlu Hattat Cemaleddin Çelebi'yi okuttuğunu yazmaktadır. Mustafa Efendi'nin Molla-i Atîk'ten sonra Molla-i Cedîd'de de müderrislik yapma ihtimali bulunmaktadır. Bu ise ancak Haşim Efendi'nin vefat ettiği 1915'ten sonra olabilir. 1915'te zaten Molla-i Atîk, faal değildir.

890 KONYALI, ***Konya***, s.801.

891 ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Evi***, s.6.

892 Gözlevî ahmet Efendi, 1850-1851'lerde vefat ettiğine göre 1894'e kadar arada en az 43 yıl fark vardır. Üstelik aynı adı taşımaktadırlar. Bu durumda torunu olması daha uygundur.

893 KONYALI, ***Konya***, s.884; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.177.

894 Selçuk ES, "Fahrettin Paşa (ALTAY)-Ölümü Dolayısile", ***Yeni Konya***, 16 Kasım 1974, s.2. ES, bir başka yerde "Türbenin yerinin, bugünkü Belediye binası ile Tekel Baş Müdürlüğü arasında olduğunu çok iyi hatırlıyoruz." diye yazar. Bk."Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 20 Ocak 1976. SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3'te Nalıncı Medresesi'nin "Bugünkü Ziraat Bankası'nın bulunduğu yerde" olduğunu ondan dolayı medreseye "Kavafhâne Medresesi de dendiğini" belirtir. Bu yanlıştır. Zira daha önce yer bildiren iki değerli yazar da yeri bizzat grüp bilen şahsiyettirler. ***Konya ve Rehberi***'ndeki tarif devrine göre ilginçtir: "Bu tekke (Nalıncı Baba), Tramvay Caddesi üzerindeki Rehber-i Hürriyet İbtidâisi'nin (şimdiki 19 Mayıs İlkokulu'nun ilk adı ve ilk yeri.) arkasındadır." Bk. M.Ferid vd., ***aynı eser***, s.91.

"Belediye önünden eski Maarif Evleri'nin sonuna kadar", bu medresenin arsası üzerinde açılmıştır.[895]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Anadolu Selçuklu Devleti emirlerinden Nizameddin Ebü'l-Hasan Ali ibn-i İlalmış ibn-i İdris tarafından 635 H./ 1237 M.de yaptırılmıştır.[896] Üstâdü'd-dâr (saray kahyası) olan Emir Nizâmeddin, eserini yaptırdığı zaman Alâeddin Keybubad'ın vefat edip oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev II'nin sultan edildiği yıldır. Emir Nizameddin, başka hizmetleri ile de tarihe geçmiştir. 1256 Sultanhanı Savaşı'nda Sultan İzzeddin Keykavus II'nin ordusu bozulup Konya'ya o hali ile döndüğü zaman Emir Nizameddin, savaş alanından gelerek şehrin durumunu düzene sokan kişi olmuştur.[897]

Emir Nizameddin'in adından dolayı, medresesine Nizamiye denilmiştir. Fakat çok daha sonra tahminen müderrisi veya bir ara medresenin tekke olarak kullanılmasından dolayı, Nalıncı Türbesi, Nalıncı Baba Türbesi diye de adlandırılmıştır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Nizamiye Medresesi'nin mimarı Kölük bin Abdullah'tır. Sanatçı kitabesi, günümüze kadar gelmiştir.[898] Konya'da halen yaşayan bir çok nadîde eserin mimarı olan Kölük bin Abdullah, "Yalnız Selçuklu mimarîsinin değil Anadolu Türk mimarîsinin en değerli sanatçılarından biridir."[899] Bu durum bile Nizamiye'nin, Anadolu Selçuklu eseri olarak taşıdığı önemi vurgulamaya yetmektedir.

Bilindiği kadarıyla Nizamiye Medresesi'nden, Cumhuriyet devrine ulaşan orjinal kısım türbesidir. Kare plânlı, taş ve tuğlalarla yapılmış türbe gövdesi üzerinde, tuğla örgü yüksek bir kubbesi vardır. Türbe kapısı üstünde kuzey tarafta "nefis bir kufî" ile "el-şükrullâh" yazılmıştır. Başka tarafta, "el-azametullah" ibaresi okunmaktadır. Batı yüzü yukarısında ise, sanatçı kitabesi olan "amel-i Kölük bin Abdullah" yazılıdır. Bu, "Selçuklu

---

[895] KONYALI, ***Konya***, s.886. "Maarif Evleri'nin sonu", Tekel binası ile Öğretmenevi önünden Maarif adına günümüze Konya Öğretmenevi gelmiştir.

[896] KONYALI, ***Konya***, s.885; SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.196; SÖNMEZ, ***aynı eser***, s.270'te tarih kitabesi mevcut olmadığı için inşa tarihinin bilinmediğini,1250-1270 yılları arasında yapılmış olmasının mümkün olduğunu yazar. KONYALI ise III.Murad devri konya Tahrir Defteri'nde inşa tarihini aydınlatan bir kayıt bulup eserine almıştır. ÖNDER, ***Maarif***, s.13'te yanlışlıkla Nizamüddin ahmet tarafından izzeddin Keykavus I.(1210-1219) zamanında yaptırıldığını yazar.

[897] KONYALI, ***Konya***, s.885; SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.196.

[898] SÖNMEZ, ***aynı eser***, s.271 (Sanatçı kitabesi). İnce Minre (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Envanter No:905); Orhan Cezmi TUNCER, "Mimar Kölük ve Kalûyân", **VD**, S.XIX, s.109.

[899] SÖNMEZ, ***aynı eser***, s.71.

tarzında inşa edilmiş, dikkat çekici mimarî tezyinat"[900], ne yazık ki yaşatılamamıştır.

Güzellik ve zerafet bakımından İnce Minare'yi andıran, zaten aynı mimarın elinden çıkma Nizamiye; Sırçalı Medrese ile birlikte de değerlendirilir: "Bin çeşide giren renkler, hatlar, yazılar, motifler.. Duvarlarda, kubbelerde, kemerlerde, köşelerde bulunuyor. Sırçalı Medrese'de, Nalıncı Baba'da açık hava tonları, bu defa kapalı bir salonda pek güzel tesirler yapyor."[901]

Talebe odaları, dershanesi, kütüphâne, mescid vb. bölümleri hakkında bilgi sahibi olamadığımız Nizamiye Medresesi'ne, tabii tesirlerden fazla insan eli zarar vermiştir.

Medresede ilk tahribat, 1830 yılında Konya'yı işgal eden Mısır Valiliği ordusuna mensup askerler tarafından yapılır.[902] Yaklaşık yarım asır sonra, Konya Dârü'l-Muallimîni(Erkek Öğretmen Okulu) bir müdür, bir öğretmen kadrosuyla ilk defa 1875'te Nizamiye Medresesi'nde öğretime açılır.[903] Bu, Nizamiye'de medrese eğitiminin sona ermesi anlamına gelmemektedir. Çünkü daha sonra tayinler yapılmıştır.

Konya Valisi Muammer Bey[904], 1916 yılında medrese yerine Dârü'l-Muallimîn binasını yaptırır. Sonra yine aynı vali, medres arsası üzerine Rehber-i Hürriyet İbtidâisi'ni yaptırır.[905]

Fakat Medreseden bir önemli nişane olarak kümbet, 1927'ye kadar yaşamaya devam eder. Arada kalan bu kümbet; "uzun yıllar kumandanlık, sonra mükâfat olarak milletvekilliği eden birisi tarafından gece yarısı,- çünkü bu adamlar ışıktan ve ilimden korkarlar- kazmaların amansız vuruşu ile yere serilir. Asırların solduramadığı çiniler parça parça[906] edilir. Uzluk'un isim vermediği bu zat, Fahreddin Paşa; gerekçe de yol açmaktır.[907] 25 Ağustos 1927 tarihinde Nizamiye (Nalıncı Baba) Türbesi ile birlikte Rehber-i Hürriyet Mektebi de yola çevrilir.[908]

---

900 M. Ferit vd. *aynı eser*, s.91; KONYALI, *Konya*, s.884; ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.178.

901 UZLUK, *Konya Abideleri*, s.23.

902 ES, "Konya Ansiklopedisi", *aynı yer*, 20 Ocak 1976.

903 *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.196; ÖNDER, *Maarif*, s.67.

904 Muammer Bey'in ilk Konya Valiliği, 23 Kanunusani 1327R./1911'dedir. Kısa süren bu valilikten sonra ikinci defa Konya Valiliği'ne 22 Kanunusani 1332 R./1916'da getirilir. Bk.İbrahim Hakkı KONYALI, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir*, İstanbul 1945, s.692.

905 Rehber-i Hürriyet İlkokulu önce, devletleştirilip Güllükbaşı(Şems Park'ı Kuzeyi)'nda bir binaya taşınmıştır. (Bk.ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.438.) Bu İlkokul, 19 Mayıs adıyla ve kendi binasında aynı yerde halen eğitime devam etmektedir.

906 F. N. UZLUK, "Konya Âbideleri Nasıl Yıkıldı", *Yeni Konya*, (Kasım 1951, s.2.

907 ES, "Fahreddin Paşa (ALTAY)", *aynı yer*, 16 Kasım 1974, s.2. Fahreddin Paşa, 1919-1933 yılları arası Konya'dadır. Paşayı yakından tanıyan, babasının konumundan

D. Vakıfları

Diğer Selçuklu eserleri gibi Nizamiye Medresesi'nin de zengin vakıflar ile donatılmış bulunması gerekmektedir. Nizamiye'nin gerçekten de bilinen bir hayli vakıfları bulunmaktadır. Konya Sipahi Pazarı'nda bir tacir dükkânı, Konya yakınında 50, Tutak yolunda 20 dönüm tarla bu medresenin vakfıdır.[909] Sahra Nahiyesi(Çumra)'ne bağlı Okçu, Büyükalan, Küçükalan, Akçakuyu, Gövercinlik köylerinden, medrese yanındaki Yeni Pazar, Attaristan ve Bit Pazarı, Nizamiye Hanı ve Bedesten yanındaki dükkânlardan, Nizamiye Hanı ve Buğday Pazarı'nın yer kiralarından önemli geliri vardır. Hocacihan'da bağı, Künbette bir fındıklık tarlası vakıflarındandır. Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti (Unkapanı Medresesi), kısmen Nizamiye Medresesi arsası üzerine kurulmuştur. Belediye binası

---

dolayı (Belediye Başkanı, Milletvekili) ailecek ilişkisi olan Selçuk ES, olayı şöyle anlatır: "Tekel Başmüdürlüğü ile Hayat Apartmanı arasındaki geniş Alâeddin Bulvarı, Belediye tarafından açtırılmaya başlanmıştır. Fakat bu türbe ortada kaldığından caddeye ters düşmekte idi. **Belediye, binanın yıktırılmasına cesaret edemiyordu.** Bina olduğu gibi orta yerde bırakılarak caddenin açılması devam ediyordu. Bir gün Paşa, oradan geçerken durumu yakından görmüş o akşam belediye **temizlik işçileri**nden ve **askerî birlik**ten meydana getirilen gurup vasıtası ile sabaha kadar türbe kaldırılmış, tarihî **mermer kapı eyvanı** bugünkü Karma Ortaokulu'nda bulunan Konya Müzesi'ne konulmuştu. Bu olaya kimse söz söylememiş, bulvar da şimdiki şeklini almıştı.

"Hatırımda kaldığına göre 1925 senesinde Şerafeddin Câmii'nin güney kısmında kabristan duruyordu. 1917'de Konya Valisi olan Muammer Bey, İplikçi Câmii ile Hükümet arasındaki Muammer Bey Caddesi'ni açtırırken yola uzanan bu kabristanı kaldıramamış, 1923 yılı Belediye Meclisi, buna teşebbüs ettiği zaman şiddetli tepki ile karşılaşmıştı. İşte o yıl Fahrettin Paşa, bu kabristanın kaldırılarak yerine park yapılmasının daha uygun düşeceğini belirtmiş, **askerî birlik** yardımı ile bu işi başarmış, kimse de ağız açma cesaretini gösterememişti."

Fahrettin Paşa, bu kabristan kıyısında ve Şerafeddin Câmii kıble duvarına bitişik Şerafeddin bin Osman'a ait Selçuklu Türbesi'ni de dinamitle yıktırmıştır. Tabii bu önemli, riskli hizmeti görmek kolay olmadığı gibi mükâfatsız da bırakılmaz. Kendi tarihî eserimizi tahribin bir bedeli olmalıdır. Bu bedel, UZLUK'un yazdığına ek ve bilinmeyen bir şeydir. ES, onu da yazar: "Konya Belediyesi, bir cemîle olmak üzere (**İnce Minare arkasındaki evi**) Emlâk-i Milliye'den satın alarak Paşa'ya hediye" eder. Ayrıca "Park ve Rüya Sinemaları yerindeki parka adını verir." (Bk.ES, ***aynı yer***,s.5.) Daha önce üzerinde durulduğu gibi Paşa, burada da "hizmete" devam etmiş, evinden Alâeddin Tepesi'ni engelsiz görebilmek için İnce Minare Medresesi'ni hücrelerinden yıktırmaya başlamıştır. Halk sahip çıkmasa, UZLUK gibi aydınların çabası olmasa bugün belki; tarihimizin günümüzde yaşayan yüz aklarından ve şaheserlerinden olan İnce Minare de Nizamiye gibi bulunmayacaktı.(İnce Minare kısmına bk.)

908.KONYALI, ***Konya***, s.884'te "Nizamiye Medresesi'nin muhteşem kubbesi ile kuzeybatı tarafındaki tak kapısının yıkıldığını gördüğünü" yazmaktadır. 1944'te yazdığı eserde 13 yıl öncesinde yıkımın yapıldığını ifade etmektedir. Bu ise 1931 yılına gelir ki, tarih farklılığı vardır. Zaten kesin tarih vermemektedir. UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.111, s.12'de 1927'de "yola kalb" olunduğunu; Mehmet ÖNDER,"Konya'da Bir Selçuklu Medresesi Daha", ***Yeni Konya***, 21 Mart 1952'de 25 Ağustos 1927'de yıkıldığını yazarlar. ÖNDER, "Belediye tarafından istimlâk edilerek yıktırıldığını" özellikle vurgular. ATÇEKEN, ***aynı eser***, s.362'de ise Nalıncı Baba Türbesi'nin,Konya Eski Eserleri Sevenler Derneği'nin muhalefetine rağmen bir gecede yıktırıldığını yazar. 25 Ağustos 1927 tarihi için ayrıca bk.ÖNDER, ***Maarif***, s.15.

909 KÜÇÜKDAĞ,***aynı eser***, s.51.(Sipahi Pazarı, medresenin doğu tarafı yakınındadır.)

(İş Bankası) ile Maarif Evlerinin bulunduğu yerleri[910] de kaplayan meşhur Nizamiye Kervansaray'ı, 12 sehimde bir sehim olmak üzere medresenin vakfıdır.[911]

Nizamiye Medresesi'nin binası, vakfiyesi gibi, vakıfları da bilindiği kadarıyla günümüze kadar ulaşamamıştır.[912]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Nizamiye Medresesi, 1544'ten önce yani 16.yy.da 30'lu medreselerdendir.[913] Evliya Çelebi(1611-1682), Konya'daki medreselerin en meşhurunun Nalıncı Medresesi olduğunu yazmaktadır.[914] Bu ifade Nizamiye'nin önemini bir kat daha artırmaktadır.

XVII.yy.da Nizamiye'nin müderrisleri, 20-25 akçe, câbisi ise bir akçe ücret almaktadır.[915]

28 Cemaziyelevvel 1239/30 Ocak 1824 ve 6 Recep 1247/11 Aralık 1830'da Nizamiye Medresesi'nin müderris, buka'dâr ve tevliyet görevlerine tayinler yapılır. Bunlar; Mehmed oğlu **İsmail**, Mehmed oğlu Hacı Muslihiddinzâde Hacı Ahmed ve Seyyid Ali oğlu **Seyyid Abdullah** ile Mehmed Efendi oğlu **Seyyid Mehmed**'dir. Abdullah ve Seyyid Mehmed Efendi'lerin hizmeti terk etmeleri, diğerlerinin de vefatı üzerine görevler boşalır. Yerlerine, ulemâdan Ahmed Efendi tayin edilir. Artık, 18 Şevval 1297/23 Eylül 1880'den itibaren Nizamiye Medresesi müderris, buka'dâr ve mütevellîsi Ahmed Efendi'dir.[916] Bu konuda Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan bir beratta açıklayıcı bilgi bulunmaktadır. 8 Safer 1298/10 Ocak 1881 tarihli berata göre[917] müderrislik ve buka'dârlık görevi, bu görevler için tayin edilen ücretin dörtte bir hisse artı dörttebirin üçü ile Mehmed oğlu İsmail'e verilmiştir. Tevliyetten de hisse alan İsmail Efendi, müderris ve buka'dâr olarak, belirlenmiş görevini yapacaktır.

---

910 Şimdiki Alâeddin Tepesi doğu tarafında, Alâeddin Bulvarı başlangıcı sağ köşede bulunan İş Bankası'nın kuzey karşısındaki ada. Bu ada, Gazi M. Kemâl İlkokulu güneyindeki bahçe ve binalar ile Öğretmenevi'ni içine almaktadır.

911 KONYALI, *Konya Tarihi*, s.820, 884-886.

912 KÖİA, *Vukûat Defteri*, c.10, s.7a. Vukûat no:144'de Kürkçü Mahallesi'nde Nalıncı Vakfı'na ait 400 guruş kıymetinde "Evkaftan müdevver Nalıncı Vakfı" evkafın, **Vakıflar** İdaresi'nin 10.10.1931 tarih ve 262/6 sıra no.lu senediyle satıldığı kaydedilmiştir.

913 BALTACI, *aynı eser*, s.107.

914 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c.III, Dersaâdet 1314, s.21. Konya'ya 1060 H./1650 M.de Sadrazam Melek Ahmed Paşa'nın(ö.1662) emri ile gelen Evliya Çelebi, Mevlânâ Asitânesi'ni tamir ettirip vakıflarına bakar. Şu hale göre Konya'da uzunca bir süre kalmış olmalıdır. O sıra bu şehirde; 11 darü'l-kurra, 3 darü'l-hadis, 170 sıbyan mektebi, 40 derviş tekkesinin bulunduğunu yazar.

915 OĞUZOĞLU, *aynı eser*, s.33.

916 VGMA, *DN:9/1*, Aded-i Umumî:388.

917 VBA, *K:10,Z:4*.

Dörtte bir hisse, Hacı Muslihiddinzâde Hacı Ahmed'in olacaktır. Buka'dârlık tahsisatının dörtte biri artı dörtte birin üçü kadar hisseyi Seyyid Abdullah; aynı miktarda ücreti Seyyid Mehmed alacaktır. Şüphe üzerine mütevellîden bilgi istenilir. Durum şudur: Müderris İsmail Efendi vefat etmiştir. Yerine kalan dört oğlu içinden ehil biri çıkmamıştır. Abdullah ve Seyyid Mehmed uzun süredir hizmeti terk ederek başka diyara gitmişlerdir.

Derviş Yaver adında, tayin için teklif edilen zat ise, tedrîse (ders vermeye,müderrisliğe) muktedir değildir. Bunun üzerine imtihan edilen ulemâdan Mustafa oğlu Ahmed'in ehil olduğu görülür. Diğer hisse alanların hisseleri de, ehliyetsiz oldukları için kaldırılır. Ahmed Efendi, bizzat kusursuz, nizama uygun olarak hizmet vermek şartı ile eline berat verilerek tayin edilir.

Büyük vakıf eser olarak "buk'a" sıfatını taşıyan Nizamiye Medresesi'nin 1880'lere gelindiğinde küçülüp gerilediğini söylemek mümkündür. İki görevlinin vazifesini, uzun süreli terk etmesi, dört görevli yerine bir kişinin tayini bunu göstermektedir.

Nizamiye/Nalıncı Medresesi, 1882, 1901 salnamelerinde yer almamıştır.[918] 1914'te ise 5 talebe okumaktadır.[919] Bu durum, bina olarak bir kısmı Cumhuriyet devrine ulaşan medresenin; eğitim-öğretim yönünden yüzyıl başlarında kesintiye uğradığını düşündürmektedir. Zaten bünyesinde eğitim veren Konya Erkek Öğretmen Okulu, 1910'da Mevlânâ Türbesi civarına taşınınca yerine, bir yıl devam eden rüştiye kısmı açılmıştı.[920] Fakat 1914'te yeri tarif edilirken salnâme; "İnas Mektebi derûnunda" olduğunu kaydetmektedir. Demek ki bu sıra "Nalıncı Medresesi", kız okulu içinde "5 talebelik" bir adacık olarak kalmıştır. Daha önce üzerinde durulduğu gibi, bünyesinde 1916'da ilkokul açılan Nizamiye'nin, en geç 1914'ten bir süre sonra medrese olarak faaliyet göstermediğine hükmedebiliriz.

---

918 ***KVS 1301 H.***, s.54-57; ***SNMU 1319 H.***, s.838-839.
919 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.550.
920 ÖNDER, ***Maarif***, s.67.

10. Seyfiye Medresesi

A. Yeri

Çifte Merdiven Mahallesi'nde halen ayakta olan Seyfeddin Karasungur Türbesi'nin kuzey tarafı bitişiğinde idi.[921]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Seyfedin Karasungur tarafından yaptırılmıştır. Anadolu Selçuklu, ordu kumandanlarından olan Seyfeddin Karasungur; Celâleddin Karatay ve Kemâleddin Turumtaş'ın kardeşidir. 1235 ile 1276 tarihleri arasında sağ[922] ve etkin bir şahsiyet olan Karasungur'un, büyük eserini bu yıllar arasında yaptırdığını tahmin etmek mümkündür. Karasungur da 1276'dan sonra vefat etmiş olmalıdır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Sekizgen, görkemli türbesinden hareketle, bazı dönemler buk'a[923] da denilen Seyfiye Medresesi'nin diğer klâsik Anadolu Selçuklu medreselerine benzediğini söyleyebiliriz.

Medresenin "harçlı kemerleri" 1944'te durmaktadır.[924] Fakat bu bilgi, XIX.yy. ortalarında tamamen harâb olduğu ifadesi[925] ile tam uyuşmamaktadır. Zaten medrese, XIX.yy. ikinci yarısında, yani yüzyıl sonlarına doğru faaldir.[926]

Seyfiye'nin son döneme kadar gelebilen odaları, dershânesi, mescid, kütüphâne vb. bölümleri hakkında açıklayıcı bilgi henüz bulunmamaktadır. Ancak türbesi; bu tarihî eserin nişanesi olarak varlığını koruyabilmiştir.

Mimarî yönden Selçuklu türbelerinin ender örneklerinden olan türbe, sekiz yüzlü ve piramidal bir üst yapıya sahiptir. Altta taş, üstte tuğla örgü bulunmaktadır. Her yüze bir pencere konan türbenin, içi kubbe ile örtülmüştür. Türbenin tabanı evvelce tahtadır. 1927'de tahtası sökülmüş, sanduka ortada kalmıştır.[927] Sonra 1940'lı yıllar türbede, Karasungur'un sandukasının bulunduğu kısım "ahır"; cenazenin konduğu

---

921 KONYALI, *Konya*, s.731. Kadastro Müdürlüğü'nce yeri, 1935'te şöyle tarif edilir: "Çifte Merdiven Mahallesi'nde 242 Ada, 22 Parsel numarası ile tahrir edilmiş olan Seyfiye Medresesi'nin.." Bk.KTSA,***242 Ada Dosyası***.

922 KONYALI, *Konya*, s.732.

923 Buk'a; yer, toprak, ülke anlamlarında olduğu gibi, büyük yapı anlamında da kullanılmaktadır. Bk.Şemseddin Sami, ***Kamus-ı Türkî***, s.297; DEVELLİOĞLU, ***Lûgat***, s.140. Fakat 1930'lu yıllar "Seyfiye Buk'ası yani zaviye.." tabirinden anlaşıldığı gibi, zaviye anlamında da kullanılmıştır. Bk.KTSA,***242 Ada Dosyası***.

924 KONYALI, *Konya*, s.731.

925 ÖNDER, ***Maarif***, s.15.

926 ATÇEKEN, ***aynı eser***, s.356.

927 ES,"Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 1 Şubat 1974, s.3.

alt bodrum kat ise "çöplük" olarak kullanılmaktadır.[928] Günümüzde çevresi evlerle sarılı olan bu vakıf eserin; tarihî, abidevî şahsiyet olarak korunmaya alınması gerekmektedir.

D. Vakıfları

Seyfiye, vakıf yönünden zengin bir mamuredir. Hatıp Köyü, bağları öşrünün yarısı (on hisseden beş hisse), Seyfiye Medresesi'nin vakfıdır. Ayrıca Çumra'da bir köyün (Halil?) beşte bir öşrü[929] de buraya aittir. Alâeddin Tepesi'nde olduğu bilinen Lala Medresesi, zamanla harâbe olduğundan vakıfları Seyfiye Medresesi'ne bağlanmıştır.[930]

Fakat talih, Seyfiye'ye de devamlı gülmez. Seyfiye Medresesi buk'ası, Mevlânâ'nın medresesi'ne katılarak Çelebiler tarafından idare edilmeye başlanılır.[931] Ama bu durum, II.Bayezid devrine (M.1500) kadardır. Tamir edilerek vakıfları tekrar eski kurumuna döndürülmüştür.[932] Bu haliyle, son devre kadar devam etmiştir.[933]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Seyfiye'ye 1811 ile 1894 yılları arasında yapılan tayinlerde görev adı; "Tevliyet ve Buk'adarlık"tır.[934] Zaten mamurenin adı da "Seyfiye Buk'ası" olarak geçmektedir. Son mütevellî ve buk'adarları sırayla şunlardır: Seyyid Hasan Çelebi (20 Cemaziyelahir 1267 / 22 Şubat 1851-1894 arası); Mehmed Hüsnü Efendi, Seyyid Mehmed Said ve Seyyid İsmail (Vildan İsmail) (3 Recep 1311 / 10 Ocak 1894 - 2 Kanunusani 1331 / 1916)[935] Buradan hareketle Seyfiye'nin; son zamanlar, medrese olarak devam etmediğine hükmedebiliriz. Hatta bu hükmü destekleyici bir yazı, son buk'adârın vefatı ile ilgili olarak bulunmaktadır. Mehmed Hüsnü'nün vefatı, diğerlerinin de hizmeti terk etmesi; üstelik "vakf-ı mezkûrun **hayrât-ı sâiresi de bulunmadığının**" anlaşılması üzerine vakfın zaptına karar

---

928 KONYALI, ***Konya***, s.730-731.
929 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.51.
930 VGMA, ***DN:2176***, s.258-259.
931 ÖNDER, ***Mevlânâ'nın Evi***, s.7.
932 KONYALI, ***Konya*, s.731.**
933 1935'te Seyfiye Medresesi'nin, vakıf olan yerinin kime ait olduğu hakkında Kadastro Müdürlüğü ile Evkaf Müdürlüğü arasında yazışmalar vardır. 23.7.1935 tarihli yazısı ile Kadastro Müdürü, Evkaf'a; Seyfiye Medresesi yerinin "Vilâyet Hususî İdaresi'ne mi Maarife mi devredilmiş bulunduğunu" sorar.Evkaf Müdürü ise, aynı tarihli cevabî yazısında "mazbut vakıf olarak vâkıfı **Seyfî Dede** namına" tesbit edilmesi, yani Vakıflar İdaresinde kalması gerektiğini savunur.Bk.KTSA,***242 Ada Dosyası***. KONYALI, ***Konya***, s.731'de arsanın son zamanlarda (1944 öncesi) satıldığı yazmaktadır.
934 BOA,***Cevdet Evkaf II***, Sıra 15 500, B.1226 ;VGMA,***DN:9/2***, Aded-i Umumî:2149.
935 VGMA, ***DN:9/2***,Aded-i Umumî:1249 ve 2150. Mehmed Hüsnü, Hasan Çelebi'nin oğlu ve görev aldığında 38 yaşındadır.Bk.ATÇEKEN, ***aynı eser***, s.356.

verilir. 9 Rebiülahir 1334 / 2 Kanunusani 1331/1916 tarihli Şura-yı Devlet kararına[936] dayanarak Konya Evkaf Müdürlüğü, 1935'te burasının medrese değil "Türbe ve Zaviye" olduğunu savunmuştur. Çünkü, türbe ve zaviyeler, "Maarif ve İdare-i Hususiyelere devredilecek aksamdan" değildir. Onun için Seyfiye, Özel İdare ve Maarifte değil, "Mazbut Vakıf" olarak Vakıflar İdaresinde olmalıdır.[937]

Bu durumda 1916'ya kadar Seyfiye buk'asını, türbe ve zaviye olarak faal saymak gerekecektir. Yukarıda bahsedilen belgelerde, medresenin faaliyeti ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Vakıfların Maaş ve Vezâif Defteri'nde "Seyfiye Medresesi Müdürü" sıfatı ile Mart, Nisan 1339/1923'te maaş alan bir zat bulunmaktadır. Bu, Ahmed Efendi'dir. Seyfiye Medresesi Müdürlüğü'nün yanında "Hacı Dede Mescidi İmamı" olarak da görev yapmaktadır. İmamlıktan aylık 100 guruş, "tedrîsiye" görevinden iki katı olarak 200 guruş almaktadır. Toplam aylığı, 300 guruştur.[938]

Seyfiye Medresesi Müdürlüğü adında bir makam, maaş alan bir müderris bulunduğuna göre 1923'e kadar Seyfiye Medresesi'nin kesintilerle birlikte devam ettiğini söyleyebiliriz.

11. Sırçalı / Muslihiye Medresesi

A. Yeri

Gazi Alemşah Mahallesi'nde[939], Larende Sokağı'ndadır. 20.yy. başlarında (1901) sınırları şöyledir: İki tarafı yol, diğer tarafları ise Yorgaki ve Mariyola'ya ait emlâkle çevrilidir.[940] Bugün müze olarak kullanılan Sırçalı Medresesi'nin iki tarafında (cephe=doğu ve güney) yol, batısında park, kuzeyinde ise Konya'daki ilk Hıristiyan mabetlerinden olan katakomp[941] bulunmaktadır.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Sırçalı Medresesi'nin bânisi, Anadolu Selçuklu devlet adamlarından Bedreddin Muslih'tir. Onun için, Muslihiye Medresesi diye anılmıştır. Doğru olan da bu iken sonraki devirlerde, halk arasında ilk dikkati çeken

---

936 VGMA,***DN:9/2***,Aded-i Umumî:2150; KTSA,***242 Ada Dosyası***.

937 Bk.KTSA, ***242 Ada Dosyası***, 23.7.1935 tarih ve 13180/370 sayılı Evkaf Müdürlüğü yazısı.

938 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.15b.

939 Bu Mahallenin adı 1901'de "Hıristiyan Mahallesi"dir.Bk.***SNMU 1319 H.***,s.840.

940 KÖİA,***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.58.

941 Yeraltı Hıristiyan mabedine, medresesini yaptırırken Bedreddin Muslih'in dokunmamış olması, "din hürriyeti ve eski eserlere hürmet" açısından dikkat çekici bulunmaktadır KONYALI, ***Konya***,s.896.

unsur olan gözalıcı çinileri vesilesiyle "Sırçalı"[942] denilmiş ve bu adla şöhret bulmuştur.

Bedreddin Muslih, II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in emirlerindendir. Aynı zamanda, II Alâeddin Keykubâd'ın(ö.1254), lalasıdır. Devrinin etkin devlet adamlarından olan Bedreddin Muslih, varlıklı birisidir. 1258 yılında vefat etmiş, medresesindeki türbesine gömülmüştür.[943]

Medresenin, kitabesine göre yapım tarihi 642 H./1242 M.dir.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

İki katlı, eyvanlı, açık avlulu[944] Selçuklu medrese tipinin mimarî ve tezyinat (süsleme) bakımından âbidevî bir örneğidir. Tamamiyle simetrik, dengeli bir plânı vardır.[945] Mimarı, Sırçalı Mescid'in de mimarı olan Tus'lu Mehmed'tir.[946]

Kesme taştan ve doğu yönünde bulunan cephenin ortasında ileri fırlayan bir taç kapısı vardır. Kiçimusna (Küçük Muhsine=Kici Muhsine) taşından yapılma taç kapısı, geometrik süslemeleri, kitabesi[947] ve mukarnasları, iki küçük penceresi ile yoldan geçenler için davetkâr bir cazibe merkezi durumundadır. Bu dikkat çekici taç kapıdan, tonoz örtülü derin bir giriş bölümüne geçilir. Giriş sağında, medreseyi yaptıran Bedreddin Muslih'in iki yakını ile birlikte yattığı türbesi bulunmaktadır. İki basamaklı dar merdivenle çıkılan türbeden sonra avlunun sağ alt katında sıralanan dört talebe hücresi bulunmaktadır. Tabii karşı taraf alt katında da simetrik olarak dört talebe odası ve üstlerinde de dörder oda bulunmaktadır. Toplam 16 hücresi vardır.

İkinci katın hemen hepsi, birinci kattaki medrese odalarının ise önlerindeki revaklar dahil büyük bir kısmı yıkılmıştır. 1940'lı yıllara gelindiğinde, yıkılan odalar yerine kerpiç duvarlı odaların yapıldığı görülmektedir.[948] 1944'e medrese odalarından ikisi gelebilmiştir.[949] Fakat

---

942 Orta Anadolu'da çiniye."sırça" denilmektedir. Bk.KONYALI, ***Konya***, s.895; YETKİN, ***aynı eser***, s.51; SÖZEN, ***aynı eser***, c.I, s.160.

943 YETKİN, ***aynı eser***, s.51; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.156-157.

944 KONYALI,, ***Konya***, s.892'de aslının kubbeli, dolayısıyla kapalı avlulu olduğunu tahmin ettiğini yazar. ÖNDER, ***Maarif***, s.28'de kubbeli olduğunu ve kubbesinin 18.yy. içinde çöktüğünü, ***Mevlânâ Şehri***, s.155,158,160'da açık avlulu medrese tipinde bulunduğunu kaydeder. ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.32'de de Sırçalı Medresesi'nin kubbeli ve evvelce kubbesinin yıkılmış olduğu ifadesi vardır.

945 ASLANAPA, ***aynı eser***, c.II, s.105; KURAN, ***aynı eser***, s.74-75; SÖZEN, ***aynı eser***, c.I, s.160-163.

946 UZLUK, ***Konya Abideleri***, s.55; SÖNMEZ, ***aynı eser***, s.257.

947 Güzel bir Selçuklu Sülüsü ile yazılan Arapça yedi satırlık kitabesi hakkında KONYALI, ***Konya***, s.889-890; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.156'da detay bulunmaktadır.

948 KONYALI, ***Konya***, s.892.

949SOYMAN-TONGUR, ***aynı eser***, s.53.

1900'lerde durum fazla farklı değildir. Çatılı odası önceleri 5 adettir.[950] 1317/1901'de ise müştemilâtı 9'dur.[951] Bugüne ulaşan kubbeli odaları, mescid ve türbe çıkartılırsa talebe odası olarak geriye 5 oda kalacaktır. Demek ki, daha önce kullanılır oda sayısı çok daha azdır ve 4 tane kerpiçten (oda) onarılarak sayısı 9'a yükseltilmiştir.

Girişte avlunun karşısında, büyük eyvan vardır. Güney duvarlarında çini mihrâbı[952] bulunan bu mekânın, mescid olarak kullanıldığı, aynı zamanda yazlık dershane olduğu anlaşılmaktadır.

Eyvanın iki tarafında, kubbeli iki oda vardır. Bunlar da kışlık dershane olarak kullanılmaktadır.[953]

Sırçalı Medrese, Anadolu'da çinili medreselerin ilk ve en önemli örneklerinden biridir.[954] Medresenin her tarafı aslında çini kaplama[955] iken maalesef önemli bir kısmı bozulmuştur. Çini mozaik bakımından Anadolu'nun sayılı zengin yapılarından[956] olan Sırçalı Medrese'deki tahribatın fazlası, insan eliyle gerçekleştirilmiştir.[957]

Çiniler; sadece göze ve gönüle hoş gelen süs malzemesi, ferahlık sağlama aracı değildir. Belirli mesajları yüklenmiş yazılara zemin, çerçeve ve asıl onlara dikkat çekme vasıtası gibidir. Onun için medeniyetin üst noktalarını yoklayan Selçuklular yazıyı; yaprak ve dalların dekoratif ortamında "meyve" gibi sunmuşlardır. Çinileri "pek dil-ribâ ve ibretâmiz"[958] olan mescidi, besmele, Ayetel-Kürsî, Fetih Suresi ayetleri kuşatmaktadır.[959]

---

950 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.118.

951 KÖİA,***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.58

952 Bu mihrâb ile Sırçalı Mescid'in mihrâb tipi benzerdir. Zaten aynı yıllarda aynı mimar tarafından yapılmışlardır. Bk.UZLUK, ***aynı eser***, s.55.

953 ASLANAPA, ***aynı eser***, c.II, s.105; KURAN, ***aynı eser***, s.74; SÖZEN, ***aynı eser***, c.I, s.163.

954 YETKİN, ***aynı eser***, s.51.

955 KURAN, ***aynı eser***, s.75.

956 SÖZEN, ***aynı eser***, c.I, s.161.

957 Medresenin yazılı çini panolarından iki parça, Başarabey Mescidi'nin tamiri sırasında götürülerek dış kapının iki yanında süs olarak kullanılmıştır. "Bir çokları da ikinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında çalınarak Almanya'ya" götürülmüştür. Bk.KONYALI, ***Konya***, s.892-893. Almanya'ya Sırçalı Medrese'den çini götürülebilmesi, o yıllardaki yönetimle birlikte, medresenin "Hrıstiyan Mahallesi" içinde kalmasının rolü bulunmaktadır sanıyoruz. Zira Meşrutiyet yılları azınlıklar, önceki tavırlarından çok daha farklı davranabilmişlerdir. Mimar Tuslu Mehmet'e ait Farsça beyit de yurt dışına çıkarılanlardandır. "Hatıra olsun diye bu süslemeyi yaptım. Ben ölürüm bu yadigâr kalır." anlamındaki beyit , Bugün Berlin Müzesi'ndedir. Bk.Bengi ÇORUM, ***Konya Medreseleri***, İstanbul 1970, s.27.(İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk Sanatı kürsüsü'nde hazırlanmış ve basılmamış Lisans Tezi.)

958 ***TBMM Konya Vilâyeti***,s.32.

959 Ayetel-Kürsî, eyvanın batı duvarında, iç kitabede de Fetih Suresi vardır. Bk.KONYALI, ***Konya***, s.893.

Eyvanın sağ yanıdaki kubbeli oda cephesinde Bakara Suresi, 284-286 ayetleri; anlam olarak "mülk Allah içindir" (el-Mülk'ü-lillâh); kubbeli oda pencereleri üzerinde "Büyüklük Allah içindir","Şükür Allah'adır" (el-azametullah_el-Şükrullah) ifadeleri yazılıdır. Yaptıranın zihniyeti kadar, eğitilen insanlara verilmek istenilenleri vurgulaması açısından, çini süslemeler içine özenle yerleştirilen yazılar önemlidir. Her hali ile Sırçalı Medrese, eğitime verilen değeri, gözlere batarcasına vurgulayan tarihî bir yadigâr durumundadır.

1924'ten sonra terk edilen Sırçalı Medrese'de bu durum, 1954'e kadar sürmüştür. 1954'te onarılmaya çalışılarak içinden "yüzlerce kamyon moloz taşıttırılmış", 1960 yılında da Konya Müzesi'ne bağlı Mezar Anıtları Seksiyonu adıyla ziyarete açılmıştır.[960] Halen müze olarak hizmet vermektedir.

D. Vakıfları

Vakfiyesi bize kadar ulaşmamış olan Sırçalı Medrese'nin bir hayli vakıf köy ve arazisi vardır. Çumra'ya bağlı Karkın Köyü[961], Konya dışında Cebeci Yolu semtinde 9 dönümlük tarlanın öşrü[962], Sebhavan Mahallesi'de 1.000 guruş kıymetinde ve vergisi 4 guruş olan arsa[963] vakıflarından bazılarıdır. 1914'te geliri, 8.238 guruştur.[964]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Medrese; girişteki ana kitabesinde belirtildiği gibi, Ebu Hanife yolunda olan fakihler ve fıkıh öğrenmek isteyenler için vakfedilmiştir[965]

Fıkıh medresesi[966] olarak hizmete açılan Sırçalı Medrese, kurulduktan sonra yaklaşık yedi asır hizmet vermiş bir müessesedir. 1641'de 40, 1646'da 50 akçe yevmiyeli[967] müderrislerin çalışmış olması, Sırçalı Medrese'nin üst seviyede bir eğitim kurumu olduğunu göstermektedir.

Lâle Devri'nde, şeyhülislâmın yaptığı imtihanda, aklî ve naklî ilimleri bildiğini isbat eden müderris; bizzat eğitimle meşgul olması şartı ile tayin

---

960ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.160.
961 ÖNDER, ***Maarif***, s.27.
962 EMİNOĞLU, ***Vesika***, s.162.
963 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.118, sıra no:9372.
964 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.551.
965 KONYALI, ***Konya***, s.889; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.156. SÖZEN, ***aynı eser***, c.I, s.160'ta "Fıkıh, Tefsir, Hadis olmak üzere din ve şeriat bilimleri okutulmak üzere yaptırılmıştır." der.
966 KURAN, ***aynı eser***, s.4'te Hukuk Fakültesi niteliğini taşıdığını, Selçuklu din adamlarının Darü'l-Hadislerde; devlet adamları, hakim ve elçilerin de genellikle fıkıh medreselerinde yetiştirildiğini yazmaktadır.
967 ÖNDER, ***Maarif***, s.27.

edilirdi. Bu dönemde tek müderris görev yapıyordu.[968] 1736'de tek kadroda 4 müderris[969],1776'da ise yine aynı anda 3 müderris[970] görev yapıyordu.

1867-1871 yılları arasında 5 yıl süre ile Sırçalı Medrese'nin müderrisi, Mehmed Sâdık Efendi'dir(ö.1871)[971]. Mehmed Sâdık Efendi'den sonra müderrislik, "niyabeten", Silleli Ali Efendi'ye verilmiştir.[972]

1. Silleli Ali Efendi ve Oğlu İsmail Efendi

Silleli Ali Efendi'nin, 1871'de niyabeten başlayan müderrisliği; 32 yıl gibi uzun bir süre devam etmiştir. Ali Efendi'nin naibliği, ne zaman Sırçalı Medrese'nin asaleten müderrisliğine dönüşmüştür, üzerinde durmaya değer bir konudur.

1882'de Adliye Medresesi Müderrisi olan Silleli Ali Efendi[973] ile 1901'de Sırçalı Medrese Müderrisi gözüken Silleli Ali Efendi'nin[974] aynı şahıs olduğunu sanıyoruz. Zira Silleli Ali Efendi'nin Adliye Müderrisi olarak kayıtlara girdiği yılki salnâmede Sırçalı Medrese'nin listede bulunmadığını görüyoruz. Birinde asaleten, diğerinde vekâleten müderris olması, çok makul olmasa da mümkündür.

Silleli Ali Efendi'nin Sırçalı Medrese'ye "müstakil müderris" olarak tayini, 26 Cemaziyelevvel 1312 / 25 Kasım 1894 tarihindedir.[975]

1901, 1903'te 30 talebeye ders veren Ali Efendi[976], artık yaşlanmıştır. Müderrisliği, büyük oğluna bırakmak ister. Şer'î sicile geçen dilekçesine göre gerekçesi şudur: "Sinn-i şeyhûhete[977] vâsıl olarak cihet-i mezkûre hizmetini lâyıkıyla îfâya kudretyâb olmamak.."

Bunun üzerine Ali Efendi'nin oğlu, Ovalıoğlu Mahallesi Nüfus Defterine kayıtlı ve 1872 doğumlu İsmail Efendi'nin durumuna bakılır. Askerlikle ilişiği yoktur. Medresenin mevcut vakfının da muhasebesi görülmüştür. Bundan sonra "Meclis-i İlmî" teşekkül ettirilerek, imtihan

968 KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.52. KÜÇÜKDAĞ, aynı yerde, tek müderrisin görev yapma sebebini "vakıf gelirlerinin azlığı" ile izah etmektedir.
969 KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.136.
970 KONYALI, *Konya*, s.898.
971 Bk.Nakiboğlu Medresesi.
972 UYAR, "bilginler", *aynı yer*,S.118-119, s.48.
973 ***KVS 1300 H.***, s.54.
974 ***SNMU 1319 H.***, s.840.
975 ***KŞS 112***, s.111.
976 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841.,
977 "sinn-i şeyhûhet"le: 50 yaşından sonraki zamanı kasdetmektedir. Ali Efendi, 1871'de en az oğlu yaşında, yani 31 yaşında müderrisliğe başlamış olsa, 1903'te 62 yaşında olacaktır. Halbuki Konya'da 50-60 yaşının üzerinde görev yapan müderrisler vardır. Normalde Ali Efendi'nin yaşının daha ileri olduğunu tahmin ediyoruz.

edilir. Görev için ehil bulununca, vazifenin babasından alınıp oğluna verilmesi kararlaştırılır. Beratla da onay alınmak üzere durum, "pâye-i serîr-i a'lâya arz ve i'lâm" olunur. Tarih, 9 Rebiülahir 1321/15 Temmuz 1903'tür.[978]

Bu tarihten sonra Sırçalı Medrese'nin müderrisi İsmail Efendi'dir. Ne zamana kadar müderrisliğe devam ettiğini henüz tesbit mümkün olmamıştır.

2. Ahaveynzâde Mehmed Efendi (1869-1928)

Sırçalı Medrese'de Trabzonlu Hacı Ali Efendi[979] ve Ahaveynzâde Mehmed Efendi[980] de müderrislik yapmıştır.

Ayrıca "Sultan Alâeddin Vaızı ve Sırçalı Müdiri" ünvanı ile vakıfların kayıtlarında bir Mehmed Vehbi Efendi bulunmaktadır. Bu Mehmed Vehbi Efendi, 18 Nisan 1327/1911 tarihinde Sultan Alâeddin Vaızlığı'na, 20 Teşrinievvel 1328/1912 tarihinde ise Sırçalı Medrese Müderrisliği'ne tayin edilmiştir. Başlangıçta 350 guruş müderrislik ve 83 guruş vaızlık olmak üzere toplam 433 guruş maaş alan Mehmed·Vehbi; Şubat 1923'te 500, Mart 1923'te ise 1691,10 guruş maaş almaktadır.[981]

Sırçalı Müdürü Mehmed Vehbi ile Mahmudiye Medresesi Müdürü Hadimli Mehmed Vehbi[982] aynı şahıs değildir. İkincisinde zaten "Hadimli" ifadesi her fırsatta vurgulanmıştır. Sırçalı Müdürü'nün Dorlalı (Çumra) Mehmed Vehbi olması mümkün gözükmektedir. Yalnız bu yıllar bir de İstanbul'da "Medresetü'l Kuzzât"tan, dördüncü sırada ve "Aliyyü'l-âlâ" derecesi ile mezun olan "Konyalı Mehmed Vehbi" vardır.[983] Bu Konyalı Mehmed Vehbi, Üsküdar Kadı Müşaviri olarak görev yapmaktadır[984]. Şu durumda Sırçalı Müdürü olan Mehmed Vehbi'nin Dorlalı (1889-1966) olması akla yatkın gibidir. Fakat Dorlalı'nın, bahsedilen tarih için yaşı müsait değildir. 1889 doğumlu olan Dorlalı, henüz 21 yaşlarındadır. Bu yaşta, hem Sultan Alâeddin Vaızı hem de Sırçalı Müdürü olması uygun gözükmemektedir. Zaten hayat hikâyesinde, özellikle vurgulanması gereken bu görevler hiç anılmamıştır.[985] O zaman vakıf kayıtlarındaki·

---

978 ***KŞS 112***, s.111.
979 UYAR, "Hattatlar",***aynı yer***, S.108, s.18-19.
980 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.178.
981 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.8a.
982 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.15b ve bk.Mahmudiye Medresesi.
983 "Mekteb-i Kuzzât'tan Neş'et Eden Efendiler", ***Beyânü'l-Hak***, c.III,S.76, 1 Ramazan 1328/23 Ağustos 1326 (1910), s.1479.
984 ***1334 İlmiye Salnâmesi***, s.728.
985 UZ, ***aynı eser***, c.II, s.155.

Mehmed Vehbi ile Alâeddin Câmii'nde vaızlık, Sırçalı'da müderrislik[986] yapan ve 1928 yılında vefat eden "Ahaveynzâde Mehmed Efendi" aynı şahıstır. **Maaş ve Vezâif Defteri**'nde "Ahaveynzâde" lâkabının veya isminde ikinci bir ad olarak var olduğunu anladığımız "Vehbi" kelimesinin yazılmaması bizi uğraştırmıştır.

Ahaveynzâde Mehmed Vehbi Efendi, aslen Konya'nın Çukurçimen Köyü'ndendir. 1869'da doğmuş, ilk tahsilini de köyünde tamamlamıştır. Sonra medrese eğitimini bitiren Mehmed Vehbi Efendi, "uzun yıllar" Sırçalı Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Sırçalı'da 1914 yılında okuyan talebe miktarı 24 kişidir.[987] Vakıf kayıtlarına göre 1912-1923 arası 11 yıl görev yapan Mehmed Vehbi Efendi'nin daha önce de burada müderrislik yapmış olması mümkündür.

Ahaveynzâde Mehmed Efendi, Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi'nde de müderrislik yapmıştır. 20 Kanunusani 1339'da atandığı bu medresede, Kelâm ve Mantık derslerini okutmuştur. Maaşı 1200 guruştur. Fakat, "tahsisat-ı fevkalâde" ile birlite toplam 4400 guruş aylık almıştır.[988]

Ahaveynzâde Mehmed Efendi, 1928 yılında Hac ibadetini yapmak üzere gittiği Hicaz'da vefat ederek Mekke'de "Cennetü'l-Muallâ"da toprağa verilmiştir.[989]

F. Diğer Görevliler

1907 öncesinde Sırçalı Medrese'nin mütevellîsi, Şeyh Mehmed Efendi'dir. Tevliyet görevinin karşılığı olarak, Hakettiği ücreti almadan öldüğü için bir varisi; hissesini almak üzere Şer'î Mahkemeye başvurur. Tevliyetten alacağı, iddiaya göre 693 guruştur.[990] Buradan anlaşılacağı üzere, 1907'de Sırçalı Medrese, vakıf ve görevlileri itibarı ile faaldir. Yalnız aynı yerde verilen bilgiden anlaşıldığı kadarıyla Sırçalı Medrese'nin mütevellîsi, sıradan birisi değildir. Tevliyet ile birlikte, İplikçi Câmii'nde "Hitabet" görevini de yapmaktadır.

Sırçalı Medrese'nin daha sonraki vakıf kayıtlarına girmiş bir başka görevlisi, Saraçzâde İsmail Efendi'dir. Görev adı, "Sırçalı Medrese Muhafızı"dır. Bu vazife karşılığı olarak, 12 Nisan 1339/1923'ten itibaren toplam 2100 guruş maaş alır. Göreve atanması ise; 14 Mayıs 1334/1918 tarih ve 112162/6 no.lu emirnâme ile gerçekleşmiştir. En son İsmail

---

986 UZ, *aynı eser*, c.I, s.178.
987 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.551.
988 VBA, *Maaş ve Vezâif Defteri*,c.II sonundaki Dârü'l-Hilâfe Cetveli.
989 UZ, *aynı eser*, c.I, s.178.(Ali ve Mehmet ÖZKARDEŞ'ler, bu zatın torunlarındandır.)
990 ***KŞS 138***, s.106.

Efendi, Nisan 1340/1924'te bürüt 2100 (net:2063) guruş maaş almıştır.[991]

1918'den itibaren Sırçalı Medresesi'nde, Vakıflar İdaresince maaşı verilen bir "müdür" ile bir "muhafız" bulunmaktadır. Vakıf idaresi, böylece bekçi tayin ederek medreseyi koruma altına almıştır. 1924'ten sonra, bu koruma görevlisi de müderris de görevden alınmışlardır.

12. Tâcü'l-Vezir Medresesi

A. Yeri

Eskiden, Dede Bahçesi denilen günümüzdeki Konya Fuarı'nın kuzey kapısı içinde idi. Şimdiki Hacı Veyiszâde Külliyesi'nin doğusuna düşmektedir. Medreseden iz olarak yaptıranın kümbeti, zamanımıza kadar gelmiştir.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Tâcü'l-Vezir Medresesi'ni, Anadolu Selçuklu Devleti vezirlerinden Tâcü'l-Vezir Mehmed yaptırmıştır.[992] Hayatı hakkında açıklayıcı bilgi ve ölüm tarihi henüz bilinmeyen Tâcü'l-Vezir, Alâedin Keykubad I (1220-1237) ve oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev II (1237-1246) zamanlarında yaşamıştır. Medresesini ise Keyhüsrev II devrinde 637 H./1239 M.yılında yaptırmıştır.[993]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Eser aslında külliye tarzında yaptırılmıştır. Medrese, hankah, mescit ve türbeden meydana gelmektedir. Yüz yıllar boyunca zaman zaman tamirden geçerek kullanılmaya devam eden bu Selçuklu eserinden tarihe ilk karışanı mescidi olmuştur. Sonra hankah ve medresesi yok oluşa terk edilmiştir. 1906'ya gelindiğinde medrese bir hücresi kalıncaya kadar harâb olmuştur.

Son müderrislerinden Alanyalı Mustafa Efendi, Evkâf Sandığı'na müracat eder ve 380 guruş alarak dört hücre yaptırır. Böylece medresenin

---

991 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.27b, 59b.

992 Vakfiyesi günümüze ulaşmayan bu eser için, isimde hareket noktası, türbesinde bulunan torununun mezar taşıdır. Bk.KONYALI,***Konya***, s.760. ÖNDER, ***Maarif***, s.23'te Tâcü'd-Din Ahmed olarak yaptıranın ismini verdiği halde, ***Mevlânâ Şehri***, s.180'de "Tâceddin Seyyid Mehmed" tarafından yaptırıldığını yazar. SOYMAN-TONGUR, ***aynı eser***, s.108; OĞUZOĞLU, ***aynı eser***, s.34; KUTLU, ***aynı eser***, s.60'ta Tâceddin Ahmed ismini verirler. SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.127'de Tâceddin Mehmed tarafından yaptırıldığını yazar. Tercihe değer gördüğümüz, mezar taşındaki ifadedir.

993 SOYMAN-TONGUR, ***aynı eser***, s.108; ÖNDER, ***Maarif***, s.23 ve ***Mevlânâ Şehri***, s.180; KONYALI, ***Konya***, s.176; SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.127; OĞUZOĞLU, ***aynı eser***, s.34. UZLUK, ***Konya Abideleri***, s.29'da kaynak belirtmeden 1322'ye tarihlerler.

talebe odası sayısı beşe çıkar. Ayrıca diğer hücrelerinin de peyder pey inşa edilmesi kararlaştırılır.[994]

1906'dan sonra medrese ne kadar ihya edilmiştir, bilmiyoruz. Fakat medreseyi gezen bir görgü tanığı olarak Uzluk, 1930'lu yıllardaki durumunu şöyle anlatır: "Yapı bir Selçukî medrese tipini andırıyordu. Yıkılmadan evvelki durumunu pek iyi biliyorum. Büyük portalden sonra avluya dahil olduk. İki taraftan odalar, batıda eyvan, solda üstü kubbeli bir oda, sağda şimdiki türbe vardı. Eyvanın pek süslü çinileri el'an gözümün önündedir." Uzluk, bu eserin plânının Sırçalı Medrese tipinde olduğunu, farkın sadece eyvanın sağındaki kubbeli oda yerine piramidal türbenin bulunmasında olduğunu yazar.[995]

1944'lere gelindiğinde ise türbeye bitişik kalıntılar durmaktadır.[996] Bu kalıntılar üzerinde Kuran, 1960'lı yıllar şu tesbiti yapar: Medresenin bir yanında kışlık dershâne, diğer yanında türbe bulunan ana eyvanının duvarları ayaktadır. Eyvanı, beşik tonozla örtülüdür. Kuzey batısında kubbe ile örtülü kışlık dershânesi vardır.[997]

Bir cephesi kubbeli bir dershâne, ortada beşik tonozlu eyvan ve sekiz köşeli türbeden oluşan Tâcü'l-Vezir Medresesi'nden geriye, sadece türbesi kalmıştır.

Türbede üç mezar bulunmaktadır. Bunlardan ikisinin mezar kitabeleri müzeye kaldırılmış, üçüncüsü olduğu tahmin edilen Tâcü'l-Vezir'in mezar taşı ve sandukası bulunamamıştır.[998] Türbe, tuğla sekizgen bir gövde üzerinde yükselen yine sekizgen bir pramid külâhtan meydana gelmektedir. Külâh içi ise kubbe ile örtülmüş, mezar mahzenine inen kapı yerleri örülmüştür. Türbenin kuzey tarafındaki kabristan da sonradan kaldırılmıştır.

D. Vakıfları

Tâcü'l-Vezir Medresesi'nin vakfiyesi, zamanımıza ulaşmamıştır. Konya'da Varsana(Parsana)[999], Ayazma adlı mevkii ve aynı yerde Kızılca

---

994 ***KŞS 114***, s.44. ÖNDER, ***Maarif***, s.25'te medresenin 1896'da tamamen yıktırılmış ve civarındaki kümbetten başka bir şeyin kalmamış olduğunu yazar. KUTLU, ***aynı eser***, s.61'de1896 yılı itibariyle medresede 20 öğrencinin okuduğunu belirttiği halde yine aynı şekilde 1896 yılında tamamen yıkıldığı ve kümbetten başka bir şeyin kalmadığını ifade eder.

995 UZLUK, ***Konya Abideleri***, s.29-31 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.37'de (1922 için) Türbe "ittisalindeki medrese-i kadîme münderis olmuştur." ifadesi bulunmaktadır. Demek ki medrese 1922'de kullanılmaz haldedir.

996 SOYMAN-TONGUR, ***aynı eser***, s.109.

997 KURAN, ***aynı eser***, s.106.

998 KONYALI, ***Konya***, s.760-761; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.181; İ.TONGUR, ***Konya Eski Eserler Kılavuzu***, Konya 1938, s.5.

999 ÖNDER, ***Maarif***,s.24.

Kilise Çiftlikleri, Konya Bedesteni yanında bir dükkân yeri, Ahmed Fakih ve Horasanlı avlusunda birer tarla ile Sahra Değirmeni'nin dörtte biri[1000] medresenin vakıfları arasındadır.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Tâcü'l-Vezir, XVII.yy. başında 60'lı medreselerdenken[1001], 1263 H./1846 M.'de bir kadroda iki müderrisin[1002] görev yaptığı kurum haline gelmiştir. Bu sıra Seyyid Mehmed Emin ile Abdülfettah Efendiler, görev yapmaktadırlar. Abdülfettah Efendi, Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. Babasından önce 1285 H./1868 M.de vefat etmiş ve yerine evlat bırakmamıştır. Medrese gelirinden yarımşar hisse müderrislik ücreti almaktadırlar. 1299 H./1882 M. tarihinden önce Mehmed Emin Efendi de vefat eder. Geriye kalan iki oğlu ehil değildir. Fakat, neredeyse çeyrek asır medresenin müderrisliği bu hal üzere boş kalır. Tâcü'l-Vezir'in sahipsizliği, Alanyalı Mustafa Efendi'nin göreve talip olması ile sona erer. 28 Şubat 1321 R./1906 tarihinde Konya Valiliği'ne dilekçe veren Mustafa Efendi; Vakıflar İdaresi'nin, Nüfus Nezareti ile ilişki kurarak "Hak sahiplerinin" ölü ve ilgisiz olduğunu tesbit etmesi üzerine imtihana tabi tutulur.

Konya Müftüsü Aladağlı Hacı Ahmed Rüşdü Efendi, ulemâdan Ömer Sâdık ve Haşim Efendi'lerden oluşan bir komisyon Mustafa Efendi'yi imtihan eder. Sonuçta, hizmeti ifaya ehil olduğu görülür. Tayin onayı için şer'î ilâm, Vilâyet İdare Meclisi "derkenârı" ile birlikte Evkâf Muhasebeciliği nezdinde müracaat edilir. Konya'nın berat için müracaat tarihi, 29 Recep 1324/18 Eylül 1906'dır.[1003] Onay, 17 Şevval 1326/12 Kasım 1908 tarihinde çıkar.[1004]

1. Alanyalı Hacı Mustafa Efendi (ÖZAL,1869-1958)

Dersiâm Mustafa Efendi, Tâcü'l-Vezir Müderrisliğine geçtikten sonra, önceden üzerinde durulduğu gibi; medreseyi yeniden ihya etmeye çaba sarfeder. Mehmed Emin Efendi'nin yarım hissesi ile Abdülfettah'ın üçte bir (yarımdan) hisselerine sahip olacaktır. Böylece "mütesâilen"[1005] mukîm[1006] olduğu Konya'da, köklü, saygın bir iş bulmuştur.

[1000] KONYALI, *Konya.*, s.900.
[1001] KUTLU, *aynı eser*, s.61.
[1002] VGMA,*DN:9/3*, Aded-i Umumî:142.
[1003] ***KŞS 115***, s.44.
[1004] VGMA, *DN:9/3*, Aded-i Umumî:142.
[1005] Gezgin, ziyaretçi, rızık için "cerr" gibi dolaşan.
[1006] **KŞS 115**, s.44.

Hacı Mustafa Efendi, aslen Alanya'nın Senir Köyü'nde 1869 yılında doğmuştur. İmamzâde Ali Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini, baba ve ağabeyinde görmüş sonra Alanya'da beş yıl okumuştur. Askerlik çağı gelince, girdiği imtihandan birinci çıkarak askerlikten muaf tutulduğu gibi, iki İngiliz lirası da ödül almıştır. Tavsiye üzerine geldiği Konya'da, kendisinin müderrislik imtihanında bulunan Aladağlı Hoca başta olmak üzere Kırkağaçlı, Karaağaçlı, Çimilizâde ve Tavaslı Hocalardan ders almıştır.[1007]

Tâcü'l-Vezir'de 1914 yılı itibariyle 22 talebe okumaktadır. Medresenin geliri ise 438 guruştur.[1008] Medresenin, bilinen son müderrisi olan Mustafa Efendi; bu görevinin yanında medresenin kuzey-doğu yakınında olan Ferhuniye Mescidi'nin de imamlığını yapmıştır. 1923'te görevlerinin resmî adı şöyledir: "Tâcü'l-Vezir Medresesi Müdürü ve Ferhuniye Mescidi İmamı"[1009]. 14 Temmuz 1327/1911 tarih ve 141 sayı ile 8 Eylül 1335 tarih ve 122451/316 no.lu emirnâme gereğince maaş almakta olan Mustafa Efendi'nin 14 Nisan 1339/1923'te aylığı 725 guruştur. Defterde verilen ayrıntıya göre 50 guruş müderrislik, 250 guruş imamet payıdır. Şu hale göre Ferhuniye Mescidi İmamlığı, müderrisliğin beş katı ücret getirmektedir. Sebebi açıktır. Çünkü müştemilât kısmında üzerinde durulduğu gibi 1922'lerde medrese "münderis" vaziyettedir. İçinde talebe bulunmamaktadır. Ama imamlıkta, fiilen bir cemaat önünde hizmet vermektedir. Mustafa Efendi'ye en son verilen maaş 27 Mayıs 1340/1924 tarihindedir. Yine "Ferhuniye İmamı ve Tâcü'l-Vezir Müdürü" ünvanını taşımaktadır.[1010] Demek ki, 1914 düzenlemesiyle de irtibatlı olarak Tâcü'l-Vezir Müdürlüğü; kadro halinde medreseler kaldırılıncaya kadar, vakıf görevi niteliğinde korunmuştur. Buna bir çeşit "mükteseb hak" demek de mümkündür.

Kapu Câmii'nde uzun süre vaızlık yapan Mustafa Efendi, bu üç görevin geliri ile bir ara hacca gidip-gelmiş; yine aynı vazifelerine devam etmiştir. Medreseler kapatıldıktan sonra, Ferhuniye Mescidi'nde imamlığa bir süre devam etmiş, ardından evlerinin yakınında bulunan Hatuniye Câmii'ne naklolunarak ölümüne kadar imamet görevini sürdürmüştür.[1011]

1007 SURAL, *aynı yer*, 10 Kasım 1975, s.3.
1008 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.550.
1009 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.18b.
1010 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.52b.
1011 SURAL, *aynı yer*,10 Kasım 1975, s.3; UZ, *aynı eser*, c.I, s.236.

90 yaşındayken 1958 yılında vefat eden Mustafa Efendi, Musalla Kabristanı'nda toprağa verilmiştir. Mezarı, Musalla'dadır.[1012]

F. Diğer Görevliler

Müderrislik gibi, Tâcü'l-Vezir Medresesi'nde son zamana kadar devam eden iki görevli daha bulunmaktadır. Bunlardan birisi "Türbedârlık"tır. 18 Nisan 1327/1911'den itibaren Tâcü'l-Vezir Türbedârı Osman Efendi'dir. Aynı zamanda Şeyh Sadreddin Câmii Müezzini de olan Osman Efendi, Şubat 1339/1923'e kadar Vakıflardan maaş almıştır. Son aylığı (Şubat) 641 guruş 10 paradır.[1013]

Diğer görev olan "Yasinhanlık" ise, Tâcü'l-Vezir'in "kapı içindeki merkadinde" okunarak ifa edilecektir.[1014] Buradan da anlaşılacağı üzere tarihî süreç içinde cenazeye, Kur'an'ın bir kısmını okuma işi, kurumlaştırılmış olmaktadır.

B. KARAMANOĞLU DEVRİ KONYA MEDRESELERİ

1. Kadı Mürsel Medresesi

A. Yeri

Kürkçü Mahallesi'nde[1015] Taht-ı Kale (Kalealtı)de Fahrettin Paşa Parkı'na giderken solda idi.[1016] Günümüze Fahrettin Paşa Parkı gelmemiştir. Fakat medresenin yerini tayinde en önemli ipucu olan Kadı Mürsel Câmii, basit de olsa son şekliyle ulaşabilmiştir. Medrese bu câminin batı kıyısında bulunmaktadır.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Yaptıran, Karamanoğlu II.Mehmed'in Kazaskerlerinden Hacı Mustafa oğlu Kadı Mürsel adlı bir zattır. 812 H/1409 M.yılında câmi, sonra da medrese yapılmıştır.[1017]

1012 Sevdiği için yanına gömülmek istediği Kürt Hacı Halil Efendi'nin kabri yakınındaki mezar taşı şöyledir: "Tâcü'l-Vezir Medresesi Müderrisi, Ferhuniye ve Hatuniye Mescid-i Şerifi İmamı Alâiyeli Hacı Mustafa (ÖZAL) ruhuna Fatiha.D.1285 - Ö.2 Kasım 1958" Hacı Mustafa Efendi, eski Konya Belediye Başkanı, İmar ve İskân Bakanlarından Rüştü ÖZAL'ın babasıdır. Biri kız, üç oğlu bulunmaktadır.(Bk.UZ, ***aynı yer***.)

1013 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.8a.

1014 VGMA, ***DN:9/3***, aynı yer.

1015 KÖİA, ***Vukuat:10***, s.7 (Mahalle adına KONYALI eski söyleniş tarzıyla" İFNAL Mahallesi" demektedir. Bk. ***Konya***, s.421.)

1016 KONYALI, ***Konya***, s.421. KONYALI, aynı yerdeki tarifinde medresenin "soldaki ekmekçi fırınının arkasında" olduğunu yazmaktadır. Yakınana kadar faal olan bu fırın Temmuz 1995'te yıkılmış ve arkasında yer alan Kadı Mürsel Câmii'nin önü açılmıştır.

1017 KONYALI, ***Konya***, s.423. Bugünkü sonradan yapılma câminin girişine konulan bir kitabede yapılış tarihi 1058 H./1648 M., tamir tarihi 1385 H./1965 M. verilmiştir. Burada aslında yapılış tarihi olarak verilen yıl da ilk yapılış değil yeniden mamur hale getirme tarihidir.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese, câmi ve bir hankahtan müteşekkildir.[1018] Zengin vakıfları olan bu manzume, değişik zamanlarda tamir edilmiş, aslî yapısı üzerinde değişiklikler olmuştur. Zaten ilk yapılışında bilindiği kadarıyla câmi önce yapılmıştır. Ardından câminin bitişiğine medrese ve hankah ilâve edilmiştir.

Kadı Mürsel Medresesi'nde son yenileme çalışması 1905'te yapılmıştır. 9 Muharrem 1323 H./1905 tarihli vakfiyesinde verilen bilgiye göre yenilenen medrese, yine Kadı Mürsel Câmii bitişiğindedir. İki katlı, 5 hücre ve bir dershâneden oluşmaktadır. Dershâne, üst kattadır. Şu hale göre hücrelerden dördü alt, biri üst katta olmalıdır. Medrese, Kadı Mürsel Vakfı geliri ve Evkâf Muhasebeciliğinin katkılarıyla yaptırılmıştır.[1019]

D. Vakfiyesi ve Gelir Kaynakları

Yukarıda tarihi verilen vakfiyenin vâkıfı Kisehisarlı Hacı İbrahim Efendi'dir. Süleyman Efendi'nin oğlu olan Hacı İbrahim Efendi, Kalecik Mahallesi sakinlerindendir. Dershâne ve hücrelerin yaşamasını istemektedir. Bunun için 20 adet yüzlük altunu vakfeder. Bu bir nukûdî yani para vakfıdır. Ana sermaye olan vakıf para, "kefîl-i melî ve rehn-i kavî" ile veya ikisinden biriyle, onu onbir buçuktan hesabedilerek işletilecektir. Mütevellî tarafından takip edilen bu iş üzere elde edilen gelir (nemâ), ikiye ayrılacaktır. Bir bölümü dershâne ve hücrelerin tamirine; geri kalan ise medresenin müderrisine verilecektir.

Mütevellî, İç Karaaslan Mahallesi sakinlerinden ve Belediye Kolcusu (zabıta gibi) İbrahim oğlu Abdullah Ağa'dır. Müderrisi ise hayatta olduğu sürece kendisi yani Hacı İbrahim Efendi olacaktır. Ölümünden sonra müderrisliğe, hâkim reyi ile "hariçten, ehil ve erbâb" olan atanacaktır. Zamanla vakıf geliri, "mutlaka fukarâ-yı müslimîne sarf" olunacaktır.[1020]

Vakfiyeden anlaşılacağı üzere vâkıf ve müderris İbrahim Efendi'nin, medrese müderrislerinin kendisinden sonra soyundan gelen insanlardan olması gibi bir şartı yoktur. Üstelik, dışarıdan ama "ehil ve erbâb" birine müderrisliğin verilmesini özellikle istemesi dikkat çekicidir.

21 Cemaziyelahir 1330/1912 tarihli bir mahkeme ilâmına göre Kadı Mürsel Câmii ve Medresesi'nin mütevellîsi Hasan Efendi oğlu Hamidovalızâde İsmail Efendi'dir. İsmail Efendi, vakfın gelirini artırmak üzere mahkemeye müracaat eder. Niyeti, harabe haline gelen bir hücreyi

---

1018 KONYALI, *Konya*, s.421.
1019 VGMA, *VD:602*, s.192.
1020 VGMA, *VD:602*, s.192, varak:329.

tamamen yıktırarak yerine vakfa gelir getirmek üzere fırın inşa ettirmektir. Fakat yıkılan hücre yerine, medresenin batı tarafındaki arsa üzerine yeniden hücre yapılacaktır. Ona göre, "mahal ve mevkii itibariyle şerefli" bir yerde böyle "müşrîf-i harâb, mâil-i türâb" tek hücrenin durması uygun değildir. Şahitler huzurunda durum muhâkeme edilir. Karar, mütevellînin isteği doğrultusunda çıkar.[1021]

E. Müderrisleri

1. Kisehisarlı İbrahim Efendi

Bilindiği gibi medresenin 1905'ten itibaren müderrisi aynı zamanda para vakfını kurarak medreseyi ayakta tutmaya çalışan Kisehisarlı İbrahim Efendi'dir. İbrahim Efendi'nin, 25 Zilhicce 1330/1912 tarihinde berat verilerek "irade-i aliyye" ile göreve atanması yenilenir.[1022] Şu hale göre yedi yıl boyunca müderrislik aynı zattadır.

2. Bekir Efendi

Fakat İbrahim Efendi, görevinin yenilenmesinin üstünden bir yıl geçmeden feragat eder (kasr-ı yed). Onun kendi isteğiyle görevden vazgeçmesi üzerine imtihanla ehil görülen Mustafa oğlu Bekir Efendi tayin edilir. Bekir Efendi, aynı zamanda Kisehisarlı İbrahim Efendi'nin damadıdır. "Ba-işâret ve irade-i aliyye" tevcih yani tayin beratı verilir ve 27 Ramazan 1331/17 Ağustos 1329/1913 M.de deftere olay kaydolunur.[1023] Tayin tarihinden de anlaşılacağı üzere 1913'te müderrisi Bekir Efendi olan Kadı Mürsel Medresesi faaldir. Çünkü; 1914'te 4.041 guruş 32 para geliri bulunan bu medresede, 12 talebe okumaktadır.[1024]

Kadı Mürsel Medresesi'nin, 1932'de bina olarak var olduğunu anlıyoruz.[1025] Özel İdare Arşivi'ndeki kayıtlarına göre aynı yıl satışa çıkarılmıştır. Çünkü mülkiyet hakkı, vakıflardan Özel idare'ye geçmiş bir emlâk durumundadır. Genişliği 397 m^2'dir. 31.5.1932 tarih ve 28/109 numaralı senetle 56.000 guruşa satılmıştır.[1026] Bu para aynı yılın

---

[1021] VBA, 21 cemaziyelevvel 1330 tarihli mahkeme ilâmı transkripsiyonu. Burada sözü geçen fırın, medrese girişinde bahsedildiği üzere yıktırılmıştır. Fırına karşılık inşa edilen hücre yerinde ise umumî helâ bulunmaktadır(1995).

[1022] VGMA, *DN:9/3*, Aded-i Umumî:5051.

[1023] VGMA, *DN:9/3*, Aded-i Umumî:5051 (vukûat sütunu).

[1024] *KVS 1332 H./1330 R.*, s.551.

[1025] Özel İdare kayıtlarında aslı medrese olup da yıkılan vakıf mülkler için genelde "arsa" tabiri kullanılmıştır. Burada Kadı Mürsel Medresesi için aynı kelime kullanılmamaktadır. Yeniden yapım tarihi 1905 olduğuna göre çeyrek asırlık süre içinde kendiliğinden arsa haline gelmesi de zaten normal değildir.

[1026] KÖİA, ***Vukuat:10***, s.7, sıra no:141.

değerlerine göre; 60,28 Türk Altını, 264.15 ABD Doları ve 74.07 İngiliz Sterlini[1027] etmektedir.

2. Muiniye Medresesi

A. Yeri

"Beyhekim Mahallesi-Çeşme Kapu Caddesi"nde, dört tarafı yol ile çevrili idi.[1028] Burası günümüzde Eski Doğum ve Çocuk Bakımevi olarak anılmaktadır. Zira Doğum ve Çocuk Bakımevi, medrese ve diğer kalıntılar yıkılarak üzerlerine yapılmıştır.[1029] Halen İl Sağlık Müdürlüğü ve Devlet Hastahanesi Diş Portez Merkezi olarak kullanılmaktadır.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Karamanoğulları devrinde Konyalı Hoca Muin tarafından XV.yy.da yaptırılmıştır.[1030]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medresenin aslî yapısı, "Selçuklu devri medreseleri tipini" andırmaktadır.[1031] Medrese, Hoca Muin tarafından bitişiğindeki mescid ile birlikte yaptırılmıştır.[1032] Şu halde mescidin, medrese müştemilâtı içinde sayılması gerekmektedir. XIX.yy.a gelindiğinde müştemilâtı sekizdir.[1033] Buradan hareketle medresenin bir dershane, bir mescid, altı hücreden oluştuğunu söyleyebiliriz. Fakat bu şüphesiz ilk hali değildir. Tamire muhtaç olduğu devreye aittir. XIX.yy.da harâb hale geldiği belgelerden anlaşılmaktadır.[1034] Onun için XIX.yy.sonlarında tamirat başlatılır.[1035] Medrese arsası etrafı, duvarlarla çevrilidir. Hücreler inşa edilir. Bütün

[1027] SEMİZ, *aynı eser*, s.170.

[1028] KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri:8***, s.80 a.

[1029] SÖZEN, ***aynı eser***, c.III, s.241.

[1030] ÖNDER, ***Maarif***, s.36; aynı yazar, ***Mevlânâ Şehri***, s.207; SÖZEN, ***aynı eser***, c.III, s.241; KUTLU, ***aynı eser***, s.71.

[1031] ÖNDER, ***Maarif***, s.36. Muiniye'nin Selçuklu Medreseleri tipinde olduğu ifadesi bize doğru gözükmektedir. Zira üzerinde durulacağı üzere yüzyıl başında tamiri için yazışmalar; Devlet Şûrası, Sadrazamlık ve nihayet Padişaha kadar uzanan bir silsile takip etmiştir. Sıradan bir eser olsa idi bu kadar önem verilmezdi, düşüncesi galip gelmektedir. Çünkü İnce Minare'de de aynı silsile takip edilmiştir.

[1032] ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.207.

[1033] KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri:8***, s.80.

[1034] BOA, ***İrade-Evkâf:1320***, S.10'da "Medrese-i Mezkûre mukaddemâ harâb olmasına mebnî.." denilmektedir. Şûra-yı Devlet Maliye Dairesi'ne ait ve 17 Nisan 1318/1902 M.tarihli bu belgeye göre harâb oluş 1902'den çok öncedir. Çünkü bu tarihte tamir işi büyük bir oranda gerçekleştirilmiştir.

[1035] ÖNDER, ***Maarif***, s.36'da XIX.yy.ortalarında tamamiyle harâb olan medresenin 1895 yılında Konya Ulemâsı'ndan Çatalzâde Ahmet Efendi tarafından 19 oda ve bir dershane olarak yeniden inşa edildiğini yazar. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri:8***, s.80'de "Bânîsi: Ahmet Efendi" denildiği halde "Müştemilâtı:8" yazılmıştır. Defterdeki bânî, elbette ilki değil, ÖNDER'in bahsettiği zattır. Ama müştemilâtın 19+1=20 yerine 8 olması bu konuda bir yanlışlığın bulunduğunu düşündürmektedir. Ayrıca **BOA**'daki belgeler de göstermektedir ki tamirat, değil 1895'te, 1902'de bile bitmemiştir.

bunlar için Vilâyet İdare Meclisi kararıyla giderler, medrese vakfına ait bedelleri ile Tevliyet ve Tedrîse ait paradan karşılanır. Bu, toplam 7413.5 guruş 10 paradır. Ama bu miktarı harcamakla iş bitmemiştir. Daha 1318.5 guruşun sarfına ihtiyaç vardır. Onun için durum sırayla Evkâf Nezareti, Devlet Şûrası, Sadrazamlık ve Padişaha arz edilir. 17 Nisan 1318'de Devlet Şûrası'ndan çıkan yazı 27 Nisan 1318'de Sadrazam Said Paşa'ya arzedilir. "mucibince" işin yapılması doğrultusunda 5 Mayıs 1918'de ise "irade" çıkar.[1036] Buna göre Muiniye Medresesi'nin **tevliyet** ve **tedrisiyet** işlerine ayrılan para, 1317 yılı bütçesinin özel faslından alınarak tamire sarfedilecektir.

Tamirat işi 1902'den sonra hangi seviyede neticelenmiştir, henüz bilemiyoruz. Ama bu belgelerden, Muiniye Medresesi'nde eğitim-öğretim işinin devam etmediği neticesini çıkarmak mümkündür.

D. Vakıfları

Muiniye Medresesi'nin Konya içinde ve dışında bir çok vakıfları bulunmaktadır. Bilecik Köyü, medrese vakıfları arasındadır.[1037] Ayrıca medreseye zaman zaman katkılarda bulunulmuştur. Bir hayır sahibi, ölmeden önce 25 Kanunuevvel 1311 Malî yılı itibari ile malından 200 guruşu Muiniye Medresesi'ne vakfetmiştir.[1038] Medresenin 1914'e gelindiğinde geliri, 939 guruş 16 paradır.[1039]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Medresenin 1868'de müderrislik ve mütevellîlik görevleri Mehmet oğlu İshak Efendi ile Seyyid Hafız Hüseyin Efendi üzerindedir. İkisi de vakıf gelirinden görev karşılığı belirlenen hisseyi, yarımşar paylaşmaktadırlar.[1040] İkisinin de görevleri yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir.

Yalnız Muiniye Medresesi var olduğu halde 1882 salnâmesinde yer almamıştır.[1041] Ama 1894 -95'te burada 23 öğrenci okumaktadır.[1042] Ardından 1901 yılı salnâmesinde de Muiniye Medresesi'ne yer verilmediğini görüyoruz.[1043] Halbuki yukarıda üzerinde durulduğu üzere Evkâf Nezareti

---

1036 Bk. BOA, ***İrade-Evkâf* 1320**, S.10.

1037 ÖNDER, ***Maarif***, s.36; KUTLU, ***aynı eser***, s.71.(Bilecik, Konya'nın merkez köylerindendir.)

1038 ***KŞS 127***, s.47. Bu zat Hacı Hüseyin Ağa'dır. Şahitleri ise Hoca Habib Mahallesi sakinlerinden Mustafa ve Derviş Efendiler'dir.

1039 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.550.

1040 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-İ Umumî:4877.

1041 Bk. ***KVS 1300 H.***,s.54-57.

1042 KUTLU, ***aynı eser***, s.71.

1043 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839.

bütçesinden bu medrese için ayrılan bir tevliyet ve tedrisiyet parası vardır. Öyleyse, önem verdiğimiz Maarif Salnâmesi'nde Muiniye niçin yer almamıştır, sebep açıktır. Çünkü Muiniye bu sıra tamirdedir. Üstelik tevliyet ve tedrisiyet ücretleri tamir işine harcanacaktır. Bundan, medresenin mütevellî ve müderrisinin olmadığına değil ama o sırada talebenin bulunmadığına hükmetmek mümkündür. Çünkü eğitim görevi fiilen yapılmadığı için "vazife-i muayyene" karşılığı alınan ücret, tamirat işine kaydırılmıştır. Müderris ve mütevellî geçimini nasıl sağlamaktadır? Sanıyoruz vakıf eserin yeniden diriltilme faaliyeti sürdüğü için müderris, maddî kayıptan dolayı kaygılı değildir. Çünkü öğretim olmadığı için zaten haketmemektedir. Ama daha sonra görüleceği üzere "imamet"e devam ederek hayatını idame ettirenler bulunmaktadır.

1. Hafız Ahmet Efendi (ö.1941)

1907'ye gelindiğinde Muiniye'nin Müderris ve Mütevellîsi Hafız Ahmet Efendi'dir. Çünkü daha önce yarımşar hisse ile aynı görevi yapan Hafız Hüseyin Efendi ile İshak Efendiler vefat etmiştir. Zaten Hafız Ahmet Efendi de Hafız Hüseyin Efendi'nin oğludur. İrade-i aliyye ile göreve atanması 16 Rebiülevvel 1325/1907'dedir.[1044] Bu tarihten yedi yıl sonra, 1914'te Muiniye'de 23 talebe okumaktadır.[1045]

Ahmet Efendi'nin, bu görevi Millî Mücadele döneminde de devam etmiştir. Evkâf Şûrası'nın kararı, Evkâf Nezareti'nin işareti ile 5 Teşrinisani 1336/18 kasım 1920'de "berat-ı âlî" ile göreve devamı sağlanmış, vazifesi tekrar teyid edilmiştir.[1046]

Ahmet Efendi, 23 Teşrinisani 1338/6 Aralık 1922'den itibaren Muiniye Medresesi Müderrisliği yanında, Hacı Dede Mescidi İmamlığı'nı da yapmaktadır.[1047] Bu görevlerden; imamlık için aylık 100, tedrisiye için 200 guruş olmak üzere toplam 300 guruş almaktadır.

Mart 1923'te ise eline geçen maaş, brüt 800 guruştur.[1048] Ahmet Efendi'nin Mart ile Nisan 1924 maaşları ise 594'er guruştur.[1049] Mayıs 1924'ten sonra başka bir kayıt bulunmamaktadır. Çünkü medreseler,

---

1044 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4877.
1045 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.550.
1046 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4877.
1047 VBA, ***Maaş ve Vezaif Defteri***, c.II, s.15/b.
1048 VBA, ***Maaş ve Vezaif Defteri***, c.II, s.15/b.
1049 VBA, ***Maaş ve Vezaif Defteri***, c.II, s.49/b.

kaldırılan Şer'iye ve Evkâf Vekâleti'nden alınarak Maarif Vekâleti'ne bağlanmış, bu vesile ile de kapatılmıştır.[1050]

Ahmet Efendi, müderrisliğin sona erdikten sonra uzunca süre Kapu Câmii'nde görev yapmış[1051] ve 1941'de vefat etmiştir. Mezarı, Hacı Fettah Kabristanı'ndadır.[1052]

Muiniye Medresesi, kapatıldıktan sonra tarihî eser olarak da günümüze gelmemiştir. Çünkü 1925 yılında yıktırılarak yerine Doğum ve Çocuk Bakımevi inşa edilmiştir.

3. Un Kapanı / Dakik Kapanı / Karamanoğlu İbrahim Bey / Kazanlı / İmaret Medresesi

A. Yeri:

Eski ifadeyle Sipahi Pazarı'nda idi.[1053] Daha yakın bir tanımla Çifte Merdiven Mahalllesi, İmaret Caddesi'nde[1054], bugün için Alâeddin Tepesi doğusundaki Gazi Mustafa Kemâl Paşa İlkokulu'nun bulunduğu yerdedir.[1055] Zaman zaman; yaptıranı, bulunduğu yer, müderrisi veya imaretinden dolayı farklı adlarla anılmıştır.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi:

Karamanoğlu İbrahim Bey(1424-1464), tarafından 1464'te yaptırılmıştır.[1056]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese, külliye tarzında yapılmıştır. Yanında mescid ve imareti de bulunmaktadır. Mimarı belli değildir.[1057] 17 hücre ve 2 dershâneden

---

1050 Muiniye Medresesi'nin son müderrisi, S.Ü. İlâhiyet Fakültesi Öğretim Görevlilerinden Saim ARITAN'ın anne tarafından dedesidir. 25.10.1993 tarihli görüşmemizde şu bilgiyi vermiştir: "Ahmet Efendi'ye medreseler kapatılınca, verilmeyen maaşları yerine medresenin mülkiyetini vermek isterler. Fakat o, "vakıf olduğu için" Muiniye'nin sahipliğini kabul etmez."Ahmet Efendi, "Yılanlı-zâde" lâkabıyla anılmaktadır.

1051 ARITAN'ın aynı görüşmede verdiği bilgiye göre.

1052 ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.207; SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.241.Bu kabristanda mezar taşı "Yılanlı müderris" oğlu olarak başlayan iki ayrı Ahmet Efendi mezarı vardır. Birisi Hacı Ahmet ARITAN (D.1896-Ö.1969)'dır. Diğeri "Merhum Yılanlı Müderris oğullarından vaiz Ahmet Efendi ruhuna Fatiha. 1941.", ifadesini taşımaktadır. Muiniye Müderrisi olan 1941'de vefat edendir. Zira aynı yerde oğlu Hatıp Hüseyin UĞURLU (D.1903-Ö.1961) yatmaktadır ki babasının adını vermiştir.

1053 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841.

1054 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.1, s.119; aynı yer, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.1, Aded-i Umumî:10.

1055 SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3; SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.238. BAYKARA, ***aynı eser***, s.67'de "Kapan Medresesi"nin İnce Minare yakınlarında olduğunu yazar.

1056 SÖZEN, ***aynı eser***, c.II, s.238; KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.62. İbrahim Aczi KENDİ, "60 Yıl Önce Konya", ***Yeni Konya***, 27 Kasım 1951, s.3'te Taş Medresesi'nin sonradan Kazanlı Dairesi adını aldığını yazar. Halbuki eser, tamamiyle Karamanoğulları devrine aittir.

1057 SÖZEN, ***aynı yer***.

oluşmaktadır.[1058] Zengin vakıflar ile desteklenen imareti ise; sadece kendi medresesinin öğrencilerine değil, fakirlere de hizmet vermektedir. Medresede yatılı kalan öğrenciler, bitişiğindeki imaretten yemeklerini yemektedirler.[1059]

Karamanoğlu İbrahim Bey'in imareti, kısmen Nizamiye Medresesi'nin arsası üzerinde kurulmuştur.[1060]

Uzun süre hizmet veren bu mamure, 1906'ya gelindiğinde görevlerine devam etmektedir. Yalnız şer'î sicilde, "medrese ve mescid-i şerif elyevm mevcud ve ma'mûr olup hıdemât-ı lâzimeleri îfa olunageldiği.."[1061] belirtilmektedir. Buradan hareketle 1906'ya kadar medrese ve mescid varolduğu halde, artık imaretin devam etmediği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Yalnız, vakıf medrese ve mamurenin geri kalan tarafları; Gazi İlkokulu yapılan kısmı hariç, sekiz parça halinde satılmıştır.[1062]

D. Vakıfları

Yarım asra yakın Karamanoğulları'nın başında bulunan İbrahim Bey'in hayır eseri olarak, zengin vakıfları bulunmaktadır. Suğla mukataası, Çumra, Göçü köylerinin öşrü, Doğanhisarı, Sarayönü, Balkanda ile Niğde ve Ürgüp'ün bazı köyleri; Yeni Hamam, Kapan Hanı[1063] veya diğer adıyla Un Kapanı vakıflarındandır. 1914 yılında Konya içinde geliri(varidâtı) 20.473 guruş 12 para ile en yüksek olan medrese Karamanoğlu İbrahim Bey Medresesi'dir.[1064]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Kazanlı Mehmed Muhlis Efendi (Ö.1901 ?) ve Oğulları

Dörtyüz yıl eğitim-öğretime devam eden Karamanoğlu İbrahim Bey Medresesi'nin 1882'de müderisi Kazanlı (Kazgânî) Mehmed Efendi'dir. Ne

---

1058 ÖNDER, ***Maarif***,s.37; OĞUZOĞLU, ***aynı eser***, s.34; KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.54.

1059 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.55,62.

1060 KONYALI, ***Konya***, s.885.

1061 ***KŞS 115***, s.49.

1062 KÖİA, ***Vukûat Defteri***, c.10, sıra:1-10 arası. Kazanlı Medresesi çevresinden (Maarif Evleri) satılan yerler, alıcıları ve fiyatları şöyledir: 1.si Ceylani Bey'e 6151 liraya, 30.7.1933 günü; 2.si Muallim Nuriye Hanım'a 3217 liraya, 27.7.1933'te; 3.sü Müskiratçı Ceylani Bey'e 2660 liraya 27.7.1932'de; 4.sü Ali Efendi kızı Sare Hanım'a 2400 liraya, 27.7.1932'de; 5.si Dr Muhsin Faik'e 2650 liraya, 27.7.1932'de; 6.sı yine Dr.Muhsin Faik'e 1926 senesinde; 7.si 1926'da Dr.Muhsin Faik'e; 8.si Emekli Ethem Mustafa'ya 1910 liraya,10.8.1932 tarih ve 679/996 sayılı Daimî Encümen kararı ile satılmıştır.

1063 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.62.

1064 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.551

zaman müderrisliğe başlamıştır, bilmiyoruz. Fakat 1882'de 40 talebesi vardır. Onlara Tasavvurat, Halebî derslerini okutmuştur.[1065]

Mehmed Efendi'nin verdiği dersler ve öğrenci sayısında 1883'te de bir değişiklik olmamıştır.[1066] Bu sıra medresenin salnâmedeki adı, Dakîk (Un) Kapanı Medresesi'dir.

Şer'î sicilden öğrendiğimize göre, isminde "Muhlis" eki de olan Kazanlı Mehmed Efendi, bu medresenin sadece müderrisi değildir. Dersiâmlık, muhaddislik, imâmet, cüzhanlık hatta ferraş ve kayyumluk görevleri ile; bu görevlerin karşılığı olarak tahsis edilen ücretleri üzerindedir. Ücretini, "Karamanoğlu İbrahim Bey Medresesi ve Mescid-i Şerîfi Vakfı'ndan" almaktadır. Bu hal üzere çalışırken, 1901'lere doğru vefat eder. Geriye üç oğlu kalmıştır. Mehmed, Ahmed ve Mustafa adlarındaki oğullarına, babalarının tek elden yürüttüğü altı ayrı görev paylaştırılır.

Buna göre, dersiâmlık, ferraş ve kayyumluk görevleri büyük oğlu Hafız Mehmed'e; muhaddislik Ahmed'e; imâmet'in ise küçük oğul Mustafa'ya verilmesi düşünülür. Bu doğrultuda da, 25 Mart 1322/1906 tarihinde Vilâyete dilekçe ile başvurulur. Netice, aralarındaki paylaşmaya uygundur. Hafız Mehmed, üstüne düşen görevleri yapacak ve yıllık 1310 guruş alacaktır. Yalnız Muhaddislik görevlerini yapması gereken kardeşi Ahmed (1892 doğumlu) henüz 14 yaşındadır. Bülûğa ermesinden sonra "ehil hale" gelinceye kadar muhaddisliği de ağabeyi Hacı Mehmed Efendi (1881 doğumlu ve 25 yaşında) yapacak; yıllık 1200 guruşluk ücreti alacaktır. İmâmeti üstlenmesi gereken Mustafa(1897 doğumlu), 9 yaşında olduğu için vekili olarak zaten bu görevi yapmakta olan Abdürrahim Efendi, kendisine "niyâbet" edecektir.

Kardeşler içinde göreve başlamadan önce Hafız Mehmed Efendi; Müftü Ahmed Rüştü, ulemâdan Ömer Sâdık ve Haşim Efendi'lerden oluşan bir heyet tarafından imtihan edilir. Ehil ve yeterli olduğu tesbit edilerek berat verilmesi için durumu; i'lâmla birlikte Evkaf Nezareti'ne arzedilir.(2 Şaban 1324/1906.)[1067]

Kardeşlerden iki küçüğün; üstlendikleri görevleri, fiilen de üzerlerine aldıklarına dair bir kayda rastlanmamıştır. Ama büyük kardeş Mehmed Efendi, "Dersiâmlık, Kayyumluk" ve "İmamlık" görevlerini üzerine alarak

---

1065 ***KVS 1300 H.***, s.57.
1066 ***KVS 1301 H.***, s.54.
1067 ***KŞS 115***, s.49-50.

çalışmaya 1923'te de devam etmiştir. Nisan 1339/1923 maaşı toplam 1266,20 guruştur.[1068]

2. Mükremin ve Abdullah Hilmi Efendiler

Kazanlı Mehmed Efendi'nin vefatından sonra, oğulları görevi devralmadan önce, iki müderisin Un Kapanı Medresesi'nde görev yaptığını görüyoruz. Bu iki müderris, Mükremin Efendi ile Abdullah Efendi'dir. 1901'de toplam 50 talebeleri bulunmaktadır.[1069] 1903'e gelindiğinde ise müderris, Abdullah Efendi'dir ve 55 talebeye ders okutmaktadır.[1070]

Maaş Defterinden, Akşehirli olduğunu öğrendiğimiz Abdullah Hilmi Efendi, daha sonra da çalışmaya devam etmiştir. Müderris olarak 14 Temmuz 1327/1911 tarihinde vazifeye tekrar atanmıştır. Bu tayinden üç yıl sonra 1914'te medresede 46 talebe okumaktadır.[1071] Akşehirli Abdullah Efendi, 10 Temmuz 1339/1923'te de bu göreve devam etmiştir. Maaşı aylık 50 guruştur.[1072] Bu durumda Abdullah Hilmi Efendi, Un Kapanı Medresesi'nde 22 yıl müderris olarak çalışmıştır. Fakat son maaşlarının da 12 yıl öncesindeki gibi bürüt 50 guruş olması dikkat çekicidir. Bu durum; son yıllarda görevlisinin olmasına, cüz'î bir maaşın verilmesine rağmen medresenin faal olmadığı ihtimalini düşündürmektedir. Çünkü, aynı yerde Karamanoğlu Mescidi Yasinhânı ve Dersiâmı olan Abdullah Azmî Efendi, aylık olarak 200 guruş almaktadır. Aynı şahsın, Eylül 1339/1923'te maaşı 1100 guruştur.[1073] Şu durum görevin, fiiliyata dökülmesi açısından ele alınırsa, yukarıdaki düşünceye hak vermek gerekecektir.

3. Çimili Hacı Ahmed Efendi (Büyük Çimili,Ö.1908)

1908 öncesinde, Kazanlı (Un Kapanı) Medresesi'nde müderrislik yaptığı belirtilen bir başka zat da Çimili Hacı Ahmed Efendi'dir.[1074]

"Büyük Çimili Hoca" lâkabı ile tanınan Ahmed Efendi, Akseki'nin Çimi Köyü'nde doğmuştur. İlk tahsilden sonra Konya'ya gelerek Sırçalı Medrese'de, sonra Kadınhanlı Hüseyin Efendi'de okuyarak icâzet almıştır. Kıraat hocası, Kafalızâde Hacı Hasan Efendi olan Ahmed Efendi; "İlm-i Vücûhta yedi tula" sahiptir. Onun için "Şeyhü'l-Kurra" ünvanıyla anılır. Aynı zamanda iyi bir hattat olan Ahmed Efendi'nin, bizzat yazdığı "Ta'lık" icâzetler vardır. Kur'an'ın; anlama uygun olarak, doğru okunmasını sağlamak üzere

---

1068 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.12a.
1069 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841.
1070 ***SNMU 1321 H.***, s.581.
1071 *KVS 1332 H./1330 R.*, s.551.
1072 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.17a, 51a.
1073 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.11a.
1074 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 4 Temmuz 1974, s.4.

konulan işaretlerle ilgili (secâvend), **Tayfuru** adında bir de kitap yazmıştır.[1075]

II.Meşrutiyet'in ilânı tarihinde (10 Temmuz 1324), bağırsak düğümlenmesinden ani olarak vefat eden[1076] Hacı Ahmed Efendi, "âlim ve fâzıl" bir zattır. Hacı Fettah Kabristanı'nda toprağa verilmiştir.[1077]

1075 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.108, s.18-19. Bu kitap, Dülgerzâde Ahmed Efendi'dedir. Ondan sonra korundu ise bugün için torunlarında olmalıdır.

1076 ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*,, 4 Temmuz 1974, s.4.

1077 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.108, s.19; UZ, *aynı eser*, c.I, s.115. Mezar taşı Hicrî 3 Cemaziyelahir 1326 (1908) tarihini taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK TİPTEKİ OSMANLI DEVRİ KONYA MEDRESELERİ

Bu bölümde, işleyiş ve yapı itibariyle eski özelliklerini büyük bir oranda koruyan Osmanlı devrinde kurulan medreseler ele alınmaktadır. Yalnız, klasik tipteki Osmanlı devri Konya medreselerinden kasdedilen; 20.yy.a kadar gelebilen medreselerdir. Değilse, Osmanlı klasik dönemi olan 1300-1600 yılları arası değildir [1]

Osmanlı devrinde faaliyete geçirilip, 20.yy.a kadar gelebilen 49 medrese vardır. Bunlara yaşayan Selçuklu ve Karamanoğlu medreseleri de dahil edilirse Konya'da toplam 64 medrese bulunmaktadır. Fakat, miktarı belirtilen 64 medreseden Fethiye ile Karahafız Medreseleri, son durumlarından dolayı aynı başlık altında incelenirken; Bekir Sami Paşa Medresesi, 1908 sonrasındaki oluşuma etkisi gözönünde bulundurularak Üçüncü Bölüm'e alınmıştır.

Alfabetik sıraya göre, II.Meşrutiyet dönemine kadar gelebilen Osmanlı devri Konya merkez medreseleri şunlardır:

I. Adliye / Hacı Adil Efendi Medresesi

A. Yeri

Köprübaşı Caddesi üzerinde Zincirlikuyu Çelebi Sokağı'nda idi.[2]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Vakfiyesi, 5 Ramazan 1282/22 Ocak 1866 tarihini taşıdığına göre 1866 veya daha önce Adliye Medresesi'nin kurulmuş olması gerekmektedir.[3]

Medreseyi, ulemâdan Hacı Adil Efendi yaptırarak adını vermiştir. Adil Efendi, ilmiyeden bir aileye mensuptur. "Ereğlili Kör Müsevvit" lâkabıyla tanınan Mustafa Fehmi Efendi'nin büyük oğludur. İyi bir eğitim görmüştür. Hadim'de Hadimî-zâde Müftü Şehit Seyyid Ahmet Efendi'de okuyarak parlak bir sûrette icâzet almış, sonra Konya'ya gelerek medresesini yapmıştır.

---

[1] Osmanlı Tarihi'nde "klasik dönem" denilince, 1300-1600 yılları arası anlaşılmaktadır. Nitekim, Halil İNALCIK'ın ünlü eseri,***The Ottoman Empire, The Classical Age1300 1600*** (London 1973) adını taşımaktadır. (Bu notu hatırlattığı için hocam Prof.Dr. N.GÖYÜNÇ'e müteşekkirim.)

[2] VGMA, ***DN: 9/6,*** Aded-i Umumî:79; ***Babalık***, S.2199, 14 Rebiulevvel 1345/22 Eylül 1926, s.3.

[3] ***KŞS 112***, s.23. Vakfiyesi için ayrıca bk. ***KŞS 91***, s.3-4.

Mantık ve Kelâm'da ihtisas sahibi olan Adil Efendi, devamlı talebeye ders okutmakla meşgul olmuştur.

Hazır cevap, latîfeci bir şahsiyettir. Ki bu özelliği, oğlu Mehmed Zari Efendi'ye de geçmiş olmalıdır. Aynı zamanda yazan bir müderristir. **Dürrü'n-Nâci**'ye bir haşiye kaleme almıştır. Medresesini kurduktan üç yıl sonra H.1285/M.1868'de vefat etmiş, Mevlânâ Dergâhı Mezarlığı'na gömülmüştür.[4]

Hacı Adil Efendi, medresesinde müderrisliğin yanında, bugünkü Hükümet Konağı'nın hemen batı kıyısında olan ve 1924 yılında yıktırılan[5] Ulvî Sultan Mescidi'nin imamet ve müezzinlik görevini de yapmıştır. Aynı zamanda medresesi ile ilgili olarak kurduğu vakfının da mütevellîsidir.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese 18 oda ve bir dershâneden oluşmaktadır. diğer kısımları ve mimarîsi hakkında bilgi verilmemiştir.[6] Açık avlu etrafına dizili odalar halinde inşa edilmiş olmalıdır.

D. Vakfiyesi

Öncelikle medresenin yeri vakıf arazidir. Celâliye Vakfı'ndan, yıllığı üç guruşa kiralanmış ve o vakfın mütevellîsinin izniyle, medrese inşa ettirilmiştir. Adil Efendi sonra, medreseye gelir kaynağı olmak üzere, Dere'de (Vâdi-i Meram Karyesi) bir başka vakıftan (Şeyh Sadreddin Konevî), yine yıllığı üç guruşa kiraladığı arsa üzerine bir değirmen yaptırmıştır. Bu değirmenin adı, **Kavak Değirmeni**'dir. Aynı vakıftan yıllığı 10 guruşa kiraladığı başka bir arsa üzerine ikinci bir değirmen yaptırmıştır. Bu "bir göz" değirmenin adı ise Çaşnigîr Değirmeni'dir. İki değirmenden de belli oranlarda gelir "Allah rızasını gözeterek" vakfedilmiştir.[7]

Vakfiyesine göre değirmenlerin geliri şöyle değerlendirecektir: Gelirin üçte biri Adliye Medresesi'nin müderrisine, üçte biri mütevellîsine ve geri kalan üçte biri de medrese ve değirmenlerin tamiratına harcanacaktır.

---

4 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.139-140, s.7.

5 Bkz. KONYALI, *Konya*, s.318-319; Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994, s.265

6 *KŞS 91*, s.3.; VGMA *DN:9/6*, Aded-i Umumî: 79 ;Veli Sabri UYAR, "Konya Bilginleri", *Konya Mecmuası*, S.139-140, Mayıs-Haziran 1950 Konya, s.7'de oda sayısının 12 olduğunu yazar. UZ, *aynı eser*, c.I., s.111'de müştemilâtını 12 oda bir dershane olarak ifade eder. Bunlardan zamanla medresenin 6 odasının harâb olduğunu tahmin etmek mümkündür.

7 *KŞS 112*, s.23; VGMA, *DN: 9/6*, Aded-iUmumî:79. Değirmenlerden Kavak Değirmeni'nin bir kıyye (400 dirhem yani bir okka) hissesi ile Çaşnigir Değirmeni, vakıftır.

Mütevellîlik ve müderrisliği ölünceye kadar kendisi yapacak olan Adil Efendi'nin vakfı, bir evlâdiyet vakfıdır. Ölümünden sonra oğluna, oğlunun oğluna nesilden nesile verilmesini şart koşmuştur.

E. Müderrisleri / Eğitim-Öğretim

Vakıf şartına göre, Adil Efendi'nin vefatından sonra müderrislik ve mütevellîlik görevleri, büyük oğlu Mehmed Kâmil Efendi'ye geçer. Kâmil Efendi'nin, bir süre görev yaptıktan sonra "bilâveled" vefatı üzerine geriye kalan üç oğlu; Mehmed Zarî, Lütfullah ve Behçet, Şer'î Mahkemeye müracat ederek görevi üstlenmeye ehil olduklarını bildirirler.[8] Bu Şer'î sicilin yazılış tarihi 26 Safer 1320/1902'dir.

1. Silleli Ali Efendi

Vâkıfın diğer oğullarından önce 1882'de, medresede Silleli Ali Efendi'nin müderris olduğunu görüyoruz. Ali Afendi, 45 talebeye Hayâlî ve Dürrü'n-Nâci'yi okutmaktadır.[9] Ertesi yıl Adliye'nin müderrisi, yine Silleli Ali Efendi'dir. Okuttuğu dersler ve talebe miktarı aynıdır.[10] Şu hale göre Kâmil Efendi'nin vefatından sonra medresenin müderrisliği bir süre Ali Efendi'nin üzerinde olmuştur.

2. Mehmed Zârî Efendi (1854/1904)

1901 yılında Adliye Medresesinin müderrisi Zârî Efendi'dir. 30 talebesi bulunmaktadır.[11] 1903'te medresede 30 talebenin bulunduğu kaydedildiği halde müderris adı maalesef verilmemiştir.[12] Demek ki, Hacı Adil Efendi oğullarının medrese ve vakıflarında görev almaları 1883 ile 1901 arasında ancak mümkün olmuştur, diyebiliriz. Sebep, mahkeme tutanağından anlaşılmaktadır. Zira geri kalan üç oğuldan büyüğü olan Mehmed Zârî Efendi 1270(1854), Lütfullah 1273 (1857), Behçet Efendi ise 1275 (1859) doğumludurlar. Baba ve ağabeylerinin ölümlerinde yaşları küçüktür. Buradan, Ali Efendi'nin müderrisliği "niyabeten" yaptığını çıkarmamız mümkündür. 1901 yılına gelindiğinde, en küçüğünün yaşı 42 olmuştur. Şer'î Mahkeme üç kardeşin müracatı üzerine harekete geçer. Konya Müftüsü Ahmet Efendi (Aladağlı) başkanlığında bir imtihan heyeti kurulur. İmtihan neticesinde geriye kalan üç kardeşin büyüğü olan Mehmed Zârî Efendi müderrisliğe, Lütfullah ve Behçet Efendiler müezzinlik ve

8 ***KŞS 112***, s.23.
9 ***KVS 1300 H.***, s.54.
10 ***KVS 1301 H.***, s.52.
11 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839.
12 ***SNMU 1321 H.***, s.581.

imamlık görevlerine ehil görülürler.[13] Şer'î Mahkemenin ilâmı ile onay için yani berat almak üzere padişahlık makamına başvurulur. Zira görev ve vakfiyede belirtilen ücretin hakedilmesi açısından, beratla kesinliğin kazandırılması gerekmektedir.

Mehmed Efendi de babası gibi ilmiyeden ve medreseden yetişmedir. Fıkıh ve Kelâm'da ihtisas sahibidir. "Zârî" mahlasıyla şiir yazmaktadır. İltifatlaşmadan hoşlanan bir mizaca sahiptir. Zamanın ulemâsının nefretini çeken, "saz ve söz meclislerinde bulunmak" zaafını taşımaktadır.[14]

Konya'da düzgün "söz ve vaızları" ile şöhret bulan Mehmed Efendi, Tuhfe-i Vehbi adlı esere manzum bir şerh yazmaya başlamış fakat ömrü bitirmeye yetmemiştir. 50 yaşına girdiği sıra 1320 / 1904 yılında vefat etmiştir.

Mehmed Efendi'nin "Zârî" mahlasıyla yazdığı bir destanından seçtiğimiz bazı kıtaları, şairliğiyle ilgili az da olsa bilgi verebilir. Zârî, bu destanında, 1290/1874 yılında Konya'da yaşanan büyük bir kuraklık ve ardından gelen kıtlığı işlemektedir. O, halkın içinden seslenen, tabiî âfete manevî bunalımdan sebep gösteren ve ıstırabı hisseden bir yürek durumundadır:

"İnsanla hayvan belasını buldu / Eşcâr(ağaçlar) ve hububat cümle kurudu / Nice kurrâlar(köyler) hep bîçâre kaldı / Kesildi kalmadı âb-ı revân!.

"Çok yazıklar oldu fakîre, bay'a / Sivas'a gitti kimisi Bursa'ya / 'Iyâli (ev halkı) çok olan düştü belâya / Yadırgayub gitti kendi vatanın.

"Kâşki mâderimden doğmaya idim / Böyle bir vakitler görmeye idim / Şimdi fakir oldum ezelde baydım / Kimseler görmesin böyle zamânı.

"Konya şehir yolu cümle kapandı / Fukarlar candan bezdi usandı / Asiyâblar dönmez, sular tükendi / Çocuklar "nân" diyüb kılur fiğânı.

"Kullar azmayınca irişmez belâ / Zulümden münezzeh Hazreti Mevlâ / Bir kemâl ardında zevâldir ilâ /Tâ ezelden böyle Hakkın fermânı

"(Zârî-i) bî-çâre sözü uzatma / Ağniyâ olana meddahlık satma/ Mevlâ virir rızkın "hu" diye yatma/ Rûz-u şeb zikr eyle ganî Sübhân'ı."[15]

3. Hacı Veyis Efendi (1858-1935)

Adliye Medresesi'nde Mehmed Zârî'den sonra Konya'nın büyük ve saygın hocalarından Hacı Veyis Efendi de müderrislik yapmıştır. Büyük

---

13 ***KŞS 112***, s.24-25.

14 Saadettin Nüzhet (ERGUN)-Mehmed Ferit (UĞUR), ***Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyâtı***, Konya 1926, s.39.

15 (ERGUN)-(UĞUR), ***aynı eser***, s.40-41.

oğlu Mustafa (KURUCU=Hacı Veyis-zâde) talebelerindendir.[16] Diğer oğlu Hacı İbrahim Efendi(1892-1952), Adliye Medresesi'nde, babasında okuyarak icâzet almıştır.[17] Konya'nın tanınmış ulemâsından Dülgezâde Mevlüt Efendi de Veyis Efendi'nin Talebesidir.[18] Hattat Mustafa Efendi, Mesudiye İlkokulundan sonra Hacı Adil Medresesi'ne girmiş burada aslen dayısı olan Hacı Veyis Efendi'de okumuştur.[19]

Hacı Veyis Efendi, 1273/1858 Konya merkez Yarma Kasabası'na bağlı Şatır Köyü doğumludur. Köy ileri gelenlerinden Mustafa Efendi'nin oğlu olan Veyis Efendi, Sedirler Sıbyan Mektebi'nde, Bekir Efendi'de okuyarak hafız olmuş sonra Aladağlı Hoca, Müftü Hacı Ahmet Efendi'de okuyup icâzet almıştır. Ayrıca Tecvid ve Aşere-i Takrip derslerini Büyük Çimili Hoca Şeyhü'l-Kurra Ahmet Efendi (ö.1908) den almıştır.

Bundan sonra imtihana girerek Adliye Medresesi'ne müderris olan Veyis Efendi, burada uzunca süre müderrislik yapmış olmalıdır. Kendi köylüsü, Şatırlı ulemâdan Hacı Mehmed Efendi'nin damadı olan Hacı Veyis Efendi; medreselerin kapatılmasından sonra Dolav Câmii'ne imam olmuş burada pek çok çocuğa Akâid, Kur'an dersleri vermiştir.[20] Onun için öğretmek, talebe yetiştirmek, bir hayat gayesi gibidir. Kur'an ve din derslerini okutmanın yasaklı olduğu dönemlerde "gizli gizli çocuk okutmuş ve bu yüzden de zaman zaman takibata uğramıştır."[21]

Güzel ahlâkı ve örnek yaşayışı ile nesilden nesile hatırası yâd edilen Hacı Veyis Efendi, 1935 yılında vefat etmiş, Üçler Kabristanı'nda toprağa verilmiştir.

---

16 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.316.

17 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.267. (Hacı Veyis-zâde Hacı İbrahim Efendi, Hacı Veyis-zâde Mustafa Efendi'nin küçüğüdür. Birinci Dünya Savaşı'na subay olarak katılmış ve Sînâ Cephesi'nde savaşmıştır. Savaştan sonra Konya ve çevre köylerinde imamlık-öğretmenlik yapmıştır. 1938-39 yıllarında "üç oğlunu okutma" arzusuyla Medine"ye göç eder. Üçü de hafız olan oğullarını okutur. Kendisi 1952'de vefat eden İbrahim Efendi'nin oğullarından Ali Ulvi KURUCU ile Ahmet Ziya, Ezher Üniversitesini bitirirler. Ali Ulvi meşhur bir şair Ahmet Ziya ise hattatır. Üçüncü oğlu Mehmed Nuri ise Amerika'da tahsil görmüştür. Halen Madrid'te elçi olarak bulunmaktadır. Bk.UZ, ***aynı yer***, İbrahim Efendi, âlim, fazıl, süratli, rabıtalı ve çok güzel konuşan birisidir. Problemleri devamlı bir hikâye ve örnekle çözmektedir. Devamlı güler yüzlüdür. Bk. SURAL, "Konya'da Din Adamları", ***Sabah***, 12 Şubat 1962, s.2.

18 SURAL, ***aynı yer***, 28 Ekim 1975, s.3.

19 Veli Sabri UYAR, "Hattatlar Armağanı", ***Konya Mecmuası***, 1948 Konya, S.120-121, s.46.; SURAL'ın "Hacı Veyis Medresesi" diyerek "Cevizaltı Caddesi'nin batısında idi" diye tarif ettiği medrese Adliye Medresesi olmalıdır. Bk. aynı yazar, ***Yeni Konya***, 6 Ağustos 1975, s.3.; Selçuk ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 4 Aralık 1974, s.3'te "Hacı Veyis Efendi Medresesi"nin "Cevizaltı Caddesi'nin günbatı kısmında olduğunu, yerine ev yapılarak medresenin kaldırıldığının anlaşıldığını" yazmaktadır.

20 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.316.; SURAL, ***aynı yer***, 25 Ekim 1975, s.3. ; UZ,***aynı eser***, c.I., s.257.

21 UZ, ***aynı eser***, c.I., s.257.

Hacı Veyis Efendi, gözü-gönlü tok bir insandır. Geçimini Şatır'daki topraklarını bizzat ekip, hasadını da bizzat yaparak sağlardı. Çok az yer, çok az uyurdu. Kendisi ile birçok ziyaretlerde beraber olan Sural, "çok yiyormuş gibi görünüp, pek az yediğini, sofra kırıntılarını toplamaya pek önem verdiğini" yazmaktadır. "Son derece mütevâzi, güler yüzlü," olan Veyis Efendi için Sural'ın kanaati şudur: "Bir insan ancak onun kadar insanca, kulca ve temiz yaşayabilir." Başlıca merakı "çocuk okutmak ve yetiştirmek" olan Hacı Veyis Efendi'nin, iki oğlu da babalarının yolunu takip etmişlerdir.[22]

Adliye Medresesi toplumdan kopuk değildir. Halktan şahıslar gelip kalmakta, medrese içinde alım-satım sözleşmesi yapılabilmektedir. Bastırmacızâde Mehmed Efendi, medresede Aşkan yöresinden bir yerin satış sözleşmesini yapmıştır. Olay mahkemeye intikal etmiş, bu arada Hacı Adil Efendi'nin, Zârî Efendi'den torunu (Hasan) Remzi Efendi olayla ilgili şahit olarak dinlenmiştir. Zira Remzi Efendi, "Dershânede hazır olduğu" bir zamanda sözleşme yapılmıştır.[23]

Adliye Medresesi'nin I.Dünya Harbi'ne kadar faal olduğunu tahmin etmek mümkündür. Zira aileden son müderris Mehmed Efendi 1904'e kadar yaşamış, sonra da Hacı Veyis Efendi burada talebe yetiştirmiştir. 1914'teki talebe miktarı 57'dir.[24] Fakat 1924'e kadarki faliyet durumunu henüz tesbit edebilmiş değiliz. Yalnız medrese ve vakıf eserleri yaşamıştır. Medrese binası; yeri, vakıf eseri olduğu halde 1926'da satışa çıkarılmış 1735 lira bedel ile Aksekili Osman Efendi'ye satılmıştır.[25] Bu bina 1951 öncesinde ise yıktırılmıştır.[26]

Vakıf mallara ailenin sahipliği ise, cumhuriyet devrinde de devam eder. 6 Teşrinisâni 1927'de tevliyet Hacı Adil Efendizâde Hacı Behçet Efendi'dedir. Onun vefatıyla 28 Nisan 1928'de "evlâd-ı vâkıftan Hasan Remzi, Abdullah Vecdî, Mehmed Adil ve Mehmed Ziya Efendi"lere tevcih olunur. Sonuçta ise bu vakıf, Konya İdare Meclisi'nin 16.3.1936 tarih ve 119 sayılı kararı ile zabtedilir.[27]

---

22 Mahmut SURAL, "Son Devrin Konya Ulemâsı-Hacı Veyis Efendi", ***Yeni Meram***, 31 Aralık 1965; aynı yazar, "50 Yıl Önce Konya", ***Yeni Konya***, 25 Ekim 1975, s.3; aynı yazar, "Konya Din Adamları", ***Sabah***, 12 Şubat 1962, s.2.

23 ***KŞS 115***, s.47; ***KŞS 147***, s.119.

24 ***KVS 1332 H./1330 R.***, s.549.

25 "Satılan Medreseler", ***Babalık***, S.2199, 14 Rebiulevvel 1345/22 Eylül 1926, s.3. 1926 yılında 1735 Türk Lirası; 195 Türk Altını, 913 ABD Doları, 186 İngiliz Sterlini etmektedir. Para değerlerindeki değişim için bk.SEMİZ, ***aynı eser***, s.39

26 ÖNDER, ***Maarif***, s.50

27 VGMA **9/6**, Aded-i Umumî:79.

II. Ağazâde/Köse Hasan/Konevî Hafız İsmail Medresesi

A. Yeri

Şükran Mahallesi'nde[28], Kazancılar içinde idi.[29] Daha yakın bir tarifle Şükran Mahallesi'nin "Mıhçılar İçi" adlı mahaldedir.[30] Tapu senedine ekli krokide tarif daha yenidir. Buna göre medrese, aynı mahallenin Altınçeşme Caddesi ile Topçu Çıkmazı arasındaydı.[31]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medreseyi, Konyalı Hafız Hacı İsmail Efendi,inşa ettirmiştir.

Aynı zamanda hattat da olan Hafız İsmail Efendi, ulemânın bilgili ve mümtaz şahsiyetlerindendir. Mehmed Efendi'nin oğludur.İstanbul'a giderek orada, dersiâm ve icâzetnâme veren hocalardan olmuştur. O, yazan müderrislerdendir. **Kadı Beyzavî**'ye yedi ciltlik haşiye yazmıştır. Bu eseri, **Tefsir-i Konevî** adıyla ulemâ arasında şöhret bulmuştur. İstanbul'da durduğu halde Konya'da medresesini yaptırıp kurduğu vakıfla destek sağlayarak memleket irfanına hizmet etmiştir. Halbuki kendisi "Saray-ı Cedîd-i Hümâyûn Hocası, Konevî Dersiâm Hafız İsmail Efendi"[32] Ünvanı ile Osmanlı Devlet merkezinde hizmet vermektedir. Alim ve zahid bir zat olarak tanınan İsmail Efendi, hac dönüşü Şam'da vefat ederek, Salihiyye Kasabası'nda 1195 H./1781 M.tarihinde toprağa verilmiştir.[33]

Medresenin yapılış tarihi kesin belli değildir. Fakat vakfiyesi, 1182 H./1773 M. yılında yazıldığına[34] göre 1773 ve öncesinde inşa edilmiş olması gerekmektedir.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese 16 oda ve 1 dershâne olarak yaptırılmıştır.[35] Mescid, kütüphâne, ahır vb. diğer ihtiyaç duyulan kısımların da bulunması

---

28 VGMA, ***DN:628***, s.660. ***KVS 1332 H./1330 R.***,s.550'de "Köse Hasan Efendi Atîk Ağazâde Medresesi"nin yeri, "Şekerfuruş Mahallesi" olarak kaydedilmiştir.

29 ***SNMU 1319 H.***, s.840, Aynı yer, KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, s.96'da Hamidiye Caddesi'nde üç tarafı yol, bir tarafı mekteple çevrili, banîsi İsmail Efendi olan yer, medrese olarak tarif edilmektedir. Kısmen Hacı Fettah-ı Sağîr (Simavlı) Medresesi'nin arkasındadır. (Bk.VBA, ***K:16, Z.140***, tapu senedi.)

30 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.139-140, s.2. Kazancılar İçi, yerine Mıhçılar İçi adının da kullanıldığı buradan anlaşılmaktadır.

31 VBA, ***K:16, Z:140.***

32 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî: 1545.

33 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.116-117, s.60.

34 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî: 1545.

35 ÖNDER, ***Maarif***, s.43. ÖNDER, bu bilgi için kaynak olarak V.S.UYAR, "Hatatlar Armağanı", **aynı yer**, S.116-117, s.60'ı göstermiştir. Fakat orada bunlar yoktur. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8., s.37'de müştemilâtı, 18 gösterilmiştir. 16 Hücreye, 1 mescid ve 1 dershane ilâve edilirse müştemilât 18 olacaktır.

mümkündür.[36] Medrese, 1926'da özel mülke dönüştürülüp "hususiye satıldığı" sıra çıkartılan tapu senedine ekli krokiye göre; 1068 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır.[37]

D. Vakfiyesi

Hafız Hacı İsmail Efendi, Konya'daki medresesini ayakta tutmak üzere, İstanbul'da Sultan Selim Han Câmii yakınlarında Cebeci (Paşa) Mahallesi'ndeki evini vakfetmiştir. Vakfiyesi, önce belirtildiği gibi 1182 H./1773 M.de yazılıp 1199 H./1784-85 M.de vefatından sonra kaydolunmuştur.[38]

Vakfiyede evin müştemilâtı ve kim tarafından kullanılacağı hakkında bilgi bulunmaktadır. 1356 zira'lık arsa üzerine inşa edilen hânenin hâriciye kısmı; bir üst kat oda ve sofa ile dehliz, ayrıca sofalı iki küçük oda, ahır, helâ, avlu ve meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçeden oluşmaktadır. Dahiliye kısmında ise; üst katta iki oda, sofa, dehliz ve helâ, alt katta, bir oda, kiler, dershâne, sofa, helâ, alt mahfel, mutfak, avlu ile meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçe ve sokak kapısı bulunmaktadır.

İsmail Efendi, bu "mülk hânesini"; vefatına kadar tevliyetine kendisi bakmak üzere vakfeder. Demek ki, mülk olarak medresesine destek çıkacağı varlığı, "menzili" olan evidir. Kendisinden sonra tevliyet işine, müderris bakacak ve günlük yedi akçe verilecektir.[39] Zaten vakfını kurduktan sonra çok uzun da yaşamamıştır.

Hattat yani sanatkar bir insan olan Hafız İsmail Efendi'nin evi, aslında tipik bir Osmanlı hânesidir. Sokak kapısından girince avlu ile meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçelerin içine dikilmiş, ferah bir mekandır ev. Günümüz için, o dünkü Müslüman Türk evine; müstakil, mütevazi bir konak demek de mümkündür.

E. Müderrisleri / Eğitim-Öğretim

1. Ağazâde Köse/Hafız Hasan Efendi (1834-1887)

İsmail Efendi Medresesi'nin 1883'te müderrisi Hasan Efendi'dir. Bu tarihte 40 talebeye **Celâl**, **Tasdikât**, **Câmî** ve **Meânî** derslerini

---

[36] ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.228'de, medresenin 1924 yılında yıktırıldığını yazmaktadır. Bundan sonra ise Özel İdare, medrese yerini tüccar hazır elbiseci Hacı Kenan Efendi'nin oğullarına satmıştır. Onlarda kira evleri yaptırmışlardır. Bk. UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.116-117, s.60; aynı yazar, "Bilginler", ***aynı yer***, S.139-140, s.2.

[37] VBA, ***K:16, Z:140.*** Tapu senedine göre varidatı 16.000; biçilen kıymeti ise 200.000'dir. Bk. ***aynı yer***, 384309 no'lu tapu senedi.

[38] VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1545.

[39] VGMA,***DN:628***, s.659-660.

okutmuştur.[40] Aynı zanamda Hafız olan Hasan Efendi, göreve 26 Muharrem 1290 H./1873 M.de başlamıştır. Kendisi aslen Hacı Ali Efendi'nin oğludur. Görevi, 1878'de yenilenmiştir.[41]

1884'te yine 40 talebeye **Celâl, Tasdikât, Câmî** ve **Meânî**[42] okutmaya devam eden Hasan Efendi, yaklaşık on yedi yıllık bir görevden sonra vefat eder.[43] Yerine oğlu Mehmed Tevfik, küçük olduğu için İsa Efendi, vekaleten 22 Safer 1308 H./1890 M.de müderris atanır.[44]

Hasan Efendi, "Ağazâde Köse Hasan" lâkabını taşımaktadır. Onun için İsmail Efendi Medresesi, müderrisliği zamanında ve sonrasında "Köse Hasan" veya "Ağazâde" medresesi olarak adlandırılmıştır.[45]

2. Mehmed Tevfik Efendi (1876-1962)

Ağazâde Medresese'nin 1901'de müderrisi Tevfik Efendi'dir 50 talebeye ders okutmuştur.[46] 1903'te de yine 50 talebeye ders okutmaya devam etmiştir.[47] Şu hale göre Ahmed oğlu İsa Efendi'nin müderrisliğe niyabeti, aynı zamanda Mehmed Tevfik yerine mütevellîliğe kaymakamlık etmesi uzun sürmemiştir. Zaten İsa Efendi'nin atanması; Tevfik Efendi'nin "iktidâr kesb idinceye değin ifâ-yı hizmet" şartıyladır. 1901'de fiilen görevi devralan Tevfik Efendi, aynı göreve, "berât-ı âlî" ile 9 Şaban 1330 H./1912 M.de "tebdîlen" atanır.[48] Demek ki medrese II.Meşrutiyet'ten sonra da faal olmaya devam etmiştir.

Mehmed Tevfik Efendi'nin müderris ve mütevellîliğe ne kadar daha devam ettiğini tesbit mümkün olmamıştır. bir ara Karahafız Medresesi'nde de müderrislik yaptığı belirtilen (Bk.Karahafız Medresesi) Tevfik Efendi, 6 Aralık 1961'de vefat etmiştir. Kabri, Üçler Mezarlığı'nda babasının yanındadır. Tevfik Efendi, kibar, zayıf-nahif bir zattır.[49]

3. Ağazâde Ali Rıza Efendi (1865-1937)

Müderrisliğin resmen İsa ve Mehmed Tevfik üzerinde olduğu sıralar medresede, "fahrî" ve "müderris vekili" olarak ders okutan bir başkası daha vardır. Bu, Ağazâde Ali Rıza Efendi'dir. Ulemâdan Ağazâde Mehmed Efendi'nin oğlu olan Ali Rıza Efendi, 1865 yılında Konya'da doğmuştur. İlk

---

40 ***KVS 1300 H.***, s.55
41 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1545.
42 ***KVS 1301 H.***, s.53.
43 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 11 Eylül 1974, s.3.
44 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî 1545.
45 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.116, s.11 ve ayrıca ***aynı dizi***, S.116-117, s.60.
46 ***SMNU 1319 H.***, s.840-841.
47 ***SNMU 1321 H.***, s.582.
48 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1545.
49 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 11 Eylül 1974, s.3.

tahsilden sonra Gevrakî Hacı Abdülkadir Efendi'den 5 Receb 1307 H./1890 M.de icâzet almış ve ardından "Ağazâde Köse Hasan Efendi Medresesi"nde göreve başlamıştır. Burada on iki yıl fahrî müderris vekilliği yapmış, 1911 yılında ise memuriyet hayatına atıldığı için medreseden ayrılmıştır. Aynı zamanda iyi bir hattat olan Ali Rıza Efendi, 1937 tarihinde vefatı üzerine Üçler Kabristanı'nda toprağa verilmiştir.[50]

Son üç müderrisi bir aileden geldiği için adı, Ağazâde olarak pekişen bu medrese de , diğer medreseler gibi halkla iç içedir. Şer'î Sicile kaydedilen bir şahitlik olayından bunu anlıyoruz. Anlatıldığına göre Ağazâde Medresesi'nde okuyan "talebe-i ulûmdan" Mehmed Efendi'nin hücresinde 1906 yılında bir "yağız kır tay"ın satış işlemi yapılmıştır. Olay, mahkemelik hale gelince bir yıl sonra, 20 Safer 1325 H./1907 M.de adı geçen medrese talebesi, satışla ilgili olarak mahkemede şahitlik yapmıştır.[51]

Salnâmenin ifadesiyle, "Köse Hasan Efendi-Atîk Ağazâde Medresesi"nde 1914 yılında 31 talebe okumaktadır.[52] Demek ki medrese, normalde I.Dünya Savaşı yıllarına kadar faal olmuştur. Yalnız bir çok medresede olduğu gibi, Ağazâde Medresesi'nin de 1914'den sonrasını -eğitim açısından- takip etmek mümkün olmamıştır.

III. Akçeşme / İhsaniye / Mehmed Ziyâeddin / Topraklık Medresesi

A. Yeri

Kerim Dede Mahallesi'nde, bir tarafı Sıbyan Mektebi, bir tarafı Mahmud Dede Vakıf bahçesi iki tarafı da yol ile çevrilidir.[53] Daha yakın bir tarif ile Akçeşme Mahallesi'nde Hacı Ömerler Çeşme Sokağı'nda idi.[54] Medresenin zemini, iki ayrı vakıftan kiralanmıştır. Bunlar Mahmud Dede Vakfı ile Pîr.Esad Vakfıdır.[55]

---

50 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.111, s.11.

51 ***KŞS 138***, s.119.

52 ***KVS 1332 H./1330 R.***, s.550.

53 VGMA, ***DN:586***, s.141. Bu mahaleye, Topraklık da denmektedir. Bk.***KVS 1332 H./1330 R.***,s.551. Aynı salnâmede, medresenin adı; "Ziya Efendi İhsaniye Medresesi"dir.

54 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, s.23; ***SNMU 1319 H.***,s.840; SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3'te Topraklık-Akçeşme yanında olduğunu yazar. Burası Üçler Mezarlığı'nın güneybatı tarafına düşmektedir.

55 VGMA, ***DN:586***, s.141 Zemin kiralaması "mukataa-ı müeccele" ile olmuştur. Buna göre Mahmud Dede Vakfına 5, Pîr Esad Vakfına 3, olmak üzere toplam yıllık 8 guruş ödenecektir; KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, s.23'te ise medrese yerinin Pîr Es'ad Vakfı'na ait olduğu yazılıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere, medrese yeri veya Mahmud Dede Vakfı, adı geçen vakfa geçmiş olmalıdır. Zaten aynı emâk defterinde s.31-32 arasında Pîr Es'ad Vakfı'na ait 81 parça mülk yazılıdır. s.31-43 arasında ise hane, bağ, arsa, mescid, çeşme olarak 300'ü aşkın aynı vakfa ait kayıt bulunmaktadır.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Alanyalı Ziya (Ziyâeddin) Efendi, önderliğinde hayır sahiplerinin yardım ve destekleriyle inşa edilmiştir.[56] Bu açıdan, salnâmede banisinin, "ahâlî" olarak gösterilmesi[57] uygun düşmektedir.

Medresenin yapım tarihi hakkında elimizde kesin bir tarih yoktur. 1300-1301 Konya Vilâyeti Salnâmelerinde adının geçmemesi, medresenin o yıllarda bulunmamasındandır. Vakfiyesi 7 Rebiülâhir 1304 H./1887 M.tarihinde yazıldığına göre bu tarihte veya daha önce yapılmış olmalıdır. Tarih itibariyle, son dönemin medreselerindendir. Fakat isim çeşnisi yanıltıcı olmamalıdır.[58]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese bir mescid, bir dershâne, 12 hücre ve bir ahırdan oluşmaktadır.[59] Vakfiyesinde verilen bilgi bu kadardır. Ama mimarîsini; bu müştemilât ile yapıldığı yer ve yapılış tarzını gözönünde bulundurarak tahmin etmek mümkündür. Zira Akçeşme Medresesi,1887 yılı düşünülürse, bir kenar mahalle medresesidir. Halk (ashâb-ı hayrât), yardım ve desteği ile inşa edilmiştir. Bir avlu etrafına dizilmiş hücreler, mescid, dershâne, ahır vb. kısımlardan meydana gelmektedir. Kerpiç duvarlı, düz-toprak damlı, bulunduğu mahalin mesken tipini andıran bir üslûpta olmalıdır. Diğer medreseler de nazar-ı itibara alınırsa Konya'daki son dönem medreseleri ekseriyetle bir birine benzemektedir.

D. Vakfiyesi

Medreseyi, halkın önüne düşerek yaptıran zat olarak Muhammed Ziyâeddin Efendi, bu eserin ayakta kalmasını sağlamak üzere bir vakıf kurmuştur. 7 Rebiülahir 1304/3 Ocak 1887 tarihinde yazılıp, 26 Rebiülahir 1304/30 Ocak 1887 tarihli irade ile kaydedilen vakfiyesi bulunmaktadır.[60]

---

56 VGMA, ***DN:586***, s.141.

57 ***SNMU 1319 H.***, s.841. Bu durum, Ziya Efendi'nin önderliğinde medrese inşaatından önce de aynı yerde, bir medresenin varlığını da düşündürmektedir

58 Farklı isimlerin verilmesi, araştırma açısından birçok zorlukları da getirmiştir. Bulunduğu yerden dolayı Akçeşme, (***SNMU 1319 H.*** s.840); Topraklık, (UZ,***aynıeser***, c.I., s.179; SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3) adlarıyla anılmıştır. Halk arasında "İhsâniye dimeğle ma'ruf" olması (KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, s.23), halkın ihsan ve katkılarıyla yapılmış olmasını düşündürmektedir. Ziyâeddin veya Ziyâiye denilmesi ise; bilinen kurucusu ve ilk-son müderrisinin adından kaynaklanmaktadır. Vakfiyede Alaiyeli Hüseyin Efendi'nin oğlu Mehmed Ziyâeddin olarak geçen isim, halk arasında Alanyalı Ziya Efendi olmuştur. (SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3; UZ, ***aynı eser***, c.I., s.179) **Akçeşme Medresesi** ile ileride üzerinde durulacak Ziyâiye Medresesi (b.bk.) arasında bir ilişki yoktur.

59 VGMA, ***DN:586***, s.141. Aynı arşiv , ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1392'de müştemilât; mescid, dershane ve 12 hücre olarak sayılır, ahırdan bahsedilmez. Vakfiyede verilen bilgi daha tamdır.

60 VGMA, ***DN:586***, s.141-142.

Bu bir para vakfıdır. Mehmed Ziyâeddin Efendi'nin; kardeşi Mustafa Efendi'yi mütevellî tayin ettiği vakfiyesinin şartları şöyledir:

Vakfın gelir kaynağı, 20 guruşluk gümüş mecidiyelerden oluşan ikibin guruştur. Bu vakıf para; onu onbir buçuk hesabıyla mütevellî tarafından çalıştırılacak geliri üçe bölünecektir. Biri mescid ve medresenin tamirine, bireri de medresenin müderris ve mütevellîsine verilecektir. Eğer "nema"dan fazla bir şey kalırsa, mütevellî tarafından tekrar kazanç getirecek şekilde çalıştırılarak vakıf ana paraya ilâve edilecektir.

Vakfiyeye göre, mütevellî bellidir. Müderris ise kendisi, yani Mehmed Ziyâeddin Efendi olacak ve bu iki kardeş, hayatta oldukları sürece beraber göreve devam edeceklerdir. Vefatlarından sonra ise görev oğullarına verilecek; böylece nesilden nesile devam edecektir. Yalnız müderrisliğe oğullardan "ehil ve erbab" olan atanacak, değilse hariçten ehil ve hakedene verilecektir. Zamanla vakıf bozulur, vakfiye şartlarına uyulmazsa vakıf geliri "mutlaka fakir Müslümanlara" sarfedilecektir.

Alanyalı Ziya Efendi'nin para vakfı, neticede bir evlâdiyet vakfı durumundadır. Ama tevliyetten ziyade müderris atanmak konusunda hassasiyet göstermesi dikkat çekicidir. Mütevellînin "salih evlâd" olması, dürüst-güvenilir olması yeterlidir. Ama bu vasıfları taşımak, müderrslik için yetmemektedir. Ek ve asıl olarak ders verecek seviyede, ehiyette olması gerekmektedir. Eğer bu seviyeyi tutturan evlâd varsa, o müderris olacaktır. Yoksa illâ ki evlâddan evlâda geçecek diye bir şart yoktur. "Ehil ve erbab", dışarıdan birine görev verilecektir. Vakfiyede belirtilen bu durum; eğitim ile ilgili önemli bir yaraya parmak basmaktadır. Eğitimin hakim unsuru durumunda olan eğitimcinin, mutlaka seviyeli ve kaliteli olması gerekmektedir. Zira eğitim ordusunun komuta kademesinde bir seviye kaybı; bütün millette etkisini, menfî yönde hissettirecektir. Ziya Efendi, bu durumun farkında olduğu için vakfiyesine özellikle, uyulması gereken şart olarak.yerleştirmiştir.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Mehmed Ziyâeddin Efendi (1841-1929)

Önce de belirtildiği gibi Akçeşme Medresesi'nin bilinen tek müderrisi Mehmed Ziyâeddin Efendi'dir. Alanyalı Ziya Efendi adıyla tanınan Ziyâeddin Efendi, aslen Alâiyeli (Alanya) olan Hafız Hüseyin Efendi'nin oğludur.[61] 1841 yılında Alanya'da doğmuştur. İlk tahsilden sonra Konya'ya gelerek medrese eğitimini tamamlamıştır. İmtihana girerek, kazanmış ve Akçeşme

61 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1392.

(Topraklık) Medresesi'ne müderris olmuştur.[62] Vakıflar arşivinde Mehmed Ziyâeddin Efendi'nin "müceddeden", Akçeşme'ye tayini, 26 Receb 1307/18 Mart 1890 tarihindedir.[63] Bu tayin, vakfiyenin yazılışından üç yıl sonradır. O zaman ilk atama değil, ikinci olarak tayin yenileme mahiyetindedir.

Medresesi ile aynı yerde, Kerim Dede Mahallesi'nde oturan[64] Ziya Efendi;1901 yılında 11 talebeyi okutmuştur.[65] Aynı miktarda talebe okutmaya 1903 yılında da devam etmiştir.[66] 1914'teki talebe miktarı ise, öncekileri yaklaşık üçe katlamaktadır: 31[67]. Yalnız bu tarihten sonra medrese ne zamana kadar faal olmuştur, tesbit etmek henüz mümkün olmamıştır. Uzun ömrü boyunca birçok talebe yetiştiren Ziya Efendi, 1929 yılında hacca gitme niyeti ile yola çıkmış, Mersin'de hastalanarak vefat etmiştir. Kabri Mersin'dedir. Neslini devam ettiren oğlu Vahdi Efendi de ulemâdandır. Babasının evinde ve Konya'da oturmuştur.[68]

IV. Atâiye Medresesi

A. Yeri

Vakfiyesine göre, Şems-i Tebrizi Mahallesi'nde idi. Güneyi yol, doğusu bazan yol bazan özel yol, kuzeyi Abdülhalîm ve mütevellî Seyyid İsmail Efendi mülkleri, batısı Fatma Hatun mülkü ile çevrilidir.[69] Daha yakın (1926) bir ifadeyle, Tapu Senedi'nde yeri şöyle tarif edilir: Şems Mahallesi, Muammer Bey Caddesi üzerindedir. Sağında Nâzım Efendi zevcesi Fatma Hanım arsası, solunda yol, arkası yol, cephesi yol ile sınırlanmıştır.[70]

---

62 UZ, *aynı eser*, c.I., s.179.

63 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1392.

64 VGMA, ***DN:586***, s.141; Ziya Efendi'nin oğlu Vahdi Hoca'yı tanıyan UZ, evlerinin "Topraklık Câmii karşısında, Koyunoğlu Sokağı'nda" olduğunu yazar. (Bk. ***aynı eser***, c.I., s.180.)

65 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841.

66 ***SNMU 1321 H.***, s.582.

67 ***KVS 1332 H./1330 R.***, s.551.

68 UZ, *aynı eser*, c.I., s.179-180. UZ, Vahdi Efendi'den hocalığı ile ilgili olaylar anlatır. Bu hoca, hoş sohbet, nüktedan fakat saf kalbli bir insandır. Gözünü yumup saatlerce dua etmektedir. Bir gün Vahdi Hoca'yı "gerdek duasına" çağırırlar. Bahçe içerisinde eski Konya evlerinden birisinde, meşalelerin ışığında hoca gözünü yumar ve duaya başlar. Gözünü açtığında ise etrafında ne insan kalmıştır ne de ışık..Meğer cemaat, damadı gerdeğe kattıktan sonra dağılıp gitmiştir.

69 VGMA, ***DN:582/1***, s.163.

70 Tapusuna ekli krokiye göre; solundaki ve arkasındaki yol; İmâret Sokağı'dır. Cephesindeki yol ise Tramvay Caddesi'dir ki, medreseye bu caddeden girilmektedir. Bk. VBA, ***K:16, Z:140***. Salnâmede, Tramvay Caddesi yerine "İstasyon Caddesi" ismi geçmektedir.Bk.***KVS 1332 H./1330 R.***, s.550.

Medrese bir başka belgede, eski adıyla "Sipahi Pazarı'da" ve "Atâiye ismiyle" adlandırılmış[71] olarak gösterilmektedir.[72]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medreseyi, Abdullah oğlu Mehmed Efendi yaptırmıştır.[73] Mehmed Efendi, Konya'nın Şeref Şirin Mahallesi halkındandır. Medreseyi inşa ettirdiğini anlatan ilk vakfiyesi, 10 Safer 1182/26 Haziran 1768 tarihini taşıdığına göre, en geç 1768 yılında yapılmıştır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Mehmed Efendi Medresesi'ni, kendi mülkü fakat binası tamamıyla yıkılmış olan evinin arsası üzerine yaptırmıştır. Medrese, bir mescid, bir dershâne ve 18 hücre ile bir miktar avlu ve kenîften (helâ) oluşmakta[74], 1374 zira'lık bir alanı kaplamaktadır.[75]

Mimarîsi hakkında, ayrıntı veren bir bilgiye sahip değiliz. Ama vakfiyesinde, dershâne için "dershâne-i latîf"; hücreler içinse "hücürât-ı münîfe" tabirleri kullanılırken, mescid için sadece "bir mescid" denilmiştir. Demek ki dershâne göze hoş gelecek, güzel bir şekilde, hücreler de büyükçe inşa edilmişlerdir. Fakat mimarî malzeme ve usul yönünden Atâiye'nin de diğer Osmanlı dönemi medreselerinden farksız olduğunu söyleyebiliriz. Mimarî yönden Selçuklu tipinde olmasa da devrine göre bir eğitim kurumunda bulunması gereken, insan ihtiyaçları açısından zarurî bölümlere yer verilmiştir. Müştemilât ve sonraki krokisinden hareketle

---

71 VGMA, ***DN:9/6***, Aded-i Umumî:43.

72 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.3 ve 20'de Atâiye'nin yeri, Çifte Merdiven Mahallesi, Mekteb-i Sanayi Caddesi üzerinde iki tarafı yol, Bekir Efendi Bahçesi (4 dönüm 1 evlek) ve çeşme ile çevrili olarak tanımlanmıştır. Mehmed Ferid vd., ***Konya ve Rehberi***, s.83'e göre, Atâiye Medresesi; Selçuklular devrindeki Pirinçciler Hanı'nın olduğu yerdedir. Şems-i Tebrizi ile Mevlânâ ilk defa burada görüşmüşlerdir. KONYALI, ***Konya***, s.522'de ise Atâiyye'nin Hükümet Caddesi'nde şimdiki (1960'lı yıllar) Selçuk Oteli'nin yerinde olduğunu yazar. O'na göre burada eskiden Selçuk Câmii vardır. Bu câmi yıkıldıktan sonra yerinin bir kısmına Atâiye Medresesi yapılmıştır. Medresenin sol köşesinde o câminin adını ve bazı parçalarını taşıyan bir mescid bulunmaktadır. Câminin batı ve kuzey-batı tarafında Nizâmiye Medresesi ve Türbesi vardır. SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3'te Atâiye'nin "şimdiki(1975) Selçuk Palas Oteli'nin bulunduğu yerde " olduğunu yazar. Yalnız vakfiyesinde verilen bilgi ile KONYALI'nın yer izahı tam örtüşmemektedir. Vakfiyesine göre medrese, câmi değil Mehmed Efendi'nin evi yerine yapılmıştır.

73 VGMA, ***DN:582/1***, s.163. Medreseyi daha sonra "müceddeden" yaptırarak "Atâiye ismiyle tesmiye" eyleyen ise "Konya eşrafından Mahkeme-i Ticâret Reis-i Evvel-i Esbakı merhûm el-Hac Mehmed Efendi İbn Memiş"tir. Zaten Mehmed Efendi b.Abdullah'ın vakfiyesinde yer tarifinin dışında medrese adı verilmemiştir. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.1., s.110'da ise medrese adı ve banisi şöyle yazılmıştır. "Atâiye Medresesi dimeğle marûf. Banîsi, Hacı Mehmed Efendi".

74 VGMA, ***DN:582/1***, s.163-164.

75 VBA, ***K:16, Z:140***. (Tapu senedindeki "atîk" miktarına göre 1926'da bu 1374 zira'lık alan 789.02 metrekareye düşmüştür.

medresenin genel konumunun bir avlu etrafına dizilmiş odalardan oluştuğunu tahmin edebiliriz.

Zaman bu bina üzerinde olumsuz etkisini göstermiş olmalı ki daha sonra müştemilâtı 13'e düşmüştür.[76] Zaten medrese değişik zamanlarda tamirat görmüştür.[77] Böyle olmadan da 1920'li yıllara ulaşması mümkün değildir. 1924'ten sonra ise vakıf eser durumundaki medreseye 30.000 guruş kıymet biçilmiştir.[78] (Zaten 2400 guruş "varidâtı" bulunmaktadır.) 1 Mart 1926 tarih ve 775 nolu tezkere ile Babalık Gazetesi sahibi Mazhar Bey'e satılmıştır. Daha sonra ise her nedense vazgeçilerek "aslında ibkâ "edilmiştir.[79]

D. Vakfiyesi

Atâiye Medresesi'nin, iki adet vakfiyesi bulunmaktadır. İlki bahsedilen 10 Safer 1182/2 Haziran 1768 tarihli olanıdır. Vâkıf, hayatta iken yeni gelir kaynakları ilâve ederek ikinci bir vakfiye hazırlatır. 23 Şevval 1200/19 Ağustos 1786 tarihli ikinci vakfiyesinde ise, birincisinin şartları geçerlidir.[80]

Mehmed Efendi, ilk vakfiyesinde; önce üzerinde durulan medresenin müştemilâtı hakkında bilgi verdikten sonra gelir kaynağını ve şartlarını açıklar. Buna göre gelir getirmesi için Ayakkabıcılar Çarşısı'nda (Postalciyân Sûkı) bir adet dükkânını vakfeder.

Mescidin imamlığı, vakfın tevliyeti; medresenin müderrisi üzerinde olacaktır. Müderris ise, mütevellî tayin ettiği Seyyid İsmail Efendi'dir. Müderris; ilim tahsil etmek üzere dışarıdan rağbet ederek gelen talebe-i ulûma ciddi bir ihtimam ile ihmâlden kaçınarak ders okutacak, mescidde de beş vakit hazır olan cemaate güzel bir şekilde imamlık yapacaktır.

Seyyid İsmail Efendi'nin vefatından sonra görev; aynı şartlarda "usul ve fürû" ilmini, gerekli fenleri (fünûn-ı ma'kül) bilen, ders vermeye muktedir birisine verilecektir.

Vakfın değiştirilmesi, vazifelerin azaltılıp çoğaltılması hayatta olduğu sürece kendisinde olacaktır.

Nitekim bu son hükme uygun olarak Mehmed Efendi, 18 yıl sonra bir vakfiye daha hazırlatır. Burada, medresesine önce talebe ve görevlilerin

---

76 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.20.

77 Bk. VGMA, ***DN:9/6***, Aded-i Umumî:43.

78 VBA, ***K:16, Z:140.***

79 KÖİA, ***Vukûat Defteri***, c.6., Aded-i Umumî:4865-4867. Tarihi Vukûat 20 Eylül 1926'dır. Mazhar Bey (1890-1930) için bk. ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.311-312.

80 VGMA, ***DN:582/1***, s.163-164.

faydalanması için su getirdiğini hatırlattıktan sonra yeni ilâveleri anlatır. Buna göre Attarlar Çarşısı'ndaki 1 attar dükkânını, Ayakkabıcılar Çarşısı (Haffaflar Sûkı) başında 3 dikici odasını, Sille Kırı adıyla tanınan mahaldeki 18 dönüm tarlasını ve 200 guruşluk parasını vakfeder. Vakıf şartları önceki gibi olacaktır.[81]

Böylece Atâiye'nin, kuruluşundan itibaren, ayakta kalmasını sağlayacak, giderlerini karşılayacak daimi gelir kaynakları da ortaya konmuş olmaktadır.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Atâiye'nin ilk müderrisi ve mütevellîsi, vakfiyede belirtilen Seyyid İsmail Efendi'dir. Çeyrek asra yakın hizmet veren İsmail Efendi'den yaklaşık yüz yıl sonra 1883'te müderrisi ise Hacı Ali Efendi'dir.[82] Ertesi yıl da aynı müderris göreve devam etmiştir.[83] Bu sıralar medresede Tasdikât ve Halebî dersleri okutulmaktadır. Talebe miktarı ise 38'dir.

1. İçilli Tahir Efendi (1844-1907)

1901'e gelindiğinde talebe miktarı 40 olmuştur. Müderrisi ise Tahir Efendi'dir.[84]

Tahir Efendi, İçilli Hacı Osman Efendi'nin(1808-1884) oğludur. Babası İnce Minare Dârü'l-Hadisi'nin müderris ve muhaddisidir. Osman Efendi, anlatıldığına göre müderrislikten aldığı ücreti öğrencilere dağıtırdı. Geçimini ise yılda 5 adet yazdığı Kur'an ile Anamur'da babadan kalma tarla ve bahçe gelirinden sağlardı. Bu geliri ile hacca gitmiş. Ancak döndükten sonra evlenmiştir. Tahir Efendi, bundan sonra doğmuştur. Böylesine bir ailenin çocuğu olan Tahir Efendi'nin, ilk hocası da babasıdır. Aynı zamanda Anamurlu **Salih Efendi**'nin derslerine devam ederek bu müderrisden dört icâzet almış, imtihan vererek Atâiye Medresesi'ne müderris olmuştur.

Babasının muhaddislik görevini de sürdüren İçilli Tahir Efendi, İplikçi Câmii'nde **Tertip** dersleri okutmuştur. Fazileti ve bilgin şahsiyeti ile devrinin kutbu olarak tanınmıştır. Zamanın ünlü bilgini Gilisralı Hacı Osman Efendi'nin kızı Zahide ile evlenmiş biri kız, üç çocuğu olmuştur. 1323/1907'de vefat eden Tahir Efendi, Şems Mezarlığı'na gömülmüştür.[85]

---

81 VGMA, ***DN:582/1***, s.165.
82 ***KVS 1300 H.***, s.57.
83 ***KVS 1301 H.***, s.54.
84 ***SNMU 1319 H.***, s.839.
85 SURAL, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönü ile Konya", ***aynı yer***, 25 Eylül 1975, s.3. İçilli Tahir Efendi vb. bir çok önemli şahsiyetin gömüldüğü Şems Mezarlığı, bugün Şems Parkı'dır. Şems Câmii'nin çevresinde, fakat çoğunluğu doğu tarafında olan geniş alan kabristanken 1950'den sonra bir-kaçı hariç mezarlık ortadan kaldırılarak park haline getirilmiştir.Bu mezarlıkta yatanlardan; nesli devam edip, haberi olanlar;

İçilli Tahir Efendi, değerli insanlar yetiştirmiştir. Bunlardan birisi Mehmed Arif Bey (1872-1942) dir.[86]

2. Mehmed Sâlim Efendi

İçilli Tahir Efendi'den sonra medresenin müderrisi kim olmuştur kesin bilemiyoruz. Fakat 1912 yılına ait bir vakıf kaydına göre Ali Efendi'nin "kebir oğlu Mehmed Sâlim Efendi'ye" müderrislik, "ber-vech-i hasbî" tevcih olunmuştur.[87] Bu Ali Efendi'nin Tahir Efendi'den önceki müderris olması gerekmektedir. Muhtemelen babası vefat ettiğinde küçüktür. Yetişmiş, müderrisliği alacak seviyeye gelmiş; Tahir Efendi'nin vefatı üzerine de babasının medresesine sahip çıkmıştır. Mehmed Sâlim Efendi'nin Atâiye'nin müderrisliğine tayin tarihi, 21 Safer 1330/1912'dir. Burada dikkat çekici olan, Mehmed Sâlim'in, müderrislikten ücret almadan göreve atanmasıdır. Atâiye'nin 1914 yılında talebe miktarı 10 kişidir.[88] Demek ki medrese, I.Dünya Harbi'ne kadar faal olmaya devam etmiştir.

V. Atik Müftü Dairesi / Nûriye / Kurdoğlu / Keleşzâde Medresesi

Osmanlı devri son dönem medreselerini çalışanlar için en zor konulardan birisi de medrese isimlerindeki farklılıkları aşmaktır. Çünkü zaman zaman medreseler, değişik adları almaktadırlar. Bir dönem kurucusunun, vâkıfının adını taşıyan medrese, daha sonra müderrisi veya ikinci defa tamir edip dirilten hayırseverin ismini taşıyıvermektedir.

Atik Müftü Dairesi, Nûriye-i Sağîr, Nûriye-i Kebîr, Kürt Hacı Halil veya Kurdoğlu, Keleş-zâde Medresesi; zengin isim çeşnisine bir örnektir. Tarihi seyir ve çalışan müderrislerden hareketle, uzaktan yakına gelindiği zaman problemin çözülebileceği kanaati uyanmaktadır.

---

geçmiş büyüklerinin mezarlarına sahip çıkarak başka mezarlıklara nakletmişlerdir. Sahipsiz olanlarının ise taşı ilgi çekici, değerli bulunanlarından bir kısmı Sırçalı Mezar Anıtları Müzesi'ne götürülmüştür. Sırçalı Mezar Anıtları Müzesi için bk. ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.27.

86 SURAL, ***aynı yer***, 4 Ekim 1975, s.2. SURAL'ın verdiği bilgiye göre Mehmed Ârif, İstanbul'da Cemiyet-i İslâmiye Başkanlığı yapmış; Mehmed Âkif (ERSOY) Elmalılı Hamdi (YAZIR) ile birlikte Tefsir Komisyonu üyesi olarak çalışmış, dehâ sahibi bilginlerdendir. Dehâsı ile ilgili dikkat çekici örnekler vardır.Bir defasında Fener Patriği, Kapitülasyonlar konusunda Rumca konuşur, Mehmed Ârif toplantıyı bir hafta erteler, Rumca öğrenir, Rum Kâmusu'nu ezberler ve Rumca, Patriğe cevap vererek onu susturur. Mezheplerin birleştirilmesi konusunda İranlıların da bulunduğu toplantıda Farsça konuşur. İranlılar, secde edercesine şaşkınlık ve saygı duyarak dinlerler. Sırât-ı Müstakîm,Sebilü'r-Reşad, Mahfel, Beyanü'l-Hakk'ta yazıları yayınlanan Mehmed Ârif, eşsiz bir hatiptir. Kabalığı hiç affetmeyen sert mizaclı olan bu zat, doğduğu yerde ölür. 1942'de Konya Musalla Mezarlığı'na gömülür. SURAL, ***aynı yer***, 11 Ekim 1975.

87 VGMA, ***DN:9/6***, Aded-i Umumî :43.

88 ***KVS 1332 H./1330 R.***,s.550.

Atik Müftü Dairesi, 1883'te faaldir. 35 Talebesi bulunmaktadır Müderrisi Kürt Halil Efendi'dir Okutulan dersler ise, Celâl, Dürer İzhâr'dır.[89] Aynı durumunu, talebe sayısı, müderrisi ve verilen derslerle birlikte 1884'te de korur.[90] Fakat bir anlamıyla, "Eski Müftü Medresesi" diyebileceğimiz bu medresenin yeri kesin belli değildir.[91] Nûriye ve Kurdoğlu ile aynı yerde kabul etmemiz iki sebebe dayanmaktadır. Birincisi Nûriye adı ile yeniden yapılan medresenin, yerinin medrese olmasıdır. İkinci ve daha güçlü olan neden, her üçünde de müderrisin aynı zat olmasıdır. Şu hale göre medrese, diyebiliriz ki 1900 öncesinde Eski Müftü Medresesi anlamında Atik Müftü Dairesi diye anılmış 1900'den sonra ise Nûriye Medresesi olmuştur.

Nûriye Medresesi, iki ayrı bölümden oluşmaktadır; Nûriye-i Sagîr ve Nûriye-i Kebîr.

A. Nuriye-i Kebîr Medresesi

1. Yeri, Yaptıranı

Eski idadî yolunda, İstanbul Caddesi'nde şimdiki Karma Ortaokulu veya Eski Hapishâne'ye giderken yolun solunda, Çifte Mediven Mahallesi'nde idi. 1308(1892)'de[92] tüccardan Hacı Mehmed (ö.1940) tarafından yeniden yaptırılmıştır. Daha önce ise yerinde 19.yy.da Konya halkı tarafından yaptırılan bir medrese vardır. Burası daha sonra Hacı Halil Efendi Medresesi adını almıştır.[93]

Bu medresenin yerinde şimdi aynı adı taşıyan bir câmi ve park bulunmaktadır(**Nûriye Câmii**).

Nûriye-i Kebir Medresesi'nde 1901'de müderris Hacı Hüseyin Efendi'dir, 40 talebesi vardır.[94] Hacı Hüseyin Efendi, 1903 yılında da 40 talebeye ders vermeye devam etmiştir.[95] Her iki salnâmede, Nûriye-i Kebir'in bânîsi "Hacı Hafız Efendi"dir. Görüleceği gibi isim yerine ünvan geçmektedir. Hacı Mehmed Efendi'nin ünvanı olma ihtimali vardır.

---

89 ***KVS 1300 H***, s.57.

90 ***KVS 1301 H***, s.54.

91 SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3.

92 ***KVS 1332 H.***, s.549.

93 ÖNDER, ***Maarif***, s.51; SURAL, ***aynı yer***, 6 Aralık 1975, s.3'te yapım tarihi 1900 olarak verilir. SURAL, Nuriye'nin Hacı Mehmed tarafından 1901'de yaptırıldığını yazar.; ***SNMU 1319 H***, s.839. Medresenin yeri, VBA, ***K:16,Z:140***'taki TC Tapu Senedinde şöyle belirtilmiştir:Mahalle:12, Pafta:56, Ada:233, Parsel:58. Kapladığı alan, 650 m^2'dir. Salnâmede, Hacı Mehmed Efendi'nin tam adı şöyle geçmektedir: "Gülşenzâde Hacı Mehmed Efendi".Bk.***KVS 1332 H.***, s.549.

94 ***SNMU 1319 H.***, s.839.

95 ***SNMU 1321 H.***, s.581.

Büyük Nûriye Medresesi'nde, 1914 yılı itibariyle 39 talebe okumaktadır.[96] Medrese; değişik sahalarda hizmet veren bir çok talebe yetiştirmiştir. Öğretmen Mehmed Rıza Bey, ilk ve orta tahsilden sonra yüksek tahsilini bu medresede yapmıştır.[97]

B. Nuriye-i Sağîr Medresesi

1. Yeri,Yaptıranı

Medrese, Nuriye-i Kebîr'in güney taraf bitişiğinde ayrı bir avlu içinde idi.

Salnamede bânîsi için "ahâlî" kelimesi yazılmıştır.[98] 1914 yılına ait Konya Vilâyeti Salnâmesi'nde ise, "bânîsinin ismi: Müsevvid Hacı Halil Efendi"dir ve 1310(1894) yılında yaptırılmıştır.[99]

Yeni adıyla Kurdoğlu Medresesi, Hapishâne(eski) Caddesi (önceki adıyla, Mekteb-i İdadî Caddesi) üzerindedir. Müsevvid Hacı Halil Efendi, yeniden ihya etmiştir. Yapılan medrese ve câmi Halil Efendi'nin vakfıdır.[100] Kendisi de müderrisi olmuştur.[101] Doğrusu, Hacı Halil Efendi'nin 1883'ten bu yana burada müderris olduğudur. Artık 1920 öncesinde kendi adıyla medresesi tanınır olmuştur.

Müsevvid Hacı Halil Efendi(ö.1920), aslen Harput'ludur(Elazığ). "Harputî Müsevvid., Müsevvid Kürt Hoca" diye bilinmektedir. Medrese tahsilini, Sivas ve ardından Kayseri'de Hacı Torun Efendi'de okuyarak tamamlayıp icâzet almıştır. Sonra Konya'ya gelerek yerleşmiştir. Yalnız Konya'da boş durmamış Anamurlu (Salih Efendi) vb. hocalardan faydalanarak bilgisini genişletmiştir. Müderrislik imtihanını vererek "Cezaevi yolu üzerinde bulunan ve kendi adını taşıyan câminin solunda yine kendi adına yaptırılan medreseye müderris olmuştur.[102] 1901 ve 1903'te 18 talebeye ders okutmuştur.[103] 1914'teki talebe miktarı ise, 22'dir.[104]

Halil Efendi'nin kendi adına câmi, medrese yaptırması daha doğrusu yeniden yaptırması; eğitime verdiği önemi ortaya koymaktadır. Alim bir insan olan bu zat, Konya Müftülüğü'nde müsevvid yardımcılığı,

---

96 ***KVS 1332 H.***, s.549.

97 MEMA, ***Dârü'l-İrfan Defteri***, s.64. Mehmed Rıza Bey öğretmenliğe, Konya İlk Mektep Tedrisât Meclisi'nden aldığı 4/129 no.ve 21 Eylül 1339 tarihli ehliyetnâme ile geçmiştir.

98 ***SNMU 1319 H.***, s.839; ***SNMU 1321 H.***, s.581.

99 ***KVS 1332 H.***, s.549.

100 VBA, ***K:16, Z:140.***(Medrese eve mescidin Tapu Senedi'nden.)

101 ÖNDER, ***Maarif***, s.52.; SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3.

102 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.131-132, s.35.; SURAL, ***aynı yer***, 13 Ekim 1975, s.2.

103 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839; ***SNMU 1321 H.***, s.581.

104 ***KVS 1332 H.***, s.549.

müsevvidlik[105] yapmıştır "Harputî Müsevvid" denilmesi de bundandır. Ayrıca kendi câmisinde(Nûriye), Kapu Câmii'nde, Aziziye Câmii'nde vaazlar vermiştir. Görevlerini hakkıyla yapan Halil Efendi, Orta Anadolu'da tanınmış ve fetva mercii haline gelmiştir. Dört mezhepte fıkıhla ilgili konular üzerine fetva veren Halil Efendi; kendisi de İslâm'ı titizlikle yaşayan, takva sahibi, âlim, faziletli bir şahsiyettir. Üç oğlu ile, talebesi ve damadı olan Bergamalı Hacı Hasan Efendi'yi de öyle yetiştirmiştir.[106]

Hacı Halil Efendi, 1 Rebiulevvel 1339/13 Kasım 1920 tarihinde vefat etmiş, Musalla Mezarlığı'na gömülmüştür. Mezarı, babası Resul b. Hüseyin el-Harpûtî (ö.1309), oğlu Mustafa Efendi (ö.1355/1936) ile aynı yerde, Kız Kalesi'nin kuzey tarafındadır.

2. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Halil Efendi'nin görev yaptığı medreseye (Nûriye-i Sagîr) Keleş-zâde Medresesi de denilmektedir[107]. Konya Evleri adıyla 1951'de araştırmasını yayınlayan Celîle Berk, Nûreye-i Sağîr'in yerinin resmini "Keleş Hoca Medresesi" adıyla vermiştir. Hapishâne Caddesi'nde düz, toprak damlı, tek bodrum katlı, kapıları medrese avlusuna açılan hücrelerden oluşan bu medresenin kalıntısı 1950'lerde vardır.[108] Ortasında bir havuz bulunmaktadır. Medrese odalarının girişinde üstü örtmeli birer sundurma vardır. Bu sundurma tek odanın penceresi önünde açık havaya çıkılan balkon gibidir. Altı ise odunluk-kömürlük olarak kullanılmaktadır. Medrese, Nuriye Câmii'nin güneydoğu bitişiğindedir. Yoldan(İstanbul-Karma Ortaokulu Caddesi), girdikten sonra odalar avlunun; doğu, güney ve batı taraflarında sıralanmıştır. Câmi tarafına oda yapılmamıştır. Günümüzde ise burası, mülk ev olmuştur.[109] Yol tarafından belediyece yıktırılmaya başlanmıştır. Keleş Hoca veya Çopur-zâdeler Medresesi denmesi müderris Çopur Mustafa Efendi'den (1856/1948) ileri gelmektedir.[110] Burası, medreselerin

---

[105] Müsevvidlik: Müsevvid, aslında Arapça, müsvedde-karalama-taslak yapan demektir. Buradaki müsevvidlik, fetva makamı olan müftüye fetva hazırlayan, yardımcı olan demektir. İlmiyeye aid bir tabirdir.

[106] UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.131-132, s.35.; SURAL, ***aynı yer***, 13 Ekim 1975, s.2.;"Sultan Selim Câmii Şerîfinin Sûret-i Küşâdı", ***İntibah Gazetesi***, 25 Şubat 1919. Halil Efendi, câmii açılışında konuşmuştur.

[107] SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3'te Keleş-zâde Medresesi'nin Cevizaltı Semti'nde olduğunu yazar. Bu ifade yanlıştır.

[108] BERK, ***aynı eser*** s.41.

[109] Bu bilgiyi 19 Ağustos 1996 tarihli görüşmede medreseyi yıkılmadan önce defalarca gören Hasan ÇOPUR vermiştir. Hasan ÇOPUR, medresenin özel mülke nasıl dönüştüğünü bilmemektedir. Medrese yerinde zamanımızda, Konya'da "Kör Ahmed" lakabı ile ünlenen mahallî sanatçının evi bulunmaktadır.

[110] UZ, ***aynı eser***, c.I, s.320.(Çopurzâde Mustafa Efendi, Üçler Mezarlığı'nda yatmaktadır.)

kapatılmasından sonraki yıllarda, göçmenlerin kaldığı mekân olarak da kullanılmıştır.[111]

3. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

a. Bergamalı Hacı Hasan Efendi (1867-1940)

Halil Efendi'den sonra bu medreseye, Bergamalı Hacı Hasan Efendi (1867/1940) müderris olur. Fıkıh, Kelâm ve Tevhid ilmini iyi bilen, Fıkıh'ta üstün olan Hasan Efendi, Bergama'da doğmuştur. Çeşitli yerlerde öğrenim gördükten sonra Kürt Hacı Halil Efendi'ye talebe olmuştur. Zekî, çalışkan bir insan olarak hocasının dikkatini çekmiş, hıfzını yenilemiş; kendinden aşağı öğrencilere ders vermiştir. Sonra Hocasına damat olan Bergamalı'nın, düğünü de ilginçtir. Nikâhtan sonra, millet düğün beklerken, varlıklı bir şahıs olan Halil Efendi; "sünnet üzere", bir sabah erkenden kızını Hasan Efendi'nin evine elinden tutup getirir. "Al oğlum şu emanetini" diyerek teslim eder. Dârü'l-Hilâfe'de Fıkıh ve Kur'an-ı Kerim hocalığı da yapan Bergamalı, medreseler kapatılıncaya kadar çalışmıştır. Vakur, kayınpederi gibi müttakî, "şeriatın bir santim dışına çıkmaz bir zattır." Kayınpederinin câmiinde Ramazanlar ve önemli günlerde vaazlar veren Bergamalı, 1940'ta vefat etmiş Musalla Mezarlığı'na gömülmüştür.[112]

Kürt Hacı Halil Efendi'nin medresesi 1922'de açıktır ve talebeleri vardır [113] Bu dönemde şühesiz müderrisi, Bergamalı Hasan Efendi'dir. O da "müsevvid"lik görevini yapmaktadır. Nûriye Medresesi Câmii'nde ders vermekte, tedris halkasında yaklaşık beş yüzü aşkın talebe bulunmaktadır. Bu suretle bir çok talebe yetiştirmiş, bir hayli de icâzet vermeye muvaffak olmuştur.[114]

Bergamalı Hacı Hasan Efendi, -Vakıflardan müderris olarak- 1339/1923'da 50 guruş aylık almakta ve eline 48 kuruş 20 para geçmektedir.[115] 1340'ta ise maaşı 86 guruş 20 para olmuştur.[116]

---

[111] Hüseyin oğlu müderris Çopur Mustafa'nın torunu Hasan ÇOPUR ile 24 Temmuz 1995 Pazartesi tarihli görüşme. Torun Hasan ÇOPUR'un anlattığına göre, Keleş adı, dedesinin ortağı "Keleş Mustafa Efendi"den ileri gelmektedir. Çopur Mustafa, ticaretle uğraşan varlıklı bir insandır. Ayrıca kendilerine köylerden yağlar gelmekte onlar da bakır kaplara doldurup fakirlere dağıtmaktadırlar. Dedesi imamlık da yapmıştır. Medreselerinde ise daha sonra Kürt Göçmenler, Bulgaristan'dan gelen göçmenler kalmıştır.

[112] SURAL, *aynı yer*, 29 Eylül 1975. SURAL, ayakkabıcı olan babasının müşterisi olduğu için Bergamalı Hasan Efendi'yi yakînen tanımaktadır. UYAR, Bergamalı'nın "Nuriye Medresesi Câmii'nde ders" verdiğini yazmaktadır ki; Nuriye, Kurdoğlu, Keleş isimlerinin zaten tariflerde aynı olan yeri bir daha buluşmaktadır. Bk.UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.131-132, s.36.

[113] *TBMM.Konya Vilâyeti*, s.22.

[114] UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.131-132, s.36.

[115] VBA, *Maaş ve Vezâif Defteri II*, s.16 b.

[116] VBA, *Maaş ve Vezâif Defteri II*, s.50 b.

Hacı Halil Efendi Medresesi'nde okuyarak yetişen değerli insanlar vardır. Bunlardan biri Kapı Câmii'nde 54 yıl imamlık yapıp pek çok hafız yetiştiren Hacı Haydar Efendi'dir.(1864-1949,Üçler Mezarlığı)[117]

Keleş-zâde Medresesi, son zamanlar Dârü'l-Hilâfe'de okuyan öğrencilere, yurtluk görevi de görmüştür. İhzâri 2'de okuyan Şevket Efendi, 1336-1339(1920-1923) yılları arasında bu medresede kalmıştır.[118]

Hacı Halil Efendi Medrese ve Câmii'nin, medrese ve arsası Özel İdare'ce 1930'lu yıllar satılır. Böylece bu vakıf eser de özel mülkiyete geçer.[119] Fakat daha sonra medrese yok olsa da câmisi bilindiği gibi "Nûriye" adıyla yeniden ihya edilir. Bu câmi, halen hizmet vermektedir.

VI. Avniye / Sarı Hafız Medresesi

A. Yeri

Kurucusunun lâkabından dolayı "Sarı Hafız" da denilen Avniye Medresesi, Sarı Hafız Süleyman Vehbi Efendi tarafından Sırçalı Mahallesi'nde (eski adı ile Debbağhâne Mahallesi), 1275H./1859'da yaptırılmıştır.[120]

Bu gün için bu medresenin yerinde Karatay İsmet Paşa İlkokulu bulunmaktadır. Okulun doğu tarafı, bu taraftaki Sarı Hafız Sitesi'nin bulunduğu yerler[121] Sarı Hafız Medresesi'ne aittir.[122]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Süleyman Vehbi Efendi, Nakiboğlu Medresesi'nde müderris iken medrese yapmak üzere buradan on dönüm arsa almıştır. Bu arsanın bir kısmını çok sevdiği ve komşu olmak istediği Halim-zâdelere kırk para

---

117 SURAL, *aynı yer*, 13 Ekim 1975, s.3. Hacı Haydar Efendi, Kovanağzı'ndaki bağında çalışarak, namaz vakitlerine yetişen, "dört mezhebe göre abdestli", gayretli bir insandır.

118 MEMA, ***Dârü'l-Hilâfe Defteri***, s.199.

119 VBA, ***K:16, Z:140.***

120 VGMA, ***DN:2176***, s.204; KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri I***, s.115 b.; SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3. Salnâmede, Sarı Hafız'ın yeri "Kuzgunkavak Mahallesi" gösterilmiştir. Bk.***KVS 1332 H.***, s.550.

121 Ahmet Şeref CERAN, "Avniye Medresesi Müderrisi Sarı Hafız Süleyman Vehbi Efendi", s.4. (Yayınlanmamış makale.)

122 Medreselerin kapatılmasından sonra diğer medreselerde olduğu gibi burası da satışa çıkarılır. Açık artırma ile (bil-müzayede); 1694 guruşa Halim-zâde İhsan Efendi ve Vehbi Efendiler'e 29.12.1926 trihli senetle satılır. Bk.KÖİA, ***Arazi ve Emlâk Vukûat Defteri***, c.9, Aded-i Umumî:419. Daha sonra ise Tadil Komisyonu'nun 26.12.1930 tarih ve 366 no.lu kararı ile medrese emlâkı ikiye ayrılır. "İfraz ve takim" edilerek, medrese ve arsa kısmı Sarı Hafız-zâde Vehbi Efendi'ye, ev ve bahçe kısmı ise Halim-zâde İhsan Efendi'ye geçer. KÖİA, ***Arazi ve Emlâk Vukûat Defteri***, c.9, 2. kısım, Aded-i Umumî:642-644. 1926'nın değerleri üzerinden 1694 guruş; 1.9 Türk Altını, 8.9 ABD Doları ve 1.8 İngiliz Sterlini etmektedir.Bk.SEMİZ, ***aynı eser***, s.39.

karşılığında vermiştir.[123] Sonra vakfiyesinde belirttiği üzere "Debbağhâne bitişiğinde, iki tarafı yol ve Debbağhâne dükkânları" ile sınırlı arsa üzerinde "ashâb-ı hayratın iane ve nusratı ile" medreseyi yaptırır ve "Sadece Allah'ın rızasını gözeterek" vakfeder. Medresesini, vakfiye tarihi olan 1859'larda yaptırmış olmalıdır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medresenin bir mescidi, 24 talebe odası, bazı mülhakatı ile beraber[124], bir adet dershânesi[125] vardır. Ayrıca, aynı yerde Hacı Sarı Hafız tarafından yaptırılan bir de çeşme bulunmaktadır.[126] Kalıntılarını görerek, Süleyman Vehbi Efendi'nin mimar olan torunlarından Adnan Ağırbaşlı'nın anlattığına göre, medrese iki katlıdır. Talebe odaları dubleks dairecikler şeklindedir. Bunlardan on beşi 1940'lı yıllarda bulunmaktadır.[127]

D. Vakfiyesi

Avniye veya yaygın söylenişi ile Sarı Hafız Medresesi'nin ilk vakfiyesi; Halil Efendi oğlu Sarı Hafız Seyyid Süleyman (Vehbi) Efendi'ye ait ve 1 Receb 1275/4 Şubat 1859 tarihlidir. Medresenin yeri, adı, nasıl yapıldığı, müştemilâtı hakkında bilgiler bulunan vakfiye, medresenin bizzat kendisi ile ilgilidir. Vakfiye şartlarına göre, hayatta olduğu sürece bizzat kendisi mütevellî olacaktır. Vefatından sonra ise; erkek evlâdının "ekber ve erşed" olanları mütevellî olacak, bu böylece nesiller boyu devam edecektir. Eğer erkek evlâd biterse "vaktin hakimi" tarafından, salih ve âlim bir zat mütevellî seçilecektir. Vakfiyesinin şahitleri ise, devrin meşhur simalarıdır: Konya Müftüsü Seyyid Mehmed Said Hoca ve eski Müftü Seyyid Mustafa

---

123 CERAN, *aynı yer*, s.3. Sarı Hafız Süleyman Vehbi'nin torunlarından yine aynı adı taşıyan Süleyman Vehbi'nin oğlu 1937 doğumlu Adnan AĞIRBAŞLI'nın ifadesine göre; medreselerin kapatılmasından sonra o dönemlerde Konya Milletvekili Halim-zâde İzzet Erdel, burayı kendi mülkiyetine geçirmek için Vakıflar Müdürlüğü'ne bir ihale açtırır. Bu ihaleyi o sıra Ilgın Mahmudhisar Tekkesi (Beykonak) Köyü'nde bulunan ve Beledik, Abhas Değirmenleri ile uğraşan torun Süleyman Vehbi (AĞIRBAŞLI) haber alır. Gelip, ihaleye katılır. Sonuçta arsanın büyük bir kısmı Halim-zâdeler'de az bir kısmı da Sarı Hafızlar'da kalır. Bk. CERAN, *aynı yer*, s.3-4.

124 VGMA, ***DN:586***, s.29, 38; KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri I***, s.115 b.de 25 odalı olduğu yazılıdır. Demek ki sonradan oda sayısı artırılmıştır. **KŞS 147**, s.61'de de 25 oda kayıtlıdır.

125 VGMA, ***DN:586***, s.43; ÖNDER, ***Maarif***, s.48'de 2 dershane bulunduğunu yazar.

126 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri I***, s.115 b.

127 CERAN, *aynı yer*, s.3; ÖNDER, ***Maarif***, s.48'de medresenin 1931 yılında yıktırıldığını yazar. Medrese kalıntılarını gören Mimar A.AĞIRBAŞLI ise 1937 doğumludur. Zaten, AĞIRBAŞLI da tamamını değil bir kısmını görmüştür. O zaman 1931'de ya yıktırılmamıştır ya da yıktırılan tamamı değildir. Anlaşılan medreseden bazı kısımlar 1940'lı yıllara intikal etmiştir.

Muhtar Efendi, Dersiâmdan Seyyid Abdullah ve kardeşi el-Hac Âdil Efendiler.[128]

Görüleceği gibi yukarıdaki vakfiyede, medrese ve talebe ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir vakıf ve hüküm bulunmamaktadır. Zaten Süleyman Vehbi Efendi, vakfiyede de belirttiği gibi hayır sahiplerinin yardımı ile bu müesseseyi dikebilmiştir. işleyişte gerekli olan maddî desteği ise 2 Rebiülahir1303/8 Ocak 1886 tarihli vakfiyesi ile Ömer Hulusi Efendi sağlar. Kendisi ulemâdan ve Konya'nın Durak Fakih Mahallesi sakinlerinden olan Ömer Hulusi, temiz malından üç bin guruşu, "hasbeten-lillah" vakfeder. Vakıf şartları ise şunlardır: Bu para, "onu onbirbuçuk" hesabı ile(%15) mütevellî tarafından çalıştırılacaktır(istirbah). Bu yolla temin edilen gelir (rıbh-ı nema), üçe ayrılacak; biri Avniye Medresesi'nin müderrisine, geri kalan ise mütevellîye "vazife" olacaktır. Ömer Hulusi Efendi, hayatta olduğu sürece kendisi, vefatından sonra da erkek evlâdının "aslah ve erşedi" mütevellî olacaktır. Erkek evlâdının nesli kesilirse, belde şer'î hakiminin kararıyla mütevellî tayin edilecektir. Eğer zaman içinde vakıf bozulur, hükümlerine uyulmaz hale gelinirse vakıf geliri mutlaka Müslüman fakirlere sarfedilecektir.[129]

Aynı yıl (1886), onaylanan vakfiye hükmüne göre Ömer Hulusi Efendi'ye vakfın mütevellîlik beratı, 23 Safer 1304/8 Teşrinisâni 1302/21 Kasım 1886 tarihinde verilir.[130]

Avniye Medresesi'nin yaşamasını temine yönelik üçüncü bir vakıf, Sarı Hafız Süleyman Vehbi Efendi'nin oğlu Halil Kâmil Efendi tarafından kurulur. Bu da, ikincisi gibi bir "nukudî vakıf"tır. Kuruluş 28 Zilhicce 1322/5 Mart 1905 tarihlidir. Vakfedilen miktar, "malının en temiz ve nefisinden" 20 Osmanlı altunudur. Vakıf gayesi de açıktır: medresenin ayakta kalmasını sağlamak.

Vakfiye şartları, bir önceki nukudî vakfın şartları ile paranın çalıştırılması ve sarfı konusunda aynıdır. 20 altun, mütevellî tarafından çalıştırılacaktır (onu onbirbuçuk-%15-guruştan irbâh edilecek). Buradan temin edilen gelir üç bölüme ayrılacak; biri medresenin tamirine, biri medresede "vâkıfın evlâdından müderris olan" zata, diğeri ise mütevellîye "vazîfe verilecektir." Mütevellî de, hayatta oldukça vâkıfın kendisi olacaktır. Halil Kâmil Efendi'nin vefatından sonra erkek evlâdına verilecek, bu nesiller

128 VGMA, ***DN:586***, s.29,38.
129 VGMA, ***DN:586***, s.43.
130 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:892.

boyu devam edecektir. Erkek evlâdın evlâdında "inkıraz" olursa tevliyet; kızının soyundan gelen erkek evlâdına verilecektir.

Medresenin müderrisliğine (tedrisiyet cihetine) ise; Halil Kâmil Efendi'nin oğlu, dedesinin adını taşıyan Süleyman Vehbi Efendi tasarruf edecektir. Vefatından sonra "salih erkek evlâdı" ve aynı şekilde evlâdının evlâdı bakacaktır.

Bu vakfiyede, medreseye alınacak öğrencilerle ilgili sınırlar da bulunmaktadır. Özellikle medrese hücrelerine "ehl-i ders ve hüsn-i ahlâkı meşhûr olan talebe-i ulûm" alınacaktır. Şu hale göre şart çok açıktır. Dersine çalışan, güzel ahlâklı olduğu herkes tarafından teslim edilen, ilim talebeleri ancak medreseye girebilecektir. Fakat talebelerden "su'î-hayatı tebeyyün edenler" medreseden "ihrac" olunacaklardır. Yani öğrencilerden kötü hayatı açık olan, belirtilen ilim talebesi vasıflarını taşımayanlar için tek yol gözükmektedir: medreseden atılmak. Talebeler, şartları çok açık olan iki şıktan birisini tercih durumundadırlar. Bu tercihe göre medresede kalıp-kalamayacakları belirlenmektedir. Böylece uzun uzadıya disiplin cezaları üzerinde durmaya da gerek kalmamaktadır.[131]

Kısa bir değerlendirmeye tabi tutulursa; Avniye ile ilgili üç vakviyeden son ikisi nukûdî (para) vakfıdır. Tevliyet, hepsinde erkek evlâda verilmektedir. Yalnız üçüncüde farklı olarak erkek evlâd soyunun kalmaması halinde, kız evlâttan olma erkek evlâda verilmesi şart koşulmuştur. Şu haliyle vakıflar birer evlâdiyet vakfı durumundadır. Son vakfiyede; müderrislik, medreseye alınacak talebelerle ilgili de şartlar ortaya konmuştur.

Son iki vakfiyede paranın çalıştırılması ve sarfıyla ilgili şartlar aynıdır.

E. Kurucusu ve Müderrisleri:

1. Sarı Hafız Süleyman Vehbi Efendi (ö.1874)

Süleyman Vehbi Efendi, aslen Karaman'lıdır. Karaman'a Anamur'dan gelmiş bir aileye mensuptur. Ailenin kökeni, Anamur'da "Şeyh Fudala" denilen bir önemli zata dayanmaktadır. Şeyh Fudala, asıl adı henüz bilinmeyen bir Osmanlı Kazaskeridir.[132] Verdiği bir hüküm sonucu, devlet ileri gelenleri ile görüş ayrılığına düştüğü için idam edilmez, ilmine hürmeten sürgüne gönderilir. O da Anamur'a gelerek içine kapanıp yalnız yaşar. Halk, "fazîletli şeyh" anlamında "Şeyh Fudala" der. Onun çocuklarından bir kısmı

---

131 *KŞS 147*, s.161

132 Adnan AĞIRBAŞLI'nın 11 Eylül 1995 tarihli görüşmemizde ailesinin aslı ile ilgili anlattığına göre.

Karaman'a gelerek yerleşir. İşte Süleyman Vehbi bunlardandır. Babası Halil Efendi'dir.

Süleyman Vehbi'nin medrese ve ilimle ilişkisi kökünden gelmekle beraber asıl iş, bir kaza ile başlar. Çelik-çomak oynarken bir arkadaşını bayıltır. Öldü sanır. Suçluluk duygu ve azabı ona, Karaman'ı terk ettirir. Çocuk olduğu halde kaçarak Konya'ya gelir. Sığındığı yer; medresedir. Aynı medresede okur, icâzet alır, müderris olur. O medresenin müderrisinin kızıyla da evlenir.

Torunu, Süleyman Vehbi Efendi'ye niçin "Sarı Hafız" denildiğini açıklamaktadır. Bu zata "sarı" denilir. Çünkü kaşlarına kadar sarıdır.[133]

Süleyman Vehbi'nin sığındığı medrese; Konya Müftüsü Abdülahad Efendi'nin müderrisi olduğu Nakiboğlu Medresesi'dir. O'nda okuyarak icâzet alır, dini ve aklî ilimlerde şöhret bulur.[134] İcazetnâmesi, Cemaziyelahir 1256 H./1840 M.tarihlidir.[135]

Süleyman Vehbi Efendi, "sesi ve edası güzel" bir insandır. Kıraat ilminde üstündür. Hatipliği vardır. Bir ara Hicaz'a gider. Ravza-i Mutahhara'da Cuma Hutbesi okur, Cuma Namazı kıldırır. Bütün Harem-i Şerif halkının hürmet ve takdirini kazanır. Güzel yazı da yazmaktadır. Hattatlığı Alâiyeli (Alanyalı) Abdülgani Vehbi Efendi'den öğrenmiştir. Sülüs, nesih ve talik yazıları güzel yazmaktadır. Tezhip, nakış ve cilt sanatlarında özel merakı ve ustalığı vardır. "Sarı Hafız" diye şöhret bulması hafızlığındandır. "Hafız-ı Kur'an"dır. Hocasının medresesinden sonra kurduğu Avniye Medresesi'nde uzun süre bir çok "faziletli, seçkin âlim yetiştirmiştir."[136]

Sarı Hafız Süleyman Vehbi Efendi, 1290 R./1874 M.yılında vefat eder ve "Şems-i Tebrizi haziresine gömülür."[137] Şems Mezarlığı'nın Park yapılması üzerine, adını taşıyan torunu Süleyman Vehbi (AĞIRBAŞLI) tarafından mezarı, Musalla Mezarlığı'na taşınır. Mezar taşında, şunlar yazılıdır: "Hüve'l-bakî. el-Merhum ve'l-mağfuru'n-leh Müderrisîn-i kiramdan Karamanî el-Hac Sarı Hafız Efendi'nin ruhu içün fatiha-Ö.1290."[138]

---

133 Torun A.AĞIRBAŞLI ile aynı görüşme.

134 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, Ekim 1949, S.131-132, s.24.

135 Aslı Adnan AĞIRBAŞLI özel kolleksiyonundadır.

136 UYAR, "Hattatlar".***aynı yer***, Ekim 1949, S.131-132, s.24.

137 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas I***, s.115 b. de yanlışlıkla ölüm tarihi 1296 verilir. Aynı yanlışlık; Selçuk ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 13 Mart 1976, s.3'te de yer alır. ES, 1307/1891'de vefat edip Musalla'ya defnedildiğini yazar.

138 Musalla'da Sarı Hafız Efendi (Süleyman Vehbi), eşi Abdulahad Efendi'nin kızı Fatma Hanım (ö 1326), oğlu Halil Kâmil Efendi, ö.1332, torunu Hoca Süleyman Vehbi AĞIRBAŞLI (ö.1958)'nın mezarları yanyanadır.

Kapu Câmii'nin hatiplik, Ferhuniye Mahallesi'ndeki Hızır-Hilyas Ayabakan Tekkesi vakıflarının mütevellîk görevlerini[139] de yapan Sarı Hafız, pek çok değerli insan yetiştirmiştir. "Kâşif" mahlası ile şiirler yazan Ömer Efendi(ö.1296) bunlardandır.[140] Bu mahlas, derslerdeki kudretinden dolayı hocası tarafından verilmiştir. Hattat ve mücellid Halim-zâde Ahmet Efendi (ö-1335)[141] Hattat Hacı Ali Haydar Efendi (ö 1915)[142], Hacı Mükremin Efendi (ö.1915), Müftü Aladağlı Ahmet Rüştü Efendi[143], Sarı Hafız Süleyman Vehbi'nin talebelerinden birkaçıdır.

2. Aladağlı Ahmed Rüştü Efendi

Sarı Hafız'dan sonra Avniye Medresesi'nin Müderrisi Aladağlı Ahmed Rüştü Efendi olmuştur. Salnâmede geçen Hacı Ahmed Efendi[144] ile Aladağlı aynı zattır. Medresede Celâl, Tasdikât ve Meânî derslerini okutmuştur. 1883-84'te medresenin 50'şer talebesi bulunmaktadır. Aladağlı Ahmed Rüştü Efendi üzerinde, Zaferiye Medresesi kısmında durulacaktır.

3. Ömer Hulûsi Efendi

1901 yılında ise Sarı Hafız Medresesi'nin müderrisi Ömer Efendi'dir. 30 talebeyi okutmaktadır.[145] Aynı miktarda talebeye ders okutmaya 1903 yılında da devam etmiştir.[146]

Ömer Efendi'nin Avniye'ye para vakfı kuran (1303) Ömer Hulusi olma ihtimali büyüktür. Ali Efendi'nin çocuğu olan Ömer Hulûsi Efendi, zaten ulemâdan bir zattır.

4. Halil Kâmil Efendi (Ö.1916)

Ömer Efendi'nin ne kadar müderrislik yaptığını bilemiyoruz. Fakat Konya Şer'iye Siciline geçen Halil Kâmil Efendi'nin vakıf şartlarına göre 1905'ten itibaren müderris, oğlu Süleyman Vehbi Efendi'dir.[147] Dedesi ile aynı adı taşıyan Sarı Hâfız'ın torunu Vehbi Efendi, 1306 R./1890 doğumludur.[148] Şu hale göre 15 yaşında müderris olmaktadır. Halbuki babası, hayattadır ve 1332 R./1916 da vefat etmiştir. Makul olanı Ömer (Hulûsi) Efendi'den sonra Halil Kâmil Efendi'nin müderrisliğidir.

---

139 CERAN, ***aynı yer***, s.2. A.AĞIRBAŞLI'nın anlattığına göre Sarı Hafız, padişahın davetiyle İstanbul'a giderek bir Ramazan imamlık da yapmıştır.

140 Sâdettin Nüzhet (ERGUN) vd., ***Halkıyat ve Harsiyat***, s.336.

141 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.109, s.12. .

142 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S 108, s 18

143 CERAN, ***aynı yer***, s.3.

144 ***KVS 1300 H.***, s.56; ***KVS 1301 H.***, s.53.

145 ***SNMU 1319 H.***, s.839.

146 ***SNMU 1321 H.***, s.581.

147 ***KŞS 147***, s.161.

148 Bk.Süleyman Vehbi AĞIRBAŞLI'ya ait "Kisve-i İlmiye Vesikası", Adnan AĞIRBAŞLI kolleksiyonu.

Vakfiyesinde kendisinden mütevellî olarak bahsetmiştir. Yalnız Ömer Hulûsi Efendi'nin vakfiyesinde de aynı durum vardır. O da kendisinden mütevellî olarak bahsetmiştir, ama müderrislik de yapmıştır. Şu hale göre Ömer Efendi'den sonra müderrislik Sarı Hafız'ın oğlu Halil Kâmil Efendi'dedir.[149] Vakfiye şartı gereği müderris olması gereken torun Süleyman Vehbi'nin müderrisliği, babasından sonraya kalmaktadır. 1916'dan sonra ise müderrislik yapıp-yapmadığını kesinleştirmek mümkün olmamıştır.

Bir ara Hadimli Mehmet Vehbi Efendi de Sarı Hafız Medresesi'nde ders okutmuştur. Ulemadan Abdurrahman Efendi oğlu Halil Efendi talebelerindendir.[150]

Diğer medreseler gibi Sarı Hafız Medresesi de halkla irtibat halindedir. Bu irtibatla ilişkili olarak, zaman zaman şer'î sicil kayıtlarına geçmektedir. İşte 1904 yılında görülen bir davada dinlenilen üç şahitten birisi, "Sarı Hafız Medresesi'nde talebe-i ulumdan" Ali oğlu Hasan Efendi'dir.[151]

Avniye veya Sarı Hafız Medresesi'nin Şu hale göre en çok adının geçtiği dönem kurucusunun hayatta olduğu zamandır. Sarı Hafız Süleyman Vehbi Efendi devrini takip eden talebesi, Aladağlı Ahmet Efendi'nin zamanında da rağbet edilen medreselerden olmuştur. Bunu talebe miktarı da göstermektedir. Daha sonra ise talebe sayısının 50'den 30'a düştüğünü görüyoruz. 1914'te "Sarı Hafız Avniye Medresesi"nde okuyan talebe miktarı, 50'dir.[152] Buradan, yeniden medresenin rağbete geçtiğini anlıyoruz. 1914'ten sonraki durumunu takip edemediğimiz medresenin; bina, arsa ve bahçesi ile ilgili gelişmeler daha önce verilmiştir.

---

149 Halil Kâmil Efendi, torunu A.AĞIRBŞLI'nın anlattığına göre 40 yaşlarında ve apandisiten ölmüştür. Gençtir. Ama o sıra Konya'da ameliyat yapılamamaktadır.

150 ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.II, s.46.

151 ***KŞS 147***, s.40.

152 ***KVS 1332 H.***,s.550.

VII. Bityemez / Adanalı Ömer Efendi Medresesi

A. Yeri

Ahmed Dede Caddesi'nde idi.[153] Bu medrese Adanalı Ömer Efendi tarafından kurulmuştur.[154] 1300 ve 1301 H. Konya Vilâyet Salnâmeleri'nde yer alıp 1319 H. Maarif Nezareti Salnâmesi'nde bulunmaması, 1332 H. Konya Vilâyeti Salnâmesi'nde olması farklı ihtimalleri düşündürmektedir. Fakat medresenin, 1914'te açık, 1926'da da yer olarak var olması burada değerlendirmeye alınmasını gerektirmiştir.

Bityemez Medresesi'nin bir adı da, müderris ve "bânîsi"nden dolayı Adanalı Ömer Efendi Medresesi'dir.[155] 1882'de müderrisi Adanalı Ömer Efendi'dir; 30 talebeye Molla Câmî, İzhâr, Hayalî okutmuştur.[156] 1883'te de aynı durum devam etmiştir. Talebe, müderris ve okutulan derslerde bir değişiklik yoktur.[157]

Bityemez Medresesi'nin 1883'ten sonrasını, 1914 yılına kadar takip şansımız olmamıştır. 1914 yılında 23 talebesi bulunmaktadır.[158] Medrese, büyük bir ihtimalle I.Dünya Harbi'nin bitirici şartlarını yaşamış olmalıdır. 25 Teşrinisani 1926 tarihli bir "vukûat" kaydına göre, bu tarihte açık artırma ile satışa çıkarılmıştır. Satışa arzeden Muhasebe-i Husûsiye Müdürü'dür.(Vilâyet Özel İdare Müd.) Ahmet Dede Caddesi'nde 167 kapı numarası ile kayıtlı medresenin alanı 2076 zira' (yaklaşık 1860 m^2.), vergiye esas kabul edilen yeni kıymeti ise 121 bin guruştur. Bu fiyata Kuzgunkavak Mahallesi'nden Çiftçizâde Osman Efendi satın almıştır.[159]

---

153 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri I***, Sıra No:4011; ***Arsa ve Emlâk Defteri***, c.6, Sıra No:5333. Burada medresenin sınırları da tarif edilmektedir. Ön tarafı yol olan medresenin, sağ tarafı Müderris Harun Efendi evi, sol tarafı Kör Hasan ve Köse Mustafa mirasçıları, arkası Çiftçinin Mehmet Efendi ve kısmen Büyük-zâde Mustafa Efendi ve kısmen Tevfik Efendi'ye ait haneler ile çevrilidir. SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3'te medresenin adından hareket ederek Bityemez Medresesi'nin, Bityemez Mahallesi'nde olduğu ihtimalini ileri sürer.

154 ***KVS 1332 H.***, s.549. Aynı yerde verilen bilgiye göre, medrese "Kuzgunkavak Mahallesi"nde bulunmaktadır.

155 KÖİA, ***Vukuat Defteri*** ,c ,6, Sıra No:5333.

156 ***KVS 1300 H.***, s.56.

157 ***KVS 1301 H.***, s.53.

158 ***KVS 1332 H.***, s.549.

159 KÖİA, ***Vukuat Defteri***:6, Sıra No:5333. Bir fikir vermesi açısından belirtmek gerekirse, 1926'nın para değerlerine göre Adanalı Ömer Efendi Medresesi; 137 Türk Altını, 637 ABD Doları, 130 İngiliz Sterlini etmektedir. Bk.SEMİZ, ***aynı eser***, s.39.

VIII. Cıvıloğlu / Hacı Hasan Medresesi

A. Yeri

Fakih Dede Mahallesi'nde kendi adını taşıyan Cıvıloğlu Sokağı'nda idi.[160] Piri Mehmet Paşa Câmii'ne yakın, bugün için aynı adla anılan Cıvıloğlu Câmii'nin hemen batısındadır.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medrese, tesbit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa 1739 yılında Malaslı Hacı Hasan Efendi tarafından yaptırılmıştır.[161] 1834'te yeniden yaptırılmıştır. Günümüzde, medrese yerindeki binanın doğu girişinde bulunan kitabe de bu bilgiyi desteklemektedir. Zira kitabeye göre, aslında 1834'ten önce de burada bir medrese vardır. II.Mahmud devrinde ikinci olarak ihya edilmiştir. Yine aynı kitabeye göre yaptıran zat "müfessir ve muhaddis" olan Hacı Hasan Efendi'dir.[162] Ali oğlu Hacı Hasan Efendi, ilk müderrisidir. 1914 salnâmesine yazıldığı şekliyle "bânî-i sânîsi", Hacı Mustafa Efendi'dir.[163] Fakat, baştan itibaren alınırsa, Mustafa Efendi'nin "ikinci" yaptıran olmadığı anlaşılmaktadır. Zira medrese, defalarca yenilenmiş bulunmaktadır.

C. Mimarisi ve Müştemilâtı

1834'teki yapısıyla medresenin, 8 oda, bir dershâne ve önünde bir miktar bahçesi bulunmaktadır.[164]

1848'de 19 hücre, 8'i çömez olmak üzere toplam 14 talebesi olan medrese[165], oda yönünden geriler. 1886'da 12 hücre ve bir dershâneden müteşekkildir. Fakat daha sonra, medrese müştemilâtının 22 olduğunu görüyoruz.[166] Medresenin, malzeme ve yapı yönünden, tipik Osmanlı devri Konya Medreselerine benzediğini tahmin etmek mümkündür.

D. Vakfiyesi

Medreseyi, Sudirhemi (Sille) Nahiyesi'ne bağlı Malaslı Hacı Hasan Efendi' yaptırmıştır. Eserini yaşatmak üzere, 20 Rebiülevvel 1152/27 Haziran 1739'da bir de vakıf kurar. 700 guruşluk para vakfı ile ilgili

---

160 KÖİA, ***Merkeze Aid Esas Emlâk Defteri:4***, S.11, Sıra No:326. Burada bânîsinin "Mahalle ahalisi" olduğu yazılıdır. Anlaşılan 1834'ten sonra medrese kaçıncı defa olarak yeniden yapılmış olmalıdır.

161 Aynı medresenin Vakfiye kısmına bk.

162 ÖNDER, ***Maarif***, s.46; ES, "Konya Ansiklopedisi", ***aynı yer***, 25 Temmuz 1975, s.4; SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3'te 1834 yılında Hacı Hasan Efendi tarafından yaptırıldığını yazarlar. Burada isim ve yapım tarihi karıştırılmıştır.

163 ***KVS 1332 H.***, s.550.

164 ***KŞS 32***, s.292.

165 TUŞ, ***aynı eser***, s.155.

166 KÖİA, ***Merkeze Aid Esas Emlâk Defteri:4***, s.11.

vakfiyesine göre bu para, çalıştırılıp geliri medreseye harcanacaktır. Bundan böyle Medresenin müderrisi de Şeyh İbrahim Efendi olacaktır.[167] Aynı yerde; Hasan Efendi, Hoca Hasan Mahallesi'nde ikinci bir medrese daha yaptırdığını ve müderrisliğine damadı Hasan Efendi'nin tayin edildiğini zikretmektedir. Vakfiyeye göre her iki müderris de görevleri karşılığı vakıftan günlük üçer "cedid akçe" alacaklardır. Medrese, daha sonra iki bin guruşluk nukudî vakıfla desteklenmiştir.[168]

Son zamanlarda medrese Pîr Esad Vakfı'na aittir. Bu vakıf, Konya içinde mal varlığı en zengin olan vakıflardandır.[169] Bu doğrultuda, 1914 yılı medrese gelirinin 5.000 guruş[170] olduğunu belirtmekte fayda vardır.

E. Müderrisleri

1. Aladağlı Hacı Mustafa Efendi (Ö.1915)

Cıvıloğlu Medresesi'nin 1882'de müderrisi, Hacı Mustafa Efendi'dir. 65 talebeye Hüsniye, Câmî ve İzhâr okutmaktadır.[171] 1883'te de Hacı Mustafa Efendi'nin göreve, aynı şekilde devam ettiğini görüyoruz. Ders ve talebe miktarında bir değişiklik yoktur.[172] Fakat 1901'e gelindiğinde talebe miktarında azalma vardır. Sayı 45'e düşmüştür.[173] Müderris yine Hacı Mustafa Efendi'dir. Hacı Mustafa Efendi, 1903'te de 45 talebeyi okutmaya devam eder.[174] Sadece salnâmeler gözönünde tutulursa 20 yıl aynı medresede görev yapmıştır. Önce ve sonrasıyla Hacı Mustafa Efendi'nin, Cıvıloğlu Medresesi'ndeki müderrislik süresi çok daha uzundur.

Memleketinden dolayı Aladağlı Mustafa Efendi de denilen Hacı Mustafa Efendi, Akşehir'de tahsilini tamamladıktan sonra Cıvıloğlu'nda göreve başlamış ve burada 40 yıl müderrislik yapmıştır. Medresesini yeniden yaptırdığı için, "bânî-i sânî" olarak anılan Mustafa Efendi'nin 1914'teki talebe miktarı 153 kişidir.[175] Bu talebe miktarı ile Cıvıloğlu, en kalabalık medrese durumundadır. Elbette, talebe adedi, medreseye ve özellikle müderrisine rağbeti de ortaya koymaktadır.

---

167 ***KŞS 32***, s.292-293.

168 KÖİA, ***Merkeze Aid Esas Emlâk Defteri:4***, s.10 ve 11'de bu vakfa ait 36 hane, 2 bahçe, 1 samanlık, 2 hariciye, 1 ahır kayıtlıdır ki; vakıflarla ilgili başka onlarca mal varlığı bulunmaktadır.

169 KUTLU, ***aynı eser***, s.84-85.

170 ***KVS 1332 H.***, s.550.

171 ***KVS 1300 H.***, s.55.

172 ***KVS 1301 H.***, s.52.

173 ***SNMU 1319 H.***, s.841.

174 ***SNMU 1321 H.***, s.582.

175 ***KVS 1332 H.***, s.550.

Uzun süreli müderrisliğinin yanında Mustafa Efendi, aynı zamanda Nakşi şeyhliği de yapmıştır. 1331/1915 yılında vefat ederek Yağlıtaş Mezarlığı'na gömülmüştür.[176]

Hacı Mustafa Efendi, Cıvıloğlu Medresesi'nin müderrisliğinin yanında mütevellîliğini de yapmıştır.[177] Onun vefatından sonra bu medresede eğitim hayatının kesintiye uğradığını görüyoruz. Kesinti medreselerle ilgili II.Meşrutiyet sonrası değişikliklerle ve dönemin normal dışı durumuyla da yakından ilişkilidir. Zira genç insan nüfusumuzu cepheye çeken I.Dünya Harbi'nden sonra Cıvıloğlu Medresesi bir müddet Erzurum muhacirlerinin iskân edildiği yer[178] olmuştur. Demek ki medrese hücrelerinde talebe bulunmamaktadır.

1924'ten sonra medrese, bilinen son müderrisi Aladağlı Mustafa Efendi'nin çocuklarının ilgisizliği yüzünen[179] resmî kurumların eline geçmiştir. 1952 yılnda, "Hafız Yetiştirme ve İlerletme Derneği" tarafından satın alınarak 1965 sonunda biten bu günkü bina yapılmıştır.[180]

Cıvıloğlu Medresesi'nde tahsil görerek yıllarca ülkeye hizmet eden değerli din adamı ve müderrisler bulunmaktadır. Bunlardan biri de Mangırcızâde Ömer Efendi'dir.(Konya 1897-Akşehir 1937.) Ömer Efendi, Cıvıloğlu Medresesi'nde icâzet aldıktan sonra "Çumralı Medresesi"nde, Akşehir'deki "Islah-ı Medâris"te müderrislikler, ayrıca vaaz ve hatiplikler yapmıştır.[181]

IX. Daire-i Cedidiye Medresesi

A. Yeri

Cedidiye Mahallesi'nde idi.[182] Cedidiye Mahallesi ise, Anıt civarıdır.[183]

Yaptıranı, yapım tarihi, müştemilâtı ve varsa vakfiyesi hakkında bilgi bulamadığımız bu medrese; 1882,.83 yıllarında faaldir. Tahminimiz mahalle

---

176 Ahmet Şeref CERAN, "Asırlık Fedâkâr Bir Din Muallimi Hotamışlı Mehmet Fatih Göktay Efendi", ***Ufuk Dergisi***, Mayıs 1995 Konya, S.6, s.51. Aladağlı Mustafa Efendi'nin cesedi, Yağlıtaş Mezarlığı'nın 1926'da kaldırılması üzerine (Hakimiyet-i Milliye İlkokulu=Mehmet Âkif İlköğretim Okulu, Eski Garaj yapılır.) Alibeyhüyüğü'ndeki yeni mezarına nakledilmiştir. Hotamışlı Mehmet Fatih GÖKTAY Hoca, kızı Şerife Hanım'dan torunudur. Bk.***aynı yer***.

177 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, s.11

178 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***aynı yer***, 25 Temmuz 1975, s.4.

179 CERAN, ***aynı yazı***, s.51.

180 Medrese yerine dikilen altı katlı binanın kitabesinden. Günümüzde (Ekim 1996), bu bina da perişan vaziyettedir.

181 ***1973 Konya İl Yıllığı***, s.319.

182 SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3.

183 ***Konya Şehri İmar Komisyonu Raporu***, s.26

halkı tarafından kurulmuş, devrine göre kenarda bir medrese olmalıdır. Zaten medrese; kurucusu veya müderrisi ile değil, mahallesinin adıyla anılmıştır.

B. Eğitim-Öğretim

Cedidiye Medresesi'nin 1882'de müderrisi Ali Efendi'dir. Ali Efendi, bu tarihte 47 öğrenciye **Hayâlî** ve **Molla Câmî** derslerini okutmuştur.[184] Mahallenin adıyla anılan medrese olmasına rağmen talebe miktarı dikkat çekicidir.

1883'te Cedidiye'nin müderrisi Ali Efendi değildir. Hüseyin Efendi, yeni müderrisidir. Demek ki Ali Efendi, 1883'te görevi Hüseyin Efendi'ye devretmiştir. Müderris değişmiştir. Fakat talebe sayısı ve dersler aynıdır. Hüseyin Efendi de 47 talebeye **Hayâlî** ve **Molla Câmî** derslerini okutmaya devam etmiştir.[185]

Cedidiye'nin 1319 H.Maarif Salnâmesi'nde yer almaması dikkat çekidir. Üstelik bu mahallede kayıtlı bir başka medresenin de bulunmaması, Cedidiye Medresesi'nin 1091'lere gelmediği ihtimalini düşündürmektedir.

X. Fethiye ve Karahafız Medreseleri

A. Fethiye Medresesi

1. Yeri ve Vakıfları

Kalecik Mahallesi'nde Hacı Hasan Câmii bitişiğinde idi.[186] Burası Hükümet binasının batı tarafı yakınında, eski Ticaret ve Sanayi Odası'nın bulunduğu yerdedir.[187] Onun için 1914 salnâmesinde yeri, "hükümet ittisalinde"[188] olarak tarif edilmiştir.

---

184 ***KVS 1300 H.***, s.55

185 ***KVS 1301 H.***, s.52.

186 VGMA, ***DN:2178***, s.379.Buraya 1939'da "Hâce Hasan Mahallesi" denilmektedir.***KŞS 32***, s.293. İplikçi Câmii'ne yakın bir Hoca Hasan Câmii vardır. Bk.KONYALI, ***Konya***, s.400.

187 SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3. KONYALI, ***Konya Tarihi***,s.372'de medresenin yerine Kayalı Park'a bakan (eski) postahânenin yapıldığını, medreseden önce ise burada Müstevfi Hamamı'nın bulunduğunu yazar. Hamamın yerine Fethiye Medresesi yapılmıştır. Hamamın bitişiğinde ise Darü'l-Huffaz ve Darü'l-Hadis vardır. KÜÇÜKDAĞ ise, Kürkçü Hamamı'nın eski ve yeni PTT binalarının oturduğu alanı içine aldığını ve Hacı Hasan Câmii'nin kuzey batısında olduğunu tesbit eder. Hacı Hasan Medresesi, bu câminin kuzeyinde, hamamın doğusundadır. Medresenin yerinde, bugün PTT binasının doğusundaki umumi helâ inşa edilmiştir. Bk.Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Alâeddin Darü'ş-Şifası ve Darü'ş-Şifa Medresesi'ne dair Bazı Belgeler", ***S.Ü.Tıp Fakültesi Dergisi***, c.VI, S.3 Konya 1990, s.320.

188 ***KVS 1332 H.***, s.550

2. Yaptıran-Yapım Tarihi:

Fethiye Medresesi, Konya ulemâsından Hacı Hasan tarafından yaptırılmıştır.[189] Daha sonra 1290(1874) yılında Hacı Abdürrahim Efendi tarafından ihya edilmiştir.[190]

3. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese, 1739'da biri üst katta, dokuzu zeminde olmak üzere toplam 10 oda, bir dershâne, bir câmii ve bir avludan ibarettir.[191]

Daha sonra ise bir hayır sahibi, medrese için büyük bir havuz ile şadırvan yaptırır. Ayrıca bunların su yolları tamirine harcanmak üzere de bin guruş vakfeder.[192] 1896'da medrese, 13 oda ve bir dershâne olarak yeniden yapılmıştır.[193]

4. Müderrisleri

a. Mustafa Muhtar Efendi

Medrese, 1255 H./1839 M.yılında Hacı Musa oğlu Seyyid Hafız Mustafa Muhtar'a tevcih edilmiştir.[194]

Müderris Mustafa Muhtar Efendi, hafızdır. Bu özelliğinden dolayı "Kara Hafız" denilmiş[195] ve asıl isminden çok ünlenen, bu sıfatı olmuştur. Uzun bir süre Fethiye Medresesi'nde müderrislik yapan ve birçok talebe yetiştiren Mustafa Muhtar Efendi, daha sonra Konya Müftüsü de olur. Vefatından önce, sıfatıyla anılan Karahafız Medresesi'ni yaptırır. Kendisi de ilk müderrisi olur. Kara Hafız Mustafa Muhtar Efendi, 1287 H./1870 M.de vefat etmiş ve Mevlânâ Dergâhı Mezarlığı'na gömülmüştür.[196]

Bu tarihten sonra 1313 H./1896 M.yılına kadar Fethiye Medresesi'nin atıl kaldığı kanaati uyanmaktadır. Çünkü Konya medreselerini veren 1300 ve 1301 Konya Vilâyeti Salnâmeleri'nde yer almamıştır. Fakat 1319 Maarif Nezareti Salnâmesi'nde yer almaktadır. Sebep şudur: Kara Hafız Mustafa Muhtar'ın iki oğlu, babalarının sıfatını taşıyan yeni medreselerinin yanında; Karahafız'ın eskiden görev yaptığı Fethiye

---

189 ÖRDER, ***Maarif***, s.47; SURAL, ***aynı yer*** , 4 Ağustos 1975, s.3'te medresenin 1839'da yaptırıldığını yazarlar. Halbuki, medrese içinde Ali Ruşen Ağa'nın hayrına yaptırdığı, havuz, şadırvan ve bunların bakımı için vakfettiği bin guruşluk vakfiyesi, 1236 H./1821 M. tarihlidir. Şu hale göre medresenin daha önce yapılmış olması gerekmektedir. Zaten Hacı Hasan'ın iki ayrı medresesi için hazırlattığı vakfiyesi (Cıvıloğlu Medresesi'ne bk.) 20 Rebiülevvel 1152/27 Haziran 1739 tarihlidir. Bk.**KŞS 32**, s.293.

190 ***KVS 1332 H.***, s.550. Konu üzerinde "Müderrisleri" kısmında geniş bilgi verilmektedir.

191 ***KŞS 32***, s.293.

192 VGMA, ***DN:2176***, s.402 (vakfiye tarihi, 1 Recep 1236/4 Nisan 1821'dir.)

193 Mustafa Muhtar kısmına bk.

194 VGMA,**DN:2176**, s.379.

195 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.127-128, s.15.

196 ÖNDER, ***Maarif***, s.47; UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.127-128, s.15.

Medresesi'ne de sahip çıkarlar. Harab olan medreseyi, yeniden yaptırmayı başarırlar. Bu iş elbette ki hayır sahiplerinin de yardım ve destekleriyle olmuştur. Artık Fethiye Medresesi'nin, 13 hücre ve bir dershânesi vardır. Bu yeniden ihya işinin yapıldığı tarih, Konya Vilâyeti Salnâmesi'nden alınarak daha önce belirtildiği gibi 1290'dır. Ama vakfiyesi, Recep 1313 /Ocak 1896[197] tarihini taşımaktadır.

Mustafa Muhtar'ın iki oğlu, ikisi de dersiam olan Abdürrahim ve Hacı Ahmet Efendi'lerdir. İki kardeş, gelir kaynağı olarak da kendi malları olan iki ayrı terzi dükkânını vakfederler. Şu hale göre bu tarihten itibaren Kara Hafız-zâdelerin himayesinde olan Fethiye Medresesi'nin Karahafız Medresesi ile aynı olduğu düşünülmektedir.[198] Bu durum yanıltıcı olmuştur. Çünkü H.1313'ten sonraki tarihlerde Fethiye Medresesi, Karahafız Medresesi'nden ayrı olarak salnâmede zikredildiği gibi diğer kaynaklara da ayrı geçmiştir. Şu hale göre müstakil müderrisli medrese olarak devam etmiştir.

b. Hacı Ahmet Efendi (ö.1909)

1901'de Fethiye Medresesi'nin müderrisi Hacı Ahmet Efendi'dir. 10 talebeyi okutmaktadır.[199] Ahmed Efendi, 1903'te de 10 talebeyi okutmaya devam etmiştir.[200]

Anlaşılacağı üzere bu Hacı Ahmet Efendi, Fethiye Medresesi'ni yeniden dirilten Kara Hafız Mustafa Muhtar Efendi'nin iki oğlundan biri olan Hacı Ahmet Efendi'dir. Çünkü, 17 Receb 1313 tarihli vakfiyelerine göre, medreselerin müderrisleri hayatta oldukça iki kardeş olacaktır. Ve bu işi, ücret almadan "hasbî" olarak yapacaklardır.[201] Şu hale göre Müderris Hacı Ahmet Efendi, 1313/1896'dan bu yana Fethiye Medresesi'nin Müderrisidir. İki vâkıf kardeşin, tedrisiyet ile ilgili vakfiyelerine geçen başka şartları da vardır. Ona göre, vafatlarından sonra evlâdlarının "ehil ve erbâb" olanları müderris olacaktır. Üstelik müderrisliğe ehil kendi evlâdları varken başkası "asla" atanmayacaktır. Ama "ehil ve erbâb" evlâd bulunmazsa, dışarıdan "ehil ve erbâb" müderris tayin edilecektir.

Vakfiye şartlarına göre, Kara Hafızlar'ın zükur(erkek) kolundan ehil bir müderris bulunamamış olmalı ki, Fethiye Medresesi'nin müderrisliği 1909'larda boş kalmıştır. Şu hale göre bu yıllar Hacı Ahmet Efendi vefat etmiş olmalıdır.

---

197 VGMA, ***VD:592***, s.88; ***KŞS 132***, s.22.
198 ÖNDER, ***Maarif***, s.47.
199 ***SNMU 1319 H.***, s.839
200 ***SNMU 1321 H.***, s.581.
201 VGMA, ***DN:592***, s.89.

Hacı Ahmet Efendi, sözüne itibar edilen bir şahsiyettir. Onun için Şer'i Mahkeme'de şahitlikler etmiştir.[202] Ulemâdan bir şahsiyet olarak1299 H./ 1882'den itibaren taşıdığı rütbe "Edirne Ruûsu"dur.[203]

c. Naim Hâzım (ONAT,1889-1953)

1909 yılından itibaren Fethiye Medresesi'nin Müderrisi Naim Hâzım'dır.[204] Bu yıllar, medresenin müderrisliği açıktır. "Geniş bir alanı kaplıyan" Fethiye Medresesi'nin talebe hücreleri tamam değildir. Naim Hâzım, bu medresenin müderrisliğine atanmak için müracat eder. Fakat yakın icâzet almış bu 20 yaşındaki müderris adayına güçlü bir rakip çıkar. Hükümet Konağı arkasındaki mescidde talebe okutan ve âlim bir hoca sayılan, Aksekili Mehmet Efendi'de Fethiye'nin müderrisliğine talip olanlardandır. Müftü Aladağlı Hacı Ahmet Efendi başkanlığında kurulan imtihan heyeti önünde, imtihan edilirler. Ve diğerlerine tercihen Naim Hâzım, Fethiye Medresesi'ne müderris olur.[205]

Müderrisliğin kazanılmasında, Naim Hâzım'ın kendini iyi yetiştirme gayreti yanında aslen anne tarafından da olsa Kara Hafızlara mensup olmasının rolü olmalıdır. Zira annesi, Kara Hafız Mustafa Muhtar Efendi'nin kızı Şerife Hanım'ın kızıdır.[206] Kara Hafızların vakfiyesinde de müderrisliğe ehil kendi evlâdlarından birisi varken başkasının atanmayacağı[207] hükmü vardır. O zaman, Aksekili Mehmet Efendi karşısında Naim Hâzım'ın imtihanı kazanması normal karşılanmalıdır. Bu tayinle ilgili olarak Naim Hâzım'a "irade-i aliyye" ile berat, 20 Rebiulevvel 1330 /10 Mart 1912 tarihinde verilmiştir. Üstelik aynı belgeye göre genç müderris Naim Hâzım, anne tarafından dedeleri gibi "ber-vech-i hasbî" yani öğrettiklerine karşı ücret almaksızın görev yapacaktır.[208]

---

202 ***KŞS 109***, s.96; ***KŞS 116***, s.136.

203 ***KVS 1314 H.***, s.109; ***KVS 1317 H.***, s.48.

204 Süleyman Vehbi, ***Mecmuatü'l-Meârif Kesiretü'l-Menâfi'***, Konya 1325 R./1327 H. Meşrık-ı İrfan Matbaası, s.2'de Fethiye Müderrisi Naim Efendi'nin bu esere takriz yazdığı ifade edilmektedir. Gerçekten aynı eserin sonuna eklenen numarasız iki sayfa Müderris Naim Efendi'nin takdim, takdîr yazısıdır. Şu hale göre Naim Hâzım en geç 1909'da müderris olmuştur, diyebiliriz. Hatta bu tarihten daha öne gitmek mümkündür. Çünkü Naim Hâzım'ın takrizi basılmadan önce aynı yerde şöyle sunulmuştur: "Beldemizin Mâye-i iftihârı ve şerefi olan edîb-i erîb (zekî) Fethiye Medresesi Müderrisi Naim Efendi'nin takrîzidir." Buna göre N.Hâzım, bu sıra Konya'da kalemi ve bilgisiyle tanınmış bir zattır.

205 Naim Hâzım'ın arkadaşı Macit SELEKLER'den naklen bk.SURAL, ***aynı yer***, 5 Nisan 1976, s.3; SURAL, N.Hâzım'ın müderrislik imtihanının Teşrinievvel 1328/1912'de yapıldığını yazar. Halbuki daha önce o müderristir. Burada ya tarih yanlış hatırlanmıştır veya sonradan gelen beraat (onay) tarihi ile karıştırılmıştır.

206 SURAL, ***aynı yer***, 5 Nisan 1976, s.3.

207 Bk. VGMA, ***DN:592***, s.89.

208 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4275.

Naim Hâzım, son dönem Konya müderrisleri içinde, çok renkli simaya sahip olanlardandır. Eğitim, edebiyat, dil sahalarında kalem oynatmış, uzun süre siyasî hayatın anaforu içinde bulunmuştur. Onun için hayat ve eserleri üzerinde durmak, hem Naim Hâzım hem de dönemi açısından aydınlatıcı olacaktır.

Asıl ismi Mehmed Naim'dir.[209] 1889 yılında Konya'nın Pürçüklü Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Yağmuroğlu Medresesi'nde müderris iken genç yaşta vefat eden Hâzım Efendi'dir.

İlköğreniminin bir kısmını Altunçeşme Sıbyan Mektebi'nde Talip Efendi'de, geri kalanını da Hamidiye İbtidâî Mektebi'nde görür.[210] 1902'de hafız olduğu için hafızlık töreni yapılır. Bundan sonra ise medrese öğretimi başlar. "Eniştem" dediği, üvey annesi tarafından akrabalık bağı olan müderris Malatyalı Ali Efendi'de okur.(Yağmuroğlu Medresesi). Bu arada sadece medresede öğretilenlerle yetinmez, kendisi özel gayret sarfeder. Arapçasını çok geliştirmiştir. 18 yaşında iken bu konuda Konya'nın tanınmış simaları ile ilmi sohbetlere girecek seviyededir. 1907'de 20 ciltlik bir eser olan **Lisanü'l-Arap** adlı eseri İstanbul'dan alıp okur, bilgisini geliştirir 1908, II.Meşrutiyeti'nden sonra Şam, Beyrut gazetelerine **Arapça şiirler** gönderir ve yayınlanır. Onun Arapça ile bu yakın ilgisi, farklı çizilerde ömür boyu devam edecektir.

1909'da icâzet alıp medrese öğrenimini tamamlayan Naim Hâzım; aynı yıl Fethiye Medresesi'ne müderris olur. 1914 yılında Fethiye Medresesi'nde 40 talebesi bulunmaktadır.[211] Yalnız yazı hayatındaki çeşnî, eğitimciliginde de vardır. Bir siyasî partinin eğitim kurumu olan Konya İttihat Terakki İdadisine (lise) Edebiyat hocası olur. Bu sıra şiir ve edebiyatta şöhrettir.[212] Ayrıca Dârü'l-Hilâfe Medreseleri Konya Şubesi'nin **sahn** kısmında Arapça, Edebiyat ve Kelâm muallimliği yapar. Millî Mücadele'nin kazanılmasına kadar Konya'da bulunan Askerî İdadî'nin Türkçe-Edebiyat derslerini senelerce okutur.[213] Konya İdadisi'nde öğretmenlik yapan[214] Naim Hâzım, daha sonra siyasî hayata atılır. 1923'te TBMM'ne, ikinci dönem Konya

---

209 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4275; SURAL, ***aynı yer***, 5 Nisan 1976, s.3.

210 SELEKLER, "Altın Çeşme İlkokulu Yeni Binaya Kavuşacak", ***Şehir Postası***, 18 Mayıs 1962 Konya; SURAL, ***aynı yer***, 5 Nisan 1976, s.3.

211 ***KVS 1332 H.***, s.550.

212 SURAL, ***aynı yer***, 5 Nisan 1976, s.3.

213 (ERGUN)-(UĞUR), ***aynı eser***, s.130.

214 ***1973 Konya İl Yıllığı***, s.314.

Milletvekili seçilir. 1950 yılına kadar 7 devre peşpeşe milletvekili olur.[215] Fakat eğitimle ilişkisini koparmaz. Ankara'da DTCF'de Arapça dersleri verir. Türk Dil Kurumu **daimi üyesi** olarak ömrünün son yıllarına kadar çalışır. Türk Dil Kurumu Derleme Kolu Başkanlığı'nı yapar.[216] Atatürk'ün takdirini kazanmıştır. Ona "ONAT" soyadını da Mustafa Kemâl verir.[217]

1950'de milletvekili seçilmeyen Naim Hâzım; aktif siyasetten çekildikten sonra da dil çalışmalarına devam etmiştir. Osmanlı son, Millî Mücadele, Cumhuriyet gibi birbirinin devamı olsa da farklı çizgiler taşıyan dönemleri yaşayan bu zat; 6 Mayıs 1953'te Ankara'da vefat etmiştir.[218]

Yazı Hayatı ve Dilciliği

Naim Hâzım, Babalık, Sebîlü'r-Reşad, Türk Dili, Belleten, Ulus gazete ve dergilerinde[219], Konya'da Türk Ocağı tarafından çıkartılan Ocak Mecmuası'nda[220], Beyânü'l-Hakk vb.mecmualarda şiir ve yazılar yayınlamıştır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla ve tarih sırasını da gözeterek yayınlanmış eserlerini gözden geçirmekte fayda vardır.

Naim Hâzım, Fethiye Medresesi'ne müderris olmadan medrese ile ilgili düşüncelerle dopdoludur. Bir şiirinde vatanı vücuda, medreseyi de vücudun kalbine benzetir. Çünkü, medrese ile, din ve vatan yaşayacaktır. Onun için medreselerin ıslahına çalışılmalıdır. Aslında bu şiirler, sadece devrin fikrî yapısını değil Konya ulemâsının medreselerin ıslahını ne kadar canı gönülden istediklerini, mevcut durumdan rahatsız olduklarını da ortaya koymaktadır. Naim Hâzım şöyle der:

"Şu vatan, bir vücud ise mutlak/Onun medâris-i ilmiye kalbidir işte."

Öyleyse yapılacak şey bellidir:

"Heman medâris-i ıslaha gayret etmeliyiz/ Bizim penâ-geh-i âmâlimiz, medâristir,/ Yegâne bâis-i ikbâlimiz, medâristir./ Evet o medresedir dini durduran, yaşatan / Yaşar onunla şerî'at, yaşar onunla vatan."[221]

---

215 II.(1923), III.(1927), IV.(1931), V.(1935), VI.(1939), VII.(1943), VIII.(1946) dönemler sürekli Konya Miletvekili olan Naim Hâzım (ONAT) IX. dönem milletvekili seçimlerine de CHP adayı olarak katılır. Fakat 1 bağımsız, 16 DP milletvekili seçildiği halde Konya'dan milletvekili çıkamaz. 1950'den sonra ise siyasetten çekilir. Bk.***1973 Konya İl Yıllığı***, s.14, 314.

216 ***1973 Konya İl Yıllığı***, s.314; ***Yurt Ansiklopedisi***, c.7, s.5261.

217 SURAL, ***aynı yer***, 2 Nisan 1976, s.3. (SURAL, burada SELEKLER'den, "ONAT" kelimesinin "faziletli" demek olduğu aktarılır.)

218 ***Yeni Konya***, 8 Mayıs 1953. ***1973 Konya İl Yıllığı***, s.314'te yanlışlıkla, "1955-56 yıllarında tahminen Ankara'da" öldüğünü yazar.

219 ***Yurt Ansiklopedisi***, c.7, s.5261.

220 ÖNDER, ***Matbuat***, s.48.

221 İbn Hâzım Naim, "Vatanın Kalbi", ***Sırat-ı Müstakim***, c.7, S.181, 9 Şubat 1327, s.181-182.

Dönem, medreselerle ilgili tartışmaların arttığı bir zamandır. Naim Hâzım şöyle hayıflanır:

"Ne için böyle şikâyâta hedef?/ Sa'yimiz, gayretimiz boş yere olsun mu telef?/ Orada feyz ve fünûn almış iken cümle selef/ Şimdi şu hal ile görmek onu şâyân-ı esef!"..[222]

Naim Hâzım'ın medreseye olan tutkunluğunu, "Medrese" adlı şiirinde de görüyoruz. Burada medreseyi kutsar, ona âdeta "ilân-ı aşk" ederken **Arapçaya bağlılığını** da ortaya kor. Medresenin, Arap dilinin ruhu olduğunu, ancak o dille Allah'a yakarılıp, ibadet edilebileceğini söyler. Arapçanın, inananlar için Hakk'ın rahmetine bir vasıta olduğunu yazar.

"Takdis ederim ben seni ey mevkî-i kudsî!/ Tebcîl ederim şânını, lâzım sana hürmet!/ Senden ne içün istemem ayrılmağı bilmem/ Var bende sana bir ezelî aşk ve muhabbet."

"Ey Medrese!. Sen rûh-ı lisân-ı Arabîsin/ Var mı o gibi başka lisân-ı medeniyet?..."

"Bu lehçe ile Hakk'a münâcât eder insan/ Bu lehçe ile eyliyor Allah'ına hizmet/ Mevlâsına yoktur daha bir başka lisân/ Eyler bu lisânıyla beşer, arz-ı ibâdet/ Mü'minlere bir vâsıta-ı rahmet-i haktır. "

"Öğret bize ey Medrese!. O lehçeyi öğret/ Öğret ki odur lehçe-i Peygamber-i zî-şân/ Öğret ki odur lehçe-i Kur'an ve şerîat."[223]

Arapçaya bu derece tutkunluk, medrese eğitiminin; sonucu olduğu gibi, açmazıdır da. Dili, dinin temel öğesi haline getirmenin neticesi olarak son zamanlar medreseler, âdeta Arapça dil kolejleri haline gelmiştir. Elbette Kur'an ve Hadis'i kaynağından anlamak isteyen Arapça öğrenmek zorundadır. Ama buradan hareketle vasıta olan dili, hedef haline getirmek, medrese eğitiminde amaç sapmasını da beraberinde getirmiştir. Yalnız Naim Hâzım'ın, Arapçanın Türkçeden doğduğunu isbatlamaya çalıştığı yıllar bu döneme göre ilginç bir başkalaşımı sergileyecektir.

Naim Hâzım'ın "Konya Fethiye Müderrisi İbn Hâzım Naim" imzasıyla yazdığı bir başka şiiri ise Kur'an'ı ululamaya yöneliktir.

"Rahmet içün Hüdâ seni irsâl eyledi/ Sende bütün fazîleti ikmâl eyledi/ Hakk dört kitâbta kadrini ibcâl eyledi/ Kur'ân-ı mu'cizi sana inzâl eyledi."

---

222 (ERGUN)-(UĞUR), ***Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı***, s.130.

223 Konya'da Fethiye Müderrisi Naim, "Medrese", ***Beyânü'l-Hak***, c.IV, S.104, 2 Rebiülahır 1329/21 Mart 1327.

"Kur'ân ki ufk-ı matla'ı nûr-ı hakîkatin/ Kur'ân ki bedr-i envar-ı yekser-i hidâyetin/ Kur'ân ki ruh-ı ilmîn, Fünûnun, siyâsetin/ Kur'ân ki bâis-i hakîkisi sa'âdetin."[224]

Kur'an'ı ilmin, siyaset ve saadetin kaynağı gören Naim Hâzım'ın; bu şiiri yazdığı yıldan(1911) 12 sene sonra başlayacak ve uzun sürecek bir siyasî hayatı olacaktır.

Onun, zaman zaman hayatı sevdiğini, hayat adamı olduğunu ilân eden şiirleri de vardır. Yalnız hayatı sevmesi, zorluk ve elemlerine katlanması, bir gün vatan ve milletin saadetini görmek içindir:

"Onu niçün severim?= Sağlığımda bir gün ben/ Görür de memleketin, milletin saadetini/ Nasîbdâr olurum belki iftihârından/ Prestij ettiren ancak, budur hayata beni."[225]

Naim Hâzım, bazen "hayata prestij" ederken, hayatın bir gün sona ereceğinin de bilincindedir. Uzun, "Tabutun İçinden.." şiirinde, cenaze alayı ile kabre varışı ve oradaki düşüncelerini anlatır. Tabutun içindeki eski dirinin, şöyle dediğini hisseder:

"Köşkler, yalılar, tantanalar hep hiç imiş ah!../ Bir gün yed-i kahhâr-ı kazâ âdem-i nâgâh"[226]

Naim Hâzım bu yıllar, Mehmet Âkif'in tesiri altındadır. Onun gibi, ona benzer şiirler yazar. Bir âyet metnini verir, ardından âyet doğrultusunda yoğunlaşan düşünce ve duygularını şiirleştirir. "Çalışmak" şiiri böyledir. "Her birine, onlara da, bunlara da Rabbi'nin vergisinden (nimetlerinden) birbiri ardınca veririz. Rabbi'nin vergisi (kimseden) men edilmiş değildir."[227] âyetini başa almıştır. Şiir âdeta âyeti yorumlamak ister: "Çalışmak konusunda muvahhitle mülhidi/ Müsavî tutar Mevlâ, veznen atâletin/ Budur müktezâsı...Sa'y eden müşrik olsa da/ Olur hâkimi âtıl olan kavm-ü milletin."[228]

---

224 İbn Hâzım Naim, "Terâne-i Tebcîl", ***Beyânü'l-Hak***, c.IV, S.102, 18 Rebiülevvel 1329/7 Mart 1327, s.1903.

225 İbn Hâzım Naim, "Hayât", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.VII, S.189, 1 Cemaziyelevvel 1330/5 Nisan 1328, s.117.

226 İbn Hâzım Naim, "Tabutun İçinden..", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.VII, S.194, 6 Cemaziyelahir 1330/10 Mayıs 1328, s.220-221.

227 Kur'an, (17) İsra; 20 (Hasan Basri ÇANTAY, ***Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm***, (Neşre Hazırlayan: M. A. Yekta SARAÇ), İst. 1993.)

228 İbn Hâzım Naim, "Çalışmak", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.VIII, S.202, 4 Şaban 1330/5 Temmuz 1328, s.381. Naim Hâzım'ın Mehmet Âkif tarzındaki şiirlerinden bazıları için bk.***Sebîlü'r-Reşad***, c.XXIII, S.582, 26 Cemaziyelevvel 1342/3 Kanunusani 1340; ***Sebîlü'r-Reşad***, c.XXIII, S.584, 10 Cemaziyelahir 1342/17 Kanunisani 1340; ***Sebîlü'r-Reşad***, c.XXIII, S.580, 12 Cemaziyelevvel 1342/20 Kanunuevvel 1339.

Naim Hâzım'ın şiirleri, duygular âleminde geziş gibidir. "Secde-i kalb"de[229] bahar sevincini satırlarına yansıtırken "Vatan Aşkı"nda, şehit karısı bir ananın varı-yoğu biricik oğlunu, Balkan harp cehennemine nasıl gönderdiğini anlatır. Balkan Harbi, patlamıştır. Vatan tehlikededir. Şiir, Mehmet Âkif tarzında ve ana ile oğulun diyaloğu şeklinde gelişir. Ana şöyle seslenir:

"Şu yurdumuzu Bulgar'a çiğnetme, cihâd et;/ Git kavgaya, git de babanın ruhunu şâd et./ Gazi olarak avdet edersen ne meserret!./ Din ve vatan uğrunda ölürsen ne saadet!.."

Kadın oğlunu uğurladıktan sonra el açıp şöyle yakarır:

"Ya Rabb!..Vatanı düşmana çiğnetme!.. O yurdum,/ Dursun, vatan uğrunda şehîd olsun oğlum. "[230]

Aslında Naim Hâzım, 1912 yılı müderrisinin ve Konya ulemâsının Balkan yangını sırasındaki duygularını yansıtmaktadır. Bu ortamda "şehvet"le ilgili güya edebî bir şiire tepkisini, şiddetle ortaya kor:

"Millet kırılırken, şu vatan parçalanırken,/ Bir hiss-i teessür bile göstermeyen ey genç!./ Bak yazdığın âsâra: Nasıl pis, ne de iğrenç!./ Artık o edebsiz kalemi kır, edeb öğren!.."[231]

Mehmed Âkif'e ithaf ettiği bir şiirinde ise II.Meşrutiyet dönemi Konya'sındaki siyasî-aktüel hayatı yansıtır. Gazetelere bakış şöyledir: "Ne havâdis ne yalan!.Var yine? Ben hiç gazete/ Okumam; hepsi yalan!..", "O yalanlar, hezeyanlar basılırmış kağıda.."[232]

Naim Hâzım, dev cesametli bir devletin çatırdayışını şair duyarlılığı ile hissetmektedir. Genel bîgânelik karşısında sığınacak tek yeri vardır: Allah. O'na yakarış ve duayı içeren uzunca bir şiiri şöyle biter: "Milletteki hissizliği sen kaldır İlâhî;/ Kahrın gibi lütfun da senin nâmûtenâhi!"[233] Benzerî duygular, başka şiirlerinde de bulunmaktadır.[234]

---

229 İbn Hâzım Naim, "Secde-i Kalb", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.VIII, S.203, 11 Şaban 1330/12 Temmuz 1328, s.398.

230 İbn Hâzım Naim, "Vatan Aşkı", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.IX, S.220, 9 Zilhicce 1330/15 Teşrinisani 1328, s.216.

231 İbn Hâzım Naim, "Şiir-i Şebâb", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.IX, S.224, 16 Muharrem 1330/13 Kanunuevvel 1328, s.283.

232 İbn Hâzım Naim, "Konya Safahât-ı Hayatından: Alâeddin Tepesi'nde", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.IX, S.227, 8 Safer 1331/3 Kanunusani 1328, s.331.

233 İbn Hâzım Naim, "Ya Rabb!.", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.X, S.248, s.228.

234 Bk.İbn Hâzım Naim, "Sabah Namazında..", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.IX, S.229, s.313-314; aynı şair, "Rüyây-ı İstikbâl", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.IX, S.229, s.364; aynı şair, "Biz Neyiz Acaba?", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.XIX, S.470, s.13; aynı şair, "Müslüman Irkıma", ***Babalık***, 27 Recep 1340/26 Mart 1338/1922, (Bu şiir ***Babalık***'ın 29 Mart 1338, 3 Nisan 1338 ve 10 Nisan 1338 tarihli sayılarında devam etmiştir.); aynı şair, "İlkbahar Gelirken -Gülmeyen Gönlüme-", ***Babalık***, 7 Şaban 1340/5 Nisan 1338/1922; aynı şair, "Bugünkü Fırtınada", ***Babalık***, 19 Şaban 1340/17 Nisan 1338/1922.

Naim Hâzım, gençlik konusunda ümitvardır. Temiz vicdanlı, anlayışı yüksek bir gençlik özler:

"İrfani yükselmiş, vicdanı temiz/ Gençliğin aşkıyla yaşayor gönlüm/ Ey nurlu genç, bana bu hayat sensiz,/ Bir çekilmez yük, bir hicranlı ölüm."[235] Gençliğe yönelik duygularını dile getirdiği başka şiirleri de bulunmaktadır.[236]

Naim Hâzım, derdini seven bir insandır. Gönlünü; dertsiz olunamayacığı tekini ile susturmak ister:

"Ey gönül, sen yine bugün pek darsın./ Ne derdin var söyle, neden bî-zârsın / Bu gamlar, mâtemler senden ayrılmaz,/ Sen elemden hâlî bir yer mi ararsın./ Ezelden bu âlem böyle kurulmuş,/ Hayat zehirlerle gamlarla yoğrulmuş."[237]

Elemsiz, dertsiz hayatı bulmak mümkün müdür? Her sahada el atılması düzeltilmesi gereken işler vardır. Belki bunların başında geleni ve en önemlisi eğitimdir. Güya eğitilmiş insanların din ve hayat anlayışlarındaki yanlışlardır. Kendisi de içinde bulunduğu ulemâyı silkeler:

"Marifet, san'at,ihtisas, iddia/ Bize olmuş yabancı bir sima/ İlmi pek yanlış anlamış ulemâ./ Sanmış din ayrı, dünyadan;/ Müslümanlık, ibadet ve îmân/ Uğramış başka bir telakkîye/ Yummuşuz gözü bütün terakkiye."...."Çürüyen bünye, gevşeyen beyin/ Küçülen himmetin sükütunu:"Din"/ Diye telkine yeltenen cehl,/ Engel olmuş ilerleyen emele."[238]

Naim Hâzım, sosyal, fikrî olaylarla da ilgilenir. Babalık Gazetesi'nin haberine göre, İstanbul Dârü'l-fünun'unda Rıza Tevfik; Fuzûli hakkında bir konferans verir. Ve Fuzûlî'nin "Acem" olduğunu, "Türk Milleti'nin medenî mevcudiyetinin" bulunmadığını söyler. Bu sözler; daha önce Hüseyin Dâniş'in Peyâm-ı Sabah Gazetesi'nde Türk milletini "tahkîr" etmesinin; Cenab Şahâbedin'in, Revö dö la Mond yazarına "Türk edebiyatının mevcut olmadığı hakkında beyanat" vermesinin üstüne tuz-biber ekmiştir. Henüz 1922 başıdır. Millî Mücadele neticelenmemiş, cephede harp bitmemiştir. Ama bu tip sözler, harbin; kafa ve kalplerde de olduğunu ortaya

---

235 İbn Hâzım Naim, "Benim Aşkım", ***Babalık***, 25 Şaban 1340/23 Nisan 1338/1922, s.2.

236 İbn Hâzım Naim, "Nazif Alp'ın Defterine..", ***Babalık***, 16 Zilkade 1340/11 Temmuz 1922, s.1; aynı şair, "23 Nisan", ***Babalık***, 25 Şaban 1340/23 Nisan 1338, s.1; aynı şair, "İlkbahar Gelirken", ***Babalık***, 7 Şaban 1340/5 Nisan 1922.

237 Naim Hâzım, "Emin Ol ki Artık Sen Bahtiyarsın", ***Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı***, s.133.

238 Naim Hâzım, "Karatay Medresesi'nde -Talebemle Bir Hasbıhal-", ***Sebilü'r-Reşad***, c.XX, S.496, 8 Nisan 1338/1922, s.15.

koymaktadır. Üniversiteliler, şiddetli bir tartışmadan sonra Rıza Tevfik'i kürsüden indirirler. Ardından fevkalâde bir kongre toplayarak müderris Cenab Şahâbeddin, Bârsamyan, Ali Kemâl, Rıza Tevfik ve Hüseyin Dâniş'i istifaya davet ederler. Talebenin, bu üniversite hocalarıyla, değil ilim-irfan; sıradan vatandaş sıfatıyla dahi ilişkide bulunamayacağını ilân ederler.[239]

Millî Mücadele dönemi üniversite gençliği, fikrî işgâle de karşıdır. Olayı öğrenen Naim Hâzım, Dârü'l-fünûnluları alkışlar: "Dârü'l-fünûnlular, yaşayın! Türlü azminiz / Boğmuş ziyâyı gizleyen meş'ûm bulutları!../ Koğmuşsunuz o parlayan imânınızla siz/ Küfrân-ı nîmet eyleyen muzallim vücutları.

"Ey cebhe-i cehâletin pek şanlı ordusu,/ Yüksek cihadınızla sevindirdiniz bizi/ Artık atın, atın da bulandırmasın sizi.

"Bedbîn, mehîn dimağların kirli tortusu../ Onlar o kürsi-i fazîletde oturmasın,/ Burdan Yunan kaçarken, onlar da durmasın!.."[240]

Bir toplumun, şiirini, edebiyatını; medeniyetinin varlığını reddetme, aslında bizzat kendisini yok saymadır. Bu tip bir tavır, ağır tahriktir. İşte bu ağır tahriki, 1920'li yıllarda her çeşidi ile bulmak mümkündür. Zaten öyle olmasa idi Yemen, Trablusgrab, Balkan, Dünya Harbi derken yorgun düşmüş milleti, yeniden "yedi düvele" karşı harekete geçirmek çok zor olurdu. Naim Hâzım da o tahrik, saldırı karşısında kimlik vugulayan şiirler yazar. Bu şiirin adı "Biz Neyiz Acaba?" değildir. "Millî bir gazel tecrübesi" olarak; "Biz Türküz"dür.[241]

Millî Mücadele'den sonra ağırlığı şiirden çok dil çalışmalarına veren Naim Hâzım, müderrislik yıllarında başkalarının da eser yazmasını teşvik etmiştir. Onların yayın çalışmalarını desteklemiştir. Bunlardan bir taneşi Konya Erkek Öğretmen Okulu (Dârü'l-Muallimîn) Muallimi Süleyman Vehbi'dir.[242]

Fakat, cumhuriyet yıllarında; fikir, inanç ve düşünce olarak Naim Hâzım, önceki dönemi ile neredeyse zıt bir yapıya bürünür. Bu konuda Mustafa Kemâl'in danışmanlarından Ahmet Hamdi (BAŞAR)'nin hatıratında yazdıkları bir hayli dikkat çekicidir. Mustafa Kemâl, Serbest Fırka'nın kapatılmasından sonra 3 aylık bir yurt gezisine çıkmıştır. Yanında değişik konuların uzmanları, hükümet erkânı da vardır. 18 Şubat-1 Mart 1931 arası uzunca bir süre Konya'da kalmış incelemelerde bulunmuştur. Çok

---

239 Millet Hainlerini Dârü'l-fünûn Kabul Etmiyor", ***Babalık***, 7 Şaban 1340/5 Nisan 1922.
240 Naim Hâzım, "Darülfünûnlulara..", ***Babalık***, S.867, 15 Şaban 1340/13 Nisan 1922.
241 Naim Hâzım, "Biz Türküz", ***Babalık***, 3 Ramazan 1340/30 Nisan 1338/1922, s.1.
242 Bk. Süleyman Vehbi, ***aynı eser***, s.2.

yönlü halkın nabzını yoklama, istek ve ihtiyaçları tesbit etme çalışması yapmaktadır. Bu amaçla o zaman Alâeddin Tepesi'nde olan Halk Fırkası Binası'nın geniş salonunda Konya'nın ileri gelenleri ile toplantı düzenlenir. Gündemde buğday fiyatlarının müthiş düşüşü, kuraklık vardır. Halk sulama ihtiyacından, dertlerinden bahsetmektedir. Bu sıra, "efendi kılığında", orta yaşlı, bir zat söz ister. Vergilerden, Ziraat Bankası'ndan veya "belki de hükümetin bir yolsuzluğundan" haber vermesi beklenilen bu, "hakim sesli, medrese şivesiyle ve **gayn**ları çatlatarak söz söyleyen" zat şöyle der: "Paşa Hazretleri, Konya'nın derdi ne guraklıktır, ne de mahsülün para etmemesidir. Sâyenizde guraklık gider, mahsül para eder; her şey düzelir. Emme lâkin Gonyalıları mütessir eden asıl nokta, biz **layık bir hükümet** olduğumuz halde, niçin hâlâ cevâmi (camiler) ve mesâcide (mescitlere) umumî bütçeden tahsisat vererek onları yaşattığımızdır. Gonya halkı, bu tahsisatın Halkevlerine verilmesini istemektedir." Ahmet Hamdi, bu sözleri dinlerken "hayret, dehşet ve nefret içinde" kalmıştır. "Konya'dan bir dinsizin, soysuzun nasıl çıktığına şaşmaktadır." Yanındakilere, bu zatın kim olduğunu sorar. Cevap; "yeniden intihap edilmek (seçilmek) isteyen eski bir mebus, eski hoca, Arapça kelimelerin Türkçe'den geldiğini isbat için eser yazmış bir zat!." olur.[243] Artık sayılan sıfatlardan, özellikle yazdığı eserden dolayı bu zatın Naim Hâzım olduğunu anlamamak mümkün değildir.

Dilciliği

Naim Hâzım'ın ilginç bir dilciliği vardır. Aslında onun dil konusundaki kanaatleri, yaşadığı dönemlerin koyu bir şekilde etkisi altında gelişmiştir. Konya'da müderrisken, Arapça'yı neredeyse din ve mâbud ile bütünleştiren bir anlayışa sahiptir. Daha önce üzerinde durulan "Medrese" şiiri bunu ortaya koymaktadır. İşte o yıllar, Konya'ya gelen Besim Atalay'ın "Türkçe'den Arapça'ya geçen kelimelerle" ilgili iddiasına şiddetle karşı çıkar. Hatta Konya içinde bu iddiayı olay haline getirir.[244] O zaman ileride Besim Atalay'la aynı çatı altında beraber olabileceğini, Dil Kurumu'nda "Arapça'nın Türkçe'den doğduğunu" ileri süreceğini bilmemektedir. Naim Hâzım'ın 1920'li yıllarki tavrı, aldığı eğitimle ilgili olarak tabii halidir, diyebiliriz.

243 Mehmet ÖNDER, ***Atatürk Konya'da***, Ankara 1989 (Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.), s.102. (ÖNDER, bu alıntıyı, Ahmet Hamdi BAŞAR, ***Atatürk'le Üç Ay***, İstanbul 1945, s.48'den almıştır.) Aynı yerde halk adına bulunulan dileğin, "umumî bir nefret uyandırdığı fakat bu zatın daha sonra mebus olduğu, bütün Arapça kelimelerin aslının Türkçeden geldiğini isbat eden yazılar yazdığı kaydedilmektedir.", s.103.

244 SURAL, ***aynı yer***, 7 Nisan 1976, s.3'te Naim Hâzım'ın ölümünden sonra (***Dünya Gazetesi***, 25.11.1957) yazı yazan Besim ATALAY'ın onun ikinci halini "Atatürk'e yaranma" olarak değerlendirdiğini yazar.

1923'te milletvekili olduktan sonra durum değişmeye başlar. Diğer milletvekilleri gibi I.Dil Kongresi'ne katılır. Dil Kurumu'na üye seçilir. Kurum Daimi Encümeni'nde Mustafa Kemâl'in dikkatini çekenlerdendir. Arapça ile köklü ilişkisi eskidir. O ilişki, Naim Hâzım'ı Arap dil bilgini haline getirmiştir. Ama Arapça-Türkçe ilişkisi konusunda Mustafa Kemâl tarafından yönlendirildiğini görüyoruz. Atatürk, Naim Hâzım'a; "Hz. Peygamber'i Medine'ye davet eden Evs ve Hazreç Kabileleri'nin, Oğuz (Avus) ve Hazar (Khazrec) Türkleri olup Araplaşmış olmaları mümkün değil mi?" diye sorar. Bunun üzerine Arapça üzerindeki Türkçe etkisini düşünür. Vardığı sonuç şudur:

"Arap dili, bizim görüşümüze göre, Türk dilinin hemen hemen bir bozuntusundan başka değildir."[245] Madem ki, "Arapça, Türkçenin bir bozuntusu"dur. Öyleyse bunun için ne yapılması gerektiğinin de ortaya konması gerekmektedir. Naim Hâzım, bunu da düşünmüştür: "Biz, Türkçe kelimelerimizin Arap diline geçerken tasrifleşmekte ne gibi şekiller almış olduğunu, harflerimizin fonetik ne gibi değişmelere uğradığını belli kurallar altına koymaya çalıştık" der.[246]

Naim Hâzım, artık Arap diline, özellikle "kültür Arapçasına Türkçenin ana kaynak olduğunu" gösteren bir araştırmaya kendini vermiştir. Bu konu ile ilgili İkinci Dil Kurultayı'ndan önce hazırladığı tezi basılır ve kurultaya katılanlara dağıtılarak sunuş sırasında elde bulundurulması istenilir.[247]

İkinci Türk Dili Kurultayı'nın, Dolmabahçe Sarayı'ndaki toplantısından (18.8.1934-23.8.1934) sonra, seçilen 11 kişilik merkez heyetinden birisi Naim Hâzım Onat'tır. Aynı heyet içinde Besim Atalay, "Muhasebeci"lik görevini üstlenmiştir.[248]

Naim Hâzım, "Arapçanın eski çağlardan beri, ödünç alma yoluyla gelişmiş ve Türkçemizin kökleriyle olduğu gibi, kendi gramer kurallarına göre işlenen üreme ve ekli kelimeleriyle de yoğrulmuş bir dil" olduğunu ortaya koymayı amaçlar. Ona göre, Arapça ile Türkçe, "bir kaynaktan çıkmış iki kol" değildir. Bu doğrultuda, Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu[249] adını taşıyan bir eser yayımlar. Yalnız düşünülen; üç ciltlik bir araştırmadır.

245 Naim Hâzım (ONAT), ***Arap Dilinde Türkçe***, Ankara 1933, s.3.
246 (ONAT), ***aynı eser***, s.4.
247 Naim Hâzım (ONAT), ***Türk Dilinin Sami Dillerle Münasebeti***, İstanbul 1934, s.3.
248 Ahmet B. ERCİLASUN, ***Dilde Birlik***, Ankara 1993, s.202.
249 Naim Hâzım (ONAT), ***Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu I***, İstanbul 1944, s.I.

Fakat iki ve üçüncü ciltler yayımlanamaz. Ama bir fasikül daha yayımlanır.[250]

Fakat Naim Hâzım'ın, Türkçeyi arındırma, sadeleştirme çalışmasına, Atatürk'ün **Güneş-Dil Teorisi** sekte vurur. Üçüncü Türk Dil Kurultayı toplanmış (24.8.1936-31.8.1936), resmen Güneş-Dil Teorisi kabul edilerek, Türkiye ve dünyada yayılıp anlatılması benimsenmiştir. Artık, Türk Dil Kurumu Başkanı'nın ifadesiyle, "Güneş-Dil Teorisi yıllarıdır. Bu yıllar,İbrahim Necmi Dilmen, Hasan Reşit Tankut ve Abdülkadir İnan, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Güneş-Dil Teorisini okuturlar."[251]

Dilde yoğun bir araştırma, "özleştirme" çalışmaları yapılırken Güneş-Dil, bundan dönüşü başlatmıştır. Sebep, Atatürk'ün ifadesiyle; "dili, bir çıkmaza saplamış" olmaktır. Zira Türkçede kulanılan 8 bin kelimeye karşılık 25 bin öztürkçe karşılık gösterilmiş ve bunların kulanılması istenilmiştir. Yazarlar, normal günlük dilde yazılarını önce kaleme almakta sonra, "Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları-Tarama Dergisi" doğrultusunda kelimeleri değiştirmektedirler. Bazen bu tasfiye işini gazete görevlilerine bırakmaktadırlar.[252] Tabi yazarın bile normalde yazı yazarken kullanamadığı kelimelerle konuşmak, okuyup anlamak, dil çıkmazını derinleştirmektedir. Atatürk, "İsmet Paşa'yı gördüm. Konuşamıyoruz,dilsiz kaldık" diye yakınır. Yeni dili çatır çatır konuşan Kâzım Dirik'e bakıp tebessüm ederek, "birbirimizi anlamaz olduk" der.[253] Öyleyse çözüm, Güneş-Dil Teorisi'dir. Aslen Samih Rifat'a ait olan bu görüşle, bütün dillerin Türkçeden türediğini ortaya koyarak, dildeki tasfiyecilik durdurulacaktır. Çünkü, madem bütün dillerin kökeni Türkçedir, öyleyse dilden "yabancı" diye kelime tasfiye etmenin anlamı yoktur.[254]

Naim Hâzım, başlangıçta Güneş-Dil Teorisini benimsemez. O, "aşırı özleştirmeciler"dendir.[255] Bu teoriye karşı çıkış sebebi, yakın arkadaşı Selekler'e göre psikolojiktir. "Madem bütün dünya dilleri Türkçeden türeme

---

250 Bk. Naim Hâzım (ONAT), ***Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu II***, Fasikül I, İstanbul 1951.

251 ERCİLASUN, ***aynı eser***, s.206. Atatürk, bu teoriyi, Dr.Hermann F.Kvergitch'in, ***Psichologie de quelques elements des bngues turques***, adlı 41 sayfalık basılmamış eserinden faydalanarak ortaya atmıştır. Bk. ERCİLASUN, s.261.

252 ERCİLASUN, ***aynı eser***, s.201, 203. **Kalem** yerine; çizgiç, kamış, kavrı, sızgıç, yaguş, yazgaç, yuvuş; akıl yerine, an, arga, bilig, bögüş, es, kapar, on, oy, ök, sağ, uğak, us, uz gibi bir çok farklı kelimeler teklif edilmesi de dert olmaktadır. Kalemi kaldırınca yerine ortak kullanıp anlaşılabilecek tek tercih de yoktur.

253 RCİLASUN, ***aynı eser***, s.204, 210.

254 ERCİLASUN, ***aynı eser***, s.258.Samih Rifat, bu görüşü 1932'deki ilk Dil Kurultayı'nda savunmuştur. Dr.Hermann F.Kvergitch'in eseri ise Atatürk'e 1935 yıllarında ulaştırılmıştır. Bk.ERCİLASUN, ***aynı eser***, s.258, 261.

255 ERCİLASUN, ***aynı eser***, s.203.

idi neden bizi uzun süre Türkçedeki yabancı kelimeleri ayıklama ile uğraştırdın" diye düşünür. Atatürk'ün huzurunda bu düşünceyi çağrıştıran Hacı Bayram Veli ile müridi hikâyesini anlatır.[256] Salonda hava buz gibi olmuştur. Naim Hâzım, endişelenir. Sonra Kâzım Orbay'a durumu anlatarak Atatürk'ü yoklamasını ister. M.Kemâl ile görüşen Orbay, "Atatürk, daha ona sattığı seccadeyi bulduracağım, diyor", diyerek alınmadığını, herhangi bir tehlikenin bulunmadığını ifade eder.[257]

Naim Hâzım'ın bu safhadan sonra olmalı ki,24 Ekim 1935 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Güneş-Dil Teorisi ile ilgili şu övgü ifadesi yayımlanır: "Beyinleri kamaştıracak kadar parlak ve yüksek hakikat."[258]

Artık Naim Hâzım, Güneş-Dil'cidir. Bu gelişmeler doğrultusunda hazırladığı 48 sayfalık eserinin adı şudur: **Güneş-Dil Teorisi'ne Göre Türkçe-Arapça Karşılaştırmalar-Tezine Bağlı Örnekler.**[259]

Dil çalışmaları konusunda 1930'lu yıllar ülkenin önde gelen isimlerinden olan Naim Hâzım, Türk dilinin eski inançlarla irtibatını[260] araştırdığı gibi, bu konunun devamı olarak, Halk Ağzından Söz Derleme Dergileri de çıkartmıştır.[261] O, dil konusunda hassas bir insandır. Bazan tarihi şöhretleri de dil ile ilgili olarak yargılar, suçlar. Mevlânâ, bunlardandır. Çünkü hep Farsça yazmış, Türkçeyi kullanmamıştır. Naim Hâzım, M.Kemâl'in de hazır bulunduğu bir dil toplantısında Mevlânâ'yı yerici konuşma yapar.[262]

Naim Hâzım'ın, şiir ve dil dışındaki sahalarla da ilgisi vardır. Milletvekili iken Hattat Abdülhakim Özatan Efendi'ye gayet sanatkârane yüz adet Hadis-i Şerif yazdırtır.[263] O, Hat sanatına sıcak ilgi duymaktadır.

---

256 SURAL, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", ***aynı yer***, 7 Nisan 1976, s.3. Hikâye şöyledir: Hacı Bayram Veli, Bağdat'taki Abdülkadir Geylanî'ye bir müridi ile iki seccade göndermiştir. Ayrıca harçlık da verdiği müridi, parası bitince seccadenin birini satar, harcanır. Geylanî'ye bir seccade iletir. Geylanî, "iki olacaktı" der.
Mürid, tek olduğunu iddia eder. Bunun üzerine Geylanî, ardındaki perdeyi açıp sorar. Hacı Bayram, gözükerek "iki olacaktı" der. Mürid ise şeyhine, "bir soru üzerine Bağdat'a gelecektin de ne diye beni yordun" deyiverir.

257 SURAL, ***aynı yer***, 8 Nisan 1976, s.3.

258 ERCİLASUN, ***aynı eser***, s.261. Benzeri fakat iğneli bir övgü de Yunus NADİ'de vardır. İsmail Habib'e: "Büyük müjde. Gazi, gayet tılısımlı bir anahtar buldu. Öyle bir anahtar ki, en yabancı sandığımız kelimeler bile Türkçe oluveriyor" der. Bk.ERCİLASUN, s.207.

259 Naim Hâzım ONAT, ***Güneş -Dil Teorisine Göre Türkçe-Arapça Karşılaştırmalar-Tezine Bağlı Örnekler***, İstanbul 1936 (Devlet Basımevi)

260 Bk.Naim Hâzım (ONAT), ***Türk Dilinin Eski İnanlara Bağlı Üreme Kaynakları Tezine Aid Söz Örnekleri***, İstanbul 1934.(Devlet Matbaası'nda basılmış 31 sayfalık bir çalışmadır.)

261 ÖNDER, ***Atatürk Konya'da***, Ankara 1989, s.3.

262 ***Yeni Konya***, 8 Mayıs 1953 (N.Hâzım ONAT'ın Ölüm haberi üzerine.)

263 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, Nisan-Mayıs-Haziran 1947, S.102-104, s.14.

d. Hacı İsa Ruhi Efendi (BOLAY,1879-1954)

Naim Hâzım, 1923'te II.Dönem Konya Milletvekili seçildiği[264] için Fethiye Medresesi'nin müderrisliği boştur. Bu göreve, 22 Şubat 1339/1923 tarih ve 11082/42 no.lu emirnâme mucibince İsa Efendi tayin edilir.[265] Maaşı, Şubat 1339/1923 itibarıyla 100 guruştur. 1 guruşu kesildiği için eline 99 guruş geçer.[266] Mart 1340/1924, Nisan 1924'te de aynı maaşı almaya devam eder.[267] Şu hale göre İsa Efendi'nin Şubat 1923'ten itibaren Fethiye Medresesi'nde müderrislik yaptığı kesindir.

Halbuki aynı müderrisin 28 Cemaziyelevvel 1329/28 Mayıs 1911'de yıllık 500 guruş ücret ile müderris tayin edilmesi söz konusudur. Bu bir ilk atamadır ve müderrisliğin İsa Efendi'ye tahsis edildiğini beyan eden ilmühaber de verilmiştir.[268]

Buradan 1911 yılında Fethiye'de iki müderrisin bulunduğunu çıkartabiliriz. Zira 1911'ler de yazdığı şiirlerine "Fethiye Müderrisi " ünvanını koyan Naim Hâzım da Fethiye'de görevlidir. Vakıflardaki kayıtlara göre Naim Hâzım'ın tayini 1912'dedir. Medresenin dershâne sayısının bir olması iki müderris için problem gibi gözükmektedir. Sural'ın verdiği bilgiye göre Dersiâm ve Fethiye Medresesi müderrisi olduktan sonra İsa Efendi'nin derslerini Kapu Câmii'nde okutmaya başlaması meseleyi çözmektedir.[269]

Hacı İsa (BOLAY), 1879'da Konya'da doğmuştur. Babası; müderris, tarihçi Mehmed Hulûsi Efendi'dir.(1844-1905). Dedesi ise, Büyük Hacı İsa Efendi (Bolaylı, Hadimli, Abalı Hoca, Kümbet Patlatan)'dir.

İlk tahsilini Tekke Mahallesi'nde Derviş Efendi Mektebi'nde yapmış, burada hıfzını tamamlayarak hafız olmuştur. Sonra Hadimli Mehmed Vehbi Hoca'da okuyarak icâzet almıştır. Ayrıca Samed Osman Efendi'den tasavvuf, Sıvaslı Ali Kemalî Efendi'den mantık, İslâm Felsefesi ve Kelâm okumuştur. Bu arada Konya İdadisi ve İstanbul Dârü'l-fünûnu ilâhiyat şubesini bitirmiştir.

İmtihan vererek Dersiâm ve Fethiye Medresesi müderrisi olmuştur.[270] İmtihanı, yukarıda bahsedildiği gibi en geç 1911 yılında vermiş olmalıdır. Bundan sonra derslerini Kapu Câmii'nde okutur. Dârü'l-Hilâfe açılınca bu medresede Ekim 1916'dan itibaren Sarf, Nahv-i Arabî

---

264 ***1967 Konya İl Yıllığı***, s.13; ***Yurt Ansiklopedisi***, c.VII, s.5141
265 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri II***, s.18 a, 52 a.
266 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri II***, s.18 a.
267 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri II***, s.18 a.
268 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:4352.
269 SURAL, ***aynı yer***, 19 Eylül 1975, s.3.
270 SURAL, ***aynı yer***, 19 Eylül 1975, s.3; UZ, ***aynı eser***, c.II, s.224.

muallimliği yapar.[271] Medreseler kapatılınca Konya İmam-Hatip Mektebi'ne öğretmen olur. Bu okulun da 1926'da[272] kapatılması üzerine Konya Merkez Vaizi olarak görev alır.[273] İsa Ruhi, 1922'den itibaren Konya Sultanîsi'nde, kaldırılıncaya kadar Arapça dersi verir.[274]

Bir ara demir tüccarlığı ile uğraşan İsa Ruhi, sonra evinde dershâne yaptırarak talebe okutmaya, devam eder. Değerli insanlar da yetiştirir. Talebelerinden bir tanesi değişik yerlerde naiblik, kadılık yapan Mehmet Emin Efendi'dir.[275]

Hacı İsa Ruhi Bolay, Konya'da sevilen ve sayılan bir şahsiyettir. 1 Mart 1951 yılında yapılan müftü seçiminde en çok oy alan kişi olmuştur. Bu sıra merkez vaızlığına devam etmektedir.[276]

Hacı İsa Efendi,1954'te bir trafik kazası geçirerek vefat eder ve Üçler Mezarlığı'na gömülür.

Hac Rehberi ve **İslâm'da Vasiyet** adlı iki eseri vardır. Birincisi basılmış, ikincisini ise bitirmeye ömrü yetmemiştir.[277]

B. Karahafız Medresesi

1. Yeri

Kürkçü Mahallesi, Kara Hafız Sokağı'nda idi.[278] Burası, "Hükümet arkasında"[279], Kayalı Park'ın güneyindeki Posthâne binasının bulunduğu yerdedir.[280] Fethiye Medresesi Müderrisi Kara Hafız Mustafa Muhtar tarafından yaptırılmıştır. Zira Hacı Hasan Câmii ile bitişiğindeki medresenin (Hacı Hasan Medresesi) mütevellîsi yıllardır kayıptır. Bu iki müessesenin de geliri kalmadığı için medrese tamamen, câmi de kısmen harap olmuştur. Yine aynı yerdeki Kürkçü Hamamı da 15 yıldır harap ve âtıl vaziyettedir.

---

271 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, (Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi kadrosu Cetveli: Buradan toplam 4 bin guruş maaş almaktadır.)

272 Şükrü ÖZÜDOĞRU, ***Kuruluşundan Bugüne Türkiye'de İmam-Hatip Liseleri ve Konya İmam-Hatip Lisesi***, Konya 1991, s.26; UZ, ***aynı eser***, c.I, s.224'te İmam-Hatip'in 1927'de kapatıldığını yazar.

273 SURAL, ***aynı yer***, 19 Eylül 1975, s.3.

274 ARABACI, ***aynı eser***, s.35.

275 ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.III, s.181.

276 "Dün Müftü Seçimi Yapıldı En Fazla Rey Alan Hacı İsa Bolay", ***Yeni Meram Gazetesi***, 2 Mart 1951 Konya. Müftü seçiminde İsa Bolay 65, Beyşehirli Abdullah Ulubay 36, Ragıp Atademir 24 oy almıştır. Vali tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'na bildirilen bu üç zattan müftü tayin edilen Abdullah Ulubay olmuştur. UZ, ***aynı eser***, c.I, s.274-275.

277 SURAL, ***aynı yer***, 19 Eylül 1975, s.3. (Ahmet BOLAY, Av.Mehmet Hulûsi BOLAY (ö.1977), ve Tahire BOLAY adlarında üç evlâdı vardır.) Bk. UZ, ***aynı yer***, c.I, s.225)

278 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri:8***, s.49; aynı arşiv, ***Arsa ve Emlâk Vukuat Defteri:9***, Aded-i Umumî:514.

279 ***KVS 1332 H.***, s.550.

280 SURAL, ***aynı yer***, 18 Ekim 1975, s.3.

Hemen bitişikteki[281] Fehiye Medresesi'nde uzun süredir müderris ve aynı zamanda Konya Müftüsü olan Kara Hafız Mustafa Muhtar, bu eski medreseyi diriltmek ister. Kendisi iyi bir hatip, sağlam hafız olarak Konya'da bir hayli saygındır. Eski medrese ile hamamların enkazının yeni medresede kullanılmasına müsaade ister. İzin üzerine Kürkçü Hamamı'nın yeri karşılığında peşin kira olarak üçyüz guruş verir. Yılda yirmi akçe olmak üzere de seksen yıllığına kiralar.[282]

Artık sıra medresenin yapımına gelmiştir. Kara Hafız Mustafa Muhtar Efendi, "hayır sahiplerinin de yardımı" ile, kendi adıyla anılan medresesini yaptırır.

Medrese; 33 hücre, 2 dershâne ve bir memşâhâne(helâ)den meydana gelmektedir. Dört tarafı yolla çevrili, Hükümet Konağı'na yakın; mahalle olarak da Kalecik Mahallesi'ndedir.[283]

Mustafa Muhtar, medresenin yapımı sırasında bazı güçlükleri de göğüslemiştir. Fakat güçlükler, onu yıldırmadığı gibi celâllenmesini sağlamıştır. Es'in anlattığına göre, Konya Aşar Nâzırlığı yapan "Mülkî Paşa" rütbesini taşıyan Tahir Paşa (ö.1894), bu medresenin yapımını hoş karşılamaz. "Hükümetin yanına medrese mi yapılır" diye konuşur. Aslı Konyalı ve İl İdare Meclisi üyesi olan Tahir Paşa'nın sözü Mustafa Muhtar'ın kulağına gelmiştir. Bir gün Paşa, oradan geçerken pürhiddet üzerine yürüyerek; "Ülen Tahir, senin ağzını kulaklarına kadar yırtarım. Utanmaz. Ben medrese yaptırıyorum. Hükümet yakınına meyhâne-kerhâne yaptırmıyorum!." der. Bu şiddetli çatış karşısında "zavallı Paşa, cevap veremeyerek kurtuluşu, yoluna devam etmekte bulur."[284]

---

281 Fethiye Medresesi ile Karahafız Medresesi'nin aynı olduğu sanılmaktadır. (SURAL, ***aynı yer***, 18 Ekim 1975, s.3; ÖNDER, ***Maarif***, s.47; UYAR, "Bilginler", S.127-128, s.15.) Önce de belirtildiği gibi Kara Hafız Mustafa Muhtar, Fethiye Medresesi'nde müderristir. O kendi adıyla anılan eski Hacı Hasan Medresesi'ni diriltmiştir. Oğulları ise babalarından sonra âtıl kalan babalarının uzun süre görev yaptığı Fethiye Medresesi'ni diriltmişler, yaşaması için iki dükkân vakfetmişlerdir. Son zamanlara kadar beraber yaşayan medreselerin müderrisi ve mütevellîleri Kara Hafızlar'dan olduğu için bu ad ikisine de verilir olmuştur. Halbuki Karahafız Medresesi 33 oda, 2 dershaneli; Fethiye ondan sonra imar edilen 13 oda 1 dershaneli medresedir.

282 KONYALI, ***Konya***, s.373; KÜÇÜKDAĞ, "Mevlânâ Dergâhı Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi", ***VD***, Ankara 1994, S.XXIII, s.78.

283 VGMA, ***DN:592***, s.88; KONYALI, ***Konya***, s.373'te 31 odalı olduğunu yazar.

284 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 19 Ağustos 1974, s.4. Tahir Paşa, aslında Konya'da bir çok hayır eserine imzasını atmış bir insandır. Hükümete yakın olduğu için Karahafız Medresesi'ni niçin istememiştir, bilinmez. Ama tarihî, Konya'da ilk Osmanlı hutbesinin okunduğu Dursun Fakih Câmii, günümüzde Tahir Paşa Câmii diye anılır. Çünkü o, bu Selçuklu Câmii ve Medresesi'ni diriltmiştir. Câmi girişindeki kitabede durum ifade edilmektedir.

Es'in anlattığı bu olay; Mustafa Muhtar'ın Konya'daki etkin şahsiyeti kadar, Tahir Paşa'nın bir çeşit suçluluk duygusu içinde kaldığını da göstermektedir.

Kara Hafız, kendi adıyla anılan medresesinin ilk müderrisi de olur. Hayatta iken faaliyete geçirir. Talebelerine, "ulûm-ı âliye ve 'aliyye" eğitimi gösterir. Fakat medresenin, vakıf eseri olarak vakfiyesini hazırlayıp "şer'an tesciline" muvaffak olamaz. Çünkü buna ömrü yetmemiştir.[285] H.1287/1870 M. vefat ederek Mevlânâ hazîresine gömülür.[286] Fakat sonraki düzenlemelerden dolayı gök mermerden bir sanat eseri özelliğini taşıyan mezar taşı, Üçler Mezarlığı'na kaldırılır.[287]

Mustafa Muhtar, büyük bilgin Kırkağaçlı el-Hâc Süleyman Vehbi ile Eskilli Konya Müftüsü Abdülahad Efendi'nin talebesidir. Değerli hocalar elinde yetişmiş; birçok değerli insan yetiştirmiştir.[288] Gilisralı İsmail oğlu Osman Şükrü Efendi'nin hocası, Osman Rıza oğlu Ali Efendi bunlardandır. Talebeleri arasında pek çok kadı, müftü ve ilim adamı mevcuttur.[289]

2. Vakıfları

Karahafız Medresesi'nin vakfiyesini, ikisi de müderris olan oğulları, Abdürrahim ve Hacı Ahmet Efendiler 27 Recep 1313/14 Ocak 1896 tarihinde hazırlayıp tasdik ettirirler. Babaları Kara Hafız Mustafa Muhtar'ın vefatından 26 yıl sonra bile olsa, bu bir başarıdır. Çünkü iki oğul, babalarının medresesine ilâveten önce bahsedilen 13 hücre, 1 dershâneyle Fethiye Medresesi'nin yeniden yaptırılmasını da sağlayarak iki medreseye birden tek vakfiye hazırlamışlardır.

Vakfiyeye göre gelir kaynağı; biri Aziziye Câmii civarında, diğeri Konya Çarşısı'nda iki terzi dükkânıdır. İki müderris kardeş, kendilerine ait dükkânları, medreseyi ayakta tutmak üzere vakfetmişlerdir.

Bu iki terzi dükkânı, her yıl mütevellî eliyle, dengi dükkânların fiyatında olmak üzere isteyenlere kiraya verilecektir. Buradan elde edilen gelirin harcaması şöyle yapılacaktır: Üç bölüme ayrılacak olan kira gelirinin iki kısmı, iki medrese ile iki dükkânın tamirine harcanacaktır. Eğer tamire ihtiyaç yoksa bu paralar, mütevellî tarafından saklanacak ve ihtiyaç olduğu

---

285 VGMA, *VD:592*, s.88.

286 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.127-128, s.15; SURAL, *aynı yer*, 18 Ekim 1975, s.3; UZ, *aynı eser*, c.I, s.127.

287 UZ, *aynı eser*, c.I, s.128.

288 Gilisralı İsmail oğlu el-Hâcc Osman Şükrü Efendi'nin icâzeti, Av.M.Ali UZ kolleksiyonundan. Bu 20 sayfalık icazetnâmede Kara Hafız'ın hoca silsilesi de bulunmaktadır.

289 UZ, *aynı eser*, c.I, s.128.

zaman harcanacaktır. Geri kalan üçüncü kısım ise mütevellînin payı olacaktır.

Vakfiyede, kimlerin mütevellî olacağı belirtilmiştir. Buna göre mütevellîler; hayatta oldukça vâkıfları olacaktır. Vefatları halinde, evlâdlarının salih olanı, böylece soy takip ederek mütevellî olacaktır. Burada dikkkat çeken husus, salih olma özelliğinin önemle öne çıkartılmasıdır.

Bu iki medresenin müderrisliği, karşılıksız olarak "ber vech-i hasbî" iki kardeşin üzerinde olacaktır. Vefatlarından sonra ise evlâdlarından, "ehil ve erbabına" verilecektir. Fethiye Medresesi müderrisleri kısmında bahsedildiği üzere, Karahafızlar'dan ehil olan varken "asla" başkasına verilmeyecektir. Ama "ehil ve erbab" evlâd bulunamazsa dışarıdan "ehil ve erbab" olan atanacaktır. Üstelik atama işi, mütevellîlerin görüş ve seçimi ile yapılacaktır. Şu hale göre Karahafızlar, aile olarak kontrolü elde tutmak istemektedirler.

İki medresenin içinde bulunan bahçeler, mütevellîler tarafından dikilip-hasat edilecektir. Mahsül ve meyveler, mütevellîlere aittir. Müderris olanlar veya başkaları bunlara karışmayacaktır.

Her vakfiyede olduğu gibi, bu vakfiyede de vakfın bozulmaması istenilmekte, aksi halde ise tedbir ortaya konmaktadır. Buna göre, vakfın belirlenen şartları artırılıp-eksiltilmeyecek, değiştirilmeyecektir. Eğer zamanla, şartlara uyulmaz hale gelirse, vakıf gelirleri "mutlaka Müslümanların fakirlerine" sarfedilecektir.[290]

Vakfiye, Karahafızlar'dan müderrise, karşılıksız çalışma şartı getirmiştir. Müderris, öğrettiği ilim ve bilgilerin bedelini istemeyecektir. Ama görüleceği gibi mütevellîler, sürekli Karahafızlar'dan olmak durumundadır. Böylece vakfın sürekli gelir ve yönetimi ailenin elinde olacaktır. Aynı zamanda müderris ve mütevellî olanlar ise birinden ücret almayacak ama diğerinden kendi ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayabilecektir.

27 Receb 1313/14 Ocak 1896 tarihli bu vakfiye, 16 Zilkâde 1316/29 Mart 1899 tarihinde sudur eden "irade-i aliyye mucibince" vakfiye defterine kaydedilir.[291] Aynı yıl ise tevliyet Mustafa Efendi oğlu Abdürrahim'e tevcih edilir.[292]

---

290 VGMA, ***DN:592***, s.88-89; ***KŞS 132***, s.22.
291 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4272.
292 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4273-4274.

3. Müderrisleri

a. Abdürrahim Efendi (1828-1897)

1882'de Karahafız Medresesi'nin müderrisi, salnâmeye göre Rahim Efendi'dir. 80 talebesi vardır. Ders olarak ise Tefsir-i Celâl ve Dürrü'n-Nâci'yi okutmaktadır.[293] Aynı durum 1883'te de devam etmiştir.[294]

Salnâmede geçen Müderris Rahim Efendi'nin Kara Hafız Mustafa Muhtar Efendi'nin oğlu Abdürrahim Efendi olduğunu belirtmeye gerek yoktur. Konya ulemâsının önde gelen simalarından olan Abdürrahim Efendi, 1892'den itibaren ilmiyede "mûsıla-ı sahn" rütbesine sahiptir. Bu rütbeyi 9 Cemaziyelahir 1311'de almıştır.[295]

Konya Naibliği, Şer'î Mahkeme Reisliği ve Konya Müftülüğü de yapan Abdürrahim Efendi, 13 Şevval 1314/17 Mart 1897 tarihinde vefat etmiş ve Mevlânâ Dergâhı Mezarlığına gömülmüştür.[296]

Abdürrahim Efendi, ülkeye değerli talebeler yetiştirmiştir. Musıla-ı Süleymaniye rütbesinde müderrislik, İstanbul Kadılığı, 1920'lerde Şer'iye Meclisi Tedkikat Üyeliği gibi görevler üstlenen Mehmet Rıza (1860-1930), Abdürrahim Efendi'nin rahle-i tedrisinden geçenlerdendir.[297]

b. Mustafa Efendi (ULUSAN,1872-1944)

Abdürrahim Efendi'den sonra Karahafız Medresesi'nin Müderrisi, Kara Hafız-zâde Mustafa Efendi'dir.

Mustafa Efendi, Konya-1872 doğumludur. Abdürrahim Efendi'nin vefatında medrese tahsilini bitirmiş ve 25 yaşlarındadır. Salnâmeye müderris olarak geçişi ise ilk 1901 yılındadır. Buna göre Karahafız Medresesi'nin müderrisidir ve 60 talebesi bulunmaktadır.[298] 1903 yılında da 60 talebeye ders okutmaya devam eder.[299] 1914 yılında ise bu medresede okuyan 52 talebe bulunmaktadır.[300]

Mustafa Efendi'nin önceden müderris olduğunu, daha evvel almış olduğu ulemâ rütbesi de göstermektedir. Zira, 1899'da "Edirne Ruûsu" rütbesini taşımaktadır.[301]

---

293 ***KVS 1300 H.***, s.55
294 ***KVS 1301 H.***, s.53.
295 ***KVS 1314 H.***, s.109.
296 UZ, ***aynı eser***, c.I., s.131. (Kabir taşı ve mermer sandukası Mevlânâ Müzesi bahçesindedir.)
297 ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.IV, s.59; UZ, ***aynı eser***, c.II, s.144.
298 ***SNMU 1319 H.***, s.839
299 ***SNMU 1321 H.***, s.581.
300 ***KVS 1332 H.***, s.550.
301 ***KVS 1317 H.***, s.48.

Dedesinin adını taşıyan Mustafa Efendi, Millî Mücadele yıllarında Konya'nın ileri gelen ve aktif şahsiyetlerindendir. Millî Haraketin içindedir.

Nisan 1920'deki Refet Bele ile yapılan Sarayönü Mülâkatında bulunan kişilerden birisidir. Refet Bele, Fahrettin Altay Paşa ve yanındakilerle birlikte Mustafa Efendi'yi de Ankara'ya götürür. Orada M.Kemâl ve Temsil Heyeti ile iki gün görüşüp dönerler.[302]

Mustafa Efendi, köklü bir ulemâ ailesinden saygın şahsiyet olarak millî ve sosyal olaylarla ilgilenmektedir. Yazdığı yazılarla, Avrupa da Türkler lehine olumlu yankılar uyandıran bayan Fransız gazeteci Gaulis, 30 Kanunuevvel 1337/1921'de Konya'ya gelir. İçlerinde Vali Galip Paşa'nın da bulunduğu kalabalık bir heyet tarafından karşılanmıştır. Yalnız geldiği gece bu Fransız bayanın kaldığı, misafir edilerek ağırlandığı yer, Karahafız-zâde Mustafa Efendi'nin evidir.[303]

Mustafa Efendi, 1922 Haziran'ına kadar Vilâyet İdare Meclisi üyeliği de yapmıştır. Haziran 1922'de istifa eder. Yalnız istifa sebebi yazılmamıştır.[304]

1923'ten itibaren Mustafa Efendi, Konya Milletvekili'dir.[305] Mustafa Kemâl'in ulemâdan kendisine, Konya'da çalışma arkadaşı olarak seçtiği; Mustafa Fevzi Karaağaçlı, Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, Naim Hâzım Onat, Cumhuriyet'in İlk Şer'îye Vekili Musa Kâzım (Göksu) gibi ilmiye kökenli milletvekillerinden birisidir.[306] Mustafa (Ulusan) Efendi'nin ikinci dönem başlayan milletvekilliği aralıksız üçüncü dönemden itibaren ölümüne kadar devam etmiştir.[307]

Milletvekili iken, müderris Mustafa Efendi'nin; başta Mustafa Kemâl olmak üzere devrin ileri gelenleri ile yakın ilişkisi vardır. 1925'te Mustafa Kemâl Konya'ya gelir. Mustafa Kemâl, Ordu Müfettişi Fahrettin Altay ve eşi, Kolordu Komutanı ve aynı zamanda M.Kemâl'in Harp Okulu'ndan hocası Naci Eldeniz Paşa, Vali İzzet Bey ve Belediye Başkanı ile eşini evinde ağırlar. Evi, o zaman Anıt alanındadır. Zamanının Belediye Başkanı'nın oğlu olan Selçuk Es'in anlattığına göre Mustafa Kemâl, Mustafa Efendi'ye Kur'an'dan âyetler sorar, o da açıklar. Eksiğini Mustafa Kemâl tamamlar.

---

302 ALTAY, *aynı eser*, s.230; ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 18 Ocak 1974, s.3.

303 Ahmet AVANAS, *Millî Mücadele'de Konya*, Konya 1988, s.361. (S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Doktora Tezi.)

304 *Babalık*, 12 Şevval 1340/8 Haziran 1922, S.912, s.2.

305 *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.768.

306 ES, "Rus Elçisinin Konya Hatıraları Yazısına", *KM*, DN:5747; *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.768.

307 *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.768; ES, "Konya Ansiklopedisi",*aynı yer*, 18 Ocak 1874, s.3.

Naci Eldeniz Paşa da tasdik eder. Sonra hatıraların anlatıldığı sohbetler edilir.[308]

Mustafa (Ulusan) Efendi, 1944'te Ankara'da ölmüştür.[309]

c. Mehmet Tevfik Efendi (1876-1961)

Müderris Köse Hasan Efendi(1834-1887)'nin oğlu olan Tevfik Efendi, Karahafız Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.[310] Babası gibi[311] kendisi de Karahafız Medresesi'nde okuyup icâzet alan Tevfik Efendi'nin ne zaman müderrislik yaptığını bilemiyoruz. Ama bu muhtemelen Mustafa Efendi'den sonra olmalıdır.[312]

Karahafız Medresesi'nin İkinci Meşrutiyet'ten sonraki durumunu takip mümkün olmamıştır. Yalnız ikinci dereceden ilgili bilgilere göre medrese, 1920'li yıllar bir çeşit ikametgâh olarak kullanılmaktadır. Seydişehir Müftüleri'nden İsmail Hakkı Efendi, Konya'da tahsil görürken (1335 H./1921'lerde) bir süre Karahafız Medresesi'nde ikamet etmiştir.[313]

"Kel Şair" de denilen Ermenekli Hasan Rüştü (Okumuşgil), 1922'den sonraki yıllar Karahafız Medresesi'nin bir odasında kalmıştır.[314] Bu yıllar Hasan Rüştü, Konya Sultanisi'nde Edebiyat öğretmenidir.

Demek ki 1920'li yıllardan itibaren Karahafız Medresesi bina olarak ayaktadır. Odalarında talebe ve meslek sahibi insanlar kalabilmektedir. Ama medrese eğitiminin devam ettiği yolunda herhangi bir bilgi bulunamamaktadır.

Kara Hafız Medresesi'nin asıl sahibi, kurucusu (banisi) iken; 1924'ten sonra yeni emlâk sahibi "İdare-i Hususiye" (Özel İdare) olur. Özel İdare de Vilâyet Encümeni'nin kararı ile Tadil Komisyonu'nca bir "kıymet takdir" edilir. Ve 1219/999 no.lu, 9.11.1930 tarihli senetle medrese elden çıkarılır. Yalnız "Müfrez Hane"nin (ev) önceki sahibi; "bânîsi" olduğu halde, yeni sahibi Kara Hafız-zâde Mustafa ve Halis Efendiler'dir.[315] Kara

---

308 Selçuk ES, "Bir Fotoğrafın Hatırlattıkları", ***Yeni Konya***, 10 Aralık 1974, s.2, 5.

309 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 18 Ocak 1974, s.3; ES "Bir Fotoğrafın Hatırlattıkları", ***aynı yer***, adlı yazısında Mustafa Ulusan'ın ölüm tarihini 1943 olarak yazar.

310 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 11 Eylül 1994, s.3.

311 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.105.

312 Tevfik Efendi için bk. Ağazâde/Köse Hasan Efendi Medresesi.

313 ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.II, s.290. ALBAYRAK burada medrese adına "Kara Hafız-zâde Medresesi" demektedir. Kara Hafız-zâde, Mustafa Ulusan'dır. Buradan hareketle medresede Mustafa Ulusan'ın göreve devam ettiğini tahmin edebiliriz.

314 Memduh Yavuz SÜSLÜ, ***Ermenekli Şair Hasan Rüştü Hayat ve Eserleri***, Konya 1937, s.8.

315 KÖİA, ***Vukuat:9***, Aded-i Umumî:514. (Vukuat Tarihi:1.2.1930)

Hafızlar'a ait ev, Kara Hafız Sokağı içinde ve medrese yerinin güney tarafında hâlâ bu aileden şahıslara ait olarak bulunmaktadır.

XI. Feyziye / Kavaklı Medresesi

A. Yeri

Sırçalı (Mescid) Mahallesi'nde şimdiki İsmet Paşa İlkokulu binasının bulunduğu yerde idi.[316] Bu medrese Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Konya Şubesi'nin açılmasından sonra, Dârü'l-Hilâfe öğrencilerinin eğitim gördüğü yer olmuştur. Medreselerin kaldırılması üzerine ise, İmam-hatip Okulu olmuştur. 6.3.1933 tarih ve 136/270 no.lu senetle mülkiyeti el değiştirmiştir.[317]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medrese, 1294 H./1877 M.yılında Hacı Veli Ağa tarafından yaptırılmıştır.[318] Mevlânâ Müzesi'nde bulunan Feyziye Medresesi'nin 3 satırlık kısa veciz kitabesi şöyledir: "İnayet-i İlâhiye/ Medrese-i Feyziye/ sene 1294."[319] Bu kitabe, son yıllar aynen ad olarak da kullanılmıştır.[320]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Bu konuda elimizde sağlıklı bilgi yoktur. Yalnız Dârü'l-Hilâfe Medresesi ile ilgili resimden anlaşıldığı[321] kadarı ile bir avlu etrafına dizilmiş düz toprak damlı odalardan meydana gelmektedir.

D. Vakfiyesi

Vakfiyesi hakkında elimizde henüz bilgi bulunmamaktadır.

E. Müderrisleri / Eğitim öğretim

1. İbralalı Mustafa Efendi (Ö.1903)

Feyziye Medresesi'nin bilinen ilk müderrisi, İbralalı (Karaman, Yeşildere) Mustafa Efendi'dir. 1882'de 60 talebesi vardır. Bunlara Kadı Beyzavî, Akaid Şerhi ve Mutavvel Dersleri'ni okutmuştur.[322] Medresenin,

---

316 **SNMU 1319 H.**, s.839; SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3; KÖİA, ***Vukuat:10***, s.7. ***Vukuat:10***'da İsmet Paşa İlkokulu'nun yeri şöyle tarif edilmektedir: 3014 metre, sağı kısmen mescid ve kısmen eski yol, önü İstanbul Caddesi. Tabi bu alan, Feyziye, Avniye ve Zaferiye (Aladağlı) Medresesi'ne ait alanı kaplamaktadır.

317 KÖİA, ***Vukuat:10***, s.7; ***Konya İsmet Paşa İlkokulu Aylık Haber Bülteni***, 5 Mayıs 1962, s.3.(Okul Müdürlüğü'nde daktilo ile yazılı.)

318 ***SNMU 1319 H.***, s.839; ***SNMU 1321 H.***, s.581; ***KVS 1332 H.***, s.549. SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3; ÖNDER, ***Maarif***, s.49. ÖNDER, medresenin 1865'te ve Hacı Mehmed Ağa tarafından yaptırıldığını yazarlar. Burada, Maarif Salnâmelerinin kaydı esas alınmıştır. Adı geçen "Hacı Veli", Bezirci Hacı Veli Ağa'dır.

319 ***Mevlâna Müzesi***, No:1248. ***KVS 1332 H.***, s.550'de yapım tarihi 1290 olarak verilmiştir. Biz kitabeyi esas aldık.

320 "İnayet-i İlâhiye Medrese-i Feyziye" için bk.***KVS 1332 H.***, s.549.

321 Darü'l-hilâfe kısmına bk.

322 ***KVS 1300 H.***, s.56.

1883 yılında da müderris, ders ve talebe durumunda bir değişiklik yoktur.[323] İbralalı Mustafa Efendi'nin müderrisliği 1901'lere kadar[324] devam etmiştir.

Mustafa Efendi, Konya'da 1903 yılında vefat ederek Şems Mezarlığı'na gömülmüştür. Fakat burası park yapılınca; mezarı da mezar taşı da kaybolmuştur.[325]

2. Ömer Efendi, Ali Kemalî (Ö.1920)

İbralalı Mustafa Efendi'den sonra Feyziye Medresesi'nin müderrisi 1901 yılında Ömer Efendi'dir. Ömer Efendi, burada 55 öğrenciyi okutmuştur.[326] Aynı müderrisin, 1903'te talebe sayısı yine 55'tir.[327]

Şu hale göre medresenin son yirmi yılı içinde talebe miktarında istikrar vardır. 1882'de 60 olan talebe sayısı 1901'de 55'e inmiştir. Ama bu küçük farkın müderris değişikliğinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ömer Efendi'den sonra bir süre Feyziye'de meşhur bilgin Sivaslı Ali Kemalî müderrislik etmiştir. Ali Kemalî'nin bilindiği kadarıyla uzun tahsil hayatından sonra başladığı ilk müderrislik görevi Feyziye Medresesi'ndedir.[328]

3. Mehmet Efendi (Ö.1920)

Ömer Efendi ile Ali Kemalî'nin ne kadar müderrislik yaptıkları bilinmemektedir. Fakat son dönemlerde bilinen müderris, "Sarı Müsevvid" lâkabı ile tanınan Mehmet Efendi'dir. "Alim, fâzıl, metin ve vakur bir zat olan" Mehmet Efendi, aslen Bozkır'ın Keres Köyü'ndedir. İlk tahsilden sonra Konya'ya gelip Zaferiye Medresesi'ne girmiş, orada Müftü Aladağlı Hacı Ahmet Rüştü Efendi'de okuyarak 1310 H./1892 M. yılında icâzet almıştır. Fıkıhta ihtisas sahibi olduğu için on yıla yakın müsevvidlik yapmış ardından Feyziye Medresesi'ne müderris olmuştur. H.1338/1920 yılında vefat eden Mehmet Efendi, şimdi park olan Şems Mezarlığı'na gömülmüştür.[329]

---

[323] ***KVS 1301 H.***, s.53.

[324] SURAL, ***aynı yer***, 31 Ocak 1976, s.3; UZ, ***aynı eser***, c.II, s.123'te Mustafa Efendi'nin müderrisliğinin 1903'e kadar sürdüğü yazılır. Halbuki ***SNMU 1319 H.***, s.839'da müderris Ömer Efendi'dir.

[325] UZ, ***aynı eser***, c.II, s.123. UZ'un Mustafa Efendi'nin kızı tarafından torunu İnşaat Y.Müh. Mehmet Bildirici'den aktardığı bilgiye göre, bu müderrisin İbrala'da doğduğu ev bugün "Sızı Tekkesi" olarak bilinmiktedir.

[326] ***SNMU 1319 H.***, s.839.

[327] ***SNMU 1321 H.***, s.581.

[328] Cemal KUTAY, ***Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları***, Ankara 1973, s.69. Ali Kemalî için bk. ARABACI, ***aynı eser***, s.75-111.

[329] UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.131-132, s.35-36; SURAL, ***aynı yer***, 17 Ekim 1975, s.3.

Mehmet Efendi, çok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan bir tanesi de küçük attar dükkânından geçimini sağladığı için "Milci Hoca" diye tanınan Cebbar-zâde Şükrü Efendi'dir.(1878-1941)[330]

4. Kavaklı Mevlüt Efendi

Feyziye Medresesi'nin son müderrisi olduğunu tahmin ettiğimiz zat, Mevlüt Efendi'dir. Kavak Köyü asıllı olduğu için "Kavaklı Mevlüt Efendi" adıyla tanınmıştır. Köyünün adı, zamanla medreseye de ad olmuş, Feyziye Medresesi, Kavaklı Medrese diye de anılmıştır.

Mevlüt Efendi, Kavak Köyü'nün ileri geleni olan Hacı Hatıb'ın oğludur. İcâzetnâmesi yırtıldığı, hayatı ile ilgili bilgiler kaydedilmediği için zamanla unutulmuştur.[331] Bu medresede 1914 yılında 50 talebe okumaktadır.[332] Buradan, Dârü'l-Hilâfe'ye mekânlık ettiği döneme kadar rağbette kaldığını anlıyoruz.

Hemen hemen her medrese gibi zaman zaman Feyziye de, başka medreselerde okuyan talebelere ikametgâhlık yapmıştır. Ermenek Müftüleri'nden Müftü-zâde Said Efendi, Feyziye Medresesi'nde ikamet ettiği halde Kadınhanlı-zâde Ali Rıza Efendi'de okumuştur.[333]

Feyziye Medresesi'nde yetişmiş birçok talebe bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Hacı Ahmed Efendi'dir. Uzun memuriyet hayatından sonra evinde talebe okutmaya çalışması, ondaki medrese etkisinin vefatına yakın bile devam ettiğini göstermektedir.[334]

XII. Gevrakî / Karakurt / Hacı Fettah / Fettahiye Medresesi

A. Yeri

Bugünkü Gevrakî Hanı ve Çarşısı'nın bulunduğu yerde, Güzîde Koru Verem Dispanseri'nin doğu bitişiğinde[335], Buğday Pazarı (eski) güneyinde

---

330 SURAL, *aynı yer*, 20 Ekim 1975, s.3.

331 Kavaklı Mevlüt Efendi ile ilgili bilgiler, 30 Mayıs 1996 tarihli görüşmemizde Torunu Marziya BAKIRCI'nın oğlu S.Ü.İlâhiyat Fakültesi eski öğretim görevlilerinden Saffet BAKIRCI'dan alınmıştır. Annesinden öğrenebildiği kadarı ile bilgi aktaran Sayın Saffet BAKIRCI'ya teşekkür ederim.

332 *KVS 1332 H.*, s.549.

333 ALBAYRAK, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, c.V, s.413.

334 Hacı Ahmet (ÜNSEL,1892-1968), Feyziye Medresesi'nden icâzet aldıktan sonra Konya Hukuk Mektebi'ne devam etmiştir. Fakat I.Cihan Harbi çıkınca bu tahsilini yarım bırakarak askere alınmış, uzun süren askerliğin ardından bir ara ticaretle uğraşmış sonra memuriyete girerek 1928-1958 arasında 30 yıl Tapu Memuru olarak çalışmıştır. Onun için Konya'da Tapucu Ahmet Efendi olarak tanınmaktadır. Emekliliğinde Feraiz ilmini okutan Ahmet Efendi, 1968'de evinin yıkılması üzerine eşi ile birlikte vefat etmiştir. (Bk.UZ, *aynı eser*, c.II, s.156.)

335 ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 4 Eylül 1975, s.4; SURAL, *aynı yer*, 4 Ağustos 1975, s.3; KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.50.

idi.[336] Bir başka tanımla, Karakurt Mahallesi, Çadır Çeşme Sokağı'ndaki medrese bahçesi, 2 dönüm 2 evleklik bir alanı kaplamaktadır. Üç tarafı yol, bir tarafı da Müfti Efendi(Gevrakî Abdülkadir)'ye ait evdir.)[337]

Bu yerde daha önce Hacı Fettah Medresesi vardır.[338]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

İlk defa, 1712'de Abdülfettah Çavuş tarafından 12 oda 1 dershâne olarak Tefsir ve Hadis okutulmak üzere yaptırılmıştır.[339]

"Hacı Abdülfettah Çavuş Dârü'l-Hadisi" olarak adlandırılan bu medrese, 1742'de Mustafa Efendi 10 akçe yemiye (günlük) ile müderrislik yapmıştır.[340] Bilinen ikinci bânîsi, "Gevrakî Hacı Kadir Efendi"dir.[341]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

1848'de medrese, 14 odalıdır.[342] Bİr avlu etrafına dizilmiş kerpiç duvar ve toprak damlı tek katlı bir eserdir.[343]

D. Müderrisleri

1. Hacı Abdülkadir Efendi (1831-1903)

Zamanla harap hale gelen ve bulunduğu yerden dolayı Karakurt Medresesi de denilen[344] Fettahiye Medresesi, Hacı Abdülkadir Efendi tarafından yeniden diriltilir. Bundan sonra medrese, Abdülkadir Efendi'nin köyünün adıyla anılmıştır. Zira bu zat, aslen Seydişehir'e 15 kilometre mesafedeki Gevrekli Köyü'nden Ali Efendi'nin oğludur. Ulemâdan olan Ali Efendi, Konya'ya göçmüş, oğlu da 1831 yılında Konya'da doğmuştur.[345]

Abdülkadir Efendi, iyi bir eğitimden geçmiştir. Akşehir'de Hacı Ali Efendi, Karaağaçlı Hacı Emin Efendi, Uşaklı Hacı Ahmet Efendi ve Ayıntabî (Antepli) Hocalar'da okuyup icâzet almıştır. Sonra Konya'ya gelerek Karakurt Mahallesi'ndeki Hacı Fettah Medresesi'ni imar ettirip eğitime başlar.

---

336 ***KVS 1332 H.***, s.551.

337 KÖİA, ***Merkeze Ait Emlâk Esas Defteri:4***, s.83.

338 KONYALI, ***Konya***, s.370.

339 ÖNDER, ***Maarif***, s.45; KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.50.

340 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.50. Medresenin hem "Darü'l-Hadis" hem de"10 akçelik" olması seviye tesbiti bakımından uyumlu değildir

341 ***KVS 1332 H.***, s.551. Aynı medresenin "Müderrisleri" kısmına bk.

342 TUŞ, ***aynı eser***, s.155. Bu sıra talebe miktarı; 11'i talebe 12'si çömez olmak üzere toplam 23'tür.

343 Son yıllara kadar bina, önemli kısmı dükkân vb. olarak kullanıldığı için mimarî özelliğini koruyarak gelebilmiştir.

344 SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3.

345 M. Zeki ORAL, "Çadır Çeşme yahut Gevrakî Çeşmesi", ***Anıt Dergisi***, S.3, Nisan 1949, s.16; UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130, s.44; SURAL, ***aynı yer***, 23 Eylül 1975, s.3.

Uzun süre müderrislik yapan Hacı Abdülkadir Efendi'nin 1882'de 30 talebesi vardır. Bunlara Tefsir, Kadımîr ve Molla Câmî derslerini okutmaktadır.[346] 1883'te durum aynıdır.[347]

H.1312/1894 M.yılında Konya Müftüsü Kadınhanlı Hüseyin Efendi'nin yerine müftü olan Abdülkadir Efendi, bu göreve on yıl devam eder.[348] Fakat müftülüğe devam ettiği süre içinde eğitimciliği bir yana bırakmaz. Çünkü 1901 yılında 33 talebesi bulunmaktadır.[349] 1903 yılında da yine 33 talebeyi okutmaya devam eder.[350]

Uzun süre müderrislik yaptığı halde Hacı Abdülkadir Efendi'nin verdiği icâzet miktarı 43'tür. Yalnız bu talebelerinden dördü müftü olmuştur. Bu arada Buharî-i Şerîf'i iki defa talebeye okutarak hatmettiren Abdülkadir Efendi, 29 Ramazan 1322/1319 R./1903 M. yılında vefat etmiştir. Cenazesi, evinin karşısındaki kabristana gömülmüştür.[351]

Abdülkadir Efendi, daima fakir-fukarayı kollayan, dinine son derece riayetkâr, yasaklardan kaçınan bir zattır. Âlimdir. Bildiği ile amel eden, fazîletli, vakar sahibi, müttakî bir insandır. Hiç kimseden çekinmeyip doğruyu söylerdi.

Geçim yönünden ise herhangi bir bağımlılığı yoktur. Köyünde, baba ve annesinden kalan arazi ile koyun, keçi ve camızdan geçimini sağlardı[352]

Abdülkadir Efendi, sosyal problemlere karşı duyarlı ve sorumlu bir insandır. Kahvehânelerde boş oturanlara çok kızar ve yolu üzerinde rastladığı kahvehânelere dalarak, orada boş oturup zaman öldüren gençleri asası ile dışarı çıkartır, kimse de Müftü Efendi'ye olan saygısından dolayı ses çıkarmazdı. Hatta halk, onu kızdıracak bir hareketten son derece kaçınır, kendisine büyük saygı gösterirdi. Tabi o da bu saygıyı asla kötüye, menfaatine kullanma gibi bir küçüklüğe düşmemiştir. Tam tersine, kendine duyulan saygıyı idarî mekanizmada da kullanarak sosyal yara olacak çöküntülere engel olmaya çalışmıştır.

Şu olay bunu göstermektedir. Konya'nın başarılı ve otoriter valisi Ferit Paşa, oturak âlemlerinin alıp yürümesi üzerine bunu önlemek için bir tedbir düşünür. Tedbiri; gizli-kapaklı gayri meşru hayatı; meşruiyet zeminine

---

346 ***KVS 1300 H.***, s.55.
347 ***KVS 1301 H.***, s.52.
348 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130, s.44.
349 ***SNMU 1319 H.***, s.841.
350 ***SNMU 1321 H.***, s.582.
351 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.134. Gevrakî'nin mezarı, torunları tarafından arsası parsellenip satıldığı için Musalla Kabristanı'na nakledilmiştir. (Bk.UZ, ***aynı yer***.)
352 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S129-130, s.44; SURAL, ***aynı yer***, 23 Eylül 1975, s.3.

oturtmaktır. Vilâyet İdare Meclisi'nden bir genelev (o zamanki adıyla kerhâne=kârhâne) açma kararı çıkartır. Karar, diğer üyeler tarafından imzalanarak onaylanırken, Müftü Abdülkadir Efendi imzadan kaçınır. Bunun üzerine vali, sinirli ve sert bir şekilde imza atmamasının sebebini sorar. Müftü, Müslüman Türk insanının mantığını ortaya koyan şu cevabı verir: "Sizi korumak için imzadan istinkâf ettim. Sizden önce Konya'da bir vali vardı. Dana etini çok sever, sofrasından eksik etmezdi. Bu sebeple halk, bu paşaya "Danacı Paşa" adını koydu. Siz de kerhâneyi açacak olursanız, halk size de "Kerhâneci Paşa" adını koyar. Eğer buna razı iseniz, genelevi açınız."

Sonuç elbette müftünün istediği gibi olur: mahcubiyetten kıpkırmızı kesilen Ferit Paşa, genelevi açmaktan vazgeçer.[353]

2. Hacı Vehbi Efendi (ö.1939)

Gevreklili Abdülkadir Efendi'den sonra medresesine, oğlu Gevrakî-zâde Hacı Vehbi Efendi müderris olmuştur.

Vehbi Efendi, sıbyan mektebi ardından medrese eğitimini babasında tamamlayarak icâzet almıştır. Sonra imtihan vererek, babasının medresesine müderris olmuştur. 1914'te -Vehbi Efendi'nin müderrisliğe devam ettiği yıllardır-, medresenin 6.000 guruş geliri ve 19 talebesi bulunmaktadır.[354] Bu tarihten sonra 1924'e kadar, eğitim yönüyle medrese daha ne kadar faal olmuştur, henüz tesbit edilememiştir.

Vehbi Efendi de babası gibi, toplumu ilgilendiren sosyal konularda duyarlıdır. Ailesinin saygınlığı ile, ilim ve sorumluluk duygusu bir araya geldiği için birçok konuda aktif görev almıştır. 1919'da Konya Belediye Başkanlığı'na getirilmiş, fakat bu görevde fazla kalmamıştır. Belediye İl Genel Meclisi, Su Komisyonu üyeliklerinde bulunmuştur.[355]

Vehbi Efendi de diğer müderrisler gibi, halkı teşvik amacıyla hayır kurumları içinde görev almıştır. O, Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti Konya Şubesi Başkanı'dır. M.Kemâl'in Konya'ya beşinci gelişinde bu görevle birlikte Müftülük de üzerinde olduğu halde Vilâyet Konağı'nda Cumhurbaşkanı adına verilen yemekte hazır bulunmuştur.[356]

Gevrakî-zâde Vehbi Efendi, İstiklâl Harbi sırasında, cephe gerisinde gösterdiği çaba ve başarıdan dolayı, beyaz şeritli İstiklâl Madalyası ile

---

353 UZ, *aynı eser*, c.I, s.133-134.
354 ***KVS 1332 H.***, s.551.
355 SURAL, *aynı yer*, 7 Kasım 1975, s.3, 5.
356 ÖNDER, ***Atatürk Konya'da***, s.27.

1927'de ödüllendirilmiştir.[357] Dolu dolu bir hayatın ardından, 18 Mart 1939 yılında vefat ederek Musalla Mezarlığı'na gömülmüştür.[358]

Gevrakî Medresesi'nin yeri, hocanın torunları tarafından çarşı yapılmış ve satılmıştır.[359] Halen aynı yerde değişik esnaf dükkânları bulunmaktadır.

XIII. Hacı Hasanbaşı / Abdülbasir / Vakî Medresesi

A. Yeri

Hacı Hasanbaşı-Araplar Mahallesi'nde, İstanbul Caddesi'ndeki İsmet Paşa İlkokulu'nun arka taraflarında idi.[360] Medrese yerinin 1914'lerde bir diğer adı, Hacı Hüseyin Paşa Mahallesi'dir.[361]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Vakî Medresesi adıyla 1870 yılında Abdülkadir Efendi tarafından yaptırılmıştır.

C. Mimarisi ve Müştemilâtı

Yapıldığı yer ve tarih itibariyle tipik kerpiç duvar ve toprak damlı medreselerden olduğunu tahmin ediyoruz.

D. Müderrisleri

1. Abdülbasir Efendi (1821-1896)

Abdülbasir Efendi, 1236 H./1821 M. İçil (Silifke) doğumludur. Bursa'da dört yıl, ardından Denizli'de meşhur ulemâdan Hafız Şerif Efendi'de okuduktan sonra Konya'ya gelip Paşa Dairesi'nde bir odaya yerleşir. Medresenin "şeyhi" Hacı Mehmed Efendi'ye intisab eder. Bu arada Özdemirli Medresesi'nin müderrisi Hacı Mustafa Efendi'nin kızı ile evlenir. Sonra Nehri-kâfur (Araplar) Mahallesi'nde kendi adıyla da tanınan medreseye müderris olur.

Abdülbasir Efendi, 1882'de medresesinde 35 talebeye Tasavvurat, Izhar ve Mülteka dersleri okutmuştur.[362] Aynı durum 1883'te de devam etmiştir.[363]

---

[357] ES, "Konya Ansiklopedisi", *aynı yer*, 23 Kasım 1974, s.3.

[358] UZ, *aynı eser*, c.I, s.191.

[359] ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 4 Eylül 1975, s.4.

[360] ÖNDER, *Maarif*, s.50; SURAL, *aynı yer*, 4 Ağustos 1975, s.3. Araplar'a giderken cadde üzerinde sol taraftatadır. Halen yerinde aynı adı taşıyan bir câmi ve geriye doğru geniş bir avlu bulunmaktadır.

[361] *KVS 1332 H.*, s.549.

[362] *KVS 1300 H.*, s.56.

[363] *KVS 1301 H.*, s.53.

Bütün vaktini, okuma-yazma ve ibadetle geçiren Abdülbasir Efendi'nin mazbut bir yaşayışı vardır. Her yıl Ramazan ayında Kapu Câmii ve Sultan Selim Câmii'nde itikafa girmekte, sünnete son derece itina etmektedir. Yaz mevsimi bembeyaz, süt gibi elbise giyen Abdülbasir Efendi, gereksiz, malayanî söz söylemez, güzel ahlâk sahibi bir insandır. "Uzunca boylu, zayıfca vücutlu, uzunca çehreli, melek sîma, alnında iman nuru parlar" bir zattır. Uyar'ın tabiri ile: "Ulemâ-yı râsihînden ve meşayıh-ı vâsılînden mücahit bir zât-ı sütûde sıfat'tır." 1314 H./1896 M. da vefat etmiş, Musalla Mezarlığı'na defnedilmiştir.[364]

Abdülbasir Efendi, hattatlığının yanında -ki Kasîde-i Bürde ve pek çok icâzet yazmıştır-[365], yazarlığı da bulunan bir müderristir. 15 risaleden oluşan Mecmuatü'r-Risâil adlı eseri yazmıştır. Zamanının bütün ilim ve fenlerine vâkıf bir insandır. Paşa Dairesi'nde Nakşîbendi Tarikâtı'nın Hâlidiye Kolu'na girmiş, sonra kendisi de bu kolun şeyhlerinden olmuştur.[366] Bu arada Hâdimî'nin (Ebû Saîd Mehmed el-Hâdımî 1113-1176/1701-1762) 27 ayrı risalesini Maarif Nezâreti'nden izin alarak İstanbul'da bastırmıştır.[367] Bu birer makale uzunluğundaki risalelerin bazılarının adları şöyledir: "Risale-i fî Hakk el-Kahve, Risaletün fî Hazariyetü'd-Duhân, Risale-i fî Hakk-ı Mesneviyetü'l-Misvak." Bunlar görüleceği üzere, XVIII. yüzyılda kafa yorulan, tartışılan bazı konularla ilgilidir; Kahve, sigara, vb. gibi[368] Ayrıca; Tefsir, Hadis, Fıkıh'la ilgili olanları da bulunmaktadır.

Abdülbasir Medresesi'nin, 1319 Maarif Nezâreti Salnamesi'nde bulunmaması düşündürücüdür. Ama Abdülbasir Efendi'den sonra da faal olmaya devam etmiştir. Gerçi oğlu medrese yerine halıcılık eğitimini[369] tercih etmiştir. Fakat Vakî Medresesi'ndeki Molla Salih Efendi, ders okutmaya devam etmiştir.

---

364 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.110, s.5-6; *aynı yazar*, "Bilginler", *aynı yer*, S.123-124, s.32; SURAL, *aynı yer*, 30 Eylül 1975, s.2; UZ, *aynı eser*, c.I, s.104.

365 UZ, *aynı eser*, c.I, s.104.

366 UZ, *aynı eser*, c.I, s.104.

367 Bk. Yusuf Ağa Kütüphanesi, ***DN:10158/1-27***.

368 Hadımî'nin eserleri için bk. Numan HADİMİOĞLU, ***Hadim ve Hadimiler Biblyografyası***, c.I, Ankara 1983, s.101-103.

369 Abdülbasir Efendi'nin Konya Sanayi Mektebi'nde Halıcılık öğretmeni olarak görev yapan Aziz Efendi adında bir oğlu vardır. Mısır'da halıcılık tahsil etmiştir. "Açık fikirli, hürriyet aşığı,münevver" bir kimsedir. Fakat devrinin siyasî havasından fazla etkilenmiştir. Bir-kaç defa "zamanın padişahına suikasd hazırlamış" muaffak olamamış ama "bu teşebbüsün kurbanı" olmuştur. Bk.Selçuk ES, "Konya Sanayi Mektebi Tarihçesi ve Olaylar II.", ***KM***, Dos. N: 5747.

2. Molla Salih Efendi (1826-1890)

Molla Salih Efendi, Konya'nın Araplar-Büyüksinan Mahallesi doğumludur. İlk tahsilin ardından Özdemirli Medresesi'nde okuyarak icâzet almış (Hacı Mustafa Ef.), sonra Abdülbasir Efendi Medresesi'nde ders okutmuştur. Yaş itibariyle Abdülbasir Efendi'ye çok yakın olan Salih Efendi'nin aynı dönem görev yapma ihtimali de bulunmaktadır.

Sülüs, Nesih, Talik yazılar ile nakış, tezhip ve cilt işlerinde uzman olan Molla Salih Efendi, pek çok öğrenciye yazıda icâzet vermiştir. Elli adet Kur'an-ı Kerim yazdığı söylenmektedir. 1890'lı yıllarda vefat etmiş ve Araplar'da Hacı Veli Mezarlığı'na gömülmüştür. Güler yüzlü, yakışıklı, ilim ve fazilet sahibi bir zattır.[370]

3. Sofu-zâde Hasan Efendi (1869-1940)

Abdülbasir veya Hacı Hasanbaşı Medresesi'nde müderrislik yapan bir başka hoca ise, Sofu-zâde Hasan Efendi'dir. Araplar Mahallesi'nde doğmuş, Çiftçi Mehmet Ali Ağa'nın oğludur. Sıbyan mektebinden sonra Abdülbasir Efendi ve Muhaddis Ahmet Efendi'de okumuş, icâzet almıştır. Ayrıca "allâme" Aladağlı Müfti Efendi'den de ders almıştır. İmtihan vererek ilk hocası Abdülbasir Efendi'nin medresesine müderris olmuştur. Muhtemelen 1896'lardan sonra olmalıdır. 20 yıl bu medresede kalarak öğrenci yetiştirmiştir. Feraiz'de kendini kabul ettirmiş bir müderristir. 1914'te talebe miktarı,41'dir[371] ki, talebe sayısı o sosyal kabûlü yansıtmaktadır.

Medreseler kapanınca inzivaya çekilen Sofu-zâde Hasan Efendi, sadece mahallesindeki mescidin imamlığını yapmakla yetinmiştir. 1940'da vefat ederek Araplar Mezarlığı'na gömülmüştür.

Hasan Efendi, sadaka-zekâtı ömrü boyunca kabul etmemiş, gözü-gönlü tok bir insandır. Geçimini, babasından kalan tarlaları ekip-biçerek sağlamıştır.[372]

Bu medresede okumuş değerli şahsiyetler vardır. Hattat Dereli Abdullah Efendi (ö.1337/1921)[373], Kaplanzâde Hacı Osman Efendi (ö.1882/1955)[374] bunlardandır.

Medreselerin kapanmasından sonra Abdülbasir Efendi Medresesi, bir ara göçmenlere mekânlık etmiştir. Hücrelerinde Doğu'dan gelen Kürt

---

370 SURAL, *aynı yer*, 15 Ekim 1975, s.2;UZ, *aynı eser*, c.I, s.114.

371 *KVS 1332 H.*, s.549.

372 SURAL, *aynı yer*, 6 Kasım 1975, 3.;UZ, *aynı eser*, c.I, s.192.

373 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.108, s.14.

374 SURAL, *aynı yer*, 15 Ekim 1975, s.2.

muhacirler yatmışlardır. Sonra ise medreseyi câmi ile birlikte Taşbaşlı Ali Efendi almıştır.[375]

XIV. İnliceli (İnlüce) Medresesi

A. Yeri

Henüz tesbit edilebilmiş değildir.

B. Yaptıranı

Hakkında bilgi bulunamamıştır. Fakat İnliceli Musa Efendi, (İnlice 1855-1939), İnliceli Ziya Efendi (İnlice 1864-Konya 1922) ve oğlu Bahaeddin Efendi (Ö.1921)[376] gibi Konya merkez köylerinden İnliceli müderrisler bulunmaktadır. Bu müderrislerden birisi tarafından kurulmuş olmalıdır. 28 Cemaziyelevvel 1329/27 Mayıs 1911 tarihinde müderrislik, yıllık 600 guruşa ve "müceddeden", "Müderris Musa Efendi'ye tahsis"olunduğuna göre; kurucusu veya ilk görev alanı İnliceli Musa Efendi'dir.[377] Başka bir ihtimal ise, önceden adı farklı olduğu halde İnceli müderrisler burada görev yaptığı için medresenin onların adıyla anılır olmasıdır. İnliceli Medresesi, vakıflarla ilgili resmi kayıtlarda olduğu halde salnâmelerde bulunmamaktadır. Bu durum da 1901'den sonra kurulduğunu veya ad değiştirdiğini düşündürmektedir.

C. Müderrisleri

İnceli Medresesi'nin Vakıflar Maaş ve Vezâif Defterine göre bilinen iki müderrisi vardır. Bunlar, Musa Kâzım Efendi[378] ile Aksekili Abdullah (Küçük Aksekili) Efendi'dir.

1. İnliceli Musa (Kâzım) Efendi (1855-1939)

Musa Kâzım Efendi'nin İnliceli Medresesi'ne tayini, 14 Temmuz 1327/29 Temmuz 1911 tarih ve 23273/141 no.lu emirle yapılmıştır.[379]

---

375 Eski Borsa altında kağnıcı esnafından Hakkı Efendi ile 6.10.1993 tarihli görüşmeden. Hakkı Efendi, göçmenlerin bu medresede kalırkenki yoksulluğunu şöyle ifade etmiştir: "Bir yorgan altında dokuz ay yattılar."

376 UZ, *aynı eser*, c.I, s.317-318.

377 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:4363.

378 İnlice Müderrisi Musa Efendi (***Maaş ve Vezâif Defteri***nde Musa Kâzım, VGMA'de sadece **Musa Efendi** adıyla geçmektedir) ile Şer'iye ve Evkaf Vekili Musa Kâzım Efendi aynı şahıs değildir. Zira aşağıda görüleceği üzere İnliceli Musa (Kâzım) Efendi'nin medreseye atanma tarihinde Hadimli Musa Kâzım Efendi, Selânik Hukuk Mektebi'nde müderristir. Oradan Konya'ya Balkan Harbleri çıktıktan sonra, 1912'de gelmiştir. Üstelik 1920-24 arası İnliceli Musa Kâzım, vakıflardan görevi karşılığı maaş almıştır. Halbuki, Hadimli Musa Kâzım, bu sıra milletvekili, 1922'ye kadar TBMM Birinci Reis Vekilidir. (UZ, ***aynı eser***, c.I, s.181.) 15 Nisan 1923'te ise Şer'iye ve Evkaf Vekilliğine seçilmiştir. (Bk.Gotthard JAESCHKE, ***Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II***, Ankara 1989, s.33.) Şu hale göre, hem Ankara'da hem de Konya'da olması mümkün değildir.

379 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.17 a.

Aylığı bürüt 145, eline geçen ise 123 guruştur. Aynı maaşı, 26 Haziran 1340/1924 tarihinde de almaya devam etmiştir.[380]

Musa Efendi'nin 1924 sonrası hayatı hakkında henüz bilgimiz bulunmamaktadır. Medreselerin kapanmasından sonra köyüne çekilmiş olmalıdır. 11 Nisan 1939'da vefat etmiş ve İnlice Mezarlığı'na gömülmüştür.[381]

2. Aksekili Abdullah Hilmi Efendi (1870-1925)

Aksekili Abdullah Efendi'nin, İnliceli Medresesi'ne müderris atanma tarihi de Musa Efendi ile aynıdır.(14 Temmuz 1327/1911)[382] Maaşı ise 50 guruştur. Aynı maaşı 31 Mayıs 1340/13 Haziran 1924 tarihine kadar almaya devam etmiştir.[383]

"Küçük Aksekili" lâkabıyla da anılan Abdullah Hilmi Efendi, 1870 Akseki doğumludur. İlk tahsilden sonra Konya'ya gelerek Ziyaiye Medresesi'nde okumuş, büyük Aksekili Mehmed Emin Efendi'den icâzet almıştır.

İnliceli Medresesi dışında Dârü'l-Hilâfe Medresesi'nde Ekim 1922'den itibaren Hadis okutmuştur.[384] 1339/1923'te de Şerafeddin Câmii'nde "10 Efendi'ye icâzet" vermiştir.[385] Kendisi iyi bir hattattır. Yüzü aşkın risale yazmıştır. Hat hocası, Şer'î Mahkeme Başkâtibi Hâlim-zâde Ahmet Efendi olan Abdullah Efendi, Konya'dan evlenerek buraya yerleşmiştir. 1925'te vefatı üzerine Musalla Kabristanı'na gömülmüştür.[386]

XV. İrfaniye Medresesi

A. Yeri

Eski tarifle, Devle Mahallesi'nde Şerafeddin Câmii'nin kuzey tarafında ve Mahkeme bitişiğinde idi.[387] Burası tariften de anlaşılacağı üzere, bugün

380 VBA. *Maaş ve Vezâif Defteri*, c.II, s.15 a.

381 UZ. *aynı eser*, c.I, s.317.

382 VBA. *Maaş ve Vezâif Defteri*, c.II, s.15.a.

383 VBA, *Maaş ve Vezâif Defteri*, c.II, s.15.a.

384 VBA, *Maaş ve Vezâif Defteri*, c.II. (Konya Dârü'l-Hilâfe Kadrosu cetveli). 1923'te maaş toplam 2400 guruştur; UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.110, s.7-8'de ve UZ, *aynı eser*, c.I., s.171'de Abdullah Efendi'nin Dârü'l-Hilâfe Sahn kısmında Tefsir ve Hadis okuttuğunu yazmaktadırlar.

385 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.110, s.7-8. Bu sıra (1923) Dârü'l-Hilâfe'de Hadis okutan Abdullah Efendi'nin icâzet verdiği talebesinin, İnliceli Medresesi'nden olduğunu tahmin ediyoruz.

386 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.110, s.8; UZ, *aynı eser*, c.I, s.171.

387 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4479; ***KŞS 136***, s.176. ***KVS 1332 H.***, s.550'de İrfaniye'nin yeri, "Tramvay Caddesi" olarak tarif edilmiştir.

Şerafeddin Câmii doğu karşısındaki Vakıf İşhanı'nın bulunduğu yerdir.[388] 1922'lerde arsa haline gelen önündeki boşlukta, Karamanoğlu İbrahim Bey'in Hazinedârı Yusuf Ağa'nın Dârü'l-Huffâz'ı vardır.[389] Medresenin kuzey ve batı tarafları yoldur.[390]

B. Yaptıran ve Yapım Tarihi

"Furkanî Medresesi"[391] de denilen İrfaniye Medresesi'ni yaptıran Hacı Ahmed Efendi'dir.[392] Konya Müftüsü olduğu 1225/1810 - 1238/1822 yılları arasında yaptırılmıştır.[393]

Medresenin aynı zamanda ilk müderrisi de olan Hacı Ahmed Efendi (ö.1832), aslen Hadim'lidir. Meşhur Ebu Said Mehmed Hadimî'nin torunu, Hacı Abdullah Efendi'nin küçük oğludur. Hadim'de, İstanbul'da okumuş, iyi bir eğitim görmüştür. Tahsil hayatından sonra Konya'ya gelerek, Ziyaiye, Kadızâde, İrfaniye Medreselerinde ders vermiş, müderrislik etmiştir. Aynı zamanda 12 yıl Konya Müftülüğü de yapan Ahmet Efendi'nin hattatlığı da vardır. Hat sanatını İstanbul'da öğrenen Hacı Ahmed Efendi, sülüs, nesih ve talik türünde yazılar yazmıştır. Hidayet-i İlmü'l-Hikme (Kazımîr) adlı 31 sayfalık bir hat eserini de kaleme almıştır.[394]

Hadim Müftüsü olan kardeşi, Mehmed Efendi'nin ölümü üzerine Hadim Müftülüğü'ne gitmiştir. Hadim'de aynı zamanda müderrisliğe de devam eden Ahmed Efendi'nin iki bin kadar talebe yetiştirdiği söylenmektedir. "Şehid Ahmed Efendi" diye de anılan bu zat, bir fesat olayında 1832'de şehid edilerek Hadim'de kardeşinin ve büyük babası Hadimî Hazretlerinin yanında toprağa verilmiştir.[395]

C. Mimarisi ve Müştemilâtı

İrfaniye Medresesi'nin 1848'de 30 odası vardır. Dershânesi çok büyüktür. Devrinde, Konya'daki mevcut medreselerin oda ve öğrenci sayısı

---

388 SURAL, *aynı yer*, 5 Ağustos 1975, s.3. Burası (medrese binası), daha sonra cumhuriyet devrinde uzun süre Müftülük Dairesi olarak kullanılmış, bu arada Konya gazetelerinden Ekekon ve Öğüt Gazeteleri'ne idare yerliği yapmıştır. (Bk.SURAL, *aynı yer*, 15 Ağustos 1975, s.3.) Vakıflar Bankası ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün de bulunduğu Vakıf İşhanı, medresenin yerine inşa edilmiştir. Medresenin yıktırılarak yerine binaların yapılması 1929'dadır. (Bk.ÖNDER, *Maarif*, s.45.)

389 *TBMM Konya Vilâyeti*, s.38. Bu Yusuf Ağa, Kütüphâne ve medrese sahibi Kethüda Yusuf Ağa ile karıştırılmamalıdır.

390 *KŞS 136*, s.176.

391 VGMA, *DN:2181*, s.265.

392 *SNMU 1319 H.*, s.839.

393 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.116-117, s.59; ÖNDER, *Maarif*, s.45; SURAL, *aynı yer*, 5 Ağustos 1975, s.3.

394 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.116-117, s.59; KUTLU, *aynı eser*, s.82. Bu eser, halen Yusuf Ağa Kütüphânesi'ndedir.

395 *Konya 1973 İl Yıllığı*,s.309.

yönünden en büyüğüdür.[396] Elbette İrfaniye'nin de talebe odası ve dershâne dışında bölümleri var olmalıdır.

D. Müderrisleri

İrfaniye'nin 1848'de talebe miktarı 25'i çömez olmak üzere toplam 45'tir.[397] 1882'de ise talebe sayısı 70 olur. Bu sıra müderrisi Dedezâde Mustafa Efendi'dir. Tasavvurât, Molla Câmî ve Mülteka'yı okutmaktadır.[398] Aynı durum 1883'te de devam etmiştir.[399]

Derviş Osman'ın oğlu olan Dersiâm Mustafa Efendi, İrfaniye'de müderrisliğe 30 Safer 1290/30 Nisan 1873'te başlamıştır. "Hasbî" olarak bu vakıf müessesede müderrislik yapmaktadır. 28 yıl İrfaniye'de çalışan Mustafa Efendi'nin vefatı üzerine yerine tayin, 1901'de yapıldığına göre; bu yıl veya önce ölmüş olmalıdır. Vefatında Ahmed Şükrü ve Osman adlarında iki oğlu vardır. Fakat ehliyetsiz bulundukları için babalarının yerine tayin edilmezler. 28 Şaban 1319/11 Aralık 1901 tarihinde dersiâmdan Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi, "irâde-i aliyye" ile tayin edilir.[400]

Yalnız Maarif Nezâreti Salnâmesi'ne göre aynı yıl (1901), İrfaniye Medresesi'nin Müderrisi **Nuri Efendi**'dir ve 65 talebesi bulunmaktadır.[401] Nuri Efendi, 1903 yılında da 65 talebeyi okutmaya devam etmiştir.[402] Burada, vakıfların muteber olan kayıtları ile resmî yıllık arasında bir çelişki var gibidir. Halbuki, büyük bir medrese olan İrfaniye'de iki müderrisin bir süre birlikte görev yapmış olması daha uygun gözükmektedir.

1. Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi (1870-1927)

"Yüzyılın pek az yetiştirdiği ünlü bilginlerden" olan Yalvaçlı Ömer Vehbi, 14 Ocak 1286/27 Ocak 1870 Yalvaç doğumludur. Çolak Hafızzâde Mustafa Efendi'nin oğludur. Köken itibariyle ilmiyeden bir aileye mensuptur. Doğduğu kasaba olan Yalvaç'ta ilk tahsilden sonra medrese eğitimine başlayarak Müftü Hacı Ahmet Efendi'de okumuştur. Sonra bir süre İstanbul'da eğitim gören Ömer Vehbi Efendi, tahsilini Konya'da Müftü Kadınhanlı Hacı Hüseyin Efendi'de tamamlayıp icâzet almıştır.[403] Bu icâzeti, anlaşıldığına göre son aldığı olmalıdır. Zira bir talebesine verdiği

---

396 ÖNDER, *Maarif*, s.45; TUŞ, *aynı eser*, s.155. TUŞ'un belirttiği talebe miktarı ile "en büyük" olma özelliği uygun düşmemektedir.

397 TUŞ, *aynı eser*, s.155.

398 *KVS 1300 H.*,s.56.

399 *KVS 1301 H.*,s.54.

400 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:4479.

401 *SNMU 1319 H.*, s.839.

402 *SNMU 1321 H.*, s.581.

403 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129, s.46; SURAL, *aynı yer*, 24 Eylül 1975, s.3.

icâzetnâmedeki hoca silsilesi içinde yer alan ilk şahsiyet Yalvaçlı Hacı Ahmet Rıza Efendi'dir.[404] Şu hale göre Yalvaç'taki medrese eğitiminden sonra da icâzet almış olmalıdır.

Yalvaçlı'nın, Hüseyin Efendi'den icâzet aldıktan sonra mahkeme üyeliği, müderrislik, milletvekilliği, müftülük, vaizlikla devam eden hayatı; vefatına kadar dolu dolu sürer. 57 yıllık ömre sığan görevlerden bazıları şunlardır: 23 Zilkade 1318/11 Mart 1317/24 Mart 1901 tarihinde 250 guruş maaşla Konya Vilâyeti Bidayet Mahkemesi hukuk kısmı üyeliğine seçilmiştir. Nizamî süre ile ikişer yıldan dört yıl bu göreve devam eder.[405]

Aynı yılın sonlarına doğru 28 Şaban 1319/24 Aralık 1901'de Dedezâde Mustafa Efendi'nin yerine İrfaniye Medresesi müderrisliğine tayin edilir.[406] Yalnız, müderris tayin edildiğinde otuz yaşını geçmiştir ve "dersiâm" ünvanını taşımaktadır. Şu hale göre İrfaniye Medresesi'nden önce müderrisliğinin olması mümkündür. Bu göreve devam ederken 1333 R./1917'de kendisine tahsis edilen aylık, 250 guruştur. Aylığı, 20 Haziran 1335/3 Temmuz 1919'da 250 guruş daha zam yapılarak 500 guruşa çıkarılır.[407] Buradan, ara ara kesintiye uğrasa da en çok devam ettiği görevinin müderrislik olduğunu çıkartabiliriz.

Yalvaçlı, aynı zamanda İrfaniye Medresesi'nin mütevellîsidir. Bu.göreve, medresenin "tamir, termîm ve husûsât-ı sâiresini tesviye etmek üzere" Evkâf Nezâreti tarafından tayini, "işaret-i aliyye ile" 4 Şubat 1336/17 Şubat 1920'dedir.[408] Şu halde son yıllara kadar İrfaniye'nin müderrislik ve mütevelliliği üzerinde olmuştur.

26 Zilhicce 1321/1 Mart 1320/14 Mart 1904'te 400 guruş maaşla Konya Vilâyeti İstinaf Mahkemesi[409] üyeliğine seçilir. Burada dört yıllık görev süresi bitinceye kadar çalışarak, 10 Safer 1326/28 Şubat 1323'te ayrılır. Ertesi gün 11 Safer 1326/1 Mart 1323'te (14 Mart1908), 600 guruş maaşla Konya Hukuk Mektebi Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (kısaca Mecelle),

---

[404] ATAY, ***Yüksek Din***, s.109. Burada ATAY, icâzetnâmenin tasdikli suretini gördüğünü yazmaktadır. Ömer Vehbi bu icâzeti, 1323 H./1905 M.de Mehmed oğlu Veli Efendi'ye vermiştir. İcâzetnâmelerde verildiği yer yazılmadığı için ATAY, yanlışlıkla icâzetin Yalvaç'ta verildiğini tahmin ettiğini yazar. Halbuki Ömer Vehbi, 1901'den itibaren Konya İrfaniye Medresesi'nin müderrisidir. ATAY'ın gördüğü hoca silsilesi, geriye doğru şöyledir: Ömer Vehbi, Yalvaçlı Hacı Ahmed Rıza, Konyalı Abdullah Vahdi, İstanbullu Davutzâde, Kadınhanlı Hüseyin Feyzi, Kadınhanlı (babası) Hacı Mustafa, Kırkağaçlı Hacı Süleyman ve Vidinli Ömer oğlu Mustafa. Bk.ATAY, s.110.

[405] UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130, s.46.

[406] VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4479.

[407] VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4480.

[408] VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4480.(Mükerrer numara.)

[409] İstinaf Mahkemesi, Bidayet Mahkemesinin bir üstüdür. İstinafta, bidayet mahkemelerinde verilen hükümler görüşülürdü.

muallimliğine tayin edilir. Hukuk Mektebi'nin ilk kadrosu içindeki hocalığı devam ederken 1 Mart 1325'te maaşı 600 guruş zamla 1200 guruşa yükseltilir. Aynı yerde 10 Teşrinisani 1325'te 300 guruş ek maaşla Mekteb-i Hukuk'un Usûl-i Fıkıh Muallimliğini de yapar. Hukuk Mektebi'ndeki görevi 1500 guruş maaşla, kapatıldığı 15 Mart 1335/1919 tarihine kadar devam eder.[410]

Bu ara Ömer Vehbi Efendi, iki defa Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Konya Milletvekili olarak seçilmiştir. İlki, 19 Nisan 1328/2 Mayıs 1912'de, ikinci dönem milletvekilliğidir. 5 Mayıs 1328/18 Mayıs 1912'de seçim mazbatası kabul edilerek göreve başlar. Fakat birkaç ay sonra Meclis-i Mebusan'ın feshi üzerine Konya'ya ve Mekteb-i Hukuk'taki görevine döner.

İkinci defa olarak 13 Kanunuevvel 1336/26 Aralık 1920'de dördüncü dönem Konya Milletvekili seçilir. 22 Kanunuevvel 1336'da mazbatası kabul edilir. İstanbul ve Meclis-i Mebusan, düşmanlarımız tarafından işgal edilince Ankara'da açılan TBMM'ne katılır. Burada Millî Mücadele dönemi milletvekili olarak iki yıl hizmet verir.[411]

Ömer Vehbi'nin Millî Mücadele dönemi Konya'sında önemli hizmetleri vardır. Önde gelen, bilgin, itimad edilir din adamı olarak halk haeketlerini yönlendiren, vatanın kurtuluşunu hedef alan örgütlerin kurulmasında rol alan bir şahsiyettir.

Peş peşe gelen harplerin ardından yorgun düşen halkımız, Mondros Ateşkes Andlaşması ile ilk Dünya Harbi'nin bittiğini sanırken, vatanımızın işgali karşısında şaşkındır. Bu şaşkınlığın halk hareketleri ile tepkiye dönüştürülmesi ve yeniden müdafaa harbine girişilmesi gerekmektedir. Onun için Konya'da mitingler düzenlenir. İşte bu mitinglerin ilklerinden olan 15 Ocak 1919'da hazırlanan muazzam Konya Mitinginin tertip komitesi içinde Ömer Vehbi de vardır.[412] O halkı, sadece medrese ve câmilerde değil bizzat hareket halinde uyarmak, yönlendirmek istemektedir. Bu ise, miting gibi heyecan halinin doruklara çıkmasından sonra şuurlu, fikr-i takip sahibi örgütlerle takip edilmezse, büyük organizasyonlardan kalıcı netice

---

410 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.46. Konya Hukuk Metebi'nin 1908'deki kadrosu şöyledir: Emrullah Efendi (Müdür,İlm-i Hukuk), Yalvaçlı Ömer Vehbi, Sivaslı Ali Kemâlî (Kitabü'n-Nikâh), Hadimli Mehmed Vehbi (Kitabü'l-Vesaya), Haki Efendi (Ceza Kanunu), Hulûsi Efendi (Maarif Müdürü,Hukuk-ı Düvel), Ziya Efendi (Feraiz), Fethi (Müdür,Kavanin-i Milliye ve İktisat), Selim Sabit (Usûl-i Hukuk ve Ticaret), Şinasi Bey (İdare-i Esasiye).Bk.ÖNDER, *Ali Kemalî*, s.18-19.

411 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130,s.47; SURAL, *aynı yer*, 24 Eylül 1975. (SURAL, UYAR'ın verdiği bilgileri tekrar etmiştir.); ÖNDER, *Ali Kemali*, s.45; *Yurt Ansiklopedisi*, c.7, s.5140; UZ, *aynı eser*, c.I, s.270.

412 ÖNDER, *Ali Kemali*, s.52.

alınamayacaktır. Onun için Konya'da 8 ekim 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Heyet-i Mavakkatesi kurulur İşte bu cemiyetin ilk reisi Ömer Vehbi Efendi'dir. Daha sonra M.Kemâl'in telgrafı üzerine reisliği yine ulemâdan olan Ali Kemalî Efendi'ye bırakmıştır.[413]

Bu ara Konya'ya İstanbul'dan, toplumu sükûnete, hatta denilebilir ki hareketsizliğe davet etmek üzere Heyet-i Nasiha gönderilmiştir. Heyet, önemli şahsiyetlerden oluşmaktadır. Fahrî Başkanı, padişahın vekili olarak II.Abdülhamid'in oğlu Şehzade Abdürrahim Efendi; resmî başkanı ise Müşir Ali Rıza Paşa'dır (sonra sadrazam). Müslim, gayr-i müslim tanınmış şahsiyetler vardır. İşte Heyet-i Nasiha ile görüşen Ömer Vehbi Efendi, Vilâyet salonunda Ali Rıza Paşa'ya şöyle der: "Konya halkı, bilcümle diğer vilâyetler ahalisi gibi, devletin mevcudiyet ve şerefi ile telif edilmez hiç bir muahedeyi kabul etmeyecektir."[414]

Bu cesur ve vatanperver çıkışın sahibi, Delibaş Olayı'nda da devrededir. Başta vali olmak üzere, emniyet kuvvetleri; Alâeddin Tepesi'ne çekilmişlerdir. Asiler, böylece kolayca Konya'yı işgal ettikleri gibi Alâeddin Tepesi'ni de kuşatmışlardır. Üç gün süren çatışmanın ilk günü asiler; teslim olmaları için tepeye heyet gönderirler. Fakat çatışma sürer. İkinci sulh heyeti olarak aynı zamanda milletvekili olan Yalvaçlı Ömer Efendi'yi, evinden zorla alıp gönderirler. Ömer Efendi, kendisine söylenilen teklifi, Alâeddin Tepesi'ndeki Vali Haydar Bey'e (Vaner) bildirir. Bu görevidir. Sonra ise kanaatini ifade eder. Kanaati, "asilerin söz ve nasihatten anlamayan insanlar olduğu" yolundadır.[415]

Ömer Vehbi, Millî Mücadele döneminde, vatanın kurtarılması için cephe gerisinde aktif bir şekilde çalışan ve etkin olan önemli şahsiyetlerden birisidir. Onun için hizmetleri sebebiyle kendisi, İstiklâl Madalyası ile taltif edilmiştir.[416]

Millî Mücadele'nin sonlarına doğru Konya'da, sayılıp, değer verilen bir şahsiyet olarak müftü seçilir.[417] Kısa süre sonra da vazifesine başlar.[418]

Devrin gereği ve birçoklarının yaptığı gibi, hem milletvekili ve hem de 30 lira maaşla müftülüğe devam edebileceği halde Ömer Vehbi,

---

413 KUTAY, *aynı eser*, s.73; ÖNDER, *Ali Kemalî*, s.50.
414 KUTAY, *aynı eser*, s.74.
415 AVANAS, *aynı eser*, s.200.
416 UZ, *aynı eser*, c.I,s.271.
417 *Babalık*, 16 Ramazan 1340/14 Mayıs 1338/1922, s.2.
418 *Babalık*, 7, 19 Haziran 1338/1922.

milletvekilliğinden istifa ederek ayrılmıştır.[419] Bundan sonra ölünceye kadar Konya Müftüsü, kapatılıncaya kadar da Dârü'l-Hilâfe müderrisidir.

Ömer Vehbi'nin, Dârü'l-Hilâfe Medresesi'ndeki görevi ilk değildir. 13 Muharrem 1334/8 Teşrinisani 1331/1915'te Dârü'l-Hilâfe Medresesi Ahlâk-ı Kur'aniye Muallimliğine tayin olunur. Hemen ardından 6 Zilhicce 1334/1 Teşrinievvel 1332/1916'da aynı medresenin 240 guruşluk maaşla Nahv-i Arabî Muallimliğine naklolunur. 25 Zilkade 1335/1 Eylül 1333'te maaşı, 80 guruşluk zamla 320 guruşa çıkartılır. Bu görev milletvekilliği için ayrılışına kadar (1336 R./1920 M.) devam etmiştir. Milletvekilliğinden istifa ettikten sonra, 26 Cemaziyelahir 1342/20 Kanunusani 1339/1924 'de diğer görev ve maaşına ek olarak 1000 guruş ücretle Dârü'l-Hilâfe'de Mecelle Muallimliğine tayin edilir. Sonra görevi, Usûl-i Fıkıh Muallimliğine çevrilir. Fakat 20 Şaban 1342/13 Mart 1340/1924 tarihinde Dârü'l-Hilâfe'nin kapatılmasıyla müderrislik görevi sona ermiştir.[420]

Bu arada Ömer Vehbi, Dârü'l-Hilâfe müderrisliği ve Konya Müftülüğüne devam ederken M.Kemâl, eşi Lâtife Hanım'la birlikte medreseyi ziyaret etmiştir. İşte bu ziyaret sırasında devlet başkanı olarak M.Kemâl, eşine; Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi'nin elini öptürmüştür.[421] Şu durum da onun devrindeki saygınlığını göstermektedir.

Ömer Vehbi'nin müderrisliği sadece medreselerde değildir. Önemli selâtin câmilerde halka açık dersler vermiştir. Konya'nın büyük ve en eski tarihî câmilerinden Alâeddin Câmii'nde dersiâmlık yapmıştır. "Sultan Alâeddin Dersiâmı" görevine 18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911'de atanmıştır. 1923'te bu görevinden dolayı kendisine aylık 400 guruş verilmektedir. Evkâf Nezâreti'nin 15 Eylül 1339 tarihli emriyle aylığına 250 guruş daha zam yapılır.[422] Ömer Vehbi'nin vaaz ve halkı aydınlatma görevi, cumhuriyet devrinde de devam etmiş olmalıdır.

24 Zilkade 1345/13 Mayıs 1927'de vefat eden Ömer Vehbi Efendi, Musalla Mezarlığı'na defnedilmiştir.[423]

---

419 UYAR, "Bilginler",*aynı yer*, S.129-130; SURAL, *aynı yer*, 24 Eylül 1975. Milletvekilliğinden istifa tarihi, 22.6.1338'dir. Bk.***TBMM Albümü 23 Nisan 1920-14 Ekim 1973.***

420 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.46-47.

421 Selçuk ES,"Rus Elçisinin Konya Hatıraları Yazısına", ***K.M.***, Dos.No:5748. (Yazı 9.6.1972 tarihlidir.)

422 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.7/b.

423 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.47; ***TBMM Albümü***; UZ, *aynı eser*, c.I., s.171; ***Konya İl ve ilçe Müftüleri Biyografik Albümü***, sıra:1.

Evli ve 9 kız evlat babasıdır.[424]

Ömer Vehbi Efendi'nin de Hacı Veyis-zâde Mustafa Efendi ve benzeri son dönem ulemâsından bir çokları gibi, bilindiği kadarıyla telif eseri bulunmamaktadır. Ama uzun eğitimcilik yılları boyunca ülkemize bir hayli seçkin insan yetiştirmiş, öğrencilerinden önemli mevkiileri işgal eden şahsiyetler çıkmıştır.

Bunlardan bir tanesi son Şer'iye ve Evkâf Vekili, I-II,III ve IV. dönem Konya Milletvekili olan Musa Kâzım Efendi'dir. Musa Kâzım (1881-1930), ilk medrese tahsiline memleketi olan Hadim'de başlamış ve Konya'ya gelerek İrfaniye Medresesi'nde Ömer Vehbi'de okuyup, icâzet almıştır.[425]

---

424 *TBMM Albümü 23 Nisan 1920-14 Ekim 1923*; UZ, *aynı eser*, c.I, s.271. Prof.Mustafa BAYRAM, Dr.Mehmet ORTAYALVAÇ, Av.İhsan ONAR, Ömer Vehbi UĞURALP torunlarındandır. Bk.UZ, *aynı yer*.

425 SURAL, *aynı yer*, 12 Eylül 1975, s.3. Yalvaçlı'dan icâzet aldıktan sonra 1327 H./1911 M.yılında Konya Hukuk Mektebi'ni birincilikle bitiren M.Kâzım'ın, müderrislik, avukatlık, milletvekilliği, Şer'iye ve Evkaf Vekilliği ile geçen yoğun yaşanmış bir hayatı vardır. Bildiği doğruları söyleme medenî cesaretine sahip, siyasî zikzak ve yalpaya tenezzül etmeyen bir şahsiyettir. Onun için,1923'te içki yasağının (Men-i Müskirat) kaldırılmasına Şer'iye Vekili olarak imza atmak istemediğinden bakanlıktan istifa eder. Zaten bu istifadan bir süre sonra bakanlık da tamamen kaldırılmıştır. Mecliste, güçlü hitabeti, bilgisi ile itibarlı bir insandır. Zaman zaman çıkması muhakkak görünen yanlış kararlara engel olur. Mustafa Kemâl'in Meclis Başkanı olarak maaşını, o günün şartlarını aşacak şekilde yükseltmek üzere teklif edilen kanun bunlardandır. Lehinde konuşmalar yapılıp, oylanarak kabul edileceği sıra, M.Kâzım söz alır. Ülkenin içinde bulunduğu fakr-u zaruretten bahseder. Maaşı yükseltilmek istenilen zatın mecliste bulunduğunu, belki kendisinin zamma taraftar olmadığını söyler. Yanındakilere, "Hoca çok zeki" diyen M.Kemâl, konuşmak mecburiyetini hisseder ve zam istemediğini açıklar. Böylece ittifakla çıkmak üzere olan bir kanun reddedilir. Rauf Orbay ile sıkı dostluğu olan hoca, namuslu, güvenilir bir insandır. Milletvekili olarak tedavi için 1929'da gittiği Viyana'dan iyileştiği halde, sağ gelmesi beklenirken cenazesi gelir (1930). Viyana Garı'nda aniden fenalaşıp şüpheli bir şekilde ölüvermiştir. İstanbul'da Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilen Musa Kâzım, henüz 48 yaşındadır. Çocukları için meclisten 2 Nisan 1931 tarih ve 1786 sayılı ilk özel kanun çıkarılır. Bu kanunla çocuklarının istedikleri lisede "meccanen" okumaları kabul edilmiştir.(Bk.UZ, *aynı eser*, c.I, s.182-183. UZ, bu bilgileri M.Kâzım'ın oğlu Av. İhsan ONAR'dan almıştır. Halen yaşayan ve çalışmayan Av.İhsan ONAR, 5.3.1996 tarihli görüşmemizde yukarıdaki bilgileri doğrulamıştır. Kendisi, babası tüberküloz rahatsızlığından Viyana'ya gittiğinde küçüktür ve daha ilkokulda okumaktadır.Bir yıl tedavinin ardından babası kendilerine iyileştiğini, geleceğini telgrafla bildiriyor. Fakat "Oğlum geliyorum" dediği gün gelemez. Çünkü iyileştiği halde, "ani bir rahatsızlıkla" öldüğü açıklanır. M.Kâzım'ın karakteri sağlamdır. Onun için kendine has doğrularda yalpa yapmamaktadır. Dostluğuna güvenilen bir insandır. Topal Osman, Milletvekili Şükrü Bey'i öldürdüğünde üzüntüsünden günlerce hasta yatmıştır. İhbarcı, ispiyoncu tipleri hiç sevmemiştir. onun için İzmir Suikastı konusunda ihbarcılık rolünü üstlenen şahsa iyi bakmamış, "madem ki ihbar edeceğine önle" demiştir. Konya'da dahiliyeci olarak çalışan İttihatçı Dr.Rıfkı Duyman'ın elinden, sokakta bulduğu İttihatçıların amblemini satın almıştır. Çünkü, bir zamanlar devlete hakim olan partinin simgesinin sokakta sürünmesine razı olmamıştır. Oğlunun anlattığı bu olay Musa Kâzım'ın İttihat-Terakki ile ruhî bir yakınlığının olduğunu göstereceği gibi, "düşene dost" olma hasletinin varlığını da düşündürmektedir. Zira yine Av.İ.ONAR'ın anlattığına göre Rauf ORBAY; İzmir Suikastı ile ilgili olarak Ankara'da arandığı günlerde yurtdışına çıkmadan önce son gece Musa Kâzım'ın evinde kalmıştır. Bu durum Musa Kâzım'ın evinin aranma ihtimalinin olmamasından ileri gelmektedir. Rauf Bey, o gecenin hatırası olarak bir yüzük hediye etmiştir. Yüzük hâlâ kendilerindedir. Ayrıca bir tabanca ve resmini hatıra bırakmıştır. Ertesi gün babası ile istasyonda uğurladıklarında ortalıkta kimse yoktur. Babası kendisine şöyle der: "Biz Hamidiye Kahramanı'nı, bir zamanların

Avukat, Milletvekili ve 1951-1960 yılları arasında on yıla yakın Diyanet İşleri Başkanı olarak çalışan Eyüp Sabri (HAYIRLIOĞLU) Efendi (1886-1960) de Sivaslı Ali Kemalî ile birlikte Ömer Vehbi'nin talebelerindendir. 1912'de icâzetini almıştır.[426]

Yalvaçlı Ömer Vehbi'nin şöhretli talebelerinden birisi de Emenekli Mustafa Safvet (AYSU) Efendi'dir.(1877-1966)[427] Seydişehir Müftüsü İsmail Hakkı Efendi[428], Hattat ve Alâeddin Câmii İmamı Hafız Hacı Emin Efendi (1882-1915)[429], Mehmet Hadimî oğlu Veli[430], Konya Vaizi İbrahim

---

başvekilini uğurluyoruz. Görünürde uğurlamak için gelen kimse yok. İbret al!" Musa Kâzım, dost bildiklerine sırt çevirmemiştir. O Rauf ORBAY'ı İsmet Paşa'yı sevmekte fakat Kılıç Ali, Recep Peker, Şükrü Kaya vb. gibi "masa ekibini" sevmemektedir. Şer'iye ve Evkaf Vekili iken içki yasağının kaldırılması konusundaki tavrı yüzünden tenkitler almıştır. İkdam, aleyhine yazılar yazmış, "Çankaya'ya kafa tutuğunu" ifade etmiştir. Ama bu arada Midhat Cemâl KUTAY, lehine yazmıştır.

Musa Kâzım, meclis çalışmalarında da aktif bir milletvekilidir. 22.01.1337/1921 tarihli konuşmasında Şeyh Servet Efendi'nin Komünizm propoğandası yapması konusundaki görüşmede düşüncelerini şöyle açıklar: Türkiye Devleti, bir Müslüman devletidir ve Müslümanın hâmisidir. Türkler, İslâmiyeti ve ahkâmı-ı şer'iyeyi muhafaza ile mükellef ve onunla müftehirdir." (*TBMM G.C.Z.*, c.I, s.339.) Bir başka meclis toplantısında İstiklâl Mahkemelerini savunur. 13 Aralık 1923'te yaptığı konuşmasında,"İstiklâl mahâkimi fevkalâdedir. Kararları kat'idir, nihaîdir, temyiz, istinaf gibi turuk-u âdliyeye tabi değildir." der. Amacı da şöyle açıklar: "Meclisin şahsiyet-i maneviyesine mâtuf, şekl-i hükümete müteveccih cerâimi kâl ve imha için İstiklâl Mahkemelerini intihab ettik ve gönderdik." (*TBMM G.C.Z.*,.c.IV, s.331.) Bu görüşü, 1923 ve öncesi şartlarına aittir.

Evli ve ikisi kız beş çocuk babası olan Musa Kâzım (***TBMM Albümü 23 Nisan 1920-14 Ekim 1973***), Aşağı Hadim doğumludur. Doğup-büyüdüğü yerleri de unutmamıştır. Hadim'e telgraf hattı çektirmiş, 1926'da ilçe yapılmasını ve 1926-1928 arası Hadim Belediye Reisi olan Müftüzâde İbrahim Bey'le M.Kemâl'in görüşmesini sağlamış, Hadim-Konya asfaltının yapılması onun hizmeti olmuştur. Bu arada Av.Rasih YEĞENGİL, öğretmen İbrahim CENGİZ, Dr.Tahir İNANÇ vb. gibi bir çok çocuğun elinden tutarak onları okutmuştur. (Numan HADİMİOĞLU, ***Hadim ve Hadimliler Bibliyografyası***, c.I., s.56,159.)

Musa Kâzım'ın Konya'da müderrislik yaptığı bir medrese bilindiği kadar yoktur. Fakat İstanbul'da **Ayasofya-yı Kebir**, Cafer Ağa, Zeynep Sultan, Hacı Beşir Ağa ve İbrahim Paşa medreselerinde müderrislik yapmıştır.(1920)."Dersi'âmdan Hâdimli Mûsâ Kâzım Efendi" kaydıyla Ders Vekâleti Medrese ve Müderris Defterine yazılmıştır. (Bk.Mübahat S.KÜTÜKOĞLU, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", ***İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi***, S.VII/1-2'den ayrı basım s.29,193) Mûsâ Kâzım Efendi'nin kitaplarından bir kısmı oğlu Av.İhsan ONAR tarafından Konya'daki özel Konevî Kütüphânesi'ne bağışlanmıştır. Halen adı geçen kütüphânededir.

426 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.314; UZ, ***aynı eser***, c.I., s.240. Eyüp Sabri, Konya'nın Hayırlızâdeler adlı köklü ailelerinden birine mensuptur. Soyadını da buradan almıştır. 1960'ta emekliye ayrıldıktan sonra vefat etmiş, Ankara-Cebeci Asrî Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

427 MARDİN, ***aynı eser***, c.II-III., s.250-251. Mustafa Safvet, medreselerle ilgili İaşe Müdürlüğü, Müfettişlik, Ders Vekâleti üyeliği yapmış, Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye üyeliği ile Huzur Dersleri Baş Muhatabı olarak bulunmuştur. ***Beyânü'l-Hak*** yazarlarından âlim, hakkı söylemekten çekinmez, fazîlet sahibi bir zattır.

428 ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.II., s.290. Müftü İsmail Hakkı Efendi, Seydişehir'de Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye Taşra Encümen-i İlmiyesi'nin kurucusu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup birisidir. Bu özelliğinden dolayı İtilâfçı Konya Valisi Cemâl Bey 1919 Eylül'ünde kendisini görevden aldırmıştır. (***Aynı yer***.)

429 SURAL, ***aynı yer***, 15 Ekim 1975, s.2; UZ, ***aynı eser***, c.I, s.117; UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.109,s.16.

430 ATAY, ***Yüksek Din***, s.110,125.

ERDEM[431], Müsevvid Mehmet Efendi (1889-1954)[432], Hattat Bahaeddin Efendi (1886-1921)[433], Yazar, Şair, Konya'nın "kaşıkçı" lâkabıyla ünlü ulemâsından Ali Rıza Efendi (1883-1969)[434], Dülgerzâde Mevlüt (BİLİCİ) (1875-1941), aynı zamanda damadı olan Karaviranlı İbrahim Efendi(ö.1955), Parlakzâde Halis Rıza (ÖZPARLAK) Efendi(1885-1956), Mehmet Hilmi (SEVÜK) Efendi(1879-1957)[435] Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi'de okuyarak icâzet almışlardır. Toplam 200 üzerinde talebeyi mezun ederek icâzet verdiği bilinmektedir.[436]

İrfaniye Medresesi'nde 1914'te 86 talebe okumaktadır.[437] 1 922'lerde de talebe bulunmaktadır. Hatta talebe miktarında askerlikten tecil münasebeti ile artış bile olmuştur.[438]

Diğer medreselerde olduğu gibi, İrfaniye'de talebe olmayanlar da kalmıştır. Niğde Dârü'l-Hilâfe Medresesi Fransızca Muallimliğine tayin edilen, Baytar Binbaşılığından emekli Şakir Bey, İrfaniye'de bir süre barınanlardandır.[439] Aynı şekilde, zamanın tanınmış yazarlarından Hamdizâde Abdülkadir (Erdoğan)'in de "İrfaniye Medresesi'nde çalışma odası" bulunmaktadır. Bu yazar, Macar, Polonya, Rus Türkologlarının bir çoğu ile dostluk tesis etmiş ve Türkiye'ye gelişlerinde yabancılarla medresedeki odasında görüşmüştür.[440] Hamdizâde Abdülkadir'in Konya'nın tanınmış ailelerinden birine mensup olması, Konya Türk Ocağı kurucularından ve İttihat-Terakki Partisi Konya Murahhas mes'ulü

---

431 ATAY, ***aynı eser***, s110. Ömer Vehbi'nin 1913'te İbrahim ERDEM'e verdiği icâzetnâme, MEB. Talim Terbiye Dairesi'nin 3 Ocak 1979 tarihli kararı ile dört yıllık yüksek öğrenim seviyesinde kabul edilmiştir.(Bk. ***aynı yer***.)

432 SURAL, ***aynı yer***, 1 Kasım 1975,s.3; UZ, ***aynı eser***, c.I, s.143-144. UZ'un, uzun süre kiracısı da olan Mehmed Efendi, halk arasında "Bülbül Hoca" lâkabı ile tanınan, melek huylu bir zattır. Aslen Beyşehir-Doğanbey Kasabası'ndan çiftçi Ali Ağa'nın oğludur. Yalvaçlı'nın derslerine devam ederek icâzet almış, değişik yerlerde vaızlıklar, Konya Müsevvidliği yapmış, en son Kapu Câmii'nde vaaz ederken beyin kanaması geçirerek vefat etmiştir. Cenazesi Doğanbey'e gömülmüştür.(Bk.SURAL ve UZ, aynı yerler.)

433 UYAR,"Hattatlar", ***aynı yer***, S.109,s.15.

434 Kaşıkçı Ali Rıza, ***Rahmet Damlaları***, s.4; ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.320; UZ, ***aynı eser***, c.II, s.157. Talebelik ve sonraki hayatında maişetini kaşık imal ederek sağlayan Kaşıkçı Ali Rıza Efendi'nin eserleri şunlardır: ***Necatü'l-Mü'minîn***, ***İlticanâme-i Rızâiyye***, ***Gülzâr-ı Medîne***, ***İmdadü'l-Müslimîn*** ve ***Rahmet Damlaları*** (şiir). Ali Rıza Efendi, değerli evlatlar da yetiştirmiştir. Büyük oğlu Mustafa RUNYUN (1917-1989), İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Arapça hocalığı ve Konya Milletvekilliği yapmıştır. Ortanca oğlu Abdullah Rıza (1921), küçük oğlu İbrahim İLİMLER'dir. Torunu Hasan İLİMLER, halen Konya İHL.Meslek Dersleri öğretmenidir.(1995)

435 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.194, 217, 221, 231.

436 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130, s.47.

437 ***KVS 1332 H.***, s.550.

438 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.22.

439 ***Babalık***, 1 Rebiülevvel 1342/12 Teşrinievvel 1339/1923, s.3.

440 SURAL, ***aynı yer***, 22 Eylül 1975, s.3.

bulunması[441] İrfaniye Medresesi'nin, siyasî yelpazedeki irtibatı açısından fikir vermektedir.

İrfaniye Medresesi'nde yetişenlerden, eğitim ordusuna ilköğretim bünyesinde katılanlar da vardır. Argıthan'lı Hasan Fevzi Efendi bunlardandır.[442]

XVI. İsibzâde Medresesi

A. Yeri

Nehr-i Kâfur (Araplar) Mahallesi'nde[443], şimdiki İsmet Paşa İlkokulu'nun hemen kuzey-batısında, Araplar'a giden yolun başında idi.[444]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medresenin XIX.yy. içinde ulemâdan İsibzâde[445] tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir.[446]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medresinin mimarîsi ve bölümleri hakında henüz bilgimiz yoktur. Görgü şahitlerinin ulaştığı dönemde ise (1928-34 arası), içinde doğudan gelen göçmenlerin kaldığı odalar durumundadır ve bakımsızdır.[447]

---

441 SURAL, *aynı yer*, 22 Eylül 1975, s.3. Hamdizâde Abdülkadir, araştırmacı Muzaffer ERDOĞAN'ın babasıdır. Konya Sultanîsi Farsça öğretmenliği, İstanbul'da İslâmî Eserler Müdürlüğü yapmıştır. Bk.SURAL, *aynı yer*; ARABACI, *aynı eser*, s.33.

442 MEMA, ***Akşehir Kazası İlk Mektebler Muallimin ve Muallimelerinin Kayıtlarına Mahsus Sicil Defteri-1341'den Evvel***, s.9; aynı arşiv, ***Ilgın Kazası İlk Mektebler Muallimin ve Muallimelerinin Kayıtlarına Mahsus Sicil Defteri-1341'den Evvel***, s.6,8.

443 ***SNMU 1319 H.***, s.839'da yeri, "Şehr-i Kâfûr Mahallesi" olarak gösterilmiştir.Fakat Konya'da bu adı taşıyan bir mahalle yoktur. Nehr-i Kâfur (Araplar), Şekerfuruş adlarını taşıyan mahalleler vardır.(Bk.***Konya Şehir İmar Komisyonu Raporu***, Konya 1963, s.25.) ÖNDER, ***Maarif***, s.52'de yerini, "Şeker Kâfur Mahallesi" olarak göstermektedir. SURAL, aynı yer, 6 Ağustos 1975, s.3'te yanlışı doğrultarak "Nehr-i Kâfur Mahallesi"nde olduğunu yazar.

444 Medresenin bilinen son müderrisi Ömer Hulûsi Efendi'nin torunu ve ailenin yaşayan büyüğü olan İbrahim İSİBOĞLU (D.Konya 1340 R./1924-), medrese yerini, İsmet Paşa İlkokulu'nun hemen kuzey batısında ve arkasındaki sokağın giriş köşesinde olduğunu söylemiştir.(8 Temmuz 1996 Pazartesi tarihli görüşme.) O, 1924 doğumlu olduğu halde yerini bilmektedir. Çünkü çocukluğunda aile büyükleri, adı anılan sokaktan geçerken "burası dedenin medresesi" diye kendisine defalarca göstermişlerdir. İbrahim İSİBOĞLU'nun verdiği bilgi ile Nehr-i Kâfur Mahallesi'nde olduğu tarifi birbirine uygun düşmektedir.

445 esb, Farsça "at, beygir" anlamına gelmektedir. İsibzâde kelimesini; "esb"i göz önünde tutarak atçılıkla uğraşanların soyundan gelen anlamında değerlendirmek istiyoruz. Fakat İbrahim İSİBOĞLU'nun aile büyüklerinden öğrendiğine göre, "İsib", "ev erkeği" (köle, hizmetkâr) anlamına gelmektedir. Eskiden müderris dedesinin, "isib" adında bir Arap (Zenci anlamında kullanılıyor) kölesi vardır. Dışarı ile ilişkiyi, hizmeti o kurmaktadır. Zamanla köle olduğu halde tanınmış hale gelir. "Ömer (Hulûsi)" denildiğinde, "hangi Ömer?" sorusuna "İsiblerin Ömer" cevabı verilir. Böyle anıla anıla kölenin adı, efendisine geçmiş olur.

446 ***SNMU 1319 H.***, s.839; ÖNDER, ***Maarif***, s.52.

447 İbrahim İSİBOĞLU, hatırladığı 1928-34 yılları arasında burada, Doğu'dan gelme muhacir Kürtlerin kaldığını söylemiştir. Bunların, Şeyh Said olayından sonra gelen göçmenler olduğunu tahmin etmektedir.

D. Vakfiyesi

Şimdiye kadar bulunabilen veya bilinen bir vakfiyesi yoktur.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Ömer Hulûsi Efendi (ö.1919)

İsibzâde Medresesi'nin bilinen son müderrisi bahsedilen Ömer Hulûsi Efendi'dir. Aslen Aşağı Hadimli olan bu müderrisin, 1901 yılında 45 talebesi bulunmaktadır. Ömer Efendi, 1903 yılında da 45 talebeye ders okutmaya devam eder.[448] Medresesinin, Dârü'l-Hilâfe Medresesi Konya Şubesi'nin açılışına kadar eğitim-öğretime devam ettiği sanılmaktadır. Dârü'l-Hilâfe'nin açılmasından sonra (1915), bu medresede okuyan talebelerin kaldığı yer haline getirilmiş, bir çeşit yurt görevini üstlenmiştir.[449]

İsibzâde Medresesi Müderrisliğinin dışında, Mevlânâ Dergâhı içindeki mescidin imamlığını yaptığı da söylenen[450] Ömer Hulûsi Efendi, 30 Receb 1337/18 Nisan 1919 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Üçler Kabristanı'ndadır.[451]

1924'e kadar Dârü'l-Hilâfe öğrencilerinin bir kısmına yurt olarak hizmet verdiğini tahmin ettiğimiz İsibzâde Medresesi, bundan sonra sahipsiz kalmıştır. Belirtildiği gibi evsiz göçmenlere 1930'lu yıllarda barınak olmuş, daha sonra ise yerine şahıslara ait binalar yapılmıştır.

XVII. Kadızâde Medresesi

A. Yeri

Kadızâde Medresesi Şems Mahallesi'ndeki Külhan Çıkmazı Sokağı'nda idi. Tapu Senedi'ndeki tarife göre, sağında Süleyman Mescidi ve Murad Hanesi, solunda yol, arkasında Kazasker Vakıf Hanesi bulunmaktadır.

---

448 *SNMU 1321 H.*, s.581.1319 Maarif Salnâmesi'nden farklı olarak bu salnâmede, medresenin yeri (Sırçalı Mahallesi), müderrisi (Ömer Efendi), talebe miktarı verilmiş, fakat medrese adı yazılmamıştır.

449 İbrahim İSİBOĞLU, aile büyüklerinden, dedesinin medresesinde İsmet Paşa İlkokulu yerindeki medresede okuyan talebelerin kaldığını öğrenmiştir. İsmet Paşa İlkokulu'nun yerinde ise bilindiği gibi Dârü'l-Hilâfe Medresesi'ne çevrilen Feyziye ve Zaferiye Medreseleri, kısmen Avniye Medresesi bulunmaktadır. Dârü'l-Hilâfe, 1915 yılında açıldığına göre İsibzâde'yi talebelerin yurt olarak kullanmaları, bu tarihten sonra olmalıdır. Yalnız, İbrahim İSİBOĞLU'nun verdiği bilgiyi, teyit veya tekzib edecek başka bir kaynak bulunamamıştır. Fakat anlatılanlar, yeni medresenin düzenlenişine uygun düşmektedir.

450 İ.İSİBOĞLU, ile aynı tarihli görüşme.

451 İsibzâde Ömer Hulûsi Efendi'nin mezarı, Ali Kemâlî'nin mezarı batısındadır. Aile kabristanı da burada bulunmaktadır. Mezar taşı şöyledir: "Hüve'l-Bâkî/ el-Merhûm ve'l-mağfur-leh/ Müderrisîn-i Kirâmdan/ İsibzâde Ömer Hulûsi/ Efendi'nin/ Ruhu için Fatiha/ 30 Receb 1337." Çevresindeki İsibzâdelere ait mezarlardan bazıları şunlardır: Said İSİBOĞLU (1319-1968-İbrahim İSİBOĞLU'nun babası, Ömer Hulûsi Efendi'nin oğlu), İsibzâde Ömer Efendi'nin eşi Hatice İNER(1879-1937), İsibzâde Ömer Efendi'nin oğlu Vehbi İNER(1315-1980), Ömer Efendi'nin küçük kardeşi, İsibzâde Ahmed (ERTANIK-Ö.1331), bunlardan bazılarıdır.

Cephesi ise yoldur.[452] Tarife göre Kadızâde Medresesi, Şerafeddin Câmii yakınlarında, eski Sanat Okulu'nun kuzey tarafındadır.[453] Bu bilgiyi "Mahkeme Hamamı civarında"[454] olduğu kaydı pekiştirmektedir. Sural, medresenin "şimdiki Merkez Bankası'nın bulunduğu yerde" olduğunu yazar.[455] Halbuki orada Paşa Dairesi (veya Islah-ı Medâris) Medresesi bulunmaktadır.[456]

B. Yaptıran ve Yapım Tarihi

Medreseyi yaptıran, Hacı Ahmed Efendi'dir.[457] XVIII.yy.'da (1766) yaptırıldığı kabul edilmektedir.[458]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese 1848'de 16 odadan ibarettir. Aynı tarihte 18'i çömez olmak üzere 30 öğrencisi vardır.[459]

D. Müderrisleri

1. Hadimli Şehit Ahmet Efendi (ö.1832)

Kadızâde Medresesi'nde XIX.yy. başlarında Hadimli Ahmet Efendi, müderrislik yapmıştır.[460] Hadim Müftüsü Şehit Ahmet Efendi, Bozkırlı Memiş Efendi ve Seydişehirli Yeğen Efendi'lerin talebesidir. Ahmet Efendi, 1810-1822 yılları arasında Konya'ya gelerek uzun süre müftülük,müderrislik yapmıştır.[461]

---

452 VBA, ***K:16, Z:140***. Tapu senedi, 384265 no.ve 25 Mart 1926 tarihlidir. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.110, Aded-i Umumî: 8747'deki kayıt ile tapu tarifi buluşmaktadır. Yalnız buradaki kayıtta sokak adı "Medrese Külhan Sokağı" tarzındadır. Ev numarası 25'tir.

453 ÖNDER, ***Maarif***, s.43. KUTLU, ***aynı eser***, s.79'da Kadızâde Medresesi'nin 1907'de istimlâk edilerek yerine Erkek Sanat Okulu'nun yapıldığını yazmaktadır. Halbuki bahsedilen okul, Konya'da yatılı olarak ve ilk defa Konya Valisi Avlonyalı Ferit Paşa tarafından 1901 yılı Eylül'ünde açılmıştır. (ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri Konya***, s.445.) Bu bina restore edilmiş haliyle günümüzde Konya İli Özel İdare Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır. Yeri de Kadızâde değil Süleymaniye Medresesi ve tarihî Bedesten'e aittir. Üstelik bu medreseler aynı da değildir. (Bk.***SNMU 1319 H.***, s.839.)

454 ***KVS 1332 H.***, s.550.

455 SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975 s.3.

456 Yer konusunda ***SNMU 1319 H.***, s.839, ÖNDER'i doğrulamaktadır. Çünkü adı geçen salnâmede, Kadızâde'nin bulunduğu mahal "Şerafeddin civarı"; Paşa Dairesi'nin Mahalli ise "Şems-i Tebrizi" olarak geçmektedir.

457 ***SNMU.1319 H.***, s.839; ***SNMU 1321 H.***, s.581. SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3'te Abdullah oğlu Hacı Mehmet adında birisinin yaptırdığını yazar. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I., s.110'da ise bânîsinin Hacı İsmail Efendi olduğu kaydedilmiştir. Bu tezat gözüken farklılık; medresenin birbuçuk asrı aşan tarihi içinde değişik zamanlardaki ihya çalışmasından olmalıdır..

458 ÖNDER, ***Maarif***, s.43; SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1875, s.3

459 TUŞ, ***aynı eser***, s.155.

460 ÖNDER, ***Maarif***, s.43. Hadimli Şehid Ahmed Efendi için İrfaniye Medresesi'ne bk.

461 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.125-126, s.31-32; UZ, ***aynı eser***, c.I, s.91.

Şehit Ahmet Efendi'den sonra Kadızâde Medresesi'nin bilinen müderrisi "Muhaddis" sıfatıyla şöhret bulan talebesi ve aynı adı taşıyan Ahmet Efendi'dir.(Ö.1839)[462]

2. İçilli Ahmet Feyzi Efendi (Ö.1880)

1870'ten itibaren[463] Kadızâde Medresesi'nin müderrisi, "Kalender Efendi" lâkabıyla tanınan İçilli Ahmet Feyzi Efendi'dir. Konya Müftüsü Abdullah Efendi'den icâzet alan Ahmet Feyzi Efendi, aynı zamanda iyi bir şairdir. Medrese hocalığının yanında tasvvufla da uğraşmıştır. Nakşibendi Tarikatı'na mensuptur. Aynı zamanda Mevlevî Şeyhlerindendir. Mevlânâ Dergâhı'nda Mesnevîhanlık yapmıştır. Onun için Arapçanın yanında Farsçaya da vâkıf olmuştur. Tasavvufla yakın ilişkisinin sonucu olarak "Lematü'l-Kerâmât; Nebzetü'l-Maarif ve Esrarü't-Tâlibin" adlı üç eser kaleme almıştır. Ahmet Feyzi Efendi'nin basılmamış olan bu eserlerini, Uyar bizzat gördüğünü ifade etmektedir.[464]

Ahmet Feyzi Efendi, 1880 yılında vefat etmiş ve Mevlânâ Dergâhı bahçesindeki mezarlığa gömülmüştür.[465]

3. Ömer Efendi

1882 yılında Kadızâde Medresesi'nin müderrisi Ömer Efendi'dir. 33 talebeye Dürrü'n-Nâci, Mülteka derslerini okutmuştur.[466] Ertesi yıl ise yine 33 talebeye; Molla Câmî, Mülteka ve Izhâr okutur.[467] 1901 yılına gelindiğinde Kadızâde Medresesi'nin müderrisliği, yine Ömer Efendi üzerindedir. Fakat talebe sayısı iki kattan fazla artarak 70 kişi olmuştur.[468] Ömer Efendi, 1903'te de 70 kişiyi okutarak göreve devam eder.[469] Şu hale göre Ömer Efendi, bu medresede çeyrek asra yakın bir süre müderrislik yapmıştır.

4. Aladağlı Hacı Mehmet Efendi (1853-1940)

Kadızâde Medresesi'nin bilinen son müderrisi Aladağlı Hacı Mehmet Efendi'dir. Daha önce Müsevvid/Cevizaltı Medresesi'nde müderris olan Aladağlı Mehmet Efendi[470];birçok talebe yetiştirmiştir. 1914'te 3.000

---

462 Bk. Muhaddiszâde Medresesi.
463 ÖNDER, *Maarif*, s.43.
464 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.120-121, s.42-43.
465 UZ, *aynı eser*, c.II, s.99.
466 *KVS 1300 H.*,s.56.
467 *KVS 1301 H.*,s.54
468 *SNMU 1319 H.*, s.839.
469 *SNMU 1321 H.*, s.581.
470 Aladağlı Hacı Mehmet Efendi için Müsevvid/Cevizaltı Medresesi'ne bk.

guruşluk varidâta sahip olan medresede, 38 talebesi bulunmaktadır.[471] Hadimli Abdullah Efendi(1860-1915) bunlardandır.[472]

Kadızâde Medresesi, 1927 yılında yıktırılmıştır.[473]

XVIII. Kalaycızâde Medresesi

Bu medrese dönem itibariyle araştırmamızın dışında kalmaktadır. Zira isim, okunan dersler ve müderris ile ilgili bilgi, sadece 1300 ve 1301 tarihli Konya Vilâyeti Salnâmelerinde geçmektedir. Farklı bir isimle devam etme ihtimali henüz netleşterilememiştir.

Kalaycızâde Medresesi ismini müderrisi olan Kalaycızâde Ahmet Efendi'den almaktadır. Bu zat, 1882'de 15 talebeye Mülteka, Molla Câmî ve Izhâr okutmuştur.[474] 1883'te de mevcut bilgilerde bir değişiklik olmamıştır.[475]

XIX. Kara Ali Medresesi

A. Yeri

Çadır Çeşme Mahallesi'nde[476], Buğday Pazarı(eski) bitişiğinde idi.[477]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

19.yy.da Hacı Kara Ali tarafından yaptırılmıştır.[478]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese 14 talebe odası ve bir dershâneden oluşmaktadır.[479]

D. Müderrisleri

1. Kara Ali Efendi

Medresenin, bilinen ilk müderrisi, aynı zamanda yaptıranı olan Kara Ali Efendi'dir.[480]

---

471 ***KVS 1332 H.***, s.550.

472 HADİMİOĞLU, ***aynı eser***, c.I, s.139.

473 UZ, ***aynı eser***, c.I,s.99.

474 ***KVS 1300 H.***, s.57.

475 ***KVS 1301 H.***, s.54.

476 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841; ÖNDER, ***Maarif***, s.50; KÖİA, ***Merkez Esas Emlâk Defteri***, c.I, s.126'da aynı medresenin Yağlıtaş Mahallesi'nde ***Merkez Esas Emlâk Defteri***, c.IV, s.122'de Durak Fakih Mahallesi'nde iki tarafı yol ile çevrili olduğu yazılıdır. Çadır Çeşme ismi, Yağlıtaş Mahallesi'nin eski adı olarak bilinmektedir.

477 ***KVS 1332 H.***, s.550.

478 ***SNMU 1319 H.***, s.841 ve ***SNMU 1321 H.***, s.582'de ahali tarafından yaptırıldığı; ***KVS 1332 H.***, s.550'de ise Kara Ali Efendi tarafında yaptırıldığı yazılıdır. Bu farklı ifadeyi; Kara Ali öncülüğünde ahali tarafından yaptırıldığı tarzında anlıyabileceğimiz gibi, önce halk tarafından inşa edilen medresenin, daha sonra bu zat tarafından yeniden inşa edildiği tarzında anlamak da mümkündür.

479 KÖİA, ***Merkez Esas Emlâk Defteri***, c.I, s.126; ÖNDER, ***Maarif***, s.50; SURAL, ***aynı yer***, 6 Aralık 1975.

480 ÖNDER, ***Maarif***, s.50.

2. Nuh Efendi

1900'den sonra ise medresenin müderrisi Nuh Efendi'dir. Uzun süre bu medresede müderrislik eden Nuh Efendi[481], 1901'de 70 talebeyi okutmuştur.[482] Aynı müderris, 1903'te 70 talebeyi okutmaya devam eder.[483] 1914'te ise medresede 23 talebe bulunmaktadır.[484]

XX. Köprübaşı / Vekîl-i Harç Hacı Ahmed Ağa / Bektaş Hacı Seyyid Efendi Medresesi

A. Yeri

Zincirli Kuyu Mahallesi'nde[485] şimdiki polis karakolunun bulunduğu yerde idi.[486] Medrese, XVIII.yy.da Vekîl-i Harç Hacı Ahmet Ağa Medresesi diye de anılmıştır.

B. Yaptıran ve Yapım Tarihi

Köprübaşı Medresesi, Ahmet Ağa tarafından yaptırılmıştır.[487] Bu Ahmet Ağa, medreseye bir dönem adını veren Vekîl-i Harç Hacı Ahmet Ağa'dır. Medrese, eğitime 1723'te başlamıştır.[488]

Bu medresenin bilinen ilk yapılışıdır. 1875'te ulemâdan Hacı Seyyid Efendi tarafından yeniden yapılmıştır.[489]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medresenin mimarî özelliği hakkında henüz bir bilgi bulunamamıştır. Fakat Osmanlı dönemi medreselerindendir. Onların bir benzeri olmalıdır. 1848'de 9 odası vardır.[490] Buna normalde, bir dershâne, mescid, ahır, helâ, misafirhâne vb. kısımların da bulunduğu düz-toprak damlı, açık avlulu medrese tasavvurunu eklemek mümkündür.

Medrese, 1924'ten birkaç yıl sonra yıktırılmıştır.[491]

---

481 ÖNDER, ***Maarif***, s.50.

482 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841.

483 ***SNMU 1321 H.***, s.582.

484 ***KVS 1332 H.***, s.550.

485 ***SNMU 1319 H.***, s.839-839; ÖNDER, ***Maarif***, s.48; KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.55'te aynı mahallede Hacı Mustafa Câmii bitişiğinde olduğunu yazar.

486 SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3.

487 ***SNMU 1319 H.***, s.839-839.

488 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.55.

489 ***KVS 1332 H.***, s.549; ÖNDER, ***Maarif***, s.48; Aynı yazar, ***Mevlânâ Şehri Konya***, s.232; SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3'te medresenin müderris Hacı Seyyid tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Salnâme, bu yüzden medresenin adını "Bektaş Hacı Seyyid Efendi Medresesi" olarak vermiştir. Buradan anlaşılacağına göre; Müderris Hacı Seyyid, yaklaşık 152 yıl sonra yeniden ihya etmiş, bunun için son salnâmeye bânî olarak yazılmıştır.

490 TUŞ, ***aynı eser***, s.115

491 ÖNDER, ***Maarif***, s.48.

D. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Köprübaşı Medresesi'nin bilinen ilk müderrisi, Ramazan oğlu Mustafa Efendi'dir. 10 akçe yevmiye ile görev yapmıştır.[492] 1822-1848 tarihleri arasında müderris ve mütevellîliğini Abdülkerim Efendi(ö.1265/1848) yapmıştır.[493] Bu sıra medresede, 6'sı talebe, 3'ü çömez toplam 9 öğrenci bulunmaktadır.[494] Abdülkerim Efendi'nin, "Vekîl-i Harç el-Hâcc Ahmed Ağa Medresesi Vakfı"ndan "müderris" olarak "sehm"i, 10'dur.[495] 1848'de vefat eden Abdülkerim Efendi, Üçler Kabristanı'na gömülmüştür.[496] Bundan sonra bilinen müderrisi Hacı Seyyid Efendi'dir.

1. Hacı Seyyid Efendi (ö.1895)

Hacı Seyyid Efendi, 1875'te medreseyi yeniden yaptırdığına göre, en azından bu tarihten itibaren müderrislik yapmaktadır. 1882'de 35 talebeye Molla Câmî ve Izhar okutmuştur.[497] ertesi yıl da aynı dersleri okutmaya devam etmiştir.[498] Fakat talebe miktarı 25'e düşmüştür.

Hacı Seyyid Efendi, çeyrek asra yakın Köprübaşı Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra 1313.H./1895 M.de vefat etmiş Üçler Kabristanı'na gömülmüştür.[499]

Hem "ulemâdan" hem de "Bektaşi" olan[500] Hacı Seyyid Efendi'nin başka bir adı var mıdır, varsa nedir, araştırılması gerekmektedir. Vefatından sonra yerine, oğlu Seyyid Mehmet Efendi atanmıştır. Vakıfların kaydında oğlu "Seyyid Mehmet Efendi ibn Ebubekir"[501] olarak yazılmıştır. Şu hale göre Hacı Seyyid Efendi'nin pek kullanılmayan adı Ebubekir'dir. Oğlu ve torunu ulemâdandır.

---

492 KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.55.

493 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.139-140, s.6. Tayin tarihi 1237/1822'dir. Bk.VGMA, **DN:9/2**, Aded-i Umumî:4041.

494 TUŞ, *aynı eser*, s.115

495 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4041.

496 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.139-140, s.6.

497 ***KVS 1300 H.***, s.54.

498 ***KVS 1301 H.***, s.52.

499 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 18 Mart 1976, s.3. Kabir taşı şöyledir: "Hüve'l-bâki/ El-merhûm ve'l-mağfûrü'l-leh/ Köprübaşı Medresesi'nin müderrisi/Hacı Seyyid Efendi ruhuna fatiha/1313" ES, 1313'ü haklı olarak Rumî tarih kabul etmiştir. Fakat vefatından sonra oğluna tevcih tarihi, Hicrî gözükmektedir. Onun için ES'in vefat tarihi olarak gösterdiği 1897; 1895'e çevrilmiştir.

500 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.50.

501 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4041.

2. Seyyid Mehmed Efendi (ö.1932)

Köprübaşı Medresesi'nin müderrislik görevi, Hacı Seyyid Efendi'nin vefatından sonra, oğlu Seyyid Mehmet Efendi'ye 7 Muharrem 1314/17 Haziran 1896 tarihinde tevcih edilmiştir.[502]

Seyyid Mehmet Efendi'nin de bu medresedeki görevi, babası gibi uzun sürer. 1901'de 25 talebeyi okutur.[503] 1903'te talebe miktarı yine 25'tir.[504] 28 Cemaziyelevvel 1329/28 Mayıs 1911 tarihinde müderris olarak vazifesine "zam" geldiği için ücreti senelik 1000 guruş yapılmıştır.[505] Başka bir kayıtta vazifesine yapılan "zam"ın ne olduğu anlaşılmaktadır. Zira, 1911'den itibaren 'Köprübaşı Medresesi Müdürü"dür. Bu statü ile göreve, 14 Temmuz 1327/1911 tarih ve 23273/141 no'lu emirnâme ile atanmıştır. 1914'te talebe miktarı 35'tir.[506] 1923'te aynı göreve devam etmekte ve vakıflardan aylık 82.10 guruş almaktadır. Maaşı aslında 83.10 guruştur. Bir guruşu "Tedrisât-ı İbtidâiye Vergisi" olarak kesilmektedir.[507]

Seyyid Mehmet Efendi, vakıf kayıtlarına göre, toplam 83.10 guruşluk maaşı 31 Mayıs 1340'ta da almıştır.[508] Bu tarih, medreselerin, Maarif Vekâletine bağlanması yani kaldırılmasından bir ay sonraya gelmektedir. Şu halde Seyyid Mehmet Efendi, 28 yıla yakın bir süre aynı medresede görev yapmıştır. Üstelik Köprübaşı Medresesi, son zamanlara kadar faal kalmıştır.

Mezar taşından ayrıca Nakiboğlu Câmii'inde "Hatib"lik yaptığını da öğrendiğimiz Seyyid Mehmet Efendi, 10 Şevval 1350/17 Şubat 1932'de vefat etmiştir. Mezarı, babası gibi Üçler Kabristanı'ndadır.[509]

3. Hacı Ali Efendi (Rıza Şuhudi ÖGÜTLÜ,1873-1950)

Vakıfların Maaş ve Vezâif Defteri'nde Seyyid Mehmet Efendi,1911'den sonra Köprübaşı Medresesi Müdürü olarak geçmekteydi. Bu durum, II.Meşrutiyet dönemi düzenlemelerinin eski medrese sistemine bir yansıması olduğu gibi; Köprübaşı'nda aynı zamanda başka müderrislerin bulunması gerektiğini de düşündürmektedir. Ki bunlardan birisi, oğlu Hacı Ali Şuhudi (ÖGÜTLÜ) Efendi'dir.[510] 1873 Konya doğumludur. Sıbyan

---

502 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:4041.

503 *SNMU 1319 H.*, s.830-839.

504 **SNMU 1321 H.**, s.581.

505 VGMA, **DN:9/3**, Aded-i Umumî:4364.

506 *KVS 1332 H.*, s.549.

507 VBA, *Maaş ve Vezâif Defteri*, cII., s.16 b.

508 VBA, *Maaş ve Vezâif Defteri*, cII., s.50 b.

509 ES, "Konya Ansiklopedisi", *aynı yer*, 18 Mart 1976. ES'in kaydına göre mezar taşı şöyledir:"10 Şevval 1350/ Köprübaşı Medresesi Müderrisi Hacı Seyyid Efendi mahdumu ve Nakiboğlu Câmi-i Şerîfi Hatibi Seyyid Mehmet Efendi ruhuna fatiha. 17 Şubat 1932."

510 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.50; UZ, *aynı eser*, c.I., s.272. UYAR, Hacı Ali Efendi'nin Hacı Seyyid Efendi oğlu ve soyadının "ÖGÜTÇÜ" olduğunu yazmaktadır.

Mektebi'nden sonra bir süre babasının medresesinde okur. Sonra Müftü Aladağlı Hacı Ahmet Rüştü Efendi'den ders ve icâzet alır. Babasının medresesinde bir süre müderrislik yapar.[511]

Konya'da "Hacı Ali Efendi" adıyla tanınmış olan Ali Rıza Efendi'nin asıl müderrisliği, Dârü'l-Hilâfe Medresesi'ndedir. Orada, önce 8 Teşrinisani 1331/21 Kasım 1915'ten itibaren Tefsir, Kelâm, Mantık muallimi[512] olarak çalışmıştır. Sonra Sarf, Nahv-i Arabî, Belâgat gibi dersleri okutmuştur. 12 Mart 1924'te bu medresenin kapatılması üzerine Konya'da açılan ilk İmam-Hatip okulu'nda 13 Mart 1340'tan itibaren Tefsir, Hadis muallimliği[513] yapmıştır. Bu okulun da kapatılması üzerine bir süre Merkez Vaızlığında bulunan Hacı Ali Efendi, 1927'den itibaren 23 yıl Konya Müftüsü'dür. Müftülükten emekliye ayrıldıktan üç ay sonra 2.11.1950'de vefat eden Hacı Ali ÖGÜTLÜ, Üçler Kabristanı'nda yatmaktadır. Ölümünde 77 yaşlarında olan bu zat, âlim, fâzıl, son derece âhlâklı bir insan olarak tanınmıştır.

Hacı Ali Efendi, son devir müderrislerinin kitap neşredenlerindendir. **Rehber-i Necat** adında sorulu-cevaplı iki ciltlik yayınlanmış bir eseri bulunmaktadır.[514]

4. Küçükköylü Hacı Ali Rıza Efendi (1887-1956)

Köprübaşı Medresesi'nde müderrislik yaptığı bilinen bir başkası da Hacı Ali Rıza Efendi'dir. 1887 Konya doğumlu olan Küçükköylü Hacı Ali Rıza

---

UZ, ise babasının Hacı Seyyid zâde Mehmet Efendi ve soyadının "ÖGÜTLÜ"olduğunu ifade etmektedir.Üçler Kabristanı'ndaki mezar taşında "Seyyid Mehmet Efendi oğlu Müftü Hacı Ali ÖGÜTLÜ ruhuna fatiha. D.1873 Ö.2 11.1950" yazmaktadır. Bu duruma göre ikinci ifade doğru kabul edilmiştir. Telefon rehberinden hareket ederek yaptığımız bir tarama çalışmasında "ÖGÜTÇÜ" soyadını taşıyanların Beyşehir-Yenidoğan (Yeğren) kökenli oldukları ve Hacı Ali Efendi ile irtibatlarının bulunmadığı anlaşılmıştır.

511 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130, s.50; ÖNDER, ***Maarif***, s.48; UZ, ***aynı eser***, c.I., s.272. Üç yazar da Hacı Ali Efendi'nin "babasının vefatından sonra "Köprübaşı Medresesi'nde bir süre müderrislik yaptığını yazmışlardır. Halbuki Seyyid Mehmet Efendi 1932'de ölmüştür. Bu tarihten sonra Köprübaşı Medresesi'nde müderrislik yapılamayacağı açıktır. Zaten medresenin kendisi de yıkıldığı için yoktur. O zaman babasının müdürlüğü sırasında aynı yerde çalıştığı kabul edilmelidir. Ayrıca, ***Konya İl ve İlçe Müftüleri Biyoğrafik Albümü***'nde (sıra:2) Ali Rıza ÖGÜTLÜ'nün Müftü Ahmet Şükrü Efendi'den Arapça tahsili görerek icâzet aldığı, "Tefsir tahsilini ise Konya'da Mekteb-i İbtidâiye'de tamaladığı"yazılıdır. Medrese tahsilini icâzet alarak bitiren, normalde yüksek okul düzeyinde eğitim görmüş kabul edilmektedir. İbtidâî ise, Sıbyan Maktebi'nin moderni olan ilkokuldur. Buraya geri dönerek Tefsir tahsilini tamamlaması pek uygun gözükmemektedir.

512 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, Dârü'l-Hilâfe Kadrosu cetveli.

513 MEMA, ***Dârü'l-Muallimîn***, s.46.

514 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130, s.50. UZ, aynı eser, c.I., s.272; ***Konya İl ve İlçe Müftüleri Biyografik Albümü*** ile UZ ***aynı yer***de, ***İmtihan Rehberi*** adlı bir eserinin neşredildiğini yazmaktadırlar. Bu durum, ***Rehber-i Necat***'ın sonradan ***İmtihan Rehberi*** adıyla neşredildiğini düşündürmektedir

Efendi, Sıbyan Mektebi'nden sonra medrese tahsili görmüş, medreseler kapatılıncaya kadar müderrislik yapmıştır.[515]

Ali Rıza Efendi, Köprübaşı Medresesi Müderrisi olarak Millî Mücadele'ye de katılmıştır. Konya'dan çıkartılan Gönüllü Alayı'nın ilk taburu içinde yer almış 1921 Eylül'ü başında diğer gönüllülerle birlikte Afyon Cephesi'ne gitmiştir.[516]

1956'da vefat eden Ali Rıza Efendi, Üçler Kabristanı'nda yatmaktadır.[517]

Köprübaşı Medresesi'nde Hacı Veyis Efendi'nin de bir süre müderrislik yapma ihtimali vardır. Hacı Abdurrahman Efendi, bu medresede Hacı Veyis Efendi tarafından okutulmuş ve icâzet almıştır.[518]

Köprübaşı Medresesi'nde okuyarak mezun olup, öğretmenlik yapanlar vardır. 1289/1973 doğumlu öğretmen Hacı Ali Bey bunlardandır. 1318/1902 medrese çıkışlıdır.[519] Konya'da görev yapmıştır.

XXI. Küçük Daire / Gilisralı Medresesi

A. Yeri

Devle Mahallesi, Şems Sokağı'nda[520], Mahkeme Hamamı civarında[521] idi. Burası, şimdiki Şems Parkı'nın karşısındaki adanın sağ başında genişçe bir alana kurulmuştur.[522] Güney tarafından bakılınca ise "Şerafeddin Câmii'nin kuzey kapısı karşısına düşen Şems Caddesi'nin sağında iki yol arasındaki" adadadır.[523] Tapu Senedi ve ilişiğindeki krokide yeri şöyle tarif edilir: Cephesi; Hacı Edhem Sokağı, sol taraf Şems Caddesi, cepheye göre sağ tarafı (kuzey) kısmen Ahmed ile Hediye'nin evleri, kısmen Hacı Tahir Efendi'nin evi ile çevrilidir. 274.61 m^2'lik alanı kaplamaktadır.[524]

---

515 SURAL, *aynı yer*, 30 Ekim 1975, s.3; UZ, *aynı eser*, c.I, s.228.

516 AVANAS, *aynı eser*, s.328.

517 SURAL, *aynı yer*, 30 Ekim 1975, s.3; UZ, *aynı eser*, c.I, .s.228. Mezar taşı şöyledir:"Hüvel Baki/ Ulemâdan Müderris/ Küçükköylü/ Hacı Ali Rıza Efendi/ Ruhuna Fatiha. D.1303/Ö.9.1.1956."

518 SURAL, *aynı yer*, 7 Kasım 1975, s.3. Ayrıca, *aynı yer*, 25 Ekim 1975, s.3. SURAL, Cevizaltı Caddesi'nin batısında "Hacı Veyis Medresesi" adıyla bir medresenin bulunduğunu da yazmaktadır. Bk. *aynı yer*, 6 Ağustos 1975, s.3.

519 MEMA, *Dârü'l-Muallimin-Muallimât*; s.,46.

520 KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri*, c.I, s.112 b.; VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1769. *Emlâk Esas Defteri*'ne göre bina kapı numarası 15'tir.

521 *KVS 1332 H.*, s.550.

522 SURAL, *aynı yer*, 5 Ağustos 1975, s.3.

523 SURAL, *aynı yer*, 1 Ekim 1975, s.2.

524 VBA, *K:16,Z:140*. Tapu Senedi 7 Eylül 1341/1924 tarih ve 384728 numaralıdır. Kroki üstünde Mahalle:14, Kroki:188, Ada:227, Pafta:1 olarak gösterilmiştir.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medreseyi ilk yaptıran, mahalle sakinlerinden Mustafa oğlu Seyyid Mehmet Efendi'dir.[525] 1756 yılında inşa edilmiştir.[526] Vakfiyede belirtildiği üzere gaye, "derununda talebe-i ulûm-ı İslâm"ın kalmasıdır. Fakat zamanla medrese harâp olur. Nâib huzurunda (kadı vekili) Seyyid Mehmet Efendi'nin mirasçıları ile Gilisralı Osman Efendi, 3 Muharrem 1291/21 Şubat 1874 tarihinde anlaşır. Hayır sahiplerinin yardımı ile enkazdan da yararlanarak medreseyi arsası üzerine yeniden inşa ettirmeyi başarır.[527] Bundan sonra medrese, Küçük Daire Medresesi, Gilisralı adıyla da anılmaya başlamıştır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Küçük Daire, tipik bir Osmanlı Medresesi olmalıdır. Yüz yıl içinde harab ve arsa haline gelmesi mimarî bir özellik taşımadığını düşündürmektedir. İkinci ihyasında da enkazdan faydanılması malzeme yönünden farklı olmadığını göstermektedir.

Önceki Küçük Daire, 1840'lı yıllarda 6 odalı bir medresedir.[528] Yenisi, 13 hücre ve bir dershâneden oluşmaktadır.[529] Fakat bu medresede özellikle öğrenci hariç, misafir ve bilim adamları için de bir bölüm yapılır. Böylece medrese, iki ana kısımdan oluşturulur. Bunun sonucu olarak da ulemânın, ünlü bilim adamlarının bir toplantı ve tartışma yeri haline gelir.[530] 1925 yılında Tapu Senedi'ne kaydedilen tesbite göre: "15 oda, bir havuz ve bir kuyuyu müştemildir." Kroki üstüne düşülen nota göre, önce Özel İdare'ye geçen bu vakıf mülk, sonra "Özel İdare'ce satılmıştır." Sahibi: Hacı Tahir Efendi oğlu Osman Efendi'dir.[531]

D. Vakfiyesi

Küçük Daire, ilk yapılışında da bir vakıf eseridir. Yeri o vakıftan kalmış, üzerine yeniden ve halk yardımı ile ihya edilmiştir. Vakfiyesi ise, bu eserin işlemesini, devamlılığını sağlamak üzere Gilisralı Osman Efendi'nin

---

525 ***KŞS 103***, s.130; ÖNDER, ***Maarif***, s.49'da "Konya halkı tarafından yaptırıldığını" yazar. Bu ikinci yapılış için olsa gerektir.

526 ÖNDER, ***Maarif***, s.49; SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3.

527 ***KŞS 103***, s.130; ÖNDER, ***Maarif***, s.49 ve SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3'te medresenin ikinci defa 1862'de inşa ettirildiğini yazarlar. Vakfiyede "akdemce" denilmesi tarihi öne almayı gerektirmektedir. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I.,s.112 b.de "Bânîsi mahalle ahalisi" denilmektedir.

528 TUŞ, ***aynı eser***, s.155.

529 ***KŞS 103***, s.130. VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1769'da "on adet hücre ve bir dershâneyi hâvî" denilmektedir. Bu farklılık, Kayıt tarihlerinin değişik olması ile birlikte hücrelerin kullanma amacının değişmesinden de kaynaklanabilir.

530 SURAL, ***aynı yer***, 1 Ekim 1975, s.2.

531 VBA, ***K:16,Z:140***. Burada adı geçen Hacı Tahir Efendi'nin, son müderris Gilisralı Hacı Tahir Efendi olduğunu belirtmeye gerek yoktur.

para vakfı ile ilgilidir. Özetle şöyledir:[532] Binbeşyüz guruş vakfedilmiştir. Bu para, "rehn-i kavî ve kefîl-i melî yahut ikisinden biri" ile, "onu onbir buçuk" hesabı üzere mütevellî eliyle çalıştırılacaktır. Elde edilen gelir; üç kısma ayrılacak, bir kısmı medresenin tamirine harcanacaktır. Geriye kalan iki sehim ise müderris ve mütevvellîye birer verilecektir. Müderrislik ve tevliyet görevleri, hayatta olduğu sürece vâkıf Osman Efendi üzerinde olacaktır. Vefatından sonra; erkek evlâdı, evlâdının evlâdını nesilden nesile takip edecektir. Yalnız evlat ve yerine geleceklerin "âlim, salih ve erşed (reşîd, ergin, doğru yola daha yakın)" olması gerekmektedir. Soyda bir inkıraz olursa "hariçten ehil ve erbabına" görev verilecek yalnız müderrislik ve tevliyetin bir şahıs üzerinde toplanmasına dikkat edilecektir. Zamanla vakıf bozulursa gelirleri Müslümanlara sarfedilecektir.

Vakfiyenin onay tarihi, 3 Recep 1302/19 Nisan 1885'tir. Demek ki vakfiye, medresenin yapılmasından bir hayli sonra tescil ettirilmiştir. Bu da normaldir. Zira vakfiye, medreseye maddî destek sağlayan nukudî vakıfla ilgilidir. Ama yönetim-işletme ve eğitim işini (tevliyet-tedris) de ihmal etmemiştir.

E. Müderrisleri

Küçük Daire, şüphesiz kuruluşundan itibaren bir eğitim müessesesi olarak hizmet vermiştir. İlk müderrisleri kimlerdi, bilmiyoruz. Fakat sonraki halinden, bir genel medrese eğitiminin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Medrese, 1848'de üçü talebe, 13'ü çömez, toplam 16 öğrencinin barındığı bir yerdir.[533] Bu sıra müderrisi, Konya Müftüsü Gezlevili(Hadim-Korualan Köyü) Hacı Ahmet Efendi'dir .Halk tarafından çok sevilen bu müderris, hac ibadetini ifadan sonra Medine'de 1849'da vefat etmiştir.[534].

Yeniden ihyasından sonra ise durum çok değişmiştir.

1. Hacı Osman Efendi (ö.1897)

1874'den itibaren müderris ve mütevelîsi Gilisralı Hacı Osman Efendi'dir. Osman Efendi, Gilisra'da dünyaya gelmiştir.[535] Gilisra'ya bağlı beş köyün ağası[536] olan, misafirperverlikleriyle ünlü Ağaoğulları

---

532 ***KŞS 103***, s.130-131.
533 TUŞ, ***aynı eser***, s.155.
534 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.127-128, s.14; UZ, ***aynı eser***, c.I., s.127.
535 ***KŞS 103***, s.130'da Osman Efendi'nin İsmail oğlu olduğu yazılıdır. VGMA, **DN:9/2**,Aded-i Umumî:1769'da ise "Osman Efendi ibn Ali" kaydı vardır. Ve bu künye ile berat verildiği belirtilmiş aynı şekilde iki defa yazılmıştır. Osman Efendi'nin ilk oğlu da "Ali" (Gilisralı Hacı Ali Efendi) adını taşımaktadır. Kesin olmamakla birlikte Vakıfların kaydı yani Osman Efendi'nin baba adının Ali olduğu, kabule daha uygun gözükmektedir.
536 UZ, ***aynı eser***, c.I., s.161.

ailesindendir. İlk tahsilden sonra Konya, İstanbul ve Kayseri'de okuyarak dönmüştür. İmtihanla müderris olan Gilisralı, İplikçi Câmii'nde ders vermeye[537] başlamış, sonra kendi lâkabıyla anılan Küçük Daire'yi yaptırarak burada müderrisliğe devam etmiştir.

Hacı Osman Efendi'nin 1882'de 36 talebesi vardır. Bunlara **Dürrü'n-Nacî** ve **Mülteka** derslerini okutmaktadır.[538] Ertesi yıl ise talebelerine **Tefsîr-i Mir'at**, **Molla Câmî** derslerini okutur.[539] Bu durum ender görülen bir haldir. Zira genelde müderrisler, medreselerinde aynı dersleri okutmaktadırlar. Gilisralı ise Salnâmede verilen bilgiye göre, dersleri tamamen değiştirmekle kalmamış bir üs seviyeye çıkarmıştır. Devrinde Konya'yı, yeniden ilim merkezi haline getirmede etkili olan "ulemâ-i aşere"den sayılan Osman Efendi[540],, zamanla medresesini ilmî konuların konuşulup, tatışıldığı bir akademi durumuna getirmiştir.[541]

Hukukî ve sosyal konularda aktif bir âlimdir. Konya'daki "Evkâf Komisyonu"nun reisliğini[542] yapan Hacı Osman Efendi, aynı zamanda ticaretle de uğraşmıştır. Hali-vakti yerindedir. Öğrencilere ve fakirlere yardımcı olmuştur.

Tevliyet ve müderrislik beratı 2 Cemaziyelevvel 1309/1891'de yenilenen Osman Efendi[543], 1313/1895 yılında vefat etmiştir. Cenazesi, medresesi ve kaldığı mahallenin karşısında olan Şems Kabristanı'na gömülmüştür. Burasının park yapılması üzerine torunları, kabrini Musalla Kabristanı'na nakletmişlerdir.[544]

2. Gilisralızâde Hacı Tahir Efendi (1863-1945)

1279/1863 Konya doğumludur. Gilisralı Hacı Osman Efendi'nin oğludur. Önce babasında okumuş, sonra İstanbul'da zamanın ünlü bilginlerinden Hafız Şakir Efendi'den icâzet almıştır. Zekî ve atılgan birisidir. İstanbul'da Arapça ve Farsçadan başka Rumca ve Tatarcayı da öğrenen Tahir Efendi, dil bilimine çok meraklıdır.[545]

537 SURAL, *aynı yer*, 1 Ekim 1975, s.2.
538 *KVS 1300 H.*, s.56.
539 *KVS 1301 H.*, s.54.
540 SURAL, *aynı yer*, 1 Ekim 1975, s. 2
541 SURAL, *aynı yer*; UZ, *aynı eser*, c.I., s.161.
542 *KVS 1305 H.*, s.67. Diğer Komisyon üyeleri, Ulemâdan Sadık Efendi, Nakibzâde Hasan Efendi ve Hacı Burhâneddin Efendi'dir.
543 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî: 1769.
544 SURAL, *aynı yer*, 1 Ekim 1975, s.2; UZ, *aynı eser*, c.I., s.161.
545 SURAL, *aynı yer*, Vefatından sonra not defterinin içinde, bir Japon alfabesinin tamamının ele geçmesi, Japoncaya da çalıştığını akla getirmektedir. Dil ile ilgili özellikleri, Millî Mücadele devrinde beraber mücadele verdikleri büyük bilgin Sivaslı Ali Kemalî Efendi'de de bulunmaktadır.

İstanbul'dan hacca gitmiş, oradan Konya'ya dönmüştür.[546]

Tahir Efendi, Konya'da bir yandan babası gibi ticaretle uğraşmış diğer taraftan ise ders okutmuştur. Babasının vefatı üzerine de zaten ilk mütevellî olduğu (vakfiyenin tescili sırasında) babasının medresesinde gerekli imtihanı vererek müderrisliğe başlamıştır.

Tahir Efendi'nin, "aslah, erşed ve âlim evlat" olarak Küçük Daire'ye "irade-i aliyye" ile tevcihatının yapılması, 10 Ramazan 1319/1901 tarihindedir. Berat tarihi, elbette onay, tarihidir. Göreve önce başlamış olmasına engel değildir. Artık o, Gilisralı Medresesi'nin hem müderrisi hem de mütevellîsidir.[547] Zaten vakfiye de bu doğrultuda görevlendirmeyi istemektedir.

Hacı Mehmet Tahir Efendi, 1901 yılında 22 talebeye ders vermiştir.[548] Tahir Efendi, 1903 yılında aynı miktarda talebe okutmaya devam etmiştir.[549] 1914'te talebe miktarı, 25 kişidir.[550]

Küçük Daire, Tahir Efendi zamanında da Osman Efendi devrindeki görevini sürdürmüştür.

Tahir Efendi ile birlikte okuyan dersiâmlardan Detseli Mehmet Efendi(ö.1935) de Gilisralı Medresesi'nin devamlılarındandı. Yapılan ilmî toplantılara katılır ve sözü dinlenirdi.[551]

Eğitim çabasının yanında Tahir Efendi'nin dinî, millî hemen her türlü önemli faaliyetin merkezinde yer aldığını görüyoruz. Özellikle vatan ve milletin tehlikede olduğu Millî Mücadele sırasında Gilisralızâde Hacı Tahir Efendi; köşesine çekilmiş, medresesinde talebe yetiştirmekle meşgul birisi değildir. Diğer ulemâ ve müderrislerle birlikte Konya'daki halk hareketini yöneten insanlardandır.

Öncelikle başta Ali Kemalî, Konya Müftüsü Ömer Vehbi Efendi'ler olmak üzere Gilisralı Hacı Tahir Efendi, Konya'daki İngiliz ve İtalyan işgalinin sona erdirilmesi gerektiği fikrini taşımaktadırlar.[552] Bu doğrultuda sadece düşünmek yetmemektedir. Onun için harekete geçerler Konya

---

546 SURAL, *aynı yer*'de İstanbul'da çocuklara ders vermek üzere saraya alındığını ve buradan aldığı ücretle hacca gittiğini, Mekke'de İslâm âlimleri arasındaki yarışmayı I.likle kazanarak kendisine "Kandil Dikme Beratı" ve maaşının verildiğini, bu maaşı Harem-i Şerife vakfettiğini yazmaktadır. UZ, *aynı eser*, c.I., s.162'de oğlu Av. Naim GİLİSRALIOĞLU'nu kaynak göstererek saray hocalığının olmadığını kaydetmiştir.

547 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1770. Burada adı iki ayrı yerde "Mehmet Tahir Efendi" olarak geçmektedir

548 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839.

549 ***SNMU 1321 H.***, s581.

550 ***KVS 1332 H.***, s.550.

551 SURAL, *aynı yer*, 14 Ekim 1975, s.2; UZ, *aynı eser*, c.I., s.188.

552 KUTAY, *aynı eser*, s.66.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurarlar. Tahir Efendi, bu cemiyetin saygın üyelerindendir.[553]

Cemiyetin kurulması elbette sıradan, göstermelik değildir. Tabanda bir halk direnişini ayağa kaldırmak içindir. Halk hareketi ise, halkın gözünde itibar sahibi, saygın şahsiyetlerin canla-başla öne düşmesi ile gerçekleşterilecektir. İşte, başta Tahir Efendi'ler olmak üzere Konya ulemâsı üstlerine düşeni gerçekten hakkıyla yaparlar. Peş peşe mitingler düzenlerler. Mitinglerin tertip komitesi içindeki değişmez isimlerden birisi de "Müderris Gilisralı Hacı Tahir Efendi"dir.[554] Mitinglerin ardından halktaki infiali, İtalyan ve İngilizler üzerinde iyi bir sonuca dönüştürmek gerekmektedir Gilisralı Tahir Hoca, yanına tercüman olarak Dr.Rıfkı (TUĞYAN) Bey'i alarak önce İtalyan, sonra İngiliz komutanlarına gider. Onlara: "Halkı teskin etmek çok güçleşiyor. Konya'nın etrafı askerlikten yeni terhis edilmiş silâhlı kuvvetlerle doludur. Millet, hiç bir hakkınız olmadan ve mütareke hükümlerinin size böyle bir selâhiyet vermemesine rağmen şehrin işgalinden heyecan içindedir. 24 saat içinde şehri terketmezseniz vukua gelecek fecî hâdiselerden mes'uliyet kabul etmeyiz." der. O sıra onbinlerce kişi sokakları doldurmuş, tekbirler getirilmekte ve havaya silâhlar atılmaktadır. Netice şudur: Vali ve polis müdürünü bulamayan İtalyan Komutanı, durumdan endişe ederek şehri terkeder. Onları İngilizler takip eder.[555]

Baştan bu yana içinde olduğu, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Başkanı Ali Kemalî Efendi şehit edilince, yerine Tahir Efendi getirilir.[556]

Trablusgarp, Balkan, I.Dünya Harbi gibi herbiri peş peşe millî felâketler getiren harplerin ardından; terhis edilip dağıtılmış, silâhları elinden alınmış, yaralı, yorgun bir orduyu harekete geçirmek hatta bulmak kolay olmasa gerektir. Millî kuvvetleri ayakta tutacak, her türlü yardım, para, silâh, yiyecek ve giyeceğin toplanması gerekmektedir. Onun için Anadolu'da "ilk" olarak **Muavenet-i Millîye Teşkilâtı**, hepsi de müderris olan değerli hocaların öncülüğünde kurulur. Kurucular arasında yer alan ilk üç kişiden ikincisi "Gilisralı Hacı Tahir Efendi"dir.[557] Bu teşkilât, en verimli vatan köşelerinin istilâ altında olduğu günlerde ordumuza önemli katkılarda bulunmuştur.

---

553 SURAL, *aynı yer*, 1 Ekim 1975, s.2; KUTAY, *aynı eser*, s.70.
554 ARABACI, *aynı eser*, s.91.
555 KUTAY, *aynı eser*, s.80.
556 SURAL, *aynı yer*, 1 Ekim 1975, s.2; UZ, *aynı eser*, c. I., s.162.
557 KUTAY, *aynı eser*, s.76.

Hacı Tahir Efendi, Millî Mücadele dönemindeki hizmetlerinden dolayı "İstiklâl Madalyası" ile taltif edilmiştir.[558]

Mahkeme üyeliği, reis vekilliği gibi hukukî görevlerde de bulunan Gilisralızâde Hacı Tahir Efendi, 1922'de Vilâyet İdare Meclis Üyeliği de yapmıştır.[559]

Hacı Tahir Efendi'nin hizmetleri ve sosyal aktivitesi, Millî Mücadele'den sonra da devam etmiştir. Şehrin su ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan Su Komisyonu'nun başkanlığına getirilmiştir. Mukbil ve Beypınarı sularının Konya'ya akıtılabilmesi için, Belçika'ya sipariş edilen boruların gümrük vergisinden muaf tutulmasını sağlamak amacıyla Ankara'ya gider. Orada görüştüğü M.Kemâl, 2.TBMM.'ne aday olmasını teklif eder. Tahir Efendi, ikbâl peşinde değildir. Memlekete yaptığı hizmetlerden dolayı bir karşılık beklemediğini söyleyerek kendisinin bu görevden affını ister.[560]

Medreselerin kapatılmasından sonraki hayatı hakkında geniş bilgimiz bulunmamaktadır. 1924 sonrası zaten yaşlılık dönemi başlamıştır. Seksen yaşını aşmış bir pîr-i fânî iken 1945 yılında vefat etmiştir.[561] Kabri Musalla Mezarlığı'ndadır.[562]

Yağmuroğlu Medresesi Müderrisi Malatyalı Ali Efendi'nin damadı [563] olan Tahir Efendi'nin, oğullarından ikisi de yanında yatmaktadır.[564]

3. Gilisralı Hacı Ali Efendi (1860-1936)

1860 Konya doğumlu olan Hacı Ali Efendi, Gilisralı Hacı Osman Efendi'nin oğlu, Hacı Tahir Efendi'nin ağabeyidir. Sıbyan mektebindeki ilk tahsilden sonra medreseyi babasında okuyup icâzet almıştır. İmtihan verip kazanan Ali Efendi, uzun süre babasının medresesinde müderrislik yapmıştır. Sonra bir çok câmide de vaaz eden Ali Efendi, bu görevleri,

558 UZ, *aynı eser*, c.I, s.162; SURAL, *aynı yer*, 1 Ekim 1975, s.2'de Atatürk'ün Millî Muavenet Cemiyeti'ndeki Hizmetlerinden dolayı kendisine yazı ile teşekkür edip takdirlerini bildirdiğini yazmaktadır.

559 *Babalık*, 12 Şevval 1340/8 Haziran 1338/1922, s.912, s.2.

560 SURAL, *aynı yer*; UZ, *aynı eser*, c.I, s.162'de Tahir Efendi'nin reddettiği milletvekilliğine ulaşmak için bazı heveslilerin bir takım dolaplar çevirdiğini ve milletvekili olduklarını yazar.

561 UZ, *aynı eser*, c.I, s.162; SURAL, *aynı yer*.

562 Osmanlıca ve Latin harfleriyle yazılı kabir taşı kitabesi şöyledir: "Hüve'l-Bâkî/ Konya Ulemâsı'ndan Gilisralızâde/ Hacı Tahir Efendi ruhuna/Fatiha. 1361/1945."

563 SURAL, *aynı yer*.

564 İki oğlunun mezar taşları şöyledir: "Gilisralı Hacı Tahir Efendi oğlu Hacı Osman Gilisralıoğlu. D.1897-Ö.1972."; Küçük kardeşinin mezarı ise bir hayli görkemli, yüksek mermerden yapılmıştır: "Konya Ulemâsı'ndan Küçük Daire Medresesi Müderrisi Gilisralızâde Hacı Tahir Efendi mahdumu Danıştay Başkanı Şükrü Gilisralıoğlu. D.1910-Ö.21.9.1992."

geçim aracı olarak kullanmamıştır. Geçimini, Bedesten içindeki dükkânında attarlık yaparak sağlamıştır. Gözü-gönlü tok bir adamdır.

Medreselerin kapanmasından sonra, ömrünün son yıllarını İstanbul'da geçiren Hacı Ali Efendi, 1936'da İstanbul'da vefat etmiş, Edirnekapı Şehitliği'nde toprağa verilmiştir.[565]

Kaynaklarda Gilisralı Hacı Ali Efendi tarafından yaptırılmış bir medeseden söz edilmektedir. Medrese, Şems Mahallesi'nde, Sipahi Pazarı Caddesi'nde[566], Mekteb-i Sanayi, Ziyaiye Medresesi ve iki tarafı yol ile çevrilidir.[567] Burası ileride üzerinde durulacak olan Takva Medresesi'dir. Tahminen Gilisralı Hacı Ali Efendi, babasının medresesinden sonra tarif edilen yerde bir medrese kurmuş ve orayı yeniden ihya etmiştir. Zaten babasının medresesinde; tahsilini tamamlayıp gelen küçük kardeşi Hacı Tahir Efendi bulunduğuna göre, Ali Efendi'ye yeni bir medrese açmak uygun düşmektedir.

XXII. Lârende Medresesi

A. Yeri

Meram Caddesi'nde[568], "Sahip Ata Câmii bitişiğinde"[569], "Sahip Ata Câmii Külliyesi içinde"[570] idi. Burasının, halk arasındaki söylenti ile de birleştirilirse Sahip Ata Hankâhı'nın olma ihtimali de vardır. Zaten hankâh, zaman zaman mescid vb. amaçlarla da kullanılmıştır.

Lârende Medresesi, denilmesi; Lârende Caddesi üzerindeki külliye içinde bulunmasından kaynaklanmış olmalıdır. Böylece Sahip Ata'nın asıl medresesinden kolay ayıredilmektedir.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

İhtimal üzere belirtmekte fayda vardır ki; hankâh, bilindiği üzere bir Anadolu Selçuklu devri eseridir. Büyük devlet adamı Sahip Ata Fahreddin Ali[571] tarafından 668 H./1269 M.yılında yaptırılmıştır.[572]

---

565 SURAL, *aynı yer*, 29 Ekim 1975, s.3; UZ, *aynı eser*, c.I, s.189. Av.İhsan ONAR'ın annesi, Afife Hanım (Musa Kâzım Efendi'nin eşi) Gilisralı Ali Efendi'nin kızıdır.

566 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.110.b.

567 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.20.

568 ***KVS 1332 H.***, s.551.

569 UYAR, "Hatatlar", *aynı yer*, S.108, s.16.

570 SURAL, *aynı yer*, 6 Ağustos 1975, s.3

571 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841 "Lârende Medresesi'nin bânisi Sahip Ata" olarak yazılmıştır. Halbuki Sahip Ata'nın Lârende Medresesi yok, hankâhı vardır.

572 KONYALI, ***Konya***, s.928. ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.115'te Arapça kitabesinde tarih satırını "sittîn" olarak yazdığı halde 668 yerine tarihi, 678/1279 M.olarak geçmiştir.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Sahip Ata Hankâhı, adından da anlaşılacağı üzere bir hankâh[573] olarak yaptırılmıştır. Medrese değildir. Fakat mimarîde; merkezî kubbeli medreseleri hatırlatır. Sultanhamamı karşısındaki, doğuya bakan taç kapısından içeriye derin bir dehlizden girilir. Merkezî büyük kubbenin örttüğü kapalı orta avluya, dört kapı açılmaktadır. Birisi külliyenin türbesine diğer üçü ise köşelerden diğer yönlere yapılan odaların kapılarıdır. Türbe hariç diğerleri örülmüştür. Zaten odalar da zamanımıza gelmemiştir. Sahip Ata'nın diğer hayır eserleri gibi, bir Selçuklu mimarî şaheseri olarak vücuda getirilen hankâh; ne zamandan itibaren medrese olarak kullanılmaya başlanmıştır, bilmiyoruz. Fakat 1848'lerde 18 odalı bir medresedir.[574] Demek ki, hankâh çevresine sonradan bir hayli odalar yapılmıştır.

D. Müderrisleri

Lârende medresesi, Konya medreselerinin bir çeşit listelerinin bulunduğu 1300 ve 1301 Konya Vilâyeti Salnâmesi'nde geçmektedir. Halbuki 1848'de 18 odalı bir medresedir. Yalnız aynı tarihte, medresede kalan talebe ve çömez bulunmamaktadır.[575] Bu durum, 1882 ve 83'lerde listede adının geçmemesini açıklamaya elverişlidir. Demek ki medrese, yapılmış ama her nedense faal değildir.

1. Kiçi Muhsineli Hacı Ali Efendi (ö.1913)

1901'e geldiğimizde ise Lârende Medresesi, faaliyettedir. Üstelik bir çok eski, köklü medreseden fazla olarak 33 talebesi vardır. Müderrisi, Ali Efendi'dir.[576] Ali Efendi, 1903 yılında da 33 talebeye ders okutmaya devam etmiştir.[577] Kendisi, Hattat Kiçi Muhsineli Hacı Ali Efendi[578] adıyla

---

573 Hankâh, bilindiği gibi en basit anlamı ile tekke, zaviye, dergâh olarak kullanılan mekândır. Selçuklular devrinde hepsi şehir surlarının dışında yapılmışlardır. Sahip Ata hankâhı da Konya'nın Lârende kapısı dışındaki külliyesinin bir kısmıdır. Bir tarikata ait kişilerin ve belirli hastalıkların tedavisinin yeri olan hankâhlar herşeyden önce gelen misafirleri barındırmak için kullanılmışlardır. Burada devletlerarası elçide dahil, herkes gelip kalabilirdi. Fakat her hankâhın tayinle gelen bir şeyhi bulunurdu. Böylece idare hankâhları kotrolü altında olmuşlardır. Şehir dışında ve serbest olduğu anlaşılan hankâhlar çoğu defa tarikatların meskeni olmuştur. (Kalenderî, Bektaşî ve Haydarîler gibi) Sosyal işlevleri gözönünde tutularak hankâhların "dinî olmaktan çok, bir sosyal yardım müessesesi gibi telâkki edilmesi daha doğru olacaktır." Bk.BAYKARA, ***Türkiye Selçukluları Devrinde Konya***, s.94-98.

574 TUŞ, ***aynı eser***, s. 155. 1848'lerde medrese oluşu, tahminen II.Mahmut devrinden sonra olabilir. Bu ise Bektaşi tekkelerinin kapatılmasından (Sahip Ata Hankâhı'nı Bektaşilerin toplandığı yer sanıyoruz.) itibaren olmalıdır. Hazır derviş hücreleri ve ortada dershâne, mescid olarak ferah bir kubbeli mekân var ve boşken, medrese olarak değerlerdirilmiştir.

575 TUŞ, ***aynı yer***.

576 ***SNMU 1300 H.***, s.840-841.

577 ***SNMU 1321 H.***, s.582.

578 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.108, s.16.

tanınmaktadır. Konya'nın Kiçi Muhsine[579] Köyü'nde doğmuştur. İlk tahsilden sonra Konya Müftüsü Kadınhanlı Hacı Hüseyin Efendi'de okuyup icâzet almıştır. Yazı hocası, Başaralızâde İbrahim Hakkı Efendi olan Hacı Ali Efendi, hat sahasında birçok eser vermiştir. Sülüs, Ta'lık ve Nesih türünde güzel yazan bu müderris, yüz adet Kur'an-ı Kerim, bir Buhari ile pek çok risale yazmıştır.

Hacı Ali Efendi'nin 1903'den sonra Lârende Medresesi'nde görevi, ne kadar devam etmiştir, bilemiyoruz. Fakat bu müderris, 1329/1913 tarihinde vefat ederek Meram yolu üzerindeki Ulu Mezarlığa gömülmüştür.

Ali Afendi, zayıf vücutlu, güzel ahlâklı bir zattır.[580] Vefatından bir yıl sonra (1914) da medrese açıktır. 50 guruş geliri olan Lârende'de bu tarihte 35 talebe okumaktadır.[581]

Sahip Ata Hankâhı, 1923'te mesciddir.[582] Demek ki Ali Efendi'den sonra uzun süre, medrese olarak devam etmemiştir. Bu kesintinin, 1914 değişikliğinden veya I.Dünya Savaşı'ndan itibaren başlaması da mümkündür. Cumhuriyet devrinde özellikle Sahip Ata Câmii'nin tamirde olduğu zamanlar mescid olarak kullanılmıştır. 1980'li yıllar başlayan restore çalışmaları, bu tarihî âbidenin; bir türlü bitirilerek gün ışığına çıkmasını sağlayamamıştır. Halen kapalı tutulmaktadır.[583]

XXIII. Mahmudiye / Ali Gâv Medresesi

A. Yeri

Ferhuniye Mahallesi'nde[584] (eski adıyla Akıncı), Karatay Medresesi'nin kuzeyinde Tolaltı Sokağı'nın sağ tarafında[585] Ali Gâv Mescidi

---

579 Kiçi" küçük demektir. Kiçi Muhsine ise "Küçük Bacı" anlamında kabul edilmektedir. Kiçi Muhsine, kuruluşu Selçuklular devrine kadar uzanan Konya'nın 20 km kuzey tarafında bir köydür. Ulu Muhsine ile birlikte Moğol zulmünden kaçan iki Ahi bacı tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Bk.Mikâil BAYRAM, ***Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilâtı)***, Konya 1987, s.50.

580 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.108, s.16; UZ, ***aynı eser***, c.II., s.131.

581 ***KVS 1332 H.***, s.551.

582 M.Ferit vd. , ***Konya ve Rehberi***, s.62.

583 1987'de gezdiğimiz bu tarihî, ferah mekânda restore çalışmaları henüz bitmemişti. Tarihî çini panoların yere indirildiği, zemin parkelerinin kazıldığı perişan bir durum vardı. Restore değil de âdeta tarihî mekânda kazı ve tahrip yapılmıştı.

584 ***KVS 1332 H.***, s.550.

585 KONYALI, ***Konya***, s.909; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.174; KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.16'da Çifte Merdiven Mahallesi'nde gösterilirken; ***aynı yer***, c.8, s.88'de Ferhuniye Mahallesi Tolaltı Sokağı'nda olduğu yazılmıştır. Hududu şöyledir: Rahmi Efendi (Büyük Karatay mütevellisini kastediyor.), Tekke (Ali Gâv Zaviyesi) ve medrese arsası. VBA, ***K:9, Z:87***'deki Mahmudiye Medresesi ile ilgili belgelerde yer hep Ferhuniye Mahallesi olarak geçmektedir.

ve Zâviyesi bitişiğinde idi.[586] Burası günümüzde, Atatürk Kız Lisesi'nin hemen bahçe duvarı kuzeyine bitişik haldedir.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Mahmudiye Medresesi, Ali Gâv Zâviyesi arsası üzerine yaptırılmıştır. Bu, önceki kısımlara ek niteliğindedir.

Ali Gâv Zâviyesi'nin yaptıranı, yapım tarihi bilinmemektedir. Fakat XII.yy.a tarihlenmektedir. Karatay Medresesi'nden önce yapıldığı kanaati hakimdir.[587]

Ali Gâv Zâviyesi, son zamanlar Bektaşî Tekkesi olarak kullanılmıştır. Konya Valisi Mehmet Ferit Paşa(1898-1903) devrinde[588], bir cinayetin de işlendiği[589] bu tekke; kapısı üstündeki 1319 H./1317 R./1901 tarihli üç satırlık kitabeye[590] göre "mükemmelen ta'mir ve ihya" olunarak medreseye çevrilir. Ferit Paşa'nın, "Mahmudiye Medresesi" adını verip[591], 1889 yılında "tamir ettirdiği" bu medreseye Hadimli Mehmet Vehbi Efendi müderris tayin edilir.[592]

Mehmet Vehbi öncülüğünde, Ali Gâv Zâviyesi'nin vakıf arsası üzerine hayır sahiplerinin katkıları ile dört hücre yapılmıştır.[593] Mehmed Vehbi, aynı amaçla bir de para vakfı kurar. Yazışmaları 1910-1911'de devam eden bu işin, çok daha önce bitmiş olması gerekmektedir. 20 Receb 1318/1900

---

586 VBA, *K:9, Z:87*, Nezâret-i Evkâf-ı Hümayun, Konya Evkaf Müdiriyetine 20 Mart 1327 tarih ve umumî: 17194/26 no.lu yazısı.

587 KURAN, *aynı eser*, s.51; SÖZEN, *aynı eser*, c.II, s.48. *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.15. 250'de ısrarla Karamanoğlu devri eseri olduğu yazılır.

588 Ferit Paşa 1851 Avlonya doğumludur. Avlonyalı Mustafa Paşa'nın oğludur. Aslı ise Konyalı'dır. İlkokuldan sonra özel öğretmenlerden ders almış; Fransızca, Rumca öğrenmiştir. 1898'de Konya Valiliği'ne atanmış, valiliği sırasında gözle görülür başarılar kazanmıştır. 25 Ocak 1903'te sadrazam olmuş, 9 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilânından bir gün önce azledilmiştir.(Bk.Enver Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, Ankara 1983, s.299-300.) Meşrutiyet'te İzmir Valisi, Dahiliye Nazırı, Ayân Reisi olan Ferit Paşa 1914'te vefat etmiş; Arnavutluk'ta Avlonya'ya gömülmüştür.(Bk.Yılmaz ÖZTUNA, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1978, c.7, s.173.)

589 KONYALI, *Konya*, s.909.

590 Çift kanatlı kapı üstündeki üç satırlık kitabesi bir ara Konya Müzesi'ne kaldırılmıştır. Bk.ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.174; ATÇEKEN, *aynı eser*, s.409. Günümüzde ise bu kitabe, Ali Gâv tarihi eserinin kuzey tarafındaki duvar içine yerleştirilmiş bulunmaktadır. Yazıt, avluya bakmaktadır.

591 Ferit Paşa, II. Mahmud'un Bektaşiliği imha teşebbüsüne atfen medrese adını "Mahmudiye" koymuştur.(KONYALI, *Konya*, s.909-910.) Vakfiyede bu adın, Hadimli M. Vehbi tarafından verildiği yazılıdır.(Bk."vakfiye" bölümü.) Ayrıca bir de 1900'den itibaren Konya merkezinde **Mahmudiye İbtidâisi** vardır.(Bk.ÖNDER, *Maarif*, s.72.) Aynı adı taşımakla birlikte medrese ile ilişkisi yoktur. Yalnız her ikisi de Vali Ferit Paşa devrinde açılmışlardır.

592 Veli ERTAN, "Müellifin Tercüme-i Hâli (1861-1949)", *Hulâsatü'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'ân*, c.I., İstanbul, (Dördüncü baskı), s.11. "Büyük Millet Meclisi Reislerinden, Eski Şer'iye Vekili Hadimli Hoca Mehmet Vehbi Çelik", *Anıt*, S.11, Aralık 1949, s.2'de Hadimli'nin 1901'de müderris tayin edildiği yazılıdır. Halbuki aynı yerde faydanılan kaynağın, yukarıda adı verilen tefsir olduğu da belirtilmiştir.

593 VBA, *K:9, Z:87*, Bk. 17 Zilhicce 1329 tarihli berat sureti, 24 Safer 1329 tarihli "Muktezâ Sureti" vd.

tarihli "fersude" vakfiyeden[594] bahsedildiğine göre medreseye dört odalık ek işi, en geç 1900'de bitmiş olmalıdır.(Bk.Vakfiye bölümü.) Zaten Hadimli'nin tefsirindeki hayat hikâyesinde "Ferit Paşa'nın 1899'da tamir işini bitirdiği belirtilmiştir.[595] Şu halde kitabesi daha sonra yazılmıştır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Tarihî kısım hariç, binanın mimarî yönden bir sanat değeri yoktur. Zaten günümüze gelen kısım, sonraki ekler değil, tarihî kısmın geriye kalanlarıdır. Onlar da, esas eyvan ile onun iki yanındaki kubbeli odalardır. Aslında eyvan öncesi, bugün sütun yerleri belli olan revaklı avlunun üstünün kapanmasından meydana gelen bir kapalı mekân (medrese) varlığı ortaya çıkmıştır. Yapı, kuzey-güney doğrultusundadır. 6.10 m. X 5.40 m. ölçülerinde olan eyvan, zeminden bir basamak yüksektedir. Duvarları taştan ama sivri beşik tonoz üst yapısı, tuğladan örülmüştür. Eyvanın arka duvarındaki "niş", kıble yönünde olduğu için mihrab nişi olarak değerlendirilmekte, buradan hareketle de gerektiğinde eyvanın mescid olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Ana eyvanın iki yanındaki mekânlardan birinin türbe, diğerinin dershâne olması muhtemeldir. Sonra ana eyvan türbeye, odalardan biri mescide döndürülmüştür.[596]

1. Türbe

Medresenin kıble tarafındadır. Beşik örtüsü çatıya sahiptir. Tonoz kubbeli bir girişten sonra gelinen türbenin, kıble tarafına açılan bir penceresi de bulunmaktadır.[597] Merkez eyvanın zaman içinde türbeye dönüştürüldüğü üzerinde durulmuştu.

Türbenin, Mehmet Nesîb Dede adında "belirli görevini" ifa eden bir türbedârı vardır. Dede, bu göreve 1257 H./1841 M.de başlamıştır. Fakat türbedârlık için, öteden beri aylık 64 guruş ve aşûre masrafı adıyla da yıllık 700 guruş vakıf gelirinden verilegelmiştir. Ali Kemter Dede'nin mezarı için yakılacak kandil yağı da dahil olan bu ücret, 22 Muharrem 1287/1870 M.tarihinden itibaren Abdülkadir Efendi'nin para vakfı gelirinden karşılanmıştır. Fakat bu konuda bir emir ve berat olmadığı için olay 1305 H./1887 M.yılında sorgulanır.[598] Üzerinde tevliyet ve zaviyedârlık görevleri de bulunan ve türbedârlığı ücret karşılığı olmadan (ber vech-i hasbî)

---

594 VBA, *K:9, Z:87*, bk.Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn Tahrirât Kalemi'nin Konya Vilâyeti Evkaf Müdürlüğü'ne 19 Kanunuevvel 1327 tarih ve 26986/484 sayılı yazısı.

595 ERTAN, *aynı yer*, s.11.

596 KURAN, *aynı eser*, s.49-50; SÖZEN, *aynı eser*, c.II, s.51-52.

597 KONYALI, *Konya*, s.910.

598 VBA, *K:9, Z:87* (Konya Evkaf Muhasebeciliğine 1305 tarihli yazı); VGMA, *DN:9/2* , Aded-i Umumî:4493.

yapan[599] Mehmet Nesîb Dede'nin vefatı üzerine "irade- âliyye" ile bu görev; Hüseyin oğlu Hadimî Mehmet Vehbi Efendi'ye verilir. Veriliş tarihi16 Şaban 1319/1901 M.dir[600] ki; bu tarih, müderris olarak görevlendirilmesine yakındır.

Türbede hangi malzemeler bulunuyordu? Nasıl tefriş edilmişti? Türbe içinde bulunan eşyalarla ilgili, Vakıflar Bölge Arşivi'nde ilginç bir sayım tutanağı vardır. 27 Eylül 1316 /1900 M.tarihli bu tutanakta sadece "Hadimîzâde" imzası ve mühürü bulunmaktadır. Tutanak tarihi, Hadimli Mehmet Vehbi'nin Ali Gâv/Mahmudiye Medresesi'nde göreve başlamasından sonra olmalıdır. Fakat tutanak sonundaki "Bâlâda muharrer eşyâdan yiğirmi bir parçası derûn-ı Türbede ve kırk parçası hücrelerde mevcûd olarak teslim edilmiş" ifadesi ve imzanın tekliği düşündürücüdür. Belge vakıflar arşivinde olduğuna göre Hadimî'nin mührünün vurulması, ona teslim edildiğini kabul ettirmektedir.

"Türbe derûnunda mevcûd eşya bervech-i zîr beyân olunur" liste başlığı altında dökümü yapılan eşyalar şunlardır: "1 Halı seccade, 2 Ceran postu, 5 levha, 1 Rahle-i taharrî üzerinde Kelâm-ı Kadîm matbu', 1 puşîde(örtü), 2 kanâdil, 5 şem'dân, 1 Keşkîl (keşkûl,kâse), 1 teber, 1 kebîr fenâr, 1 nefîr (boynuz boru?)[601]

Görüleceği gibi türbe içinde, daha çok aydınlatmaya yönelik de olsa asgarî gerekli malzeme bulunmaktadır. Bu hali ile Ali Gâv Türbesi, klasik bir örnek durumundadır.

Türbedârlık görevi, 20 Mart 1327/1911'de[602] yaklaşık on yıldır Mehmet Vehbi Efendi üzerindedir.

Araya Konya Vali vekilliği, milletvekillikleri de giren Mehmet Vehbi'nin, türbedârlık görevi ne zamana kadar sürdü, bilemiyoruz. Ama bu zat medreseler, ardından tekke ve zaviyeler, türbeler kapatıldıktan sanra da Ali Gâv'ın tarihî binasında kalmaya devam etmiştir.

Ali Gâv Türbesi, muhtemelen Mehmet Vehbi'den sonra yıktırılma tehlikesi geçirmiş fakat bir basiret sahibi yetkili, tarihî eserin yıkılmasına engel olmuştur.[603] Daha sonra halk kütüphânesi emrine verilip[604]

---

599 VBA, ***K:9, Z:87.*** Bk."Mukteza Sûreti".

600 VGMA, ***DN:9/2*** (149), Sıra No:4492.

601 VBA, ***K:9, Z:87.***

602 VBA, ***K:9, Z:87,*** Evkaf Nezâreti'nin Konya Evkaf Müdürlüğüne yazdığı 2 Rebiulevvel 1329/20 Mart 1327 tarih ve 17194/26 no.lu yazısı.

603 Konya Müzesi Müdürü Zeki ORAL, Şems-i Tebrizi Türbesi ile birlikte Ali Gâv Türbesi'nin, ayrıca Ermenek'te Tol, Akşehir'de Taş Medreselerin yıkılmaması için uğraştığını anlatır. Bu doğrultuda "memuriyet ve istiklâl endişelerini bir tarafa bırakarak" mücadele ettiğini yazar. Demek ki, bir haysiyet sahibi yetkili sahip

kütüphâne (çocuk) olarak kullanılan bina, günümüzde fevkalâde bakımsız, metruk bir haldedir. Türbe ile ilgili de herhangi bir belirti (sanduka vs) yoktur. Halbuki 1940'lı yıllar "tek tahta sandukalı bir yatır vardır."[605]

2. Ali Gâv Zâviyesi/Tekkesi

Ali Gâv Zâviyesi, türbe ve mescidle birlikte Mahmûdiye Medresesi'den önceki tesisin ilk birimleridir. Şu halde Selçuklular devrinden bu yana vardır. Vakıf eserdir.

Zamanla Bektaşî Tarikatının bir tekkesi haline gelmiştir. Şaban 1221 H./1806 M. da zaviyedâr ve mütevvellîsi Bektaşî Tarikatından Derviş es-Seyyid el-Hâcc Mehmed'tir. Bu zatın vefatı üzerine yerine yine aynı tarikattan Süleyman Dede beratla, atanır. Bu muameleyi takip edip, Ali Gâv Zâviyesinin üstü olarak Sultana arz eden ise, İstanbul'da "secadenişîn" olan tarikat lideri Şeyh Feyzullah'tır.[606]

Daha sonra, Ali Gâv Zâviyesi Zaviyedârının, Ali Kemter Dede olduğunu görüyoruz. Ali Kemter Dede'de mezar taşındaki ifade ile "şem-i Bektaş-ı Veli pervânesi"dir. 1261/1845'te vefat etmiş Ali Gâv Zâviyesi'nin hemen önüne (kuzey) gömülmüştür. Bektaşî başlıklı mezar taşı ve mezarı halen perişan avluda durmaktadır. Ali Kemter Dede'den sonra ise bilinen zâviyedâr, aynı zamanda tevliyet ve türbedârlık görevleri de üzerinde olan Mehmet Nesîp Dede'dir.[607] Bu dönemde zâviye bir hayli faaldir. 1870'de sadece "aşûre masrafı" adıyla yıllık harcanan vakıf geliri, 700 guruştur.[608] Zâviye, Bektaşilerin elinde olmaya daha sonra da devam eder. Ama insanî seviyede kayba uğrama başlamıştır. Artık "kötü huylu Bektaşîler" oturmaktadırlar. Bunlar, zâviyeye getirdikleri "İbradılı bir Sandık Eminini" öldürmüşlerdir.[609] Cinayet işlenilen zâviyeyi, Konya Valisi Ferit Paşa, Hadimli Mehmet Vehbi Efendi'ye vererek burasının hayırseverler yardımı ile değiştirilip, ıslah edilmesini ve medrese olmasını sağlar. Medresenin kuruluşu ile ilgili yazışmalarda genellikle "Ali Gâv Mescid ve Zâviyesi

---

çıkmasa idi, daha 1950'li yıllara gelmeden Ali Gâv ve diğer çok değerli tarihî eserlerin yerlerinde yeller esecekti. Bk.Z.ORAL, "Müze Müdürünün Bir Açıklaması", *Yeni Konya*, 5 Kasım 1951, s.2.

604 *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.15.

605 KONYALI, *Konya*, s.910; ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.174; ATÇEKEN, *aynı eser*, s.412.

606 TUŞ, *aynı eser*, s.166.

607 VBA, **K:9, Z:87** (Bk."mukteza sûreti" 7.satır.)

608 VBA, *K:9, Z:87*. (Konya Evkaf Muhasebeciliği'ne yazılan 1305 tarihli yazı. Buna göre zâviye masraflarının kontrol altına alınması ve harcamaların dayanağının tesbit edilmesi istenmektedir.

609 KONYALI, *Konya*, s.909.

ittisâlinde" tabiri[610] kullanılır. Zaten medrese, zâviye arsasına yıllık kira ödeme kaydı ile yapılmıştır. Ayrıca medrese yapıldıktan sonra da Hadimli Mehmet Vehbi'nin müderrislik ve "zâviyedârlık" görevleri devam eder.[611]

Bu durum, Ali Gâv'ın bir zâviye olarak görevinin devam ettiğini düşündürmektedir. Halbuki hem tekke hem de medresenin aynı anda yürümesi önceki gelişmelere göre mümkün olmamalıdır. Nitekim belgelerde, "Ali Gâv Zâviyesi/Tekkesi nâm-ı diğer Mahmûdiye Medresesi" ifadesi bolca kullanılmaktadır.[612] Şu halde Ali Gâv Zâviyesi, tarihî vakıf ismi ve mekân adı olarak yaşamıştır. Fakat zâviye faaliyetinin yerini medrese almıştır, diyebiliriz.

Şüphesiz bu durum, Bektaşî Tarikatı'nın Konya'da sona ermesi anlamına gelmemektedir. Sadece mekân olarak Ali Gâv'daki faaliyeti bitirilmiştir.[613]

Zâviye, Hadimli Mehmet Vehbi'nin kontrolüne geçtikten sonra burada bulunan eşyaların bir listesi çıkarılmıştır. "Ali Gâv Sultan Hazretlerinin Dergâh-ı Şerîflerinde Mevcut Eşya" başlığı altında çıkarılan listede, 62 parça bulunmaktadır.[614] Bir hayli silik olan listeden okunabilen eşyalar şunlardır: 1 keçe, 5 yastık, 2 sedir minderi, 3 kebîr (büyük) tencere, 3 sahan ve kapağı, 7 seccade, 1 fincan tepsisi, 3 ceran postu, 2 kebîr fener, 1 ney, 4 levha, 1 nefîr, 1 koyun postu, 1 halı seccade, 1 teber, 1 bel.

3. Mescid

Önce de belirtildiği gibi türbenin solundaki kubbeli oda mescid olarak kullanılmıştır.[615]

Mescid önceleri zâviyeye (Ali Gâv) aittir. Zira "zâviye-i mezbûre mescid-i şerîfi"[616] olarak şer'î hüccette geçmiştir. Hüccet ve ayrıca vakfiyeden de anlaşılacağı üzere mescidde yakılacak mum ve yağ bedeli

---

610 VGMA, ***DN:2181***, s.135; aynı yer, ***DN:603***, Sıra No: 406; VBA, ***K:9,Z:87***. (Nezâret-i Evkâf-ı Hümayûn Muhâsebe kalemi ile Konya Vilâyeti Evkâf Müdüriyeti arasındaki yazışmalar.)

611 VGMA, ***DN:2181***, s.135.

612 VGMA, ***DN:603***, Sıra No:406, ***aynı yer***, ***DN:2181***, s.134 (3 ve 4. satırlar).

613 Bektaşilik Tarikatı, Osmanlı devrinde olduğu gibi resmen olmasa da cumhuriyet devrinde de devam etmiştir. Bilinen son Bektaşî Babası Av.Sabit Bey, ardından Kayserili Şükrü Bey'dir. Baş müritleri ise ***Babalık Gazetesi***'nin sahibi Mazhar Babalık'tır. (Bk.SURAL, ***aynı yer***, 1 Ağustos 1975, s.3). Halk arasında anlatıldığına göre Meram'da Bektaşî Tarikatı toplantıları özellikle Muharrem ayı başında belirli villalarda yapılmaktadır.

614 VBA,***K:9, Z:87***.

615 KONYALI, ***Konya***, s.910.

616 VGMA, ***DN:2181***, s.135. Mahmûdiye Medresesi'nin yapılabilmesi için, Ali Gâv Zâviyesi arsasının "icâre-i müeccele-i misliyesi" 15 guruş olarak kararlaştırıldıktan sonra önceki vakıf arsa üzerine inşaat izni alınmıştır. İzin hüccetinde belirtildiği üzere vakıf arsa üstüne medrese inşaatı, vakfa faydalı görülmüştür.

Mehmet Vehbi'nin yeni kurduğu medrese vakfından karşılanacaktır. Çünkü Mahmûdiye Medresesi, Zâviyenin 1500 metrekarelik ve 150 guruş değerindeki arsası üzerine kurulmuştur. Bu yeni kuruluş, kira bedeli olarak yıllık 15 guruş verecek, para da mescidin aydınlatma masrafını karşılayacaktır.

Burada ayrıca belirtmeye gerek yoktur ki, artık mescid kurumun içindedir ve medreseliler tarafından kullanılmaktadır. Bir çok vakıfta görüldüğü gibi mescidin de en az bir görevlisinin bulunması gerekmektedir. Bölge arşivinde Ali Gâv ile ilgili çok yazışma olmasına rağmen medrese mescidi imamlığının kimin üzerinde olduğu net ifade edilmemiştir. Yalnız Evkâf Nezâreti'nin bir yazısında "medrese-i mezkûre müderrisliği ile mescid-i şerîf imâmetine şehrî ellişer guruş vazîfe tahsîsi"nden[617] söz edilmektedir.

Müderris, mütevellî, zâviyedâr ve türbedâr hep aynı zattır.[618](Hadimli Mehmet Vehbi). İmâmetin de onun üstünde olması gerekmektedir. Nitekim, "mescit imâmeti ile ittisâlinde bulunan Mahmûdiye Medresesi'nin müderrisliğine vazîfe tahsîsi" yani ücret verilmesi hakkında muhasebe idaresine "ilmühaber" verildiği yolunda bir kayıt bulunmaktadır. İlmühaber, 25 Rebiülahir 1329/11 Nisan 1327 tarihlidir.[619]

Medreselerde imâmetin genellikle müderrise verildiği de düşünülürse Mahmûdiye Medresesi veya eski adıyla Ali Gâv Mescidi'nin imamının da Hadimli Mehmet Vehbi olduğu anlaşılacaktır. Nitekim vakfın genel gelirinden aylık 150 guruşla imamet kendisine 3 Cemaziyelahir 1329/1911'de "buyruldı-ı âli" ile tahsis olunur.[620]

Mescid, cumhuriyet devrinde de 1939'a kadar faalken bu yıl kapatılmıştır.[621]

4. Hücreler

Mahmudiye Medresesi'nin halk yardımı ile Mehmet Vehbi öncülüğünde yaptırılan hücre sayısı dörttür. Hadimli'nin vakfiyesinde bu rakamın verilmesi yeni yapılmasından ileri gelmektedir. Zira bina tamamen

---

617 VBA. ***K:9,Z:87***.

618 VBA, ***aynı yer***.

619 VGMA, ***DN:149***, Sıra No:4492.

620 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4493.

621 VBA, ***K:16, Câmi İmamları Kayıt Defteri***, Kayıt no:262'de verilen bilgiye göre 9.6.1939'da Vakıflar Müdürü, Müftü (A. ÖGÜTLÜ) ve bir üye (B.ULUBAY)'dan oluşan üç kişilik bir komisyon toplanır. Ali Gâv Mescidi'nin 500 metre dahilinde Alâeddin, Kadı İzzeddin Câmileri ile Binari Mescidi bulunduğu, cemaati olmadığı, aylık 10 lira maaşlı imam istifa ettiği için "lüzumsuz ve şehir kenarında" bulunduğunu tesbit ederler. Bu gerekçelerle "mescidin kadro dışına alınması"nın uygun görüldüğünü vilâyete bildirmeye karar verirler. Sonuç, tavsiye doğrultusunda tecelli eder, tarihî mescid, kaderine yani yıkılmaya terk edilir.

harab olmadan önce burasını gezen ve aynı mahallede büyüyen Konyalı, 12 oda saydığını yazmaktadır.[622] Demek ki daha önceden zâviyeye ait derviş hücreleri olarak kullanılan sekiz oda bulunmaktadır. Bu odaların mimarî yönden bir kıymet-i harbiyesi bulunmamaktadır. "Kıymetçe değeri dûn (aşağı) olan medrese binası"[623]; tarihî kısım hariç, önleri tahta direklerin tuttuğu düz-toprak damlarla örtülü kerpiç odalardan oluşmaktadır.[624]

Bu odalarda bulunan eşyalar ile ilgili medresenin müderrisi "Hâdimî-zâde" (Mehmed Vehbi) tarafından tutulup mühürlenmiş iki parçalık bir liste bulunmaktadır. Birinde kırk, diğerinde ondokuz parça bulunan bu listedeki eşyalar şunlardır: "1 kalem-kündekârî-i kebîr (kalem-divit), 5 yastık, 1 ufak minder, 1 sedir (sadr) minderi ve yatak, 2 lâmba, 1 fincan tepsisi, 5 çay fincanı ve kahve fincanı, 1 sagîr (küçük) fenâr (fener), 1 mangal ve maşa (demir saçtan), 1 demir kazma, 1 demir falaka, 1 bel, 1 zincirli tulumba, 1 tepsi, 4 sagîr ve kebîr küp, 1 soba takımıyla beraber, 1 taban postu, 1 gaz ocağı, 2 çift kapaklı kebîr (büyük) tencere, 1 büyük bakır tepsi, 2 maşraba, 1 büyük kaşık, 1 deste kaşık, 1 tas, 1 kahve tavası, 1 sırça kâse, 4 levha, 1 ibrik, 1 sandık."[625]

Listenin 27 Eylül 1316/1900 tarihini taşıması, bu malzemelerin zâviyeden intikal etme ihtimalini düşündürmektedir. Fakat öyle bile olsa bunlar hücrelerde "bırakılan eşya"dır. Kültür tarihimiz açısından önemlidir.

D. Vakfiyesi, Gelir Kaynakları

Mahmûdiye Medresesi'nin bilinen vakfiyesi, daha önce belirtildiği gibi 20 Recep 1318 tarihli nukûdî vakıfla ilgili olandır. Bu vakfiye şer'î sicilde kayıtlı olduğu gibi[626], vakfiye defterinde de yazılıdır.[627] Ayrıca vakfiye muhtevası, kısmen de olsa bölge arşivindeki yazılarda tekrar edilmiştir.[628]

Kısa vakfiye, öz olarak şöyledir: Konya'nın Tercüman Mahallesi'nde[629] oturan ulemâdan Hüseyin oğlu Mehmed Vehbi, kadılığa

---

622 KONYALI, *Konya*, s.910. Bilgisine başvurduğumuz Hadimli Mehmet Vehbi'nin yeğeni Dr. Muammer ÇELİK (D. Konya 1922), 11.7.1994 tarihli görüşmemizde 1933-1942 arasında medrese odalarının durduğunu ve 17-18 odanın olduğunu söylemiştir. Bu odalarda muhacir oturmaktadır. Hatta bunlardan bir tanesi de meşhur **Aydın Çavuş**'tur. Dr. ÇELİK, orada büyümüştür.

623 VBA, ***K:9, Z:87.*** (Bk."Mukeza Sureti", 19. satır.)

624 KONYALI, *Konya*, s.910.

625 VBA, ***K:9, Z:87.***

626 ***KŞS 133***, s.11.

627 VGMA, ***DN:2181***, s.134-135.

628 Bk. VBA, ***K:9, Z:87.***

629 Anadolu Selçukluları'ndan kalma Tercüman Mescidi'nin adını alan Mahalledir. Hadimli Mehmed Vehbi, Tercüman Mescidi'nin "tam karşısındaki evde" oturuyordu. Bk. KONYALI, *Konya*, s.564. Bu mahallede oturanlar hâlâ (1995) Mehmed Vehbi'nin burada oturduğunu bilmektedirler. Esnaf Kemâl MANAV bunlardandır.

gelir. Hayır sahiplerinin yardımı ile yaptırdığı ve "Mahmûdiye Medresesi" adını verdiği medrese ve dört hücresi için bin guruşu vakfettiğini bildirir. Vakfiye onaylanıncaya kadar tayin ettiği mütevellîsi Hacı Mustafa Efendi oğlu Çerkes-zâde Mehmet Hâlis Efendi'dir.[630] Şartları şunlardır: Öncelikle vakfedilen para "kefil-i meli ve rehn-i kavî" ile veya ikisinden biriyle "onu onbir buçuk"tan mütevellî eliyle "irbâh" edilecektir. Vakıf ana paranın getirdiği "alâ vechi'l-halâl" nemâ (gelir), dörde ayrılacak; iki sehmi dört hücrenin tamirine, birer sehm de müderris ve mütevellî olanlara "vazîfe" verilecektir. Hayatta olduğu sürece müderrislik ve tevliyet görevleri Hadimli'nin üzerinde olacak, vefatından sonra ise erkek evlâdının "salih ve âlim" olanına verilecektir. Bu usul, evlâdının evlâdını takip ederek nesiller boyu devam edecek, soy tükenirse hakimin görüşüyle "ehil ve erbabına" verilecektir.

Yaptırılan dört adet hücrede, ilim tâliblerinin kalış şartı da belirlenmiştir. Buna göre "talebe-i ulûm", hücrelerde kalarak, "hilâf-ı şer'î şerîf bir halleri" görülmedikçe odalardan (medreseden) çıkartılmayacaklardır. Zamanla vakıf bozulur, şartlarına uyulmaz hale gelinirse vakıf geliri, fakir Müslümanlara sarfedilecektir. Vakfiye bu şartlarla tasdîk edilir. Tasdik tarihi, belirtildiği gibi 20 Recep 1318/14 Kasım 1900'dür. Şer'î sicile, aynı tarihle geçer. Fakat vakfiye defterine kaydı bir hayli sonradır. Zira Evkâf Mahkemesi'nin 6 Zilkade 1329/30 Ekim 1911 tarihli ilâmı ile 17 Zilhicce 1329/10 Aralık 1911'de çıkan **irâde** üzerine kaydolunur.[631]

Şüphesiz vakfiyenin uygulanmaya başlayışı, tasdik tarihinden itibarendir.

Mahmûdiye Medresesi'nin, para vakfı dışında da gelir kaynağı vardır. Bunlar 1 dönüm 3 evlek ile ayrıca 7 dönüm 200 zirâ'lık[632] iki tarladır. Bu iki tarla da Ferhuniye Mahallesi, **Tolaltı** Sokağı'ndadır.[633] Ki burası

---

630 İplikçi Medresesi bölümüne bk.

631 VGMA, ***DN:2181***, s.135.

632 Zirâ: Dirsekten parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü, endâze . 75-90 cm arasında değişir.

633 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.16,88a. (Aded-i Umumî:2810). Tol= bilindiği gibi Konya'da, Konya Köşkü (Alâeddin Köşkü, Büyük Saray'ın Alâeddin Câmii'nin kuzeyindeki iki katlı kısmı) harabesi için kullanılan bir tabirdir. Çünkü burası, yazın kavurucu sıcağında koyunların kümelenerek gölgelendiği mekân olmuştur. Karatay Medresesi de aynı şekil de bir "tol" durumundadır. Hatta Beyşehir Gölü kıyısındaki Kubadâbâd harabeleri, aynı vazifeyi uzun asırlar gördüğü için yöre halkı tarafından "Tolören" diye adlandırılmıştır. (Bk.İbrahim Hakkı KONYALI, ***Âbideleri ve Kitâbeleri ile Beyşehir Tarihi***, Erzurum 1990; Bilâl EYÜBOĞLU, ***Dünden Bugüne Beyşehir***, s.25.) **Tolaltı** ise bu tarihî eserlerin kuzey tarafı yani Ali Gâv (Mahmuûdiye)'a kadar uzanan kısmıdır.

Mahmûdiye Medresesi'nden itibaren Karatay Medresesi'ne doğru uzanan sahalar olmalıdır. Emlâk Esas Defteri'nde de Mahmûdiye Medresesi adına kaydedilmişlerdir.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Mahmûdiye Medresesi'nin bilinen ilk ve son müderrisi Hadimli Mehmet Vehbi Efendi'dir. Müderrisliği kadar kalemi, aktif siyasî hayattaki yeri ve Millî Mücadele dönemindeki faaliyetleri ile dikkat çeken bir şahsiyettir. Hayatı, âdetâ Millî Mücadele ile bir bütün gibidir. Onun için bu müderrisimizin hayat seyrini incelemek aynı zamanda Millî Mücadele'yi yeniden gözden geçirmek gibi olmaktadır. Fakat ne yazık ki son dönem tarihimizi aydınlatacak önemli bir eser olduğunu tahmin ettiğimiz hatıratı, yakınları tarafından yayımlanmadığı gibi biz dahil müracat eden araştırmacılara incelettirilmemiştir. Bu durum, Konya tarihi kadar son dönem tarihimiz açısından da önemli bir eksikliktir. Zira mebusluk, TBMM Başkanlığı, Başkan Vekilliği, Şer'îye ve Evkâf Vekilliği (Bakan) gibi önemli görevlerde bulunmuş bir zatın elbette tarihe söyleyeceği bir çok şeyleri bulunmaktadır.

1. Hadimli Mehmed Vehbi (ÇELİK,1861-1949)

1861[634] yılında Hadim'in Kongul Köyü'nde doğmuştur. Babası, ulemâdan Çelik Hüseyin Efendi'dir İlk tahsilini köy mektebinde Anbarlızâde Mehmed Efendi'de görür. Tomakzâde Mehmed Efendi'de Emsile, Bina okur. 1877'de Hadim Medresesi'ne kaydolur. Burada Hafız Ahmet Efendi'de Sarf ve Arapça okur. Hocası, Bardas (Karaman) Köyü Medresesi'ne müderris olunca onunla beraber gider. 1879'da Hadim Medresesi'ne geri dönen Mehmed Vehbi, bir yıl sonra Konya'da Şirvaniye Medresesi'ne girer. Konya Müftüsü Hacı Hüseyin Efendi'den (Kadınhanlı) Molla Câmî, Tavaslı Osman Efendi'den Fıkıh ve Usûl derslerini alır.

27 yaşında iken 1888'de, ders okutup icâzet vermeye başlayan Mehmed Vehbi; gösterdiği liyâkat üzerine Konya Valisi Ferit Paşa tarafından Mahmûdiye Medresesi'ne müderris tayin edilir.[635] Bu arada daha önce bahsedildiği gibi Ali Gâv Türbesi Türbedârı Mehmed Nesîb Dede'nin vefatı üzerine "bâ-irâde-i âliyye" türbedârlık, Hadimli Mehmed Vehbi'ye tevcih

---

634 ERTAN, *aynı yer*, c.I., s.11; ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.311, SURAL, *aynı yer*, 12 Eylül 1975, s.3.; ***Anıt Mecmuası***, S.11, Aralık 1949, s.2.'de doğum tarihi 1862 olarak verilmiştir. Biz kendi tefsirinde verilen tarihi doğru aldık ***TBMM Albümü 23 Nisan 1920-14 Ekim 1973***'te ise doğum tarihi de baba adı (Hasan) da maalesef yanlış verilmiştir.

635 ERTAN, *aynı yer*, c.I, s.11.

edilir.[636] Ardından imâmet görevini de üstlenir. Müderrislik görevi, "irâde-i âliyye" ile 17 Zilhicce 1329/10 Aralık 1911'de yenilenen Mehmed Vehbi'ye, bu vazîfeden dolayı vakfın toplam gelirinden aylık 150 guruş tahsîs edilmiştir.[637] Aynı vakfın mütevellîsi olarak Mehmed Vehbi Efendi, kendi kurduğu para vakfının yıllık gelirinin dörtte ikilik kısmına da tasarruf etmektedir (mütevellî ve müderris olmak hasebiyle)[638]. Bu arada 1901'den itibaren iki yıl Konya Hukuk Mahkemesi Üyeliği de yapar.[639]

Mehmed Vehbi, hattat Topçuzâde İsmail Hakkı Efendi'nin (Ö.1335/1919) kızı ile evlenir.[640]

1901'den sonra Şeyh Sadreddin Konevî imâretinde[641], bir ara Sarı Hafız Medresesi'nde[642], 1908'den itibaren Konya Hukuk Mektebi'nde[643] ders okutan Mehmed Vehbi'nin, en kalıcı müderrislik görevi Mahmûdiye Medresesi'ndedir. 1890'lı yıllar sonlarında başladığı Mahmûdiye Medresesi Müderrisliği, 1911'de yenilenmiştir. 1914'te bu medresenin 38 talebesi bulunmaktadır.[644] Demek ki medrese, I.Dünya Harbi'ne girildiği sıra faaldir. 1923'te, "Mahmûdiye Medresesi Müdürü" ünvanı ile anılan M.Vehbi, Nisan 1923'te brüt 400, net 388 guruş maaş almaktadır. Maaşı, Ağustos 1923'ten itibaren brüt 1800, net 1770 guruştur. Bu durum, en son mayıs 1924'te 1769 guruşla (kesinti 31 guruştur; toplam 1800) sona erer.[645] Çünkü 3 Mart 1924'ten itibaren Tevhid-i Tedrisât Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne bağlanan medreseler, bu vekâletçe kapatılmıştır. Yukarıda bahsedilen maaşlar ise Vakıflar İdaresinden verilmiştir.

Siyasî Hayatı

Ulemâdan Hadimli Mehmed Vehbi, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra I.Dönem Konya Milletvekili olarak İstanbul Meclis-i Mebusanı'na seçilir.[646] Aktif siyasî hayatın içindedir. Fakat hiç bir partiye mensup olmaz. 1911'de

---

636 VGMA, ***DN:9/2,*** Aded-i Umumî:4492.

637 VGMA, ***DN:9/2,*** Aded-i Umumî:4494. Aylık miktarı 3 Rebiülahir 1329/4 Nisan 1911 tarihli "Buyruldı-ı âli" mucibincedir.

638 VGMA, ***DN:9/2,*** Aded-i Umumî:4495.

639 ERTAN, ***aynı yer***, c.I, s.11; HADİMİOĞLU, ***aynı eser***, c.I, s.158.

640 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.116-117, s.61. Hattat Topçuzâde İsmail Hakkı Efendi'nin kayınpederi, Ebû Bekir Sami Paşa Hankâhı beşinci postnişini Nakşîbendi Tarikâtı büyüklerinden Şeyh Hacı Himmet Efendi'dir(Ö.1279/1863). Şu halde sonraki gelişmelerde karşı karşıya geldikleri Islah-ı Medâris ileri gelenleri ile Mehmed Vehbii arasında kayınpederinden dolayı bir bağ kurulmaktadır.

641 ATÇEKEN, ***aynı eser***, s.216. Yetersiz görüldüğü için işine son verilen Hacı Ahmet Efendi'nin yerine imtihanı kazanarak dersiâm atanmıştır.

642 ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.II, s.46.

643 ÖNDER, ***Ali Kemalî***, s.18. Hukuk Mektebi'nde "Kitabü'l-Vesaya" müderrisliği yapmıştır.

644 ***KVS 1332 H.***, s.550.

645 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.15/b, 49/b.

646 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.311; HADİMİOĞLU, ***aynı eser***, c.I, s.158.

dağılmasına kadar meclisin çalışmalarına katılır.[647] Açık fikirlidir. Zaman zaman söz alır, konuşur. Ona göre devlet dairelerinde "ne kadar memur azalırsa o kadar iş ileri" gidecektir. "Bir dairede memurun çokluğu, işin ileri gitmesini îcab" ettirmez. Bu açık bir gerçektir. Üstelik merkezde 7-8 bin lira fazla varken Hadim'de 200 guruşa hizmet eden memurlar göz önüne bile alınmamıştır.[648] İstanbul'da, hem memur politikasının günümüzde de devam eden yanlışlığını, hem de taşra gerçeğini dile getiren Mehmed Vehbi; 1911'den sonra Konya'ya döner.

Konya'ya dönüş, aslında eğitim hayatına, medreseye ve ilme dönüştür. Yeniden ders okutmaya başlar.

Aslında Mehmed Vehbi, yazan bir müderristir. 1908'de basılan bir makalesinde İslâm Dini'nin nasıl yüceltileceği, doğuda ve batıda nasıl doğru anlaşılması gerektiği üzerinde durur. Ona göre "insanların **hakk** olan bir şeye itirazları ancak hakikâti bilmediklerinden ileri" gelmektedir. "Hakikâtini bilince ise eski itirazından dolayı pişman olmayan zaten insan değildir. Ama buna karşılık; dinin esası gibi, esas dindenmiş gibi bazı cahil anlatıcıların söylediği gayr-i meşrû maddelerle mücadele edilmelidir."[649]

İşte makalesinde istediği, teklif ettiği işe kendisi yönelir. "İslâm'ın iyi anlaşılması", nasıl sağlanacaktır? Temel kaynaklarına yönelerek. Temel kaynak, öncelikle Kur'an, sonra hadis olduğuna göre Kur'an'ın doğru bilinmesi, kavranması gerekmektedir. Hadimli, onun için Konya'ya dönüşünde meşhur tefsirini yazmaya başlar. Öyle ki I.Dünya Harbi çıkınca eğitimle uğraşmaktan da vazgeçerek vaktini tefsirinin tamamlanmasına hasreder. 15 cilt halinde 1915 sonunda bitirir.[650] Fakat maddî gücü yetmediğinden bastıramaz.

I.Dünya Harbi, koca Osmanlı Devleti'ni madden ve mânen bitiren yola girmiştir. Muhtemelen bir yenilgiye karşı Enver Paşa ve Teşkilât-ı Mahsûsa (Osmanlı İstihbarat Teşkilâtı) tedbir alma lüzûmunu duymuşlardır. Onun için belli merkezlerde silâh, cephâne ve asker-yönetici hazırlığı yaparak millî varlığımızın yok edilmesine karşı 1916'larda çare düşünülmüştür. Bu

---

647 ERTAN, *aynı yer*, c.I, s.11.

648 *Meclis-i Mebusan'ın Otuzaltıncı İctimâ'i Zabıtnâmesi*, Birinci Devre Üçüncü Sene-i İçtimâiye 36. İctimâ 23 Kanunusani 1326/ 5 Şubat 1910, s.1009.

649 Konya Ulemâsından Hadimî Mehmed Vehbi, "Makale-i Mahsûsa", *Beyânü'l-Hakk*, S.4, 30 Ramazan 1326/13 Teşrinievvel 1324/1908, İstanbul, s.62-63.

650 Bk.Mehmed Vehbi (ÇELİK), *Hulasatü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, c.1-16, İstanbul (Dördüncü baskı.)

doğrultuda "Konya'da Veled Çelebi (İZBUDAK) ve Hadimli Vehbi Hoca", **"asker-sivil gerilla kadrosunun** seçkin unsurları" arasına alınmıştır.[651]

Elde henüz belge olmamakla beraber, Mehmed Vehbi'nin, Millî Mücadele Dönemi'ndeki hayatı; Kutay'ı doğrular vaziyettedir. O, her vatanseverin yapması gerekeni yapmaya çalışmıştır. Fakat asker, siyasî önde gelen çevre ile sıradan olmayan bir irtibatın içindedir.

Mondros Mütarekesi'nden sonraki rehavet devri; Yunan'ın İzmir'e çıkması ile sona ermiştir. Millî duyguyu galeyana getiren o ortamda Mehmed Vehbi, Millî Kuvvetler lehine konuşmalar yapar. Bazı subaylarla temasa geçer. Bundan ürken Vali Cemâl Bey, Hoca'yı göz hapsine alır. Fakat o; yılmaz, ilgilileri uyarmaya devam eder.[652]

Konya'nın hareketli zamanlarıdır. Kafalar bulanık, doğrular eğrilere karıştırılmış, daha da önemlisi hizip-parti cedelleşmesi millî bütünlüğü yer yer gölgeler hale gelmiştir. Aslında 1908'den bu yana ekilenler biçilmektedir. Ama yanlış zaman ve ortamda.. Bazılarınca Birinci Konya İsyanı, diye değerlendirilen iç kaynaşmalar vardır. Fahrettin Paşa (ALTAY), halkı aydınlatmak üzere üç kişiye gider: Vehbi Efendi, Fakı Efendi ve Rıfat Efendi.. Ulemâdan bu üç zatı görevlendirir. Gösterilen çabalar sonucu olarak da Şakalak Köprüsü'nde jandarma devriyesine ateş açma (5-6 Mayıs gecesi) ve hapishâne ayaklanması dışında bir olay meydana gelmez.[653] Bunlar da bastırılır. Vehbi Hoca ve diğerleri, halkı irşatta başarılıdır.

Ferit Paşa'ya bağlı Millî Mücadele'ye menfî tavır alan bir kaç validen biri Cemâl Bey'dir. Menfî tavrını "muhafaza eden valiler arasında en enerjik ve en azimkâr"ı olan Cemâl Bey'in Konya'dan uzaklaştırılması gerekiyordu. Sivas Kongresi'ne delege göndertmeyen Cemâl Bey için Sivas'ta Heyet-i Temsiliye, özel müzakerelerde bulunur. Ve neticede Refet Bey'i Konya'ya göndermeyi kararlaştırır. Refet Bey'in üzerine kuvvetle geldiğini öğrenen Cemâl Bey, telaşa kapılır. Halkın direneceğini ümit ederken tersini görür. Halk, Millî Kuvvetler arasında ancak birlik istemektedir. Onun üzerine halkın temelli tepkisini çekecek bir iş yapar; mahkumları silâhlandırarak hapishâneyi boşaltır. Sonuç istediğinin tersi olunca, ansızın Konya'yı terk ederek İstanbul'a kaçar. Olay, Heyet-i Temsiliye'yi son derece memnun

---

651 Cemal KUTAY, ***Millî Mücadele'de Öncekiler ve Sonrakiler***, İstanbul 1963, s.10. Bahsedilen doğrultuda bir hazırlık sonucu Kuşçubaşı Eşref'in çiftliğinde saklanan altın para ve silâhları Millî Mücadele'de kullanılmak üzere Rauf Bey (ORBAY), M. Kemâl'e teslim etmiştir. Ki bu para Batı Trakya Türk Devleti mal varlığının Teşkilât-ı Mahsûsa tarafından satılması ile elde edilerek saklanmıştır. Bk.Rauf ORBAY, ***Cehennem Değirmeni***, İstanbul 1993, c.I, s.11.(İsmet BOZDAĞ'ın takdim Yazısı.)

652 ERTAN, ***aynı yer***, c.I, s.12.

653 AVANAS, ***aynı eser***, s.165.

etmiştir. "Heyet-i Temsiliye namına M. Kemâl" imzasıyla "Konya halkına hitaben bir beyanname" neşredilir. Artık "Konya ahaliyi muhteremesini pek ziyade dilhûn" eden engel ortadan kalkmıştır.[654] Ama hükümet valisiz, makam boştur. Bu durum, endişe doğurur. 26 Eylül 1335/1919 Cuma günü ulemâ, tüccar ve esnaf temsilcileri Müftü Ali Rıza Efendi (Kadınhanlı) başkanlığında toplanır. Edip Bey (ŞAKRAK) ve Ömer Vehbi Efendi'nin teklifi ile Mehmed Vehbi Efendi, "itifak-ı âra" (birlik oylarıyla) vali vekili seçilir.[655]

Halk "âdeta modern ve ideal bir usûl ile, kendi iradesine dayanarak seçimle bir vali vekili tayin" etmiştir.[656] Vali Vekili Mehmed Vehbi, ilk iş olarak şehirdeki işgal kuvvetleri komutanı ile görüşerek, asayişin sağlanacağını, fakat şehrin işgaline girişildiği takdirde buna silâhla karşı konulacağını bildirir. Bu arada, haksız yere tutuklananlar ve hapsedilenler serbest bırakılır.[657]

Kısa süren vali vekilliğinde (26 Eylül 1335/1919-28 Teşrinievvel(Ekim) 1335/1919)[658] Mehmed Vehbi, ikinci önemli icraatını da gerçekleştirir. 8 Ekim 1919'da Konya ileri gelenlerini hükümet binasında toplar. Sivas Kongresi kararlarının Konya'da uygulanacağını açıklar. Bunun için önce Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya Şubesi'nin oluşturulması gerekmektedir. Toplantıya katılanlardan 30 kişi seçilir. Onlar da kendi içlerinden 10 kişiyi seçerek Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetimi'ni oluştururlar.[659]

Mehmed Vehbi'nin vali vekilliği; İstanbul Hükümeti'nin Kuvay-ı Milliye ileri gelenleri ile anlaşarak, Konya'ya Suphi Bey'i vali tayin etmesi ile sona erer.[660]

Mehmed Vehbi, vali vekilliğinden ayrılır fakat Millî Mücadele'nin kazanılması için halkı uyarı ve harekete geçirme faaliyetleri devam eder. Zaten bu aylar Konya'nın hareketli zamanlarıdır. Mitingler düzenlenir.

---

654 Mazhar Müfit KANSU, ***Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber***, c.I, Ankara 1988, s.315-322. Atatürk'ün beyannamesi 27 Eylül 1335/1919 tarihlidir. ***Yurt Ansiklopedisi***, c.7, İstanbul 1983, s.5138'de M. Kemâl'in Amerikan Radyosu Muhabiri'ne, Cemâl Bey için İngilizler'den 150.000 sterlin aldığını ileri sürdüğü yazılıdır. Cemâl Bey, 25 Eylül 1919'da bir İngiliz denetim subayı ile birlikte trenle Konya'dan ayrılır. Bk.Sina AKŞİN, ***İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele***, İstanbul 1983, s.584.

655 AVANAS, ***aynı eser***, s.126.

656 KANSU, ***aynı eser***, c.I, s.322.

657 AVANAS, ***aynı eser***, s.126.

658 AVANAS, ***aynı eser***, s.70.

659 KUTAY, ***Manevî Mimarlar***, s.70; ARABACI, ***aynı eser***, s.86-87; ***Yurt Ansiklopedisi***, c.7, s.5138 vd.

660 ERTAN, ***aynı yer***, c.I, s.12; AVANAS, ***aynı eser***, s.70.

Hadimli, 15 Ocak 1920'de düzenlenen Konya Mitingini'nin tertip komitesi içindedir. Mitingde heyecanlı bir konuşmada yapar.[661]

Bu arada Mehmed Vehbi, Meclis-i Mebusan'a dördüncü dönem Konya Milletvekili olarak seçilir. 12 Ocak 1920'de toplanıp 18 Mart 1920'de çalışmalarına ara veren Son Osmanlı Meclisi'ndeki 5 Konya milletvekilinden biridir. Zaten bu mebusların üçü müderristir.[662]

Mehmed Vehbi, orada da aktiftir. Mebuslar Meclisi, İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilince, temsilen Meclis Heyeti olarak yanına Rauf Bey (ORBAY), Balıkesir Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi (TOLUN) ile birlikte Padişah Mehmed Vahideddin'i ziyaret ederler. 16 Mart 1920 tarihinde padişaha: "Şevketmeâb, millet azimlidir. Vatanı da sizi de kurtaracaktır."der. Vahideddin ise, "Hoca...Hoca..sözlerinize dikkat ediniz. Bu adamlar isterlerse yarın Ankara'ya girerler" der Bunun üzerine Abdülaziz Mecdi Efendi, eliyle sarayın penceresinden gözüken düşman donanmasını işaret ederek: "Bu kafirlerin kudreti, şu denizdeki toplarının menzili içindedir. Millet demir gibidir. Onu yıkamayacaklardır." cevabını verir. Mehmed Vehbi ise ayakta ve heyecanla, "millet yurdunu son damla kanına kadar müdafaa edecek ve cenab-ı Hakk'ın inayetiyle muzaffer olacaktır, Padişahım...Buna itimad ediniz." deyince Rauf Bey, arkadaşlarını doğrular: "Hoca Efendiler, zat-ı şahânelerine hakikatı arzediyorlar.."

Padişahın cevabı, konuşmaların seyrine pek uygun değildir. Anlatıldığına göre: "Bu millet koyun sürüsü.. Bir çoban lâzım. O da benim." der. ve ayağa kalkarak görüşmelere son verir. Vehbi Hoca, sarayı terkederken arkadaşlarına. "Bu adam nefsini ıslah etmezse âkibeti fenâdır" der. İlginçtir, Millî Mücadele kazanıldıktan sonra Sultan Vahideddin'in tahttan indirilme fetvasını, 1 Kasım 1922'de Şer'iye ve Evkâf Vekili olarak Vehbi Hoca verecektir.[663]

---

661 ARABACI, *aynı eser*, s.91

662 ERTAN, *aynı yer*, c.I., s.12; ***Yurt Ansiklopedisi***, c.7., s.5140. Bu Konya Milletvekilleri şunlardır: Hacı Bekir (SÜMER) Efendi, Kâzım Hüsnü Bey, Mehmed Vehbi (ÇELİK) Efendi, Musa Kâzım Efendi, Ömer Vehbi Efendi.

663 KUTAY, ***Manevî Mimarlar***, s.68-69. Mehmed Vehbi'nin fetvası şöyledir: "İmamü'l-Müslimin olan Zeyd, düşmanın umur-ı Müslimîn aleyhinde mûcib-i mahv olan tekalif-i şedîdesini bilâzarûret kabul ile hukuku İslâmiyeyi müdafaadan aczini izhar ve Müslimînin müdafaa-ı mücâhidânelerinde düşmana muvafakatla Müslimînin ihlâl ve intihâsını mûcib harekâta fiilen teşebbüs ve harekât-ı ihlâlkâranede devam ve ısrar ve bâdehu ecnebi himayesine iltica ederek makâm-ı Hilâfeti terk ve Hilâfetten bil-fiil feragat etmekle şer'an münhaliğ olur mu?.". "OLUR" Saltanatın kaldırılması ile ilgili Bk.Atatürk, ***Nutuk***, c.II; Bernard LEWIS, ***Modern Türkiye'nin Doğuşu***, Ankara 1984, s.256-259; Tarık Mümtaz GÖZTEPE, ***Osmanoğulları'nın Son Padişahı Vahidettin Gurbet cehenneminde***, İstanbul 1991.

Artık Meclis-i Mebusan'ın susmasından, İstanbul'un işgalinden sonra Mehmed Vehbi Ankara'dadır. Nisan 1920 başında Refet Bey'in bir kombinezonu ile Ankara'ya getirilen Konya heyeti ile görüşür. İçlerinde vali, belediye başkanı, müftü, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti ve muhalifleri, komutan Fahrettin Bey'in de bulunduğu heyetle birlikte Konya'ya döner[664] Ardından 23 Nisan 1920'de açılan TBMM'ne Konya Milletvekili olarak katılır. Ankara-Konya, cepheler arasında âdeta mekik dokuyarak uğraşan meclisin faal üyelerindendir.

22 Haziran 1920'de Yunan ileri taarruzu üzerine mecliste şiddetli tartışmalar çıkar. Cepheyi ziyaretten birkaç gün önce dönen Mehmed Vehbi, meclise moral aşılar: "Arkadaşlar, gidiniz de cepheyi, vatan ve milleti uğruna şehâdet şerbetini içmeye azmetmiş kahramanları, onların sarsılmaz imanlarını görünüz. Ordunun maneviyatı da kuvveti de yerindedir ve er-geç düşman mağlup olacaktır."der. Bu heyecanlı nutukla meclis sükunet bulur.[665]

Konuşmalarını, güçlü bir mantık ve yerinde tesbitler üzerine inşa etmektedir. 5 Temmuz 1920'de yaptığı konuşmada, **asker kaçaklarının** çokluğuna dikkat çekerken, sebeplerini de yoklar. Ona göre bizim asker, moral ve birlik duygusu yönünden düşmandan üstündür. Ama işin başı durumundaki subayları açısından öyle değildir. Yenice Muharebesi'ndeki yenilgiden sonra; ilk trene kadınlar bindirilirken, arada binip kaçmak isteyen üstelik üniformalı subayların bulunduğunu görmüştür. Bunları kendi eliyle geri çevirmiştir ama Harp Divanı'nda onlara bir şey yapılmamıştır. Artık vatan müdafaası, sadece köylü ve fakirler üstüne yıkılmamalıdır. Sadece köylüler şehid olmamalıdır. "Eşraf ve ulemâ" ve milletvekilleri de bulunmalıdır. Fedakârlık, herkese yayılmalıdır. Zira köylü yedi, yetmiş, yüz yetmiş senedir hep asker çıkarmaktadır ve öle öle usanmıştır. Biraz da ileri gelenler şehid olmalıdır. Bir de komutanlar iyi seçilmelidir. İşte o zaman kaçan olmayacaktır.[666]

Vatansever, dürüst ve açık sözlü olmak, gerçek bir meziyettir. İstiklâl Mahkemeleri konusunda da aynı tavırı sergiler. Bu mahkemelerden, o kadar ümitvâr değildir.[667] Nitekim 8.01.1337/1921 tarihli oturumda,

---

664 AVANAS, *aynı eser*, s.154.

665 Mehmed ÖNDER, ***Millî Mücadele'de Konya I.Delibaş Hadisesi***, Konya 1953, s.106-107.

666 ***TBMM GCZ.***, c.I, s.87

667 ***TBMM GCZ.***, c.I, s.88.

yolsuzluk ve kanunsuzlukların üstüne gitmesi gereken İstiklâl Mahkemeleri'nin yolsuzluk yaptığına dikkat çeker.[668]

14.01.1338/1922 tarihli konuşmasında ise, İstiklâl Mahkemeleri'nin fevkalâde zamanlara has olduğu için, devamlı hale getirmenin yanlış olduğunu söyler. Zira bu; "harikulâdenin âdet hükmüne girmesi gibidir. Onun için şimdi kaldırılmalı, ihtiyaç oldukça kurulmalıdır.[669] Ne yazık ki bu konuda tarih, Mehmed Vehbi'yi haklı çıkarmıştır.

Mehmed Vehbi, zaman zaman Reis ve İkinci Reis Vekili olarak meclis oturumlarını idare etmiştir.[670]

Yeri geldikçe, günümüzde de baş ağrıtan konulara değinir. Milletvekili maaşlarının artırılması meselesi bunlardandır. Mecliste bu doğrultuda bir teklif 8.01.1337/1921 tarihinde görüşülürken o tam tersini savunur. Kendisi de milletvekili üstelik maaşla geçinen birisidir. Ama maaşın artırılması yerine "yarıya indirilmesini" ister. Milletvekillerini "zaruret çekmeye, kanaat etmeye" çağırır. Çünkü millet öyledir. Durum iyileşince o zaman başka bir şey düşünülebilecektir.[671]

22.01.1337 tarihli konuşmasında ise gayr-i müslimlerin durumunu ele alır. Bu ülkede vegi veren, ölen, vatan için işini, yuvasını terkedenler Müslümanlardır. Gayr-i müslimler ise evlerinden ayrılmamakta, işlerine devam etmektedirler. Giderekten onlar, nüfus olarak Müslüman kitle aleyhine çoğalacak hatta ülkeye hakim olacaklardır. Zaten mevcut zenginler onlardır. Öyleyse gayr-i müslimler de maddî yönden vergilendirilmeli, vermeyenler evlerinden Müslümanlar gibi uzaklaştırılarak yol vb. bayındırlık işlerinde çalıştırılmalıdırlar.[672]

Belirli siyasî düşüncelerle başlangıçta kurulmasına izin verilen Yeşilordu, Halk İstirakiyyun Fırkası[673] işinin "hata" olduğu anlaşılmıştır.

---

668 ***TBMM GCZ.***, c.I, s.311. Meselâ "Konya İstiklâl Mahkemesi, gittiği günden beri bir tarafa çıkmadı. Çıkmadığı halde ve orada oturduğu cihette daima sâbit olduğu halde yevmiye almak nasıl olur? " diye sorar. Üstelik İstiklâl Mahkemeleri üyeleri, kendi isteğiyle aday olup İstiklâl Mahkemesi hakimi olan millevekilleridir. Ancak gezdikleri yerlerle ilgili olarak harcırah almaları gerekmektedir.

669 ***TBMM GCZ.***, c.II, s.616. Milletvekillerinden oluşan üç kişilik hakim kadrosu bir İstiklâl Mahkemesi olmaktadır. Bu sıra Fevzi Paşa, mahkemeleri savunur. Çünkü bir taburdan sadece 4 kişinin kaldığı olmaktadır.

670 ***TBMM GCZ.***, c.I, s.221. TBMM Birinci Riyaset (Başkanlık) Vekâleti'ne seçilen Mehmed Vehbi, bu sıfat üstünde iken Konya'ya gelir ve yerel basın 20 gün sonra ayrılacağını haber verir. Seçim, Konya'da memnuniyetle karşılanmıştır. Bk.***Babalık***, 11 Şevval 1340/7 Haziran 1338/1922, s.2.

671 ***TBMM GCZ.***, c.I, s.313.

672 ***TBMM GCZ.***, c.I, s.323.

673 Bk.Fethi TEVETOĞLU, ***Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar***, Ankara1988, s.198,202 Mustafa Kemâl, tedbir, kontrol vb.maksatlarla Yeşilordu'nun kurulmasına göz yumar hatta bazı arkadaşlarını vazifelendirir. Fakat Türkiye Komünist Fırkası da

Meclisin gizli oturumlarından birinde, Bursa Milletvekili ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi üyesi olan Şeyh Servet Efendi'nin durumu görüşülür. Bu zat, Sivas'tan geçerken komünizm propogandası yapan vaaz vermiştir.[674] Meclis'te, Şeyh Servet Efendi'nin komünizm lehine çalışması ve Emek Gazetesi'nin Halk İştirakiyyun Fırkası'nın yayın organı olarak çıkarılmasını Mehmed Vehbi sorgular. Konuşması şöyledir: Eğer inancımızı -ki vatan duygusunun aslıdır- savunmayacaksak, korumayacaksak "Yunan ile ne için muharebe ediyoruz? Başka bir milleti taklit, kendini zayıf, taklit ettiği milleti büyük görmeden kaynaklanmaktadır. Halbuki kendinde kudret görmeyen millet, yaşayamayacaktır." Onun için Şeyh Servet Efendi'nin Hükümetten ve Meclis'ten atılmasını teklif eder. Hükümetin, bahsedilen gazeteyi görüp görmediğini sorar. Meclis konuşmasında Mustafa Kemâl, Mehmed Vehbi'ye cevap vererek gazetenin görüldüğünü ve hükümetin bu gazeteyi İstiklâl Mahkemesi'ne verdiğini, yarın yargılanacağını söyler.[675]

Mehmed Vehbi, dolaylı da olsa basınla ilgili bir yaraya da parmak basar. Londra Konferansı öncesidir. (4.2.1337/1921 tarihli 2 celse). Kamuoyu oluşturulması gerekmektedir. Konuşmasında, davetsiz gitmeyelim ama gazetelerde yazılar çıkartalım, der. Çünkü gazeteler, özellikle "Tan, bir makaleyi beşyüz-sekizyüz liraya yazmaktadır."[676]

Meclis'e başkanlık ederken Men'-i Müskirat (içki yasağı) Kanunu ile ilgili olarak "haddi şer'î" denilen dayak cezasının kabûlünü teklif eden Mehmed Vehbi[677], sadece politik kaygıları gözönünde tutarak düşünen birisi değildir. 14.10 1338/1922 tarihli görüşmede milletvekillerinin aylıktan ayrı olarak harcırah alırken "donu yırtık. ayağı yalın, başı açık, üzerinde yüz yerinde yaması olan kadınları" düşünmelerini ister.[678]

Vahideddin'in hal fetvasını veren Mehmed Vehbi, aynı sultanın Türkiye'yi terk etmesinden bir gün sonraki 18.11.1338/1922 tarihli 5. gizli celse görüşmelerinde "Hilâfet"le ilgili düşüncelerini açıklar. Halifenin ne yapması gerektiğini, görevlerini sayar. Aynı zamanda bu sıra Şer'iye Vekili

---

dahil İttihatçıların hakim olması, Rusya'nın niyet ve rolünün artması üzerine bu kuruluşlar mahkemelerde sorgulanır ve kapatılır.

674 Şeyh servet Efendi'nin mahkemedeki savunması için bk. TEVETOĞLU, *aynı eser*, s.251-253.

675 *TBMM GCZ.*, c.I,. s.339-340.

676 *TBMM GCZ.*, c.I,. s.3

677 Falih Rıfkı ATAY, *Çankaya*, İstanbul 1980, s.260. Buna göre, içki içen için ilk defasında 80 değnek vurulacaktır. ATAY, Mehmed Vehbi'nin Meclis Başkanlığı sıfatı ile teklifini yanyana getirerek, uyumsuzluğa dikkat çekmek ister.

678 *TBMM GCZ.*, c.III., s.948. Aynı celsede Konya'da evinin olmadığını ailesinin Ankara'da bulunduğunu söylemiştir. Onun için Konya'ya devlet için geldiğinden harcırahı haketmektedir. Dört bin kuruşluk (40 lira) bir harcırah tartışması üzerine Konya'ya "Ben kendi işim için gitmedim"der. *Aynı eser*, s.951.

de olan Mehmed Vehbi'nin görüşü şudur: "Halife dünyayı imara çalışacaktır. Şeriatın hükümlerini uygulamaya mecburdur. Mazlumun intikamını zalimden almaya güç yetirecek, âlim, müctehid, sahib-i rey ve tedbir olacaktır. Şecaat, besâlet (kahramanlık-yiğitlik) sahibi olacaktır. Bu şartları taşıyan kimse yoktur. Müslümanlar için bir halifeye biat da lâzım ve vacibtir. Geciktirilmesi de caiz değildir. Öyleyse bir halife seçilir o da şer'î vazifesini meclise devreder. Meclis vasıtası ile gördürebilir."[679] Böylece Mehmed Vehbi, bir din adamı olarak günün şartları ile uyum sağlayacak çözümler ortaya koymaya çalışmaktadır.

Mehmed Vehbi'nin, meclis çalışmaları ve milletvekilliğinde kendine has bir tutarlılık vardır. O, "meslek sahibi, karakterli bir din adamıdır. Yalnız din işlerini değil, dünya işlerini de yakînen takip ederdi. Mecliste maliyeye dair görüşmelerde mutlaka söz alır konuşurdu."[680] "O, inancı ve kanaati hiç bir yerde sarsılmayan eski medrese ulemâsının o devirde canlı bir timsali"dir. "Vehbi Efendi, kelimenin bütün manâsıyla milletin vekili idi. Hürriyet-i fikriye ve kanaat-i vicdaniyesini hiç bir menfaat karşılığında fedâ etmeyecek derecede karakter sahibi idi. Hiç kimsenin tesiri altında kalmaz, hiç bir bloka katılmazdı."[681]

Mehmed Vehbi, meclisteki çalışmaları yanında, vekili bulunduğu Konya'yı ihmal etmemiştir. M.Kemâl, Rus Elçisi Aralof Yoldaş, Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilof'un da hazır bulunduğu Nalbant Mektebi diploma töreninde Hadimli Mehmed Vehbi Efendi de vardır. O da diploma verir.[682] Bu törenden üç gün sonra Mustafa Kemâl, Vali Vekili Mustafa Abdülhâlık (RENDA), Mehmed Vehbi, Kâzım Hüsnü ve Samsun Milletvekili Nazif Bey'ler şerefine bir öğle yemeği verir.[683] Demek ki bu sıra Mustafa Kemâl nezdindeki itibarı bir hayli iyidir.

---

679 ***TBMM GCZ.***, c.III., s.1053.

680 Mahir İZ, ***Yılların İzi***, İstanbul 1990, s.77. Mahir İZ'in aynı yerde görgü tanığı olarak anlattığına göre, "bir gün asker yetim ve dullarına ait kanun görüşülmektedir. Hükümet, görüşmenin bilinmesini ve acilen çıkartmak istediği bir kanunun devreye girmesini arzulamaktadır. Mustafa Kemâl'in, kürsüye yakın ve ayakta takip ettiği kanun için görüşmenin yeterliliği hakkında görüş bildirir. Vehbi Efendi, söz ister, kürsüye yürür. M.Kemâl, kolundan tutarak "Hocam, mühim işimiz var, sözünden vazgeç." der. Fakat o, kürsüye çıkarak düşündüklerini söyler. Mehmed Vehbi, Millî Mücadele sırasında hem milletvekili hem de meclisin **Mübayaat Müfettişi**'dir. Maliye, alım-satımla ilgisi onun için de fazla olmak durumundadır. Bk.***Babalık***, 19 Şaban 1340/17 Nisan 1338/1922, s.2.

681 İZ, ***aynı eser***, s.78.

682 "Nalbant Mektebi", ***Babalık***, 5 Şaban 1340/3 Nisan 1922, S.858. Konya'dan katılan diğer zevat; Mebus Kâzım Hüsnü, Asker Alma Dairesi Reisi Rüşdi Paşa'dır.

683 ***Babalık***, 1 Şaban 1340/6 Nisan 1338/1922, s.1.

Mehmed Vehbi, cepheyle teması hiç kesmemektedir. Yanında yukarıda adı verilen iki milletvekili (Kâzım Hüsnü, Nazif Bey) ve Maarif Müdürü Ferit Bey (UĞUR) olduğu halde Akşehir'e gider. On güne yakın bir ziyaretten sonra dönerler. Babalık, hem gidişini hem de dönüşü haber olarak vermiştir.[684]

Son Şer'iye ve Evkâf Bakanları'ndan olan Mehmed Vehbi'nin Mart 1923'ten itibaren TBMM Gizli Celse Zabıtları'ndan konuşmasına rastlanılmaz.[685] Çünkü 15 Nisan 1923'te bakanlıktan[686], sonra Birinci Meclis'in feshedilmesi ile geri dönmemek üzere milletvekilliğinden ayrılmıştır. Kendi tefsirinde; "bazı sebeplerle Şer'iye Vekilliği'nden çekilen Mehmed Vehbi'nin, bir süre siyaseti bırakıp" Ankara'da kaldığı yazılıdır.[687] Ama "sebep" açıklanmamıştır. Es, sebebi; "1923 yılında Cumhuriyet'in ilânı meselesinden Atatürk'le arası açılarak siyasî hayattan çekildi."[688] şeklinde açıklar. Bir başka kaynakta ise sebep; "meclis ve yönetimde her türlü şahıs istibdadını önlemek, şahsî hakimiyetler yerine kanunî hakimiyetler kurmak"tır. Zira sayıları yetmişi bulan adı konmadığı için II.Grup deniliveren aralarında Mehmed Akif (Burdur), Celâleddin Arif (Erzurum), Hüseyin Avni (Erzurum), Hasan Basri (Karesi), Ziya Hurşit (Lazistan), Cemâl Paşa (Isparta) ve Mehmed Vehbi'nin de bulunduğu milletvekilleri, "Başkumandanlık Yetkisi", kanununun 3. defa uzatılması görüşmeleri sırasında birlikte hareket etmişlerdir. Bu tavır, TBMM içinde M.Kemâl, İsmet ve Fevzi Paşalar yönetimine muhalefet olarak değerlendirilmiştir.[689] Nitekim Konya'da önceleri Mehmed Vehbi'nin şerefine yemek veren Mustafa Kemâl, bir sonraki Konya'ya 5. gelişinde Hadimli Mehmed Vehbi Efendi'ye muhalif olan hocayı yanından ayırmaz. M.Kemâl, yanında getirdiği İsmail Habib (SEVÜK)'e bu davranışının sebebini kinayeli bir şekilde şöyle açıklar: "Mecliste kendisine muhalifler, memlekette ise kendilerini Gazi ile (M.Kemâl) beraber göstermek isterler; hiç Gazi istemese Vehbi Hoca, Şer'iyye Vekili olabilir mi? Bu suretle Gazi'yi seven halkı iğfal ediyorlar. O da işte onun muhalifi olan müderrisi yanına alarak.."[690]

---

684 "Azimet", ***Babalık***, 19 Şaban 1340/17 Nisan 1338/1922, s.2; "Avdet", ***Babalık***, 26 Şaban 1340/24 Nisan 1338/1922, s.2.

685 Bk.***TBMM GCZ.***, c.4 (2 Mart 1339-25 Teşrinievvel 1934).

686 ERTAN, ***aynı yer***, c.I, s.15. Bakanlık ve milletvekilliğinden ayrıldıktan sonra 1683 no.lu Tekaüt Kanunu'nun 25.md. gereğince emekli maaşı bağlanmıştır.

687 ERTAN, ***aynı yer***, c.I, s.12.

688 Bk. ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 4 Aralık 1974, s.3.

689 Ahmet NEDİM, ***Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları 1926***, İstanbul 1993, s.380-381.

690 Mehmet ÖNDER, ***Atatürk Konya'da***, Ankara 1989, s.54. İsmi açıklanmayan Mehmed Vehbi'ye "muhalif müderris"in Akşehirli Ahmed Efendi olduğunu tahmin ediyoruz.

1923'ten sonra siyasî bir işe girmediği, ölümüne kadar Konya'da yaşadığına bakılırsa Mehmed Vehbi'nin Mustafa Kemâl'le yollarının ayrıldığını anlamamak mümkün değildir. "Zamanın ileri gelenleri ile fikir ihtilafı halinde"dir. Bu fikrî ayrılık sıradan netice de vermemiştir. Tefsirinde anlatılan üstü örtülü bilgiye göre; "Birinci TBMM'nin feshinden sonra milletvekili olmamasına rağmen tarassut (gözlem) altında bulundurulmuştur." Üstelik hiç alâkası olmadığı halde İzmir Suikastı'ndan dolayı 1927'de Konya'da tevkif edilir. "Bir hafta kadar Polis Kısm-ı Adlî Reisi'nin odasında nezarette kaldıktan sonra bir emirle **ilmiye kisvesinden tecrit** edilmek suretiyle Ankara'ya gönderilmiştir. On gün kadar nezarette kaldıktan sonra yapılan tahkikat neticesinde suikastla hiç bir alâkası olmadığı anlaşılmış ve İstiklâl Mahkemesi'ne sevkedilmesine mahal kalmadan serbest bırakılmıştır."[691]

Ankara'da siyasetten yeni çekildiği sıra Şemsettin Günaltay'ın teşviki ve Konyalı Hacı Kaymakzâde Hacı Mahmud ve oğlu Kasım Efendi'nin maddî desteği ile 15 ciltlik tefsirini bastıran Mehmed Vehbi, niçin Siyasî Hatıralarını bastırtmamıştır?[692] Kendisi, üzerinde; dolaylı bile olsa nereden geldiğini bildiği bir baskıyı sürekli hissetmiştir, diyelim...Peki oğulları veya torunları veya damadı niçin bu vazifeyi üstlenmemişlerdir, bilemiyoruz.

Millî Mücadele döneminin hareketli mebusu Mehmed Vehbi; 1923'ten itibaren yukarıda belirtilen bir-iki pürüz hariç Konya'da içe kapanık, sakin bir hayat yaşar. Ölümüne kadar, "tekaüd maaşı"na bağlı emekli birisi olarak, evi ile bazı sevdiği gönül dostları arasında dolaşarak[693] yaşamıştır.

88 yaşlarında iken 27 Kasım 1949'da vefat eden Mehmed Vehbi, Musalla Kabristanı'na gömülmüştür.[694]

---

691 ERTAN, *aynı yer*, c.I, s.13-14.

692 Siyasî hatıratını, iki oğlundan hakim olan Ahmet Âsım ÇELİK'e yazdırtmıştır. Bu oğlu, ardında çocuğu olmaksızın vefat etmiştir. Diğer oğlu Fevzi ÇELİK, tüccardır. Bu tip işlerle pek ilgili değildir. Yeğeni Dr.Muammer Bey'e göre hatıratı, damadı Elektrik Mühendisi Haşim ŞENSOY'da olabilir. Dr.Muammer ÇELİK ile bahsedilen görüşmemizden.

693 Sık görüştüğü zatlardan birisi Çimili Ahmed Fevzi Efendi(1856-1952)'dir. (Bk.UZ, *aynı eser*, c.I, s.247) Bu zatla Bulgur Tekkesi'ne (Kur'an Kursu'dur.) körüklü araba ile gelerek görüşürdü. Diğer zamanlar ise ara ara oğlu Fevzi'nin dükkânına uğramaktadır. (Fevzi ÖZÇİMİ ile 01.7.1994 tarihli görüşmeden. F.ÖZÇİMİ, Çimili Ahmet Fevzi Efendi'nin torunudur.)

694 ERTAN, *aynı yer*, c.I, s.15; HADİMİOĞLU, *aynı eser*, s.158; ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 4 Aralık 1974, s.3; *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.311; Hanefi AYTEKİN, "Valiler", *Yeni Konya*, 21 Ağustos 1975, s.3. *Anıt*, S.11, Aralık 1949, s.2'de vefat tarihini; 28 Kasım 1949 olarak yazarken, KUTAY, *Manevî Mimarlar*, s.69'da yanlışlıkla 28 Ekim 1949 yazar.

Şahsiyeti

Ciddi, vakur bir zattır. Kuvvetli bir irade sahibidir. Şer'iye ve Evkâf Vekili iken, vekâletin makam arabası olan resmî atlı arabaya bir gün bile binmemiş ve milletvekilliğinde olduğu gibi bakanlığında da, evi ile meclis 3 km. mesafede olmasına rağmen; her gün yaya gidip-gelmiştir.

Bakanken ne sarığında ne de giydiği mest ve lastiğinde en küçük bir değişiklik yapmamıştır. Her zaman siyah veya siyaha yakın koyu renk elbise giymektedir. Orta boylu, tıknazca ve soğukkanlıdır. Bir gün bile hasta olarak yatağında yattığı görülmemiştir.

Sevdikleri ile şakalaşmaktan hoşlanırdı. Sohbetleri tatlı ve nüktedandır.

30 yaşından sonra nargile içmeye alışıp, tiryakisi olmuştur. Tren ve diğer yolculuklarında nargilesini yanında taşırdı. Tiryakisi olduğu halde bazen iradî olarak 6 ay içmezdi.

Siyasetten çekilince Konya'da bir çeşit inziva hayatı yaşamıştır. Yeğeni Dr.Muammer Çelik'in bildirdiğine göre Atatürk'ün emri ile Ali Gâv (Mahmûdiye) Medresesi ve bahçesi kendisine yazlık ikâmetgâh olarak tahsis edilmiştir. Yazları bu bahçede geçirmiş ve 1944'te buradan ayrılmıştır. Kışları ise Tercüman Mahallesi'ndeki evinde kalmıştır.[695] Son günlerini evinde, mescidinde mütalaa ile geçirmiştir. Arada bir çarşıya iner, tüccar oğlu Fevzi Çelik'in dükkânındaki kotuğuna oturup dostları ile görüşüp ziyaretçilerini kabul eder, nargilesinden de 1-2 nefes çekerdi.[696]

Eserleri

Mehmed Vehbi'nin bilinen eserleri şunlardır:

1- Hulasatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an.

2- Akaid-i Hayriye (Arapça ve Türkçe basılmıştır.)

3- Ahkâm-ı Kur'âniye (500 sayfalık, basılmıştır.)

4- Sahih-i Buhârî-Tecrîd-i Sarih (9 Cilt 5.000 sayfalık bir eserdir.)[697]

5- Siyasî Hatıralar (basılmamamıştır.)[698]

Mehmed Vehbi, eserleri kadar ülkeye bir çok talebe yetiştirmiş birisidir. Eğitimci Osman Zühtü Efendi (1881-1956)[699], Bardaslı Hacı

695 Dr.Muammer ÇELİK'in 28.8.1990 tarihli Taşkent Kaymakamlığı'na yazısı ve 11.7.1994 tarihli görüşmemiz.

696 ERTAN, *aynı yer*, c.I, s.14-15; Mahmut SURAL, "Konyalı Din Adamları", ***Sabah***, 23 Şubat 1962, s.2; ***Anıt***, S.11, Aralık 1949, s.2

697 Bu eser, 4 cilt halinde; Konyalı Mehmed Vehbi, ***Tam Metin Sahih-i Buhari***, İstanbul 1991 kimliğiyle Üçdal Neşriyat tarafından yayınlanmıştır.

698 ERTAN, *aynı eser*, c.I, s.15; ***Anıt***, S.11, Aralık 1949, s.2, 23; HADİMİOĞLU, *aynı eser*, c.I, s.158.

699 SURAL, "50 Yıl Önce Konya", ***Yeni Konya***, 8 Nisan 1976, s.3.

Hasan Efendi (1882-1961)[700], Mehmed Hilmi Kağnıcı Efendi (1877-1957)[701], Halil Efendi[702] bunlardan bir kaçıdır.

XXIV. Medrese-i Celâliye / Türbe-i Mevlânâ / Sultan Veled/ Velediyye (Bahaiyye) Medresesi

A. Yeri

Mevlânâ Manzumesi'ndeki derviş hücrelerinin batı bitişiğinde şimdi park olan Sultan Selim İmâreti'nin ve İmâret Ahırları'nın doğusunda idi.[703]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Aslında, III.Murad (1546-1595), tarafından derviş hücreleri ve cemiyethâne olarak yaptırılmıştır.[704] Mevlevî dervişlerinin kalması için 1584 yılında[705] inşa ettirilen bu yerler, aynı sultan emri ile medreseye çevrilmiştir. Hücreler, medrese; toplantı yeri olan cemiyethâne, dershâne olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece Mevlânâ Manzumesi arasına bir

---

700 SURAL, ***aynı yer***, 20 Ekim 1975, s.3.

701 SURAL, ***aynı yer***, 30 Eylül 1975, s.2.

702 ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.2, s.46.

703 KONYALI, ***Konya***, s.901; ÖNDER, ***Maarif***, s.19'da Mevlevî Dergâhı'nın batısında ve Sultan Selim Câmii'nin tam karşısında olduğunu yazar. Bu medresede okuyan Veled Çelebi, okuduğu medreseyi yazarken şu ifadeyi kullanır: "Dergâh-ı Hz. Mevlânâ'ya mülâsık (bitişik, yapışık, yanyana) Sultan Veled Medresesi.." Bk.KORUCUOĞLU, ***aynı eser***, s.20. UZLUK da bu bilgiyi doğrular. Sultan Veled Medresesi'nin Mevlânâ Türbesi'ne bitişik, "ilim âleminde büyük bir yeri olan bilim yuvası" olduğunu yazar. Bk.Feridun Nafiz UZLUK, "Ölümünün Yıldönümü Münasebetiyle: Veled Çelebi (1868-1953), ***Selâmet Dergisi***, S.4, İstanbul 1962, s.12. Medrese ve yeri ile ilgili KENDİ de bilgi verir. Buna göre: "Sultan Veled Medresesi'nin kemer kapısı, şimdi (1951) İnönü Okulu denilen binanın olduğu yerde olup medrese denilen kârgîr ve metruk odalar kuzeye doğru uzanarak daha ileride sağa bükülür, yani şimdi Türbe'nin, arkası, doğu-kuzeye olan hücrelerin ardına gelirdi. Harap kapısının üstünde mermer taşta tâlik yazılı Farsça şu kitabe vardı (Türkçesi): "Bu makama her kim geldi ârif oldu. Zülâl-i (tatlı su) hikmet içer. Mârifetlerden ezel ilmi, likâ (kavuşma) nutku buradadır. Müştak (özliyen) kapısı tarih oldu sahifede." Medrese ile Sultan Selim Câmii kuzey çardağı arasında içi ağaçlı, demir parmaklıklı bir bahçe vardır. Bu bahçe I.Cihan Harbi sonunda koyboldu. Bu bahçenin arkası ki Sultan Selim Câmii yapılırken 5-6 yüz amele ve ustanın aşhânesi olan şimdi yıkılan yerdir. Mimarî yönden kıymeti yoktur.." Burasını Celâleddin Çelebi, 1284'te Buğday Pazarı yapar. Vali Ferit Paşa, Abdülvahid Çelebi ile arası açılınca Buğday Pazarı'nı oradan şimdiki(1951) yerine kaldırır. Bunun üzerine Veled Çelebi, "Sultan Veled Medresesi'nin tolanî enkazını kaldırtarak çelebi çocukları için şimdi (1951) İnönü adı takılan okulu yaptırdı. Ve dahilen okula geniş bir bahçelik ayırdı. Medresenin dershâne kısmını (hücrelerin ardına düşen bölüm), türbeye gelen ağır ziyaretçilere bir misafirhâne ve çelebilerin her Cuma Semâları'ndan sonra ziyaretçi kabul için istirahat selâmlığı ve kahve ocağı binalar yaptırdı. İşte böylece Eflâkî'nin mezarı da dahil medrese bakıyesi bir takım evler oldu." KENDİ, yazısının burasında UZLUK ve tarihî varlıklarımız aleyhine ama yıkıcılar lehine şu cümleyi sarfeder: "Şimdi Belediye'nin devir ve zaman hükümlerine uygun olarak "memleket şerefine" yıktığı yer Sultan Veled Medresesi değil, metruk aşhâne enkazından ibarettir." Bk.İbrahim Aczi KENDİ, "Sultan Veled Medresesi Acaba Neresi", ***Yeni Konya***, 31 Ekim 1951, s.3.

704 KONYALI, ***Konya***, s.903.

705 ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.395.

medrese ilk defa girmiş olmaktadır.[706] Ayrıca belirtmek gerekirse Mevlânâ ailesi ile ilgili kurulan üç medreseden birisi Sultan Veled Medresesi'dir.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese, her birinde birer küçük kubbe ve baca bulunan hücrelerden oluşmaktadır. Hücrelerin avluya bakan cepheleri, camekânlı uzun bir koridorla örtülmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi bir dershâne ve hücrelerden oluşmakta olan bu sıralı bölüm; Dergâh müze yapıldıktan sonra 1927'de, baştaki hücreler hariç diğerlerinin ara bölmeleri açılarak salon haline getirilmiştir.[707]

Daha sonra 1951 yılında, medresenin bugünkü derviş hücreleri hizasından batı tarafında kalan kısmı tamamiyle yıktırılmıştır.[708] Yıktıran yerde iki taş hücre bulunmaktadır.[709]

D. Vakfiyesi

Bilinen özel bir vakfiyesi yoktur. Evkâf-ı Celâliye içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Bu medrese, zaman zaman medrese ve derviş hücreleri olarak kullanılmıştır. Başlangıçta derviş hücreleri olarak yapılmış, ardından medreseye çevrilmiştir. Hatta daha III.Murad hayatta iken tekrar geri "medrese olmaktan vaz geçilip "üslûb-ı sabık üzere Mevlevîler'e verilmesi" emredilmiştir.[710] Netice olarak Mevlânâ sülalesi ve Mevlevîler için bir tahsil

---

706 KONYALI, *Konya*, s.903.

707 ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.395.

708 "Prof.N.UZLUK'un Basın Toplantısı: Yıkılan Tarihî Medrese Yerinde Yeniden Bir Kubbe Yaptırılacak.", *Yeni Konya*, 5 Kasım 1951, s.1. Burada, Celâliye ve Türbe Medresesi ile Medrese-i Atîk birbirine karıştırılmıştır. Türbe Medresesi'nin, Mevlânâ'nın evi ve medresesi olan Medrese-i Atîk sanılması dışında ortaya konulan duyarlılık ve bilgi takdire değerdir. Zira 1951'de Türkiye Anıtlar Derneği Genel Kurul Başkanı olan Prof.F.Nafiz UZLUK, Konya eğitim tarihi için önemli olan bu eserin tekrar yapılması için Konya Valisi Kemâl Hadimli ile görüşür. Ondan aldığı söz üzerine, hatanın tamir edilmesi amacı ile basın toplantısı düzenler. Fakat Türbe Medresesi yerine bir kubbe yapılmadığı gibi onunla birlikte, Sultan Selim İmâreti, ahırları gibi çok daha önemli sosyal-tarihî tesisler de ortadan kaldırılır. Bunun üzerine bir yıl sonra tekrar bir yazı yazan UZLUK, Konya Belediyesi'nden eseri yeniden dirilterek hatasını tamir etmesini ister. Ama bir tarihin tahribi; sağır-yıkıcı anlayış ve kulakların duyarsızlığına havale edilmiştir. Bk.UZLUK, "Konya Belediyesi Sultanü'l-Ulema Medresesi'ni Restore Ederek Hatasını Tamir Etmelidir.", *Yeni Konya*, 8 Mayıs 1952, s.2. Müze Müdürü ORAL da yıkımla ilgili duyarlılığını göstererek olayı şöyle anlatır: "23.10.1951 Salı gününü 24.10.1951 Çarşamba'ya bağlayan gece, bir çok amele saat bire kadar çalışarak Sultan Veled Medresesi hücrelerini" yıkmıştır. Belediye Başkanı'nın hangi kanuna göre ve niçin yıktığını halka açıklamasını isteyen ORAL, bu arada Selmiye İmâreti'nin de iki ambarının yıktırıldığını yazarak Mevlânâ ve oğluna ait değil iki oda yumruk kadar bir taşın bile muhafaza edilmesinin vatan ve ilim borcu olduğunu belirtir; eserin yeniden yapılmasını ister. Bk.Zeki ORAL, "Müze Müdürünün Bir Açıklaması", *Yeni Konya*, 5 Kasım 1951, s.2-3.

709 UZLUK, "Konya Belediyesi...", *aynı yer*, 8 Mayıs 1952, s.2.

710 KONYALI, *Konya*, s.904.

müessesesi olmuştur. Anlatıldığına göre 17.yy.da Mevlevî dervişleri, hücreye çekilmeden önce bu medresede üç yıl tahsil görüyorlar, biri İstanbul'dan diğeri Mevlevî Dergâhı'ndan tayin edilen iki müderris ders veriyordu.[711]

Eğitim de seviyeli idi. Bu medresenin öğrencisi olan Veled Çelebi, ilk ve rüştiye tahsilinden sonra Sultan Veled Medresesi'nde okumuştur. Sultan Veled Medresesi'ndeki tahsil süresi ise altı yıldır. Burada medrese eğitimini sürdürürken dışarıda bazı ulemâdan Arapça ve Acemce (Farsça) derslerini alabilmiştir.[712]

1. Abdurrahman Muhlis Salih Efendi (1841-1905)

1882'ye gelindiğinde medrese, "Sultan Veled" adını taşımaktadır. Müderrisi Abdurrahman Efendi'dir. 21 öğrenciye İsagoci, İzhâr okutmaktadır.[713]

1257/1841 yılında Konya'da doğan Abdurrahman Efendi, ilk tahsilden sonra İçilli Mehmed Efendi ile Sarı Hafız Hoca'da okumuş, icâzetini, Konya Müftüsü Abdullah Vahdi Efendi'den almıştır. Buharalı Hacı Kâsım Efendi'den Farsça öğrenen Abdurrahman Efendi, bundan sonra Sultan Veled Medresesi'nde[714] göreve başlar. Burada otuz sene kadar müderrislik yapmıştır.

Abdurrahman Efendi, 21 talebeye İsagoci ve İzhâr derslerini 1883'te okutmaya devam etmiştir.[715]

Bu zat, müderrisliğin dışında görevler de yapmıştır. Konya Erkek Öğretmen Okulu (Dârü'l-Muallimîn)'nda Hüsn-i Hat Muallimliği, Sultan Selim Câmii İmamlığı, Yusuf Ağa Kütüphânesi Muhafızlığı bunlardandır. Ayrıca edebiyata meraklıdır. "Aşık Rıza (ö.1324/1908) ile muamma hal eder, Kenzî (ö.1300/1884) ile gayet samimi görüşür", saz meclislerinden hoşlanırdı. "Lâubalî meşreb " olan Abdurrahman Efendi; aynı zamanda şairdir. Bazan hiciv söyler fakat çoğunlukla hece ve destan tarzında şiirler yazardı. 1321/1905'te vefat eden Abdurrahman Efendi, şiirlerinde"Sıdkı" mahlasını kullanmıştır.[716]

---

711 ÖNDER, *Maarif*, s.20.

712 KORUCUOĞLU, *aynı eser*, s.2,20.

713 *KVS.1300 H.*, s.54.

714 KONYALI, *Konya*, s.905'te medreseye verilen "Sultan Veled" isminin buraya Gühertaş Medresesi gözönünde tutularak ya "teberrüken" veya "yanlış bilgiye dayanılarak" verildiğini yazar. Salnâmede ve ayrıca kitabede kullanıldığına göre bir dönem bu isimle adlandırılmıştır.

715 *KVS.1301 H.*, s.52.

716 Sa'dettin Nüzhet-Mehmed Ferit, *aynı eser*, s.59.Burada ve s.60'da Abdurrahman Efendi'nin şiirlerinden üç örnek verilmiştir.

Mevlânâ Dergâhı'nın son postnişinlerinden; şair, dilci, yazar Veled Çelebi (İZBUDAK), dergâha bitişik olan Sultan Veled Medresesi'nde okumuştur. Hocası, Abdurrahman Sıdkı'dır. "Çok sevdiği" bu hocası, ondaki okuma-yazma tutkusunu ilk geliştirip-teşvik edenlerdendir. Veled Çelebi'ye sülüs yazısı ile bir dergi hazırlatmış, Çelebi de ilk şiir denemelerini burada neşretmiştir.[717] Demek ki şair Abdurrahman Efendi, öğrencilerinde de şiir kabiliyetini geliştirme yönünde çaba sarfetmiş, bunda başarılı da olmuştur. Konya'da, cumhuriyet devrinin ilk müzik öğretmenlerinden olan Bahaeddin Çelebi (ÖZSOY,1883-1945) de Abdurrahman Efendi'nin müderrisliği döneminde Sultan Veled Medresesi'ni bitirmiştir.[718]

Sultan Veled Medresesi, 1901 yılı salnâmesinde yer almamıştır.[719] Çünkü 1888 yılında medresenin yerine Vâhid Çelebi'nin teşebbüsü ile bir mektep yaptırılır. Fakat medrese tamamen ortadan kalkmamıştır. 1910'da "Pek eski ve mükemmel bir medrese, harâp ve muattal"[720] varlığını sürdürmektedir.

Çelebi çocukları için yaptırılan okula, Bahaiyye Mektebi[721] adı verilir. Sıtkı Dede tarafından tarih kitabesi yazılan[722] Bahaiyye Mektebi, bir ara Askerî Rüşdiye olur.[723] Cumhuriyetin ilânından sonra adı İnönü Mektebi (İlkokulu)'ne çevrilir. Harf İnkılâbı üzerine kitabesi gizlenen mektep [724] 16 Ekim 1951 günü Konya Belediyesi tarafından "meydan açmak", "müze

---

717 KORUCUOĞLU, *aynı eser*, s.2. KORUCUOĞLU, burada yanlışlıkla Abdurrahman Sıdkı'yı Rüştiye'den Veled Çelebi'nin hocası olarak göstermiştir. Rüştiye'de derse girip girmediğini bilmiyoruz. Fakat Sultan Veled Medresesi'nin biri müderrisi diğeri talebesi olmuştur. Buluşmaları için ayrı bir zemin aramaya gerek yoktur.

718 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Anadola'da Hamle***, 3 Mart 1969 Konya.

719 Bk.***SNMU 1319 H.***, s.838-839. Burada Konya merkezinde bulunan medreselerin isim, yer, müderris, banî listesi bulunmaktadır.

720 Ermenekli Mustafa Safvet, "Medreselerimiz III", ***Beyanülhakk***, c.4, S.92, 8 Muharrem 1329/27 Kanunuevvel 1326, s.1732. Mustafa Safvet, aynı yerde Veled Çelebi'den medresenin tekrar mamur hale getirilmesi konusunda "himmet" beklediğini de yazar.

721 Bahiyye Mektebi, ilkokul seviyesinde fakat ücretli bir okuldur. 8 Temmuz 1319 R./1903 M.tarihli bir makbuza göre 1. sınıf öğrencisi 49 numaralı Ârif b.Salih Efendi Haziran ayı "ücret-i tedrisiyesi" olarak 100 para vermiştir. Bk.EMİNOĞLU, ***Vesikalar***, s.158.Bu okul, "Sultan Veled Medresesi"iken öğrencisi olan Veled Çelebi, çok daha sonra yazdığı şiirlerinde "Bahaî", "Veled Bahaî" mahlasını kullanmıştır. Bk.KORUCUOĞLU, ***aynı eser***, s.9,13. Bahaî, Bahaiye isimleri elbette kökende Sultanü'l-Ulemâ Baha (Bahaeddin) Veled'den ilham alınarak konulmuştur.

722 Kapısı üstüne mermere kazılan dört mısralık bu kitabe şöyledir: "Medrese-i Sultan Veled idi an asıl bu mahal/ Şimdi mektep oldu ferzendân-ı Mevlânâ'ya hâs/ Postnişîn Vâhid Efendi'dir sebep inşasına/ Sıdkı'ya tarihi (mekteb-i mes'adet-efza menâs) 1306" Bk.***Mevlânâ Müzesi***, Envanter No:1161'de kayıtlı kitabe.

723 "Prof. N. UZLUK'un Basın toplantısı: Yıkılan Tarihî Medrese Yerine Yeniden Bir Kubbe Yaptırılacak", ***aynı yer***, 5 Kasım 1951, s.1.

724 KONYALI, ***Konya***, s.906. KONYALI, bu mektebi yıkılmadan önce 1335 R./1919 ve 1944'te iki defa inceleyip not aldığını yazmaktadır.

alanını tanzim" gerekçesiyle, Sultan Selim İmaret Manzumesi, Yavuz Sultan Selim Çeşmesi ile birlikte yıkılmıştır.[725]

XXV. Molla-i Cedîd / Molla Efendi Medresesi

A. Yeri

"Çarşı derununda"[726], Aziziye Câmii ile Sultan Selim Câmii arasında şimdi altı otopark olan Mevlânâ Çarşısı'nın yerinde idi.[727]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Molla Efendi Medresesi'ni yaptıran, Mevlânâ soyundan Mehmed Çelebi'dir.[728] Bu Mehmed Efendi, Molla-i Atîk Medresesi kısmında üzerinde durduğumuz Mevlânâ Dergâhı Postnişini Çelebi Mehmed Saîd Efendi'nin babası Mehmed Efendi'dir. Çünkü Mevlânâ sülalesinden Şeyh el-Hâcc Mehmed Efendi, "Evkâfı Şerife-i Celâliye arazisi üzerine müceddeden" bir medrese "bina eylemiş"tir.[729] Müceddeden kelimesi, "yeni olarak" anlaşıldığı gibi "yeni baştan"[730] anlamına da gelmektedir. Yeni olarak kabul edersek, yapılış tarihi 19.yy. başları olmalıdır.[731] Fakat Karamanoğulları devrinde yaptırıldığı[732] iddası bulunmaktadır. Bu halde ise Mehmed Efendi'nin yaptırması, "yeniden" olmaktadır.

---

725 KONYALI, *Konya*, s.906; ÖNDER, *Maarif*, s.21.

726 *KVS 1332 H.*, s.551.

727 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.120-121, s.48. 1948'de burası Askerî Hastahanedir. Zira, UYAR, tarif ederken "şimdiki Askerî Hastanesi yeri" ifadesini kullanmaktadır. SURAL, *aynı yer*, 5 Ağustos 1975, s.3'te ise Molla Efendi Medresesi'nin yerini "Aziziye karşısındaki hal yeri"olarak tarif edilmektedir. Çünkü 1975'lerde şimdi altı otopark olan çok katlı Mevlânâ Çarşısı, ortası avlu çevresi dükkânlarla çevrili Üzüm Pazarı", peynir-zeytin satılan çarşı durumunda idi. Pazar yeri olarak bizzat defalarca gördük "Üzüm Pazarı"nı hatırlayamadığı medrese yeri olarak bildiğini Hasan Hüseyin VAROL, 25 10 1995 Pazartesi tarihli görüşmemizde söylemiştir. Onun verdiği bilgiye göre bina, medrese iken Askerî Hastahane yapılmış ardından Üzüm Pazarı olarak kullanılmıştır. Yangından sonra ise katlı otopark inşa edilmiştir. UYAR, SURAL ve VAROL'un verdiği bilgiler ayrı ayrı zaman ve zeminlerde üst üste çakışmaktadır. ÖNDER, *Maarif*, s.38'de "Bugünkü Şehir Hali'nin bulunduğu yerde idi"; Aynı yazar, *Mevlânâ Şehri*, s.208'de ise Selimiye Câmii batısında idi" der. KÖİA, *Arazi ve Emlâk Vukuat Defteri*, c.9, Aded-i Umumî:133-134'te hududu şöyle tarif edilir:"iki tarafı yol ve Dergâh-ı Şerîf Dükkânı ve Belediye Dükkânları" Koyun Pazarı Sokağında

728 *SNMU1319 H.* , s.838-839; SÖZEN, *aynı eser*. c.II, s.240,

729 VGMA, *DN:9/1*, Aded-i Umumî:1498.

730 Bk.DEVELLİOĞLU, *Lûgat*, s.840.

731 Babası Mehmed Efendi'nin vefatından sonra yerine, Molla-i Atîk Medresesi müderrisi olan Mehmed Saîd Efendi'nin tevliyet ve müderrislik ücreti ile ilgili berat, 7 Ramazan 1253/1837 M.tarihlidir. Yalnız daha önce üzerinde durulan bu berat, "hisse ili ilgili" anlışı düzeltme konusundadır. Yani göreve 1837'den önce başlamıştır. Bu durum, Mehmed Efendi'nin daha evvel vefat ettiğini gösterir. Bk.VBA, *K:18, Z:4.*

732 ÖNDER, *Maarif*, s.38. Burada kaynak gösterilmeden Karamanoğlu devrinde yaptırıldığı yazılmıştır. Aynı yazar, *Mevlânâ Şehri*, s.208'de ise "XV.ci yy.da, bitişiğindeki mescidle birlikte, Mevlânâ soyundan Mehmed Çelebi tarafından yaptırılmıştır." diye yazmaktadır. Medreseyi "müceddeden" yaptıran, *SNMU 1319 H.*'de geçen Mehmed Efendi, Mevlânâ soyundan ve Seyit İsa oğludur. Oğlu ise Postnişin Mehmed Saîd'tir. Bu zat, ise XV.yy.da değil dört asır sonra yaşamış ve

C. Mimarîsi ve Müştamilâtı

Açık avlulu, etrafı kesme taştan hücrelerle çevrili bir medresedir. Hücre sayısı kesin olmamakla birlikte 1848'de üçtür.[733] Bitişiğinde bir mescid bulunmaktadır.[734]

D. Vakfiyesi

Yeri, vakıf olan medrese de, Mehmed Efendi'nin vakfıdır. Fakat vakfiyesinin varlığı hakkında henüz bir bilgi bulunamamıştır.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Başlangıçta Molla-i Atîk'in müderrisi tarafından yaptırıldığı ve Mevlânâ sülâlesinden bir zat tarafından inşa edildiği için, eskisine atfen Molla-i Cedîd denmiş olmalıdır. Fakat son kaynaklarda, bu isim yerine hep "Molla Efendi Medresesi" denilmiştir. Hatta önce de belirtildiği gibi, Konya Vilâyeti Salnâmesi'nde (1300 H.) eskisi ile yenisi aynı adla (Molla Efendi) yer almıştır. Molla Efendi, bilindiği gibi Mevlânâ ailesine aidiyeti ifade ettiği için ikisinde de tekrar edilmiş olmalıdır.

İlk müderrisleri kimlerdi, bilmiyoruz. Fakat bu medresenin de Gühertaş'ın medresesi gibi Mevlânâ sülâlesine tahsis edildiğini kabul etmek gerekmektedir.

1848'de 25'i talebe, 12'si çömez 37 öğrencisi vardır.[735]

1881'den önce Müderrisi Ömer Kâşif Efendi ile Ahmet Vehbi Efendi'dir. Her ikisi müderrislik hissesini yarımşar almaktadırlar. Fakat 10 Ramazan 1299/1881'de ikisi de vefat etmişlerdir.[736]

1. Ömer Kâşif Efendi (1830-1880)

Ömer Kâşif Efendi, Konya doğumludur. İlk tahsilden sonra Sarı Hafız Süleyman Vehbi Efendi'de okumuştur. Nakiboğlu ve ardından Molla Efendi Medreselerinde müderrislik yapmıştır. Adliye teşkilâtının kurulmasından önce Divan-ı Temyiz, sonra Hukuk Mahkemesi üyelikleri de yapan Ömer Kâşif Efendi, şair bir insandır. Asıl adı Ömer'dir. Hocası, derslerdeki

---

19.yy. başlarında vefat etmiştir. Monla Medresesi'nin XV. yy. da yaptırıldığı görüşüne SÖZEN de katılmıştır. Bk.SÖZEN, *aynı eser*, c.II, s.240.

733 TUŞ, *aynı eser*, s.155. Bize bu sayı şüpheli gelmektedir. Çünkü hücre sayısı ile talebe miktarı arasında anormallik vardır. Üç odaya toplam 37 öğrenci uygun düşmemektedir. Bu miktarın yarısı bile evlerine gidip-gelse yani "hücre-nişîn" olmasa yine uygun değildir.

734 ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.208; ÖNDER, *Maarif*, s.38; SÖZEN, *aynı eser*, c.II, s.240'ta medresenin 1926 yılında yıktırıldığını yazmaktadır. 20.7.1929 tarih ve 333/0 no.lu, Tadil Komisyonu'nca Molla Efendi Medresesi'nden ayrılmış iki arsa vardır. "Müfrez Medrese arsası" adıyla Özel İdare'ye aktarılan arsaların 1.sine 80.000, 2.sine 17.000 guruş değer biçilmiştir. Bk.KÖİA, *Vukuat Defteri*, c.9, Aded-i Umumî:133. Buradan anlaşılan, etrafı dükkân olan medreseden arsaların ayrılıp, fiyat biçildiğidir. Arsalar; satılsa da medrese odaları, dükkân haline getirildikten sonra satıldığı kanaatindeyiz.

735 TUŞ, *aynı eser*, s.155.

736 VGMA, DN:9/1, Aded-i Umumî:1498 "Vukûat" sütunu.

başarısından dolayı Kâşif mahlasını takmıştır. 1880'de vefat eden Ömer Kâşif, Şems Mezarlığına gömülmüştür. Şems Mezarlığı, park haline getirilince mezar taşı kaldırılmıştır. Halen Sırçalı Medrese Müzesi'ndedir.[737]

Ömer Kâşif Efendi, bir çok talebe yetiştirmiştir. "Sultan Hoca" demekle tanınan Hattat Mehmed Emin Efendi (ö.1320/1904)[738] Ağrıslı Mustafa Efendi[739] bunlardan bir kaçıdır.

2. Haşim Efendi

Haşim Efendi, 1882'de Molla Efendi Medresesi'nde müderristir. 30 talebeye Hayâli ve Molla Câmî derslerini okutur.[740] Ertesi yıl da aynı miktarda talebeye aynı dersleri okutmaya devam eder.[741]

Haşim Efendi'nin 1901'e gelindiğinde talebe sayısı iki kata çıkarak 60 olmuştur.[742] 60 talebeye ders vermeye 1903 yılında da devam eder.[743] 7.000 guruş geliri olan medresenin, 1914'te talebe miktarı yine 60 kişidir.[744] Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere; medrese, son dönemlere kadar istikrarlı bir şekilde varlığını korumuştur. Bunda, uzun süre aynı müderrisin görev yapması kadar, gelirinin yeterli olmasının da payı bulunmaktadır.

Molla Efendi Medresesi'nde müderrislik yapan Haşim Efendi, 1841 Konya doğumludur. Aslen Yatağan Köyü'nün kurucusu Yatağan Mürsel'in (15.yy.) soyundandır. İlk tahsilin ardından, aynı medresede Ömer Kâşif Efendi'de okuyarak icâzet almıştır. Hocasının vefatından sonra ise, "Tevcih-i Cihat Komisyonu" önünde imtihan vererek "Mulla Efendi" Medresesi'ne "müstakil" müderris olmuştur. Hüsnü hattı, Alaiyeli Hacı Abdülgani Vehbi Efendi'den öğrenen Haşim Efendi, sülüs, nesih ve talik yazı ile bir çok eser yazmıştır. 2 Kasım 1915 tarihinde vefat ederek Yağlıtaş Kabristanı'nda toprağa verilmiştir.[745] Zaman zaman müderris imtihanlarında komisyon

---

737 UZ, **aynı eser**, c.II, s.114.

738 UYAR, "Hattatlar", **aynı yer**, S.120-121, s.49.

739 SURAL, **aynı yer**, 18 Ekim 1975, s.3.

740 ***KVS 1300 H.***, s.55.

741 ***KVS 1300 H.***, s.52. SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3'te Molla-i Atîk ile Molla-i Cedîd'i karıştırdığı için Ağrıslı Mustafa Efendi'nin "Aziziye Karşısındaki" Molla Efendi Medresesi'nde müderrislik yaptığını belirtir. Aynı dizinin 18 Ekim 1975, s.3'teki nüshasında ise, Ağrıslı Mustafa Efendi'nin Molla Efendi medresesi'nde, Müderris Ömer Kâşif Efendi'de okuyup icâzet aldığını yazar. İcâzet alınan yerle görev yapılan yer aynı değildir. Zira aynı yıllar Haşim Efendi'nin müderrislik yaptığı medrese yeri, Sultan Selim civarıdır.

742 ***SNMU 1319 H***, s.838-839.

743 ***SNMU 1321 H.***, s.581.

744 ***KVS 1332 H.***, s.551.

745 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.116-117, s.57; UZ. ***aynı eser***, c.II, s.134. Bugünkü Mehmed Âkif İlköğretim Okulu karşısı ve bahçesi olan Yağlıtaş Kabristanı belediye

üyesi de olan (29 Recep 1324/1906 Tacü'l-Vezir)[746] Haşim Efendi, halim-selim, güzel ahlâklı ve takva sahibi bir zattır. Hattat ve öğretmen Mustafa Lutfi Mıhçı (1871-1947)[747], Çalmantalı (Seydişehir) Abdullah Hilmi Efendi(1869-1933) talebelerindendir.

Haşim Efendi'den sonra Molla Efendi Medresesi'nde Ağrıslı Mustafa Efendi (ö.1922), müderrislik yapmıştır.(Bk.Molla-i Atîk Medresesi.)

XXVI. Muhaddis / Muhaddis Dairesi / Muhaddiszâde Medresesi

A. Yeri

Kürkçü Mahallesi'nde Eski Sipahi Pazarı Sokağı'nda idi.[748] Burası yıkılan Nizamiye Medresesi'nin yol aşırı doğusu şimdiki Alâeddin Caddesi üzerindeki Tekel binasının İplikçi Câmii tarafı olmaktadır. Eski belediye binasının 15-20 metre doğu tarafındadır.[749] Onun için Nalıncı bünyesindeki kız okulu kasdedilerek yeri; "İnas Mektebi civarında"[750] diye de tarif edilmiştir.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Hadimli Ahmet Efendi (ö.1839), tarafından yaptırılmıştır.[751] Babası Hafız Ali Efendi olan Ahmet Efendi, iyi bir tahsil görmüştür. İcâzet aldığı hocası, önce Konya sonra Hadim Müftülükleri yapan Hadimli Şehit Ahmet Efendi'dir. Fakat Bozkırlı Memiş Efendi, Seydişehirli Yeğen Efendi, Alanya'da Reyhanzâde gibi hocalardan da ayrıca dersler almıştır. Hocası hayatta iken, Hadim'e dönüp onun medresesinde ders verirken bazı fesat olayları olur. Hocası, "Konya'ya gidip ilim neşretmesini" ister. O da Konya'ya gelerek hocasının eski medresesi olan Kadızâde Medresesi'nde müderrislik yapar. Bir çok talebe yetiştirir. Hadis ilmindeki üstünlüğünden dolayı "Muhaddis Ahmet Efendi" diye anılır. Onun sıfatı, çocuklarına ve Konya'da kurduğu medresesine de verilmiştir. Âlim, güzel ahlâk ve fazîlet sahibi olan

---

tarafından kaldırılırken asıl mezar taşı kaybolduğu için Uluırmak Mezarlığına sembolik bir taş dikilmiştir.

746 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.120-121, s.48.Haşim Efendi, Mıhçı'nın aynı zamanda dayısıdır.

747 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.48. Ilgın Müftüsü olan Abdullah Hilmi Efendi, Haşim Efendi'den bir "kıskançlık" olayından dolayı icâzet alamamış, Yağmuroğlu Medresesi'nden almıştır.

748 KÖİA. ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.49. Burada kaydedildiğine göre hududu şöyledir:"Taraf-ı selâlesi tarîk (üç tarafı yol) ve Hasan Efendi"; ***SNMU 1319 H.***, s.840.

749 KONYALI, ***Konya***, s.884. Burayı, SURAL, *aynı yer*, 6 Ağustos 1975, s.3 ve 13 Eylül 1975, s.3'te "şimdiki Tekel binasının bulunduğu yer" olarak tarif etmektedir.

750 ***KVS 1332 H.***, s.550.

751 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841'de "Bânî: Ahâlî" yazılmıştır.

Ahmet Efendi, 1839 yılında vefat etmiş ve Musalla Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.[752]

Yapım tarihi, Hadimli Muhaddis Ahmet Efendi'nin Konya'da bulunduğu 1832-1839 yılları arasında olmalıdır. Medresenin, "Muhaddiszâde" tarafından tekrar ihyası ise; 1290 (1873 M.) yılında[753] gerçekleştirilmiştir.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Muhaddis Medresesi'nin mimarîsi hakkında elimizde henüz net bir bilgi bulunmamaktadır. Müştemilâtı 17'dir.[754] Bu ise 16 oda ve bir dershaneden[755] ibarettir. Şu durumda Muhaddis Dairesi'nin mimarî yönden, Konya'daki diğer Osmanlı medreseleri gibi olduğunu tahmin etmek mümkündür. Hücreler ve dershâne dışında bir de mescidi bulunmaktadır.[756] Bugüne medrseden, mescidi yerine yapılan Asrî Câmii hariç bir şey kalmamıştır.

D. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim:

1. Muhaddiszâde Mehmed Efendi (ö.1890)

Muhaddis Medresesi'nin ilk müderrisi, Hadimli Muhaddis Ahmet Efendi'nin bizzat kendisidir.[757] 1839'da vefat eden bu müderrisin yerine görevi kim almıştır, bilmiyoruz. Fakat Konya'nın "ünlü bilginlerinden Müderris Mehmed Efendi", buranın müderrisliğini yapmıştır.[758] Mehmed Efendi, "Muhaddiszâde" lâkabını taşımaktadır.[759] Mehmed Efendi'den sonraki müderris, oğlu Muhaddiszâde Hasan Efendi'dir. Şu hale göre 1839 yılını takip eden müderris, "Muhaddiszâde" diye anıldığına göre, oğlu veya torunu olan Mehmed Efendi'dir. Atası Ahmet Efendi ile oğlu Hasan Efendi arasında yarım asırlık görev süresi olduğu göz önünde tutulursa Mehmed Efendi'nin torun olma ihtimali vardır. Oğlu da dahil medreselerinde bir çok

---

752 UZ, *aynı eser*, c.I, s.91; ÖNDER, *Maarif*, s.45'te kurucusu ve müderrisinin Hadimli Müftü Ahmet Efendi (ö. 1832) olduğunu yazar. Burada aynı yeri ve aynı adı taşıyan hoca ile talebe adlarının karıştırıldığını sanıyoruz. Zira medresenin adından da anlaşılacağı gibi Konya'da daha uzun süre kalan "Muhaddis Ahmet Efendi"nin kurucu olması daha doğrudur. Çünkü medresenin önceki adı zaten "Muhaddis Dairesi"dir. Şehit Ahmet Efendi'nin yaptırdığı medrese ise İrfaniye'dir. Bk.*aynı yer*, s.45; KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri:8*, s.49'da Medresenin bânîsi "Muhaddiszâde" geçmektedir.

753 *KVS 1332 H.*, s.550.

754 KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri:8*, s.49

755 ÖNDER, *Maarif*, s.45.

756 SURAL, *aynı yer*, 13 Eylül 1975, s.3.

757 SURAL, *aynı yer*, 6 Ağstos 1975, s.3.

758 SURAL, *aynı yer*, 13 Eylül 1975, 3.

759 *KŞS 109*, s.95.

talebe yetiştirmiştir. Hacca gittiği sıra Hicaz'da vefat etmiştir.[760] Vefat tarihi muhtemelen 1890'lı yıllardır.

2. Muhaddiszâde Hasan Efendi (1871-1940)

1898'de medrese, "Muhaddiszâde Medresesi" adını taşımaktadır. Müderrisi ise Muhaddiszâde Mehmed Efendi'nin oğlu Hasan Efendi'dir.[761]

Hasan Efendi, Konya 1871 doğumludur. İlk tahsilden sonra medrese eğitimine babasında başlamış fakat babasının vefatı üzerine, Konya Müftüsü Aladağlı Ahmet Efendi'de okumaya devam etmiştir. İcâzetini Aladağlı'dan alan Hasan Efendi, 22 yaşında iken babasının medresesine müderris olmuştur. Şu hale göre 1893'te müderristir. Hasan Efendi'nin 1901'de medresede 35 talebesi bulunmaktadır.[762] 1903 yılında da 35 talebe okutmaya devam eder.[763] 1914 yılında talebe miktarı 19 kişidir.[764] Demek ki son yıllara doğru talebe miktarında yarıya yakın azalma olmuştur.

Hasan Efendi, medreseler kapanıncaya kadar bu görevi yürütmüştür. Ondan sonra ise medresenin bitişiğindeki câmide fahrî imamlık yapmıştır. Câmi, şimdiki Asrî Câmii'nin yerinde olan babasından kalma eski ibadethânedir.

Fakat bu halde geçim sıkıntısına düşen Hasan Efendi, Yarma'ya imam olur. Bir kaç yıl sonra Sahib Ata Câmii imamlığına atanır. Bu görevde iken 1940'ta vefat eder. Kabri, Musalla Mezarlığı'ndadır.[765] Ataları gibi Hasan Efendi de hadis ilminde üstün başarı göstermiştir. Güzel ahlâklı bir zattır.

XXVII. Müsevvid Efendi / Cevizaltı Medresesi

A. Yeri

Ovaloğlu Mahallesi, Cevizaltı Caddesi'nde[766], bu caddeden, Köprübaşına giden yol üzerinde idi.[767]

---

760 SURAL, *aynı yer*, 13 Eylül 1975, s.3; UZ, *aynı eser*, c.I, s.192.

761 *KŞS 109*, s.95. ÖNDER, *Maarif*, s.45'te yanlışlıkla 1903'ten itibaren müderris olduğunu yazar. 1903'ten itibaren demesi 1319 H.tarihli salnâmeyi Milâdi tarihe yanlış çevirmesinden kaynaklanmaktadır.

762 *SNMU 1319 H.*, s.840-841.

763 *SNMU 1321H.*,s.581.

764 *KVS 1332 H.*, s.550.

765 SURAL, *aynı yer*, 13 Eylül 1975, s.3; UZ, *aynı eser*, c.I, s.192-193.

766 *SNMU 1319 H.*, s.839; SURAL, *aynı yer*, 8 Kasım 1975, s.3. *KVS 1332 H.*, s.550'de yerinin "Cevizaltı Mahallesi"nde olduğu yazılıdır.

767 UZ, *aynı eser*, c.I, s.138. UZ, Müsevvid Medresesi ile bu medresenin kurucusu Mustafa Fehmi Efendi'nin oğlu Hacı Âdil Efendi'nin medresesinin aynı olduğunu sandığını yazmaktadır. Halbuki bu iki medrese ayrı ayrı *KVS 1300 H.*, s.54 ve *SNMU 1319 H.*, s.838'de yer almışlardır. Bânî, mahalle, müderris isimleri, talebe miktarı farklı bulunmaktadır. SURAL, Cevizaltı Medresesi'nin yerinin daha sonra Çukur Mektep ardıyla park yeri olduğunu yazmaktadır. Bk.SURAL, *aynı yer*, bu medresenin ismini, ÖNDER, *Maarif*, s.48'de Mesudiye Medresesi şeklinde yazar Kurucusunu da

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Bulunduğu Caddeden dolayı Cevizaltı Medresesi de denilen bu medrese, Konya-Ereğlili bilgin Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Yapım tarihi, kesin bilinmemektedir. Fakat bu zat, 1854'te vefat ettiğine göre vefatından önce kurulmuş olmalıdır.

Mustafa Fehmi Efendi, aslen Ereğli'lidir. Fakat, Ereğli'de meydana gelen bazı olaylar üzerine oğulları Hacı Âdil, Abdullah Vahdi Efendi'leri de yanına alarak Hadim'e göçmüştür. Orada Hadim Müftüsü Şehit Ahmet Efendi yanında müsevvidlik yapar. İlk eşinin vefatı üzerine Hadim eşrafından birinin kızı ile evlenir. Burada bir süre kaldıktan sonra ailesini de yanına alarak Konya'ya gelip yerleşir. Müsevvidliğe Konya'da devam eder. Cevizaltı'nda geniş bir arsa alıp medresesini ve bitişiğine de evini yaptırır. Ömrünün sonuna kadar da ders verip, öğrenci yetiştirir.[768]

Son zamanları, gözleri görmez olduğu halde görevine devam eden Mustafa Fehmi Efendi, "Kör Müsevvid" namıyla meşhur olmuştur. Fıkıhta "eşsiz" bir bilgindir. 1854 yılında vefat etmiş, Mevlânâ Türbesi bahçesinde toprağa verilmiştir. Soyundan değerli bilginlerin yetiştiği Mustafa Fehmi Efendi'nin, **Ceride-i Müsevvid** adlı bir de eseri bulunmaktadır.[769]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Müsevvid Medresesi'nin mimarîsi konusunda bilgi verilmemiştir. Eski Konya evleri ve tipik Osmanlı dönemi medreseleri gibi olduğunu tahmin etmek mümkündür. Zaten Hadim'den gelip yerleşecek yer arayan bir müderrisin, kerpiçten düz damlı, medrese ve ev dışında; uzun süreli bir eseri yaptırmaya ne vakti ne de gücü yeterli gelmeyecektir. Eser de üzerinden bir asır geçmeden harap olmaya başlamış ve 1927 yılında

---

Mustafa Efendi olarak kaydeder. ÖNDER'in kaynağı ise 1319 H. Maarif Salnâmesidir. Bu salnâmede o isimde bir medrese yoktur. Fakat Müsevvid Mustafa'nın kurduğu Müsevvid Medresesi vardır. Yanlışlıkla "Müsevvid" ismi "Mesud" okunmuştur. Maalesef aynı yanlışı başkaları da tekrar etmiştir. Bk.Dr.Fethi Ferit UĞUR, "Altmış Sene Önce Konya'mızdaki Mektepler de Maarif Teşkilâtı", *Yeni Konya*, 30 Haziran 1952; SURAL, *aynı yer*, 6 Aralık 1975, s.3; ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 23 Ocak 1976, s.3; ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.232.

768 SURAL, *aynı yer*, 8 Kasım 1975, s.3; UZ, *aynı eser*, c.I, s.111,138. 1780'lerden önce Cevizaltı'nda Hattat Mahmut Kâşif Efendi, bir medrese ve mescid yaptırmıştır. Mahmut Kâşif Efendi'nin babası, Müsevvidzâde Osman Efendi'dir. (Bk.UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.127-128, s.33.) Bu medrese de Cevizaltı Medresesi adını taşımaktadır. Aradan bir asır geçtikten sonra yapılan Müsevvid Medresesi ile Mahmut Kâşif Efendi'nin medresesi arasında bir bağ kurmak mümkün olmamıştır. Fakat sonrakinin ilki yerine yeniden inşa edilmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

769 UZ, SURAL, *aynı yer*, 8 Kasım 1975; UZ, *aynı eser*, c.I, s.139. UZ'un da kökende atası olan (*aynı eser*,s.111) Mustafa Fehmi Efendi ile ilgili, aile içinde bir çok hatırası anlatılmaktadır. Bunlardan birisi, Fıkıh bilgini olan Mustafa Fehmi'nin kaynaklara bağlılığı ile ilgilidir. Kendisine bir şey sorana hemen cevap vermez, gözleri görmediği için Müftülük Kâtibine istediği kitabı getirtir, "falan sayfayı aç, falan yerini oku" diye okutarak problemi çözermiş. Bk.UZ,*aynı eser*, c.I,s.139.

yıktırılmıştır.[770] Dershâne ve mescidden hariç olarak medresenin bir de kütüphânesi olmalıdır. Zira bu medreseden, Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne intikal eden bir eser bulunmaktadır.[771]

D. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Cevizaltı Medresesi'nin ilk müderrisi Müsevvid Mustafa Fehmi Efendi'dir.

1. Abdullah Vahdi Efendi (Ö.1885)

Mustafa Fehmi Efendi'den sonra Cevizaltı Medresesi'nin bilinen müderrisi Abdullah Vahdi Efendi'dir. 1882'de 50 talebeye "Tefsir-i Şerîf" okutmuştur.[772] Bu sıra Konya Müftüsü'dür. Medreselerin sıralanmasında Cevizaltı ilk sırayı almıştır. Bu sanıyoruz sadece Konya Müftüsü'nün müderrislik yapmasından ileri gelmemektedir. Medresenin eğitim seviyesi ile de ilişkilidir. Yine Müftü Abdullah Efendi, 50 talebeye **Tefsîr-i Şerif** ile **Buhârî** okutmaktadır.[773]

Medrese, yüksek tahsil seviyesinde eğitim vermekte ve iyi derecede Arapça öğretmektedir.[774]

Abdullah Vahdi Efendi, Konya-Ereğli doğumludur. Daha önce üzerinde durulan Müsevvid Mustafa Fehmi Efendi'nin küçük oğludur. İlk tahsilini babasından almış; sonra Şehit Ahmet Efendi, Kırkağaçlı Süleyman Efendi ve Özdemirî Hacı Mustafa Efendiler'de okumuştur. İyi bir tahsil hayatından sonra Konya'da babasının yerine müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır. Bu sıra 1874'te vefat eden Kafalızâde Mehmed Said Efendi'nin yerine Konya Müftülüğü'ne getirilmiştir. Aynı zamanda Sultan Selim Câmii Muhaddisliği görevini de yapan Abdullah Vahdi; sevilen, sayılan bir şahsiyettir. 1886 tarihinde vefat ederek Mevlânâ Dergâhı bahçesinde toprağa verilmiştir.[775]. Âlim ve takva sahibi bir zattır.

---

770 ES,"Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 23 Ocak 1976, s.3; SURAL, *aynı yer*, 6 Aralık 1975, s.3.

771 *Yusuf Ağa Kütüphanesi Tarihçe Teşkilât ve Kataloğu I.*, s.22'de Cevizaltı Medresesi'nden gelen eser, 666 No.ya kaydedilmiştir.

772 *KVS 1300 H.*, s.54.

773 *KVS 1301 H.*, s.52.

774 MEMA, *Darülirfan Defteri*, s.57. Burada sicil kaydı bulunan Öğretmen Bekir Bey (D.1315 H./1899 M.), ilk tahsilini Dere Mekteb-i İbtidâîsi'nde orta tahsili Medrese-i Aliyye'de, yüksek tahsili ise **Konya Cevizaltı Müsevvid Medresesi**'nde görmüştür. Arapçayı, "konuşur, okur-yazar ve tercüme eder" seviyede bilmektedir.

775 UZ, *aynı eser*, c.I, s.129-130. Abdullah Vahdi Efendi de ağabeyi gibi lâtifeyi seven bir zattır. Onun için zamanın valileri de kendisinden hoşlanmakta, sohbetini aramaktadırlar. Müftü Abdülkadir Efendi için anlatılan bir fıkra, Müftü Abdullah Vahdi Efendi adına da anlatılmaktadır. Buna göre; bir gün zamanın valisi (Mehmed Said Paşa), Hoca'yı evineziyarete gelir. Hoca, akmaması için dama bakmaktadır (düz-toprak dam). Hoca, aşağıdan vali paşayı dama davet ederek gezdirmeye başlar. Vali, kendisine niçin dolaştırdığını sorunca ise şu cevabı verir: "Efendim, zalimların bastığı yerde ot bitmez de ondan dolaştırıyorum." Bilindiği gibi, düz-toprak damlarda

Abdullah Vahdi Efendi, bir çok talebe yetiştirmiştir. Hattat Hacı Behçet Efendi (1858-1926)[776], ulemâdan aynı zamanda damadı ve halefi olan Aladağlı Mehmed Efendi[777] bunlardandır.

Abdullah Vahdi Efendi de babası gibi hayır ve imar faaliyetinde bulunmuştur. "Cevizaltı'ndan Köprübaşı'na giderken dibi çıkmaz sokağın başında" adını taşıyan bir mescidi vardır. "Bu mescid ile yanındaki medreseyi 1885 yıllarına doğru yaptırmıştır."[778] Bizce burası, Abdullah Vahdi Efendi'nin babasından kalan yerdir. Çünkü ağabeyi Hacı Âdil Efendi daha ileride ayrı medresesini çok daha önceden kurmuştur. Kendisi de küçük kardeş olarak baba ocağında kalmış olmalıdır.

2. Aladağlı Mehmed Efendi

Müsevvid Medresesi'nin Abdullah Vahdi Efendi'den sonra müderrisi, Mehmed Efendi'dir. 1901'de 35 talebeye ders okutmuştur.[779] Aynı miktarda talebe okutmaya 1903 yılında da devam eder.[780]

Mehmed Efendi, 1853 Karaman-Akçaalan Köyü doğumludur. İlk tahsilden sonra Konya'ya gelip, Abdullah Vahdi Efendi'nin medresesine yerleşir ve tahsilini burada tamamlar. İcâzetini aldıktan sonra imtihanını vererek müderris olmuştur.[781]

Öğrenciliği sırasında hocasının kızı ile evlenen Mehmed Efendi, daha sonra hocası ve kayınpederinin medresesine müderris olmuştur. Bu arada Şerafeddin Câmii'nde vaızlık da yapmıştır. Cevizaltı Medresesi'nden sonra Kadızâde ve Paşa Dairesi'nde de müderrislik yapan Aladağlı Mehmed Efendi[782], medreseler kapatıldıktan sonra Ovaloğlu'ndaki evine çekilmiştir. Buraya yakın Darıcılar Câmii İmamlığı'nı yapan Mehmed Efendi, 1940 yılında vefat ederek Üçler Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Takva sahibi ve seçkin bir zattır.[783]

---

otun bitmesi, yağmurun emilerek eve akması demektir. Onun için toprak damlarda otun yetişmemesine dikkat edilirdi.

776 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.116-117, s.56.

777 UZ, *aynı eser*, c.I, s.130.

778 Bu mescidin evi vardır ve orada Türkistanlı Hâki (İZLER) Efendi (1887-1975) kalmıştır. Mescidin mihrabının ise yıkılan bir mescidden getirildiği söylenmektedir.(Bk.UZ, *aynı eser*, c.I, s.130, 291.

779 ***SNMU 1319 H.***, s.839.

780 ***SNMU 1321 H.***, s.581.

781 UZ, *aynı eser*, c.I, s.139; ***KVS 1300 H.***, s.57 ve ***KVS 1301 H.***, s.55'te 20 talebeye **tasdikât** ve **İzhar** okutan bir İçilli Hafız Mehmed Efendi'den bahsedilmektedir. Fakat her iki salnâmede de medrese adı boş bırakılmıştır. Tahmin ediyoruz bu İçilli Hafız Mehmed Efendi, Aladağlı Mehmed Efendi olmalıdır.

782 HADİMİOĞLU, *aynı eser*, c.I, s.139.

783 SURAL, *aynı yer*, 16 Ekim 1975, s.3; UZ, *aynı eser*, c.I, s.193.

Mehmed Efendi'nin müderrisliği sırasında Müsevvid Medresesi dışarıdan gelen misafirleri barındırmaktadır. 1902'de Ilgın-Çiğil'den İskenderzâde Hacı Mehmed Efendi, burada "misafiretle mukîm" olarak kalmış ve bu arada kurduğu para vakfını da tescil ettirmiştir.[784]

3. Hacı Hasan Efendi

28 Cemaziyelevvel 1329/1911'de Müsevvid Medresesi Müderrisliği'ne Hacı Hasan Efendi atanır. Vazifesi karşılığı olarak, kendisine yıllık 600 guruş tahsis edilmiştir.[785] 1914 yılında Müsevvid Efendi Medresesi'nde 58 talebe okumuştur.[786] Bu miktar, medresenin Konya'da rağbette olduğunu göstermektedir.

Hacı Hasan Efendi ile Mehmed Efendi muhtemelen beraber görev yapmış olmalıdırlar.

XXVIII. Nakiboğlu Medresesi

A. Yeri

Ahmet Fakih Mahallesi'nde[787], halen kendi adıyla anılan Nakiboğlu Câmii bitişiği[788] sol tarafında bugün bahçe-park haline getirilen kısımda idi.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Konya Müftüsü Nakib el-Hâcc İbrahim Efendi (ö.1769) tarafından yaptırılmıştır. Vakfiyesi, 27 Recep 1176 H./1763 M.'de onaylandığına göre bu tarihte veya önce tamamlanmış olmalıdır. Bu medrese, aslında Seyyid el-Hâcc İbrahim Efendi İbn es-Seyyid Ahmet bin es-Hüseyin Efendi'nin ikinci medresesidir. Günümüze maalesef gelmeyen ilkini, Aksaray Mahallesi'nde yaptırmış ve o medresesi için bin guruşluk bir de nukudî vakıf kurmuştur. Aksaray Mahallesi'ndeki medresesi için hazırlanan vakfiyesinin onay tarihi 7 zilkade 1152/1740 M.'dir. Üstelik bu tarihte de "mezûn-ı bil-ifta" yani yani Konya Müftüsü'dür.[789]

Zamanının büyük âlim ve fazîletli şahsiyetlerinden olan İbrahim Efendi, ikinci medresesini yaptırdığında Konya Müftüsü olarak 23 yıldır görev yapmaktadır. Varlıklı bir zattır. Vakıf eserleri; tesis ettiği gelir

---

784 ***KŞS 143***, s.73.

785 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:4362. (Bu müderris aynı yerdeki kayda göre "Seyyid Balıkçı?" ünvanını taşımaktadır.)

786 ***KVS 1332 H.***, s.550.

787 VGMA, ***DN:9/2***, s.191; ***KVS 1332 H.***, s.549.

788 KONYALI, ***Konya***, s.461; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.228; UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.125-126, s.29; SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3.

789 VGMA, ***DN:484***, s.394-395.

açısından Konya'nın en zengin mamuresi durumundadır.[790] Ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Fakat 1177 H/1763 M.de vefat ederek camisi bitişiğinde toprağa verilmiştir. Eski eserlerden alınan bir sütun üstüne yazılı mezar taşı, bugün camisi sağında bulunmaktadır. [791]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Vakfiyesine göre medrese, 15 hücrelik bir bina[792], câmi, bir küçük şadırvan,[793] bir miktar avlu ve bir keniften müştemildir.[794]

Nakiboğlu Medresesi müştemilâtından günümüze orjinal hali ile sadece câmi minaresi gelmiştir. Câmisi taşla yapılmış, kare plânlı, ahşap çatılı bir eserdir. 1926'da yıktırılarak yeniden yaptırılmıştır.[795] Bu câmi, medreseye ait olmakla birlikte halka da açıktır.[796]

Nakiboğlu Medresesi (hücreleri ve dershânesi) yeri, yıktırılarak park haline getirilmiştir.[797]

Vakfiyesinde bahsedilen bir türbesi vardır. Hatta bu türbenin, kapıcılık ve temizlik işlerini yapacak talebeye günlük iki akçe verilmesi şart koşulmuştur. Ama İbrahim Efendi'nin türbesi günümüze kadar gelmemiştir. Türbenin içinde olması gereken mezar taşı ise yukarıda bahsedildiği gibi câminin sağ kıyısındadır.

---

790 KONYALI, *Konya*, s.461.

791 Uzun mezar taşı kitabesi için bk.KONYALI, *Konya*, s.462.

792 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S125-126, s.29; ÖNDER, *Maarif*, s.41; KUTLU, *aynı eser*, s.74; UZ, *aynı eser*, c.I, s.120'de 28 hücre 2 dershanen oluştuğunu yazarlar. Vakfiyede 15 dershane olduğuna göre bu yüksek rakamın kuruluş devrine ait olmadığı açıktır. Daha sonrası için de kaynak gösterilmemiştir. Yalnız yaklaşık kuruluştan bir asır sonra 1848'de medrese 18 odalıdır. Demek ki, üç hücre daha medreseye ilâve edilmiştir. Bk.TUŞ, *aynı eser*, s,155.

793 Bu şadırvandan ayrı olarak Müftü İbrahim Efendi'nin günümüze kadar gelen üç çeşmesi daha bulunmaktadır.Bk.Mehmed ÖNDER, *Konya Çeşme ve Şadırvanları*, Konya 1955, s.17.

794 VGMA, *DN:590*, s.191-195.

795 KONYALI, *Konya*, s.461; *1967 Konya İl Yıllığı*, s.158.

796 SELEKLER, "60 Yıl Önce Konya", *aynı yer*, 23 Şubat 1962. Burada anlattığına göre mevsim kış önü, gecelerin uzun olduğu bir Ramazan günü Konya Kadısı'nın bir teravih namazında Kur'an'ı hatmedeceği duyrulur. Bu sıradan "hatimle teravih" namazı değildir. Hatimle kılınanlarda hatim işi Ramazan ayı boyunca sürmektedir. Kadı, Trablusşamlı, kısa boylu fakat cübbesinin genişliği, sargısının büyüklüğü ile haylı kalabalık cüsse gösteren bir zattır. Câmiye bir hayli cemaat birikir. Namaz sahura kadar süreceği için cemaate sahur yemeği de verilecektir. Cemaatin çokluğu gözlerini korkuttuğu için medresenin sokak kapısını kapatarak bir kısım gelenleri içeri almazlar. Namaza başlanır. Kadı imamdır. Teravihin ilk dört rekatında bir cüz (20 sahife) Kur'an okur. İkinci dört rekatta on cüz (200 sahife) okur.Arkasına Konya'nın meşhur hafızları durmuş sık sık hataları düzeltmektedirler. Saatler süren dört rekat içinde namazı bırakıp abdest tazelemeye çıkanlar, ayakta iken oturan, oturduğu yerde dizleri ağrıyıp kalkan, uyuklayan, uyuklayarak düşenler olmuştur. Hatta selâm arası fasılalarda abdest tazeleyenlerin yanında sigara içen tiryakiler de vardır. İçinde Dârü'l-Muallimîn Müdürü Balıkesirli Hüseyin Efendi'nin de bulunduğu cemaatle teravih namazı sahura kadar devam etmiştir.

797 KONYALI, *Konya*, s.461; ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.228'de "son yıllarda" yıktırıldığını yazmaktadır. Câmisi 1926'da yeniden yapıldığına göre bu tarihten sonra olmalıdır.

D. Vakfiyesi

Mevlânâ es-Seyyid el-Hâcc İbrahim Efendi'nin 27 Recep 1176/1763 M.tarihli uzun vakfiyesinde, medrese, mektep, evi ve bağışladığı vakıf eserleri ile ilgili tam bir döküm vermektedir.

Buna göre Ahmet Fakih Mahallesi'ndeki medresesi kıyısında bir **Hariciye Dairesi** vardır. Bu dairede; 2 ahır, bir samanhâne, 2 küçük anbar, 2 deve örtmesi, bir su kuyusu ve su dağıtım yeri, bir miktar avlu vardır. Hariciye **Selâmlık Dairesi**'nde 6 zemin kat oda, 2 dehliz, 1 helâ, 1 büyük yazlık, girişte "sulu ve burmalı" su çekici ve güneyinde arsa, kuzeyinde 2 kenîf, 1 derin anbar, 1 örtme bulunmaktadır.

Müstakil Harem ise, iki büyük dairedir. Birinci dairenin zemininde 5 oda, 2 dehliz, 3 sofa, 1 büyük yazlık; girişinde bir büyük havuz, avlu, kenif, 3 oda, bir kasr, 2 dehliz, etrafında ağaçlı 7 sıra (tahta) bağ, 4 dönüm bostan yeri, bir çimenlik ve gül bahçesi vardır. İkinci daire de iki bölüm olup, birincisinde 6 zemin oda, 1 hamam ve bir serin hamam odası, külhân, helâ, 1 kiler, kasr girişinde 1 küçük havuz, ağaçlı bir bahçe, 1 avlu, üst katta 2 oda, 2 dehliz bulunmaktadır. Diğer "âlî" ikinci kasrda; 2 alt katta oda, serdâb[798],2 üst kat oda, bir dehliz, avlu, helâ vardır. Ayrıca "mutfak dairesi"nde 2 büyük örtme, birbiri içinde 2 kiler, bir büyük mutfak ve içinde iki aşçı odası, 1 avlu, önünde arsası bulunmaktadır.

Kendisine ait bu menzilin (konak) dışında; Konya Çarşısı'nda 12 dükkân, bir şalvarcı, bir berber dükkânı; kendi yaptırdığı mektebi yanında 105 odalı bir han, üst katta mescid, iki avlu, bir şadırvan, iki örtme, bir büyük ahır, kenîf, ayrıca 6 dükkânlı bir yeni han ve bundan ayrı 9 dükkân; At Pazarı'nda 60 odalı, 1 ahır, 1 kenif, 1 su kuyusu ve avludan oluşan hanın mülkü olan yarı hissesi (bölüşülmemiş)[799] ; aynı hana yakın 10 mağaza, 1 yağhâne, 1 mûy-tâb (kıl dokuma) dükkânı, aynı mahallede (Pürçekli) 1 ahır, 1 samanhâne, avlu ve odaları müştemil Cebecioğlu Hanı adlı küçük han, bitişiğindeki 1 kahveci, 1 kasap dükkânları, Hoca Habib Mahallesi'ndeki kıl dokuma dükkânı, 1 yağhâne, Ahmed Efendi Hamamı yakınında 1 canbâz ahırı, 3 dükkân, 2 hallaç dükkânı, 1 berber dükkânı, 1 tütüncü (duhâncı) dükkânı, kürkçü dükkânı, saraç dükkânı; Şerafeddin Câmii karşısındaki zemini İbrahim Bey Vakfı'na ait ama binası kendi

---

798 Serdâb, çok sıcak günlerde barınılan yeraltı odası (sıcak ülkelerde) Padişah saraylarının sağ ve solunda bulunan bir veya birer üç köşe sofa. (Burada sofa anlamında olmalıdır.) Bk.DEVELLİOĞLU, ***Lûgat.***

799***KŞS 137***, s.93. Nakîboğlu Vakfı'na ait **Selver Hanı** adındaki han (ki bu han olmalıdır) 1251 H./1835 M. yılında yıllık 30 guruş kira getirmektedir. Kuruluşundan 72 yıl sonra faaldir ve vakfa katkıda bulunmaktadır.

mülkü olan dükkânlar; daha önce üzerinde durulan medrese ve müştemilâtı; medrese yakınında yeni yaptırdığı mekteb ve avlusu; Debbağhâne, Ahmed Dede, Sütçü, Polatlar adlı mahallelerde yaptırdığı 4 çeşmeyi (bunları 1749 yılında yaptırmıştır), çarşı içinde biri kebapçı olan dükkânları vakıfları arasındadır.[800]

İbrahim Efendi, vakıf eserleri saydıktan sonra; vakıfların nasıl işletileceğini, vakıf şartlarını kayıt altına aldırır. Buna göre, medresenin 15 hücresinde kalıp, ilim tahsiline devam eden talebelerden, Sabah Namazını kıldıktan sonra bir Fatiha okuyup, -Peygamberimize üç Salât getirerek- sevabını vâkıfın ruhuna bağışlayan 15'ine günlük iki akçe verilecektir. Müderrise, günlük 10 akçe verilecektir. Medresenin câmisinde, beş vakit cemaate imam olan, cuma, bayram günleri ve mübarek gecelerde vaaz eden görevliye, imamlık hizmeti karşılığında günlük 5 akçe verilecektir. Ayrıca vaizlık hizmeti için de günlük 4 akçe olmak üzere toplam 9 akçe verilecektir.

Câmide hatiplik yapacak "bir edîb" kimseye günlük 4 akçe; Cuma Günü "Devirhân" olan Kur'an hafızı bir kimseye günlük 2 akçe, "hoş sesli" bir müezzine ise günlük 4 akçe verilecektir.

"Hizmetinde mukîm" bir kimse temizlikçi ve kayyum olacak; ona da 4 akçe verilecektir. Medrese ve türbe içini temizleyip kapıcı ve temizlikçi olacak ilim talebelerinden birine günlük 2 akçe verilecektir.

Câminin, bal mumu ve kandil yağı için günlük 12 akçe verilecektir.

Medrese câmisinde; Öğle ve İkindi namazlarında imam olup ikindiden sonra faydalanmak isteyen cemaate **Birgivî Risalesi**'ni okutacak, **dini meseleleri** öğretecek "ulemâdan bir kimse"ye (Şeyh), günlük 6 akçe verilecektir.

Aynı mescidde müezzin ve kayyum olan bir kimseye, günlük 2 akçe verilecektir.

Mektebde sıbyan muallimliği yapacak, edîb, akıllı, olgun, Kur'an'ı doğru-tecvide uygun okuyan, açık-anlaşılır konuşan bir kimseye, günlük 3 akçe verilecektir.[801]

---

[800] Nakıboğlu Vakfı'na ait 16 dükkânın yeniden inşası için 21 Şaban 1338/10 Nisan 1920 tarihinde mahkeme ilâmı çıkartılmıştır. Buna göre Aziziye Câmii, Sipahi Pazarı taraflarında yerleri tarif edilen 16 dükkân harab olmuştur. Bu ahşab yapı dükkânların devamı mümkün değildir. Onun için İbrahim Efendi soyundan mütevellileri, Nakibzâde Rıza ve Tevfik Efendiler, ahşab 16 dükkân yerine kârgir 12 dükkânın yapılmasını, bunun için vakıftan 1.920,068 guruş para sarfını teklif ederler. Yerinde keşif yapılarak bu istek onaylanır.(Bk.VBA,***K:9,Z:83.***) Fakat bu, 49 satırlık uzun ilâmda medreseye ait tek kelimenin geçmemesi dikkat çekicidir.

[801] Burada ilkokul öğretmeninin, taşıması istenilen özellikleri dikkat çekicidir. Ayrıca, KTSA, ***P:72, Ada:525, Parsel:30***'daki Kadastro Tahrir Varakası, 2.sayfasındaki kayda

Mütevellîye, tevliyet görevi karşılığı olarak, günlük 10 akçe verilecektir.

Bütün su hayratına, 6 sehmlik harcama yapılacaktır. Bunun yarım sehmi medrese şadırvanı, 1,5'u konakların havuz ve fıskiyeleri ile hamam için, geri kalan 4 sehm ise bahsedilen 4 müstakil çeşme için ihtiyaç oranında harcanacaktır.

Rakabeye (köle ve cariyeler), harcanandan arta kalan gelirler, evladı arasında taksim edilecektir. Evladı son bulduğunda ise, utekâsına (azat olmuş köle ve cariyeler) taksim edilecektir. Bunların da sona ermesi halinde, medresede müderris, câmide imam, hatîb ve şeyh olanlara aynı ölçüde taksim edilecek, geri kalan yarısı ise medresede ikamet eden bütün ilim talebelerine eşit seviyede bölüştürülecektir.

Vâkıf sağ oldukça, mütevellîlik-müderrislik-imamet ve meşihat görevlerini bizzat kendisi yapacaktır. Öldüğünde ise oğlu Seyyid Mehmed Efendi bu görevleri üstlenecek[802]; o öldüğünde, önce erkek evladının oğullarına, onlar yoksa kız evladının oğullarına, onlar da tükenmişse azatlılarının oğullarına, onlar da tükenmişse azatlıların kız evlatlarının oğullarına, şart kılınmıştır. Eğer onlar da son bulmuşsa; Konya ulemâsının, salih fakirlerinden hakeden 3 kimseye aynı seviyede verilmesi şart kılınmıştır.

Vakfiyede görüldüğü gibi, gelir çokluğu kadar görevli zenginliği de vardır. Eğitime verilen ağırlık açıktır. Medreseden ayrı olarak câmi de halka açık bir eğitim kurumu durumuna getirilmekte, burada okutulacak konu, kitap tesbit edilmektedir. Her fırsatta, belli görevlerle ilim yolcusu öğrencilere âdeta kredi açan vakıf, netice olarak bir evladiyet vakfıdır. Fakat, medeniyet tarihimizin ilginç bir tavrı olarak; asıl evlatlar, utekâ evlatlarından ayırt edilmemişlerdir. Sıralamada, bu büyük vakfın yönetiminin teslim edileceği eller sayılırken, evlatlardan sonra utekâsının evlatları gelmektedir. Böylece, azat edilerek hürriyete kavuşturulmuş insanlar aileden kopmadıkları gibi, artık ailenin tabii bir parçası olarak görülmüşlerdir.

---

göre; "kadîmen mekteb olan" bu yer Evkaftan, Vilâyet Özel İdaresi'ne devredilmiş ve yeniden kadastro olunmuştur. Kayıt, 2 Nisan 1926 tarihlidir. Ayrıca üzerinde durulmak gerekirse, 1889'da Konya merkezindeki 25 ibtidâîden biri olan Nakiboğlu Mektebi, 44 öğrencinin okuduğu bir ilkokul olarak faaldir.(Bk.ÖNDER, ***Maarif***, s.72.) Cumhuriyet devrine, Özel İdare mülkü fakat ilkokul olarak ulaşan bu mekteb, **KTSA**'ndeki dosyasına göre 1400 m^2.lik bir alanı kaplamaktadır.

802 Bu hükme asırlarca uyulmuştur. Nakiboğlu İbrahim Efendi Câmii'nin, "evladiyet ve meşrutiyet vechile ba-ilâm-ı şer'î mütevellisi", 27 Cemaziyelevvel 1316/13 Ekim 1898 tarihinde Mehmed Sadreddin Efendi oğlu Hacı İbrahim Efendi'dir. Bk.**KŞS *134***, s.79 vd.

E. Müderrisleri / Eğitim-Öğretim

Vakfiyede de belirtildiği üzere medresenin ilk müderrisi, vâkıf olan Konya Müftüsü Hacı İbrahim Efendi'dir. Hayatta olduğu sürece müderrisliğin yanında mütevellîlik, imamlık ve câmide ikindiden sonra ders verme (meşihat) görevlerini de üstlenmiştir. Bu görevler karşılığı olarak da toplam günlük 10+10+9+6=35 akçe yevmiye tahsis edilmiştir.

İbrahim Efendi'nin, Konya'da görülmemiş büyüklükte vakıflarla desteklediği medresesinde, anlaşıldığı kadarı ile her odada birer olmak üzere 15 öğrenci yatılı (mukîm) kalacaktır. Bu öğrencilerden istediği bir şey vardır. O da, ilim tahsil etmek, sabah namazını kıldıktan sonra birer fatiha okumak. Fatiha ile birlikte üç salât getirip sevabını, önce Peygamberimiz sonra kendi ruhuna bağışlamak. Kontrolü mümkün olmayan bu manevî görevi yapan 15 talebeye günlük 2 akçe tahsis edilmektedir. Müderrise 10 akçe günlüğün verildiği bir medresede talebeye 2 akçenin verilmesi, gayet seviyeli bir maddî destek sağlamadır. Günümüz için "burs" demek daha doğru olacaktır. Medresede barındığı için kira, yurt vb. derdi olmayan talebe, maddî sıkıntı da çekmeyeceği için gücünü ilim tahsiline vermek durumunda kalacaktır. Ayrıca bir talebeye medrese ve türbesinde "bevvab, ferraş" olarak görev alması karşılığında günlük iki akçe verilmesi de bir tür burs olarak değerlendirilebilir. Çünkü medrese, zaten talebenin ömrünün geçtiği yerdir. İçinde şadırvanı vardır. Türbe ise; döşeli, sandukalı bir tek oda olmalıdır. Bakımı, uzun boylu zaman almayacaktır. Yalnız mesuliyet yüklenme olayı bulunmaktadır. Bevvab, konulan kurallara göre, medrese kapısını belli saatlerde açıp kapayacak, bir çeşit medrese disiplin ve intizamında sorumluluk üstlenecektir. Böylece medrese içinde disiplin; yine medrese öğrencilerince, müderrise fazla iş düşürmeden sağlanmış, bir çeşit otokontrol mekânizması işletilmiş olmaktadır.

Nakiboğlu Medresesi'nin öğrencileri, sadece Konya içi ve çevresinden değildir. Üstelik öğrenciler, hep yardıma muhtaç, fakir insanlar da değildirler Meselâ 1907'de Nakiboğlu Medresesi'nin öğrencilerinden birisi Kütahya Sancağı'nın Gediz Kazası'ndan Mehmed oğlu Osman Efendi'dir. Osman Efendi, medresede mukîm iken hastalanır. Ölmeden önce, techiz ve tekfin (kefenleme) işi de dahil malından bin guruşun hayrına sarfedilmesini ister. Varisi yoktur. Malı "beytül-mâle" katılacaktır. İhbar sonucu bu durum anlaşılır ve kadı siciline

kaydedilir.[803] Gücü yeten medrese öğrencisi de "hayrına" birşeyler yapma düşüncesini taşımaktadır.

1. Abdülahad Mehmed Efendi (ö.1848)

Nakiboğlu Medresesi'nde 1848 yılında, 20'si talebe 17'si çömez olmak üzere toplam 37 öğrenci okumaktadır.[804] Müderrisi ise aynı yıl vefat eden Konya Müftüsü Abdülahad Mehmed Efendi'dir. Bu müderris, Konya eğitim tarihinde önemli bir isimdir. Bir çok talebe yetiştirmiş, kendisinden sonraki dönemde etkili olmuştur.

Abdülahad Efendi, aslen Eskil (Eski-il, Aksaray) doğumludur. İlk tahsilden sonra Aksaray'da medrese tahsili görüp icâzet almış; ardından Hadime giderek Hadimîzâde Numan Efendi'den de icâzet almıştır. Konya'ya gelerek Nakiboğlu Medresesi'ne müderris atanan Abdülahad Efendi, "Dârü'l-Hilâfe Müderrisliği" (İstanbul) ünvanını almıştır. Şerafeddin Câmii'nde de ders okutan (Halebî)[805], bu zat aynı zamanda Konya Müftüsü'dür. 1264 M./1848 M.'de vefat ederek Mevlânâ Türbesi bahçesinde toprağa verilmiştir.

Nakşibendi Tarikâtından, zarif tabiatlı, "celâlet-i fazîlet" sahibi ama debdebe ve ihtişamı seven bir zattır. Hükümet veya başka bir yere giderken katıra binip yanına bir kaç uşak alarak yola çıkarmış.[806] İçilli Mehmed Sadık Efendi[807], Şeyh Ahmet Efendi, Kalender Efendi, Hacı Mehmed Efendi, Müftü Kafalızâde Mehmed Said Efendi, Müftü Karahafızzâde Hacı Mustafa Efendi talebelerinden bazılarıdır.[808]

2. İçilli Mehmed Sadık Efendi (1809-1871)

Abdülahad Efendi, hayatta iken talebesi İçilli Mehmed Sadık Efendi'nin yanında müderris olduğu anlaşılmaktadır. İçil (Silifke), Gülnar-Sınır Köyü 1809 doğumlu olan bu müderris, değişik yerlerde okuduktan sonra son icâzeti Müftü Abdülahad Efendi'den almıştır. 31 yaşında iken (1840) Nakiboğlu Medresesi'ne müderris olmuş, burada 27 yıl 6 ay

---

803 ***KŞS 115***, s.134.

804 TUŞ, ***aynı eser***, s.155.

805 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.131-132, s.34. Burada Müsevvid Hacı Hasan Efendi (Ö.1309/1893), medreseden de hocası Abdülahad Efendi'den Halebî tekmil etmiştir. Sonra kendisi de burada ders okumuştur. Yalnız câmi içinde ders okutan sadece kendisi değildir. Bir başka hoca da ders okutmaktadır. Aynı anda iki ayrı hocanın ders vermesi uygun düşmez. Bunun üzerine öbür hoca, Hasan Efendi'yi şikayet eder.Şikayet mercii Müftü, yani Abdülahad Efendi'dir. O da talebesini tesvidhâneye, yanına alır. UZ, ***aynı eser***, c.I, s.126'da Abdülahad Efendi'nin Sultan Selim Câmii'nde vaızlık yaptığını yazmaktadır.

806 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.127-128, s.13-14.

807 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.118-119, s.45.

808 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.126.

müderrislik yapmıştır. 1867'de Sırçalı Medrese'ye müderris olmuş, beş yıla yakın burada da müderrislik yapmıştır. 17 Zilhicce 1287/10 Mart 1871 yılında vefat etmiştir. Kadızâde Medresesi Müderrisi Kalender Efendi (İçilli Ahmet Feyzi)'nin (ö.1297) ağabeyi olan Mehmed Sadık Efendi de, hocası gibi Nakşibendi Şeyh'lerindendir. "İlimde asrın Numan'ı" diye anılan Mehmed Sadık Efendi, ulemânın yanına giderken sözlük götürmeyi düşündüğü bir zattır. İyi bir talebelik hayatı geçirmiştir. Hocası Abdülahad Efendi'yi zorladığı için, onun özel hazırlanmak gereğini duyduğu anlatılmaktadır.[809]

3. Ömer Kâşif Efendi (1830-1880)

Bu arada şairliği de bulunan Ömer Efendi de Nakiboğlu Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Hacı Sarı Hafız Süleyman Vehbi Efendi'nin talebelerinden olan Ömer Efendi (1246/1830-1296/1880) derslerdeki başarısından dolayı hocası "kâşif" mahlası vermiştir. O da sonra şiirlerinde aynı mahlası kullanmıştır.[810]

4.Ömer Sâdık Efendi (1847-1930)

1882'de Nakiboğlu Medresesi'nin müderrisi Sâdık Efendi'dir. 55 öğrenciye **Meânî-i Muhtasar, Dürrün-Nâcî, Kâfiye** ve **Velediyye** derslerini okutmuştur.[811] Sâdık Efendi, aynı dersleri okutmaya, talebe miktarı da değişmeden 1883'te de devam etmiştir.[812]

Halk arasındaki ifadeyle Sâdık Hoca'nın 1901, 1903'deki talebe miktarı 65'tir.[813] Bu Nakiboğlu'na rağbetin arttığını göstermektedir. Zaten Sâdık Hoca, döneminde etkin bir şahsiyettir. Daha önce üzerinde durulduğu gibi Konya Kadısı'nın, medresesinde hatimle teravih kıldırdığı Sâdık Hoca, 1906 müderris imtihanında komisyon üyesidir.[814] 1907'de medreseler için önemli bir kuruluş olan "Mesalih-i Talebe Komisyonu"nun reisidir.[815]

Nakiboğlu Medresesi'nde uzun süre müderrislik yapan Ömer Sâdık Efendi'nin daha önce 2,5 guruş olan "vazife-i kadîmesi" 9 Ağustos 1315/1899'dan itibaren aylık 100 guruşa çıkarılır ve eline değişikliği

---

809 UYAR, "Bilginler", S.118-119, s.45; UZ, *aynı eser*, c.I, s.98-99. Karaman abası giydiği için Mehmed Sadık Efendi'ye talebeliğinde "Karaabalı Şeyh" de denmiştir.

810 S.Nüzhet-M.Ferit, *aynı eser*, s.36; SURAL, *aynı yer*, 30 Ocak 1976; UZ, *aynı eser*, c.I, s.97.

811 ***KVS 1300 H.***, s.56.

812 ***KVS 1301 H.***, s.53.

813 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839; ***SNMU 1321 H.***, s.581.

814 ***KŞS 115***, s.44. 29 Recep 1324 tarihli kayda göre Tâcü'l-Vezir Medresesi'ne atanacak müderris imtihanının komisyonunda Sâdık Efendi'de vardır.

815 ***KVS 1325 H.***, s.49.

içeren berat verilir. 28 Mart 1333/1917 tarihinden itibarense aylığı 500 guruştur. Bu maaş artışı Vakıf Şurası'nın kararı, Evkâf Nezareti'nin işareti ile gerçekleşmiştir. Aynı yolla 22 Kanunuevvel 1334/1918'de ise müderris maaşı 1200, tevliyet vazifesi 7200 guruşa çıkarılır.[816] 19 yıl içinde müderris aylığının sadece 2,5 guruştan 1200 guruşa çıkması her halde son yılları Cihan Harbi içinde geçen Osmanlı Devleti'ndeki enflasyonla ilişkili olmalıdır. Yalnız buradan Ömer Sâdık Efendi'nin Nakiboğlu Medresesi'nde aynı zamanda mütevellîk görevini de yürüttüğünü anlıyoruz.

Ayrıca üzerinde durulması gereken bir başka önemli sonuç ise; 1918'de Nakiboğlu'na müderris ve mütevellî tayininin yenileniyor olmasıdır. Buradan aynı yıl ve sonrasında medresenin faal olmaya devam ettiğini söyleyebiliriz.

1847 Konya doğumlu olan Sâdık Hoca, sadece Nakiboğlu'nda müderrislik etmemiştir. Konya İdadisi'nde Farsça derslerine girmiş[817] Vâhid, Âmil ve Abdülhalim Çelebiler devrinde Dergâh'ta, Mevlevî dervişlerine Arapça okutmuştur. Son müderrisliğini ise Özdemirli Medresesi'nde yapmış, Nakiboğlu'ndan buraya geçmiştir.[818] Özdemirli Medresesi'ne 1918'de mi yoksa bir-kaç yıl sonra mı geçtiğini tam tesbit edemiyoruz. Fakat Nakiboğlu'nda kayıtlara geçtiği kadarıyla 36 yıl çalıştığı bilinmektedir. Medreselerin kapatılmasının ardından, Özdemir Medresesi içindeki Diğin Câmii'nin uzun süre fahrî imamlığını yapmıştır. Aileden varlıklı kimsedir. Tevkifiye Caddesi ve Bedesten içindeki dükkânlarını da şartlı olarak bu câmiye vakfetmiştir.

Babası ve büyük babaları kadılık yaptığı için "Kadızâde"[819] denilen Ömer Sâdık Efendi, temiz, merhametli, şefkatli ve vakarlı bir insandır. Boylu-poslu, şişman, ak sakallı ve gösterişlidir. Sarığı da bir hayli büyüktür. O, Konya halk ağzını, aksanlarından hiç bir şey bozmadan en koyu konuşan hocadır.[820] Son yıllarını evinde okuyup-yazarak, ibadet ederek geçiren Kadızâde Ömer Sâdık Efendi'nin bir tefsir çalışması da

---

816 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1995.

817 SELEKLER, "60 Yıl Önce Konya", ***aynı yer***, 17 Şubat 1962. Sâdık Hoca'nın İdadi'deki talebesi olan SELEKLER, aynı zamanda Edhem adındaki "şişman" oğlu ile de Rüştiye de üç yıl arkadaşlık etmiştir. İdadi (Lise) deki bir hatırasını anlatmadan geçemez. Kendisi de bir hayli kilolu olan Sâdık Hoca'nın bir talebesi, kürsüdeki minderinin altına dört ceviz kabuğu kor. Koca gövdesi ile hoca oturunca "kütür" diye kabuklar kırılır. Sâdık Hoca, direkt yapan çocuğu tahmin ederek, "neden yaptın bunu oğul?" diye sorar. Kimse gülmez, gülemez. Hepsi suçlanmışlardır.

818 SURAL, ***aynı yer***, 13 Eylül 1975, s.3.

819 SURAL, ***aynı yer***, 13 Eylül 1975, s.3.

820 SELEKLER, "60 Yıl Önce Konya", ***aynı yer***, 17 Şubat 1962.

vardır. 1930'lu yıllar vefatı üzerine tefsiri yarım kalmıştır. Cenazesi, Üçler Kabristanı'na gömülmüştür.[821]

Nakiboğlu Medresesi'nde, "ders veren" dersiâmdan bir zat daha vardır. Bu, "ulemâ-yı be-nâmdan ve dersiâmdan Parlakzâde Ahmet Fahri Efendi"dir. Görevi, 4 akçe sehm ile Nakiboğlu Medresesi'nde "meşihat"tır. Tayin tarihi, berat ile 26 Cemaziyelevvel 1310/1892 M.dir.[822]

Vakfiyesine göre câmide, öğle ve ikindi namazlarını kıldırıp, cemaate Birgivi Risalesi ve dinî meseleleri öğretecek olan zatın "ulemâdan" olması gerekmektedir. Ahmet Fahri Efendi de zaten ulemâdandır. Bu medresede bir hayli öğrenci yetiştirmiştir. Hattat ve Şer'îye Mahkemesi Başkâtibi Mehmed Fahri Efendi (1861-1924)[823], müderris Yörük Hacı Şükrü Efendi (1861-1923)[824], Hafız, müderris ve Kapu Câmii İmamı Hacı Haydar Efendi (1863-1949)[825] talebelerinden bazılarıdır.

Parlakzâde Ahmet Fahri Efendi, Konya İdadisi'nde Arapça muallimliği de yapmıştır.[826] Konya'da köklü bir aileye mensuptur.[827]

XXIX. Ovaloğlu / Çelik Mehmed Paşa Medresesi

A. Yeri

Ovaloğlu (Zincirlikuyu) Mahallesi'nde Çelik Mehmed Paşa Câmii (Ovaloğlu) bitişiğinde idi.[828] Burası Köprübaşı'ndan batıya giden yola çıkan, sağdaki sokağın içindedir. Ovalıoğlu Câmii adıyla câmisi halen faaldir.

---

821 UZ, *aynı eser*, c.I, s.177.

822 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1995.

823 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.125-126, s.21-22, ***aynı yer***, S.120-121, s.49'da Mehmed Fahri Efendi'nin, Nakiboğlu Medresesi'nde Parlakzâde'ye İbtidaî ve Rüştî mekteplerinden şehâdetname ile mezun olduktan sonra talebe olduğu yazılmıştır.

824 UZ, *aynı eser*, c.I, s.167.

825 UZ, *aynı eser*, c.I, s.208.

826 ***KVS 1310 R.***, s.97.

827 Parlakzâdeler'e ait mezarlar genellikle **Yediler Kabristanı**'ndadır. Fakat bunların içinde Ahmet Fahri Efendi'nin mezar taşına rastlamak mümkün olmamıştır.

828 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:946; ***KŞS 134***, s.88. ***KVS 1332 H.***, s.549'de medresenin Ovaloğlu Mahallesi'nde olduğu kayıtlıdır ki, bu mahallenin son döneme gelen adı Ovaloğlu'dur. Bk.***T.C.Konya İli Karatay-meram-Selçuklu İlçe Belediyeleri Emlak Vergi Müdürlüğü Cadde-Sokak farklı Bölge-Mücavir Alanlarının Emlak Vergisi Asgari Arsa M2 Birim Değerler Cetveli***, Konya 1994, s.41.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Ovalıoğlu Medresesi'ni, Konya'da üç defa valilik yapan Çelik Mehmed Paşa (ö.1766?), hayır eseri olarak 1764 (1178 H.) yılında yaptırmıştır.[829]

C. Mimarisi ve Müştemilâtı

Medresenin bir sanat değeri yoktur.[830] Mimarî yönden Konya'daki diğer Osmanlı dönemi mereseleri gibi olmalıdır. Câmi ile birlikte 12 oda bir dershâneli olarak yaptırılmıştır.[831] Medrese, 1819'a gelindiğinde 9 hücre ve iki dershaneden oluşmaktadır.[832] Demek ki, zamanla hücre sayısı ile dershâne sayısında değişiklik olmuştur.

D. Vakıfları

Çelik Mehmed Paşa'nın vakıflarından bir tanesi Ilgın-Argıthanı Nahiyesi'ndedir. Bu, iki taş üzerinde dönen bir değirmendir. Birbuçuk asra yakın çalıştırılmıştır. Usûl de şudur: Değirmenin geliri, dört parçaya bölünür. Üçü, câmide imam, hatib ve müezzin olanlara verilir. Geriye kalan bir parça ise ayrıca üçe bölünür. İkisi medresede müderris ve câmide vaiz olanlara, geri kalan bir parça ise vakfın mütevellîsine verilir. "Kadîm"den beridir (1764) yapılan budur. Fakat, 1311-1313 (1893-95) seneleri arasında mütevellî, müderris hakkını gasbettiği için Şer'î Mahkemede dava açılır. Neticede, gasbedilen müderris hakkının ödenmesi, 21 Şevval 1316/2 Mart 1899 tarihinde kararlaştırılarak kayda geçirilir.[833] Şüphesiz vakfiyesini göremediğimiz Ovalıoğlu Medresesi'ne ait, Konya içinde ve dışında başka vakıfların bulunması da mümkündür. Şer'î Sicile bir dava vesilesiyle geçildiği için yukarıdaki vakıftan haberdar olunmuştur.

1873'lerde Celâliye Vakfı'na katılan Çelik Mehmed Paşa Medresesi, 2767 no.lu Vakıflar Kanunu'na göre 19.2.1940 gün ve 114 sayılı kararla "mazbut vakıflar" arasına alınmıştır.[834]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Hacı Osman Efendi (Ö.1887)

Ovalıoğlu Medresesi müderrisliği ve câmii vaızlığına 22 Cemaziyelevvel 1290/18 Temmuz 1873 tarihinde, Hacı Osman Efendi

---

829 ***KVS 1332 H.***, s.549; ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.39.
830 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.39.
831 ÖNDER, ***Maarif***, s.42; SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3; KUTLU, ***aynı yer***, s.77.
832 VGMA, ***DN:2176***, s.40.
833 ***KŞS 109***, s.142; ***KŞS 134***, s.86,88.
834 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:946 ve "Mülahazât" sütunu.

tayin edilir.[835] Her ikisinde de belirlenmiş vazifesini yapacaktır. Yalnız, vaızlık görevine "yevm-i hamîsede va'ızlık" ayrıntısı eklenmiştir. Bu haftanın 5. günü halka açık ders verme demektir. Yevm-i ahad, yani haftanın ilk günü pazar olduğuna göre halka açık câmii dersini perşembe günü verecektir.

Hacı Osman Efendi, 1882'de Ovaloğlu Medresesi'nde 45 öğrenciye **Celâl, Tasavvurat** ve **Mir'at** derslerini okutur.[836] Aynı dersleri 45 öğrenciye 1883'te de öğretmeye devam eder.[837] Hacı Osman Efendi, 1887 sonuna doğru vefat etmiştir. Çünkü "vefâtı vuku'ına mebni" yerine oğlunun tayini 1887 yılı başındadır.

2. Mustafa Efendi

Hacı Osman Efendi'nin 15 yıl süren görevi, böylece vefatı üzerine, 20 Rebiülahir 1305/ 6 Ocak 1888 tarihinde büyük oğlu Mustafa Efendi'ye beraatla verilir.[838] Yalnız aynı tarihte vaızlık görevi direkt verilmez, kendisi "naib" tayin edilerek bu göreve atanır. Çünkü vaızlık, küçük kardeşi Ahmed'e "irade ile tevcih" edilmiştir. Ama o küçüktür. Müderris olan ağabeyi Mustafa Efendi, vekâleten Ahmed yetişinceye kadar vaızlık yapacaktır.[839]

Mustafa Efendi'yi, medresede mütevellî ile arasındaki uyuşmazlık huzursuz eder. Çünkü üzerinde yukarıda durulan, vakıf gelirinin görevlere göre bölüşülmesinde haksızlık yapılmıştır. Mustafa Efendi'nin mahkemeye vermesi üzerine, 1311-14 (1893-1896) yıllarına ait vaızlık ve müderrislik ücreti yerine, 55 keyl (kile,ölçek) buğdayın kendisine teslimine karar verilir.[840]

---

835 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:946,947.

836 ***KVS 1300 H.***, s.54. KUTLU, ***aynı eser***, s.77'de Osman Efendi'nin 6 ayrı ders okuttuğunu ve son müderris olduğunu yazmaktadır. Kaynak olarak gösterilen ***KVS 1300 H.***, s.54'te ise ancak yukarıda verilen 3 dersin ismi bulunmaktadır.

837 ***KVS 1301 H.***, s.52.

838 VGMA, ***DN:9/2*** , Aded-i Umumî: 947.

839 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:946.

840 ***KŞS 109***, s.142. 1311-13 arası mütevellî, Hacı Osman Efendi'den yani Mustafa Efendi'nin babasından önce müderris olan Hacı Kâmil Efendi'dir. O, vefatından önceki üç yılda 100 keyl (kile)e tekabül eden Mustafa Efendi'nin müderrislik ve vaızlık ücretine el kor. Mütevellî Hacı Kâmil'in yerine geçen oğlu Yahya Rüşdü Efendi de aynı işi 1314'te yapar. Bunun üzerine mahkemelik olurlar. 1314 yılı gasbedilen hak "36 keyl Âsitanî hınta"dır. 21 Şevval 1316/4 Mart 1899'da sonuçlanan mahkemeye göre, Mustafa Efendi'ye 55 keyl Âsitanî hıntanın (buğday) verilmesi kararlaştırılır. Naib-i Şer' Kara Karyeli (Karaköy) Emin Efendi'dir. Netice Yahya Rüşdi Efendi'ye ilâm olunur.

1901, 1903'de Mustafa Efendi, Ovalıoğlu Medresesi Müderrisliği'ne devam etmektedir. 35 talebesi vardır.[841] Babası devrine göre (19 yıl öncesi) on talebe azalmıştır.

Mustafa Efendi, ne zaman medreseden ayrıldı veya vefat etti, bilemiyoruz. Ama 1907'de Ovalıoğlu Müderrisi başka bir zat olduğuna göre bu tarihten önce ayrılmış veya vefat etmiş olmalıdır.

3. Hilâfizâde Mehmed Rıza Efendi

1907'de Ovaloğlu Medresesi'nin Müderrisi Hilâfizâde Mehmed Efendi'dir. Bu müderris, 7 Şaban 1325/15 Eylül 1907'de Abdullah Vahdi'ye icâzet vermiştir.[842]

Mehmed Rıza Efendi'nin Ovaloğlu Medresesi'nde müderrisliği, 1911 yılına kadar devam sürmüş; bu tarihte yeniden müderrislik görevine, tayin edilmiştir. 28 Cemaziyelevvel 1329/27 Mayıs 1911 tarihli kayda göre Rıza Efendi, müderrislik vazifesi karşılığı olarak yıllık 600 guruş alacaktır. [843] 1914'te medrese faaldir ve 49 talebe okumaktadır.[844]

Hilâfizâde Mehmed Rıza Efendi, bir çok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan biri de hattat, Darü'l-Hilâfe, Öğretmen okulları, Lise öğretmenlikleri yapan Mustafa Âsım (TABANLI)'dır. Mustafa Âsım, Rıza Efendi'den "İlm-i aruz" talim etmiştir.[845]

Hilâfizâde Mehmed Rıza'nın Ovalıoğlu Medresesi'nde göreve ne kadar devam ettiğini bilemiyoruz. Fakat Mustafa Âsım, kendisinden ders aldığı sıralar, "Ovalıoğlu Medresesi'nde Ali Fakı Hoca'ya devam etmiş, Molla Câmî'ye kadar okumuş"tur[846], kaydı dikkat çekicidir. Ali Fakı (Fakih) Hoca ile ilgili bilgi, başka bir kaynakla teyid ettirilememiştir. Muhtemelen Rıza Efendi ile beraber veya ondan sonra Ovalıoğlu'nda müderrislik yapmış olmalıdır.

Medrese Camii'nin Hitâbet ve imâmet görevlerine 19 Muharrem 1327/1909, 11 Mart 1341/1925 tarihlerinde atamalar yapılmıştır.[847] Fakat 1911'den sonra medrese ve müderrislik ile ilgili bir kayda

---

[841] *SNMU 1319 H.*, s.838-839; *SNMU 1321 H.*, s.581.

[842] ALBAYRAK, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, c.I, s.31. ALBAYRAK, medrese adını "Evdalı oğlu veya Odalıoğlu" olarak okumuştur. Abdullah Vahdi,1877 Konya doğumlu, Odabaşızâde Hüseyin Efendi'nin oğludur. İlkokul öğretmenliği, İlköğretim müfettişliği ve Konya Merkez Şer'iye Mahkemesi Zâbıt kâtipliği yapmıştır.

[843] VGMA, *DN:9/3*, Aded-i Umumî:4357.

[844] *KVS 1332 H.*, s.549.

[845] UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.122, s.29.

[846] UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.122, s.29. "Fakı", bilidiği gibi "fakih" kelimesinden bozma olarak Konya'da yaygın kullanılmaktadır. Hoca Fakı, Ahmet Fakı.. gibi.

[847] VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:948.Burada daha sonrası için; 8.11.1940 tarihli tayin kaydı da vardır.

rastlanılmamıştır. Muhtemelen, medresede eğitim ve öğretim, 1924'ten önce sona ermiş olmalıdır.[848]

Bugüne ulaşamayan medrese binası, "Son yılarda yıktırılmıştır."[849]

XXX. Ömer Efendi (Adanalı) Medresesi

A. Yeri

Konya'nın Kuzgunkavak Mahallesi'nde idi.[850]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Yaptıran "ahâlî" yani, mahalle halkıdır.[851] Fakat, Ömer Efendi Medresesi, denilmesinin bir sebi olmalıdır. Ömer Efendi, medresenin yapımı için halkı teşvik eden, ilk müderrisi olduğu gibi, bizzat yaptıran da olabilir. Zira, bazan ilk yaptıran unutulduğundan "bânî" sütununa "ahalî" yazılıvermektedir.[852]

Medresenin XIX.yy.sonlarında yaptırıldığı sanılmaktadır.[853] 1882 tarihli, Konya Vilâyet Salnâmesi'nde adının geçmemesi, bu ihtimali güçlendirmektedir.[854]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Ömer Efendi Medresesi'nin mimarîsi ve müştemilâtı hakkında bilgi bulunamamıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde, üstelik mahalle halkı veya müderrisi tarafından yaptırılan bir eser olarak, tipik Konya'nın kerpiç evlerine benzediğini tahmin etmek mümkündür. Zaten zamanımıza herhangi bir iz ve nişanı gelmemiştir.[855]

D. Vakfiyesi

Bilinmemektedir. Varsa, henüz ulaşmak mümkün olmamıştır.

---

848 ÖNDER, ***Maarif,***, s.42; KUTLU, ***aynı eser***, s.77'de medresenin 1924 yılında kapatıldığını yazarlar.

849 ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.228. ÖNDER'in bu eseri, 1971 yılında basılmıştır. "Son yıllar"dan kasdettiği 1971 öncesi olmalıdır. Tarih verilmemiştir.

850 ***SNMU 1319 H.***, s.838; ***KVS 1332 H.***, s.549.

851 ***SNMU 1319 H.***, s.838. "Bânîsi" sütunu. Halbuki ***KVS 1332 H.***, s.549'un aynı sütununda "Adanalı Ömer Efendi" ismi bulunmaktadır.

852 Konya kökenli ulemâdan Ömer Efendi adını taşıyan müderrisler vardır. "Âşinâ-yı derya-i ulûm, fetva ve takvası müsellem, mahbûbü'l-kulûb bir âlim" olan Ömer Efendi (ö.1577) ile "Osman Paşa hocası" sıfatı ile tanınan Konya doğumlu Ömer Efendi (ö.1721) bunlardandır.Bk.UZ.***aynı eser***, c.II, s.92,107. Fakat bu Ömer Efendilerin (ilki Budin'de, ikincisi İznik) ikisi de Konya dışında vefat ederler. Görevleri de Konya dışındaki medreselerdir. Buradaki Ömer Efendi'nin "Adanalı Ömer" olduğu 1914 yılında basılan KVS'nde açıklıkla belirtilmiştir.Bk.***KVS 1332 H.***, s.549.

853 ÖNDER, ***Maarif***, s.52; aynı yazar, ***Mevlânâ Şehri***, s.233.

854 Bk.***KVS 1300 H.***,s.54-57.

855 ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.233; SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3.

E. Müderrisleri

Ömer Efendi Medresesi'nin 1901, 1903'te müderrisi; Hacı İsmail Efendi'dir. 20 talebeyi okutmuştur.[856] Medresenin 1914'teki talebe miktarı ise 23 kişidir.[857] Medrese, bu tarihten sonra, eğitim ve öğretime ne zamana kadar devam etmiştir, eğitim seviyesi nedir, henüz tesbit edilememiştir.

XXXI. Özdemirli / Öztemür / Uzun Hoca Medresesi

A. Yeri

Eski adıyla Debbağhâne Mahallesi'nde[858] Veya daha yakın tarifle Hoca Habib Mahallesi, Fennî Fırın civarı, Aziziye Caddesi'nde idi.[859] "Derununda Diğin Câmii" bulunan[860] Özdemirli Medresesi, bugün için İstanbul Caddesi üzerindeki Karatay-İsmet Paşa İlkokulu'na giderken dörtyol ağzında sağda köşedeki alandadır. Zaten Diğin Câmii, nişane olarak Fennî Fırın'dan Köprübaşı'na giden caddenin başında solda durmaktadır.[861]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Özdemirli Medresesi'ni yaptıran, Konya ulemâsından Hacı Mustafa Efendi'dir.

Hacı Mustafa Efendi, aslen Karaman'ın Başkışla Kasabası'na bağlı Özdemir Köyü'ndendir. Medresesi de, köyünün adıyla şöhret bulmuştur. Hadim'de okuyarak icâzet alıp Konya'ya gelen Mustafa Efendi[862], bir çok talebe yetiştirmiştir. "Uzun Hoca"[863], diye de anılan Mustafa Efendi, medresesini; 1259/1843 yılında vefat ettiğine göre 1843'ten önce yaptırmıştır. Cenazesi Mevlânâ Türbesi bahçesine gömülen Mustafa

---

856 ***SNMU 1319 H.***, s.838; ***SNMU 1321 H.***, s.581.

857 ***KVS 1332 H.***, s.549.

858 VGMA, ***DN:606***, s.257. ***SNMU 1319 H.***, s.838; ***KVS 1332 H.***, s.550'de Sırçalı Mahallesi'nde gösterilir ki, aynı yerdir.

859 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.117, Aded-i Umumî: 9307.

860 VGMA, ***DN:2176***, s.113.

861 ÖNDER, ***Maarif***, s.46; aynı yazar, ***Mevlânâ Şehri***, s.230'da 1923 yıllarında bu medresenin Düyun-ı Umumiye binası olarak kullanıldığını yazar. KUTLU, ***aynı eser***, s.86'da bu bilgiyi tekrar eder. ÖNDER'in gösterdiği kaynak, M.Ferid vd., ***Konya veRehberi***, s.91'dir. Halbuki, s.91'de böyle bir ifade yoktur. 81.sayfasında ise şunlar yazılıdır: "Bu hizada (İstanbul Caddesi) ve Şimdi Düyun-ı Umumiye ittihaz kılınan binanın karşısındaki sokak içinde bulunan Özdemirli Medresesi'nde.." Görüleceği üzere, Düyun-ı Umumiye; Özdemirli Medresesi'nde değil, sokak aşırı karşısındadır. Zaten aynı yerde verilen bilgiye göre 1923 yılında Özdemirli Medresesi, Darü'l-Hilâfe Medresesi'nin İhzarî kısmının eğitim gördüğü yerdir.(Bk.***Konya ve Rehberi***, s.81.) SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3'te Özdemirli Medresesi'nin yerini "Şimdiki Nümune Furunu'nun bulunduğu yer." olarak tarif eder.

862 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.139-140, s.5.

863 ***SNMU 1319 H.***, s.839. Burada banî adı, "Uzun Hoca" olarak kaydedilmiştir.

Efendi, bir çok değerli insana hocalık yapmıştır. Konya Müftüsü Müsevvidzâde Abdullah Vahdi[864], Abdülbasir Efendi Medresesi Müderrisi Molla Salih[865] Efendiler talebelerinden bazılarıdır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Özdemirli Medresesi de, diğer Osmanlı dönemi Konya medreseleri gibidir. 1843 öncesinde inşa edilen medresenin 1848'de 15 hücresi olduğu halde[866] 1890'a gelindiğinde 4 hücre ve bir dershâne kalmış gerisi tamamiyle yıkılmıştır.[867] Demek ki, hücre sayısı ve müştemilâtı bu rakamların üzerindedir.

21 Şevval 1307/10 Haziran 1890 tarihinde, bu medresenin tanınmış müderrislerinden Seyyid İbrahim Hakkı (Başaralızâde) Efendi, hayır sahiplerinin yardımıyla medreseyi genişleterek 10 adet hücre ile 2 dershâne yaptırır. Kurduğu para vakfıyla da medreseyi destekler.[868] Bu durumda, öncekilerle birlikte Özdemirli Medresesi'nin 1890'da 14 oda ve 3 dershânesi bulunmaktadır.

Medresenin müştemilâtı arasında, bir de câmi vardır. "Diğin Câmii"adıyla varlığını bugün de sürdüren câmi, kapısındaki kitabeye göre 1920'de yeniden yapılmıştır. Bu ibadethânenin, devamlılığını sağlamak için zaman zaman vakıflarla desteklendiğini görüyoruz.[869]

Özdemirli Medresesi, 1929 yılında yıktırıldığı[870] için günümüze ulaşmamıştır.

D. Vakfiyesi

Özdemirli Medresesi ve içindeki câmiyi desteklemek için vakıflar kurulmuştur. Bunlardan birisi, yukarıda bahsedilen Abdurrahman oğlu Seyyid İbrahim Hakkı Efendi'nin para vakfıdır.

İbrahim Hakkı Efendi, 2 bin guruş tutarındaki parasını vakfederek, vakfiyesini 21 Şevval 1307/ 10 Haziran 1890'da onaylatmıştır. Buna göre 2 bin guruş; onu onbir buçuktan çalıştırılacak, geliri de üçe bölünecektir. İlk kısım, medresenin tamir ve onarımına, geri kalanlar da birer sehim olarak medresenin müderris ve mütevellîsine verilecektir.

---

864 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.139-140, s.5.

865 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.139-140, s.1; SURAL, *aynı yer*, 15 Ekim 1975,s.2.

866 TUŞ, *aynı eser*, s.155.

867 VGMA, *DN:606*, s.257.

868 VGMA, *DN:9/3*, Aded-i Umumî: 2220.

869 Vakfiye kısmına bk. Diğin Câmii, 1950 öncesinde asker işgalindedir.Bk.UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.139-140, Mayıs, Haziran 1950, s.5.

870 ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.230.

Müderris ve mütevellî ise, hayatta olduğu sürece vâkıf; İbrahim Hakkı'nın bizzat kendisi olacaktır. Vefatından sonra bu vazifeler, oğul ve erkek torunlarının büyük ve en doğru olanına, silsile halinde verilecektir. Zamanla vakfiye şartlarına uyulmazsa, vakıf geliri fakir Müslümanlara sarfedilecek, vakfiye şartları değiştirilmeyecektir.[871]

"Medrese derûnunda kâin Diğin Câmii" için hazırlanan vakıf ise; Hacı Habib Mahallesi sakinlerinden ve "ulemâ-yı be-nâmdan Kadızâde Ömer Sâdık Efendi"ye aittir. Ömer Sâdık Efendi, 9 dükkânını vakfederek; ömrünün son yıllarında "fahrî imamlığını" yaptığı bu câmiyi desteklemiştir.[872]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Konya medreseleri içinde Özdemirli'nin kendine has bir yeri vardır. Normal medrese eğitiminin yanında, âdeta güzel yazı (hüsnü hat) okulu gibi çalışmıştır. Elbette bu özelliğin kazanılmasında, peşpeşe hat sanatında ülke çapında şöhret sahibi müderrislerin görev yapmasının payı büyüktür. Bundan doayı medreseler, müderrislerinin başarılı olduğu sahada mesafe katetmiş hatta uzmanlaşma yoluna girmiştir, diyebiliriz.

Bilindiği gibi Özdemirli Medresesi'nin ilk müderrisi, aynı zamanda kurucusu olan Hacı Mustafa Efendi'dir (ö.1843).

1. Başaralızâde İbrahim Hakkı Efendi (1829-1891)

Hacı Mustafa Efendi'den sonra Özdemirli Medresesi'nin bilinen müderrisi, Başaralızâde İbrahim Hakkı Efendi'dir.

1848'de medresenin 2'si talebe, 5'i çömez toplam 7 öğrencisi vardır.[873] Halbuki, medresede 15 oda vardır. Uzun Hoca'dan sonra medresenin talebe sayısında önemli bir düşüşün olduğunu tahmin etmek mümkündür. Fakat 1882'de Özdemirli Medresesi'nde 30 talebe okur. İbrahim Efendi, **Celâl, Tasavvurat** ve **Dürer** derslerini verir.[874] Ertesi yıl ise; İbrahim **Hakkı** Efendi, 135 talebeye **Şifâ-i Şerîf, Tasdikât** ve **Dürer** derslerini okutur.[875] Okutulan derslerde ve talebe miktarında,

---

871 VGMA,*DN:606*, s.257.

872 VGMA, *DN:2176*, s.113-114. Ayrıca, aynı arşiv,*DN:9/6*, Aded-i Umumî:76'da bu vakfa atanan mütevellîler sırayla verilmiştir. 15 Eylül 1341/1925'de Celâl Efendi'ye tevliyet tevcih edilmiştir. Mütevellîler silsilesi, *aynı yer*, Aded-i Umumî:81'de 1994'e kadar getirilmiştir.

873 TUŞ, *aynı eser*, s.155.

874 *KVS 1300 H.*, s.56.

875 *KVS 1301 H.*, s.53. Bu iki salnâmede müderris isimleri aynı değildir. Dersler ve talebe miktarında da değişiklik vardır. Onun için İbrahim Efendi ile İbrahim Hakkı Efendi'nin ayrı şahıslar olduğundan hareket edenler olmuştur. (Bk.KUTLU, *aynı eser*, s.86.) Halbuki şimdiye kadar elde toplanan bilgilere göre her iki isim de aynı şahsa aittir. (Bk.VGMA, *DN:9/3*, Aded-i Umumî:2220.) Yalnız **1300 H.** Salnâmesinde isim tam olarak yazılmamış sadece İbrahim'i yazılmıştır. Salnâmelerde bu türden isim

medresenin yenilendiğini gözlemek mümkündür. Zaten bu yıllar Başaralı İbrahim Hakkı'nın şöhretinin arttığı zamandır. İleride görüleceği üzere talebe sayısı oğlunun müderrisliği zamanında daha da artacaktır.

İbrahim Hakkı, 1244 H./1828 M. yılında doğmuştur. Babası Başaralı Abdurrahman Efendi'dir. Konya Müftüsü Abdullah Vahdi Efendi'den[876] tahsil görüp icâzet almıştır. Şu hale göre müderrisi olduğu medresenin, kurucusunun talebesinin talebesi durumundadır.[877] Abdullah Vahdi Efendi'den başka hocalardan da ders almıştır. Kur'an, Kıraat ilmini Şeyhü'l-Kurra Kafalızâde Hasan Efendi'den, hat sanatını Alâiyeli (Alanya) Abdülgani Efendi'den öğrenmiştir. Kur'an Hafızı olan İbrahim Efendi[878] Sülüs, Nesih, Talik, Divanî yazılarda maharet sahibidir. 63 Kur'an yazmıştır. İstanbul'a giderek en nadîde Kur'an'larından birini Abdülhamid'e (II.) hediye etmiştir. O da, bu yazma Kur'an'ı çok beğenerek, "kayd-ı hayat" şartıyla 500 guruş maaş tahsîs ederek taltif etmiştir. Abdülhamid'in devlet başkanı olarak bu ilgisi, yerel yönetimi de harekete geçirmiştir. Konya Valisi Âkif Paşa[879] da takdir eder. Bunun üzerine Özdemirli Müderrisliği'nin yanında Âkif Paşa Rüşdiyesi Arapça muallimliğini de yapar.[880]

Ahlâkı da sanatı gibi güzel olan İbrahim Hakkı Efendi,1891 yılında vefat ederek Mevlânâ Dergâhı bahçesine gömülmüştür. Âlim ve faziletli bir zattır.[881] Ülkeye bir çok değerli talebe yetiştirmiştir. Güzel yazı konusunda; Konya'da başlı başına bir ekol durumundadır. Hattat Kızılviranlı Seyyid Efendi (1842-1906)[882], Cebbarzâde Ahmed Şükrü Efendi (Milci Hoca,1877-1941)[883], Topçuzâde Mehmed Ârif Bey (1820-1942)[884], Hattat Kadızâde Mehmed Efendi (1843-1922,Ömer Sâdık

---

kısaltmalar, isim yerine lâkapların kullanılması yaygın olduğu için yanıltıcı olmamalıdır. Nitekim Özdemirli Medresesi'nin bânîsinin H.Mustafa Efendi olduğu bilinmektedir. Ama ***1319 H. SNMU***'ye "Uzun Hoca" diye geçmiştir. Uzun Hoca, Özdemirli Hacı Mustafa Efendi'nin lâkabıdır.

876 Abdullah Vahdi Efendi için Müsevvid (Cevizaltı) Medresesi'ne bk.

877 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.139-140, s.5.

878 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:2220.

879 Mehmed Âkif Paşa, Konya'da 1878-1881 yılları arasında valilik yapmış, bazı hizmetlere imzasını atmıştır. Âkif Paşa Mektebi, Piyade Kışlası ve Askeri Depo'nun tamiri onun döneminin eseridir. Bk.KONYALI, ***Akşehir***, s.791.

880 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.116-117, s.62; ***Konya 1973 Konya İl Yıllığı***, s.318'de Âkif Paşa tarafından, Âkif Paşa Mektebi'nin "yazı muallimliğine" tayin edildiği yazılıdır. Bu ifade, kabûle değer gözükmektedir.

881 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.116-117, s.62; ***aynı yer***, S.108,s.16; ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.318; UZ, ***aynı eser***, c.I, s.173.

882 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.135-136, s.14.

883 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.195.

884 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.199.

Efendi'nin ağabeyi)[885], Hattat Mustafa Rüştü(1844-1920) ve Derbentli Hattat Parmaksız Mehmed Efendi(ö.1933)[886], oğulları Rasim Efendi(1843-1907)[887] ve Hattat Başaralızâde Fevzi Efendi(1873-1946)[888] , icâzet verip okuttuğu talebelerinden bazılarıdır.

2. Başaralızâde Rasim Efendi (1843-1907)

Özdemirli Medresesi'nin, İbrahim Hakkı Efendi'den sonra müderrisi, ortanca oğlu Rasim Efendi'dir.Bu durum, zaten kurmuş olduğu para vakfının şartlarına da uygundur. Rasim Efendi, 1901,1903'de 47 talebeye (ki, babası devrine göre öğrenci sayısının arttığı görülmektedir) ders okutur.[889]

Rasim Efendi de babası gibi hattattır. 1843 yılında Konya'nın Hoca Habib Mahallesi'nde doğmuştur. Güzel yazı ve medrese derslerini babasından okuyarak icâzet almıştır. Kur'an hafızı, kıraat ilmine vâkıf, güzel ses ve edâ sahibi bir zattır. Sülüs, Nesih ve Talik yazı yazan Rasim Efendi, özellikle Talik yazıda fevkalâde maharet sahibidir. Kemik vereminden 1323 R./1907 yılında vefat ederek babasının yanına Mevlânâ Dergâhı Kabristanı'na gömülmüştür.[890]

3. Başaralızâde Hasan Fevzi Efendi (1873-1946)

Hasan Fevzi Efendi, Özdemirli Medresesi'nin son müderrislerindendir. O da, babası Başaralızâde İbrahim Hakkı ve ağabeyi Rasim Efendiler gibi hattattır. Fevzi Efendi, Konya-1873 doğumludur. Özdemirli Medresesi'nde okuyarak 1889'da icâzet almıştır.[891] Burada, babasında okuyan Fevzi Efendi, berat ile Özdemirli Müderrisliğine 14 Zilkade 1328/17 Kasım 1910'da atanmıştır.[892] Fakat bu tayinden önce, ağabeyinin vefatının ardından, 1907'de göreve başladığını tahmin etmek yanlış olmasa gerektir. Yazışma ile berat daha sonra gelmiştir. Yalnız medrese, rağbet edilen yer özelliğini korumaktadır. Zira 1914'te talebe miktarı 45'tir.[893]

Fevzi Efendi'nin yaptığı görevler, hattatlığı ağır basmak kaydıyla bir hayli çeşniye sahiptir. Üstelik Konya eğitim tarihine bazı noktalarda ışık

---

885 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.127-128, s.35-36; SURAL, ***aynı yer*** ,20 Ekim 1975, s.3.
886 UYAR, "Hatattlar", ***aynı yer***, S.127-128, s.28,30,31.
887 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer*** , S.131-132, s.23.
888 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.110, s.9.
889 ***SNMU 1319 H.***,s.838; ***SNMU 1321 H.***,s.581.
890 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.131-132, s.23; UZ, ***aynı eser***, c.II, s.125.
891 MEMA,***Darülmuallimîn-Muallimât Defteri***, s.47.
892 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:2220.
893 ***KVS 1332 H.***, s.550.

tutacak özelliktedir. 1 Haziran 1326/14 Haziran 1910-30 Eylül 1328/13 Ekim 1912 arasında 300 guruş aylıkla Vilâyet Muhasebe Mübeyyızlığı[894], görevlerinin ilkidir. Terfi ederek ayrıldığı bu vazifeden sonra, 1 Teşrinievvel 1328/1912 - 1 Haziran 1330/1914 tarihleri arasında Konya Askerî Rüşdî Hat Muallimliğini yapar. 400 guruş aylık aldığı bu gündüzlü askerî ortaokuldan ayrılış sebebi, okulun kapatılmasıdır. Buradan Konya Nümûne Mektebi Hat Muallimliğine geçer. 1 Teşrinisâni 1330/1914 - 1 Mart 1331/1915 tarihleri arasında 200 guruş aylıkla çalıştığı bu özel eğitim kurumundan da okulun kapatılması üzerine ayrılır. 15 Eylül 1331/1915 -1 Teşrinisâni 1338/1922 arasında Konya Dârü'l-Muallimîn (Erkek Öğretmen Okulu) Hat Muallimliğini yapar. İstifa ile ayrıldığı Erkek Öğretmen Okulu'ndan sonra, zaten 1916'dan bu yana devam ettiği Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi Hat Muallimliğine geçer. 20 Kanunuevvel 1328/1922- 9 Mayıs 1340/1924 arasında ve toplam 3.500 guruş aylıkla çalıştığı bu medreseden de dağıtılma (inhilâl) sebebiyle ayrılır. Zaten bu yıllar Özdemirli Medresesi, Dârü'l-Hilâfe Medresesi'nin İhzarî kısmının eğitim gördüğü yerdir.[895] Burası, klasik medrese eğitimi yerine, Dârü'l-Hilâfe Medresesi Konya Şubesi'nin hazırlık kademesi eğitiminin verildiği bina olmuştur.

Fevzi Efendi'nin 1924 önce ve sonrası görevleri arasında; Dârü'l-Hilâfe Kâtipliği (3 Teşrinievvel 1332/1916-12 Mart 1340/1924)[896], Konya yatılı Askerî Rüşdiye Hat Muallimliği (11Eylül 1334/1918- 1 Eylül 1335/1919), aynı askerî ortaokulda Türkçe muallimliği (1 Teşrinievvel 1335- 1 Teşrinievvel 1337), Konya İmam ve Hatip Mektebi Kâtibliği (13 Mart 1340/1924) bulunmaktadır.[897] Aynı zatın, Konya İmam ve Hatip Mektebi'ndeki görevi de, bu okulun 1926'da kapatılması ile son bulmuştur.[898]

---

894 Mübeyyız, beyaza yani temize çeken kâtip demektir.

895 Mehmed Ferid v.d., ***aynı eser***, s.81.

896 VBA, ***Maaş ve Vezaif Defteri***, c.II sonuna konulan "Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi" kadrosu ile ilgili cetvelde Fevzi Efendi'nin Dârü'l-Hilâfe "Kâtip ve Hüsnü Hat Muallimliğine tayin tarihi 3 Teşrinievvel 1332 /1916" olarak gösterilmiştir. Aslî maaşı 800 guruştur. "Tahsisât-ı fevkalâde" adı altındaki 2700 guruşluk ekle birlikte toplam maaşı 3.500 guruştur. ***Dârülmuallimîn ve Muallimât Defteri***, s.47'de ise Fevzi Efendi'nin Dârü'l-Hilâfe'de 1922-1924 yılları arasında çalıştığı ve 500 guruş maaş aldığı yazılıdır. Dârü'l-Hilâfe ile ilgili kısımda, medrese kadrosu cetvelinin doğru kabul edilmesi daha uygun gözükmektedir. Çünkü, Dârü'l-Hilâfe cetvelini hazırlayarak altını imzalayan bizzat kendisidir.

897 MEMA, ***Dârülmuallimîn-Muallimât Defteri***, s.47.

898 Şükrü ÖZÜDOĞRU, ***Kuruluşundan Bugüne Türkiye'de İmam-hatip Liseleri ve Konya İmam-Hatip Lisesi***, Konya 1991, s.26. Konya İmam-Hatip Mektebi'nin öğrencileri, o sıra henüz kapatılmamış olan Kütahya İmam-Hatip Mektebi'ne aktarılmıştır.(Bk, ***aynı yer***.)

"Şeyhü'l-Hattatîn" ünvanını taşıyan Hasan Fevzi Efendi, bir ara İzmir'deki özel Menba-i Füyuzât Mektebi'nde de muallimlik yapmıştır (1897-1910 arası). Konya İmam-Hatip Mektebi Kâtipliği'nden sonra ise Maliye Kazanç Dairesi'nde "Tebliğ Memurluğu" yaparken emekliye sevkedilmiştir. Kur'an hafızı, hafızası güçlü, güzel ahlâklı ve hüner sahibi bir sanatkâr olduğu için halk; değerlendirmek istemiştir. Konya-Pınarbaşı Bucağı'na bağlı Güveç Köyü'nde imam iken 20.12.1946 Cuma günü vefat ederek köy mezarlığında toprağa verilmiştir.[899]

Özdemirli Medresesi'nde Kadızâde Ömer Sâdık Efendi'nin de müderrislik yaptığı bilinmektedir.[900] Fakat Sâdık Efendi'nin müderrisliğinin Dârü'l-Hilâfe Şubesi'nin Özdemirli'de İhzarî eğitimi verdiği döneme rastlaması mümkündür(1918-1924).

Özdemirli Medresesi'nde eğitim görerek yetişmiş birçok önemli şahsiyet vardır. Dârü'l-Hilâfe hocası, vaız Yağcızâde Mustafa Efendi[901], Öğretmen Feyiz Efendi[902] bunlardan bir kaçıdır. Fakat ne yazık ki, son dönemin hat yüksekokulu gibi çalışan Özdemirli Medresesi de güzel yazıda üç nesil boyunca kurumlaştırdığı sanat anlayışı da korunamamıştır.

XXXII. Saidiye-i Kebîr / Saidiye / Hacı Said / Kafalı / Büyük Kafalı / Kafalızâde ve Saidiye-i Sagîr / Küçük Kafalı Medreseleri

A. Yeri

Kürkçü Mahallesi'nde idi.[903]Vakfiyedeki yer bildirimine göre iki tarafı halka açık yol, bir tarafı özel yol, dördüncü tarafı ise Bit Pazarı ile çevrilidir. Üzerinde kurulduğu arsa ise Altûn-bâ (İplikçi) vakfına aittir.[904] Burası şimdiki İplikçi Câmii'nin batı tarafına düşmektedir. Cumhuriyet devrinde açılan cadde adıyla Alâeddin Caddesi'ne çıkan bir yerdir.[905] Zira 1914'te yeri, "Tramvay Caddesi"[906] olarak tarif edilmiştir. Burası yüzyıl

---

899 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.110, s.9.

900 SURAL, *aynı yer*, 13 Eylül 1975, s.3. Ömer Sâdık Efendi için Nakîboğlu Medresesi'ne bk.

901 SURAL, *aynı yer*, 22 Ekim 1975, s.3.

902 Konya İl MEMA, ***Ereğli Sicil Defteri***, c.I., s.11.

903 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.49; ÖNDER, ***Maarif***, s.50; SURAL, *aynı yer*, 6 Ağustos 1975, s.3.

904 VGMA, ***DN:2176***, s.388; ***KŞS 91***, s.1.

905 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 25 Eylül, s.4.Tarifleri birleştirerek bu yerin şimdi kaldırılan(1996), İplikçi Câmii batısındaki ara sokak olan Foto Behçet Sokağı (şimdi yıkılarak câmi çevresi olarak açıldı,1996.) ile câmii arasında ve ana caddeye çıkan yer.

906 ***KVS 1332 H.***, s.550.

önceden de medresedir. Zira İplikçi Vakfı arsası üzerine medrese kurulması için 1723 yılında verilmiş bir izin bulunmaktadır. [907]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Adından da anlaşılacağı üzere Saidiye Medresesi'ni yaptıran, Seyyid Mehmed Said Efendi'dir.

Said Efendi'nin babası Mustafa, dedesi ise Süleyman'dır.[908] Aslen Ermenek 1809 doğumludur. "Oğuzhan Türkleri" kökenlidir. Konya Müftüsü Abdülahad Efendi'de okuyup-icâzet almıştır. Ünlü bir Fıkıh âlimi olan Said Efendi, 1282/1865 yılında Konya'ya müftü olmuştur. Uzun yıllar süren müderrislik hayatında 600'e yakın talebeye icâzet verdiği ve talebelerinden 65'inin müftü olduğu anlatılmaktadır; ki bu bile tek başına Said Efendi ile verdiği eğitimin seviyesini göstermeye yeterlidir. Iskât-ı Salât[909] adında bir kitap yazmış fakat, "ıskât-ı salât namına bir şeyi ömründe almamış" olan Said Efendi, 1291/ 1874 yılında vefat ederek Şems Mezarlığı'nda toprağa verilmiş tir.[910]

Konya'da "Kafalı Hoca" adıyla tanınan Mustafa Said Efendi, vakfiyesinde de özellikle "Saidiye" adıyla "bina eylediğini" vurguladığı medresesini; yaklaşık 1252/1836 yılında yaptırmıştır[911]

Mehmed Said Efendi, vakfiye onayını alırken "halen medîne-i Konya'da me'zûn bi'l-iftâ" yani müftüdür. Aynı zamanda müderrisliğe devam ettiğine göre ölümüne kadar, 39 yıla yakın bir süre insan yetiştirmekle meşgul olmuştur.

---

907 ***KŞS 30***, s.40.

908 VGMA, ***DN:2176***, s.388.

909 Bu kitap halen Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde ***Risâle-i Iskât-ı Salât*** adı ile Dem.N.: 4878/4'te kayıtlıdır.1225 H./1868 tarihli, Nesih yazı ile Türkçe yazılmıştır. Bilindiği gibi, Iskât-ı Salât, namaz borcu olduğu halde ölen Müslümanın, malından bir miktar vererek namaz borcunu ortadan kaldırma bidatı, anlamında kullanılmaktadır. Belli usuller ihdas edilerek yer yer gelenksel hale getirilmiştir. Namazı "mü'minin Mi'racı", "dinin direği" olarak gören ve sadece, "sabi, deli ve ölüler" için ıskât eden bir dinin; tarihî süreçte geldiği nokta açısından ibret vericidir.

910 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***,S.127-128, s.15; SURAL,***aynı yer***, 18 Ekim 1975, s.3; UZ, ***aynı eser***, c.I,s.129. Şems Kabristanı 1944'te kaldırılınca mezar bakıyesi Musalla Kabristanı'na nakledilmiştir. Bk.ES,"Konya Ansiklopedisi".

911 ÖNDER, ***Maarif***, s.50; aynı yazar, ***Mevlânâ Şehri***, s.232; UZ, ***aynı eser***, c.I,s.129'da medresenin 1865 yılında yaptırıldığı yazılıdır.Halbuki bu tarih, (1282/1865 değil doğrusu 1866'dır) medresenin yaptırıldığı değil, vakfiyesinin tescil edildiği tarihtir. Vakfiyede ise "müceddeden ehl-i hayrın bana teberruatıyla tarih-i kitabdan **30 sene mukaddem** malımdan 17 bâb hücreyi şâmil Saidiye nâmıyla binâ eylediğim medrese.." ifadesi bulunmaktadır. Esas kabul edilmesi gereken bu ifadeye göre, medresenin tescil tarihinden 30 yıl önce yani 1252/1836 yılında yaptırılmış olduğu açıkça anlaşılmaktadır.(Bk.VGMA, ***DN:2176***, s.388.)

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medresenin vakfiyesine göre, 17 talebe odası bulunmaktadır. Daha sonraki bir kayıtta da müştemilâtı 17 olarak verilmiştir.[912] Vakfiyede bahsedilmemesine rağmen bir dershanenin bulunması gerekmektedir. Bu dershanenin, büyükçe bir hücre olabileceği gibi, yine vakfiyede sözü geçmeyen Hacı Said Câmii'nin de olması mümkündür.Zira medrese ile aynı yerde "Hacı Said Câmii dimeğle ma'ruf" bir ibadet yeri bulunmaktadır.[913]

Ayrıca, Mehmed Said Efendi, medreseye batı tarafından bitişik, üç adet dükkân da yaptırmıştır.

Saidiye'nin mimarî üslûbu hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Yalnız, diğer son dönem Osmanlı medreseleri gibi açık avlu etrafına dizilmiş, kerpiç kesme tuğlalı, düz toprak damlı bir eser olduğunu tahmin edebiliriz.

D. Vakfiyesi

Said Efendi'nin vakıflar arşivinde bulunan vakfiyesi, 25 Şaban 1282/13 Ocak 1866 tarihlidir.[914] Ayrıca şer'i sicilde 25 Şaban 1282 tarihli kaydı bulunmaktadır.[915]

Buna göre önce yeri üzerinde durulan medrese, hayır sahiplerinin de yardımı ile Altunapa (İplikçi) Vakfı'nın arsası üzerine yapılmıştır. Yer kirası olarak yıllık 7 guruş, İplikçi Vakfı'na verilecektir.

Said Efendi, hayır sahiplerinin de yardımı ile, onay tarihinden 30 yıl önce kendi malından 17 hücreyi ihtiva eden medresesini yaptırır. Gelir kaynağı olması için de, medresenin batı tarafı bitişiğine yine İplikçi Vakfı arsası üzerinde olmak üzere üç adet dükkân inşa ettirip vakfeder. Dükkânlar, Bit Pazarı'ndan taraftadır.

Şartları ise şunlardır: Öncelikle bu üç dükkân, emsaline uygun bir fiyatla isteyene mütevellî tarafından kiraya verilecektir. Medresenin ana

---

912 KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri*, c.I, s.139b. Ayrıca bk.aynı arşiv, *Merkez Emlâk Esas Defteri*, c.8,s.49; ÖNDER, *Maarif*, s.50'de 17 oda, bir dershanenin bulunduğunu yazmaktadır.

913 KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri*, c.I, s.139b. Aynı sütunda tarih yoktur.Fakat sayfa alt ve üstünde 1294,1297 tarihleri bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak, medresenin yapıldığı yıllar, aynı yerde aynı adla câminin de yapıldığını söyleyebiliriz.

914 VGMA, *DN:1276*, s.388. Bu vakfiyenin; yeni şahsiyet kaydı *9/1 Esas Defteri*, sıra no:1498'de 18.01.1983 tarihi itibariyle Vakıflar Genel Müdürlüğü uzmanlarınca transkripsiyonu yazılıp tasdik edilmiştir.

915 *KŞS 91*, s.1-2.(Bu konuda şer'i sicili esas alarak bk. Ekrem SARIALTIN,*Konya Şer'iye Sicillerinde (68-151 numaralarda kayıtlı) Konya Medreseleri ile İlgili Vakfiyelerin Tahlili*, Konya 1996, s.9-12, 36-39'da basılmamış Doktora Semineri (II.Dönem),S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmış bir çalışma bulunmaktadır.SARIALTIN, burada Saidiye, Adliye, Saraçzâde, Hatuniye ve Küçük Daire adlarındaki beş medresenin vakfiyesi üzerinde çalışmıştır.

gelir kaynağı bu üç dükkânın kirasıdır. Kira gelirine, bir harcama sırası tayin edilmiştir. İlk sırada, 7 guruşluk yer kirasının ödenmesi bulunmaktadır. Ardından 60 guruş, vakfın mütevvellisine verilecektir. Geri kalan ise medrese ve dükkânların ihtiyaçlarına harcamak üzere mütevellî elinde tutulacak gerekirse "rehn-i kavi ve kefîl-î melî" ile ve ikisinden biriyle "irbâh" edilecektir.

Hayatta olduğu sürece medresenin müderrrisi ve mütevellîsi kendisidir. Vefatından sonra ise oğlu ve oğlunun oğulları; nesilden nesile, vakfın bu iki görevini yürüteceklerdir. Nesli kesilirse, aynı şekilde müderrislik ve tevliyet görevlerini kardeşleri Süleyman, Hasan ve Ahmet Efendilerin neslinden gelen oğulları yürütecektir. Onların nesli de kesilirse Müderris ve mütevellî, Konya'da "şeriat seccadesinde oturan zat"ın (müftü) görüş ve tercihi ile belirlenecektir.

Görüldüğü gibi Mehmed Said Efendi'nin vakfı, kira gelirinin, zaruri giderlere harcanmasından sonra para olarak çalıştırılmasını öngörmektedir. Müderris ve mütevellî tayininde ise tamamiyle bir evladiyet vakfı hükmündedir. Soyundan sürekli müderris ve mütevellîlik yapmaya ehil insanların geleceğini varsaymak gerçekten cesaret isteyen bir düşüncedir. Ama Kafalı Mehmed Said Efendi'nin soyundan bugün de ilim ve irfanla uğraşan şahsiyetler bulunmaktadır.[916] Fakat vakfı da medresesi de günümüze ulaşamamıştır. Önce yıkılmış[917] sonra, "Kafalı Medresesi arsası" olan, yol fazlası 1132 m^2.lik arsa mübadele usûlüyle satılmıştır. Yeri aslında 1358 m^2'dir. Demek ki Alâeddin Caddesi veya batısındaki ara yol açılırken 226 m^2 si yola gitmiş, geri kalanına 1932 yılı itibariyle 646 guruş 25 para değer biçilmiş ve "satılmıştır."[918] Dönemin para değerine göre bu miktar; 0.69 Türk Altını, 2.94 ABD Doları, 0.85 İngiliz Sterlini etmektedir.[919]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Saidiye Medresesi'nin bilinen ilk müderrisi, kurucusu olan Mehmed Said Efendi'dir (ö.1874). Evladiyet vakfı olduğu için, Kafalı Hoca Said Efendi'nin vefatından sonra yerine, neslinden birisinin geçmiş olması gerekmektedir. Fakat o silseleyi takip mümkün olmamıştır. Kafalı Hoca'dan kısa süre sonra yayınlanan 1882 Salnâmesinde, Saidiye

916 Prof.Dr.Mustafa KAFALI, İstanbul Barosu Avukatlarından Doğan KAFALI bunlardan sadece bir kaçıdır.(Bk.UZ, *aynı eser*, c.I, s.129.)
917 ÖNDER, *Maarif*, s.50.
918 KÖİA, *Vukûat Defteri*, c.10, s.7.
919 Kıyas için bk.SEMİZ, *aynı eser*, s.39.

Medresesi'nin bulmaması da dikkat çekicidir. Medrese, 1901'de açık olduğuna göre 1882'de listeye alınmaması, ya geçici olarak faaliyet dışı kaldığını veya listenin bütün Konya merkez medreselerini tam kapsamadığını düşündürmektedir. Ki, ikinci ihtimal daha ağır basmaktadır.

1. Hacı Hasan Efendi (Ö.1874)

Mehmed Said Efendi ile, ölüm tarihi aynı yıl olarak verilen Kafalızâde Hacı Hasan Efendi (ö.1874)'nin de Kafalızâde Medresesi'nde müderrislik yaptığı ifade edilmektedir. Bu Hasan Efendi, Said Efendi'nin vakfiyesinde bahsettiği kardeşi Hasan Efendi olmalıdır. "Şeyhü'l-kurra" ünvanını taşıyan Hasan Efendi, medresede "makam ve vücuh ilmi" (Kur'an'ın çeşitli okuma şekilleri) derslerini vermiştir.

1874 yılında vefat eden Hasan Efendi, Şems Mezarlığı'na gömülmüştür.[920]

Hasan Efendi ile müftü ağabeyi Mehmed Said Efendi, anlaşıldığı kadarıyla aynı yıllarda beraber çalışmışlardır. Zaten uzmanlık sahaları da buna elverişlidir. Çünkü Said Efendi, müftü de olması hasebiyle Fıkıhta, kardeşi ise Kur'an'ı güzel ve çeşitli okuma tarzları sahasında uzmandır. Birbirlerini tamamlamaktadırlar, diyebiliriz.

2. Mustafa Efendi

1901, 1903, 1914'de Saidiye, iki ayrı medrese olarak salnâmelerde yer almıştır. Bunlar Büyük Saidiye ile Küçük Saidiye Medreseleri'dir. Büyük Saidiye'yi yaptıran, Müftü Said Efendi'dir. Baştan beri devam eden Kafalı Medresesi budur. Müderrisi Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi'nin vakfiyeye göre Mehmed Said Efendi'nin oğlu olması gerekmektedir. Medreseye, "Kafalızâde Medresesi" denilmesi de Kafalı Hoca'nın oğlunun müderris olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

Mustafa Efendi, ne zamandır, Saidiye-i Kebîr müderrisidir, bilmiyoruz. Ama en fazla, 1874'ten bu yana müderris olabilir. 1901, 1903'te 27 talebesi bulunmaktadır.[921] 1914'te talebe miktarı artarak 34 olmuştur.[922]

Mustafa Efendi, ne kadar müderrisliğe devam etmiştir, henüz hakkında bilgi bulunamamıştır.

---

920 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 23 Eylül 1975, s.4. Bu kabristan 1944'te kaldırılınca cesed bakıyesi Musalla Mezarlığı'na nakledilir.

921 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839; ***SNMU 1321 H.***, s.581.

922 ***KVS 1332 H.***, s.550.

F. Saidiye-i Sagîr /Küçük Kafalı ve Hulûsi Efendi

1901 tarihli salnâmede, aynı yerde alt alta ve Kürkçü Mahallesi'nde bulunan ikinci medrese, Saidiye-i Sagîr'dir. Bânî hanesinde "ahalî"nin bulunmasından bu medresenin Saidiye'ye sonradan eklendiğini çıkartabiliriz. Tamamen ayrı medreseler olsa idi zaten aynı adı taşımazlardı. Yalnız, Küçük Saidiye'nin medrese bütünü içinde bir alt kademe olduğunu da düşünmek mümkündür.

1901, 1903'te Saidiye-i Sagîr'in müderrisi Hulûsi Efendi'dir. Toplam 9 talebesi bulunmaktadır.[923] 1914'te ise, bu miktar iki artarak 11 olmuştur.[924] Şu duruma göre Saidiye-i Sagîr'e, "küçüklük" sıfatının verilmesinin; fizikî yapı, öğrenci azlığı ile de ilişkili olması mümkündür. Netice olarak, Saidiye-i Sagîr'i, Saidiye'nin bir bölümü gibi düşünmek daha doğru gözükmektedir.

XXXIII. Saraçoğlu / Saraçzâde Medresesi

A. Yeri

Fakih Dede Mahallesi, Yunusoğlu Sokağı'nda idi. Üç tarafı yol ile çevrili ve yanında mahalle halkı tarafından yaptırılmış bir mescid bulunmaktadır.[925] Fakih Dede Türbesi'nin doğusundadır.[926]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Saraçzâde Abdülkerim Efendi tarafından, 1703'te hadis ilmi okutulmak üzere yaptırılmıştır.[927]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medresenin mimarîsi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu da Konya'daki tipik Osmanlı medreseleri gibi olmalıdır. Müştemilâtı 14'tür [928] Bu, 13 oda, bir dershâne olmalıdır.[929] Zaten bitişiğinde mescid de bulunmaktadır.

---

923 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839; ***SNMU 1321 H.***, s.581.

924 ***KVS 1332 H.***, s.550.

925 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, .14; SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3. ***KVS 1332 H.***, s.551'de mahalle adı "Yunusoğlu Mahallesi" geçmektedir.

926 KONYALI, ***Konya***, s.594.

927 KONYALI, ***Konya***, s.594; KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.49-50. ÖNDER, ***Maarif***, s.45'te Saraçzâde Abdülkerim Medresesi ile Saraçoğlu Medresesi'nin bir ilişiğinin olmadığını yazmaktadır. Kaynak gösterilmeyen bu ifadenin üzerinde durulması gerekmektedir. ÖNDER'in; Saraçoğlu Medresesi'ni 1806'da kurduğunu yazdığı Saraçzâde Seyyid Ahmed'in, Saraçzâde Abdülkerim soyundan gelip atasının medresesinde görev alması, medreseyi yenilemiş olması daha doğru gözükmektedir. Zaten bu zatın medreseyi yaptırdığı değil, Saraçoğlu Medresesi Müderrisliğinin uhdesine tevcih olduğu yazılıdır. Bk.UYAR, "Bilginler", **aynı yer**, S.120-121, s.43.

928 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, s.14.

929 TUŞ, ***aynı eser***, s.155'te Saraçoğlu Medresesi'ninin 13 odalı olduğunu yazar; ÖNDER, ***Maarif***, s.45'te16 oda, bir dershâneli olduğunu ifade eder.

D. Vakıfları

Saraçoğlu Medresesi'ni desteklemek için, medresenin kurulmasından sonra bağışlanmış vakıfları ve bir vakfiyesi bulunmaktadır. Konya'da Çıkrıkçılar Çarşısı'nda bir çıkrıkçı dükkânı ile yüz guruşluk para vakfı[930] ve iki bin guruşluk nukudî vakıf bunlardandır.

Çıkrıkçı dükkânı ile yüz guruşluk para vakfı "Çin Kızı" lâkabı ile tanınan Şerîfe Rabia Hatun'a aittir.[931] Buna göre, çıkrıkçı dükkânı kirası ile vakfedilen paranın çalıştırılmasından elde edilen gelir, medresenin müderrisine ait olacaktır.[932]

İki bin guruşluk para vakfı ise, Said Efendi kızı Hace (Hoca) Hatice Hanım'a aittir. Hatice Hanım, 25 Safer 1286/6 Haziran 1869 tarihinde onaylattığı vakfiyesine[933] göre; Konya'nın Kuzgunkavak Mahallesi'nde "misafireten" oturmaktadır. Para vakfını kurmadan önce, Saraçzâde Medresesi içine kendi malından bir çeşme inşa ettirmiş, çeşme için su yolları açtırmıştır. İşte para vakfı, bu hayır eserinin yaşatılıp, korunarak daimî hale getirilmesi ile ilgilidir.

İki bin guruşu "hasbeten lillâhi's-Samed" vakfedip, şartlarını da belirler. Buna göre, vakıf para; mütevellî tarafından "rehn-i kavî ve kefîli melî" veya ikisinden biri ile "istirbâh" olunacak, geliri ile Saraçzâde Medresesi içinde yaptırdığı çeşmenin su yolları ve gereken yerlerinin tamirine harcanacaktır.

Vakfın mütevellîsi; hayatta iken kendisi olacak, vefatından sonra ise medresenin müderrisi, müftü ve vilâyette müfettiş olan zatın görüşleri ile seçilecektir.

Görüleceği üzere Hatice Hanım bir evladiyet vakfı kurmamıştır. Konya'da zaten misafir olarak bulunduğuna göre, evlatları burada ikamet etmemekte veya yoktur. Onun için de tevliyet işi, kendi ömrü ile sınırlı kalmıştır. Fakat onun vakfı, medrese içinde olsa da netice itibarıyle bir su hayrını daimi hale getirme çabasıdır. Anadolu'da gücü yeten erkek veya kadın inanmış insanlar; genellikle arkalarında bir su hayratı bırakmak isterler. Hatice Hanım, önce su hayratını yaptırmış, sonra fazla olarak ona ait bir para vakfı kurmuştur. Bu da okuyan, eğitim gören talebeler ve diğer görevliler için hiç de azımsanamayacak, bir hayatı kolaylaştırma

---

930 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4757.

931 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4757. KUTLU, ***aynı eser***, s.81'de Şerife ve Rabia Hatunların Saraçzâde Seyyid Ahmed'in kızları olduğunu yazar.

932 VBA,***K:9,Z:83***. 10 Şevval 1323/8 Aralık 1905 tarihli berat.

933 ***KŞS 95***, s.18-19.

hizmetidir. Ayrıca Hatice Hanım'ın hayır eseri yaptırıp vakıf kurması bir yana, "mütevellî"lik görevini üstlenmesi, Osmanlı döneminde kadınların sosyal hayattaki rolleri ile ilişkili olarak incelemeye değer bir durumdur.

Saraçoğlu Vakfı, daha sonra, "Evkâf-ı Celâliye'ye dahil" edilmiştir.[934]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Saraçzâde Medresesi'nde, başlangıçta talebeleri gözeten bir yapılanma vardır. 1720'de burada okuyan öğrenciye günlük iki akçe burs verilmektedir.[935] İlk sıralar öğrenci miktarı nedir, bilmiyoruz. Fakat 1848'de 8'i talebe, 10'u çömez olmak üzere toplam 18 öğrencisi vardır Bu yıllar medresenin müderrisi, Saraçzâde Şeyh Ahmed Efendi'dir.

1. Şeyh Ahmed Efendi (Ö.1869)

Aslen Konya'lı olan Ahmed Efendi, iyi bir eğitim görmüştür. En son Konya Müftüsü Abdülahad Efendi'de okuyup icâzet aldıktan sonra Saraçoğlu Medresesi'ne müderris olmuştur. 1286/1869'da vefat eden Ahmed Efendi, Sarıyakup Mezarlığı'na gömülmüştür. Uzun süren müderrisliği yanında Nakşibendi Tarikatı Halidiye kolu ileri gelenlerinden de olmuştur.[936] Şeyhliği buradan ileri gelmektedir. Müftü Abdülahad Efendi'nin diğer talebeleri gibi onun da Nakşibendi Tarikatı Halidiye koluna bağlı olması, aldığı eğitimle ilişkili olmalıdır.

2. Şeyh Ahmed Efendizâde Derviş Mehmed Efendi (Ö.1901?) ve Mustafa Efendi

Şeyh Ahmed Efendi'nin yerine, 15 Muharrem 1288/6 Nisan 1871'de Mehmed Efendi tayin edilir. Müderrislik görevine karşılık, bahsedilen çıkrıkçı dükkânı ile beraber vakfedilen paranın "rıbhına" mutasarrıf olacaktır.[937]

Mehmed Efendi'nin, Şeyh Ahmet Efendi oğlu olduğunu tahmin ediyoruz. Zaten, Ahmet Efendi (dedesinin adını taşıyor) yerine müderris tayin edilmiştir.(18 Safer 1323/24 Nisan 1905.) Salnâmede, "Şeyh Ahmet Efendizâde Derviş Efendi) adıyla geçen Mehmed Efendi, 1882'de 8 talebeye **Kâfiye** ve **İsagoci** derslerini okutmuştur.[938] Ertesi yıl, yani 1883'te ders adı ve talebe sayısında bir değişiklik olmamıştır.[939]

---

934 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4,s.14.
935 KÜÇÜKDAĞ,***aynı eser***,s.49-50.
936 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.120-121, s.42.
937 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:4757.
938 ***KVS 1300 H.***, s.55.
939 ***KVS 1301 H.***, s.52.

1901, 1903'te Saraçoğlu Medresesi'nin müderrisi Mustafa Efendi'dir ve 28 talebesi vardır.[940] Demek ki Mustafa Efendi zamanında talebe sayısı artmıştır. Fakat vakıf kaynaklarında Mustafa Efendi'ye rastlamak mümkün olmamıştır. O zaman Mustafa Efendi, 1901'li yıllar, Derviş Efendi'nin oğlu yetişinceye kadar medresede müderrislik yapmış olmalıdır.

3. Ahmed Efendi.

Babasının vefatından sonra, imtihan edilerek yeterli olduğu tesbit edilen Ahmet Efendi, Saraçoğlu Müderrisliği'ne atanır. Tayini hakkındaki berat, 10 Şevval 1323/8 Aralık 1905 tarihini taşımaktadır. Yine babası gibi, müderrislik görevi karşılığında çıkrıkçı dükkânının kirası ile Şerîfe Rabia Hatun'un vakfı olan paranın gelirine mutasarrıf olacaktır.[941] Ahmet Efendi'nin müderrisliği, bir yıl sürmüştür. Fakat, öteden beridir vakfa mutasarrıf olan aileden olduğu için medrese ile irtibatının devam etmiş olması mümkündür.

4. Yörük Hacı Şükrü Efendi (Ö.1924.)

Ahmet Efendi'nin, belirtildiği üzere Saraçoğlu Medresesi'nde müderrisliği çok devam etmemiştir. Zira 1324 (1906) yılında Hattat Yörük Hacı Şükrü Efendi, burada müderrislik yapmıştır. 1326/1908 yılında kendi arzusu ile feragat ederek Zaferiye Medresesi Müderrisliği'ne geçmiştir.[942]

1908'den itibaren Saraçoğlu Medresesi, eğitime devam etmiştir. 1914'te talebe miktarı 30'dur.[943] Yalnız 1914 sonrasını ve bu sıralar görev yapan müderrislerini tesbite yarayacak bilgimiz bulunmamaktadır. Muhtemelen vakıf olarak işleyişini sürdürmüştür.

Saraçoğlu Medresesi'nin sonunda, bir çok medresenin uğradığı akıbet vardır. 1924'ten itibaren atıl hale gelen bu medrese, 1926 yılında Kabasakalzâde Efendi'ye 2.800 liraya satılmıştır.[944] Devrin para değerlerine göre bu miktar; 314.60 Türk Altını, 1465.96 ABD Doları, 301.07 İngiliz Sterlini etmektedir.[945]

---

940 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841; ***SNMU 1321 H.***, s.582.

941 VBA, ***K:9, Z:83.***

942 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.135-136, s.15. (Yörük Hacı Şükrü Efendi için Zaferiye Medresesi'ne bk.)

943 ***KVS 1332 H.***, s.551.

944 "Satılan Medreseler", ***Babalık***, S.2199, 22 Eylül 1926, s.3; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.299'da mederesenin son yıllarda yıkılarak yalnız iki odasının kaldığını yazmaktadır.

945 SEMİZ, ***aynı eser***, s,39.

XXXIV. Simavlı / Fettah-ı Sagîr / Fettah Efendi / Seyyid Abdülfettah / Fettahiye Medresesi

A. Yeri

Şükran[946] veya daha yakın tarifle Şekerfurûş Mahallesi'nde idi.[947]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medreseyi yaptıran Seyyid Abdülfettah'tır. Bu yüzden bilinen en eski adı da Seyyid Abdülfettah Medresesi'dir. Oğlu "es-Seyyid el-Hâcc Hâfızü'l-Kur'ân Kurra Mustafa Efendi" de babasının medresesi için "nukûd vakfı" kurmuştur.[948]

Medresenin yapımı, 1817 yılında tamamlanmışır.[949]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medresenin mimarîsi hakkında bilgi verilmemiştir. Buradan, tipik son dönem Osmanlı medreseleri gibi olduğunu çıkartabiliriz. Medrese, 16 oda ve 1 dershâne olarak inşa edilmiştir.[950] Fakat bu sayıda zamanla değişiklik olmaktadır. Bir ara oda sayısı 18[951] olmuşken daha sonra 15'e düşmüştür.[952]

---

946 VGMA, ***DN:9/1***, Aded-i Umumî:2897; ***SNMU 1319 H.***, s.840; SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3; KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.97; c.8, s.33'te Simavî Medresesi'nin yeri;"Mücellid Mahallesi Mektep ve Hakkı Kulluk Sokağı'nda tarif edilmektedir. Hududu: üç tarafı yol ve dördüncü taraf Hasan Efendi, Zaviyesi'dir. Burada Simavî Medresesi'nin bânisi, Kurşuncu İbrahim Efendi'dir. Anlaşılan, medresenin ilk inşasından sonra ikinci bir defa daha yapılmış olduğudur. Zaten medreseye "Simavî" adını kazandıran şöhretli müderrisi Osman Zühdi Efendi, Kurşuncu Osman Efendi'nin torunu ile evli olduğuna göre, Kurşuncu İbrahim ile arada bir akrabalık bağı da vardır. VBA, ***K:16, Z:140***'ta 384361 no.lu Tapu Senedi'ne ekli 1175,16 m^2 lik alanı kaplayan bir medrese krokisi vardır. Şükran Mahallesi'nde Topçu Çıkmazı ile Medrese Sokağı arasındaki bu medresenin Simavlı olduğunu tahmin ediyoruz.

947 ***KVS 1332 H.***, s.550.

948 VGMA, ***DN:9/1***, Aded-i Umumî:2897. ÖNDER, ***Maarif***, s.44'te Abdülfettah oğlu Hafız Mustafa tarafından yaptırıldığını yazar. Babası yaptırmaya başlamış, oğlu tarafından inşaatı tamamlanmıştır. KUTLU, ***aynı eser***, s.81'de Hafız Hacı Mustafa tarafından yaptırıldığını kaydeder. Aynı bilgi ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.229'da bulunmaktadır. Yalnız burada Seyyid Abdülfettah ile Abdülfettah Çavuş karıştırılmıştır. Halbuki aralarında bir asırlık zaman ve yer farkı vardır. Aynı tereddüde düştüğü için ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 22 Mayıs 1974, s.4'te Simavlı Medresesi'nin Altunçeşme Mahallesi'nde olduğunu ama bir vesikada Hacı Fettah'ta göründüğünü belirtir. Halbuki bunlar, ayrı medreselerdir.

949 KUTLU, ***aynı eser***, s.81. ÖNDER,***Maarif***, s.44'te 1816'yı yapım tarihi olarak verirken; ***Mevlânâ Şehri***, s.229'da 1817 yazar.

950 ÖNDER, ***Maarif***, s.44; KUTLU , ***aynı eser***, s.81.

951 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s97b.

952 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.33a.

Arsa olarak 1175,17 m^2 lik bir alanı kaplayan medrese, tapu senedi üstüne düşülen bir kayda göre "hususîye satılmıştır."[953] Günümüze ulaşamayan medrese, yerine ev yapılarak, özel mülk olmuştur.[954]

D. Vakfiyesi

Hacı Fettah'ın medresesinden ayırmak için olacak "Hacı Fettah-ı Sagîr Medresesi"[955] de denilen Simavlı Medresesi, bir vakıf eseridir.[956] Medreseyi desteklemek üzere ayrıca nukudî vakıf kurulmuştur. Fakat yukarıda bahsedilen Seyyid Abdülfettah Efendi oğlu Hafız Mustafa Efendi'nin para vakfına ulaşmamız maalesef mümkün olmamıştır.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim.

Simavlı Medresesi'nin ilk müderrisi ve mütevellîsinin "Hafızü'l-Kur'ân, Kurra Mustafa Efendi" olduğunu tahmin ediyoruz. Bilinen en meşhur müderrisi ise Simavlı bilgin ve hattat Osman Efendi'dir. Osman Efendi'den dolayı; Simavlı Medresesi de, Özdemirli Medresesi gibi, aynı zamanda bir güzel yazı okulu işlevini görmüştür. Diğer taraftan, dil ve fıkıh ağırlıklı bir medrese öğretimi verilmiştir.

1. Simavlı Osman Zühdü Efendi (1800-1885)

Aslen Balıkesir'in Sındırgı İlçesi, Düvertepe Köyü'nde doğmuştur. "Simavlı" diye anılıp imza atması, babası Ali Zühtü Efendi'nin Simavlı olmasındandır.[957] İlk ve medrese tahsilinden sonra 1839'da Konya'ya gelmiş medrese eğitimini üst seviyede tamamlamıştır. Burada, Kurşuncu Osman Efendi'nin kızı ile evlenerek Konya'ya yerleşen Osman Efendi, Fettahiye Medresesi'ne müderris olmuştur. Hattatlık da öğrenen Osman Efendi, Mantık ve Sarf'a vâkıf bir zattır. Bu dönemden itibaren müderrislik yaptığı medrese; kendisinin lâkabını alarak artık "Simavlı Medresesi"diye anılmaya başlamıştır.[958]

Osman Efendi, bir ömür boyu hayatını insan eğitmeye vakfetmiş bir müderristir. 1844'te başladığı müderrisliğe 1882'de de devam eder. Bu

---

953 VBA, *K:16, Z:140.*

954 ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 22 Mayıs1974, s.4; SURAL, *aynı yer*, 4 Ağustos 1975, s.3.

955 VBA, *K:16, Z:140.*

956 KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri*, c.8, s.33, Aded-i Umumî:1042.

957 SURAL, *aynı yer*, 3 Nisan 1976. (Torunu Macit SELEKLER'den naklen).

958 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.129-130, s.22; ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 14 Şubat 1976, s.3. UYAR, burada yanlışlıkla Osman Efendi'nin göreve başlamasıyla "Fethiye Medresesi'nin Simavlı Dairesi" diye anılmaya başladığını yazmaktadır. Fettah Efendi veya Fettahiye ile Fethiye Medreseleri (buna bk.) ayrı yerlerde ve farklı medreselerdir. İsim karıştırılması olmuştur. Halbuki aynı yazar, kabir taşını verirken "Fettahiye Medresesi Müderrisi Simavlı Osman Zühdi ruhuna fatiha 1301." yazısını da kaydetmiştir.(**aynı yer**, s.23.)

tarihte 32 talebeye **Tasavvurat, İzhâr, Câmî** ve **Dürrü'n-Nâci** derslerini okutur.[959] Müderrisliğinin son yıllarıdır.

Yalnız uzun eğitimciliği süresince sadece yukarıdaki dersleri okutmamıştır. O mutad programından sonra özellikle cuma ve salı günleri, sabahtan öğleye kadar bir hayli kalabalık olan talebelerine "hüsnü hat talim etmekle" uğraşmıştır. Bu yolla, yazıdan da icâzet vermiştir.

Osman Efendi, gözü-gönlü tok bir insandır. Cerre çıkmamış, her yıl yazdığı Kur'an ücretleri ve memleketten gelen erzakla geçimini sağlamıştır.[960] 5 altına Kur'an yazan Osman Efendi'ye, para vermenin de kendine has bir usûlü vardır. Kur'an yazdıran, parayı eline vermez, oturduğu postun altına atar, bu sebeple de postu hiç parasız kalmazdı.[961]

1885 yılında vefat eden Osman Zühdü Efendi, Yağlıtaş Mezarlığı'na gömülmüştür.[962]

Osman Efendi, uzun süre fıtık (yarık) hastalığından rahatsız yaşamıştır. O; ilerleyen yaşlı döneminde rahatsızlığını, kendini ilme ve sanata vererek unutmaya çalışmıştır. Çocuklarının yetişmesinden itibaren ise artık hayrına Kur'an-ı Kerim yazmıştır. Konya merkezindeki Aziziye, Şerafeddin ve Kapu Câmileri ile Medine'ye (Ravza-ı Mutahhare) el yazısı Kur'an'larından göndermiştir.

Osman Efendi, normal medrese eğitimi ve hat sanatında bir çok talebe yetiştirmiştir. Hattat Eyüp Efendi (ö.1915)[963], damadı ve yerine müderris olan Samancızâde Mustafa Efendi[964] bunlardandır.

2. Samancızâde Mustafa Efendi (1839-1934)

Simavlı Medresesi'nin bilinen son müderrisi Samancızâde Mustafa Efendi'dir. Konya Uluırmak Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Hacı Ekizzâde İsmail Ağa'dır. İlk tahsilden sonra Simavlı Osman Efendi'de okuyarak icâzet almıştır. Hocasının kızı ile evlenen Mutafa Efendi, okuduğu medreseye Osman Efendi'den sonra müderris olmuştur.

Mustafa Efendi'ye, "fermân-ı âli" ile müderrislik, 16 Muharrem 1301/1883 tarihinde verilir. Yalnız aynı zamanda günlük altı akçe gelirle

959 ***KVS 1300 H.***, s.55.
960 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.129-130, s.22; UZ, ***aynı eser***, c.II, s.116.
961 SURAL, ***aynı yer***, 3 Nisan 1976 (Torunu SELEKLER'den naklen.)
962 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.129-130, s.22. UZ, ***aynı eser***, c.II, s.116'da Uluırmak Kabristanı'na gömüldüğünü yazmaktadır. Bilindiği gibi Yağlıtaş Kabristanı sonradan kaldırılmıştır. Yağlıtaş'tan Uluırmak'a götürülmüş olması mümkündür.
963 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.109, s.15
964 SURAL, ***aynı yer***, 1 Nisan 1976, s.3.

medresenin mütevellîlik görevini de üstlenmiştir. Altı akçeyi, medrese adına hazırlanan nukûd vakfından alacaktır.[965]

1883'te Mustafa Efendi'nin 22 talebesi vardır. Okuttuğu dersler, bir yıl önce hocası Osman Efendi'nin verdiği derslerle aynıdır: **Tasavvurât, İzhâr, Câmî, Dürrü'n-Nâcî.**[966]

Mustafa Efendi'nin, başlangıçta kayınpederinden sonra düşen talebe sayısı; 1901, 1903'e gelindiğinde iki katlanmıştır. 47 talebeye ders okutmaktadır.[967]

Osman Efendi gibi, Mustafa Efendi'nin de müderrisliği uzun sürmüştür. Onun için zaman zaman göreve atanması yenilenir. 14 Temmuz 1327/1911'de[968], Hicrî tarihle 28 Cemaziyelevvel 1329/27 Mayıs 1911[969] "müceddeden" atanmıştır. vazifesi karşılığı olarak yıllık 600 guruş alacaktır. Aynı yerde, tarih ve maaşla, beraber olarak vazifeye atanan bir de müderris Aksekili Abdullah Efendi bulunmaktadır.[970] Demek ki, 1911'li yıllar, bir süre beraber görev yapmışlardır. Medresenin 1914'te talebe miktarı 45 kişidir.[971]

Mustafa Efendi, medreseler üzerinde yeni düzenlemelerle ilişkili olarak 1923'te "Simavlı Medresesi Müdürü" ünvanına sahiptir. Aylığı ise toplam 400 guruştur.[972] Aynı maaşı, en son Nisan ayına ait olmak üzere 1924'te almıştır.[973]

1924'e kadar pek çok öğrenci yetiştirip, icâzetler veren Mustafa Efendi, 95 yaşında iken 1934 yılında vefat etmiştir. Uluırmak Mezarlığı'nda yatmaktadır.[974]

---

965 VGMA, ***DN:9/1***, Aded-i Umumî:2897.

966 ***KVS 1301 H.***, s.53. ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 22 Mayıs 1974, s.4'te isimleri ve tarihi karıştırarak Samancızâde Osman Efendi'nin müderris olduğunu yazar.

967 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841; ***SNMU 1321 H.***, s.582.

968 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.16/a.

969 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:4358.

970 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:4359.

971 ***KVS 1332 H.***, s.550.

972 VBA,***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.16a.

973 VBA,***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.50a.

974 SURAL,***aynı yer***, 8 Nisan 1976,s.3

XXXV. Süleymaniye / Tavaslı Hoca Medresesi

A. Yeri

Şems Mahallesi'nde[975] Sanayi Mektebi bitişiğinde idi.[976] Kurulduğu döneme göre yeri, vakfiyesinde güzel tarif edilir. Buna göre; Şems-i Tebrizi Mahallesi'nde bir tarafı Bezzazistân-ı Atîk[977], bir tarafı Sipahi Pazarı'na giden yol[978], üçüncü tarafı Sami Paşa Medresesi[979], dördüncü tarafında ise bir cadde[980] ile çevrilidir.[981]

Süleymaniye'nin yerini, "Köhne Bedesten kuzeyi"[982] olarak tarif eden de bulunmaktadır. Zaten Sanayi Mektebi, sadece Bedesten Yerinde değil aynı zamanda Süleymaniye'den de yer alarak yapılmıştır.

---

975 ***SNMU 1319 H.***, s.839.

976 ***KVS 1332 H.***, s.550; İbrahim Hakkı KONYALI,"İlim Merkezi Konya", ***Yeni Asya***, 21 Haziran 1975. Konya Valisi (sonra sadrazam) Avlonyalı Ferid Paşa tarafından1901'de hizmete sokulan Sanayi Mektebi'nin ilk açıldığı gün 17 öğrencisi; Demir ve Marangoz olmak üzere iki atölyesi vardır. Bütün masrafı Vilâyet tarafından karşılanan bu okul 1927'de MEB.na bağlanmıştır.(Bk.***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.195.) Bir ara yeni Endüstri Meslek Lisesi binası (şimdiki Meram E.M.L.) yapıldıktan sonra Karatay Lisesi olarak kullanılan bina; yanarak (veya kundaklanarak), yerine kurulduğu Kanunî devri Bedesteni'nin akıbetine uğratılmak istenilmiştir. Daha sonra restore edilen bina günümüzde, Özel İdare hizmetinde kullanılmaktadır. Şerafeddin Câmii batısında, İplikçi Câmii kuzey-doğu yol aşırı karşısındadır.(Bk.Selçuk ES, "Konya Sanayi Mektebi I",***KM***, Dos.No:5747; Metin SÖZEN-Osman Nuri DÜLGERLER,"Birinci Ulusal Mimarlık Döneminin Önemli Bir Yapısı: Konya'da Sanayi Mektebi", ***Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan***, İstanbul 1981, s.445. Ayrı Basım.)

977 Yeni Bedesten, Kapı Câmii doğusunda kurulduğu için buraya **Bezazistân-ı Atîk** denilmiştir. Muntazam kesme taşla yapılan Bedesten'in üstü; tuğladan yapılma irili ufaklı 9 kubbe ile örtülüdür. İhtişamlı kapısı, büyük kilitlerle kapatılan bu sağlam tarihî bina, 945 H./1538 yılında Kanunî Sultan Süleyman devrinde yapıldığı için olacak adına "Süleymaniye Bedesteni" deniliyordu. Yeni bedestene esnaf çekildikten sonra Eski (Atîk) Bedesten içine, eski silâhlar depo edilmişti. 1900 yılında "başka yer yokmuş gibi" Konya Valisi Ferit Paşa, bu tarihi eseri yıktırarak yerine Mekteb-i Sanayii inşa ettirmiştir. Bedestenden çıkarılan "Asar-ı Atîka" ise İdadi Mektebi köşesinde (bugün Karma Ortaokulu bahçesi köşesinde atıl vaziyette durmaktadır.) küçük bir bina yaptırılıp nakledildi. 1924'te bu binaya eskisi kadar daha ilâve olundu. Bugün ek yeri belli olan bu binalar, liseye (Karma Orta) terk edilerek eski eserler, Mevlânâ Dergâhı hücrelerine taşındı. Böylece 11 Eylül 1926'da Asar-ı Atîka Müzesi haline getirilen Mevlânâ Dergâhı, 2 Mart 1927 günü de halka açılmıştır.(Bk.Abdülkadir ERDOĞAN, "Kitabelerin Değeri ve Konya", ***Konya Dergisi***, S.4, Birincikanun 1936, s.221-225; Naci Fikret BAŞTAK, "Muhtelif Garb Eserlerine Nazaran Konya", **Konya Dergisi**, S.30, 1939, s.1569-1571; KONYALI, ***Konya***, s.1130-1131; ES, "Konya Sanayi Mektebi I", ***aynı yer***, Dos.No:5747; SÖZEN-DÜLGERLER, "Konya'da Sanayi Mektebi", ***aynı eser***, s.445.)

978 Bu yol şimdi Şerafeddin Câmii ile karşısındaki Mahkeme Hamamı ve Sanayi Mektebi arasından geçip Alâeddin Caddesi'ne çıkan ara yol olmalıdır.

979 İleride üzerinde durulacaktır.

980 Burası "Tarîk-ı âmm" yani geniş yol, cadde olarak tarif edildiğine göre, Merkez Bankası-Vergi Dairesi kuzeyinden geçen şimdiki Şerafeddin Caddesi olabilir.

981 VGMA,***DN:606***, s.13.

982 ES,"Konya Ansiklopedisi",***Yeni Konya***,15 Mart 1974, s.3.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Konya asıllı ama Üsküdar-Sinan Paşa Mahallesi'nde oturan Memiş Paşa oğlu Süleyman Bey yaptırmıştır.[983] İstabl-ı Âmire[984] rütbeli olan Süleyman Bey, Konya'nın köklü ailelerinden "Ayanbeyzâde"lere mensuptur.[985]

Medresenin ne zaman yaptırıldığını kesin olarak tesbit etmek mümkün olmamıştır. Fakat vakfiyesi,13 Recep 1272/20 Mart 1856 tarihini taşımaktadır. Buradan hareketle medresenin 1856'da açık olduğunu söyleyebiliriz. Fakat devrimize kadar ulaşan medresenin 1842 tarihli çeşme kitabesinde ilk satır "Kurtuluş yeri olan çeşme ile medreseyi Allah mübarek etsin" anlamını taşımaktadır. Şu halde 1842'de medrese vardır.(Müştemilâta bk.) O halde medrese, en geç 1842'de yaptırılmıştır. Fakat vakfiyesi daha sonra yazılıp onaylatılmıştır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Vakfiyede, medrese binası ile ilgili sadece, 20 hücrenin bulunduğu ifadesi vardır.[986] Mimarîsi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Medresenin giriş kapısı solunda, adına "Süleymaniye Çeşmesi" denilen bir çeşme vardır. Vali Ferid Paşa tarafından, medresenin bir kısmıyla birlikte yıktırılan bu çeşmenin kitabesi şöyledir: "Bârekallah medrese bâ çeşme-i cây necât/ Tâlibâne bağ-ı irfândır oku bülbül sıfat. Hoş mahalliyle şerâfet buldu ol hayrü'l-amel/ Bânisi Mîr Süleyman İlâhî kıl sebat. Vahdi'ya tarih-i hatimîdir bu ahir mısra'ı/ Hayy diyüb fem-i lülesinden 'ılm akar âb-ı hayat."[987] Ebced Hesabı ile 1258/1842 tarihini taşımaktadır.[988]

Medresenin 1948 yılına kadar gelen kısımları, bu tarihte tamamen yıkılarak, Sanat Okulu'na bahçe halinde ilâve edilmiştir.[989]

---

983 VGMA, ***DN:606***, s.13. SURAL,***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3'te Muhsin Paşa oğlu der.

984 İstabl-ı Âmire, saray hayvanları ve bunların takımları, bakım ve yetiştirilmelerine bakan teşkilâtın adıdır. Has Ahur diye de adlandırılır. Burada aslen, bir çeşit saray görevinin rütbe olarak kullanılması söz konusudur.(Bk.SERTOĞLU, ***aynı eser***,s.139-141.)

985 ES, "Konya Ansiklopedisi",***Yeni Konya***,15 Mart 1974, s.3.

986 ÖNDER, ***Maarif***, s.46'da 20 oda 1 dershane olarak yaptırıldığını yazar. KUTLU, ***aynı eser***, s.83'te aynı bilgiye yer verir.

987 KONYALI, ***Konya***, s.1229; ÖNDER, ***Konya Çeşme ve Şadırvanları***, s.51; ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 15 Mart 1974, s.3.

988 ÖNDER,***Konya Çeşme ve Şadırvanları***, s.51'de hesabı 1252H./1836 M.çıkarırken; SÖZEN-DÜLGERLER,"Konya'da Sanayi Mektebi", ***aynı eser***,s.445'te çeşme kitabesinde tarihi1248/1842 çıkarmışlardır. Bu çeşmenin kitabesi 1927 yılında Konya Müzesi'ne kaldırılmıştır. (Bk. KONYALI, ***Konya***, s.1128; ES, "Konya Ansiklopedisi", ***aynı yer***, 15 Mart 1974, s.3; ÖNDER, ***Konya Çeşme ve Şadırvanları***, s.51.)

989 KONYALI, ***Konya***, s.1129.

D. Vakfiyesi

Memiş Paşa oğlu Süleyman Bey'in İstanbul'da onaylanan vakfiyesi, bahsedilen kısımları dışında dikkat çekici şartlar içerir, Süleyman Bey, kendisi İstanbul'da oturduğu halde Konya'ya bir eğitim kurumu, onun bünyesinde hayır eserleri kazandırmıştır. Onun hayır çabasına emeğiyle "hasbî" olarak katılanlar vardır. Bu yönüyle hayırda yarışma belgesi niteliğini taşıyan vakfiye şartları şöyledir:

Hücrelerinde ilim öğrenmek isteyen talebeler oturacaktır. Müderrisi ise Konya halkından Dersiâm Hasan oğlu İsmail Efendi olacaktır. Yalnız İsmail Efendi, ücret almadan "hasbî" görev yapacak; vefat ettiği zaman evlâdından "tedrîse ehil" olan, müderrisliğe getirilecektir. Böylece Süleymaniye Müderrisliği, İsmail Efendi'nin evlâdının evlâdına geçerek devam ettirilecek; eğer ehil kimse bulunamazsa ulemâdan ders vermeye muktedir birisi müderris yapılacaktır. mütevellîlik görevi de aynı şekilde "hasbî" olarak İsmail Efendi'ye şart kılınmıştır. İsmail Efendi'nin vefatından sonra nesiller boyu evlâdının evlâdını takip edecek; salih ve yetişkin olan erkek evlâd veya torunu mütevellî olacaktır. Nesil ortadan kalkarsa, belde hakiminin görüşü ile inancına samimiyetle bağlı ve doğru bir kimse mütevellî tayin edilecektir.[990]

Medresenin, vakfiyesinde bahsedildiğine göre daha sonra gelir getirmesi için yapıldığı anlaşılan dükkânları vardır. Bunlardan bir tanesinin "Sened-i Hakanî"si vakıflar arşivindedir. Medrese arsası yerinde ve medreseye bitişik dükkâna 1338/1922'de 5.000 guruş kıymet biçilmiştir. Vakıflar İdaresi kontrolündedir. Zaten senedin veriliş sebebi, vakfın "mülhak vakıf" olduğu, vakfiyesi bulunmadığı için Evkâf Dairesi tarafından emaneten idare edildiği kaydedilmiştir.[991]

Süleymaniye Medresesi'nin ayakta tutulması için yapılışından çok sonraları destek çıkanlar da vardır. Ferit Paşa tarafından çeşme ve bir kısmının yıkılmasından bir yıl önce, Parlakzâde Hacı Mehmed Emin Efendi; Süleymaniye'ye sahip çıkar. Malından 2 bin guruşun, medresenin tamirine harcanmasını ölümünden önce vasiyet eder. Bu vasiyet de Şer'î Mahkeme kayıtlarına geçerek kesinlik kazanır. Mahkeme zabtının tutuluş tarihi 26 Şevval 1315/20 Mart 1898'dir.[992]

---

990 VGMA, ***DN:606***, s.13, 101. Ayrıca aynı vakfiyenin VGMA, ***DN:2234***, s.45-46'da 17.01.1983 tarihinde hazırlanmış onaylı transkripsiyonu bulunmaktadır.

991 VBA, ***K:16, Z:140.*** Sened, 27 Nisan 1338/1922 tarihlidir.

992 ***KŞS 134***, s.53.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. İsmail Efendi (Ö.1858)

Medresenin vakfiyesine göre bilindiği gibi ilk müderrisi Hasan oğlu İsmail Efendi'dir. İsmail Efendi, maddî bir karşılık gözetmeksizin "hasbî" olarak en az 16 yıl müderrislik ve mütevellîk yapar.

Onun müderris olduğu sıralar 1848'de Süleymaniye Medresesi'nin, 13'ü talebe, 10'u çömez olmak üzere 23 öğrencisi vardır. Kullanılan oda sayısı 14'tür.[993] İsmail Efendi'nin vefatı üzerine ise yerine, yine vakfiyeye uygun olarak oğlu Mehmed Efendi 22 Cemaziyelahir1274/7 Şubat 1858 tarihinde atanır.[994]

İsmail Efendi'nin vefat tarihini en geç; yerine oğlunun atandığı yıl (1858) olarak almak istiyoruz. Zaten dersiâm olan oğlunun tayin gerekçesi, babasının bu tarihten önce vefatıdır.

2. Mehmed Efendi (Ö.1882 ?)

Mehmed Efendi de babası gibi "hasbî" olarak müderrislik ve mütevellilik görevlerini üstlenir. Salnâmeden anladığımız kadarıyla Mehmed Efendi, 1300/1882 yılı öncesinde vefat etmiştir. Çünkü bu tarihte Süleymaniye Medresesi Müderrisi olarak Abdülkâdir Efendi gözükmektedir.[995] Bu durumda Mehmed Efendi, 24 yıla yakın bir süre maddî karşılık gözetmeden tedrîs ve tevliyet görevlerini yürütmüştür. Vefat ettiğinde ardına bıraktığı oğlu, babasının adını verdiği İsmail Bahri Efendi küçüktür. "Bâliğ" olup bizzat hizmeti görecek seviyeye gelinceye kadar bir başkasının müderris ve mütevellî olması gerekmektedir. Bu zat ise yukarıda sözü geçen Abdülkâdir Efendi'dir.

3. Abdülkâdir Efendi

1882 yılında Abdülkâdir Efendi, 40 talebeye Tasavvurât ve Dürrü'n-Nâcî derslerini okutur.[996] Fakat Süleymaniye Medresesi'ndeki görevi asaleten değil,"niyâbeten"dir. Hak sahibi durumdaki İsmail Bahri Efendi, yetişip-ehil hale gelinceye kadar olmak üzere Abdülkâdir Efendi, vakıf işleri (umur-ı vakıf) ve müderrislik hizmetini görmek üzere 20 Şevval

---

993 TUŞ, *aynı eser*, s.155.

994 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:544. KUTLU, *aynı eser*, s.83'te medresenin ilk müderrisinin Konya Müftüsü Aladağlı Ahmet Rüştü Efendi olduğunu yazmaktadır. Bu durum, hem vakfiyeye hem de tayinle ilgili vakıf kayıtlarına uygun düşmemektedir. Aladağlı Ahmet Rüşdü Efendi'nin ölüm tarihi 1326/1910'dur. Süleymaniye'nin açıldığı tarihlerde en fazla çocukluk çağında olmalıdır.(Bk.UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.45.)

995 *KVS 1300 H.*, s.56.

996 *KVS 1300 H.*, s.56.

1302/2 Ağustos 1885 tarihinde "irâde-i âliyye" ile atanır.[997] Bu naiblik görevinin onayıdır. Halbuki 1301 salnâmesinde yani tayin onayından bir yıl önce Süleymaniye Medresesi'nde müderris olarak Tavaslı Osman Efendi'yi görüyoruz. O zaman Abdülkâdir Efendi'nin müderrislik ve tevliyet görevi, fiilen bir yıl gibi sürmüştür.

4. Tavaslı Osman Efendi (1832-1916)

1883'te Süleymaniye Medresesi'nin müderrisi Tavaslı Osman Efendi'dir. 55 talebesine Celâl, İbn-i Melik, Tasavvurât ve Dürer derslerini okutmuştur.[998]

Osman Efendi, aslen Denizli'nin Tavas İlçesine bağlı Nikfer Köyü'nde doğmuştur. Mehmed Efendi[999] oğludur. İlk tahsilini köyünde gördükten sonra o zamanki önemli Osmanlı şehirlerinden olan Kahire, Şam ve Bağdat'ta çeşitli medreselerde okuyup icâzet alır. Elli yaşlarında Konya'ya gelmiştir. Geldikten bir yıl sonra da Süleymaniye'de müderrisliğe başlayan Osman Efendi, bu arada evlenerek Konya'ya yerleşmiştir. Fıkıhta üstün bir bilgindir. İstanbul ulemâsının çözemediği bir konuda bu şehre çağrılarak başarılı olduğu ve önceleri küçümsendiği halde sonraları saygı duyularak maaş bağlandığı nakledilmektedir.

Osman Efendi, bir çok talebe yetiştirmiş bir zattır. Nuzumlalı Mehmed Feyzi Efendi (ö.1914), Dülgerzâde Mevlüd Efendi, (ö.1941), Hadimli Mehmed Vehbi, Karapınar Müftüsü Hacı İsmail Efendi (ö.1932)[1000] bunlardan bazılarıdır. Konya'da zamanla teşekkül eden ve Ali Kemalî Efendi, Kambur Tevfik Bey, Filibeli Sıdkı Dede, Çumralı Hacı Hüseyin, Kıbrıslı Faik Bey, Balıkesirli Abdülaziz Mecdî ve Ayaşlı Şakir'in de katıldığı "bezm-i muhabbet"in müdavimlerindendir.[1001]

Osman Efendi'nin Süleymaniye Medresesi'ne tayini konusunda bir gariplik vardır. Kendisi 1883'ten beridir bu medresede müderristir. Fakat "irade-i âliyye" ile onayı 10 Şevval 1319/20 Ocak 1902'dedir.[1002] Onay gerekçesinde, özellikle atadan beridir hak sahibi durumunda olan İsmail Bahri Efendi'den büyük ve irşadda yetkili olmasından dolayı Osman

---

997 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:544.

998 ***KVS 1301 H.***, s.54.

999 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:544'te "Tavaslı Osman Efendi bin Mehmet" ifadesi geçmektedir. Babasının adı konusunda SURAL, ***aynı yer***, 27 Ocak 1976, s.3 ve UZ, ***aynı eser***, c.I, s.164'te verilen isim farklıdır. Son iki eserde Osman Efendi'nin baba adı "Cafer Ağa" olarak geçmektedir. "Mehmed Cafer" olma ihtimali gözönünde tutulmakla bereber, vakıf kaydını tercih ettik.

1000 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.175,194,206,254.

1001 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.169; SURAL, ***aynı yer***, 27 Ocak 1976, s.3.

1002 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:544.

Efendi'nin tercih edildiği belirtilmiştir. Ama aynı Hicrî tarihli(1319) salnâmede müderris bir başkası gözükmektedir. Bu arada onay gelmediği için ayrıldığını düşünebileceğimiz Osman Efendi, 1916 yılında vefat etmiştir. Kabri, Şems Mezarlığı'nda iken burası park yapılırken yok edilmiştir.[1003]

5. Hacı Emin Efendi

Süleymaniye Medresesi'nin 1901, 1903'te müderrisi Hacı Emin Efendi'dir. 48 talebesi[1004] bulunan bu Hacı Emin Efendi'nin hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır.[1005]

1907'de Süleymaniye Medresesi'nde bir başka "Tavaslı" kalmaktadır. Yalnız bu Tavaslı Hafız Ali Efendi, müderris değil "mukîm"dir. Medresenin bir odasını mekân olarak değerlendirmekte, asıl görev olarak da Karatay Medresesi'nin muidlik ve müderrisliğini yapmaktadır.[1006] Tavaslı Ali Efendi'nin mukîmliği, 1908'de; aynı yerden anlaşıldığına göre devam etmiştir. Bu durumda, medrese adını bile kendi adıyla aynılaştıran[1007] Tavaslı Osman Efendi, yaşadığına göre faal olmaya devam etmektedir. 1914'te Süleymaniye'de 50 talebenin bulunması[1008], sadece medresenin faal değil; aynı zamanda rağbette olduğunu ortaya koymaktadır.

Süleymaniye Medresesi, büyük bir ihtimalle Tavaslı Osman Efendi'nin vefatından sonra (1916), faaliyetine devam etmemiştir.

Vakfiye kısmında üzerinde durulan medreseye aid dükkânın, "Sened-i Hakanî"sinde, Evkâf İdaresi'nin 18 Kanunuahir 1338/31 Ocak 1922 tarihli cetvelinden bahsedilmektedir. Buradaki "**vakfiyesinin bulunmaması ve müderrisliğin inhilâline mebnî**"[1009] ifadesine dayanarak medresenin 1922'den önce faal olmadığını çıkarmak mümkündür. 1922 öncesi ise pekâlâ, Tavaslı Osman Efendi'nin vefatından

---

1003 SURAL, ***aynı yer***, 27 Ocak 1976, s.3; UZ, ***aynı eser***, c.I, s.164.

1004 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839; ***SNMU 1321 H.***, s.581.

1005 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.109, s.16'da Hattat Hafız Hacı Emin Efendi adında bir zat vardır. 1883 Konya doğumlu, Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi'den icâzet alarak medrese tahsilini tamamlayan Hacı Emin, 1916 yılında vefat etmiştir. İyi bir hattattır. Farsça'yı iyi derecede bilmektedir. Alâeddin Câmii'inde 3 yıl imamlık yapmış, hitabeti güçlü olan bu zatın, 1901'de müderrislik yapması veya salnâmede bahsedilenle aynı kişi olması mümkündür. Fakat hayat hikâyesinden bahsedenler, müderrislik yaptığı yolunda bir kayıt düşmemişlerdir.(Ayrıca bk.UZ, ***aynı eser***, c.I, s.117.)

1006 ***KŞS 155***, s.187 (Bk. Karatay Medresesi.)

1007 İbrahim Hakkı Efendi (KONYALI) Süleymaniye Medresesi'ne komşu olan Islah-ı Medâris (Paşa Dairesi bölümüne.bk.)'te okumuştur. Tahsil yılları Tavaslı Osman Efendi'nin hayatta olduğu sıradır. Onun için olacak eserinde özellikle "Davaslı Hoca Medresesi" tabirini kullanmaktadır.(Bk.KONYALI, ***Konya***, s.1129 2 no.lu dipnot.)

1008 ***KVS 1332 H.***, s.550.

1009 VBA, ***K:16, Z:140.***

itibaren başlatılabilir. O yıllar; aynı zamanda 1914 sonrası ve I.Dünya Harbi'nin savaşacak çağdaki insan gücümüzü yuttuğu sıralar olarak da senedin kaydına uygun düşmemektedir.

XXXVI. Şirvanlı / Şirvaniye Medresesi

A. Yeri

Ahmed Fakih Mahallesi'nde[1010] Nakiboğlu yolu üzerinde[1011], eski adıyla Sırçalı Mescid Mahallesi'nde idi.[1012]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Şirvanlı Veliyüddin oğlu Hacı Halil Efendi tarafından yaptırılmıştır. Hacı Halil Efendi, "büyük şeyhlerden"dir. Medresenin ilk müderrisi olan Halil Efendi, 1901'den sonra vefat etmiş[1013] ve Hacı Fettah Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Uzun kabir taşı kitabesi Halil Efendi'yi en iyi tanıtan belge durumundadır:

"Tarîk-ı Nakşibendî'den ismi ânın Halîlü'r-Rahmân/ Nâmına Şirvanî dirler kendisi kutbü'z-zamân/ Virir idi hem inâbe[1014] her kime isterse ol/ Sâdık idi her sözünde itmedi kizbi kabûl/ Ömrünü virme hebâya, Hakk rızâsın sen de bul/ Bağ-ı Firdevs'dir mekânı ana hiç şek ve şüphe yok/ Gelmedi misli cihanda böylece bir gönlü tok/ Zî-kerem şol ulu Hallâk rahmet itsün ana çok/ Tarih-i sinn-i hesâb (guref)[1015] dâr-ı nevcivân."[1016]

Şirvanlı Medresesi'nin yapım tarihi olarak 1860[1017] yılı gösterilmektedir. Bu tarih, vakfiyesinin onay yılıdır. Medresenin daha önce yaptırılmış olması mümkündür.

1010 ÖNDER, ***Maarif***, s.49; SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3.

1011 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 29 Temmuz 1974, s.4.

1012 ***KVS 1332 H.***, s.550; UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.118-119, s.45.

1013 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.118-119, s.46'da Hacı Halil Efendi'nin 1864 yılında vefat ettiğini yazmaktadır. Sanıyoruz bunu, mezar taşının son satırından ebced hesabıyla çıkartmıştır. Biz ebced hesabı ile mezar taşından bir sonuca varamadık. Fakat 1300,1301, 1319 H. salnâmelerinde müderris, hep Hacı Halil Efendi gözükmektedir. Üstelik ***KŞS 109***, s,102'de 17 Cemaziyelahir 1316/1898 tarihinde Şirvanî Medresesi talebesi ile "ricâli müslimîn" ve "Konya ulemâsından faziletlu Halil Efendi"nin şahitliğinden söz edilmektedir. Bu durumda Hacı Halil Efendi, bahsedilen yıllarda yaşamış ve 1901'den sonra vefat etmiştir, diyebiliriz.

1014 İnâbe, "günahlara tevbe edip Hakk yoluna dönme" anlamına gelse de buraya asıl "bir mürşide başvurup, tarîkata girme"yi kasdetmektedir.

1015 Guref= Çardaklar, köşkler anlamında Arapça bir kelime.

1016 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.118-119, Eylül 1948 Konya, s.45-46. (UYAR, Halil Efendi'nin mezar taşı kitabesini Osmanlıca metin halinde kaydederek kaybolmasına engel olmuştur.)

1017 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 29 Temmuz 1974, s.4.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese başlangıçta 11 hücreli bir hankâh olarak yaptırılmıştır.[1018] Kapısı üzerine konan kitabe, hem "hankâh" hem de "medrese" olarak kullanımının amaçlandığını ortaya koymaktadır: "Daire-i Rahmâniye/ Hankâh-ı Nakşîbendiye/ Medrese-i Şirvânîye"[1019]

Mimarîsi hakkında günümüze farklı bir bilginin ulaşmaması bulunduğu çevre ile de irtibatlı olarak, son dönem Osmanlı medreseleri tipinde inşa edildiğini düşündürmektedir. 11 hücrenin çevresine dizildiği, ortası avlu olan medresenin; kendine ait mescid, misafirhâne, ahır vb. yerleri ve talebe için gerekli bölümlerinin bulunması gerekmektedir.

Medrese, "sonradan harâp olmuş, yeri satılarak ev yapılmıştır."[1020]

D. Vakfiyesi

Vakfiyesi, 5 Şevval 1276/26 Nisan 1860 tarihlidir. Veliyüddin oğlu Hacı Halil Efendi tarafından tanzim ettirilmiştir. Yalnız Hacı Halil Efendi, sadece bina yaptırıp vakfederek kurumu, başının çaresine bakmaya bırakmamıştır. İşleyişini kolaylaştırmak, giderlerini karşılamak üzere 1500 guruşluk parayı da vakfetmiştir. Şartları şöyledir: Hankahta oturan, mütevellî olacak ve Nakşibendi Tarikatı Halidiye kolu usûlüyle "hatm-i hâcegân[1021] kıraet" edecek, ayrıca vakıf parayı çalıştıracaktır(istirbah). Paranın gelirinden 125 guruş "tevliyet" ve "meşîhat" vazifelerine verilecek, geri kalan mütevellî elinde saklanacaktır.

1018 VGMA, ***DN:583***, s.167, sıra No:146.

1019 ÖNDER, ***Maarif***, s.49.

1020 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 29 Temmuz 1974, s.4. ÖNDER, ***Maarif***, s.49'da medresenin "son yıllarda" (1951 öncesi) yıkıldığını kaydetmektedir. Şirvanlı Medresesi'nin harâb olup, satılarak ev yapılmak suretiyle özel mülkiyete dönüştürülmesinin 1924-1951 arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Medresenin, mülk olarak varlığına 1940'lı yıllar yeniden sahip olabilmek için Hacı Halil Efendi'nin torunlarından Vilâyet Baytar Müdürü Halil Bey'le, Sarraf Mehmed Vehbi çalışmışlardır. Her iki şahıs, vakfın mülkiyeti hakkında Kadastro Mahkemesi'nden karar çıkartıp, Temyizden tasdik almışlardır.(Bk.UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.118-119, s.47.) Fakat bu çalışma ile medresenin akibeti, yine özel mülke dönüşüp ev olmaktan kurtulamamıştır.

1021 "Hatm-i Hâcegân", DEVELLİOGLU, ***Lûgat***, s.406'da şöyle tanımlanır:"Nakşi Tarîkatı müridlerinin şeyh huzurunda diz çöküp fikrî ve nazarî mâsivâdan tecerrüd ederek şeyhle ve dolayısıyla Hakka vasl ile yönelip şeyhin işaretleri ile "Fatiha, İhlas, Elemneşrah" surelerini muayyen âdetlerde okuma".Hatm-i Hâcegân yapılırken dikkat edilecek hususlar şunlardır:**1.** Buhur yakılıp güzel kokular sürmek. **2.** "Hatmin sonunda ruhaniyet-i meşayıh-ı mezkûrînden teveccüh ve feyz itlimas edip, hatimde onların da ruhaniyetlerinin bulunduğuna inanmak " **3.** Duadan sonra tatlı cinsinden bir şeyler yemek, **4.** Zikir sırasında kalbî vukufa her zaman dikkat etmek, **5.** Her gün ikindi namazından sonra yapmak; eğer bu mümkün olmazsa haftada iki defa yapmak. **6.** Loş ışıklı veya ışıksız bir ortamı tercih etmek. (Bk.Zühdü ÜNAL, "Hatm-i Hâcegân'ın Fazileti", ***İslâm Mecmuası***, S.150, Şubat 1996 İstanbul, s.95.)

Vakfın tevliyeti ise, hayatta oldukça Halil Efendi'de olacak, vefatından sonra Amasya'da yatan mürşidi Ahmed Sıraceddin Efendi[1022] halifelerinden tefsir, dinî ilimleri okutmaya güç yetiren birisi şeyh ve mütevellî olacaktır. Zamanla şartlarını uygulamak mümkün olmazsa vakıf geliri fakir Müslümanlara harcanacaktır.[1023]

Şirvanlı Medresesi'nin para vakfına, sonradan katılanlar da çıkmıştır. Müderris Süleyman Salim Efendi'nin 1280/1864 tarihinde verdiği 500 guruş bunlardandır. İstanbul'da misafireten kalmakta olan Süleyman Salim Efendi, bu parayı Halil Efendi'nin vakfiye şartlarına uygun olarak vakfetmiştir.[1024]

E. Müderrisleri/Eğitim ve Öğretim

Vakfiyesi, ilk müderrisi ve işleyişinden anlaşılacağı üzere Şirvanlı, Konya'daki Paşa Dairesi'ne benzer medreselerdendir. Medrese öğretimi ile tarikat eğitimi beraber yürütülmektedir.

1. Hacı Halil Efendi (Ö.1903 ?)

İlk müderrisi, daha önce üzerinde durulan; medresenin de kurucusu Hacı Halil Efendi'dir Medresede kalan ve aynı zamanda mütevellî olan Halil Efendi, 1882'de 50 talebeye **Dürrü'n-Nâcî, Molla Câmî, İzhâr** ve **Hayâli** derslerini okutmuştur.[1025] Talebe miktarı ve ders adları 1883"te de aynıdır.[1026]

Hacı Halil Efendi'nin 1901, 1903'te de müderrisliğe devam ettiğini görüyoruz. Bu defa talebe miktarı 40 kişidir.[1027]

Halil Efendi, uzun bir süre müderrislik, mütevellîlik göreviyle birlikte Nakşibendi Tarikatı şeyhliği de yapmıştır. Mezar taşından anlaşılacağı üzere insanların tarikata girmesi konusunda izin "inâbe" verir

---

1022 Ahmed Sıraceddin, aslen Şekili(Rusya) iken Amasya'ya göçmüş bir zattır. Medrese eğitiminden sonra ehl-i tarîk olmuştur. Şekili, Şirvanlı halk tarafından tutulmuş, beldesinde şöhrete ulaşmıştır. Tarikat şeyhi olarak sevenleri, kendisine bolca hediye getirmiş, o da bu gelirle bir câmi, medrese, şadırvan, bir zâviye ve kendisine bir türbe yaptırmış ihtiyaçlara harcanması için para vakfetmiştir. Şair ve iki büyük divanı olan Ahmed Sıraceddin, Malatya'ya sürgün edildiği sıra vefat etmiş, müridleri Amasya'dan giderek tabutunu 7 gün omuzlarında yaya taşıyıp Amasya'daki türbesi'ne gömmüşlerdir. Şeyhin türbesini ziyaret usûlü konusunda anlatılan da dikkate değerdir. Ta'zim ve hürmette mübalağa olarak değerlendirilecek usûl şöyledir: Sevenleri, türbesinin giriş kapısından girerken büyük bir saygı vaziyeti alıp sürüne sürüne türbenin merdivenine gelip, basamaklarını öperek türbeye girer, sonra kapı etrafında yedi defa tavaf ederek ceplerindeki parayı, türbedâr tarafından konulan keseye dökerek çıkarlarmış.(Bk.UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.118-119, s.45-46.)

1023 VGMA, ***DN:583***, s.167, sıra No:146. Aynı vakfiyenin yeni harflerle transkripsiyonu ***DN:2235***, s.137'de bulunmaktadır.

1024 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.118-119, s.46.

1025 ***KVS 1300 H.***, s.56.

1026 ***KVS 1301 H.***, s.53.

1027 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839; ***SNMU 1321 H.***,s.581.

seviyededir. Onun için de sadece talebe ile değil halkla da iç içedir. Bu vesîle ile daha önce bahsedildiği gibi aslen Adana Vilâyeti-Mersin Sancağı Mecîdî Köyü'nden olup, Konya'da misafireten kalan "Evcizâde Mustafa Efendi" için mahkemede şahitlik yapmıştır.(1898). 1903'te veya daha sonra vefat ettiğini tahmin ettiğimiz Halil Efendi'nin yerine müderris ve tevliyet görevine İçilli Mehmed Efendi getirilmiştir.

Halil Efendi, döneminde Şirvanlı Medresesi'nde bir çok talebe yetişmiştir. Bunların meşhurlarından birisi de Hadimli Mehmed Vehbi Efendi'dir.[1028]

2. İçilli Mehmed Efendi (Ö.1911 ?)

Hacı Halil Efendi'den sonra Şirvanlı Medresesi'nin müderrisi İçilli Mehmed Efendi'dir.[1029] İlmi, fazîlet ve yüksek ahlâkıyla tanınmış birisi olan Mehmed Efendi, Şirvanlı'dan önce de müderristir.[1030] Vefatı üzerine Dersiâmdan İbralalı Mustafa Efendi'nin kayınbiraderi Abdullah Efendi tayin olunmuştur.[1031] Abdullah Efendi'nin tayin tarihi 28 Cemaziyelevvel 1329/28 Mayıs 1911 tarihindedir.[1032]Bu durumda en geç İçilli Mehmed Efendi, 1911'de vefat etmiş olmalıdır.

3. Abdullah Efendi

Abdullah Efendi, Şirvaniye Medresesi Müderrisliği vazifesi karşılığında yıllık 600 guruş tahsisat alacaktır. Tayin "buyruld-ı âli"sinden sonra tahsisatını alabilmesi için 15 Recep 1329/12 Temmuz 1911 tarihinde Muhasebe-i Umumiye İdaresine ilmühaber verilir.[1033]

1911'de göreve "müceddeden" getirilen Abdullah Efendi, Şirvanlı müderrisliğini ne kadar yürütmüştür, bilmiyoruz. Yalnız, Şirvanlı Medresesi; 1914 yılında açıktır ve 52 talebe okumaktadır.[1034]

1028 "Hadimli Hoca Mehmed Vehbi Çelik", ***Anıt***, S.11, s.2.

1029 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.1118-119, s.47.

1030 ***KVS 1300 H.***, s.57'de İçilli Hafız Mehmed Efendi adlı bir müderristen bahsedilmektedir. Bu müderris, 20 talebeye ***Tasdikât*** ve***İzhâr*** okutmuştur. Fakat salnâmede, medrese adı yoktur. ***KVS 1301 H.***, s.55'te aynı görevi yürüten İçilli Hafız Mehmed Efendi ile Şirvanlı'da 1319 H 'den sonra görev yapan İçilli Mehmed Efendi'nin aynı zat olduğunu sanıyoruz.

1031 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.118-119, s.47.

1032 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:4351.

1033 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:4351.

1034 ***KVS 1332 H.***, s.550.

XXXVII. Takva Dairesi / Yeni Daire Medresesi

A. Yeri

Tapu senedindeki tarife göre sağında yol[1035], solunda Ziyaiye Medresesi arsası, arkası yol[1036], cephesi yoldur.[1037] Tariflerden anlaşılacağı üzere Takva Medresesi, Şerafeddin Câmii batısındaki üçgen alanın İplikçi tarafında idi. Daha kestirme bir tarifle, "Tramvay Caddesi"nde bulunmaktadır.[1038]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medreseyi yaptıran, Gilisralı Hacı Ali Efendi'dir.[1039] Gilisralı Takva Hacı Ali Efendi, Küçük Daire (Gilisralı) Medresesi'nin müderrisi Osman Efendi'nin oğlu ve Takva Dairesi'nin de ilk müderrisidir. Hayatı hakkında daha önce bilgi verilmiştir.[1040]

Takva Ali Efendi, medresesini 1880'li yıllar yaptırmış olmalıdır.[1041] Medresenin, kuruluş tarihini netleştiren bir kaynağa henüz ulaşmak mümkün olmamıştır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Takva Medresesi, 611,32 m^2.lik bir alanı kaplamaktadır.[1042] Bu miktar, eğitim kurumu için ideal bir alan değildir. Zaten çevre itibariyle, kuşatılmış, merkezî bir yerdedir. Zemin mülkiyeti, Davud Ağa Vakfı'na aittir.

1035 Kroki çizimi ve tarife göre bu yol, Şerafeddin Câmii'nin batısındadır.

1036 Bu yol da krokiye göre, "Mekteb-i Sanayi Caddesi" yani Şerafeddin Câmii ile Mahkeme Hamamı arasından Alâeddin Caddesi'ne çıkan ara yoldur.

1037 VBA, ***K:16,Z:140***. Bahsedilen cephedeki yol,"Hükümet-Tramvay Caddesi" yani, Hükümet Konoğı'ndan Alâeddin Tepesi'ne çıkan Alâeddin Caddesi'dir. Yer tarifi, bir eksiği ile KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.20'de tekrar edilmektedir. ÖNDER, ***Maarif***, s.48'de bu medresenin İplikçi Câmii civarında olduğunu yazar. KONYALI, "İlim Merkezi Konya" ***aynı yer***, 21 Haziran 1975'te "Takva Hoca Medresesi"nin, Şerafeddin Câmii ve Mahkeme Hamamı yakınında, Sanayi Mektebi karşısında olduğunu belirtir. SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3'te "Yeni Daire Medresesi'nin yeri tesbit edilemedi" derken, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3'te Takva Dairesi yerinin İplikçi Câmii civarında olduğunu belirtir. Bunların ayrı medreseler olduğunu sanan SURAL, okunan ders, talebe sayısı ve müderris adındaki aynılığa dikkat etmemiş olmalıdır.

1038 ***KVS 1332 H.***, s.550.

1039 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.20. ***SNMU 1319 H.***, s.839'da banî ismi sadece "Ali Efendi" olarak verilmiştir. ÖNDER, ***Maarif***, s.48'de medresenin, Konyalı müderrislerden Takva Ali Efendi tarafından yaptırıldığını yazmaktadır. ***KVS 1332 H.***, s.550'de bânîsinin "Takva Efendi" olduğu yazılıdır.

1040 Bk.Küçük Daire Medresesi.

1041 ÖNDER,***Maarif***, s.48'de Takva Ali Efendi'nin medresesini 1870 yılında yaptırdığını yazmaktadır.Ali Efendi'nin doğum tarihi 1860'tır. Bu durumda 10 yaşında iken medrese yaptırmış olmaktadır. Aile olarak varlıklıdırlar. Ama yaş olarak bu tarih çok erken gözükmektedir. Kendi eğitimini de tamamladıktan sonra olsa olsa 20 yaşından itibaren, o da şöhretli ve varlıklı bir müderris olan babası Osman Efendi'nin desteği ile medresesini kurmuş olmalıdır. Fakat bu tahminler, medreseye niçin "Gilisralı" ismini hatırlatan bir adın verilmediğini izah etmemektedir.

1042 VBA, ***K:16, Z:140***. Takva Dairesi'nin Tapu Senedi'ne ekli krokisi.

Diğer adıyla Yeni Daire'nin, mimarîsi hakkında açıklayıcı bir bilgiye sahip değiliz. İplikçi-Şerafeddin Câmileri ile Sanayi Mektebi üçgeninde, son dönem Osmanlı medreseleri tipinde, kerpiç odalardan müteşekkil olmalıdır. Müştemilâtı 13'tür.[1043] Cephesi (girişi) güneyde, üçgen bir avlu etrafına dizilmiş odalardan meydana geldiğini sanıyoruz. Müştemilât içinde verilen sayıya göre 12'si talebe odası, biri dershâne olmalıdır. Beraber yıktırıldıkları[1044] ve vakıf arsası üzerine kurulduğuna göre Davud Ağa Mescid'ini; başlangıçta Takva Medresesi hizmetinde görmek mümkündür.[1045]

D. Vakfiyesi

Takva Medresesi'ne ait bir vakfiye henüz bulunabilmiş değildir. Fakat yukarıda bahsedildiği üzere medrese, Davud Ağa Vakfı arsası üzerine yapılmıştır. Vakıf olarak, "mazbûten Evkaf Müdiriyeti tarafından idare olunmakta iken hedm idilüb tesviye-i tarîkdan arkada kalan medrese arsası olarak idare edildiği.."[1046] 1926'daki Tapu Senedi'nde bildirilmektedir. Demek ki kuzey ve güneyinden geçen yollarla birlikte medrese iki taraftan yıkılıp arsa haline getirilmiştir. Aynı yerde verilen bilgiye göre 400 guruşluk geliri(varidatı) vardır. Arsa olarak kıymeti ise 5.000 guruştur.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Gilisralı Ali Efendi (Ö.1936)

Takva Medresesi'nin bilinen ilk ve son müderrisi, Gilisralı Takva Ali Efendi'dir.

1882'de 30 talebeye, Molla Câmî ve Mülteka derslerini okutmuştur.[1047] Ertesi yıl yani 1883'te de dersler ve talebe miktarı yönünden bir fark yoktur. Aynı dersleri, Takva Efendi, 30 talebeye okutmaya devam etmiştir.[1048] 1901, 1903'te talebe miktarı yönünden

---

1043 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.20.

1044 ÖNDER, ***Maarif***, s.48; aynı yazar, ***Mavlânâ Şehri***, s.231. ÖNDER burada, medrese ve mescidin 1919 yılında birlikte yıktırıldığını yazmaktadır.

1045 Ebubekir Sami Paşa veya Islah-ı Medâris ile Sanayi Mektebi arasında bu mescid, daha sonra çekişme konusu olmuştur.(Bk.Islah-ı Medâris.)

1046 VBA, ***K:16,Z:140.***

1047 ***KVS 1300 H.***, s.56. Bu salnâmede medrese adı: "Yeni Daire", müderris adı: "Takva Efendi"dir.

1048 ***KVS 1301 H.***, s.54.

farklılık vardır. Bu tarihlerde Ali Efendi, 40 öğrenciye ders vermektedir.[1049] Medresenin 1914'te 41 talebesi bulunmaktadır.[1050]

Takva Medresesi'nin faaliyetine ne zamana kadar devam ettiği tesbit edilememiştir. Fakat Gilisralı Ali Efendi, 1936'da vefat ettiğine göre; medrese en azından yol çalışmalarının yapıldığı yıllara kadar (1919-1923?) faal olmalıdır.

XXXVIII. Taşkapu/Musâhib Mustafa Paşa Dârü'l-Hadis Medresesi

A. Yeri

Karakurt Mahallesi'nde, eski Barut Fabrikası bitişiğindedir.[1051] Burası Eski Buğday Pazarı civarındaki Mümtaz Bahri Koru Verem Dispanseri'nin karşısında[1052], Necati Bey İlkokulu'nun kıble tarafında idi. "Taşhan" adıyla, son zamanlara kadar varlığını sürdürmüştür.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Musâhib Mustafa Paşa (ö.1686), yaptırmıştır. Osmanlı Sultanı IV.Mehmed'in kızlarından Hatice Sultan'ın eşi olan[1053], "Musâhib-i Şehriyârî"[1054] Mustafa Paşa, Şeyh Ahmed Efendi'nin oğludur.[1055] IV.Mehmed devrinde ikinci vezirliğe kadar da yükselmiştir. Bir ara Kaptân-ı Deryâlık ve Mora Seraskerliği görevlerini de yapan Mustafa Paşa, 1686'da İstanbul'da vefat etmiştir. Aslen Bolu'lu[1056] olan Musâhib Mustafa Paşa, ilim-irfan sahibi bir zattır. Konya'da birçok hayır eseri bulunmaktadır.

1049 ***SNMU 1319 H.***, s838-839; ***SNMU 1321 H.***, s.581. Bu salnâmelerde müderris ve bâni adı; Ali Efendi'dir. Medrese ise artık "Takva Dairesi" olarak kayda geçmiştir. Yalnız 1319 salnâmesinde "Yeni Daire" adı bulunmadığı gibi, 1300 ve 1301 H.Konya Salnâmelerinde de"Takva Dairesi" adı yoktur. Çünkü ikisi da aynı medresedir. Öncekilerdeki müderris adı, sonraki salnâmeye medrese ismi olarak geçmiştir.

1050 ***KVS 1332 H.***, s.550.

1051 ***SNMU 1319 H.***, s.840; KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, s.83. Fabrikaya, "Güherçile Fabrikası" veya "Fabrika-yı Hümayûn" da denilmektedir.

1052 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 29 Ağustos 1974, s.3; SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3. Nitekim ***KVS 1332 H.***, s.550'de yeri, "Buğday Pazarı cenûb cihetinde" şeklinde tarif edilmiştir.

1053 Semavi EYİCE, "Aziziye Câmii", ***DİA***, c.4, s.347.

1054 Musâhib; Arapça sohbet eden, edici demektir. Bilgi sahibi, sözünden, sohbetinden faydalanılan veya zarif, nüktedan, hazır cevap kimselerden seçilir ve padişahların maiyetinde bulunurlardı. Musâhib olarak Mustafa Paşa, tanınmış bir şahsiyettir. Bk.PAKALIN, ***aynı eser***, c.II, s.583.

1055 ***KŞS 27***, s.76'daki "temessük"te (bir çeşit 'alındı-verildi' belgesi, senedi), "tarafımızdan ba'zı hayrata sarf olunmak üzere fazîletlû pederimiz Şeyh Ahmed Efendi'ye hazinemizden bi'd-defeât teslim olunan yalnız otuzbeş kise ile.." ifadesi yer almaktadır. Buna göre Mustafa Paşa'nın, vakfiyesinde "tağyîr ve tebdile" bile yetkili kıldığı "mütevellîsi"yle yakınlık derecesini de anlamış oluyoruz. Aynı zamanda Konya ile irtibat sebebi de böylece ortaya çıkmaktadır.

1056 İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, ***Osmanlı Tarihi***, c.4/2, Ankara 1983, s.263,587.

Dârü'l-Hadîs'i hayır eserlerinden biridir. 1092 H./1681 yılında, satın alınan (mülk-i müşterâ) arsası üzerine yaptırılmıştır.[1057]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese, Hadis ilmi okutulmak üzere 14 oda ve bir dershâne olarak yapılıp vakfedilmiştir.[1058] Vakfiyesinde mimarî özellikleri ile ilgili başka bilgi bulunmamaktadır. Fakat, Hadis öğretimi yapan bir ihtisas medresesi olarak bütün gerekli kısımlarının bulunduğunu sanıyoruz. Çünkü sayılı zengin vakıflardan birisi olarak, mescid[1059], misafirhâne, ahır, helâ, çeşme vb. kısımlarının sayılmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Ama vakfiyesinde, gelirden 5 akçenin Dârü'l-Hadis "su yolcusuna" verilmesi, koşulan şartlar arasındadır. Demek ki, özel olarak medreseye su getirtilmiştir.

Lâle Devri'nde iki katlı olan medrese, iki defa tamir edilmiştir.[1060] 1848'de 12 odalı hale gelen medrese[1061] 1908'de "mevcûd ve mamûr"dur. İçinde, "talebe-i ulûm" kalmaktadır.[1062]

Taşkapı Medresesi'nin son durumu mimarî varlık ve müştemilât olarak 19 Mart 1927'de tesbit edilmiştir. Buna göre dolma 23 oda, zeminde (tahtanî) bir ahır, avlu ve mescidi bulunmakta, 2475 m^2-lik bir alanı kaplamaktadır.[1063]

Bu durumda, ilk yapılışında 14 oda bir dershânesi olan medrese; sonraki tamir veya ihya çalışmalarında yeni odalar eklenerek büyütülmüştür. Mescid ve ahırı baştan beri varsaysak bile yeni talebe odalarının eklendiği bir vakıadır. Bu durum aynı zamanda medreseye gelir getiren kaynakların güçlülüğünü ve son zamanlara kadar korunduğunu ortaya koymaktadır.

Taşkapı Medresesi, ortada geniş bir avlu; kıyılarda avluya açılan kapıları bulunan odalar halinde son yıllara kadar varlığını korumuştur. Cumhuriyet devrinde iş hanı (Taşhan), at arabaları garajı[1064] olarak da

---

1057 ***KŞS 27***, 75; ***KVS 1332 H.***, s.551.

1058 ***KŞS 27***, s.75. ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.227'de 1087 H./1676 M.de yaptırıldığını yazar.

1059 MTSA, ***Ada:97,Parsel:6***, Umumî Mahalle no:457 no.lu dosyada Evkaf Müdiriyeti'nin "Kadastro Riyaset-i 'Alisine" yazdığı 14 Mart 1927 tarihli bir yazı bulunmaktadır. Bu yazıya göre medresenin içinde bir değil iki mescidin 1927'de var olduğunu anlıyoruz. Yazı şöyledir: "Karakurt Mahallesi'nde vâki' Taş Medrese derûnundaki **yazlık** ve **kışlık mescidlerinin** medreseden **tefrîkını** hâvî bir kıt'a krokinin tanzim ve irsâline müsâ'ade buyrulması ma' el-ihtiram rica olunur efendim."

1060 KÜÇÜKDAĞ, ***aynı eser***, s.50.

1061 TUŞ, ***aynı eser***, s.155.

1062 ***KŞS 115***, s.190.

1063 MTSA, ***Ada:97, Parsel:10***'da bulunan dosyadaki "Kadastro Tahrîr Varakası"ndan. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, s.83, Aded-i Umumî:2643'te medrese ile mescid aynı sınırlar içinde kayıtlıdır. Ayrıca kabristan da buraya sınırdır.

1064 SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3.

kullanılan bu Osmanlı medresesi, son örneklerden birisi olarak maalesef korunamamıştır. Özel mülke dönüşen[1065] medrese binası, 1993'te üzerinden yol geçirilerek tamamen ortadan kaldırılmıştır.

D. Vakfiyesi

Önce de belirtildiği gibi, Musâhib-i Şehriyâri Mustafa Paşa, Konya'da bir hayli hayır eseri yaptırmıştır. Onun için de bir çok vakfiyesi bulunmaktadır.[1066] Demek ki, hayır eserlerini bir defada değil, peyder pey yaptırmış her defasında da ayrı vakfiye yazdırıp onaylatmıştır. Burada incelemeye alınan vakfiye, 15 Rebiülahir 1093 H./23 Nisan1682 tarihli olanıdır.[1067]

Uzun bir dua kısmından sonra esas kısma geçilir. Musâhib Mustafa Paşa, ulemâdan Receb Halife oğlu Şeyh Ahmed Efendi'yi mütevellî, İsa Efendi oğlu Müderris Hüseyin Efendi'yi kendine vekil tayin eder. Buna göre, At Pazarı[1068] kapısı dışında "Kanlı Göl"[1069] diye anılan araziye bazı eserler yaptırır. Ki Kanlı Göl, padişah tarafından kendisine mülk olarak verilmiştir. Mustafa Paşa da dört tarafı yol olan bu alanda kendi malı ile bir çifte hamam (erkek-kadın), bir Debbağlar Hamamı, hamama bitişik 57 oda, bir ahır, bir samanhâneden oluşan "Han-ı Cedîd" denilen Bezirgânlar Hanı, bu handan önce ve hana yakın yaptırdığı "fevkanî" camii[1070] altına 6

1065 Taşkapı Medresesi, önce vakıflardan Özel İdare'ye mülk olarak geçmiştir. (Bk.MTSA, ***Ada:97,Parsel:10***. 19 Mart 1927 tarihi itibariyle.) Sonra Özel İdare'nin bir çokları gibi burasını da sattığını görüyoruz. Medresenin son müderrisi Nuzumlalı Mehmed Efendi'nin oğlu İsmail Hakkı Bey (NUZUMLAER), Taş Kapı Medresesi'ni Özel İdare'den satın almıştır.(Bk.UZ, ***aynı eser***, c.I, s.176.) Daha sonra ise aynı yer mülk olarak İsmail Hakkı Bey'in evladı Nuzumlalı mühendis Yavuz NUZUMLAER'e geçmiştir.(Hasan ÇOPUR'un 25 Temmuz 1995 tarihli görüşmede verdiği bilgiye göre.)

1066 KONYALI, ***Konya***, s.326'da Mustafa Paşa'nın Konya ve köylerindeki hayır eserleri için hazırlattığı beş vakfiyesinin bulunduğunu; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.250,312 (1 ve 4 no.lu dipnotlar)'de 6 vakfiyesinin olduğunu yazmaktadır.

1067 ***KŞS 27***, s.74-76. Vakfiye ana metin olarak; üstündeki dua, tasdik, bitimindeki şahid satırları hariç 91 satırdır. Ayrıca vakfiye altında 12 satırlık, 21 Cemaziyelahir 1093 H./1682 tarihli "Temessük" belgesi bulunmaktadır. İstanbul'da tasdik edilmiştir. İki ana bölümden meydana gelen vakfiyenin ilk kısmı, vakıf eserlerin dökümünü vermekte ve 1681 yılı öncesine ait durum tesbiti yapmaktadır. Medresenin yapıldığını anlatan kısım ise, mütevellî tarafından yetkisine dayanarak eklenmiş, harcama tarzını belirleyen bölümdür.

1068 Kapu Câmii kıblesindeki geniş alanda At Pazarı bulunmaktadır. Kapu Câmii, At Pazarı'na geçilen kapı yakınında yapıldığı için bu adı almıştır.

1069 Burada bahsedilen Kanlı Göl, Söylemez'in Tekkesi altındaki gölcük(Muhacir Pazarı-Sahib Ata Külliyesi arası) değildir. Aziziye Câmii kıblesindeki mevkiidir. Ahmed Efendi Hamamı ve ön tarafına rastlamaktadır. Boynu vurulanların kanı, hamam yerindeki su birikintisine aktığı için "Kanlı Göl" denilmiştir.(Bk.KONYALI, *Konya*, s.1070.) Bu alan anlaşıldığı kadarıyla içinde Aziziye, Ahmed Efendi Hamamı ve çarşısının da bulunduğu adayı kaplamaktadır.

1070 Musâhib Mustafa Paşa'nın, altında dükkânlar bulunduğu için "Yüksek Câmii" denilen bu câmisi 1284/1867'de yanmıştır. Yerine vakıf gelirleri ile birlikte Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Vâlide Sultan'ın da maddî yardımları ile şimdiki **Aziziye Câmii**

dükkân, yine hamama bitişik 1 şerbetçi dükkânı ile üstünde 1 kahvehâne ve 3 adet mahzen, bir kahve kavrulup-satılan dükkân (tahmîs); yine daha önce yaptırdığı Kervansaray Hanı avlusunda 10 dükkânı vakfetmiştir. Bütün bunların geliri, Yüksek Câmii görevlileri ve masraflarına, Şekerfurûş Mahallesi'nde yaptırdığı mescid ve muallimhânenin imam ve muallimine, Debbağlar Mescidi imamı, At Pazarı içindeki mescid imamı ile ikisi köylerde, diğerleri Konya mahallelerindeki toplam 15 çeşmenin bakım ve tamirine, su yollarına harcanacaktır. Bu şartlar, 1681 yılı öncesine aittir. 1681'de Mustafa Paşa, Dârü'l-Hadis'ini inşa ettirir. "Kayd-ı hayat" şartıyla mütevellî tayin edilen ve vakfın kayıt ve şartlarını değiştirmeye yetkili kılınan Şeyh Ahmed Efendi, vâkıfın da görüşünü alarak şu şartları ilâve eder: Hamamların geliri, Dârü'l-Hadîs'e tahsis edilecektir. Her yıl toplanan gelirden 3 akçe tamircisine, 1 akçe bevvâbına, 5 akçe su yolcusuna verilecek; geri kalanın yarısı müderrise, diğer yarısı da Dârü'l-Hadîs'te gece-gündüz kalan talebeye eşit miktarda paylaştırılacaktır. Eğer medrese yıkılıp, tamiri mümkün olmazsa gelir, Müslüman fakirlerden "talib-i ilm" olanlara verilecektir. Câmi, mescid ve çeşmeler için yapılacak harcama, önceki vakfiyelerine göre yapılacaktır.

Dârü'l-Hadis'in müderrisi, vefatına kadar Halil Efendi'dir. Halil Efendi'den sonra ise Şeyh Ahmed Efendi'nin oğullarına, oğul nesli biterse oğullarından olma kızlarının oğullarına nesilden nesile tahsîs edilecektir. Ders vermeye muktedir ve müderrisliği hakeden evlat olduğu sürece bu böyle devam edecektir. Eğer hakeden evlat çıkmazsa, şer'î hakim görüşü ile lâyık olana verilecektir. Evlatlardan müderris olan, tatil günü dışında özürsüz bir gün dersten ayrı kalmayacaktır. Eğer bu şarta uyulmazsa, terk ettiği günlerin ücreti verilmeyecek, aynı suçu tenbihe rağmen işlemeye devam ederse görevden atılacaktır.

Ayrıca vakfiyenin sonuna doğru Ahmed Efendi'nin yetkilerini pekiştirici cümleler eklenmiştir. Buna göre Ahmed Efendi, bütün vakıflardaki görevlilerden, haketmeyenleri "azl ve nasb"a yetkilidir. Vefat edince bu yetki; kaldırılacak, dolayısıyla yerine geçen mütevellîde devam etmeyecektir.[1071]

---

yapılmıştır.(Bk.KONYALI, ***Konya***, s.326; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.251; EYİCE, "Aziziye Câmii", ***aynı yer***, c.4, s.347.)

1071 Burada Şeyh Ahmed Efendi'ye duyulan fevkalâde güven, vakfiye ile birlikte tescil ettirilmiştir. Fakat aynı güvenin, sonrakilere duyulamayacağı için yetkilere kayd-ı hayat şartı eklenmiştir. Vâkıf, haksız da değildir. Zira, vakfiye şartlarına, üzerinden yarım asır geçmeden uyulmamaya başlandığını görüyoruz. Musâhib Mustafa Paşa Vakfı'nın mütevellîsi, yarım hisse olan kendi ücretini aldığı gibi, diğer yarım hisseyi de ele geçirir. Vakfiye şartlarına aykırı iş yapmaya kalkışır. **Bezirgân Hanı** demekle

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Medrese, isminden ve vakfiyesinden anlaşılacağı üzere başlangıçta bir ihtisas medresesidir. Burada Hadis ilmi tahsil edilecektir. Onun için de her fırsatta ilim öğrenmeye teşvik vardır. Müderrise verilen ücretin, medresede gece-gündüz kalan öğrencilere üstelik eşit miktarda dağıtılması bunlardandır. Ayrıca vakfiyeye, başka vakfiyelerden farklı bir hüküm konmuştur. Buna göre, bütün binalar yok olup, tamiri mümkün olmazsa vakıf gelirleri; Müslüman fakirlerden ilim öğrenmek isteyenlere verilecektir. Vâkıf, son demde de ilmi ve ilim yolcularını kollamayı düşünmüştür.

Musâhib Mustafa Paşa Dârü'l-Hadisi'nin ilk müderrisi bellidir: Halil Efendi. Halil Efendi'den sonra ise mütevvelînin evlatlarına, evlâdiyet üzere tedris işi şart kılınmıştır. Yalnız onda da bazı kuralların konulmasına dikkat edilmiştir. Başta ders vermeye ehil olmak, görevini aksatmamak, aksatırsa ikâzdan sonra görevden atılmak..gibi. Bu şartlar, elbette büyük gelirler ortaya konularak devamlılığı sağlanmak istenilen medresenin kontrolü içindir. Nitekim medrese; vezir olan vâkıfı, ilk saygın görevlileri ortadan kalktığı halde asırlarca devam etmiştir. Nesilden nesile aktarılarak, yaklaşık iki buçuk asıra yakın ayakta tutulması kurumun devamlılığı açısından önemli bir olaydır.

Fakat zaman içinde medresenin müştemilâtında olduğu gibi eğitim seviyesinde de bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Son zamanlarda okutulan derslerden anlaşılabileceği üzere medrese, artık bir Hadis Fakültesi değildir. Normal medrese eğitimi vermektedir. Talebe sayısında da iniş-çıkış yaşanmıştır.

Meselâ 1848'de medresenin 2'si talebe 12'si çömez toplam 14 öğrencisi vardır.[1072] 1882'ye gelindiğinde ise talebe sayısı iki kat artarak 30 olmuştur. Bu tarihte müderris olan Hacı Ahmed Efendi, **Celâl** ve **Molla Câmî** derslerini okutmaktadır.[1073]

1. Nuzumlalı Hacı Ahmed Hamdi Efendi (Ö.1901)

1883 yılında da "Taşkapu Dairesi"nin müderrisi, Hacı Ahmed Efendi'dir. Talebe miktarı ile okuttuğu derslerde bir değişiklik olmamış[1074], aynı minvâl üzere eğitime devam etmiştir.

---

tanınan büyük hanı ve diğer dükkânlarını gelişi-güzel kiraya verir, ücretlerini peşin alarak kendi işlerine sarfeder. Neticede de vakfın harâb hale gelmesine sebep olur. Bunun üzerine Vakıf Nâzırı; Konya Valisi'ne emir yazılması, şer'î marifetle hesabının görülmesi isteği ile dilekçeyle müracaat eder. Tarih, 23 Şevval 1142/ 1730'dur. (Bk.BOA, ***Cevdet Evkaf II***, 23.L.1142. Sıra no:12798.)

1072 TUŞ, ***aynı eser***, s.155.

1073 ***KVS 1300 H.***, s.55.

1074 ***KVS 1301 H.***, s.53.

Mustafa Efendi'nin oğlu olan Hacı Ahmed Hamdi Efendi, Seydişehir'in Nuzumla Köyü'nde doğmuştur. İlk tahsilden sonra Konya'ya gelip burada Konya Müftüsü Abdullah Vahdi Efendi'de okuyarak icâzet almıştır. Sonra imtihana girerek kazanıp Taşkapu'da müderrisliğe başlamıştır.[1075]

Taşkapu'da 20 yıla yakın çalışan Hacı Ahmed Efendi, son müderrislik görevini 1903 yılında yapmıştır. 20 talebesi vardır.[1076] Bu sıralar vefat etmiş, Hacı Fettah Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.[1077]

İlmi ile âmil, fazîletli bir zat olan Ahmed Efendi'nin vefatından sonra ardına iki oğlu kalmıştır. Nuzumla Köyü, 1271 H./1854 M. doğumlu Mehmed Efendi büyük; aynı yerde 1274 H./1857 M. doğumlu Hacı Abdullah Efendi küçük oğludur.

2. Nuzumlalı Mehmed Feyzi Efendi (1854-1914)

Mehmed Efendi, babası vefat edince yerine atanmak için müracaat eder. Aslında 15 Recep 1310/2 Şubat 1893 tarihli beratla Dârü'l-Hadis'in müderrisliğine mutasarrıftır. Müracaatından sonra beratını gösterir. Ardından "Meclis-i İlmî" teşekkül ettirilir. Komisyon Başkanı, Müftü Ahmed Rüşdü Efendi'dir. İmtihan sonunda; hizmeti ifaya ehil görülen Mehmed Efendi, babasının yerine 1908'de tayin edilir.[1078]

Mehmed Efendi, ilk öğrenimden sonra, babasında okuyarak icâzet almıştır. 1914 yılında medresede 63 talebe okumaktadır.[1079] Aynı yıl vefat eden Mehmed Efendi, Hacı Fettah Mezarlığı'nda babasının yanına gömülmüştür. İki kızı, üç oğlu olan Mehmed Efendi, bir çok talebe yetiştirmiştir.[1080]

1914'ten sonra medresenin faal olup-olmadığını tesbit mümkün olmamıştır. Fakat Musâhib Mustafa Paşa Vakfı (diğer adıyla Şeyh Ahmed Efendi)'ndan ücreti verilmek üzere Aziziye Câmii Dersiâmlığı'na 9 Zilkade 1336/1918 tarihinde Hacı Mustafa Şükrü Efendi atanır.[1081] Mustafa Şükrü Efendi'nin, vakıftan aylığı 700 guruştur. Şu halde vakıf, yönetim değişinceye kadar faal olmaya devam etmiştir

---

1075 UZ, *aynı eser*, c.I, s.175.

1076 ***SNMU 1321 H.***,s.582. ***SNMU 1319 H.***, s.840-841'e göre aynı müderris, 1901 yılında da aynı miktarda talebeyi okutmuştur.

1077 KONYALI, ***Konya***, s.370; UZ, *aynı eser*, c.I, s.175. Hacı Ahmed Efendi, Av.Mehmed Ali UZ'un kayınpederinin dedesidir. (Bk.*aynı yer*.)

1078 ***KŞS 115***, s.190.

1079 ***KVS 1332 H.***, s.551.

1080 UZ, *aynı eser*, c.I, s.175-176. UZ, aynı yerde, kayınpederinin babası olan Mehmed Efendi ile birlikte aile seceresini de vermiştir.

1081 MMA, ***Hazine-i Evrak***, DN:220/1.

XXXIX. Tevfikiye / Karahüyüklü Medresesi

A. Yeri

Kürkçü Mahallesi'nde Eski Sipahi Pazarı Sokağı'nda[1082], "İnas Mektebi civarında" idi.[1083] Üç tarafı yol ve müderrisinin evi ile çevrilidir.[1084]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Tevfikiye Medresesi, Karahüyüklü Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır.[1085] Yapım tarihi 1295(1878)'tir.[1086] Medrese, 1898'de açık olduğuna göre[1087], incelediğimiz döneme kadar yaklaşık çeyrek asırdır faal bulunmaktadır.[1088]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Tevfikiye Medresesi'nin mimarîsi hakkında açıklayıcı bir bilgiye sahip değiliz. Fakat son devir Osmanlı medreseleri tipinde olmalıdır.

Müştemilâtı, Merkez Emlâk Esas Defteri'nde verilen bilgiye göre 16'dır.[1089] Burada ayrıntı verilmemiştir. 16 rakamının içinde talebe odaları, dershâne vb. kısımların bulunduğu açıktır.[1090]

D. Vakfiyesi

Vakıfları ve vakfiyesinin varlığı hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Karahüyüklü Mehmed Emin Efendi

Tevfikiye Medresesi'nin bilinen tek müderrisi, Mehmed Efendi'dir. Aslen Karahüyüklü (Konya) olan Mehmed Emin Efendi, sözüne itibar edilen birisidir. Hüseyin Efendi'nin oğludur.[1091]

1082 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.49; ***SNMU 1319 H.***, s.840-841; SURAL, ***aynı yer***, 6 Ağustos 1975, s.3. ÖNDER, ***Maarif***, s.52'de "Konya'nın Alâeddin Tepesi civarında" olduğunu yazar. ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 24 Eylül 1974, s.3'te Tevfikiye Medresesi'nin "Eski Dellâl Pazarı civarında" bulunduğunu belirtir.

1083 ***KVS 1332 H.***, s.550. Bilindiği gibi İnas(kız) Mektebi, Nalıncı(Nizamiye) Medresesi ile aynı yerdedir. Dolayısıyla Tevfikiye (Karahüyüklü=Karayüklü) Medresesi, şimdiki Tekel Binası ile İplikçi arasında bulunuyordu.

1084 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.49.

1085 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.49; ÖNDER, ***Maarif***, s.52; ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 24 Eylül 1974, s.3. ***SNMU 1319 H.***, s.841'de bânî, "ahali" olarak gösterilmiştir. Medresenin, bir çoklarında olduğu gibi Mehmed Efendi'nin katkı ve rehberliğinde halk yardımı ile tamamlanmış olması mümkündür.

1086 ***KVS 1332 H.***, s.550.

1087 ***KŞS 109***, s.196.

1088 ÖNDER, ***Maarif***, s.52'de "1900 yıllarında"; ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 24 Eylül 1974, s.3'te "1900'de" yaptırıldığını yazarlar.

1089 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.49.

1090 ÖNDER, ***Maarif***, s.52'de 11 oda ve 1 dershaneli olduğunu yazar.

1091 ***KŞS 109***, s.96.

Medresesini Konya merkezinde yaptırarak, ilk müderrisi de olan Mehmed Emin Efendi; 1901'de 18 talebeye ders okutmuştur.[1092] Aynı müderrisin 1903'teki talebe miktarı ise 8'dir.[1093]

Medrese, 1914 yılında açıktır ve 20 talebesi bulunmaktadır.[1094]

Fakat Mehmed Efendi, medresesinde göreve ne kadar devam etmiştir, bilmiyoruz. Yalnız medrese, 1928 yılında istimlâk edilmiş[1095], "yıktırılarak yerine başka bina inşa olunmuştur."[1096]

XL. Yağlıtaş Medresesi

A. Yeri

Bordabaşı Mahallesi[1097], Uluırmak Caddesi[1098], Yağlıtaş mevkiinde[1099], Mehmed Âkif İlköğretim Okulu(Hakimiyet-i Milliye İlkokulu) karşısında, Boncuk Câmii bitişiğindeki hanın bulunduğu yerde idi.[1100] Medresenin karşısında, ilkokul yapılmadan önce kabristan (Yağlıtaş) arsası bulunmaktadır.[1101]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Bulunduğu yerden dolayı, Yağlıtaş adını alan medreseyi yaptıran, Çumralı Hacı Hüseyin Efendi'nin babası Hacı Abdurrahman Efendi'dir. 1305 H.(1888) yılında inşa edilmiştir.[1102] Medresenin aynı zamanda bilinen ilk müderrisi olan Hüseyin Efendi, Hacı Abdurrahman Efendi'nin oğludur. Medresesi için iki dükkân vakfetmiştir. Demek ki varlıklı bir zattır.

1092 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841.

1093 ***SNMU 1321 H.***, s.581.

1094 ***KVS 1332 H.***, s.550.

1095 ÖNDER, ***Maarif***, s.52.

1096 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 24 Eylül 1974, s.3.

1097 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:5846. ÖNDER, ***Maarif***, s.52'de Samanpazarı civarında olduğunu yazar. Aynı bilgi, ***Mevlânâ Şehri***, s.233'te tekrar edilmiştir.

1098 ***KVS 1332 H.***, s.551.

1099 VGMA, ***DN:606***, s.317.

1100 SURAL, ***aynı yer***, 5 Ağustos 1975, s.3. Aynı yerde Boncuk Câmii'nin sol bitişiğinde Yağlıtaş adlı bir Kadirî Tekkesi de vardır. SURAL, son şeyhi, Çerezci Mustafa olan bu tekke ile ilgili bazı olay nakillerinde bulunur.(Bk.SURAL, ***aynı yer***, 1 Ağustos 1975, s.3.)

1101 "Mekteb Arsası", ***Babalık***, 8 Mayıs 1927/6 Zilkade 1345, S.2386. Burada "Yağlıtaş Medresesi" karşısındaki "kabristan arsasının bedeli mukabilinde Mahalli İdare-i Hususiyesi namına tefvîzi (ihale) İcra Vekilleri Heyeti'nce tekarrur etmiş ve bu babdaki karar Dahiliye Vekâleti'nden Makam-ı Vilâyet'e tebliğ olunmuştur." haberi verilmektedir. Gerekçe: "İnşa edilecek mekteb"dir. Ki, bu okul, yukarıda adı verilen halen eğitim-öğretimin devam ettiği eski adıyla Hakimiyet-i Milliye İlkokulu'dur.

1102 ***KVS 1332 H.***, s.551. ÖNDER, ***Maarif***, s.52; ***SNMU 1319 H.***, s.841'de "Bânî: Ahâlî" kaydı vardır. Bu ifadeyi; Hacı Abdurrahman Efendi, destek ve önderliğinde yaptırıldığı, şeklinde değerlendirmek mümkündür. Oğlu, Çumralı Hacı Hüseyin Efendi'nin vakfiyesinde, medresenin bakım ve korunmasına ait bir şartın konulmaması bu fikri güçlendirmektedir.

Medresenin vakfiyesi, 12 Cemaziyelahir 1318/7 Ekim 1900 tarihinde yazılmıştır. Vakfiye şartlarından birisi, medrese içindeki câminin ısınma, aydınlatma masrafları ile ilgilidir.[1103]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medresenin mimarîsi hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır. Yalnız medrese içinde hayır sahiplerinin yardımıyla "müceddeden" yapılmış bir mescid bulunmaktadır.[1104]

D. Vakfiyesi

Yağlıtaş Medresesi ile ilgili vakfiye, Hacı Hüseyin Efendi'ye aittir. 12 Cemaziyelahir 1318/7 Ekim 1900 tarihinde yazıldığı halde, Evkaf Mahkemesi'nden 2 Recep 1331/7 Haziran 1913'de ilâmı alınıp 21 Ramazan 1331'de kaydı yapılmıştır.[1105] Buna göre Hüseyin Efendi, Çumra'da sahibi olduğu iki dükkânını vakfetmiştir. Vakıf şartları ise şöyledir: Her yıl dükkânlar, mütevellî tarafından açık arttırma ile isteyene kiraya verilecektir. Kira geliri; sekiz bölüme ayrılacak, biri câminin ısınma ve aydınlatma (kandillerine yağ) masraflarına harcanacaktır. İkincisi câmi ile iki dükkânın tamir ve diğer masraflarına sarfedilecektir. Üçüncüsünün yeri ilginçtir. Medrese talebelerinden "hüsn-i savt (güzel ses) ve edaya" sahip birine vazife verilecektir. Bu şarttan, talebeye müezzinlik gibi bir sorumluluğun ve ücretinin verildiğini tahmin ediyoruz. Böylece talebe, hem işe yaramakta hem de burs almış olmaktadır. Geriye kalan beş sehm, imam ve hatip olana verilecektir. İmam ve hatip de belirlenmiştir. Çumralı Hüseyin Efendi'nin oğlu Nimetullah, imam ve hatip olacak; vefat ederse oğlu aynı görevi üstlenecektir. Nitekim bu doğrultuda Nimetullah Efendi'ye İmâmet, 10 Ağustos 1329/1913 tarihinde verilmiştir.[1106]

Vakfiyeye göre câminin imam veya müezzini, pazartesi geceleri Yatsı Namazı'ndan önce Mülk Sûresi'ni okuyarak Peygamberimiz ve bütün îman sahiplerinin ruhlarına bağışlayacaktır.

Neticede vakfiye şartlarına uyulmazsa, vakıf gelirleri mutlaka aynı medresenin öğrencilerine sarf edilecektir. Vakfın bozulması ve değiştirilmesi halinde ise yönetim, Meşihat'in eline geçecektir.

Vakfiyeden, medrese öğrencilerinin, özellikle güzel ses ve eda sahibi olmaya teşvik edildiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca vakıf şartları bozulduğu zaman; gelirlerin, medrese talebelerine sarfının istenmesi yine dikkat

---

1103 VGMA, ***DN:606***, s.317.
1104 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:5846.
1105 VGMA, ***DN:606***, s.317.
1106 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:5847.

çekicidir. Genellikle vakfiyelerde bu duruma gelindiği zaman vakıf gelirlerinin "Fukara-yı Müslimîne" sarfedilmesi istenilir. Burada talebe kollanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca vakfın sonuçta bir evlâdiyet vakfına dönüştürüldüğünü görüyoruz. İmâmet ve Hitabet'in evlâda şart koşulması ile oğul-torun... silsilesinde "ulemâ ailesi" özelliği de sürdürülmek istenmektedir. İki görevin evlâda verilmesini, aile mensuplarına "torpil" olarak değerlendirmek ilk bakışta uygun gibidir. Fakat halkın, bir çeşit nezaret etiği yerde yetişmemiş, lâyık olmayan birisinin İmam ve Hatip olması sür-git zordur. Hatta mümkün gözükmemektedir. Çünkü, inancın dışında, bu ve benzeri görevler için teşekkül edip oturmuş gelenekler vardır. İmam ve hatipten istenilen belli tavır, davranış ve bilgi birikimi de dahil, halk beklentisinin ağır bastığı bir gerçektir. Halk beklentisini; sürekli "halkın kontrol ve murakabesi" altında olmak, tarzında anlamak yanlış olmasa gerektir. Onun için günümüzde bile İmam ve Hatipliğe "lâyık" davranamayanlar görevde kalamamaktadırlar.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Çumralı Hüseyin Efendi

Yağlıtaş Medresesi'nin bilinen ilk ve son müderrisi bahsedildiği gibi Çumralı Hüseyin Efendi'dir. Yeni bir medrese olmasına rağmen 1901'de 39 talebesi bulunmaktadır.[1107] Hüseyin Efendi, 39 talebeye ders okutmaya 1903 yılında da devam etmiştir.[1108] 1914'te ise talebe miktarı 57 olmuştur.[1109]

Yağlıtaş Medresesi 1300, 1301 salnâmelerinde yer almadığı için okutulan dersleri, eğitim seviyesini öğrenmek mümkün olmamıştır. Medrese, bina olarak 1952 öncesinde yıktırılmıştır.[1110]

XLI. Yağmuroğlu / Mehmed Efendi Medresesi

A. Yeri

Vakfiyesine göre yeri; sur içinde, Kalecik adlı mahalde idi. Güney ve batısı yol, kuzeyi Saraçhâne çarşısı dükkânları, doğusu ekmekçi dükkânları ile çevrilidir.[1111] Sonraki tarifle Yağmuroğlu Medresesi, Kalecik Mahallesi-Pîroğlu Câmii Sokağı'ndadır.[1112] Daha yakın yer tarifiyle; Kürkçü

1107 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841.

1108 ***SNMU 1321 H.***, 582.

1109 ***KVS 1332 H.***, s.551.

1110 ÖNDER, ***Maarif***, s.52. ÖNDER, 1952 basımlı bu eserinde, yıl vermeden "son yıllarda yıktırılmıştır" demektedir.

1111 VGMA, ***DN:582/1***, s.152.

1112 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.101.

Mahallesi'nde posthâne binası civarında[1113], "Hükümet arkasında" idi.[1114] Uyar, Yağmuroğlu Medresesi'nin mekânını biraz daha netleştirir: "Burası İplikçi Medresesi'nin doğu tarafında, büyük kısmı bugün Ziraat Bankası yapılan yerle kısmen "Mebus Bay Naim Hâzım'ın evi"nin yeridir.[1115] Kayalı Park'ın güneyinde, Ziraat Bankası ile "Yeni Posthâne (Kayalı Park'a bakan neoklasik bina) binasının olduğu yer"i[1116] kaplayan alandadır.[1117]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Yağmuroğlu Medresesi'ni Konya ulemâsı'ndan Şeyh Mehmed Efendi yaptırmıştır. Mehmed Efendi, İbrahim oğludur ve Konya'nın Şükran Mahallesi'nde oturmaktadır. Medresesi, başlangıçta uzun süre kendi adını taşımıştır.

Medresenin yapımı ; belirtildiğine göre, vakfiyenin yazılmasından 14 yıl önce gerçekleştirilmiştir. Vakfiye, 6 Rebiulahir 1184 H./30 Haziran 1770 M. tarihini taşıdığına göre, medrese 1756 yılında yaptırılmıştır.[1118]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese, vakfiyesine göre; 21 oda, 1 dershâne ve mescidden oluşmaktadır.[1119] 1848'e gelindiğinde oda sayısı 19'a düşmüştür.[1120] Demek ki zamanla hücrelerde; ya tahrip olarak veya başka bir amaç için kullanılarak azalma olmuştur. Nitekim yüzyıl. başına (1900) gelindiğinde, hücre sayısı 17'dir.

Çocukluğu ve ilk gençlik yılları bu medresede, Naim Hâzım ve dayısı Tevfik'le beraber geçen Selekler, hücreler ve medresenin yapısı hakkında bilgi verir. Buna göre, "hücreler, yüksekçe mevkiide medresenin bahçesine bakar bir pencereli, takriben 3X3=9 m^2.lik küçük birer odadır. Hepsinin içinde "çağlayan" denilen bir yer lâvabosu bulunmakta, talebe burada

---

1113 ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 9 Aralık 1974, s.3; SURAL, *aynı yer*, 4 Ağustos 1975, s.3.

1114 *KVS 1332 H.*, s.550.

1115 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.48.

1116 KENDİ, *Konya Mezar Folkloru*, s.21. KENDİ, şimdilik Ziraat Bankası ile İplikçi Câmii arasında küçük bir mezarlığın bulunduğunu, Fahrettin Paşa'nın (ALTAY) vali vekillliği sırasında buranın ortadan kaldırıldığını anlatır. Mezarlıkla birlikte Yağmuroğlu tarafına doğru açılan alanda Almanlar'a Ziraat Bankası yaptırılır. ÖNDER, *Maarif*, s.41'de Yağmuroğlu Medresesi yerine Ziraat Bankası'nın 1923 yılında yaptırıldığını yazmaktadır. Bu arada KENDİ'nin anlattığına göre İplikçi Câmii yıkılmaya çalışılır. Fakat tepki üzerine vaz geçilir ve "silo tipinde yüksek zevksiz" bir tuğla örgü ile câmi güya restore edilir. Bk.*aynı yer*.

1117 ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 9 Aralık 1974, s.3.

1118 VGMA, *DN:582/1*, s.152, sıra No:103. ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 9 Aralık 1974, s.3'te yanlışlıkla Yağmuroğlu'nun 1184 H./1170 M. yılında yaptırıldığını yazar. Halbuki bu tarih vakfiyenin yazılış tarihidir.

1119 ÖNDER, *Maarif*, s.41'de 20 oda ve 2 dershaneli olarak yapıldığını yazar, fakat kaynak belirtmez.

1120 TUŞ, *aynı eser*, s.155.

abdest alıp-yıkanmaktadır. Duvarında, biri kitaplık, diğeri eşya koyacak yer olmak üzere iki dolabı vardır. Hücrenin, mevkii yüksekçe olduğundan teras gibi kullanılacak üstü örtülü sekisi de vardır. Bu hücreler aslında tek talebe için düşünülmüş olduğuna göre, bir insan için kâfi konfora sahip demektir."[1121]

Dershâne, müderrisin oturduğu, ders verdiği odadır. Ama Yağmuroğlu'na has ayrıntıları da vardır: "Yağmuroğlu Medresesi dershânesi, bir camekân bölme ile dörtte biri kadar ayrılmış, minderler ve halı ile ev odası gibi döşenmiş, genişçe bir oda idi. Müderris Ali Efendi (Malatyalı), bir köşesinde oturur, **Sabah Dersi** alan talebesini orada okutur, sair zaman gelen olursa onlarla sohbet ederdi. Camekân ve bir kapı ile ayrılan kısım, abdest almak, el yıkamak hatta yıkanmak için çok müsaitti. "Çağlayan" adı verilen bir zemin lâvabosu, etrafında su küpü ve ibrikleri, Naim ile üvey dayısı Tevfik'in oturacakları, ders çalışacakları minderler ve rahleler (küçük kitap masaları) vardı."[1122]

Yağmuroğlu Medresesi'nin müştemilâtını **mescidi** tamamlamaktadır. Mescid; Terzi Hacı Ali tarafından yaptırılıp, kendine has vakfı kurulmuştur.[1123]

Yağmuroğlu'nun sonu da diğer medrese bina ve yerlerinden farklı değildir. Daha önce söz edildiği gibi, bir kısmına Ziraat Bankası yaptırılmış, bir kısım yerinden Belediyece yol geçirilmiştir.[1124] Fakat medresenin bir kısmı da Sural'ın yazdığına göre, müderrislerinden Naim Hazım'ın dedesi Naim Efendi'nin tapulu mülküdür. Medreseler kapatılınca, o da Hacı Hasan Câmii yanında PTT önündeki bu medrese arsasına bir kütüphâne yaptırır.[1125]

D. Vakfiyesi

Yeri ve müştemilâtı ile ilgili olarak bahsedilen vakfiyesinin şartları, daha çok eğitim ve talebenin dikkat etmesi gereken kurallar ile ilgilidir.

Buna göre medresenin hücrelerinde; ilim tahsil etmeye çalışan, ilim âdabına sahip-amelleri kendisinin aynası olan ilim talebeleri kalacaktır. Talebeler Allah'a şükretmeye çalışmalı, bilmesi gereken bütün ilimleri

---

1121 SELEKLER, *aynı yer*, 1 Mart 1962 ve 2 Mart 1962.
1122 SURAL, *aynı yer*, 5 Nisan 1976, s.3.(Macit SELEKLER'den naklen.)
1123 VGMA, *DN:2176*, s.228.
1124 ES, "Konya Ansiklopedisi", *aynı yer*, 9 Aralık 1974, s.3.
1125 SURAL, *aynı yer*, 7 Nisan 1976.

öğrenip, anlaması gerekenleri anlamalıdır. Önceki ve sonraki ilimleri tamamlamak için tam bir gayret ve ciddiyet içinde özen göstermelidir.[1126]

Müderris ve mütevellîsi, sağ oldukça kendisi olacaktır. Bu görevleri "hasbî" olarak yapacak, anlamak-öğrenmek gayreti içinde olanlara faydalı olmaya çalışacaktır. Vefatından sonra medresenin müderrisi ve mütevellîsi, nesilden nesile kendi evlatlarının salih ve yetişkinleri olacaktır. Eğer nesli kesilirse, aynı görevler; ders vermeye muktedir, ulemâdan bir hak edene verilecektir.

Medresenin talebe odalarına, ilim öğrenmek isteyen talebeler yerleştirilecek ve mescidde her beş vakitte Müslüman cemaat ezan ve kaamet ile farz namazlarını kılacaklardır.

Yağmuroğlu Medresesi'ni, yaptırıp vakfeden Mehmed Efendi; vakfiyesinden de anlaşılacağı üzere, talebenin öğrenmesi ve yapması gerekenler konusuna ağırlık vermiştir. Öğrencinin, dinî bilgi ve eğitimini tamamlayıp uygun davranışlar geliştirmesini isterken, bu tür talebe yetiştirmeye bizzat kendisi talip olmuş; üstelik, yaptığı işten bir ücret almamayı da şart koşmuştur. Ama kendisinden sonra gelen müderris ve mütevellîler için kurulan mescid vakfı, Yağmuroğlu müderrislerini kollamaya yönelik şartlar ihtiva etmektedir.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Yağmuroğlu Medresesi'nin müderrisleri bir üst kısımda söz edildiği gibi, vakfiye şartı olarak "hasbî" çalışmak zorundadırlar. Medresede kalıp, okumak isteyen talebeden istenilenlerle; müderris ve mütevellîden beklenen hasbîlik, birbirine denk düşmektedir. Bu haliyle medrese âdeta; dinî ilimlerde eğitim veren bir İslâm gönüllü kuruluşu gibidir. Fakat daha sonra medrese içindeki mescid için Terzi Hacı Ali tarafından kurulan vakıf , müderrisleri madden desteklemeyi hedef almıştır. Zira mescidin imamı, müderris olacak, günlük üç akçe alacaktır.[1127] Bu şartla, 1837'de Yağmuroğlu'na Seyyid Ebubekir, babasının yerine müderris atanmıştır.[1128]

1. Naim Efendi

Yağmuroğlu'nun 1848'de, 12'si talebe, 19'u çömez olmak üzere 31 öğrencisi vardır.[1129] Bu talebe miktarı, 1882'ye gelindiğinde yaklaşık üç kat artarak 85 kişi olmuştur. Aynı yıl müderrisi, daha önce üzerinde

[1126] Vakfiyede bu kısım şöyle yer almıştır: "..Şükrullah-ı teâlâ sa'yihim fî tahsîl-i külli mantûkun ve mefhûmun sâkinûn olup istihsâl-i meşrû' ve ma'kûl istikmâl-i fürû' ve usûl sa'y-i tâm ve ciddi ve ihtimâm ideler.."

[1127] VGMA, ***DN:2176***, s.228.

[1128] VBA, ***K:18,Z:4***. 7 Ramazan 1253 tarihli berat.

[1129] TUŞ, ***aynı eser***, s.155.

durulan Naim Hâzım'ın dedesi Naim Efendi'dir. Talebelerine **Tefsir-i Kadı, Kazımîr** ve **Câmî** derslerini okutmaktadır.[1130] 1883'te de Naim Efendi, aynı dersleri 85 öğrenciye okutmaya devam eder.[1131]

Naim Efendi'nin müderrisliği ne kadar sürmüştür, bilmiyoruz. Fakat vefatından sonra, bir ara oğlu Hâzım Efendi, kısa süre de olsa babasının medresesinde müderrislik yaparak genç yaşta vefat eder.(Fethiye Medresesi'ne bk.)

2. Malatyalı Ali Efendi (Ö.1935)

1898'lerde Yağmurlu Medresesi'nin müderrisi Malatyalı Ali Efendi'dir.[1132] Bu medresenin son müderrisi olan Ali Efendi, 1901'de 50 talebeyi okutmaktadır.[1133] 1903'teki talebe miktarı da 50'dir.[1134] 1914'te faal olan medresenin talebe miktarı biraz artarak 61 olmuştur.[1135] Naim Efendi devrinde 85 talebe okurken 1901, 1903'te sayı niçin 50'ye düşmüştür? Bu düşüşün sebebi, müderris değişikliği olabilir. Fakat Yağmuroğlu'nun fiziki kapasitesi açısından, 85 de, 50,61 de çoktur. 17 odada bu kadar insanın barınması mümkün değildir. O zaman Yağmuroğlu Medresesi'nde okuyan talebenin tamamının yatılı kalmadığını düşünebiliriz. Başka medreselerde veya evlerinde kalarak Yağmuroğlu'na devam edenlerin bulunduğunu kabul etmemiz gerekmektedir.

Ali Efendi, aslen Malatya'nın İzol Kasabası'ndan ve İzol Beylerine mensuptur. İlk tahsilden sonra Malatya, Kayseri ve çevresinde yüksek tahsilini tamamlayarak Konya'ya gelmiştir. Karahafız Mustafa Efendi'nin kızıyla evlenerek Konya'ya yerleşen Ali Efendi, imtihanla Yağmuroğlu Medresesi'ne müderris olmuştur. İplikçi Câmii'nde dersler veren Ali Efendi'nin müderrisliği ile ilgili berat 21 Muharrem 1328/21 Kanunusani 1325/1909 tarihlidir.[1136] Halbuki çok daha önceden müderrisliğe başladığı bilinmektedir.

Âlim, fâzıl ve "zühd ü takva" sahibi olarak tanınan Ali Efendi, bir çok talebe yetiştirmiştir. Bu arada Hadimli Mehmed Vehbi'nin isteği ile **Hülasatü'l-Beyân**'ın bütün tashihatını kendisi yapmıştır. Medreselerin kapatılması, câmilerde ders okutulmasının da yasaklanması üzerine, evinde inzivaya çekilir. Şapka İnkılâbından sonra ise evinden dışarıya hiç

1130 ***KVS 1300 H.***, s.55.
1131 ***KVS 1301 H.***, s.53.
1132 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130, s.48.
1133 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839.
1134 ***SNMU 1321 H.***, s.581.
1135 ***KVS 1332 H.***, s.550.
1136 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:719.

çıkmamayı tercih etmiş, ancak Cuma günleri o da bir araba içinde Cuma Namazına gidip gelmiştir. İbadet ve mütalâa ile vaktini geçiren, ziyaretçilerini kabul eden Ali Efendi, 1.8.1935'te vefat ederek Musalla Kabristanı'na gömülmüştür.[1137]

XLII. Yeğenoğlu / Yeğenağa / Mecidiye / Hacı Mehmed Medresesi

A. Yeri

Karakurt Mahallesi, Tahtatepen Caddesi'nde[1138], Güherçile (Barut) Fabrikası, cenub(güney) taraf bitişiğinde idi.[1139] Burası; yıkılarak yol yapılan Matbaacılar Sitesi'nin güney bölümüdür. Sırtında (doğu tarafı) Taşkapı Medresesi bulunan Yeğenoğlu Medresesi, 7008 m^2.lik bir alanı kaplamaktadır.[1140]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Mustafa oğlu Mehmed Ağa yaptırmıştır. Onun için medrese, ilk sıralar yaptıranın adı ile de anılmıştır Aynı zatın vakfiyesi, 25 Rebiülahir 1137/11 Ocak 1725 tarihlidir. Vakfiyede ise "Konya dahilinde hâric-i surda Karakurt Mahallesi kurbında binâ eylediği.." ifadesi yer almaktadır.[1141] Bu ifadeye göre 1725'te medrese vardır. Buradan hareketle yapım tarihini, en geç 1724 olarak kabul etmek mümkündür.[1142]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese ilk yapı olarak, 19 oda ile yazlık ve kışlık bölümleri olan bir mescidden oluşmaktadır. Vakfiyesinde, dikkat edilirse "dershâneden" bahsedilmemektedir. Çünkü, mescidler; zaten namaz vakitleri dışında dershâne olarak kullanılmaktadır.[1143]

1137 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.48; SURAL, *aynı yer*, 1 Ekim 1975, s.2; UZ, *aynı eser*, c.I, s.187. (Malatyalı Kürt Ali Efendi diye de anılan Ali Efendi'nin bir oğlu da aynı kabristanda gömülüdür. Bedri İZOL soyadını taşıyan bu isimden, Ali Efendi'nin boy adının, soyad olarak evlatlarında yaşatıldığını anlıyoruz.)

1138 KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri*, c.4, s.82.

1139 *SNMU 1319 H.*, s.840-841; *KVS 1332 H.*, s.551.

1140 MTSA,*Ada:97,Parsel:6*. SURAL, *aynı yer*, 14 Ekim 1975, s.2'de ve UZ, *aynı eser*, c.I, s.205'te Yeğenoğlu'nun son müderrislerinden Bardaslı Hasan Efendi ile ilgili yazısında; bu müderrisin çalıştığı medrese için, "Kabasakal Medresesi" ismini kullanmaktadırlar. UZ'un ifadesine göre, "Kabasakal Medresesi"nin bir diğer adı, "Pisili Medresesi"dir. Yalnız kaynaklarda bu iki isme şimdiye kadar rastlanılmamıştır. Bu adların; Yeğenoğlu'nun, halk arasında söylenilen adlarından olması mümkündür.

1141 VGMA,*DN:587*, s.70.

1142 *KVS 1332 H.*, s.551'de medresenin 1237 (1821/22)'de yaptırıldığı yazılıdır. Bu tarih, ikinci defaki yapım yılı olmalıdır.

1143 Vakfiyedeki bu açık ifadeye rağmen ÖNDER, *Maarif*, s.47'de 19 oda bir deshane olarak yaptırıldığını, müştemilâtı arasında bir de mescidin bulunduğunu yazar.

Ayrıca medreseye bitişik, biri büyük, diğeri küçük iki ahırı; dört adet oda ve bir havuzlu avlusu olan bir hanı bulunmaktadır. Hanın dış kapısının batı tarafında bir Taş Düğen dükkânı vardır.

Medresenin mimarîsi hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Fakat medrese yeri, 1994 yılına kadar dükkân olarak kullanılmıştır. Kalıntıdan, bir avlu etrafına dizilmiş odaları görmemek mümkün değildir. Hacı Mehmed Ağa Medresesi'nin de mimarî yönden diğer Osmanlı medreselerinden önemli bir farkının bulunmadığını tahmin ediyoruz. Onun için defalarca tamir görmüş, yenilenmiştir. Son yenileyicilerden birisi, Mecidiyezâde Tahir Paşa'nın dedesi Sille Müftüsü Hacı Ali Efendi'dir.[1144] Hacı Mehmed Ağa Medresesi'ne daha sonra "Mecidiye" denilmesi bundan olmalıdır.

1300 H./1882'lere doğru medrese, yeniden tamir ve ihyaya ihtiyaç duyulacak hale gelmiştir. Yalnız bu sıra medrese gelirlerinin tahsili ile mütevellî ve müderrisi arasında uzun süreli bir anlaşmazlığın bulunduğu görülmektedir.[1145] Aynı durum, medrese mütevellîsi ile Barut Fabrikası arasında da vardır. Medreseden çok sonra açılan Güherçile Fabrikası ve bahçesinin bir kısmı, medreseye aittir. Bu yüzden de fabrika, zemin kirası olarak medreseye yıllık 600 guruş bedel ödemektedir.[1146]

D. Vakfiyesi

Hacı Mustafa oğlu Seyyid Hacı Mehmed Ağa'nın 25 Rebiülahir 1137 H./11 Ocak 1725 M. tarihli vakfiyesi; binası, gelir kaynakları ve işletilişi ile birlikte kendi kendine yeterli külliye anlayışının 18.yy.'dan güzel bir örneğidir.

Vakfiyede, medrese ve müştemilâtı tek tek sayılmıştır. Üzerinde durulan bu kısmın dışında, gelir kaynağı olarak Konya dışında Durud(Turud) mevkiinde iki gözlü bir değirmeni de yaptırıp vakfetmiştir. Vakfiye şartları ise şöyledir: Değirmen, mütevellî tarafından isteyene kiraya verilecek ve geliri dört kısma ayrılacaktır. Bunlardan biri, medrese içindeki mescidin beş vakit namaz kıldıran imamına; ikisi medresenin müderrisine verilecektir. Müderris, aklî ve naklî ilimleri, medresede kalan talebelere öğretmekle mükelleftir. Geriye kalan bir sehm ise değirmenin tamiri, taş ve oluğun bakımı ile görevlilerine harcanacaktır.

1144 SURAL, *aynı yer*, 6 Ağustos 1975, s.3. 1848'de medresenin 9 odası vardır. Ama öğrencisi bulunmamaktadır.(Bk.TUŞ, *aynı eser*, s.155). Müftü Hacı Ali Efendi'nin Yeğenoğlu'nu tamir ve yenilemesi bu tarihten sonra olmalıdır.

1145 Bu konularla ilgili bolca yazışma bulunmaktadır. Bk.VBA, ***K:9,Z:176.***

1146 Turud Değirmeni ile Fabrika-i Hümâyun'un icâr-ı zemin muhasebeleri için bk.VBA, ***K:9,Z:176***, 1308-1315 yılları muhasebe kayıtları.

Medresenin vakfiyesinde, açıkça belirtilen bir misâfirhânesi de vardır. Büyük ahır ve beraberindeki han, Kervansaray Hanı olarak "konup-göçülen" ama "asla" ücret istenmeyen misâfirhâne olarak kullanılacaktır. Yalnız han avlusundaki dört oda ve bir küçük ahır ile kapı yakınındaki taş düğen dükkânı, mütevellî tarafından isteyene kiraya verilecektir. Bu kira gelirinden günlük iki akçe, mütevellîye verilecektir. Günlük bir akçe ise hanın çeşmecisine; hizmeti karşılığı olarak verilecektir. Hanın suyu, Hacı Emrâh Çeşmesi'nden "Hüccet-i Şer'îye" ile alınıp, onbirde bir olarak hana getirilmiştir. Buna karşılık, Emrâh Çeşmesi'nin bir yıllık su yolu masrafı onbirde bir olarak ödenecektir. Kira gelirinden geri kalan ücret; medrese, mescid ve hanın görevlilerine (hizmetli=rakâbât) sarfedilecektir.

Hayatta olduğu sürece vakıf şartlarını değiştirme, azaltıp-çooğaltma yetkisi bizzat **vâkıf** üzerinde olacaktır. Mütevellîsi de kendisidir. Vefatından sonra mütevellîsi, mescidin imamı, müderrisi; salih erkek evlâdından olacaktır. Erkek evlâd nesli biterse kız evlâdının salih erkek evlâdı, o da biterse azatlı köleleri ve onların salih erkek evlâdları, onlar da tükenirse kız evlâdlarının erkeklerine görev verilmelidir. Onların soyu da tükenirse tevliyet, tedris ve imamet; hakim görüşü ile hakedene verilecektir.[1147]

Vakfiye, vakıf anlayışının köklülüğüne tipik bir örnek durumundadır. Vakıf eser kurulup, gelir kaynakları gösterilerek iş bitirilmemiştir. Kurulan hayır eseri ile aile arasında canlı, organik bir bağ kurulmuştur. Çünkü vakfın, asırlar boyunca süreceği düşünülmektedir. Onun için o uzunlukta görevli tayinine, tayin usûlünün belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. İlk bakışta bu tavrı; bir ailenin, sonraki nesillerine geçim sağlama yolu, gibi görmek mümkündür. Ama asla doğru değildir. Çünkü neslin, sadece erkekleri değil erkeklerin de "salih" olanı, kızlar değil kız evlâdın "salih" olan oğlu görevlendirilmiştir. Burada gelirden pay dağıtma değil, "göreve uygun tercih" yapma söz konusudur. Üstelik vâkıfın erkek-kız nesli bitince, azatlı köleleri (utekâ) görevlendirilmektedir. Azadlılara koşulan şart da aynıdır. Çünkü utekâ da aileden kabul edilmektedir. Artık amacın; sonraki nesle mal-rızık temini değil daha çok yapılan hayır esere sahip çıkılmasını sağlamak olduğu açıktır. Zira "atamın eseri", anlayışı ile yetişen nesillerden görev alanlar; vakfiye şartına göre tayin edilen "vazîfeyi" almakla birlikte, esere de sahip çıkacaklardır. Çünkü eser, diğer insanlardan önce onları ilgilendirmektedir. Bu tavır; "hayırda devamlılık", hatta "hayırda yarış"

1147 1300 R./1884'te vakfın mütevellîsi Mehmed Ağa'nın "evlâd-ı inâsından" Abdülkâdir Efendi'dir. Demek ki bu tarihte erkek evlâdından oğlu kalmamıştır. Bk.VBA, ***K:9, Z:176.***

anlayışının nesiller ötesine yayılması olarak değerlendirilebilir. Aynı anlayışı, eserin bölümlerinde de görmek mümkündür. Zira büyük ahır ve Kervansaray Hanı, misafirlerin "konup-göçeceği" mekân olarak tahsis edilmiştir. Bunlardan herhangi bir ücretin alınmayacağı da kesin, açık bir dille ifade edilmiştir. Şu kurguda hayır anlayışını görmemek mümkün değildir. Tabiidir ki, böyle bir tavır; zorlamaya meydan vermeden eseri, insanların uğrak yeri haline getirecektir. Misafirhânenin cazibe merkezi haline gelmesi bir sıkıntı da meydana getirmeyecektir. Çünkü asgarî insan ihtiyaçlarını karşılayacak bir ortam sağlanmıştır. En başta su temin edilmiştir. İnsanların kalacağı odalar, hayvanlar için geniş-büyük ahır (bir çeşit garaj-ikmal-bakım yeri) yaptırılmış, mescidi yazlık-kışlık olarak inşa edilmiştir.

Müderrise şart koşulan, "aklî ve naklî" ilimleri öğretme görevleri de özellikle dikkat çekicidir. Zaten, aklî ilimleri, vahiy kaynaklı naklî ilimlerden bütün bütün ayırmak mümkün değildir. Zira en basitinden Fıkıh (hukuk) tahsili ile matematik, mantık arasındaki bağ çok sıkıdır. Kadı olacak talebenin, miras bölüşümünü sağlayacak "Feraiz" bilgisini öğrenmesi gerekmektedir. Feraizin ise, **matematik** ve **mantık**sız öğretilemeyeceği açıktır.[1148] Benzeri ilişkileri, diğer dinî ilimlerde de bulmak mümkündür. "Aklı olmayanın dini olmaz." hükmü, aklî ilimler ile naklî ilimlerin yan yana öğretilmesinin temel gerekçesini ortaya koymaktadır. O temelden kayıldığı dönemlerde; medrese eğitiminde körelme, dengesizlik ortaya çıkmıştır. Yeğenağa'nın vakfiyesinde, bu dengenin korunmasına da dikkat çekilmiştir.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Topbaşzâde Hacı Ahmed Kudsî Efendi (Ö.1888)

Yeğenoğlu Medresesi'nde, müderrislik ve eğitim-öğretimle ilgili vakfiye şartları son zamanlara kadar uygulanmıştır. Fakat 1292 H./1875 tarihine gelindiğinde, vâkıf Seyyid Hacı Mehmed Ağa'nın, erkek ve kız evlâd soyundan müderrislik görevini üstlenecek ehliyette birisi yoktur. Kız evlâdının evlatlarından, Abdülkadir ve İbrahim Edhem adlarında iki torunu vardır. Ama bunlar, imamlık ve müderrisliğe ehil değildirler. Ehil olmayana da bu görevlerin verilmesi "şer'-i şerîfe" aykırıdır. Üstelik "Mecidiye" adıyla anılan medrese mescidi, yine harâb olmuştur. Vakıf gelirleri ile yeniden inşa edilmeye başlanmış ama bitirlememiştir. İmamlığa; mescidin tekrar harâb olmaması için tamamlamaya çalışacak, ehil birinin getirilmesi

---

1148 Cahid BALTACI, "Osmanlı Eğitim Sistemi", ***Uluslararası 'Eğitimde Kalite' Kongresi***, 10-12 Mayıs 1996 Konya, s.42.(Tebliğ)

gerekmektedir. Bu amaçla, vâkıfın soyundan gelmeyen ama "Nakşibendi Tarikâtı halifelerinden ve ulemânın büyüklerinden" Mustafa oğlu Seyyid Hacı Ahmed Kudsî Efendi, tayin edilir. Bizzat, nizama uygun ve kusursuz hizmet vermesi, kayıtsızlık, üşengeçlik göstermemesi özellikle istenilir. Ahmed Kudsî Efendi'nin, bu şartlarla Mecidiye İmamlık ve Müderrisliğine atandığı beratın tarihi, 29 Zilkade 1292/27 Aralık 1875'tir.[1149]

Ahmed Kudsî Efendi'nin tayin beratında açıkça görüleceği üzere, atanma şartı; sadece eğitim-öğretim değildir. Onun etki ve sosyal nüfuzundan faydalanarak ihya amacı da güdülmüştür. Zaten bu tarihten itibaren mütevellîlik, Abdülkadir Efendi tarafından yürütülürken; müderrislik, vâkıfın soyundan gelenler olduğu halde başkalarının elinde olmaya devam etmiştir.

Görevi karşılığı olarak değirmen gelirinin dörtte ikisini alacak olan[1150] Ahmed Kudsî Efendi, aslen Saidili'ndendir (Kadınhanı). Konya ve İstanbul'un büyük âlimlerinde "ulûm-ı aliye ve âliyeyi", vücuh ilmini, Kur'an kıraatını öğrenmiş; Mekke ve Medine'de Şeyh Kutbî ve Şeyh Sunusî'den Hadis, Tefsir okuyarak icâzet almıştır. Kırk bin hadisi ezberlediği için kendisine "Seyyidü'l-Muhaddisîn" denilen Ahmed Kudsî Efendi; aynı zamanda Nakşibendi Tarikatı'nın Halidiye kolu şeyhlerindendir. Bozkırlı Memiş Efendi'nin halifesidir. Kadınhanı'nda evli, çoluk-çocuk sahibi iken, Konya'ya gelerek yerleşmiştir.[1151]

Konya'da Hadis ve Tefsir okutarak şöhret kazanan Ahmed Kudsî, hat sanatında da üstündür. Alanyalı Hacı Abdülkadir'den öğrendiği **hat**ta, maharet kazanmış; birçok risale, beş ayrı Mushaf (Kur'an) yazmıştır. Ayrıca, **Hidâyetü'l-Mürtâb Fezâili'l-Ashâb** adında, yirmi bölümlük (fasl) bir eseri vardır. Elmalılı Ahmed Hamdi'nin Türkçeye çevirdiği bu eser, Arapça yazılmış ve basılmamıştır.[1152]

Ahmed Kudsî Efendi, on yılı aşkın süre devam ettiği Yeğenoğlu müderrisliğini kendi isteği ile (ferağ ve kasr-ı yed) bırakmıştır. Yerine atama,

---

1149 VBA, *K:10, Z:4*. Görevin Ahmed Kudsî'ye tevcihi daha önce, 15 Cemaziyelevvel 1292/19 Haziran 1875 tarihinde gerçekleşmiştir. Berat, onay durumundadır. Bk.VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:914.

1150 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:914.

1151 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.116-117, s.55-56. Burada Konya'ya gelişi bir rüya ile irtibatlandırılır. Nakşibendi Şeyhi Ahmed Kudsî, rüyasında Mevlânâ'yı görür. "Civarımıza gel.." çağrısını alır. Bunun üzerine çoluğunu-çocuğunu terk ederek Mevlânâ Türbesi yakınındaki Tamtam Sokak'ta, bir kadının kızı ile evlenip "iç güveysi" girer. Konya, böylece ona vatan olur.

1152 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.116-117, s.56.

23 Cemaziyelahir 1304/19 Mart 1887'de yapıldığına göre[1153], bu tarih öncesinde ayrılmış olmalıdır.

"Topbaşzâde" lâkabıyla anılan Hacı Ahmed Kudsî Efendi, 1306/1888 tarihinde, Mevlânâ Türbesi'ne yakın evinde vefat ederek Dergâh bahçesine gömülmüştür.[1154] Cumhuriyet devrinde, Mevlânâ bahçesindeki düzenlemeden dolayı mezar taşı, Sırçalı Medrese'ye kaldırılmıştır.[1155]

Ahmed Kudsî Efendi devrinde, Yeğenoğlu Medresesi'nin 1300,1301 Konya Salnâmelerinde yer almaması dikkat çekicidir. Halbuki bu yıllar, adı geçen müderris görev başındadır. Salnâmeye daha sonra girmesi, tayin beratında söz edilen tamiratın, uzun sürdüğünü düşündürmektedir.

2. Nuzumlalı Hacı Hüseyin Efendi (Ö.1908)

Ahmed Kudsî Efendi'nin gönüllü olarak görevden ayrılması üzerine yerine, 23 Cemaziyelevvel 1304/17 Şubat 1887 tarihinde berat ile Mehmed oğlu Hacı Hüseyin Efendi atanır.[1156] Hüseyin Efendi, 1903 yılında bu medresede 35 talebeye ders vermiştir.[1157]

Seydişehir'in Nuzumla Köyü'nden olan Hüseyin Efendi, ilk tahsilden sonra Konya'ya gelip Boyalı Mehmed Efendi'de okuyarak icâzet almıştır. Hattatlığı da, Alanyalı Abdülgani Vehbi Efendi'den öğrenir. "Yeğanoğlu" (Mecidiye) Medresesi'nde göreve başlayarak onbeş yıla yakın müderrislik yapar. 1324 R./1908 yılında vefat eden Hüseyin Efendi, Hacı Fettah Mezarlığı'na gömülmüştür. Sülüs, Nesih, Ta'lık yazıda ustadır. Bir Musaf-ı Şerif (Kur'an) ile birçok risale yazmıştır.[1158]

Hacı Hüseyin Efendi, medresenin müderrisliği yanında mütevellîliğini de yapmıştır. Abdülkadir Efendi ve ortağının vefatı üzerine, tevliyeti üzerine almıştır. Yalnız tevliyet, vakıf şartı olarak bu sıra, vâkıfın kız evlâdının oğullarına verilmektedir. Abdülkadir Efendi ve ortağının ise ardlarında mütevellîliği üstlenecek kimse yoktur. Abdülkadir'in iki oğlundan biri ölmüş, Abdurrahman adlı diğeri küçük kalmıştır. Ortağının oğlu (emmizâdesi) Derviş Ebubekir ise, suçundan dolayı ehil değildir. Onun için Abdurrahman'a, Hüseyin Efendi "niyabet" etmiştir. Fakat, "inas-ı vâkıftan"

1153 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:914.
1154 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.116-117, s.56.
1155 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.108.
1156 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:914.
1157 ***SNMU 1321 H.***, s.582.
1158 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.115, s.13.

olarak müracaatı üzerine daha sonra Abdurrahman'a tevliyet, müstakil görev olarak verilir. Çünkü artık 23 yaşındadır.[1159]

3. Bardaslı Hasan Efendi (1869-1946)

Nuzumlalı Hacı Hüseyin Efendi hayatta iken, Yeğenoğlu Medresesi'nde Hasan Efendi de müderris olarak gözükmektedir. 1901 yılında Hasan Efendi, bu medresede 35 öğrenciyi okutmuştur.[1160]

Bardaslı Hasan Efendi'nin görevi, daha sonra da devam etmiştir. 14 Temmuz 1327/1911'den itibaren aylık bürüt 50 guruş, Mecidiye (Yeğenoğlu) Medresesi Müderrisi olarak maaş almıştır. Medrese 1914 yılında açıktır ve 29 talebe okumaktadır. Aynı tarihte geliri ise 7.500 guruştur.[1161] Hasan Efendi'ninse aynı medresede görevinin devam ettiğini görüyoruz. Zira son maaş kaydı, 85 guruş 20 para ile 29 Haziran 1340/1924'tedir.[1162]

Bu arada Hasan Efendi, Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi'nde de çalışmıştır. 30 Kanunusani 1339/1923 tarihinde atandığı Dârü'l-Hilâfe'de Arap Edebiyatı Muallimliği yapmış ve toplam 2.300 guruş maaş almıştır.[1163]

1159 ***KŞS 115***, s.9. Abdurrahman Efendi'nin, mütevellîliğe tayini, 21 Rebiülevvel 1324/15 Mayıs 1906 tarihindedir. VBA'de Müderris Hüseyin Efendi ile Mütevellî Abdurrahman'ın çekişmelerine ait belgeler bulunmaktadır. Yalnız belgelere akseden direkt Hüseyin Efendi değil, oğlu Mustafa Efendi'dir. Aralarındaki anlaşmazlık konusu ise Turud mevkiindeki değirmenin kiraya verilmesidir. Nuzumlalı Mustafa Efendi, değirmeni, süresi dolduğu için kendisi kiraya vermek istemektedir. Mütevellî Abdurrahman Efendi ise; müderrisin bu işe karışmaması gerektiğini, zira bu tür işlerin vakfiyeye göre kendisine ait olduğunu söylemektedir. Bir ara anlaşmazlık Mustafa Efendi tarafından zor kullanılarak çözülmek istenilir. Kiracının Valiliğe verdiği dilekçeye göre; Nuzumlalı Mustafa Efendi, on talebe ile değirmene giderek yeni kiracıyı tehdit eder. Kiracı ve mütevellî, aynı tarihli dilekçelerle olayı şikayet ederler. Vakıflar İdaresi, değirmen gelirinden müderrisin almayı hakettiği bir payın bulunduğunu ama kiraya verme işinin mütevellîye ait olduğunu bildiren bir yazı ile **jandarmaya** başvurur. Daha sonraki yıllarda bu türden problemler çıkmadığı ve benzeri yazışmalar olmadığına göre, olay o sıralar yatıştırılmıştır, diyebiliriz. Fakat burada dikkat çeken; müderris oğlunun, talebeyi de işin içine katarak hatta kolluk kuvveti gibi kullanarak olaya müdahale etmesidir. Halbuki, müstecirin arzuhalinde belirttiği gibi, hakkı mahkeme yolu ile araması daha doğru olurdu. (Bk.VBA,**K:9,Z:176**. Müstecir Mehmed ve Kefil Şükrü Efendi'nin 20 Mayıs 1322 tarihli dilekçeleri, bu dilekçelere düşülen derkenâr ve aynı tarihli Evkaf Muhasebeciliği'nin yazısı.)

1160 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841.

1161 ***KVS 1332 H.***, s.551.

1162 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.51b. VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:4355'te Bardaslı Hasan Efendi'nin yıllık 600 guruş ücretle Kütüphane Medresesi Müderrisi olduğu kayıtlıdır. Bu kayıt, bir zuhul gibi düşünülmüştür. Zira 28 Cemaziyelevvel 1329/27 Mayıs 1911 tarihinde zaten Yeğenoğlu'nda müderristir. Üstelik, Yeğenoğlu'ndaki müderrisliği ile ilgili kaynak birden fazladır. Ama bir ara Kütüphane Medresesi'nde de çalışmış olması mümkündür.

1163 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri*** sonundaki "Dârü'l-Hilâfe Cetveli". SURAL, ***aynı yer***, 14.Ekim 1975, s.2'de Hasan Efendi'nin Dârü'l-Hilâfe'de Feraiz, İslâm Hukuku derslerine girdiğini yazar.

Hasan Efendi, 1869'da Karaman'ın Bardas Köyü'nde doğmuştur. Deli İbrahim Ağa'nın oğludur. Bardas'taki ilk tahsilden sonra Konya'ya gelerek Hadimli Mehmed Vehbi'nin talebesi olmuştur. İcâzeti de, ilk talebelerinden olduğu Hadimli Mehmed Vehbi'den almıştır.[1164]

Bundan sonra Hasan Efendi'yi, yukarıda üzerinde durulduğu gibi Yeğenoğlu Müderrisi olarak görüyoruz. Vakıf kayıtlarından anlaşıldığına göre Yeğenoğlu'nda görevi 1924 yılına, yani medreselerin kapatılmasına kadar sürmüştür.

Müderrisliğinin yanında Merkez Vaızlığı da yapan Hasan Efendi, 1924'ten sonra vaızlığa devam etmiş; 1946 yılında vefat ederek Üçler Kabristanı'na gömülmüştür.[1165]

4. Nuzumlalızâde Hacı Mustafa (Ö.1931) ve Mehmed Efendi

Nuzumlalı Hacı Hüseyin Efendi ve evlatları ile Bardaslı Hasan Efendi arasında bilinen bir çekişme yoktur. Aynı zamanda görev üstlenmişlerdir. Fakat asıl sorumluluk Nuzumlalılar üzerinde olmuştur. Yalnız Nuzumlalı Hacı Hüseyin Efendi'nin vefatından sonra Yeğenoğlu müderrisliği tartışma konusu yapılır. Çünkü, Hüseyin Efendi yerine Ali Rıza Efendi (Kudsî Efendizâde)[1166] beratla müderris tayin edilir. Ali Rıza Efendi, vâkıfın "evlâd-ı inasından" olmakla, aynı zamanda müderrisliğin, vakfiye gereği hak sahibidir. Fakat, Nuzumlalı Hüseyin Efendi'nin oğulları ile anlaşamazlar. Hüseyin Efendi'nin oğulları (Mehmed, Mustafa, Abdulah), medrese ve gelir kaynağı olan değirmen hakkında mülkiyet iddiasında bulunurlar. Olay şer'î mahkemeye intikal eder. Neticede iki tarafın da delilleri incelenir. Ve dava, Ali Rıza Efendi'nin aleyhine sonuçlanır.[1167] Neticede valiliğe müracaat eden Ali Kutsî Efendi, Bekir Sami Paşa Medresesi'ne tayinini ister ve orada görev yapar.[1168]

1164 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.205.

1165 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.205; SURAL, ***aynı yer***, 14 Ekim 1975, s.2. Bu Bardaslı Hasan Efendi'den ayrı olarak yine Hadimli Mehmed Vehbi'de okuyan bir de Bardaslı Hacı Hasan Efendi (1881-1961) vardır. Hacı Mustafa Efendi oğlu olan bu Bardaslı, Konya'da müderrislik yapmamış fakat Fıkıhçı olarak tanınmıştır. Kabri Bardas'tadır.(Bk.UZ, ***aynı eser***, c.I, s.241.)

1166 Islah-ı Medâris Medresesi'ne bk.

1167 Bu konu ile ilgili VBA'de birçok yazı bulunmaktadır. Ali Rıza Efendi, medrese ve görevlerinin zorla gasbedildiğini, medresenin zorbalardan tahliye edilerek kendilerine teslimini ister. Aynı haklara sahip olduğu ve kendilerine "neslen bir hakk-ı rüçhâniyeti" olmadığı halde müderrisliği "fuzûlî üzerine tevcih" ettirdiğini iddia eden akrabası mütevellî Abdurrahman Efendi ve Nuzumlulalılar aksini savunur. Bk.VBA ***K:9, Z:176.***, 14 Teşrinievvel 1325, 21 Kanunusani 1325, 28 Mart 1326.tarihli yazışmalar.

1168 EMİNOĞLU, ***Vesîkalar***, s.159,224. EMİNOĞLU, hem dayısı hem de kayınpederi (Eşi Emine Rida Hanım'ın babası, bk.UZ, ***aynı eser***, c.II, s.170.)olan Ali Rıza Efendi hakkındaki bu belgede, Yeğenoğlu Medresesi'nin zorbaların elinde olduğu (mütegallibe) tekrar vurgulanmıştır. Bekir Sami Paşa'ya tayin isteği, 9 Temmuz

Ali Kutsî Efendi ile aradaki anlaşmazlığın çözülmesinden sonra, 28 Cemaziyelevvel 1329 H./ 1911 M. tarihinde iki kardeş beraberce müderrislik görevine atanırlar. Nuzumlalızâde Mehmed ve Mustafa Efendi'lere, yıllık 600'er guruş da tahsîs edilmiştir.[1169]

Fakat iki kardeş müderristen, daha sonra göreve devam eden Nuzumlalızâde Hacı Mustafa Efendi olur. Mustafa Efendi, Mecidiye Müderrisi olarak 1338 Kasım'ından itibaren bürüt 300 guruş (Net. 297 guruş) maaş alır. Kayda giren son maaşı aynı miktar olarak 27 Mayıs 1340/1924'te verilmiştir.[1170]

Bilindiği gibi Nuzumlalı Hacı Hüseyin Efendi'nin oğlu olan Hacı Mustafa Efendi, 1868 Konya doğumludur. Medrese tahsilini babasında görerek icâzet almıştır. Babasının vefatından sonra (kardeşi ile birlikte) yerine müderris olan Mustafa Efendi, Yeğenoğlu Medresesi Müderisliği yanında Aziziye Câmii'inde Muhaddislik de yapmıştır. Hat sanatını babasından öğrenen Mustafa Efendi Kur'an'ı ve Süyûtî'nin 18 risalesini yazmıştır. Sülüs, nesih ve talîk yazıda başarılıdır.

Medreslerin kapatılmasından sonra evine çekilen Nuzumlalızâde Mustafa Efendi, 1931 yılında vefat ederek Hacı Fettah Mezarlığı'na gömülmüştür. Zühd ve takva sahibi, temiz giyinen bir insan olarak tanınmaktadır.[1171]

Mecidiye Medresesi de diğer medreseler gibi zaman zaman başka medreselerde okuyan talebelerin kaldığı bir yerdir. 1332-1334/1916-1918 yılları arasında Dârü'l-Hilâfe Medresesi'nde talebe olan Selânikli Ali Efendi, Mecidiye'de kalmıştır.[1172] Bu sıra I.Dünya Harbi yıllarıdır. Talebenin Selânikli olması harp yıllarında iç bölgeye kayışın bir işareti olarak kabul edilebilir.

1325/1909 tarihini taşımaktadır. Ali Rıza Efendi'nin dilekçesinde, tayin yerinin değiştirilmesi isteğinin yanında "mütegallibe"nin cezalandırılması ile ilgili bir talebin bulunmaması dikkat çekicidir.

1169 VGMA, **DN:9/3**, Aded-i Umumî:4360-4361.

1170 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.17/b,51/b.

1171 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.127-128, s.33; SURAL, ***aynı yer***, 18 Eylül 1975, s.3.ÖNDER, ***Maarif***, s.47'de Yeğenoğlu Medresesi'nin 1920 yılında istimlâk edilerek yıktırıldığını yazmaktadır. Bu bilgi başka bir kaynakla doğrulanamamıştır. Medreselerin kapatılmasına kadar medrese ve vakıf olarak yaşadığına göre yıkılma veya medrese odalarının dükkâna çevrilme işinin daha sonra yapılmış olması gerekmektedir.

1172 MEMA, ***Darü'l-Hilâfe Künye Defteri***, s.153.

XLIII. Yılanlı Medresesi

A. Yeri

Kazancılar Sokağı'nda[1173] veya eski tarifiyle Odun Pazarı [1174]'nın güneyinde idi. İki tarafı yol, Dülger Dükkânları ve Recep Ağa hânesi ile çevrilidir.[1175] Medrese haliyle olmasa bile, dükkân olarak günümüze ulaşabilen tek Osmanlı devri medresesi olan Yılanlı Medrese, Kapu Câmii'nin batısında yer alan boşluğun (Eski Odun Pazarı) hemen güneyindedir.[1176]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Yaptıran ve yapım tarihi hakkında henüz kesin bilgimiz bulunmamaktadır. XVIII.yy'da Yılanoğlu soyundan bir kişi tarafından yaptırıldığı zannedilmektedir.[1177] Fakat Şer'iye ve Evkâf vekâletine yazılan 22 Nisan 1338/1922 tarihli belgede medresenin "ashâb-ı hayrât tarafından" inşaâ edildiği ifade edilmektedir.[1178] Yalnız inşaâ tarihi ile ilgili bilgi burada verilmemektedir.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Osmanlı son devrinde çatılı (dam) oda sayısı 21'dir.[1179] Bu odalardan birisi dershânedir. Dershâne, zeminde yapılan üç adet dükkânın üzerine inşâ edilmiştir. Maksat, dükkânlar ile medreseye gelir sağlamaktır.[1180] Üst katta olduğu anlaşılan dershâne, Odun Pazarı cephesindedir.[1181] Medrese içinde ayrıca yine medrese gibi "ashâb-ı hayrâtın ianesiyle yapılmış" bir de mescid bulunmaktadır. Mescidin ihtiyaçlarını temin etmek üzere medrese odalarından bir-kaçı da dükkân haline getirilmiştir.[1182]

1173 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.1, s.135.(Bu sokak medresenin batı kıyısında devam eden sokaktır. Batıya açılan kapısı bu sokakağa çıkmaktadır.)

1174 KÖİA, ***Arazi ve Emlâk Vukûat Defteri***, c.4, Umumî sıra No:5866; ***KVS 1332 H.***, s.550.

1175 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.4, s.119.

1176 Günümüzde Bit Pazarıdır. Daha önce "Kadınlar Pazarı" olarak kullanılmıştır. Gelinlik ceyiz eşyası, elbise satılmaktadır.

1177 ***SNMU 1313 H.***, s.841, salnâmede sadece "bânî:Yılanoğlu" ifadesi vardır; ÖNDER, ***Maarif***, s.42; Aynı yazar ***Mevlânâ Şehri***, s.228; SURAL, ***aynı yer***, 4 Ağustos 1975, s.3. Anadolu'da yaptıranın adı olmadığı halde daha sonra "Yılanlı" ismi verilen yerler de vardır. Kastamonu'daki Muînüddin Süleyman Pervane'nin oğlu Ali tarafından 671 H./1272 M. tarihinde yaptırılan **Dârüş-Şifâ** bunlardandır. Burası daha sonraları "Yılanlı Dergâh"ı diye anılmıştır. Bk.Mehmed Behçet, ***Anadolu Türk Âsâr ve Mahkûkâtı Tetebbuâtına Esas Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi***, İstanbul 1341, s.55.

1178 VBA, ***K:16, Z:141.***

1179 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.1, s.135.

1180 VBA,***K:16, Z:141.*** 22 Nisan 1338 tarihli yazı.

1181 VBA, ***K:16, Z:141.*** 28 Kanunuevvel 1338.tarihli yazı. Bu cephe medresenin kuzeyi yani Kapu Câmii'nden tarafıdır.

1182 VBA, ***K:16, Z:141***, 11.10.1933 tarihli Konya Evkâf Müdürü'nün Kadastro Riyaseti'ne 9946/531 no.lu yazısı.

Geriye kalanların, ekseriyetle talebe odası olduğunu tahmin etmek mümkündür. Talebe odaları; bir avlu etrafına dizilmiş, kapı ve penceresi avluya (medrese derûnuna) açılan üstü örtülü hücrelerdir. Bu hücrelerden bazıları -ki bunlar yol, çarşı tarafında olanlardır-, dükkân haline getirilmiştir. Hücrenin dükkâna dönüş ameliyesi basittir: Medrese avlusuna bakan kapı ve pencereleri kapatılmış, yola-pazara bakan tarafından kapı açılmıştır.[1183] Gerekçe "Seferberlik ibtidâsında medresede talebelerin kalmaması"dır. Hücreler, talebe olmadığı için daha 1914'lerde boşalmış, medresenin son müderrisi tarafından, gelir kaynağı haline dönüştürmek amacıyla dükkân yapılmıştır. Aynı yerdeki 17 Teşrinievvel 1338 tarihli bir yazıda ise, "medreselerde talebe bulunmamasının" yanında Yılanlı'nın harâb olmaya yüz tuttuğu ifade edilmektedir. Onun için Müderris Mehmed Efendi, 4 hücreyi dükkâna çevirerek medresenin tamamını tamir için gerekli masrafı temin etmek istediğini, bu amaçla geçici (muvakkaten) olarak kiraya verdiğini yazmaktadır.[1184]

Vakıflar İdaresi ile son müderrisin, medrese odaları yani dükkânlar yüzünden araları açılmıştır. Bu konuda yazışmalar yapılmıştır. Yazışmaların çokluğu ve 1924 sonrasında devam eden seyri, Yılanlı Medresesi'nin odalarının "yılan hikayesine" döndüğünü hissettirmektedir. Özetle, müderrisin 6 dükkânın kendi mülkü olduğu iddasına rağmen bütün dükkânları, Vakıflar İdaresi kendi yönetimine alır. Olay Şer'î ve Nizamiye Mahkemeleri'ne intikal eder. Sonuçta, müderrisin tek dükkânın bulunduğuna, diğerlerinin vakfın olduğuna karar verilir. 1924'ten sonra ise bir süre dükkânların Vakıflara mı, Özel İdare'ye mi ait olduğu tartışılır. Medresenin Özel İdare'ye, dükkânların Vakıflara ait olduğu görüşü ağır basar.[1185] Fakat sahipliği netleştirilemeyen vakıf dükkânlar; 1930'lu yıllar satılığa çıkarılarak[1186], sahipleri kesin belli hale getirilmeye çalışılır.

1183 VBA, ***K:16, Z:141***, 11 Mart 1338 tarihli ve "Vekâlet-i Celîleye" başlıklı yazı ile 22 Nisan 1338 tarihli yazılar.

1184 VBA, ***K:16, Z:141***, Yılanlı Müderrisi Mehmed Şakir'in 17 Teşrinievvel 1338/1922 tarihli ve "Evkâf Vekâlet-i Celîlesine" başlıklı yazısı. KÖİA, ***Arazi ve Emlâk Vukuat Defteri***, c.4, Aded-i Umumî:5866-5869'da "Medreseden tahvîlen dükkân" yapma tarihi, 21 Mart 1336/1920 olarak verilmektedir. Burada Yılanlı Medrese'ye ait 4 vukûat (dükkân) kaydı vardır. Aynı yerde "nev-i inşaat: Medrese odasının mahvıyla inşaa." şeklinde kaydedilmiştir. Emlâkın yeni sahibi ise; Yılanlı Medresesi Vakfı'dır.

1185 VBA, ***K:16,Z:141*** (Evkâf Müdürlüğü ile Kadastro Riyaseti arasındaki yazışmalar ilgi çekicidir.)

1186 Konya Vakıflar Müdürü'nün 26.6.1937 tarihinde **Yeni Ses Basımevi**'ne yazdığı resmî yazılı ilân ile Yılanlı Vakfı'nın Odun Pazarı mevkiindeki 181/33, 182/33 no.lu iki dükkânı satılığa çıkarılmıştır. Vakıf mülk, "Pazarlık suretiyle satılacaktır. İhale 18.7.1937'de Cuma günü saat 14:00'dedir. İsteklilerin o gün ve saatte yukarıda yazılı teminat akçaları ile birlikte Vakıflar Müdürlüğü'ne müracatları"

Yılanlı Medresesi'nin müştemilâtı içinde bir de "Nakşi Tekkesi"nin bulunduğundan söz edilmektedir. Tekkenin kurucusu, Şeyh Mehmed Bahâeddin Efendi'dir.[1187] Yalnız bu bilgi[1188], başka bir kaynakla teyid edilememiştir.

Mimarîsi hakkında ayrıntıya vâkıf olamadığımız Yılanlı Medresesi de diğer Osmanlı dönemi Konya Medreseleri gibi olmalıdır. Açık avlu etrafına dizilmiş odalardan oluşan bu medresenin değerlerinden şanslı yanı, yeri ve yeniden yapılmış olsa da odaları (dükkânlar) yaşamaktadır. Yalnız bugün oda sayısı 21 değil, 33'tür (dükkân). Kuzey ve batı taraftan iki girişi olan çarşı halindedir.[1189]

D. Vakfiyesi

Yılanlı Medresesi'nin vakfiyesi veya bir vakfiyesinin bulunduğu yolunda bilgi, günümüze ulaşmamıştır. Ama vakıf eser olduğu yolunda yazışmalar bulunmaktadır.[1190]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. Hacı Mehmed Şakir Efendi (Ö.1934.)

1882'de Yılanlı Medresesi'nin müderrisi Mehmed Efendi'dir. 30 talebeye **Dürrü'n-Nâcî, Câmî** ve **Mülteka** derslerini okutmaktadır.[1191] Mehmed Efendi, 1883'te de 30 talebeye aynı dersleri okutmaya devam eder.[1192]

1901, 1903'te de medresenin müderrisi yine Mehmed Efendi'dir. Talebe sayısı artarak 39 olmuştur.[1193] Mehmed Efendi'nin, 28 Cemaziyelevvel 1329 H./27 Mayıs 1911'de müderrislik tayini yenilenir. Yıllık 600 guruş görevi karşılığı olarak tahsîs edilmiştir.[1194] Bu durumda aylık maaşı 50 guruştur. Bu tahsisat 14 Temmuz 1327/1911 tarih ve 23273/141 no.lu emirle Vakıflar Müdürlüğü'ne bildirilir.[1195] Fakat aynı defterde aylık maaşını alışı Mart 1339 tarihi itibarı iledir. Medrese, 1914

---

gerekmektedir.Teminat; dükkanlar için 15'er lira , "muhammen bedel"ise 200 ve 500 liradır. Bk.VBA, ***K:15, Z:136.***

1187 Islah-ı Medâris (Bekir Sami Paşa) Medresesi'ne bk.

1188 SURAL, ***ayı yer***, 1 Ağustos 1975, s.3.

1189 Çarşı esnafından Abdullah PARLAK ile 25.10.1993 tarihli görüşme ve yerinde ziyaret.

1190 VBA, ***K:16, Z:141.***

1191 ***KVS 1300 H.***, s.55.

1192 ***KVS 1301 H.***, s.53.

1193 ***SNMU 1319 H.***, s.840-841; ***SNMU 1321 H.***, s.582.

1194 VGMA, ***DN:9/3***, Aded-i Umumî:4354.

1195 VBA, ***Maaş ve vezâif Defteri***, c.2, s.52/a.

yılında daha açıktır ve 28 talebesi, 1.500 guruşluk geliri bulunmaktadır.[1196]

Son müderris,-I.Dünya Harbi yıllarındaki kesintiye rağmen- Nisan 1340/1924'e kadar 123 guruş 20 para maaş almıştır.[1197] 1339/1923 ile 1911 arasındaki boşluğun sebebi üzerinde kısmen müştemilât kısmında durulmuştur. Bu yıllar medresenin aynı zamanda mütevellîsi de olan Mehmed Efendi, dükkânları kendisi icara vererek gelirini almaktadır. Gerçi Yılanlı, "Evkâf-ı mazbûtadan'dır. Ama on dükkânı muvakkaten idare etmektedir. Yıllık geliri 19061 guruştur.[1198] Vakıfların buna el koyması üzerine (1920 yılı) Mehmed Efendi, yaşlılık çağında ve kalabalık aile nüfüsu ile fakr-u zaruret içinde kaldığını, idarenin kendisine haksızlık yaptığını bildiren bir dilekçe ile Evkâf Nezareti'ne müracaat eder. Neticede Mehmed Efendi'ye dükkânların yönetimi iade edilmez ama 500 guruş aylığın verilmesi kararlaştırılır.[1199]

Yukarıda da değinildiği gibi I.Dünya Harbi'nden itibaren Yılanlı Medrese'de talebe bulunmamaktadır. Dolayısıyla medrese eğitimi de "Harb-i Umumî" başlangıcında kesilmiştir. Onun için talebe odaları dükkâna çevrilmeye başlamış, yaşlılık devrini yaşayan müderris Hacı Mehmed Şâkir Efendi de bir süre geçimini bu yolla temin etmiştir.

Hacı Fettah Mezarlığı'nda bulunan mezar taşına göre Hacı Mehmed Efendi, 24.7.1934 tarihinde vefat etmiştir. Mezar taşındaki "Mülgâ Yılanlı Medrese Müderrisi Vâiz" ifadesinden, daha sonra veya müderrisliği sırasında da vaizlık yaptığını anlıyoruz. "Çatallızâde" (Çatalîzâde) lâkabını taşıyan Hacı Mehmed Efendi ile, Muiniye'yi ihya eden "Çatalzâde Ahmed" arasında bir akrabalık bağı olmalıdır.[1200] Geniş aile efradı olan Hacı

1196 ***KVS 1332 H.***, s.550.

1197 BVA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.2, s.186a, 52/a.

1198 VBA, ***K:16, Z:141.***, TBMM Hükümeti-Umur-ı Şer'iye ve Evkâf Vekâleti- Evkâf Muhasebât Müdüriyeti'nin, Konya Evkâf Müdüriyeti'ne gönderdiği 30 Haziran 1339 tarihli yazısı.

1199 10 dükkânın da vakıf olduğu, müderrisin sadece bir semerci dükkânının bulunduğu, dükkân gelirinin vakıf tamiri için harcanmadığı yolunda ifadeler de bulunmaktadır. Bk.VBA, ***K:16, Z:141.*** Konya Evkâf Müdürlüğü'nün Umur-ı Şer'iye ve Evkâf Vekâlet-i Celîlesi'ne 14 Eylül 1339 tarihli yazısı müsveddesi vd.

1200 Hacı Fettah Mezarlığı'ndaki mezar taşının Osmanlıcası şöyledir: "Mülgâ Yılanlı Müderrisi ulemâdan /Çatallızâde (Çatalzâde=Çatallızâde,Çıtalızâde ?) Hacı Mehmed/ Efendi Ruhuna Fatiha 1354." Yanında ise "merhum Yılanlı müderrisi oğullarından Vaız Ahmed Efendi Ruhuna Fatiha 1941." yazılı bir mezar taşı vardır. Ayrıca "Yılanlı Müderrisi Hacı Mehmed Efendi oğlu Hacı Ahmed ARITAN Ruhuna Fatiha D.1896-Ö.1969" kitabesi de ailede Ahmed adına özel ilgi duyulduğunu göstermektedir. Ailenin günümüzde devamı olan S.Ü.İlâhiyat Fakültesi hocalarından Dr.Ahmed Saim ARITAN da aynı aileden gelmektedir.

Mehmed Efendi, Yılanlı Medresesi'nde kırk yıla yakın görevli olarak bulunmuştur. 1882'den 1924'e kadar medresenin bilinen tek müderrisidir.

XLIV. Yusuf Ağa / Kütüphâne Medresesi

A. Yeri

Yusuf Ağa Medresesi'nin yeri ile ilgili vakfiyesinde, güzel bir tarif vardır. Buna göre; Sultan Selim Câmii bitişiğinde bir tarafı câmi, bir tarafı (güney) Müslüman kabirleri [1201], bir tarafı hamam[1202] ve dördüncü taraf (doğu) yol[1203] ile çevrili idi.[1204] Yanına medrese ile câmiye sınırı olan bir muvakkithâne de daha sonra eklenmiştir.[1205] Bugün için tarif edilen medrese yerinde şadırvan ve çim saha bulunmaktadır.

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Adından da anlaşılacağı üzere medreseyi III.Selim'in (1761-1808) annesi, Mihrişah Valide Sultan'ın (ö.1805) Kethüdası, Yusuf Ağa (ö.1222 H./1807) yaptırmıştır.

Yusuf Ağa, aslen Giritli'dir. Girit'in Hanya Sancağı'na bağlı Selina Nahiyesi'nin İsbanika Köyü'nde fakir bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası onu küçük yaşta Girid Serhad Ağası Süleyman Ağa'ya "ahiret oğlu (manevî evlat) diye kapılandırmış"tır. Süleyman Ağa'nın yanında yetişen Yusuf, onunla beraber İstanbu'a gelmiştir. Süleyman Ağa; Yeniçeri Ağası olunca, kendisini Kethüda yapmış, sonra değişik görevlerde bulunmuştur. (Kasapbaşılık, Gelibolu Baruthânesi Nazırlığı, Darphâne Eminliği.) 1205 H./1790 M.de Valide Sultan'a kethüda olan Yusuf Ağa, 1221 H./1806 M.'de Valide Sultan'ın vefatından sonra hacca gider. Fakat Vehhâbiler'in Mekke'yi istilâsı üzerine hac ibadetini tamamlayamadan Konya'ya döner. Burada iken III.Selim'in hal edildiğini, IV.Mustafa'nın hükümdar olduğunu ve kendisinin de idamının istenildiğini öğrenir. Affedilip Bursa'da ikâmete mecbur edildiyse de 1807'de bu şehirde idam edilir.

1201 Bugün için Üçler Kabristanı denilen mezarlık demek ki medresenin yapıldığı sıra güneye açılan kapısına bitişiktir. Şimdi mezarlığın bu kısmı üzerinden gelişli-gidişli yol açılmıştır. (Konya-Ereğli Yolu)

1202 Batı tarafında **Türbe Hamamı** denilen bu hamam, şimdiki Yusuf Ağa Kütüphanesi batısından geçen yolun üstünde idi.

1203 "Tarîk-ı âmm" denilen bu yol, şimdi kaldırım olan ve câmi ile müze arasından gelip doğuya mezarlık arasından uzanan yoldur. Bir eski resimde bu yol gözükmektedir.

1204 ***KŞS 111***, s.9.

1205 KÖİA, ***Merkeze Aid Esas Emlâk Defteri***, c.4, s.122. Muvakkithâne "Dergâh-ı Şerîfe meşrût olup" mütevellîsi, dergâh postnişinidir. Muvakkithâne, kütüphanenin bir-iki metre ara ile bitişiğinde, onun da bitişiğinde Türbe Hamamı vardır. (Bk. SURAL, ***aynı yer***, 12 Ağustos 1975, s.3.)

Zeki, çalışkan, hoş sohbet bir insan olan Yusuf Ağa'nın bir hayli hayır eseri bulunmaktadır.[1206] Yusuf Ağa Medresesi'nden ayrı olarak halen tarihî eser olarak misyonunu devam ettiren ve adını taşıyan kütüphâne de onun vakfıdır.

Kitabesine göre, medrese 1212 H./1797 M. tarihinde yapılmıştır. İki satırlık kitabesi şöyledir: "Sahibü'l-Hayrât ve'l-hasenât Yusuf Ağa/ Kethüda-yı Hazret-i Vâlide Sultan fi sene 1212."[1207]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese, sırtını Sultan Selim Câmii ile kütüphâneye vermiştir. Girişi Üçler Mezarlığı tarafındadır. Üçler tarafındaki avlu kapısı ve üstünde mermer kitabesi 1940'lı yıllarda ayaktadır.[1208] Girişten sonra, bir avlu etrafına dizilmiş 10 oda ve bir dersaneden ibarettir.[1209]

Kütüphâne, medreseden önce yapıldığı halde bugün sağlam durmakta ama, daha sonra inşa edilen medresenin izi-nişanı silinmiş bulunmaktadır. Çünkü kütüphâne, "yek-kubbe kütüb-i nefise-i fâhire.." olarak yani büyük bir kubbenin örttüğü, övünülecek, nefis bir bina olarak yapılmıştır. Kütüphâne için vakfiyede bu ibare geçerken, medrese için "on bab oda ve bir bab dershâneyi hâvi medrese-i celîle" ifadesi kullanılmaktadır. Sultan Selim Câmii mimarîsine uydurularak kesme taştan kubbeli nefis bir bina olarak yapılan kütüphâneye karşılık medrese; kerpiçten,düz damlı, avlu etrafına dizili odalardan oluşan bir eserdir.[1210] Konya'daki diğer Osmanlı medreseleri gibidir.[1211] Onun için zamanla tamir ve bakıma ihtiyaç duyulmuştur. Yusuf Ağa Medresesi'nin bilinen en yakın tamiri;1894 yılında yapılması kararlaştırılanıdır. Bu tarihte Yusuf Ağa Kütüphânesi ve su yolları

1206 Mehmed Sürayya, ***Sicill-i Osmânî***, c.4, s.668; KONYALI, ***Konya***, s.1114'te ***Sicill-i Osmânî***'deki "hayrâtı çoktur" ifadesini "hayrâtı yoktur" okuyarak M.Süreyya'ya itiraz eder. Hükmünde hata ettiğini yazar. Yusuf Ağa'nın hayat hikâyesi için ayrıca bk.***Yusuf Ağa Kütüphanesi Tarihçe Teşkilât ve Kataloğu I***, s.5; BABAOĞLU, ***aynı eser***, s.1.

1207 ***MM.*** Envanter No:1160'ta kayıtlı olarak Mevlânâ Müzesi bahçesinde teşhir edilmektedir. ***KVS 1332 H.***, s.551'de medresenin yapım tarihi 1276 (1859/60) verilir. Salnâmede geçen bu tarihin, yaklaşık üç çeyrek asır sonraki yeniden imar tarihi olması gerekmektedir.

1208 KONYALI, ***Konya***, s.1114. Medresenin diğer tarafları gibi kapısı da daha sonra yıkılmış ve kitabesi, ***M.M.***'ne konmuştur.

1209 ***KŞS 111***, s.8. 1848'de oda sayısı 12'dir. (Bk.TUŞ, ***aynı eser***, s.155) Demek ki, dershane hariç bir oda daha eklenmiştir.

1210 VGMA, ***DN: 2131***, s.116'daki medrese vakfiyesinin 165 ve 225 satırları. Bk. BABAOĞLU, ***aynı eser***, s.43,61,64; ***KŞS 111***, s.9.

1211 Eski Konya evlerindeki üslûbun medreselerde görülmesi bir tesadüf olmasa gerektir. Zira ikisi de netice itibariyle insanın barınacağı mekân durumundadır. Üstelik barınma süreklidir. Günün belli saatlerine hasredilmiş değildir. Onun için Konya iklimi de gözönünde tutularak iklime uygun en sağlıklı ve en ucuz mimarî malzeme tercih edilmiştir. O da belli usullerle (saman vb. karıştırılarak) dayanıklılık ve yalıtkanlık özellikleri kazandırılan kalın kerpiç duvardır.

ile birlikte tamiri için keşif yaptırılıp, gideri mahallî gelirden karşılanmak üzere tamir edilmesine karar verilmiştir.[1212]

Medresenin, zamanla kütüphânenin gölgesinde kalarak "kütüphâne Medresesi" adıyla anılması ikisini birbirinin müştemilâtı içinde saymamızı gerektirmemektedir.

İçine, Sultan Selim Câmii'nden girilen kütüphâne, aslında talebe-i ulûmun ve isteyenlerin faydalanmasını temin için yapılmıştır. Fakat, medresenin müştemilâtı içinde saymak doğru olmasa gerektir. Girişi, vakfiyesi, görevlileri ayrı, müstakil bir kurum durumundadır. Medrese ile sırt sırta olması ancak faydalanmada fizikî yakınlık sağlamaktadır.

Medrese içinde ayrıca mescid var mıydı, bilmiyoruz. Ama câmi ile kütüphâneyle olduğu gibi bitişiktir.

Yusuf Ağa Medresesi'nin su ihtiyacı; Mevlânâ Türbesi'ndeki Şadırvana getirilen Dutlu Pınar suyunun fazlasından karşılanacaktır. Zira tatlı suyun fazlası boşa gitmektedir. Buna karşılık, su yolu bedeli olarak bir defalığına 500, kira olarak ise her yıl aynı vakfa 360 akçe verilecektir. Medresenin helâ meselesi de benzeri bir şekilde çözülmüştür.

Medrese müştemilâtından olarak vakfiyesinde, memşâlar (helâ) üstünde durulmuştur. Buna göre medrese helâları için yer altında lâğım çukurları kazılacaktır. Burada toplanan birikinti ise, Mevlânâ Vakfı'ndan hamam lâğımına (kârîz) eklenecek, böylece lâğım temizleme problemi çözülecektir. Buna karşılık ise, Mevlânâ Vakfı mütevellîsine her yıl 480 akçe, hoşlukla verilecektir.[1213]

D. Vakfiyesi

Yusuf Ağa Medresesi'nin bir vakfiyesi[1214], Vakıflar Arşivi'nde bulunarak üzerinde çalışılmıştır.[1215] Bu vakfiye, 331 satırlık; dua, gelir kaynakları, medrese kısmı, görevlileri ve vakıf sıhhati ile igili bölümlerden oluşmaktadır. Bir başka vakfiyesi ise Şer'î Sicile kaydedilmiştir.[1216] Bu vakfiye, 36 satırlıktır. Vakıflardakinin 216-271. satırları arasında kalan 55 satırlık kısmı alınmış, giriş, vakıf gelirleri ve sondaki uzun vakfın onayı, sıhhati ile ilgili kısımlar yazılmamıştır. Burada; gelirler, işleyiş ve görevlilerle

---

1212 BOA, *İrade Evkâf* **1311.Z.20.** Açık indirimle müteahhide verilecek rakam 10.974 guruş 18 para olarak netleşir. (Keşif 17.052 guruştur.) Devlet Şurası'nın, 16 Haziran 1310 tarihinde **irade ile onaylanarak** kesinleşen kararında,cildi eskimiş kitapların ciltlerinin yenilenmesi de vardır.

1213 BABAOĞLU, *aynı eser*, s.63.

1214 VGMA, *DN:2131*, s.116.

1215 Bk.BABAOĞLU, *aynı eser*, s.55-73.

1216 *KŞS 111*, s.9-10. BABAOĞLU, *aynı eser*, s.IV, 69'da, Konya Şer'îye Sicillerinde vakfiyenin bir suretini aradığını ve bulamadığını yazmaktadır.

ilgili kısımlar birbirinden tamamlanıp kıyaslanarak özetlenmeye çalışılmıştır. Vakfiye, 15 Şevval 1212 H./2 Nisan 1798 tarihli ve İstanbul'da onaylanmıştır.

Vakfın gelir kaynakları şunlardır: **Atina Kasabası**'nın bir mahallinde (Potaniye) 15 zeytin ağacı, Keyfe Köyü'nün Mezarlık denilen meşhur mahallinde 24, Ayayorgi mevkiinde 34 zeytin ağacı; yine **Atina** sınırları içinde bir mevkiide (İsteretkor?) 24, ayrıca 46 zeytin ağacı, Makasi Köyü'nde meyveli-meyvesiz ağaçların bulunduğu 3,5 dönümlük bahçe ile 3 zeytin ağacı, 49 dut fidanı, aynı yerde içinde ahır, bahçıvan evi, 5 turunç, 2 zeytin vs.ağaçlarının bulunduğu 11 dönümlük bahçe, aynı köyde 5 badem ağacının bulunduğu 1 dönüm bağ; Keyfe Köyü'nde 60 zeytin ağacı, **Atina** Kazası sınırı içinde 267 zeytin ağacı; **Midilli Adası**'nda bulunan 3 oda, 1 hamam, 1 mutfak, meyveli-meyvesiz ağaçları bulunan dahiliye, 3 oda ve müştemilâtı olan hariciyeli bir büyük konak ve karşısındaki mülk, **Midilli**'nin Kelmiye Köyü'nde 2 üst, 2 alt kat odalı, 1 kiler, 1 mutfak, biri zeytin olmak üzere üç mahzen; akarsuyu, çeşmesi 1 fırını olan ve hariciyesinde 2 oda 1 mahzen, 2 ahır, küçük menzil ve müştemilâtı olan diğer bir büyük konak; aynı yerde 15 dönümlük arsa, üzerinde 1 oda, 88 fidan olan sebze bahçesi ile bitişiğindeki zeytin değirmeni ve dükkân, 1 mahzenle müştemilâtı 1 menzil; aynı köyde 392 zeytin ağacı bulunan bir zeytinlik ve 30 dönüm mülk tarla ile miktarı belirtilmeyen ikinci bir tarla, 168 ağaçlı bir zeytin bahçesi ile 460 ağaçlı bir zeytinlik, ayrıca 65 zeytin ağacı da bulunan 30 dönümlük bir tarla, 132 ağaçlı zeytin bahçesi, 46 ağaçlı bir zeytin bahçesi, 980 zeytinli bir başka zeytinlik; Kelmiye Köyü'nde bir harâb hamamı vakfetmiştir(65-165.satırlar arası). Ayrıca ilim için apaçık "şiddetli ihtiyaç" durumunda olan 269 cilt nefis kitabı da kütüphâneye vakfeder. Arazi, zeytinlikler, değirmen ve benzeri vakıf bina ve mülkler mütevellî tarafından kiraya verilerek işletilecektir. Gelirin, sarfı konusunda da bilgi verilmiştir. Müştemilât kısmında bahsedilenler hariç olarak 140 akçe yıllık Üsküdar'a bağlı Kadı Karyesi'nde (Kadıköy) bir vakfa, 120 akçe medresenin arsası yerine kira olarak Sultan Selim Câmii'ne, 720 akçe ise yıllık Celâliye Vakfı'na verilecektir.

Vakfiyenin gelir kaynakları, görüldüğü üzere, Atina ve çevresi ile Midilli Adası'ndaki vakıflardan gelmektedir. Atina ve Midilli'nin Osmanlı Devleti sınırları içinde olduğu zamanlar için medresenin gelirleri boldur. Ama önce Atina, daha sonra da Midilli'nin Yunanlılar lehine elden çıkması,

Yusuf Ağa Medresesi'nin gelir yönünden sıkıntıya girmesine, hatta I.Dünya Harbi yılları düşünülürse, harâb olmasına sebep olmuştur.[1217]

Yusuf Ağa Medresesi'nin müderrisi, vakfiyesine göre aynı zamanda Sultan Selim Câmii'nde ders veren müderris olacaktır. Câmide "ilim neşreden" müderris, medresenin dershânesinde medrese talebelerine ve "sairlere" ders verecek (tedris-i ulûm), buna karşılık vakıftan günlük 10 akçe alacaktır.

Vakfiye, müderrisi bir çeşit medrese içinde kalmamaya zorlamaktadır. Câmide ders verip, ilim yaymasını istediği gibi, medrese içinde de dışa açılmaya ruhsat tanımaktadır. Zira "medrese ahalisi" dışında anılan "sairler"den, medreseye dışarıdan dinleyicilerin geldiği, gelmesi için yol açıldığı anlaşılmaktadır.

Medrese öğrencileri ise, kuralları belirlenmiş bir disiplin altında olacaklardır. Her odaya iki "ilim tâlibi" yerleştirilecektir. Talebe, ehl-i ırz (namuslu) olup, dersle uğraşacak, halka karışarak niza ve cedelleşme içine girmeyecektir. İlimle uğraşmayan bekârlar, medrese odalarına alınmayacaktır. Öğrenciliğe ehil olmayıp da, ev kiralamadan geçinmek isteyen; girip de önce ahlâklı olduğu halde ahlâkı bozulmuş olan, zaman geçirmeksizin medreseden atılacaktır. Yerine ilim tâlibi, uygun vasıfta öğrenci alınacaktır. Bu işlere kararı, müderris ile vakfın Konya'da duran mütevelli kaymakamı verecektir.

Geceleri, ders çalışmak için her odaya ve müderrisin dershânesine kandil yağı alınacaktır. Bunun için günlük altışar akçeden aylık toplam 1980 akçelik kandil yağı parasını mütevellî kaymakamı altı ayda bir defa toptan verecektir. Teslim edilip-alındığına dair senet ise İstanbul'a gönderilecektir.

Vakfiyede, medrese görevlileri, onların seçiliş ve çalışmaları hakkında da bilgi vardır. Buna göre, bevvab (kapıcı=bekçi), "medrese halkından", bu görevi yapmaya güç yetirecek eliyette olarak müderris ve mütevellî kaymakamı tarafından seçilecektir.

Bevvab, kapıyı Akşam Namazı vakti kapayıp, münasip vakti gelince açacaktır. Açıp-kapamada medrese halkına eziyet vemeyecektir. Medreseden maksat, ilim evi olduğuna göre buraya dışarıdan işsiz (bî-kâr=bekâr), eli boş, eğlenmek veya misafir olmak isteyenleri almayacaktır.

[1217] ***KVS 1332 H.***, s.551'de bütün bu olumsuz şartlara rağmen 1914 yılındaki medrese varidâtının 7.909 guruş 12 para olduğu kayıtlıdır ki, azımsanacak bir miktar değildir.

Bu türden gelip, ilim talebelerini meşgul edenleri men edip yasaklayacak, yasağa uymayanları derhal müderris ve mütevellî kaymakamına bildirecektir. Onlar da, zararlıları, medreseden def etmeye ihtimam göstereceklerdir. Bütün bunlara karşılık bevvaba 4 akçe günlük ücret verilecektir.

Ayrıca bevvab, her gece helâların orta bir yerine asılan kandili yakacak, helâları temizleyecektir. Bu hizmetine karşılık da günlük 4 akçe alacaktır.

Mütevellî Kaymakamı, ay başları kandilin yakacak parasını aylık olarak verecektir. Fazla lâzım olduğu aylar bulunursa "Defter-i Masarıf-ı Müteferika"ya kaydederek onu da karşılayacaktır.

Karşılıklı anlaşma gereği bevvab, ücretini diğer vazifeliler gibi altı ayda bir defa, mütevellî kaymakamından alacaktır.

Medreseye ait kayıt ve şartların, hakkıyla uygulanmasına birlikte gayret ve ihtimam gösterilecektir Müderris efendi ve mütevellî kaymakamı, "nâzırlar" olarak işleyişi kontrolden sorumludurlar.

Vakfiyeye uygun harcamalar yapıldıktan sonra artan gelir, mutlaka Müslüman fakirlere harcanacaktır.

Yusuf Ağa Medresesi'nin uzun vakfiyesi, medresenin işleyişi açısından dikkatle incelenmesi gereken bir belgedir. Görevlilerin yapacakları işler anlatılırken, aynı zamanda dönemin problemleri de yansıtılmış olmaktadır. Demek ki, XVIII.yy. sonlarına doğru medreselere, ilim öğrenmenin dışında amaçlar taşıyanlar da musallat olmaya başlamışlardır. Ortalıkta işsiz, boş, aylak dolaşan insanlar bulunmaktadır. Talebenin dikkatini dağıtmamaları ve gereksiz yere meşgul etmemeleri için özellikle bu tip insanlara karşı tedbir alınmıştır.

Medresede görev, müderris ile bevvab üzerinde yoğunlaşmaktadır İstanbul'daki mütevellînin Konya'da oturan temsilcisi olan mütevellî kaymakamı, harcamaların dışındaki sorumlulukları, müderrisle birlikte paylaşmaktadır. Geceleri talebe odalarında olduğu gibi, müderrisin kaldığı dershânede de kandil yakılması, müderrisin çalışma ve hazırlığı için olmalıdır.

"Bevvab"ın medrese içinden seçilmesi dikkat çekicidir. Böylece göreve ehil bir medrese talebesi, kendini yetiştirmekte hem de sorumluluk üstlenerek ücret almaktadır.

Vakfı kuran, medrese talebeleri ve çalışanlarının içeceği suyu da düşünmüştür. Bunun için medreseye su akıtan su yolcusuna günlük 5 akçe

verilmesi de önemlidir. Su, sağlık ve temizliğin vazgeçilmez unsuru durumundadır. Genel temizlik, aydınlatma ve güvenlikten ise bevvab sorumlu tutulmuş; uyacağı sınırlı kurallar önceden belirlenmiştir.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

1. İçilli Mehmed ile Osman ve Ali Efendiler

Yusuf Ağa Medresesi'nin 1882'de müderrisi Hamzazâde Hacı Osman Efendi'dir. Osman Efendi, bu tarihte 25 talebeye, **Celâl, Tasavvurat** ve **İzhâr** derslerini okutmuştur.[1218]

Osman Efendi'den bir yıl önce vefat eden ve medresede uzun süre müderrislik yapan diğer zat ise Mehmed Efendi'dir. İçilli olan Mehmed Efendi, Tefsir, Hadis, Tasavvuf, Kelâm, Mantık ve Fıkıhta söz sahibi bir müderristir. Nakşibendi Tarikati halifelerinden olan Mehmed Efendi, aynı zamanda Vilâyet İdare Meclisi'nde üyedir. Bu son görevinden dolayı "Meclis Hoca" diye de anılmıştır. 1298 H./1880 M.de vefat ederek Üçler Kabristanı'na gömülen[1219] Mehmed Efendi'den sonra göreve başlayan Osman Efendi de uzun süre burada müderrislik yapmıştır. 1883'te yine 25 talebeye **Celâl, Tasavvurat** ve **İzhâr** derslerini[1220] okutmaya devam eden Osman Efendi'nin 1901'de de müderris olduğunu görüyoruz. Fakat bu defa yalnız değildir. İki kişi olarak, Ali Efendi ile birlikte müderrislik yaparlar. Ama tek iken 25 olan talebe sayıları 1901'de 20'ye düşmüştür.[1221] Osman Efendi ile Ali Efendi'nin aynı durumu, 1903 yılında da devam etmiştir.[1222]Medresenin daha sonra talebe sayısı artmıştır. 1914'te talebe miktarının 30 olması[1223] bunu göstermektedir.

Osman Efendi, 1903'ten sonra göreve devam etmiş midir, tesbit mümkün olmamıştır. Ama ikinci müderris Hacı Ali Efendi, 1339/1923 yılı boyunca "Kütüphâne Medresesi Müdürü" ünvanı ile görev yapmıştır. Fakat sadece, 1882'den bu yana söylenen adıyla "Kütüphâne Medresesi" Müdürü değildir. Aynı zamanda Dârü'l-Huffaz Cüzhânı'dır. İki görev karşılığı olarak 1923 yılında 1179 guruş 25 para aylık almıştır.[1224]

Bu arada Yusuf Ağa Medresesi'nde, Molla Efendi Medresesi'nin meşhur Müderrisi Haşim Efendi (ö.1915), de müderrislik yapmıştır.[1225]

1218 ***KVS 1300 H.***, s.55.
1219 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.123-124, s.31.
1220 ***KVS 1301 H.***, s.52.
1221 ***SNMU 1319 H.***, s838-839.
1222 ***SNMU 1321***, s.581.
1223 ***KVS 1332 H.***, s.551.
1224 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.5b.
1225 SURAL, ***aynı yer***, 28 Ocak 1976, s.3. Konu ile ilgili olarak Molla Ef. Medresesi'ne bk.

Medresede eğitim-öğretime 1900 başlarında son verildiği, I.Cihan Harbi'nin başlaması ile zaten kerpiç olan binasının gerekli bakım ve ihtimam gösterilmediği için harâb bir vaziyet aldığı yolunda[1226] bir görüş bulunmaktadır. Eğitim yönüyle yukarıda salnâmelerden verilen bilgiler, bu görüşü doğrulamamaktadır. Yalnız 1914 yılından sonra medresenin eğitim-öğretim durumunu takip mümkün olmamıştır. 1914 yılı, sadece Cihan Harbi'ne girdiğimiz için değil, aynı zamanda medreselerde önemli düzenlemelerin yapıldığı yıl olduğu için de klasik medreseler üzerinde etkili olmuştur. Bu değişiklik doğrultusunda Hacı Ali Efendi 1923'te "Müdür" ünvanını taşımaktadır. Halbuki medrese sisteminde, tarihi boyunca bu makam adı kullanılmamıştır. 1914'lerden sonra faal olmadığını sandığımız medresede; bir müdürün bulunması, Maaş ve Vezâif Defteri'nde kayıtlı olarak maaş alması dikkat çekicidir. Burada müderrisin, cüzhânlık yapması da aslî görevinde bir boşluğun bulunduğuna delil kabul edilebilir. Çünkü, Dârü'l-Huffaz üstü bir eğitim kurumunun müdürü, medrese öncesi eğitim içinde değerlendirdiğimiz Dârü'l-Huffaz'da cüzhânlık yapmaktadır. Netice itibariyle, görevli müderrisi olsa da, I.Dünya Harbi'nden sonra Yusuf Ağa Medresesi'nde faaliyetin azaldığını kabul etmek gerekmektedir.

Yusuf Ağa Medresesi'nde de, diğerlerinde olduğu gibi; barınıp-okuyan talebeler bulunmaktadır. Bunların içinde daha sonra tanınmış olanlar da vardır. Ayanbeyzâde Mustafa Bey'le (Naci Fikret'in babası, şair), ile şair Ermenekli Hasan Rüştü[1227] bunlardandır. İkisi aynı odayı paylaşmışlardır. Hasan Rüştü, 1301/1885'te boş bir oda bularak girdiği bu medresede 4 yıl barınmıştır.[1228] Yusuf Ağa'da devamlı kalan talebeler için yemek konusunda; Sultan Selim İmareti kolaylık göstermiştir. Medrese talebeleri yemeklerini, yakınlarındaki bu imaretten temin etmişlerdir.[1229]

XLV. Zaferiye / Aladağlı Medresesi

A. Yeri

Vakfiyesine göre yeri; Sırçalı Mahallesi'nde üç tarafı yol, bir tarafı Bozkırlı Süleyman ile Sarı Mustafa'nın Mehmed'e ait bahçeler ile çevrili idi.[1230] Burası, günümüzde İstanbul Caddesi'nin sonundaki İsmet Paşa

---

[1226] Bk.BABAOĞLU, ***aynı eser***, s.43.

[1227] Memduh Yavuz SÜSLÜ, ***Ermenekli Şair Hasan Rüşdü Hayat ve Eserleri***, Konya 1937, s.11; ARABACI, ***aynı eser***, s.130.

[1228] S.Nüzhet-M.Ferid, ***aynı eser***, s.33.

[1229] KONYALI, ***Konya***, s.1114.

[1230] VGMA,***DN:586***, s.156. Ayrıca bk. ***KVS 1332 H.***, s.549.

İlkokulu binasının kurulduğu yerin bir kısmını da içine alan[1231] güney-doğu köşesi yani Debbağhâne (Tabakhâhe) tarafıdır.[1232]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi:

Medreseyi, "Aladağlı Hoca" veya "Hocazâde" diye tanınan, Konya Müftüsü Hacı Ahmed Rüşdü Efendi yaptırmıştır.

Vakfiyesindeki adıyla "Hocazâde Ahmed Efendi", Mehmed Efendi'nin oğludur.[1233] Hocazâde lâkabını taşıması sebepsiz değildir. Zira kendisine gelinceye kadar "yedi batın ataları ulemâ silsilesinden"dir. İlk tahsilden sonra Kadınhanlı Hacı Hüseyin Efendi ve Sarı Hafız Süleyman Vehbi Efendi'de okuyup, ikinci hocasından icâzet almıştır.[1234] Hocasının medresesi olan Avniye (Sarı Hafız)'de bir süre (1882-83) müderrislik yaparak **Celâl, Tasdikât** ve **Meânî** derslerini okutmuştur.[1235] Bundan sonra hocasının medresesi bitişiğinde[1236] vakfiyesinde belirtildiği üzere, "hayır sahiplerinin yardımı ve destekleri ile", "Zaferiye" adıyla şöhret bulan kendi medresesini yaptırmıştır. Medresenin yapımı, vakfiyesi 7 Şaban 1303/11 Mayıs 1886 tarihini taşıdığına göre en geç bu tarihte veya daha önce olmalıdır. Çünkü vakfiye yazıldığında, medrese ve ek tesisleri inşa edilmiş bulunmaktadır.[1237]

Aladağlı Ahmed Efendi, medresesinde uzun süre çalışmıştır. 500 talebeye icâzet verdiği, bunlardan 63'ünün kazalarda müftülüğe getirildiği ifade edilmektedir.[1238] Bu durum, Ahmed Rüştü Efendi'nin ve verdiği eğitimin seviyesini ortaya koymaktadır.

Ahmed Rüştü Efendi, çok yönlü bir müderristir. Aziziye Câmii'nde Dersiâmlık yaparak[1239] halka açık dersler vermiş, müderrislik

---

1231 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.45; SURAL, *aynı yer*, 6 Ağustos 1975, s.3. Burada 1950'de Kız Enstitüsü vardır.Bk.SURAL, "Hattatlar", *aynı yer*, S.135-136, s.15. Bilindiği gibi; Zaferiye(Tabakhane) ve Feyziye (Kavaklı) Medreselerinin yerine 1927 yılında Alman Lenç Şirketine 270.000 liraya (Bu pra o günün değerleri ile 32.687,65 Türk altını, 139.175,25 ABD Doları, 28.541,22 İngiliz Sterlini etmektedir.Bk.SEMİZ, *aynı eser*, s.39) bugünkü İsmet Paşa İlkokulu yaptırılmıştır. 1950'lerde bu bina Kız Enstitüsü olarak kullanılmıştır.Bk.*Konya İsmet Paşa İlkokulu Aylık Haber Bülteni*, S.2-3, Mayıs 1962, s.1.

1232 SURAL, *aynı yer*, 24 Eylül 1975, s.3.

1233 VGMA, *DN:586*, s.156. *KVS 1332 H.*, s.549'da da "Hocazâde Ahmed Efendi" ismi geçmektedir.

1234 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, sS.129-130, s.45.

1235 Avniye Medresesi'ne bk.

1236 Zaferiye, Avniye Medresesi'nin güney-batı kıyısında uzanmaktadır.

1237 VGMA, *DN:586*, s.156. *KVS 1332 H.*, s.549'de 1310 (1892)'da; ÖNDER, *Maarif*, s.51'de 1890'da yaptırıldığını yazmaktadırlar. Burada vakfiyenin verdiği tarihe uymak doğru olacaktır.

1238 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.45.

1239 MMA, *Hazine-i Evrak No:220/3.* Bu berata göre, Ahmed Rüştü Efendi'nin vefatı üzerine Aziziye'de Dersiâklık yapmaya oğulları rağbet etmediği için ulemâdan olan bir talabesi atanmıştır.

imtihanlarında başkanlıklar[1240] yapmıştır. Ayrıca 1322 H./1903'te vefat eden Gevrâki Hacı Abdülkâdir Efendi yerine Konya Müftüsü olmuştur.[1241] Padişah iradesi ile 6 Ramazan 1325 H./30 Eylül 1323 R./13 Ekim 1907 M.de maaşına Musûl Müftüsü ile birlikte 645 guruş zam yapılan [1242] Aladağlı Hoca; mütevâzi, âlim, güzel ahlâk sahibi bir zattır. 1326 H. /1908 M.de hacca gitmiş, dönüşte Cidde'de vefat ederek Hz.Havva'nın kabri yakınına gömülmüştür.[1243]

Fıkıh ve **Usûl**'de emsallerine üstün olan Ahmed Efendi[1244], nişan sahibidir[1245] Yazan ulemâdandır. Mağfiretü'l-Evzân adlı Arapça bir "Maksûd Şerhi" bulunmaktadır.[1246]

Başta oğlu Mustafa Fehmi[1247] olmak üzere, Feyziye Medresesi Müderrisi Mehmed Efendi (Sarı Müsevvid)[1248], Muhaddiszâde Hasan Efendi[1249], Hattat Yörük Hacı Şükrü Efendi[1250] talebelerinden bazılarıdır.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese, 20 hücre, 1 dershâne[1251] ile 1 mescid, 1 ahırdan oluşmaktadır.[1252] Vakfiyede bahsedilen bu kısımların ardından aynı yerde, "Zaferiye ismiyle be-nâm olan medresem" denilmektedir. Demek ki medrese, yapıldığı sıra Zaferiye adıyla şöhret bulmuştur. Fakat mimarîsi hakkında ayrıntıya yer verilmemiştir. Bir avlu etrafında dizili, düz-toprak damlı odalardan oluştuğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir. Yalnız bir başka vakıf kaydında, 20 hücre, dershâne ve mescid dışında "müştemilât-ı sâireyi hâvi" olduğu yazılıdır.[1253] Vakfiyeden sonra düşülen bu kayda göre, medresenin başka bölümlerinin de bulunması gerekmektedir. Bunlardan birisi, Hacı Ahmed Efendi'nin bizzat kurduğu kütüphânesidir.[1254] Bu

---

1240 ***KŞS 115***, s.44.

1241 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130, s.45; SURAL, ***aynı yer***, 24 Eylül 1975, s.3.

1242 BOA, ***İrade-İlmiye***, 1325.N.6. Bu paranın "Muvazene-i İlmiye"de karşılığı olmadığından "Muvazene-i Umumiye"den karşılanması için Maliye Nezareti'ne emir verilmiştir.

1243 UYAR,"Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130,s.45; SURAL, ***aynı yer***, 24 Eylül 1975, s.3.

1244 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130, s.45.

1245 ***KVS 1317 H.***, s.48.

1246 Ahmed Rüşdi Konevî, ***Mağfiretü'l-Ezvân "Maksûd Şerhi"***, İstanbul 1320. Eser Yusuf Ağa Kütüphanesi, DN:9722'de kayıtlıdır.

1247 ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.4-5, s.196.

1248 SURAL, ***aynı yer***, 17 Ekim 1975, s.3.

1249 SURAL, ***aynı yer***, 13 Eylül 1975, s.3.

1250 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.135-136, s.15.

1251 Vakfiyede verilen bilgiden farklı olarak; ÖNDER, ***Maarif***, s.51'de yanlışlıkla medresenin 10 oda ve 1 dershaneli olduğunu yazar. Aynı bilgi, UZ, ***aynı eser***, c.I, s.135'te de yer almıştır.

1252 VGMA, ***DN:586***, s.156; aynı arşiv, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1203.

1253 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1203.

1254 CUNBUR, ***aynı yer***, s.205.

kütüphâneden, daha sonra, Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne aktarılan 310 civarında kitap bulunmaktadır.[1255]

D. Vakfiyesi

Aladağlı, "Hocazâde Ahmed Efendi"nin, Zaferiye Medresesi için hazırladığı vakfiyesi, bahsedildiği gibi 7 Şaban 1303/11 Mayıs 1886 tarihlidir.[1256] Vakfiye, onaydan geçip, kesinlik kazanarak "irade-i aliyye" ile 1305 yılında kaydolunmuştur.[1257]

Vakfiyenin bahsedilen kısımları hariç, muhtevası şöyledir: Vâkıf, medreseye gelir kaynağı olmak üzere 20 guruşluk gümüş mecidiyelerden oluşan 3 bin guruşu vakfeder. Bu bir para vakfıdır. Para, "rehn-i kavî ve kefîl-i melî veyahut ikisinden biri ile onu onbirbuçuk hesabı üzere" mütevellî tarafından "istirbah ve i'mal" edilecektir. Elde edilen "rıbh ve neması", üç bölüme ayrılacak; bir bölümü medresenin tamirine harcanacaktır. Geriye kalan iki bölüm ise, birer sehm olarak medresenin müderris ve mütevellîsine verilecektir. Medreseye yapılan masraftan geriye fazla olarak ne kalırsa, vakfın aslı olan paraya ilâve edilecektir.

Müderrislik ve mütevellîlik görevleri, hayatta oldukça Ahmed Efendi'de olacaktır. Vefatından sonra ise, bu görevler, erkek evlâdının "ehil ve erbab" olan "aslah ve erşedi"ne verilecek; nesilden nesile bu böylece devam edecektir. Erkek evlâdından "ehil ve erbab" olan çıkmaz veya soyu tükenirse aynı şekilde kız evlâdının oğulları, nesilden nesile görevlendirileceklerdir. Onlar da tükenirse, bahsedilen görevler; hariçten "ehil ve erbabına" verilecektir.

Zamanla vakıfta bozulma, şartlarına uymama durumu olursa, vakfın geliri, "mutlaka Müslüman fakirlere" sarf olunacaktır.

Vakfın değiştirilmesi, azaltılıp-çoğaltılması; daha sonra Meşihat'ın yetkisinde olacaktır.

Kısa vakfiyede görüldüğü gibi, Aladağlı Ahmed Rüştü Efendi, bir para vakfı kurmuş; vakfın ve medresenin yönetimini eline almıştır. Kendi soyundan gelenlere şart koşarak da "evlâdiyet vakfı" haline getirmiştir. Fakat, evlatları için de olsa, hayata geçirdiği bir ölçü vardır: "ehil ve erbab" olma, "aslah ve erşed" bulunma.. Değilse, kendi oğlu, oğlunun oğlu da olsa; müderrislik, mütevellîlik görevleri; lâyık olmayana verilmeyecektir. Nitekim bu durum, vefatından sonra birçok neslin geçmesini beklemeden

---

1255 Bk.*Yusuf Ağa Kataloğu I*, s.22,25-26,27,33'teki demirbaş numarası verilen "Zaferiye Medresesi'nden intikal eden kitaplar."

1256 VGMA, *DN:586*, s.156.

1257 VGMA, *DN:9/2*, Aded-i Umumî:1203.

gerçekleşmiş; medresenin müderrisliği, kendisinde okuyarak icâzet alan oğlu hayatta iken, bir başkasına verilmiştir. Paranın işletiliş tarzı ise, diğer nukudî vakıflarla birlikte ve özel bir araştırmayı gerektirmektedir. Yalnız harcamada; medresenin ayakta ve faal olarak tutulmasının hedeflendiği görülmektedir.

Gelir getirmesi için, para vakfından ayrı olarak medresenin caddeye bakan tarafına; bir fırın ve bir dükkân yaptırmıştır. Vakfiyede sözü geçmediğine göre, fırın ve dükkân daha sonra ilâve edilmiş olmalıdır. Bu iki yer kiraya verilecek, geliri medrese ile mescidin giderlerine harcanacaktır.[1258]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Vakfiye şartına uygun olarak Aladağlı Ahmed Rüştü Efendi'ye; müderrislik ve mütevellîlik görevleri, 23 Şevval 1305/21 Haziran 1304/3 Temmuz 1888'de "irade-i aliyye" ile verilmiştir.[1259] Bu durum, zaten fiilen yaptığı işin, onaydan geçmesidir.

Hacı Ahmed Efendi, uzun süreli müderrislik görevini yaparken; 1901'de Zaferiye'de 60 talebeyi okutmuştur.[1260] Aynı miktarın, 1903 yılında da bulunduğunu görüyoruz.[1261] 60 talebenin bir müderris elinde bulunması, müderrise rağbeti gösterdiği kadar; işin zorluğunu da ihtar etmektedir.

Hayatı üzerinde daha önce durulduğu gibi, Ahmed Efendi 1903'te vefat edince, yerine talebesi Yörük Hacı Şükrü Efendi müderris olmuştur.[1262]

1. Yörük Hacı Mustafa Şükrü Efendi (1861-1924)

Ilgın-Şuhud Köyü doğumludur. Köyün kurucusu olan Sarıkeçili Aşireti'nden Osman Efendi'nin oğludur. Sıbyan Mektebinde okuduktan sonra Hafız olan Şükrü Efendi, Küçük Karatay Medresesi'nde Tekeli Abdullah Efendi ve Büyük Çimili Hoca'da okumuş, 17 yaşında anne ve babası ile birlikte hacca gitmiştir. Sonra Aladağlı Ahmed Efendi'de Hadis, Fıkıh okuyarak 1310 H./1892'de icâzet alır. Aynı yıllar evlenerek Konya'ya yerleşen Hacı Şükrü Efendi, bir süre Saraçoğlu Medresesi'nde müderrislik yapar. Hocası Aladağlı Hacı Ahmed Efendi, hacca gidince (1326) yerine

---

1258 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.45. SURAL, *aynı yer*, 24 Eylül 1975, s.3. UZ, *aynı eser*, c.I, s.135'te aynı bilgiyi ÖNDER'in ***Konya Maarifi Tarihi***'nden aldığını yazmaktadır. ÖNDER'in bahsedilen eserinde bu bilgi bulunamamıştır.

1259 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:1203.

1260 ***SNMU 1319 H.***,s.838-839.

1261 ***SNMU 1321 H.***, s.581.

1262 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.135-136, s.15.

vekâleten müderris olur. Zaferiye Medresesi'nde vekâleten başladığı müderrislik görevi; Aladağlı'nın vefatı üzerine asalete çevrilmiştir.[1263]

Hacı Şükrü Efendi, sadece müderrislikte hocasının mirasçısı değildir. Aziziye Dersiâmlığı'nda da hocasının görevini devralmıştır. 18 Muharrem 1330/9 Ocak 1912 tarihli tayin beratına göre Aladağlı Ahmed Rüştü Efendi'nin görevine, oğullarının "adem-i rağbetleri" üzerine ulemâdan Hacı Mustafa Şükrü Efendi tayin edilmiştir.[1264] 1914 yılına gelindiğinde, Zaferiye'nin 39 talebesi bulunmaktadır.[1265]

Hacı Şükrü Efendi, 1915 yılında (1331) Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi açılınca orada Fıkıh hocalığı yapmıştır. Zaten Zaferiye Medresesi, Dârü'l-Hilâfe'nin bir şubesi durumundadır. Bu haliyle de Hacı Şükrü Efendi, Zaferiye Medresesi'nin son müderrisidir.[1266]15 Kanunusani 1340/1924'te ani kalp krizi geçirerek vefat ettiğinden Üçler Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Bilgin, fazilet sahibi ve güzel ahlâklı birisi olan Hacı Şükrü Efendi, Fıkıh ilminde ihtisas sahibidir. Ta'lık yazısı ile yazdığı Fıkıh konusunda **Ünvanü'l-Şeref** adlı bir kitabı bulunmaktadır.Kendisi hat sanatı ile de ilgilenmiş, hattatlığı; meşhur hattatlardan Mesnevîhan Sıdkı Dede (ö.1936)'den öğrenmiştir.[1267]

Cesur bir insandır. Millî Mücadele döneminde, Delibaş'a karşı bir çok kişiyi koruduğu için idama mahkum edilmiş fakat, "tesadüfen" kurtulmuştur.[1268]

Hacı Mustafa Şükrü Efendi'nin, hakim olduğu İslâm Hukuku sahasında, "Kavaklı ve Zaferiye Medreseleri"nde (1915'ten sonra Dârü'l-Hilâfe) yetiştirdiği bir çok talebesi bulunmaktadır. Sedat Çumralı, Hakkı Balamir bunlardan bir kaçıdır.[1269]

Zaferiye Medresesi de diğerleri gibi, misafirlerin kalabildiği bir yerdir. Hasan oğlu Mehmed, burada "misafiretle mukîm" olmuştur ve 17 Cemaziyelahir 1316/2 Kasım 1898'de şahit olarak mahkemede dinlenilmiştir.[1270] Zaten medresenin, misafir bineklerini barındırmak için, vakfiyede zikredilen bir ahırının varlığı bilinmektedir. Misafirhâne isminden

---

1263 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.135-136, s.15; SURAL, ***aynı yer***, 30 Eylül 1975.
1264 MMA,***Hazine-i Evrak***, No:220/3.
1265 ***KVS 1332 H.***, s.549.
1266 ÖNDER, ***Maarif***, s.51.
1267 UYAR, "Hattatlar", ***aynı yer***, S.135-136, s.15.
1268 SURAL, ***aynı yer***, 30 Ekim 1975, s.3; UZ, ***aynı eser***, c.I, s.168.
1269 SURAL, ***aynı yer***, 30 Ekim 1975, s.3.
1270 ***KŞS 109***, s.102.

bahsedilmemiştir. Fakat misafirler, yakınları olan talebenin yanında veya bir hücrede de konaklayabilmektedirler.

Zaferiye Medresesi, 1915'ten itibaren bir başka medrese adıyla (Dârü'l-Hilâfe) yaşamaya devam edecektir.

XLVI.. Zincirli / Hacı Abdürrahim Efendi Medresesi

A. Yeri

Vakfiyesine göre yeri, eski Sipahi Pazarı'nda[1271] Tahte'l-Kale Câmii yanında idi.[1272] Sonraki bir tarifle, Kürkçü Mahallesi'nde, Kürkçü Sokağı'nda iki tarafı yol, diğer yanı Aşçı Osman'ın kızına ait ev ve bağ ile çevrilidir.[1273]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medreseyi Hacı Hüseyin oğlu, Konya ulemâsından Seyyid Hacı Abdürrahim Efendi yaptırmıştır.[1274] Medrese başlangıçta yaptıranın adını taşıdığı halde[1275] daha sonra Zincirli Medrese diye anılmıştır. Zincirli Medrese diye anılmasının sebebi, kapısı üstündeki zincirlerden dolayıdır. Kapı üstüne zincir, bazı hayvanların (deve, at, merkep..) girmesine engel olmak için asılmaktadır.[1276]

Medresenin yapım tarihi olarak vakfiyesinin yazılış zamanı kabul edilmektedir. O da, 7 Ramazan 1124 H./8 Ekim 1712 M.tarihinde yazılarak onaylanmıştır.[1277]

1271 ***KVS 1332 H.***, s.550.

1272 VGMA, ***DN:582/1***, s.119.

1273 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.48. Hasan Hüseyin VAROL,"İki Kapılı Han" da denilen Zincirli Han'ın, Zincirli Medrese yeri olduğunu tahmin etmektedir. Burası, Kapı Câmii kuzeyinden Saray Çarşısı'na geçerken kapısı bulunan bir handır. Kendisi küçüklüğünde zincirini görmüştür. Bu hanın diğer kapısı, aynı yönden gidilince, Saray Çarşısı girişinden bir önceki giriştir. Arkasında,önceleri Jandarma Karakolu olan yer, Bakırcılar Çarşısı'dır.(Şimdi çok katlı çarşı,Hükümet Konağı güneyi.) Kara Mustafa (GÜZELKILIÇ), o handa seyisken, Bakırcı lâkablı bir başkası ile birleşerek hanı kapatıp Saray Çarşısı'nı yaptırarak Zincirli Han ile arayı örmüştür.(25 Ekim 1993 tarihli görüşme.)

1274 VGMA, ***DN:582/1***, s.119. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.48'de "Banisi: Arapkirli" kaydı vardır. Bu ifade Konya ulemâsından olmakla beraber Abdürrahim Efendi'nin aslının Arapkirli olabileceği şeklinde değerlendirilebileceği gibi; daha sonra onaranın Arapkirli birisi olacağı tarzında anlaşılması da mümkündür.

1275 KONYALI, ***Konya***, s.888; ÖNDER, ***Maarif***, s.42'de Hacı Abdürrahim Efendi ile kendisinden 116 yıl sonra doğan Karahafız Mustafa Efendi oğlu Karahafızzâde Abdürrahim Efendi'yi (1828-1896) bir birine karıştırarak medresenin bir adının da Karahafızzâde Abdürrahim Efendi Medresesi olduğunu yazmışlardır.

1276 KONYALI, ***Konya***, s.888.

1277 VGMA, **DN:582/1**, s.121.

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı:

Vakfiyesine göre medrese, 12 hücre, bir mescid, bir avlu ve kütüphâneden oluşmaktadır. Sonraki bir kayıtta müştemilâtı 15 gösterilmiştir.[1278]

Mimarîsi hakkında açıklayıcı bilgi bulunmamakla birlikte diğer Konya medreselerine benzediğini söylemek mümkündür. Vakfiyesinde, avlunun ekilerek elde edilecek üründen özellikle bahsedildiğine göre; medrese, geniş bir avlu etrafına dizilmiş odalardan oluşmalıdır. Vukûat Defteri'ndeki bir kayıtta medresenin 1287 m^2.lik alanı kapladığı ifade edilmektedir.[1279] Bu miktar, hem bina, hem ekili-dikili alan için yeterli değildir. Nitekim aynı yerde "Evkâf'tan müdevver medrese arsası" adıyla 811 m^2.lik bir arsa kaydı daha vardır.[1280] Demek ki son dönemde medrese arsası, parçalara ayrılmıştır. Toplamı düşünülürse medreseye 2098 m^2.lik bir alan düşmektedir.

Vakfiyede, dershâneden bahsedilmemesi[1281], mescidin namaz vakitleri dışında dersahene olarak kullanılmasından kaynaklanmalıdır. Zaten ders okuma veya cemaat olma gayesi ile talebenin bir araya gelip oturabileceği geniş mekân, mescid olmaktadır. İmamı, müderris olan medrese mescidinin, ayrıca bir de görevli "çırağı" vardır.

Abdürrahim Efendi, medresesini kurarken kütüphânesine özel önem atfetmiştir. toplam 131 cilt kitabını vakfederek bir kütüphâne kurmuştur. Kitaplar, müderrise ait odada korunacak, talebe ve ulemâya "kavî kefil-i melî" ile kitap verilecek, rehin ve kefilsiz kitap verilmeyecektir. Müderris, aynı zamanda "hafız-ı kütüb" olarak görev yapacaktır. Buna karşılık ise vakıf gelirinin 4 sehmi kendisine verilecektir. Müderrise kütüphâne sorumluluğunun verilmesini kitaplara verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Abdürrahim Efendi"nin vakfettiği kitaplar medresede okunagelen eserlerle ilgili önemli bir kaynak durumundadır. Onun için vakıf kitapların

---

1278 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.48.

1279 KÖİA, ***Vukûat Defteri***, c.10, s.7. Bu "1287 m^2.lik" Zincirli Medrese arazisi, 103.200 guruş kıymet biçilerek 31.5.1932'de "Çorap Fabrikası'na" satılmıştır. "Hudûd-ı Hazırası" için "Evkâftan Müdevver Zincirli Medrese" açıklaması yazılmıştır. 1932'nin değerleriyle bu para; 111,08 Türk Altını, 489,09 ABD Doları, 136,5 İngiliz Sterlini etmektedir.Bk,SEMİZ, ***aynı eser***, s.39.

1280 KÖİA, ***Vukûat Defteri***, c.10, s.7. Zincirli Medrese'ye aid olduğunu tahmin ettiğimiz "811 m^2 lik" medrese arsası 1000 guruşa 8.10.1932 tarihinde satılmıştır. Farklı para birimleriyle devrine göre; 1,07 Türk Altını, 4,71 ABD Doları, 1,32 İngiliz Sterlini etmektedir.

1281 ÖNDER, ***Maarif***, s.42'de medresenin 12 oda, 1 dershâne ve kütüphaneden oluştuğunu yazmaktadır.

bir kısmını vermekte fayda vardır. Kitaplar şunlardır: "2 cilt (c) **Tefsir-i Ebu'l-Leys**, 4 c.Tefsir-i Kâdî, 1 c.Şeyh Ali Semerkandî, 5 c.Tefsir-i Kurtubî, 1 c.Tefsir-İ Sa'lebî, 1 c. Ömer Nesefî Tefsiri, 1 c. Hadîs-i Mesâbih, 2 c.Meşârık, 1 c.Tarikât-ı Muhammediye, 5 c.İhyâ-i Ulûm, 1 c. Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi, 1 c. Bazı Ehâdis, 1 c. Hadîs-i Kazâ ve Kader, 1 c. Siyer-i Kebîr, 1 c.Dürer, 2 c. Sadr-ı Şer'î, 1 c. Cevâhiru'l Fıkıh, 3 c. Kudûrî, 1 c. Cümle-i Nâtıkî, 1 c. Mecâlis-i Mahmud Efendi, 1 c. Türkî Mecmua-ı Abdülkâdir Efendi, 1 c. Câmiu'l-Fetvâ, 1 c. Şerh-i Minhâc, 3 c. Mülteka, 3 c. İbrahim Halebî, 1 c. Mûniyyetü'l-Musallî, 2 c. Ta'limü'l-Müte'allim, 1 c. Şerh-i Ta'limü'l-Müte'allim, 1 c. Avaritu'l-Me'ârif, 1 c. Eşhâb-ı Nezâir, 1 c. Hâşiye-i Arabzâde, 2 c. Mukaddime-i Ebu'l-Leys ve Dürer-i Gavvâs, 1 c. Şerh-i Fıkhu'l-Ekberu'l-Müntehâ, 1 c. Şerh-i Emâlî, 1 c. Metn-i Ferâiz, 4 c. Şerh-i Ferâiz-i Seyyidî, 1 c, Risâle-i Birgivî, 2 c. Sırâcü'l-Musallî, 1 c. Savn-i Menkûlât, 1 c. Telhîs, 2 c. Muhtasar, 1 c. Mutavval, 2 c. Molla Câmî, 1 c. Şerh-i Kavâid-i İ'râb-ı Kâfiye, 2 c. Kavâid-i İ'râb, 1 c. Cümle-i Nahiv, 1 c. Şerh-i Maksûd, 2 c. Mütevassıt, 2 c. İftitâh, 1 c. Mesâbih ve İzhâr, 1 c. Cümle-i Sarf, 1 c. Risâle-İ Şeyh-i Ekber, 1 c. Seb'iyye, 1 c. Ahkâm-ı Nâtıkî ve Tabakât, 1 c. Hâşiye-i Mütevassıt, 1 c. Mu'rib-i Kâfiye, 1 c. Zav'-ı Şerh-i Mesâbih, 1 c. İzhâr, 1 c. Fütûhât-ı Ayniyye-i İsmâil Dede, 1 c. Lugat-ı Müntehâb, 1 c. Şerh-i Enmûzec, 1 c. Tarîkat-ı Muhammediye, 1 c. Şerh-i Maksûd, 1 c. Hâce Hâfız-ı Şirâzî, 1 c. Şerh-i Gülistan, 1 c. Lugat-ı Şâhidî, 1 c. Gülşen-i Râzî, 1 c. Resâil, 1.c. Sultân Ulemâ Müellefâtından, 1 c. Mecmua, 1 c. Şerh-i Menâr, 1 c. Mantık Resâili, 1 c. Şemsiyye, 1 c. Mürsâdü'l-İbâd, 1 c. Mesâbihu'ş-Şerîf, 1 c. Ahterî-i Kebîr, 1 c. Mecâlis-i Rum 1 c. Kasâyid Şerh-i, 1 c. Kasîde, 1 c. Risâle-i Birgivî Şerh-i, 1 c. Celâl, 1 c. Şerh-i Akâid, 1 c. Silsile-i Muhammediye, 1 c. Mushaf-ı Şerîf.."[1282]

Abdürrahim Efendi'nin ilim yolcularının istifadesine sunduğu fakat korunması, devamllılığını sağlamak konusunda sıkı tedbirler aldığı kütüphânesi; son zamanlara kadar hizmet vermiştir. Yalnız 1881-1888 arasında kitap çeşidi 23'tür.[1283] Salnâmelerde verilen bilgi, kitap sayısından çok "çeşidi" (Mütenevvi') ile ilgilidir. O zaman bu 23 rakamını "alan" sayısı veya "konu-ilim dalı" çeşnisi olarak almak daha doğru olacaktır. Zira 1898'de kitap sayısı 300'dür.[1284] 1901'e gelindiğinde "kitap adedinin" yine 300 olduğunu görüyoruz.[1285] Demek ki kuruluşundan bu yana geçen

1282 VGMA, ***DN:582/1***, s.119-121.
1283 ***KVS 1316 H.***, s.151; ***KVS 1304 H.***, s.247; ***KVS 1305 H.***, s.345.
1284 ***SNMU 1316 H.***, s.160-1161.
1285 ***SNMU 1319 H.***, s.870-871.

iki asra yakın zaman içinde ancak iki katına çıkabilmiş, üstelik varlığını da korumuştur. Zincirli Medresesi'nin kapanması ile kütüphânesi de ortadan kalkmıştır. Kitaplarının 165'i bugün Yusuf Ağa Kütüphânesi'ndedir.[1286]

D. Vakfiyesi

Bir kısmının üzerinde durulduğu gibi, Zincirli Medrese'nin 7 Ramazan 1124/5 Ekim 1712 tarihli vakfiyesi; Yusuf Ağa'nın Kütüphe Vakfiyesi'nden sonra, Konya'da kütüphene ile ilgili en önemli vakfiye durumundadır. Elbette ki bu hüküm, Osmanlı dönemi içindir. Değilse Selçuklular devrinde de kitap ve kütüphâneye verilen önem açısından bir hayli çalışma yapılmıştır. İplikçi Medresesi vakfiyesi, bu konuda gözardı edilmemesi gereken hükümleri taşımaktadır.

Vakfiyeye göre Abdürrahim Efendi, medresesini câminin (Tahte'l-Kale) arazisi üzerine yaptırmıştır. Onun için yıllık 60 akçe yer kirası ödenecektir.

Medreseyi, odalarında "talebe-i ulûm"un kalması için kendi malından yaptırıp vakfettiğini özellikle vurgulamaktadır. Tabii o da, diğer eğitim kurumu yaptıran, ilim adamı ve hayır sahipleri gibi davranmış; kupkuru bir bina yaptırarak bırakmamıştır. Medresenin işleyişini ve devamlılığını sağlamak için daimî gelir kaynakları temin etmeyi düşünmüştür. Bunlar; tek tek yer ve sınırlarını sayarak belirttiği 5 dükkândır.

Dükkânlar, mütevellî tarafından kiraya verilecek, elde edilen geliri 15 bölüme ayrılacaktır. Bu 15 sehmin 8'i ders okutma, 4'ü "hafız-ı kütüb"(kütüphâne memuru), 1'i de tevliyet ücretidir. Medresenin ilk müderris ve mütevellîliğine getirilen zat; önce belirtildiği gibi aynı zamanda odasında koruyup-geliştirdiği kütüphânenin, memurluğunu da yapacaktır. Dolayısı ile gelirin, 8+4+1=13 sehmini bir şahıs alacaktır. O şahıs, vakfiye ile tevliyet ve müderrislik görevlerine getirilen Halil Efendi'dir. Geri kalan 2 sehm ise; medrese içindeki mescidde imam olana verilecektir. Beş vakit namazda imamlık da adı geçen müderris tarafından yapılacaktır. Netice olarak 15 kısma ayrılan gelirin tamamı, sayılan görevler karşılığı Hoca Halil Efendi'ye verilecektir.

Vakıf gelirinin harcanmasına, özel bir hüküm de getirilmiştir. Vakıf bina, dükkân ve kitaplar tamire muhtaç olduklarında gelir; öncelikle tamire, sonra çalışanlarına (rakabe) ve mescidin çırağına, medrese ve dükkânların yer kiralarına harcanacaktır. Geri kalanı ise, yıllık "vazîfe" olarak verilecektir.

1286 *Yusuf Ağa Kütüphanesi Tarihçe Teşkilât ve Kataloğu I*, s.22-28.

Medresenin avlusundan elde edilen meyvelerle mahsûl de 13 kısım kabul edilip; 1'i müderrise, 12'si hücrelerinde kalan ilim talebelerine olmak üzere aynı seviyede bölüştürülecektir.

Adı geçen müderris (Halil Efendi), hayatta olduğu sürece; vakfın mütevellîsi, mescidin imamı, kütüphânenin "hafız-ı kütübü" ve medresenin müderrisi olarak bu görevler kendisinden ayrılmayacaktır. Vefatından sonra, Konya Kadı ve Müftüsü, vakfın nâzırı ve din ulemâsının marifetleriyle; ilim ehli, fazilet sahibi bir kimse müderris atanacaktır. Bu yeni müderris de, önceki gibi sayılan görev ve ücretlere tasarruf edecektir.

Vakıf nâzırlığı ile azl, iptal ve vakfın değişikliğe uğratılması yetkisi; ölünceye kadar Abdürrahim Efendi üzerinde olacaktır. Vefatından sonra ise; nezaret (nâzırlık) görevi, evlâdının salih olanlarına verilecektir.

Görüleceği üzere, görev ve vakıf gelirleri açısından Abdürrahim Efendi, bir evlâdiyet vakfı kurmamıştır. Medrese içindeki yetki ve sorumlulukları tek kişide toplamış, fakat kontrol mekanizmasını bırakmayarak elinde tutmayı tercih etmiştir. Medresenin hizmetlisi, mescidin çırağı olacaktır. Ama tevliyet, müderrislik, imamlık, kütüphâne memurluğu tek kişinin üzerinde bulunacaktır. Üstelik, bu komple şahıs; vakfiye incelenirken zannedilebileceği gibi sadece Halil Efendi olmayacaktır. Hükümler Halil Efendi'ye has değildir. Yerine, titizlikle seçilerek getirilenler de, çok yönlü ve tek yetkili görevli olacaklardır. Sebep, anlaşıldığı kadarıyla; 12 odalık bir mekânda, dağınıklığa veya çok başlılığa meydan vermemek düşüncesi olmalıdır.

Yalnız vâkıf; herhangi bir şekilde vakıftan ücret tayin etmediği nâzırlık görevini üstüne almakta, ölümünden sonra da evlâdın salih ve ehil olanına şart kılmaktadır. Üstelik, kadı-müftü ve ulemâdan oluşan seçici komisyonun, dördüncü belirleyici şahsı olarak nâzırı, müderris üzerinde etkili konuma getirmektedir. Böylece vâkıf ve soyundan gelenlerin, medrese üzerindeki kontrol görevleri de pekiştirilmiş olmaktadır. Bu yönüyle de Zincirli Vakfiyesi, farklı bir örnek ortaya koymuştur.

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Belirtmeye gerek yok ki, Zincirli Medresesi'nin ilk müderrisi, Halil Efendi'dir. Medrese, Halil Efendi şahsında bir çeşit disipline edilmekte, aynı sistemin daha sonra da devamı istenilmektedir.

1. Ali Efendi (Ö.1891?)

Zincirli Medresesi'nin 1883'te müderrisi, Ali Efendi'dir. Ali Efendi, bu tarihte; 45 talebeye **Celâl, Tasdikât** ve **Molla Câmî** derslerini

okutmuştur.[1287] Zaten göreve de aynı yıl, 29 Şaban 1300/5 Temmuz 1883 tarihinde getirilmiştir.[1288] Ali Efendi, 45 öğrencisine adı geçen dersleri okutmaya 1884'te de devam etmiştir.[1289] Zincirli'de sekiz yıla yakın müderrislik yapan Ali Efendi'nin vefatı üzerine yerine oğlu atanmıştır.[1290] Zaten iki oğlu da müderristir. Büyük oğlu Mustafa Efendi, Zincirli'de; küçük oğlu Ahaveynzâde Mehmed Efendi Sırçalı Medrese'de görev yapmıştır.

2. Ahaveynzâde Mustafa Efendi (1858-1931)

1901'de Zincirli'nin müderrisi Mustafa Efendi'dir. bu tarihte 40 talebesi bulunmaktadır.[1291] Mustafa Efendi 40 talebe ile eğitim-öğretime 1903 yılında da devam eder.[1292]

Müderris Ali Efendi'nin oğlu olan Mustafa Efendi, Kürkçü Mahallesi Nüfus Defterine kayıtlı ve 1280 R./1864 Konya doğumludur.[1293] Aslen Konya'nın Çukurçimen Köyü'ndendirler. İlk tahsilden sonra medrese tahsilini tamamlamıştır. Verdiği müderrislik imtihanını kazanan[1294] Mustafa Efendi, babasının yerine atanmıştır. Tevliyet ve müderrislik görevleri üzerinde olacaktır. "İrade-i aliyye" ile tayini, 22 Zilkade 1308/29 Haziran 1891 tarihindedir.[1295]

Mustafa Efendi, müderrisliğin dışında görevler de yapmıştır. Abdülmü'min Mescidi Evradhânlığı[1296], Konya Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Hakimliği[1297] bunlardandır.

Evradhânlık görevini aldığında (1907), Zincirli Müderrisi olan Mustafa Efendi, medresenin bilinen son müderrisi ve mütevellîsidir. 1914 yılında 32 talebesi bulunmaktadır.[1298] Medresenin, 1914'ten itibaren ne zamana kadar eğitime devam ettiğini tesbit mümkün olmamıştır. Yalnız "İstiklâl

---

1287 ***KVS 1300 H.***, s.55.
1288 VGMA, ***DN:9/1***, Aded-i Umumî:2751.
1289 ***KVS 1301 H.***, s.53.
1290 VGMA, ***DN:9/1***, Aded-i Umumî:2751.
1291 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839.
1292 ***SNMU 1321 H.***, s.581.
1293 ***KŞS 115***, s.88. UZ,***aynı eser***, c.I, s.179'da 1858 doğumlu olduğunu yazmaktadır.
1294 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.179.
1295 VGMA, ***DN:9/1***, Aded-i Umumî:2751.
1296 ***KŞS 115***, s.88. Şer'i Sicil kaydına göre Mustafa Efendi, Evradhânlık (okunması âdet olan dinî dualar) görevine kendisi talip olmuştur. Önceki görevlinin "bilâveled" vefatı üzerine kadro boşalmıştır. Fakat tayinden önce, müderris olduğu halde imtihana tabi tutulmuştur. Evradhânlık görevine karşılık, Abdülmü'min Vakfı'ndan toplam bir adet "Evradhânlık ciheti"(ücreti) alacaktır. İmtihan, Konya Müftüsü Aladağlı Ahmed Rüştü Efendi huzurunda yapılmıştır.
1297 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.179.
1298. ***KVS 1332 H.***, s.550.

Savaşı'ndan sonra yıktırıldığı"[1299] ifade edilmektedir. Şu hale göre medrese en azından 1923-24'lere kadar bina olarak var olmaya devam etmiştir.

Yaşadığı sürece bir çok talebe yetiştiren Mustafa Efendi 1931 yılında vefat ederek Üçler Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.[1300] Hayır sever bir zattır. Medresesi bitişiğine bir çeşme yaptırarak insanların hizmetine sunmuştur.[1301]

XLVII. Ziyaiye / Ziyâeddin Medresesi

A. Yeri

Tapu senedine göre yeri, Şerafeddin Câmii'nin hemen batı kıyısında; üç tarafı yol ve Takva Efendi (Gilisralı Hacı Ali) Medresesi ile çevrili idi.[1302] Bugün için krokisi Şerafeddin Câmii batısında kalan Mahkeme Hamamı-Sanayi Mektebi yolu ile Hükümet-Alâeddin Caddesi'nin kesiştiği üçgen alanın, câmiden taraftaki park, şadırvan, helâ vb. kısmı olmaktadır.[1303]

Medrese, ekseriyetle Ziyaiye adıyla anıldığı halde bazan "Ziyâeddin" ismiyle de adlandırılmaktadır.[1304]

B. Yaptıran-Yapım Tarihi

Eşenlerlizâde Seyyid Abdurrahman Efendi tarafından, yaptırılmıştır.

Abdurrahman Efendi, ulemâdan Seyyid Mehmed Efendi'nin oğludur. Annesi de Ebu Said el-Hadimî (büyük Hadimî-1113-1176/1701-1762)'nin kız kardeşidir. "Köse Müftü" de denilen Abdurrahman Efendi, nüfuzlu, âlim ve fazîletli bir şahsiyettir. Ağabeyi Eşenlerlioğlu Seyyid Ahmed Efendi yerine Konya Müftüsü olmuştur.[1305] Abdurrahman Efendi, sadece ilimde değil

---

1299 KONYALI, ***Konya***, s.888.

1300 UZ, ***aynı eser***, c.I, s.179. Aynı yerde Ahaveynzâde Mustafa Efendi'nin tek oğlu, Ali Efendi hakkında bilgi vardır. Buradan anlaşılacağı üzere Ali Efendi, dedesinin adını taşımaktadır. I.Dünya Savaşı'nda Kanal (Süveyş) harekâtı sırasında İngilizlere esir düşmüş ve orada vefat etmiştir.

1301 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.49. Mustafa Efendi'nin çeşmesi; Kürkçü Mahallesi, Eski Sipahi Pazarı Sokağı'nda, üç tarafı medrese, bir tarafı yol ile çevrili olan mahaldedir. Bu hudut tarifi, çeşmenin üç yönden medrese boşluğuna yerleştirilerek bir cepheden yola baktığını göstermektedir. Aynı yerde kardeşi Mehmed Efendi ile birlikte kendisine ait evi de bulunmaktadır. Evi, bahçelidir.

1302 VBA, ***K:16, Z:140.*** Tapu senedinde mahalle adı, "Şems" iken. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.113'te "Devle"; aynı arşiv, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.20'de ise "Çifte Merdiven" Mahallesi olarak verilmiştir. Demek ki yer, merkezî ve eski mahallelerin kesiştiği bir alan olduğu için zamanla farklı adları almıştır.

1303 ***KVS 1332 H.***, s.550'de yer tarifi için sadece "Tramvay Caddesi"nde denilmiştir.

1304 VGMA, ***DN:9/2***, Aded-i Umumî:3387; VBA, ***K:11, Z:101***.(20 Rebiülahir 1290 H./1873 M. tarihli beraat) Medreseye bu sıra "Ziyâeddin Medresesi" denilmektedir. Bu isimden dolayı Mehmed Ziyâeddin'in Kerim Dede Mahallesi'ndeki medresesi ile karıştırılmamalıdır. Bu medrese, Ziyâiye'den hem yer hem de kuruluş tarihi (1887 M.) itibariyle farklıdır. Bk.Akçeşme/İhsaniye/Topraklık Medresesi.

1305 KONYALI, ***Konya***, s.430. Burada Konya Müftülüğü de yapan Şehid Ahmed Efendi ile Eşenlerlioğlu Seyyid Ahmed Efendi karıştırılmıştır. UZ, ***aynı eser***, c.I, s.122'de buna dikkat çeker.

bayındırlıkta da Konya'yı ma'mur etmeye garet eden ve etkili olan bir zattır. 1811 yılında Kapu Câmii'ni yeniden yaptırıp 29 dükkân vakfetmiştir.[1306] Varlıklı, varlığını toplum için harcayan bir insandır.[1307] Konya'dan Meram'a kadar kaldırım yaptırmıştır.[1308] "Ziyaiye" adı verilen, medresesi; bir diğer hayır ve eğitim kurumudur. Medreseyi 1228 H./1813 M. yılında yaptırmıştır.[1309]

1231 H./1816 M. yılında vefat eden Abdurrahman Efendi, Alâeddin Câmii kuzeyindeki mezarlığa gömülmüştür.[1310]

C. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Medrese, "ortası bahçe, dört tarafı odalar olmak üzere girenlerin gönlüne ferahlık verecek bir şekilde" inşa ettirmiştir.[1311] Kitabesinde verilen bilgiye göre 34 hücresi ile Konya'nın en büyük medresesi durumdadır.

Hemen yanında Şerafeddin Câmii, batı tarafında Davud Ağa Mescid'i ve İplikçi Câmii olmasına rağmen içinde bir mescid ile dershâne vb, müştemilâtının olması gerekmektedir. Fakat bu müştemilâtta zaman zaman değişiklikler olmuştur. 1848'de medresenin 15 odası

1306 ***KŞS 102***, s.21. Eşenlerlizâde Seyyid Abdurrahman Efendi'nin 9 Cemaziyelahir 1226 H./1811 M. tarihli vakfiyesi buraya kaydedilmiştir. Vakfiyeye göre dükkân sayısı 29'dur. Fakat birinin geliri Postnişin Seyyid eş-Şeyh Hacı Mehmed Efendi'nin tasarrufuna verilmiştir.
Câmi için kurulan bir vakıf olmasına rağmen, eğitime özel önem atfedildiğini görüyoruz. Zira Abdurrahman Efendi, câmide; "talebe-i ulum"a "usûl ve fürû"dan "talim ve tedrîsiye ve fünûn-ı sitte"de mahir, fazîlet sahibi kimseler tarafından derslerin verilmesini istemiştir. Buna karşılık 16 guruş verilecektir. Eğer ders veren 2-3 olursa 16 guruş eşit seviyede bölüştürülecektir. Ramazan ve Kurban Bayramlarında vaaz edene ise 5 guruş verilecektir. Konya Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin Kapu Câmii'ni yeniden yaptırarak, ayakta tutmak için vakfettiği dükkânlardan 7'si 1946-47'de Konya Belediyesi tarafından yıktırılmak istenilir. Vakıflar karşı çıkar "Eşenlerli Vakfı"na ait ve Kapu Câmii bitişiğindeki bu dükkânlar için Vakıflar Müdürlüğü ile Belediye arasında gazetelere de yansıyan tartışmalar yapılır, bolca yazışılır.(Bk.VBA, ***K:8, Z:71.***)

1307 Vefatından hemen önce su hayratı ile ilgili bir vakıf kurar. Bu, Durak Fakih Mahallesi'nde Celâliye Vakfı'na ait Bostan Efendi Konağı'ndaki çeşmenin su yollarına harcanmak üzere 2083 guruşluk bir nukûdî vakıftır. 25 Şevval 1231/18 Eylül 1816 tarihinde tescil edilmiştir.(Bk.***KŞS 70***, s.39.)

1308 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.125-126, s.31.

1309 Günümüze medreseden kalan tek eser kitabesidir. Beyaz mermerden, iki uzun satırdaki üç beyitten oluşan bu kitabe ***Mevlânâ Müzesi***'nde 1157 envanter no. ile sergilenmektedir. Kitabesi şöyledir: "1.Zehî Ziyâ-bahşâ otuzdört hücresi Hakkâ/ Hulûs ile idüb bünyâd cenâb-ı Müftî/ Budur serd-i şita-i Meryem gibi müştâkıya târih/ 2.Hemân tullâb-ı hayr ile dimez a'lâ ve ednâyı/ Mesih âsâ kılub ihyâ bu nev-i dâr-ı dilârayı/ Gelüb günde kulak virsün melâik ders-i 'isâ yı.Maşaallah sene 1228."

1310 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.125-126, s.31. Abdurrahman Efendi'nin kabir taşı ve mezarı bugün kayıptır. Çünkü 1346 (1930) yılında buradaki kabirler tamamen kaldırılınca onun kabir taşı da kaybolmuştur. Kim tarafından nereye götürüldüğü belli değildir.(Bk.UYAR, ***aynı yer***.)

1311 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.125-126, s.31; ÖNDER, ***Maarif***, s.44.

vardır.[1312] 1293/1877'lerde ise müştemilât 6 odaya inmiştir.[1313] Demek ki yapılışının üzerinden henüz bir asır geçmeden bina harâb olmaya başlamıştır. Daha sonra ise müştemilâtı, 32 olmuştur.[1314] Tarih verilmeyen bu kayıdın, Müftü Kadınhanlı Hüseyin Efendi zamanlarına rastladığını tahmin ediyoruz. Bu durum, Ziyaiye'nin son sıralar yeniden bir ihya çabasına sahne olduğunu göstermektedir. Değilse Hüseyin Efendi'nin müderrisliği zamanında 90 talebenin[1315] barınması mümkün olmazdı.

Ziyaiye Medresesi, aslında 3888 zira'lık alanı kaplamaktadır. Daha sonra Evkâf Müdürlüğü yönetiminde iken yol geçirme çalışmaları sırasında "hedm idilerek" arsa haline getirilmiştir. Kalan 1888 arşınlık arsa için de tapu senedi çıkarılmıştır. Bu sıra biçilen kıymet, 20.000 liradır.[1316]

D. Vakfiyesi

Ziyaiye Medresesi'nin işleyişi ve gelir kaynaklarını düzenlemek üzere hazırlanmış bir vakfiyesi vardır. Fakat bu vakfiyeyi görmek mümkün olmamıştır.[1317]

Varlıklı ve etkin bir şahıs olan Müftü Eşenlerlioğlu Abdurrahman Efendi, medreseye, ayakta durmasını temin edecek kaynaklar da

---

1312 TUŞ, *aynı eser*, s.155.

1313 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.112.

1314 KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.20. Aded-i Umumî:614.

1315 ***KVS 1301 H.***, s.54.

1316 VBA, ***K:16, Z:140***. Tapu senedi 1926 yılında çıkartılmıştır. Ekindeki kroki istinsahında "mesahası 1988,41", "metro murabba=1888,41" yazılmaktadır. Bu bölgede yol çalışması vb. düzenlemeler Osmanlı son döneminde Vali Muammer Bey'le başlamış, 1923'te Belediye Başkanı M.Muhlis KONER'le devam etmiştir. Daha sonra Şerafeddin Câmii civarı, belediyeye ekstra bir destekle yani Fahreddin ALTAY'ın çabasıyla son şeklini alabilmiştir. Ki Şerafeddin Câmii'ni ilk yaptırıp bu esere adını veren Şerafeddin bin Osman'ın Selçuklu devrine ait mimarisi ile sağlamca duran Türbesi dinamitle, çevresindeki mezarlar da işçiler eliyle kaldırılmıştır. Ziyaiye'nin ilk müderrislerinden İsa Efendi'nin mezarı da bu ameliye sırasında ortadan kaldırılanlardandır.(Bk.UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.139-140, s.2) ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.229'da Ziyaiye'nin1924'te yıktırıldığını yazar.

1317 ***KŞS 102***, s.21'de önce bahsedilen Eşenlerlizâde Abdurrahman Efendi'nin bir vakfiyesi vardır. Bu vakfiye Kapu Câmii ve Câmii için kurulan vakıfla ilgilidir. İşin ilginç yanı bir asır sonra Eşenlerli Vakfıyla ilgili aşağıda bahsedilen tartışma bu vakıf hakkında çıkmıştır. Ayrıca, VBA, ***K:8, Z:71***'deki "**Eşenlerli Vakfı Dosyası**"da Kapu Câmii ile ilgilidir. Eşenlerli-zâde Abdurrahman Efendi Vakfı denilince neticede anlaşılan bu vakıf olmaktadır. Bahsedildiği gibi, ***KŞS 137***, s.116'da Eşenlerli-zâde Abdurrahman Efendi Vakfının mütevellisi olmak için açılan davalar ile ilgili kayıtlar vardır. Vâkıf Abdurrahman Efendi'nin kardeşi Seyyid Ahmed Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Efendi soyundan gelenler 1325 H./1907 M. de 4. batındaki **kız evlâdın oğlu** ile yine 4. batındaki erkek evlâdın iki oğlu, tevliyette hak iddia ederler. Kız evlâd oğlu (Ahmed), mahkemede vakfiyeyi göstererek sadece "aslah evlâd"ın mütevellî olacağını söyler. "Aslah" olan da kendisidir. Erkek evlâdın oğulları (Ahmed ve Mehmed) ise vakfiye gösteremezler. Gösterilene de itiraz ederler. Onların iddiası; teamül gereği tevliyetin, "evlâd-ı zükûrun aslahına", "zükûrdan zükûra" silsile şeklinde geçtiği yolundadır. Böyle olursa hak, kendilerinde olacaktır. Bu Şer'î Sicilden anladığımız kadarıyla, aslında ***KŞS 102***, s.21'de varlığından bahsedilen vakfiyeyi henüz bulamadık.

sağlamıştır. Onun için 9 dükkân vakfetmiştir.[1318] Vakıf dükkânlardan biri Zenburi Mahallesi'ndedir. Mütevellîsi Kadızâde Ali Efendi'dir.[1319]

1926'ya gelindiğinde Medresenin vâridâtı (geliri) 1.600 guruştur.[1320]

E. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Abdurrahman Efendi'nin medresesi, bahsedildiği gibi hem Konya'nın merkezî yerinde hem de büyük ve "girenlerin gönlüne ferahlık verecek" yapıdadır. Onun için ilk günler, medreseye vâkıfın kendisi dışında[1321], kimin müderris atanacağı halk arasında merak konusu olur. Müftü Abdurrahman Efendi, medresenin kitabesine "Mesih Âsa" kelimelerini yerleştirerek, ikinci müderrisi ima eder. Bu övülen ve vâkıf ailesi dışından müderris olan zat, İsa Efendi'dir.[1322]

İsa Efendi, aslen Kolukısa (Kadınhanı) taraflarından, haymenişîn (konar-göçer) Türkmen aşiret beylerinden birinin oğludur. 1200/1786'da Konya'ya gelerek tahsilini tamamlar ve Konyalı Hafız İsmail Efendi'nin yaptırdığı medreseye müderris olur. Buradan da Müftü tarafından medresesine alınır. Bilindiği gibi resmen atanması Abdurrahman Efendi'nin vefatından sonra ve 1232/1816-17 tarihindedir. Ama bu, daha önce medresede müderrislik yapmasına engel bir durum değildir. Ziyaiye'de vefatına kadar müderrislik yapan İsa Efendi, 1236 H./1821 yılında vefat ederek, Şerafeddin Câmii bitişiğindeki ufak kabristana gömülmüştür.[1323]

Kitabesinde bir çeşit övülerek, "İsa'nın dersine, meleklerin her gün gelerek kulak vermelerinin" istendiği Ziyaiye Medresesi, bir ara o seviyeyi koruyamaz. "Hayırlı talebeler (tullâb)", grup psikolojisi altında "hayırla" yadedilemeyecek bir harekete bulaşırlar.[1324] Bu sıra (1848), Ziyaiye'de

---

1318 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.125-126, s.31.

1319 KÖİA, *Merkez Emlâk Esas Defteri*, c.4, s.119.

1320 VBA, *K:16, Z:140*.(Tapu Senedi.) Bu para aynı yılın değerlerine göre; 1.8 Türk Altını, 8.4 ABD Doları, 1.7 İngiliz Sterlini etmektedir.

1321 Vâkıf, ulemâdan, Konya Müftüsü olan Eşenlerlizâde Seyyid Abdurrahman Efendi'dir. Bu sıfatıyla medresesinde müderrislik yapması da gayet normaldir. Nitekim Seyyid Abdurrahman Efendi, "bervech-i hasbi" olarak medrese müderrisliğine 1229/1813/14 tarihinde tayin edilmiştir."Bilâveled" olarak vefatı üzerine, yerine ulemâdan "Konevî İsa, 1232/1816-17 tarihinde tayin edilmiştir. Bk.VGMA, *DN:555*, s.8,14. Bu bilgiyi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden alarak faydalanmamı sağlayan Hocam Y.KÜÇÜKDAĞ'a teşekkür ederim.

1322 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.139-140, s.2. İsa Efendi'ye yıllık 600 guruş ücret tahsis edilmiştir. Bk.VGMA, *DN:9/3*, Aded-i Umumî:4353.

1323 VGMA, *DN:55*, s.22; UYAR, "Bilginler", *aynı yer*. UYAR, burada Kadınhanı'na (Saidili) bağlı Kolukısa Kasabası hakkında da bilgi verir. Buna göre, Kolukısa, II.Mahmud tarafından, İsa Efendi'lerin mensubu olduğu Türkmen aşiretine verilmiş ve İsa Efendi'nin emmioğulları Ömer ve Ali Efendiler tarafından köy halinde kurulmuştur.

1324 TUŞ, *aynı eser*, s.159. 1848'de anlatıldığına göre; bir medrese talebesi, ahlâk dışı bir suçlama ile tutuklanmıştır. Bunun üzerine 70 kadar talebe, arkadaşlarını kurtarmak üzere, nezarethâneyi basar. Olay, Vilâyete intikal edince, vali harekete geçer. Talebeler, Ziyaiye Medresesi'ne sığınırlar. (Nezarethâne, zaten Ziyaiye'nin

16'sı çömez[1325] olmak üzere toplam 31 talebe vardır.[1326] Bu rakamla birlikte, Ziyaiye'nin XIX.yy. ortalarında geriye sayışının devam ettiği tahmin edilebilir.

1. Kadınhanlı Hüseyin Feyzi Efendi (Ö.1894)

Önceki geri saymaya rağmen, 20 Rebiülevvel 1290/18 Mayıs 1873 tarihinden sonra Ziyaiye'de durum başkadır. Zira bu tarihte, kendi rızasıyla görevden ayrılan Hacı Mehmed Rasih Efendi yerine Kadınhanlı Hacı Hüseyin Efendi, müderrisliğe atanmıştır. Zaten, "talebe-i ulûma tedrîs ile meşgûl"[1327] olan Hüseyin Efendi, medreseye seviye getirmiştir.

Onun zamanında Ziyaiye, "Konya'nın **Dârü'l-Fünunu**" haline gelerek, rağbette bir medrese olmuştur. Kendisine has prensipleri vardır. Öncelikle medreseye üst seviyede (müntehî) ve zekî talebeleri almıştır. Bu özellikte olmayanlar, hücre sahibi olamamışlardır. Sonra medrese ve talebe hayatını disipline etmiştir. Günlük hayat programlıdır. Talebenin öğleye kadar dersi ve iaşesi ile ilgili malzemelerle uğraşırdı. Öğleden-ikindiye kadar medresenin ana giriş (cümle) kapısı kapatılır; ne içeriden dışarıya ne de dışarıdan içeriye kimse girip-çıkamazdı. Bu kadar intizam, diğer medreselerde görülmezdi. Fakat, "medrese, müderris, talebe ahenktâr idi."[1328]

Beli bir iş disiplini olmayan yerden verim beklemek, insanı hayal kırıklığına götürecektir. Aynı durum eğitim hayatı için de geçerlidir. Yalnız iş-eğitim disiplinini, Hüseyin Efendi'nin öncelikle kendi hayatında buluyoruz. O, başkalarından isteyen, ama kendisini muaf tutan bir anlayışta değildir. İyi bir öğrenim görmüştür. Hayata gözlerini, İmam Mustafa Efendi'nin oğlu olarak 1823 yılında açan Hüseyin Efendi; sıbyan mektebinden sonra, "hafız-ı Kur'an" olmuştur. Medrese tahsilinde ilk icâzeti, Kayseri'de almıştır. İkincisini İstanbul'da Nevşehirli Hazım Efendi'den almıştır. Bundan sonra babasını ziyaret etmek üzere Argıthanı'na gelir. Orada tanıyanlar, "Hüseyin geldi" derler. "Demek, 'Efendi' olamamışım",

---

karşısındaki Hükümet Konağı'nın batı bitişiğindedir.) Kısa bir çatışmadan sonra, sorumlular yakalanır. Bazıları firar etmiştir. Bir kısmı, medreseden uzaklaştırılırken, bazıları da hapsedilir.

1325 Çömezlik, seviyeli bir 'ağabey talebenin' yanında çeşit yetişme yoludur. Hattat Mehmed Rüştü Efendi (ö.1930), ilk tahsilden sonra Ziyaiye Medresesi'nde oturan Burdurlu Köse Mustafa Efendi'nin yanına "çömez" olarak girmiştir. Bu arada, hem ders okumuş hem de hattatlığı öğrenmiştir. (Bk.UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.127-128, s.34.) Buradan anlaşılacağı üzere, çömezlik 1848'den çok sonraları da Ziyaiye'de devam etmiştir.

1326 TUŞ, *aynı eser*, s.155.

1327 VBA, *K:11,Z:101*.Yukarıda tarihi verilen beratta, Hüseyin Efendi'den;genellikle böyle tayinlerde kullanılan ifadelerle, kusursuz bir şekilde vazifesini yapması, görevini terk etmemesi istenilir. İlmini artırması temenni edilir.

1328 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.127-128, s.17.

diye düşünen Hüseyin Efendi; oradan Kırkağaç'a gider. Devrin tanınmış bilginlerinden Kırkağaçlı Hacı Süleyman Vehbi Efendi'de okuyarak üçüncü icâzetini alır. Hüseyin Efendi'nin talebeliğinde gösterdiği hassasiyet, hayatı boyunca devam etmiş; "vakar-ı ulemâya riayeti" ile tanınmıştır. Zira halk gözünde, okumuş, müderris olmuş şahısların önemli bir yerleri vardır. Onun gözünde bu yer, itibara lâyık olarak elde edilip-korunur. İtibar edendeki rağbetsizlik, saece kendisinden kaynaklanmamaktadır. "Muteber" olması gerekendeki kalite kaybı da toplum gözünde düşmeye sebep olacaktır. İşte Hüseyin Efendi, bu durumun farkındadır.

"Arıcızâde" demekle meşhur olan Hüseyin Efendi, üç icâzetten sonra, Konya'ya gelerek bir süre İplikçi Câmii'nde talebe-i ulûma ders verir.[1329] Sonra, yukarıda belirtildiği üzere Ziyaiye Medresesi'ne "parlak bir imtihanla" müderris olur.

Hüseyin Efendi, 1883'te 90 talebeye, **Buharî-i Şerîf, Tasdikât, Molla Câmî, Meânî** derslerini okutmuştur.[1330] Ertesi yıl, aynı miktardaki talebeye, yine dört ayrı dersi verir. Ama ikisi değişmiştir. **Tasdikât ve Meânî'nin** yerine bu defa **Şerh-i Akâid** ile **Mir'at** derslerini okutur.[1331] 1886'da Konya Müftülüğü'ne getirilen Hüseyin Efendi, bir yandan da talebe yetiştirmeye devam etmiştir. 73 yaşında ve ders anlatırken rahatsızlanır. Altı ay süren bir rahatsızlığın ardından medresesine dönemeden 11 Temmuz 1310 R./1894 tarihinde vefat eder. "Cemaat-i kübra" ile cenaze namazı kılınan Hüseyin Efendi, Şems-i Tebrizi bahçesinde toprağa verilir.[1332]

Öncesi hesaba katılmazsa, sadece Ziyaiye'de 21 yıl müderrislik yapan Hüseyin Efendi, 840 talebeye icâzet vermek gibi güç bir işi başarmıştır. Oğlu Ali Rıza Efendi, Yalvaçlı Ömer Vehbi, Hadimli Mehmed Vehbi, Aksekili Mehmed Efendi, Tavaslı Süleyman Efendi[1333], Karapınar Müftüsü Hacı İsmail Hakkı Efendi (ö.1932)[1334], Malaslı Hacı Ahmed Efendi(1868-1953), Kadızâde Mehmed Efendi[1335] talebelerinden bazılarıdır. Hadimli Mehmed

---

[1329] UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.127-128, s.16; SURAL, ***aynı yer***, 17 Eylül 1975, s.3.

[1330] ***KVS 1300 H.***, s.56.

[1331] ***KVS 1301 H.***, s.54.

[1332] Kadınhanlı Hüseyin Fevzi Efendi'nin mezarı, Şems Kabristanı'nın park yapılması üzerine Musalla Mezarlığına taşınmıştır.(Bk.UZ, ***aynı eser***, c.I, s.132.) Mezar kitabesi şöyledir: "Konya Müftüsü/ Fuzalâ-yı kirâmdan/ Kadınhânî el-Hâc/ Hüseyin Fevzi/ Efendi Hoca/ nın ruhuna/ rızâenli'llah-i teâlâ/ el-Fatiha 1312." (Bk.UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.127-128, s.17.)

[1333] SURAL, ***aynı yer***, 17 Eylül 1975, s.3.

[1334] UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.129-130.

[1335] SURAL, ***aynı yer***, 15 Ekim 1975, s.2 ve 20 Ekim 1975, s.2.

Vehbi ile Yalvaçlı Ömer Vehbi'yi okuttuğu halde icâzetnamelerini, vefatından sonra oğlu Ali Rıza Efendi, babasının mührüyle mühürleyerek vermiştir.[1336]

Kadınhanlı Hüseyin Fevzi Efendi, gerekmedikçe konuşmayan, konuştuğu zaman lüzumundan fazla söz söylemeyen birisidir. Fakat, ifade tarzındaki "selâset ve fesahat, ilim müntesiplerine" hayret vermektedir. Yalnız ne yazık ki, o birikim ve seviyesine göre "kalem kullanmamıştır".[1337] Onun için bilinen bir yazılı eseri yoktur. Fakat iddiaya göre Konya'ya getirdiği seviye ile; "ilimde üstün olan Kayseri'den, üstünlük Konya'ya geçmiştir."[1338]

2. Kadınhanlızâde Ali Rıza Efendi (1857-1931)

Ziyaiye Medresesi'nin Kadınhanlı Hüseyin Feyzi Efendi'den sonra Müderrisi, oğlu Ali Rıza Efendi'dir. İlk tahsilden sonra babasında okuyup icâzet alan Ali Rıza Efendi; Ziyaiye'de 1901, 1903 yıllarında 80 talebeye ders okutmuştur.[1339] 1914'teki talebe miktarı ise, 45 kişidir.[1340]

Bu arada, Şerafeddin Câmii'nde Molla Câmî ve Meâni derslerini de vermiş, Aziziye Câmii'nde Muhaddislik yapmıştır. Babasının yerine Konya Müftüsü olan Aladağlı Hacı Ahmet Efendi'nin vefatı üzerine Konya Müftülüğü'ne seçilir. Ali Rıza Efendi, müftü olduktan sonra da talebeye ders okutmaya devam eder. Yalnız bu, ancak belirli kişiler için olur.

"Kadınhanlızâde Ali Rıza Efendi, 12 yıl gibi[1341] uzun süren müftülüğü sırasında askerî ve mülkî erkan üzerinde saygı uyandırmış bir şahsiyettir. Zaten Konya ulemâsının önde geleni olarak müftülük yaptığı zaman 1910-1922 yılları arasıdır. Tarihimizin en zorlu dönemlerinden birini yaşadığımız bu yıllar ağırlığını ve vakarını korumuştur. Konya'da uzun süre ordu komutanı olarak kalan Fahrettin Paşa, onun hakkında; "Konya Müftüsü, büyücek ak sakallı Ali Rıza Efendi; Kadınhanlı, dinî tahsili oldukça yüksek, temiz bir insan olarak tanınmış yaşlı bir zattı." der.[1342]

Ali Rıza Efendi, karışık dönemlerde, hiç bir siyasî cereyana katılmadığı gibi, belli fesat hareketleri içinde de yer almamıştır. Delibaş

1336 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.127-128, s.16. Bu bilgiyi torunu Nurettin Rüştü BÜNGÜL vermiştir. Ona göre Ali Rıza Efendi, babasının mühürünü; yetiştirdiği talebeleri için son defa kullanmıştır. Daha sonra ise bu mühür, kırılarak kuyuya atılmıştır.

1337 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.127-128, s.17.

1338 SURAL, *aynı yer*, 17 Eylül 1975, s.3.

1339 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839; ***SNMU 1321 H.***, s.581.

1340 ***KVS 1332 H.***, s.550.

1341 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.45; SURAL, *aynı yer*, 18 Eylül 1875, s.3. SURAL, müftülüğünün 14 yıl sürdüğünü yazmaktadır.

1342 ALTAY, *aynı eser*, s.241.

olayından önce Konya'da küçük bir kargaşa denemesi yaşanılır. Konu ile Araplar Mahallesi İmamı da irtibatlı bulunarak yakalıp Vilâyette sorgulanmıştır. İmam, olayla ilişkisini kabul etmediği gibi Konya Müftüsü'nün akrabası olduğunu söyler. Konya ileri gelenlerinin toplu halde bulunduğu görüşmede, ak sakallı Ali Rıza Efendi, birdenbire ayağa kalkar ve şunları söyler: "Evet bu imam, benim akrabamdır. Fakat, fesat işlere karıştığı sabit olursa idamına ben fetva veririm."[1343]

Daha sonra Delibaş olayı patlak verir. Kendisine valilik teklif ederler. Kabul etmeyince de ölümle tehdit edilir.[1344] Ama o, durumunu değiştirmediği gibi, belli makamlara tenezzül de etmez. Çünkü âlim, temiz giyimli, züht ve takva sahibi bir kişiliği bulunmaktadır. Güzel ahlâklıdır.[1345]

Ali Rıza Efendi, 1922 yılında, nedeni açıklanmayan, "bazı esbab" dolayısıyla"[1346], Müftülükten istifa eder. İstifası kabul edilir.[1347] Bundan sonra Aziziye Câmii'nde vaızlığa devam eden[1348] Ali Rıza Efendi, 25 Mart 1931'de vefat ederek Musalla Kabristanı'nda toprağa verilmiştir .[1349] Bir çok talebe yetiştirmiştir. 1951-1960 arası Diyanet İşleri Başkanlığı yapan Eyüp Sabri Hayırlıoğlu (1886-1960)[1350], Mehmed Celâleddin Hoca (Karlıoğlu, 1897-1971)[1351] bunlardan bir kaçıdır.

3. Aksekili Mehmed Emin Efendi (Büyük Aksekili ,1855-1937)

Ziyaiye Medresesi'nin son müderrislerinden birisi de Büyük Aksekili Hoca Ünvanı ile tanınan Mehmed Emin Efendi'dir. 1855 yılında Akseki'nin Sadıklar Köyü'nde doğmuştur. İlk tahsilden sonra, bir süre Seydişehir'de okur. Sonra Konya'ya gelerek Kadınhanlı Hüseyin Efendi'nin ders halkasına

---

1343 ALTAY, *aynı eser*, s.241.

1344 SURAL, *aynı yer*, 18 Eylül 1975, s.3.

1345 UYAR, "Bilginler" *aynı yer*, S.129-130, s.45; SURAL, *aynı yer*, 18 Eylül 1975, s.3.

1346 UYAR,*aynı yer*.

1347 "Konya Müftülüğü", *Babalık*, 29 Şaban 1340/28 Nisan 1338/1922, s.2.

1348 UZ, *aynı eser*, c.I, s.136.

1349 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.129-130, s.45; SURAL, *aynı yer*, 18 Eylül 1975, s.3. SURAL,ölüm yılını yanlışlıkla 1933 olarak verir. Bu 1349 H.yılının, R. sanılarak Milâdî takvime çevrilmiş olmasından kaynaklanmalıdır. Baş ve ayak uçlarında olmak üzere,Ali Rıza Efendi'nin mezar kitabeleri şöyledir: "el-Mevt-i Hakk'atü'l-mü'min/ Müfti-i esbak Kadınhanlı/ el-Hac Hüseyin Efendi/ zâde Müfti-i sâbık Ali/ Rıza Efendi ruhuna/ Fatiha/ 25 Mart 1931-Zilkade 1349 Çarşamba." Ayak ucu kitabesi: "Hüve'l-Bâkî/ Kün hitabına ben dirken belâ/ Talib-i irfana didim es-salâ/ Öğrenüb öğrettim şer'-i mübîni/ Sevk ittim necâta ebna-yı dini/ Bezl-i makdûr ile meâliyâta/ Çalıştım neşrine ve zât-ı sıfata/ Son gayem olmakdı ma'rifetullah/ İrdim maksûda elhamdülillâh/ Açıldı önümde râh-ı hakikat/ 1349'da eyledim rıhlet." Ali Rıza Efendi'nin "babasının yanında toprağa verildiği" yazılmaktadır.(Bk.SURAL,*aynı yer*.) Halbuki, daha önce üzerinde durulduğu gibi, babasının mezarı, önce gömüldüğü yer park yapıldığı için oğlunun yanına taşınmıştır.

1350 "Diyanet İşleri Reisliği", *Yeni Meram*, 3 Mart 1951, s.1. ES, "Konya Ansiklopedisi", *Anadolu'da Hamle*, 25 Eylül 1960; *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.314.

1351 SURAL, *aynı yer*, 29 Ocak 1976, s.3.

dahil olup, ondan icâzet alır. Fakat tahsili bu kadarla bitmez, İstanbul'a giderek Fatih Medresesi'nin dersiâmlarından Urfalı Mehmed Efendi'de ve Kilis'te Mantık okuyarak Konya'ya döner. Ziyaiye Medresesi'ne müderris olan Mehmed Emin Efendi, bir çok talebe okutur.[1352] 200 telebeye icâzet verdiği belirtilen "Büyük Aksekili" Hoca, Şerafeddin Câmii'nde ders okutmuş, Kapı Câmii'nde vaazlar vermiştir. Kısa boylu, sert mizaçlı, fakat halk tarafından sevilip-sayılan bir zattır.[1353] Ekim 1922'den itibaren Konya Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde Fkıh Usûlü derslerini vermiştir.[1354]

Medreselerin kapatılmasından sonra Merkez vaızı olarak görev yapan Mehmed Emin Efendi, 1937 yılında vefat ederek Musalla Mezarlığı'na gömülmüştür. Müftü, hattat Beyşehirli Abdullah (Ulubay) Efendi (1879-1959)[1355] Akşehirli Ahmed Efendi (Yeşilsoy)[1356], Aksekili Abdullah Efendi, oğlu Aksekilizâde Hüseyin Efendi (Aksekilibilgin 1897-1960)[1357].

1352 SURAL, *aynı yer*, 17 Ekim 1975, s.3. SURAL, aynı tefrikanın 25 Eylül 1975 tarihli sayısında "Büyük Aksekili'nin Fethiye Medresesi'nde müderrislik yaptığını ve 11 yıl Yörük Hacı Mustafa Efendi'yi okutup icazet verdiğini (Fethiye Medresesi'ne bk.) yazar.

1353 SURAL, *aynı yer*, 17 Ekim 1975, s.3'te Hoca'nın şöyle bir olayına şahit olduğunu anlatır: Büyük Aksekili,"cemaatten ayrı, cemaatle namaz" kılınmayacağını vaazında açıklamıştır. Halkın, vaazdan bir-kaç gün sonra Kapı Câmii kuzey kapısı yanlarındaki maksûrelerde (parmaklıklı bölmeler) namaza durduklarını görür ve bastonunu çekerek üstlerine yürür. Bir yandan da "Burada cemaate katılınmaz, demedim mi?" der. Halk itiraz etmeden ön safa gider.

1354 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II. (Darü'l-Hilâfe Cetveli.)

1355 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.110, s.6; Konya İmam Hatip Lisesi Arşivi (K.İ.H.A.).***Konya İmam Hatip Lisesi Öğretmen Memur Sicil Defteri***, s.5; SURAL, *aynı yer*, 4 Kasım 1975, s.3; ***Konya İl İlçe Müftüleri Biyografik Albümü***, Konya 1991, (sıra:4.)

1356 Konya İl MEMA, ***Darü'l-Muallim Defteri***, s.50.(Bk.Konya Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi.)

1357 SURAL, *aynı yer*, 17 Ekim 1975, s.3.Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'ne bk.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1908'DEN SONRA KONYA MEDRESELERİNDE ISLAH ÇALIŞMALARI VE 20. YÜZYILDA KONYA MEDRESELERİ

I. 1908'DEN SONRA MEDRESELERDE ISLAH ÇALIŞMALARI

A. Islahatı Gerektiren Sebepler

Her müesesede olduğu gibi medreselerde de yerinde sayma, hatta gerilemenin sebeplerini öncelikle kendi iç dinamiklerinde aramak gerekmektedir.

Yalnız burada şu durumun gözden hiç uzak tutulmaması gerektiği sürekli hatırlanmalıdır: medreseler, devlet yönetiminden, sosyal hayattan, ekonomik yapıdan bütünüyle bağımsız eğitim kurumları değildir. Aksine, tamamiyle bunlarla iç içedir. Toplumdan öğrenci alır, mevcut sosyal-ekonomik şartlar içinde eğitir ve devlet yönetimine, sosyal hayata geri verir. Burada dönüşümlü, iç içe bir etkileşim söz konusudur. Zaten medresedeki yerinde sayma; bu kompleks yapı içinde, dönen çarka yenilik, taze bir soluk katacağına, mevcut dişlilerden birisi olmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. "Ancak eski yapıyı yeniden üretmeye dönük"[1] tekrar çabası; kendini yeniletecek iç dinamizmin sönmesi sonucunu getirmiştir.

"Eski yapıyı yeniden üretme", medreselerin; öteden bu yana devam eden devlet mekanizmasına, topluma "aynı tipte" adam yetiştirmesinin istenilmesi ile de yakından ilişkilidir. Bu durum, günümüzün de problemidir. Tabir yerinde ise, eni-boyu bir, çapı veya çapsızlığı aynı olan insanlar yetişsin arzulanırsa; eskiyi tekrarın başlaması bir zaruret olacaktır. Sosyal devamlılık açısından avantaj olan bu durumun aleyhe dönmesi; her seviyede tekrarın tercihi ile başlamaktadır. Bilgi üretimi, düşüncenin geliştirilmesi, beyin görevlerinin hıfzetme dışındakilerle birlikte harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bu da her dönem; diri, lokomatif azınlıkların varlığı ile mümkündür.[2] Halbuki İslâm inancının doğuşunda bu vardır.

---

[1] TEKELİ-İLKİN, *aynı eser*, s.23. Bu ikili, tenolojiden yararlanıp, büyük organizasyonlar yönlendirmiş, çok büyük alanda uzun süren bir cihan devleti kurmuş, bunun kültürünü üretebilmiş olan Osmanlıların yerinde sayar hale gelme sebebini eğitimde ararlar. Zira eğitim, bilimsel gelişmelere yakın buluşlar yapmak bir yana onu izlemekte bile yetersiz kalmıştır.

[2] Mümtaz TURHAN'ın "ilmî düşünce" dediği, beyin fonksiyonuna sahip, sürükleyici güç için ÜLGENER; "yığınların alışılmış (routine) yaşayışına, nerede ve ne zaman olursa olsun, değişim ve dinamizm taşıyan bir avuç azınlık.." der. Bk.Sabri F.ÜLGENER, ***İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası***, İstanbul 1981, s.196.

Asırlardır düşünmeden, akıl ve mantık süzgecinden geçirmeden taklitçi ve gelenekçi yaklaşımla, atalarından gördükleri gibi yaşayan insanları Kur'an, silkeler. Onları; hayatları, anlayış ve hayat tarzları üzerinde düşünmeye sevk eder.[3] Sırf atadan gelmekle bir şeyin doğru olamayacağını vurgular. Yanlış şekillenmiş geleneksel yapıya karşı, akıl ve mantığı harekete geçirerek yeniliği savunan İslâm inancına bağlı toplumlarda zamanla, sosyal statikliğin yerleşmesi düşündürücüdür.

Medreselerde, atılımcı yapının zayıflaması veya yerini durgunluğa terk etmesinin sebebi genellikle; başlangıçta var olan aklî ve maddî ilimlerin (matematik, kelâm, felsefe=hikemiyat) yerini, zaten var olan dil öğretimi ile naklî ilimlere bırakması olarak gösterilir.[4]

Dil öğretimi ise, başlı başına bir mesele haline gelmiştir. Öğretim dili, Arapçadır. Halbuki ilim ve öğretim dilinin normalde, çarşı-pazarda, evde-sokakta konuşulan dil olması gerekmektedir. Çünkü ilim adamı, hiç düşünmeden; kelimeleri zihninde aramadan konuşup-düşünme-kaleme alma melekesine sahip olabilmelidir. Ancak o zaman öğrendiklerinin ötesine

---

[3] Zeki DUMAN, ***Nuzulünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar***, Ankara 1996, s.62.

[4] UZUNÇARŞILI, ***İlmiye***, s.67; İPŞİRLİ, ***aynı yer***, s.247; ADIVAR, ***Osmanlı Türklerinde İlim***, s.132. Kâtip Çelebi'nin(1608-1656), Fatih'in koyduğu bazı felsefî, aklî derslerin, medrese programlarından çıkarılmasını eleştirdiğbilinmektedir. Zira, Geometri, Matematik, Astronomi, Coğrafya bilen hukukçu ile bilmeyenlerin kararları çok farklı olacaktır. Onun için bu bilimlerin medreselilere öğretilmesi gerekmektedir.(Bk.ADIVAR, ***aynı yer***.) Ayrıca ADIVAR, "İslâm Dini ile bilim, Avrupa'da olduğu gibi önemli bir çekişmeye girmediği" halde müsbet ilimlerde gerilemenin sebebinin ne olduğunu sorgular. Çünkü İslâm, Batıda olduğu gibi "ateş ve kılınçla bilimin ilerlemesine engel" olmamıştır. Ona göre asıl sebep, "Doğunun bulup uygulayamadığı", "Batının ise skolastikle başa çıkacak 'deneysel metodu' bulmasıdır." (Bk.A.Adnan ADIVAR, ***Bilim ve Din***, İstanbul 1980, s.89 vd. Naci Fikret ise, medreselerde maddî ve aklî ilimlere kapıların kapanmasını Sadeddin Taftazani(İranlı bilgin,1322?-1394) ile başlatır. Ona göre, İslâm medeniyetinin en yüksek seviyeye çıktığı çağlarda matematik, fen, tıp, felsefe, astronomi gibi bir çok bilimler medreselerde okutuluyordu. Taftazani'den sonra kapılarını bu bilimlere kapattı ve yalnız "Arap dili ile İslâm Dininin tedrisine münhasır" kaldı.(Bk.Naci Fikret BAŞTAK, "Merhum Üstad Bay Ferid Uğur Hakkında", ***Konya Mecmuası***, S.41, Mart 1942, s.27. KONYALI, medreselerin, Osmanlı Devleti çökerken, "aslî hüviyetini kaybettiğini, âdetâ zararlı bir varlık haline geldiğini" yazar. Zira, "İslâm'ın yayılmasında, Kelîmetullah'ın yüceltilmesinde, İslâm medeniyetinin oluşmasında tek ve büyük âmil olan" medresede daha sonra; "Tarih ve Coğrafya kitaplarının okutulmasını küfür alâmeti sayan sapıklar" bile yuvalanmıştır.(Bk.KONYALI, "İlim Merkezi Konya", ***Yeni Asya***, 20 Haziran 1975 vd.) ATAY ise, "aklî ilimlere düşmanlık" sebeplerini şöyle sıralar: şahsiyetçilik, rahata alışma, yönetimin ihtiyacı ve uygulamadan dolayı Fıkıha ağırlık verme, Molla Lûtfî'nin(ö.1495), II.Bayezid devrinde Hatipzâde fetvası ile öldürülmesiyle başlayan felsefî düşünceye, tecrübî ilimlere fiilî düşmanlık. Bu zat, 1495-1656 arasındaki 160 yıllık ilim hayatını karanlık olarak değerlendirir. Bu arada Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi'nin fetvasıyla rasadhâne de yıkılmıştır. ATAY, özellikle Fatih vakfiyesinde var olan derslerin, vakfiye şartı olarak, şer'î emir gereği kalması gerekli olduğunu vurgular.(Bk.Hüseyin ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", ***AÜİF***, c.XXIV, Ankara 1981, s.41-49.(ayrı basım) M.Safvet, "Medreselerimiz 2", ***Beyânü'l-Hak***, c.IV, S.89, 17 Zilhicce 1338/6 Kanunuevvel 1326, s.1678'de; "Tıp, Hendese gibi ulûmu tahsil idenler, tahsil itdikleri fünûnun yalnız nazariyatta kalarak hiç bir faidesini göremediklerinden" ayrıca hükümet ve halkın rağbetsizliğinden o bilimlerin "sahife-i medâristen" silindiğini yazar. Buna karşılık dinî hisler gereği, dinî ilimlere ağırlık verilmiştir.

geçme şansı olacaktır. Bu da kendi dili ile öğretim yapılarak sağlanabilirdi. Zira Fransız, Alman, İngiliz düşünce, felsefe ve medeniyetleri; kendi millî dilleri ile eğitime, düşünmeye ve yazmaya başlayınca gelişmiştir.[5]

Fakat medreselerde, dil öğretiminde ısrara rağmen seviye, istenilen düzeyde değildir.[6] Üstelik, dil öğretimi ile din âdeta bütünleştirilmiştir. Halbuki dilin, din ile (özde) ilişkisi yoktur.[7]

---

[5] ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", *aynı yer*, s.26-30. Maalesef, burada dikkat çekilen problem; dil adı değişik olarak günümüzde de devam etmektedir. Medreselerdeki Arapçanın yerini, okullarda Batı dilleri almıştır. Bu yönden; değişen birşey yoktur, denilebilir. Elbette, yabancı dil öğretimi ile "yabancı dille eğitim-öğretimin" farkının gözönünde tutulması gerekmektedir. Birincisi, ne kadar vazgeçilemez bir ihtiyaçsa; ikincisi de o kadar gönüllü sömürgeleşme çabası olarak birbirinden ayrılmalıdır.

[6] Alimcan el-İdrîsî, "Islâh-ı Medâris Hakkında", ***Sırat-ı Müstakîm***, c.V, S.123, 30 Kanunuevvel 1326, s.310-311'de Mısır ve Beyrut'tan Hadis ve Tefsir dallarında hoca getirilmesini ister. Çünkü, bizim hocalar, bu dersleri verirken ancak kırık manâlar üzerinde durmaktadır. Asıl denilmek istenilen anlam, dille ilgilenme yüzünden arada kaybolmaktadır. "İbarelerin tahlîl-i Sarfı ve Nahvîsi" onları daha çok ilgilendirmektedir..Dil öğretiminde, hurufata, şekle takılma; daha doğrusu kabukta kalış, geçmişte acı olaylara sebebiyet vermiştir. "Dad" harfinin nasıl okunacağı, "dövüşme ve sövüşmeye" kadar ulemâ arasında cepheleşme sebebi olmuştur. Halbuki, Bilâl-i Habeşî, Arap olmadığı için Arap harflerini hakkıyla çıkaramayan bir Sahabîdir. Ezan okurken "**Hayye**-ale's-Salâh" yerine "**Heyya** ale's-Salâh" demektedir. Hz.Peygamber'e şikayet edildiğinde O, Bilâl'in "**Hey**"inin, şikayet edenlerin "**Hay**"ından daha hayırlı olduğunu söyleyivermiştir.(Bk.Abdülkadir ERDOĞAN,***Fatih Memed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütefekkiri Şeyh Vefa-Hayatı ve Eserleri***, İstanbul 1941, s.14.

[7] Musa Kâzım(Şeyhülislâm), ***Külliyat-ı Şeyhülislâm***, (İstanbul) 1336, s.301'de İslâm Dini'nin, dil dini olmadığını, dil ile dinin ayrı şeyler olduğunu yazarak, "Neden medresede ecnebî bir lisan tahsil edilmesün?" sorusunu sorar. Bilâl ERYILMAZ, ***Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi***, İstanbul 1992, s.29'da 17. yy.dan sonra çeşitli iç-dış sebeplerin etkisi ile artan dinler-toplumlar arası düşmanlıkların sonucu Müslümanların, Avrupa'ya karşı ön yargılarının geliştiğini yazar. Bunun sonucu olarak da Batı dillerini öğrenmeye pek iyi gözle bakılmamış, hatta "ulemâya mensup olanların Batı dillerini öğrenmesi küfürle" bir tutulmuştur. Aydın kesimi oluşturan ulemânın bu ilgisizliği, Avrupa'daki gelişmelerin zamanında izlenip aktarılamamasını sağlamıştır. Halbuki Fatih, Batı dillerini bizzat bilmektedir. ERYILMAZ'ın "Avrupa'daki gelişmeyi takip" görüşünü tarih ne kadar teyit eder bilemiyoruz. Ama gelişmenin öncelikle bir beyin fonksiyonu olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatini vurgulamak yerinde olacaktır. Halbuki TEKELİ-İLKİN, ***aynı eser***,s.25'te belirttikleri gibi Osmanlılarda 14.yy.dan beri tercümanlık vardır. Bu göreve genellikle Müslüman olmuş İtalyan, Polonyalı, Alman, Macar, Yahudi vb. atanmaktadır. 1669 Girit Seferinden sonra atanan Rum Panayoti Nicaussios Mamanos'la tercümanlık, Rumların tekeline girer. Karlofça Andlaşması'nda Rum tercüman Alexander Mavrocordato'nun oynadığı önemli rol, Rum tercümanların durumunu pekiştirir. Bu durumu değerlendiren **Patrikhâne**, bir okul açarak yetenekli Rumlara Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca öğretip bu tekeli sağlamlaştırır. Patrikhâne, rolü-hedefi bilindiği halde, dil öğretimine önem vererek Osmanlı Devleti'ne tercüman yetiştirirken; medreseler Arapça yanında niçin bir Rusça, Fransızca vb. öğretmeyi düşünmemiştir? Elbette bu soru, dil öğretimi ile dinin karıştırılmasını gündeme getiriyor. ATAY, dilin dinle ilişiğinin olmadığını yazar.(Bk."Medreselerin Gerilemesi", ***aynı yer***, s.30.) Aslında bu görüşün değişik yönlerden incelenmesi gerekmektedir. Dil elbette bir dünya görüşünü, taşımaktadır. Ama dinle direkt irtibatı düşünüldüğü zaman, Allah, her peygamberi, kavminin dili ile göndermektedir, görüşü karşımıza çıkmaktadır. Sebep açıktır: "kendilerine indirilenleri iyice açıklasın diye kavimlerinin dilleri ile göndermiştir." (***Kur'an***, İbrahim:14/4) Bu âdeti, Hz. Muhammed (sav) için de geçerlidir. Onun için Kur'an, "anlasınlar diye Arapça olarak indirilmiştir." (***Kur'an***,Yusuf:12/2) Bu açıdan Arapça öğrenmeyi, dil derslerini, ulemâ başlangıçta; bilinçli bir şekilde "**alet dersleri**" içinde değerlendirmiştir.

Din ile dilin bütünleştirilmesi, elbette ki dinin lehine olmamıştır. Âdetâ din, dil öğretimine kurban edilmiş, muhteva boşalması yaşanmıştır. Son Şeyhülislâmlardan Musa Kâzım, yana yakıla şöyle der: "Layıkıyla Fıkıh okumuyoruz. Zira vakit bulamıyoruz. Tefsir, Hadis..Onlara hiç ehemmiyet bile vermiyoruz. Bu nasıl tahsil?. Böyle şey olmaz."[8] Medreselerde dinî ilimlerin öğretildiği tezine karşı, acı bir itiraftır bu.. Yeni dil öğrenmeye gelenin, gramer kaideleri içinde boğulduğu eğitim ortamı; öğrenciyi, dinin ana kaynaklarına götürecek yerde, uzaklaştırmaktadır. Erkek ve kadına ilim öğrenmeyi farz kılan Kur'an'a, doğru-dürüst gidilmez olmaktadır. Halbuki İslâm medeniyetinin ilk filizlerini verdiği devirlerde, Kur'an'ı anlama çabası ile müsbet ilimlerin yan yana yükseldiğini görüyoruz. Düşünme, fikretme, araştırma doğrultusundaki Kur'an emirlerine rağmen, medreselerin "alet dersleri" denilen, vasıta bilgi dallarına takılıp kalması ibret vericidir. Çünkü, hedef alınan âlî-yüce ilimlere (Tefsir,Hadis..) ulaşamadan vasıtalarda öğretim süresinin ekseriyeti harcanmaktadır.

Medreselerin gerilemesinde devletin payı da büyüktür. Başlangıçta ulemânın, devlet büyükleri karşısında başı diktir.[9] Fakat sonraki uygulamalar, değerlendirmedeki adaletsizlik, adam kayırma, zadegânlık imtiyazı, tafra, sıçrama, ilimde aile fertleri ve menfaatlerini kollama gibi sebeplerden hızlı seviye kaybı yaşanır.[10] Devlet büyüklerine intisaplı olmak, rüşvetle müderris-kadı tayini, ilim sahibi ile cahilin farkının değerlendirilmemesi[11] saltanat kavgaları, ilim adamı ve yüksek bilginlerin devlet merkezinde toplanması, bazı dönemler dinî ve ilmî hürriyetin olmaması[12], devletle ilgili diğer bazı sebeplerdir. Tabiidir ki bunlara, 19.yy.'dan itibaren kadının yetkilerinin sınırlandırılması[13], ulemâda sık sık

---

[8] Musa Kâzım, ***aynı eser***, s.300. Zira, dil(Arapça) ile ilgili dil kitapları, tenkit, haşiye vb. yazılarıyla dil felsefesine dönüşmüştür. Kaideleri öğretirken vakit geçmektedir.

[9] Namık Kemâl, ***Devr-i İstilâ***, Kostantıniyye 1304, s.29'da şöyle der: "Sultan Selim zamanında makam-ı meşihate şeref viren bir ârif, padişah huzurunda "İnnallah'e lâ-yuhibbü'z-zâlimîn"(Allah zalimleri sevmez) nazm-ı kerîmini fâtiha-i kelâm iderdi."

[10] Tafra yani sırada öne geçip, üst mevkiide yer alma usulüne ilmiyeliler bile tepki duymaktadır.(Bk MARDİN, ***Huzur Dersleri II-III***, s.95.) Sıçrama, zadegânlık, ilimde yetersizlik doğurmuş hakkıyla çalışanları geri bıraktığı gibi aynı zamanda yetişme şevkini kırmıştır.(Bk.ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", ***aynı yer***, s.36.) Namık Kemâl, ***aynı eser***, s.28'de Mülâzemet usûlünün çıkarılmasını tenkid eder. Böylece ilim yolunun aslî usûlünden çıkarıldığını yazar. Halbuki Ebussuud Efendi bu usûlle, mezunları bir sıraya sokmayı, haksızlığı önlemeyi amaçlamıştır. Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi, ***Siyasî Hatıralarım***, İstanbul 1990, s.10'da 10 yaşında bir çocukken "Rüus-ı Hümayun Defteri"ne isminin yazılıp ilmiyeye dahil olduğunu yazar.

[11] UZUNÇARŞILI, ***İlmiye***, s.67.vd.

[12] ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", ***aynı yer***, s.18-21,30-31.

[13] TUŞ, ***aynı eser***, s.72-73. Belediye taşkilâtının kurulması kadının şehirdeki rolünü azaltır. Adlî fonksiyonun da önemli bir kısmını devredince şahsî ve Medenî Hukuk alanında yetkileri daraltılmıştır.

azledilme vb sebeplerden çekingenliğin başlayıp "emr bi'l-ma'ruf, ney ani'l-münker" görevinin ihmali[14], vakıflardaki bozulma ve merkezî yönetim anlayışı[15] da eklenmelidir.

Medreselerde gerileyişin sebebini hükümetin himayesinde olmamaya bağlayanlar da çıkmıştır.[16] Devlet uzun süre âdeta müderris tayiniden başka bir şey yapmamış, medrese eğitimi ve usûne seyirci kalmıştır.[17]

Tabi bunlara müderrislerin, ilmî seviyelerindeki irtifa kaybını da eklemek gerekecektir.[18]

Satır başlarıyla vermeye çalıştığımız sebepleri yan yana getirdiğimiz zaman talebe gözüyle dikkat çeken durum; genel rağbetsizlik olmaktadır. Bu da yabana atılamayacak bir tesbittir.[19] Zira ortamını bulan medreseliler, ilk fırsatta başka kurumlara geçivermektedirler. Bunların başında yakın açılan öğretmen okulları gelmektedir.[20]

Aslında 1908 yılının çok uzun sürmeyen, "hürriyet" havası içinde düşünülürse, medreselerin durumundan rahatsız olduklarını en çok dile getirenlerin bizzat medreseliler olduğu görülür. Yeni çıkan ilmiye ile ilgili dergilerde "müntesibîn-i ilmiyeden biri" imzalı tenkit ve ıslah yazıları

---

14 İPŞİRLİ, ***aynı yer***, s.274.

15 Şeyhülislâm Musa Kâzım, II.Meşrutiyet'e gelindiğinde medreseli-vakıf ilişkisini bir konuşmasında şöyle anlatır: "Emin olunuz ki, sizin hasılatınız pek çoktur.Fakat ötekinin, berikinin elinde kalmış. Talebenin muhassesât-ı vakfiyesi kendilerine tamamiyle terk olunsa **beş bin** talebe varsa zannederim ayda **üçer lira** düşer. Bundan başka milletin de size karşı fedakârlık göstereceği muhakkaktır. Elverir ki siz bir mevcudiyet gösteresiniz."(Bk.Musa Kâzım, ***aynı eser***, s.300.) Tabbiidir ki buna II.Mahmud'un ilmiyenin elinde bulunan imkânları almaya başladığını eklemek gerekmektedir. Bilindiği gibi 1826'da Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulması, ilmiyenin yararlandığı vakıf gelirlerini merkezî bütçeye taşımıştır. Böylece vakıf gelirleri ile idare edilen medreselerin kaynakları ellerinden alınmıştır. (Bk.İPŞİRLİ, ***aynı yer***, s.278.)

16 Hatıpzâde Ahmed Vasfi, "Medâris-i İlmiye", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.10, S.240, s.96. Hatıpzâde'ye göre hükümet; yeni tip yatılı mekteplerdeki talebeyi maaş verip kolladığı halde "Medâris-i diniye"dekileri "sadaka-i millete avuç açmaya" mecbur bırakmaktadır.

17 M.Safvet, "Medreselerimiz 2", ***aynı yer***, s.1678.

18 Musa Kâzım, ***aynı eser***, s.300'de ilim namına yapılanı şöyle özetler: "Kaide kitabına tenkit, tenkide tenkit, tenkidin tenkidine haşiye.. yani 'felsefenin felsefesi, felsefenin felsefesinin felsefesi.."

19 Talebe-i Ulûmdan Birgili M.Salih Vicdânî, "Medreselerin Avâmil-i İnhitatından=Rağbetsizlik", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.12, S.285, 27 Şubat 1329, s.13. Aynı talebe, ne yapılması gerektiğini de şöyle anlatır: "Rağbet-i umumiyeyi kazanmalıdır. Çünkü biz, rağbet ve iltifat-ı umumiye olmaksızın ne kadar çalışsak beyhudedir, yine pâyidâr olamayız." Vicdânî, yazısına rağbetin gereği, önemi ile ilgili bir dötlük eklemeden edemez: "Nerede olsa âsâr-ı rağbet ayân/ Olur ol seviye-i ma'rifet pûyân/ Ma'rifet iltifata tâbidir/ Müşterisiz meta' zâyi'dir."

20 Osmanlı Devleti'nde 1907-1908'de toplam 23 Muallim Mektebi vardır. Bunlarda 60 muallim görev yapmakta, 541 talebe bulunmaktadır. Fakat, "bu mekteblerin talebesi hemen hemen medrese mensuplarıdır." Tahsil süresi 2 yıl ve ibtidaî (ilkokul) tahsillilerin girebildiği bu okullardan İstanbul Erkek Muallim Mektebi talebesinin %99'u hiçbir imtihana tabi tutulmadan medreseden gelmiş sofulardan ibarettir.(Bk.Nafi Atuf, ***Türkiye Maarif Tarihi***, c.II, s.10-11.)

yayımlanır. Bunlardan birinde medreselerin düşüş sebebi şöyle sıralanmıştır: "usul-ü tedrîsin" bir sâlim kaideye bağlanmaması; tahsil işinin talebenin keyfine tabi olup, tamamladığı ilim dalında imtihan edilmemesi, tahsil süresinin 18 yıl gibi uzun sürmesi, eğitimin yılın yalnız altı ayında olup geri kalan sürede talebenin boş, âtıl kalması, yeni bilim dallarından tamamiyle mahrum bırakılması, Batı dillerinden birinin öğretilmemesi, bir ilim dalında birden çok kitabın okutularak vaktin harcanması, son olaraksa ders kitabı mahiyetinde gerekli kitapların ilmî heyetler kurularak seçilip-okutulmaması."[21]

Medreselerin gerileyiş sebepleri böyle tesbit edilince onlara uygun çözümler de teklif edilmelidir. Nitekim 11 maddelik bir ıslah projesi de yayınlanır.[22] Tekliflerden; medrese seviyesinin yükseltilerek, devlet mekanizmasında medreseli etkinliğinin artırılmak istendiği anlaşılmaktadır.[23]

Medreselerin, eğitim kurumu olarak böyle ikinci sınıf müesseseler haline gelip resmî yapıdan dışlanmalarında Batı tipindeki okulların da dolaylı rolü vardır. Gerçi bu okullar, öncelikle askerî bir zaruret olarak doğmuşlardır.[24] Fakat yeni açılan okullar, sadece askeri alanla sınırlı

21 Müntesibîn-i İlmiyeden Biri, "Islah-ı Medâris", ***Beyânü'l-Hak***, S.12, 27 Zilkade 1326/8 Kanunuevvel 1324/1908, s.250.

22 "Islah-ı Medâris", ***aynı yer***, s.251. Buradaki teklifler şunlardır: **1.**Medresede öteden beridir okutulan derslere (Sarf, Nahiv, Mantık,Adâb, Aruz , Meânî, Beyân-ı Bedî', Kelâm, Hadis, Usûl-i Hadis, Tefsir, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh) ilâve olarak Hikmet-i Cedîde, Farsça, Batı dillerinden biri, Tarih, Matematik ilimleri, resmî yazışma (Kitâbet-i Resmiye) dersleri konmalıdır. **2.**Medreseler ilim dallarına göre ayrılmalı ve dersler, dershânede görülmelidir. Sarf, Sarf Medresesinde; Nahiv onun üzerinde olarak ayrı medresede okunmalı. İkinci yıl da sınıfında kalan medreseden çıkarılmalıdır. Sarf için Birgivî'nin ***Kifâye*** adlı kitabı, maksada uygundur. **3.**Medresede okutulacak kitaplar, bir ilmî heyet tarafından seçilip, bunların okutulması mecbur tutulmalıdır. **4.**Müderris, bir ilmî heyet tarafından seçilmelidir. **5.**Medreselerde okutulacak ilim dallarına uygun kütüphâneler kurulmalıdır. **6.**Günde üç defa ve üçer saat ders yapılmalı. **7.**Talebe yılda on ay devamlı okumalı, Bunun için de Vakıflar ve Maariften yardım alınarak imâretler ıslah edilmelidir. Zira, şer'î ilimleri tahsil edenler dilenerek ihtiyaçlarını gidermektedir. Buna göz yumulmayıp, çare bulunmalıdır. **8.**Talebe, öğrendiği dillerde "fesahat ve belgât" üzere konuşmaya alıştırılmalıdır. **9.**Bir yüksek medrese kurularak Mekteb-i Nüvvâb, Hukuk ve Mülkiye'de okutulup medreselerde okunmayan ilimler ve kanunlar okutulmalıdır. **10.**Medreseyi bitirenler, Kur'an'dan muaf tutulmalı, ayrıca yüksek okullardan (Mekâtib-i Âliyye) dilediklerine imtihansız girme hakları olmalıdır. **11.**Yüksek Medreseden (Medrese-i Âliyye) mezun olanlar, yukarıdaki ayrıcalık dışında, devletin şer'î ve idarî bütün memuriyetlerine imtihansız kabul edilmelidir.

23 Bk.***aynı yer***, s.251'deki son iki madde(10-11). Bu konuda bir başka yazı için bk.Müntesibîn-i İlmiyeden Biri, "Islah-ı Tedrîs Hakkında" ve "Medâris-i İlmiye", ***Beyânü'l-Hak***, S.13, 4 Zilhicce 1326/15 Kanunuevvel 1324, s.674-678.

24 Osmanlılar, Avusturya ile 1644'te yapılan St.Gothard Savaşı sırasında Avrupa'nın değişen tabya sistemi ile karşılaşmışlardır. Fakat Pasarofça Barışı öncesinde Fransız subayı olan Rocheford'a orduda reform konusunda 1716'da bir rapor hazırlatılır. Aslen Fransız olan Comte de Bonneval, 1729'da Avusturya hizmetinden kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınıp Gümülcine'de yaşarken, Humbaracı Ocağını ıslah için görevlendirilir. Kont, hayatının son demlerindeki tavrı dikkate alınmazsa Humbarahânenin başına, Müslüman kimliği ile ve Ahmed Paşa adıyla geçirilmiştir.

kalmamışlardır. Bunlar, geleneksel eğitim sistemi dışında yeni eğitim kurumları oluşturmuşlardır. Tarihi yakın ama devletle içiçe ve güçlendirilen Batı tipi eğitim kurumları, medreselerin gittikçe hayat ve kültür çevresinin dışına itilmesini sağlamışlardır.[25]

İşte, medreseler için bir çeşit **sonun** görünmeye başlaması, bizzat medreselileri; ıslahat isteği ile harekete geçirmiştir.

Yalnız, ıslahat çalışmalarına geçmeden; Batı tipi eğitim kurumları ne duruma gelmiştir, kısaca üzerinde durulmalıdır.

1908'de Osmanlı Devleti'nin 14 yüksekokulu vardır.[26] Yine aynı tarihte, 79 idadî(lise) ile meslek okulu olarak en çok 23 muallim mektebi vardır.[27] Fakat, eğitimin de öğretmenin de durumları acınacak haldedir. Üstelik bu vaziyet; çalışanlardan toplanan "Maarif Vergisine" rağmen yaşanmaktadır.[28] Anadolu; her zamanki gibi gerilikten payına düşeni alıp, kader gibi benimsediği ihmalleri sînesine çekmektedir.[29] Elbette Konya da

---

Fakat bunlar yetmez. 1734'te Üsküdar'da bir Hendesene açılır.(Bk.TEKELİ-İLKİN, *aynı eser*,s.28-29) 1773'te Mühendishâne-i Bahr-i Hümayun,1796'da Mühendisne-i Berri Hümayun, 1827'de Tıbne-i Âmire ve Cerrahhâne-i Mâmure, 1834'te Mekteb-i Harbiye, 1838'den sonra Rüşdiyeler ve diğer okullar (idadi,muallimât, muallmîn vb.) açılır. 1857'de Meşîhat dışında, Maarif Nezareti, eğitim sahasında daha çok yetki ile teşkilâtlandırılır.1900'den sonra Üniversite'de (Dârü'l-Fünun) Kuzzat'a karşı Hukuk, medreselere karşılık Din Şubesinin açılması (daha sonra İlahiyat), Batı tipi okulların, tüm eğitim dallarına el attığını göstermektedir.(Bk.ATAY, "Medreselerin Gerilemesi", *aynı yer*, s.31.)

25 ATAY, *aynı yer*,s.31. Aslında medrese-mekteb çatışmasını da bu noktada değerlendirmeye almakta fayda vardır. Tanzimat'la hedeflenen: "Lâik bir sistemle Müslüman ve Hıristiyanları kaynaştırmak iken, Hıristiyan cemaatler ve onların eğitim müesseseleri bir tarafta bırakılarak, sadece Müslüman cemaate hitabeden lâik eğitim müesseseleri tesis edilmeye kalkışıldı. Bu uygulama ile de, Müslüman cemaatin bütünlüğünü az veya çok muhafaza eden mevcut eğitim sistemi ikiye bölünerek, mektep-medrese ikiliği ve rekabeti Osmanlı toplumuna sokulmuştur. Bu ikilik, Türk aydınlarını ve devlet adamlarını medrese ve mektep zihniyeti etrafında ikiye bölerek, birbirleriyle acımasız bir mücadeleye sevk etmiştir." (Bk.Bayram KODAMAN, ***Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi***, Ankara 1991, s.XII.)

26 Nafi Atuf, *aynı eser*, c.II, s.8-9. Bu yüksek okullardan, her sınıfına 20'şer öğrenci kabul edilebilen üç bölümlü bir Dârülfünun (bk.ayrıca ***Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilâtı***, c.I, s.31-32; Ekmeleddin İHSANOĞLU, "Dârülfünun", ***DİA***, c.8, s.521-525.),İstanbul, Selanik Hukuk Mektebleri (bunlara Konya, Bağda Hukuk da ilâve edilmelidir), İstanbul Mülkiye, Askerî Tıbbiye, Mühendishâne, Harbiye, Ticaret, Sanayi-i Nefise, Halkalı Ziraat, Orman, Dârülmuallimîn-i Âliye ve Baytar Mektebleri sayılabilir.

27 Nafi Atuf, *aynı eser*, c.II, s.10.

28 Nâmık Ekrem (Ayanzâde), ***Ahvâl-i Maârif***, Dersaâdet 1326, s.1-2. Bu yazar, s.33'te şöyle der: "Muallimlere iklimin, zamanın, medeniyetin müsaadesi derecesinde ücret virmek..Saati, beş-onbeş guruşa değil..Bir nisbet-i âdilânede onları tavzif ve terfiye itmek..Hisse-i Maârif namıyla ahaliden, milletten toplanan paraları..bu muhterem üstadlara virmek.."

29 II.Meşrutiyet yılları, Anadolu'yu gezip görerek yazan Ahmed Şerif, ***Anadolu'da Tanin***,İstanbul 1325, s.95'te Batı tipi okullardaki durumu şöyle anlatır: "Bugün Anadolu'nun köylerinde, kazalarında, liva ve vilâyetlerinde mekteb çocuklarımızın mübareze-i hayatiyede(hayat kavgası) muvaffak olmaları içün lâzım gelen kuvva-yı teşebbüsiye ve azim ve cesareti dimağlarına aşılayacak muallimler yoktur. Mektebler küşad edildikleri(açıldıkları) vakit ne halde ise el-yevm bir adım ileri gitmiş, muallimlerin ise kısm-ı eazamı vazifeleri ne olduğunu düşünmüş, öğrenmiş değildir."

bu genel vaziyetin dışında değildir. Daha on yıl önce büyük paralarla yapılan Sanayi mektebi, ilkokuldan geri vaziyettedir.[30]

O zaman Tanzimat sonrası geliştirilmeye çalışılan Batı tipi okullara da tek yol gözükmektedir: Islahat.[31] Artık başka sebeplerin yanında, devletin; eğitim yükünün altından kalkamayacağı anlaşıldığı için, hızla özel okullar da açılmaya başlamıştır.[32]

Küçük bir çaba sonucu görüleceği üzere daha geçmişi yüzyıl öteye gitmeyen yeni tip okullar ile bin yıl önceden gelen medreseler, II.Meşrutiyet yıllarında benzeri problemler içinde bocalamaktadırlar. Eğitim meselesi çözülemediği gibi; eğitime atılan ikilik kılçığı işin cabası olmuştur.

Fakat her halükârda medreseler için gözüken bir tek çıkar yol vardır. O da daha önce belirtildiği gibi, süratli-tutarlı bir şekilde ıslahatın yapılmasıdır.

Bir yandan Meşrutiyete sahip çıkılması gerektiğini[33] yazan medreseliler, diğer taraftan ıslahat isterler.[34]

---

[30] "Mekteb-i Sanayiimiz ve Vilâyet Matbaası", ***Maşrık-ı İrfan***, S.132, 4 Recep 1328/28 Haziran 1326/11 Temmuz 1910, s.1. Bu imzasız yazıda, mektebin geriliğine iki sebep gösterilir: Proğramsızlık ve gelirinin azlığı. Programsızlık, Maarif Müdürlüğü'ne aittir. Geliri ise iki yıldır kirası keşmekeş içinde olan dükkânlarından gelmektedir. Binasında Hukuk Mektebi ile Vilâyet Matbaası, kira vermeden oturmaktadır. Hukuk Mektebi'nin yıllık 12 bin guruş kira vereceği duyulmuştur. Ama matbaanın, bunu vermeye de gücü yetmemektedir. Zira Vilâyet Matbaası'nın geliri, gazete satışıdır. Gazetenin rağbetten düşmesi ile gelir, hepten azalmıştır. Zaten bu yıllar Konya'da iki matbaa vardır; üç de gazete çıkmaktadır. Yakında bir matbaa ile birkaç gazetenin daha çıkacağı bilinmektedir. Zaten vilâyet gazeteleri içinde parlayan sadece Ankara'dır. O da Ankara'da, başka gazete çıkmadığı, gazete de yarı resmî, yarı serbest çıkarıldığı içindir. Üsküb ve İzmir'de yapıldığı gibi Sanayi Mektebi'ne devredilip; okul tarafından çıkarılmalıdır. Genel durumu hissettiren yazıyı özetledikten sonra şu kısmın aynen verilmesi yerinde olacaktır: "Zavallı mekteb; hele şu son zamanlarda düçâr olduğu fakr ve bedbahtî içinde ne kadar perîşan oldu. Talebenin, ilim ve ma'rifette mekâtib-i ibtidâîden bile dûn(geri) kaldığı hele san'at husûsunda hiç bir sûretle **mazhar-ı terakkî** olmadığı meydandadır.

[31] 1910'da İstanbul Muallim Mektebi'nde, ıslahat yapılmaya çalışılır. Yine aynı yıl ilk tahsilde ıslahat için kanun layihası hazırlanır. 2 Şubat 1912'de ziraat eğitimini düzenlemek için "Tedrisât-ı Ziraiye Nizamnâmesi" çıkarılır. 1910'da idadi ıslahatına gidilir.(Bk.Nafi Atuf, ***aynı yer***, c.II, s.26,54,56,59.)

[32] Özel okulların içinde çok yaygın olan yabancı ve azınlık okulları bir tarafa bırakılırsa en örgütlü çoğalanı "İttihat ve Terakki Mektepleri"dir. Bu mekteplerin programları, İttihat Terakki Cemiyeti tarafından tanzim ediliyor ve cemiyetin himayesinde bulunuyordu.(Bk Nafi Atuf, ***aynı eser***, c.II, s.24.) Bunlar adından anlaşılacağı üzere bir çeşit parti tabanını yaygılaştırmaya yönelik parti okullarıydı. Tabii bu arada Islah-ı Medâris gibi örneği Konya'da görülen özel medrese de açılmış bulunmaktadır. (Buna bk.)

[33] Mustafa Sabri, "Talebe-i Ulûma", ***Beyânü'l-Hak***, c.2, S.33, 23 Cemaziyelahir 1327/29 Haziran 1325, s.764-768. "Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye'nin nâşir-i efkârı" olan bu mecmuada "Sermuharrir" Mustafa Sabri'nin Medrese talebelerine Meşrutiyete sahip çıkmalarını öğütlemesi önemlidir. Tavsiyelerinin başında ise medreselilerin halka verecekleri vaız ve nasihatlerde Meşrutiyetin dinimize uygun olduğu ve gerekliliğinin anlatılması gelir. Benzerî bilgiler, çok daha ayrıntılı olarak Zeynelabidin Efendi'ye ait ***Meşrutiyet ve İslâmiyet***, eserinde de bulunmaktadır. (Bk.Islah-ı Medâris.)

[34] Musa Kâzım'ın konferansında söz alan bir talabe, medreselerin ıslahı için, "Bedihî bir hakîkat. Islahına garet olunmasını rica ideriz."der. (Bk.Musa Kâzım, ***aynı eser***, s.298.) O, da talebenin işe sahip çıkmasını muhalefette bulunmamasını ister. Hatta çareler

Medreselerin ıslahatı bir çok alanda yenilikler yapan II.Mahmud (1784-1839) tarafından ihmal edilse de[35] daha sonra çalışmalar yapılmıştır. 1284 H./1867 M.yılında kurulan bir ilmî heyet, medrese eğitimini ıslah ve nizama koymak üzere bir proğram hazırlar.[36] II.Meşrutiyet dönemi ıslahatından yarım yüzyıl önce böyle bir hazırlık yapılmış olmasına rağmen teşebbüse geçilememiştir. Fakat medreseleri içine almayan "Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi",1869'dan itibaren resmen hayata geçirilir.[37]

Bu arada Dersiâm Gürünlü Hilmi gibi, medresenin nasıl ıslah edileceği, ders proğramı, öğretim süresi vb. konularda raporlar hazırlayıp yayımlayanlar da bulunmaktadır.[38]

B. Islahat (1910 Medârîs-i İlmiye Nizamnâmesi)

Meşrutiyetin İlânından bu yana beklenen gün gelir. Başta Sadrazam Hakkı Paşa olmak üzere, Ayan Meclis-i Reisi Said Paşa, Meclis-i Mebusan Reis-i Sânîsi Âsım Efendi, Ders Vekili Halis Efendi, Şeyhülislâm Hüseyin Hüsnü Efendi, Maarif Nâzırı Emrullah Efendi gibi devrin ileri gelen devlet büyüklerinin katıldığı bir törenle Medreselerde ıslahat yapılacağı açıklanır.

Birgün önceki proğramı, 3 Safer 1328 tarihli Yeni Gazete, "Âlem-i İslâm'a Bir Tebşîr, Medâris-i İslâmiyede Bir Hatve-i Tekâmül" başlığı altında ve sevinç içinde müjdeler [39] Bu "pek azimkârâne" bir adımdır. İslâm

aranması gerektiğini söyler.(s.300.) Musa Kâzım'ın teklifi "Ulûm-ı Cedîdeden medâris"e hiç olmazsa 5-6 dersin konması", "şimdiye kadar takip edilen usûlden de bir çoğunun tadili"dir. Onun için diyelim ki "İlm-i Kelâm, günün ihtiyaçlarına göre yeniden yazılmalıdır". Zira "her asırda ulemâ, devrinin ihtiyacına göre kitap yazmıştır." Değilse bin yıl öncesinin felsefî ekollerini günümüze taşımanın, tartışmalarına şerh yazmanın anlamı da yararı da yoktur. Üstelik bu konularda öyle çalışmalar yapılmalı ki, sünnîler ile Alevîler arasında asırlardır sürdürülen anlamsız ihtîlâf sona erdirilmelidir. Eğer bu lüzumsuz husumet kaldırılmaz Müslümanların birleşmesi sağlanmazsa yarım asır sürmeden Avrupalılar "bizi bel' edecek(yutacak), bütün Müslümanlar mahvolacaktır." (*aynı eser*, s.294). Musa Kâzım'ın bu sözleri, 20 Ağustos 1909'da İstanbul'da Şehzâde Kulübünde söylediği düşünülürse; Avrupa'nın İslâm âlemini yutmak için yarım asır bile beklemediği görülecektir.

35 ÇADIRCI,*aynı eser*, s.96.

36 "Tarîk-ı Tedrîsin Bervech-i Âtî Islah ve Tesviyesine İhtiyacın Sebebi Beyânındadır.", ***Beyânü'l-Hak***, c.I, S.15, 18 Zilhicce 1326) 29 Kanunuevvel 1324, s.322-324. İçlerinde Ders Vekili'nin de bulunduğu 15 kişilik bir heyetin hazırladığı bu raporda okutulması istenilen dersler arasında Hey'et, Hendese, Hesap, Yazı, İnşa da vardır. Tahsile Emsile'den başlanılacaktır. Yani önceden en azından bir ilköğretim düzeyinde eğitim görmüş olmak veya okur-yazar bulunmak gerekmektedir.

37 Ahmed Kemâl Paşa başkanlığında Sadullah Paşa, Recaizâde Ekrem, Ebüzziya Tevfik gibi tanınmış kişiler bu nizamnâmeyi Fransız Eğitim sisteminden faydalanarak hazırlamışlardır.(Bk.İHSANOĞLU, "Dârü'l-Fünûn",*aynı eser*, c.8, s.523.)

38 Hilmi (Gürünlü, Bayezit Dersiâmlarından), "Islahat-ı Medâris Hakkında Bir Mütalaa", ***Sırat-ı Müstakim***, c.III, S.65, s.300 vd. Hilmi Efendi, çalışmasında eğitim süresini sınıf esasına dayalı olarak en fazla 15 yıl teklif etmektedir. Ayrıca Batı dillerinin 1.sınıftan 15.sınıfa kadar okutulmasını istemektedir.

39 ***Yeni Gazete***'nin haberi ***Sırat-ı Müstakim***, c.III, S.76, 7 Saferülhayr 1328/4 Kanunusani 1325, s.377'de aynen yayımlanmıştır. "ilmiye ricalinin hayır defterine bir övünç sayfası daha ilâve ettiği" bu ıslahat toplantı ve açıklaması, oldukça görkemli bir

tarihinde "bir uyanış ve ilerleme devri" açacaktır. Üstelik İlmiyeliler, yıllar süren yaralarına "kendi elleriyle merhem-sâz olmaya teşebbüs" etmekte, "kendi dertlerine yine kendileri çare" bulmaktadırlar.[40]

Bu vesîle ile gazete, bir Batılıya ait olduğunu yazdığı şu sözü nakleder: "Doğunun ilerleme ve gelişmesi, Müslüman kavimlerin kültür seviyesinin kemâle ermesi, Avrupa mekteplerini taklit ile değil; mevcut medreselerini ıslah ile mümkün olacaktır."[41] Eğitim kurumları ile toplum arasındaki yakın bağ, göz önünde bulundurulursa yukarıdaki söz; belki hâlâ çözülemeyen eğitim sorununa da ışık tutacaktır. Ama o zaman kaydedilmesinin sebebi, daha çok medresenin ıslahına dikkat çekmektir. Ders Vekili Halis Efendi, uzun konuşmasında, medreselerin tarihçesini verdiği gibi dün-bugün kıyasını da yapar. Fatih devrindeki "Dârü'l-fünûnların"(medrese) esaslarını, geliştirme değil olduğu gibi muhafaza edebilseydik, şimdiki duruma düşmezdik, der. İhtisas sahiplerinin tayin ve ayırdedilmelerinde şimdiki ileri ülkelerde uygulanan "tez imtihanı usûlü"nün beş asır önce bizde tatbik edildiğini söyler. Medreseler üzerindeki çalışma konusunda ise öğretim usûlünü (üsûl-i tedrîs) ıslahla birlikte yeni ilim dallarına ait derslerin de ilâve edildiğini aktarır.[42]

Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin tamamiyle ulemâ tarafından düşünülüp, uygulandığını söylediği[43], ilk medrese ıslahat programı 12

---

törenle yapılmıştır. Tabhâne Medresesi'nde yapılan törende devlet büyükleri uzunca birer konuşma da yapmışlardır.

40 Sıratımüstakîm, *aynı yer*, Elbette medreselerde ıslahat çalışması, 1908 yılı ve sonrasına ait, ilk yapılan iş değildir. Daha önce asırlar süren bir geçmişe sahiptir. Devir devir fermanlar, emirler yazılmış fakat istenilen netice alınamamıştır. Bu yönde ilklerden sayılabilecek şekilde III.Murad'ın15 Ekim 1577 tarihli fermanı anılabilir. Onu 1579 hükmü, III.Mehmed'in 1598 kanunu takib eder. III.Selim (1789- 1807) zamanında gözardı edilmemesi gereken bir çaba gösterilir. Fakat bütün bunlar netice alıcı olmamıştır. "İlmiye mesleğinin ıslâhı hakkında muhtelif tarihlerdeki emir ve fermanlar" için bk.UZUNÇARŞILI,*İlmiye*, s.241-260.

41 Mösyö Mismir'in dikkat çekici bulduğumuz sözlerinin Osmanlı Türkçesi ile metni şöyledir: "Şarkın terakî ve tekâmülü ve akvâm-ı İslâmiye'nin seviye-i irfânın derecât-ı kemâle imkân-ı teâlîsi, Avrupa mekâtîbini taklid ile değil; Medâris-i mevcûde-i ilmiyelerinin ıslahıyla kâbil olabilecektir." (Bk.*Sırat-ı Müstakîm*, c.III, S.76, s.378.)

42 "Ders Vekîli Halis Efendi'nin Nutku", *Sırat-ı Müstakîm*, c.III, S.76, 7 Saferülhayr 1328 /4 Kanunusani 1325, s.380-381."Bir milletin sehpâ-yı saâdeteki, mekârım-ı ahlâkiyye, kudret-i fikriyye ve satvet-ı maddiyeden ibarettir. Birine sârî olan hastalık derakab diğerlerine sârî olur." diyen Halis Efendi, geçmişe hisli atıflarda bulunur. İslâmın ilk yılları ilim ve fenlere rağbet, hayır ve ilim müesseseleri kurmadaki çalışma ve gayretler bir başkadır. "Revâkü'l-Hikmeler, Beytü'l-Hikmeler, Dârü'l-İrfanlar, milyonlarca kitaplar ve kütüphâneler te'sisi insanlığın değil yalnız dinimizin ulûma karşı verdiği teşvîkin netâyicidir. Bunları arzdan maksadım, âsâr-ı İslâmiyemizle iftihar etmek değil, nasıl bir halef olduğumuzu anlatmaktır." der. Yaşanılan dönem içinse, "Biz şiddetli bir inhitâtın esîriyiz. Mevcudiyet-i milliyemiz dehşetli zincirlerle bağlanmıştır." Bu zincirleri kırmak, memleketi yükseltmek ise "üzerimize mütehattim bir vazîfe-i diniyedir." görüşünü serdeder.

43 Maarif Nazırı'nın sözleri dikkat çekicidir: "Maârif Nâzırı olmak sıfatıyla, bu meselede en ziyâde kendisinin alâkadâr olduğunu ve bunu pek büyük bir memnûniyetle telakkî eylediğini" belirtir. "Böyle âlî bir teşebbüsün sâiki hükümet olmak lâzım gelirken sırf

yıllıktır. Bütün medreselere gönderilen ve uygulama mecburiyeti getiriler programda, yıllara göre okunacak dersler tesbit edilmiştir. Dersler, sabah, öğle ve ikindi dersleri olmak üzere günde üç ayrı vakitte görülecektir. Üçüne de yıl içinde okunacak dersler (kitaplar) yazılmıştır. Birinci yılın Sabah Dersleri, **Emsile-Bina-Maksûd**'tur. Öğle Dersleri ise, **Ta'lim-i Kur'an, Tecvîd, Sarf-ı Osmânî, Muhtasar Hisâb, Hat** ve **İmlâ**; İkindi Dersleri ise, yıl boyunca **Ta'limü'l-Müteallîm**'dir. Eskiden okunan derslerin yanında bu defa özellikle öğle dersleri konmuştur. 3.yıldan itibaren Hisâb, Hendese, Coğrafya, Farsça, İslâm Tarihi, Cebîr, Tercüme Usûlü, Yeni Hikmet, Kimya, Kozmoğrafya ayrıca Sarf-ı Osmânî, Belagât-ı Osmaniye gibi dil, müsbet, sosyal bilimlerle ilgili dersler konulmuştur.[44]

Programın açıklanmasından kısa süre sonra "Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi" neşredilir.[45] 13 Şubat 1325/1910 tarihli bu nizamnâme 12 yıllık bir programı öngörmektedir. 48 maddeliktir. Medreselerin idare şekli, idare heyeti ve medreselerin vazifeleri (md.1-13), Talebenin kayıt-kabul şartları, vazifeleri (14-28), öğretim usûlü, eğitim ve tayin olunan dersler (md.29-31), talebenin tahsil süresi (yıllık) imtihanları ile ehliyet imtihanları

---

ulemâ-yı kirâm hazerâtı tarafından tasavvur ve icrâ edilmesinin maârif-i Osmaniye içün bir fâl-ı hayr (uğur,baht) addolunacağını" söyler.

44 "Umum Medâris-i İslâmiye'de Neşr ve Tamim Olunmak ve 12 Senede İkmâl Edilmek Üzere Bu Kerre Tertîp Olunan Ulum ve Fünûnun Cetvelidir" başlığı altında verilen program, **2.seneden** itibaren şöyledir: "Sabah Dersleri (SD):Avamil, İzhâr, Kavâid-i İ'râb, Öğle Dersleri (ÖD): Ta'lim-i Kur'an ve Tecvîd, Hesâb, İmlâ, Fârisî, İkindi Dersleri (İD): (Fıkıh) Merahü'l-Felâh. **3.sene**;SD:Kâfiye, Şerh-i Câmî,Muğnîü'l-Lebîb, Alâka, Şâfiye, ÖD:Hesâb, Mebâdî-i Hendese, Coğrafya, İnşâ, İD:(Fıkıh)Mülteka. **4.sene**:SD:Câmî, Muğnîü'l-Lebîb, Vaz'ı-İsagoci, Şâfiye, ÖD: Hendese, Coğrafya, Tarih-i İslâm, İnşâ, İD: Fıkıh, Mülteka, **5.sene**: SD: Fenarî, Ferâiz, Arûz,ve Kavâfiü'l-Fîh, ÖD: Coğrafya-yı Umumî, Cebîr, Usûl-i Tercüme, Mükâleme, İD:Muhtasar Meânî, **6.sene**: SD:Şemsiye, Muallakât, Kasîde-i Bür'e Banet-i Suâd, ÖD: Hikmet-i Cedîde, Cebir, Belagat-ı Osmaniye, Usûl-i Tercüme, İD: Muhtasar Meânî, **7.sene**; SD: Kutb-ı Şerh-i Akâid, Âdâb-ı Münazara, Makâmât-ı Harîrî, ÖD:Mevâlîd, Kozmoğrafya, Hikmet, Kimya, İD: Usûl-i Şerhü'l-Menâr, Şerhü'l-Vecîz, **8.sene**; SD:Meşârık-ı Şerh-i Akâid, Usûl-i Hadîs, Makâmât-ı Harîri, ÖD: Mevâlid, Kozmoğrafya, Usûl-i Sakk, İD:Usûl-i Şerhü'l-Menâr, Şerhü'l-Vecîz, **9.sene**; SD: Meşârık-ı Hikmet-i Sa'diye, Usûl-i Hadîs, Hamâse, ÖD: Siyer, Târih-i İslâm, İD:Tefsîr-i Kadı, **10. sene;** SD:Celâl, Tuhfe-i İsnâ-ı Aşeriyye, Hamâse, ÖD: İzhârü'l-Hakk, Muhtasar Fasl, İD: Tefsîr-i Kadı, **11.sene;** SD:Tefsîr-i Kadı, Sahîh-i Buhârî veya Müslîm, ÖD: İzhârü'l-Hakk, Muhtasar Fasl, İD: Hidâyetü'l-Fıkh, **12.sene;** SD:Tefsîr-i Kadı, Sahîh-i Buhârî veya Müslîm, ÖD: Milel-i Nihal. İD:Hidâyetü'l-Fıkh." (Bk.***Sırat-ı Müstakîm***, c.III, S.76, 7 Saferülhayr 1328/ 4 Kanunusani 1325, s.381.

45 Bk.***Beyânü'l-Hak***, c.3, S.64, 5 Cemaziyelahir 1328/31 Mayıs 1326, s.1285-1288 ve ***aynı mecmua***, S.65, s.1300-1304. Program ile **Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi**'nin arada zaman kısa da olsa ayrı ayrı neşrini Osman ERGİN, iki ayrı ıslahat çalışması olarak değerlendirmiştir. Halbuki Nizamnâme, programın izah edici ve tamamlayıcısı durumundadır. (Bk.Osman ERGİN, ***aynı eser***, c.II, s.124) Ve onay tarihi farklı olmuştur. M. Asım KÖKSAL, "Medreselerimiz", ***Selâmet Dergisi***, c.I, s.7, İstanbul Ekim 1962, s.4'te Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi'nin neşrini, ıslah kıpırdamasının başlangıcı kabul eder. Tabi 1316'da İstanbul Dârü'l-Fünûnu'nda Ulûm-ı Âliyye-i Diniyye Şubesi'nin açılması bu hükmün dışındadır. Dârü'l-Fünun'un Ulûm-ı Âliyye-i Diniyye Şubesi programı, Maarif Nazırı Emrullah Efendi zamanında yayınlanan 8 Nisan 1328/1912 tarihli Nizamnâme ile değiştirilmiştir. (Bk.ERGİN, ***aynı eser***, c.1-2, s.125.

(md.32-42) ve çeşitli maddeler (43-48) nizamnâmenin muhteva ile ilgili ana başlıkları durumundadır. 47.madde, "Kur'a İmtihanları hakkındadır ve Harbiye Nezareti'yle" birlikte kararlaştırılmıştır. Yalnız geçicidir.

Nizamnâmedeki dersler ile önce açıklanan 12 yıllık ders programı arasında ayrıntı dışında pek bir fark yoktur. Talebe, medrese hayatına bir intizam getirilmek istendiği açıkça görülmektedir. 15-30 yaş arasında ve belli şartlarda talebe alınacak, ama yine câmi dersleri devam edecektir. Sadece yeni ilâve edilen dersler öğleden önce veya sonra belirlenecek bir dershânede tamamlanacaktır. Kademeli olarak 5 yıl içinde uygulamaya konulacak olan program, maddeleri tecrübe edildikçe gerektiğinde değiştirilebilecektir.[46] Kalıcı olmadığı için üzerinde fazla durmayacağımız bu ıslahat; "dağ fare doğurdu", tarzında algılanmıştır. Öyle olduğu için de "gösterişli bir deneme" olarak nitelendirilmesi mümkündür. Çünkü ıslahat çalışması, o da yetersiz olarak İstanbul ile sınırlı kalmıştır.[47]

---

[46] Başkalarından farklı olarak Hüseyin ATAY; Şubat 1910 düzenlemesini, üç sebepten dolayı reform sayılabilir bulur. Bunlar, kur'a ve giriş imtihanlarında Türkçenin bulunması, İslâm Tarihine yer verilmiş olması, müsbet ilimlere yenisi ve eskisi bir arada olmak üzere yer verilmesidir. Fakat aynı yazar, hiç bir dersin ders saatinin gösterilmemesi ve câmilerin ders yeri olarak konumlarını muhafaza etmelerine dikkat çeker. İlk Osmanlı medreselerinde bütün dersler medresede olduğu halde câmiden medreseye dönülmemesinin sebebini; yersizlik-imkânsızlık olarak görmek istediğini yazar. Zira üç saat ders, her gün dershânede yapılabileceğine göre niçin hepsinin dershânede yapılmadığı sorgulanmalıdır. (Bk.Hüseyin ATAY, ***Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi***, s.237.) Ayrıca taşra medreselerinde **Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi**'nde öngörülen derslerin okutulması hedeflenmiştir. Fakat buna mevcut müderris kadrosu ile ulaşmak zordur. Onun için müderrisler yetmezse fen derslerini okutmak üzere maarif müdürlüğüne bağlı okulların öğretmenlerinden faydalanılacaktır.(Bk.Nesimi YAZICI,"Son Dönemde Karahisar-ı Sahib Medreseleri ve Islâh-ı Medâris Uygulaması", ***Belleten***, c.LVIII, S.223, Aralık 1994, s.637.) İleride bahsedileceği üzere Zeynelabidin, bir meclis konuşmasında bu tür hoca bulmanın da parasızlık yüzünden mümkün olmadığını belirtmiştir.

[47] Kocacıklı İlyas Muhtar(Rüşdiye Muallimi), "Ahval-i Medâris, Ulemâya İntibah", ***Beyânü'l-Hak***, c.7, S.168, 5 Şaban 1330/9 Temmuz 1328, s.2971-2972'de Meşrutiyetle beklenen değişikliğin yeterli uygulanmadığını yazar.Ona göre İstanbul'da sadece bir-kaç medresede fen dersleri ile ilgili program yapılırken diğerleri eski usulde devam etmektedirler. Taşrada ise medreseler sahipsizlikten yıkılmaya yüz tutmuştur.

Mehmed Şükrü, "İlmiyeye Acımak Lâzımdır", ***Beyânü'l-Hak***, c.5, S.117, 6 Recep 1329/20 Haziran 1327, s.2144-2145'te Meşrutiyet İnkılâbı ile diğer dairelerin aksine, medreselerde bozuk yapının devam ettiğini yazar. "Daire-i İlmiye, devr-i Hamîdîden mevrûs **oda nizâlarını** fasl ile meşgul" bulunmaktadır. Yazar daha da ileri giderek, "Bugün Daire-i İlmiye kadar mantıksız hareket eden ve nereye gideceğini bilmeyen bir daire yoktur." der. Benzerî bir görüşü "Talebe-i Ulûmdan İstanbullu A.L.", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.10, S.251, 28 Recep 1331/20 Haziran 1329, s.279'da ıslahata başlandığını, dershâneler açılıp, muallim-müdür-mubassırlar tayin edilerek mesailerin tanzim edilip programlar yapıldığını, onun için bir komisyon tertip edildiğini; fakat, kadîm âdet üzere, her şey bitmiş gibi yetkili makamların "oda kavgalarının hal ve faslıyla meşgul" olduğunu yazar. Vakit ve fırsat daha geçmeden "ıslahata mübaşeret edilmesini" talebe arkadaşları adına ister. Mustafa Safvet, (Müntesibîn-i İlmiyeden), "Medreselerimiz Hâlâ Bir Yoluna Konmadı", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.9, S.211, 7 Şevval 1330/6 Eylül 1328, s.53'te ıslahat çalışmasını netice alacağı ümidiyle beklerken "medârisin eski hâl-i harâbîsine devam" ettiğini yazar. Halbuki, "memleketimiz bir zulmet-i cehl içinde puyân olmakta, İslâmiyetin bütün ahkâmına bîgâne bir halde a'dâ-yı dîn-i mübîn ise her taraftan canavarcasına saldırmakta, ciğergâhımıza kadar hulûl iderek muhdarât-ı İslâmiye'nin, şaban-ı vatanın akâidini

Heyecanla beklenilen[48] ilk ıslahat çabası istenilen neticeyi vermeyince, genel bir rahatsızlık meydana getirmiştir. 14 müderris, bir araya gelerek medreselerin ıslahı ile ilgili görüşlerini açıklarlar. Özellikle medreselerin ıslahı işinin bir zümreye ait olmadığını, bunun genel mesele olduğunu vurgularlar.[49] Aynı gün yayımlanan bir başka yazıda ise medreselilere, baştan aşağı ağır bir uyarı vardır: "**Kurtarılalım**ı bırakınız da yerine **kurtulalım** deyiniz ve diyelim; kendimiz çalışalım, başkasından beklemiyelim."[50] denilir.

Fakat medreseleri, ıslah ile uğraşması gerekenlerde keyfilik vardır.[51] Müderrisler, durumdan memnun olmadıkları gibi, talebe de memnun değildir. Dershânelerde yeni ilim dalı adı altında verilen dersler yetersizdir. Tabi bu duruma hocaların yetersizliği de eklenince halinde iyileşme bekleyen talebeler; kendilerini sahipsiz hatta öksüz hissetmektedirler.[52]

---

isâd için şitadkârâne tedbirler düşünmekte"dirler. Onun için ülkenin her yanına mektebler, hastahâneler açıp kitap-risale-gazeteler yayınlayarak gençlerimizi bozmaya çalışmaktadırlar. Onlar böyle çalışırken "kargalar ve baykuşların yuvası" haline gelen medreselerin bu durumda devamı ve inananların birbiriyle uğraşması uygun mudur? Öyleyse medreseleri, hakîki bir dârülfünûn haline koyacak çalışmalar yapılmalıdır. Değilse, "gittiğimiz yol uçurumdur."

Ödemişli Mustafa Satvet'in feryadına yine "Talebeden Ödemişli" H.Feyzi'den ses gelir H.Feyzi, "Medreselerin Ahvali", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.9, S.213, 22 Şevval 1330/20 Eylül 1328, s.89'da tasarlananlarla, yapılanları karşılaştırır. Talebe, câmi yerine, özel dershânelerde ders görecek denilmiş ama yapılmamıştır. Çeşitli dersler, tek hoca tarafından değil, her ders kendi hocası tarafından gösterilecek,(mütehassıs hocaları mümkünse verecek) denmiş olmamıştır. Yeni fenlere günde bir-kaç saat ayrılıp ders verilecektir, ama dersler liyakatsız ellerde kaldığı yetmezmiş gibi sık sık hoca değişip durmuştur. İmtihanlar ise talebeyi bıktıracak kadar lalettayin yapılmaktadır. "Hukuk-ı meşruâmızı aramalı, haksızlığa karşı sükût etmemeliyiz." diyen H.Feyzi, yazısını "fiilen tekzîp edilme" temennisi ile bitirir.

48 Mehmed Ziya, bu ilk ıslahatı şöyle alkışlamıştır: "Islâh-ı medâris hususunda muhit-i İslâmda atılan metin hatveler, istikbâl-i ümmet için berâat-ı istihlâldir." (Bk.aynı yazar, ***Konya Seyahatı Hatırâtından***, s.34.

49 "Medreselerin Islâhı Mesâil-i Umumiyedendir", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.10, S.236, 12 Rebiülahir 1331/7 Mart 1329, s.25-26. Medreselerin ıslah konusunda yardımsız bırakılmamaları gerektiğini de vurgulayan bu 14 müderris şunlardır: Eşref Efendizâde Şevket, İspirli İdris Fâik, Kazanlı Saras Hâmid, Aziziyeli Ârif, Elmalılı Ahmed Hamdi, Ayaslı Mehmed Fahri, Gülnarlı Abdüsselâm, Erzincanlı Hasan, Arapkirli Mehmed Azmî, Musullu Abdullah, Fatih Dersiâmlarından İskilipli Mehmed Âtıf, Nallıhanlı Mehmed Nuri, Bayezid Dersiâmlarından Halid Yekta, Ispartalı Mehmed Âlim."

50 Halîm Sâbit, "İ'tiraf ve İşhâd Makalesi Münasebetiyle", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.10, S.236, 12 Rebiulahir 1331/7Mart 1329, s.23. Halîm Sâbit, bütün suçlamalar karşısında "ilmiyemizde görülen lâkaydîye" bütün açık fikirli Müslümanlar gibi hayret duymakta olduğunu da ifade etmektedir.

51 "Medreseleri Islah Edecek Eller Nelerle Uğraşıyor", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.10, S.244, 9 Cemaziyelahir 1331/2 Nisan 1329, s.164-166. Burada, Islâh-ı Medâris Komisyonu'nun; garazla, haksız yere görevden aldığı raporlu bir müderrisin durumu ile ilgili bilgi verilir. Basında çıkan şikayetler o kadar bıktırıcı olmuştur ki, bu konuda bizzat harekete geçip yazılı olarak çalışma sözü veren müderrisler çıkar. Bk.Mustafa Hakkı(Ödemiş'te Aksekili Müderris), "Ulemâ-ı İslâmiye İle Hasbihal", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.10, S.250, 21 Recep 1331/13 Haziran 1329, s.260.

52 H.Osman Niyazi (Talebe-i Ulûmdan), "Zavallıyız, Ruh ve Hayat İstiyoruz", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.10, S.244,9 Cemaziyelahir 1331/2 Nisan 1329, s.161'de dört yıllık ıslahat çalışmasının geldiği nokta için hayıflanılır. Zira dershâne denilen; dört duvar, iki sandalye bir muallim kürsüsü, bir saç soba ile müdür ve mubassır efendiler için

Eski şikayetlerin tekrar edildiği görülmektedir. senelerce Arapça okuduğu halde Arapça konuşamayan, istediğini Arapça yazamayan talebe, dört yıldır ıslahat beklemekten bıkmıştır. Arapça konuşma-alıştırma derslerinin konmasını istemektedirler.[53]

Zamanın değişmesi ile hükümlerin de değişeceği, "şer'î hikmetini" âleme telkin eden din ulemâsı[54] nerededir? Yoksa onlar, "medâris-i İslâmiye hakkında bu hikmetten" gâfil midirler? Elbette öyle değildirler. Aslında medreselerde yeniden ıslahat isteğini müderrisler de, basında üst perdeden dile getirirler. Hatta medreselerin ıslahında "milletin bütün efradı âlimi, cahili müttefiktir" görüşünü savunurlar. Üstelik medreseleri ıslah, şer'î ve dinî bir farz olarak değerlendirilir. Öyleyse bu farzın yerine getirilmemesinin günahı, dünyada ve ahirette herkes tarafından çekilecektir. İyi ama bu nasıl yapılmalı? Bir müderris, hükümetin destek ve rehberliğinde ulemâdan oluşturulacak encümen tarafından ıslahatın yapılmasını savunur.[55] Bir başkası tepkisini, Rusya gibi Müslümanların

---

ilave edilen bir cam dolapla dört ayaklı bir masadan ibarettir. Gösterilen geometri dersi, şöyle karikatürize edilir: "1. sene **Mebâdîi Hendese**, 2. sene **Muhtasar Hendese**, 3.sene tekrar **Muhtasar Hendese**, 4. sene **Küçük Hendese**..Anlıyoruz, istidlâl ediyoruz ki, gelecek sene de **Mini Mini Hendese** okuyacağız. Benim oğlum bina okur, döner döner yine okur." Komisyonunda kitap yazarı olanların bir çeşit ayak oyunuyla dışlandığını yazan O Niyazi, sağlıkla ilgili bir dersin verilişini de açıklar: **Hukuk ve Edebiyat**'tan mezun bir muallim, **Hıfzu's-sıhha** muallimliğini de deruhte ediyor. İntihâb-gedeleri olan (kendi seçtiği) bir kitabın ibare tashihatıyla vakit geçiriyor. Mesâil-i tabî'yeye ıslahat-ı fenniyeye külliyen yabancı kalıyor." Öyleyse ne yapmalı? Medreseli yazar, bunu da düşünmüştür: "Ne mi yapalım? Medreselerimizin hâl-i hazırıyla ıslah olunamayacağına îmân edelim. Onları âsâr-ı atîka muhiblerine bırakalım. İstanbul'un içinden: bu dedi-kodu ocağından, bu sefalet yatağından uzaklaşalım. Meselâ Adalarda, yahut Alemdağı kurbında her türlü ihtiyâcâtımızı kâfil asrın terakkiyâtıyla mütenâsib bir medrese-i azîme, bir dârü'l-irfan isteyelim. Teşkilâtını, idaresini muktedir zevata tevdî' ittirelim. Tedrisât için de mütehassıs müderrisler bulduralım. Bunların husûlü neye tevakkuf ider ise kanun dairesinde taşkınlık göstermeyerek, fazla gürültü-patırtıya meydan vermeyerek bilhassa ittifaktan ayrılmayarak kitle-i vâhide teşebbüs idelim...Sızlanalım, yalvaralım, ağlayalım, bağıralım, çağıralım...Tâ ki, o taş yürekler erisin, o hissiz kalpler çarpsın. Desinler ki: Ne istiyorsunuz? Diyelim ki: Ruh, hayat istiyoruz."

[53] M.Salih Vecdi (Dersaadet Talebe-i Ulûmundan),***Sebîlü'r-Reşad***, c.11, S.261,9 Şevval 1331/29 Ağustos 1329, s.5-6. Bu konu, başka medreseliler tarafından da tenkit edilmiştir. ERDOĞAN,Arap dilini öğrenmek için yıllarca bir çok kitap okunacağına, Sarf kaideleri Türkçe özetlenmiş ve o kaidelerin Arapça alıştırmalarla uygulanması yapılmış olsaydı netice böyle olmazdı, görüşünü savunur. Zira, "kendi dilinin Sarf'ını bilmeyen bir hoca, kendi dilinin henüz Sarf'ını görmeyen bir çömeze ne öğretecektir?" Son zamanlarda Hacı Zihni Efendi, Hacı İbrahim Efendi bu konuda başarılı çalışmalar yapmışlardır. Hacı Zihni Efendi, bir kitap hazırlamış, İbrahim Efendi Dârü't-Talim adlı bir mekteb açmıştır (İstanbul'da). Ama bu iki Arapça öğreticisi de medrese kökenli olmadıkları için müderrislerden rağbet görmemişlerdir.(Bk.ERDOĞAN, "Medreseler", ***aynı yer***, S.22-23, s.1222.)

[54] ***Sebîlü'r-Reşad***, c.11, S.286, 7 Rebiülahir 1332/ 20 Şubat 1329, s.419.

[55] Hafız Mehmed Hilmi (Bayezid Dersiâmlarından-Urfalı), "Medâris Meselesi", ***Sabîlü'r Reşad***, c.10,S.251, 28 Recep 1331/20 Haziran 1329, s.278-279. **Sebîlü'r-Reşad**, bu yazıyı "Müderrisînde Hareket-i Fikriye" ana başlığı altında yayınlamıştır. Anlamlı bir nitelendirmedir.

zulüm altında olduğu bir ülkedeki medreselere gıpta ettiğini yazarak ortaya kor.[56]

Yeni bir ıslahat arzusu, her taraftan yükselmektedir.[57] Tenkitler; medreselerden, beş yıl önce alkışlanan Meşrutiyet idaresine yönelir. Hemdanizâde, "beş sene bundan mukaddem ilân edilmiş olan Meşrutiyetten beş sene sonra acaba elimizde hangi muvaffakiyetle göründük?" sorusunu sorar.[58]

İşte bu duyguların kamuoyunda görüşülmesi, yeni teklifleri gündeme getirmiştir. Madem hükümetten hayır yoktur, öyleyse özel medreseler açılmalıdır.[59] Özel medreseler teklifini, tekkelerin ıslahı, bunun için de bir "Medresetü'l-Meşayıh" açılması düşüncesi[60] takip eder.

Normal medrese eğitimi yetersiz geldiği için açılıp, en son Medresetü'l-Kuzzât adını alan[61] medresede de huzursuzluk vardır. Çünkü

---

56 Osman Niyazi, "Ders Vekâlet-i Âliyesine Açık Arîza", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.11, S.265, 7 Zilkade 1331/26 Eylül 1329, s.71. O.Niyazi'nin yakınışı pek dokunaklıdır: "Ey Hilâfetle müftehir olan Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin maarif-i âliyye-i diniyyesini tedvîr iden hey'et-i fâzıla!. Dârü'l-Hilâfe Medârisi nasıl bir mevkı'-i alil hale geldi."

57 M.Muhlis, ***İnkılâb-ı Efkâr***, Konya 1913, s.46'da din ulemâsına şöyle seslenir: "Medreselerimizi ıslah ederek, bütün ulûm ve fünûn-ı hâzırayı oranın daire-yi kudsiyetine sokunuz! "

58 Hemdanizâde Ali Naci, ***Softalar ve Medreseler***, s.11. Hemdanizâde, medreselileri gözden çıkarmıştır. Onlar için: "Anladık ki, bu adamlardan faide yok, bilakis her hareket-i teceddüdün, zarurî hareket-i hayatın önüne bunlar bir sed, bir mani', bir duvar yapmaktan başka bir şeye yaramazlar." (***aynı yer***, s.12.)

59 M.Salih Vecdî (Talebe-i Ulûmdan, Birgili), "Medâris-i Hususiyeye Muhtacız", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.11,S.267, 22 Zilkade 1331/10 Teşrinievvel 1329, s.104-105. "Artık hakîkat tamamiyle tecellî etti ki hükümetten, Ders Vekâleti'nden ıslahat beklemek beyhûdedir." "Yaralarımızı, teşebbüs-i şahsî devalarıyla tedavî etmeğe çalışmalı, hükümetin ıslahat-ı umumiyesi sahâ-i fiile gelinceye kadar elimiz kolumuz bağlı durmamalıyız." düşüncesinden hareket eden S.Vecdî, devrin meşhur isimlerini sayarak, "bunların bir araya gelip bir hususî nümûne medresesi meydana" getirmelerini ister. Medreseleri "gayya-yı inhitâttan kurtaracak yegâne çare", "ulemânın elele vererek böyle müessesât-ı hususiye vücuda getirmeleridir." Eğer beş yıl önce böyle müesseseler meydana getirilseydi, talebeleri şimdiye yüksek tahsili tamamlamış olurlardı. Aynı yazar, sormadan da edemez: "Bu kadar mekâtib-i husûsiyeye mukâbil niçün bir **medrese-i husûsiye** vücuda getirilmiyor?" İzmir'deki modern Amerikan okulu için hayıflanan S.Vecdî'nin sanıyoruz, Konya'daki özel medreseden haberi yoktur. Çünkü onun istediği seviyenin de üzerine çıkan bir özel medrese burada açılmış bulunmaktadır.(Bk.Islah-ı Medâris-i İslâmiye.)

60 Tahirü'l-Mevlevî, "Medresetü'l-Meşayıh Dolayısıyla Bir Hatıra", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.11, S.285, 30 Rebiülevvel 1332/13 Şubat 1329, s.398-399. Tahirü'l-Mevlevî'nin teklifi, cidden dikkate alınacak niteliktedir. O, şeyhliğin babadan evlada geçmesi yerine, ciddî bir okul açılarak onların yetiştirilip-eğitildikten sonra diploma alanın **cânişinliğe** getirilmesini savunur. Sadece İstanbul'da 300 tekke-zaviye şeyhi vardır.10'ar guruş toplansa böylesine bir okulun açılması mümkündür. Üstelik bu fikri, Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi'nin ağzından duymuştur. Kendisi de buna bir tarihi anekdotu eklemeden edemez. Buna göre, Sultan Ahmed I (1603-1617), Aziz Mahmud Hüdâyî (ö.1628)'ye sormuş: "Âlem ne ile mamûr, ne ile harâb olur?" diye. O da, "**Niçün** ve **neme lâzım** ile" demiş. Bu arada tekkelerin ıslahı için gerçekten bir "Meclis-i Meşayıh" kurulmuştur. 22 Cemaziyelahir 1332/1914 tarihli İrade-i Seniyye ile hazır heyet de değiştirilmiştir.(Bk.***Cerîde-i İlmiye***, c.I,S.I,s.15-16.)

61 UZUNÇARŞILI, ***İlmiye***, s.268 vd. Bu sahada medreselerden ayrı olarak ilk açılan okul Muallimhâne-i Nüvvâb (1854)tır. Kadı, şer'î mahkemeye hakim yetiştirecek olan bu okul; sonra Mekteb-i Nüvvâb (1885) olur. 1908'de Mekteb-i Kuzât, 22 Aralık

haketmeyenler de mektebe alınmaktadırlar.[62] Düzelteceğiz derken, tenkit edilen hataların yapılması, medreselerdeki ruh dinamizmini de köreltmiştir. İslâm inancını insanlara anlatıp-tebliğ etsin diye açılan Medresetü'l-Vâızîn talebesine misyonerlerin, Hıristiyanlığı anlatan broşürler vermesi ve tepki görmemesi bu ruhî körelişin göstergesi sayılmıştır.[63] Mevcut durum, dışlanışı tırmandırmaktadır.

Gariptir ama Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndan İlmiye Bütçesi; zorla, "kerhen hatta gayr-i Müslim milletvekillerinin himayesi ile" geçmeye başlamıştır. Bir milletvekili (Malatya), Meclis kürsüsünden, "Cenab-ı Hakk, ilmi sarıklılardan aldı, feslilere verdi" der. Bu sözün ilk yarısını doğrulayan ilmiyeli Mustafa Sabri, "Cenab-ı Hakk'ın ilmi sarıklılardan aldığını" kabul eder. Fakat, "feslilere vermediğini" belirtir.[64]

Artık Meşrutiyet dönemi için ikinci ve köklü bir ıslahata ihtiyaç vardır.

C. Islah-ı Medâris Nizamnâmesi ve Dârü'l-Hilâfeti'l- Aliyye Medresesi (1914 Islahatı)

Medreselerin gelişmelerini temin, tesislerinde intizamı sağlamak üzere yeni ve çok daha esaslı bir çalışma başlatılır. Bu Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi(1867-1921)'nin ismiyle[65] bütünleşecek olan bir ıslah çabasıdır. Zira,

---

1909'dan itibaren ise, Medresetü'l-Kuzât'tır. Ayrıca bk.ALBAYRAK, ***aynı eser***, c.I, s.XIII.

62 "Mekâtib-i âliye serdârı" bilinen Mekteb-i Kuzât'ın imtihanları, bir hayli çetin geçmekte ve hakkıyla talebe alınmaktadır. Çünkü . burada okunan dersler, Mekteb-i Hukuk'ta okunanları içerdiği gibi fazladan ***Dürer*** de okutulmaktadır. beş-altı kişiden oluşan imtihan heyeti, müracaat edenleri 30-40 talebeye kadar elemektedir. (Bk."Mekteb-i Kuzât İmtihanı", ***Beyânü'l-Hak***, c.III, S.73, 9 Şaban 1328/2 Ağustos 1326, s.1432.) Meşrutiyet'ten beridir (2 yıl) iltimasla adamın alınmadığı söylenilen Mekteb-i Kuzât'ta problem vardır. Zira Kassam Reisi'nin yeğeni, Mekteb-i Kuzât Feraiz Muallimінin oğlu, Ders Vekili'nin yakınları ve daha bir çoğu bu yıl (1913), Kuzât'a girebilmişlerdir. Talebe-i Ulûmdan Mes'udiyeli Abdurrahman Zeki, "Ders Vekâlet-i Aliyyesine Muhik Bir İfade", ***Beyânü'l-Hak***, c.VI, S.136, 5 Teşrinisani 1327/28 Zilkade 1329, s.2453-2454'teki yazısında lâyık olmayanların Kuzât'ı nasıl kazandıklarını değil, "imtihana nasıl dahil olduklarını" sorar. İfadesi şöyledir: "Artık böyle anasından Zemahşerî olarak dünyaya gelen ulemâları takdir eden hey'et-i mümeyyize hayretten başka elden ne gelür."

63 "Misyonerler Medresetü'l-Vâızîn Talebesine Musallat Olmuşlardır", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.11, S.278, 11 Safer 1332/26 Kanunuevvel 1329, s.285.

64 Mustafa Sabri, "İlmiye Bütçesi Münasebetiyle", ***Beyânü'l-Hak***, c.5, S.106, 16 Rebiülahir 1329/4 Nisan 1327, s.1959.

65 Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi, Ürgüp 1867 doğumludur. Ulemâ ailesinden gelme ve iyi bir eğitim görmüştür. 21 Eylül 1327/1911'de Şura-yı Devlet Başkanlığı'na atanmıştır. Evkaf Nezareti'ne de vekâleten tayin olunan Hayri Efendi'nin vekâleti 17 Teşrinievvel 1327/1911'de asalete çevrilir. Evkaf Nazırlığı üzerinde iken aynı zamanda Şeyhülislâmlığa getirilir.(Bk.***İlmiye Salnâmesi***, s.636-639.) Nisan 1332/1916'da Hayri Efendi bu makamdan ayrıldığı için yerine Musa Kâzım Efendi tayin edilmiştir. (Bk.KÜTÜKOĞLU, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", ***aynı yer***, s.12) Mustafa Hayri Efendi, Ürgüp'te 7 Temmuz 1921 tarihinde vefat etmiştir.(Bk.**VD**, S.XIX, s.83.)

Şeyhülislâmlığa (Meşihat-ı İslâmiye) 3 Mart 1330/1914 tarihli hatt-ı hümayunla[66] atanmasından sonra onun zamanında başlatılır.

Adı Anadolu'ya da aynı şekilde şubeler açılarak yayıldığı için tektir: Dârü'l-Hilâfeti"l-Aliyye Medresesi. Bu ismi, İslâm hilâfetinin merkezi olan İstanbul'da kurulduğu için almıştır.[67]

Tabiidir ki, burada; siyasî iradenin de medrese ıslahatına taraftar olduğunu belirtmeye gerek yoktur.[68] Üstelik 1910 ıslahat çabasından ders alınarak ıslahatta tedricîlik usûlü uygulanmıştır. Zira öncekinde; alınan kararların bütün medreselerde uygulanacağı emri, yerine gelmemişti. Öyleyse ayak yere basa basa gidilmeli, pilot medreseler seçilip, örnek oluştura oluştura yeni model yaygınlaştırılmalı idi.

"Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi; Esbab-ı Mûcibe Lâyihası"nda belirtildiğine göre dört yıldan bu yana hazırlanan ıslahat çalışması olarak, 17 Eylül 1330/1914 tarihinde Şeyhülislâm Hayri Efendi tarafından sadarete sunulur.[69] Kısaca çalışmanın gerekçesine değinen "Esbab-ı Mûcibe Lâyihası", aslında Nizamnâmenin bir özet açıklaması gibidir. Onun

---

66 ***İlmiye Salnâmesi***, s.639. Tayinle ilgili,"Hatt-ı Hümayun", ***Ceride-i İlmiye***, c.I, S.1, 3 Recep 1332/15 Mayıs 1330, s.3'te yayımlanmıştır. İttihat-Terakki ile irtibatlı olan ***İslâm Mecmuası***, bu tayini sevinçle karşılamıştır. Artık, "asırlardan beri âtıl kalıp İslâmiyetin terakkî ve teâlîsine, Müslümanların din, ilim, medeniyet yollarında ilerlemesine bîgânelik ibraz eden bu müessese", mukaddes vazifesini takdir ederek harekete geçecektir.(Bk."İslâm Havâdisi", ***İslâm Mecmuası***, S.3, Yıl:1, s.125.)

67 Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", ***DİA***, c.8, s.507.

68 İttihat Terakki Partisi'nin 1329/1913 kongresinde kabul ettiği, "İttihat Terakki Cemiyeti'nin Siyasî Programı"nın 46.maddesi medreselerin ıslahı ile ilgilidir. Madde şöyledir: "Medâris-i İlmiyenin ihtiyacât-ı asriyeye muvafık bir surette ıslahı ve doğrudan doğruya Evkâf İdaresinde bulunan müessesât-ı diniyye ve ilmiyenin imarı hakkında kanunlar tanzim ettirilecektir. Evkâf Nezâreti'nde bir maarif şubesi teşkiliyle köylerde câmi ve hususî mektepler imar ve idare edilmesi için teklifte bulunulacaktır." Aynı proğramın 48.maddesi de Batı tipindeki okullara hasredilmiştir. Kıyas açısından bu maddeyi de almakta fayda vardır. "Mekâtib-i âliyye ve tâliyenin icab eden şuabâtı için ecnebi müteassıslar celbolunacaktır." İktidar partisi olan İttihat Terakki'nin, 1332/1916 kongresinde kabul edilen siyasî programı, nizamnâme değişiklik ve ilâvesindeki ilk iki madde de ***İlmiye*** ile ilgilidir. O da şunlardır: 1.Meşîhat-ı İslâmiye Teşkilâtı'nın neşr-i diyanete ve ilâ-yı İslâmiyete bi-tamamıha hâdim olacak surette tevsî ve istismâline ve medârisin bu maksat dahilinde ıslahına dair kanunnâme tanzimi teklif olunacaktır. 2. Madde ise; medreselere ayrılacak tahsisâtın, Evkâf Nezâreti tarafından Meşîhat-ı İslâmiye'ye verilmesinin teklif edileceği ile ilgilidir. (Bk.Tarık Z. TUNAYA, ***Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952***, İstanbul 1952, s.218, 225.) İttihat Terakki'den koptuğu halde birbirine amansız rakip haline gelen Hürriyet ve İhtilâf Fırkası Programında (1327/1911) Maarif-i Umumîye ayrılan kısımda (md.19-28 arası. TUNAYA, 25 ve 26 maddeleri atlamıştır.) sadece Batı tipi okullar vardır. Medreseler geçmemektedir. Fakat İttihat'tan farklı olarak, Evkâf ve Cemaat bölümünde (mad. 68) diğer cemaatler gibi İslâm cemaatine de özel İslâmî mekteplerin açılış ve idare yetkisinin verilmesini ister. Buna göre İslâm cemaatinin de, dinî gelişme, edebiye ve ilmiyesini idare ve temine muktedir olması gerekmektedir.(Bk.TUNAYA, ***aynı eser***, s.343.) Yalnız 1913-19 arası muhalefet partisi olarak Hürriyet ve İtilâf sindirilmiştir. Ancak 1919'da yeniden kurulabilir.

69 BOA ***DUİT***, 15-1/12. Ayrıca bk. ***İlmiye Salnâmesi***, s.652,656. Aynı adı taşıyan 'Islah-ı Medaris" çalışması Konya'da, devlet merkezinden yaklaşık beş yıl önce başlamıştır. Bu da Konya'daki potansiyel açıdan dikkat çekicidir.

için daha sonra bazı değişiklikler yapılsa da asıl son on yılın (1914-1924) temel dayanağı durumunda olan Islah-ı Medâris Nizamnâmesi üzerinde durulmalıdır.

Islahat öncelikle istanbul'da başlatılacak, sonra ülkeye yayılacaktır. Onun için İstanbul'daki medreseler, bir heyet tarafından incelemeye tabi tutularak durum tesbiti yapılır. Elverişli olanlar kaydedilir.[70]

Ekleri hariç 24 maddeden oluşan Islah-ı Medâris Nizamnâmesi, irade ile 18 Eylül 1330/1914'ten itibaren yürürlüğe konmuştur.[71]

Nizamnâmeye göre medresede eğitim, seviye olarak 3 ana kademede yapılacaktır. Bunlar aşağıdan yukarıya, Tâlî Kısm-ı Evvel, Tâlî Kısm-ı Sânî ve Âlî kısımlardır. Her kısmın eğitim süresi dört yıldır. Böylece toplam 12 yıllık bir tahsil ile medrese eğitimi bitmiş olacaktır.

Üç kısmın her biri 4'er sınıftan, her sınıf da 4'er şubeden oluşturulacak; bir şube de 65, sınıfta ise(4x65=) 260 talebe bulunacak, böylece Tâlî kısımlara toplam(269x4+260x4=) 2080 talebe alınacaktır (md.2-3). Tâlî kısımları kabaca benzetmek gerekirse ortaokul-lise olarak anlamak mümkündür.

Âlî kısmında; talebe sayısı hariç, teşkilât usûlü aynıdır. 4 sınıf 4'er şubeye ayrılmaktadır. Her şubeye 50 talebe alınacak böylece sınıflar 200, Âlî kısım ise toplam 800 talebeden oluşacaktır (Md.4)[72].

Sıkı bir idarî yapı da tasarlanmıştır. Buna göre her şubenin bir müdürü olacak onlar sınıf müdürüne, sınıf müdürleri ise kısımlara bakan umumî müdürlere bağlı olacaktır. Umumî müdürler ise Ders Vekâleti'ne bağlıdırlar (md.5). Bu durumda her birim için sorumlular tayin edilmiştir.

Müderrisleri, mevcut müderrisler içinden seçilecek, kıdem ve ehliyetlerine göre maaşlarına zam yapılacaktır. Üstüne düşen görevi yapmayan istifa etmiş sayılacaktır. Fen dersleri içinse dışarıdan muallim getirilerek onlara, verdikleri ders saatince ücreti verilecektir (md.8-9).

Talebe, mevcut medreselerin talebelerinden, bir seviye imtihanına tabi tutularak alınacaktır. Son imtihanda aldıkları nota göre sınıfı belirlenecektir. İlk sınıftan sonraki sınıflara dahil olmak isteyenler o sınıfa

---

70 1914'te İstanbul'da toplam 184 medrese vardır. Hangisi harab, hangisi talebe barındırmaya müsaittir tesbit edilir. Buna göre, sisteme elverişli olarak 81 medrese vardır.(Bk.KÜTÜKOĞLU, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", ***aynı yer***, s.13-14; Aynı yazar, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", ***DİA***, c.8, s.507.)

71 BOA ***DUİT***, 15-1/12; ***İlmiye Salnâmesi***, s.657-660, 663.

72 Toplam rakamlar, İstanbul merkezi içindir. Zaten bahsedilen heyet, talebe okumaya elverişli medreseleri tesbit etmiştir. Medreseler de semt semt sınıf ve şubelere ayrılmıştır.

ait "Terfî İmtihanını" başarmak zorundadır. Tâlî Kısm-ı Evvel birinci sınıfa alınacak talebe için, Ders Vekili'nin başkanlığında olmak üzere Meşîhat makamınca seçilecek bir komisyon görevlendirilecektir. Bu komisyon, 6 yıllık ilk tahsilden geçmiş istekliler arasından talebe seçecektir (md.10).

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi bünyesinde, talebe olmayanlar ikâmet etmiyecek ve talebenin tahsisatından almayacaktır. Talebeye tahsisatı ise, para olarak değil yiyecek ve elbise olarak verilecektir (md.11-12).

Diploma için de kademelere uygun çözüm getirilmiştir. 4'er yıllık Tâlîye kısımlarını bitirenlere **şehâdetnâme**; Âlî kısmı bitirenlere ise **icâzetnâme** verilecektir. İcâzetnâmede, talebenin Tâlî ve Âlî medreselerde okuduğu hocaları ile silsile halinde müderrislerin isimleri bulunacak, ayrıca Ders Vekâleti'nin kontrolünden sonra meşîhatten tasdiklenecektir. İcâzetnâme alanlar müderrislik ünvanı ile birlikte istanbul Ruûsunu[73] da almış olacaklardır (md.13).

Halen Ders Vekâleti'ne bağlı olarak devam eden Meclis-i Mesâlih-i Talebe kaldırılmıştır (md.15). Talebenin işlerine, Ders Vekili başkanlığında Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Umumî Müdürleri ile Evkaf Nezareti Müessesât-ı İlmiye Müdürü'nden oluşan Meclis-i Mesâlih-i Talebe bakacaktır. Bu meclis, en az haftada 2 defa toplanacak, medreselerin idaresi, eğitimi veya umumî müdürlerin görüşülmesini istedikleri konuları görüşüp, gerekli kararları verecektir (md.14).

Medresenin işleyişi ile ilgili bir kontrol mekanizması da oluşturulmuştur. O da, idare ve eğitim tarzını inceleme ve denetlemek üzere yeterince müfettişin atanmasıdır. Müfettişler raporlarını, doğrudan Meşîhate vecekler; Meşîhat gerekeni yapacaktır (md.16)[74].

Medresenin idare şekli, öğretim metodu, talebenin durumu, yedirilip-giydirilmesi, elbiselerinin şekli talimatnâme ile tayin edilmiştir (md.17).

Dârü'l-Hilâfe teşkilâtı dışındaki medreselerin idare şekli, ayrıca hazırlanacak bir talimatnâmeye göre düzenlenecektir (md.18).

---

73 Bu madde, Şeyhülislâm Musa Kâzım'ın teklifi üzerine 3 Zilkade 1334/20 Ağustos 1332/1916 tarihli irade ile kaldırılmıştır. Gerekçe şudur: müderrislik ünvanını taşıyarak maaş alıp vazife yapmadan Dârü'l-Hilâfe'nin "Medresetü'l-Mütehassisîn" kısmında eğitim ile meşgul olanlar vardır. Bunların ünvanları ile vaziyetleri arasında gayri tabiilik bulunmaktadır. Öyleyse bu madde kaldırılmalıdır.(Bk.BOA,*DUİT* 15-1/12.)

74 Bu konu ile ilgili olarak 21 Mart 1331'de "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Hey'et-i Teftişiyesine Mahsus Talimatnâme" adıyla bir yönetmelik kabul edilmiştir. Bu 25 asıl, 4 ek maddeli talimatnâme ile, müessesenin iyi işlemesi için düzenli ve sıkı bir teftiş altında tutulması düşünülmektedir.Bk.*Ceride-i İlmiye*, c.II, S.12, s.713-716.

Medresenin, bahsedilen üç kısmının dışında bir de, alanında ihtisas sahibi olmak isteyenler için açılmış "Medresetü'l-Mütehassısîn" adlı özel kısmı vardır. Maksat, belirli ilim ve fenlerde mütehassıs elemanlar yetiştirmektir. Burada lüzumlu görülen şubeler, peyderpey Meşîhatçe açılacaktır. İhtisas medresesinin sınıfları 40'ar talebeden oluşacak, bir umum müdürü olacaktır. İdare tarzı talimatnâme ile belirlenecektir. Buraya, Medrese-i Aliyye'den icâzet alanlar veya medresenin bütün sınıflarına ait derslerin imtihanlarını verenler alınacaktır. Eğer 40 kişiden fazla müracaat olursa, istekliler ayrıca imtihan edileceklerdir. İmtihan, yazılı ve sözlü olarak Ders Vekilinin başkanlığında Meşîhatçe seçilecek özel heyet huzurunda yapılacaktır (md.19-21)[75]. Nitekim, ertesi yıl Eylül 1915'te alınan bir kararla Mütehassısîn kısmına; Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm-Tasavvuf-Felsefe

---

[75] Medresetü'l Mütehassısîn'in Devlet Şûrası'na takdim olunan şekli, Islah-ı Medârıs Nizamnâmesi'nde ana hatları kesinleşen halinden farklıdır. Bir sahada uzman müderrisler yetiştirilmek istenmektedir. Onun için icâzetli, Ruûs İmtihanına hazırlananlardan ve imtihanla talebe alınacaktır. Tasarlanan ihtisas medresesinin bölümleri şunlardır: 1.Sarf ve Nahiv, 2. Mantık ve Meânî, 3.Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh, 4.Kelâm ve Hikmet, 5. Tefsir ve Hadis. Her bölüme ancak 10'ar olmak üzere toplam 50 efendi alınacaktır. Tahsil süresi ise 4 yıldır. 4 yılda talebe miktarı 200'e ulaşacak ve böylece mezun vermeye başladıktan sonra "Mütehassıs Müderris" ihtiyacı karşılanmış olacaktır. Medresetü'l-Mütehassısîn mezun verinceye kadar 4 yıl Ruûs İmtihanı yapılmayacaktır. Bu medresede ders vermek üzere İstanbul'daki 500'den fazla müderristen muktedir olanlar seçilecektir. Medresetü'l-Mütehassısîn'i bitirenler, İstanbul Müderrisliği, Alay Müftülüğü, Taşra Müderrisliğine getirileceklerdir. Bir defa mezunlardan istekli varken yerine başkası atanmayacaktır. Talebeler, Medresetü'l-Mütehassısîn'e tahsis olunan medresede kalacak ve kendilerine aylık 150 guruş maaş veya yemek, elbise masrafları hükümetçe karşılanıp, aylık zarurî giderleri için 1 mecidiye verilecektir. Ders haftada 6 gün görülecektir.(Bk."Ders Vekâlet-i Celîlesi'nin Mühim Bir Teşebbüsü: Medresetü'l-Mütehassısîn", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.11,S.286, 7 Rebiülahir 1332/20 Şubat 1329, s.418-420. Burada denilebilir ki, günümüz için İlâhiyat Fakültesi mezunlarından talebe alan Haseki veya Selçuklu Eğitim Merkezi gibi bir eğitim kurumu tasarlanmıştır. Bu tasarı, kısa süre sonra "Medresetü'l-Mütehassısîn Nizamnâmesi" çıkartılarak fiiliyata geçirilmiştir.İstanbul'da açılan Medresetü'l-Mütehassısîn, normal 12 yıllık Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi (DHAM) ve dengi tahsilin üstünde akademik eğitim verecektir. Süresi 4 yıldır. 31 maddelik nizamnâmesinin 1. maddesinde belirtildiğinde göre, amaç: "Mütehassıs müderrisîn yetiştirmek"tir. Ders Vekâleti tarafından yayımlanan ve yayım tarihinden itibaren "peyderpey" uygulamaya konulacak olan medrese 5 bölümden ibarettir. Bölümlere yılda ancak 10'ar kişi alınacaktır. Bölümler yukarıdaki tasarıda bahsedildiği gibidir. Buranın müderrisi diğer müderrislerden bir derece üstün ve terfi hakkına sahiptir. Talebesi de öyledir. Talebesine ayda 150 guruş maaş, yılda iki kat elbise verilecektir. Üstelik 1914 yılından itibaren 4 yıl içinde yani okul mezun vermeden Ruûs İmtihanı açılmayacaktır. Bu açık kadroların bekletilmesi anlamına gelmektedir.(Bk."Medresetü'l-Mütehassısîn Nizamnâmesi",***Sebîlü'r-Reşad***,c.12, S.287, 27 Şubat 1329, s.11) ERGİN, ***aynı eser***, c.1-2, s.126'da Medresetü'l-Mütehassisîn'in, Dârülfünun Ulûm-ı Aliyye-i Diniyye Şubesinin yerine geçmek üzere açılmak istenildiğini yazar. Halbuki Ulûm-ı Aliyye-i Diniyye, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye, Âli kısmına denktir. Nitekim Dârülfünun'un bu şubesi kapatılınca talebeleri, dengi olan Âli kısmına geçmişlerdir.Âli kısmı bitirenler ise ancak Medresetü'l-Mütehassısîn'e girebilmektedirler. Adı geçen şube ve kısımlarda okuyan Ahmed Hamdi AKSEKİ, aynı zamanda bu müesseselerin ilk mezunlarındandır.(Bk.Süleyman Hayri BOLAY, "AKSEKİ,Ahmed Hamdi",***DİA***, c.II, s.293-295.)

adıyla üç bölüm açılır. Âli kısımda tahsilini tamamlamış 40 kişi alınarak üçe bölünür ve böylece ihtisasın birinci sınıfları açılmış olur.[76]

Nizamnâmede bütün kademelerde görülecek dersler tesbit edilip bir cetvel halinde eklenmiştir. Cetvelde genişletme veya değişikliğe ihtiyaç duyulduğu zaman, özel bir encümenin oluşturulması gerekmektedir. Bu encümen, Ders Vekili başkanlığı altında medrese müdür ve muallimlerinden oluşacaktır. En az 30 kişiden teşekkül edecek olan üyeleri, Meşîhat tarafından ayrılıp tayin olunacaktır (md.6-7). Okunacak dersler ise şunlardır:

Âli Kısım: Tefsîr, Hadis (Hadis Usûlü ile birlikte), Fıkıh İlmi (Fıkıh tarihi ile birlikte), Fıkıh Usûlü, Hilâfiyyât[77], Kelâm (Kelâm tarihi ile birlikte), Felsefe (Ruh, Ahlâk, Felsefe tarihi, İslâm Felsefesi, Mâba'de't-i Tabîıyye)[78], Arap Edebiyatı,Hukuk ve Kanunlar.

Tâlî Kısımlar: Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Fıkıh Usûlü, Kelâm İlmi, Sarf ve Lügat, Nahiv, Mantık, Belagât-ı Arabiyye, Vaız, Âdâb, Mükâleme ve Tatbîkât ve Kitâbet-i Arabiyye, Siyer-i Nebî, Halifeler ve Peygamberler Tarihi-İslâm ve Dinler Tarihi-Osmanlı ve Genel Tarih, Felsefe, Türkçe Okuma-İmlâ Kaideleri-Kitabet-Edebiyat, Farsça, Genel ve Osmanlı Coğrafyası, Riyaziyât (Amelî ve Nazarî Hesap)-Hendese-Cebir-Müsellesât (Trigonometri), Mihânik (Mekanik), Hey'et (Astronomi)-Usûl-i Defteri), Tabî'ıyyat (Mevâlid-i Selâse[79], Malûmât-ı Ziraiyye, Hikmet, Kimya), Malûmât-ı Fenniye (ve Ahlâkıyye ve İçtimâıyye ve Kanuniyye), Hıfzı's-Sıhha[80], İlm-i İçtimâ' ve Terbiyye, İlm-i İktisat ve Mâlî, Hitabet ve Mev'ıza, Hutût, Elsine, Terbiyye-i Bedeniyye.

Derslere, daha sonra "İhzârî sınıf ve okutulacak dersleri ilâve edilerek yayımlanmıştır.[81] Halbuki başlangıçta İhzârî sınıfı (hazırlık) yoktur. Musa Kâzım dönemindeki değişiklik üzere sıbyan mekteplerinin geliştirilmiş şekli durumundaki İhzâri kısım eklenmiştir. İhzâri sınıflarında okutulacak dersler ve haftalık ders saati şunlardır: Tertil-i Kur'ân-ı Kerîm (6), Ma'lûmât-ı Dîniyye (4), Sarf-ı Arabî (3), Türkçe (5), Tarih (3), Coğrafya (3), Hesâb (4), Hüsn-i Hat (2). Ders programı, sınıf sınıf, ders adları ve haftalık okutulacak

76 *Ceride-i İlmiye*, c.II, S.17, Zilkade 1333, s.216.
77 Münazara, bir çeşit polemik bilgisi.
78 Mâba'de't-Tabîıyye: Fizik ötesi, metafizik anlamında kullanılmaktadır.
79 Mevâlid-i Selâse: Hayvanlar (zooloji), bitkiler (botanik) madenler ve arz tabakaları (jeoloji).
80 Koruyucu sağlık, hijyen.
81 *İlmiye Salnâmesi*, s.663. Dârü'l-Hilâfe'nin İstanbul için İhzârî Sınıfı Üsküdar'dadır.

ders saatleri ile birlikte tablolar halinde daha sonra yayımlanmıştır.[82] Merkezden ayrı olarak vilâyetlerde Dârü'l-Hilâfe'nin açılışı ve özellikle Konya Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Şubesi üzerinde ileride durulacaktır.

Ne yazık ki, son dönemin bu önemli ıslahat çalışması; zaman itibarı ile şanslı değildir. Eğitime başladıktan (Ekim 1914), kısa bir süre sonra (Kasım 1914) Osmanlı Devleti, I.Dünya Harbi'ne girmiş ve askerlik yaşında bulunanları orduya alma ihtiyacını duymuştur. Elbette, medrese hoca ve talebeleri de bu ihtiyacın dışında tutulamazlardı. Ancak yeni kurulan bu müessesenin, ilk neticeleri alınmadan dağılması uygun görülmemiştir. Bunun için de medrese mensuplarının, 16 Mayıs-20 Haziran arasındaki ilk yıl sonu imtihanlarının bitimine kadar silâh altına alınmamaları için Harbiye Nezâreti'ne müracaatta bulunulmuştur.[83] Diğer taraftan medrese ıslahatının icraası ve düzeltilmesi için bir "Islahat-ı İlmiye Encümeni"nin kurulması da önemli bir gelişmedir. Encümen ayrıca Dârü'l-Hilâfe'nin Felsefe, Hukuk vb. derslerinde kullanılan **tabirler** ve **ıslahatı** birleştirecektir.[84]

Islahat, harp ortamına rağmen memnuniyet uyandırmıştır.[85] Fakat kararlaştırıldığı şekilde uygulamaya yeterli süre tanınmaz. Belirtildiği üzere Hayri Efendi yerine, Nisan 1916'da Musâ Kâzım Efendi atanır. O da, Nisan 1917'de çıkartılan bir kanunla daha çok şeklî yönü ağır basan bir

---

82 ***İlmiye Salnâmesi***, s.664-667. Bu program için bk.KÜTÜKOĞLU, "İstanbul Medreseleri", ***aynı yer***, s.5-11.

83 Bk."Medreseler ve Askerlik" kısmı. (***C.İ.***, c.II, S.13, s.41.)

84 ***Sebîlü'r-Reşad***, c.13, S.330, 24 Rebiülahir 1333/26 Şubat 1331, s.142. **Islahat-ı İlmiye Encümeni**, İzmirli İsmail Hakkı Bey, Dr.Mustafa Münif Paşa, Fuat Hulûsi, Maruf er-Rasâfi, Hüseyin Avni, Kemâl Âtıf, Dr.Gâlib, Selâhaddin Refik ve İzzet Beyler'den oluşmaktadır. Ders Vekili Muavini Nâil Bey tarafından ilk toplantıları açılan Encümen'in başkanlığına İsmail Hakkı Bey "Müttefikan" seçilir.

85 "Makâm-ı Meşîhatın Mühim Bir Teşebbüsü ve Dârü'l-Hilâfe Medresesi",***Sebîlü'r-Reşad***, c.12, S.312, 9 Zilhicce 1332/16 Teşrinievvel 1330, s.439-440. Sebîlü'r-Reşad, medrese ıslahatı teşebbüsünden sevinçli olduğu kadar temkinlidir de. Gerekli olan bu işin, kadrosu-teşkilâtı ile görülmesi gerektiğini önceki ıslahat çalışmalarının, yenisini dikmeden eskisini yıktığı için ileri gidemediğimizi savunur. Fakat bu "İslâm milletini" yükseltecek teşebbüsün muvaffak olmasını da ister. Son cümlesi şöyledir: "Makâm-ı Meşîhatın, millet-i İslâmiyenin yegâne vasıta-yı teâlisi olan medreseleri birer menba'-ı irfan haline ifrâğ etmeğe müteveccih olan teşebbüslerinde muvaffak bil-hayr olmalarını temennî etmekle iktifa etmeyi daha münasib görüyoruz." "Maarif-i İslâmiye'nin İhya ve Tecdidi", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.13, S.330, c.24 Rebiülahir 1333/26 Şubat 1331, s.142. Mecmua; "Cihad-ı Mukaddes ve Âlem-i İslâm", "Mekr ve Nifak Medeniyetinin Ufûlü", "Çanakkale Bombardımanını İdare Eden Kim?", "Reşadiye ve Sultan Osman Çanakkale Bombardımanına İştirak Ediyor", "Piyer Loti de Bombardımana İştirak Ediyor", "Çanakkale", "Kafkasya", (s.137-141) haberleri arasında Şeyhülislâm Hayri Efendi eliyle gerçekleştirilmeye çalışılan ıslahat hareketini alkışlar. "Şayan-ı memnuniyet" verici bulunan bu çaba için ***Sebîlü'r-Reşad***, şunları yazar: "Böyle buhranlı zamanlarda bile sarf-ı mesâiden geri durulmuyor. Gerek Evkaf Mekteblerinin, gerek medreselerin ve tedrisatın ıslahı hakkındaki teşebbüsât ne kadar mühimdir. Bu mesai-i mebrûrenin nasıl nâfi' semereler vereceği bilâhare anlaşılacaktır. Ahlâk-ı İslâmiyeyi bozmadan neşr-i maârif edebilmek bu memlekette mühim meseledir. Şeyhülislâm Efendi Hazretlerinin takib buyurdukları mübeccel gâye bu olduğu anlaşılıyor. Cenâb-ı Hak muvaffak buyursun."

değişikliğe uğratır. Hayri Efendi'nin başlattığı ıslahat hamlesi ancak iki buçuk yıl sürebilmiştir. Nisan 1917'de yayımlanan "Medâris-i İlmiye Hakkında Kanun"la Musâ Kâzım Efendi, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medreseleri üzerinde şu değişiklikleri gerçekleştirir: Önce 4'er yıl olan Tâlî ve Âlî sınıfları 3'er yıla düşürür. Bir çeşit akademik tahsil durumunda olan Medresetü'l-Mütehassısîn'i 2 yıldan 3 yıla çıkarır. İsimlerini de eski şekline döndürür. Buna göre Tâlî kısımlar "İbtidâ-i Hâriç", "İbtidâ-i Dâhil"; Âlî kısım ise "sahn" olur. Medresetü'l-Mütehassısîn'in adı yeniden "Süleymaniye" yapılır. Bir de İbtidâ-i Hâriç'e hazırlık sınıfı eklenir. "İhzârî" denilen iki yıllık hazırlık sınıfı, 6 yıllık İbtidâilerin son iki yılına denk düşmektedir. Böylece normal medrese tahsili 3'er yıldan (İbtidâ-i Hâriç, İbtidâ-i Dâhil, Sahn) toplam 9 yıl olur. İhzârî ile Süleymaniye de dahil edilirse toplam 14 yıldır. Hayri Efendi'nin ıslahatında da zaten Medresetü'l-Mütehassısîn de eklenirse toplam süre 14 yıldır.

Ayrıca eskiden "Elsine-i Ecnebiyye" denilen Alman, Fransız, İngiliz ve Rus dillerinden biri seçilecek; seçilip başlandıktan sonra mucbûrî hale gelecek hükmü vardı. Son değişiklikte ise Almanca ile Rusça kaldırılmıştır.[86]

Bu arada yeni açılmış başka medreseler de bulunmaktadır. Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba bunlardandır. İmam ve Hatip yetiştirmek üzere 1913 yılında açılmıştır.[87] Medresetü'l-Hattatîn, 1914 yılında yazı çeşitleri ile İslâm sanatlarını öğretmek; **Medresetü'l-Vâızîn**, vaız yetiştirmek amacıyla açılmışlardır.[88] Sonra bu iki medrese birleştirilerek **Medresetü'l-İrşad** adı altında yeniden kurulmuştur.[89] Daha önce bahsedilen **Medresetü'l-Kuzzât**'ın ise **Nizamnâmesi** 5 Safer 1332/1914 tarihinde çıkar. 21 Ağustos 1330/12 Şevval 1332/1914'de de bu nizamnâmeye

---

86 "Medâris-i İlmiye Hakkında Kanun", 30 Cemaziyelahir 1335/22 Nisan 1333 tarih ve 286 no.ludur. Sultan Mehmed Reşad, Sadrazam Mehmed Talât, Şeyhülislâm Musâ Kâzım, Maliye Nazırı Câvid imzalarıyla yayınlanır. ***Ceride-i İlmiye***, c.III, S.31, s.877-880. Ayrıca bk."Medreseler Ne İdi Ne Oldu?", ***Sebîlü'r-Reşad***, 12 Haziran 1340, c.24, S.604,s.91.***Sebîlü'r-Reşad*** aynı yerde, 23 Nisan 1333/1917 tarihli Medâris Kanunu ile Musâ Kâzım Efendi'nin, Hayri Efendi teşkilâtını biraz hırpaladığını ama "esas ve ruh"un değişmediğini yazar.

87 ERGİN, ***aynı eser***, c.I-II, s.162-163; AKGÜNDÜZ, ***aynı eser***, s.187.

88 BOA ***DUİT*** 1332. Ra. 23. Muharrem 1330/Kanunuevvel 1327 tarihinde kurulan Medresetü'l-Vaızîn'in Nizamnâmesi, 23 Rebiülevvel 1332/6 Şubat 1329/1914 tarihli irade ile yayımlanmıştır. 12 maddeliktir. Okutulacak ders adlarını da ihtivâ etmektedir.

89 ERGİN, ***aynı eser***, c.1-2, s.164; KÖKSAL,"Medreselerimiz", ***aynı yer***, c.1, S.7, s.4. Medresetü'l-İdşad'ın yönetimi, Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'ye verilmiştir. 3 Mart 1924'ten sonra bu medrese yerine bir süre için İmam-Hatip Mektebi açılmıştır. **İrşad** talebeleri de Dârü'l-Hilâfe talebeleri gibi yiyecek ve giyecek yönünden devlet (Evkâf Nezâreti) tarafından desteklenecekleridir.

"Zeyl" yayımlanır.[90] Aynı yıl **Medresetü'l-Kuzzât**'ın ders cetveli yayınlanır.[91] Programına göre 4 sınıflı olan Mekteb-i Kuzzât'a bir de özel sınıf ilâve edilir. "Medresetü'l-Kuzzât Sınıf-ı Mahsusu"nun açılışından maksat Şer'î Mahkemelere kâtip, Emvâl-i Eytam müdür ve memurları ile İlmiye Dairesi kalemlerinde görevlere uygun memur yetiştirmektir. Bir yıl süreli eğitimi sadece İstanbul'da yapılacaktır. Görecekleri dersler, kimler tarafından okutulacağı, haftalık saati belirlenen bu sınıf; yardımcı destek personel yetiştirmeye yönelik plânlanmıştır.[92] Destek personel gibi, yeniden kurulan destek idareler de vardır. Hayri Efendi'nin Şeyhülislâmlığı devrinde, Müessesât-ı İlmiye Müdürlüğü kurulmuştur. Amaç, vakıf mektep ve medreselerin hakkıyla faydalanılabilecek hale getirilmesi; hatta yönetim, ders programları, imtihanlarla ilgili tüm işlemlerin yapılıp, eğitimin düzeltilmesi için her türlü tedbiri alıp uygulamaya koymaktır.[93] Müessesât-ı İlmiye Müdürlüğü'ne bağlı olarak açılması plânlanan eğitim kurumlarından birisi, yine Hayri Efendi zamanında Konya Medresetü'l-Vâ'ızîni'dir. Amacı, "ahkâm-ı âliyye-i Kur'anîyye ve Sünnet-i Seniyye-i Nebeviyye daire-i münciyesinde mekârim-i ahlâkıyye ve din-i mübîn-i İslâm'ın terakkıyât-ı medeniyyeye hâdim ahkâm-ı celîlelerini ve mevâız-ı hasene-i içtimâıyesini neşr ve tamim edecek" irşad ve davet erbabı insanlar yetiştirmektir. Konya ulemâsının, "memnûniyet-i azîmesini mûcib" olduğu bildirilen Medresetü'l-Vâızîn, başlangıçta gündüzlü açılacak, sonra yatılıya geçilecektir. Eğitim süresi 4 yıldır. Her yıl imtihanla en fazla 40 talebe alınacak; talebeleri, "mekâtib-i âliyye talebesinin hukuk ve haklarından faydalanacaklardır. Medrese, gündüzlü bulunduğu sürece talebeye Evkâf hazinesinden aylık 150 guruş verilecektir. Ayrıca ders imtihanlarının yapıldığı günlerde öğle yemeği de çıkarılacaktır.[94]

Müessesât-ı İlmiye Müdürlüğü'nün çalışmasına örnek olarak alınan Konya Medresetü'l-Vâızîni'nin; kurulduğu, hayata geçirildiği yönünde bir bilgiye rastlanılmamıştır. Buradan hareketle 1914-15 öğretim yılı güz dönemi, normalde faaliyete geçmesi gereken bu üst seviyeli medresenin;

---

[90] BOA *DUİT* 15-1/12.

[91] ***Ceride-i İlmiye***, c.I, S.4, Şevval 1332 (1914), s.193-194. Bu programda sınıflar ders adı, haftalık ders saati ve muallim isimleri yazılıdır. Elbette bu durum İstanbul merkezine göredir.

[92] ***Ceride-i İlmiye***, c.1, S.5, Zilkade 1332, s.206-207 ve 241-242.

[93] "Evkâf-ı Hümayun Nezâreti..", ***VD***, S.XIX, s.83. Müessesât-ı İlmiye Müdürlüğüü, Evkâf Nezâreti Teşkilâtını yeniden düzenleyen 5 Şaban 1330/7 Temmuz 1328 tarihli Nizamnâmenin 18. maddesi dayanak gösterilerek kurulmuştur. Bu müdürlüğe aynı yerde isim olarak "Müessesât-ı İlmiye-i Vakfiye İdaresi denilmektedir."

[94] "Konya'da Medresetü'l-Vâızîn", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.12, S.302, 1 Şaban 1332/12 Haziran 1330, s.292.

I.Dünya Harbi anaforunda boğulduğunu söyleyebiliriz. Halbuki 1914 yılında vaızlar üzerinde durulmuş, vaaz işinin ehil insanlar tarafından yapılması, hurafe vb. yanlışlıkları içeren konuşmaların yapılmaması için vilâyet ve livalara(sancak), 6 maddelik bir nizamnâme gönderilmiştir. 27 Mart 1330/1914 tarihli "İrade" ile gönderilen nizamnâmenin[95] uygulanabilmesi, üst seviyede eğitim görmüş yetişkin görevlilerin bulunması ile mümkün olacaktır. O da yukarıda belirtilen tipte eğitim kurumunun faaliyete geçirilmesine bağlıdır.

D. II.Meşrutiyet Islahatı ve Değerlendirilmesi

Islahat çalışmaları, ivme kazanıp hızını almış bir varlık gibi; sadece I.Dünya Harbi ortamında değil, Millî Mücadele döneminde de devam etmiştir. Taşrada açılan 5 yıllık medreselerle ilgili program, 1916'da yayımlanırken; İstanbul dışındaki "ilmiye medreseleri"nin ele alındığı Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi, TBMM Hükümeti tarafından 8 Mayıs 1921 (1337)'de çıkarılmıştır.[96] İleride üzerinde durulacağı gibi, medreselerle ilgili çalışma 1921'den sonra da devam etmiştir. Netice ne olmuştur? Özellikle Meşrutiyet ıslahatının kısaca değerlendirilmesi gerekmektedir. Acaba medreseler, sanıldığı gibi "ıslahat kabul etmez"[97] kurumlar mıdır?

Bu konuda neredeyse bir ömür çalışmış ve cumhuriyet devrinde de 29 yıl dinî müesseselerin başında bulunmuş ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı da yapmış olan Ahmed Hamdi Akseki'nin (1887-1951)[98] görüşleri önemlidir.

---

95 ***Ceride-i İlmiye***, c.I, S.1, Mayıs 1330, s.18-19.

96 İlgili kısımlara bk.

97 Fahri BELEN, ***Tarih Işığında Devrimlerimiz***, İstanbul 1970, s.42. General BELEN, Şemsettin GÜNALTAY'ın ***Zulmetten Nura***, adlı eserinden de faydalanarak yukarıdaki kanaati ifade eder. Halbuki, GÜNALTAY'ın gösterdiği gerileme sebepleri; (1.Yavaş yavaş müsbet bilimlerin kaldırılması, 2.Dinin, hurafeler mecmuası haline getirilmesi, 3.Fikirlerin uyuşturulma yoluna gidilmesi, 4.Din adına cahillerin himayesi. Bk.***aynı eser***, s.96-166) II.Meşrutiyet ıslahatının bildiği ve ortadan kaldırmaya çalıştığı sebeplerdir.

98 Ahmed Hamdi, aslen Akseki'nin Sülles (Güzelsu) Nahiyesi'nde doğmuştur. İyi bir medrese tahsili görmüş bir taraftan da özel dersler almıştır. A.Hamdi, Dârülfünun'un Ulûm-ı Âliyye-i Dîniyye Şubesi'nde 4.sınıf talebesi iken bu bölümün kapatılması üzerine Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Âlî kısmına naklolup icâzeti buradan almış, sonra Medresetü'l-Mütehassısîn'in Felsefe-Kelâm-Hikmet-i İlâhiyye Şubesine girip birincilikle mezun olmuştur. Aralarında Medresetü'l-İrşad'ın Vaizîn Bölümü Tarih Felsefesi Müderrisliği de olmak üzere birçok görevlerde bulundu. Millî Mücadele'yi desteklediği için Anadolu'ya geçip vaaz ve konferanslar vermiştir. Mart 1922'de Umur-ı Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti Tedrîsat Umum Müdürüdür. Medreselerin ıslah çalışmasına devam etmiştir. Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti'nin kaldırılmasından sonra Diyanet İşleri Reisliği Hey'et-i Müşavere üyeliğine atanıp 1939'da Diyanet İşleri Reis Muavinliği'ne, 1947'de de Diyanet İşleri Reisliğine getirilmiştir. 9 Ocak 1951'de Ankara'da vefatına kadar başkanlıkta bulunmuştur.Meşrutiyet sonrası medrese ıslatının ilk ürünlerinden olan Ahmed Hamdi AKSEKİ, dürüst-güvenilir aynı zamanda cesur karakteri ile güvenilir bir şahsiyettir. Çoğunluğu İslâm Dini'nin öğretilmesini konu almak üzere yazdığı onlarca eseri, bir çok makale ve konferansı bulunmaktadır.(Bk.BDLAY, "AKSEKİ, Ahmed Hamdi", ***aynı eser***, c.2, s.293-295.)

Akseki, vefatından kısa bir süre önce (18.2.1950) yazdığı raporunda medreselerin İkinci Meşrutiyet sonrası durumunu değerlendirir. Ona göre, Meşrutiyet'e kadar bakımsız kalan medreselerdeki "sakîm usûller" bu devirde kaldırılıp, yerine yeni ve ilmî metodlar konmuş, eğitim; "asrî, müsbet bir şekle sokulmuştur. Bunun neticesi olarak Meşrutiyet inkılâbından sonra medreselerde büyük bir inkişâf başlamış, müsbet ilimler ve Garb dilleri" bu müesseselerde "lâyık oldukları mümtaz yerlerini almışlar"dır. Fakat I.Dünya Harbi, medreselerin en tabii gelişmesine büyük bir set çekmiştir. Ama harbe rağmen medreseler, vazîfelerini yapmaya devam etmişlerdir.[99]

Yalnız burada şu görüşün özellikle vurgulanması yerinde olacaktır: "Hiç bir inkılâb yoktur ki; netice itibariyle, onu tertîb ve idare edenlerin, seviye-i idrâk ve irfânının fevkına çıkabilsün."[100]

Harbin olumsuz etkisi bir yana maalesef Meşrutiyet Türkiye'sinde devlet dairesinde ve siyasî hayatta istikrar yakalanabilmiş değildi. "Islahat yapmak isteyenler, tecrübesizlik, tereddüt ve muhafazakârlığın pençesinden" kurtulamamışlardı. "Çok partili rejim parlâmenter bir hükümet ancak **şeklen** gerçekleşmişti. Yasal alanda her ne kadar ilerlemeler kaydedilmişse de gerçekte bunlar şahıs ve grup çekişmelerinin tesirinden kurtulamamışlardı."[101] Genel siyasî hava, tek parti otorite ve tekelciliğin ağır etkisi altında idi.[102]

1917 sonuna kadar II.Meşrutiyet dönemi, İttihat Terakki Partisi'nin bir çeşit tahakkümü altındadır. Fakat bütün bunlardan medrese ıslahatı ne derece etkilenmiştir?. Sadrazamla beraber gelip-giden hükümet üyesi bir Meşîhat Makamı ve ona bağlı Ders Vekâleti'nin siyasî ortamdan etkilenmemesi mümkün değildir. Ama zaten soru, etkilenme değil "etkilenme derecesi" ile ilgiliydi. Hayri Efendi ve Musa Kâzım Efendi'nin İttihat Terakki ile irtibatları bilinmektedir. Yalnız şunu belirtmekte yarar vardır ki, ulemâ; köklü gelenekleri, toplum içindeki saygın yeri ile varlığını sürdürüyordu. Zaten onun için Akseki'nin görüşleri haklılığını

---

99 (Ahmed Hamdi) AKSEKİ, "Din Tedrisâtı", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.IV, S.100, s.387-388.

100 Mahmut Muhtar, ***Maziye Bir Nazar-Berlin Muahedesinden Harb'i Umumî'ye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebeti***, İstanbul 1341, s.98.

101 Tarık Z.TUNAYA, ***Hürriyetin İlânı***, İstanbul 1959, s.15.

102 TUNAYA, ***Türkiye'de Siyasî Partiler***, s.66. TUNAYA, Tek partinin ayırıcı vasıflarını şöyle toparlar: 1.Tek parti, insanları sınırlı bir mukaddesat görüşünde toplar. 2.Tek parti, tekelcidir (inhisarcı), bütün memleket halkına değil, bir zümreye bir sınıfın bir kısmına dayanır. 3.Tek parti fikirden çok, disiplin ve aksiyon partisi, bir mücadele vasıtasıdır. 4.Tek parti, otoriterdir. Bu bir çeşit parti eşittir devlet formülüdür.(Bk.***aynı yer***, s.67.)

korumaktadır. Medreseler; üzerlerindeki asırlık tortuları atıp, silkinişe geçmişlerdir. Ama her sosyal, köklü değişiklik gibi bu iş de yeterli zaman ve elverişli-uygun ortam istemiştir. Maalesef zaman ve ortam açısından, "geç kalmış bir ıslahat" olmuştur. Çünkü hiç bir şekilde, baştan talebe alarak programına göre yetiştirip bir veya iki dönem mezun verme şansına sahip olamamıştır. Zaten 1914 ile 1924 arasında en çok on yıl vardır. On yıl, normal medrese tahsili süresine bile yetmemektedir. Kaldı ki, medreseler üzerinde nizamnâme vb. değişiklikler, bu son on yıl içinde de yerinde durmamıştır. Medreselerin; neredeyse baş döndürücü denilebilecek değiştirme, yıkıp-yapma ameliyeleri sonunda verimli olmalarını beklemek mümkün değildir. İstikrar bulup temellerine oturmayan müesseseler, eğitimle ilgili beklentilere nasıl cevap verecektir? Normalde tek yıllık bir bitkinin bile önce kökü tutar, toprağa salınır; sonra yukarıya boy atar. Kökleri sık sık yer değiştiren bir bitki, daha "can suyu" beklerken yani can çekişirken nasıl meyve verecektir? Ondan meyve beklemek ne derece hakşinaslık olacaktır?.Tabii bu sorularla birlikte; sık sık köklerle oynamanın da "iyi niyetle" izahı yapılmalıdır.

Bu konunun devamı mahiyetinde olduğu halde Dârü'l-Hilâfe'nin taşrada uygulaması olan Konya Dârü'l Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi (DHAM) üzerinde ileride durulacaktır. Çünkü tarih itibariyle, Islah-ı Medâris-i İslâmiye Medresesi daha öncedir.

II. 20.Yüzyılda Konya Medreseleri

Medreselerin ıslahat çalışmaları, Konya ile devlet merkezi olan İstanbul'da farklı bir seyir takip eder. Elbette ıslahat istekleri, hemen hemen her yerde benzerdir ve bulunmaktadır. Fakat Konya'da beklemenin dışında, teşebbüs vardır. "Islah-ı Medâris-i İslâmiye Cemiyet-i Hayriyyesi" adında bir cemiyet kurulur. Islahatın nasıl yapılacağına sadece kafa yorulmaz. Düşünülenler, kaleme dökülür. Üstelik hazırlanan nizamnâme bastırılarak satışa arz edilir. Düşünülen doğrultuda teşebbüse geçilerek, mimarîsinden, ders programına varıncaya kadar yeni bir medrese kurulmaya çalışılır. Adı, Islah-ı Medâris-i İslâmiye'dir.

Konya ulemâsının bu teşebbüsü, yukarıdan emirle yapılan bir devlet görevi niteliğinde değildir. Görülen, bilinen; fakat başkalarının sadece şikayet etmekle yetindiği eksikliğin, düzeltilmesi için ortaya konan bir faziletli çabadır. Tabir yerinde ise, "kendi yağı ile kavrulan" bir yerel ıslahat teşebbüsü niteliğindedir. Proğram hazırlamada merkezden yardım

istenilmediği gibi, ihtiyaçların karşılanılmasında da istenilmemiştir. Zaten medreselerin tarihî esprisine uygun olan da bu davranıştır. Zira yörenin veya "Ümmet-i Muhammed"in çocukları eğitilecektir. O halde yöre veya "Ümmet-i Muhammed"in kıpırdaması, kendi derdine deva olacak şekilde canlanıp, harekete geçmesi gerekmektedir. Doğru olanı da budur. Onun için II.Meşrutiyet başlarında, Konya'daki ıslahat teşebbüsü, medreseli bilginler öncülüğünde halkın eğitim problemine sahip çıkması olarak da algılanabilir. Uygulamadaki ciddiyet ve titizlik; başarılı neticeleri kısa sürede almaya sebep olmuştur. İşte bu yönüyle devlet merkezindeki ıslahata, Konya'daki deneme örnektir. 1914 İstanbul ıslahatının sadece adı değil; yapı ve kurgusu da Konya Islah-ı Medârisi'ni model almıştır. Binanın, yani uygun eğitim ortamının hazırlanması; ders programına müsbet ilimlerin, Batılı bir yabancı dilin konması, hepsinde ortaktır. Fakat, labaratuvar, deney-gözlem araçları ile çok daha önemlisi ideal yapı açısından Konya Islah-ı Medârisi'ne maalesef yetişilememiştir. Hilâfet merkezi İstanbul'daki 1914 Islah-ı Medâris hareketi, devlet eliyle bizzat Meşîhat Makamı tarafından organize edilen bir ıslahattır. Onun için kısa sürede aynı doğrultuda taşraya da yayılmış, Konya'da da subesi açılmıştır.

II.Meşrutiyet Konya'sının ikinci önemli medresesi, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Konya Şubesi'dir. Bir üçüncü olarak, "Medâris-i İlmiye" adıyla; küçük düzenlemelerle yaşatılmaya çalışılan klasik eski medreseler gelmektedir. Önceki bölümde kapatılışına kadar üzerinde durulduğu için klasik medreselere bu kısımda sadece son durumları ile ilgili olarak, değinilip geçilecektir. Asıl üzerinde durulması gerekenler tarih sırasıyla Islâh-ı Medâris-i İslâmiye ile DHAM Konya Şubesi'dir.

A. Islah-ı Medâris-i İslâmiye ve Bekir Sami Paşa / Paşa Dairesi Medresesi

Islah-ı Medâris ile Bekir Sami Paşa Medresesi; yer, müderis, vakıf olarak birbirinin devamı durumundadır. Daha sade bir ifade ile Islah-ı Medâris; Bekir Sami Paşa Medresesi'nde kurulmuştur. Müderrisleri aynıdır. Onun için klasik dönem medreseleri yerine, Islah'ın tarihî kökeni olarak Bekir Sami Paşa Medresesi, II.Meşrutiyet dönemi medreseleri içinde ele alınmıştır.

1. Yeri

Bekir Sami Paşa Medresesi'nin Tapu Senedi'ne göre cephesi(güney), Hükümet-Tramvay Caddesi'ne (Alâeddin Caddesi) bakmaktadır. Sağ (doğu)

tarafında Süleymaniye Medresesi (ve Mekteb-i Sanayi), sol tarafında medreseye ait dükkânlar, arkasında(kuzey) Ekmekçi Edhem Ustanın evi ile çevrili bulunmaktadır.[103]

Bekir Sami Paşa Medresesi yerinde kurulan Islah-ı Medâris'te okuyup, yatılı talebe olarak kalan, sonra aynı yerde hocalık yapan Konyalı, medresenin yerini "Hükümet Caddesi'nde, Sanatlar Okulu'nun solunda"[104] ve İplikçi Câmii denilen tarihî mabedin "yol aşırı karşısında"[105] olarak tarif eder. Yön olarak medrese, Sanayi Mektebi'nin güney-batı kısmındadır.[106]

2. Yaptıran-Yapım Tarihi

Medreseyi ilk defa Tanzimat dönemi Konya Valilerinden Ebubekir Sami Paşa (ö.1265/1849), tarafından yaptırılmıştır. Tanzimat döneminde görev yapan valilerden, Ebubekir Sami Paşa onuncusudur. Valilik süresi de kısadır. Ancak iki yıla yakın valiliği sırasında medreseyi yaptırdığı gibi kurduğu para vakfı ile de desteklemiştir.

Ebubekir Sami Paşa, adıyla veya kısaltılmış şekli ile "Paşa Dairesi" diye anılan medresesini 1846 yılında yaptırmıştır.[107] O, böylece; resmî görevli olarak, tayini çıktığı zaman adı-sanı gibi, izi-nişanı silinenlerden olmamıştır. İsmini, eğitime yaptığı yatırımla ardından iyi andıran "devletlü"lerden olmuştur. Zaten Osmanlı Devleti'nde, devlet adamları, eğitim konusunda özel duyarlılığa sahiptirler. Hayır eseri olarak mektep-medrese yaptırdıkları gibi ayrıca evleri olan vezir sarayları bile bir çeşit eğitim kurumu gibi çalışmaktadır. Vezir saraylarında yetişenler içinden sadrazam olanların çıktığı bilinmektedir. Ebubekir Sami Paşa, o geleneğin takipçilerinden olmuştur.

---

103 VBA, ***K:16,Z:140***. Bu yer, KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.I, s.110'da Şems Mahallesi'nde, Sipahi Pazarı Caddesi'nde gösterilmiştir. Aynı arşiv, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.20'de ise Çifte Merdiven Mahallesi'nde Mekteb-i Sanayi bakiyesi, Süleymaniye Dairesi (Medresesi) ve çeşme ile yol arasında gösterilmektedir. Yer tarifinde, değişen mahalle adı dışında bir çelişki yoktur. Mahalle adının farklılığı ise idarî tasarruf olarak, mahalle sınırının genişletilip-daraltılması ile ilgili olmalıdır.

104 KONYALI, ***Konya***, s.789.

105 İbrahim Hakkı KONYALI, "İnsan Yaratılıştan Medenîdir.Konya İslâm Üniversitesi", ***Yeni Asya***, 9 Nisan 1973.(Dizi Yazı)

106 Selçuk ES, "Konya Sanayi Mektebi,Tarihçesi ve Olaylar", ***KM***, Dos.No:5747, s.1; SURAL, ***aynı yer***,5-6 Ağustos 1975, s.3'te medresenin Alâeddin Caddesi üzerinde "bugünkü Karatay Lisesi bahçesinde idi."(1975'te, eski Sanayi Mektebi, lisedir.) demektedir. Tarifler, günümüzdeki (1996) Merkez Bankası'nın yeri ile medrese arsasını buluşturmaktadır. Hanefi AYTEKİN, "Konya'ya Hizmet Veren Valiler", ***Yeni Konya***, 12 Ağustos 1975, s.3'te (dizi yazı) yanlışlıkla Ebubekir Sami Paşa'nın medresesini,"Karatay Lisesi'nin (Sanayi Mektebi=şimdiki Özel İdare) bulunduğu yere" yaptırdığını yazar.

107 KONYALI, ***Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir***, s.790; Muzaffer ERDOĞAN,"Ebubekir Sami Paşa", ***Konya Mecmuası***, S.118-119, Konya 1948, s.34; KONYALI, ***Konya***, s.791'de Paşa'nın Selânik Valisi iken (Konya'dan sonra), vefat ettiğini yazar. Verdiği vefat tarihi (1858), ERDOĞAN'dan farklıdır.

Medresenin aynı yerde ikinci defa kuruluşu II.Meşrutiyet'ten sonradır. Kurucusu ise "Islah-ı Medâris-i İslâmiye Cemiyet-i Hayriye"sidir. Elbette bu cemiyeti kuran, cemiyetten önce aynı yerde müderris olan, üç kardeş müderristir. Bunlar sıra ile Zeynelabidin, Rifat ve Ahmed Ziya Efendilerdir. Önce cemiyetin, ardından Islah-ı Medâris'in 1909'da kurulduğu kabul edilmektedir.[108]

3. Mimarisi ve Müştemilâtı

Medrese başlangıçta, kendisi de Nakşibendi Tarikatı'na mensup olan Ebubekir Sami Paşa tarafından bir zâviye olarak yaptırılmıştır. Vakfiyesine göre "hariciye ve dahiliyeli"dir.[109] 14 oda, 1 dershâne ve mescidden[110] oluşmaktadır.

Bekir Sami Paşa Medresesi'nin yegâne orjinal kalıntısı olan kitabesi[111], yapılışındaki ruh halini yansıtmaktadır. Hayırları diriltmek için, her türlü masraftan çekinmeyen Paşa'yı öven ilk beyitten sonra; medrese için "güzel ibadethâne" (zîbâ ibadethâne), "ilim ve irfanın yayıldığı ibâdet evi" (ibâdet hâne-i dârü'l-füyûz-ı ilm-ü irfan" tabirleri kullanılmaktadır.[112]

---

108 Bu cemiyetin hazırladığı Nizamnâme, Konya'da aynı medreseye ait olan Maşrık-ı İrfan Matbaası'nda basılmıştır. Bilinen bir nüshası halen İbrahim Hakkı KONYALI Kütüphânesi ve Arşivi'nde 3505 no.da saklanmaktadır. Fakat ayrı broşür halindeki 12 sayfalık nizamnâmede maalesef basım yılı bulunmamaktadır. Ama yaygın kanaat II.Meşrutiyet'ten sonra cemiyetin ardından da Islah-ı Medâris'in 1909'da kurulduğu yolundadır. Bk.KONYALI,***Karaman***, s.332; aynı yazar,***Konya***, s.790; SELEKLER, ***aynı yer***, 3 Mart 1962. Seydişehirli Zeki, "İnsan İnsanın Kurdudur 4", ***Maşrık-ı İrfan***, S.171, 2 Muharrem 1329/20 Kanunusani 1326/2 Kanunusani 1910'da Konya'da özel okul açan iki önemli teşebbüsten bahseder. Bunlar: "Islah-ı Medâris Cemiyeti'nin teşebbüsât-ı nâfiası ile Osmanlı İttihat ve Terakkî Kulübü'nün küşâd ittiği mektebdir." Yalnız aynı yazar, 50-60 bin nüfuslu Konya şehri için bunları hiç de yeterli bulmaz. Bu yazıdan anlaşılacağı üzere 1910'da Islah-ı Medâris-i İslâmiye açıktır. Mart 1911'de çıkan bir başka haberde ise Islah-ı Medâris'in 2.sınıf imtihanlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Demek ki, medrese açılalı 2 yıl olmuştur. (Bk."Konya Islah-ı Medâris Talebesinin Nutku", ***Beyânü'l-Hak***, S.102, 18 Rebiülevvel 1329/7 Mart 1327, s.1901. ***Beyânü'l-Hak*** ise bu haberi Konya'da yayımlanan Maşrık-ı İrfan Gazetesi'nin 27 Şubat 1327 tarihli sayısından alarak basmıştır.) Bu haberler, medresenin 1909'da açıldığı ifadelerini doğrulamaktadır. Mustafa M.TIĞLIOĞLU, "Bozkırda Açan Çiçek: Islah-ı Medâris-i İslâmiye", ***İslâm Mecmuası***, S.145, Eylül 1995 İstanbul, s.47'de 1909'da Islâh-ı Medâris-i İslâmiye adında bir medrese tesis edildiğini, 1910'da Paşa Dairesi'nde yapılan düzenlemeler sonucu açıldığını yazar. Aynı yazar,"Vefatının 45. Yılında Fahri Kutlu Efendi", ***İslâm Mecmuası***, S.144, Ağustos 1995, s.70'te de Islah-ı Medâris'in kuruluş yılını 1909 olarak kaydetmiştir.

109 VGMA, ***DN:581***, s.279, sıra no:280.

110 UYAR, "Bilginler", ***aynı yer***, S.118-119, s.45; KONYALI, ***Konya***, s.790; TUŞ, ***aynı eser***, s.155; ÖNDER, ***Maarif***, s.45. KÖİA, ***Merkez Emlâk Esas Defteri***, c.8, s.20'de Bekir Sami Paşa Medresesi'nin müştemilâtı 16 olarak gösterilmektedir. 14 oda, dershâne ve mescid ile birlikte verilen sayı önceki bilgileri tutmaktadır. AYTEKİN, "Valiler", ***aynı yer***, 12 Ağustos 1975, s.3'te Ebubekir Sami Paşa'nın 18 odalı bir medrese inşa ettiğini yazar.

111 İkişer satırdan oluşan, üç kıtalık manzum kitabe, halen ***MMA***, Envanter no:979'da sergilenmektedir. Manzume, Nâzım Midhat tarafından hazırlanmıştır.

112 Bekir Sami Paşa Medresesi Kitabesi tam metin halinde şöyledir: "**1.** Hidiv-i pâk-siret âsaf-ı memduh-haslet kim/ Kubâd-ı çarha etmiş süllem-i dergâh-ı isti'lâ/ Zemin-i ma'delette himmet-i vâlâsı necm-efşân/ Bina-yı hayırda mimar-ı re'yi hendese-pirâ. **2.** "Nukud-ı fikr-i masruf olmada ihya-yı hayrata/ Hususa itti bu zîbâ ibadethâneyi inşa/

a. Mescid

Vakfiye ve kitabede mescidin medrese ile birlikte yapıldığı anlaşılmaktadır. Vakfiyesine uygun olarak hitabet görevine yıllık 250 guruş vazife ile atanan ilk görevlisi, Hocazâde Seyyid Mehmed Efendi ibn Ali'dir. Atama tarihi ise 23 Muharrem 1363/11 Ocak 1847, yani açılıştan kısa bir süre sonradır. Seyyid Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine yerine, büyük oğlu Ali Efendi 10 Rebiülevvel 1300/19 Ocak 1883'te atanmıştır.[113]

Yer olarak mescid, daha sonra yapılan Sanayi Mektebi'nin "bahçe duvarı dibinde ufak" bir yapıdır.[114] Süleymaniye Medresesi'ne bitişik olan mescid[115], 1900'e gelindiğinde "harâb ve bakımsız kalmıştır." Yeni yapılan Sanayi Mektebi'nin ise bir mescidi yoktur. Valilikle, Bekir Sami Paşa (ki bu yıllardan sonra, Zeynelabidin Efendi Medresesi de denilmektedir) Medresesi anlaşır. Buna göre, mektebi 5 bin sarı lira (altın) sarf ederek yaptıran Valilik (Ferid Paşa); aradaki, aslı medreseye ait mescidi de tamir ettirecektir. Yalnız, mescidin giriş kapısı batı (medrese) tarafındadır. Sanayi Mektebi tarafından da bir kapı açılacak ve iki ayrı kapıdan iki farklı eğitim kurumunun talebeleri, mescide gelerek namazlarını kılacaklardır. Es'in yazdığına göre Zeynelabidin Efendi[116] yapılan teklifi memnuniyetle kabul eder. Tamire geçilir ve mescid, kısa sürede bitirilip ibadete açılır. Fakat aradan az bir zaman geçtikten sonra, "Talebe-i Ulûm" ile "Mektebliler" bozuşur. İki taraf kavgaya tutuşur. Olay, vilâyete aksetmiştir. Vali, Sanayi Mektebi'ni yaptıran Ferid Paşa'dır. Henüz, Sadrazam olup Konya'dan ayrılmamıştır. Kavgaya, fena halde kızıp sinirlenir. Derhal emir vererek mescidin, medrese tarafındaki kapısı arkasına kol demiri vurdurup talebe-i ulûmun girmesini men eder." Bu olaydan sonra mescid, tamamen Sanayi Mektebi'ne kalmıştır.[117]

Medresenin; mescid cezası ne kadar sürmüştür, bilmiyoruz. Fakat bu durumun çok devam etmemiş olması gerekmektedir.[118]

İbâdethâne-i dârü'l-füyûz-ı ilm-ü irfân kim/ Nukus-ı sakf-u sathı Nakşibendâne feyz bahşa. **3.** "Kanâdil-i ziyâsın ahz ider Şems-i hakikatten/ Ki oldu sâyesi hem sâye-i Hurşîd Mevlânâ/ Cemaat okusun Midhat bu zîbâ tam tarihim/ Zehi bu mescidi itti bina Bekir Sami Paşa." Kitabe metni, KONYALI, ***Konya***, s.789; ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.231'de yayınlanmıştır.

113 VGMA, ***DN:9/1***, Aded-i Umumî:2008.

114 ES, "Sanayi Mektebi", ***KM***, Dos. No:5747, s.1.

115 KONYALI, ***Konya***, s.789.

116 Halbuki bu sıra Zeynelabidin Efendi'nin babası, aynı zamanda tarikatın da şeyhi olan Mehmed Bahaeddin Efendi sağdır.

117 ES, "Sanayi Mektebi II", ***aynı yer***, Dos. No:5747, s.1.

118 Tahminen bu yasak, Ferid Paşa'nın sadrazam olarak Konya'dan ayrılışına kadar sürmüş olmalıdır. En fazla ise ancak II.Meşrutiyet'in devamına kadardır ki; bu uzun bir süredir.

Islah-ı Medâris, açıldığında medresenin mescidi vardır. Bu mescidin önünde Davudî, çok güzel sesi ile eski Tokat Mebusu ve Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Rüştü, ezan okumaktadır. Herkesi, "vecd ve istiğrâka gark" eden bu güzel sesin sahibini ise, medresenin müderrisi Rifat Efendi uyandırmaktadır. Zira Rifat Efendi'nin evinin bir kapısı, medreseye açılmaktadır. O da buradan medreseye girerek, Sabah Namazı'na talebeleri kaldırmakta, sonra ezan okunarak medrese mescidinde cemaatle namaz kılınmaktadır.[119]

Mescid, Millî Mücadele döneminde, "Bekir Sami Paşa Câmi-i Şerîfi" adı ile Vakıflar İdaresi'nin görevli atadığı bir ibadethânedir. 23 Teşrinisani 1337/1923 tarihinde buraya, hatibi Hacı Ali Efendi'ye vekil olarak Zıvarıklı Abdurrahman oğlu Hasan Efendi atanmıştır.[120]

1923'te maaşlı görevli tayin edilen mescid, medresenin bir kısmı ile birlikte 1924 yılında "Konya Belediyesi'nce kamulaştırılarak yıkılmıştır."[121] Arsa haline getirilen alanı ise "bahçe halinde Sanatlar Okulu'na (Mekteb-i Sanayi) ilâve edilmiştir.[122]

1909'dan sonra medresenin tamamiyle yenilendiğini görüyoruz. Artık "Paşa Dairesi" bundan böyle "Islah-ı Medâris-i İslâmiye"dir. Bekir Sami Paşa Medresesi'nin eski odaları yıktırılarak yerine iki katlı yeni modern medrese binası yaptırılır. Bu yeni medresenin "Kütüphânesi, Konferans Salonları, Kimyahânesî, Fizik Labaratuarı, Teodolit aletleri, Musanna (süslü-san'at eseri) küreleri vardır."[123]

Bu yeni yapılan medresenin 1926'ya kadar gelip Tapu Senedi'nde tesbit edilen müştemilâtı şöyledir: "Fevkanî (üst kat) iki dershâne, bir sofa, beş oda ve izbeleri, ayrıca iki oda, bahçede fevkanî bir oda tahtında (altında) beş oda ve çeşme ve bahçe."[124] Medresenin kapladığı alan ise 1608 arşındır. Önceki alanı 2800 zira'[125] olan medresenin yarıya yakınının, alan olarak yıkılıp daraltıldığı anlaşılmaktadır.

---

119 İbrahim Hakkı KONYALI, "Konya'da İslâm Üniversitesi-Islah-ı Medâris-i İslâmiye", ***Yeni Asya***, 2 Ekim 1971. (Dizi yazı, Kısaltma: "Islah".)

120 VBA, ***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, s.30.

121 ÖNDER, ***Mevlânâ Şehri***, s.23. Burada yıkılan medresenin tamamı olmamalıdır. Ancak mescidle medresenin bir kısmı yıkılmış olmalıdır. Zira 1926'da çıkarılan tapu senedinde mescid hariç medresenin kalan müştemilâtı sayılmıştır.

122 KONYALI, ***Konya***, s.789.

123 KONYALI, "Islah", ***aynı yer***, 30 Eylül 1971.

124 VBA, ***K:16, Z:140***, 384274 no.lu Tapu Senedi.

125 Bk.VBA, ***aynı yer***. **Arşın:** Yedi kabza yani 28 parmak miktarı uzunluk.**Zira'**: Dirsekten parmak ucuna kadar olan bir uzunluk. 75-90 cm arasında değişir.(

b. Kütüphâne

Islah-ı Medâris-i İslâmiye, kütüphânesi ile birlikte kurulmuştur. Aslında bu kütüphâne, kurucu üç kardeş müderrisin şahıslarına ait kitaplarından oluşmaktadır. Zeynelabidin, Rıfat ve Ziya kardeşler; babalarından devraldıklarını yeni yayınlarla zenginleştirerek büyük bir kütüphâne kurmuşlardır. Elbette kütüphâneden talebe de faydalanmaktadır.[126] Kurucular, kitapsız-kütüphânesiz ilmin ve eğitim kurumunun olmayacağının bilincinde olarak özverili davranmışlardır.

Fakat, "medresenin (Islah-ı Medâris) kökünden kazınması sırasında, zengin kütüphânesi de yağmalanmıştır." Yağmalananlar içinde, "Hey'et ilmine, kozmografyaya ayrılan eserleri arasında Ali Kuşçu'nun yaparak Fatih'e sunduğu kitabeli muhteşem madenî Gök Küresi de vardır."[127] "Kütüphâneden arta kalan, ilgi duyulmayan kitaplardan bir kısmı, varislere her nasılsa intikal etmiş, onlar da 1962'lerde Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne bağışlamışlardır." Arasında "Ziya Efendi'nin bir kaç eseri" de bulunan[128] kitaplar, halen Yusuf Ağa Kütüphânesi'ndedir. "Zeynelabidin, Rifat ve Ziya Efendiler adına varisleri tarafından vakfedilen" kitaplardan Yusuf Ağa'da 1215 kitap bulunmaktadır.[129]

Islah-ı Medâris Kütüphânesi'nin kalıntılarından anlaşıldığına göre, kitaplar sadece dini muhtevalı değildir. Fıkıh, Kelâm, Felsefeden Müzik,

---

126 KONYALI,"Islah", *aynı yer*, 30 Eylül 1971.

127 KONYALI, "Konya İslâm Üniversitesi", *Yeni Asya*, 9 Nisan 1973'te Ali Kuşçu'nun sanat eseri "muhteşem Gök Küre"nin akıbeti ile ilgili şu bilgiyi verir: "Kütüphâne yağması sırasında bunu ele geçiren haydut, İstanbul'da satlığa çıkarmıştı. Bu küreyi Kapalı Çarşı'da tarihî eserler müteassısı ve Eski Eserler Ansiklopedisi sahibi Konyalı Nureddin Rüştü DÜNGÜL satın almıştı. Benim *Son Posta Gazetesi*'ndeki neşriyatım üzerine bu eşsiz bakır eser, sonra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İstanbul Rasathânesi için satın alınmıştı."

128 KONYALI, *aynı yer*.

129 Yusuf Ağa Kütüphânesi, ***72/3 No.lu 6.Demirbaş Kayıt Defteri***, Dem.No:9204/1 ile 9445/9 arasında 406 adet kitap 12 Şubat 1962'de "Vereseleri" tarafından kütüphâneye intikal ettirilmiştir. Aynı kütüphâne, ***72/5 No.lu 7.Demirbaş Kayıt Defteri***, Dem.No:9461 ile 9961 arasında 773 adet kitap ile, ***aynı defter***, 10211 ile 10230/2 arasındaki 36 adet kitap varisleri tarafından getirilip verilmiştir. Ayrıca 1976'da Zeynelabidin ve Ziya Efendi varisleri tarafından intikal ettirilip Dem.No:106911'e kaydedilen bir eser daha bulunmaktadır. (Bk.***Yusuf Ağa Kütüphânesi Kataloğu I***, s.31-32.) Mirasçı olarak Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne kitapları götüren; annesi tarafından Zeynelabidin, baba tarafından da Rifat Efendi'nin torunu olan **Abidin ERENMEMİŞ'tir.** 17.5.1994 ve sonraki görüşmelerimizde anlattığına göre; kitaplar ninesinin evinde perişandır. Bunlar Islah-ı Medâris'ten kalma ve vakıftırlar. Vakıf olduğu için satmayı düşünememiştir, okuyamayacaktır da. Onun için üç yaylı arabasına atarak Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne götürüp teslim eder. Kütüphâne Müdürü Celâlettin KİŞMİR, kendisine teşekkür mektubu yazar.Fakat kitapların tamamı teslim edilmemiştir. Geri kalanlardan, üstelik **yazma** ve basma 500 kadarını Türkiye Gazetesi'ne verir. Aslında uygunu yine Yusuf Ağa Kütüphânesi'dir. Fakat Yusuf Ağa'nın bağlı bulunduğu Bölge Yazma Eserler Kütüphânesi Müdürü sahip çıkmadığı için, tepki olarak oraya vermiştir. Ayrıca ata mirasından "en kıymetli halıyı" da Koyunoğlu Müzesi'ne intikal ettirmiştir.

Beden Eğitimi ve Sosyolojiye, Edebiyattan-Botanike varıncaya kadar çok değişik, farklı alanlarda yazılmış kitaplar bulunmaktadır.[130] Bu da, Islah-ı Medâris'i kuranların, artık hiç de "klasik medreseli" kalıbı içinde incelenemeyecek çapta şahsiyetler olduklarının işaretidir. Elbette, kütüphâneye giren medreseli talebe de, ilgi ve merakını giderecek eserleri bulup-okuma şansına sahip olmaktadır.

c. Konferans Salonu

Islah-ı Medâris'in bir de Konferans Salonu vardır. Mimarî özelliklerinden bahsedilmeyen bu konferans salonunda önemli şahsiyetlere konuşmalar yaptırılarak, talebenin dinlemesi sağlanmaktadır. Bir imtihan dönemi Konya'da bulunan devrin tanınmış ulemâsından Mustafa Sabri Efendi, medresenin bahsedilen salonunda konferans verir. Bu arada, "İslâm'ın istediği çapta adam yetiştirecek olan Islah'ı çok beğendiğini, gelecek sene oğlunu da buraya getireceğini söyler. Öğrencileri okumaya, İslâm esaslarına uygun bir şekilde" yaşamaya teşvik eder.[131] Mustafa Sabri Efendi, ertesi yıl, ileride sözedileceği üzere gerçekten oğlunu getirerek Islah-ı Medâris'e öğrenci kaydettirmiştir. Islah-ı Medâris'in Konferans Salonu'nda konuşan tanınmış bilge zatlardan birisi de Hacı Veyis Efendi'dir.[132] İleride bahsedilecek olan "Islah-ı Medâris Talebesi'nin Nutku" bu konuda basına da yansıyacak şekilde önemli mesafeler katedildiğini göstermektedir. Zaten nizamnâmede de ciddi teşvikler bulunmaktadır.

d. Labaratuar

Medresede, Astronomi dersleri ve bu derslerin araçları bulunmaktadır. Kimyahânesi ve Fizik Labaratuarının bulunduğu daha önce

---

130 Yusuf Ağa Kütüphânesi'nde "Şeyhzâdeler'in (Zeynelabidin-Rifat-Ziya Efendiler) bağışı" olarak kayıtlı bulunan kitaplardan bazılarının adları ve demirbaş numaraları şöyledir: İbrahim Hakkı, ***Medhal-i Hukuk-ı Beyne'l-Düvel***, İstanbul 1303, Dem.No:9597/2; Gazali Nergisi, ***İksir-i Devlet***, İstanbul 1282,Dem.No:9604; Ali b.Ömer Suyutî (Konya ulemâsından), **Mizanü'l-Mantık**, Mısır 1327,Dem.No:9606; Hadimî Ebu Said, ***Eyyühe'l-Veled Şerhi***, Dem.No:9609/1; Atıf Paşa, ***Yemen Tarihi***, c.I-II, Dem.No:9620/1-2; ***Hülasa-i Cebir***, Dem.No:9623; Mahmud Esad (Seydişehirli), ***Şeriat-ı İslâmiye ve Mıster Karlayıl***, Dem.No:9627; Ziya Paşa, ***Terci-i Bend ve Terkib-i Bend***, Dem No:9628; Ahmed Saib, ***Şark Meselesi***, Dem.No:9532; Yusuf Ziya, ***18.Asırda Mesele-yi Şarkıye ve Kaynarca Muahedesi***, Dem.No:9533; Turner Jorj-Haydar Rifat, ***Sosyalizm***, Dem.No:9534; Mustafa Suphi, ***İlm-i İçtimai Nedir***, Dem.No:9537; ***Farsiyece Konuşalım***, Dem.No:9542; ***Nebatat***, Dem.No:9583/2; İbn Rüşd, ***Faslü'l-Makal fi-ma Beynü'l-Hikme ve'l-Şeriat min el İttisal***, Dem.No:9586; **Tarih-i Yunanistan-ı Kadîm**, Dem.No:9593; ***İlm-i Hey'et***, Dem.No:9887/1; ***Risale-i Hendese***, Dem.No:9887/2; ***Risale-i Fenn-i Musiki***, Dem.No:9887/12, vd.

131 KONYALI, "Islah", ***aynı yer***, 2 Ekim 1971. KONYALI, aynı yazı dizisinin 30 Eylül 1971 tarihli nüshasında "Konferans Salonları"nın bulunduğunu yazmıştır. Fakat birden fazla Konferans Salonunun varlığı pek mümkün gözükmemektedir. Yalnız büyükçe 2 dershânesi, bir mescidi vardır. Dershânelerin; toplantı, konferans salonu olarak kullanılması mümkündür.

132 Mustafa ÖZDAMAR, ***Hacı Veyiszâde***, İstanbul 1993, s.35.

belirtilmişti. Ayrıca talebeye, yıldızlar ve burçlar; Alâeddin Tepesi'nden ve bazan minare şerefelerinden gösterilip öğretilmektedir. Bu dersin hocası ise Şeyhzâde Ziya Efendi'dir.[133]

e. Müderris Evi

Medresenin, Bekir Sami Paşa Vakfından müderrise şart kılınmış bir de müderris evi vardır Bekir Sami Paşa Medresesi müderrisinin kalacağı evin (lojman) arsa krokisi ve Tapu Senedi, Vakıflar Bölge Arşivi'nde bulunmaktadır.

Tapu Senedi'ne göre, Şems Mahallesi-Taksim Sokağı'ndaki evin sınırları şöyledir: sağ tarafında Ekmekçi Edhem Usta evi, sol tarafında Topçuzâde İsmail Efendi mirasçılarının evi, arkası(güney) Bekir Sami Paşa Medresesi ve cephesinde (kuzey) Taksim Sokağı bulunmaktadır. Medrese ve müderris evlerinin krokileri karşılaştırılınca evin, medese kuzey tarafı ile sırt sırta olduğu anlaşılmaktadır.

Müderris Evi'nin eski alanı, 1220 zira'dır. 1926'daki alanı ise 933 arşın olmuştur.

Ev, iki katlıdır. Üst katta iki oda bir sofa; alt katta da iki oda, sahanlık, mutfak, kuyu, havuz, çeşme, odunluk-kömürlük, helâ ve bahçe bulunmaktadır.[134]

Müderris Evi'nde 1920 Ekim'ine kadar oturan müderris, Rifat Efendi'dir.[135] Daha önce üzerinde durulduğu gibi Rifat Efendi, bu evde otururken, Islah-ı Medâris'in açık olduğu sıralar, öğrencilerini medreseye gelerek Sabah Namazına kaldırmıştır. Zira müderris evinden medreseye geçişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır.

Rifat Efendi'den önce müderris evinde, Zeynelabidin, babaları Mehmed Bahaeddin ve ilk müderris Hacı Himmet Efendi'nin sondan başa doğru oturduklarını belirtmeye gerek yoktur.

f. Şadırvan ve Bahçesi

Islah-ı Medâris'i ilgi çekici hale getiren bir unsur da, bahçesinde bulunan şadırvanıdır. İçi su dolu, çevresine musluklar takılmış, abdest almak için faydalanılan şadırvan; som ak mermerden yapılmıştır. Aslında ise; Roma devrinden kalma, kıymetli bir sanat eseri olan lahittir. Kapağının

---

[133] KONYALI,"Islah", ***aynı yer***, 30 Eylül 1971.

[134] VBA, ***K:16, Z:140***. Tapu Senedi No:384266'dır. Ekindeki krokisi ise 29 Nisan 1341/1925'te çizilmiştir. Ada:259,Pafta:28 no.ludur. Tapu Senedi'nde oda sayısı ve müştemilâtı verilen Müderris Evi için 23.10.1336 tarihli 2. Celse konuşmasında Konya Millevekili Hadimli Mehmed Vehbi Efendi, "9 odalı bir ev" demektedir. (Bk.***TBMM Gizli Celse Zabıtları***, c.I,s.202.) Kendisi, Rifat Efendi'yi "teminat vererek" bu evden gece idama götürmüştür. (***TBMM GCZ***, aynı yer.)

[135] Mehmed Vehbi Efendi'nin Meclis konuşması.(bk.***TBMM GCZ***, aynı yer.)

üstünde, tül altında tasvir edilen karı-koca kabartması bulunmaktadır. Ama zamanla bu yok olmuştur. Yapılışı itibariyle oyma bir lahittir. Eski eser uzmanlarının "pek muteber ve makbul" saydıkları lahit, yıllarca medrese bahçesinde dururken; hem bir işe yaramış hem de kullanılarak korunmuştur. Bu lahitle ilgilenenlerden birisi de Konya'daki Alman Konsolosu'dur. Lahidin kendilerine verilmesi karşılığında medreseyi yeniden yaptıracaklarını söyler.[136] Fakat Almanlara verilmeyen bu "sanat pırlantası, medrese yıkılırken paramparça edilir."

Konyalı'nın tanımlaması ile, ne yazık ki; lahid-şadırvan da "medrese gibi siyasî ihtirasa kurban" gider. "Siyasî ihtiras külüngü", medrese ile birlikte lahdi de parçalar.[137]

Burada üzerinde durulması gereken, bir Roma devri lahdinin medrese bahçesinde barındırılmış olmasıdır. Medreseyi yönetenler, Almanların cazip tekliflerine rağmen lahdi medrese bahçesinde tutup korumuşlardır. Bu anlayış; Selçuklu eserlerinde(câmi de dahil) antik çağ ve sonraki medeniyetlerin ürünü kalıntıların mimarî malzeme olarak kullanılmasını hatırlatmaktadır.[138] Islah-ı Medâris, bu yönüyle tarihi hoşgörü çizgisini devam ettirmiş ama iç boğuşmanın batağında kaybolmaktan kendisini kurtaramamıştır.

Medresenin, Hürriyet ve İtilâf ile İttihat ve Terakki partilerinin bir birleri ile mücadele ederken "bir siyasî ihtirasa kurban gitmesi"[139] söz konusudur. Fakat 1917'de kapatılır kapatılmaz binası yıkılmış değildir. Tapu Senedi'nden öğrendiğimize göre bir ara 'Dârü'l-Eytam Mektebi" olarak kullanılmıştır.[140] Kurtuluş Savaşı yıllarında Konya Dârü'l-Eytamı (öksüz yurdu) olarak değerlendirilmeye devam edilmiştir.[141]

Bilindiği gibi Dârü'l-Eytamlar'ın kuruluşu I.Dünya Savaşı sırasındadır. Şehit yetimlerine sahip çıkmak, onları eğitip, meslek kazandırmak maksadıyla kurulmuşlardır. Bu durumda tahminen Islah-ı Medâris'in Dârü'l-Eytam Mektebi olması, 1917'den itibarendir. Medrese binasının yıkılıp arsa haline getirilmesi ve ardından bir kısmının satılması daha sonradır. 13

136 KONYALI, *Konya*, s.789.

137 KONYALI, "Islah", *aynı yer*, 9 Nisan 1973. KONYALI, lahidin parçalanmasına hayıflanır; "Konya müzesi'nin pırlanta değerinde bir eseri" olması gerektiğini vurgular. Konya Tarihi'ni yazarken tekrar aradığı lahdin parçasını bile bulamaz. "Medrese kökünden kazınırken bu mazî-bergüzârı da yok olup gitmiştir."

138 Eşrefoğlu Câmii temelinde (Beyşehir) üzerinde kabartmaları da bulunan bir lahit halen durmaktadır. Zazadin Hanı'nda birçok üzerinde haç şekli bulunan taş, haçı kazınmadan duvarlarda korunmuştur.

139 KONYALI, "Konya İslâm Üniversitesi", *aynı yer*, 9 Nisan 1973.

140 VBA, ***K:16, Z:140*** . Bekir Sami Paşa Medresesi Tapu Senedi'ne ekli kroki.

141 ES, "Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 23 Şubat 1976, s.3.

Teşrinisani 1340/1924 tarihinde Vilâyet İdare Meclisi'nin kararıyla yıkım gerçekleştirilmişitir.[142] Fakat bu yıkım daha önce üzerinde durulduğu gibi tamamını kapsamamış olmalıdır. Zira 1926'da binanın bölümleri Tapu Senedi'ne yazılmıştır. Artık medrese, Özel İdare'nin mülküdür.[143] Özel İdare Avukatı Ahmet Cevdet Bey eliyle, medreseye ait Ferhuniye Mahallesi'ndeki 622 m^2 lik o gün için biçilen 2.000 lira değerindeki yeri ile İstasyon Caddesi'nde bahçeler mevkiindeki 9 ve 26 no.lu parselleri satışa arzedilir. 5 Mart 1931 tarihinde bu işlem de bitirilir.[144] Bu arada, geri kalan medrese binasının yıktırılarak Mekteb-i Sanayi bahçesine katılması 1927 yılında gerçekleştirilmiştir. Daha sonra medresenin arsa haline getirilen yerine Merkez Bankası Konya Şubesi inşa edilmiştir.[145] Bu yıllar medresenin adı, aynı yerde belirtildiğine göre "Abidin Efendi Medresesi" olarak bilinmektedir.

4. Konya Basını ve Islah-ı Medâris'in Yayın Faaliyeti

Burada yeri gelmişken, Islah'tan önce kısaca Konya basını üzerinde de durulmalıdır.

1908 öncesinde Konya basını bir hayli fakirdir. Gazete ve mecmualarda çoğalma 1908'den sonra süratle artacak, basın-fikir hayatında hızlı bir hareketlenme görülecektir.

1901'de Konya'da, **Konya** adıyla tek bir resmî gazete vardır. Türkçe yayın yapmaktadır. Tek matbaa da Hükümet Konağı'nda "Litoğrafya" tipindeki resmî matbaadır. Bu teknikle henüz resim basılamamaktadır.[146]

1908'den sonra ise **Anadolu** (1908), **Hakem** (1909), **Maşrık-ı İrfan** (1909), **Çiftçi Gazetesi** (1909), **Şems** (1909), **Babalık** (1910), **Meram**

---

142 KÖİA, ***Vukûat Defteri***, c.6, Aded-i Umumî:1343-1349. SURAL, ***aynı yer***, 6 Aralık 1975, s.3"te "1924 yılında Belediyece istimlâk edilip yıktırılmıştır," demektedir. ÖNDER, ***Marif***,s.47'de Medresenin, "son yıllarda açılan ana caddenin güzergâhına isabet ettiğinden yıkıldığını" yazmaktadır. Bu bilgi, diğer kaynakların verilerine uygun düşmemektedir.

143 1341 tarihli Muvazene-i Umumiye Kanunu mucibince. Bkt.KÖİA, **Vukûat Defteri**, c.10, s.6.

144 KÖİA, ***Vukûat Defteri***, c.10, s.6. 2.000 lira 1931 yılının değerleriyle 195.8 Türk Altını, 943.4 ABD Doları, 206.6 İngiliz Sterlini etmektedir. Bk.SEMİZ, ***aynı eser***, s.39.

145 ES, "Paşa Dairesi Medresesi","Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 23 Şubat 1976, s.3; KONYALI, ***Akşehir***, s.790. UZ, ***aynı eser***, c.I, s.103"teki "1" no.lu dipnotta, Ebubekir Sami Paşa Medresesi'nin "İstiklâl Savaşı sırasında yıktırılarak Eski Sanat Okulu bahçesine" dahil edildiğini yazar. Sanat Okulu bahçesine ilâve, diğer kaynaklarda da doğrulanmaktadır. Fakat yıktırılma zamanı ile ilgili gelişmeler, yukarıda metin içinde verilmiştir. VBA, ***K:16, Z:140***'daki Tapu Senedi arkasında medresenin 5.3.1931 tarihinde Edhem Yergü (?) oğlu Celâl'e satışının yapıldığını bildiren bir not vardır. Bu durumda başlangıçta satışı yapılan medrese yerinin sonradan Mekteb-i Sanayi bahçesine dahil edildiğini çıkartabiliriz.

146 ***SNMU 1319 H.***, s.872, 870-871. **Konya Gazetesi**, 1869'dan itibaren 62 yıl yayınlanmış ve 1932'de İçişleri Bakanlığı'nın emriyle kapatılmıştır. Bk.ÖNDER, ***Matbuat***, s.10-11.

(1910), **Osmanlı** (1911), **Öğüd** (1919), **Telgraf Haberleri** (1918), **İntibah** (1919), **İbret** (1919), **Halk** (1922) adlı gazetelerle **Bârika** (1909), **Ufk-u Ati** (1911), **Şahab** (1911), **Rehber** (1913), **Ocak** (1917), **Öksüz Yurtları** (1917), **Hak Yolu** (1919) adlı dergiler çıkarılır.[147] Çoğu kısa süreli olan gazete ve dergilerdeki çeşnî, fikir ve sosyal hayattaki hareketlilikle ilgilidir. Her fikrî yöneliş, kendi sesi olacak süreli yayını çıkarmaya çalışmıştır.

Islah-ı Medâris-i İslâmiye'yi medreseler içinde benzersiz kılan bir yönü de medreseye ait matbaasının ve yayın organlarının bulunmasıdır. 1908'den sonra ilk fırsatta matbaası kurulmuştur. II.Meşrutiyet'in ilânından sonra Konya'da çıkan üçüncü sivil gazete Islah-ı Medâris'e ait olan **Maşrık-ı İrfan**'dır. 1 Ocak 1909 tarihinden itibaren haftada iki defa ve dört sayfa çıkarılmıştır. Sahibi, Mazlumzâde Osman, Sorumlu Müdürü Mehmed Burhâneddin olan gazete, 1910'da kapanmıştır.[148] Maşrık-ı İrfan, Şerafeddin Câmii'nin karşısındaki Muallimhâne'nin (Ali Efendi-şimdiki Çocuk Kütüphânesi) sağındaki matbaada basılmaktadır.[149]

Medresenin, gazete ve matbaa ile ne ilişkisi vardır?

Bu soruya cevap, ancak Islah-ı Medâris'in ideal yapısı ve kuruluş gayesi ortaya konularak verilebilir. Kuruluş gayesi, nizamnâmesi üstünde durulurken incelenecek olan medrese, ideal olarak; "bir İslâm inkılâbı yapmayı" benimsemişti. Onun için de "ne lâzımsa bunları talebeye öğretmeyi" hedeflemişti.[150] "İslâmî esaslara dayanan neşriyat" yapılacaktı. Bu, devrin gereği idi. Basın önemli bir vasıtaydı. İhmal edilemezdi. O amaçla "medrese; bir gazetecilik enstitüsü gibi" çalışıyor, "talebeye, gazete ve mecmualarda ilmî yazılar yazmaları" öğretiliyordu. Zaten Konyalı da ilk yazısını böylesine bir teşvik sonucu Maşrık-ı İrfan Gazetesi'nde neşretmiştir.[151]

---

147 ÖNDER,*Matbuat*, s.10-50.

148 ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.451. Konya'da çıkartılan bu gazetenin kolleksiyonu 1957'de Yusuf Ağa Kütüphânesi'nden alınarak maalesef İstanbul'a (Bayezit Kütüphânesi) gönderilmiştir. (Mazlumzâde Osman için bk.Zeynelabidin-Delibaş Olayı.)

149 İbrahim Hakkı KONYALI, "Benim (İ.Hakkı KONYALI) Hal Tercümem", *Konyalı Arşivi*, No:3049, s.4

150 KONYALI,"Konya İslâm Üniversitesi", *aynı yer*, 8 Nisan 1973.

151 KONYALI, "Islah", *aynı yer*, 30 Eylül 1971.KONYALI'nın yayımlanan ilk yazısı, Kus ibni Sâide'nin Ukaz Panayırı'nda jüri huzurundaki hitabesidir. Dinleyicileri arasında küçük olduğu için amcasının ayağına basarak boyunu yükseltmeğe çalışan Hz.Muhammed (sav) de vardır. Nutuk, Kâbe'ye asılanların 7.si ve sonuncusu olma özelliğine de sahiptir. Arapçadan dilimize çevrilmiştir.(Bk.KONYALI, "Benim", *aynı yer*, s.4.) Buradan, Arapça, edebî seviyesi yüksek bir hitabeyi, Islah-ı Medâris talebelerinin tercüme edebilecek kadar dil öğrendiklerini de anlıyoruz. Yazmaya teşvik öyle sonuçlar vermiştir ki; KONYALI'nın ölümüne yakın açıkladığına göre, "basılmış, tefrika edilmiş ve basılmaya hazır" eser sayısı 101'dir.(Bk.KONYALI, *aynı yer*, s.13.)

Islah-ı medâris'in öncülük ettiği yayın organları; kendisi kapatıldıktan sonra bile neşredilmeye devam etmiştir. Yalnız 1911-19 arasında gazete-mecmua yayını yönünden boşluk bulunmaktadır. Medrese binasında 20 Temmuz 1919'dan itibaren **Hak Yolu** adında bir mecmua çıkarılır. İmtiyaz Sahibi, medresenin ilk talebelerinden daha sonra hocalık da yapan İbrahim Hakkı (Konyalı)dır. Mesul Müdürü ise Karahüyüklüzâde Ahmed Naci'dir. Yazı kadrosu içinde, Zeynelabidin'in yanında M.Nedim, Naci Fikret (Baştak), Midhat Vehbi gibi isimlerin yer aldığı dergi, aynı yıl yani 1919'da kapanır.[152]

Islah-ı Medâris, artık etkili bir ekoldür. Fikrî seviyeyi üste çekmekte, sonraki hayatlarına göre -yukarıdaki gibi- birbirinden çok farklı insanları yanyana getirmektedir. Nitekim, **Hak Yolu** kapanır ama **İntibah Gazetesi** yayın hayatına atılır. 25 Şubat 1335/1919'da[153] çıkıp, 1336/1920'de kapanan gazete, önceleri haftada bir, sonra günlük çıkmaya başlamıştır. Sahib-i İmtiyazı: Ali Rıza Efendi (Kudsî Efendizâde), Müdir-i Mesulü: Hadimizâde Mehmed Emin, Başyazarı: Ziya Efendi'dir. İlk sayısı, Babalık Matbaası'nda basılan gazetenin; sonraki sayıları kendi matbaasında basılır. Matbaa adı: Islah-ı Medâris Matbaası'dır. İdarehânesi ise "Paşa Dairesi'nde Daire-i Mahsûsasıdır."[154] Halbuki bu yıllar Islah-ı medâris, medrese olarak yaşamamaktadır. 1917'de kapatılmıştır. Ama görüldüğü gibi iki müderrisi başta olmak üzere, medrese eğitiminde el attıkları dirilişi, fikri sahada "uyanışa" çevirebilmenin çabası içindedirler. Artık, şöhretli bilgin Ziya Efendi'nin ders okutma yeri, dershâne değil gazete köşesidir. İlk sayısının "İntibah" başlıklı başyazısında söylediği gibi, gazete çıkarmayı, "vatanî vazîfe olarak" düşünmüşlerdir. Mantık silsilesi ve kurgu olarak gayet seviyeli olan bu makalede gazete çıkarmanın gerekçesi de izah edilmiştir. Buna göre, insanın hukukunu müdafaa için kullanacağı aleti, "aklı ve dili"dir. Bunlarla hakkını alamazsa, fiilen kuvvet kullanmaya mecbur kalır. Hakkı korumak için dil ve dilin yüksek sesi "bülend âvâzı" olan kalemle çalışmak gerekir. Zaten "gazetesi olmayan herhangi bir kavim dilsiz" demektir. Dili olmayan "söz söylemeye muktedir olmayan bir cemiyet, nasıl olur da ihtiyacını temin,

---

152 İbrahim Hakkı KONYALI, "Hatıralar-Kaçırılan Evraklar-Tarihî Gerçekler-Konya'daki Alman ve Rus Konsolosları Tarihî Eser Kaçırırlardı",*Yeni Nesil*, 8 Ağustos 1981; ÖNDER, ***Matbuat***, s.50.

153 ***İntibah Gazetesi***, 25 Şubat 1335/1919, Konya, S.1.

154 "İ'tizâr", ***İntibah Gazetesi***, 8 Mart 1335 Konya, S.2,s.4. Yalnız matbaa telaşesi sırasında gazete normal zamanında değil, üç gün sonra çıkmıştır. Bu gecikmeden dolayı özür dilenmektedir. Gazetenin ilk 4 sayısı ***Konyalı Arşivi***'ndedir. Maalesef, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphânesi-Ankara'daki nüshalarına defalarca müracaatımıza rağmen ulaşmak mümkün olmamıştır. Bir kütüphânenin, yıllarca okuyucuya kapalı tutulmasının sebepleri de anlaşılabilmiş değildir.

hukukunu müdafaa edebilir." En insaflı ve iyiliksever bir gücün karşısında olunsa bile haklarından fayalanamaz. Üstelik, işlerini sözle bitirmek mümkünken, dilsizlik yüzünden silâha sarılır. Ayrıca idare eden azınlığın, idare edilen çoğunluğun fikir ve kanaatleri zıttına, bilerek veya bilmeden hareketi, kurtuluş yolunu kapatmaktadır. Bu yol, efkâr-ı umumiyenin sesini duyurarak açılacaktır. Üstelik ülkemizde sanıldığı gibi "efkâr-ı umûmiye yok değildir." Tam tersine, pek kavi ve inatçı surette vardır. Ancak, "mevcudiyetini izhâr edecek vasıtadan mahrumdur. O da bugün medenî ihtiyaçların en mühimlerinden biri olan gazetedir." Artık bundan sonra toplumun, fikir ve hislerine "riayet bu milletin mukadderatıyla meşgul bulunan zevâta" düşmektedir.

Fakat **İntibah** Gazetesi, gördüğümüz nüshalarından anlaşılabileceği kadarıyla, tabir yerinde ise politize olmuştur.[155] Bu duruma, İttihat-Terakki açısından "ekilen, biçilir" denilebilir. İntibah, Hürriyet-İtilâf'ı tutmakla; binbir emek, arzu ve beklenti ile kurulan özel medreselerini kapatan İttihat'tan hıncını çıkarmaktadır. Ama bu günler de uzun sürmez. Delibaş olayı üzerine, Konya'da ocağı ilk söndürülen İntibah Gazetesi ile birlikte "Şıhzâdeler" olur. Artık bir "İslâm inkılâbı yapmayı" tasarlayan Islah-ı Medâris'in; önce medresesi, ardından gazete ve matbaası, sonra hepsinden de önemlisi kurucu müderrisleri sırayla hayattan el etek çekerler.

5. Vakfiyesi

Islah-ı Medâris-i İslâmiye Medresesi'nin, Paşa Dairesi'ne ait olmak üzere bilinen bir vakfiyesi vardır. Bu vakfiye, 29 Şaban 1262/22 Ağustos 1846 tarihli kısa nukudî (para) vakfı ile ilgilidir.

Ebubekir Sami Paşa tarafından vakfedilen "vakıf para", 20 bin guruştur. Bu para, "onu, onbirbuçuk" guruştan çalıştırılıp (istirbah) geliri vakfiye şartlarına göre harcanacaktır. Vakfiye şartları şöyledir: Gelirden yıllık 700 guruş, zaviyenin[156] Nakşibendi-Halidiye Postnişini Hacı Mehmed Himmet Efendi ve ardından gelen haleflerine mahsus olmak üzere yemek

---

155 "Kabine", ***İntibah***, 19 Mart 1335,S.4, s.1'de Hürriyet ve İtilâf Partisi Kabinesinin kurulması ile ilgili başyazıda şu ifadelere yer verilmiştir: "O hizb-i meş'ûmun gaddar eliyle sönen hanümânın, tozu dumanı veya nâhak yere dökülen ciğer-pâre babayiğitlerin kanı.. İttihat-Terakki yağmagirânı ile miskîn bendegânının" bu gelişme karşısında dertlenip, yüreklerinin parçalanacağı yazılır. Son cümle ise, Kabinenin önündeki "çalı ve dikenlerin çapalanması" ile ilgilidir. Ayrıca ***İntibah***'ın 8 Mart 1335 tarihli 2.sayısında, Hürriyet ve İtilâf Partisi şubelerinin açılışı ile ilgili haberler bulunmaktadır.

156 Medrese ilk önce bir Nakşibendi Tarikâtı Zaviyesi olarak kurulmuştur. Sonra Nakşibendi tarikâtına mensup şeyh-müderrislerin yönetiminde olmakla birlikte medrese olarak faaliyetini sürdürmüştür. Bu medrese, Nakşi-Halidi hankah veya zâviyesi olarak kurulup medreseye dönüşen 2. medresedir. Diğeri daha önce üzerinde durulan Şirvani Medresesi'dir.

parası (taâmiye) verilecektir. Ardından zâviye (medrese) içinde yaptırılan câmi hatibi için yıllık 250 guruş verilecektir. Yalnız câmi hatibini zâviye postnişini seçecektir. İmama ve müezzine yıllık 250'şer guruş verilecektir. Hizmetçi (ferrâş, temizlikçi) ve kayyumun (câmi hademe-görevlisi) yıllık ücreti 50'şer guruştur. Bu arada aydınlatma işinin yapılabilmesi için mum ve yağ masrafı olarak 500 guruş sarfedilecektir. Geri kalan gelirden, binanın tamirine de harcanacaktır.[157]

Paşa Dairesi'nin veya devamı olan Islah-ı Medâris'in gelir kaynağı sadece bu para vakfı değildir. Ayrıca Vakıflar Arşivi'nde "Sened-i Hâkânî"si bulunan 8 dükkânı bulunmaktadır. Dükkânların geliri medrese ve mescidinin tamirine, tamirden fazlası ise müderrisine şart kılınmıştır. Senette belirtildiğine göre dükkanların hepsi Bekir Sami Paşa'nın vakfı ve Cemaziyelevvel 1262/Nisan 1846 tarihinden kalmadır.[158]

Dükkânların 1924 yılında mütevellîsi Abidin (Zeynelabidin) Efendi'dir.[159] Abidin Efendi'nin mütevellîliği 1924'le sınırlı olmamalıdır. Babasının yerine şeyh ve müderris olduğu 1906 yılından itibaren devam etmesi uygundur. Zaten bu tarihten sonra Yüzelliliklere dahil edildiği için Türkiye'de bulunması mümkün olmayacaktır.

Medresenin 1914'teki geliri 1.000 guruştur.[160] Fakat bu miktarın kaynağı belirtilmemiştir.

6. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

a. Bekir Sami Paşa Medresesi Dönemi

Medrese, daha önce değinildiği gibi bir Nakşibendi-Halidiye Kolu zaviyesi olarak kurulmuştur. İlk şeyh ve müderrisi de vakfiyede belirtilen Hacı Himmet Efendi'dir. Böylece medrese tarihinde, tekke ve medresenin aynı ocakta buluştuğu belki de ilk örneklerden birisi verilmiştir. Konya eğitim tarihi düşünülürse ikincisi Şirvanî Medresesi'dir. O da Nakşibendi Halidiye hankahı olarak kurulmuş, medrese olarak devam etmiştir.

Fakat burada özellikle şunun altı çizilmelidir. Talebeye sadece medrese dersleri verilmemiştir. Aynı zamanda tarikat bilgileri ve eğitimi de verilmiştir. Hatta ileride üzerinde durulacağı üzere hem medrese icâzeti hem de tarikat icâzeti verilmiştir. Demek ki, Bekir Sami Paşa Medresesi kuruluşundan itibaren isim olarak hep "medrese"adıyla anılsa da tarikat

---

157 VGMA, ***DN:581***, s.279, sıra no:280.Bu vakfiyenin yeni harflerle transkiripsiyonu yapılmış ve tasdik edilerek aynı arşiv, ***DN:1968***,s.228-230'a kaydedilmiştir.

158 VBA, ***K:16, Z:140.***

159 KÖİA, ***Vukûat Defteri***, c.6, Aded-i Umumî:1343-1349.

160 ***KVS 1332 H.***, s.550.

eğitimi vererek zaviyelik işlevini de yerine getirmiştir. Zaten medresenin kapatılmasına kadar başında bulunan baş müderris, aynı zamanda "şeyh" veya eski tabirle "postnişin" ünvanını taşımıştır. Şu durumda Paşa Dairesi de Islah-ı Medâris de aynı zamanda bir Nakşi okulu olarak çalışmışlardır, diyebiliriz.

Bekir Sami Paşa Medresesi ile Islah-ı Medâris, eğitim-öğretim yönünden birbirinin devamı veya başka bir deyişle önceki, sonrakinin hazırlayıcısı durumundadır. Bu durum, tarih sırasıyla müderrisleri ele alınınca da görülmektedir.

11. Hacı Mehmet Himmet Efendi (Ö.1279/1862)

İlk şeyh ve müderris Hacı Mehmet Himmet Efendi, irfanıyla ve güzel ahlâkıyla tanınmış bir zattır. Altı yıl görev yapmıştır. 1848'de 9'u talebe, 11'i çömez olmak üzere toplam 20 öğrencisi bulunmaktadır.[161] 1279/1862 tarihinde vefat eden Himmet Efendi, Şems-i Tebrizi Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.[162] Yerine Bozkırlı Hacı Memiş Efendizâde Mehmed Bahaeddin Efendi getirilmiştir.

22. Mehmed (Muhammed) Bahaeddin Efendi (1831-1906)

Konya'nın "büyük âlimlerinden" olan Mehmed Bahaeddin Efendi, 1831 yılında Bozkır'ın Karacahisar Köyü'nde doğmuştur. Babası, "Bozkırlı Memiş Efendi" adıyla şöhret bulan Nakşibendi-Halidi şeyhlerinden Mehmed Kudsî Efendi'dir.(ö.1852)[163] Babası ile birlikte Karacahisar'dan Hocaköyü'ne (Bozkır) göçerler Orada, babasından ilim tahsil ve "tekmîl-i merâtib-i sülûk" eder (Tasavvuf bilgisi ile birlikte intisab.). Aklî ve naklî ilimlerde seçkin bir insan haline gelir. 1862'de Konya'ya göçerek yerleşen

---

[161] TUŞ, *aynı eser*, s.155.

[162] UYAR, "Bilginler".*aynı yer*, S.118-119,s.45. UYAR, Şems Mezerlığı kaldırılmadan Hacı Himmet Efendi'nin mezarını görmüş ve mezar taşını kaydetmiştir. Mezar taşı kitabesi şöyledir: "Merhum Bekir Sami/ Paşa Hanikahı/ postnişîni ricâl-i/ Nakşibendî'den mağfûr-/ leh Hacı Himmet Efendi ve hafidi/ Mustafa ruhlarına/ Fatiha 1279."

[163] Memiş Efendi, medrese tahsili dışında Nakşibendi Tarikatı'nda yeni bir kol olan Halidiye'yi yayan Ödemişli Hasan Kudsî Efendi'den de ders almıştır. Şeyh Hâlid tarafından Kudüs'e irşad için gönderildiğinden "Kudsî" lâkabını alan Hasan Efendi'nin bu adı Bozkırlı Memiş Efendi'ye de geçmiştir. Bu yüzden Mehmed Kudsî Efendi adıyla da anılan Memiş Efendi; küçük oğluna **Hasan Kudsî** adını vermiştir. Bozkır'ın Aliçerçi Köyü'nde 1198/1784 yılında doğmuştur. Vefatı 71 yaşında, Seydişehir'in Çavuş Köyü'nde vukubulmuştur. Türbesi de buradadır (1269/1852). Mevlânâ Halid-i Bağdadî'nin Halifeleri'nden Ödemişli Hasan Kudsî'nin halifesi iken sonra bizzat Mevlânâ Halid-i Bağladî'den icâzet almıştır. Halk arasındaki adıyla Memiş Efendi'den sonra bilindiği kadarıyla ilk defa Bozkır kökenli bir tarikat liderliği ortaya çıkmıştır. Memiş Efendi ile başlayan şeyhlik, oğlu Mehmed Bahaeddin, torunu Zeynelabidin ile devam ettirilmiş; bu aile, halk arasında uzun süre etkili olmuştur. Memiş Efendi'nin Mehmed (Muhammed) Bahaeddin, Ubeydullah, Hâlid, Zeynelabidin, Abdullah, Sıddık, Hasan (Kudsî) adlarında 7 oğlu ile 4 kızı vardır. (Bk.***İslâm Âlimleri Ansiklopedisi***, c.18, İstanbul (tarihsiz), s.134-138; ***Evliyalar Ansiklopedisi***, c.9, İst. 1992, s.17-24; KONYALI, ***Karaman***, s.331'de yanlışlıkla Memiş Efendi'nin doğumu 1190 yılı, vefat yeri ise Bozkır'ın Hocaköy'ü olarak gösterilmiştir.

Mehmed Bahaeddin Efendi, Himmet Efendi yerine Nakşibendi Halidiye Kolu Şeyhi olur ve Bekir Sami Paşa Medresesi'nde oturur. Zaten Nakşibendi Tarikatı Halidiye Müceddidî Kolu Şeyhliği kendisine babasından geçmiştir.[164]

Hem müderris hem "tekke seccadenişi" olan Mehmed Bahaeddin Efendi; otuz altı yıl gibi uzun süren görevi sırasında bir hayli etkili olmuş bir şahsiyettir. Özellikle Islah-ı Medâris-i kuran üç müderris oğulu yetiştirip-yönlendiren şahsiyet olarak etkisi, vefatından sonra da uzun süre devam etmiştir.

Mehmed Bahaeddin Efendi'nin 1883 yılında talebe sayısı 30'dur. Bunlara, **Dürrü'n-Nâcî** ve **Dürrü'l-Muhtar** derslerini okutmuştur.[165] 1884'te talebe sayısı yine 30'dur ve aynı dersleri okutmaya devam etmiştir.[166] 1901'e gelindiğinde ise talebe sayısının üçte bir arttığını görüyoruz. Bu tarihte "Şeyh Efend"nin talebe sayısı 40 olmuştur.[167]

Şeyh Mehmed Bahaeddin Efendi, sıradan bir şeyh veya müderris değildir. "Kütüb-i Sitte ve Cevâmi-i Hadîs Hafızıdır."[168] Sürekli bilgisini artırma ve geliştirmenin yanında eser de vermektedir, "Şemsü'ş-Şümûs" kitabını tercüme etmiştir.[169] Ayrıca yazma eser olarak kendisinin telif ettiği **Bâisü'l-Mağfiret fî Beyân-ı Akvâlü'l-Vahdet**[170] ile **İkazü'l-Nâ'imîn ve Tenbîhü'l-Mukallidîn**[171] adlı iki eseri bulunmaktadır.[172]

---

164 UYAR, "Bilginler",*aynı yer*, S.120-121, s.41; ***Türkiye Gazetesi İslâm Âlimleri Ansiklopedisi***, c.18, İstanbul (tarihsiz), s.136; ***Evliyalar Ansiklopedisi***, c.8, İstanbul 1992, s.132; ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.3, s.302; KONYALI, ***Konya***, s.370, 790.

165 ***KVS 1300 H.***, s.57.

166 ***KVS 1301 H.***, s.54.

167 ***SNMU 1319 H.***, s.838-839.

168 SURAL, ***aynı yer***, 10 Eylül 1975.

169 ***Türkiye Gazetesi İslâm Âlimleri Ansiklopedisi***, c.18, s.136. Bu tercüme eserinde babası Mehmed (Muhammed) Kudsî Efendi'nin hayatı ve İslâm'a hizmetlerini uzunca anlatmıştır.

170 Yusuf Ağa Kütüphânesi, Dem. No.9896/1'de Memiş Efendi-zâde Mehmed Bahaeddin bin Mehmed Kutsî el-Bozkırî, **Ba'sü'l-Mağfiret fî Beyân-ı Akvâlü'l-Vahdet** adıyla kayıtlıdır. Nesih yazma olan bu eserin aynı kütüphânede Talik yazma nüshası Dem.No.9893'te bulunmaktadır.

171 Yusuf Ağa Kütüphânesi, Dem.No. 9896/2'de Nesih, yazma eser olarak kayıtlıdır. Ayrıca yukarıdaki eserle birlikte Demb.No.9938/1-2'de'de Talik, yazma olarak başka bir yazma nüshası bulunmaktadır.

172 SURAL, ***aynı yer***, 10 Eylül 1975'te ***Âdabü'l-Mürid***, adlı bir eserinin bulunduğunu yazmaktadır.

Mehmed Bahaeddin Efendi, 22 Cemaziyelevvel 1324/2 Temmuz 1906 Pazar gecesi vefat etmiştir.[173] Dört sütun üzerine kubbeli ve kitabeli[174] mezarı, Hacı Fettah Mezarlığı'ndadır.

Uzun süren müderrisliği sırasında bir çok insan yetiştiren Mehmed Bahaeddin Efendi'nin talebelerinden birisi; kayınpederinin adını taşıyan küçük kardeşi Hasan Kutsî Efendi'dir.[175] Fakat onun asıl etkisi, oğulları ile birlikte devam eden çizgidedir. Kendisi sürekli, naklî ilimlerle (vahye, anlatıma dayalı dinî) müsbet ilimlerin bir arada öğretilmesini istemiştir.[176] İşte onun bu isteğini; oğulları, Zeynelabidin, Rifat ve Ahmed Ziya Efendiler, Islah-ı Medâris'i, babalarının vefatından sonra kurarak gerçekleştirmişlerdir. Şeyhlik de, kendisinden sonra büyük oğlu Zeynelabidin'e geçmiştir. Hem Bekir Sami Paşa hem de Islah-ı Medâris'te görev yapan oğulları, daha çok yeni döneme ait oldukları için Islah-ı Medâris kısmında ele alınacaklardır.

33. Hasan Kudsî Efendi (1847-1924)

Bozkırlı Şeyh Memiş (Mehmed Kudsî) Efendi'nin küçük oğludur. 1847'de doğmuştur. Mahalle mektebindeki ilk tahsilden sonra ağabeyi, Bekir Sami Paşa Medresesi müderris ve şeyhi Mehmed Bahaeddin'de okumuştur. Bu yönüyle, babasının vefatı sırasında beş yaşında olan Hasan Kudsî Efendi'nin, ağabeyinin nezaretinde yetiştiğini söyleyebiliriz. Nakşi-Halidî Şeyhi olan ağabeyinden tasavvuf eğitimini de almıştır. Mehmed Bahaeddin Efendi'den çeşitli fenleri öğrenen Hasan Kudsî, sonra Konya

---

173 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.120-121, s.41.

174 Mehmed Bahaeddin Efendi'nin baş ve ayak taşlarında birbirini takip eden 3 ayrı, bir de kubbe içine asılı olmak üzere 4 kitabesi bulunmaktadır. Kubbe içine asılı olan şöyledir: "Bu zâtın babası Memiş Efendi Seydişehir'in Çavuş Nahiyesi'nde medfundur/ Büyük oğlu Zeynelabidin Efendi, Medine-i Münevvere'de medfundur/ Ortanca oğlu Rifat Efendi burada medfundur/ Küçük oğlu Ahmed Ziya Efendi, Mekke-i Mükerreme'de medfundur ruhlarına Fatiha" Mehmed Bahaeddin Efendi'nin (1) no.lu baş taşının on satırlık ön yüzü şöyledir: "Hüve'l-Bâkî/ Sâkin-i kabr-i kutbü'l-ârifîn/ Kıdvetü'l-vâsılîn umdetü'l-ehli/ es-sahv ve'l-müttekîn Şeyh Muhammed/ Bahaeddin Kaddese sırruh hazretleri Bozkırlı/ Memiş Efendi namıyla meşhûr âfâk/ Şeyh Muhammed Kudsî Kaddese Sırruh hazretlerinin/ Büyük Mahdûmu ve halîfe-i mutlakası/ ve şeyh Hasan Kudsî hazretlerinin dâmâd-ı âlîlerinden." **Baş taşı 2. kitâbe:** "Bozkır Kazası'nın Karacahisar/ Karyesi'nde 1247 tarihinde tevellüd/ Buyurub peder-i âli-i güherleriyle Hoca/ Karyesi'ne hicret ve anda pederi/ Kutbü'l-müşarunileyhden ulûm tahsîl ve tekmîl-i merâtib-i sülûk iderek ulûm-ı/ Akliyye ve nakliyyede felek-câh(rütbesi gökler kadar yüksek)/ ve tenbîh-i mürîdanda âyetü'n-min âyetillâh/ olmuştur." **Ayak taşı 3.kitâbe:** "Ve sene 1279'da/ Konya'ya hicretle Tarîkat-ı/ Aliyye-i Nakşibendiyye-i Hâlidiyye/ Üzere irşâd-ı sâlikîn/ ve neşr-i envâr-ı ulûm-ı dîn ile/ Meşgul olub fî 22 Cemaziyelevvel/ Sene 1324 fî 2 Temmuz Pazar gicesi/ Saat birde irtihâl buyurmuştur./ Mette'anallah-ü teâlâ bi-enfâseti'l-kudsiyeti/ 2 Temmuz sene-i Hicriyye-i Şemsiyye 1284/ Haledhüm-hâvihûm." (Bu kitabeler, küçük farklarla UZ, *aynı eser*, c.I, s.148-149'da yayımlanmıştır.)

175 UYAR, "Bilginler", *aynı yer*, S.120-121, s.41.

176 SURAL, *aynı yer*, 10 Eylül 1975.

Müftüsü Kadınhanlı Hüseyin Efendi'de de okuyarak ikisinden de icâzet almıştır.

Bu arada hat sanatını, Alaiyeli Abdülgani Vehbi Efendi'den öğrenen Hasan Efendi, güzel sülüs, nesih ve talık yazılar yazmıştır. Ağabeyinin medresesinde müderrisliğe başlayarak "kırâet, rivâyet, dirâyet" ilimleri ile birlikte hat dersleri de vermiştir. Hem medrese derslerinden hem de hattan icâzet verdiği öğrencileri vardır.

1340/1924 yılında vefat ederek, Hacı Fettah Kabristanı'na gömülen Hasan Kudsî Efendi, âbid, ilmiyle âmil salih bir zattır. Önce Alaybeyi Mehmed Efendi'nin kızı Hatice, o vefat edince aynı zatın diğer kızı olan Havva ile evlenmiştir. O da vefat ettiği için Bozkır-Akçapınar'dan Hediye Hanım'la evlenen Hasan Efendi'nin üç hanımdan sırayla İsmet, Ali, Sıddıka; Ahmet (Ülgen), Hatice (Tanrıkulu); Sakine, Refika adlarında yedi evladı olmuştur. İlk iki eşi Hacı Fettah'ta, üçüncüsü ise Şam'da Mevlânâ Halid Türbesi yakınında gömülüdür.[177]

Hasan Kudsî Efendi, Paşa Dairesi'ndeki müderrisliği sırasında bir çok talebe yetiştirmiştir. Bunların başında ağabeyi ve hocası Mehmed Bahaeddin Efendinin oğlu Ziya Efendi[178], Hattat Hacı Abdülkâdir Efendi (1850-1915)[179], Hattat ve Hakkâk Halid Efendi (1877-1937)[180] icâzet verdiği talebelerinden bazılarıdır. Kendisi de Nakşi-Halidî Müceddidî kolu mürşidlerinden oan Hasan Kudsî, Kapı ve İplikçi Câmiilerinde uzun süre vaaz da etmiştir.[181]

b. Islah-ı Medâris-i İslâmiye Dönemi

11. Kuruluş Gerekçesi ve Felsefesi

Islah-ı Medâris'i kuranlar; eğitimin, vatan ve milletimizin varlığı açısından taşıdığı önemi kavrayan insanlardı. "Mukaddes vatanımızın ihya; yüce milletimizin, ulu Osmanlı adı altında yaşaması ve bu suretle dünya haritasında adını durdurarak varlığını muhafaza edebilmesi için en ziyâde maarife" ihtiyacımız vardır.[182]

---

177 UYAR, "Hattatlar", *aynı yer*, S.116-117, s.55; aynı yazar, "Bilginler", *aynı yer*, S.120-121, s.41; SURAL, *aynı yer*, 11 Eylül 1975,s.3.

178 UYAR "Hattatlar", *aynı yer*, S.116-117, s.55. Mezar taşındaki uzun kitabenin 4. satırı buna işaret etmektedir: "İşte ölmezden ölmüş olan pîr-i cihan/ O kadar fazl u kemalâtı ile bu yerde nihân/ Cânişîn olmuş idi Şeyh Bahaeddin'e/ Hocalık yapmış idi Hoca Ziyaeddin'e.."

179 UYAR, "Hattatlar",*aynı yer*, S.110, s.6.

180 UYAR, "Hattatlar",*aynı yer*, S.116-117, s.59.

181 SURAL,*aynı yer*, 11 Eylül 1975, s.3.

182 A.K.,"Maarif ve Maârife Rağbetsizlik", ***Maşrık-ı İrfan***, S.171, 2 Kanunusani 1910, s.2.(A.K., Islah müderrislerinden Ali Kudsî Efendi olmalıdır) Bu yazıda, eğitimin

Fakat, ihtiyacın tesbiti yetmemektedir. Nasıl giderilebileceğinin, niteliğinin de belirlenmesi gerekmektedir. İşte Islah-ı Medâris, bu konuda bir iddianın sahibidir. Ortaya bir hedef koymuştur: "Doğulu, Türk ve Müslüman kalarak din ve dünya ilimlerini, Batı tekniğini öğretecek bir ilim yurdu açmak."[183] Bozulan ve çöken; memleketi de çöktüren medreselerin ıslahına çalışmak.[184] "İslâm'ın istediği çapta, madde ilimleri ile mânâ ilimlerini kucaklaştırarak okutacak"[185] bir eğitim kurumu ihtiyacını karşılamak.

İşte, başta "İslâm'ın arzuladığı çapta yetişen, madde ve mânâ ilimlerini kendilerinde toplayan" üç kardeş; Zeynelabidin, Rifat ve Ziya Efendiler olmak üzere; Konyalı ilim adamları, hayırsever insanlar bir araya gelerek Islah-ı Medâris-i İslâmiye'yi kurarlar.[186] Kuruluş, öncelikle Islah-ı Medâris-i İslâmiye Cemiyet-i Hayriyyesi adını taşır. Sonra bu cemiyet, 1909 yılında[187] Islah-ı Medâris'e vücut verir.

Islah-ı Medâris'in kuruluş felsefesini en iyi açıklayan belgelerden birisi, açılışının ikinci yılı imtihanları vesilesi ile medrese adına yapılan konuşma metnidir. Uzun konuşmada, Islah-ı Medâris'in, cemiyet tarafından "bir şu'le-i irfan" olarak uyandırılış sebebi şöyle anlatılır: "Cenab-ı Hakk'ın bize ihsan buyurmuş olduğu din-i mübînin hasmı, düşmanı hiç bir vakit eksik olmamıştır.. Her devre göre, türlü türlü düşmanlar peyda olarak şeriat-ı mutahhareye taarruz ve tecavüze yeltenmişlerdir. Karşılarındaki din müdafii ve mücahidleri de düşmanlarına göre silâh isti'mâl ederek (kullanma) düşmanlarını mağlûb ve mecrûh düşürmüşlerdir. Meselâ mücahidîn=mütehaddimîn-i İslâmiye serçeye kurşun, fil'e saçma, pek

---

önemi vurgulanırken; eğitimi denetlemek üzere gelen bir müfettişin, özellikle sık sık kız ortaokullarına giderek; hafif-kısa elbiseler giymek, başı açmak, etek yerine çorap giymek konusunda verdiği konferanslar üzerinde durulur. Müfettişin, istediği tarzda giyinince zihnin açılacağı, yolundaki telkinlerine dikkat çekilir. Ona göre, eğitime duyulan ihtiyaçtan bahsetmek abestir. Ama istenilen eğitim de bu tür, ilim-irfan yerine, şekilde Batıya benzemek de değildir ki.

183 KONYALI, ***Karaman***, s.332.

184 KONYALI, "Hal Tercümem", ***Konyalı Arşivi***, No:3049, s.1. KONYALI burada; İslâm Medeniyetinin oluşumunda medreselerin aslan payının olduğunu, fakat sonradan medreselerin madde-teknik bilgileri kovduklarını, hurafelerle, manâsız şeylerle meşgul olduklarını, dejenereleştiklerini yazar. Bu halleriyle, "Müslümanları zelîl ve hakîr etmişler, imparatorluğu felâket çukurunun başına getirmişler"dir. İşte, "Islah-ı Medâris-i İslamiye= İslâm Medreselerinin Islahı adlı dârü'l-fünun (üniversite)", "eski medreselerin düşmanıdır."

185 KONYALI, "Benim", ***aynı yer***, s.2.

186 KONYALI, ***Karaman***, s.332; aynı yazar,"Benim", ***aynı yer***, s.2.

187 KONYALI, ***Karaman***, s.332. ÖNDER, ***Maarif***, s.72'de bu medresenin 1908'de açıldığını yazar. Kaynak olarak da 9 Mayıs 1919 tarihli ***Maşrık-ı İrfan Gazetesi***'ni gösterir. Halbuki aynı yazar, ***Maşrık-ı İrfan***'ın 1910'da kapandığını bildirmektedir. Bk.***Mevlânâ Şehri***, s.451. ÖNDER, ***aynı eser***,s.438'de yukarıda adı geçen cemiyetin medrese dışında bir de özel ilkokul açtığını yazmaktadır. Bu bilgiye başka bir yerde rastlanılmamıştır.

yakına top, pek uzağa kurşun atmamışlardır. Topla-tüfekle mukabele eden düşmana, taşla değnekle müdafaa etmemişlerdir. Ancak hasımlarının ehemmiyetini, kuvvet ve silâhını nazar-ı itibara alarak, ona göre isti'mâl-i silâh ve idare-i lisan etmişlerdir. İşte kütüb-i kelâmiyemiz, bu müddeâmızın pek açık bir delilidir. Mütekaddimîn ulemâ-yı Kelâmın kitaplarında felsefeden bir eser görülmediği halde, müteahhirînin eserleri büsbütün felsefiyyât ile mâlidir. Âdetâ âsâr-ı felsefiyeden farkı kalmayacak bir hale gelmiştir. Demek ki, düşmana göre silâh, derde göre deva başkalaşır. İşte bugün de her taraftan dinimize taarruzlar, hücumlar vaki oluyor ve başka silâh ve başka bir lisan kullanıyorlar. Bizim ise o gibi silâhlardan, o gibi fenlerden haberimiz yok. Hemen fezâ-yı nâ-mütenâhîde bir şahs-ı mevhûme doğru silâh endaht ediyoruz. Tamamiyle hedef-i maksûdı tayin edemiyoruz. Halbuki bugünkü terakkıyât-ı hâzıre, bizim için bu babda pek büyük bir ümit hazırlamıştır ki, matbûât ve vesâit-i nakliye sayesinde tâ aksâ-yı Garbden veya müntehâ-yı Şarktan el-hâsıl cehâr aktâr-ı âlemden(âlemin dört tarafından) dinimize edilen bir itiraza, bir hücuma, olduğumuz yerden müdafaa eder din-i mübînin ulviyet ve kudsiyetini bütün cihana neşr ve ilân edebiliriz. Hayfâ ki, biz bunlardan hâlâ bîgâne bulunuyoruz. Fünûn ve maârif ne kadar tevsi' ederse ilmiyemizin de tahsili, ma'lûmatı o kadar tevsi' etmelidir ki, o gibi fenleri din aleyhinde bâziçe-i âmâl (dileklerinin oyunu) ittihaz edenlerin kendi işlerini kendi boğazlarına takmalı, zâimleri gibi(şefleri), din mani-i terakki midir yoksa müşavvak-ı teâliyi müesses (yükselmedeki şiddetli arzuya temel) medeniyyet midir, ne olduğunu göstermeli. Bu suretle, Şerîat-ı garraya nazar-ı nefretle bakanları nazar-ı muhabbetle baktırmalı..Fakat bu maksat, bu kuvvet ne ile temin edilebilir? Bittabi istibdâdın bize alıştırdığı atâleti bir tarafa atarak, tahsilimize bir sür'at-ı berkıyye (şimşek hızı), usûl-i tedrîsimize bir sühûlet-i fevkalâde vermekle yani medârisi ıslah ederek medreselerin nutkuna kuvvet, kalemine bir kuvvet vermekle temin edilebileceği herkesin bildiği hakikatlerden olsa gerektir."[188]

22. Nizamnâmesi

Özde, "kendi kalarak" ilim ve yeni gelişmeler doğrultusunda yenilenme arzusunu ortaya koyan bu konuşma, Islah-ı Medâris'in genel havasını vermektedir. Bir başlangıç olarak, asıl Islah'ın yapısını ortaya

[188] "Konya Islah-ı Medâris Talebesinin Nutku", ***Beyânü'l-Hak***, c.4, S.102, 18 Rebiülevvel 1329/7 Mart 1327, s.1901. Nutkun tamamını veren ***Beyânü'l-Hak***, aynı yerde Konya'daki bu eğitim hareketini, "Azim muvaffakiyyet" olarak tebrik eder ve başkalarına teşvik vesilesi olarak gösterip göz aydınlığı olarak alkışlar.

koyan ise, nizamnâmesidir. Önce bahsedildiği gibi toplam 43 maddelik olan nizamnâme, "menfaati cemiyet-i mezkûreye ait olmak üzere fiyatı 3 guruş"tan satışa arz edilmiştir.[189] Demek ki, yayılıp-okunması istenilmekte, gizli-örtülü kalması düşünülmemektedir.

Nizamnâmenin sadeleştirerek alacağımız maddeleri sırayla şöyledir:

Talebeden ücret alınmaz.

1.Cemiyet, medresesine kabul edeceği, aranan vasıfları taşıyan talebeden öğretim ücreti adıyla hiçbir şey kabul etmez.

Gaye:Allah rızasına ulaşmak.

2.Cemiyet, talebenin yaratılış itibariyle ulaşabileceği olgunluğa çıkarılmasını, ilim ve ahlâk olarak mevcut medeniyet seviyesinden daha yüksek olacak şekilde yetiştirilmesini istemektedir. Bu amaçla, zihin ve beden olarak terbiye ve öğretimi sağlıyacak bütün vasıtalara başvuracak, güzel ahlâktan ibaret olan İslâm terbiyesini diriltip-İslâmî eğitimin yayılmasına çalışacaktır. Bu doğrultuda cemiyet, bir yüksek medeniyetin kurulması için gerekli bütün sebep ve vasıtalara başvurmaya azmetmiştir. Talebede de aynı azimin bulunmasını şiddetle arzu etmektedir. Bundan dolayı cemiyet; talebenin eğitilmesine Allah (cc) rızası için çalışacaktır. Eğitim tamamlandıktan sonra da talebeden, Allah rızası dışında bir şey gözetmeden karşılıksız olarak halkımızın fertlerini yetiştirmeye vaktinin tamamını fedayı gaye edinmesini istemektedir. Özellikle talebenin kayıt ve kabülünde bu hususun gözden kaçırılmamasına dikkat edilecektir.

3.İkinci maddedeki gayeye göre tahsilini bitirinceye kadar devam edeceğine söz vererek medreseye giren bir tâlib, bitirmeden ayrılırsa; medresede bulunduğu her ay için 1 mecidiyeden aşağı olmamak üzere İdare Heyetinin takdir edeceği miktardaki tazminâtı ödemeye mecburdur. Bu tazminâtı ödeyeceklerine dair velilerinden girişte usûlüne uygun sened alınacak, gerektiğinde kefâlete bağlanacaktır.

Yaş sınırı getirilmiştir.

4.Askerliğe ait imtihanın yaklaşması sebebiyle ders programında karışma ve intizamı bozmaya fırsat vermemek için, alınacak talebenin yaşları 15'ten büyük olmayacaktır.

Öğrenci sağlam olacaktır.

5.Medreseye alınacak her öğrenci, aşı belgesini gösterecek ve sağlam olacaktır.

---

[189] ***Konya'da Müteşekkil,Islah-ı Medâris-i İslâmiye Cemiyet-i Hayriyesi İdaresi Altında Bulunan Medârise Mahsus Nizamnâme,*** Konya Maşrık-ı İrfan Matbaası tarihsiz, 12 sahife. (Bk.***Konyalı Arşivi,*** No:3505.)

Giriş imtihanı yapılacaktır.Hafızlık tercih sebebidir.

6.Alınacak talebe, Kur'an'ı tecvîde uygun ve Türkçeyi güzelce okur olmalı; eğitim sırasında müderrisin anlattıklarını "Tahşiye Defteri"ne (not defteri) geciktirmeden yazabilmelidir. Bu durum imtihanda (giriş) tesbit edilmelidir. Kur'an hafızı olmak, kayıtta tercih sebebidir.

İmtihan Heyeti

7.Giriş imtihanı için idarece, müderris ve eğitimcilerden 5 kişilik bir komisyon seçilecektir. İmtihanı, İdarenin denetleme hakkı vardır.

8. Alınacak talebe miktarı hiç bir zaman 40'ı geçmeyecektir.

Öğretim yılı, net 8 ay olacak.

9.Bayram tatili ve imtihan günleri hariç yıl içinde eğitim süresi, 8 aydan aşağı olmayacaktır. Tatil günlerinde de talebenin boş kalıp ahlâken bozulmaması için idarece gerekli tedbir alınacaktır.

Dışarıdan dinleyici alınabilir.

10.Sınıf dışından "dinleyici" olarak derslere; faydalanmak isteyen, namuslu ve ahlâklılardan talebe alınabilir. Fakat dershânenin genişliği, düzenine dikkat edilerek oturacakları yer tesbit edilmelidir. Dinleyici talebe, müderris ve müdürün takdiri ile seçilecek; kendilerine ayrılan yerde edeplice oturup anlatılanları dinleyeceklerdir. Bu tip talebeden imtihan vererek hak edenler, lâyık oldukları dershâneye, idare heyeti kararıyla kabul olunacaktır.

Eğitim Süresi 10 yıldan az olmayacaktır.

11. Talebenin, tecrübî, aklî ve şer'î ilimlerde meleke kazanarak; zihnî ve manevî gücünü pekiştirip, maddî kuvvetini temin etmenin kaç yılda sağlanacağını kestirmek zordur. Fakat, buna rağmen medresenin eğitim süresi, 10 yıldan aşağı olmayacaktır.[190]

Medrese odalarında, 4 yıl gözetilen talebeler kalacaktır.

12.Eğitim ve öğretimde birliği sağlamak için talebe, tartışmasız, 4 yıl bütün dershânelerde birer daimî müderrisin gözetimi altında bulunduktan sonra medrese odalarına yerleştirilecektir.

İdarî Yapı:

---

[190] Bu maddede açıkça görüleceği üzere, Islah-ı Medâris'te "tahsil süresine" bir alt sınır getirilmiştir. O da on yıldan aşağı okunamayacağı şeklindedir. Elbette bu durum, belli seviyelerde talebe alınarak kısa sürede mezun edilmesine engel değildir. Üst sınır ise konulmamıştır. Fakat en fazla, sınıflarda iki yıl üst üste kalmak vardır. ÖZDAMAR, ***aynı eser***, s.26'da devam süresinin 12 yıl olduğu yazılmaktadır. Halbuki, Islah-ı Medâris'teki normalde 10 yıllık devam süresi, zamanında doğru anlaşılmıştır. İleride kısaca söz edeceğimiz, talebesi Ahmed Muhtar için Millî Eğitim Eski Arşivi'nde şu kayıtlar düşülmüştür."Menşei: 10 senelik Islah-ı Medâris dördüncü senesinden tasdiknameli." (Bk.MEMA, ***Karaman Kazası İlk Mektepler Muallim ve Muallimelerinin Kayıt Defteri 1341'den Evvel***, s.12.)

13. Medresenin bir müdürü olacaktır. Müdür; bütün müderrisleri, nizamnâmenin güzel uygulanmasını gözetecek diğer vazifelerini yapacaktır.

Ayrıca, her deshânede bir Daimi Müderris bulunacaktır. Daimi Müderrisin görevi; müderrislerin devam-devamsızlığını, vazifelerindeki kusurlarını incelemek; müderrislerle-talebe arasındaki anlaşmazlık, şikayet olduğunda ilk incelemeyi yaparak sonucu müdüre bildirmek; talebenin terbiyesi, dersle igili zorluklarının çözümü, devamla ilgili olarak mazeret ilmühaberlerindeki mühürleri ve özürü incelemektir.

Maaşlı müdür tayin edilinceye kadar, idare heyetince seçilen bir fahrî müdür bulunacaktır. Dershâneler, talebenin durduğu yerler, eğitim-öğretime ait konular, bu müdürün yönetimi altında bulunacaktır.

Talebe dershânesini kendisi temizleyecektir.

14. Dershânelerin temiz ve tertipli tutulup, hizmetlerinin görülmesine ait vazifeler, talebe tarafından sırayla yapılacaktır.

Temizlikten, Daimî Müderris sorumludur.

15. Her dershânenin temizlik ve düzeninden sağlık kurallarına uygun tertiplenmesinden, Daimî Müderris sorumludur. Daimî Müderris, her güh akşamları dershâneden talebe çıktıktan sonra, sıraları yerli yerine koymak, gerektiği şekilde süpürülüp-temizlenmesini sağlamak, haftada bir defa dershânenin duvar ve camlarındaki tozları örümcek gibi temizlenmesi gerekli şeyleri aldırmak için talebeye emreder. Yapması gereken bu vazifeyi, emri vermeyerek dershânenin temizliğini engelleyen müderrisler vazifelerini yapmamış sayılırlar.

Yangın sebeplerine dikkat!.

16. Soba ve mangalda ateş olduğunda, talebe dershâneden çıkarken hemen ateşler söndürülecektir. Daimî müderris, ateşin tamamen söndüğünden emin olmadan dershânesini terk etmeyecektir.

Devamsız öğrenci medreseden çıkarılır.

17. Medreseye devam; önemli emir, şartların önde geleni hatta medreselerin ruhu yerindedir. Bu yüzden devama son derece uyulacak; talebe velileri, dershâneye devamı sağlayacaktır Veliler; devamsızlık yüzünden mereseden çıkarılan talebe için tazminat vereceklerdir. Bu, devama kayısız kalmalarının ve teminatlarının sonucudur. 3.maddedeki senede, bu durum da kaydedilecektir.

Yoklama Daimî Müderris tarafından yapılacaktır.

18.Öğretim Heyeti; ders, teneffüs zamanlarını tesbit eder. İdare Heyeti de, sabah devam, akşam tatil vakitlerini kararlaştırır ve bunlar

talebeye, velilerine bildirilir. Daimî müderrisler, sabah-akşam yoklama yapıp; yoklamadan akşam tatiline kadar başlarında bulunarak, talebeyi yalnız bırakmaz. Bir sebep ve güçlü özürü bulunmadıkça onları bir tarafa salıvermez. Yoklamadan sonra danışmadan gidenler, gelmemiş sayılırlar.

Devamsızlıktan talebe silme şartları:

19. Vaktinde gelmeyen, yoklamada bulunmayan talebenin, kabule değer bir mazeretinin olup-olmadığı, vakit geçirilmeksizin velilerinden sorulacak, yoklamada bulunmayanlar mazeretlerini gösterecek bir tezkereyi velilerinden getireceklerdir. 15 gün içinde, 3 gün özürsüz devam etmeyenlerin velilerine, daimî müderrisin imzalayıp müdürün tasdik ettiği ihtarname; daimi müderris tarafından tebliğ edilecektir. Böyle iki ihtardan netice alınmazsa; idare heyetinden üç kişi, müdür, o dershânenin daimî müderrisi ile genel öğretim heyetinden seçilen iki müderrislik encümen, talebenin kaydını silme konusunda karar vermeye yetkili kılınacaktır.

20. Yoklamayı yapacak müderris, belirlenen yoklama zamanından yarım saat önce gelecektir.

21. Teneffüs sırasında talebe, daimî müderris tarafından daima gözetim altında bulundurulacak; zamanında abdest aldırılarak, beraber câmiye gidilip, Sünnet ve âdâba uymalarına dikkat edilecektir.

ÂDÂB

Selâm yayılmalıdır.

22.Günlük hayatta gerekli ilişkilerde ve başka övülen insanî hasletler elde etmek için bütün şartlarda mümkün olduğunca Sünnete uygun hareket etmeye gayret edilecektir. Özellikle, cemiyet içinde büyük faydası olan İslâmî sembollerden "selâm"ı talebe; müderrisine, küçüğüne-büyüğüne, arkadaşına özel bir hürmetle verecektir.

Ders dinleme titizliği..

23. Talebe ders işleme sırasında, sessizlik ve vakar üzere ve kemâl-i ihtimamla anlatılanları dinleyecek ve göz ucuyla olsun edep dışı bir harekette bulunmayacaktır.

Ders, anlamadan geçilmeyecektir.

24. Talebe, anlatılan dersi, anlamadan geçmeyecektir. Anlayamadığı yerlerin tekrar edilmesini isteme yetkisi vardır.

İzin alarak soru sormak-tartışmak serbest..

25. Ders sırasında, dersi anlatan müderrisle veya anlatması gerekeni açıklayan talebe ile; usul ve âdâbı içinde soru sormak-tartışmak her talebenin hakkıdır. Yalnız, ders veya anlatım içinde soru sorabilmek için

izin istenilmelidir. Müsaade alınca soru sorulmalı, değilse sorulacak şeyler bir yere yazılarak konu bitiminde soru sorulmalıdır. Anlatım sırasında izinsiz sorudan kaçınılacaktır.

Talebe, araştırma ve anlatmaya teşvik edilecektir.

26. Her talebe birinci yıldan itibaren, okuduğu ders üzerinde sözlü anlatımda bulunma ve fikir beyan etmeye, şahsi çalışmalarının sonuçlarını bildirmeye mecburdur. Kademeli olarak, serbestçe beyanatta bulunmaya alışmaları için müderrisler gayret edeceklerdir. Ayrıca talebe tarafından tayin edilip, müdürün benimsediği, konu üzerinde ders arkadaşlarına veya bütün telebeye beyanat ve açıklamada bulunmaya talebe izinli bulunduğundan bu yönde teşvik edilip yönlendirileceklerdir.[191]

Talebe, her yerde iyi davranışlar ortaya koymalı.

27. Talebe, nerede olursa olsun âdâbı bozucu halden men edilmelidir. Bu konuda nasihat vermeye bütün müderrisler ve Islah-ı Medâris mensupları mecburdur. Duruma göre idare heyetini dahi haberdar etmelidirler.

28. Fevkalâde ihtiyaç doğmadıkça talebe, ders ve çalışma sırasında dershâneden çıkamaz.

29. Her müderrisin vereceği ders bir saatten aşağı olmayacaktır.

30. Ders cetvellerine uygun olarak belirlenen vakitlerde işlenilen dersler, daimî müderrisler tarafından tekrar edilip (ders iâde) çalıştırılacaktır (müzakere).

---

[191] Bu maddeye Islah talebelerinden örneklik teşkil edecek olanlar çoktur. Bunlardan bir tanesi, "Meyreli Rıza'dır. Bu talebe," ***Âhenk*** adlı gazetede Cuma günü ile ilgili bir yazıyı okur. Yazıda, "Cuma günü ticaret yapılmaması gerektiği" savunulmaktadır. Buna karşı, nezaketli fakat, savunulanın yanlışlığını kuvvetle vurgulayan bir yazı kaleme alır. Rıza, ticaret yasağının, Cuma günü değil, "ezan okunmaya başladıktan itibaren, Cuma sona erinceye kadar" olduğunu ortaya koymaktadır. Zira ezan ve namaz vakti dışında, ticaret-sanat yapılsa dinî bir mahzur yoktur. Peygamberimiz, Müslüman olmayan yerlerle, ticareti yasaklamaz, daima oralara gidip ticaret etmeyi teşvik ederlerdi. "Selef-i salihînden biri, cenaze namazında tüccarlardan birini görünce 'Dükkânına git' diye emretmişti. Selef, "ticaret ediniz, kazanınız." Muhtaç olup, dinizi tehlikeye düşürmeyiniz diye tavsiye ederdi. İslâm Dini, gündüzleri çalışmak, geceleri istirahat vakti olarak tayin etmiştir. Islah talebesi, bu izahlardan sonra, karşısındakine, "ashabtan Ka'b b.Levva'î Hazretleri, Cuma iznini verdi" cümlesinin kaynağını sorar. Zira bu zat, sahabeden bile değildir. Peygamber soyundanr 8. batndandır. Netice olarak İslâm'ın ticareti teşvik eden yapısını görmezden gelmek mümkün değildir.(Bk."Islah-ı Medâris Talebesinden Meğreli Rıza", ***Beyânü'l-Hak***, c.3, S.77, 8 Ramazan 1328/30 Ağustos 1326, s.1492-1493.) Buradan, Islah talebesindeki fikrî seviye hakkında bir fikir sahibi olmak mümkündür. Çünkü, Islah talebesi, tahkik edip inceleyen, sorgulayan, kaynaklara inen, iddia sahibine kaynağını soran bir zihniyet sergilemektedir. Zaten, 26.maddede de ulaşılmak istenilen budur. Demek ki, 1909'dan 1910'a kadarki kısa sürede araştırıcı bir zihniyetin temelleri atılmıştır.

Ders notlarına sıkı kontrol

31. Her haftanın ders notlarını (Tahşiye Defterleri) Perşembe gününe kadar talebe temize geçmiş olacaktır. Bu konuda gözetleme ve kontrol, daimî müderrislere aittir. Geçerli bir sebepten dolayı gelemeyen talebenin defteri geldiği gün mutlaka yoklanacaktır.

Ezbercilikten kaçınılmalıdır.

32. Talebenin mizac, ahlâk, zekâ ve kâbiliyetini ölçerek; her talebenin, maddî ve manevî yönden güçlenip zihnî vasıflar ve güzel hasletler kazanmasına müderris efendi pek çok gayret edecektir. Düşünmeden, makine gibi çalışmak isteyen; öğrenmeyi, sırf ezberciliğe has kılan usul ve metoddan kaçınılacaktır.

Görev, doğru ve şevkle yapılmalıdır.

33. Müderrisler; talebenin hafif göreceği bütün hal ve durumlardan, talebe ile laubâli olmaktan, ders arasında dersle ilişiği olmayan hikâyeler anlatmaktan, ders düzenini terk edip usûl dışı ders göstermekten; mesleğine karşı usanç getirip, vaktiyle başlamamak, şevkle okutmamak, âdâb ve talimatına uymamak gibi şeylerden sakınmalıdırlar.

İMTİHAN

Takvim, demokratik usûlle belirleniyor.

34. Öğretim yılının başlangıç ve bitimi; idare heyeti ile eğitimci heyetinin toplamından meydana gelen bir encümenin, mutlak çoğunluğu ile belirlenir. Ayrıca her üç ayda bir özel ve sene sonunda genel imtihan yapılır.

35. Her üye, sözlü imtihanda elindeki imtihan cetveline, talebenin verdiği cevaplara ve hakkına göre ayrı ayrı numara verecektir. Aynı şekilde yazılı imtihanda da her imtihan kâğıdı incelenip ayrı ayrı numara verilerek altını imzaladıktan sonra müdüre teslim edecektir. İmtihan edecek üyelerin sayısı, kimlerden oluşacağı, idare encümeninin mutlak çoğunluğu ile kararlaştırılacaktır.

36. İmtihan kâğıtlarını müdür, müderrislere geri verir. Müderrisler, ortalama hesabını müdürün gözetimi altında alarak ilân etmek üzere, sonucu idare heyetine bildirirler. İdare heyeti de derhal ilân eder. Bu konudaki işleri, inceleme ve gözetlemede idare heyeti hak sahibidir.

Sınıf Geçme Usûlü.

37. Genel ders notları toplamının üçte ikisini alan ve her desten 5 numaradan aşağı notu bulunmayan talebe geçecektir. Bu şekilde not

alamayanlar, bir ileri kademeye geçemeyecektir. Ortaya çıkan küsurat olduğu gibi geçerlidir.

İki yıl üstüste kalanın kaydı silinecek.

38.İki yıl üstüste kalan talebenin, dershâneden kaydı silinecektir. Yalnız, öğretim yılının yarısı kadar geçerli özüre dayalı olarak devamsızlık yapanlar bu hükmün dışındadır.

39.İmtihana girmeyenler, idare heyetince kabul edilen geçerli mazeretleri olmadıkça imtihana alınmazlar. Geçerli mazeretleri olanlar imtihana alınırlar.

40. Sebebi ne olursa olsun, öğretim yılının yarısı kadar medreseye devam etmeyenler, imtihana alınmazlar. Parça parça geçmiş devamsızlıklar toplandığında yarıya ulaşırsa yine imtihana alınmazlar.

CEZALAR

41. Medâris-i İslâmiye'ye ait nizamnâmeler, talimat ve idare heyeti kararlarına aykırı hareket eden, ilmî şerefe uygun olmayan şeyleri yapan ve öğrenmede ihmal ve tenbellik gösteren talebe; Tevbih, Tekdîr, Tebdîl-i Mevkii, Tekdir-i Alenî, Terkin-i Kayıt (kayıt silme) cezalarıyla cezalandırılacaktır. Bunlardan başka, gerektiğinde talebenin ruhî durumu açısından hayret edeceği münasip cezalar dahi, idare heyeti ve öğretim kadrosundan oluşan encümenin çoğunluğunun kararıyla yürürlüğe konacaktır.

Tevbih: Talebeyi, dirilik ve uyanışa (teyakkuz ve intibâh) davettir.

Tekdir: Aykırı, edep dışı hallerden talebeyi men etmek ve buna zorlamaktır.

Tebdîl-i Mevkii: Hakettiği oranda, bulunduğu yerden aşağı bir yere, düzeldiğini gösterinceye(âsâr-ı salâh zuhûruna) kadar talebeyi indirmektir.

Alenî Tekdîr: Tekdîri, idare heyeti ve öğretim kadrosu huzurunda açıkça ve etraflıca uygulamaktır. Bu husus, siciline işlenerek ahlâk notunu etkileyecektir.

42. Tevbih, Tekdîr, Tebdîl-i Mevkii cezaları müderrisler tarafından, Alenî Tekdîr, Terkin-i Kayd(kayıt silme) cezaları, idare heyetinin kararıyla uygulanacaktır.

43. Son sene, imtihanı başarıp tahsili tamamladığını isbat edenlere, naklî ve şer'î ilimler müderrisi tarafından, eski ve güzel usûl üzere, silsile-i rivâyâtı (hoca silsilesini) içeren bir icâzetnâme verilecektir. Bu icâzetnâmeye diğer müderrisler tarafından okuttukları ilimler ile hakkettiği derece ve

imtihanda aldığı notlar yazılıp altı mühürlendikten sonra idare heyeti tarafından tasdik olunup özel törenle talebeye teslim olunacaktır.

33. Eğitim-Öğretim Usûlleri ve Dersleri

Görüleceği üzeri Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi, medrese içinden gelen ve medrese eğitimini yeniden düzenlemeye yönelik inkılâb çapında bir değişmeyi plânlamaktadır. Talebe alımından, devam-takib, öğretim metodu ve disiplini sağlama doğrultusunda çok yönlü ve derunî bir çalışmayı öngörmekteder. Özellikle eğitim hayatında talebeyi aktif hale getirmeyi amaçlaması, pasif alıcı-ezberci konumdan; araştırıcı ve fikrini söyleyici seviyeye yükseltmesi dikkatlerden kaçmamalıdır. Yönetimde idare, baskıcı, totaliter değildir. Her fırsatta ama düzenli, prensipli olarak bütün öğretim kadrosunu medrese içi demokrasiyi geliştirecek şekilde işin içine katmakta, idare-eğitici işbirliği sağlanmaktadır. Seviyeli bir uyumun yukarılarda sağlanması, talebeye müsbet etkide bulunacaktır.

Devamdaki titizlik, şaşırtıcı seviyededir. Fakat amaç göz önünde bulundurulursa, talebe alımındaki dikkatli tutumla, devam takibindeki teyakkuz halinin; öğrenciyi, amaçlanan hedefe doğru hazırlamak için olduğu anlaşılacaktır. Tabir yerinde ise genel idare kurulu, idare, daimi müderris, diğer müderrisler olarak sıralanabilecek bir hiyerarşik sorumluluk silsilesi oluşturulmuştur. Yapılacak işler sıralanırken, sorumluluklar muallâkta bırakılmamıştır. Bu sıkı idarî düzenleme, 5 yıl sonra İstanbul'da hazırlanan Islah-ı Medâris Nizamnâmesi'ne (Dârü'l-Hilâfe) hem ad hem de muhtevâ olarak model olmuştur.[192]

Talebe, amaçla sürekli irtibat halinde olan ve hayatını bütünüyle kavrayan bir kontrol mekanizmasının içine çekilmiştir.[193] Aile-velî ile medrese sürekli irtibat halindedir. Velî, talebe alınırken imzalatılan senetlerle bir çeşit maddî cezaya muhatap kılınarak öğrencisiyle

---

[192] KONYALI, *Konya*, s.790'da Dârü'l-Hilâfe'yi ve Hayri Efendi'yi kasdederek: "İttihad ü Terakki iktidarının bir şeyhülislâmı bu medresenin taklitlerini kurdurmuştu." der.

[193] KONYALI bu konuda kendi hayatından örnekler verir. Birincisi şudur: Yoğun bir imtihandan sonra, başarılı olduğu, üstün başarı gösterdiği halde hastalanmıştır. Bir gün hocaları, Zeynelabidin ve Ziya Efendiler ile imtihan heyetinde bulunan Mustafa Sabri Efendi (1896-1954), "bir london ile Yaka Bağları'ndaki evlerine kadar gelirler. Hatırını sorup, gönlünü alırlar. "İkinci örnek ise medrese içindedir: Hocaları Rifat Efendi'nin evinin kapısı medreseye açılmaktadır (Müderris Evi'ne bk.) Sabah Namazı'na giderken iki İbrahim'in (İbrahim Hakkı ile Mustafa Sabri'nin oğlu İbrahim Rüştü) kaldığı odanın kapısını tıkırdatıp: "-Kuma ya İbrahimeyn!."(-Namaza-kalkın iki İbrahimler!) demektedir. Sevdikleri, saygı duydukları hocaları bizzat seslenir de onlar durur mu? İkisi de kalkmakta, İbrahim Rüştü'nün ezanından sonra namazlarını kılmaktadırlar. (Bk.KONYALI, "Islah", *aynı yer*, 2 Ekim 1971.) İbrahim Rüştü için, "Mustafa Sabri Efendi"nin kısa hayat hikâyesinde BİRİNCİ, "İbrahim Sabri" der. (Bk.Ali BİRİNCİ, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası -II.Meşrutiyet Devri'nde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar-*, İstanbul 1990, s.238.)

ilgilenmeye, medrese ile işbirliğine zorlanmaktadır. Zira velî, verdiği söz ile bağlanmıştır. Öğrenci, sadece medrese içinde değil dışarıda da hal ve hareketleriyle "Islah-ı Medâris"e mensup olduğunu unutmayacaktır. Zaten bu konuda görevliler dışında "mensubîn" denilen geniş bir uyarıcı, kollayıcı kitlenin muhatabı olmak durumundadır.

Cezaların kademelendirilmesi ve bu konuda seviyesine göre yetki dağıtımı, öğrenci üzerindeki kontrol mekânizmasını da büyütmüştür. Her şey idareden beklenilmeyecek gerektiğinde müderris de ceza verebilecektir. Cezalar öğrenciyi kazanmaya yöneliktir. Üstelik 5 kademeli cezanın dışında talebeyi hayrete düşürerek etkileyecek ceza tiplerinin bulunup uygulanması da yönetmeliğe konmuştur. Uygulamadan öğrendiğimize göre **mâtebe** bunlardandır. Aslında itâb; azarlama, paylama anlamında bir kelimeden türetilen mâtebe, bu amaçla kullanılan "ufak bir tahta"dır. Dil öğretiminde talebeyi, hayrette bırakacak bir teşvik ve "tatlı cezalandırmanın" adıdır mâtebe...

Zira Islah-ı Medâris'te birinci sınıftan sonra Türkçe konuşmak yasaktır. Devrin en gelişmiş dil öğrenme metoduyla[194], Arapça bir yıl içinde öğretiliyor, ondan sonra geliştirmek üzere talebe; meramını Arapça anlatmaya, görüşme ve konuşmalarını Arapça yapmaya zorlanıyordu. Hoca ile birlikte okunan ders saatlerinin dışında öğrencinin, "oto kontrol" yoluyla denetlenmesi açısından ilğinç bir metoddu mâtebe. O küçük tahta, unutarak veya herhangi bir şekilde medrese içinde Türkçe konuşan talebeye veriliyordu. Bu, Arapça öğrenen talebenin Arapça konuşma ilkesini çiğnemesine karşı bulunmuş bir şekilli ceza idi. Tahtayı alan talebe, talebenin arasına karışır, Türkçe konuşanları arar ve mâtebeyi elinden çıkarmaya çalışırdı. Türkçe konuşan bir arkadaşını bulunca hemen ona verirdi.[195] Eğer akşama kadar bu kuralı ihlâl eden birini bulamazsa mâtebe elinde kalır ve ceza olarak temizlik yapar, su taşırdı. Onun için bir an önce bu tahtayı elinden çıkarması gerekirdi. Mâtebeyi taşımamak, ardından gelen cezaya muhatap olmamak içinse talebe Arapça konuşmaya özen gösterir. böylece bu dili kısa sürede geliştirirdi.[196]

Islah-ı Medâris, dil öğretiminde başarılı olmuştur. Bunu, bir yıl sonu imtihanı ortaya kor. İmtihan heyeti üyeleri arasında Konyalı'nın hatırladığı

---

194 KONYALI, bu gelişmiş Arapça öğrenme metodunu şöyle tarif etmektedir: "Arapça, klasik usulle, Emsile, Bina ile değil BERLİÇ Usûlüyle kısa zamanda öğretiliyordu." (Bk.KONYALI, "Islah", *aynı yer*, 30 Eylül 1971.

195 KONYALI, "Konya İslâm Üniversitesi", *aynı yer*, 8 Nisan 1973.

196 KONYALI, "Konya İslâm Üniversitesi", *aynı yer*, 30 Eylül 1971; ÖZDAMAR, *aynı eser*, s.26.

şahıslar şunlardır: Tokat Milletvekili sonra Ayan Üyesi ve Şeyhülislâm olan Mustafa Sabri Efendi, Konya Vilâyeti'nin Antalya Sancağı Mebusu Elmalılı Küçük Hamdi (Yazır), Konya Mebusu Ereğlili Salim Efendi, Mevlevî Postnişini Veled Çelebi (İzbudak), Müderris Naim Hâzım (Onat) Efendi, Konya Hukuk Mektebi Müdürü Refik (Kırış) Bey ve Konya'nın değerli âlimleri...

"Medresenin, cadde (Hükümet-Tramvay) üzerindeki büyük salonunda imtihan başlar. Önden bir-kaç kişi içeriye alınır. Sıra İbrahim Hakkı (Konyalı)'ya gelir. O, içeriye girince önce hocası, "Ezherli Ömer Efendi" ile Arapça konuşur. Üyelerin hepsi de Arapça sorular sorarlar. Arapça olarak cevaplandırır. Bir ara Mustafa Sabri Efendi, Zeynelabidin Efendi'ye, "Hocam bunları nasıl yetiştirdiniz, nasıl okuttunuz? Tebrik ederim." der. Sonra yerinden kalkarak kara tahtaya bir cümle yazar ve "oku, tercüme et." der. Bu; "Darihim mâ dümte fî darihim."dir. "Başka başka köklerden, ayrı mânâlar"da fakat "konuşuluş, yazılış şekilleri bir olan bir güzel ve hikmetli Arapça söz"dür. İçinde iki "dar" vardır. Biri "ev" anlamına gelirken diğeri "**müdara** kökünden emr-i hazır"dır. Altına şu açıklamayı yazar: "Evlerinde kaldıkça onlara müdara et, yüzlerine gül." 2. sınıf talebesinin daha o vakte kadar "hiç duymadığı ve görmediği" bu sözü tercümesi, imtihan heyetinin takdirlerini toplamıştır. Biraz sonra "simsiyah sakallı iyi giyinmiş, sarığını çok iyi sarmış" Küçük Hamdi, tahta başına gelerek şunu yazar: "Arzihim mâ dümte fî arzihim." Bu hikmetli sözde de, birisi "yer" anlamında diğeri rıza kökünden "razı et, rızalarını al" mânâsında iki "arz" kelimesi vardır. Altına Türkçesi'ni şöyle yazar: "Topraklarında bulundukça onların hoşnutluklarını kazan."[197]

Dil imtihanını başarı ile bitiren İbrahim Efendi'ye Astronomi'den sorular sorulur. O da, masada duran Ali Kuşçu tarafından hazırlanmış kitabeli bakır gök küresi üzerinde izah ederek sorulara cevap verir. Daha önce Beyânü'l-Hak'tan nutkunu verdiğimiz 2.yıl imtihanları ile aynı olduğunu tahmin ettiğimiz[198] imtihan, ilginç sonuçlar verir. Bunlardan bir tanesi Mustafa Sabri Efendi'nin, İstanbul'dan oğlu İbrahim Rüştü'yü getirerek Konya Islah-ı Medârisi'nde okutmasıdır. İbrahim Rüştü, Ziya Efendi tarafından iyi öğrenmesinde yardımcı olması için İbrahim Hakkı Efendi'nin yanına verilir. İki İbrahim aynı odada kalırlar. Bu güzel "sarık saran, Davudî

---

[197] KONYALI, "Islah",*aynı yer*, 1 Ekim 1971.

[198] Zira KONYALI sık sık medresenin ilk talebesi ve sonra müderrisi olduğunu (KONYALI, "Islah", *aynı yer*, 30 Eylül 1971; aynı yazar, *Konya Tarihi*, s.790) belirttiğine göre aynı olması mümkündür.

çok güzel sesli" İbrahim Rüştü, Islah'ta Arapça'sını geliştirir ve sınıfın seçkin bir öğrencisi olur.[199]

Yalnız Islah-ı Medâris'te öğretilen yabancı dil, yalnızca Arapça değildir. Dinî kaynakları hakkıyla kavrayabilmek için Arapça'yı; "Batı tekniğini, madde medeniyetini almak için de Batı dillerinden birini öğretmek" plânlanmıştır. Hatta Islah'ta, Japonya, Çin gibi "kendilerine hakiki bir din arayan ülkelerde İslâm'ı yayacak kudrette elemanların yetiştirilmesi düşünülmektedir. Islah'ı bitiren talebe, İngiltere'ye gönderilecek, orada Cambridge Üniversitesi'ni bitirmesi sağlanacaktır.

---

[199] KONYALI, "Islah",*aynı yer*, 2 Ekim 1971. İbrahim Rüştü, daha sonra 30 yıl Araplar'a "Arabiyat Muallimliği"yapar. Medine'de yaşayarak orada vefat eden Konya asıllı meşhur bilginlerden Saatçi Osman Hilmi Efendi, Islah-ı Medâris'ten ayrıldıktan 52 yıl sonra KONYALI'ya mektup yazar. Medreseden KONYALI'nın arkadaşı, aynı zamanda talebesi olan Saatçi Hacı Osman Efendi'nin Osmanlıca mektubundan bir kısmı şöyledir: "Türkiye'den ve Konya'dan onbinlerce hüccâc-ı kiram gelir oldu. Fakat medrese arkadaşlarımızdan bir tanesine tesadüf idemedim.. Çok ihtiyar olmasa idim İstanbul'a varub sizi beraber getirir idim. 2-3 sene evvel Libya'dan Şeyhülislâm Mustafa Sabri-zâde Hacı İbrahim Beğ gelmişdi. Sesinden, sîmâsından bildim. Lâkin saçı-sakalı bembeyaz olmuş. Ben ise hâlâ ânın gençliğini, Paşa Dâiresi'nde okuduğu EZANLARI tahayyül idiyor idim. Orada otuz senedir Arabiyat Muallimi imiş. Belki seninle muhâberesi vardır. Pederi merhûmun bıraktığı Arapça şâheserleri mütâla'a itdim."(Bk."Saatçi Osman Hilmi Efendi'nin İbrahim Hakkı KONYALI'ya Mektubu", ***Konyalı Arşivi***, No:2082.) İbrahim Rüştü, daha sonra aynı yerde verilen bilgiye göre İskenderiye Üniversitesi'nde profesörlük yapmaktadır. Bu mektubun tarihi, 24 Şaban 1389/24 Ekim 1969'dur. Gerçekten de Islah'ın kapatılışının üzerinden 52 yıl geçmiştir. KONYALI, mektubun arkasına el yazısı ile şu notu düşmüştür: "Medrese arkadaşım ve talebemden Medine'nin meşhur âlimlerinden Saatçi Hacı Osman Efendi merhumun bana gönderdiği mektubdur. Kendisi bu yıl (1978) Allah'ın rahmetine kavuşmuştur." (UZ, *aynı eser*, c.II, s.161'de 1976'da öldüğünü yazar.) Buradan Islah-ı Medâris'in talebeleri arasında yılların pörsütemediği bir arkadaşlık, kardeşlik duygusunun yerleştiğini düşünmeden edemiyoruz. Bunu, kendi ifadesi ile "yarım asırlık" bir zaman sonra arkadaşının adresini bularak mektup yazan, Medine'ye yerleşmiş bir "Pîr-i fânî bilginin" -Saatçi Osman Efendi'nin- satırlarından anlamak mümkündür. Yalnız onların, İbrahim Rüştü ile birlikte talebelik yaptıkları güzel günler fazla sürmez. Çünkü İstanbul'da Mahmut Şevket Paşa öldürülmüştür (14 Haziran 1913). İttihat Terakki, bu vesile ile kendi görüşünde olmayanları temizlemeye hız vermiştir. Siyasî çekişmeler ve ithamlar yüzünden Mustafa Sabri Efendi, Romanya'ya gitmek mecburiyetinde kalır. Bunun üzerine oda arkadaşı İbrahim Rüştü de Konya'dan ve medreseden ayrılmak zorundadır. Nitekim ayrılış o ayrılış olur.(Bk.KONYALI, "Islah", *aynı yer*, 2 Ekim 1971.)BİRİNCİ, KONYALI'dan farklı olarak Mustafa Sabri'nin yurt dışına ilk çıkışının, Bâbıâlî Baskınını (23 Ocak 1912) üzerine olduğunu önce Mısır'a sonra Romanya'ya gittiğini yazar. I.Dünya Harbi'nde Romanya'ya Türk ordularının girmesiyle yurda dönen Mustafa Sabri, 1918'de yeniden siyasî ve ilmî faaliyetlerine başlar. Zaten kendisi, öteden beri, "hitabeti ve kitabeti ile İttihat Terakki'nin çok ürktüğü bir-kaç muhaliften biridir." 1918'de Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye Üyesi olur. I.Damat Ferit Kabinesi'nde Şeyhülislâmlığa getirilir. Paris Konferansı'nda sadrazama vekâlet eder. Kabine düşünce Âyân Meclisi'ne seçilir. Cemiyet-i Müderrisin Reisliği'ni yapar. (Bu cemiyet sonra Teâli-i İslâm Cemiyeti adını almıştır.) sonra II.Damat Ferit hükümetinde yine Şeyhülislâm olur. (Bu sırada Mustafa Kemâl'in Anadolu'ya gönderilmesi için padişahı ısrarla ikna ettiği iddiası vardır. Bk.Sırrı ERKUS, "Basında Basılanlar -Mustafa Kemâl'i Anadolu'ya Padişah Vahidettin Gönderdi-", ***Yeni Düşünce***, Yıl.8, S.342, 20 Mayıs 1989) -Şura-yı Saltanat'a katılır. Anadolu'daki Millî Harekete karşı tavır alır.-Görüşleri reddedilince şeyhülislâmlıktan ayrılır. Hürriyet İtilâf'tan ayrılanlarla birlikte Mutedil Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı kurar Oğlu ile birlikte Yüzellilikler listesinde yer aldığı için ikinci defa yurtdışına çıkmak zorunda kalır. Yüzelliliklerin affından sonra yurda dönmeyen Mustafa Sabri, 12 Mart 1954'te vefat eder. Türkçe ve Arapça bir çok telif eseri bulunmaktadır. Yazı hayatına ve araştırmalarına dışarıda iken de devam etmiştir. (BİRİNCİ,*aynı eser*, s.238-239.)

Çince ve Japonca öğrenenler, Çin ve Japonya'da İslâm'ı yaymak için çalışacaklardır. Medreseden çıkan ve görev alan, Türkçe'den başka en az üç dil daha öğrenecektir. Papalık, Patrikhâne, Hahamhâneler'de, Hristiyan-Musevî din adamları ile münasebetler kurarak onlarla münakaşalar yapıp İslâm'ın hakikatlerini söyleyerek onları aydınlatacaklardır. Bunun için Arapça hocasını Câmiü'l-Ezher'den (Ömer Lütfi Efendi) getiren medrese, Fransızca hocalığı yapmak üzere bir Ermeni'yi görevlendirmiştir.[200] Medresede, dil dersine bir Ermeni'nin girmesine müsaade edilmesi, Islah'taki ufuk ve ilim anlayışı açısından önemli bir ipucudur. Medresede bir Hristiyana yabancı dil dersi verdirmenin dışında, müsbet ilimlere yer verilmesi de aynı anlayışın bir başka yansımasıdır.

Astronomi Dersleri

Islah'ın ikinci yıl imtihanları sırasında kendisine astronomi ile ilgili sorular sorulduğunu Konyalı'dan öğrenmiştik. O küre üzerinde cevaplar vermişti. Aynı yazar medresenin astronomi dersleri ile ilgili daha geniş bilgi vermektedir. Astronomi dersi, Islah'ta sıradan bir garnitür bilgi dalı değildir. Ona önem atfedilmektedir. Üstelik aynı derste birbiri ile çelişen teorilere yer verilmesi de dikkat çekicidir. Teorilerden birisi, "dünyanın sabit, güneşin onun etrafında döner olduğu nazariyesidir."Bu eski görüşe göre yazılmış **Süllemü'l-Eflâk** adlı resimli, taş basması bir astronomi kitabı Hindistan'dan getirtilmiştir.

Öğretilen ikinci görüş ise "güneşin sabit, dünyanın yedi arkadaşıyla güneşe uydu olduğu" nazariyesidir. Yeni astronomi esaslarına dayalı olarak bu nazariye üzerinde durulmaktadır.

Ayrıca saatin nasıl bulunacağı ve güneş saati hakkında bilgi verilmekte, imtihanda da "Rubu' İrtifa Tahtasıyla" saatin nasıl bulunduğu sorulmaktadır.[201] Ders aracı olarak kürenin nasıl kullanıldığı üzerinde ise daha önce durulmuştur.

---

200 KONYALI, ***Konya***, s.790; aynı yazar, "Islah", ***aynı yer***, 30 Eylül 1971; aynı yazar, "Konya İslâm Üniversitesi", ***Yeni Asya***, 8 Nisan 1973. SELEKLER, "60 Yıl Önce Konya", ***aynı yer***, 3 Mart 1962'de, 1908 inkılâbından sonra Ziya Efendi'nin; Islah-ı Medâris adında yepyeni tarzda bir medrese kurduğunu, bu medresede Hintce, Çince, Japonca gibi dilleri öğreterek talebesinin ileride bir İSLÂM MİSYONERİ olması için çalıştığını duyduğunu yazar. Paşa Dâiresi'ne önceden gidip-geldiği halde, bu yıllar kendisi Konya'da değildir.

201 KONYALI, "Islah",***aynı yer***, 2 Ekim 1971. Rubu' Tahtası, Türkler tarafından icat edilen eski bir astronomi aletidir. Bir yüzünde, bir çeşit Logaritmik abak veya Trigonometrik hesap cetveli vardır. Diğer yüzünde semânın resmi çizilmiştir.(DEVELLİOĞLU,***aynı eser***, s.1075.)

Spor Dersleri

Islah-ı Medâris'i ilginç kılan bir başka yönü ise medreseye spor derslerinin sokulmasıdır. Bu ders sırasında talebeye, "Kılıç-Kalkan Oyunu" oynatılmaktadır. Kılıç-kalkan için yer ve zaman da belirlenmiştir. Cuma günleri, Alâeddin Tepesi'nde kalkan oynanmakta, ayrıca güreşler yapılmaktadır.[202]

13 Nisan 1331/26 Nisan 1915 tarihli bir mektupta, Islah-ı Medâris'in I.Dünya Harbi sırasında Osmanlı ordusunda askerlik yapan müderrisine yazılanlarda, spor derslerini doğrulayan ifadeler bulunmaktadır. Islah talebesi İbrahim Hakkı; adını belirtmediği hocasına gitmediği anlaşılan mektubunda, "Biz; sizin askerliğinizle -bilâhâre menâfi'-i bize olduğundan-müftehîr ve mübâhiyiz... Burada bulunuyordunuz, bizim için; oraya gittiniz yine bizim menfaatimiz içindir." der. Sebep ise açıktır: "Medresenin **askerî eğitim eksikliğini** bu hocanın tamalayacak olması... Onun için hocasına, "İnşaat Taburu'ndan Kıtaat-ı Müsellimeye alınmanızdan dolayı biz de sizin kadar mesrûr ve dilşâdız." der. Mektubun devamı şöyledir: "Elbette askerî talimlerle), fezâil ve mehâsinin madeni olan zatınızın ictima-i kemâlâtına bir kanat daha ilâve etmiş bulunursunuz. Buraya döndüğünüzde... Medresemizin (ASKERÎ TALİMLER) nevâkısını ikmâl buyurursunuz."[203]

Buradan, kılıç-kalkana güreşin de katıldığı spor derslerinin; 1915 yılının savaş ortamında bir çeşit "askerî eğitim" gibi algılandığını çıkarıyoruz.

Öyle anlaşılıyor ki, Islah-ı Medâris'in sadece fikrî açıdan olgunlaşması değil; fiilen düşünüleni uygulama yönünden de denemeleri daha önce yapılmıştır. Zaten, elde bir Bekir Sami Paşa Medresesi ve hazır öğrenciler vardır. Saygınlık yönünden ise, tartışmasız devrinin "ilim otoritesi" bilinen hocalar da bulunmaktadır. Sıra, düşünülen doğrultuda cesaretli adımların atılmasına gelmektedir. O da elbette, doğru bildiğinden şaşmayacak, önüne çıkan engel ve tenkitleri göğüsleyecek kararlılıkta müderrisler olunca düşünce, hayata geçirilebilmektedir.

Selekler'in bizzat "bir-kaç defa bu derslere giderek" görgü tanığı olduğu yenilik denemesi; 1906 yılında "klasik medrese usûlündeki Sabah

---

202 KONYALI, "Islah",*aynı yer*, 2 Ekim 1971.

203 "Talebenizden, meftûn-ı üslûb ve fazîletiniz el-dâ'î" İbrahim Hakkı (KONYALI), "Mektub", ***Konyalı Arşivi***, No:3001. KONYALI, 1915 yılında yazdığı mektubun imza kısmına 1352'de yani 21 yıl sonra başka bir kalem ve değişikliği belli yazısıyla "sahtekâr" kelimesini ekler. Kim bilir, 21 yıl sonra eline geçen mektubunu tekrar okuyup o günkü hisleri ile 1934 yılındaki hislerini kıyaslayıp hangi ruh haleti içinde, "Sahtekâr Talebenizden..." deme ihtiyacını duymuş olmalıdır. Bu mektup, 1915 yılının Konyası ve medreseleri için önemli, üstelik nostaljik bir belge durumundadır.

Derslerine yeni ilâvelerde bulunma" tarzındadır. Şeyhzâde Ziya Efendi, 1906'da Sabah Derslerine; Hikmet, Kimya, Coğrafya, Tarih ve emsali dersleri ilâve etmiştir. Üstelik dersleri, "İdadî (Lise) Mekteplerine mahsus Türkçe kitaplardan" okutarak bu işe başlamıştır.[204] Elbette böylesine bir girişim, son devirler azdırılan mektep-medrese çekişmesi duvarına bile çarparak geri dönebilirdi. II.Meşrutiyet öncesinde siyasîlerin, elinde güç bulunduranların teşebbüs edemediği bir işe "Şeyhzâdeler" nasıl cesaret edebiliyorlardı? Şeyhzâdelerin arkalarına aldıkları güç, dayandıkları destek ne idi? Aslında bunlar, cevabı bilinmeyen sorular değildir. Abidin, Rifat ve Ziya Efendiler'in gücü; iktidar, ordu, maddî zenginlik gibi her devirde geçerli, yaptırım şansı olan yerlerden kaynaklanmamaktadır. İleride tek tek ele alınınca da görüleceği gibi, onların dayanakları; sadece, dede ve babalarının peşpeşe bir tarikatın lideri olması da değildir. Bu vesîle ile hüsnü kabûl gören bir saygınlıkları vardır. Fakat daha önemlisi, yukarıda belirtildiği üzere, onların, ilmî kariyer olarak tutturdukları yüksek seviye; doğru olanı yapmadaki cesaretleri ile teşebbüs azim ve kararlılıklarıdır. Tabi hemen belirtilmelidir ki, Islah-ı Medâris "son mütereddi (soysuzlaşmış) ve dejenere medresenin düşmanı olan bir üniversite"[205] olarak çeşitli tepkiler almıştır.

44. Islah'ın Kuruluşu ve Sonu

Medresenin içine düştüğü duruma üzülüp, samimi olarak çare arayan aydınların tepkisi olumludur. Onun için sonraki konumları farklı da olsa Mustafa Sabri Efendi, Elmalılı Küçük Hamdi (YAZIR), Ereğlili Salim Efendi (Konya Mebusu) ve bir çok hayırsever Konyalı tüccar, esnaf[206] destek verip yardımcı olmuşlardır. Bunların içinde medreseli ulemânın önemli bir kısmı da bulunmaktadır.

Onun için daha önce belirtildiği gibi Bekir Sami Paşa Medresesi'nin üç tarafındaki odaların yıkılıp yerine ikişer katlı "modern hücreler, dershâneler ve konferans salonunun" yaptırılıp faaliyete geçirilmesi (1328 H./1910) çok zor olmaz.

Yeniden bir yapılanma içine giren Islah'ın, 1914'te 53 talebesi bulunmaktadır.[207] Medrese, kendi ayakları üzerinde yeniden dirilişe geçmiştir.

---

204 SELEKLER, "60 Yıl Önce Konya", *aynı yer*, 3 Mart 1962.

205 KONYALI, *Konya*, s.790; aynı yazar, "Islah", *aynı yer*, 2 Ekim 1971. KONYALI'nın birkaç yerde, aynı muhtevada tekrar ettiği bu cümle, sivri bulunabilir. Fakat neticede bir olguyu, açıklıkla ortaya koymaktadır.

206 KONYALI, "Islah",*aynı yer*; ÖZDAMAR,*aynı eser*, s.23.

207 *KVS 1332 H.*, s.550. Burada medrese adı, "Bekir Sami Paşa Medresesi"dir.

Fakat, "bu medresenin ve İslâm'ın zaferini çekemeyenler" vardır. Onlar, kurucu ailenin "felâketini hazırlarlar." Kuruculardan birinin (Abidin Efendi) siyasete soyunup, ülke çapında etkin bir şahsiyet olması, "siyasi rekabet" şimşeklerini Islah-ı Medâris üstüne çeker. Medrese, birbirinden çıkma İttihat ve Terakki ile Hürriyet İtilâf Fırkaları'nın boğuşmalarına "kurban" edilerek Birinci Dünya Harbi sırasında (Eylül 1917) "İttihad-Terakki'nin düşmanlığı ile" kapatılır, kütüphânesi yağma edilir.[208] Üç yıl sonra ise kuruculardan, Konya'da kimse kalmaz.

1917 yılı; harp potasının insan gücümüzü acımasızca erittiği yıllara tesadüf etmektedir. Meselâ; Islah'ın bu sıra "Ezherli" Hocası Ömer Lütfi Efendi, Irak Cephesi'ndedir.[209] Genç hoca gibi, yaşı 16-17 olanlarla, son sınıf öğrencileri harbe alınmış olmalıdır. Gerçi 1915 yılında "bütün medâris ve mekâtib fetret içinde pûyan"dır. "Gülistan-ı meâliyet ve hadîka-i ma'neviyat olan" bir çok medresenin yerinde yeller esmektedir. Arsalarında yetişen ağaçlar, çiçekler (eşcâr-ezhâr), onların "revân-ı pâklerine Fâtihâhân" olmaktadırlar. Fakat henüz Islah, beklenildiği gibi "bu umumî fetret-i tahsîlin zebunu" olmamıştır. O "ibrâz-ı faaliyette-enva'-ı ulûm-ı teçhizde; diğer senelerin parmağını ağzında" bırakacak bir seviyeyi yakalamıştır. Çünkü, "giden hocaların boşluğu doldurulamaz" yeis ve endişesi gerçekleşmemiş; medreseye "ciddî muallimler" gelmiştir. Yalnız bu yücelikler ocağının (Âşiyâne-i kemâlâ) ayağını almak isteyen, oraya düşmanlık besleyen kötüler vardır. Islah talebesi şöyle der: "Yine evvelki gibi bazı şerîr bed-hâhân, eski husûmet ve muhalefetlerinde berdevâmdırlar, dâima ayağımızı almak isterler. Fakat biz duyar mıyız?..."[210]

---

208 KONYALI, ***Konya***, s.790; aynı yazar,***Karaman***, s.332; aynı yazar, "Islah", ***aynı yer***, 2 Ekim 1971, s.7. KONYALI'nın, Islah-ı Medâris, talebe ve hocası olduğu göz önünde tutulmalıdır. Fakat bu durum, neticeyi değiştirmemektedir. Ahmet Şeref CERAN, "Hotamışlı Mehmet Fatih Göktay Efendi", ***Ufuk***, S.6, Mayıs 1995 Konya, s.52'de Islah öğrencisi Mehmet Fatih'in (D.1901-), kapatma sebebiyle 1917'de Islah-ı Medâris'ten ayrıldığını anlatır.

209 ***Konya İl ve İlçe Müftüleri Biyografik Albümü***, Konya 1991.(Konya İl Müftülüğü tarafından hazırlanılmıştır.)

210 İbrahim Hakkı, "Mektup", ***aynı arşiv***, No:3001. Porf.Dr.Ali Osman KOÇKUZU, 8.7.1994 tarihli görüşmemizde mektuptaki ifadeyi tamamlayan bilgiler vermiştir. Islah'ı Medâris'le ilgilenen bu değerli bilim adamının verdiği sözlü bilgiye göre, şehirde "medreseyi yakma teşebbüsüne karşı geceleri nöbet" tutulmuştur. Kendisi son devir için önemli bir din adamı ve medrese ıslahatı konusunda çalışan medrese kökenli ulemâdan olan Aksekili Ahmed Hamdi, Islah-ı Medâris için "İfsâd-ı Medâris" demektedir. Daha önce üzerinde, Mehmed Vehbi Efendi ile ilgili olarak durulduğu gibi; Aksekili, Konya'ya geldiği zaman en çok Hadimli Mehmed Vehbi Efendi ile görüşmektedir. Hadimli Mehmed Vehbi ise, Islah-ı Medâri'e karşı ve daha çok İttihat Terakki'ye yakın ulemâdandır. ***TBMM Gizli Celse Zabıtları***'ndaki konu ile ilgili konuşmaları (Bk.***aynı yer***, c.2, s.202) bunu açıklıkla ortaya koymaktadır. Gerçi ortada bir Delibaş olayı vardır. Fakat o vesile ile ilgili bile olsa, Islah'a bakış tarzı

Anlaşılan, 1915'te Islah-ı Medâris hedeflediği doğrultuda hızını aldırmış gitmektedir. Üstelik, hasım ve karşı olanların tökezletip, yere düşürme çabalarına rağmen.. İşte 1915'te, aldırış edilmeyen bu çabalar, 1917'de netice alır. Sebep, görüleceği gibi sadece savaş ortamı değildir. Aslında ülkeye parti diktatoryasını hakim kılan İttihat ve Teraki'nin kendi adını taşıyan mektepleri yaygınlaştırıldığı günlerde Islah'ın kapatılmasına; "garazın" dışında, kamuoyuna durumu izah edecek bir gerekçenin gösterilmesi gerekmektedir. O da Konya'ya has, özel medrese Islahatı'na, yeğane alternatif gösterilebilecek olan Dârü'l-Hilâfe Medresesi Şubesi'nin 1915'te Konya'da açılmış olmasıdır.[211] Aslında, İstanbul dışındaki merkezlerde de başkent örneğinde olduğu gibi Dârü'l-Hilâfe Medresesi şubelerinin bulunması, yani Konya Dârü'l-Hilâfesi'nin açılmış olması, Islah-ı Medâris'in ortadan kaldırılmasını gerektirecek bir olay değildir. Tam tersine ikisi de aynı hedefe yönelip medreseleri ıslah etmek isteyen bu teşebbüslerin; birisi özel, diğeri devlete ait olmak üzere yarışması çok daha iyi sonuçlar verebilirdi. Ama maalesef öyle yapılmamıştır. Resmî ıslahat çabası Konya'da başladığına göre, Islah-ı Medâris örneğinin yaşatılmasına ihtiyaç kalmadı, diye düşünülmüştür. Tabiidir ki, dönemin ruh halini yakalamaya çalışırken, görünen gerekçenin ardındaki -bize çok pahalıya malolan- partizan tavrı vurgulamaya gerek yoktur.[212] Zaten Zeynelabidin ve

---

anlaşılmaktadır. KONYALI, "Islah", *aynı yer*, 29 Eylül 1971'de Islah'ı Medâris'in kuruluş safhasındaki ortamı şöyle anlatır:"İttihat Terakki Partisi'ne satılmış bir kaç müstesna olmak üzere. bütün Konya ulemâsı bu çalışmayı desteklediler." Sadece bu cümle bile bölge ulemâsı arasında bir kutuplaşmanın 1909'larda var olduğunu göstermektedir. 1920'li yıllara gelindiğinde belki kutuplar arasındaki dengelerde değişme olmuştur. Fakat kutuplaşma ortadan kalkmamıştır. Hocalardan; "şimdiye kadar saltanat taraftarı oldukda ne oldu?.. Biraz da bu taraftan olalım "(KOÇKUZU, aynı görüşme) diyenler çoğalmaya başlamıştır. Elbette bu tarz düşünceyi teşvik eden ekonomik şartlar da hazırlanmıştır. Medreselerin kapatılmasından kısa süre önce yükseltilen maaşlar, hocaların tepkisi üzerinde etkili olmuştur.

211 Nesimi YAZICI, "Son Dönemde Kahisar-ı Sahib Medreseleri ve Islah-ı Medâris Uygulaması", *Belleten*, c.LVIII, S.223, Aralık 1994, s.642. (YAZICI, makalesinde 1910,1914,1917 Medrese ıslah çalışmalarının Afyon'daki uygulamasını konu almaktadır.)

212 ÖZDAMAR, *aynı eser*, s.49-50'de Islah-ı Medâris'in kapatılmasıyla ilgili şöyle bir anlatıma yer verir: "Mustafa Kemâl, Konya'ya geldiğinde Islah'ı da gezmiştir. Gezdiren, Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi'dir. Paşa, dershânelere girerek talebelere zor sorular sorar. Hiç beklemeden, güzel cevaplar alır. Misafiri uğurladıktan sonra Hacı Veyiszâde, durumu Islah'ın Rektörü Ziya Efendi'ye anlatır. Övünçle, "Talebe-i Ulûmu görmeliydiniz." der. Fakat anlatılanlardan sevineceği yerde Ziya Efendi, huzursuzlanır. Talebe için, "Keşke tutuk, pörsük gözükseler de iyi cevap vermeselerdi!." der. "Eyvahlanır." Sebebi şudur: "Şimdi gider, kapatma emrini gönderir o herif göreceksiniz!." der.Gerçekten de bir süre sonra, bütün medreseler gibi Islah-ı Medâris-i İslâmiye de resmen kapatılır." Buradan kolaylıkla çıkartılabileceği gibi, 1923'teki Konya Dârü'l-Hilâfe Şubesi'ni Mustafa Kemâl'in ziyareti ile; bu olaydan yaklaşık altı yıl önce kapatılan Islah-ı Medâris hareketi karıştırılmıştır, sanıyoruz. "Şimdi gider, kapatma emrini gönderir." cümlesi de bu zaman farkını açıkça göstermektedir. Zira kapatma ile Hilâfe ziyareti birbirine yakındır. Kaldı ki, 1917'de Mustafa Kemâl'in Konya'ya geldiği yolunda bile henüz

Rifat Efendiler işlenirken, bu "yanlış siyasi yapılanmanın" Konya'ya yansıyan bazı yönleri üzerinde durulacaktır.

55. Müderrisleri

aa. Mehmed Zeynelabidin Efendi (1869-1940)

Kısa adıyla Abidin Efendi, Islah-ı Medâris-i İslâmiye hareketini, doğuşu ve ortadan kaldırılışı itibariyle derinden etkilemiş bir zattır. Paşa Dairesi; önce değinildiği gibi "Zeynelabidin Medresesi" olarak anılır olmuştur.

Abidin Efendi, Islah'ın kurucularından ve sonrası için, fırtınalı bir siyasî hayatın sahibidir. Ondan dolayı hayatı üzerinde değişik yönleriyle durulmaya çalışılacaktır.

Abidin Efendi, Mehmed (Muhammed) Bahaeddin Efendi'nin büyük oğludur. 1869'da doğmuştur. Tahsilini, Konya ve İstanbul'da tamamlayarak[213] iyi bir eğitim görmüştür. Zaten, dede-baba silsilesi itibariyle ilmiyeye mensup bir aile içinde yetişen Zeynelabidin Efendi'nin farklı bir gençlik hayatı vardır.[214]

Müderrisliğe, babasının hem müderris hem de şeyh olduğu Bekir Sami Paşa Medresesi'nde başlar. Zaten intisaplı olduğu Nakşibendi-Halidiye Şeyhliğini de, babasının vefatından sonra üstlenir.

Abidin Efendi, medreselerin ıslahı konusunda, babası gibi düşünmektedir. Fakat, babasının düşüncesini fiiliyata, kardeşleriyle birlikte kendisi geçirmiştir. Islah-ı Medâris adı altında "mekteb ile medrese"yi birleştirirler.[215]

---

elimizde bir bilgi yoktur. Olsa da o sıra harp devam etmektedir. Bütün medreseleri kapatabilecek bir konumda değildir. Yalnız yukarıdaki anlatımdan, İttihat-Terakki ile Hürriyet-İtilâf'ın çekişmesinin doğru anlaşıldığını söyleyebiliriz. Bir ara, İttihat-Terakki içinde bulunan M.Kemâl ile, aralarından Hürriyet-İtilâf'ın ileri geleni çıkan Islah-ı Medâris'in ilişkisi elbette çok sıcak olmayacaktı, varsayımına anlayış olarak dikkat çekebiliriz. Bu ilişki, Islah-ı Medâris'in faaliyette olduğu sıralar, bilindiği adarıyla yoktur. Ama daha sonra Islan ileri gelenleriyle olabildiğince hasmane bir şekilde vardır.

213 KONYALI,*Karaman*, s.332; SURAL,*aynı yer*, 11 Eylül 1975.

214 ÖZDAMAR,*aynı eser*, s.300'de Zeynelabidin Efendi'nin, babasının sağlığında gençken, biraz serkeş yaşadığını anlatır. Buna göre, bir ara içkiye kendini kaptırmış, hatta meyhâneye borçlanmış ve borcunu babası ödemiştir. Fakat, babasının kendisine bir şey söylemeden meyhâneciye borcunu fazlasıyla ödediğini öğrenince pişmanlığı artıp, kadehini taşa çalmış, bir daha da ağzına içki almamıştır.

215 Abidin ERENMEMİŞ ile bahsedilen görüşme. ERENMEMİŞ'in, annesinin babası olan Zeynelabidin'e bu teşebbüsleri yüzünden Hadimli Mehmed Vehbi'nin de içinde bulunduğu bir kısım medrese çevresi karşı çıkmıştır. Fakat günümüz için düşünülürse, bugün de Islah-ı Medâris'e benzeyen bir teşebbüsü tasarlayıp uygulamak isteyenler bulunmaktadır. Dinî ilimler(medrese), müsbet ilimler (mektep) ve tasavvuf sacayağına (Islah-ı Medâris'te bunlar var) disiplini ekleyerek başarılacak, yeni bir eğitim-medeniyet hamlesi; netice alıcı olacaktır. Çünkü medrese, üç talakla müsbet ilimleri boşayıp evinden kovunca kısırlaşmıştır. Artık yeniden mekteple-medresenin bir havuzda birleşmesi İslâm'ın ruhî hayatını da beraberinde getirecek ve ufkumuzu açacaktır. (Fetullah GÜLEN ile röportaj için bk.Eyüp CAN, "Fetullah GÜLEN

Siyasî Hayatı

Medresede müderrislik ve Nakşi Şeyhliği, II.Meşrutiyet döneminde Konya Mebusu seçilmesine kadar devam eder. Gerçi, seçildikten sonra da medrese ile ilişkisini, özellikle kardeşlerinden dolayı devam ettirmiştir. Yalnız, kendisi de eğitim-medrese meselesini fırsat buldukça meclis gündemine taşımıştır. İstanbul'da Meclis-i Mebusan kürsüsünden, Konya'da matematik ilmini okutacak bir muallimin bulunamadığını söyler. Sebep, maaşının olmamasıdır. Üstelik, başkent dışında medreselerin ıslahı için çalışanların gayretleri, aynı sebepten başarısız kalmaktadır. Çünkü 1910 ıslahatı doğrultusunda, ders verecek muallimlere ücret verilmediği için derse devam edilmemektedir. Durumu şöyle anlatır: "Konya'da bugün için talebe okuyor. Bunlara edevât lâzım değil mi? Peki, burada okutan muallimler kaçıyorlar, okutmuyorlar. Çünkü, paraları yok. Bunlara bir maaş vermek lâzım değil mi? Bugün, temin ederim size, Konya'da çalışan kadar başkalarda çalışan yoktur, ne okunuyor?(Batı tipi okullar için) Maateessüf bir şey yoktur. Ben memleketimi bilirim, rica iderim efendim."

Abidin Efendi, çare ne olacaktır, onu da söyler: "Bugün bir hoca kalkar da şu medresede ben hendese okutacağım dirse, o hocaya da para virilsin..Mekteblere bu kadar para viriyoruz da medreselere, bu hocalara virmeyecek miyiz? Rica iderim, insaf idin."[216]

Köklü çözümü de meclise teklif etmektedir: "Her memleketin vakıflarını kendilerine bırakmak.."

Abidin Efendi, vakıfların merkezî sistemle yönetilmesini, Meşrutî yönetime aykırı bulur ve şiddetle karşı çıkar: "Vilâyetlerdeki parayı, niçin merkeze celb idiyor?..Bu gibi yerlerde, bu gibi işlerde merkeziyet takip itmek usûl-i meşrutiyete mugâyirdir. Kat'ıyyen câiz değildir. Niçün buraya gelsün de bu paralar merkezden sorfolunsun? Hâlâ seksen guruşa mekteblerde muallim var."[217] Zeynelabidin, bu düşünce ile Evkaf Nezâreti bütçesinin kabul edilmemesini ister. Fakat Evkaf Nâzırının cevâbî teklifi gariptir: Eğer müessese-i hayriye-i İslâmiye bütçesini, diğer cemaatlerin bütçeleri gibi Meclis incelemeyecekse reddedilsin. "Yok eğer bu meclis-i

---

Hocaefendi ile Ufuk Turu-'Mekteple-Medresenin İzdivacı'",*Zaman*, 18 Ağustos 1995, s.8.(Dizi Yazı:6) Bu düşünce, dikkat edilirse, müsbet ilimler sahasında gözardı edilemeyecek neticeler almıştır. Dünya matematik, fizik, kimya vb. olimpiyatlarında üstün dereceler alan gençler yetişmiştir. Ne yazık ki, 1914 yılı başında savunulan, "Medrese-Mektep Birleşmeli" (Bk.***Sebîlü'r-Reşad***,c.11, S.285, 30 Rebiülevvel 1332/13 Şubat 1329, s.399-400.) tezi o zaman neticeye ulaştırılamamıştır.

216 ***Meclis-i Mebusan'ın Zabıt Cerîdesi***, 36.İçtima'ı Zabıtnâmesi, s.1007.(Kısaltma:***MMZC***) Zeynelabidin, burada medreselerin; ıslahını arzu edenler kadar, bozulması için çalışanların da bulunduğunu söyler.(Bk.***aynı yer***, s.1000.)

217 ***MMZC***, 36.İçtima'ı Zabıtnâmesi, s.996.

âlîden geçecekse yeğan yeğan tedkîk idilmeli ve kabul edilmelidir."[218] Demek ki, meşrutiyet idaresinde, İslâm cemaatinin vakıfları devlet kontrolünde; diğer dinlerden cemaatler ise (azınlıklar) kendi içlerinde serbesttirler. Zeynelabidin, Müslüman cemaatin de en az azınlıklar kadar bu yönden serbest olmasını istemektedir. Örnekleri Konya civarındandır: "Karaman Kazası var. Yiğirmi kalem vakıftan 51.100 guruş para tamamen Evkaf Hazinesi'ne kalıyor. Hiç mürtezikaya virilmiyor. Bütün bütün zabtedilmiş. O vakıflardan sümün südüs(1/6) gibi kesilen paralardan 51.100 guruş kesilen bu kazanın mekteblerine baktım. 60,80 guruş, 8 guruş maaşlı mekteb-i ibtidâiye muallimleri var." Bu ifadelerden sonra şu soruyu sorar: "Kanun-ı Esâsî, bize keyfî idare yapalım, istediğimiz gibi bütçe yapalım mı diyor?" Reis, "Zeynelabidin Efendi, Konya'dan geldiği zaman bir kanun teklifi ile gelseydi güzel bir Evkaf bütçesi hazırlanmış olurdu." der. Bu lâkaytlığa cevap, Hama Mebusu Abdülhamîd Zehrâvî'den gelir: "Hükümet, vazîfesini bilmeli Reis Beğ!.."[219]

O, vakıf idaresinde serbestliği sağlayamayınca, maliyeye vakıfları yoluyla bir milyon yetmişüçbin lira gelir getiren mescidlerin, sırf inşaatlarına harcanmak üzere ellibin lira verilmesini ister.[220]

Abidin Efendi, benzerî görüşleri, kitabında da savunur. Siyasî hayatın tek parti ipoteği altında olmaması gerektiğini düşünür. Zira tek parti idaresi, istibdat yönetimi olacaktır. Onun için çoğulculuk olmalıdır. Farklı partiler, fikir ve görüşler bulunmalı ve onlar eliyle hükümet denetlenmeli, hem de halk üzerindeki ezici iktidar hakimiyeti ortadan kalkmalıdır. Zaten yönetime, halk katılımını sağlayabilmek için kitabını kaleme almıştır. Yalnız, **aktif siyasete memurlar katılmamalı**, partizanlık yapmamalıdır. Gerekçesi, gayet mantıklıdır. Çünkü memurlar, milletin **hizmetçileridir**.[221] Kendi görüşlerinde olsun olmasın, halka hizmetle yükümlüdürler. Çünkü, maaşlarını verenler, sadece kendi görüşlerinde olanlar değildir. Eğer mutlaka parti yoluyla memlekete hizmet etmek istiyorlarsa istifa etmeli,

---

218 *aynı yer*,s.997.(24 Kanunusani 1326)

219 *aynı yer*, s.995,997.

220 *MMZC*, 107.İçtima'-ı Zabıtnâmesi, s.3266 (11 Mayıs 1327)

221 Bu tür fikirler, ne yazık ki hâlâ savunulmaktadır. Politik hayatın gediklilerinden Kamran İNAN,"Türkiye'de bürokratik diktatoryanın bulunduğunu ve ülkenin, bürokrasinin çiftliği olduğunu" savunur. Devleti en kolay yıkmanın yolu ise, bürokrasiye siyaseti sokmaktır. Üstelik, bütün iddialara rağmen Türkiye'de devleti ve bürokrasiyi hâlâ milletin emrine sokmak mümkün olmamıştır. Türk bürokrasisi, daha millî iradenin üstünlüğünü hazmedebilmiş değildir.(Bk.M.Mehmet GÜNDEM,"Türkiye Hayır Diyebilir mi?" (Kamran İNAN ile röportaj),*Zaman*, 21 Temmuz 1996, s.9.)

mertçe; bir siyasî ekip içinde çalışmalıdırlar. Zaten tersi, tek parti istibdadı olacaktır.[222]

Onun için de ülke işine "el katmak" amacıyla Müslümanlar, gücü yettiğince çalışmalı, bunu; "pâk bir vazife" görmelidirler. Bu önemli vazifenin yapılabilmesi içinse Müslümanın bilgilenmesi gerekmektedir. Milletvekilini nasıl seçecek, onda hangi özellikleri arayacak bilmelidir. Üstelik, nasıl tüccara; alış-verişi öğrenme, namaz-oruç bilgisi farz-ı ayınsa, seçmene de bu bilgi farz-ı ayındır. Çünkü işin sonunda kötü bir adamı beğenip, âlemi belâda koymak da vardır.[223]

Zeynelabidin, artık kitleler üzerindeki etkisini, meşrutiyet yönetiminin kavranması için kullanmaktadır. Halk iradesini uyandırıp, idareye katkıda bulunur hale getirme yolunda, diliyle-kalemiyle çaba sarfeden bir siyasidir. Yalnız, devrin hakim partisi İttihat ve Terakki ile aynı safta değildir. Onun için, Mayıs 1910 seçiminde tekrar seçilmemesi yolunda yoğun gayret serfedilmiş, fakat o her şeye rağmen yine seçilmiştir. Meclise, İttihat-Terakki iradesi dışında girebilen altı milletvekilinden biridir. Fakat bu defa da mazbatası uzun süre tasdik edilip eline verilmez.[224]

Tabii bu durum sebepsiz değildir. Çünkü Zeynelabidin, mecliste sıradan bir mebus olmamıştır. Tokat Mebusu Mustafa Sabri ve İttihat Terakki'den istifa eden Gümülcine, Karasi, Trablusgarb, Beyazıt, Burdur, Erzurum mebuslarıyla birlikte Ahali Fırkası'nı kurmuşlardır.[225] Bu parti, Konya'da faaliyete geçirilir. İttihat ve Terekki muhalifleri, katılarak İttihad'a cephe alırlar.[226] Ahali Fırkası, Meclis-i Mebusan içinde kurulmuş muhalif bir siyasi parti olarak 1911'e kadar yaşar. 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na kurucu sıfatı ile katılır. Artık Zeynelabidin Efendi de Hürriyet ve İtilâfın ilk Mebusan İdare Heyeti üyelerindendir.[227]

---

222 Mehmed Zeynelabidin, ***İslâmiyet ve Meşrutiyet***, (basım yeri ve tarihi bulunamadı), s.53-55. ÖNDER, Zeynelabidin'in "İslâmiyet ve Meşrutiyet" adlı yazı dizisinin ***Hak Yolu Mecmuası***'nın 2.sayısından itibaren tefrika edildiğini yazmaktadır.(Bk.ÖNDER,"Konya Matbuat Tarihi", ***Konya***, S.122, Aralık 1948,s.23-24) Yusuf Ağa Kütüphânesi'nde Mehmed Zeynelabidin'in 70 sayfalık bu eseri Dem.No:9521/3'te kayıtlıdır.Bu kayıt,kapağı yırtık olan Osmanlıca kitabın kendisinden değil 72/5 No.lu ***7.Kayıt Defteri***'nden alınmıştır.

223 Mehmed Zeynelabidin, ***aynı eser***, s.23.

224 BİRİNCİ,***aynı eser***, s.157.(271 no.lu dipnot.)

225 TUNAYA,***T.Siyasi Partiler***, s.294.

226 ÖNDER, ***Ali Kemalî***, s.40.

227 TUNAYA, ***aynı eser***, s.315; BİRİNCİ, ***aynı eser***, s.65-66. Hürriyet-İtilâf, parti olarak Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Ahali Fırkası, Rum, Ermeni, Bulgar, Arnavut grupları, Hizb-i Müstakil-i İlmiye ve Medresenişînler, gayri memnunlar, Ahrar Fırkası'ndan olanlar, Osmalı Demokrat Fırkası ve Osmanlı Sosyalist Fırkası mensuplarından oluşmuştur. Kurucuları arasında, Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa, Sivas Mebusu Dr.Dagavaryan, Tokat Mebusu Mustafa Sabri, Hama Mebusu Abdülhamid Zehrâvî, Ayan Azası Müşir Fuad Paşa, Damad Ferid Paşa, Ferik emeklisi

İttihat-Terakki karşısında, çok uyumlu olmasa da muhalif olarak bir kitle partisi bulunmakta; mecliste tartışmalı konuşmalar yapılmaktadır. Zeynelabidin, bu tür konuşmalarda taraftır.[228]

Fakat, Hürriyet-İtilâf'ın muhalefet görevi, uzun ömürlü olamaz. 1913'ten 1919'a kadar, parti kapatılır ve tabir yerinde ise yeraltına kayar.[229] Tanınmış şahsiyetleri arasında, "hapsedilip-sürgüne gönderilenlerden" birisi de Zeynelabidin'dir.[230] Dünya Harbi boyunca, Mudanya'da "sürgün" kalmıştır.[231]

Parti 1913-1918 arasında bir çeşit yurt dışında muhalefetini sürdürür. İttihat-Terakki'nin iktidardan uzaklaşması üzerine ise 24 Ocak 1919'da tekrar faaliyete geçer. İttihat'ın gitmesi ile Mudanya-Gemlik üzerinden zaman geçirmeden İstanbul'a gelen Zeynelabidin Efendi; bu defa Hürriyet İtilâf'ın Merkez-i Umumî Heyeti'nde üyedir.[232]

İşte, Zeynelabidin'in hayatında fırtınalar da bundan sonra kopacaktır. Başta Sultan Vahidettin olmak üzere hükümete nüfuz etmiştir. Zira mahallî lisanla (Konya ağzı) konuşan Zeynelabidin, giyimi, üslûbu[233], kestirme ve

---

Süleyman Paşa, Priştine Mebusu Volçetrinli Hasan, Miralay emeklisi Sadık, Dr.Rıza Nur, Tahir Hayreddin Bey vardır.(TUNAYA,,s.315) Hürriyet ve İtilâf'a katılanların birleştiği tek nokta, İttihad'ı **yıkmak**tı. Onun dışında biraraya gelenlerin aralarında bir bağ yoktu. Gayr-i mütecanistiler. (TUNAYA,s.318-320.) Bu durum, muhalefetin kitleleşmesi idi.(TUNAYA,s.756.) Partinin Konya Şubesi, 17 Aralık 1911'de Trablusgarb şehitleri için okunan Mevlid'le açılır.(Bk.BİRİNCİ, s.69.)

228 Bir defasında Zeynelabidin'in konuşmasına tahammül gösteremeyen Haydar Bey, "Sus be herif!." diye hitabeder. O da, "Terbiyeni muhafaza et!." diye karşılık verir.(Bk.TUNAYA, s.324.)

229 1 Ocak 1913'ten itibaren Hürriyet-İtilâf, siyasî hayatta yoktur. Miralay Sadık, Balkan Harbi vesilesi ile vatan müdafaası için çalışmak gerekeceğinden, siyasî faaliyete son verip kulüplerini kapattıklarını açıklamıştır.(BİRİNCİ,*aynı eser*, s.70.) 23 Ocak 1913 Babıali Baskını'ndan sonra siyasî hayatta bir Hürriyet-İtilâf'tan bahsetmek maddeten de imkansızdır.(BİRİNCİ,s.202.) Ahmed Nedim, ***Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları 1926***, s.372'de bu partinin Mahmut Şevket Paşa suikastı üzerine 11 Haziran 1913'ten-mütareke dönemine kadar faaliyetlerine ara verdiğini yazar. İttihad'ın "muhalefet avı" ve sindirme çabası üzerine İtilâf dağılmıştır.(TUNAYA,s.447.) Burada, yukarıdan bu yana verilen bilgiler aslında birbirini nakzeden değil, olayın siyasî safhalarını ortaya koyan bilgilerdir.

230 SURAL,*aynı yer*, 11 Eylül 1975, s.3.

231 Safvet Murat, "Bir İmparatorluğun Çöküşü-15 ve 19 Mayıslar", ***Ufuk***, S.255, 26 Haziran 1974 İstanbul.(Tefrika no:17.)

232 Ahmet Nedim,*aynı eser*, s.372; TUNAYA,*aynı eser*, s.447. Bu defa da Mustafa Sabri Efendi ile beraberdirler. İçlerinde, İngiliz Muhibler Cemiyeti kurucularından Said Molla, yazar Ahmet Refik, Rıza Tevfik, Ali Kemâl (Sabah Başyazarı), Refik Halid (KARAY) vb.de vardır.(TUNAYA, s.455.)

233 Zeynelabidin'in "şekli, şemaili" şöyledir: "Beyaz bir derviş arakiyesi üstüne bol ve gelişigüzel sarılmış bir sarık taşıyordu. Sırtında bir lâta ve bol bir cübbe, ayaklarında ise futa gibi daracık lâpçınlar ve bunların üzerinde de taka gibi yayvan papuçlar vardı. Tel çerçeveli fukara gözlüğünün üzerinden, karşısındakilerin ciğerine işlemek isteyen bir çift göz parlayıp sönüyordu." Dili ise; "dinî, umumî kültürünün genişliğine", "uzun süre mebusluk" yapmasına, bütün zekâ ve becerisine rağmen "mahallî" idi. "Halkla anlaşmasında çok ehemmiyetli bir vasıta teşkil eden mahallî lisanını" bırakmamıştı. Öyle ki, "öğrendiği Frenkçe kelimeleri bile Konya Türkçesine çevirerek telaffuz etmekten kendini" alamıyordu.(Bk.Safvet Murat,*aynı yer*, 26 Haziran 1974, 10 Temmuz 1974.) Aynı yerde verilen bilgiye göre, padişahın bastığı

pervasız fikirleriyle padişahı etkilemiştir. Sürgün dönüşündeki görüşmeden sonra, Sultan Vahidettin, Zeynelabidin'i Ayan Meclis'i üyeliğine getirir. Hoca'nın Çarşıkapı'da kiraladığı ev, kısa sürede "Hürriyet-İtilâf'ın merkez binasından daha ziyade işlemeye başlar." Onun, padişahla görüşmesinde telkin ettiği siyasî çözüm: "Memleketi ancak bir **İslâm demokrasisi**nin kurtaracağıdır."[234] Yalnız Zeynelabidin'in, mütareke sonrasında Hürriyet-İtilâf içindeki siyasî faaliyeti; Damat Ferid'in yerini, son Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa'ya terk etmesi ile sona erer.[235]

Delibaş Olayı ve Zeynelabidin

Burada aslında, Delibaş olayının çıkış sebepleri, hazırlanış seyri ve sonuçları üzerinde durulmayacaktır.[236] Zeynelabidin'i ve kapatılmış bulunan Islah-ı Medâris'i ilgilendirdiği oranda konu ele alınacaktır. Aslında şunun özellikle vurgulanması gerekmektedir. Bir defa olayla ilgili, Zeynelabidin ve yakınları ne derece sorumlu tutulacaktır, henüz aydınlığa kavuşturulmuş değildir. Bize ulaşan, genellikle tek taraflı suçlamalardır.[237] Bu konuda doğru bir şey söylenecekse öncelikle, Delibaş ile Zeynelabidin

---

yeri öpen, ayakkabı ve pantalon paçalarına el-yüz sürenlerin çok olduğuğu bir devirde Zeynelabidin, padişahla ilk karşılaştığında "teşrifat kurallarını çiğneyerek" sadece elini öpmüştür.

234 Safvet Murat,*aynı yer*, 10 Temmuz 1974, s.257 (tefrika no:18). Zeynelabidin'in bu görüşü, *İslâmiyet ve Meşrutiyet* kitabıyla da uyum sağlamakta, meşrutiyet yönetimin İslâm inancına uygunluğunu savunmaktadır. Fakat, E.Ziya KARAL, medrese ulemâsının bütün yeniliklere karşı çıktığı gibi meşrutiyet fikrine de muhalefet ettiğini yazar. Zira ona göre ulemâ, meşrutiyet idaresinin prensipleri ile Osmanlı Devleti'nin temelini teşkil etmekte olan din esaslarını uzlaştıramamaktadır.(Bk.KARAL,*aynı eser*, c.VIII, s.301.) Abidin Efendi, ömrü boyunca bu iddiayı yalanlayan bir tavır içinde olanlardandır.

235 TUNAYA,*aynı eser*,s.455; Ahmet Nedim,*aynı eser*, s.373'te partinin, Anadolu'nun zaferi, Cumhuriyetin İlânı ile siyaset sahnesinden çekildiğini yazar.

236 Bu konuda bir hayli yazı yayımlanmıştır.(Bk.Mehmet ÖNDER, ***Millî Mücadele'de Konya I-Delibaş Hadisesi***, Konya 1953; aynı yazar, ***Ali Kemali;*** M.SIFIR, "Konya İsyanının İç Yüzü", ***Yeni Sabah Gazetesi***, 21 İkincikanun-22 Mart 1940 İstanbul (dizi yazı:1-62.)

237 3 Ekim 1920'de başlayan Delibaş olayı ile ilgili 24 Ekim 1336 (1920) tarihli TBMM Gizli Celsesi'nde Konya Milletvekili olarak konuşan Mehmed Vehbi Efendi, suçun ekseriyetinin Abidin ve çevresine ait olduğunu söyler. Vali (Suphi) ve Kumandan Fahrettin Bey (ALTAY)'in yersiz merhamet gösterdiklerini, bu ailenin kökünden söndürülmesi gerektiğini ifade eder. Kararlı davranılmasını öğütler. Kök, Abidin Efendi ve çevresindeki "beş-sekiz münafıktır. Bu orada bir ocaktır. Bu işi yapan yirmiyi geçmez. Zeynelabidin Hoca da kök de İstanbul'dadır." İtilâf Partililerin "Abidin vasıtası ile Konya'da taraftarları vardır. Fakat bu sınırlıdır." M.Vehbi, Zeynelabidin ve avanesi olan sarıklıların "ne olduğunu bildiğini" de söyler. Bunlar sahte sarıklılardır ve ulemâdan sayılmazlar. "İşte o **hain habis**in yetiştirmiş olduğu kendi gibi müfsid bir-kaç kimseden ibarettir. Bunu sarıklılara maledip de hocaları itham etmek insafa" uygun değildir.(Bk.***TBMM GCZ***,c.I, s.202-203) BELEN de aynı görüştedir: "İstanbul'da oturan Konyalı Zeynelabidin, kardeşleri, adamları, İngilizlerin de desteği ile ayaklanma hazırlığına devam ettiler." (Fahri BELEN, ***Türk Kurtuluş Savaşı***, s.223.) "Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na dahil Zeynelabidin ve Delibaş'ın kalabalık bir toplulukla 2 Ekim 1920'de Konya'da çıkarmış oldukları isyan.." (Bk.Ergün AYBARS,***İstiklâl Mahkemeleri***, c.I-II, s.81) Bu ifadelerden, İstanbul'da olduğu bilinen Zeynelabidin'in Konya'daki olaya bizzat katılmadığını çıkarmak da mümkündür. Benzeri cümleleri tekrar eden birçok eser bulunmaktadır. Fakat suçlanan taraftan açıklama, bir karşı savunma görmek mümkün olmamıştır.

arasındaki organik bağın deşifre edilmesi gerekmektedir. Halbuki, Delibaş, Kuvva-yı Milliye'ye asker toplayan, Konya'ya geldikçe valilik tarafından (Haydar Bey devri) törenle karşılanıp-ağırlanan, kendisine bizzat vali tarafından binbaşılık rütbesi verilip-kılıç kuşatılan birisidir.[238] Fakat önceden eşkıyalık yaptığı, bazı serkeşlikleri bilinmektedir. Öte yandan, Konya içinde baştan beridir İttihat-Terakki ile çekişen bir Hürriyet-İtilâf zümresi vardır. Hatta bu zümre 1919'dan itibaren yeniden canlanmıştır. Fahrettin Paşa'nın da dikkatini çektiği kadarıyla Zeynelabidin Efendi, Belediye ve Vilâyet Özel İdaresi'ndeki memurların bir kısmı üzerinde etkilidir. Hürriyet ve İtilâf'la irtibatlı olan bu kesimin "Zeynelabidin Hoca'ya itimatları büyüktür." Ve bu zümre etkileri altındaki kesimle birlikte, Konya'da halk üzerinde etkin ikinci önemli kesimi oluştururlar. Üçüncü kısım Mevlevîler, dördüncü ise İttihat-Terakki ile irtibatlı zümredir.[239]

ALTAY, Delibaş olayı oncesinde Konya'daki psikolojik durumu burada tahlil etmektedir. II.Meşrutiyet sonrasının etkisi altında bir yanlış yapılanma vardır. Fakat halkımız, önde gelenleri öz olarak vatansever, samimi insanlardır. Onlara sıcak bir yaklaşım, bir güven verme, kuşkularını giderme, kazanılmaları için yetecektir. Ama maalesef bu istenildiği şekilde yapılmamıştır.[240] Ankara ziyaretinin ardından işi azıtan İstanbul, idam fetvaları, menfî progopanda ile harekete geçmiştir. Konya'da hacı ve hocaların "mukabil teşkilât" yaptıkları **zannı** vardır. Fakat hiç bir delil elde edilememektedir. Artık izlerini belli etmemekte, görünüşte Millî Harekete taraftar durmaktadırlar. Zira ayak oyunuyla, kendilerini ikna tavrı, asker gözetiminde yolculuk şüphe giderip samimiyet artıracağına, içe kapanmayı iyice artırmıştır. Konya'nın basılacağı duyulur. İpucu, delil yoktur. Sonra

---

238 ÖNDER,***Delibaş***, s.98-99,110-112; M.SIFIR,***aynı yer***, 27 Şubat 1940. Ayrıca bk.***TBMM GCZ.***, c.I,s.204.

239 ALTAY,***aynı eser***, s.220. Birinci etkin zümrenin, ulemâ ile irtibatlı Hacı Efendi ve Hacıağalar olduğu bilinmektedir. Vahdettin'in Esvabçıbaşısı aslen Konyalı İbrahim Bey'in Sultan'a Zeynelabidin'i şöyle tanıttığı anlatılır: "Bütün Gonneyi (Konya) tek barnağının ucunda çevirir alimallah!."(Bk.Safvet Murat, "Bir İmparatorluğun Çöküşü",***aynı yer***, S.255,tefrika No:17.)

240 ALTAY,***aynı eser***, s.228-234. Konya'da etkin olan insanlardan Hacı Efendiler (ki bunların Zeynelabidin ile bağları vardır), 1920 yılının belirsizlikleri içinde tedirgindirler. "Gizlice" kaydıyla, Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa ile görüşmek isterler.Onu, toplandıkları bir eve davet ederler.Delibaş olayından sonra idam edilen Kadı Hilmi, Taşbaşlı Nafiz, Hacı Osman gibi tanınmış kişilerin bulunduğu 10-15 kişidirler. Gece, Yatsı Namazı'ndan sonra komutan gider ve konuşurlar. Bunlar ilerleyen Yunan kuvvetleri ile içerideki politik kamplaşmadan rahatsızdırlar. Gücü elinde bulunduran "muhalif" tanıdıklarını "bazı iftira ve yakıştırmalarla" tevkif ettirmektedirler. Komutanın da telkiniyle, Kuvay-ı Milliye'ye katılmak istediklerini bildirirler, ama M.Kemâl adına kendilerine teminat verilmesini arzulamaktadırlar. ALTAY, isteği Ankara'ya bildirir. Fakat teminat olarak "halkına güvenen bir yetkilinin onlarla samimi görüşmesi buzları çözecekken", askerle ve "gözdağı vermek" üzere Re'fet Paşa gelir. Hepsini birden bir çeşit gözetim altında Ankara'ya götürür.

milletvekili olan Kâzım (Gürel), paşaya(Altay), "Medreseye şimdi baskın yapılırsa istenilen deliller elde edilebilir." ihbarını iletir. Topçu Yarbay Sabri Bey, "o medreseyi" basar. Fakat kimseyi bulamaz. Bir-kaç kişi toplanmış ama dağılmışlardır.[241] Mustafa Kemâl de aynı doğrultuda bilgilendirilmiştir. Heyet-i Temsiliye adına Fahrettin Paşa'ya çektiği 5.11.1335/18.11.1919 tarihli telgrafında Zeynelabidin ve kardeşi Ziya Efendi'yi müfsid olarak nitelendirir. Valilik ve askeriyenin; elele, fesadı kökünden imha etmelerini ister. Telgrafın ilgili kısmı şöyledir: "Makam-ı Vilâyet nezdinde müessir teşebbüsât ile cihet-i mülkiye ve askeriyenin elele vererek vali-i sabık hâin Cemâl Bey ve hempaları Zeynelabidin, biraderi Ziya gibi müfsidlerin atmış oldukları tohum-ı fesadın **kökünden imhası** asayişin tamamen tahriri, teşkilât ve vahdet-i milliyenin nefi ve teşmili konusunda himmet ve vatanperverlerinin masruf buyurulmasını rica ederiz."[242] Altay, yukarıdakilerin dışında ne tedbirler almıştır bilmiyoruz. Fakat sonra alınan haberlere göre köylerden silâhlı bir güruhun toplandığı anlaşılır ve bunlar yakalanarak tutuklanır. Delibaş olayı öncesi meydana gelen bu hadisede tutuklananlar, bilindiği gibi meclis kararıyla affedilmişlerdir. Afta; Ali Kemalî'nin telkini, Mustafa Kemâl'in teklif telgrafı, etkili olmuştur.

Burada ismi verilmese de bahsedilen medresenin, Islah-ı Medâris olduğunu anlamak mümkündür. Fakat gariptir; komutanın, Delibaş olayı öncesinde gizlice kurulmaya çalışıldığını anlattığı aleyhteki teşkilât içinde "Islah"la ilgili bir isim bulunmamaktadır. Ama "Kuvva-yı Milliye adına Çumra civarından asker toplayan" Delibaş'ın Konya baskını (isyanı) her nedense tamamiyle Islah-ı Medâris'in kurucuları üzerine yıkılmıştır. Tedbirli olmakla birlikte; bu bahâne ile bir eski hesabın görülmesi, partizanlık duygularının; rakibi silerek tatmini söz konusudur, sanıyoruz.[243] Çünkü yaşanılan olağanüstü dönem, zaten sağlıklı bir muhakemeye elvermemektedir. "İsyana katılmıştır." diye bir-iki satırlık yazı ile yüzlerce insan tutuklanıyordu. Tutuklananların ayaklanmaya katılıp-katılmadıkları, katılma derecesi ile ilişkileri nedir, delil var mıdır, bilinmiyordu."[244] Yaklanmadan sonra

---

241 ALTAY,*aynı eser*, s.239.

242 AVANAS,*aynı eser*, s.95.

243 Konuyu aydınlatacak önemli kaynaklardan birisi de; Divan-ı Harp ile Konya İstiklâl Mahkemeleri'nin tutanak ve kararlarının açıklanmasıdır. Bu konuda ciddi çalışmaların yapılması, yukarıdaki tereddüt noktalarını aydınlatacaktır. Olaydan sonra İstanbul'a giden Delibaş'ın, Zeynelabidin tarafından "Konya'yı kana buladığı" gerekçesi ile gayet soğuk karşılandığı anlatılmaktadır.(M.SIFIR, "Konya İsyanının İçyüzü",*aynı yer*, 21 İkincikanun-22 Mart 1940.

244 AYBARS,*aynı eser*, s.82.

kurulan Harp Divanları[245] hızlı çalışıyordu. Merkezde 800, Konya civarında 1500'den çok tutuklu bulunuyordu. Hapishânede yer kalmamıştı. Fakat, "idam gibi ağır cezaların halka uygulandığı ve asıl suçlulara yumuşak cezalar verildiğinden, cezadan beklenilen ibretli sonuç alınamamıştı."[246] Halbuki bir hafta içinde sorgulanan binlerce kişiden 741'ine idam, 1156 sanığa ağır hapis, kürek, kal'abent, sürgün ve benzeri cezalar verilmiş, Başkumandan tarafından onaylanmıştır.[247]

Delibaş olayı konusunda meclisi aydınlatmak, aynı zamanda bölgede meclis otoritesini kurmak üzere Harp Divanlarından sonra İstiklâl Mahkemesi kurulur. Milletvekillerinden oluştuğu için[248] bölgeyi,-önceki yargılamalarla ilgili- yatıştırmaya gelen İstiklâl Mahkemesi, Ekim 1920-Şubat 1921 arasında 3600 zanlıyı yargılayarak cezalandırır.[249] İstiklâl Mahkemesi, Harp Divanı'ndan daha baskın gelmiştir.

Cezalandırılanlar içinde medreselilerin miktarı nedir, henüz bilmiyoruz. "Sarıklıların hayata hakim" olduğu Konya'da, ilmiyelilerin etkileri ne derece kırılmıştır, mahkeme zabıtlarına gidilerek ayrıca araştırılmalıdır.

Yalnız burada olay, Islah'ın kapatılmasından üç yıl sonra meydana gelmiş olsa da; idam edilenlerden Islah-ı Medâris'le ilgisi olanlara yer vermek uygun olacaktır. Bunların başında; Islah-ı Medâris'in müderrisi ve kurucularından Rifat Efendi gelmektedir. Üzerinde ileride durulacak olan Rifat Efendi'den sonra idam edilen önemli şahsiyet, Maşrık-ı İrfan Gazetesi'nin sahip ve yazarı Mazlumzâde Hacı Osman Efendi'dir. İstiklâl

---

245 AYBARS,*aynı yer*de Konya'da 10'u aşkın Harp Divanı'nın kurulduğunu yazar. Ahmed Nedim,*aynı eser*, s.XX'de 12 ayrı Askerî Harp Divanı'nın M.Kemâl'in emriyle kurulduğunu belirtir.

246 AYBARS,*aynı eser*, s.83. Mecliste, asıl suçlular üzerinde yoğun tartışmalar yapılır. Bunlardan ikisi zaten milletvekilidir: Çelebi ile Kâzım Hüsnü. İçişleri Bakanlığı Vekili Dr.Adnan Bey (ADIVAR),24.10.1336 tarihli gizli oturumda, Kâzım Hüsnü'nün suçüstü yakalandığını söyler. Aynı şekilde Çelebi ve Jandarma Alay Kumandanının Erzurum'a sürülmelerine oybirliği ile karar verilmiştir. İçişleri Bakanlığı adına açıklamayı yetersiz bulan, Aydın, Bursa, Yozgat ve Karesi Mebusları ise ayrı ayrı söz alarak cezanın yetersiz olduğunu, "Vatana ihânetin" idamla cezalandırılması gerektiğini söylerler. Bu arada olay öncesi, Konya Valisi olan Haydar (VANER) Bey suçlanır. M.Şükrü Valiyi, Bozkır olayında rol alan Delibaş'ı, asker toplamakla görevlendirdiği, topladığı askerlerle Konya'ya gelirken karşılamaya hazırlandığı için suçlu bulur.(Bk.***TBMM GCZ.***,c.I, s.204,206,208,217.) Bütün bunlara karşılık, diğerlerine doğru-dürüst bir şey yapılmazken;"zan"lı müderris Rifat Efendi, gece evinden alınıp idam ediliverilmiştir.(Rifat Efendi'ye bk.)

247 AYBARS,*aynı eser*, s.83; Ahmet Nedim,*aynı eser*, s.XX.

248 Tevfik Efendi (Kengri=Çankırı, üye),Osman Nuri Bey (Bursa, reis), Hacı Tahir Efendi (Isparta, üye).(Bk.AYBARS,*aynı eser*, s.47.)

249 Askerî Mahkemenin cezalarına tepki duyulunca gönderilen İstiklâl Mahkemesi, 43 kişiyi daha idam, 3122 sanığı da çeşitli hapis cezalarına çarptırır.(Ahmet Nedim,*aynı eser*, s.XX.) AYBARS'a göre ise 8.11.1920'de göreve başlayıp, 18.2.1921'e kadar karar veren İstiklâl Mahkemeleri 3600 zanlıyı yargılamıştır. Bunların ikisi idam, biri gıyaben idam, 105'i kürek ve kal'abent, 2917'si muhtelif cezalar, 575'i berattır.(Bk.AYBARS,*aynı eser*, s.81,84.)

Mahkemesi kararıyla, "asileri ilzâm etmek" suçundan 1921'de idam edilerek Musalla Mezarlığı'na gömülmüştür.[250]

Akşehir'in meşhur müderrislerinden Harputluzâde Hacı Mustafa Efendi (Kürtzâde,Harputî), 14 Teşrinievvel 1336/17 Ekim 1920'de idam edilmiştir. Mustafa Efendi, Zeynelabidin'in babası Mehmed Bahaeddin Efendi'nin talebesidir.[251] Zeynelabidin'le ilişkisinden dolayı, Delibaş olayına adı karışıp Erzurum'a sürgün gönderilenlerden birisi de Hacı Salih Efendi'dir (1873-1948).[252]

Kendisi ile ilişkisi tesbit edilenlerin cezalandırıldığı Zeynelabidin; meclisin 16.4.1340 tarihli 2.celse görüşmelerinde İçişleri Bakanı tarafından 150'likler içinde açıklanır.[253]

Bundan sonra Zeynelabidin Efendi; Hatay, Şam, Beyrut ve Medine'de sürgün yaşar. Aynı zamanda da tarikatını yayar. 1940'da Medine'de vefat eden Zeynelabidin Efendi'nin bahsedilen, İslâmiyet ve Medeniyet dışında **Malûmât-ı Medeniyet** adlı basılmış bir eseri daha bulunmaktadır.[254] Burhanzâdeler'den Rüveyde Hanım'la evli ve beş kız evlat babasıdır. Eşi de

---

[250] ES, "Konya Ansiklopedisi",***Yeni Konya***, 18 Ocak 1974, s.3. Bilindiği gibi Osman Efendi, Konya ileri gelenlerinden olarak toplam 26 kişi ile Re'fet Paşa tarafından Ankara'ya götürülenlerdendir.(***aynı yer***, 19 Ocak 1974.) (ilzâm, burada birinin tarafını tutma anlamında kullanılmıştır.)

[251] KONYALI,***Akşehir***, s.672. Hacı Mustafa Efendi'nin idam gerekçesi, hükümet siyasetine aykırı harekettir. Bu zatın aynı yerde verilen bilgiye göre yayımlanmış Kelâmla ilgili 12 Arapça kitabı bulunmaktadır. 1324 R./1908'de Konya Mebusu da seçilmiştir.

[252] SURAL,***aynı yer***, 11 Ekim 1975, s.2. Konya Araplar Mahallesi doğumlu olan Salih Efendi, ilk tahsilden sonra medreseyi, Aladağlı Hacı Ahmed Efendi'de okuyup-icâzet almıştır. Aladağlı'nın çok sevdiği talebelerindendir. Onun için Müftülüğe alınmış, orada öğrenci yetiştirip icâzet vermesi sağlanmıştır. Mütevazi fakat hitabeti güçlü bir zattır. 1.5 yıllık sürgünden sonra Konya'ya geri dönerek Sipahi Pazarı'nda kiraladığı dükkânda halıcılık yapmış, daha sonra Kapı Câmii, Meram Ayanbey Câmii fahrî vaizlik ve hatipliklerinde bulunmuştur.(Ayrıca bk.UZ,***aynı eser***, c.II, s.148)

[253] ***TBMM GCZ***, c.4, s.441. İçişleri Bakanı Ferit Bey'in açıklamasına en çok sevinenlerden birisi, Konya Milletvekili Refik Bey (KORALTAN)'dır. GCZ'na geçen ifadesine göre, bakana, "Hay Allah razı olsun "diye seslenir.(***aynı yer***) KORALTAN, Zeynelabidin Efendi'nin yurt dışına çıkarılmasından rahatlamış gibidir. İlhami SOYSAL, ***150'likler, Kimdiler, Ne Yaptılar, Ne Oldular?***, İstanbul 1988, s.5'te 150'liklerle ilgili takvimi şöyle verir:-24 Temmuz 1923 Lozan Andlaşması'na eklenen istisnâ madde ile adları sonradan belirlenecek 150 kişi aftan muaf tutulur. 1923 Af Kanunu (391 sayılı) dışında kalarak 150'ye girecek kişiler belli değildir. 16,22,23 Nisan 1924'te TBMM Gizli Oturumları'nda 150'likler görüşülür. 1 Haziran 1924'te M. Kemâl'e 149 kişi sunulur. O da, ***Köylü Gazetesi*** sahibi Refet'i de katarak 150'ye tamamlayıp onaylar. 3 yıl sonra 28 Mayıs 1927'de kabul edilen kanunla 150'likler vatandaşlıktan çıkartılır. 26 Haziran 1938'de 3527 sayılı kanunla dileyenin Türk vatandaşlığına kabul edeceği açıklanır.

[254] SURAL,***aynı yer***, 11 Eylül 1975, s.3. SURAL, vefat tarihini 1939 verirken, KONYALI, 1940 yazmıştır. Talebesi olan KONYALI'nın verdiği tarihi aldık.(Bk.KONYALI,***Karaman***, s.338)

Şam'da vefat etmiştir.[255] Kardeşleri ile birlikte kitapları, varisleri tarafından Yusuf Ağa Kütüphânesi'ne verilmiştir.(Kütüphâne kısmına bk.)

bb. Mehmed (Muhammed) Rifat Efendi (1872-1920)

Rifat Efendi, Şeyh Mehmed Bahaeddin Efendi'nin ikinci oğludur. 1872 yılında Konya'da doğmuştur. Yetiştiği ortam itibarı ile iyi bir eğitim gören Rifat Efendi, ağabeyi Zeynelabidin, küçük kardeşi Ziya Efendiler'le birlikte Islah-ı Medâris'i kurmuştur. Orada daha çok Mantık derslerine girmiş[256], genel adıyla aklî ve naklî ilimleri okutmuştur.

Ömrü insan eğitmekle geçen Rifat Efendi; yumuşak huylu, politikaya karışmamış, "ipek gibi bir adamdır."[257] Gerçekten fiilen bir siyasi partiye girmediği gibi aleyhte ve lehte yazdığı, bilinen bir yazısı da bulunmamaktadır. O, medresenin evinde oturduğu için gece-gündüz talebesiyle meşguldur. Önce bahsedildiği gibi Sabah Namazı'nı da medresenin mescidinde kılmaktadır. Tabi bunun için daha erken kalkarak talebelerini uyandırmaktadır.

Fakat aile içinde Delibaş olayında kurban verilen Rifat Efendi olur. Yaygın kanaat, "idam edilmesine kendisini çekemeyen bazı hocaların sebep olduğu" yolundadır.[258] Rifat Efendi'nin, Delibaş olayı ile ilgili, evinden alınıp idam edilişinin şahidi olarak bilinen tek insan, Hadimli Mehmet Vehbi Efendi'dir. Bu bilgi de, kendisinin Meclis gizli oturumunda 24.10.1336/7 Kasım 1920 tarihli konuşmasına dayanmaktadır.

Mehmet Vehbi, Delibaş olayının görüşüldüğü Meclis gizli oturumunda kürsüye, "kemâl-i hicapla" geldiğini vurgular. Kendisi olayların, bastırılma safhasında bizzat içindedir. Gece saat üçte çağırılmıştır. O da aynı saatte "şeyhin biraderini alıp-götürür." "Şeyhin biraderi", Rifat Efendi'dir.- Zeynelabidin, babasından sonra Nakşibendi Halidiye Kolu Şeyhliği'ni yapmaktadır. Bundan ayrı müderrislik, milletvekilliği, parti kuruculuğu, âyân üyeliği (senatörlük) vb. bir çok görev yaptığı halde, onlardan ziyade "şeyhlik" vasfının kullanılması dikkat çekicidir.- Mehmet Vehbi, olayı şöyle anlatır: "Şeyhin biraderini götürmekle vak'anın önü alındı. Şeyhin biraderi

---

255 SURAL,*aynı yer*de, evlenmiş dört kızının bulunduğunu yazmaktadır. Bunlar; Ayşe, Emine, Kadriye'dir. KONYALI'nın bahsettiği 5. kızı Züleyha, demek ki evlenmeden önce vefat etmiştir.(Bk.KONYALI,*Karaman*, s.332.)

256 KONYALI,*Konya*, s.790.

257 Torun Abidin ERENMEMİŞ, Dedesi Rifat Efendi'yi huy olarak böyle tanımlamaktadır. (17.05.1994 tarihli görüşme.) Abidin ERENMEMİŞ, Rifat Efendi'nin oğlu Ahmet ERENMEMİŞ'in oğludur. Annesi ise Zeynelabidin Efendi'nin kızı Behiye ERENMEMİŞ'tir.(Bk.UZ,*aynı eser*, c.I, s.154-155.)

258 SURAL,*aynı yer*, 11 Eylül 1975, s.3. Abidin ERENMEMİŞ de, dedesi Rifat Efendi'ye iftira edildiğini söylemektedir.

Rifat asıldı. 'Sen götürdün Hükümet onu getiremez mi idi.' Ben **teminat** verdim. Dokuz odalı bir evden çıkardım. Onu **himaye** edecek idim ve iş sabaha kalacaktı. Valinin tezkeresi ile gelmeyen adamları o şeyhin biraderinin tezkeresiyle gece saat beşte getirttik. **Müzakere olunduğu yeri kendilerinin orada bulunduğunu ikrar etmediler.** Fakat **tevilen** tabiî yakalandı ve hükümet de **teşebbüste** bulundu. Vak'anın önü alındı."[259]

Görüleceği üzere Rifat Efendi, medreseye ait evinden gece Mehmet Vehbi'nin "teminatı" ile çıkartılmıştır. İşin -ki burada iş idam anlamında olmalıdır.- sabaha kalması konusunda da garanti verilmiştir. Sonra çağırılması düşünülen, Rifat Efendi'yi dinleyen şahıslar çağrılır. Kendisi suçu kabul etmediği halde "tevilen", yani suçu kabul ettiğini varsayarak, sözünü çevirerek aynı gece saat **beşte** idam ediliverir.

Rifat Efendi'nin idamı, maalesef tam bir faciadır.. Zira bu sıra henüz Konya'da İstiklâl Mahkemesi kurulmamıştır. Çünkü mecliste olay 7 Kasım 1920'de anlatıldğına göre idam daha önce gerçekleştirilmiştir. Zira İstiklâl Mahkemesi'nin göreve başlama tarihi 8 Kasım 1920'dir. Daha önce ise Harp Divanları vardır. Fakat dikkat edilirse idam anı için Vehbi Efendi, askerî bile olsa bir mahkemeden bahsetmemektedir. "Hükümet de teşebbüste bulundu." demektedir. Yani idam; tamamiyle bir siyasî, idarî tasarruftur.

Rifat Efendi'nin idam tarihini tam tesbit henüz mümkün olmamıştır. Hacı Fettah Mezarlığı'nda babasının türbesi yanındaki kabir taşında altı satırlık mezar kitabesi şöyledir: "Hüve'l-bakî/ Gavsü'l-azam Şeyh Memiş Efendi torunu/ ve Şeyh Mehmed Bahaeddin/ Efendi Hazretlerinin ikinci oğlu/ Rifat Efendi Ruhuna fatiha/ 1920."[260]

KONYALI, Hocası Rifat Efendi'nin "22 Muharrem 1339'da şehit edildiği"ni yazar.[261] Bu tarih milâdi olarak 4 Aralık 1920'ye tekabül etmektedir. Halbuki Rifat Efendi, belirtildiği gibi çok daha önce idam edilmiştir. Netice itibariyle Rifat Efendi'nin idamı Delibaş olayının hemen ardındandır. Çünkü Vehbi Efendi, böylece "vak'anın önünün alındığını" söylemektedir.

Rifat Efendi'nin kardeşleri gibi, bilinen veya bize ulaşan yazılı bir eseri yoktur. Kendisi Sadettin Efendi kızı Aliye Hanımla evlidir.[262] Saide, Sıddıka, Ahmet ve Mehmet adlarında dört evlâdı vardır.[263]

---

259 ***TBMM GCZ***, c.I, s.202.

260 Aynı yerde Rifat Efendi'nin kızı Emine FİLİZER (Ö.1926), Damadı ulemâdan Hafız Mehmed FİLİZER(Ö.1985)'in de mezarları bulunmaktadır.

261 KONYALI,***Karaman***, s.332.

262 SURAL,***aynı yer***, 11 Eylül 1975, s.3.

263 KONYALI,***Karaman***, s.333; SURAL,***aynı yer***, 11 Eylül 1975, s.3.

cc. Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi (1873-1925)

Mehmed Bahaeddin Efendi'nin üçüncü oğludur. 1873'te Konya'da doğmuş[264], iyi bir tahsil görmüştür. İlk eğitim ve dersleri, önce babasından[265] sonra amcası Hasan Kutsî'den[266] alan Ziya Efendi, tahsilini İstanbul ve taşrada geliştirmiştir. Dönüşünde babasının müderris ve şeyhi olduğu medresede (Bekir Sami Paşa) müderrisliğe başlamıştır. Bir ara Şerafeddin Câmii'nde ders veren[267] Ziya Efendi'nin, asıl ağırlıklı olarak çalıştığı yer, Paşa Dairesi ile bu medrese üzerinde değişiklikleri gerçekleştirecek, ağabeyleri ile birlikte kurdukları Islah-ı Medâris-i İslâmiye'dir. Islah-ı Medâris'te, Fizik, Kimya ve Kozmoğrafya derslerine girmiştir. "Beynelmilel bir ilim otoritesi", "bildiğini iyi bilen ve güvenilir ilim adamı", "büyük Türk ve İslâm âlimi"[268] Şeyhzâde Ziya Efendi'nin, Islah'ta girdiği dersler bu kadar değildir. Verdiği icâzetnâmelerden öğrendiğimize göre Dinî İlimler, Fünun-ı Edebiyye, Tefsir, Hadis derslerini de okutmuştur.[269] Bahsedilen icâzetle, Islah'ın eğitim seviyesinin yüksek tahsile denk sayıldığı resmen tasdik edilmiştir.[270]

---

264 Ahmed Ziya Efendi'nin doğum ve ölüm tarihini veren kaynaklarda farklılıklar vardır. KONYALI,*Karaman*, s.332'de 1290 H./1873 M.; ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.313'te 1875'te; SURAL,*aynı yer*, 11 Eylül 1975, s.3'te 1877'de doğmuş olduğunu yazmaktadırlar. Ağabeyi Rifat Efendi, 1872 doğumlu olduğuna göre, her üç tarihte de doğmuş olması mümkündür. Bir başka güvenilir kaynakla doğrulanıncaya kadar, talebesi KONYALI'nın verdiği tarihi (1873) doğum yılı olarak almak istiyoruz.

265 ***DİBA***, Zat İşleri Müdürlüğü'ndeki Abdullah TANRIKULU'na ait dosyadaki aynı zata ait Ahmed Ziya Efendi'den aldığı Recep 1330 tarihli icâzetnâmede, Ziya Efendi'nin hoca silsilesi verilmiştir. Hadis, Siyer dallarında Hoca silsesi, Vanî Mehmed Efendi'ye kadar -sondan geriye doğru- şöyledir: Şeyh Mehmed Bahaeddin el-Bozkırî, Şeyh Mehmed Kudsî el-Bozkırî (dedesi Memiş Efendi), Şeyh Seyyid Hafız Mehmed Şükrü el-Arif Burhanzâde el-Alâî, Seyyid el-Hâc Mustafa Bahri, Ebu'l-Hasan es-Sindî el-Hûnî el-Nakşibendî, Şeyh Mehmed Hayatî es-Sindî el Mûnî, Mehmed Tahir el-Kerderî, İbrahim el-Kerderî, Abdullah el-Lâhurî ve "el-Zîdetü'l-fuzala" Mehmed eş-Şehr-i Vanî..." Beyân ve Kelâm dallarında hoca sisileleri ise, son üçü (Mehmed Bahaeddin, Mehmed Kudsî el-Bozkırî, Şeyh Seyyid Hafız Mehmed Şükrü.) aynı olmak üzere şöyle devam eder: Seyyid el-Hâc Mehmed Emin Efendi el-Hadimî, Seyyid Mehmed el-Hadimî, Şeyh Mustafa el-Hadimî, Mehmed bin Ahmed el-Tarsusî, Şeyh Mehmed ibn Ali el Kâmil, Hayreddin el-Deylemî, Ahmed bin Mehmed bin Abdülkadir, Şeyhülislâm Zekeriya el-Ensarî, İbn Hacer el-Askalânî, Bürhaneddin Ebu'l-Hasan Abdurrahman Dâvudî, Abdullah es-Serahsî, Mehmed b.Yusuf el-Harirî, Şeyhülislâm Hafız Hacı Ebî Abdullah Mehmed b.İsmail el-Buharî ve Rasülullah."

266 UYAR, "Hattatlar",***aynı yer***, S.116-117, s.55.

267 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.313.

268 KONYALI,***Konya***, s.790,802.

269 ***DİBA***, Zat İşleri, DN:725'te Şıhzâde Ziya Efendi'nin talebesi Abdullah Efendi (TANRIKULU)'ye verdiği icâzetin tasdikli nüshası.

270 Diyanet İşleri Reisliği; 6.2.1942 tarihli yazı ile Abdullah TANRIKULU'nun Recep 1330'da Müderris Ahmed Ziya'dan aldığı icâzetnâmenin tahsil derecesini Maarif Vekâleti'nden sorar. Millî Eğitim Bakanı adına 19 Şubat 1942'de verilen İhsan SUNGU imzalı cevabî yazıda "icâzetnâmeye göre, eski ilmiye meslekine hazırlayıcı mertebelerden geçerek bu yolda **yüksek tahsilini** tamamlamış sayıldığı" arzedilmiştir. Bk.**DİBA**, Zat İşleri Reisliği DN:725.

Zaten Islah'ın yeni geliştirmeye çalıştığı eğitim anlayışı bir hayli farklıdır. Bu anlayışın oluşmasında, şüphesiz Ziya Efendi'nin özel bir yeri vardır. O, ilim öğrenmede sürekli bir zihnî diriliği savunmaktadır. Öğrenmek isteyenin; metod sahibi; neyi, nasıl yapmak istediğini bilen insan olması gerektiğini söylemektedir. Bu ise çalışılan ilim dalının tarifini, sınırlarının belirlenmesini gerektirmektedir. Kendisi bu durumu açık bir vukufla şöyle anlatır: "Bir fenni tahsîl edecek kimse müteyakkızâne bulunmak, mütebassırâne (basîretle, ileriyi görerek) çalışmak içün evvelan o fennin neden bahsettiğini, ne semere intâç edeceğini, neden ibâret olduğunu bilerek hatt-ı hareketini tayin etmelidir. Bunlardan birincisi fennin mevzuu, ikincisi gayesi, üçüncüsü de tarifidir. Mevzuuyla gâyeti (sınırı-ucu) tayin olunan bir fenn kolayca tarif edilerek hakîkına icmâlen vukuf peydâ edilebilir. Bu suretle bir malûmât-ı mücmele hâsıl eden zâta bir mesele söylense fenn-i matlûbun mesâilinden (işi, konusu) olup olmadığını fark eder. Bir fennin mevzûu, o fende kendisinin ahval-i zâtiyesinden bahsedilen şeyi; gâyeti de tahsilinden istihsâl edilecek semeresidir. Bu semereye, bu menfaate, fennin tahsîline terettüb ettiği içün "gâye", ibtidâen melhûz (düşünülmüş) bulunacağı itibariyle "garaz"; tahsîle, sa'y-ı insanî teşvik ve tahrîki nokta-i nazarından "illet-i gâiyye" (son hedef) denir. Filhakîka her fennin hakîkatı mesâlinden, kavâidinden ibaret ve bunlar da her ne kadar müteferrik ve ayrı ayrı öğrenmeye mütevakkıf (bağlı) ise de iki noktada ictima' edilir. .. Bu iki nokta da "mevzu" ile "gaye"dir. Birincisine mesâilin cihet-i zâtiyesi, ikincisine cihet-i vahdet-i arziyesi denir. Ve her fenn diğerinden bu noktalardan imtiyaz eder."[271]

Ziya Efendi, bu ilim anlayışını sadece yazmamıştır. Kendi hayatında uygulamıştır. O gösterdiği Astronomi derslerinin uygulamasını "gözlem" olarak talebesine yaptırmaktadır. Uygulama, geceleri ve Alâeddin Tepesi'ndedir. Burada gündüz gösterdiği dersin, anlattığı yıldızın talebeleri tarafından rasat edilmesini sağlamaktadır.[272]

Bir defasında kontrol için girdiği sınıfta talebenin, topluca: "Nesiytü nesiytü, nesiytük!." (Unuttum, unuttum, seni unuttum!.) nakaratlı neşîdeyi (manzume, şiir) söylediğini görür. Susturarak, "Unutmak, nisyan ile malül olmak!. Yoo yo unutmayı silin lügatınızdan." diye ikaz eder. Sadece ikazı ile

271 Şeyhzâde Ahmed Ziya,***Emâliü'l-Ferâiz***, Konya 1326-1328, s.7. (Maşrık-ı İrfan Matbaası)

272 ÖZDAMAR,***aynı eser***, s.309.(Fevzi ÖZÇİMİ'den naklen anlatılan bu gözlem işi, bir defasında beklemeye rağmen yapılamaz. Talebe gece uyuklamaya başladığı için sonraya ertelenir. Ziya Efendi'ye, burada Taşkentli Fahri Efendi yardımcı olarak bulunmaktadır.)

kalmaz, neşîdenin bu kısmını "Hatartü hatartü hatartük!." (Hatırladım hatırladım, seni hatırladım!.) diye değiştirir; bu haliyle söyletir. Onun kitabında unutmak yoktur. Unutmak nedir, bilmemektedir. Keskin zekaya sahiptir.[273] Zaten kendisi, **Kütüb-ü Sitte** hafızı ve nakilcisidir.[274] Değilse, Hadis külliyatının hafızı olabilmek kolay bir hadise değildir.

Ziya Efendi, Islah-ı Medâris'e bitişik olan Mekteb-i Sanayi binasında eğitime devam eden Hukuk Mektebi'nde de hocalık yapmıştır Zaten İslâm hukuku ile ilgili eserleri, bu dönemin birer hatırası gibidir. Zira, "Konya Mekteb-i Hukuk talebesine imlâ ve tedris olunduktan sonra tab' olunmuş"lardır.[275] Hukuk Mektebi'nde miras hukuku ile ilgili dersleri okutmuştur

Edebiyatla da ilgilenen Ziya Efendi, "Türkçe, Arapça ve Farsça pek çok müstesna şiirler yazmıştır." Miras hukuku ile ilgili bir eserinin ardına yazdığı yine "miras hukuku ile ilgili Arapça şiirinin Arap bilim adamlarını hayrete düşürdüğü" söylenilmektedir. "Ziyâiye" adlı Arapça kasîdesi tutulan ve tanınmış bir manzumedir.[276]

Ziya Efendi, bir çok son dönem müderrisinin aksine, kalemi elinden bırakmamıştır. Onun basılmış kitaplarının yirmi kadar olduğu söylenilmektedir.[277] Bu arada **Mecelle**'yi de şerh ettiği belirtilmiştir.[278] Ziya Efendi, yalnız üzerinde durulduğu gibi, bilimsel alanda yazmamıştır. II.Meşrutiyet'le birlikte Konya'da yayımlanmaya başlayan **Anadolu Gazetesi**'nde yazarlık yapmıştır.[279] Anadolu'da başlayan yazarlığının, **İntibah Gazetesi**'nde "Başyazar" olarak devam ettiğini görüyoruz. Yalnız, bu sıra Islah-ı Medâris de, Mekteb-i Hukuk da kapalıdır.[280] Artık o, basın yoluyla eğitim faaliyetine devam eder. Günlük gazete yazılarında, siyasi hayatla ilgili görüşlere de yer vermektedir.[281]

---

273 ÖZDAMAR,***aynı eser***, s.32-33.

274 SURAL,***aynı yer***, 11 Eylül 1975, s.3.

275 Şeyhzâde Ahmed Ziya,***Emâliü'l-Vesâyâ***, Konya 1326-1328(Maşrık-ı İrfan Matbaası), s.1; aynı yazar, ***Emâliü'l-Ferâiz***, s.1.(Bu eserler Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde Dem.No:9643/1-3'te kayıtlıdır. ***Emâliü'l-Vesâyâ***, ayrıca S.Ü.Atademir Kütüphanesi'nde 3477 No.da ve Prof. Dr.Ali Osman KOÇKUZU'da bulunmaktadır.

276 SURAL,***aynı yer***, 11 Eylül 1975, s.3.

277 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.313.

278 Bu bilgiyi, Prof.Dr.Ali Osman KOÇKUZU vermiştir. Kendisine müteşekkirim.

279 10 Temmuz 1324'te yayına başlayan bu gazete, Vilâyet Matbaası'nda basılmıştır.Fakat, dönemin genel yapısına uygun olarak uzun ömürlü değildir. !909'da kapanmıştır.(Bk.ÖNDER,***Konya Matbuatı Tarihi***, s.12.)

280 Islah'ın 1917'de kapatılmış olduğu üzerinde durulmuştu. Hukuk Mektebi ise, 15 Mart 1919'da kapanmıştır.(Bk.ARABACI,***aynı eser***, s.25.)

281 İntibah'ın 18 Eylül 1335 tarihli nüshasındaki baş makalede; devletin çöküş sebebini, "sekiz-on kazın bile teslim edilemiyeceği" basiretsiz ellerde kalmasıyla izah eder.(Bk.ÖNDER,"Konya Matbuat Tarihi",***Konya***, S.123-124, Ocak-Şubat 1949, s.14.)

Ziya Efendi, Ağabeyi Zeynelabidin Efendi ile büyük bir ihtimal dahilinde irtibatlıdır. Çünkü, Hürriyet-İtilâfçı tanınan Konya Valisi Cemâl Bey, Kuva-yı Millîye'ye karşı hareket ederken bir ara, karşı çıktığı bu harekete katılmayı düşünür. İşte bu sıra kendisini ziyarete gelen Ziya Efendi ve beraberindeki bazı Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensupları ile görüşmez.[282] Daha önce Zeynelabidin Efendi'nin; "Bana kırk kişi yetiştirip gönderin, devleti kurtarayım." diye haber gönderdiği müderris de Ziya Efendi'dir.[283] Burada devletin, yetişmiş insana-yöneticiye olan feci ihtiyacı; ehil olmayanlar tarafından yönetilmesi bir yana özellikle Zeynelabidin Efendi-Ziya Efendi ilişkisine dikkat çekilmek istenilmektedir. Hürriyet-İtilâf Partisi'nin ülke çapındaki tanınmış yöneticilerinden Zeynelabidin demek ki; ortanca kardeşi Rifat Efendi'den çok Ziya Efendi ile ilişki kurmaktadır. Kardeş ve eğitimci olarak da bu sevyede irtibat anormal de değildir. Bu ilişki ile irtibatlı omalıdır ki, Delibaş olayı üzerine Konya'ya Millî Kuvvetler girince, **İntibah Gazetesi**'nin sahibi, matbaasını terk ederek Konya'dan ayrılmış, gazete de kapanmıştır.[284]

Şeyhzade Ziya Efendi'nin de bu sıralar Konya'dan ayrılmış olması gerekmektedir.[285] Başyazarı olduğu gazete kapanmış, bir ağabeyi idam edilmiş olan Ziya Efendi'nin 1920 sonrası hayatını çok iyi bilemiyoruz. Bu tarihten itibaren Mekke'de yaşamış olmalıdır. Osmanlı saltanatının yıkılışından sonra Mekke'de toplanan ulemâ tarafından, sadaret makamına getirilmesi[286] bunu göstermektedir.

Ahmed Ziya Efendi, 1925 yılında Mekke'de vefat etmiş ve Hz.Hatice'nin mezarı civarındaki Kureyşliler'e mahsus mezarlığa gömülmüştür.[287] Gerisine, Bedriye adında bir kız evladı kalmıştır.[288]

---

282 AVANAS, *aynı eser*, s.124-125. Bu olay, Vali Cemâl Bey'in Konya'dan kaçmasından kısa süre öncedir. 25-26 Eylül 1919 gecesi Konya'yı terk etmiştir.

283 ÖZDAMAR, *aynı eser*, s.284-285.(Bu bilgi, Ziya Efendi'nin talebesi Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi'den talebesi, Prof.Dr.Hayrettin KARAMAN'a intikal etmiş; o da ÖZDAMAR'a anlatmıştır. Ayrıca bk.TIĞLIOĞLU, "Islah-ı Medâris-i İslâmiye", *aynı yer*, S.145, s.47.)

284 *İntibah*'ın bu sıra sahip ve müdürü, Ali Rıza Efendi'dir.(Bk.ÖNDER, "Konya Matbuat Tarihi", *aynı yer*, S.123-124, s.13-14. ÖNDER, *Mevlânâ Şehri*, s.452'de *İntibah*'ın 1920 Eylül'ünde kapandığını yazar. Delibaş olayı 3 Ekim 1920'de başladığına göre ikinci anlatım yanlış olmalıdır.

285 KONYALI, 1338 H./1919 M.'de vefat ettiğini yazar.(Bk.*Karaman Tarihi*,s.332.)

286 SURAL, *aynı yer*, 11 Eylül 1975, s.3.

287 SURAL, *aynı yer*. SURAL'ın gösterdiği vefat yerini; babası Mehmed Bahaeddin Efendi'nin türbesi içine asılan kitabe doğrulamaktadır.Bahsedilen kitabenin 4.satırı şöyledir: "Küçük oğlu Ahmed Ziya Efendi Mekke-i Mükerreme'de medfundur." Ahmed Ziya'nın vefat tarihi ve yeri, *Konya 1973 İl Yıllığı*, s.313'te,Kahire-26 Mayıs 1924 olarak yazılmıştır. Aynı yerdeki ifadeye göre 1920'de Mısır'a gittiği doğru olabilir. Fakat ölüm yeri olarak, babasının Hacı Fettah Mezarlığı'ndaki kitabede belirtilen Mekke'yi doğru kabul ediyoruz. Bu konuda KONYALI,*Karaman*, 332'de diğerleriyle çok çelişen bir bilgiyi vermektedir. Ona göre; Ziya Efendi, 1338

Basılı olarak Ziya Efendi'ye ait tesbit edebildiğimiz iki eseri daha bulunmaktadır. Bunlar **Ucâlutu'l-Ferâiz** ve **Sülâfetü'l-Ferâiz**'dir.[289]

Ziya Efendi, çok talebe yetiştirmiştir. Bunların içinde Hasan Kudsî Efendi oğlu Ali Efendi de bulunmaktadır. Ali Efendi'ye icâzeti 1314 H./1896 M. yılında verdiğine[290] göre Ali Efendi, ilk talebelerinden olmalıdır. Ona "Ulûm-ı Diniyye, Fünun-ı Edebiyye, Tefsir, Hadis" konularında "ders okutmaya hak kazanmak" üzere icâzetnâme vermiştir. Süre itibariyle ikinci tertip icâzet verişi ise 1326/1910 yılındadır. Bu defa, Uluborlu Ahmet Feyzi, Bozkırlı Hafız Mevlüd Fehmi, Çallı Mehmed ve Konyalı İbrahim Sıdkı Efendiler olmak üzere dört talebesine icâzet vermiştir. İcâzet töreni, Cuma günü ve Alâeddin Câmii'nde yapılmıştır.[291]

Ziya Efendi'nin şöhretli talebelerinden birisi de Hacıveyiszâde Hacı Mustafa Efendi'dir. Hacı Mustafa Efendi, Ziya Efendi'den Arapça, Cebir, Ferâiz derslerini okumuştur.[292] Hacıveyiszâde'nin aradan uzun süreler geçmesine rağmen hocası Ziya Efendi'ye derin bir muhabbetle bağlı olduğu bilinmektedir.[293] Demek ki talebeleri üzerinde hayli etkili bir zattır. Değişik dersleri okutmuş olması dikkat çekmektedir. Ziya Efendi, Hattat Mustafa Asım Tabanlı'ya da "yeni usul üzere" **Molla Câmî**'yi okutmuştur.[294]

H./1919 M. yılında Medine'de vefat etmiştir. Gömüldüğü yer ise Hz.Peygamber'in annesi Âmine Hatun'un yanıdır. KONYALI'nın bu yazısı, bize yanlış bir hatırlama gibi gelmiştir. Zira Medine ile Hz.Peigamber'in annesi Âmine'nin kabrinin bulunduğu yer olan Ebvâ arasında 190 km.lik mesafe vardır. Hazreti Âmine Medine'de değil, Mekke ile Medine arasında fakat Medine'ye daha yakın olan Ebvâ'da yatmaktadır.(Bk.Mustafa FAYDA, "Ebvâ", ***DİA***, c.10, s.378-379; Bekir TOPALOĞLU, "Âmine", ***DİA***, c.3, s.63-64.) O halde; KONYALI, Hz.Peygamber'in annesi değil de eşi Hz.Hatice yakınına gömüldüğünü söyleyecekken yanılmış olmalıdır. SURAL'a göre Ziya Efendi'nin gömüldüğü yer, aslında Şerif Hüseyin'in kendisi için hazırlattığı bir mezardır. İlmine hürmeten Ziya Efendi'ye vermiştir.

288 KONYALI,***Karaman***, s.333.

289 İlki Türkçe 10, ikincisi Arapça 11 sayfa olan bu kitapçıklardan birer nüsha; ***Metn-i Siraciye*** ile birlikte toplam 5 eserle beraber ciltlenmiş halde Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

290 Bk.Hayra Hizmet Vakfı Kütüphanesi.(Mehmet EMİNOĞLU'ndan intikal eden fotokobi nüsha.)

291 "Vilâyet Havâdisi", ***Maşrık-ı İrfan***, 4 Receb 1328/ 28 Haziran 1326/11 Temmuz 1910, S.132, s.1. Bu tarihte Ziya Efendi, aynı zamanda Hukuk Mektebi hocasıdır. Gazete, Ziya Efendi ve icâzet alan talebelerini tebrik eder, talebelerin "Üstad-ı muhteremleri gibi neşr-i ilim ve kemâle muvaffakiyetlerini temenni" eyler.

292 BEŞTAV,***Konyalı Hacı Veyiszâde Hacı Mustafa Kurucu***, s.4.

293 ÖZDAMAR,***aynı eser***, s.320.

294 UYAR, "Hattatlar",***aynı yer***, S.122, s.29. Burada Mustafa Asım'ın Molla Câmî'yi "yeni usul üzere" Ziya Efendi'den 1907'de ve Islah'ı Medâris'te okuduğu kaydı vardır. 1907'de bilindiği kadarıyla Islah'ı Medâris henüz kurulmamıştır. Ama Ziya Efendi, Paşa Dairesi'nde Islah'ın hazırlığı mahiyetinde bir medrese uygulamasının içindedir. Bu durumun, sonraki Islah adı altındaki çalışma ile karıştırılması söz konusu olmalıdır.

dd. Ali (Rıza) Kudsî Efendi (Kudsî Efendizâde,1880-1956)

Hasan Kudsî Efendi'nin oğludur. 1880'de doğmuştur. İlk tahsilden sonra büyük amcasının oğlu Ahmed Ziya Efendi'de okumuş ve ondan icâzet almıştır.[295] 1314 H./1896 M. tarihli icâzete göre Dinî İlimler, Edebî Fenler, Tefsir, Hadis ile cüz'iyyâtü'l-mütedâvilat[296] okuyup icâzet almaya hak kazanmıştır. Bu, aynı zamanda, adı geçen derslerin Ali Efendi tarafından okutabilme yetkisidir.İcâzetin diğer bölümü de göz önünde tutulursa Ali Rıza Efendi, bunlara ek olarak İmam-ı Azam fıkhından da anlatma-ders verme hakkına sahiptir.

1909'a kadarki hayatını pek iyi bilemediğimiz Ali Rıza Efendi, bu tarihte Yeğenoğlu Medresesi Müderrisliği'ne atanır. Fakat Yeğenoğlu'nda göreve başlatılmaz.[297] Bunun üzerine valilik makamına müracaat ederek görev yerinin Bekir Sami Paşa Medresesi olarak değiştirilmesini ister.[298]

Artık 1909'dan itibaren Ali (Rıza) Kudsî Efendi, Islah-ı Medâris'in "pek değerli hocalarındandır."[299]

Ali Rıza Efendi de hocası ve amacaoğlu Ziya Efendi gibi kalem erbabındandır. Babalık ve İntibah gazetelerinde pek çok makaleler yazmıştır.[300] Zaten İntibah Gazetesini bir süre kendisi yayımlamıştır.[301] İmtiyaz sahibi kendisidir.

Birinci Dünya Savaşı'na katıldığı bilinen üç Islah-ı Medâris müderrisinden birisidir. (Diğerleri Ömer Lütfi Efendi, Bozkırlı Abdullah Efendi) Çanakkale Muharebelerinde savaşmış, dumudum kurşunu ile yaralanarak bir eli sakat kalmıştır.[302] Çanakkale gazisi olan Ali Kudsî Efendi, harp dönüşü medresesini kapatılmış bulur. Ondan sonra medrese sahasındaki eğitim faaliyeti, hocası Ziya Efendi ile birlikte basın sahasına kayar. İntibah Gazetesi, 1920'de Delibaş olayından sonra, kapandığı gibi, kendisi de Konya'yı terk eder.

---

[295] Daha önce bahsedilen Ali Efendi (Rıza) bin Hasan Kudsî Efendi'nin Şeyhzâde Ahmed Ziya bin Şeyh Mehmed Bahaeddin'den aldığı icâzetnâmenin çoğaltılmış bir nüshası ***Hayra Hizmet Vakfı Kütüphanesi***'ndedir.

[296] Geçerli, ufak-tefek, bilgi dalları gibi anlam verebileceğimiz bu kısma, sanıyoruz Ahmed Ziya Efendi, Cebir, Geometri, Astronomi dahil onun gibi dinî olmayan fakat dolaylı olarak kaçınılmaz dinî faydalar sağlayan bilgi dallarını almaktadır.

[297] Yeğenoğlu Medresesi'ne bk.

[298] VBA'den ayrı olarak, Ali Rıza Efendi'nin Bekir Sami Paşa Medresesi'ne tayinini aldırmak üzere müracaatını içeren 9 Temmuz 1325 tarihli bil belge yayımlanmıştır. Bk.EMİNOĞLU,***Vesikalar***, s.159.

[299] KONYALI,***Karaman***, s.332.

[300] SURAL,***aynı yer***, 12 Eylül 1975, s.3.

[301] İntibah için bk."Islah-ı Medâris Matbaa ve Yayın Organları", ile "Ziya Efendi" kısımları.

[302] SURAL,***aynı yer***, 12 Eylül 1975, s.3.

Ali Rıza Efendi, uzunca süre Şam'da yaşamıştır. Zeynelabidin Efendi'nin vefatından sonra Nakşibendi-Halidî Müceddidi Şeyhliği kendisine geçmiştir. Aynı zamanda Şam Takva Câmii şeyhliğini de sürdürürken 1956'da vefat etmiştir.[303]

Namazda Mikdâr-ı Kırâet, El-Fırâku'l-İslâmiye Küllühüm Müslimin adlı iki adet basılmış eseri ile bir kaç yazma risalesi bulunmaktadır.[304]

ee. Bozkırlı Abdullah Efendi (TANRIKULU,1883-1942?)

Abdullah Efendi, Bozkır-Hocaköy'de 1299/1883 yılında doğmuştur. 1939'da çıkartılan Nüfus Kağıdı'na göre, babası Yusuf, annesi ise Fatma'dır.[305]

İlköğrenimin ardından Konya'da Islah-ı Medâris'te okuyarak, Ahmed Ziya Efendi'den icâzet almıştır.[306] İcâzetinde belirtildiği üzere, Dinî İlimler, Edebî Fenler, Tefsir, Hadis ve Cüz'iyyât'ta ders vermeye yetkilidir. Nitekim, Recep 1330/Haziran 1912'de icâzet aldıktan sonra, hocasının yanında Islah-ı Medâris müderrisi olarak çalışmış ve Akaid derslerini okutmuştur.[307]

I.Dünya Harbi'nde Sina Cephesi'nde; Millî Mücadele'de Garp Cephesi'nde Tabur İmamı olarak bulunan Abdullah Efendi, 1929'da Hasan Kudsî Efendi'nin kızı ile evlenmiştir. Bir süre Konya Merkez Vaızı olarak Kapı Câmii'nde vaızlık yapmış, 1940'lı yıllar ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde Vakıf Kayıtlar Müdürlüğü Arapça Mütercimi olarak çalışmıştır.[308]

---

303 SURAL,*aynı yer*, 12 Eylül 1975, s.3. KONYALI,*Karaman*, s.332'de vefat tarihini Şam-1950 olarak vermiştir. SURAL'ın verdiği tarihi aldık. Zira aynı yerde KONYALI'nın bazı tarih ve yer isimlerini karışık naklettiği görülmüştür. Ali Rıza Efendi'nin babası Hasan Kudsî üzerinde durulurken ilk iki eşinin Hacı Fettah'ta 3. eşinin Şam'da yattığı kaydedilmişti. Ali Rıza Efendi'nin analığı(üvey annesi) Hediye Hanım'ın Şam'da vefat etmesi, oğulluğu Ali Rıza Efendi ile birlikte 1920'den sonra Konya'yı terk ettiğini düşündürmektedir.

304 SURAL,*aynı yer*, 12 Eylül 1975, s.3.

305 ***DİBA***, Abdullah TANRIKULU'nun 725 No.lu dosyasında saklanan icâzetnâme suretine bitişik Nüfus Kâğıdı sureti.

306 İcâzetnâmesinde hocasının adı, Ahmed Ziya olarak, hiçbir tereddüde yer vermeyecek şekilde kayıtlıdır. Fakat SURAL,*aynı yer*, 23 Ekim 1975, s.3'te Memiş Efendi'nin oğlu Hasan Kudsî Efendi'de okuduğunu yazmaktadır. Hasan Kudsî, Ziya Efendi'nin hocasıdır. Bu sıra Islah'ta hocalığı devam ediyor olmalıdır. O vesile ile ve aynı zamanda Bozkırlı olarak Abdullah Efendi ile ilgilenmiş olması mümkündür.

307 ÖZDAMAR,*aynı eser*, s.27; SURAL,*aynı yer*, 23 Ekim 1975, s.3; KONYALI, "Islah",*aynı yer*, 1 Ekim 1971; CERAN, "Hotamışlı Mehmet Fatih GÖKTAY",*aynı yer*, s.51.

308 ***DİBA***, Zat İşleri Müdürlüğü, Abdullah TANRIKULU Dosyası, No:725.

Fahri Kulu Efendi ile birlikte, Şeyh Mehmed Bahaeddin Efendi'ye intisaplı, dolayısıyla Nakşibendi olan Abdullah Efendi, 1942'den sonra vefat ederek Hacı Fettah Mezarlığı'na gömülmüştür.[309]

ff. Ali Sâmi Efendi (YÜCESOY,Kadir Şeyhzâde,1879-1960)

Islah-ı Medâris'in "Ali" adını taşıyan iki hocasından biri olduğu için lâkablarını özellikle vermekte yarar bulunmaktadır. Zaten Ali Sâmi Efendi ile Ali Rıza Efendi, enişte-kayın olarak akrabalık bağına da sahiptirler. Çünkü hafız olan -doğru telaffuzuyla- "Kadirî Şeyhi-zâde" Ali (Sâmi) Efendi, Ali (Rıza) Kudsî Efendi'nin kız kardeşi İsmet Hanım'la evlidir.[310]

Ali Efendi, Konya'nın tanınmış ailelerinden Şeyhzâde Ömer Efendi'nin oğludur. Konya'da 1879 yılında doğmuştur.[311] İlk öğrenimini babasında ve mahallesindeki sıbyan mektebinde görüp, hafızlığını tamamlamıştır. Daha sonra Bekir Sami Paşa Medresesi'ne girerek medrese eğitimi görür. 1327/1911'de[312], medrese eğitimini yaklaşık 32 yaşında iken bitirir. Burada Arapça, Farsça öğrenmiş ve icâzet almıştır.

Medrese eğitimini gördüğü halde Ali Efendi, Hukuk Mektebi'ni de bitirir.[313] Bundan sonra Islah-ı Medâris'te müderrislik yapan[314] Ali Sami Efendi, iyi bir Kur'an öğretmeni, değerli bir bilim adamıdır. Tecvid ve kıraet ilimlerinin bütün inceliklerine vâkıftır. Usûl ve makâma âşina, sağlam bir hafızdır. Kur'an'ı güzel okur, dinleyeni "gaşyederdi".[315] Islah-ı Medâris'te Ali Sami Efendi'nin özellikle bu yönünden faydalanılmış olmalıdır.

---

309 SURAL,*aynı yer*, 23 Ekim 1975, s.3'te Bozkırlı Abdullah Efendi'nin 1941'de kalp krizi ile vefat ettiğini yazar.Kalp krizi ile vefat etmiştir. Fakat verilen tarih doğru değildir. Çünkü, *DİBA*'ndeki dosyasında; Maarif Vekâleti'nden Diyanet İşleri Reisliği'ne yazılan 19 Şubat 1942 tarih ve 2-269 sayılı yazıda Abdullah TANRIKULU'nun imzası vardır. Kendi el yazısı ile "İş bu tezkerenin sureti ile İcâzetnâmemi aldım.27.2.1942" notunu düşüp, altını "A.Tanrıkulu" diyerek imzalamıştır. Demek ki, 27 Şubat 1942 tarihinde daha sağdır.Vefatı bu tarihten sonra olmalıdır.

310 KONYALI,*Karaman*, s.334. Ali Efendi'nin, İsmet Hanım'dan beş evladı olmuştur. Dördü şunlardır; Hikmet, Talat, Ömer YÜCESOY ve Konya Milletvekillerinden Sait Sina YÜCESOY'dur. Anne tarafından dedeleri Hasan Kudsî ve onun babası olan Memiş Efendi'nin torunu olmaktadırlar.(Bk.KONYALI,*aynı eser*, s.333,334.)

311 MEMA, *Dârülmuallimin-Dârülmuallimât Defteri*, s.51. SURAL,*aynı yer*, 21 Ekim 1975, s.3'te Ali Sâmi Efendi'nin doğum tarihini 1293/1877 olarak verir.

312 MEMA,*aynı defter*, s.51.

313 SURAL,*aynı yer*, 21 Ekim 1975. SURAL, aynı yerde Kadir Şeyhzâde Ali Efendi'nin *Maşrık-ı İrfan* Gazetesi sorumlu yazı işleri müdürlüğü, *İntibah*'ın başyazar ve sorumlu müdürü olduğunu yazar. Burada Ali Rıza Kudsî Efendi ile Ali Sami Efendi'yi bir birine karıştırmıştır. Zira Maşrık-ı İrfan yayımlanmaya başlandığında daha Ali Sami Efendi talebedir.(Bk."Islah-ı Medâris Matbaa ve yayın Organları".)

314 KONYALI, "Islah",*aynı yer*, 1 Ekim 1971; UZ, *aynı eser*, c.II, s.167.

315 "Son Devir Osmanlı Ulemâsı-Kadirşeyhzâde Ali Efendi",*Yeni Meram*, 1 Ocak 1966. Bu yazıyı Mahmut SURAL'ın yazdığını tahmin ediyoruz. Çünkü Mahmut SURAL, "Konya Din Adamları",*Sabah*, 7 Mart 1962, s.2'deki bilgi ve ifadelerin burada aynen tekrarını görüyoruz. SURAL, benzeri isimler altında dönem dönem dizi yazılar yayımlamıştır. *Sabah*'ta 1962'de çıkan yazı biraz daha genişletilmiş, eksikleri tamamlanmış şekliyle 1966'da *Yeni Meram*'da yayımlanmıştır. Bu dizilerin en büyüğü 1975'te *Yeni Konya*'da çıkarılmıştır.

Islah'ın kapatılmasından sonra Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde 1 Ekim 1917 tarihinden itibaren Kur'an ve Ulûm-ı Diniyye, Dinî Musiki (ilahi) hocalığı yapan Ali Efendi, Dârü'l-Hilâfe'nin de 12 Mart 1340'ta kapatılmasından sonra 13 Mart 1340 (1924)'ten itibaren Konya İmam ve Hatip Mektebi'nde Kur'an-ı Kerîm ve İlâhi Muallimliği yapmıştır.[316] Bu okulun da kapatılmasından sonra Ali Efendi, Alâeddin Câmii İmam-Hatipliği'ni yapar. Bu arada Millî Mücadele'den sonra getirildiği Konya Dârü'l-Huffaz'ı öğretmenliğine Konya'dan ayrılıncaya kadar devam etmiştir.

Konya'dan ayrıldıktan sonra, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde çalışmış, Arapça vakfiyeleri tercüme etmiş[317], Diyanet işleri Başkanlığı Kur'an Tefsir ve Tercüme kurulu üyesi olmuştur.

Ali Sami Efendi, seksen yaşının üzerinde bir pîr-i fani iken 1960 yılında vefat etmiş ve Hacı Fettah Mezarlığı'na gömülmüştür.[318]

Ali Sami Efendi'nin hafız oğlu Ömer ile arkadaş olan SURAL, yakından tanıdığı bu müderris ile ilgili bilgiler vermektedir. Karakter olarak, hoş sohbet, samimi, mert, dürüst, sözünü sakınmaz ve muhafazakâr bir şahsiyettir.[319] Uzun hocalık ve memuriyet hayatı boyunca bir çok talebe yeştirmiştir. Fakat bilinen bir yazılı eseri bulunmamaktadır.

---

316 MEMA,*Dârülmuallimin-Dârülmuallimat Defteri*, s.51.

317 1940'lı yıllarda yazılan tercüme vakfiyelerin altında "Tarafımdan tercüme edilmiştir." cümlesi ile birlikte A.Sami YCÜSOY'un ismini görmek mümkündür. Meselâ, VGMA, **DN:591**, s.255, Sıra:237'de kayıtlı Atabek ibni Aslandoğmuş b.Sevinç Yaruk İnal'ın Vakfı'na ait tercüme Ali Sami YÜCESOY'a aittir. Tercüme tarihi, 10 Ağustos 1941, kendisi de içinde olmak üzere heyetle birlikte tasdik tarihi 15.12 1943'tür.

318 SURAL,*aynı yer*, 21 Ekim 1975, s.3.

319 Ali Sami Efendi'nin oğlu Ömer gibi SURAL da hafızdır. Ali Sami Efendi ile SURAL'ın babası zaman zaman bir araya gelip oğullarından dertleşmektedirler. Çünkü ikisinin oğlu da hafızdır ama "saç koyup ütülü pantolon giymekte; kravat bağlayıp, şapkayı yana eğmektedirler". Bunlar iki baba arasında yakınma konusu olmaktadır. Çünkü "hafız kısmının saç bırakması çok ayıp sayılan bir şeydir." Onun için Ali Efendi, sabahları saçını tarayan oğlu hafız Ömer için şöyle der: "Aynanın karşısına geçer, daranır ha daranır; daranır ha daranır.. Ülen, tellâk çocuğu, natır (hamam hizmetçisi) sıpası mısın hay gidi. Sen hoca çocuğusun, yakışır mı len?" (SURAL, "Konya'da Din Adamları",*aynı yer*, 7 Mart 1962, s.2; (aynı yazar), "Son Devrin Konya Ulemâsı-Kadirşeyhzâde Ali Efendi",*aynı yer*, 1 Ocak 1966.) SURAL'ın, "Konya ağzı" ile verdiği bu konuşmadan; nesiller arası kültür farkı ile birlikte değişime direnen medreseli yapısını gözlemek mümkündür. Halbuki, Hazreti Peygamber'in saç uzatıp ortadan ikiye ayırarak taradığı bilinmektedir. Dışarıya çıkmadan aynaya baktığı da.. Peki din adına denebilecek bu tepki nedendir? Burada, Batı kültürü ile birlikte gelen bir değişim dayatmasına duyulan tavır söz konusudur, diyebiliriz. Yine SURAL'ın verdiği bilgiye göre, Ali Sami Efendi, siyasete karşı da duyarlıdır. Devrindeki şekliyle CHP'yi, İttihat ve Terakki Fırkası'nın devamı saymaktadır. Onun için de, eskiden bağlılık duygusunu taşıdığı Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın devamı kabul ettiği DP'ye sempati beslemeketdir. Zaten diğer oğlu Sait Sina YÜCESOY da DP milletvekilidir.

gg. Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi (KURUCU,1889-1960)

Hacı Veyis (ö.1935) ve Fatma Hatun'un (ö.1931) oğludur. 1305 R./1889 M. de Konya'nın Sedirler Mahallesi'nde doğmuştur.[320] İlk bilgileri, zaten değerli bir müderris olan babasından alan Mustafa Efendi, Sedirler Sıbyan Mektebi'ne girer. Burada, babasının da hocası olan Bekir Efendi'de okur. Hafızlığını tamamlar. İlginç bir tesadüfle babası, Bekir Efendi'nin yetiştirdiği ilk; oğlu da son hafız talebesi olur.

Bundan sonra, bir süre babasında okuyan Hacı Veyiszâde; icâzetini Şeyhzâde Ziya Efendi'den almıştır. Arapça, Cebir ve Feraizi bu hocasından öğrenmiştir.[321] Ziya Efendi'den çok etkilenmiş olmalıdır ki, ileri yaşında bile bu hocasının adını dilinden düşürmemiş, onu birçok eğitim faaliyetinde kendine rehber seçmiştir.

Yalnız Hacı Veyiszâde'nin kendini yetiştirme faaliyeti bu kadarla bitmez. Sultan Selim Câmii Hatibi Sıtkı Dede'den Farsça öğrenir. Uzun yıllar tasavvuf üzerine okur ve araştırır. Onun bu konudaki ilk önemli irtibatı, hocası Ziya Efendi'nin babası Şeyh Mehmed Bahaeddin Efendi iledir. Ona bağlanmış (intisab), batınî bilgileri şeyhi ve oğlu Ziya Efendi'den öğrenmiştir.[322] Bu yönüyle, Paşa Dairesi ve Islah-ı Medâris, bir Nakşi-Halidiye okulu gibi çalışmaktadır.

Hacı Veyiszâde'nin, bilinen ilk görev yeri, Islah-ı Medâris'tir. Burada, Arapça, Sarf, Nahv ve Mükâleme-i Arabiyye derslerini vermiştir. Islah'ın kapatılmasından sonra Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Konya Şubesi'nde çalışmış, bütün medreselerin kapatılması üzerine babasının evinin hariciyesinde; medrese öğrenimi yarım kalmış talebeleri yetiştirmeye çalışmıştır. 1924'ten itibaren çeyrek asra yakın Pirî Mehmet Paşa Câmii İmam-Hatipliği, Aziziye Câmii'nde Hatiplik ile İmam ve Hatiplik, bir ara Cevizaltı Mescidi'nde imamlık görevlerini yapan Hacı Veyiszâde; 1951'den sonra yeniden açılan İmam-Hatip lisesi'nde ileri yaşına rağmen öğretmenliğe

---

320 BEŞTAV,*Hacı Veyiszâde*, s.3. ÖZDAMAR,*aynı eser*, s.11'de 1887, arka kapakta 1886 doğumlu olduğu yazılmıştır. SURAL,*aynı yer*, 25 Ekim 1975, s.3'te 1303/1886 doğumlu olduğunu yazar. *Konya İHLA*'deki Mustafa KURUCU adına düzenlenen dosyada bulunan tayin kararnamesi suretinde doğum tarihi "Konya 1305" olarak verilmiştir.

321 BEŞTAV,*aynı eser*, s.5; SURAL,*aynı yer*, 25 Ekim 1975, s.3.

322 SURAL,*aynı yer*, 27 Ekim 1975, s.3. Mustafa ÇALTAŞI, "Atatürk'le İlgili Anılar",*Konya 1973 İl Yıllığı*, s.67'de Hacı Veyiszâde'nin 1911'de Mısır Ezher Üniversitesi'nde talebe olduğunu yazmaktadır. Aynı yıl Trablusgarp Harbi çıkmıştır. Mısır'dan kendini gazeteci tanıtarak geçen Mustafa Kemâl, Ezher Üniversitesi'nde okuyan Türk talebeleri ziyaret eder. Talebelerin lideri Mustafa ÇALTAŞI'na (Maylızâde), 200 altın verir. O da Hacı Veyiszâde'ye teslim ederek adaletle bölüşülmesine nezaret eder. Hacı Veyiszâde'nin Mısır'da okuduğuna dair ilk rastladığımız bu bilgiyi ihtiyatla karşılamak uygun gözükmektedir.

atanır.[323] 13.12.1951'de bu okulda, önce Arapça, sonra Tefsir ve Fıkıh öğretmenliği yapar.[324]

İnsan yetiştirme konusunda bilinen dikkat ve titizliğine rağmen, dosyasına konan raporlara göre, artık Hacı Veyiszâde, sık denebilecek tarzda hastalanmaktadır.[325] Zaten ileri yaşlardadır. 5 Şubat 1960 Cuma günü vefatı üzerine[326] Üçler Mezarlığı'nda toprağa verilir.

Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi, "kimseyi incitmeyen, herkese yardıma koşan, bütün sosyal yardım ve çabalara katılan, bir anını boş geçirmemeye gayretli, sevilip-sayılan bir zattır." "Abid ve zahiddir, mütevazidir, fukara babasıdır. Çekiştireni çok olduğu halde o herkesin gönlünü alır. Dini kolaylaştırır, kolaylıkları anlatır, başkalarına ait dinî vazifeleri mükemmelen yapar. Sağlam hafızdır. Tefsir, Fıkıh ve tasavvufta" emsali yoktur. Fakat, ömrünü topluma adayan Hacı Veyiszâde, hiç eser yazmamıştır. İlginç gerekçesi ise şudur: "Bir kalpten bin kitap çıkar. Fakat, bin kitapta bir kalp bulunmaz."[327]

Yetmiş yılı aşkın bir ömrü, her şeyiyle halkına âdetâ vakfeden Hacı Veyiszâde, halkının gönlünde emsalsiz bir taht kurmuştur. Onun döneminde yaşayan belki birçok insan unutulmuş, unutturulmuştur. Fakat o, her geçen gün daha da büyüyen bir efsane durumundadır.[328] Elbette, şu sonuç sebepsiz değildir. Bu durumda, itiraf edilmelidir ki her yönüyle

---

323 BEŞTAV,*aynı eser*, s.4.

324 Tayin Kararnamesine göre (21 Şubat 1952 tarih 264-03-423 nolu) haftalık ders saati 15'tir. Bunun 11 saatine "fahrî" olarak girecektir. Aylık ücreti 80 liradır. Bu sıra aynı zamanda 25 lira maaşla Aziziye Câmii'nde Hatiptir.(Bk.**İHLA**, *Mustafa KURUCU Özlük Dosyası*.)

325 24.11.1952'de "Grippal enfeksiyon"dan dolayı bir hafta istirahat; 4.11.1953'te "Teneffüs yolları Grippal enfeksiyonu" teşhisi ile 15 gün süreli tedavi ve istirahat; 26.3.1956'da "boynunda büyük antraks ve hiperglisemi" teşhisi ile 20 gün yatak istirahatı ve tedavi; 25.10.1957'de "enfaktüs, şekerli diyabet krizi"nden tedavi görüp üç ay sıhhî izin istenilmiştir. 13 Ocak 1958'den itibaren iki ayı, aylıksız olmak üzere dört ay hastalık raporu verilmiştir.

326 **İHLA**, *Mustafa KURUCU Özlük Dosyası*; aynı arşiv, ***Konya İHL Öğretmen-Memur Sicil Defteri***, s.2; BEŞTAV,*aynı eser*, s.2; SURAL,*aynı yer*, 27 Ekim 1975.

327 BEŞTAV,*aynı eser*, s.5; SURAL, "Konya Din Adamları",*aynı yer*, 9 Şubat 1962, s.2; aynı yazar, "Hacı Veyiszâde Hacı Mustafa Efendi", ***Yeni Meram***, 3 Ocak 1966; aynı yazar, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya",*aynı yer*, 25 Ekim 1975, s.3.

328 Hacı Veyiszâde, kendisi yazmamıştır; fakat hakkında çok yazılan birisidir. Vefatı üzerine kaleme alınan BEŞTAV'ın bahsedilen kitapçığı; gazete makaleleri bir tarafa bırakılsa bile; ÖZDAMAR'ın üstüste iki baskı yapan 498 sayfalık (belge ve eklerle 528 sayfadır) "Belgesel"i duyulan ilgiyi ortaya koymaktadır Bu eserde, öğrencileri, yakınları, tanıyan ve sevenlerinden bolca anekdot, hoş bir üslupla verilmiştir. Ayrıca vefatından yıllarca sonra adına, talebe yurdu (Türk Anadolu Vakfı tarafından), dev bir külliye (Hacı Veyiszâde Câmii ve Külliyesi,Diyanet Vakfı-Konya Müftülüğü)'nin inşa edilmesi, toplumun; kendisine hizmet edenleri unutmayacağına dair birer kadirşinaslık örneği olarak anılabilir.

Islah-ı Medâris'in payı büyüktür. Öğretim metodu, bilgi birikimi yönüyle bunu kendisi de her fırsatta vurgulamıştır.[329]

hh. Beyşehirli Ömer Lütfi Efendi (TEKİN, 1882-1966)

Islah-ı Medâris'in namlı müderrislerinden birisi de "Beyşehirli Ömer Lütfi Ezherî" adıyla tanınan Ömer Lütfi Efendi'dir.[330]

Beyşehir'in Budak Köyü'nde doğmuştur. İlk tahsilden sonra Antalya'da Dağıstanlı Ahmed Efendi'de okuyarak icâzet alan Ömer Lütfi, bununla yetinmez. Mısır'a giderek el-Ezher'de okur. Muhammed Bahid Efendi'den özel dersler alır. Bu arada Mısır'daki **el-Mukaddam** Gazetesi'nde de makaleler yazar.[331]

Aynı dönemler, Konya'da Islah-ı Medâris açılmıştır. Yeni, modern usûlde Arapça öğretilmesini sağlamak üzere, Arapça hocası olarak Mısır'dan getirtilir.[332] Islah-ı Medâris'te daha önce üzerinde durulduğu gibi, Arapça öğretiminde açık bir başarı sergiler. Fakat, Islah'taki çalışma uzun sürmez. I.Dünya Harbi çıkmıştır. Irak Cephesi'nde yedek subay olarak dört yıl bulunur. Savaş sonrasında köyüne döner; bir ara nahiye müdürlüğü yapar. Çevrede sevilen ve nüfuzlu birisi olması dolayısıyla, işlerine "gelmeyen bazı resmî görevliler" tarafından hükümete jurnal edilir. Pek çok hocanın takibata uğradığı bir dönemdir. Konya Valisi'nin karşı çıkmasına rağmen Sivas'a sürgün gönderilir. Konya Valisi'nin Sivas Valisi'ne mektup yazmasından dolayı "boğazından zincirlenerek"[333] Götürüldüğü Sivas'ta iyi muamele görür. Sivaslı bir hanımla evlenir. Hakkında çıkarılan af üzerine, 1938 yılında Beyşehir'e dönerek, "fahri vaız" sıfatıyla hizmet verir.[334] 1939 yılında Müftü Memiş(AKTAN) Efendi'nin vefatından sonra başladığı Beyşehir Müftülüğü'nde yirmi yıla yakın çalışır. Buradan Konya Müftülüğü'ne 10.2.1959'da tayini üzerine Beyşehir'den ayrılır.[335] 12.2.1959'da Konya Müftülüğü'ne başlayan Ömer Lütfi, Konya İmam-Hatip Okulu'nda Hacı Veyiszâde'nin vefatı üzerine açık kalan 7 saatlik Tefsir ve Fıkıh derslerine

---

329 ÖZDAMAR'ın ***Hacı Veyiszâde***'sinde, Islah müderrislerinden sadece Zeynelabidin, Ziya, Rifat ve babalarının 22 ayrı yerde zikredilmesi ve Islah-ı Medâris'e genişçe yer ayrılması bunu göstermektedir.

330 KONYALI,"Konya İslâm Üniversitesi",***aynı yer***, 8 Nisan 1973.

331 ***Konya İl ve İlçeleri Müftüleri Biyoğrafik Albümü***, "Ömer TEKİN" kısmı; UZ, ***aynı eser***, c.I, s.277.

332 KONYALI,***Konya***, s.790.

333 Bir grup sürgünle birlikte, iki yanlarında iki jandarma, boğazlarından halkalı zincirle birbirlerine bağlanmış vaziyette çekilmiş fotoğrafları bulunmaktadır. Bu resmi, oğlu Cemal TEKİN'den alan Dr.Mustafa GÜÇLÜ çoğaltmıştır. Resmi görüp, temin etmemi sağlayan sayın Dr.GÜÇLÜ'ye müteşekkirim.

334 ***Konya İl ve İlçeleri Müftüleri Biyoğrafik Albümü***, aynı yer; UZ,***aynı eser***, c.I, s.277.

335 ***Beyşehir Müftülüğü Arşivi (BMA)***, Eski Müftü Ömer TEKİN Dosyası-tayin ve nakil yazıları.

girer.[336] Kısa süren Konya Müftülüğü'nden sonra açıklanmayan bazı nedenlerle, Tefenni'ye tayin edilir. Fakat o, rapor alarak gitmez. Bunun üzerine yeniden Beyşehir Müftülüğü'ne atanır (1962). Beyşehir'e yeniden tayininden (14.1.1962) bir gün sonra Ulukışla Müftülüğü'ne tayin edilir.[337] Fakat oraya da gitmeyerek Beyşehir'de kalır. Bu son görevinden sorumluluğu altındaki demirbaş eşyaları teslim ederek 22.3.1966'da emekliye ayrılır.[338]

Ömer Lütfi Efendi, 1968'de vefat ederek Beyşehir'de toprağa berilmiştir.[339]

Millî, tarihî varlıklarımıza karşı duyarlı olan Ömer Lütfi, Beyşehir'de müftü iken bazı kıymetli tarihî kalıntıları Eşrefoğlu Câmii önüne naklettirerek, tamamiyle tahrip edilmelerine engel olmuştur.[340] Âlim bir insandır. Her yönüyle taassuptan uzak, geniş görüşlü ve dini ilimlere vâkıftır.[341]

ıı. Fahri Efendi (KULU, 1881-1950)

"Hadimli Fahreddin"[342] veya "Taşkentli Fahri"[343] diye de anılan Fahri Efendi, aslen o dönem için Hadim'e bağlı Taşkent'te dünyaya gelmiştir.[344] Babası müderris Mehmed Efendi (Hadimli Mehmed Vehbi'yi de okutmuştur), annesi Ayşe Hanım'dır. Küçük yaşta, altı aylıkken anadan; iki yaşında iken babadan öksüz kalmıştır. Dayısının himayesinde büyüyen Fahri Efendi, ilk tahsilden sonra Taşkent Rüştiye'sini bitirmiş sonra da medrese eğitimini tamamlamıştır.[345]

---

336 **İHLA**, *Mustafa KURUCU Özlük Dosyası*. Bu dosyada bulunan Okul Müdürlüğü'nün 13.2.1960 ve 22.2.1960 tarihli yazıları.

337 **BMA**, *aynı dosya*. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 15 Ocak 1962 tarih ve 121/782-783 sayılı yazıları.

338 **BMA**, *aynı dosya*.

339 **BMA**, *aynı dosya* kapağına düşülen not. UZ,***aynı eser***, c.I, s.277'de 1967'de vefat ettiğini yazmaktadır.

340 KONYALI,***Beyşehir Tarihi***, s.86,269.

341 ***Konya İl ve İlçe Müftüleri Biyoğrafik Albümü***. Ayrıca UZ,***aynı eser***, c.I, s.277. Ömer TEKİN'i tanıyan ve halen(1996) göreve devam eden Beyşehir Müftüsü Mehmet ŞEN, 25 Temmuz 1996 tarihli görüşmemizde Ömer Efendi'nin vakıflara karşı duyarlı olduğunu ama daha sonra kendisinin de "vakıf mal aldığını duyduğunu" söylemiştir.

342 KONYALI, "Islah",***aynı yer***, 1 Ekim 1971; aynı yazar, "Benim",***aynı yer***, s.4. Fahri Efendi'nin ismi mezar taşında şöyle yazılmıştır: "Taşkentli Muhammed oğlu Fahreddin Kulu." Bk.UZ,***aynı eser***, c.I, s.213.

343 ÖZDAMAR,***aynı eser***, s.27.

344 SURAL,***aynı yer***, 24 Eylül 1975, s.3. Mustafa M. TIĞLIOĞLU, "Vefatının 45.Yılında Fahri Kulu Efendi",***İslâm***, S.144, Ağustos 1995, s.69'da 1290 R./1873 M. doğumlu olduğunu yazar.

345 SURAL,***aynı yer***, 24 Eylül 1975, s.3'te Fahri Efendi'nin rüşdiyeden sonra İstanbul'a gidip medreselerde 8 yıl okuduğunu, Sebîlü'r-Reşad, Beyânü'l-Hak, İ'tisâm gazetelerinde yazılar yazdığını, tahsilini tamamladıktan sonra Konya'ya dönüp Milletvekili Musa Kâzım'la birlikte bir süre bilimsel araştırmalar yaptığını kaydetmekte; bundan sonra ise, Şeyh Bahaeddin'e intisab edip iki yıl hizmetinde

Şeyh ve Müderris Muhammed Bahaeddin'e intisab ederek bir süre onun hizmetinde bulunan Fahri Efendi, şeyh ve hocası Muhammed Bahaeddin'den Nakşi-Halidîye halifeliğini almıştır. Bir ara Sofya'da vaızlık da yapan Fahri Efendi, kendisini çok iyi yetiştirmiştir. Arapça, Farsça, Rumca ve Fransızca bilmektedir.

II.Meşrutiyet'ten sonra yayın hayatına giren Maşrık-ı İrfan'da yazılar yazmış, bu sıralar kurulan Islah-ı Medâris'te Ziya Efendi'nin yardımcılığını başarıyla yürütmüştür.

Önce Islah'ın ardından medreselerin kapatılmasından sonra evinde inzivaya çekilen Fahri Efendi, anlamlı tasavvufî şiirler, çeşitli eserler yazmıştır. Fakat basılı eseri yoktur.[346] 26 Temmuz 1950'de vefat ederek Hacı Fettah Mezarlığı'nda şeyhi Muhammed Bahaeddin Efendi'nin kıblesinde toprağa verilmiştir. İlk eşi vefat ettiği için ikinci defa evlenen Fahri Efendi'nin toplam dördü kız, dördü erkek olmak üzere sekiz evlâdı vardır.[347] Fahri Efendi, âlim, ahlâklı ve son derece nezih birisidir. Taasuptan uzak, hoş görü sahibi, yardımsever bir zattır.[348]

ii. İbrahim Hakkı KONYALI (ATİS, 1895-1984)

Paşa Dairesi veya Islah-ı Medâris'e talebe olduğu halde, sonra müderrisliğe getirilenlerden (Hacı Veyiszâde, Fahri Kulu, Hasan Kudsî vb.) biri de İbrahim Hakkı Konyalı'dır. Kalemi ile haklı bir şöhrete ulaşarak,

---

kaldığını yazmaktadır. Eğer karıştırarak anlatmadıysa bunda bir yanlışlık vardır. Zira adı geçen dergiler II.Meşrutiyet'ten sonra çıkmıştır. M.Bahaeddin Efendi ise, Meşrutiyet'ten iki yıl önce 1906'da vefat etmiştir. Aynı konuda TIĞLIOĞLU, "Fahri KULU Efendi",*aynı yer*, s.69'da öksüz Fahri'nin ninesi himayesinde büyüdüğünü, ibtidâî tahsilinden sonra Konya'ya gelerek, "Aladağlı Hoca'nın Medresesi"ne girdiği anlatılmaktadır. Buna göre, Aladağlı'da okurken, bir gün Alâeddin Caddesi'nde Muhammed Bahaeddin Efendi ile karşılaşırlar. Şeyh Muhammed Bahaeddin Efendi, Fahri Efendi'deki istidat ve kabiliyeti keşfederek, onu Aladağlı'dan ister. Medresesine dönen Aladağlı, Fahri Efendi'yi karşısına alarak, "Evladım, ben seni vermek istemem. Ama Büyük Şeyh Efendi istedi. Kalan (bu durumda), vermemek olmaz." der.Bundan sonra Fahri Efendi, Muhammed Bahaeddin Efendi'nin medresesine yerleşir. Zahirî, batınî ilimleri hocasından okur. Bahaeddin Efendi ve oğullarının, Fahri Efendi üzerinde büyük etkisi vardır. Bizce bu bilgileri, Fahri Efendi'nin torunu Hafız Ahmet KULU'dan alarak nakleden TIĞLIOĞLU'nun, anlattıkları daha doğru gözükmektedir. Zira SURAL, aynı konuda kaynak göstermemiştir. Üstelik, Fahri Efendi'nin Konya'da yetişerek, İstanbul basınına birçoklarının yaptığı gibi (Naim Hâzım vb.) pekâlâ yazı göndermiş olması mümkündür. Bu arada İstanbul'a gidip bir süre okumuş olması da ihtimal dahilindedir.

346 SURAL,*aynı yer*. TIĞLIOĞLU, "Fahri KULU Efendi",*aynı yer*, s.71'de kitap halinde yayımlanmamış eserlerini şöyle verir: "Manzum Kaside-i Bürde Tercemesi, Münacaat-ı Erbaîniyye(sisiledîki 40 zatla ilgili), Sadâ-yı Hak, Yağmur Duası(40 kıt'a), Manzum İnanç İlmihali(bu manzumeyi, "Amentü yasaklanacak" iddası üzerine kaleme almış ve çocuklarına ezberletmiştir) "Sıddık Dede'nin kabir taşı üzerindeki şiir de Fahri Kulu'ya aittir.(Bk.UZ,*aynı eser*, c.I, s.222.)

347 TIĞLIOĞLU,*aynı yer*. SURAL,*aynı yer*de, Fahri Efendi'nin 1365/1949'da vefat ettiğini yazar. Doğrusu, mezar taşını da görerek kaydeden TIĞLIOĞLU'nunkidir.

348 UZ,*aynı eser*, c.I, s.211-212. UZ, burada Hacıveyiszâde'nin, Fahri KULU huzurunda iki diz üstü oturarak ona büyük hürmet gösterdiğini ve sormazsa konuşmadığını anlatmaktadır.

kültürümüze şüphesiz önemli katkılarda bulunan İbrahim Hakkı, Konya 1895 doğumludur.[349] Babası Mustafa Efendi, Takva Hoca (Ali Efendi)'dan icâzetli köklü bir ailedendir. Dedeleri "Selçuklu akıncılarının baytar-nalbandı" olduğu için soy adı olarak "Nalbanzâde"ler denilir. Zaten bu yüzden, Konyalı'nın önceki soyadı, "Atis"dir.[350]

İlk tahsilini, mahallesindeki sıbyan mektebinde, rüşdiyeyi Füyûzât-ı Hamîdiye Rüşdiyesi'nde, ayrıca liseyi (idadî) de okuyan İbrahim Hakkı, bundan sonra "bugünkü mânâda bir üniversite olan Islah-ı Medâris-i İslâmiye Dârülfünunu'nda" tahsilini tamamlar.[351] Islah'tan icâzeti, 17 Ağustos, 1331/1915 tarihinde alır.[352] Eğer "Umumî Harp ve sonraki siyasî ve zararlı mücadeleler bu müesseseyi yıkmasa idi, Türk yurdu Garbın bütün maddî tekâmüllerini kabul etmekle beraber tam mânâsı ile Şarklı ve yerli kalan bir dârülfünuna sahip olacaktı."[353] diye düşündüğü Islah'ta hocalığa başlar. Burada görevi en fazla iki yıldır. Fakat Islah-ı Medâris'e devam ederken evlerinin yol aşırı hemen kuzeyindeki Akıncılar Mescidi'nde Akşam ve Yatsı Namazlarında imamlık da yapmıştır.[354]

"Birinci Cihan Harbi'nde İzmir'de Amerikan Koleji binasında kurulan Türk Şimendifercilerinden" ve "mütareke halinde bulunan Gürcistan'a Levazımat-ı Umumiye Başkanı Topal İsmail Hakkı Paşa[355] ile ilk girenlerden" olduğuna göre, Islah'taki hocalığının çok sürmemiş olması gerekmektedir. Gürcistan'dan, Azerbaycan Hükümeti'nin o zamanki başkenti Gence'ye, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'ya giden İ.Hakkı, oradan ordularımızın bozulması üzerine Konya'ya döner.[356]

Burada ilk, Maşrık-ı İrfan'da başladığı yazı hayatına, 1919'da **Hak Yolu**'nu çıkararak devam eder. **İntibah**'ta yazarlık yapar.[357]

İstiklâl Harbi yıllarında, merkezi Konya'da bulunan Demiryolları Teftiş Dairesi'nde müfettişlik yapar.cumhuriyet sonrasında İstanbul'a yerleşen Konyalı, değişik müesseselerde çalışır. Fakat onun değişmez işi, tarihî

---

349 (İ.Hakkı KONYALI), "İbrahim Hakkı ATİS",*Konyalı Arşivi*, No:4820.

350 KONYALI, "Benim",*aynı yer*, s.1; aynı yazar, "İbrahim Hakkı Atis",*aynı yer*, s.1.

351 KONYALI,*Konya*, s.963; aynı yazar,"Tarih Yağmacılığı İle Asırlık Mücadele",*Köprü Mecmuası*, S.68, Kasım 1982, İstanbul, s.9.

352 Ethem Ruhi BALKAN,*İbrahim Hakkı KONYALI ve Eserleri*, İstanbul 1941, s.4.

353 BALKAN,*aynı eser*, s.4.

354 KONYALI, "Benim",*aynı yer*, s.2. Akıncı Mescidi'nin yeri, şimdiki S.Ü.Rektörlüğü bahçesinin güneyindedir.(Mescid için bk.KONYALI,*Konya*, s.287-291.)

355 Bu Paşa ile ilgil olarak bk.Rauf ORBAY, *Cehennem Değirmeni-Siyasî Hatıralarım*-,c.I,İstanbul 1993, s.171-172.

356 İ.Hakkı KONYALI, "Hal Tercümem",*Konyalı Arşivi*, No:3049.

357 KONYALI, "Hal Tercümem",*aynı yer*, s.1'de *İntibah*'ta başmuharrirlik yaptığını yazmaktadır. Bu durum ancak Ziya Efendi'den sonra olmalıdır.

incelemeler yapmak ve gazete yazarlığıdır. Nitekim Re'fet Paşa, İstanbul'a geldiğinde; **Tercüman-ı Hakikat Gazetesi**'nin hazırlattığı altınlı kılıcı, "en genç muharrir" sıfatıyla kendisine Konyalı sunmuştur. **İleri** Gazetesi'nde, **Son Posta, Tan, Vatan** gazetelerinde; kendi tabiri ile "İstanbul ve İzmir'de çıkan bütün büyük gazete ve mecmualarda tarihî yazılar" yazar. Topkapı Sarayı'ndaki, tasnif öncesi yoğun çalışmaları ile Pirî Reis'in haritasını ilim âlemine ilk o tanıtır. Hatta, **Topkapı Sarayı'nda Deri Üzerine Yapılmış Eski Haritalar** adlı eserini ilgilendiği için M.Kemâl'e armağan eder. Seydi Ali Reis'in **Muhit**'ini tanıtır. 1931 Haziranı'nda "okkası 3 kuruş 10 paraya" Bulgarlara satılan[358] paha biçilmez arşiv belgelerinin ot balyaları halinde Sirkeci'ye indirilip, vagonlarla sevkini; çalışmaları ve yaptığı yayınlarla bir süre sonra engeller. Fakat giden gitmiştir. Bunun üzerine Başbakanlık (Osmanlı) Arşivi'ni kurmaya çalışan Konyalı, Topkapı Sarayı'ndaki yağmaya-Amerika'ya gönderilen tarihî hazineler- yayın yoluyla engel olur. Sonra Askerî Müze ve Mehter'in kurulmasında etkili çalışmalar yapar. Kapatılan Türk Yazı Sanatları Müzesi ile Vakıf Sanat Eserleri Müzesi'ni kurar. En son da ömrü boyunca topladığı yazma, basma kitapları ve arşivini vakfederek Harem, III.Selim Câmii avlusundaki III.Selim Kasrı'nda İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphâne ve Arşivi kurulur. **Tarih Hazinesi, Tarih Dünyası** adlı mecmuaları yayınlayan Konyalı'nın uzun ömrü boyunca yazdığı eser sayısı 101'i bulmuştur. Bunlardan bazılarının kısa adları şunlardır: Konya Tarihi, Akşehir, Karaman, Konya Ereğlisi, Aksaray (3 cilt), Erzurum, Şerefli Koçhisar, Üsküdar (2 cilt), Alanya tarihleri, Harunü'l-Reşid, Eski İslâmî Paralar,, İstanbul Sarayları, İstanbul Abideleri, Bütün Tarihi ile Askerî Müze, Koca Ağa Sinan, Nişancı Mehmed Paşa'nın Tarih-i Selâtin-i Osmaniye'sinin Tercümesi, Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi ve İhtifali, Mevlânâ Mesnevisi'nin Tercüme ve Şerhleri[359]

---

358 KONYALI, "Hal Tercümem",*aynı yer*, s.3-4. KONYALI, satılan tarihî belgelerin 100.000 kilogram olduğunu yazmaktadır. İyi Arapça, Farsça, Osmanlıca bilen bir Bulgar Albayı, At Meydanı'ndaki(Sultan Ahmed) Maliye Hazine-i Evrakı'nı incelemiş, en eski vesikaları tesbit ederek *ilgililer*le uyuşup-anlaşmıştır. Defterdar Şefik, Vali Muavini Fazıl GÜLEÇ,"tarihimizi, tarihî hazinelerimizi satmışsınız, vagonları durdurun" müracaatına; "biz fersude evrak sattık, tacirin vagonlarını nasıl durdururuz" diye cevap verirler. Rüşvetin en iğrencine beden ve ruhlarını satan *yetkililer*, daha sonra İzmit Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanırlar. Fakat Af Kanunu ile suçlular kurtulur. Ama tarihî belgelerimiz o gün bugündür kurtarılamaz. Bulgarlar, Sofya'da büyük bir arşiv kurarlar. İki ciltlik bir de klavuz hazırlarlar. Artık, mükemmel bir Osmanlı tarihi yazmak isteyenler Sofya'ya gitmek mecburiyetindedirler. Bulgaristan'a giden evrak, Alman, İtalyan, Bulgar mütehassıslar tarafından yıllarca çalışılarak tasnif edilir. Bir kısmı Vatikan ve Alman Ziraat Müzelerine satılır.(Bk.KONYALI, "Tarih Yağmacılığı İle Asırlık Mücadele",*aynı yer*, s.12.) Bu önemli ve acı konu üzerinde; arşiv satışının çok daha üst mevkilere uzandığı yolundaki imalarla, daha sonra da yazılar yazılmıştır.

359 KONYALI, "Hal Tercümem",*aynı yer*, s.5.

Konyalı'nın basılmış olanlardan ayrı olarak basılmamış birçok müstakil eseri daha bulunmaktadır. Islah-ı Medâris'te kazandığı, araştırma-yazma arzusu, vatanseverlik duygusu onun bir ömür itici gücü olmuştur. Aslında Konyalı; hayatı, verdiği eserleri ile müstakil araştırma konusu olacak bir öneme sahiptir. 89 yıl gibi uzun, verimli bir ömürden sonra 1984 yılında yine bir araştırmanın peşinde iken vefat etmiştir.

Denilebilir ki, Islah-ı Medâris'in kalem sahasına diktiği kalemşör âbide Konyalı'dır. Hacı Veyiszâde'nin gönül ve kalplerde değişimi sağlamak için verdiği canhıraş çabayı Konyalı, basın sahasında vermiştir. Popüler tarihçi ve yazar olarak Konya'dan bir dengi çıkmamıştır. Ülke çapında da ender şahsiyetlerimizden birisidir.

jj. Ağrıslızâde Tevfik Efendi (1881-1932)

Islah-ı Medâris'in temel felsefesi ile uyumlu, dikkat çekici hocalarından birisi de Tevfik Efendi'dir. 1881 Konya doğumludur. Babası, önce üzerinde durulan ulemâdan Ağrıslı Mustafa Efendi'dir.(Molla Efendi Medresesi'ni bk.)

İlk öğrenimini, Arapça ve Feraiz'i babasında görmüştür. Konya, Uşşak, İstanbul, Şam Medreseleri'nde okuyan Tevfik Efendi, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı "ana dili gibi"öğrenmiştir.

Konya'ya döndükten sonra Islah-ı Medâris ve Askerî Rüştiye'nin Matematik, Ulûm-ı Âliyye derslerine girmiştir. Islah'ın kapatılmasından sonra bir süre Akşehir'de öğretmenlik yapan Tevfik Efendi, Konya'ya döner. Kapu Câmii doğusundaki Mecidiye Hanı altında bir dükkân tutarak manifaturacılık yapıp, geçimini sağlar. Artık Türkçe ile birlikte dört dil bilen devrinin seçkinlerinden Tevfik Efendi, köşesine çekilmiş esnaflık yapmaktadır. Fakat Tevfik Efendi de, Islah-ı Medâris'in genel yapısında olduğu gibi Nakşibendi Tarikatı'na mensuptur. Yalnız Halidî değil Es'adiye kolundandır. Menemen'deki Şeyh Esad Efendi (1848-1930), ile irtibatlıdır. Coşkun mizacı, güzel konuşması, ateşli hitabeleri;sağlıklı-yakışıklı, düzgün kılık-kıyafeti ile çevresini etkileyen bir insan olan Tevfik Efendi'nin ermişliğine inanılmaktadır. Ama bu günleri çok sürmez. Menemen olayında, Şeyh Esad Efendi'nin kendisine gönderdiği tasavvufla ilgili bir mektup ele geçtiği için tutuklanıp, mahkûm olur. Sural'ın ifadesiyle "küçük bir ifade değişikliği ile kurtulması mümkünken yalana tenezzül etmez." Esad Efendi'ye bağlılığından dolayı önce Menemen'e götürülür. Ardından Ankara'ya nakledilir. Ankara Cezaevi'nde mahkûmken 1932'de vefat eder. Tevfik Efendi'nin Konya ve civarında, Niğde, Aksaray taraflarında pek çok

müridi vardır. Yalnız onun müritlerini, "hiç bir şekilde istismar etmeden şerefli" bir hayat sürdüğü anlatılmaktadır.[360]

Tevfik Efendi'nin birikimine rağmen bilinen bir eseri yoktur. Sebepler farklı da olsa, Islah müderrislerinden Rifat Efendi ile aynı kaderi paylaşır.

66. Diğer Müderrisler ve Talebelerinden Bazıları

Islah-ı Medâris'in devamlı kadrosu içinde yer alan hocaları dışında, sahasında söz sahibi şahsiyetlerden ders verdirilen Hocaları da vardır. Konya Hukuk Mektebi Müdürü Hüseyin Refik Bey (KIRIŞ)[361], İsmini tesbit edemediğimiz bir Ermeni[362], Konya Mebusu ve son Şer'iye Vekillerinden Musa Kâzım Efendi, Kiçi Muhsineli (Muslavalı) Avukat Ali Rıza Bey[363], Senirkentli Rıza bunlardandır.

Islah-ı Medâris, kısa öğretim hayatı içinde modern okullar gibi çalışarak sahasında yetkili hocalara ders verdirmiş, yetiştirdiği talebeleri ile sonraki dönemde derin izler bırakmıştır. Değişik sahalarda görevler alarak hizmet veren talebelerinden bazıları şunlardır:

Kudsî-Efendizâde Hattat Ahmed Ferid, Konya 1896 doğumlu. İlk tahsilden sonra Islah-ı Medâris'ten sonra Dârü'l-Hilâfe'de okumuştur. 1947'de Kayseri-Pazarören Enstitüsü'nde Resim Öğretmenidir.[364]

Ahmed Muhtar Efendi, Karaman-İlisra 1313/1897 doğumlu. İlk tahsilden sonra Islah-ı Medâris'te 5.sınıfa kadar okumuş 4.senesinden tasdiknâmelidir. 1337/1921"den itibaren öğretmenliğe başlamıştır.[365] İlisra, Gaferyad, Kılbasan, Pınarbaşı'nda öğretmenlik yapmıştır.[366]

---

360 SURAL,*aynı yer*, 30 Ekim 1975, s.3; UZ,*aynı eser*, c.I, s.184-185.

361 ***Hüseyin Refik (KIRIŞ)*** (1868-1945) Aslen Sinop'ludur. İstanbul'da ilk orta ve yüksek tahsilini tamamlamış yurdun bir çok köşesinde öğretmenlik, idarecilik yapmıştır. Şam Askerî Rüştiyesi, Şam İdadisi, Beyrut-Lazkiye Sancağı İdadisi, Sivas İdadisi, Bağdat, Van Maarif Müdürlüğü, Bağdat Hukuk Mektebi ve Konya Hukuk Mektebi bulunduğu görevlerden ve görev yerlerinden bazılarıdır. Konya İttihat-Terakki Mektebi, Dârü'l-Muallimin, Konya Medrese-i İlmiyesi'nde de görev yapan Refik Bey, 1915-16'da Askerî Sansür Heyeti Arapça Sansür Memuru'dur. 1924'te Konya İmam Hatibi, Dârü'l-İrfan Mektebi, Konya Fransız Erkek Mektebi, Konya Sultanîsi, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Fransızca, Matematik hocalığında bulunur. 1926'dan sonra İstanbul'da Üsküdar Kız Sanayi Mektebi'ndeTürkçe öğretmeni olarak vazifesine devam eder. 53 yıllık bir mesaiden sonra 1941'de emekliye ayrılır, 1945'te vefat ederek İstanbul-Yahya Efendi Mezarlığı'na gömülür.(Bk.ARABACI,***aynı eser***, s.114-117.) Hüseyin Refik, Islah-ı Medâris'te Tabiiye(Tabiî bilimler) derslerine girmiştir.(Bk.CERAN, "Hotamışlı Mehmed Fatih Göktay Efendi",***aynı yer***, s.51.) 1919'da Konya Maarif Müdürlüğü'ne Vekâleti(***İntibah***, 19 Mart 1335, S.4, s.4), zengin görev çeşnişnisine ilâve edilebilecek bir yenisidir.

362 KONYALI, "Benim",***aynı yer***, s.4.

363 KONYALI, "İlim",***aynı yer***. ÖZDAMAR,***aynı eser***, s.27'de Veled Çelebi(İZBUDAK)'nin de Islah'ta müderrislik yaptığını yazmaktadır.

364 UYAR, "Hattatlar",***aynı yer***,S.108, s.16.

365 MEMA,***Karaman Kazası İlk Mektebler Muallim ve Muallimlerinin Kayıt Defteri 1341'den Evvel***, s.12.

366 MEMA,***Karaman 1928-1929 Fiş Defteri***, Dos.No:116.

Ali Ekrem (ORBAY), Konya 1313/1897 doğumludur. Orta tahsilden sonra 1911-1916 arasında Islah'ta okumuştur. Sağlık memuriyetinden 1963'te emekli olmuştur. Yazdığı eserlerden bazıları şunlardır: Dinî Bilgiler-İslâm Dinindeki Hikmet ve Hakikatler, İslâm Dininde Akideler, Hediyetü'l-İslâm Tebliğu'l-Ahkâm, Vaizlere Rehber, Din Rehberi, Ruhu's-Salât, Tercüme-i Kur'ân, İlm-i Ferâiz, Ahlâk Dini ve Hidayetü'l-İnsan fî Tefsîrü'l-Kur'ân.[367]

Hattat Hacı Ali Rıza Efendi, Sille 1309/1883 doğumludur. Islah-ı Medâris öğretiminden sonra bir süre Memuriyette bulunmuş, ardından Medine'ye giderek hattatlık ve levhacılıkla şöhret bulmuştur.[368]

Çakır Sâdık Efendi, 1315 doğumlu. Islah-I Medris'te okumuştur. 1924-1925'te Karaman-Yukarı Hadim Köyü muallimidir.[369]

Çimilizâde Hakkı Efendi (Mehmed Hakkı ÖZÇİMİ), 1901 Konya doğumludur. İlk tahsil ve hafızlığı tamamladıktan sonra Islah-ı Medâris'e devam etmiştir.[370] Daha sonra tahsilini Dârü'l-Hilâfe Medresesi Konya Şubesi ve Kütahya İmam-Hatip'te tamamlayan Hakkı Efendi, İstanbul'da Ayasofya Câmii İmamı İdris Efendi'den kıraet öğrenmiş. Konya'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Bulgur Tekke'de açılan Hafız Yetiştirme Kursu'nda yıllarca hafız yetiştirmiştir. 1951'den sonra İmam Hatip Okulu'nda Kur'an-ı Kerim öğretmenliği, Şerafeddin Câmii İmam-Hatipliği gibi görevler de yapan Hakkı Efendi, 1973'te vefat ederek Üçler Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.[371]

Hafız Zekâi (SARSILMAZ) Efendi, 1897 Konya doğumludur. İlk tahsil ve hafızlığı ikmalden sonra Islah-ı Medâris'e girerek okumuştur. Dergâh'ta (Islah-ı Medâris'in Mescidi) üç yıl müezzinlik yapan Zekâi Efendi, Millî Mücadele yıllarında Antalya'da Çavuş olarak hizmet vermiştir. Sonra Konya, Medine, Ankara'da müezzinlik-imamlık, mevlidhânlık yapmış, aldığı ücretle talebe yetiştirmeye çalışmıştır. Zekâi Efendi, 1980'li yıllar vefat etmiştir.[372]

Hotamışlı Mehmed Fatih (Göktay) Efendi, 1901 Konya'da doğmuştur. İlk tahsil ve hafızlığı tamamladıktan sonra Islah-ı Medâris'e girer

---

367 Ali Ekrem ORBAY,*Hidayetü'l-İnsan fî Tefsîrü'l-Kur'ân*, c.I, İstanbul 1974, s.7.

368 UYAR, "Hattatlar",*aynı yer*, S.116-117, s.58.

369 MEMA,*Konya Merkez ve Mülhakatı İlk Mektep ve Muallimlerinin Sicil Numaralarını Kayda Mahsus Defter*, c.I, s.75.

370 UZ,*aynı eser*, c.II, s.167.

371 SURAL,*aynı yer*, 14 Kasım 1975, s.3; UZ,*aynı eser*, c.I, s.248-250; ES, "Konya Ansiklopedisi", *Yeni Konya*, 16 Eylül 1975, s.4.

372 SURAL,*aynı yer*, 18 Kasım 1975, s.3; UZ,*aynı eser*, c.II, s.164.

ve ancak bir yıl okuyabilir. Cıvıloğlu Medresesi Müderrisi Mustafa Efendi'nin oğlu olan Fatih Efendi, sonra tahsiline Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye'de devam eder. Tahsilini İstanbul Dârü'l-Fünûnu İlâhiyat Fakültesi'nde tamamlayarak öğretmenlik dahil değişik görevlerde bulunmuştur. 1996'da hayattadır.[373]

Mehmed Vehbi Bey, 1305/1889 Konya-Dere doğumludur. İlk tahsilden sonra ortayı Medâris-i İlmiye'de okur. Bundan sonra girdiği Islah-ı Medâris'ten tasdiknâme ile ayrılarak ilkokul öğretmenliği yapar. 1926'da Dere İkinci Muallimi'dir.[374]

Mustafa Nadir Bey, Sultaniye (Karapınar) 1310/1894 doğumludur. İlk tahsilden sonra Islah-ı Medâris'te okumuştur. 1929'da Sultaniye-Kayacık Köyü'nde muallimdir.[375]

Rıza Efendi, 1317/1901'de Bozkır'da doğmuştur. İlk tahsilden sonra girdiği Islah-ı Medâris'in 2.sınıfından tasdiknâme alarak ayrılmıştır. 1921'de Bozkır Sobran Köyü Mektebi muallim-i âlîsidir. 28 Kanun 1338'den itibaren askere alınmıştır.[376]

Saatçi Osman Efendi, Daha önce Islah'ta dil öğretimi konusunda mektubu vesilesiyle bahsedilen bu zat, 1303 /1887 Konya doğumludur. Mahalle mektebinden sonra medrese tahsilini Islah-ı Medâris'te tamamlar. I.Dünya Harbi'nde Şam'da askerdir. Fahreddin Paşa'nın iyi bir yazıcı istemesi üzerine Medine'ye gönderilerek orada görev yapar. Osmanlı çekildikten sonra geçimini saatçilik yaparak sağlayıp Medine'de kalır. Tefsir dersleri okutup, aylık bir yayın organı olan Menhil'de yazılar yazar. 1976'da vefat ederek Medine'de toprağa verilir.[377]

Islah-ı Medâris'in talebelerinden bazıları ise şunlardır: İplikçi Medresesi Müderrisi Halis Efendi'nin oğlu Halim Mustafa Efendi, Pazvantoğlu Fehmi Efendi, Müftü Hacı Ali Efendizâde Hamdi ve Sıdkı, İstanbul'lu Attarın oğlu Mehmed, Çekirdekçi Ali, Kadiri şeyhlerinden Ahmed

---

373 UZ,*aynı eser*, c.II, s.167; CERAN, "Hotamışlı Mehmet Fatih Göktay Efendi", *aynı yer*, s.51. Mehmet Fatih Hoca 95'lik bir pîr-i fani olarak oğlu Diş Hekimi Kâzım GÖKTAY'ın yanında yaşamaktadır. Hotamışlı Mehmet Fatih, Islah'ta Çimilizâde Hakkı Efendi'nin sınıf arkadaşıdır.

374 MEMA,***Konya Dârü'l-İrfan Mektebi Heyet-i Talimiye Defteri***, s.54.

375 MEMA,***Sultaniye Kazası Muallimlerine Aid Fiş Defteri I***, s.54. Mustafa Nadir, öğretmenliğe 1928'de aldığı ehliyetnâme ile başlamıştır. Aynı yerde verilen bilgiye göre; cura çalmakta, resim yapmaktadır. Kağıt-tel-çamur işlerinde maharet sahibidir.

376 MEMA,***Bozkır Kazası ilk Mekteb Muallimin Sicil Defteri 1341'den Evvel I***, s.8. 1921'de Rıza Efendi'nin maaşı 600 guruştur.

377 UZ,*aynı eser*, c.II, s.161. Medine'de Türkistanlı Hacı Sultan'ın kızı ile evlenen Saatçi Osman Efendi'nin 6 oğlu 5 kızı vardır. Konya'dan Hacca gidenlerin uğrak yeri olan Osman Efendi, oğullarına Konya'dan kopmamalarını vasiyet eder. Bu doğrultuda oğlu Abdülhay Efendi, Meram'dan bir bahçe satın alarak yazlarını burada geçirir. UZ, bilgiyi 1993'te Abdulhay Efendi'den almıştır.

Hamdi, Hacı Tahir (Elliiki), Kallecinin Hacı Osman (OKTAÇ)[378], Rifat Efendizâde Hacı Ahmed (ERENMEMİŞ), Sulh Mahkemesi Kâtibi Mehmed Efendi, Sultan Selim Câmii İmamı Hasan Efendi, Dülgerzâde Mevlüt Efendi oğlu Mustafa, Dereli Mustafa, Gilisralı Hacı Tahir Efendi oğlu Osman Efendi[379], Senatör Hidayet Aydıner[380], Eski Konya milletvekillerinden Av.Vehbi Bilgin[381], Başbakanlık Arşivi eski uzmanlarından Mehmet Reşad.[382]

Netice olarak. toplam 7 yıl civarındaki kısa süreli eğitim-öğretim hayatında Islah-ı Medâris'in; değişik seviyelerde de olsa yetiştirdiği talebesiyle toplumumuza önemli hizmetler verdiğini söyleyebiliriz. Onun, kaliteli, ileri düşünceli bir sivil teşebbüs olarak hayata geçirilmesi; özel eğitim kurumları tarihi açısından müstakil bir öneme sahiptir. Islah, ortaya koyduğu seviye ile aslında kapatılmasına rağmen Anadolu'da önemli bir ışık yakmıştır. Onun kapatılması bile; Osmanlı'yı yıkan partizanlığın , ibret levhası olarak değerlendirilmelidir.

Aslında politik hizipleşmenin "yerle-yeksan" ettiği bu eser; bağnazlığa verilen ne ilk ne de son kurbandır. Hoşgörü yokluğu, katılık, doğru olana katılmamayı gerektiren siyasî kısırlık, her zaman olduğu gibi 1917'de de yıkıcı olmuştur.

---

378 Osman OKTAÇ, ünlü bilginlerden İçilli Tahir Efendi'nin büyük oğludur. 1895 Konya doğumlu olan Osman Efendi, ilk tahsil ve hıfzını tamamladıktan sonra Islah-ı Medâris'e devam etmiş, buranın kapatılmasından sonra Dârü'l-Hilâfe'ye girmiştir. "Sahn" kısmı 2.sınıftan ayrılarak müderrislik imtihanını kazanmış fakat o yıl medreselerin kaldırılması üzerine Ziraat Bankası'na girerek bankacı olmuştur. Eniştesi Hacı İsa Efendi'den özel dersler alarak kendini yetiştiren Osman Efendi, bankacılıktan emekli olduktan sonra açılan İmam Hatip Okulu'nda Tefsir hocalığı yapmıştır. On yıla yakın İmam Hatip'te çalışan Osman Efendi, 1962'de vefat ederek Üçler Mezarlığı'na gömülmüştür. "Kellecizâde" veya "Kellecinin Osman Efendi" denilmesi, Kellecizâde İsmail Efendi'nin kızı ile evli olmasındandır. Tasavvufla da ilgili olan Osman Efendi, Fahri Kulu'nun vefatı ile onun görevini devralmıştır. 1955-1957 yılları arasında İmam Hatip'te Tefsir dersinde "Celaleyn" okutmuştur.(Bk.***İmam Hatip Lisesi Arşivi Öğretmen ve Memur Sicil Defteri***, s.24; SURAL,***aynı yer***, 31 Ekim 1975, s.3; UZ,***aynı eser***, c.1, s.242.)

379 CERAN, "Hotamışlı Mehmet Fatih Göktay",***aynı yer***, s.51-52.

380 Hidayet AYDINER. Taşkent 1900 doğumludur. Hacı Hafız Abdülkadir Efendi ile Emine Hanım'ın oğludur. Taşkent Rüştiyesi'nde okuduktan sonra Konya'da Islah-ı Medâris'e girer. Islah'ın kapanması üzerine Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye Medresesi'ne devam edip bitiren Hidayet Efendi, İstanbul'da bu medresenin yüksek kısmına(Süleymaniye) devam ederken imtihanla "Kuzzat Medresesi'ne" girdi. Medreselerin kapatılması üzerine İstanbul Hukuk Fakültesi'ne devam ederek 1927'de bitirdi. Avukat olarak uzun süre çalışan AYDINER, 1950-54 dönemi DP'den Konya Milletvekili oldu, 1961-66'da Kontenjan Senatörlüğü'nden sonra 1969 seçimlerinde tarafsız Adalet Bakanlığı yaptı. Bu görevleri sırasında Taşkent'e elektrik-su gitmiş, imar plânı yaptırılıp, yeraltı kaynakları aratılmıştır.(Bk.HADİMİOĞLU,***aynı eser***, c.1, s.167-170; KONYALI, "Islah",***aynı yer***, 1 Ekim 1971.)

381 UZ,***aynı eser***, c.II, s.167.

382 KONYALI, "Islah",***aynı yer***, 1 Ekim 1971.

Fakat herşeye rağmen Islah-ı Medâris, medrese sisteminin aksayan yönlerini tesbit ederek, devletten önce ıslahı sadece hedeflememiş, somut teşebbüs olarak gerçekleştirmiştir. Bu tavır, faydalı çalışmalar yapmak isteyenler için aslında tarihî bir tecrübe mahiyetini de taşımaktadır. Çıkartılacak derslere mihver seçilecek önemdedir.

B. Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Konya Şubesi (DHAM)

1914 Islah-ı Medâris Nizamnâmesi, önce üzerinde durulduğu gibi devlet merkezi içinde İstanbul'daki uygulamaya benzer bir çalışmanın Konya'da da yapılmış olmasını gerektirmektedir. Yani Konya merkezindeki medreselerin taranmış 1914'teki durumu ile ilgili bir rapor hazırlanmış olmalıdır. Zaten bu doğrultuda bütün taşra medreselerinin incelenip, mevcut durumları ile ilgili rapor hazırlanıp gönderilmesi Şeyhülislâmlık tarafından çıkartılan bir "tebligat-ı umumî" ile istenilmiştir.[383] Bu çalışmadan yaklaşık bir yılı aşkın bir zaman sonra "Vilâyât Medâris-i Tâliyesi"nin açılması kararlaştırılır.[384]

Eylül 1915'teki karara göre, "Medrese-i Tâliye"ler, 5'er senelik olacaktır. Amaç; "köy ve kasabalar için yeterli ilim ve fenle yetiştirilmiş İmam-Hatib-vaız, müderris ve muallimi" çıkartmaktır. Tabi bu arada vilâyetlerdeki "ilmiye medreselerinin dahi ihyası ile bunların Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye'ye kaynaklık etmesi"de sağlanacaktır. İstanbul dışında ilk elde açılması plânlanan 14 yerin arasında Konya da vardır.[385] İhtiyaç duyulan yerlerde medrese açılmasına da peyder pey müsaade edilecektir.[386] Bu arada "Dârü'l-Hilâfeti"l-Aliyye Medresesi ile Taşra Medâris-i Hakkında

---

383 ***Ceride-i İlmiye***, S.3, Gurre-i Ramazan 1332, s.127. Burada 15 gün içinde istenilen bilgiler şunlardır: Medresenin ismi, bulunduğu yerin adı, beratlı müderrisin adı, vakfı varsa görevli miktarı, eğitimin yapılıp-yapılmadığı, talebe miktarı,düşünceler. Bu doğrultudaki tebligata Afyon'dan verilen cevabı Afyon Şer'î Sicillerinde bulan Nesimi YAZICI, "Karahisar-ı Sahib Medreseleri", adlı faydalı bir makale hazırlamıştır.(Bk.***Belleten***, S.223, s.635-657.) Fakat maalesef Konya ile ilgili Şer'î sicil kayıtları 1908 ötesine geçmediği gibi Salnâmelerdeki bilgiler de ancak yüzyıl başına ait kalmaktadır. Onun için elde, medreselerin 1914 sonrasına ait tek tek dökümünü veren bir liste, rapor henüz yoktur. Ancak Meşihatın yayın organı ***Ceride-i ilmiye***'de verilen bazı haberler ve çok daha önemlisi MEMA'de bulunan ***Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi Künye Defteri(DHD)***'nden faydalanılmıştır. Bu fevkalâde önemli defterde, ancak bir medrese ile ilgili kayıt bulunmaktadır.

384 "Vilâyât Medâris-i Tâliyesi", ***Ceride-i İlmiye***, c.II, S.17, Zilkade 1333, s.216.

385 ***Ceride-i İlmiye***, aynı yer. Bu ilk 14 yer şunlardır. Bursa, Eskişehir, Uşşak, Manisa, Tire, Ödemiş, Konya, Kayseri, Karahisar-ı Sâhib, Amasya, Maraş, Harput, Kastamonu, Edirne. CERAN, "Mehmet Fatih Göktay",***aynı yer***,s.52'de DHAM'nin Konya'da 1917'de faaliyete geçtiğini yazar.

386 1916-17'de 5, 1917-18'de bir yeni yer ilâvesi ile taşradaki Medâris-i Tâliye sayısı toplam 20'ye çıkırtılır. Bu sonradan altı ilâve şunlardır: Balıkesir, Bolu, Elmalı, Niğde, Sivas ve Kerkük.(Bk.YAZICI,***aynı yer***, s.642.)

Nizamnâme" de yayımlanır.[387] Yalnız 1918'e kadar resmen toplam 20'ye çıkartılan vilâyet medreseleri, Millî Mücadele'ye kadar fiilen 13 Anadolu Medresesi'ne uygulanmıştır.[388] İşte bu ilk 13 medreseden birisi Konya'da açılmıştır. Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi Künye Defteri (DHD)'ndeki ilk kayıt yılının 1915 olması[389] bu resmî açıklamayı doğrulamaktadır.

Beş senelik taşra medârisinin beş sınıfında okunacak dersler ile ders saati miktarı da yayımlanmıştır.[390] Buna göre dersler ve haftalık saatleri şöyledir: Tertil-i Kur'an-ı Kerîm: Her gün, Ahlâk-ı Kur'aniyye: (Haftada) 4 (saat), Tefsir-i Şerîf:4, Hadis-i Şerîf:4, Fıkıh:12, Tevhîd:2, Arabî Sarf ve Lügat:10, Arabî Nahv ve Mükâleme:11, Türkçe Sarf ve Nahv ve kitâbet:19, Tarih-i İslâm:5, Tarih-i Umûmî ve Osmânî ve Türk Tarihi:7, Coğrafya-yı Umûmî ve Osmânî:4, Hesâb:7, Hendese:3, Cebir:1, Hey'et:1, Ulûm-ı Tabî'ye (Fizik, Kimya, Nebâtât ve Tabahât):8, Hıfzü's-Sıhha ve Tedâvî-i İbtidâî:2, Ziraat:3, Ma'lûmat-ı Kanûniye ve İktisâdiye ve Maliye:3, Usûl-ı Terbiye ve Ta'lîm:4, El İşleri:2, Hutût:2, Resm-i Hattî:2[391], Terbiye-i Bedeniyye ve İlâhî: Her Gün.

Bu program, Konya'da iki öğretim yılı uygulanmıştır. Şeyhülislâm Musa Kâzım'ın kanunla getirdiği değişiklikten sonra ise Konya DHAM'de, İstanbul'un "Süleymaniye"si hariç bütün kısımları açılmıştır. Bunu DHD'nde açıkça görüyoruz. Zira **iki sınıflı** İhzârî ders ve notları[392] ile **üç sınıflı** İbtidâ-i Dâhilin[393] bütün sınıfları ile **üç sınıflı** Sahn kısmının ancak 1.sınıf ve ders adları ve notları bu defterde kayıtlıdır.[394] Üç yıllık sahnın birinci yılı ders ve notlarını alan talebelerin medreseye "kayıt ve kabul tarihleri, Teşrinievvel (Ekim) 1332/1916'dır. Demek ki 7 yılda sınıfta kalmadan geçen talebenin gelebileceği seviye ancak 1923'te "sahn" 1.sınıftır. O da İzharî sınıflarını okumadan yani 2 yıl kaybı olmadan kaydolanlar içindir. Çünkü sahn 1.sınıfı okuyan talebelerin İzharî ders adları ve notları yazılmamıştır. Demek ki geldikleri zaman seviyeleri, İbtidâ-i Hariç 1.sınıfa uygun kabul edilmiştir, diye düşünebiliriz, Yalnız bu düşünce 1917

387 BOA *DUİT*, 15-1/12. Bu nizamnâme 16 Zilhicce 1335/4 Teşrinievvel 1333/1917 tarihli **İrade** ile yürürlüğe girmiştir.

388 Ahmed Hamdi AKSEKİ, "Din Tedrîsatı ve Dinî Müeseseler Hakkında Mühim Bir Rapor", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.V, S.105, Haziran 1951, s.67.

389 Bk.MEMA, ***DHD***.

390 ***Ceride-i İlmiye***, c.II, S. 17, Zilkade 1333, s.217.

391 Resm-i Hattî: Çizgi çizme ile ilgili bir ders.(Muhtemelen inşaat veya sanayi üretimine ilişkin bir eşyanın biçim ve ölçülerini tasvir etmek için kullanılan çizgilerin öğretimi. Bir çeşit Teknik Resim Dersi) Bk.AKYÜZ,***aynı yer***, s.529.

392 MEMA,***DHD***, Kayıt No:(KN)43,44,46,47,49-58 vd.

393 MEMA,***DHD***, **KN**:59,106,107,117,101,132 vd.

394 MEMA,***DHD***, **KN**:151,152,157,159,167,169.

Kanunu'na göredir. Halbuki ilk açıldığında (1915) beş senelik taşra medreselerinin İhzârî kısmı zaten yoktur. İmtihanla seviyesi tesbit edilen öğrenci durumuna uygun düşen bir sınıfa kaydedilmektedir. Şu hale göre 5 sınıflı medresede okumak üzere kaydolan öğrenci, sonraki düzenleme ile sadece İstanbul'da bulunan "sahn"da okuma şansını elde etmiştir. Fakat bu defa da Medreseler lâvğvedildiği için sahnın sonuna kadar okuyamamışlardır.

1. Yeri

Konya DHAM için birbirine yakın üç medrese seçilmiştir. Bunlar; Feyziye, Zaferiye ve Özdemirli Medreseler'idir. Üç medreseye DHAM'nin belli kısımları paylaştırılmıştır. İbtidâ-i Hariç, Feyziye Medresesi'nde; İbtidâ-i Dahil ile Sahn, Zaferiye Medresesi'nde İzhârî kısmı ise Özdemirli Medresesi'nde okutulmaktadır.[395] DHAM'nin 1922-23'teki konuşlandırılış şekli böyledir. 1917 öncesi için düşünülürse "sahn" ile "İhzârî" kısımları elbette hariç tutulacaktır.

2. Yaptıran-Yapım Tarihi

İstanbul'da olduğu gibi, DHAM Konya Şubesi için de yeni bir bina yaptırılmamış; eğitim ve öğretime elverişli olan üç medrese seçilerek orada hemen işe başlanmıştır. Bunlar üzerinde daha önce durulan Feyziye(Kavaklı), Özdemirli ve Zaferiye Medreseleridir.

3. Mimarîsi ve Müştemilâtı

Bu medreselerin mimarî yapıları ve bölümleri üzerinde daha önce durulduğu için tekrar edilmeyecektir. Ama bu "eski" medrese binalarının, "yeni" DHAM talebeleri üzerindeki etkisine değinilecektir.

Kapısı batıda, (İstanbul Caddesi üzerinde) 3-4 payla inilerek avlusuna girilen DHAM; Feyziye (Kavaklı) kısmının en ferah yeri, geniş avlusudur. Ortasında, dolu yağarken zarar görmesin diye battaniye tutulan ve meyvesinin acı olduğu söylenilen bir kayısı ağacı vardır. Geniş avlu 40 kadar hücre ile çevrilmiştir. Tabi bugün avlunun doğu tarafındaki yol da medreseye dahildir.[396] İşte bu ve benzerî yapıda olan DHAM Konya şubesi

---

[395] Mehmed Ferid vd.,*Konya ve Rehberi*, s.81. DHAM'nin yeri bu eserde şöyle tarif edilir: "Sultanî Caddesi'ni takip edersek(Karma Ortaokulu-Eski Hapishane'den doğuya doğru) İstanbul Caddesi'ne vâsıl oluruz. Buradan sağ tarafa dönerken solda"dır. Tarif edilen yer, günümüz için Karatay-İsmet Paşa İlkokulu ve bahçesi ile güneyindeki Dığın Câmii ve çevresidir.(Ayrıca bk.Feyziye, Zaferiye ve Özdemirli Medreseleri kısımları.)

[396] H.Âkif ARSLAN, ile 19.10.1993 tarihli görüşme. Konya'da 25 yıldır Uluırmak Ali Hoca Mahallesi Muhtarı olduğu için "Kurmay Muhtar" namıyla tanınan ARSLAN; aslen Hatunsaray-Kavaklı ve 1330/1914 doğumludur. 9-10 yaşında iken bu medreseye getirildiğinde girip görmüş, fakat ailesi okutmamıştır. Çünkü ailesi Konya içinde oturmamaktadır. "Küçük oğlanların kirletildiği" gibi bir duyum üzerine endişelenmiş,

öğrencileri, mahallî gazete olan Babalık'a şöyle yazarlar: "Emsalimiz ihtişamlı binalarda mürtefi' ve ziyâdâr salonların müzeyyen koridorlarında her türlü ihtiyaç ve levâzımdan vâreste kemâl-i istirahatle demgüzâr iken biz, asırlık ve köhne medreselerin râtıb ve muzlim bucaklarında inliyoruz. Hüda-yı nâbit nebâtat gibi varlığımızı kendi tabi kuvvetimizle temin ediyoruz. Bu hal ile asra asrî yetişmek, karada gemi yürütmek içün çalışmağa benzer."[397]

Talebenin sızlanmasına rağmen gösterdiği başarı, takdir uyandırmaktadır. Ama fakir talebelerin yemek, elbise ve diğer ihtiyaçlarının da karşılanması şimdilik onları rahatlatacaktır.[398] Buradan da anlaşılacağı üzere medrese talebeleri ve fakir insanlar için eskiden olduğu gibi kurulmuş bir imarethâne veya aşocağı yoktur. Fakat "kalacak yer" şikâyetinin bulunmaması dikkat çekicidir. Çünkü belirtilen üç medresenin odaları ile yakınındaki İsibzâde, Nuriye medreselerinin (bunlara bk.) odalarında da DHAM talebeleri kalmaktadır. Hatta daha uzaklarda (Yeğenoğlu gibi) kalıp DHAM'ne devam edenler bulunmaktadır.

DHAM Konya şubesi için, eski medrese binaları üzerinde müştemilât yönüyle bir değişiklik yapılmamıştır.[399] Fakat ders programı, idari yapı yönünden yeni getirilen düzenleme ile eski medrese odaları daha yoğun kullanılır olmuştur.

4. Vakfiyesi

Artık DHAM için bir yeni vakfiyeden söz etmek mümkün değildir. Bu tamamiyle meşîhat makamına bağlı resmî okul statüsündedir. Ancak; eski vakıflardan, vakıf gelirlerinden vakıf idaresi kanalıyla faydalanmak düşünülmüştür.

---

okutmaktan vazgeçmişlerdir. Onun küçüklüğünden hatırlayarak zihninde kalanlar bunlardır.

397 Mehmed Emin, "Medreseler ve Medreseliler",*Babalık*, 22 Cemaziyelahir 1342/30 Kanunisani 1340, s.3.Kendisi, Konya Meclis-i Umumî üyesi olan Mehmed Emin, talebelerin *Babalık*'ta gördüğü bu ifadelerini kendi yazısına alarak şöyle serzenişte bulunur: "Mekteblerin, mensub olduğu maarif şimdiye kadar varını-yoğunu mekteblere döktü, sarfetti ve ediyor da. Bu ana kadar bu kimsesizlere ne yaptı? Hangi vakit ne gibi ihtiyaçlarını düşündü!." Geriliğin sebebinin ilgisizlikten olduğunu yazarak şöyle devam eder: "Bu müessesat-ı ilmiyeyi, bu teşkilât-ı atîkayı yirminci asr-ı medenîde Kurûn-ı Vustaî bir halde ve mütevâzi hicâb-ı nisyanda bırakarak ve sonra da karşısına geçerek akla geleni yazmak, ağıza geleni savurmak, her ehl-i vicdânı muazzeb kılacak **dürüştâne**(kaba,katı) bir haraket olur sanırım."

398 Mehmed Emin, "Medreseler ve Medreseliler",*aynı yer*.

399 ***Fotoğraflarla Atatürk-Doğumundan Cumhuriyetin İlânına Kadar***, 1964, s.189'da Atatürk'ü DHAM'de gösteren bir resim bulunmaktadır. M.Kemâl ve Muhafız Kıtası Kumandanı İsmail Hakkı(TEKÇE)'nin arkasında, tek katlı, kapıları avluya açılan basit bir yapı görülmektedir.

5. Eğitim-Öğretim

a. Kayıt-Kabûl, Devam

DHAM öğrenci kaynağı, İlkokullar (İbtidâî), eski medreselerin devamı olanlar (Medâris-i İlmiye) ve özel kendini yetiştirmiş insanlardır. Bunlar imtihana tabi tutularak belirtildiği gibi kendi seviyelerinde bir sınıfa kaydedilmektedirler.[400]

"Harb-i Umumî'nin" (I.Dünya Savaşı) bütün olumsuzluklarına rağmen DHAM'ne rağbet edilmiştir. "Talebe eline geçen bu fırsatı ganimet bilerek o irfan ocaklarına" koşmuş, geçirilen "kara günlerin her şeyde olduğu gibi medreseler üzerinde de câfgir (eziyet verici) olan tesirâtına rağmen bunlar yine" çalışmışlar "bir intibâh, bir teyakkuz göstermeğe teâlîye doğru adımlar atmağa" başlamışlardır.[401]

Nitekim 1917'de (1916-17 ğretim yılı itibariyle) DHAM'nin toplam mevcudu 109 kişidir. "İmtihan-ı umumî" neticesine göre bu mevcuttan 65 kişi sınıfını geçmiş, 23 kişi ikmale kalırken 18 kişi sınıfta kalmıştır. Askerlik ve diğer sebeplerden imtihana giremeyen öğrenci sayısı ise 3 kişidir.[402] Bu arada devamsızlığı 30 günü bulanlar zaten sınıfta kalmaktadır.[403]

1917-18 öğretim yılı itibariyle ise Konya DHAM'nin toplam mevcudu 115'tir. Bunlardan sınıfı geçen:62, ikmale kalan:34, sınıfta kalansa 17'dir. Askerlik ve diğer sebeplerden imtihana giremeyen talebe sayısı ise:2'dir.[404]

---

400 İbtidâî son sınıftan gelen(Konya-Sille Nahiyesi-Bilecik İlkokulu) Ömer Efendi, İbtidâ-i Hariç 2.sınıfa kaydedilmiştir.(Bk.*DHD*, KN: 547.) Konya Medrese-i İlmiyesi'nden gelen Ahmed Feyzi Efendi, İbtidâ-i Hariç 1,2 ve 3.sınıflar için "Duhul (giriş) imtihanı"na tabi tutulmuş, başarılı olduğu için İbtidâ-i Dahil 1.sınıfa kabul edilmiştir.(*DHD*, KN:585.)*DHD*'nde buna benzer örnekler bolca bulunmaktadır. Konya içindeki özel ilkokul Dârü'l-İrfan'ı, Sultaniye(Karapınar) Mekteb-i ibtidâîsi'ni, Akseki-Akçeşme İlkokulunu bitiren talebeler hep Konya DHAM Hariç 1'e kaydedilmiş bulunmaktadırlar.(*DHD*, KN:533-535.) Konya DHAM'ne değişik il ve ilçelerden gelenler de vardır.Uşşak DHAM'nin İbtidâ-i Hariç 1.sınıfdan Muharrem Efendi Konya'ya gelir. Fakat babasının vefatı üzerine önce 20 gün izin, Şer'îye Vekâleti'nin emriyle verilir. Sonra Uşşak Kaymakamı'nın telgrafı ile medreseye devam edemeyeceği bildirilir.(*DHD*, KN:546.) Bu arada medreseyi terk ettiği halde tekrar geri kaydolmak isteyenler de vardır. Eğer bunlar, mazeretlerini isbat edebilirlerse geri alınmaktadırlar. Mehmet İhsan bunlardandır.(*DHD*, KN:174.)

401 Mehmed Emin, "Medreseler ve Medreseliler", ***aynı yer***, s.3.

402 "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Taşra Medreselerinin 332-333 Sene-i Tedrîsiyesi İmtihan-ı Umûmî Netâyici", ***Ceride-i İlmiye***, c.III, S.32, s.915. Burada veirilen bilgiye göre aynı yıl İstanbul dahil Osmanlı Devleti'ndeki DHAM miktarı 20'dir. Talebe toplamı:2727, kalan:211, Askerlik ve diğer sebeplerden imtihana girmeyen ise 599'dur.

403 MEMA, ***DHD***, KN:173. Ahmed Tevfik Efendi, İbtidâ-i Hariç 1,2,3'ü başarıyla geçtiği halde İbtidâ-i Dahil'de devamsızlık yüzünden kalmıştır.

404 "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ile Taşrada Teşkilâtı İcra Kılınan Medârisin Sene-i Hâliye İmtihanları Netâyicini Mübeyyin Cetveldir",***Ceride-i İlmiye***, c.IV, S.40, Safer 1337/1918, s.1184. Çizelgede İstanbul dahil toplam 21 DHAM talebesinin mevcudu, 2299'dur.(1082'si İstanbul.) Bunlardan askerlik vb. engellerden dolayı imtihana giremeyen öğrenci sayısı:612 kişidir.

Bir önceki yıla göre talebe sayısı Konya'da 6 artarken ülke genelinde 428 talebe azalmıştır. Askerlik vb. sebeplerle imtihana girmeyen Konya'da 1917'de 3, 1918'de 2 kişi iken ülke genelinde 599 ve 612 kişidir. Bu oran olarak Konya'da yüzde üçe bile gelmezken genelde yüzde 22 ve yüzde 26 gibi fevkalâde yüksekliğe çıkmaktadır. Askerlik vb. sebeple Konya DHAM neredeyse kayıp vermemiş sayılabilir. Halbuki ülke genelinde talebenin ortalama dörtte biri vatan savunması vb. sebeple imtihana giremezken Konya'da benzeri bir durumun olmaması dikkat çekicidir. Elimizde bulunan Konya Dârü'l-Hilâfe Künye Defteri'ndeki ilk kayıtlara baktığımız zaman açıklayıcı sebep ortaya çıkmaktadır. Zira ilk kayıtlardan itibaren DHAM'ne alınan talebeler, 1323/1907, 1324/1908, 1322/1906[405] doğumludurlar. Bu durumda zaten 1917'de 9-11 yaşları arasında olmaktadırlar. Dünya Harbi'nde 16-17 yaşlarındaki taze fidanların bile askere alındığı düşünülürse Konya DHAM talebeleri o çağa daha gelmemişler, zaten gelenler de askere alınmışlardır.[406]

1922'ye gelindiğinde Konya DHAM için verilen bilgi şudur: "**Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medrese-i İlmiye Şubesi** nâmıyla Konya'da İhzârî ve İbtidâ-i Hâriç ve Dâhil ünvanları altında dokuz sınıftan müteşekkil ve 250'ye yakın talebesi bulunan bir medrese vardır. Tedrisât ve idare itibariyle mekâtib-i resmiye-i tâliyeye benzemektedir."[407] Demek ki Millî Mücadele döneminde talebe sayısı, toplam mevcudu verdiğimiz öncekilere göre iki katı aşkın artmıştır. Yalnız 1922'de "sahn"da henüz okuyan olmadığı için seviye, "mekâtib-i tâliye" yani orta-lise düzeyinde gösterilmiştir. Yıl itibariyle yanlış da değildir.

1923'te ise toplam talebe miktarı daha da artarak 284 olmuştur. Sırayla İhzârî'de 122, İbtidâ-i Hâriç'te 97, İbtidâ-i Dâhil'de 37, Sahn'da 28 talebesi vardır. Zaten bu yıl "sahn"ın yani "âlî" kısmın ilk sınıfı okumuştur. Defterlerdeki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere sahnın 2. ve 3.sınıflarına ait

---

405 MEMA,*DHD*, KN:1-6, KN:7'de doğum tarihi 1320/1904'tür. Bundan sonrakiler sırayla 1323, 1322, 1323, 1323, 1322, 1319(KN:13), 1322, 1325, 1322, 1324, 1322, 1322, 1321(KN:8-20 arası) olarak devam etmektedir.

406 MEMA,*DHD*, KN:204'te yazılı olan Konya 1315 doğumlu İsmail Efendi "askere sevk olunmuştur." 25 Teşrinievvel 1336/1920 tarihinde medreseye kaydolan Terzi Mehmed oğullarından olan İsmail Efendi, imtihanla "İbtidâ-i Hariç" 1.sınıfa kaydedilmiştir. Aynı şekilde Hafız Hattat Ömer(ŞENSOY) Efendi de 1315 doğumludur. DHAM Konya Şubesinde 3.sınıf imtihanını verip 4'e geçtiği 1333/1917 yılında emsaliyle birlikte İstanbul İhtiyat subayları Talimgâhı'na sevk edilmiştir. Talimgâhı ikmal ettikten sonra 4.Ordu emrine verilerek Medine-i Münevvere Tren hattı muhafazasında görevlendirilen Ömer Efendi 150.Alay'da hizmet verirken kıtasıyla birlikte İngilizlere esir düşer.(Bk.UYAR, "Hattatlar",*aynı yer*, S.129-130, s.20.)

407 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.21. Burada **Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye** ile **Medâris-i İlmiye** adlarının birleştirilerek tek medrese için kullanıldığını görüyoruz. Halbuki Medâris-i İlmiye, DHAM ayrı teşkilâtlandırılmıştır.

not kaydı yoktur. Çünkü bu sınıfların okunmasına fırsat kalmamıştır. Millî Mücadele dönemindeki bu artış sebepsiz değildir. Zira 1914 ıslahatı İstanbul'dan başlayarak Anadolu medreselerinin ancak 13'üne uygulanabilmiştir. "Millî Mücadele sırasında Şer'iye ve Evkâf Vekâleti Müdür-i Umumîliği"ne getirilen Ahmed Hamdi (Akseki) görevde iken bunların sayısı 38'e çıkarılmıştır. Talebe sayısı ise yedi binden fazladır.[408]

Öğretim Seviyesi

DHAM'lerinde öğretim itibariyle resmî, Batı tipi okullarla paralellik bulunmaktadır. İhzârî: İlkokul, İbtidâ-i Hâriç: Ortaokul, İbtidâ-i Dâhil: Lise ve "sahn, âlî" yani yüksekokul derecesindedir.[409] Dönemin uygulamasına uygun olarak DHAM 6.sınıfını bitirenler ilkokul öğretmenliğine tayin edilmişlerdir.[410]

Talebe, kendisi, eğitimi vb. konularda dayanışma içindedir. Medresenin son aylarında teşekkül ettirdikleri "Dârü'l-Hilâfe Konya Şubesi Talebe Birliği" adındaki cemiyet bunu göstermektedir. "Talebe Birliği"nin açılış törenine katılan M.Emin, bu girişimi, "ciddî intibâh; hakîkî teceddüd" olarak alkışlamıştır.[411]

---

408 Ahmed Hamdi AKSEKİ, "Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Mühim Bir Rapor", *Sebîlü'r-Reşad*, c.V, S.105, Haziran 1951, s.67. AKSEKİ, DHAM'nin "memleket için ne kadar ümit verici kıymet olduklarını da bizzat Cumhurbaşkanı Gazi M.Kemâl Paşa, yukarıda naklettiğim Konya nutukları ile ifade buyurmuşlardı." der. M.Kemâl'in Konya nutkuna sebep olan DHAM Gezisi'ne değinilecektir.

409 Mehmed Ferid vd.,*aynı eser*, s.82. *TBMM Konya Vilâyeti*, s.21'de de tasdik edilen bu bilgiyi; 1926,1930 yılındaki yazışmalar doğrular. *Tebliğler Mecmuası*, No:9, s.27'de İlk Tedrisât Müdür-i Umumîliği'nin 4 Eylül 1926 tarih ve 619/7225 sayılı ve Maarif Vekili Mustafa Necati imzalı yazısına göre "Mülga Dârü'l-Hilâfe'nin dördüncü sınıfını ikmal edenlerle beşinci ve altıncı sınıf talebesi İmam ve Hatib Mektebi mezunu addedilerek haklarında 20 Mayıs 1926 tarih ve 842 numaralı kanunun I.maddesine tevfikan muâmele ifası.." uygun görülmüştür. Maarif Vekâleti İlk Tedrisât Dairesi'nin 8.12.1930 tarih ve 26/45149 no.lu Konya Maarif Müdürlüğü'ne yazılan Maarif Vekili imzalı yazı ise şöyledir:"Dârü'l-Hilâfeler üçer sınıflı ve İbtidâ-i Hâriç ve Dâhil olmak üzere iki kısımdı. Dördüncü sınıf tahsilini bitirenlerle 5. ve 6.sınıf talebeleri orta mekteb mezunlarının hukukunu hâizdirler.." Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere 5. ve 6.sınıf talebeleri, daha 6.sınıfı bitirmiş değildirler. Öyle olunca orta mekteb mezunu sayılmaktadırlar. Eğer 6.sınıfı bitirmiş olsa lise mezunu kabul edilecektir.

410 MEMA,*DHD*, KN:185'te İbtidâ-i Hâriç ve İbtidâ-i Dâhil'i biterek yani 6.sınıfı geçerek "sahn"da okumayı hak eden Memduh Efendi'nin Maarif Müdüriyeti'nce ilkokul öğretmenliğine tayin edildiği kayıtlıdır. Bu iş için 9 Teşrinievvel 1337'de DHAM'den öğrenim durumunu belgeleyen tasdiknâme alınmıştır. Memduh Efendi, Konya 1317 doğumludur. Fakat DHAM'nde "Leylî" (yatılı) okumuştur. "Akşam yemeğinden sonra bilâ-izn hârice gidüb bir saat sonra avdet itdiğinden bir ihtar virilmiştir. 23 Mart sene 237. Medrese haricinde olup İkindi Namazı'nda bulunmadığından bir ihtar." cezaları verilen bu öğretmen, meşhur Memduh Yavuz SÜSLÜ'dür.Zaten yakın zamana kadar ilkokul öğretmenleri, ilkokuldan sonra 6 yıllık ilköğretmen okulu mezunlarından veya dengi olan lise mezunlarına fark dersleri verdirilerek öğretmenliğe alınmışlardır.

411 Mehmed Emin, "Medreseler ve Medreseliler",*aynı yer*, 30 Kanunusani 1340, s.3.

b. M.Kemâl'in DHAM'ne Ziyareti

Konya DHAM'nin öğretim seviyesini tesbite yarayan önemli olaylardan birisi de, 1923'te devrin lideri M.Kemâl'in bu medreseyi ziyaretidir.

M.Kemâl'in Konya'ya beşinci gelişinde (20-23 Mart 1923) Konya İstasyonu'nda karşılayanlar arasında DHAM talebeleri de vardır. Manzarayı, beraberindekilerden[412] İsmail Habib şöyle anlatır: "20 Mart 1923 Salı günü öğleyin Konya'dayız. İstasyon meydanını dolduran muazzam kalabalığın içinde muntazam bir saf halinde beşyüz beyaz sarıklı talebe, hiç bir istasyonda ve hiç bir istikbalde görmediğimiz ayrı bir hususiyet teşkil ediyor. Konya Medresesi'nin bu beşyüz sarıklı çömezi[413] beyazın gözalıcılığından olacak, mevcutlarının beş-on misli kalabalık görünmektedir. Gazi dik dik ve galiba düşünceli bakıyor."[414]

M. Kemâl, Konya merkezinde üç gün süren bu gezisinde; Kız Öğretmen Okulu (Dârü'l-Muallimât)'ndan sonra DHAM Konya Şubesi'ni ziyarete gider. Medrese müdürü Akşehirli Ahmed Efendi (Yeşilsoy)[415], Müderris ve Konya Müftüsü Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi[416] ve öteki müderrisler tarafından karşılanır. Önce müdür odasında dinlenip kahve içer sonra dershaneleri dolaşır.

Harici kısım 3.sınıfta müderris Hadimli İsa Ruhi (Bolay)'ın **Ahlâk** dersini dinler. Sınıfın en küçük talebesi Hadimizâde Ragıp (Atademir)'in[417]

---

412 20 Mart 1923 öğleye doğru, eşi Lâtife(UŞAKLIGİL) de bulunduğu halde Konya'ya gelen M.Kemâl'in beraberindekilerden bazıları şunlardır: Kılıç Ali, Salih(BOZOK), Recep Zühtü, İsmail Habib(SEVÜK), Yaver Muzaffer(KILIÇ), Muhafız Tabur Komutanı İsmail Hakkı(TEKÇE), Dr.Asım..(Bk.Mehmet ÖNDER, ***Atatürk'ün Yurt Gezileri***, Ankara 1975, s.246.)

413 ***Yeni Gün Gazetesi***, yazarlarından İsmail Habib (SEVÜK), eğer yazısında da dikkat çektiği "mevcutlarının beş on misli bir kalabalık görme" gibi bir yanlışlığın içinde değilse, karşılamaya DHAM'nin dışındaki medreselerden de talebelerin getirilmiş olması gerekmektedir. Zira zaten DHAM, 1923'te toplam 284 kişidir.

414 Mehmet ÖNDER, ***Atatürk Konya'da***, Ankara 1989, s.53.

415 İsmail Habib(SEVÜK) ilk karşılama için şu garip durumu anlatır: "Sonra şehirde o medreseyi(DHAM) de görmeye gittiğimiz zaman, kapı dışında karşılamaya gelen müderris, anlaşılan ya nabızgîr ya cin fikirli olacak, **Gazi**'nin kulağına doğru eğilerek: "Bunlar buraya gûya **din** adamı olmak üzere toplandılar amma ben **aksine** yetiştiriyorum!.." dedi. **Şef**(M.Kemâl), o gün akşama kadar Konya'yı gezerken hep o müderrisi yanında bulundurdu. Meğer o Şer'iye Vekili Vehbi Hoca'nın muhalifiymiş. Vehbi Hoca, **ikinci** gruptandı ve Konyalıdır. **Şef**, bu suretle Konya halkına hangi taraftan olduğunu gösteriyordu: İkinci guruptan olmayanların tarafında." (Bk.ÖNDER, ***Atatürk Konya'da***, s.53. ÖNDER, pasajları İsmail Habib'in, ***Atatürk İçin***, İstanbul 1939, adlı eserinden almıştır.) Burada ismi verilmeyen hocanın Akşehirli Ahmed Efendi olduğunu sanıyoruz.

416 Selçuk ES, "Rus Elçisinin Konya Hatıraları Yazısına",***KM***, Dos No:5747, s.2.'de M. Kemâl'in, Konya DHAM ziyaretinde hürmeten eşi Latife Hanım'a Konya Müftüsü ve Müderrisi Yalvaçlı Ömer Öehbi Efendi'nin elini öptürdüğünü yazmaktadır. ES, bu ve benzeri örneklerden haraket ederek, Atatürk'ün Rus Elçisinin yazdığının aksine "İlmiye sınıfına karşı infiali değil daima takdiri ve sempati" olduğunu ifade etmektedir. Rus elçisinin kanaatleri ise aslında M. Kemâl'in bu gezisine değil bir yıl önceki Konya ziyaretine aittir.

417 Bk.Mustafa ARIKAN, ***Hamdi Ragıp Atademir***, *Konya* 1995. (S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.)

dersi tekrarından ve sorduğu sorulara aldığı cevaptan memnun kalır. Dershaneden çıkarken öğrencilerden Said Sami (Yüksel)'in nutkunu dinler. Sonra medrese Tarih-Coğrafya muallimlerinden Mustafa Asım (Tabanlı)'nın Coğrafya dersine girip-dinler. En küçük öğrencisi Ali Bedri (Öner)'e ders hakkında sorular sorar. Hariç 1.sınıfta Hattat Fevzi (Alptuğu)'nun yazı; müderris Refik Bey (Kırış)'in Fransızca derslerine girer. Öğrenci Hidayet (Aydıner)'e sorduğu sorulara aldığı cevaptan memnun kalır. Ardından müderris Detseli Mehmed (Atacan)'ın Fıkıh, Müderris Akşehirli Abdullah Hilmi Efendi'nin Hadis derslerini dinledikten sonra medreseden ayrılmak üzere iken Kayserili talebe Bekir Rıza (Alpay)'ın nutkunu dinler. "Ey Büyük Mücahit ve Muhterem kurtarıcımız!." hitabıyla başlayan nutuktan[418] sonra müderrislere ayrı ayrı teşekkür eder. Mustafa Kemâl, medresenin "çağdaş ilimleri benimsediğini bizzat görmüş, meleketin hakîkî menfaatlerine hizmet edeceklerini takdir ve tasdik etmiştir." Teftiş ettiği Ahlâk, Coğrafya, Fransızca, Fıkıh, Hadis derslerinde talebe ile sohbet edip onların "çağdaş düşüncelerle yürüdüğünü görmekten memnun" olmuştur. Medreseden ayrılırken şunları söyler: "Memnuniyetle görüyorum ki, tedris ve tederrüs cidden hakikat-ı diniyye dairesindendir. İnşaallah memleketimizi, milletimizi ihya edecek, asrî ve hakîkî ulema -faziletkâr müderrislerimiz sayesinde- siz olacaksınız. Kıymetli ve hakîkî ulemamızın mevkii yüksektir. Ulemamızın ve erbab-ı ilim ve irfanımızın himmeti ve irşatlariyle inşaallah İbni Rüşd'ler, İbni Sina'lar, Farâbî'ler, İmam-ı Gazalîler milletimiz içinden çıkacak, bu asrın tekâmülâtiyle mücehhez olarak, ihya-yı hakikat-ı diniyye eyliyeceklerdir. Aksekili Ahmed Hamdi Efendi'yi tebrik ve kendilerine teşekkür ederim. Meşhudatımdan âtiyen memleket için memnunum."[419]

M.Kemâl, gördüklerinden duyduğu memnuniyeti sadece sözle ifade etmez. "Takdirlerinin maddî nişanesi olarak da 3.000 lira gibi 1923'te önemli bir meblağ olan parayı medreseye hediye eder.[420]

---

418 ÖNDER,***Atatürk Konya'da***, s.51. Bu nutkun devamı şöyledir: "Arkadaşlar, Türk ve İslâm dünyasına doğan bu feyizli ve ışıklı güneşin medresemiz ufuklarını değerli nurlara boğması, bizim için unutulmaz bir saadet, hayatta rastlanılmaz bir devlettir. Bu dakikalarımızı bütün ömrümüze bedel saysak yeridir. Bu vatan ve din kurtarıcımıza, büyük başkumandanımıza kalbimizde beslediğimiz ölmez saygılarımızı sunmakla öğünürüz."

419 AKSEKİ, "Din Tedrisatı",***aynı yer***, c.IV, S.100, s.388.

420 AKSEKİ, ***aynı yer***; bu sıra Konya DHAM'nde talebe olan emekli Öğretmen Mustafa GÜNDÜZ, 26.8.1989 tarihli görüşmemizde bu konuda şunları anlatmıştır: "Yonan gittikten sonra Lâtife Hanım'la geldiler. Okulumuzu teftiş etti. Çok değerli insanlar vardı. Ha, o sırada Akşehirli müdür idi. Giderken üç bin lira bizim okula bahşiş verdi. Fakat orada 24 hoca 100'er, Akşehirli 300 lira aldı. 300'de talebe vardı. Birer lira bize verdiler..." DHAM talebesi GÜNDÜZ, bu paranın paylaşılmaması ve sadece talebelere verilmesi gerektiği düşüncesindedir. SURAL,***aynı yer***, 23 Ekim 1975, s.3; UZ,***aynı eser***, c.I, s.227'de Mustafa Kemâl'in verdiği paranın beş bin lira olduğunu

DHAM, her yönüyle devrin gözde eğitim kurumu durumundadır. Yalnız ziyaretten yaklaşık bir yıla yakın bir süre sonra, önce "Tevhid-i Tedrisat" Kanunu ile ile Maarif Vekâleti'ne bağlanır. Sonra, Maarif Vekâleti, bir tamimle medreseler üzerindeki "Dârü'l-Hilâfe" levhalarının indirilmesini emreder. [421] Bundan sonra "mülga" kelimesi önüne eklenerek yazışmalara konu edilen DHAM, bir süre daha Konya İmam-Hatip Okulu adı altında hizmet vermiştir.

c. DHAM'nde Disiplin

Önce belirtildiği gibi medrese yeniden teşkilâtlanırken sıkı bir idarî yapı plânlanmıştı. Meşîhate bağlı Ders Vekili, Müdür-i Umumî, sınıf müdürleri ve bir sınıfın, varsa her şubesi için müdür muavinleri (yardımcı) tayin edilmekte, teftişe özel önem verilmekte, ayrıca üst düzeyde kurulan Meclis-i Mesâlih-i Talebe ile medresenin ıslah ve geliştirilmesi için sürekli çalışılmaktadır. Tabii merkez için düşünülen teşkilât yapısı taşraya da benzeri şekilde aktarılmaktadır.

Ayrıca girişte; özellikle ruhen sağlıklı, cinayet veya namusla ilgili küçük suç bile işlememiş olmak şart koşulmuştur.[422] Talebenin giriş yaşı, seviyesi[423] ile ilgili şartların yanında medreseye alınacak yatılı ve gündüzlü talabenin miktarının Meşîhat Makamı'nca belirlenip sınırlandırılması[424] da disiplin ve düzenin sağlanması açısından önemlidir. Sevk ve idareye gelmez bir kalabalığın disipline edilemeyeceği açıktır.

Bütün bunların dışında medresede öğrencinin devam ve disiplinini takip etmek üzere bir "İnzibat Meclisi" kurulmuş bulunmaktadır. Bu meclis: üç defa, danışıp-izin istemeden köyüne giden ve 29 gün devamsızlık yapan bir öğrencinin "ittifakla" kaydını silmeye karar vermiştir. 30 Mart 1337/1921'de verilen bu karara göre İnzibat Meclisi'nin, disiplini sağlamada kayıt silme gibi ağır bir cezayı verebildiği görülmektedir.[425]

DHAM'nde cezalar, çoğunlukla İhtar ve Tekdir seviyesindedir. Bu tür cezalar da yine ekseriyet itibariyle izinsiz medrese dışına çıkmadan

---

yazarlar. 3.000 lira 1923'ün değerleriyle; 424.32 Türk Altını, 1796.4 ABD Doları, 393.7 İngiliz Sterlini etmektedir.Bk.SEMİZ, s.39.

421 "Dârü'l-Hilâfe Levhaları İndirilecek",*Babalık*, 8 Şaban 1342/14 Mart 1340.

422 "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ile Taşra Medâris Hakkında Nizamnâme", BOA ***DUİT***, 15-1/12, Madde:21. Bu madde şöyledir: "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye ve Taşra Medâris'inin her hangi kısım ve sınıfına girebilmek içün emrâz-ı sâriye ile ma'lül ve cinayet veya mahal-i nâmus-ı cünhâ ile mahkûm ve su-i hâl ile müştehir bulunmamak şarttır."

423 BOA ***DUİT***, 15-1/12, aynı nizamnâme, md. 22-23.

424 BOA ***DUİT***, 15-1/12, aynı nizamnâme, md. 25.

425 MEMA,***DHD***, KN:226. İnzibat Meclisi'nin kimlerden oluştuğunu net tesbit etmek henüz mümkün olmamıştır. Medrese için karar mercii olduğuna göre idare ve müderrislerden teşekkül ettirildiğini tahmin etmek mümkündür.

verilmiştir. Yatılı talebe için İkindi Namazı'nda bulunmama, Akşam Yemeği'nden sonra haber vermeden medreseyi terk, ceza sebebi sayılmıştır. Medreseden izinsiz ayrılmaların İkindi Namazı'nda veya Akşam Yemeği'nden sonra olması, bu vakitlerde medreselilerin bir araya toplanmasından kaynaklanmaktadır. Adeta cemaatle namaz kılmak, yemek için toplanmak sayım yapmaya da fırsat vermektedir. Elbette bu ceza sahiplerinin yatılı (leylî) talebe olduğunu belirtmeye gerek yoktur.[426] Gündüzlü olanlar zaten dersten sonra evlerine gitmektedirler.

Ayrıca dersten kaçtığı için "tekdir" alan öğrenciler de vardır.[427] Dersi izinsiz terk etme, medreseden izinsiz ayrılıp-dönmeler, en çok işlenen suçlardandır.

DHAM'nde dikkat edilen bir başka konu, talebe ile hoca münasebetidir. Hocasını şikayet eden dilekçe vermek, ona ortak imza atmak suç sayılmıştır. Şikayet konusu olan hoca, Ali Rıza Efendi'dir. O sıra, İhzârî Baş Muallimi'dir. Şikayet eden talebelerden birisi İbtidâ-i Hâriç öğrencisi Ali Efendi'dir. Diğerinin sınıfı hakkında bir kayıt yoktur. Fakat kaydolalı 2 yıl olmuştur. Karaağaç Câmi-i Kebir Mahallesi'nden olan Nalbantzâde İsmail Hikmet Efendi'nin de İbtidâ-i Hâriç öğrencisi olması mümkündür. Yalnız İsmail Hikmet, cezadan 19 gün sonra "terk-i tahsil" etmiştir.[428] Buradan ceza ile öğrencinin **kazanılamadığı** çıkarılabileceği gibi zaten ikinci yıla girdiği halde mesafe katedemeyen talebenin ayrılmaya bahane bulduğunu da anlamak mümkündür.

Her eğitim kurumunda olduğu gibi DHAM'nde de derse devama dikkat edilmiştir. Belli bilgi disiplinlerinin öğrenilmesinde hoca-talebe etkileşimi isteniliyorsa zaten devamda mecburiyet vardır. DHAM'nde bu yüzden dersine "muntazam devam etmeyen" bir öğrenciye **ihtar** cezası verilmiştir. Dedemoğlu 1323 doğumlu Mehmed Efendi'nin, bu yüzden aldığı ceza 2 Şubat 1340 tarihlidir ve medresede verilen son cezadır.[429] Zira bu tarihten sonraya rastlayan bir ceza bulunamamıştır.

---

[426] MEMA,*DHD*, KN:185,190.

[427] MEMA,*DHD*, KN:214. Abdullah Vahdi Efendi, 4. dersten firar ettiği için 12 Mart 1338/1922'de "tekdir" cezasını almıştır. Bu dersten aynı gün ve saatte kaçarak aynı cezayı alan 3 kişinin bulunması dikkatten kaçmamaktadır. Talebenin suçta birlikteliği, birbirlerini ayartma, 4.dersteki hocaları veya o günkü dersle ilgili bir problemlerinin olabileceğini düşündürmektedir. Burada cezaların öğrenci konumuna göre farklılık arzettiğini de görüyoruz. Suçları aynı olduğu halde 2 gündüzlü talebeye "tekdir", yatılı olana (Abdürrahim Efendi) ise 3 gün yemekten mahrum bırakma cezası verilmiştir. Akseki'nin Sarı Sacid Köyü'nden olan Abdürrahim'in babası yoktur, vefat etmiştir. Suçu işlediğinde yaşı 20 olmuştur.

[428] MEMA,*DHD*, KN:206,223.

[429] MEMA,*DHD*, KN:529.

6. Konya DHAM Öğretim Kadrosu

1923 Ocağı itibariyle DHAM'nin görevlileri; idare heyeti 3, öğretim kadrosu (Heyet-i Talimiye) 20, müstahdemleri 4 kişi olmak üzere toplam 27 kişiden oluşmaktadır.[430] 4 Temmuz 1339/17 Temmuz 1923 tarihinde düzenlenen "Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi Heyet-i idâre ve Tedrîsiyesinin tarih-i tayinleri ma' tahsîsât-ı maaş-ı asliyesini" gösteren cetvel[431], bu bilgiyi doğrulamaktadır. Zira cetveldeki idare ile müderris, muallim sayısı toplam 23 kişidir. Demek ki öğretim yılı sonuna kadar, öğretim kadrosu sayı olarak aynı kalmıştır.

Cetveldeki sıraya uygun olarak tek tek ele alınacak olan DHAM kadrosu, devrinin sahasında tanınmış, seçkin aydınlarından oluşturulmuştur. İlk tayin tarihi, 8 Teşrinisani 1331/21 Kasım 1915 ile Hacı Ali Efendi'ye aittir Ertesi yıl 4 hoca daha atanmış kadro 1916'da 5 kişi olmuştur. 1335/1919'da bir 1336/1920'de iki tayin vardır. Son harp yılları boyunca 1917, 1918'de hiç atama yapılmamıştır. 1921'de 2, 1922'de 7, 1923'te 4 öğretmen tayin edilmiştir. Bu durum da göstermektedir ki DHAM'nin asıl gerçekleştirildiği dönem, Millî Mücadele yıllarıdır. Islah-ı Medâris'e alternatif görüldüğü sıralar kadrosu, beş hoca ile bir hayli fakirdir. 1917-18'de hiç atamanın yapılmaması devrin anormal şartlarının gereği kabul edilebilir Ayrıca medresenin henüz kuruluş safhasının devam ettiğini; 1917'de yeniden yapılanmaya çalıştığını da gözardı etmemek gerekmektedir.

Öğretim kadrosunu oluşturan müderris ve muallimler, vatansever insanlardır. Millî birlik ve Millî Mücadele aleyhinde herhangi bir tavırları olmamıştır.[432] Fakat, öğretim kadrosunda yer alan müderris ve muallimlere dikkat edilirse, **Hürriyet ve İtilâf**'tan çok **İttihat ve Terakki**'ye yakın olduğu bilinen isimler bulunmaktadır. Muallimlerden Mümtaz Bey, Celaleddin Bey, Mehmed Muhlis bunlardan bir kaçıdır.

a. Akşehirli Hacı Ahmed Talad Efendi(YEŞİLSOY,1877- 1956)

Hatipzâde Ömer Efendi ile Afife Hanım'ın oğlu olan Ahmed Efendi, Akşehir-Engilli Köyü doğumludur. Akşehir'de müderris Hammalzâde Ahmed Efendi'de bir süre okuyan Ahmed Efendi, Konya'ya gelerek Ziyaiye

---

430 Mehmed Ferid vd.,*aynı eser*, s.82.

431 VBA,*Maaş ve Vezâif Defteri*, c.II.(Bu defterin sonunda kapak içine tek sayfa halinde konulmuştur.)

432 "1336/1920 da Delibaş'ın kellesi geldiğinde Konya'ya gelip Hükümet Konağı'na asıldığını gören" DHAM talebesi Mustafa GÜNDÜZ, bahsedilen 26.9 1989 tarihli görüşmede hocaları hakkında bilgi vermiştir. O, hocalarının "hiç birisinden Millî birlik ve TBMM aleyhinde bir söz" işitmemiştir.

Medresesi'nde tahsilini tamamlamıştır. İcâzet veren hocası Aksekili Mehmed Emin Efendi'dir.[433] Ayrıca Kadınhanlızâde Müftü Ali Efendi'den Fıkıh okuyup, Nuzumlalı Mehmed Efendi'den dersler alan Ahmed Efendi'nin 1924'e kadar bulunduğu görevler ve başlama-ayrılış tarihleri ile nedenleri elimizde bulunmaktadır.

Buna göre DHAM'nde göreve ilk başlaması 7 Teşrinisani1331/20 Kasım 1915'tedir. Görevi ise "Dârü'l-Hilâfe Kâtipliği"dir.[434] Bir yıl sonra "Dârü'l-Hilâfe İhzarî Sınıfları Baş Muallimliği"ne terfi eder. 4 yıl bu görevne çalıştıktan sonra 1920'de yine terfi ederek "Dârü'l-Hilâfe Arabî Muallimi" olur. Bu arada Delibaş'ın Konya baskını sırasında evinden alınıp, eziyet edilerek öldürülmek için götürülen Ahmed Efendi talebesi Hotamışlı Hakkı Efendi tarafından kurtarılmıştır.[435] Ertesi yıl Konya Kız Öğretmen Okulu(Dârü'l-Muallimîn)'nde "Ulûm-ı Diniyye Muallimliği" yapar. Nihayet 6 Teşrinisani 1338/19 Kasım 1922'de DHAM Müdürlüğü'ne getirilir. Müdürlüğe atanma gerekçesi yine terfidir. Onun müdürlüğü sırasında Mustafa Kemâl tarafından teftiş edilen medresenin tertip-düzeni ve talebelerinin seviyesi üzerinde daha önce durulmuştu. Demek ki Ahmed Efendi, bu konuda çok uzun olmayan bir sürede(4 ay) iyi bir netice elde etmiştir.

1 Teşrinievvel 1339/14 Ekim 1923'te "Tenkisat dolayısıyla" yani yeni bir "Islah düzenleme" çalışmasından dolayı müdürlükten alınarak aynı medresenin "Sahn" kısmında "Edebiyat-ı Arabiyye Muallimliği"ne getirilmiştir. Çünkü yerine tayin edilen müdür, İstanbul DHAM **Mütehassısîn** kısmından mezundur. (Mehmed Şehid Bey üzerinde ileride durulacaktır.)

Konya DHAM sahn kısmından 12 Mart 1340 tarihinde medresenin 'lağvıyla" ayrılan Ahmed Efendi, 13 Mart 1340/1924'ten itibaren bir süre "Konya İmam ve Hatip Mektebi Din Dersleri Muallimliği" yapar. [436]

Medrese müderrisliği sırasında Vakıflar İdaresinden aylık toplam 50 guruş[437], Dârü'l-Hilâfe'den 5 bin guruş maaş alan Ahmed Efendi, bir

---

433 MEMA,*Dârü'l-Muallimîn*, s.50'de icâzet tarihi 1322/1906 olarak verilmiştir. "Konya'da dine hizmet eden örnek simalar: Akşehirli Ahmed Efendi", *Yeni Meram*, 16 Şubat 1996, s.5'te ise icâzet tarihi 1327 olarak gösterilmiştir. *Dârü'l-Muallimîn Defteri*'ndeki "menşei" sütununda verilen 1322 tarihini doğru kabul ediyoruz.

434 MEMA,*Dârü'l-Muallimîn*, s.50.

435 "Akşehirli Ahmed Efendi",*Yeni Meram*, 16 Şubat 1996, s.5.

436 MEMA,*Dârü'l-Muallimîn*, s.50.

437 VBA,*Maaş ve Vezâif Defteri*, c.II, s.16 a, 50 a. Bu göreve 14 Temmuz 1327 tarihli ve 23273/141 no.lu emirnâme ile atanmıştır. 50 guruşluk aylığından 1 guruşu 'Tedrisât-ı İbtidâiyye"vergisi olarak kesilmektedir.Temmuz 1339, ile en son Mayıs 1340'a ait 50 guruşluk maaş kaydı vardır. Halbuki Dârü'l-Hilâfe kadrosunda asıl

süre1.000 guruşluk İmam Hatip ücreti ile geçinir. Fakat o da kesilince Kapu Camii vaızlığı, 1934'te Sultan Selim Camii Hatipliği yapar.[438] Bu arada "dinî vazifeden dolayı maaş almamak için halıcılık" yapar. "Omuzuna vurduğu halıyı dükkân dükkân dolaştırarak çoluk-çocuğunun rızkını temine" çalışır.[439] "Zekat, sadaka hatta hediye kabul etmeyen" Ahmed Efendi, İran-Afganistan'dan getirttiği ve kendi çizdiği desenleri Sille'de dokutmuştur. Fakat pahalıya mal olduğu için satışı zor olmuş, ticarette başarısız kalmıştır."[440]

"Nezih ve şerefli bir hayat" süren Ahmed Efendi, 5 Mart 1956 tarihinde vefat ederek Musalla Mezarlığı'na gömülmüştür.[441]

"Halk arasında sevilip-hürmet gören" Ahmed Efendi, "boylu-poslu aslan yapılı, heybetli, ciddî ve vakur" bir insandır. Takva sahibi, dosdoğru, eğilmek bilmeyen karakteri vardır. Şer'î konularda müsamahasızdır. İnsana korku ile karışık hürmet telkin etmektedir. Mükemmel hatip, fikirlerini çekinmeden açıklayan, medenî cesaret sahibidir. Vaazlarında sosyal konulara değinir, bildiği kadarıyla İslâm ahlâkını benimsetmeye çalışan bir zattır.[442]

b. Fevzi Efendi.(Başaralızâde Hasan Fevzi, ALPTUĞU)

DHAM kâtibi ve Hüsn-i Hat Muallimidir.[443]

c. Ömer Vehbi Efendi

DHAM'nde Fıkıh, Mecelle Muallimidir.[444]

---

maaşı 1500, "Tahsisat-ı fevkalâde"si 3500 olmak üzere toplam5.000 guruş almaktadır.(Bk.VBA.***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II. Dârü'l-Hilâfe maaş cetveli.)

438 ***1973 Konya İl Yıllığı***, s.314.

439 SURAL, "Konya'da Din adamları", ***Sabah***, 2 Mart 1962.

440 SURAL, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", ***aynı yer***, 23 Ekim 1975, s.3. SURAL, burada Ahmed Efendi'nin halıcılık döneminden kalma iki halının torunu Ahmed ALTIOKLAR'da bulunduğunu yazmaktadır.

441 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.314; ARUN,***aynı eser***, s.169.

442 SURAL, "Konya'da Din Adamları",***aynı yer***, 2 Mart 1962. SURAL, burada Ahmed Efendi'nin vaazında üslûbunu koruyarak bir de örnek verir. Devrin yapısı Ahmed Efendi'nin anlayışı açısından ilginç olduğu için aldığımız kısa örnek şudur: "Ülen, gara yiğen, sana ne oldu canım? Saçları büyüttün. Sakalı, bıyığı kazıyıp bayırda bitmiş turp gibi cascavlak çıktın!.. Ülen garga yiğen, anana benziyeceğine, babana benzesen olmaz mı?. Geç diiim, geç diiim geçdim efendiler...." UZ, ***aynı eser***, c.I, s.227-228'de esnafın; dakkân önünde oturup, kaldırımı işgal etmeleri üzerine halka eziyet verdikleri için Ahmed Efendi tarafından protesto edildiğini anlatır.

443 Bk.Özdemirli Medresesi, "Başaralızâde Hasan Fevzi Efendi" kısmı.

444 Ömer Vehbi Efendi, 1923'te DHAM'ndeki görevi karşılığı olarak toplam 2400 guruş almaktadır.(Bk.***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II.) Yalnız bu sıra aynı zamanda Konya Müftüsüdür. Ömer Vehbi için bk.İrfaniye Medresesi.

ç. Aksekili Mehmed Efendi

DHAM'nin 1923'te Usûl-i Fıkıh Muallimidir. Bu göreve 18 Teşrinievvel 1338/31 Ekim 1922'de tayin edilmiştir. Maaşı toplam 2400 guruştur.[445]

d. Aksekili Abdullah Efendi (1870-1925)

"Küçük Aksekili Hoca" da denilen Abdullah Hilmi Efendi, DHAM'nde "Hadis Muallimi" olarak görev yapmıştır. 18 Teşrinievvel 1338/31 Ekim 1922'de atandığı bu görevine medrese kapatılıncaya kadar devam etmiştir.[446]

e. Enes Efendi (1886-1933)

18 Teşrinievvel 1338/31 Ekim 1922'den itibaren DHAM'nde "Tefsir Muallimi"[447] olarak görev yapan Enes Efendi, aslen Konya'nın Başara Köyü'nde 1282/1886'da doğmuştur. İlk tahsilden sonra babası Osman Efendi, onu Kadınhanlı Hacı Hüseyin Efendi'ye teslim etmiştir. Medrese tahsilini Hüseyin Efendi'de tamamlayarak icâzet alan Enes Efendi, Kıraat ilmini de Kafalı Hoca'dan öğrenmiştir. Daha sonra müderrisliği kazanan Enes Efendi, tefsirde "üstad" kabul edilen birisi olmuştur. Onun için de DHAM'nde kendisini Tefsir hocası olarak görüyoruz. Bu görevi karşılığı olarak toplam 2400 guruş maaş verilmiştir.

Medreseler kapatıldıktan sonra Kapu Câmii'nde vaız olarak çalışmaya devam etmiştir. 1352/1933 tarihinde vefat eden Enes Efendi, Hacı Fettah Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Yüksek medenî cesarete sahip, kısa boylu esmer bir zattır.[448]

f. Ahaveynzâde Mehmed Efendi

20 Kanunisani 1339/2 Şubat 1923'ten itibaren DHAM'de Kelâm ve Mantık Muallimidir. Aylık 4.400 guruş toplam maaş almaktadır.[449] Oğlu Hafız Nuri Efendi de DHAM talebesidir.[450]

g. Bardaslı Hasan Efendi

DHAM'nde 30 Kanunisani 1339/12 Şubat 1923'ten itibaren Arap Edebiyatı Muallimidir.[451]

---

445 Aksekili Mehmed Efendi için Ziyaiye Medresesi'nde "Aksekili Mehmed Emin Efendi(Büyük Aksekili Hoca 1855-1937)" kısmına bk.

446 Aksekili Abdullah Efendi için İnliceli Medresesi'ne bk.

447 VBA,*Maaş ve Vezaif Defteri*, c.II, Dârü'l-Hilâfe Kadrosu Cetveli.

448 SURAL,*aynı yer*, 14 Ekim 1975, s.2; UZ,*aynı eser*, c.I, s.185-186.

449 VBA,*Maaş ve Vezâif Defteri*, cII, Dârü'l-Hilâfe Kadrosu Cetveli. Mehmed Efendi için Sırçalı Medresesi'ne bk.

450 Hafız Mehmed Nuri için DHAM'li öğretmenlere bk.

451 VBA, *Maaş ve Vezâif Defteri*, c.II, Dârü'l-Hilâfe Kadrosu Cetveli. Bardaslı Hasan Efendi'nin hayat hikâyesi için Yeğenoğlu Medresesi'ne bk.

ğ. Ali Rıza Efendi

DHAM'nin "Hendese-i Mücessime" muallimidir. Bu göreve 18 Teşrinievvel 1338/31 Ekim 1922'de başlamıştır. Maaşı toplam 2.300 guruştur.[452]

h. İsa Ruhî Efendi (BOLAY)

18 Teşrinievvel 1332/31 Ekim 1916'dan itibaren DHAM'nin Sarf, Nahv-i Arabi Muallimidir. Aylık toplam 4.000 guruş maaş almaktadır.[453]

ı. Karaviranlı İbrahim Efendi (Ö.1928)

1 Kanunuevvel 1337/14 Aralık 1921'den itibaren Nahiv ve Belâgat muallimliği yapan İbrahim Efendi, bu görev karşılığında toplam 4.400 guruş maaş almaktadır.[454]

Aslen Seydişehir-Ortakaraviran doğumlu olan İbrahim Efendi, Mehmed Efendi oğludur. İlk tahsilden sonra Konya'ya gelerek Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi'nin talebesi olmuş ve ondan icâzet almıştır. Hocasının medresesinde ona vekâleten ders okutan İbrahim Efendi, Ömer Vehbi Efendi'nin kızıyla da evlenmiştir. Daha sonra Dârü'l-Hilâfe'de yine nocası ile birlikte görev yapan İbrahim Efendi, DHAM'nin kapatılmasından sonra İmam-Hatip Okulu'nda Arap Edebiyatı muallimliğini yapmış o da kapatılınca Konya Merkez Vaızı olarak çalışmıştır. 1928 yılında vefat eden İbrahim Efendi, Musalla Mezarlığı'nda hocası ve kayınbabası olan Yalvaçlı Ömer Vehbi'nin yanında toprağa verilmiştir. Zekî, âlim, düzgün ve rabıtalı konuşan bir zattır.[455]

i. Detseli Mehmed Fevzi Efendi

Konya'nın Detse Köyü'nde doğan Mehmed Efendi, ilk tahsilini İnlice Köyü'nde gördükten sonra Konya'ya gelmiştir. Burada Gilisralı Hacı Osman Efendi'de bir süre okuyup, Hacı Osman Efendi'nin oğlu Tahir Efendi ile birlikte İstanbul'a giden Mehmed Efendi, orada Fatih Medresesi Müderrisi Şakir Efendi'de okuyarak icâzet almıştır. İstanbul'da imtihan verip dersiâm olarak bir süre ders okutan Mehmed Efendi Konya'ya gelmiş burada Dârü'l-Hilâfe'ye "Fıkıh ve Mecelle Muallimi" atanmıştır. DHAM'nde göreve başlama

---

452 VBA,***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, Dârü'l-Hilâfe Cetveli. Bu Ali Rıza Efendi'nin 1914-1920 arası Konya Sultanîsi Müdürü Ali Rıza Bey olması mümkündür.(Bk.ARABACI,***aynı eser***, s.34.)

453 VBA,***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, Dârü'l-Hilâfe Cetveli. İsa Ruhî Efendi için Fethiye Medresesi'nin Hacı İsa Ruhî(BOLAY) Efendi kısmına bk.

454 VBA,***Maaş ve Vezâif Defteri***, c.II, Dârü'l-Hilâfe Cetveli.

455 SURAL,***aynı yer***, 28 Ekim 1975, s.3; UZ,***aynı eser***, c.I, s.217.

tarihi 1 Kanunuevvel 1337/14 Aralık 1921'dir. Aylık 4.400 guruş maaş almaktadır.[456]

DHAM'nde görevine devam eden Mehmed Efendi, bu arada Konya'ya, bir ev alarak yerleşmiştir.[457]

DHAM'nin kapatılmasından sonra Kapu Câmii'nde ilgi çeken vaızlarına devam eden Mehmed Efendi1935 yılında vefat etmiştir. Tam bir "İstanbul Efendi'sidir." İlmî gücü yanında Türkçeyi çok güzel telaffuz etmekte, giyim-kuşam ve nezaketi ile tanınmaktadır.[458]

j. Âsım Efendi (Mustafa Âsım TABANLI,1883- ?)

DHAM'nin Tarih, Coğrafya Muallimidir. Bu göreve 8 Teşrinisani 1338/21 Kasım 1922'de başlamıştır. Maaşı toplam 4.400 guruştur.[459]

Mustafa Âsım, 1883 doğumludur. Sedirler Mahalle Mektebi'nden sonra hafız olmuştur. Ardından Ovaloğlu Medresesi'nde Molla Câmî'ye kadar okumuştur. 17 yaşında iken hat sanatına merak saran Mustafa Âsım, sonra mühür kazıma, tezhib, ciltcilik ve nakkaşlığa heveslenir ve başarır da. Medrese tahsilinin ardından İstanbul Dârü'l-Muallimini'nin Rüştiye kısmını bitirerek(1903) Konya Erkek Öğretmen Okulu'na Tarih-Coğrafya öğretmeni olur. Bu görevine ek olarak çeşitli yerlerde Elişleri öğretmenliği yapar. Yeni kurulan Dârü'l-Hilâfe de bunlardandır (1917). Daha sonra aynı medresede Tarih-Coğrafya derslerini verir. Ki bu sıra önce bahsedildiği gibi Mustafa Kemâl dersini yarım saat kadar dinlemiştir. Dârü'l-Hilâfe'nin lağvından sonra kapatılmasına kadar Konya Erkek Muallim Mektebi'nde(1935), ardından 1948'e kadar Lise'de Resim öğretmenliği yapmıştır.[460]

k. Refik Efendi (Hüseyin Refik KIRIŞ, 1868-1945)

3 Teşrinievvel 1332/16 Ekim 1916 tarihinden itibaren DHAM'nde Hesab ve Fransızca Muallimi olarak görev yapmıştır. M. Kemâl'in teftişi sırasında Fransızca dersindedir. Kapatılmadan önce (1919) Konya Hukuk Mektebi'nin de müdürü olan Refik Efendi'nin DHAM'nden aldığı aylık, 6.000 guruştur. Bu meblağa en yakın aylığı alan müdür Akşehirli Ahmed Efendi'dir ki onun maaşı 5.000 guruştur.[461]

---

456 VBA,*Maaş ve Vezâif Defteri*, c.II, Dârü'l-Hilâfe Cetveli.

457 KÖİA,*Vukûat Defteri*, c.6, Aded-i Umumî:4868. Detseli Mehmed Efendi evi, İmaret Sokağı'nda ve "Kadastrosuyla feragan", müzayede ile alınmıştır.

458 SURAL,*aynı yer*, 14 Ekim 1975, s.2; UZ,*aynı eser*, c.I, s.188. Mehmed Fevzi Efendi'nin kitaplarının bir kısmı "Konya Yüksek İslâm Enstitüsü"(S.Ü. İlâhiyat Fakültesi) kitaplığına verilmiştir.

459 VBA,*aynı yer*.

460 UYAR, "Hattatlar",*aynı yer*, Aralık 1948, S.122, s.28-31.

461 VBA,*aynı yer*. Hüseyin Refik KIRIŞ için Islah-ı Medâris-i İslâmiye'nin "Diğer Müderrisler" kısmına bk.

l. Hüseyin Efendi

DHAM'nde, "muîd" olarak görev yapan tek hoca, Hüseyin Efendi'dir. Bu göreve 20 Eylül 1336/3 Ekim 1920'de atanmıştır. Maaşı, toplam 2.400 guruştur.[462]

m. Ferid Bey (UĞUR)

DHAM'nin **Hikmet** ve **Kimya** derslerini vermektedir. Bu göreve 21 Teşrinievvel 1336/3 Kasım 1920'de atanmıştır. Aylık ücreti 1.200 guruştur.[463]

n. Hacı Yusuf Efendi

"Türkçe Muallimi" olarak DHAM'nde görev yapmıştır. 1 Nisan 1339/14 Nisan 1923'te tayin edilen Yusuf Efendi 2.300 guruş almaktadır.[464]

o. Ali Rıza Efendi

Daha önce disiplin durumu ile ilgili olarak üzerinde durulan Ali Rıza Efendi, Ekim 1919'da DHAM İzhârî Baş Muallimliği'ne atanmıştır. Bu görevden dolayı toplam maaşı 4.000 guruştur.[465]

ö. Ali Haydar Efendi

DAHM, "İzhârî Muallimi"dir. Bu göreve 3 Teşrinievvel 1332/16 Ekim 1916 tarihinde atanmıştır. Toplam maaşı 3.500 guruştur. Dârü'l-Hilâfe'nin İlkokul kısmında öğretmenlik yapan Ali Haydar Efendi, aynı zamanda Vakıflar Müdürlüğü'nde Tahsildâr olarak çalışmaktadır.[466]

1304/1888 doğumlu ve Ömer Efendi'nin oğlu olan Ali Haydar Efendi, medreseden icâzetlidir. Dârü'l-Hilâfe'nin kapatılması üzerine 15 Mart 1940'ta "Vilâyet Mucibnâmesi" ile Şehit Sâdık Bey Mektebi 4. sınıf öğretmenliğine atanmıştır. Maaşı 700 guruştur. (Dârü'l-Hilâfe'nin beşte biri.) Buradan da 15 Eylül 1940'ta Reşâdiye Muallimliği'ne nakledilmiştir.[467]

---

462 VBA, *aynı yer.*

463 VBA,*aynı yer*, Ferid Bey'in, 1919-1924 arası Konya Maarif Müdürü olan, İstanbul Yüksek Muallim Mektebi mezunu(birinci) Mehmed Ferid UĞUR olduğunu tahmin ediyoruz. Değişik zamanlarda ve Konya okullarında Türkçe, Coğrafya, Kitabet, Hendese, Mevâlid-i Zirâiyye, Kozmoğrafya, Hesap, Fransızca, Tarih, Vatanî Malûmat, Kimya derslerini okutan Ferid Bey'in DHAM'nde *Hikmet* ve *Kimya* derslerini okutmuş olması pekâlâ mümkündür. Zaten o dönem için "müderris" ve "bey" ünvanları taşıyan ikinci bir "Ferid" henüz bilinmemektedir. Mehmed Ferid, 1880'de Konya'da doğmuş, başarılı bir tahsil hayatından sonra Konya merkezinde ve taşrada öğretmenlik, idarecilik yapmıştır. 1924'te emekliye ayrılan Ferid Bey, öğretmenliği yanında halkevinde çalışmış, tarih sahasında bir çok makale ve eserler yayınlamıştır. 1942 yılında Konya'da vefat etmiştir.(Bk.ARABACI,*aynı eser*, s.194-202.)

464 VBA,*aynı yer.*

465 VBA,*aynı yer.*

466 VBA,*aynı yer.*

467 MEMA,*Konya Merkez ve Mülhakâtı İlk Mektepler Muallimlerinin Sicillerine Mahsus Defter -1341'den Evvel-*, s.14,87.

p. Vehbi Efendi

DHAM, "İhzârî Muallimi"dir. Göreve, 25 Eylül 1337/8 Ekim 1921 tarihinde atanmıştır. Toplam 3500 guruş maaş almaktadır.[468]

r. Hacı Ali Efendi (Ali Rıza=Ali Şuhudî ÖGÜTLÜ)

Kasım 1915'ten itibaren DHAM'nde Tefsir, Kelâm, Mantık muallimliği yapmıştır. Maaşı 4.400 guruştur.[469] Bu derslere ek olarak Dârü'l-Hilâfe'de ve Nahv-ı Arabî, Belâgât, Hadis gibi dersleri de okutmuştur. Kuruluşundan kapatılışına kadar DHAM hocası olarak çalışmıştır.[470]

s. Mümtaz Bey (KORU- 1888-1963)

DHAM'nde 1 Nisan 1339/14 Nisan 1923'ten itibaren "Malûmât-ı Hukûkuye Muallimi"dir. Toplam 500 guruş[471] maaş alan bu Mümtaz Bey, dönemin tanınmış öğretmenlerinden Mümtaz Bahri(KORU)'dur.[472] Aldığı ücret, DHAM kadrosu içinde "en az" olandır. Çünkü Mümtaz Bey, bu medresenin bir çok hocası gibi kadrolu görevlisi değildir. Sadece bir derse gelmektedir. Konya İdadisi, Nümüne Mektebi (özel), Fransız Okulu, İttihat Terakki Mektebi ve devamı olan Anadolu İntibah Mektebi, Kız Öğretmen Okulu gibi bir çok eğitim kurumunda çalışan Mümtaz Bahri, kapatılmadan önce DHAM'nde de hocalık yapmıştır. 1924-1948 yılları arasında bankacıdır. Emekliliğinde ise 1952'den itibaren avukatlık yapar 1963 yılında vefatına kadar, okul, dispanser, minare gibi bir çok faydalı eseri topluma kazandırır. Bu arada basılmış ve basılmamış eserleri de bulunmaktadır.[473]

ş. Abdullah Efendi

DHAM, Farsça müderrisidir. Bu göreve 18 Kanunuevvel 1338/31 Aralık 1922'de atanmıştır. Toplam ücreti aylık 1.000 guruştur.[474]

Bu arada, 4 Temmuz 1339/17 Temmuz 1923 tarihinde düzenlenen "Dârü'l-Hilâfe Medresesi Heyet-i İdare ve Tedrisiyesi Tayin ve Maaş Cetveli"nde yer almayan Dârü'l-Hilâfe hocalarından da söz etmek gerekmektedir.

---

468 VBA,*aynı yer.*

469 VBA,*aynı yer.*

470 Hacı Ali Efendi (Ali Rıza=Ali Şuhudî ÖGÜTLÜ) için Köprübaşı Medresesi'ne bk.

471 VBA,*aynı yer.*

472 Mümtaz Bahri(KORU)'nin Millî Mücadele döneminde Dârü'l-Hilâfe'nin derslerine girdiği bilinmektedir.(Bk.ARABACI, *aynı eser*, s.171-184.) Bk.ARABACI, *aynı eser*, s.171-184.

473 Bk.ARABACI,*aynı eser*, s.171-184.

474 VBA,*aynı yer.*

t. Aksekilizâde Hüseyin Efendi (AKSEKİLİBİLGİN,1891-1960)

Millî Mücadele'den sonra Konya'ya dönerek Dârü'l-Hilâfe'de müderrislik ve müdür yardımcılığı yapmıştır. Aslen Büyük Aksekili Mehmed Emin Efendi'nin oğlu ve Konya 1307/1891 doğumludur.[475] Babasından icâzet alan Hüseyin Efendi. I.Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve Sina Cepheleri'nde bulunmuştur. Sina Cephesi'nde yaralanarak hastaneye kaldırılan Hüseyin Efendi, burada ingilizlere esir düşmüştür. Esaret dönüşü Millî Mücadele'ye katılarak Garp(Batı) Cephesi'nde bulunmuştur. Ordudaki görevi Tabur İmamı ve İaşe Subaylığıdır. İşte DHAM'ndeki görevi de harbin bitiminden sonradır. Medreseler kapatıldıktan sonra Merkez Vaizlığı ve Hacı Fettah Câmii Hatipliği yapmıştır. 1960 yılında vefat eden Hüseyin Efendi, Musalla Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.[476]

u. Ahmed Nushî Bey (Sıçanlızâde,KATIRCIOĞLU, 1889-1963)

Konya doğumludur. Sıçanlızâdelere mensuptur. Medrese tahsilinden sonra Sıvaslı Ali Kemalî ve Hanefî Efendilerden özel ders almıştır. Şairdir. "Nushî" mahlasını kullanmıştır.[477] Merkez Mahmudiye, Uluırmak, Sille İbtidaî (İlkokul)lerinde 1916'dan itibaren Muallimlik yapan Ahmed Nushî, DHAM'nde göreve 1 Teşrinisani 1339/14 Kasım 1923'te başlar. Türkçe ve Edebiyat Muallimi olarak 1.200 guruş maaş alır.

Bu görevi 12 Mart 1924'te Dârü'l-Hilâfe kapatılıncaya kadar devam eder. 13 Mart 1924'te Konya İmam Hatip Mektebi Türkçe Muallimliğine nakledilir.[478] Bu okulun da kapatılması üzerine 1926'da ticaretle meşgul olan[479] Ahmed Nushî, 24 Eylül 1963'te vefat ederek Üçler Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.[480]

ü. Ahmed Nuri Efendi

DHAM'nin Dâhil ve Hâriç kısımlarında Fransızca Muallimliği yapmıştır. Dârü'l-Hilâfe'deki öğretmenliği 1918 öncesidir.[481]

---

475 SURAL,*aynı yer*, 17 Ekim 1975, s.3'te doğumunu 1889 olarak vermiştir. UZ,*aynı eser* ,c.I, s.238'de 1887-1889 olarak yazmıştır. Musalla Mezarlığı'ndaki kabir taşında doğumu 1307 yazılıdır. Bu tarihi Rumî kabul ederek, doğum yılını 1891 olarak aldık.

476 SURAL,*aynı yer*, 17 Ekim 1975, s.3; UZ,*aynı eser*, c.I, s.238-239.

477 S. Nüzhet-M. Ferid,*aynı eser*, s.129.

478 MEMA,*Dârü'l-Muallimîn*, s.51.

479 S. Nüzhet-M. Ferid,*aynı eser*, s.129.

480 SURAL,*aynı yer*, 9 Nisan 1976, s.3.

481 MEMA,*Konya Dârü'l-İrfan Mektebi Heyet-i Talimiye Defteri*, 1335-1336. Ahmed Nuri'nin Dârü'l-İrfan'a tayini 1 Haziran 1334'tür. Eski görevi Dârü'l-Hilâfe Dâhil-Hâriç Fransızca Muallimliği'dir.

v. Ali Sami Bey (YÜCESOY-Kadirşeyhzâde,1887-1960)

Islah-ı Medâris'in kapatılmasından sonra eğitim faaliyetine 1 Ekim 1917'den itibaren DHAM'nde devam etmiştir. Dârü'l-Hilâfe'de Kur'an-ı Kerîm, İlmihal, İlâhî muallimliği yapmıştır.[482]

y. Mehmed Muhlis Bey (KONER,1886-1957)

DHAM (Medrese-i Aliyye)'nde bir süre Edebiyat Muallimliği yapmıştır.[483] Konya'nın tanınmış öğretmen ve üç dönem belediye başkanı olan Mehmed Muhlis, Sultanî, Sanayî Mektebi Fransızca, İntibah Mektebi Edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Aynı zamanda yazardır. **Gelin-Kaynana** (Konya 1943), **Görüşlerim** (Konya 1943), **Mesnevînin Özü** (Konya 1961) gibi yalnız; **Konya ve Rehberi** (İstanbul 1339), **Muallim Ayaşlı Şakir** (Konya 1933) başkalarıyla birlikte yazdığı eserlerinden bazılarıdır.[484]

z. Bergamalı Hacı Hasan Efendi (1867-1940)

DHAM'nde 1916'dan itibaren Kur'an-ı Kerim Muallimliği yapmıştır.[485]

q. Celâleddin Bey (Celâleddin Ali İMER)

Dârü'l-Hilâfe'nin, medrese çıkışlı olmayan "mektebli" hocalarından birisi de Celâleddin Bey'dir. İdadi Mektebi mezunudur(1322/1906). 1885 doğumlu olan C. Ali, I.Dünya Harbi'nde Hicaz tarafında ihtiyat zabiti olarak askerî görevini yapıp[486] Konya'ya döner Millî Mücadele döneminde "mülazım ve muallim" sıfatlarını da kullanarak öğretmenlik yapar.[487] Dârü'l-Hilâfe'de Tarih ve Coğrafya Muallimliğine başlaması 18 Şubat 1924'tedir. 12 Mart 1340/1924'e kadar burada son sıralar muallimlik yapar. 13 Mart 1340'tan itibaren Konya İmam ve Hatib Mektebi Tarih ve Coğrafya muallimliğine geçmiştir.[488]

w. Hacı Veyiszâde Mustafa Efendi

DHAM'nde Islah-ı Medâris'ten sonra bir süre ders vermiştir.[489]

---

482 Islah-ı Medâris-i İslâmiye'nin "Ali Sami (YÜCESOY) Efendi" kısmına bk.

483 MEMA, ***Muallimîn Sicil Defteri*** (Büyük boy olan bu defterin içindeki "Anadolu İntibah Mektebi Öğretmenleri" kısmı).

484 Mehmed Muhlis KONER için bk.ARABACI,***aynı eser***, s.160-170.

485 Bergamalı Hacı Hasan Efendi için Atik Müftü /Nuriye Medresesi'ne bk.

486 Mustafa GÜNDÜZ'le 26.9.1989 tarihli görüşme.

487 ARABACI,***aynı eser***,s.44,197. Görev çeşnisi bir hayli zengindir. Konya Dârü'l-Muallimîn Tarih-Coğrafya öğretmeni ve müdürü (1910), İdadi Mubassırlığı Vilâyet Maaş Kitâbeti Muavinliği, Sicil Kefâlet Muavinliği, Varidât Kalemi Temettu' Kitâbet Muavinliği, Muhasebe-i Vilâyet Varidât-ı Muhtelif Kitâbetliği yapar. I.Dünya Harbi'nde Zabit Vekili olarak silâh altına alınıp İstihkâm Bölüğü'nde 1916-1918 arası askerdir. Bundan sonra Konya Sanayi Mektebi, Sultani'de çalışır.(Bk.MEMA, ***Dârü'l-Muallimin***, s.52.)

488 MEMA,***Dârü'l-Muallimîn***, s.52. Bu sıra maaşı 1.200 guruştur.

489 BEŞTAV,***aynı eser***, s.4. Hacıveyiszâde için Islah-ı Medâris-i İslâmiye kısmına bk.

x. Mehmed Şehid Bey

Akşehirli Ahmed Efendi'den sonra 16 Teşrinievvel 1339/29 Ekim 1923'ten itibaren DHAM'nin Müdür ve Kelâm muallimidir. 1308/1892 doğumlu olan Mehmed Bey, İstanbul Dârü'l-Hilâfe Sahn ve Mütehassısîn'den "Aliyyü'l-âla" ile icâzetnâmelidir. Kısa bir süre İstanbul Dârü'l-Hilâfe'de (Dâhil sınıf:3) Kelâm muallimliği yaptıktan sonra Konya DHAM müdürlüğüne atanır. Dârü'l-Hilâfe'de Kelâm dışında İlm-i Nefs (Psikoloji, Ruhiyat)[490], Mantık hocalığı da yapar. 12 Mart 1340'ta Dârü'l-Hilâfe'nin lağvı üzerine 13 Mart 1340'ta Konya İmam ve Hatib Mektebi Müdürlüğü'ne getirilir. Maaşı 1.500 guruştur. (Dârü'l-Hilâfe'deki maaşının 3/1'i 1923'te 3.750 guruş alıyor.) İmam Hatib'in böylece ilk müdürü olan Şehid Bey, burada da müdürlüğün yanında Ruhiyat ve Ahlâk Muallimliği yapmıştır.[491]

Daha sonra Diyanet İşleri Musahhih Heyetine üye olan Şehid Efendi Konya'dan ayrılmıştır.[492]

â. Hacı Hafız Mustafa Feyzi Efendi (Yağcızâde,1887- 1935)

DHAM'nin Kur'an-ı Kerim ve Ulum-ı Diniyye muallimlerinden birisi de Yağcızâde Mustafa Efendi'dir. 1303/1887 yılında Konya'da doğmuştur.[493] Mehmed Tevfik Efendi'nin oğlu olan Mustafa Efendi, Sıbyan Mektebi'nde okuyup hıfzını tamamladıktan sonra medreseye devam ederek Mehmed Vehbi(Çelik) Hoca'dan icâzet alır.[494]

---

490 Talebesi Mustafa GÜNDÜZ'ün anlattığına göre, Kazanlı Mehmed Şehid'in lisanı, açık değildir. Fakat ilim sahibidir. Ruhiyat derslerine girmektedir. İstanbul'dan gelmiştir. Kendisi, müdür odasında bekâr kalmakta, yer yatağında yatmaktadır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra, yapılan bir umumî imtihanda bulunamaz. Rahatsız olduğu için imtihanı hocalara havale eder. Tam da imtihan GÜNDÜZ'e geldiği sıra Konya Maarif Emini Ali Rıza çıkagelir. "Hocaları sevmeyen, üste yaranacağım diye korkutan" birisidir. Hocalar onu, medresede sedire davet ederler. Hademe Macit Ağa da kahve hazırlar. Ali Rıza Efendi, talebe Mustafa(GÜNDÜZ) Efendi'ye, "Dersiniz ne?" diye sorar. Ruhiyat olduğunu öğrenince de, "Ruhiyat nedir? Mevzuu ve gayesi nedir?" diye sorar. Talebe anlatır, ama kabul etmez. Halbuki notları cebinde ve iyi çalışmıştır. Ama Ali Rıza, kabul etmediği için, "bilemedin" hükmüne girdiğini anlar. Fakat, dışarıda arkadaşları, notunun beş olduğunu haber verirler. Duruma göre geçmektedir. Yalnız yine de sevinemez, üzülür. Bu sıra Macit Ağa çağırır. Müdür Şehid Bey, paltosunu giyip komisyona girmiştir. Komisyona sorar: "Hocalar ne verdiniz?" der. Onlar, "Yes'elüneke ani'l-Ruh. Gulil ruhi mile'l-Rabbi." (Ey Muhammed, senden sorarlar.Ruh nedir derler. Sen söyle, Ruh Rabbimin emrindedir) dediğini söyler. Müdür: "Daha başka ne diyecekti. Onu ben öğrettim. Sen söyle bakalım nedir ruhiyatın gayesi?" der. Sonra kendi eliyle notu dokuz yapar. O, bu tavrı ile Maarif Emini'nden çekinmediğini de ortaya koymuştur. Buradan, Dârü'l-Hilâfe'deki Ruhiyat (Psikoloji) öğretiminin kaynakları hakkında bilgi edinmek mümkünür.

491 MEMA,*Dârü'l-Muallimîn*, s.46.

492 Emekli öğretmen Mustafa GÜNDÜZ'ün anlattığına göre Diyanet İşlerinde çalışırken Şehid Efendi'nin gözleri kör olmuştur.

493 MEMA,*Dârü'l-İrfan Mekteb-i Hususisi 1335-1336 Sene-i Dersiyesi;* SURAL, "Konya'da Din Adamları",*aynı yer*, 19 Şubat 1962, s.2.

494 SURAL,*aynı yer*, 22 Ekim 1975, s.3; UZ,*aynı eser*, c.I, s.180.

1 Teşrinisani 1331/14 Kasım 1915'te DHAM'de göreve başlayan Mustafa Efendi, 1 Kanunusani 1336/14 Ocak 1920'de buradan ayrılarak özel Dârü'l-İrfan Mektebi'ne girer.[495] Beş yıla yakın bir süre Dârü'l-Hilâfe'de çalışmıştır.

Dârü'l-İrfan'da Ekim 1922'de başladığı müdür yardımcılığına bir yıl devam eden[496] Mustafa Efendi, daha sonra Aziziye Câmii İmam ve Hatipliği'ne getirilir. 1935'te vefat ederek Üçler Mezarlığı'na gömülür.[497]

Ciddî ve disiplinli bir adamdır. İyi hafızdır. Kur'an'ı, "yağ gibi, berrak bir suyun akışını andırır" şekilde okumaktadır.[498]

ı. Mehmed Bahaeddin Efendi (1887-1921)

Müderris İnliceli Ziya Efendi'nin oğludur. 1887 yılında doğmuştur. Babası, devrin büyük bilginlerinden[499] olan Mehmed Bahaeddin Efendi'nin iyi yetişmiş olması gerekmektedir. "Dârü'l-Hilâfe Medresesi Muallimi, İmam ve Hatip" olduğu, Üçler Mezarlığı'ndaki mezar taşında yazılıdır. 3.6.1921 tarihinde vefat etmiştir.

7. Konya Dârü'l-Hilâfe Talebesi Eğitimciler

Konya DHAM'ne baştan bu yana kaydolan öğrenci sayısı 585'tir. Öğretim hayatı boyunca eline gelen toplam malzeme bu kadar olan bir eğitim kurumu; ne kadarını hayata hazırlasa başarılı sayılır? Elbette farklı oran verenler çıkacaktır. Fakat bu toplam sayı, mezun olanları göstermemektedir. Üstelik, ara sınıflardan ayrılanların da görev aldıklarını gözönünde tutmak gerekecektir.

Diğer meslekleri bilmiyoruz. Fakat, toplam öğrencisinden kırka yakın öğretmen çıkan DHAM'nin, nasıl bir ihtiyaca cevap verdiğini düşünmeye bile ihtiyaç yoktur. Üstelik bu şehirde, DHAM'nin açık olduğu sıralar Kız (Dârülmuallimât) ve Erkek (Dârülmuallimîn) Öğretmen Okulları faaldirler.

Eski Maarif Müdürlüğü Arşivi'ni tarayarak tesbit edebildiğimiz Konya DHAM'li öğretmenler şunlardır:

1.Abdullah Ahmed (IŞIĞI) Efendi: Konya 1318/1902 doğumlu, Hadimli Ahmed Efendi oğlu, DHAM 3.sınıftan ayrılmadır. Şubat 1925'ten

---

495 Dârü'l-İrfan, 1919'da açılmış, ilkokuldan daha üstün bir sisteme sahip özel okuldur. Bk.ÖNDER,*Maarif*, s.73.

496 MEMA,*Dârü'l-İrfan Mekteb-i Hususisi 1335-1336 Sene-i Dersiyesi.*

497 SURAL, "50 Yıl Önce Konya",*aynı yer*, 22 Ekim 1975, s.3; UZ,*aynı eser*, c.I, s.180.

498 SURAL, talebesi Memduh Yavuz (SÜSLÜ)'dan dinlediği Dârü'l-Hilâfe'ye ait şu hatırasını nakleder: Bir gün Mustafa Efendi, "Ana len, Yağcı geliyor." diyen talebesini duyar. Sınıfta o talebeyi çıkartarak: "Ben yağcı mıyım, ee? Beni Yağ satarken nerede gördün, ee?" diyerek döver.

499 UZ,*aynı eser*, c.I, s.318.

itibaren Konya-Kızılviran Nahiyesi Zükur (İlk Erkek), Küçükköy Karyesi (Köyü) Mektebi Muallimidir.[500]

2.Abdullah Vahdi Efendi: 1315 doğumlu, DHAM İbtidâ-yı Dahil kısmı sınıf 3'ten ayrılmadır. 28 Eylül 1340/1924'ten itibaren Dinek Nahiyesi-Alkaran Köyü Muallimidir.[501]

3.Ahmed Hamdi Efendi: Çumra-1310/1894 doğumlu, Hacı Ömer oğludur. DHAM Sahn kısmından ayrılmıştır (1340). 1 Mart 1926'dan itibaren Çumra-İsmil ve Cihanbeyli-Kel Hasan Köylerinde muallimdir. 1927 yılı Eylül maaşı 1500 guruştur.[502]

4.Ahmed Rıza (BİLGE) Efendi: Konya 1318/1902 doğumlu, Hallaçzâde Mehmed Rıza oğludur. DHAM Sahn 2.sınıftan tasdiknâmelidir (1340). Eylül 1340/1924'ten itibaren Akşehir-Odabaşı ve Koçaş. Merkez Dervişler, Çumra Merkez İlk Mekteb, Sultaniye (Karapınar) Mescidli, Karaman-Başkışla, Merkez-Dolappâre, Yanık Câmii ve Alâeddin Mekteblerinde muallimlik yapmıştır.[503]

5.Hamdi Efendi: DHAM 3.sınıftan tasdiknamelidir. İlk görevi. Bulduk Köyü Muallimliği; sonra Saidili-Halekânlı Köyü Muallimi olarak çalışmıştır. Eylül 1337/1921'de maaşı 600 guruştur.[504]

6.Hasan Hüseyin Bey: Zıvarık-Dedeler Köyü 1314/1898 doğumlu, Hacı Hüseyin oğludur. DHAM Hâriç 2.sınıftan tasdiknâmelidir. Kendi köyü olan Dedeler'de 1924'ten itibaren muallimdir. 1926'da maaş olarak 800 guruş almıştır.[505]

---

500 MEMA, ***Konya Merkez ve Mülhakâtı İlk Mekteb Muallimlerinin Sicil Numaralarını Kayda Mahsus Defterdir***, c.I,s.149.(Kısaltma: **Konya İlk I**); Aynı arşiv, ***Konya Merkez ve Mülhakâtı Mektebler Muallimlerinin Sicillerine Mahsus Defterdir-1341'den Evvel***, s.50,63.(Kısaltma: ***Konya 1341***)

501 MEMA, ***Konya İlk I***, s.119. Alkaran için bk.S.Sırrı ÜÇER-M.Mes'ud KOMAN. ***Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerinde Bir Deneme***, Konya 1945, s.40.

502 MEMA, ***Konya İlk I***, s.268; aynı arşiv, ***927-928'den İtibaren Cihanbeyli Kazası Muallimîn Sicil Defteri***,s.2.(Kısaltma: ***Cihanbeyli 1927-28***)

503 MEMA, ***Akşehir Kazası İlk Mekteb Muallimlerinin Sicil Defteridir-1341'den Evvel***, s.18 (Kısaltma: ***Akşehir 1341***); aynı arşiv, ***Çumra Kazası Muallimlerine Aid Fiş Defteri I***, s.9 (Kısaltma: **Çumra I**); aynı arşiv, ***Karaman Kazası İlk Mekteb Muallimlerinin Sicil Defteri -1341'den Evvel***, s.21 (Kısaltma: ***Karaman 1341***); ***Konya İlk I***, s.128; ***Konya 1341***, s.15,86; aynı arşiv, ***Sultaniye İlk Mekteb Muallimlerinin Kaydına Mahsus Defterdir 1341'den Evvel II***, s.9(Kısaltma: ***Sultaniye II***).

504 MEMA, ***Saidili Kazası İlk Mekteb Muallimlerinin Kaydına Mahsus Sicil Defteri-1341'den Evvel***, s.7,11 (Kısaltma:***Saidili 1341***). Halekânlı için bk. ÜÇER-KOMAN,***aynı eser***, s.57.

505 MEMA, ***Konya Dârülirfan Mektebi Hey'et-i Talimiye Defteri***, s.73(Kısaltma: ***Dârülirfan***); ***Konya 1341***, s.38.

7.Hasan Hüsnü Efendi: Sultaniye 1311 doğumlu, Ömer Efendi oğludur. DHAM (Konya Medrese-i Aliyyesi)'den 1339/1923'te ayrılmadır. Aralık 1923'ten itibaren Sultaniye'de öğretmendir. Maaşı 600 guruştur.[506]

8.Hasip AKÇORA: Hadim-Keçimen, 1908 doğumlu, İmam Mustafa Efendi oğludur. 1922-23'te DHAM'ne devam etmiş, ama tahsilini tamamlamamıştır. 1927'den sonra öğretmenliğe başlamış ve 1962'de kendi isteği ile emekliye ayrılıncaya kadar devam etmiştir. Son görevi, Aşağı Hadim (İlk)Okul Müdürüdür.[507]

9.İbrahim Efendi: DHAM İbtidâ-i Hariç 3.sınıftan ayrılmadır. Ekim 1926'dan itibaren Sultaniye-Merkez İlk Erkek Mekteb Muallimidir.[508]

10.İsmail Hakkı Bey: Konya 1314/1898 doğumlu, Mehmed Fevzi Efendi oğludur. DHAM 2.sınıfından ayrılmıştır. Eylül 1340/1924'ten itibaren Karkın Köyü, Çumra-Kâzımiye, Karaman-Başkışla, Çumra-Alibeyhüyüğü Köyleri mekteblerinde muallimlik yapmıştır. En sonuncuda görevi "Baş Muallim"liktir. 1928'de maaşı 1500 guruştur.[509]

11.İsmail Hakkı Efendi: Ilgın 1319/1903 doğumlu, Mustafa Efendi oğludur. DHAM Hariç 2. sınıftan tasdiknâme ile 1339/1923'te ayrılmıştır. Ocak 1924'ten itibaren Saidili-Umran Hamidiye Köyü'nde muallimdir. Ehliyetnâmesi olmadığından 12 Eylül 1341/1925'te açığa alınmıştır.[510]

12.Mehmed Bey: Akviran Evliya Köyü, 1317/1901 doğumlu, Abbas Hilmi oğludur. DHAM'nden sonra Konya İmam ve Hatip Mektebi'nde okuyarak Eylül 1926'da "Aliyyülâlâ" ile mezun olmuştur. Aynı yıl Bulumya Köyü Muallimliğine tayin edilen Mehmed Bey'in maaşı 800 guruştur.[511]

13.Mehmed Efendi: DHAM İbtidâ-i Hariç, 3.sınıftan ayrılmadır (1340). Bozkır-Soğucak Köyü Mektebi Muallimi olarak çalışmıştır.[512]

14.Mehmed Ali Bey: Konya 1311/1895 doğumlu, Abdullah oğludur. Konya İdadisi 1.sınıfından ayrılarak DHAM'de okumuştur. Ekim 1924'te

---

506 MEMA, ***Sultaniye II***, s.5. Burada görev yeri olan köy adının okunuşunda tereddüt edilmiştir. Kameni Karyesi? olması mümkündür.

507 HADİMİOĞLU,***aynı eser***, c.I, s.228. Burada okuduğu yer olarak,"Konya'da Islah-ı Medâris" ismi kullanılmıştır. 1922-23'teki Islah-ı Medâris, DHAM'dir. Zira Islah-ı Medâris-i İslâmiye, 1917'de bilindiği gibi kapanmış bulunmaktadır.

508 MEMA,***Sultaniye Kazası'nın 1341 Senesi Martı'ndan İtibaren İlk Mekteb Muallimleri Kaydına Mahsus Defterdir III***, s.2 (Kısaltma: ***Sultaniye III***).

509 MEMA,***Konya 1341***, s.52; ***Çumra I***, s.16.

510 MEMA,***Saidili 1341***, s.11; ***Konya İlk***, s.87; aynı arşiv,***Saidili Kazası'nın 1341 Senesi Martı'ndan İtibaren İlk Mekteb Muallimleri Kaydına Mahsus Defter II***, s.9 (Kısaltma:***Saidili II***).

511 MEMA, ***Dârülirfan***, s.67; aynı arşiv, ***Konya Merkezinin Mülhakatına Aid Muallimîn Fiş Defteri V***, s.15 (Kısaltma:***Konya V***).

512 MEMA,***Bozkır Kazası İlk Mekteb Muallimîn Sicil Defteri-1341'den Evvel I***, s.12 (Kısaltma:***Bozkır I***).

aylık 700 guruş maaşla Hasan Şeyh Köyü'nde göreve başlar. Taşra Karaaslan ve Kızılviran Köylerinde öğretmenliğe devam eder.[513]

15.Mehmed Celâleddin Efendi: Sille 1319/1903 doğumlu, Mehmed Niyazi oğludur. DHAM'den mezun olup, 30 Eylül 1922'de 600 guruş maaşla Akşehir-Yukarı Pîribeyli Köyü Muallimliği'ne tayin edilmiştir. Kasım 1922'de vazifesi başına gitmediği için görevden ayrılmıştır.[514]

16.Mehmed Emin Bey: Şarkikaraağaç 1317/1901 doğumlu, Mehmed Tahir Efendi oğludur. DHAM 4.sınıftan şehadetnâmelidir. 1925'te Kütahya-Alayund'da başladığı öğretmenliğe, İnevi Nahiyesi ve Ilgın-Çavuşçu Köyü Muallimliği ile devam etmiştir. 1927'de 800, 1928'de 1500 guruş maaş almıştır.[515]

17.Mehmed Hikmet Bey: Konya 1319/1903 doğumlu, Seyyid Mehmed Efendi oğludur. DHAM 4.sınıftan tasdikname ile ayrılmıştır. Öğretmenliğe Karaman-Kılbasan Köyü'nde 1922'de başlamış, Konya-Yarma, Çumra-Botsa, Konya-Zıvarık, Karaman-Başkışla İlk Mekteblerinde muallimlik yapmıştır.[516]

18.Mehmed Lütfi Efendi: Konya 1312/1896 doğumlu, Hacı Abdurrahman Usta oğludur. DHAM 5.sınıftan tasdiknâme ile ayrılmıştır. Eylül-1924'te Akviran Nahiyesi-Detse Muallimliği ile göreve başlayarak Gödene Köyü, Çumra-Merkez Mektebi'nde çalışmıştır. 1927'de maaşı 800 guruştur.[517]

19.Mehmed Nuri Efendi: 1281/1865 Doğanbey doğumludur. Dârü'l-Hilâfe kısm-ı âli mezunudur. 1340/1924'te 700 guruş maaşla Selki'de muallimdir. Sonra Beyşehri Mektebleri Kur'an-ı Kerim Muallimi olur.[518]

20.(Hafız) Mehmed Nuri Efendi: Konya-Kürkçü Mahallesi 1318/1902 doğumlu ve Müderris Ahaveynzâde Mehmed Efendi oğludur. DHAM mezunudur. 9 Teşrinievvel 1337/12 Ekim 1921'de mezun olduğuna göre sahn kısmı açılmadan önce mezun olanlardandır. Aynı yıl Lâdik Köyü, ardından merkezdeki Dârülirfan Muallimi olmuş, 21 Teşrin 1338/3 Kasım

---

513 MEMA,*Dârülirfan*, s.66.

514 MEMA,*Akşehir 1341*, s.23.

515 MEMA, *Ilgın Kazası Muallimlerine Aid Fiş Defteridir 1928*, s.20 (Kısaltma: *Ilgın 1928*).

516 MEMA,*Konya İlk I*, s.1; *Dârülirfan*, s.49; *Karaman (1928-1929) Muallimlerine Aid Fiş Defteri* .(Burada dosya numarası verilmemiştir. Kısaltma: *Karaman 1929*).

517 MEMA,*Konya 1341*, s.36,59; *1927-928 Senesinden İtibaren Hadim Kazası Muallimini Sicil Defteri*, s.2 (Kısaltma:*Hadim 1928*); *Dârülirfan*, s.58; *Çumra I*, s.10.(Aynı şahıs için son üç defterde menşeinin, "Medrese-i Aliyye" yazılması yanıltıcı olmamalıdır. Zira "Dârü'l-Hilafeti'l-Aliyye" ismi böylece kısaltılmıştır.)

518 MEMA,*Beyşehri Kazası İlk Mekteb Muallim ve Muallimelerinin Kaydına Mahsus Sicil Defteridir-1341'den Evvel*, s.18 (Kısaltma: *Beyşehri 1341*).

1922'de ayrılmıştır. Gerekçesi dikkat çekicidir: "Konya Medrese-i Aliyye Sahn kısmına bera-yı tahsile geçmesinden dolayı." Demek ki bu öğretmen, yüksek tahsile devam edebilmek için seçkin bir okul olan Dârülirfan'ı bırakıyor. Fakat, bilindiği gibi sahn ikinci sınıfta medreseler kapatıldığı için yükseğini tamamlayamıyor. 25 Mart 1340/1924'te Sille-Tat Köyü Muallimliğine başlıyor. Bu sıra Emvâl-i Hususiye'den aldığı maaş 700 guruştur.[519]

21.Mehmed Salih Bey: Konya-Orhaniye Köyü, 1311/1895 doğumlu ve Mehmed Efendi oğludur. DHAM Dahil 1.sınıftan tasdiknâmelidir. 1340/1924'te Çumra-Akviran-Hatunsaray Köyü Mektebi Muallimidir. Önceki 700'ken, 1927'de 800 guruş maaş alır.[520]

22.Mehmed Sami Bey: Gilisra 1317/1901 doğumludur. Durmuş oğlu olan Mehmed Sami Efendi, Dârü'l-Hilâfe İzhâri'den sonra Hâriç 2'ye kadar okumuş, 2.sınıftan naklen Konya İmam ve Hatib Mektebi'ne geçip şehadetnâmesini 1926 yılında almıştır. Eylül 1926'dan itibaren Cüdkânlı[521] Karyesi Muallimidir.[522]

23.Mehmed Şükrü Efendi: Konya 1316/1900 doğumuldur. Konya Dârü'l-Hilâfe'den ayrılarak 28 Kanunusani 1341/10 Şubat 1925'te öğretmenliğe başlamıştır. Çumra Merkez İlk Erkek, Çumra Midhat Paşa Mektebi Muallimliği yapmıştır. 1934'te dosyası İçel Maarif Müdürlüğü'ne devren gönderilmiştir.[523]

24 Mehmed Vehbi Efendi:1305/1889 doğumlu olan Mehmed Vehbi Efendi, Dârü'l-Hilâfe 4'ten ayrılmadır. 20 Kanunusani 1926'da Konya Dere Muallimliği'ne atanmıştır. Maaşı 700 guruştur.[524]

25.Memduh Yavuz Bey (SÜSLÜ):Konya1317/1901 yılında dünyaya gelen Memduh Yavuz Efendi, Yusuf Ziya Efendi'nin oğludur. Dârü'l-Hilâfe Sahn kısmından tasdiknâmelidir. (1340/1924) Eylül 1924'te Saidili-İnsuyu Köyü Mektebi Öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Yine Saidili-Yenice, Taşpınar; Kadınhanı Merkez, Ilgın Merkez'de öğretmenlik yapmıştır. 30.11.1929'da görevden el çektirilmiştir. Gerekçe; "Katil maddesinden dolayı"dır.[525]

---

519 MEMA,***Dârülirfan*** 1335-36; ***Konya İlk I***, s.93; ***Saidili 1341***, s.2.
520 MEMA,***Çumra I***, s.39.
521 ÜÇER-KOMAN,***aynı eser***, s57; MEMA, ***Dârü'l-İrfan***, s.82; ***Konya V***, s.30.
522 MEMA,***Konya İlk I***, s.140; ***Konya 1341***, s.49.
523 MEMA,***Konya İlk I***, s.140.
524 MEMA,***Konya İlk I***, s.220.
525 MEMA,***Konya İlk I***, s.134; ***Ilgın 1341***, s.2-3; ***Ilgın Kazası Muallimîn Sicil Defteri-1927'der İtibaren***, s.2.(Kısaltma: ***Ilgın 1927***); ***Saidili 1341***, s.12; ***Saidili II***, s.2.

Memduh Yavuz, öğretmenliğin dışında hattat ve yazar bir zattır. **Eşrefoğulları Tarihi Beyşehir Kılavuzu** (1934), **Ermenekli Şair Hasan Rüştü ve Eserleri** (1937) gibi basılmış eserleri bulunmaktadır.

26 Musa Kâzım Efendi: Konya-Durakfakı Mahallesi 1318/1902 doğumludur. Yusuf Efendi oğlu olan Musa Kâzım Efendi, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Konya Şubesi'nde okumuştur. 1922'de Cüdkânlı Karyesi Muallimi olur. 18 Teşrin 1338/31 Ekim 1922'de "terk-i vazîfe" eder.[526]

27.Mustafa Efendi (KERTMEN): Konya 1316/1900 doğumlu, Mahmud oğludur. "Dârü'l-Hilâfe menşe'li"dir. Öğretmenliğe 4 Şubat 1341'de Gilisra Köyü Mektebi'nde başlamıştır. 1925'te maaşı 700 guruştur.[527]

28.Mustafa Ferid Bey (ZOBUN): Konya 1319/1903 yılında doğan Mustafa Ferid, Ahmed Efendi'nin oğludur. Sahn 2.sınıfa kadar okumuş, sahn 2.sınıftan tasdiknâmeli (20 Şubat 1340/4 Mart 1924). Eylül 1924'te Zıvarık-Göğünç(?) Köyü'nde ilk öğretmenliğe başlamıştır. Sonra Çumra-Akviran Nahiyesi Merkez İlk Mekteb Muallimliği'ne getirilmiştir.[528]

29.Mustafa Lütfi Efendi: 1315/1899 doğumludur. DHAM Tâlî sınıf 4'ten (Dahil 1.sınıf) tasdiknâmelidir. Öğretmenliğe, 20 Eylül 1340'ta 700 guruş maaşla, Akviran-Detse Köyü'nde başlamıştır.[529]

30.Muzaffer Bey: Konya 1323/1907 doğumlu, Hilmi Efendi'nin oğludur. DHAM'nden tasdiknâme ile ayrımıştır. İlk İnlice sonra Dedeler Köylerinde çalışmıştır. 1929'da yedek öğretmen olarak çalıştığı için, asil gelince görevine son verilir. 1930'da askere sevk edilir.[530]

31.Osman Fevzi Bey: Ermenek 1320/1904 doğumlu, Abdullah oğludur. DHAM (Medrese-i Aliyye) 4.sınıfından ayrılmadır. 1925'ten itibaren Ermenek-Sarıveliler ve Görmeli Köyleri mekteblerinde çalışmıştır. Maaşı 1927'de 600, 1929'da ise 1620 guruştur.[531]

32.Osman Kaya Bey: Kafkasya 1315/1899 doğumlu, Ali Efendi oğludur. Konya Huffaz Mektebi İbtidaîsi'nden sonra DHAM 4. sınıfa kadar okur. 6 Teşrinisani1333/19 Kasım 1917-24 Şubat 1334/9 Mart 1918 arası İhtiyat Zabiti; 9 Mart 1918-17 Temmuz 1921 arası ise İhtiyat Zabit

---

UYAR, "Hattatlar",*aynı yer*, S.125-126, s.20-21'de Memduh Yavuz'un Dârü'l-Hilâfe'de İbtidâ-i Dâhil son sınıftan 1337'de mezun olduğunu yazmaktadır.

526 MEMA,***Akşehir 1341***, s.22.

527 MEMA,***Konya İlk I***, s.159; ***Konya 1341***, s.58.

528 MEMA,***Dârü'l-İrfan***, s.72; ***Konya İlk I***, s.140; ***Konya V***, s.20; ***Çumra I***, s.41.

529 MEMA,***Konya İlk I***, s.151.

530 MEMA, ***Konya Merkez ve Merkeze Merbut Kurra ve Nevâhî Muallimîn Sicil Defteridir-927-928 Senesinden İtibaren***, s.115 (Kısaltma: ***Konya 1928***)

531 MEMA,***927-928'den İtibaren Ermenâk Merkez ve Kurrâ Muallimîn Sicil Defteridir II*** (Kısaltma: ***Ermenek II***).

Vekilidir. Hastalığından dolayı tecil edilir. 1925'te Ilgın-Umran Hamidî Köyü'nde, 1928'de Bekdiğin Köyü'nde öğretmenlik yapar.[532]

33.Osman Nuri Efendi: Orhaniye 1316 doğumlu, Mehmed oğludur. DHAM sahn 1.sınıftan aldığı belge ile İlâhiyat Fakültesi'ne kayıt yaptırmış, fakat devam etmeyerek tahsil durumu İmam-Hatip diplomasına çevrilmiştir. Bu diploma ile öğretmenliğe geçerek 1924'ten itibaren Akviran Köyü'nde çalışmıştır. 1926'da maaşı 1500 guruştur.[533]

34.Osman OKTAÇ: DHAM Sahn kısmı 2.sınıftan ayrılmadır. 1955-57 arasında Konya İmam-Hatip Lisesi Tefsir Öğretmenidir.[534]

35.Ömer Faruk Efendi: Ilgın 1320 doğumlu, Müftü Abdullah Efendi'nin oğludur. DHAM 3.sınıftan tasdiknâme alarak (1340), 22 Teşrinievvel 1340/4 Kasım 1924'te Ilgın Mahmuthisar Köyü Muallimi olarak göreve başlamıştır. Maaşı, 1924 yılında 700 guruştur.[535]

36.Ömer Lütfi Efendi: Karaman 1311/1895 doğumlu, Hüseyin Çavuş oğludur. DHAM 6.sınıftan ayrılmıştır. İlk görevi "İhtiyat Zabitliği" olan Ömer Lütfi öğretmenliğe, 1925'te Aşağı Hadim Köyü Muallimi olarak başlamıştır. Maaşı 700 guruştur.[536]

37.Tahir Hayreddin Efendi: Akşehir 1315/1899 doğumlu, Ali Efendi oğludur. DHAM'den tasdiknâme ile ayrılarak (1332), Akşehir-Çakırlar Köyü'nde 1335/1919 tarihinde öğretmenliğe başlamıştır. Ama "Dârü'l-Hilafeti'l-Aliyye'nin Sınıf-ı İhzârisinde bulunduğu anlaşılmakla memuriyetine nihayet" verilir (Eylül 1338/1922). Fakat aynı yıl, tekrar eski işine getirilir.[537]

Netice olarak genellemek gerekirse, DHAM, 1914'ten sonra kurulup yaygınlaştırılmıştır. Ama kapatılışına kadar sayısı ancak 38'e çıkabilmiştir. Toplam talebe miktarı ise yedi binden fazladır.[538]

Bu durum, ülke capındaki medrese sayısı ile kıyaslanırsa hayli az görülecektir. Hizmet alanında ihtiyacı karşılaması ise mümkün değildir.

---

532 MEMA,*Ilgın 1928*, s.22.

533 MEMA,*Dârülirfan*, s.71; *Konya V*, s.19.

534 Bu zat için, Islah-ı Medâris'in "Diğer Müderrisleri ve Talebelerinden Bazıları" kısmına bk.

535 MEMA,*Konya İlk I*, s.135; *Ilgın 1341*, s.11.

536 MEMA,*Karaman Kazası İlk Mekteb Muallimin Sicil Defteri-1341'den Evvel*, s.22 (Kısaltma: *Karaman 1341*).

537 MEMA,*Akşehir 1341*, s.11,24. Bu defterin 11.sayfası "Mülahazat" kısmında "Bütçe mucibince ibkaen 1338" kaydı bulunmaktadır.

538 AKSEKİ, "Rapor VI",*Sebîlü'r-Reşad*, c.V,S.105, s.67. Aslında Millî Mücadele'ye kadar DHAM'nin sayısı bu rakamı bulmamaktadır. Millî Mücadele yıllarında Şer'iye ve Evkaf Vekâleti Umum Müdürü olan AKSEKİ, çalışmaları ile sayıyı 38'e çıkartmıştır. Bundan dolayı da daha önce bahsedildiği gibi, M.Kemâl'in kendisine teşekkürü vardır.

Onun için Maarif Vekâleti'ne bağlı okullar gibi; Meşihate bağlı DHAM'nin yaygınlaştırılması istenilmiştir. Ama bu mümkün olmayınca, eski medreselerin çeki-düzen verilerek değerlendirilmesi düşünülmüştür. Artık özellikle 1921'den itibaren, DHAM gibi; tek isim altında eski medreseler **Medâris-i İlmiye** adıyla yeniden düzenlenmeye çalışılır. Onun için Millî Mücadele dönemi Konya'sına kısaca değinilerek Medâris-i İlmiye üzerinde durulacaktır.

C. Millî Mücadele Dönemi Medreseleri: Medâris-i İlmiye

1. Millî Mücadele'de Konya Ahvali

Konya da diğer şehirlerimiz gibi, I.Dünya Harbi'nin ezici, yıpratıcı etkisini bedeninde hissetmiştir. 1916 sonu için "şehirde genç ve orta yaşta pek az erkek" kalmıştır. Zira insan gücü; "yük vagonlarında, isli lâmbaların altında bir yığın soluk ve yorgun benizli çocuk"lara[539] varıncaya kadar cepheye sürülmüştür.

Cihan Harbi'nin bitiminden sonraki günlerde, açılan yaraların tedavî edileceğine bunlara; sosyal, siyasî muhtevalı yenileri ilâve edilir. İtalyan, İngiliz işgali[540] şehirde çok uzun sürmese de bir iç durulma yaşanmaz. Ekonomik sıkıntıyı[541], siyasî cedelleşme[542] takip eder. Bu tip zamanlar idarî mekanizmanın da sarsıldığı zamanlardır. Hiç olmayacak bir şey olur. Konya Merkez Adliye Memurları greve gider, Adliye dairelerinde işler durur.

---

539 1916 yaz sonunu Konya'da yaşayan TANPINAR, o günleri şöyle anlatır: "Bir akşam bilmem niçin gittiğim İstasyonda, kim bilir hangi cepheden öbürüne asker nakleden katarlardan birine rastladım. Yük vagonlarında, isli lâmbaların altında bir yığın soluk ve yorgun benizli çocuklar birbirlerine yaslanmışlar bu ezik, eritilmiş kurşun gibi yakıcı ve yaktığı yerde öyle külçelenen türkülerden birini söylüyorlardı. Hiç bir şikâyet, bu kadar korkunç olamazdı. Vâkıa Kerkük'ten Konya'ya kadar gelişimizde o harbe ait on dört, on beş yaşlarındaki bir çocuğun cephe gerisinden görebileceği bir yığın faciayı görmüştüm.. Ancak onlara rastladıktan sonra her akşam gezinti yerim olan Alâeddin Tepesi'nden inerken alaca karanlıkta acı acı uluyan köpeklerin bütün şehri bir anda niçin susturduğunu hissettim."(***Beş Şehir***, s.103-14).

540 1919 Nisan'ı sonunda Albay Titelli komutasında 1300 kişilik bir İtalyan askerî birliği Konya'ya gelir.(Kâmil ERDEHA,***Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler***, İstanbul 1975, s.266.) Daha önce 23 Ocak 1919'da bir İngiliz miralayı ve üç subayı özel bir trenle Konya'ya gelerek demir yolu hattını kontrole almışlardır. İki işgalci kuvvet de çadırlarını istasyon kuzeyine kurmuşlardır. Fakat İngilizler, temsilikciliklerini bırakarak Mayıs 1919'da kuvvetlerini çekerler. İngiliz Kontrol Zabitliği, Araboğlu Makası'nda Arab Yusufoğlu Yorgaki Efendi'nin evinde kalır.(AVANAS,***aynı eser***, s.44-45) İtalyanlar da 11-12 Mart 1920'de Konya'yı boşaltırlar.(ERDEHA,***aynı eser***, s.284.)

541 Şekerin okkası 20 guruşa satılmaktadır.(***İntibah***, 21 Nisan 1335, sayı:9, s.4.) Koyun etinin kıymeti 55 guruştur.(***Babalık***, 26 Ramazan 1340/24 Mayıs 1338, s.1.)

542 Şubat 1919'da İttihat-Terakki Kulübü Ocağı kapatılır. Malları açık artırma ile satılarak Mal sandığına konur.(***İntibah***, Sayı:1, 25 Şubat 1919, s.3.) Gariptir ama, İttihat Terakki ile irtibatlı sanılarak Millî Kütüphane de mühürlenmiştir. Halbuki kütüphane İttihat Terakki veya "Ocak"ın değil, "Muhasebe-i Husiye Varidatı" ile kurulmuştur. Maarif Müdür Vekili Refik Bey(KIRIŞ), bu yanlışlığı "serian hallederek" kütüphanenin açılacağını söyler.(***İntibah***, Sayı:4, 19 Mart 1335, s.4.)

Şer'î Mahkeme de dahil adliyenin işlemez hale gelmesi idarî mekanizmayı felce götürmüştür.[543]

İdarî yapıdaki zaaf, sosyal bünyedeki rahatsızlığı çabuk azdıracak bir etkiye sahiptir. Nitekim artık Musalla Bağları'nda "işret" ederken beraberindekini oniki yerinden bıçaklayan, Alâeddin Tepesi'nde Tiyatrodan çıktıktan sonra silâh atan insanlar[544] vardır. Gençleri, İslâm inancının "tesettür ve izdivac" emrine karşı "isyanlarını ilâna" davet eden yazılar yayınlanmaktadır.[545] Kumar, "harîm-i ismetimize kadar yaklaşmış bir musibettir"[546] "Oturak", içki gibi (Men-i Müskirat) yasaklanması gereken bir kötü âdettir.[547] Zira firengi hastalığı Konya'da olduğu gibi nahiye ve köylere kadar yayılmıştır.[548] "Düğünlerde silâh atmak, "semâh" tabir edilen bir-kaç fahişe oynatmak, otuzdan yüz arabaya kadar gelin alayları tertip etmek" anane haline gelmiştir. Bu arada "cenazesi olan eve bir kaç gün yemek göndermek, lohusalara paluze pişirmek, Receb'in ilk günü (üç aylar

---

543 "Memurların Grevi",**İntibah**, Sayı:4, 19 Mart 1335, s.2-3. Burada grevin İttihatçı memurlar tarafından yapıldığı iddiası vardır. Şer'î Mahkemeler, 2 yıl önce "Bilumum Mehâkim-i Şer'iye ile Merbûtâtının Adliye Nezâretine Tahvil-i İrtibâtı Hakkında Kanun" (Bk.**Ceride-i İlmiye**, c.III, S.31, s.875.) ile Adliye Nezâretine bağlanmıştır. 1 Nisan 1333/1917 tarihli bu düzenleme ile şeyhülislâmlığın adalet mekânizması ile irtibatı kesilmiştir. Sultan Mehmed Reşad, Sadrazam Mehmed Talat, Şeyhülislâm Musa kâzım Adliye Nazırı Halil imzası ile yayımlanan kanun; 1917 ortamında "hukukta idarî ikiliği" kaldırmaya yönelmiştir. Ama siyasî kirliliğin adliye üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

544 **İntibah**, S.5, 25 Mart 1335, s.4.

545 Rum asıllı Viyolaki Efendi'nin yönetimi altında çıkarılan **Türk Sözü**, Gazetesinde bu tip yazıların bulunması Konya ulemâsını rahatsız etmiştir. Basın yolu ile cevap verilmesi için biri **Sebîlü'r-Reşad**'a mektup yazar. Bk."Konya'da münteşir **TürkSözü**'nün Edeb ve Ahlâka Muğayir Neşriyatı", **Sebîlü'r-Reşad**, c.14, S.364, 30 Şevval 1336/8 Ağustos 1334, s.266.

546 **Öğüt Gazetesi**, insanın bedenî kuvvetlerini istediği gibi harcayıp tüketmesi yasak olduğu halde; malî gücünü yok yere harcamasına niçin meydan verildiğini sorar. Bu konuda kanun gücünün gösterilmesini ister. İnsanlığı soyan kapitalistlerin bîçare aile kızlarına musallat olduğunu yazar. Bu yazı, **Sebîlü'r-Reşad**, c.14, S.471, 28 Cemaziyelahir 1339/10 Mart 1337, s.27'de iktibas edilmiştir.

547 Konya Meclis-i Umumîsi üyesi Şükrü Efendi, "oturak" denilen fiil-i mekrûhu, alelıtlak irtikab edenler hakkında cezaî hükümlerin şiddetlendirilmesi için "Heyet-i Umumiye Riyasetine"(M.Kemâl) müracaat eder. Bu yazı üzerine açıklama yapan **Öğüt**, kadın oynatma yüzünden birçok cinayetler işlenip ocakların söndüğünü belirtir. "Eskiden evli erkekler, böyle bir alemde bulunmaktan utanırken", şimdilerde iki hatta üç evliler oturağa gitmekte, nikâhlı eşleri yanında "kötü avrat" bulundurmaktadır. Bu hale gelişte kanunî serbestliğin etkisi büyüktür. O halde saygın, güvenilir şahsiyetlerden "Ahlâk Komisyonları" oluşturulup halka iyi telkinlerde bulunulmalıdır. Ayrıca "Men-i Müskirat" gibi bu kötü âdeti de yasaklayan kanunî düzenleme yapılmalıdır. Zira içkinin yasaklanması, bu yüzden doğan kötülükleri bir hayli azaltmıştır. Zaten Amerika'da da **içki** ve **oyun** yasağı vardır.(Bk.**Sebîlü'r-Reşad**, c.19,S.470, 21 Cemaziyelahir 1339/3 Mart 1337, s.20,479.)

548 **TBMM Konya Vilâyeti**, s.28'e göre frengi hastalığı oturak alemine götürülen kadınlarla uzun süre kapalı kalan delikanlı, bazan 50-60 yaşındaki insanlar arasında görülmekte, bunlar zaptiye kayıtlarına geçirilmektedir. Konya Hapishanesi'nde ise "Humma hükümfermadır." Hastalığın imhası için Sıhhiye Müdürlüğü tedbir almıştır.(Bk.**Babalık**, 28 Ramazan 1340/26 Mayıs 1338, s.2).

girerken) "bişi" tabir edilen lokma hamurunu susam yağında kızartarak dostlara ve odaya dağıtmak" âdetleri de devam etmektedir.[549]

Genelde halk sahip çıkmasa da Delibaş olayı, bir afet olarak Konya'nın başında patlar. Vilâyet mektupçusu (Vali yardımcısı gibi) Kâzım Gürel, isyanı Garp Cephesi'ndeki Fahreddin Paşa'ya telgrafla bildirmek ister. Ama açık telgraf çekemez. Şifre kullanır. Çünkü personelin tamamı Rum veya Ermenidir.[550] Yetişmiş, vatansever insana ihtiyaç büyüktür.

Onun için yukarıda verilen mevzi örneklere karşılık "mutaasıb" olan Konya halkında; "eğitime, yeniliğe günden güne artan bir meyil hissedilmektedir." Fakat, "yeni usulde eğitim gösteren okullara kızların devamlarına rağbet azdır."[551]

1922'de Konya'ya gelen Rus Elçisi'nde de benzerî bir intiba uyanmıştır. Aralov, bir-kaç gün kaldığı Konya'da durumu anlatırken, medreselerin çok olduğunu, halkın bundan etkilendiğini yazar: "Konya, Ankara'dan daha büyük ve daha geniş caddeleri ve bulvarları olan, evleri kârgir bir şehir.."dir. "Şehirde Nuh-ı Nebîden kalma tek atlı **dekovil** var"dır.[552] Aslında bu "tek at"ın çektiği hafif "raylı sistem", çok eski değildir. 1922'de ikinci defa Belediye Başkanı olan Mehmet Muhlis'in, vali tarafından ilk defa başkanlığa tayin edildiği 1917 yılında kurulmuştur. Henüz beş yıllıktır. Fakat kendini yenileme-geliştirme şansı olmamıştır.

Belediyenin; meclis üyesi 12, idarî işler 4, Fen İşleri 4, temizlik işleri 13, zabıta 11 olmak üzere toplam 44 kişilik bir kadro ile çalıştığı[553], teknik yetersizlik içinde olduğu, düşünülürse durum daha iyi anlaşılacaktır. Yalnız ulaşımdaki, "atlı tren"e uçağın eklendiğini belirtmek gerekir. 1922 Haziran'ında bir uçak Antalya'dan Konya'ya bir saat kırkbeş dakikada uçarak Ankara, Akşehir ve Konya'ya ait postaları getirmektedir.[554]

Konya'da en çok gelişen, son yıllarda kurulan Maarif Vekâleti'ne bağlı yeni eğitim kurumlarıdır.1922'de 12 yıllık bir sultani, kız-erkek birer öğretmen okulu; demircilik, marangozluk, terzilik, kunduracılık, fanilacılık gibi beş bölümü olan Sanayi Mektebi, 150 mevcutlu Dârü'l-Eytam, 10'u erkek 8'i kız olmak üzere toplam 18 ibtidâî (ilkokul), 8 sıbyan mektebi, özel

---

549 ***TBMM Konya Vilâyeti***. s.19.

550 SURAL,***aynı yer***, 24 Aralık 1975, s.3.

551 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.19.

552 S.İ.ARALOV, ***Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anılar*** (Çeviren:Hasan Ali EDİZ), Ankara 1985, s.113.

553 ***Konya 1973 İl Yıllığı***, s.680.(Bu rakamlar 1923 yılına aittir.)

554 ***Babalık***, 5 Haziran 1338,s.2. Fehmi Bey kumandasında Antalya'dan 5.15'te hareket edip Konya'ya saat 7'de inmiştir.

Dârülirfan İbtidâîsi, merkeze bağlı nahiye ve köylerde 40 kadar ibtidâîsi bulunmaktadır.[555] Bunlara **Şöfor Okulu, askerî** amaçlı Nalbant Okulu, Topçu Okulu ve Askerî Lise'yi de eklemek gerekmektedir.[556] Ayrıca Rus Elçisi, 1922'de Konya'da bir câminin askerî depo haline getirildiğini görmüştür. Bina kıtlığı yüzünden, bazı câmiler depo olarak kullanılmakta, câmilerden biri ise Subay Hazırlama Kursu olarak değerlendirilmektedir.[557] Fakat dikkat çekicidir; o dönem Konya'sında dinî kurumların bu tür işgali, halkta bir rahatsızlık doğurmamıştır.[558]

Resmî okulların dışındaki, tarihî-geleneksel eğitim kurumları Konya'da önemli bir yer tutmaktadır. Erdeha, 1919 Konya'sında 50'ye yakın medresenin bulunduğunu, "dinsel kurumların olağanüstü bir şekilde geliştiğini" ve bunların "her türlü denetim dışında dinsel öğretim" yaptığını yazmaktadır.[559] Bu iddia, I.Dünya Harbi'nin etkisini, Osmanlı Devleti'nin son dönem siyasî yapısının medreselere yansımasını dikkatlice gözönünde tutmadan ortaya konulmuş bir görüştür. Halbuki, 1922'de Konya içinde var olan medreselerin mühim bir kısmı "harâb olmuş" ve içlerinde insan barınamayacak" bir hale gelmiştir. Halen "mamur olanların miktarı ise 20"yi geçmemektedir.[560] İşte, 1921-22 öğretim yılından itibaren Medâris-i İlmiye uygulaması, Konya merkezinde bulunan bu yirmi civarındaki eski medrese (medrese-i atik) üzerinde gerçekleştirilmiştir.

---

555 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.21. 1923'te vilâyet dahilinde resmî okullara devam eden toplam 13 bin öğrenci vardır. Bunun 3 bini kızdır. Bk.***Babalık***, S.1319, 4 Rebiülevvel 1342/15 Teşrinievvel 1339; ***Belediyeler***, İstanbul 1933,s.626'da verilen bilgiye göre 1933 yılında Konya'nın -kıyas için almak istediğimiz- durumu şöyledir: 1 Eski Eserler Müzesi, 1 Muhtelit (Karma) Orta Mekteb, 1 Askerî Orta Mekteb, 1 Jandarma Zabit Mektebi, 1 Gedikli Küçük Zabit Mektebi (Assubay), 2 kütüphane, 15 gazino, 2 Askerî Hastahâne, 1 Memleket (Devlet) Hastahânesi, 1 Doğum ve Çocuk Bakımevi, 7 dispanser, 7 eczane, 1'i resmî 3 matbaa, 18 lokanta, 2 tiyatro, 12 han, 4 çifte hamam, 7 otel, 7 fabrika, 53 fırın, 1 çorap ve fanila imalathânesi, 3565 dükkân ve mağaza, 1 Ticaret ve Zahire Borsası vardır.

556 ARALOV,***aynı eser***, s.109.

557 ARALOV,***aynı eser***, s.2111. İnce Minare'nin aynı dönem, silâh deposu olarak kullanıldığından daha önce bahsedilmişti. Bu durumu Fahrettin Paşa da doğrulamaktadır. Hatıratında; "Konya'ya gönderilen silâh, cephane ve askerî eşyaların burada **medreseler, câmilere** saklandığını" anlatır. Yalnız, azalarak "kadro haline düşen ordu mevcudu ise depoların korunmasına" bile yetmemektedir. Buna bazı Ermenilerin, askerimize yaptığı hakaret de eklenince tahammül güç olmaktadır.(Bk.ALTAY,***aynı eser***, s.179.)

558 Bilindiği kadarıyla rahatsızlık; zaferden çok sonra bu kurumların müze vb. başka amaçlarla işgal, satma, yıkma gibi işlemlere tabi tutulmasıyla hissedilmiştir.

559 ERDEHA,***aynı eser***, s.267

560 ***TBMM Konya Vilâyeti***, s.21. Burada, Konya merkezinde önceden 53 medresenin bulunduğu yazılmıştır. Demek ki, I.Dünya Harbi ve Mütareke ile Millî Mücadele dönemlerinde eski medreseler süratle kapanmış veya âtıl hale gelmişlerdir. AVANAS'ın ***aynı eser***, s.16'da 1919'da Konya merkez medrese sayısının 42 olduğunu ifade etmesi durumu değiştirmemektedir. Zira Mütareke dönemi geri dönenler, Millî Mücadele başlayınca yeniden cepheye yollanmışlardır.

2. Medâris-i İlmiye

a. Doğuş Gerekçesi

1914 Islahatı, 1917 Kanunu, üzerinde durulduğu gibi medreselerin hepsini kapsamamaktadır. Sadece DHAM'ni içine almaktadır. Araya Cihan Harbi girdiğinden ıslahat daha ileri götürülememiştir. Ardından gelen büyük badire, yukarıda belirtildiği üzere DHAM dışındakilerin büsbütün kapanmasını sağlamıştır. "Dârü'l-Hilâfe Medreseleri açılmış olan beş-on yer müstesna olmak üzere, her tarafta tahsile nihayet" verilmesinin neticesi de acıdır. Zira, "bu yüzden, köylülerimiz cenazelerini yıkayacak bir imamdan bile mahrum hale gelmiştir."[561] Anadolu'nun birçok yerinde imam yokluğundan (eimme fikdânından) cemaatle namaz kılınamamakta, cenazeler "gasl ve tekfin edilmeksizin" gömülmekte, zarurî dinî meseleleri çözecek âlim bulunamamaktadır.[562]

Halbuki, "yeni hadiselere göre hükümler verecek fakihler, müçtehidler lâzımdır." Dinî ve dünyevî ihtiyaçlarında halka rehberlik, mürşidlik yapacak imam, hatip, vaız, müderris ve muallimler; kurra ve hafızlar; şeriatin ruhuna vâkıf, zamanın ihtiyaçlarını idrak etmiş fakihler müçtehidler, müftüler, kadılar; Kur'an'ın ruhuna vâkıf, sünnetin ayrıntılarını bilen müfessirler, muhaddislerin" yetiştirilmesi gerekmektedir. "Şer'î ilimlerin hiç birini feda edemeyeceğimiz gibi, aklî ilimler ve asrî fenleri de ihmal" edemeyeceğimizden, bu ihtiyaçları karşılayacak eğitim kurumlarına ihtiyaç vardır. DHAM, bir dereceye kadar hariç tutulsa bile "memleketin her tarafında var olan medreseler mevcut durumlarıyla bu gayeye hizmetten uzaktır."[563]

Öyleyse, 1921 yılı için düşünülürse "yasama, yargı, yürütme" mercii olan TBMM'ne iş düşmektedir. Meclis hükümeti, "milletin en büyük ihtiyacı, münkariz olan medreselerin ihyasını"[564] sağlamalıdır. "Dârü'l-Hilâfe Medreselerinin her tarafa tamim ve teşmîline mâlî iktidarımız müsâit oluncaya kadar, eski medreselerin ıslâhı ve ihyâsı"[565] ısrarla istenmektedir.

Meclis, Millî Mücadele dönemi yöneticileri, şartların ağırlığına rağmen bu konu ile ilgilenirler. Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde (15 Temmuz

---

561 Aksekili Ahmed Hamdi, "Yeni İslâm Medreseleri Hakkında Mühim Bir Rapor", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.21, S.522, 30 Cemaziyelevvel 1341/18 Kanunusani 1339, s.15.

562 "Lâyiha", ***Babalık***, S.1411, 23 Cemaziyelahir 1342/31 Kanunusani 1340, s.1.

563 Ahmed Hamdi, "Yeni İslâm Medreseleri..", ***aynı yer***, s.13.

564 Sinop Mutasarrıfı Zihni, medreselerin ihyasını istemektedir. Bk.***Sebîlü'r-Reşad***, c.19, S.478, 21 Şaban 1339/30 Nisan 1337, s.100-101. Fakat bu isteğin, birçok yerde de arzulandığını belirtmeye gerek yoktur.

565 "Lâyiha",***aynı yer.***

1921); 250'den fazla kadın-erkek öğretmenin katıldığı Maarif Kongresi'ni düzenleyen Meclis Hükümeti ve Başkanı, eğitimle yakından ilgilenmiştir. Kongreden yaklaşık birbuçuk ay önce hükümet, "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi"ni çıkarmıştır.

Bu nizamnâmeye geçmeden önce, dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin[566] medreselerle ilgili görüşlerine yer vermekte fayda vardır.

Yıllar öncesinin neredeyse kökleşmiş bir yarasına parmak basan Hamdullah Suphi, mekteble-medrese ayrımının bir hata olduğunu ve kaldırılması gerektiğini savunur. "Mektep-medrese ihtilâfı" ona göre hatadır. Çünkü medreseler; Tıbbiye, Harbiye, mühendis mektebleri gibi ihtisas mekteblerdir. Buralarda diğer ilimlerle birlikte şer'i ilimler okutulur. Halbuki zihinlere yerleştirilen garip sapıklık, "mektepleri dünya, medreseleri ahiret mektepleri olarak telâkkî" etmektir. Bu düşüncenin sonucu olarak da mekteblerde "dinî terbiye", medreselerde ise "hayatî kıymete haiz olan ulûm" bir kenara bırakılmıştır. Fakat son zamanlarda aydınlarımız bu yanlışlığı görmeye başlamışlardır. Artık, "bu ihtilâf, bu uçurum" kendi kendine ortadan kalkacaktır. Çünkü, "mekteblerin yetiştirdikleri de medreselerin yetiştirdikleri gibi kendimize dönmemiz, kendimiz kalmamız, aslımıza sadık kalmamız fikrinde" birleşmişlerdir. Şuurlandıkça, birleşilecektir. Onun için de, "medresede eksik olan medreseye, mektebde eksik olan mektebe ilâve" edilmelidir. Artık, "Tanzimat cereyanının Frenkleştirme modası sükût etmiştir."[567]

Hamdullah Suphi'nin, o günlere ait hislerin ağırlığı altındaki bu ilgi çekici görüşleri doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır. Mektebdeki eksiği mektebe ilâve etmek için Maarif Kongresi toplanıp eğitimin problemleri; ilk,orta öğretim programları, öğretmen yetiştirme konusu ele alınmıştır.[568] Medreseler, özellikle DHAM dışında kalan medreselerle ilgili olarak da 8 Mayıs 1337/21 Mayıs 1921 tarihli Nizamnâme çıkarılmıştır. Başta TBMM Reisi Mustafa Kemâl olmak üzere, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti Vekili Fevzi (Çakmak), Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimâiye Vekili Dr.Refik (Saydam), İktisad Vekili Mahmud Celâl (Bayar), Nâfia Vekili Ömer Lütfi, Maarif Vekili **namına** Dr.Refik, Maliye Vekili Ferid, Hariciye Vekili Bekir Sami, Dahiliye Vekili Mehmed Atâ, Adliye Vekili Mehmed, Şer'iye Vekili

566 Hamdullah Suphi TANRIÖVER (1886-1966), 14 Aralık 1920-20 Kasım 1921 arasında TBMM Hükümeti'nin Maarif Vekili(Millî Eğitim Bakanı)dir.(Bk.AKYÜZ,*aynı eser*, s.356; *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul 1983, s.676.)

567 "Hamdullah Suphi Bey'in Maarife Müteallık Mesâil-i Muhtelife Hakkındaki Nokta-i Nazarları", *Sebîlü'r-Reşad*, c.19, S.477, 15 Şaban 1339/23 Nisan 1337, s.90-92.

568 AKYÜZ,*aynı eser*, s.358.

Fehmi, İcra Vekilleri Hey'eti Reisi- Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi'nin imzalarını taşıyan **Medrese-i İlmiye Nizamnâmesi**, Millî Mücadele devri medreseleri için önemli bir olaydır. Eimme (imam) Medreseleri bir yana bırakılırsa böylece medreseler, iki önemli grupta toplanırlar: DHAM ve Medâris-i İlmiye. DHAM, yönetmelik-sistem itibariyle teşkilâtlandırılmışlardır. Bu defa onlara benzer tarzda, eski mereselerin teşkilâtlandırılması hedeflenmiştir. Sekiz bölümden oluşan 26 maddelik nizamnâme ve ardından yayınlanan İmtihan Talimatnâmesi'nden İlmiye Medreseleri'nin yapısını anlamak mümkündür. Onun için, nizamnâme ve talimatnâmeyi, öncelikle fakat sadeleştirerek vermek uygun olacaktır. Bunlar, aynı zamanda TBMM Hükümeti'nin medreselerle ilgili tavrını ortaya koymak bakımından önemli bir tarihî belge durumundadır.

b. Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi

"Medâris-i İlmiye Teşkilâtı"

1.Medreseler iki çeşittir. Biri DHAM, diğeri Medâris-i Atîkanın ıslahından doğan **Medâris-i İlmiye**'dir. DHAM'nin teşkilât ve idare şekli başka bir talimata bağlı olduğundan işbu nizamnâme Medâris-i İlmiye'ye aittir.

2.Medâris-i İlmiye de DHAM gibi, Şer'iye Vekâleti-i Celîlesi'ne bağlı olduğundan, adı geçen vekâletin uygun göreceği yerlerde, lüzumuna göre bir veya daha çok Medrese-i İlmiye açılır.

3.Medâris-i İlmiye'nin tahsil süresi, 12 yıl olup bu da iki devreye ayrılmıştır. İlk altı yılı, **Kısm-ı Evvel**, diğer altı yılı **Kısm-ı Sânî**'dir. Kısm-ı Evvel'de günlük üçer, Kısm-ı Sânî'de ikişer ders okunur. Haftada öğretim 6 gün olup **tatil,** yalnız **Cuma** günlerine hastır.

İdare Şekli

4.Her Müftü bulunan yerde bir, **Medâris-i İlmiye Encümeni** bulunur. Bu encümen, müftünün başkanlığı altında evkaf memuru, seçilmiş üç zatla birlikte beş kişiden teşekkül eder. **Encümen-i İlmiye**'nin üyeleri, bulunduğu yerde fiilen öğretimle uğraşan ulemâ tarafından seçilir. Bu seçim şekli, birinci devreye ait olup, bundan sonraki seçim devrelerinde medreselerde ders vermekte olan bütün müderris ve muallimler tarafından yapılır. Encümen-i İlmiye'nin görev süresi, **bir** yıldır.

5.Encümen-i İlmiye'nin **görevi**, Medâris-i İlmiye'yi teftiş ve kontrol, maddî eksiklerini tamamlamaya çalışmaktır. Ayrıca okunacak derslerin (fen), sınıf ve yerlerini, bunların kim tarafından okutulacağını, belirleyecektir. Bunların isimlerini yazıp, tasdik ettikten sonra hayat

hikâyeleri ile birlikte Şer'iye Vekâleti'ne arz edecektir. Medreseye kabul olunacak talebenin, Künye Defterini tutmak da Encümen-i İlmiye'nin görevidir.

Müderrislerin Vazifeleri

6.Müderrisler, üstlerine düşen dersleri, müfredat programı gereğince, bir intizam altında okutacaklardır.

7.Kendisinden ders okusun-okumasın, her müderris; kontrolü altındaki talebenin durumuna bakacak ve talebenin vazifelerine ait olan maddelere aykırı hareketlerini görürse gerekli nasihatleri verecektir. İhtiyaç olursa, şahit olduğu durumu, Encümen-i İlmiye'ye bildirecek ve kontrolü altındaki talebenin Künye Defterine yazarak bir nüshasını da Encümen-i İlmiye'ye verecektir.

8.Herhangi bir fenni okutan müderris, dersten önce talebenin mevcudunu yoklayacak; gelmeyen varsa isimleri hizasına işaret edecektir. Yoklama Defteri'nin özeti, her üç ay bitiminde Encümen-i İlmiye'ye bildirilecektir.

Talebenin Kayıt ve Kabûlü

9.Medresenin birinci sınıfına kaydedilecek talebenin yaşı, 12'den aşağı, 17'den yukarı olmayacaktır. Yaşı 17'den fazla olanlar imtihanla, liyakatlerine uygun olan birinci sınıfın üstündeki sınıflara kabul edilirler. Yaşı 12'den aşağı olan talebenin, medresede akrabasından kimse var ise onun yanında kaydedilmeksizin kalmasına, hıfza çalışmasına ve mektebe devam etmesine müsaade edilmiştir.

10.Birinci sınıfa alınacak talebenin; Türkçe okuma, Kur'an-ı Kerîm'i okuma ve Türkçe kelimelerden küçük cümleler yazabilecek derecede bilgi sahibi olması şarttır.

11.Medreseye kayıt için, Encümen-i İlmiye Başkanı'na müracaat olunacaktır.

Talebenin Vazifeleri

12.Talebe, bir meşru mazerete dayanmadıkça, dersini terk etmeyecektir.

13.Akşamları, Yatsı Namazından sonra medresenin kapısı kapanacağından tatil geceleri dışında, medresede yatılı alan talebe; geceleri dışarıya çıkmayacaktır. Fevkalâde bir durumdan dolayı çıkmak gerekirse, medresenin düzeni (inzibat) ile ilgili olan zata bilgi verilecektir.

14. Talebe, dinî farzları yerine getirecek, nerede olursa olsun İslâmî âdaba aykırı harekette bulunmayacak ve **töhmet mahalli** olan yerlere gitmeyecektir.

15. Talebe, medreselerin köklü örf ve âdetlerine tamamiyle uyacaktır.

16. Talebenin, müderrisler ve memurlara karşı edeb dışı, haysiyet kırıcı ve serkeşâne davranışta bulunması; emir ve talimatlara uymaması, medrese dahilinde gürültü ederek sessizliği bozması, ilmiye kıyafeti dışında bir elbiseyi giymesi yasaktır.

17. Talebe, birbirlerine karşı kardeşlik kaidelerine uyacak ve karşılıklı hürmette bulunacak, birbirini rencîde etmeyecektir.

18. Müderris, medresenin düzenini; ya bizzat kendisi temin eder veya güvendiği bir zata verir.

Cezalar

19. Talebe hakkında, düzenlenip-uygulanacak cezalar üçtür: Tenbih, Tekdîr, Tard.

20. Talebe, yükümlü olduğu vazifelerden birisini yapmazsa, hareketin derecesine ve önemine göre müderris tarafından **Tenbih** veya **Tekdîr** cezaları verilir. Tekrar tekrar uygulanan Tekdîrden ders almayan talebe, Encümen-i İlmiye kararı ile geçici olarak **Tard** olunur (uzaklaştırılır). Üç geçici Tard, kesin Tard'ı gerektirir.

21. 6 ay hapse mahkûm edilen talebe, Encümen-i İlmî kararıyla, kesin Tard olunur.

22. İmtihanlar, ayrıca hazırlanacak talimat hükümlerine tabi olacaktır.

İlimler ve Fenler

23. Medâris-i İlmiye'de okutulacak ilimler ve fenlerin çeşidi, miktarı, kitapları; Şer'iye Vekâleti'nce belirlenir.

24. Medâris-i İlmiye'ye şimdilik kabûl edilen ilimler ve fenler aşağıda görülmektedir:

Kısm-ı Evvel

Birinci Sene: Haftada 5 ders Sarf, 4 ders Tertîl-i Kur'an, 3 Lügât-ı Arabiyye, 2 İmlâ ve Kırâet, 2 Hesab, 2 Hat.

İkinci Sene: 5 **ders** Avâmil ve Izhâr, 2 ders İmlâ ve Kırâet, 2 Hesab, 2 Hat, 4 Halebî, 1 Arabî, 2 Lügât-ı Arabiyye.

Üçüncü Sene: 5 ders Molla Câmî, 2 Merâh, 2 Kavâid-i Osmâniye, 2 Hesab, 2 Coğrafya, 4 Halebî, 1 Kırâet-i Arabiyye.

Dördüncü Sene: 5 ders Câmî, 5 Kudûrî, 2 Kavâid ve Kitâbet, 2 Hendese, 2 Coğrafya, 2 İsagoci ve Alâka.

Beşinci Sene: 5 ders Mantık, 5 Mülteka veya İğâsetü'l-Tâlibîn, 1 Vaz', 2 Farisî, 2 Kitabet ve Edebiyât-ı Türkiye, 2 Tarih-i Osmânî, 1 Ferâiz.

Altıncı Sene: 5 ders Mantık, 5 Mülteka, 2 Âdâb, 3 Tarih-i İslâm, 2 Gülistân, 1 Nûniye.

Kısm-ı Sânî

Yedinci Sene: 5 ders Kelâm, 5 Muhtasar Meânî, 2 Ferâiz, 1 Hıfzu's-Sıhha.

Sekizinci Sene: 5 ders Kelâm, 5 Meânî, 2 Edebiyat-ı Arabiyye, 2 Tarih-i Umûmî.

Dokuzuncu Sene: 5 Kelâm, 5 Usûl-i Fıkıh, 2 Ahlâk, 2 Tarih-i Umûmî.

Onuncu Sene: 5 ders Kelâm, 5 Usûl-i Fıkıh, 2 Usûl-i Hadis, 2 Medeniyet-i İslâmiye Tarihi.

Onbirinci Sene: 5 ders Tefsîr ve Hadis, 5 Usûl-i Fıkıh, 2 Mecelle.

Onikinci Sene: 5 ders Tefsîr ve Hadis, 5 Dürer'in Muâmelât kısmı, 2 Şifâ.

Öğretim Süresi, Tatil

25.Öğretim süresi, 8 aydır. Temmuz, Ağustos, Eylül ayları ile hangi mevsime denk gelirse gelsin **Ramazan Ayı** tatildir.

26.İş bu Nizamnâmenin uygulanmasına Şer'iye Vekili memurdur. 8 Mayıs 1338 (1921).[569]

Görüleceği gibi; tarihî, eski medreseler, yeniden Dârü'l-Hilâfe'ye benzer şekilde organize edilmeye çalışılmaktadır. Böylece resmen 1921'den sonra ülkede iki tip medresenin varlığı kabul edilmektedir: Dârü'lhilâfe, Medâris-i İlmiye.

Artık medreselerin işleyişi, okunacak dersleri, idarî mekanizması; kendi vakfiyesine göre ayarlanmamaktadır. Merkezden, Ankara'daki TBMM Hükümeti'nin bir bakanlığı olan Şer'iye Vekâleti tarafından düzenlenmektedir. Eğitim süresinin 12 yıl, yıllık öğretim süresinin 8 ay olması, tatil ay ve günlerinin tesbiti netleştirilmiş olmakla beraber, tarihî usûle uygunluk da gözönünde tutulmuştur. Zaten, medresenin "kadîm örf ve âdetlerine" bağlı kalınacağı hüküm olarak konulmuştur. Ama idarî yapıda önemli bir değişiklik vardır. Müderris, yine medresenin en önemli hakim unsurudur. Fakat, onun da üzerinde üstelik çoğunluğu bir yıllığına seçimle belirlenmiş ve eğitimin içinden gelmiş bir İlmiye Encümeni oluşturulmaktadır. Encümen, ders dağıtımı, sınıf yeri, teftiş, kontrol, talebe

---

569 "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi",*Sebîlü'r-Reşad*, c.19, S.481, 12 Ramazan 1339/21 Mayıs 1337, s.135-136.

kaydı, devam-devamsızlığın takibi ile en ağır ceza olan medreseden uzaklaştırmayı verecek bir üst kurum olarak düşünülmüştür.

Müfredatı ve haftalık ders saati, Şer'iye Vekâleti tarafından belirlenmektedir. Derslerde yoklama yapılması ve bunların her üç ayda bir Encümene verilmesi; medreselerde, talebe dışında insan barındırılmasını önlemek, okumak istemeyeni durdurmamak niyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca birinci sınıf için 12-17 yaş sınırının getirilmesi de dikkat çekicidir. Yalnız, okumak isteyeni-hak edeni; yaşından dolayı okutmayarak bir çeşit cezalandırma yoktur. Onların işi kolaylaştırılmakta, imtihana tabi tutularak seviyesine uygun sınıfa yerleştirilmektedirler. Bu hüküm, İlmiye Medreselerinin talebe kaynağını artıracak veya mevcut potansiyele uygun geçiş sağlayacak bir tedbirdir. Ayrıca eskiden olduğu gibi, yaşı küçük olanlar şartlı alınacaklardır. Onlar, "akrabası" yanına alınıp hafızlık veya mektebde okuma işini sürdüreceklerdir. Böylece, köy veya kırsal kökenli olup okumak isteyenler için bir kolaylık daha sağlanmaktadır. Zaten Medâris-i İlmiye'nin talebe kaynağının çoğunlukla kırsal kesim olduğu bilinmektedir.

Talebenin medrese hayatı, kılık-kıyafeti, medrese dışında uyacağı kurallar, davranışları konusunda medreselerin köklü **âdetleri** doğrultusunda hükümler konmuştur.

Burada cezaların, üç çeşitle sınırlandırılması da dikkat çekicidir. Uyarı, kınama, uzaklaştırma diyebileceğimiz bu ceza türleri de tarihî şekle uygundur. Ceza içinde, bedenî eziyet, dövme vb. bir şekil şimdi olmadığı gibi, tarih boyunca da olmamıştır. Ancak yanlış yapana yanlışının anlatılması, telkin vardır. Yanlışta ısrar ise, "müesseseye lâyık olunmadığı" kanaatini perçinlemekte ve lâyık olmayan, kurum dışına çıkarılmaktadır.

Talebe, kendi arasında kardeşlik bağlarını güçlendirmeye teşvik edilmektedir. O, medrese dışında da mensubu olduğu müesseseye yakışır şekilde davranacaktır. Yükümlü olduğu ferdî, dinî görevleri yapacaktır. Bu teşvikler de düşünülürse, medrese eğitiminin tarihî boyutunun 1921'de devam ettiği anlaşılacaktır.

DHAM'nden farklı olarak Medâris-i İlmiye'nin iki ana bölümden oluşması dikkat çekicidir. Bunlar 6'şar yıllık Kısm-ı Evvel ile Kısm-ı Sanî bölümleridir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Medâris-i İlmiye'nin ilk 6 yıllık kısmı; Dârü'l-Hilâfe'nin İhzârî, İbtidâ-i Hariç, İbtidâ-i Dahilden 1. sınıfı kapsamaktadır. İkinci altı yıllık kısım ise; İbtidâ-i Dahilin son 2 yılık kısmı ile Sahnın karşılığı gibidir.

Derslerin, "şimdilik" kaydıyla konulması, duyulacak ihtiyaca göre yenilerinin ilâve edilip, eskilerden çıkarılacakların olabileceğinin açık işaretidir. Tarihî medrese dersleri ağırlıkta olmakla beraber, Kavâid-i Osmaniye, Hesâb, Coğrafya, Hendese, Farsça, Türk Edebiyatı ve Yazı-Kitabet (Kompozisyon), Osmanlı Tarihi, İslâm Tarihi, Hıfzı's-Sıhha, Genel Tarih, İslâm Medeniyeti Tarihi derslerinin konulduğu görülmektedir. Fakat, DHAM'nde var olan Batı dillerinden biri veya seçmeli bir-kaçı konulmamıştır.

Medâris-i İlmiyeler, bu halleriyle bile, yıllardır değil, asırlardır âdeta kendi kaderine terk edilmiş vaziyette bulunan DHAM dışındaki medreseler için fevkalâde önemli bir gelişmedir. Üstelik düzenlemenin 1921 Mayıs'ında yapılmış olması, işi daha da önemli kılmaktadır.

c. "Medâris-i İlmiye İmtihanları Hakkında Talimatnâme"

Medâris-i İlmiye hakkındaki düzenlemelerden birisi de İmtihan Talimatnâmesidir. Mayıs-1921'de, Nizamnâmenin hemen ardından neşredilmiştir.[570] 8 maddelik talimatnâme şöyledir:

1.Her sene Sınıf İmtihanları yapılacağından **Kur'a** İmtihanları kaldırılmıştır.

2.İmtihanlara genellikle Haziran'da, yalnız diğer beldelerde (taşra) Mayıs'ta başlanır.

3.Arapça olan dersler için tam numara: 20'dir. Diğer dersler için 10'dur. Sınıf geçmek için Arapça olan derslerden 8, diğerlerinden 4'ten aşağı olmamak şartıyla geçerli ortalama (esas mizân); tam numaralar toplamının yarısından bir fazlasıdır.

4.İki dersten, asgari sınırdan aşağı not alanlar, İkmal İmtihanına tabi tutulur. Üç dersten aşağı not alanlar ise sınıfta bırakılır.

5.Peşpeşe iki yıl üstüste sınıf geçemeyenlerin kaydı silinir.

6.Bir ders yılı içinde üç ay devamsızlığı görülen talebe sınıfta bırakılır.

7.Bir mazerete dayanarak imtihana girmeyen talebe, sınıfta kalırsa ikinci yıl imtihana girdiği halde yine sınıfta kalsa kaydı silinmez. Mazeretsiz imtihana girmeyen ve ders yılı içinde üç ay devamsızlığından dolayı kalan, ikinci yıl da kalırsa kaydı silinir.

8.Kısm-ı Evvel İmtihanları, bulunan yerin en büyük mülkî ve askerî memurlarıyla, Kadı ve Encümen-i İlmiyeden oluşan bir heyetin seçeceği üç; ayrıca her fennin (dersin) müderrisi de katılarak meydana getirilen dört

---

570 "Medâris-i İlmiye İmtihanları Hakkında Talimatnâme", *Sebîlü'r-Reşad*, c.19, S.482, 20 Ramazan 1339/28 Mayıs 1337, s.143.

kişilik bir imtihan komisyonu tarafından yapılır. **Kısm-ı Sânî** İmtihanları da, bahsedilen şahıslarla birlikte Millî Müdafaa Vekâleti'nden gönderilecek bir kişiden oluşturulan beş kişilik imtihan komisyonu tarafından yapılır.

İmtihan Talimatnâmesi, Nizamnâmedeki devamsızlık sınır ile ilgili eksiği giderdiği gibi, medreselerin son yıllardaki askerlikle ilgili problemlerine de dolaylı olarak düzenleme getirmektedir. Böylece, normalde her yıl sonunda sınıf geçme imtihanları yapılacağından, yaşı gelenler için yapılan Kur'a İmtihanına gerek kalmamaktadır. Çünkü başarılı olan tahsiline devam edecek, iki yıl üstüste başarısız olan Millî Savunma Bakanlığı temsilcisinin de huzurunda kaydı silindiği için askere alınacaktır. İmtihan Komisyonuna, 2.ana devrede beşinci üye olarak Müdafaa-i Milliye Vekâleti temsilcisinin alınması bu açıdan önemlidir.

İmtihanların merkezde Haziran, taşrada Mayıs ayında başlatılması, iklim ve tarım toplumu olunması ile ilişkilidir. Zira, hasat zamanı başlamadan öğretim sona erdirilecek; zaten genelde köylü olan talebe, ailesine yardıma ve ihtiyacını temine gidecektir.

Sınıf geçmede, eğitim kurumunun mahiyeti gereği "ana ders" olarak Arapçanın alındığını görüyoruz. Arapçadan 20 üzerinden 8 (yani yüzde 40) alan başarılı sayılmaktadır. Bu alt sınır, diğer deslerde de oran olarak korunmuştur. Onlarda, 10 üzerinden 4 alan başarılı sayılacaktır. Fakat, diyelim ki, bütün derslerden talebe, bu alt sınırda not alsa sınıfını geçemeyecektir. Çünkü sınıfı geçebilmesi için not ortalaması tam not üzerinden yarıdan bir fazla olmak, yani yüzde elliyi geçmek zorundadır. Bu da başarıyı; tabir yerinde ise "geçer" veya "hacı beşlik" noktasından yukarılara çıkarmaya mecbur etmektedir. Öyleyse, %40'lık sınır nasıl anlaşılacaktır? Bu, tahmin edebileceğimiz kadarıyla derslerinde ekseriyetle başarılı bir talebenin, bir-kaç derste ortanın altındaki durumundan dolayı bütünlemeye kalmaması sağlanacaktır. Ayrıca her sahada, başarılı olamaması normal olan talebenin; oralarda asgarî sınırı koruyarak; istediği dallarda çok başarılı olmasına teşvik, hatta ödül gibidir.

İkmale kalma sınırının iki ders olması dikkat çekicidir. Zira üç dersten başarısız olan, sınıf tekrar edecektir. İlk bakışta katı görülen bu kural, sınıflardaki ders sayısı ile karşılaştırıldığı zaman normalleşmektedir. Çünkü 6 yıllık birinci devrede, ders çeşidi yıllık 6-7'dir. İkinci devredeki sınıflarda ise 4'tür. Bir yıl boyunca 4 ders okuyan talebenin üç dersten ikmale kalması direkt başarısızlık sebebi sayılmıştır. Aynı durum, birinci devre için de geçerlidir. Yıl boyunca gördüğü derslerin yarısından başarısız

olma, sınıfta kalma sebebi sayılmıştır. Zaten devam süresi 8 ay olan ders yılı içinde, üç aya kadar devamsızlığa ruhsat tanınması da dikkat çekicidir. Devamsızlıktan sınıfta kalma ancak üç ayı doldurunca gerçekleşecektir. Bu yoklama alınan, müderrisi dinleme esasına dikkat eden bir öğretim kurumu için gerçekten uzun bir süredir. Ama, mazeretli devamsız olan için sınıfta kalmaya; kayıt silmede, bir yıl daha tolerans gösterilmiştir.

İmtihan komisyonlarının oluşturuluş tarzı, medrese ile idarî, askerî yetkilileri irtibatlı olmaya zorlamaktadır. Komisyon, 1.devre için biri imtihanı yapılan dersin hocası olmak üzere; 4 müderristen oluşmaktadır. Ama 3 daimî üyeyi seçen sadece Kadı ve Encümen-i İlmiye değildir. "Mahallî en büyük" idareci ve asker memur da seçici heyettedir. Yani ilin valisi ve garnizon komutanı veya ilçenin kaymakam ve komutanı; beldesinin müderrisleri ile en azından tanışmak, bilişmek veya haklarında bilgi edinmek durumundadırlar. İmtihanı yapacak komisyonun 1.devrede 4 kişi iken; 2.devrede 5 kişi olması, talebenin eğitim seviyesinden ziyade yaşı ile ilgilidir. Çünkü 2.devrede talebe, askerlik-tecil işlemlerinin muhatabı durumundadır. Bu konuda, yaşanan dönemin olağan dışı şartlarından dolayı, her kesimde olduğu gibi mereselerde de sıkıntı vardır.

d. Medâris-i İlmiye Talebelerinin Tecili

Birinci Dünya Harbi'nde medreselilerin askere alınarak cepheye sürülmesi, Millî Mücadele yıllarına gelindiğinde medreselerin, büyük bir kısmının atıl kalmasına sebep olmuştu.[571] Fakat Millî Mücadele devrinde, vatan müdafaası; aciliyetini korumaya devam ediyor; "millî harp, şiddetli bir surette" sürüyordu. Diğer taraftan ise "Medâris-i İlmiye'de bulunan talebe ekseriyetle sinnen yüksek" (yaşı büyük) idi.[572] Ama her şeye rağmen, yine Mayıs 1921'de "Tecil Kanunu" çıkartılır ve Medâris-i İlmiye talebesi, "diğer mektebler ve Dârü'l-Hilâfe talebesi ile bir tutulur."

---

571 Medreselileri askere almasından dolayı İttihat-Terakki'yi, İslâm âlimlerini yok etmeye çalışmakla suçlayan yazılar yazılmıştır. ***İntibah***'ın "Talebe-i Ulûm Asker Olabilir mi?" başlıklı başyazısı bunlardandır. 1919 Nisan'ında yazılan yazıya göre, talebe-i ulûmun askere alınmaması gerekmektedir. Zira talebe-i ulûm, iyi yetişip, ilmî ve dinî sahada hizmet vermekle yükümlüdür. Onun için "askerlikten istisna edilmiş değil nehy" edilmişlerdir. "Müstesna olanlar bir nev'i acz ile ma'lul bulunanlardır."(Hasta, topal vb.gibi) İlim talebeleri cihada giderlerse, üzerlerine düşen öncelikli görevi tatil ettiklerinden (onları götüren) sorumlu olacaktır. Bu arada, talebeyi yetiştiren İslâm ulemâsı da askerlikten nehyedilmiştir. Yalnız "tahripkâr çete"(İttihat-Terakki kasdediliyor), askere almakla, İslâm âlimlerinin inkırazını sağlayan bir cinayeti işleyerek talebenin ilmini mahvetmiştir Yeni hükümetin bunu telâfi etmesi gerekmektedir.(Bk.***İntibah***, S.9, 21 Nisan 1335, s.1.) 1922 için Rus Elçisi ARALOV, Anadolu'da 17 bin medresenin (medreseli olması gerek) bulunduğunu yazar. Mustafa Kemâl'e atfederek, bu kadar medreseli; savaş açısından düşünüldüğü zaman "tam bir kolordu" demektir, der.(Bk.ARALOV, ***aynı eser***, s.106.)

572 "Lâyiha",***aynı yer***.

Bu kanunun birinci maddesine göre, bütün yüksek ve orta dereceli okullar (Âliye ve Tâliye) ile Ziraat, Orman, Erkek Öğretmen, Dârü'l-Hilâfe, Eimme-i Medâris talebelerinin fiili hizmetleri, tahsillerini tamamlayıncaya kadar tecil olunacaktır. Bu arada, Medâris-i İlmiyeye devam edenler de İhtiyat Sınıfına alınmazdan önce askerlik hizmetlerini, tahsillerinden sonra yapmak üzere tecil olunacaktır.

Bütün resmî okullarla, Maarif Vekâletince geçerliliği tasdik edilen özel okulların müdür, müdür yardımcıları ile ilköğretim müfettişleri, Eimme Medreseleri, Dârü'l-Hilâfe müdür, müfettiş ve müderrisleri, Medâris-i İlmiye müderrisleri görevlerine devam ettikleri sürece, "Seferberlikte son mürettebâta" katılmak üzere tecil olunurlar.

Hâlâ silâh altında olup da bu kanunun gayet açık müsaadelerinden faydalanabilecek olanlar, asıl görevlerine (silk-i memuriyet), dönmek şartıyla terhis olunacaklardır.[573]

Tecil Kanunu'ndan anlaşılacağı üzere, 1921 öncesinde medreseliler de silâh altına resmen alınmışlardır. Tecil Kanunu ile tahsili başlı kalan, müderrislikten cepheye alınıp geri gelenler, vazifelerinin başına dönebileceklerdir. Nitekim bu vesile ile, evvelce askere alınmış olan talebe-i ulûm, terhis edilmiştir.[574] Tecildeki, "Seferberlikte Son Mürettebata" katılma sınırı, artık bıçağın kemiğe dayanması ile alâkalıdır. Zira vatan müdafaasında son çare, yine eli silâh tutan insan olmaktadır.

Daha önce değinildiği gibi 1924 Şubat'ında Meclis, "Muallimler ve talebelerin askerlikten tecillerini" kabul eden bir kanun çıkarır. Yeni kanunun temel esprisi, zafer kazanıldı, sulh yapıldı, artık askerî zaruret de kalktı o halde her kurum, "hal-i aslîsine" dönmeli, düşüncesidir.[575]

3. Konya Medâris-i İlmiye Medresesi

Konya'da 1920-21'de iki tür medrese vardır: Medâris-i Atîk (eski medreseler), Dârü'l-Hilâfe.[576] Zaten eski medreselerin Mayıs 1921 Nizamnâmesine göre, Medâris-i İlmiye adı altında faaliyete geçirilmesi, 1921 yılı için mümkün değildir. Çünkü Nizamnâme, Mayıs ayında çıkmıştır. Bu ay, aynı nizamnâmeye göre, imtihan zamanıdır. Ardından da uzun tatil dönemi gelmektedir. Onun için Konya'da Medâris-i İlmiye'nin

---

573 "Tecil Kanunun Talebeye Aid Mevâddı", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.19, S.482, 20 Ramazan 1339/28 Mayıs 1337, s.143."Son mürettebata sevk edilmek", TBMM'nce ilân edilecek "Umumî Seferberliğe" aittir.(Bk.ÖZALP, ***Mevzuat***, s.128.)

574 ***Babalık***, S.1411, 23 Cemaziyelahir 1342/31 Kanunusani 1340. (Meclis tarafından kabul edilen Naim Hâzım'ın Kanun teklifi Lâyihasından.)

575 Bk."Lâyiha", ***aynı yer.***

576 Mustafa GÜNDÜZ'le bahsedilen görüşme.

teşkilâtlandırılıp faaliyete geçirilmesi en erken 1921-22 öğretim yılında olacaktır. Yer itibariyle yaşayan her medrese, artık Medrese-i İlmiye hükmündedir. Talebeleri, değinildiği gibi çoğunlukla köylü ve fakir kimselerdir.[577]

Nitekim, 1922 yılında Konya'da bir Medâris-i İlmiye vardır. 1922 yılı Nisan'ında bu medrese, devrin ileri gelenleri, yabancı temsilciler tarafından ziyaret edilmiştir.

a. Mustafa Kemâl'in Ziyareti

Mustafa Kemâl ve beraberinde bulunan Rus Elçisi Aralov, Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilov, Konya'ya gelirler.[578]

Cepheyi teftiş etmişlerdir. Şimdi de cephe gerisinin en önemli merkezi durumunda olan Konya'yı ziyaret edeceklerdir. 1-4 Nisan 1922'deki bu ziyaretin yoğun bir programı vardır. Dört günlük süre içinde bir çok yer görülmüş, bir çok toplantılar, konuşmalar yapılmıştır. 2 Nisan gününe ait program şöyledir: "askerî ve mülkî bilumum mektebler, Dârüleytam, **Medrese-i İlmiye**, Dârülmuallimât, Ana Mektebi ziyaret olunacaktır." Zaten geldikten sonra sefirlerle birlikte hastahane ziyaret edilmiş, Mustafa Kemâl, hastalara portakal ve sigara ikram etmiştir. Bu arada Aralov 100, Abilov 50 lira hediye etmişlerdir.[579]

Ertesi günkü gazete nüshalarında ise, "Misafirîn-i Muhterememizin Ziyaretleri" başlığı altında Mustafa Kemâl, Aralov ile İbrahim Abilov'un ziyaret ettikleri yerler yazılır. Bunlardan biri de Medrese-i İlmiye'dir.[580]

Rus Elçisi Aralov, hatıratında bu medrese ziyareti ile ilgili olarak geniş bilgi verir. Ona göre medrese ziyareti, hemen geldikleri gece yapılmıştır. Gezdikleri iki medresede "kanlı-canlı, hemen hepsi de gencecik mollalar" medrese avlusunda dizilmişlerdir. Onların yanında da, "geniş cübbeli, beyaz sarıklı" hocaları yer almıştır. Hepsi de "yerlere kadar eğilerek" Mustafa Kemâl Paşa'yı selâmlarlar. Hocaların başı ve en nüfuzlusu, M.Kemâl Paşa'dan, "medrese sayısını artırmasını rica" eder. Ayrıca, "medrese

---

577 ALTAY,*aynı eser*, s.219.

578 Mustafa Kemâl, 1 Nisan 1922 günü hava karardığı sıra Konya İstasyonu'na gelmiştir. Karşılayanlar içinde elleri meşaleli erler, meydanı dolduran halk, kız-erkek öğretmen okulu öğrencileri ve medrese mollaları vardır.(Bk.ARALOV, *aynı eser*, s.104.) ÖNDER, *Atatürk Konya'da*, s.10'da karşılayıcı zevatı bunlara ilâveten şöyle sayar: Vali Vekili Abdülhalik(RENDA), Asker Alma Reisi Rüşdü Paşa, Menzil Müfettişi Kâzım(DİRİK) Paşa, Demiryolları Genel Müdürü Behiç(ERKİN), Mevlevî Postnişini Vekili Âdil Çelebi, Belediye Başkanı M.Muhlis, Konya Miletvekili Hadimli Mehmed Vehbi, Kâzım Hüsnü vb.vardır. Heyet, saat 17.50'de gelmiştir. Bu, Mustafa Kemâl'in Konya'ya ikinci gelişidir.

579 *Babalık*, S.857, 2 Nisan 1338, s.1. ÖNDER, *Atatürk Konya'da*, s.13'te sefirlerin hastahaneye 100'er lira bağışladığını yazar. Doğrusu, Babalık'ın haberidir.

580 *Babalık*,S.858, 3 Nisan 1922, s.1.

öğrencilerinin **askere alınmamalarını**" da ister. Bu talepler karşısında kendisini zor tutan M.Kemâl, yüksek sesle ve sertçe: "Ne o" der, "yoksa sizin için medrese, Yunanlıları mağlup etmekten, halkı zulümden kurtarmaktan daha mı değerlidir? Millet kan içinde yüzerken, halkın en iyi çocukları cephelerde döğüşür, yurt için canlarını feda ederken siz burada, genç sapasağlam delikanlıları besiye çekmişsiniz!."[581]

Rus diplomata göre Mustafa Kemâl, böyle der. Ama hızını alamamıştır. Şöyle devam eder: "Bu asalakların askere alınmaları için hemen yarın emir vereceğim!." Ondan sonra, isteksiz bir selâmla, "sinen, öfkeden yüzleri kıpkırmızı kesilen" hocaların yanından ayrılırlar. Otomobilde, yatıştıramadığı hıncını M.Kemâl, elçilerin yanında şöyle ifade eder: "Savaş sona erince onlarla daha ciddi konuşacağım!. Herşeyden önce onları **malî dayanaklarından, vakıflardan** yoksun edeceğim. Yurt topraklarının büyük bir parçası, nerede ise üçte ikisi, belki de daha çoğu vakıftır. Bu topraklar, mollaların yaşama kaynaklarıdır. **Bunların çoğu köylülerin elinden alınmış** topraklardır. Buna son vereceğim. Bir de utanmadan hükümetten yardım istiyorlar." Bu sözlerden sonra M.Kemâl, Anadolu'da "dinç, sağlam delikanlıları askerden kaçıran 17 bin medrese bulunduğunu" belirtir.[582] Rus Sefirinin, **medrese öğrencilerinin niçin şimdiye kadar askere alınmadığı** sorusuna ise, artık alınmaları için gerekli emrin verildiğini söyleyerek cevap verir. Rus Sefirine göre, "Bu devrimci adım, subaylar arasında büyük bir sevinç yaratmış ve son günlerin en çok üzerinde durulan bir konusu haline" gelmiştir.[583]

---

581 ARALOV,*aynı eser*, s.105.

582 ARALOV,*aynı eser*, s.106. ERGİN,*aynı eser*, c.1-2, s.131'de İstanbul'da Tevhid-i Tedrisat'tan sonra(3 Mart 1924), Evkaftan Özel İdare'ye devredilen medrese sayısının 192 olduğunu yazar. Kaldı ki, bu rakama arsa haline gelmiş medrese yerleri de dahildir. Medresenin en çok olduğu yerle ARALOV'un Anadolu'daki 17 bin medrese ifadesi kıyaslanabilir.

583 ARALOV,*aynı eser*, s.106. İfadelerin veriliş tarzından, taze Bolşevik rejimini diğer ülkelere ihraç etmek isteyen Rus Sefirinin, medreseler konusunda garazkâr tavırlı olduğunu düşünmek mümkündür. Batı Cephesi'ni gezerken, sık sık Mustafa Kemâl'le "Türk Ordusunun siyasal eğitimi" üzerinde konuştuğunu (Bk.*aynı hatırat*, s.118.), belirtmesi onun asıl niyetini elevermektedir. Aynı kastı, niçin şimdiye kadar **medrese öğrencilerinin askere alınmadığı** sorusunda görmek mümkündür. Halbuki hatıratında, Batı Cephesi'ne ait gözlemlerini anlatırken bu konuda açık verir. Bolşevik Rusya Sefirinin erler için gözlemi şudur: "Ayaklarında postalları yok gibiydi. Erlerin çoğu sarıklıydı."(s.86.) **Sarık**, bilindiği gibi, "ilmiye"nin simgesidir. Osmanlı dönemi için bu simge mezar taşlarına kadar işlenmiştir. Yani sarıklı mezar taşından, o kabirde yatanın medreseden yetişme, ilmiyeye mensup biri olduğunu anlamak gerekmektedir. 1920'li yıllar için bu eski, kadîm anlayış devam etmektedir. O yıllar, ilmiyeden gelmeyenler, sarıklı ilmiye kıyafetini giymezlerdi. Hatta, Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'nde olduğu gibi, medreseliler medrese içinde ve dışında "Kisve-i İlmiye"ye dikkat ederlerdi. Aynı durum diğer meslek ve meşrep sahiplerinde de vardır. "**Mevlevî Sikkesi**"ni, Kıbrıs'ta Mevlevî olmayan birinin giymesi olay olur. Adamın başından, **Mevlevî başlığı** parası ödenerek alınır ve sikke imal edilen yere (Konya) uyarı yazısı yazılır. Yıl ise Balkan Harbi sıralarıdır.(Bk.Caner ARABACI,

Aralov'un; gezi zamanı, devrin mahallî gazete haberleri ile çelişen medrese ziyareti, acaba niye yapılmıştı? Artık 20 kadar kaldığı bilinen eski medreselerden, (yeni adıyla) Medâris-i İlmiye ziyareti, mekân olarak hangisinde gerçekleşmiştir? Tarif edilen, "geniş cübbeli, beyaz sarıklı" müderrisler hangileridir, hatıratta verilmemiş, olay tabir yerinde ise sisli bir görüntü içinde nakledilmiştir. Babalık'ın da, medresenin bir yıllık yeni adını kullanması, eski adını vermemesi mekân tayini yapmamıza engel olmuştur. Ama, ziyaret programında, Konya'daki "eski eserlerden" sırası ile Selimiye, Aziziye, Şerafeddin, Alâeddin Câmileri ile İnce Minare ve Karatay Medreseleri ziyaret edilmiş, o sıra Vilâyet İdare Meclisi üyesi olan Hamdizâde Abdülkadir (Erdoğan)'in verdiği bilgiler dinlenilmiştir.[584]

Burada Konya'ya gelişin üçüncü günü gezilen yerlerden ikisinin "medrese" olduğunu söylemeye gerek yoktur. Fakat İnce Minare ile Karatay Medreseleri'nin gezilmesi "medrese" sıfatıyla değildir; "eski eser" sıfatıyladır.[585] Daha önce de bahsedildiği gibi her ikisinde de eğitim-öğretim artık yapılmamaktadır. Zaten İnce Minare silâh deposudur.

1924 Şubat'ında Konya Meclis-i Umumî üyesi Mehmed Emîn'in Medâris-i İlmiye için yazdıkları düşündürücüdür: "Her türlü intizamdan, programdan ve her muâvenetten âzâde kalmış ve bu hali ile istikbâlde kendisinden bir faide beklenilmeyeceği tabii bulunmuş olan atîk Medâris-i İlmiye'yi de **Dârü'l-Hilâfe'ye kalb ile ortadan ayrılığı ve ikiliği kaldırarak** daha esaslı, daha şumullü bir teşkilât yapmalı".[586]

Konya Merkezinde bulunan bir yetkili olarak M. Emîn'in bu ifadesi; 1921'de getirilen değişikliklerin, zaten bunalımın bütünüyle sürdüğü yıllarda netice vermediğini hissettirmektedir.

"Balkan Harpleri Sırasında Mevlevîhâneler", ***Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi-II.Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi(Tebliğler-Özel Sayı)***, Yıl:2, S.2, Mayıs 1996 Konya,s.254) Buradan da anlaşılacağı gibi kıyafet, meslek-meşrep mensubiyetini açıkça ortaya koymaktadır. Rus Elçisinin gördüğü tipte, "çoğu sarıklı" olan erler, aslında medrese talebeleri, müderrisler veya ilmiyeliler demektir. Bilmeden Rus Sefirinin de itiraf ettiği gibi medreseliler, orduda hiç de az değildir. Dönemi yaşayan ES de, önce bahsedildiği üzere "Cephelerde çarpışan gençlerin çoğunun" medrese talebeleri olduğunu yazmıştır.(Bk.ES,"Rus Elçisinin Konya Hatıratı Yazısına",***aynı yer***, s.2.)

584 ÖNDER,***Atatürk Konya'da***, s.18-19.

585 Mustafa Kemâl 21 Şubat 1931'de Konya'ya geldiği zaman başta müze olmak üzere tarihi eserleri gezer. İnce Minare'de kısmen değinildiği gibi, devrin Başbakanı İsmet Paşa'ya telgraf çekerek aralarında 3 medresenin de bulunduğu tarihî eserlerin acilen tamir ettirmesini, öncelikle "**asker işgalinde bulunanların tahliyesini** ve kâffesinin mütehassıs zevat nezaretiyle tamirinin teminini" ister. Bahsi geçen eserler şunlardır: Karatay Medresesi, Alâeddin Câmii, Sahip Ata Medrese-Câmii ve Türbesi, Sırçalı Mescid, İnce Minare.(Bk.Ahmet Bekir PALAZOĞLU, ***Başöğretmen Atatürk*** (1928-1938), c.II, Ankara 1991, s.692; ÖNDER, ***Atatürk Konya'da***, s.107-108.)

586 Mehmed Emîn, "Medreseler ve Medreseliler",***aynı yer***, s.3.

Fakat 1921'den sonra yine de Konya'da bir Medâris-i İlmiye uygulaması vardır. Meselâ, Ahaveynzâde Tevfik Efendi, 10 Teşrinievvvel 1338/23 Ekim 1922'de Dârü'l-Hilâfe'den Medâris-i İlmiye'ye naklini aldırmıştır.[587] Dârü'l-Hilâfe'ye genel bir rağbetin olduğu bilinmektedir. Öyle olduğu halde Tevfik Efendi kaydını niçin Medrese-i İlmiye'ye aldırmıştır? Bu konuda açıklayıcı bir bilgi yoktur. Fakat, aynı talebenin başarı durumuna bakınca durum anlaşılmaktadır. Zira Tevfik Efendi, İbtidâ-i Hariç 2'den 3.sınıfa geçmiştir. Ama 3'te sınıfta kalmıştır. Tahmin edebildiğimiz kadarıyla Dârü'l-Hilâfe'de her nedense başarısız kalmış, daha başarılı olacağını düşündüğü Medâris-i İlmiye'ye geçmiş olmalıdır.

b. Medâris-i İlmiyeli Eğitimciler

Medrese-i İlmiye'den ayrılarak resmî görev, özellikle öğretmenlik almış olanlar vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1 Ali Efendi: Hacı İbrahim Efendi oğludur. Medrese-i İlmiye 3.sınıf talebelerindendir. 1339/1923'te 600 guruş maaşla Akşehir-Konarı Köyü Muallimliğine atanmıştır. Fakat Eylül 1923'te vazifesine başlamadığından silâh altına alınarak öğretmenlikten ayrılmıştır.[588]

2.Hafız Mehmed Efendi: Konyalıdır. Medrese-i İlmiye'nin 4.sınıf talebelerindendir. Ocak 1924'te Konya-Zincirli Köyü'nde 700 guruş maaşla öğretmenliğe başlamış 13 Eylül 1924'te "kadro haricine" çıkarılmıştır.[589]

3.Osman Fevzi Efendi: Başarakavak 1315/1899 doğumlu, Ömer Efendi oğludur. Medrese-i İlmiye 4.sınıftan tasdiknâme almıştır.(1340) Mart 1924'te Başarakavak Köyü Mektebi Muallimi olarak 700 guruş maaşla vazifeye başlamıştır.[590]

4.Osman Nuri Efendi (KOÇBEKER): Konya 1315/1899 doğumlu, Ali Rıza Efendi'nin oğludur. Konya Medrese-i İlmiye'si 3.sınıftan tasdiknâmelidir. Ekim 1923'te Apasaraycık Köyü Mektebi muallimi olarak 650 guruş maaşla göreve başlamıştır. 1924'ten itibaren 700 guruş maaşla Akviran-Botsa Köyü muallimidir.[591]

D. Medreselerin Eğitimdeki Etkileri

Medreseler, önceleri sosyal ve siyasî hayatın en etkin zümrelerindendi. Bu etki, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar devam

---

587 MEMA,*DHD*, KN:217.
588 MEMA,*Akşehir 1341*, s.14.
589 MEMA,*Konya 1341*, s.32.
590 MEMA,*Konya 1341*, s.45.
591 MEMA,*Konya 1341*, s.60,70; *Konya İlk I*, s.80.

ettiği gibi cumhuriyet devri başlarında kısmen de olsa devam etmiştir. Üstelik bu etki diğer müesseseler bir yana Tanzimat sonrası açılan yeni tip okullarda vardır. Kısa bir tarama, bir çok rüştiye mualliminin müderris sıfatını taşıdığını göstermektir.[592]

II.Meşrutiyet devrinde çıkartılan 23 Eylül 1329/1913 tarihli "Mekâtib-i İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatı" ile "Dârü'l-Muallimîn Mezunları'nın yeterli gelmediği yerlerde Vilâyet Tedrisât-ı İbtidâiye Meclisleri tarafından, boş öğretmenlik ve öğretmen muavinlikleri için her yıl tatil günleri **ehliyetnâme imtihanı** açılıp, istiyenler imtihana alınarak başarılı olanlara **geçici ehliyetnâme**" verilmesi hükme bağlanmıştır.[593] İşte bu yolla medrese kökenli bir hayli öğretmen, Millî Eğitim'de görev yapmıştır. 1914'te Konya Sultanîsi'nin 7 mualliminden 2'sinin "menşe'i" medresedir. İttihat Terakki Rüşdîsi'nin 25 öğretmeninden 1'i, Ümit İdadisi'nin 21 öğretmeninden 2'si, Askerî Rüşdiye'nin 11 öğretmeninden 4'ü, Hukuk Mektebi'nin 8 hocasından 3'ü medrese kökenlidir.[594] Görüleceği gibi, medreseli öğretmenin; en çok bulunduğu kurum, sırayla askerî okul, Hukuk Mektebi, resmî lisedir. Azınlık okullarında medrese menşe'li öğretmen yazılmazken, İttihat Terakki Mektebinde ise 25'te birdir.

Daha sonra ve genel bir tesbitle; 1920'de TBMM'ne bağlı illerdeki toplam 3316 ilkokul öğretmeninden 1511'i öğretmen okulu çıkışlı olmayıp **medrese** veya başka okullardandır.[595] Üstelik medrese kökenli öğretmenler, Millî Mücadele döneminde İlmiye kıyafetini değiştirmeden Millî Eğitim bünyesinde çalışmışlardır.[596]

---

592 ***SNMU 1316 H.***, Seydişehir Rüştiyesi Muallimi Mehmed Şükrü (s.1154), Niğde Rüşdiyesi Muallimi Nuhnaci Efendi(s.1155), Aksaray Rüştiyesi Muallimi Ziya Efendi(s.1156), Bor- Yakub Efendi (s.1156), Arabsun- Mustafa Efendi (s.1156), Burdur- Nafi Efendi (1158), Beyşehir- Mustafa Asım (1159) ile ***SNMU 1319 H.***, Bozkır Rüştiyesi Muallimi Şükrü Efendi (s.834), Hadim Rüştiyesi Muallimi Numan Efendi (s.835) bunlardandır.

593 ÖZALP,***Mevzuat***, s.91. Bahsedilen geçici kanunun 42.maddesine göre **muallim muavini** olabilmek için eğiticilik yetkisini gösteren **muvakkat bir ehliyetnâmeye** sahip olmak gerekmektedir. Muallim olmak için Dârü'l-Muallimîn-i İbtidâiye'den mezun olmak şarttır. Kanunun 44.maddesinde ise, bu ehliyetnâmelerin 3 yıl için geçerli olduğu belirtilmiştir. 3 yıl sonunda Dârü'l-Muallimîn derslerinden imtihan vererek diploma almak şartı getirilmiştir. Değilse ehliyetnâmeleri ellerinden alınacaktır. Yalnız ehliyetnâmenin daha önce iptali de müfettişin gerekçeli teklifi ile Maarif Müdürü tarafından yapılabilicektir.

594 ***KVS 1332 H.***, s.664, 666.

595 İNAN, "1920'lerde Türk Millî Eğitimi",***aynı yer***, s.55. Bu arada 3495 ilkokuldan 682'sinin kapalı olduğunu belirmekte fayda vardır.

596 ARALOV,***aynı eser***, s.85'te Sivrihisar'ın ilkokulunu gezdiğini, derslerinde bulunduğunu anlatır. Manzara oldukça can sıkıcıdır. Çünkü çocuklar doğrudan doğruya yerlerde oturmaktadırlar. Sıra yoktur. Müzik dersinde çocuklar, Mustafa Kemâl ile ilgili şarkılar söylerler, şiirler okurlar. Okuldan ayrılırken çocuklara hediye alınsın diye "**Sarıklı öğretmene, Sovyetler Birliği** adına biraz para" verir. Çok duygulanan öğretmenin gözleri yaşarır; Rus elçisinin boynuna sarılarak kitap, ders aracı yokluğundan yakınır. Aynı yerde ARALOV'un anlattığına göre, okuluna sıra, ders

Medreseler üzerinde ayrı ayrı durulurken belirtildiği gibi medrese kökenli olarak Millî Eğitim bünyesinde öğertmenlik yapan bir hayli eğitimci vardır. Oran olarak da Konya Maarifi'ne hizmet eden medreseli öğretmenler, Türkiye genellemesine yakın bir yüzdeye sahiptir. Bilgi vermesi bakımından **Dârü'l-İrfan Defteri**'ne bakmak kâfidir. Bu deftere kayıtlı toplam 48 öğretmenin 15 medrese menşe'lidir. Oran % 31'dir. Buna menşe'ini belirmeyen veya medrese öğrencisi olduğu halde medreselerin kapatılması üzerine İmam ve Hatip Mektebi veya başka okullara gidenler dahil edilirse oran daha da yükselecektir. Zira medreseden icâzet aldığı halde Erkek Öğretmen'e girerek diploma alanların varlığı bilinmektedir.[597]

MEMA'nde, menşe' olarak medrese adı verilenlerin yanında, okuduğu medresenin adı verilmeyenler de vardır. Bunlar için sicil defterlerinde genellikle, "menşe'i medrese" veya "medreseden mücaz" kaydı bulunmaktadır. Önce üzerinde durulanların dışında olarak burada tesbit edebildiğimiz 70 öğretmen bulunmaktadır. Bu öğretmenler genellikle 1923-24 yıllarında ilk defa göreve başlamışlardır. İçlerinde 13'ü İstanbul Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi, 1'i Akşehir Medrese-i İlmiyesi'nden çıkmadır.

Medreseler, sadece din görevlileri, eğitimci çıkarmamıştır. Osmanlı son devri, Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yılları Konya siyasîleri içinde medrese kökenlilerin yeri hiç de göz ardı edilemeyecek seviyededir. Ayrıca ilklere imza atanlar içinde de medreseliler vardır. Türkiye'nin "tahıl ambarı" bilinen Konya yöresinde ziraate "tekniği ilk uygulayan, ileri görüşlü çiftçi" de bir medreselidir. 1894 Araplar Mahallesi doğumlu olan Selim Efendi (KARAHAN), esmer olduğu için "Arap" denilen Mevlüd Ağa oğludur. Yalaçlı Ömer Vehbi'de okuyup icâzet almıştır. Millî Mücadele yılları Yalvaç ve Konya Jandarma Komutanlıkları'nda yazıcı olarak görev yapmış, 1967'de vefat ederek Araplar Mezarlığı'na gömülmüştür.[598]

---

aracı alamayan Sivrihisar Kasabası'nın topladığı para ile bir uçak satın alınmış ve cepheye gönderilmiştir. Halk, vatanın kurtulması için fedakârlıktan çekinmemektedir. Konya'daki medrese kökenli öğretmenlerin de sarıklı olduklarından bahsetmeğe gerek yoktur. Dönem gereği, Dârü'l-Muallimîn'in yüksek kısmından mezun olan yani menşe'i Batı tipi yüksekokul olan Millî Eğitim Müdürü M.Ferid sakallı olduğu gibi, medrese kökenli Hasan Rüştü lisede sarıklı olarak muallimdir. (Bk. ARABACI,*aynı eser*, Ekler Kısmı.) Yalnız kıyafet, 1925'ten sonra arada problem olmaya başlamıştır. Ocak 1924'te yayımladığı bir tamim ile Maarif Vekili; bayan öğretmenlerin, "müfettiş girince yüzlerini örtme köhne davranışından" vazgeçmeleri emrini verir.(Bk."Maarif Vekâleti'nin Garip Bir Tamimi", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.25, S.635, 22 Kanunusani 1341, s.173.)

597 Zaferiye Medresesi'nden Mehmed Fehmi ile Fethiye Medresesi'nden Mehmed Emin Efendi bunlardandır. Her ikisi de icâzetten sonra Dârü'l-Muallimîn diploması alarak ilk ve orta dereceli okullarda öğretmenlik yapmışlardır.(Bk.ALBAYRAK, ***Son Devir Osmanlı Uleması***, c.4-5, s.196, c.3, s.181.)

598 SURAL,*aynı yer*, 11 Kasım 1975, s.3.

III. Tevhid-i Tedrisat Öncesi Medrese Islah Çalışmaları

1921'de Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi çıkarılmış, ardından İmtihan Talimatnâmesi, Tecil Kanunu gibi Millî Mücadele dönemine has fakat eski medreseleri ıslaha yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1923 yılına gelindiğinde yeniden ve daha hızlı bir şekilde medreselerin ıslahı konusunda kafa yorulduğu görülmektedir. Sebebi, devrin uzun süredir medreselerle ilgili sorumluluğunu üstlenen yetkilisinin raporundan takip etmekte fayda vardır. Bu şahsiyet Aksekili Ahmed Hamdi Efendi'dir. Zaten Aksekili, 1923'te Şer'îye Vekâleti Tedrisat Müdir-i Umumîsi, eski tabirle **Ders Vekili**'dir. "Medresede doğmuş-büyümüş, medresenin son mekteb ve derecesi olan mütehassısîni bitirmiş, müderris olarak da medreselerin genel, özel durumlarını, eksik ve ihtiyaçlarını bizzat görmüş, nefsinde tecrübe etmiş" birisidir.[599] Aksekili'ye göre 1923 Islah çabasının gerekçesi şudur:

TBMM'nin 1921'deki müsaadesi üzerine "bir çok yerde medreseler tekrar açılmış ve tahsil başlamıştır. Bugün bir çok köylerde bile eski medreseler açılarak talebe toplanmış ve bir çeşit tahsile devam olunmaktadır. Halbuki medreselerin eski, yani gayr-i ma'kül şekliyle bugünkü Medâris-i İlmiye'nin (Dârü'l-Hilâfe değil) bir farkı varsa o da ders programlarına bazı fenlerin ilâve edilmiş olmasıdır. Bu medreseler açılır iken **gaye ve ihtiyaca göre** hatta **tefrîk** meselesi düşünülmemiştir. Bir köydeki medrese ne ise merkez-i vilâyetlerdeki de odur. Program aynı, dersler aynı, tahsîl müddeti aynıdır. Fakat bu dersleri kimler okutabilecek, kaç müderris istihdâm olunacak, bunların idaresi, müderrislerin maaşları nereden ve nasıl temin edilecek, bu medreseleri ikmal edecek olanlar ileride ne olacak? (İyi plânlanmamıştır.) Biri **Dârü'l-Hilâfe**, diğeri **Medrese-i İlmiye** nâmında **bir idareye mensup**, (fakat) idareleri başka, teşkilâtı başka iki müessesenin aynı mahalde yan yana bulunmasındaki hikmet nedir? Bunlar cidden tedkîke muhtactır. Binâenaleyh, ihmal edilmiş olan bu yönler geniş ve derin (arîz ve amîk) düşünülerek seri bir karar verilmek, her halde hayat-ı İslâm noktasından zarurî bir keyfiyettir. Köylere kadar serpilmiş olan medreselerin; böyle gayeden uzak, ciddî murakabeden mahrum bir halde devamı, ileride bu müesseselerin büsbütün sükûtunu intâc edeceğinden korkulur."

---

599 Müftüzâde, "İstanbul Medreseleri I",***Sebîlü'r-Reşad***, c.21, S.540-541, 13 Zilkade1341/28 Haziran 1339, s.160; BOLAY, "Aksekili Ahmed Hamdi",***aynı yer***, s.294. Aksekili, medreselerde okutulmak üzere kitaplar da hazırlayıp yayınlamıştır. 1922'de çıkan ***Din Dersleri***, bunlandandır. Bk.***Sebîlü'r-Reşad***, c.20, S.501, 16 Ramazan 1340/13 Mayıs 1338, s.84.

Problemi, böylece "yetkili ağız" olarak ortaya koyan Aksekili; bu duruma karşı ilgisiz kalınmamasını ister. "Halkımızın medreselere fart-ı (aşırı) muhabbetine karşı bu müesseseleri bu halde bırakmak elbette muvâfık-ı hikmet ve maslahat değildir. **Halk hükümeti**, halkın arzularını tatmin etmek mecburiyetindedir. Bugün **halk**, medreselerin **ciddî surette ihyasını** istiyor. Birçok yerlerde halk tarafından medreseler yapılıyor[600], ki halkımız hakiki ihtiyaçlarını hangi müesseselerin temin edeceğini idrak ediyor demektir."[601]

A. Tevhid-i Medâris Düşünce ve Teşebbüsü

Öyleyse yapılması gereken nedir? Bu konuda ciddî olarak kafa yoran, sorumlu şahsiyetlerin başında gelenlerden birisi bahsedildiği gibi, Aksekili Ahmed Hamdi'dir. Millî Mücadele'nin hemen ardından artık medrese ıslahatı ile ilgili ne yapılması gerektiğini tesbit eder. Ardından tesbitlerini, bir rapor haline getirerek öncelikle ilgili makam olarak Şer'iye Vekiline sunar. Raporundaki son cümle bunu açıkça ortaya koymaktadır. Fakat, daha sonra, kamuoyu oluşturma amacına yönelik olsa gerek bu rapor; "Yeni İslâm Medreseleri Hakkında Mühim Bir Rapor" başlığı altında yayınlanır. Belli çevrelerde yankılar meydana getiren raporunda Aksekili'nin ıslah için gerekli gördüğü şartlar ve teklifleri özetle şunlardır:

1.Medreseleri mükemmel hale getirmek için, gerekli yerleri değiştirilerek Dârü'l-Hilâfe teşkilâtı esas kabul edilmelidir.

2.Dârü'l-Hilâfe Medreselerinin bulunduğu yerlerdeki diğer medreseler, DHAM adı altında birleştirilmeli, böylece artırılan para; kasaba, nahiye ve köylerde açılan medreselere tahsis olunmalıdır.

3.Çok medresenin olduğu yerde, kurulacak özel bir komisyon eliyle, mevcutların geliri, ihtiyaca göre bir veya iki medreseye harcanmalıdır. Böylece bir veya iki medrese, asrın gereklerine göre en iyi şekilde donatılarak talebenin ihtiyaçları karşılanacaktır.

4.Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi'ne göre, **halk tarafından açılacak** medreselerde amaca uygun bir program takip olunmalı; idare, düzen olarak Dârü'l-Hilâfe esas alınmalıdır. Bu medreselerin de vakıfları birleştirilerek **yatılı** medreseler oluşturulmalıdır.

---

600 "Medreselerde Faaliyet",*Sebîlü'r-Reşad*, c.23, S.586, 24 Cemaziyelahir 1342/31 Kanunusani 1340, s.223'te (13 Şubat 1924) Anadolu'da çok katlı, sıhhate uygun büyük medreselerin yapıldığı; halkın, idarî birimlerin bu imar faaliyetine katıldığı haberi verilmektedir. Ayrıca TBMM'ne, Medâris-i İlmiye talebesine de diğer talebeler gibi tecil hakkı tanındığı için şükran duyguları iletilmektedir.

601 Aksekili Ahmed Hamdi, "Yeni İslâm Medreseleri Hakkında Mühim Bir Rapor", *aynı yer*, 18 Kanunusani 1339, s.15.

5.Medrese, kaç sınıflı açılmışsa ona elverişli olmalı; müderris, **maaş aldığı sürece**, okutması gereken dersleri vermeye mecbur tutulmalıdır.

6.Eğitim süresi, 12 yıldır. Zira bu sürede öğrenmesi gereken alet ve âlî ilimler öğrenilebilmektedir. Medrese eğitimi, bu süreye göre derecelendirilmeli tam bitirmeden ayrılanın seviyesi tesbit edilebilmelidir. Böylece öğrenim seviyesi anlaşılarak hakettikleri derece belirlenecektir. Onun için Anadolu'daki Medreseler; **Medrese-i Ulâ** (İlk), **Medrese-i Tâliye** (İkinci), **Medese-i Âliye** (Yüksek) adlarıyla üç kısma ayrılıp her kısma aid programlar olmalıdır.

7.Dârü'l-Hilâfe'nin olmadığı yerlerdeki medreseler de aynı şekilde derecelendirilmelidir.

8.Büyüklüğüne göre her köyden **Medrese-i Ulâ**'da bir-iki talebenin eğitimi, köylü tarafından karşılanmalı, seçim ve geçindirme (iaşe) işi köylüye bırakılmalıdır.

9.Medrese ile ilgili şimdiye kadar çıkarılan kanun ve nizamnâmeler yeniden incelenerek, müderris ve talebenin **hak ve vazîfeleri**; medresenin gelişme ve ilerlemesi ile yakından ilişkili olan **idâre şekli**; eğitimi kontrol altında tutacak **ilmiye heyeti** esaslı bir surette tesbit edilmelidir.

10.12 yıllık Dârü'l-Hilâfe'yi bitiren veya o seviyede olduğunu imtihanla isbat edenlerin ihtisas yapmaları için, dört bölümden oluşan şimdilik bir **Medrese-i Külliye** yani İslâm Dârü'l-Fünûnu (Üniversitesi) açılmalıdır. Sonra bu üniversite üçe çıkarılmalıdır. Dârü'l-Fünûnun her bölümü için program ve gerekli talimatları **hazırlanmıştır.** İslâm Üniversitesi; Tefsir ve Hadis, Fıkıh, Kelâm, Lisân ve Edebiyat Medreselerinden oluşmalıdır.

11. Bir talebe, öğretimi bitince ne gibi bir maddî mükâfata ulaşacağını daha baştan bilmelidir. Bitirince de gerçekten ulaşmalıdır. Ayrıca talebe, belli seviyede ayrıcalık (muafiyet) ve askerî müsaadeye sahip olmalı; buna karşılık *eğitim sırasında askerî eğitim* ve terbiyeyi uzmanları eliyle belirli günlerde görmelidir.

12. Talebe kıyafetinde birlik ve intizam olmalı, onun için **meslekî işaret** olarak belirli bir kıyafet tesbit edilmelidir. Bu kıyafet kahveci, kasap vb. gibi bu meslekten olmayanlar tarafından giyilmemelidir. Nasıl denizci, karacı subayların ayrı kıyafetleri var ve başkaları onları giymiyorsa bu da meslekî alâmet olarak, saygınlığı koruma açısından kabul edilmelidir.

13. Medresede okutulacak kitaplar, yeniden yazılmalıdır. Arapçayı en kısa sürede öğretmek için yeni usûlde Sarf,Navih ve okuma kitapları gereklidir. Diğer ilimler için de böyle düşünülmelidir. Bu maddede Aksekili,

metodla ilgili İbni Haldun'a dayanarak atlanılmayacak bilgiler vermektedir. Ona göre insanın öğrenemeyeceği bir ilim yoktur. Bir insan uzun süre bir dalda uğraşır da bir fikir edinemezse bu; kabiliyetsizlikten ziyade usûl yanlışlığından ileri gelmektedir. Bir ilmi öğrenmek için en başarılı usûl; önce öğrenilmek istenilen ilmin üzerinde birleşilmiş olan **(Müttefîkun-aleyh)** meselelerini sade bir şekilde bellemektir. Ardından üzerinde ayrılınmış **(Muhtelefün-fîh)** konuları öğrenilmeli, sonra da o dalın felsefesine, ayrılığın (ihtilâfların) menşeine ve bu ihtilâfın dayandığı delillerin incelenmesine geçilmelidir.

14.Medrese-i Ulâ'da (ilk) eğitimi bitirmiş olanlar, **köy** ve **nahiye**lere müderris, imam-hatib ve muallim olabilmeli; bu medreseyi bitirmedikçe ne imamlık ne de hatiblik yapmamalıdır.

Müftü, kadı, vaız olabilmek içinse **Mutlaka** "Külliye-i İslâmiye"den mezûn olmalıdır. Medresetü'l-Kuzzât ile Medresetü'l-İrşâd ise bu İslâm Üniversitesinin **Fıkıh** ve **Tefsir** bölümlerine katılmalıdır.

Raporunun bu kısmına gelince Aksekili, Islah için gerekli fevkalâde önemli bir konuya dikkat çeker. O da, **keyfîlikten kaçınmaktır**. Zira ondört yıldır medreseleri mükemmel hale getirmek için çalışmaktadır. Bu çalışmalarda hakkıyla netîce alınmamasının sebeplerinden en önemlisi; bu gibi genel bir işi, belirli şahısların eline terk etmektir. Halbuki Islah-ı Medâris Nizamnâmesi'ne (1914) bu tehlike düşünüldüğü için 7.madde konularak en az 30 kişilik bir komisyonun karar vermesi istenilmiştir. Ama Nizamnâmenin bu açıklığına rağmen Şüyhülislâmlık makamına gelen ve Ders Vekili olan her zatın **keyfî hareketleriyle** Dârü'l-Hilâfe programları alt-üst olmuştur. Böyle, bir millet için hayatî önem taşıyan muazzam bir konu, bir kaç şahsın düşüncesi ile nasıl halledilecektir? Çünkü şahsî kararlar, şahıs ile beraber gidecektir. Bu konularla yakından ilgili bir **ilmî heyetle** durum görüşülüp tartışıldıktan sonra karara varılmalı; sonra kim gelirse gelsin o kararı uygulamaya mecbur olmalıdır.

Onun için de Aksekili, geçici olarak bir **İlmî Şûra**'nın kurulup toplanmasını teklif eder. Şûra, zaten 19 Teşrinievvel 1333/1917 tarihli Medâris Nizamnâmesi'nin 8.maddesi emridir. Böylece İlmî Şûra, medreselerin geliştirilmesi ve ilerletilmesi için düşünceler tesbit edecek, teklif edilen 1923'ten sonra takip edilecek programın incelenip kesinleştirilmesinde önemli rol oynayacaktır. Bunun İslâm'ın geleceği ile de

derin ve sağlam bir bağı vardır. Öyleyse bir an önce İlmî Şûra, toplantıya çağrılmalıdır.[602]

Kendisi Şer'îye Vekâleti Öğretim Genel Müdürü (Tedrisat Müdir-i Umumîsi) olan Aksekili'nin bu fevkalâde önemli raporu; sadece devri için, konusunda hazırlanmış önemli bir yazı değildir. Aynı zamanda, düşünce seviyesi, teklifleri açısından da eğitim tarihimize ışık tutacak mahiyette bir eserdir. Hepsi de birbiriyle irtibatlı olmakla beraber bazı kısımlarına dikkat çekmekte fayda vardır.

Bir defa Aksekili, aynı amaca yönelik, aynı daireye bağlı iki farklı yapıda iki ayrı medrese teşkilâtının yanlış olduğunu düşünmektedir. Bunun için de "Tevhid-i Tedrisat"tan önce "Tevhid-i Medâris"i tasarlamıştır. Baştan belirtildiği gibi, bu düşüncenin basında yankıları olmuştur.[603] Hatta öyle ki Aksekili'nin 12 yıllık medrese tahsilinden sonra ihtisas için kurulmasını teklif ettiği üç İslâm Üniversitesinin biri İstanbul'da, biri Orta Anadolu'da, diğeri de Doğu Anadolu'da olmak üzere üç büyük **Külliye-i İslâmiye** halinde kurulması düşünülmüştür. Bu doğrultuda "Van'da **Medresetü'z-Zehra** adıyla muazzam bir medresenin inşası için 120 bin liranın tahsisi hakkında yüzaltmış küsur imzalı bir takrir Meclîs-i Millî Riyâseti'ne (başkanlık) takdîm" olunmuştur. Fakat Meclisin tatilinden dolayı, "bu takrîrin müzakeresi" ertelenmiştir.

Üstelik, **Külliye-i İslâmiye**'lere çeşitli İslâm toplumlarından talebe çekmek, bunların masraflarını talebe gönderen milletlere karşılatmak da düşünülmüştür.[604]

Aynı yerde, medreseler ile Külliye-i İslâmiye'nin programlarını hazırlamak üzere Ankara'da Şer'îye Vekâleti'nde 15 kadar ileri gelen ulemâ ve milletvekilinin bir araya gelip **Asrî Medreseler Heyeti**'ni teşekkül ettirdikleri haberi verilmektedir. Hatta gelecek öğretim yılından(1923-24) itibaren İstanbul'daki Medresetü'l-Mütehassısîn yeni programa göre eğitime başlayacaktır. Aksekili'nin çabası, aynı yazıda "Tevhid-i Medâris" teşebbüsü olarak değerlendirilmiştir.

Medreselerin ıslahı ile ilgili bu çalışmada Aksekili, her köyü üstelik kendi seçeceği talebelerle faaliyetin içine çekmek istemektedir. Böylece

602 Aksekili Ahmed Hamdi, "Yeni İslâm Medreseleri Hakkında Mühim Bir Rapor",*aynı yer*, c.21, S.522, 18 Kanunusani 1339, s.11-16.

603 Müftüzâde, "İstanbul Medreseleri I",*aynı yer*, 28 Haziran 1339, s.162'de Islah çalışmasının "bu devrede olsun tatbikatını görmek, kavliyâtın (sözlerin) sâha-i fiiliyâta intikâlini müşahade etmek" istediğini ve yakında göreceğine büyük itimadı olduğunu yazar.

604 "Dârü'l-Fünûn ve Medreselerin Islahı Hakkında",*Sebîlü'r-Reşad*, c.21, S.528-529, 30 Ramazan 1341/16 Mayıs 1339, s.71-72.

bahsedilen şikayetler (cenazemizi yıkayacak yok, camaatle namaz kılamıyoruz vb.) de sona erecek, halkın kendi seçtiği talebelere sahip çıkması sağlanacaktır. Aynı durum İslâm Üniversiteleri ile, diğer İslâm toplumlarına yayılmak istenmektedir.

Talebenin okurken, belirli günlerde uzmanları tarafından askerî eğitime tabi tutulması, bir başka dikkat çekici husustur. Bölyece daha eğitim çağında, sağlıklı gençlik ve disiplin fiilen hayata geçirilmek istenmiştir. Kıyafet konusundaki titizlik bir yana belki en önemli konulardan birisi İmam-Hatib dahil müftü, kadı ve vaıza belirli seviyelerde tahsili zorunlu tutmasıdır. Bir defa yüksek tahsil üstünde ihtisas yapmayan, halkın karşısına geçip vaaz vermeyecek, hüküm-fetva alınan mercii olamayacaktır. Aynı şekilde belirli seviyede eğitim yapmamış olan; imam, öğretmen olamayacaktır. Son zamanlara kadar kısa süre kurslardan geçirilmiş insanlara "eğitmen" adı altında öğretmenlik yaptırıldığı düşünülürse eğitimle ilgili teklifin yerinde olduğu görülecektir.

B. "Hakimiyet-i Milliye Medresesi" Düşüncesi

Aksekili Ahmed Hamdi'nin düşünce ve teklifleri veya Şer'iye Vekâleti bünyesindeki çalışmalar bir yana; Mustafa Kemâl'in de siyasî otorite olarak medreseler konusunda çalışmaları vardır. "Dârü'l-Hilâfe Medreseleri'nin adlarını değiştirip ve daha yüksek bir gelişme göstermesi"ni sağlamak için bir heyet kurmuş, kendisi de bizzat başında bulunmuştur. Bu işe en çok taraftar olan da Ağaoğlu Ahmet Bey'dir.[605] 1923'te medreselerin ıslahı konusunda kafa yoranlardan bir başkası da Yusuf Akçura'dır.[606] O,

---

605 AKSEKİ, "Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında..",*aynı yer*, Haziran 1951, s.388. Ağaoğlu Ahmed (1869-1939) Aslen Karabağ'lı gazeteci ve siyaset adamıdır. Arapça, Farsça ve Fransa'da yüksek tahsilini bitirdiği için Fransızcayı iyi bilir. Bulunduğu yer ve etkilenme alanına göre şekil alan Ağaoğlu, 1908'de Rus baskısından dolayı İstanbul'a gelerek Sebîlü'r Reşad kadrosu içinde çalışır. Bu sıra **İslâmcıdır**. İttihatçılarla tanışır,Türk Ocağı'nın kuruluşuna katılır, Türk Yurdu'na yazar, İttihat-Terakki Genel Merkez Üyesi olur. Afyon Mebusu seçilir.(1912) Bu sıra ise **Türkçüdür**. İki yıllık İngiliz esaretinden sonra Millî Mücadele'ye katılır (1921).Cumhuriyet yıllarında ise Avrupa medeniyetinin eksiksiz benimsenmesini savunur. ***Üç Medeniyet***(İstanbul 1927) adlı eserinde Buda-Brahma ve İslâm Medeniyetlerini, Batı medeniyetinin bütün sahalarda yenerek üstünlüğünü gösterdiğini; geçmişte iki defa din değiştiren Türklerin, Batı Medeniyetini de bütün müesseseleriyle kabûl etmesinin zor olmayacağını savunur. O bu defa artık **Batıcıdır.**(Ağaoğlu Ahmet için bk.Nuri YÜCE, "Ağaoğlu, Ahmed",***DİA***, c.1, s.464-466.) Ağaoğlu'nun medreselerle ilgili heyete alınması sebepsiz değildir. Zira o 1917'de Dârü'l-Hilâfe Medresesi'nde İstanbul **Tarih-i Umumî**, **Türk Tarihi** müderrisliği yapmış ardından Dârü'l-Hilâfe Medresesi Tedrisât-ı Fenniye Müfettişliğine atanmıştır.(Bk.***Ceride-i İlmiye***, c.II, S.10, Rebiülahir 1333, s.619.)

606 Yusuf AKÇURA (1876-1935), Aslen Kazan'ın Simbir şehrinde doğmuştur. Öğrenim için;Türkiye'de Harbiye'yi, Fransa'da Serbest Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitiren AKÇURA, jön Türkler ve Siyasal Bilgilerin etkisi altında kalmıştır. Yazar, tarihçi ve siyaset adamıdır. Millî Mücadele'ye İngiliz esareti ardından 1920'de İstanbul'dan Ankara'ya gelerek katılmıştır. Cumhuriyet'in ilânından sonra Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan AKÇURA, 1924'te İstanbul Milletvekili, 1932'de Türk Tarih

"Hakimiyeti Milliye Medresesi"(ki, Dârü'l-Hilâfe adını değiştirme fikrine uygun düşmektedir) adında bir medrese kurmayı tasarlamaktadır. Diğer medreselerden fakir çömezler toplanarak yetiştirilecek, sonra bunlar köylere ve kasabalara dağılarak ayetli-hadisli vaazlarla halka, Millî Hakimiyeti öğreteceklerdir. Akçura, bilhassa programı, gelirleri ile medreselerin ıslahı üzerine proje geliştirmeye çalışır.[607] Akçura'nın projesi M. Kemâl'e de uygun gözükmektedir.[608] Bu sıra; köylere, ilçelere imam ve hatib yetiştirmek üzere Birinci TBMM'nce açılacak medrese sayısı da 465'i bulmuştur.[609] Artık zafer kazanılmış, meclis yenilenmiş, barış da yapılmışken medrese konusunda fikrî bir netliğin sağlanması gerekmektedir.

Aksekili Ahmed Hamdi, Yusuf Akçura'nın, bu konudaki fikirleri kısmen verilmiştir. M.Kemâl'e; diğerlerinden çok farklı bir telkin İsmail Habib'ten gelir. İsmail Habib; kendisine fikri sorulunca, İttihat Terakki'nin Kastamonu Kâtib-i Mesul'ü Hasan Fehmi'nin düşünceleri ile cevap verir. Hasan Fehmi, sarıklı-sakallı, medrese kökenli bir İttihatçıdır. Öyle olduğu halde İsmail Habib'in; **"asrî fikirlerle donatılmış, münevver sarıklı yetiştirmek"** fikrine şiddetle tepki duymuştur. İ.Habib'e, "Siz ne yapıyorsunuz"? der. "Sarığın elinde, hiç bir şeye yaramaz küflenmiş eski bilgiden başka bir şey yoktur. Onun eline asrî fikirlerin silâhını vererek **düşmanınızı** mı kuvvetlendireceksiniz? **Medreseleri ıslaha kalktığından dolayı, bu memlekete en büyük fenalığı Şeyhülislâm Hayri Efendi yaptı!.**"

İsmail Habib, 1914'e ait bu hatırasını şöyle tamamlar: "Bunları söyleyen bir sarıklıydı. Medresenin ne olduğunu medresenin içinden biliyordu. O zamandan beri dokuz-on sene geçti. Medreseden hiç bir fayda gelmeyeceği hakkındaki kanaatim büsbütün kökleşti. Yeni orduyu, eski yeniçeriyi kökünden kaldırdıktan sonra kurabilmiştik; **yeni irfan da**

Kurumu Başkanı seçilir. İstanbul Üniversitesi'nde Tarih Profesörü iken (diğer görevlere ek olarak) 1935'te ölmüştür. ***Üç Tarz-ı Siyaset*** başta olmak üzere bir çok eser vermiştir. (Bk.Nuri YÜCE, "AKÇURA, Yusuf",***DİA***, c.2, s.228-229; Enver Ziya KARAL, "Önsöz", ***Üç Tarz-ı Siyaset***, Ankara 1991, s.1-17.) Bir heyet tarafından hazırlanan ***Nevsal-i Millî***, (İstanbul) 1332, s.22'de Yusuf AKÇURA için şöyle yazılır: "Osmanlı fırka-i siyasiyesinden hiç birine intisab etmemiş olan Akçuraoğlu Yusuf Bey, el yevm(1917) "Medresetü'l-Vâizîn", **Türk Tarihi** ve Dârü'l-Fünûn-**Tarih-i Asr-ı Hâzır** muallimliğinde bulunmaktadır."

607 ERGİN,***aynı eser***, c.I-II, s.135.

608 ERGİN,***aynı eser***, c.I-II, s.134.

609 AKSEKİ, "Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler..",***aynı yer***, c.V, S.101, s.5.

medreseler kaldırılarak tamamlanabilir"di. Mustafa Kemâl, bu görüşü dinledikten sonra, "çocuğun hakkı var" der.[610]

Mustafa Kemâl'in kendisine hak vermesi, İsmail Habib'i çok sevindirmiştir. Neticeyi görüyor gibi olur ve: "Medreseler, sizin de başınıza gelecek var!." der.[611] Artık bundan sonra iş, kamuoyunun hazırlanmasına[612] ve nihaî adımın atılmasına kalmıştır.

C. Son Islah Çalışmalarının Değerlendirilmesi

İnsan yetiştirme kolay bir olay değildir. Onun için F.Varış; eğitimde reform tasarılarının, teori ve politikası ile tutarlı; uygulayıcılarının iyi yetişmiş, amaçtan haberdar insanlar olması; teorik temelin uygulamaya bağlı bulunması gerektiğini savunur. Ona göre, "eğitim süreçlerinden verim alınması zaman gerektirmektedir. Bu normal olarak "**25**" yıllık bir süredir. Üretimi zaman alan bu süreçte, zamanı iyi kullanmak önem taşır. *Daima değişebilecek biçim ve ayrıntılar* üzerinde durmak ise insan gücü ve vakit kaybına neden olmaktadır."[613]

Yukarıdaki düşünce açısından olaya bakılırsa sadece süre ile ilgili durum bile ürkütücüdür. 1914, 1917, 1921 yıllarındaki değişikliklerin sonucunu değerlendirmek için çeyrek asır sonra, 1939, 1942, 1946 yıllarını beklemek gerekecekti. Üstelik bu süre; diğer istikrar şartlarını varsayarak zikredilmiştir.

Bir başka ilim adamımız da bu düşünceleri paylaşır. Medreselerle ilgili yenileşme çalışmalarını kastederek; artık, "toplumun ihtiyacını karşılayabilir bir hale gelmiş oluyorlar mıydı?" diye sorar. Aynı yazara göre "bu sorunun cevabını, **zaman** ve **uygulamanın vermesine, fırsat** kalmadan medreseler 1924'te kapatılmıştır.[614]

O zaman, devrin Maarif Vekili Vasıf Bey (ÇINAR,1895-1935)'in, medreseye talebelerin; askerlikten kaçmak veya kaydını yaptırarak dışarıda

---

610 ERGİN,*aynı eser*, c.I, s.135.

611 ERGİN,*aynı eser*, c.I-II, s.135. (İsmail Habib'in, "Atatürk'ten Hatıralarım makalesinden.)

612 Mustafa Kemâl, 3 Şubat 1923 tarihli İzmir konuşmasında halka, eğitimin birliğinden, medreselerin yetersizliğinden bahseder. 1 Mart 1923'te TBMM'ni açarken terbiye ve tedriste birliğin sosyal yapıyı geliştirip yükselteceğini bunun için **Şer'îye Vekâleti** ile **Maarif Vekâleti**'nin **mesai ve fikir birliği** eylemesini temennî ettiğini söyler. 1 Mart 1924'teki TBMM açış konuşmasında ise Terbiye ve Tedrisât'ın birleştirilmesinin gerekli, bu konuda gecikmenin zararlı olduğunu, bu yolda can atıp koşturmanın derin semerelerini, hızlı kararla vereceğini söyler. (Bk.ERGİN,*aynı yer*, s.135-136; Seçil AKGÜN, "Tevhid-i Tedrisât",*Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul 1983, s.42; (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I, s.300'den.)

613 Fatma VARIŞ,*Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara 1978, s.179.

614 AKYÜZ,*aynı eser*. s.314-315.

sanatla uğraşmak[615] için girdiğini söylemesi düşündürücüdür. Eğitim bakanı; bir çeşit problemli öğrenciler var, diye bütün okulların kapatılmasını uygun görmektedir. Bu tedbir; davranış ve disipline ait bir eksikliğin giderilme yolu olarak görülmüştür. Ayrıca, muhtevaya yönelik eleştiri de vardır. Ona göre, medrese eğitimi ile yetişen insanlar, "özgür düşünce olanağından yoksun" ve bunlardan "en ufak bir yarar umulmaz"dır.[616] Bu düşünceler, ıslah çalışmalarını değerlendirmek bakımından erken seslendirilmişlerdir.

Öyleyse, olayın mantıklı ve tutarlı bir açıklamasının bulunması gerekmektedir. Aslında "eski-yeni, din-bilim zihniyeti çatışması, yeniliklere düşman dinî taassup" gibi izahlar; tek yanlı, alışılagelmiş, yapay izahlardır. Zira yeni ilim müesseselerinin incelenmesi; onların kurucu öğretim kadrolarının çoğunun, medreselerden yetişmiş olduğunu, üstelik medreselerde görev yaparlarken aynı zamanda yeni açılan kurumlarda görev almakta tereddüt etmediklerini ortaya koymuştur.[617]

Öyleyse varlığı bilinen bu çekişmenin sebebi nedir? İhsanoğlu; eski-yeni ihtilâfının, din-bilim çatışmasından çok **yeni oluşan bir nüfuz sınıfının eski sınıfın yerine talip olması**, ona meydan okuyarak **gücünü eline geçirme ve iktidar sahibi olma mücadelesi** olarak değerlendirir. Çünkü Tanzimat'tan önce başlayan modernleşme hareketi içinde yetişen **yeni tip münevver şahsiyetler, eski ulemâ sınıfının** toplum ve devletteki yerini hızlı bir şekilde almaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra, yeni müesseselerde, eski tarz yetişmiş ulemâya yer verilmediği görülmektedir.[618] Artık "ileri-geri, bilim-din zıtlaşması" gibi daha çok suçlama-yerme ağırlıklı sözlerin; hakimiyet çekişmesinde alaşağı edilmek istenilen taraf için kullanılan, bir malzeme olduğunu kavramak gerekmektedir.

---

615 İhsan SUNGU, "Tevhid-i Tedrisat İnkılâbı",*Aatürk Devri Fikir Hayatı II*, Ankara 1992, s.604-605. Maarif Vekili Vasıf Bey,(8 Mart 1924-21 Kasım 1924 arası I.defa olarak bakandır), medreselerde 18 bin talebenin olduğunu söyler. Bu 18 bin talebeden ancak, "6 bin şu kadar küsuru mekteblerde mevcuttur. Geri kalan 12 bini ismini medreseye kaydettirmiş, vesikasını almıştır ve ondan sonra bakkallık, esnaflık yapmaktadır."

616 AKGÜN, "Tevhid-i Tedrisat",*aynı yer*, s.41. AKGÜN, asıl amacın, "öğrenim birliği ile bireylere kazandırılmak istenen, çağdaş, özgür, lâik düşünce olduğunu" yazar.

617 Ekmeleddin İHSANOĞLU, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı",*150.Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s.367.

618 İHSANOĞLU,*aynı yer*, s.366. Daha önce üzerinde durulan, Kastamonu İttihat-Terakki Mesul Kâtibi'nin "hasmı güçlendirmeme" tezi, hakimiyet mücadelesi açısından İHSANOĞLU'nu doğrulamaktadır.

IV. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Uygulaması

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yaygın anlaşıldığı gibi **medreseleri kapatmaz.** Şer'iye ve Evkâf'tan, vakıflardan alarak; Millî Eğitim Bakanlığı'na devreder. Hatta yüksek dinî mütehassıslar yetiştirmek üzere Dârü'l-Fünûn'da bir İlâhiyat Fakültesi(4.md.) ile imamlık ve hatiblik gibi dinî hizmetleri görecek memurların yetişmesi için ayrı mekteblerin açılmasını öngörür.[619]

Tevhid-i Tedrisat, eğitimin tek elden programlanıp-uygulanmasıdır. Bu iş, tek elden yönetilip, kontrol edilmeli idi. Böylece, "**standart** ve **bir amaca yönelik** bilgili kişiler yetiştirilerek, önceki devirlerde görülen sürtüşmeler önlenecekti."[620] Çünkü, "bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir"di. "**İki türlü terbiye,** bir memlekette iki türlü insanı yetiştirirdi."[621]

A. Kanunun Hazırlanması ve Kabûlü

2 Mart 1924'te Halk Fırkası Grubu'nda üç önemli yasa tasarısı tartışılıp onaylanır. Ertesi gün de meclise getirilir. Bunlar:

1.Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi ve 53 arkadaşı tarafından teklif edilen, Halifeliğin kaldırılıp Osmanlı Hanedanının yurt dışına çıkarılması,

2.Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi ve 57 arkadaşının Şer'iye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması,

3.Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve 57 arkadaşının teklifi olarak gelen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur.[622]

3 Mart 1340/1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Resmî Gazete'de 6.3.1340/1924'te yayımlanmıştır. Toplam 7 maddeden ibarettir. Maddelerin muhtevaları şöyledir: **1.Madde**; Türkiye dahilindeki bütün eğitim ve ilim müesseselerini Maarif Vekâleti'ne bağlamaktadır. **2.Madde**; Şer'iye ve Evkaf Vekâleti veya özel vakıflar tarafından idare olunan bütün medrese ve mektebleri, Maarif Vekâletine devrederek bağlamaktadır. **3.Madde**;

---

619 Hasan Ali YÜCEL,*Türkiye'de Ortaöğretim*, Ankara 1994, s.269; Bahir SORGUÇ,*1920'den 1981'e Millî Eğitim Bakanlığı*, İstanbul 1982, s.319. Tevhid-i Tedrisat'ın 4.md.ne paralel daha sonra 1961 yılında Din Eğitimi Müdürlüğü kurulur. Sonra, 1964'te Din Eğitimi Genel Müdürlüğü haline getirilir.

620 Neşet ÇAĞATAY,*Makaleler ve İncelemeler*, Konya 1983, s.380.

621 AKGÜN,*aynı yer*, s.45 vd.

622 *TBMM Zabıt Ceridesi*, s.92. Bu sıra (3 Mart 1924), Vasıf Bey, Maarif Vekili değildir. Maarif Vekili İsmail Safa (ÖZLER)'dir. Teklifi hazırlatan bakan da İsmail Safa'dır. Fakat Vasıf Bey, Tevhid-i Tedrisat ile Halifeliğin kaldırılmasını mecliste coşku ile savunmuştur. Bu tutumunun semeresi de kendisinin, İsmail Safa yerine 5 gün sonra bakan atanması olur.(8.3.1924-21 11.1924) 8 ay 14 günlük bakanlığı sırasında; medreselerin kapatılması, okulların lâikleştirilmesi ve yabancı uzman John Dewey'in çağrılıp eğitimin plânlanması ele alınır.(Bk.YÜCEL,*aynı eser*, s.269; AKGÜN,*aynı yer*, s.45. Bakanlığın kronolojisi için bk.M.Rauf İNAN, "1920'lerde Türk Millî Eğitimi",*Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s.66-67.)

Medreselerin malî kaynaklarını kurutmakla ilgilidir. Şer'iye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde okullara ve medreselere tahsis olunan meblağı, Maarif bütçesine nakletmektedir. **4.Madde**'ye göre Maarif Vekâleti, yüksek dinî mütehassıslar yetiştirmek için Dârü'l-Fünun'da bir İlâhiyat Fakültesi ile imam ve hatiblik yapacak memurların yetişmesi için ayrı okullar açacaktır. **5.Madde**, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı orta ve liseler ile Sağlık Bakanlığı'na bağlı Dârü'l-Eytamları bütçe ve öğretim kadroları ile birlikte Maarif Vekâleti'ne bağlamaktadır. **6.Madde**, kanunun yayımından sonra geçerli olduğu ile ilgilidir. **7.Madde** ise, kanunun uygulanmasından Bakanlar Kurulu'nun sorumlu olduğunu bildirmektedir.

Kanun çıktıktan sonra üzerindeki ilk değişiklik; 22 Nisan 1341/1925 tarih ve 637 sayılı kanunla Tevhid-i Tedrisât'ın 5.maddesine ek çıkartılarak gerçekleştirilir. Buna göre bir yıl süre ile Maarif Vekâleti'ne bağlanan askerî liseler, tekrar Millî Savunma Bakanlığı'na devrolunmaktadır.[623]

B. Tevhid-i Tedrisât Uygulaması

Uygulamada, Tevhid-i Tedrisât (Eğitim Birliği) yasası ile birlikte Şer'iye ve Evkâf Vekâleti'ne, özel vakıflara ait bütün medreseler ve okullar Maarif Vekâleti'ne (Millî Eğitim Bakanlığı) devredilmiştir.[624]

Bakan değişmesinden kısa süre sonra 12 Mart 1924'ten itibaren[625] yeni bakan Vasıf Bey'in emri ile levhaları indirilerek medreseler kapatılır.[626] Kapatılan medrese sayısı 479'u bulmaktadır.[627] Kapatmadan hemen sonra 14 Mart 1340/1924'te "Maarif Vekâleti'nin, müderrislerin ve Dârü'l-Fünun mullimlerinin maaşlarını az gördüğünden daha fazla arttırmak tasavvurunda" olduğunu[628] kamuoyuna açıklaması ilginçtir.

Bunun üzerine önceden Şer'iye Vekâleti'ne bağlı Sahn ve Süleymaniye Medreseleri adındaki **yüksek** ve **ihtisas** medreselerinin bir kısım talebeleri İlâhiyat Fakültesi'ne alınır. İhzârî sınıfları, ibtidâilere çevrilen medreselerin;

---

623 YÜCEL,*aynı eser*, s.269.

624 CIRITLI,*aynı yer*, s.270. 22 Nisan 1925'te askerî okullar lehine olarak, ek kanunla delinen "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"; daha sonra Maliye Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı vb. bakanlıklara bağlı okulların açılması ile delinmeye devam etmiştir. Günümüzde ise, artık özel okullar hatta vakıf üniversitelerle 1924 uygulamasının aksine bir gelişme gözlenmektedir. Eğitim kurumlarının özelleştirilmesi, eğitimin paralı hale gelmesi, devletin artık eğitim işinde başarısız kaldığının tartışılması 72 yıl sonrası için ibret verici durumlardır.

625 Bk."Mustafa Kemâl'in DHAM'ne Ziyareti" konusu sonu ve MEMA,***Dârülmuallimîn Defteri***, "Konya İmam Hatib Mektebi kadrosu". Burada, muallimlerin Dârü'l-Hilâfe'den ayrılış tarihleri hep 12 Mart olarak verilmiştir.

626 AKGÜN,*aynı yer*, s.47.

627 AKGÜN,*aynı yer*, s.47. AKSEKİ, bunlardan ayrı olarak bir de TBMM'nce açılacak 465 Medâris-i İlmiye'den bahsetmektedir. Bu medreseler, açılmadan kapanmıştır. Bk.AKSEKİ, "Rapor II",*Sebîlü'r-Reşad*, c.V, S.101, s.5.

628 "Tevhid-i Tedrisat ve Maarifte Islahat",*Babalık*, 14 Mart 1340.

orta ve lise derecesindeki diğer sınıflarının adı **İmam ve Hatip Mektebi** olur. Tabi mektep, Maarif Vekâleti'ne bağlıdır. Böylece açılan İmam ve Hatip sayısı Dârü'l-Hilâfe sayısına denktir=38. Daha sonra bu İmam ve Hatip Mektebleri ile "400 olgun talebesi bulunan ihtisas medreseleri" de kapatılır[629], İmam Hatipler, ortaokula dönüştürülür. Gerekçe; öğrenci yokluğu"dur.[630]

Bu arada "câmi, mescid, medrese gibi İslâm kökenli, gelirleri vakıflara bağlı kamu kuruluşlarını yöneten Evkaf Vekâleti de, **Hükümetin dinsel kurumlardan arındırılması** için Şer'iye Vekâleti ile" birlikte aynı yasayla kaldırılmıştır.[631] Bunları, 31 Ağustos 1927'deki kadro kararı ile din derslerinin kaldırılması takip eder. Din dersleri, kadroların lağvı ile dolaylı olarak kaldırılmış olmaktadır. Çünkü okutacak adamlar, görevden alınınca din dersleri açıkta kalıyordu.[632] Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılışından önce ve sonra sürekli dinî müesseselerin başında tutulan Akseki, bu kanunun uygulamadaki sonucunu, raporunda şöyle kaydeder: "430 numaralı Tevhid-i Tedrisat Kanunu, tabikatta İslâm Dinine ait her türlü din müesseselerini ilga ile neticelenmiştir.[633]

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve uygulamasına tepkiler, yukarıda kısmen değinildiği gibi farklı olmuştur. Kanun kabul edildiği sıra memuriyetinden dolayı mecliste görüşmelere tanık olan Velidedeoğlu, "429 sayılı yasa ile Şer'iye ve Evkâf Vekâleti'nin; 430 sayılı yasa ile medreselerin; 431 sayılı yasa ile de Halifeliğin kaldırılması"nı "**en köklü sosyal devrim**" kabul eder. Böylece 3 Mart 1924 günü "akşama kadar süren görüşme ve tartışmalar

---

629"Dârü'l-Huffazlar Hakkında",***Sebîlü'r-Reşad***, c.24, S.604, 13 Haziran 1340; (Ahmed Hamdi AKSEKİ), "Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler hakkında Merhum Diyanet Reisi'nin Bir Raporu II",***Sebîlü'r-Reşad***, c.V, S.101, Nisan 1951, s.4-6.

630 AKGÜN,***aynı yer***, s.47.

631 AKGÜN,***aynı yer***, s.45.

632 ATAY,***aynı eser***, s.130. Bu arada kabul edilen, "Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilumum Mebanî-i Resmiye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun"dan bahsetmeye gerek yoktur. 1057 no.lu, 28.5.1927'de kabul edilip 15.6.1927 tarih ve 608 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan kanunla bazı medeniyet yoksunları, tarihî eser tahripçiliği için fırsat bulmuşlardır.(Adı geçen kanun için bk.ÖZALP,***aynı eser***, c.I, s.55)

633 AKSEKİ, "Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında Rapor V",***aynı yer***, c.V, S.104, Haziran 1951, s.52. AKSEKİ, aynı raporda Millî Eğitim Bakanlığı'nın 430 no.lu kanunla taahhüt ettiği vazifeyi yapmadığını yazmaktadır. Bunun sonucu olarak, "ölenlerin cenazelerini kaldırmak gibi en basit dinî görevi yapacak görevli bulunmadığı için günlerce cenaze orta yerde kalmaktadır. Böyle giderse 5-10 yıl sonra hakiki din adamı boşluğu daha da büyüyecektir. Üstelik, memleketteki dinî müesseselerin kapatılması, bâtıl akîde ve tarikatların üremesine yol açmıştır."(Bk.***aynı yer***, c.V, S.102, Mayıs 1951, s.19) Halkın da zorlaması üzerine 1947 yılında bazı illerde İmam-Hatip kursları açılır. 1951 yılında bunlar okul haline getirilir. 1962'de İmam-Hatip Okullarının sayısı 19'a çıkarılmıştır.(Bk.Kemâl Edip KÜRKÇÜOĞLU, "Din Eğitim ve Öğretimine Toplu Bir Bakış",***Selâmet***, S.4, İstanbul 1962, s.6-7)

sonucunda ardarda kabul edilen bu yasalarla, Türkiye'de devlet yaşamı ilk kez lâik bir yönetime kavuşuyordu".[634] Millî Mücadele dönemini Konya'da geçiren Babalık Gazetesi Başyazarı ve Konya Türk Ocağı Reisi (1922) Süreyya Sami ise, uygulamada medreselerin kapatılmasını; "Cumhuriyet idaresinin büyük bir isabeti" olarak değerlendirir. Çünkü tedrisat berbat, usul sakat, müderrisler ise kara cahildir.[635]

Yahya Afif ise her varlığın bir süre yaşadıktan sonra vefat edeceğini anlatarak, âdeta medreselerin kapatılmasına örtülü mersiye yazar: "Türk devletini altı asırdan beri yaşatan ve yaşattığı devletin sîne-i şükranında şimdiye kadar yaşayan medreseler, nihayet fâniler kafilesine iltihak etti. Ve onların ilgalarına da 'Hüve'l-Bâkî' yazıldı."[636]

Bir başkası ise, "**Tevhid-i Tedrisât**"ın neden "**ilga-yı tedrisât**" olarak anlaşıldığını sorgular. 3-14 Mart arasındaki kısa dönemde iki bakanın farklı uygulamasına dikkat çekilerek, uygulamanın bir çeşit geri plânına göz atar. "Sâbık Vekil (İsmail Safa), medreseleri idare içün **ayrı bir müdüriyet mi**, yoksa mevcut müdürlerin yanında **birer masa mı** ihdâs etmek (lâzım) diye bazı mebuslarla istişare ediyordu. Yeni Vekil ise (Vasıf Çınar), Tevhid-i Tedrisât Kanunu'nun tatbikatına yüzlerce müessesât-ı ilmiyenin set ve ilgasıyla başladı. Halbuki, **kanunda set ve ilgaya dair bir kelime bile yoktur.** İdarenin tevhidi ile, bu müesseseler daha nâfî bir şekle sokulacaktı. Şimdi Vekil Bey, icraatında, bir kanuna mı istinâd etti? "Anprensîb" böyle yaptığını söylüyor. Mamâfih, Vekil Bey bu prensiplerini yalnız medreseler hakkında tatbîk edebildi. Askerî mektebler diyebiliriz ki bunun haricinde kaldı. Onları kapatabilmek şöyle dursun programlarını bile değiştiremedi ve değiştiremeyecektir."[637]

Maarif Vekâletinin, yöneltilen "kanunsuzluk" suçlamasına aldırış etmediğini, medreselere yapılan uygulamanın başka alanlarda da sürdürülmesinden anlıyoruz. Konya'da, medrese öncesi bir eğitim kurumu olarak hafız yetiştiren Dârü'l-Huffaz kapatılır. Antalya Milletvekili Rasih Efendi, bu işin bakanlığın "bir emri mi, yoksa bazı görevlilerin bir işgüzarlığı mı olduğunu henüz öğrenemediğini" açıklar. Fakat benzerî uygulamalar, Anadolu'nun değişik yerlerinde ve İstanbul'da da olmaktadır İstanbul'da

---

634 Hıfzı Velidet VELİDEDEOĞLU,*Anıların İzinde*, c.I, İstanbul 1977, s.134.

635 Süreyya Sami BERKEM,*Unutulmuş Günler*, İstanbul 1960, s.99. BERKEM, daha ileri giderek şu beyiti nakleder: "Medrese âlemini görmeyen âdem bilmez,/ Ki çalışmakla nasıl hayvan olurmuş âdem!."

636 "Fânî Medreselerin Bâkî İşleri",*Sebîlü'r-Reşad*, c.23, S.598, 20 Ramazan 1342/24 Nisan 1340, s.413.

637 "Tevhid-i Tedrîsat Demek İlga-yı Tedrîsat Demek midir?", *Sebîlü'r-Reşad*, c.24, S.602, 26 Şevval 1342/29 Mayıs 1340, s.58-59.

Kur'an okunduğu için câmi imam odasını polis, Maarif Müdürünün isteği üzerine mühürler. Karakemer'de kendi oğlu ile birlikte mahalleden iki hafızı dinleyen bir imam, "Tevhid-i Tedrîsat Kanunu'na muhalefet"le suçlanarak polis tarafından bu işi yapmaktan menedilir. Fatih'te evinde Kur'an okutan bir şeyh de aynı suçlama ile polis tarafından menedirilir. Rasih Efendi, böyle giderse iki yıl sonra, İlâhiyat Fakültesi'nin öğrencisiz kalacağını söyler.[638] Nitekim, İlâhiyat Fakültesi'nin öğrencisiz kalmasını beklemeye gerek kalmaz. Onların iaşeleri kesilir. Talebeler de beyhude bir gayretle, TBMM'ne müracaat ederler.[639]

Bir başka yerdeki Tevhid-i Tedrîsat uygulamasına tepki; tamamiyle "keyfi" olduğu yolundadır. Zira kanuna göre, bakanlık değiştirerek devamı beklenen medreseler; önce kapatılmış, sonra satılmaya başlanmıştır.[640]

Bu arada, kullanılmayan medreselerde, tahribat, soygun başlamıştır bile.[641]

Aslında medreselerin satılıp-satılamayacağı, II.Meşrutiyet yıllarında 1912'de de tartışılmıştır. Büyük ekseriyeti köhne hale gelmiş, insanların barınamadığı medreselerin; "vakıf yerin satılıp-alınamaz" inancına rağmen, satılıp-satılamayacağı; satılırsa, alınıp-alınamayacağı sorulmuştur.[642] Bu soruya iki aya yakın bir zaman sonra fetva verilir. Savur Kazası Müftüsü Ahmed Hilmi'nin açık soruya gönderdiği Arapça fetva, vakıf eserlerin satılamayacağı yolundadır. Fakat, aynı amaçla kullanılmak üzere satılmasına müsaade vardır.[643]

Yaklaşık oniki yıl sonra, "vakıflara ait arsa ve mekteb binaları satılarak bedeli ile ihtiyaç nisbetinde evvelâ câmi, sâniyen mekteb, salisen hastahâne gibi müessesât-ı hayriyye vücûda getirilecektir." emri verilir.

---

638 "Tevhid-i Tedrîsat Kanunu'nun Tarz-ı Tatbikı Hakkında Antalya Mebusu Hoca Rasih Efendi Hazretleri İle Mülâkat",*Sebîlü'r-Reşad*, c.24, S.604, 9 Zilkade 1342/12 Haziran 1340, s.89-90.

639 "Merhamet Ediniz Efendiler",*Sebîlü'r-Reşad*, c.25, S.638, 18 Recep 1343/12 Şubat 1341, s.263.

640 "Medreseler Satılabilir mi?",*Sebîlü'r-Reşad*, c.24, S.620, 10 Rebiülevvel 1343/9 Teşrinievvel 1340, s.346-347'de Maarif Vekâleti'nin mevcut medreselerden elverişli olanlarının ilkokul, olmayanlarının da satılarak yeniden mektebler yaptırılması yolundaki Maarif Müdürlerine gönderilen tamimini görmüşlerdir. Hayretle karşılanan tamime tepki şudur: "Biz artık keyfi hareketlerin nihayet bularak kanun devrinin hulül ettiğini zannediyorduk, ne kadar yanılmışız!. Maarif Vekili Bey'in vekâlete geldiği günden beri icraat ve harekâtını tedkik ediniz, göreceksiniz ki hemen her hususta dikkate aldığı şey, kanundan ziyade kendi arzularıdır."

641 "Medreseler Tahrip Ediliyor", *Sebîlü'r-Reşad*, c.24, S.610, 28 Zilhicce 1342/31 Temmuz 1340, s.162. Soygundan nasibini alan medreselerden birisi de aynı yerde verilen bilgiye göre; Fatih'in yaptırdığı medreselerdir. Fatih'de Bahr-i Sefid, Çifte Baş ve Ayak Kurşunlu Medreselerinin odaları tahrip edilip, kubbe kurşunları çalınmaktadır.

642 *Sebîlü'r-Reşad*, c.8, S.186, 9 Rebiülahir 1330/15 Mart 1328, s.55.

643 *Sebîlü'r-Reşad*, c.8, S.194, 6 Cemaziyelevvel 1330/10 Mayıs 1328, s.215.

Maarif Vekâletinin bu emrine eklenen üç maddelik tamimde ise yukarıda söz edilen medrese satımı ile ilgili kademeli hükümler vardır. Bahsedilen üç madde şudur: "**1.**Medreseler Maarife devrolunmuştur. **2.**Bunlardan mektebe elverişli olanlar derhal mekteb haline ifrağ olunacaktır. **3.**Mektebe elverişli olmayan medrese binaları satılarak vilâyetçe mekteb yapılacaktır. Maarif Vekâleti'nin bu emri alâkadar devâire tebliğ edilmiştir. Evkafa ait bu kâbil arsa ve medreselerin satılarak mekteb inşaası için bir komisyon teşkili muhtemeldir."[644]

Bu emir doğrultusunda Konya'da da faaliyete geçilir. Özel İdare ve Maarifin binaya, paraya ihtiyacı vardır. Fakat "Vali İzzet Bey'in bütün gayretine rağmen, eski mekteb ve medreselerin süratle satılması" sağlanamaz.[645] Babalık, haberinde; çok önemli gördüğü bu meselenin Cumhuriyet Hükümeti tarafından acilen hallini ister. Ama önceden üzerinde durulduğu gibi aralarında Babalık Gazetesi sahibinin de bulunduğu bir çok kimse, vakıf medrese yerlerine talip olarak satın alırlar. Satılacak emlâk sadece medreseler değildir. Vakıf eser zengini olan tarihî şehirlerde bir hayli satılacak dükkân da vardır. Konya Belediye Başkanı Şevki Ergun: alınıp-satılmasına kimsenin yanaşmadığı Kapu Câmii kuzey-kuzeybatısındaki dükkânları, aylarca maaşını ödeyemediği memurlara alacakları karşılığı teklif eder. Aynı teklifi Vakıflar İdaresi de kendi memurlarına yapar.[646]

Vakıf medrese satışı elbette sadece Konya merkezinde değildir. Bozkır'ın Ahırlı Nahiyesi'ne bağlı Yalıhüyük Köyü'nde bulunan Yalıhüyük Medresesi 20.2.1927-12.3.1927 tarihleri arasında satılmak üzere artırmaya çıkarılır ve satılır.[647] Bozkır-Üçpınar (Hoca Köyü)'da bulunan Sadık Efendi Medresesi 20.2.1927-12.3.1927 tarihleri arasında[648]; Bozkır-Sopran Köyü Medresesi yine aynı tarihler arası[649]; Seydişehir-Câmii Cedit Mahallesi'nde

---

644 "Medreseler Satılıyor",***Sebîlü'r-Reşad***, c.24, S.618, 25 Safer 1343/25 Eylül 1340, s.317.

645 "Mektebler, Medreseler Meselesi",***Babalık***, S.1977, 3 Cemaziyelahir 1344/20 Kanunuevvel 1925, s.1.

646 SURAL,***aynı yer***, 16 Ağustos 1975, s.3. SURAL, bu vakıf mallara, pek az insanın itibar ettiğini üstelik vakıf mülk alan tanıdıklarının pek çoğunun bu mülklerin hiç bir hayrını görmediğini, tersine ömürlerinin sonlarında umulmadık kötü sonuçlarla karşılaştıklarını yazar. 1950 öncesi maaş yerine vakıf dükkân teklifi şahitlerinden birisi de Kâmil Efendi'dir (SARIGÜZEL). Medrese talebesi iken Çanakkale Gazisi olan Taşkentli Kâmil Efendi, maaşını Vakıflar Müdürlüğü'nden almaktadır. Vakıflar, maaş yerine Kapu Câmii'nin vakfı olan kuzey tarafındaki dükkânlardan birini bir çok çalışanı gibi ona teklif eder. Ama Kâmil Efendi, vakıf malı almaktan çekinerek dükkân almaz. Aynı işi Belediye de yapmıştır. Vakıflar İdaresi'nde olmayan câmi, medrese, tarla ve yerlerini belediye işçilerine maaş yerine verir. (Kâmil Efendi oğlu, Küçük Armağan Câmii İmamı Fehmi SARIGÜZEL ile 4 Temmuz 1994 tarihli görüşme.)

647 ES, "Konya Ansiklopedisi",***Yeni Konya***, 23 Aralık 1974, s.3.

648 ES, "Konya Ansiklopedisi",***aynı yer***, 25 Mart 1974, s.3.

649 ES, "Konya Ansiklopedisi",***aynı yer***, 28 Mart 1974, s.3.

bulunan Rasih Efendi Medresesi 1926 yılında Konya Özel İdaresi'nce satılmıştır.[650] Merkezdeki medreselerin sonu hakkında bilgi ise ilgili bölümlerde verilmiştir.

Artık medreselerin adı, 1925 yılı için fakülte adlarında bir hatıradır.[651] Vakıflar İdaresi'nin bütçeye katkısında ise 1923 ile 1924 arasında belirgin bir fark görülmektedir. 1339/1923'te vakıfların bütçeye ait tahakkukatı 30.674 lira 73 guruştur. 1340/1924'te ise 19.219 lira 71 guruştur.[652] Bu bir yıllık fark, vakıflarla ilgili değişikliğin sonucudur. Aynı yılki toplam vakıf geliri 1924-25'te Avrupa'ya gönderilen toplam 50 öğrenciye ödenen paranın yarısı bile değildir. Zira eğitimde moderniasyonu sağlamak üzere Avrupa ülkelerine gönderilen öğrencilere 55.260 lira ödenmiştir.[653]

---

650 Es, "Konya Ansiklopedisi",***aynı yer***, 27 Şubat 1976, s.3.

651 ***TC. Devlet Salnâmesi 1925***'te "Hukuk Medresesi", s.178, "Edebiyat Medresesi" s.178, "İlâhiyat Medresesi", s.178, Fen Medresesi s.176; isim, kız-erkek talebe miktarı ve bölümleriyle yer almıştır.

652 ***Cumhuriyetin XV. Yılında Konya***, İstanbul 1938, s.126.

653 ***TC. Devlet Salnâmesi (1925)***, s.180.

SONUÇ

Medreseler, gelenekleri teşekkül etmiş eğitim kurumlarıdır. Uzun süre yaşayabilmelerinde bu geleneksel yapının rolü büyüktür. Aynı geleneksel yapı, medrese öncesi eğitimde de vardır. Sıbyan Mektepleri, Dârü'l-Huffazlar, medreselere talebe hazırlayan kaynaklar durumundadır. Sonradan bunlara İbtidâiler, Rüştiyeler eklenmiştir.

Medreseler, mahiyet itibariyle özel eğitim kurumlarıdır. Maddî varlık ve hayır sahibi insanlar tarafından yaptırılmışlardır. Aynı hayırseverler, eserlerinin yaşaması için bağışladıkları vakıflarla madden daha sonra da destek sağlamışlardır. Bazen vakıf desteği sağlayan başkaları da olabilmektedir. İhtiyaca göre mahalle halkının yardımlaşarak medrese yaptırdığı da görülmektedir.

Medreseler, devirlerine göre insan ve özellikle talebe ihtiyacını sağlayacak şekilde inşa edilmişlerdir. Selçuklu devrinden kalanlar hariç tutulursa Osmanlı Devri Konya Medreseleri, açık avlulu medrese tipindedir. Ortası (avlu) havuzlu, ekilen; kapı ve pencereleri avluya bakan hücrelerden meydana gelmektedir. Her hücre, en az iki kişiye yetecek büyüklüktedir. Giriş altında odunluğu bulunan hücreler, talebenin (imaretsiz medreseler için) yemeğini hazırladığı, yatıp-kalktığı ders çalıştığı mekânı durumundadır. Çoğunlukla tek kat olan bina üstü ise düz, toprak-dam örtüdür. Ders işlenilen yer, medresenin büyüklüğüne göre bir veya iki tane olan dershânedir. Dershâneler, ayrıca mescid yapılmamışsa mescid görevini de üstlenmektedir. Mescid, kütüphâne, çeşme-şadırvan veya havuz ile ahır, medresenin müştemilâtını tamamlamaktadır.

Medreselerin gelir kaynakları ile işletilmesi kadar, eğitim ve öğretim tarzını da etkileyen vakfiyeleri; fevkalâde önemlidirler. Onlar, onaylandıktan sonra uyulma mecburiyeti olan, medrese yönetmeliğidirler. Bu halleriyle hem değişim ve yenilenmenin, hem de asırlar boyu aynı yapıyı korumanın sebebi durumundadırlar. Çünkü vakfiyeyi düzenlerken değişim plânlanırsa uygulanacaktır. Ama aynı uygulama, uzun süre sonra ihtiyacı karşılayamaz hale gelirse medresenin kendini yenilemesine engel olacaktır. Onun için vakfiyeler; kısmen eğitim-öğretime, asıl ise gelir kaynaklarının çalıştırılışı ve sorumlularının belirlenmesine hasredilmişlerdir.

Medreselerin, hayır sahiplerinin yaptırıp, gelir sağladıkları kurum olmaları; sürekli halk desteğini yanlarında bulmalarını sağlamıştır. Böylece

müderris ve talebeleri, halkla iç içe olmayı bir zaruret saymışlardır. Halkın günlük hayatı ve inanç tarzı, medreselerin toplumla birlikteliğini daha da perçinlemektedir.

Müderris, medresenin hakim unsurudur. Serbest piyasa ekonomisi gibi; ilmi, metodu ile birlikte tutulursa talebesi, çok olmaktadır. Tabiidir ki, fazla talebe; müderrisin her yönden mevkiini, saygınlığını artırmaktır. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na, TBMM'ne ilk giden milletvekillerinin ekseriyetle müderris olmaları sebepsiz değildir. Talebe ile müderris arasındaki derin bağ, "ilmiye silsilesi" halinde, vefatlarından sonra da devam etmektedir. "felan'ın talebesi" olmak, hem bir referans hem itibar kaynağıdır. Onun için de hoca, eseri ile sürekli toplum karşısında olmakta; dolayısıyla, icâzeti hak edene vermek zorunluluğunu hissetmektedir. İcâzetler, talebenin sadece belirli bilgi disiplinlerinde yetiştiğini değil, aynı zamanda o dallarda ders verebileceğini de hükme bağlayan pedagojik belgeler durumundadır. Elbette öğrenci iken medrese içinde, kendinden aşağı seviyede olanlara konu anlatan ve halka cerre çıkan talebe, ders vermede deneyim sahibidir. Ama yine de müderris olmazdan evvel imtihan yapılmaktadır.

Müderrisler, mesailerini talebe yetiştirmeye hasreden insanlardır. Fakat bu arada eser yazanlar da bulunmaktadır. Medreselerin vakıf eser olmaları, kontrol edilmedikleri anlamına gelmez. Eğitim-öğretim yönünden, Meşîhat'e bağlı Ders Vekâleti'nce; gelir-gider yönünden ise Vakıflar İdaresi'nce teftiş edilmektedirler. Ayrıca en büyük müfettişleri halktır. Zira talebesinden, müderrisine medreseler, halkın bir çeşit kontrolündedirler.

Konya'da 1900'ler itibariyle 60 civarında medrese vardır. Bu normalde iki mahalleye bir medrese tarzında düşünülebilir. Fakat medreseler, konum olarak çoğunlukla çarşı merkezindedirler. Selçuklu'nun medreseler sitesi durumunda olan Akıncı Mahallesi yerine; Osmanlı'nın, Şems Mahallesi (Şerafeddin Câmii civarı) medreseler sitesidir. Hükümet tarafı çıkarılırsa Kayalıpark çevresinde medreseler kümelenmiştir. Mahallelerde olanlar da vardır. Talebeleri, sadece Konya içinden değildir. Konya dışından, köylerden gelenler vardır.

Konya Medreseleri; mimarî yönden, gelir kaynakları ve işleyiş bakımlarından birbirine benzemektedirler. Çoğunluk, genel öğretim medresesi tarzındadır. Eski ihtisas medreseleri de, son zamanlara genel medrese olarak ulaşabilmişlerdir. Fakat müderrisinin sivrildiği sahada, diğerlerinden seçilen medreseler yok değildir. Bu arada medreselerin, hat

sanatında da talebe yetiştirdiği görülmektedir. Bir Özdemirli ile Simavlı Medreseleri hat okulu gibi çalışmış; güzel yazı yazma konusundaki yaygın rağbete cevap vermeye çalışmışlardır.

Ders olarak ağırlık, Arapça ve Fıkıh öğretimi üzerinde toplanmıştır. Usulde, tarihî metod takip edilmektedir. Dersler de tarihîdir. Tefsir, Hadis dersleri azalmıştır. Fen ve müsbet ilimlere ait dersler ise yok gibidir. Zaten o sahalarda artık medreselere ihtiyaç kalmamıştır. Zira mühendislik, tıp vb. sahalarda yeni açılan okullar, bu sahaları medreselere kapatmış gibidir. Medreselerin müsbet ilimleri dışlaması kadar artık medreselerin de dışlanması, bir kenarda kaderlerine terk edilmeleri söz konusudur. Zaten devlet, medreselerle pek ilgilenmemektedir.

Fakat asırlar boyunca süren ihmalle kendi köşesinde bildiği yolda devam eden medreseler; 1908'den sonra âdeta Islahat bombardımanına tabi tutulurlar. 1910, 1914, 1917, 1921'de peşpeşe ıslah çalışmalarına muhatap olurlar. 1921 hariç diğerleri İstanbul'da başlatılan Islahat çalışmaları olarak taşraya istenildiği gibi yansıtılabilmiş değildir. Harp yıllarında ıslah çalışmasının yapılması da bir başka şanssızlık olmuştur. Plânlamanın, uygulamada istikrarsızlıkla karşılaşması, sık değişiklikler, medrese ıslahatının en büyük açmazıdır. 1921 Ankara düzenlemesi ise Osmanlı (İstanbul) ıslah çalışması dışında kalan medreseleri hedef almıştır. 1923'te yeni düzenlemeler düşünülürken, 1924'te kapatılarak; eğitim kurumlarından medrese kısmı ortadan kaldırılmıştır.

Islahat çalışmalarının bizi en çok ilgilendiren yönü; resmî, merkezî ıslahatın dışında önemli bir ıslah denemesinin yerel olarak Konya'da yapılmış olmasıdır. **Islah-ı Medâris-i İslâmiye** adını taşıyan bu ıslah çalışması, Bekir Sami Paşa Medresesi'nde düşünülerek olgunlaştırılmış, fakat uygulamaya konmak için II.Meşrutiyet ortamı beklenilmiştir. Islah-ı Medâris'i ilginç hale getiren bir diğer yön ise, ıslah çalışmasının medrese içinden gelen müderrisler öncülüğünde yapılmış olmasıdır. Konya ulemâsı, halk desteğini de alarak önce bir cemiyet kurmuş, ardından iki katlı geniş; labaratuar, kütüphâne, konferans salonu dahil bir çok yeni unsuru da ekleyerek (gazete-matbaa); medreseleri ıslah anlamında Islah-ı Medâris-i İslâmiye adında bir medrese kurmayı başarmıştır. Yalnız tasarı sıradan değildir. Nizamnâmesi önceden düşünülüp hazırlanmış, kayıt-kabulden, ders işleme tekniğine varıncaya kadar yeni, daha teknik usûller düşünülmüştür. 1909-1917 arasında ancak 7 yıl süren bu özel eğitim denemesi, sürenin kısalığına rağmen tesiri uzun zaman devam edecek

başarılar göstermiştir. Eski medreselerin neredeyse 15-20 yıla ulaşabilen öğretim süresini, 10 yıla indirmişlerdir. Bu sınır, 1914 ıslahatından daha ileri bir anlayışın sonucudur. Çünkü müderris, talebe ve zamanın daha etkin değerlendirilmesi plânlanmıştır. Talebe, önüne konulan büyük hedefler doğrultusunda "yarışma ve yardımlaşmaya" tabi tutulmuştur. Her dalda, başarılı hocalar getirilerek ders verdirilmiş ve 1914 ıslahatına örnek olan bir idarî kontrol mekanizması kurulmuştur. Müderris, sadece ders içinde talebesinden sorumlu değildir. Şube, sınıf sorumlukları (müdürlük gibi) verilerek, her birinin mesuliyetini üstlenen müderris belirlenmiştir. İlk defa medreseye yabancı dilin konması ve bu dersin bir Ermeniye verdirilmiş olması fevkalâde önemlidir. Kısa sürede, değerli talebeler yetiştirip ilim-irfan hayatımıza kazandırmış olan Islah-ı Medâris; ne yazık ki, siyasî hayattaki partiler arası mücadeleye kurban verilmiştir. Islah-ı Medâris, partizanlığın eğitimimize vurduğu darbenin tarihî şahidi olarak kapatılmış; binası da yaşatılmamış, yerle-bir edilmiştir.

Islah-ı Medâris'ten sonra bu medresenin yerini, yine medreseli bir kadro yönetiminde Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi alır. Islah-ı Medâris,kapatılıncaya kadar sönük olan Dârü'l-Hilâfe, ancak 1917'den sonra canlandırılabilmiştir. Fakat Islah'tan farklı olarak Dârü'l-Hilâfe, resmî bir okul mahiyetindedir. Önce 1914 Nizamnâmesi'ne sonra 1917 Kanunu'na tabidir. Başlangıçta 5 yıllık taşra medresesi mahiyetinde açılmışken sonra sahn kısmı da olan 12 yıllık medreseye dönüştürülmüştür. Daha çok İttihat-Terakki'ye yakın bir öğretim kadrosunun yönetimindedir. Islah-ı Medâris gibi sahalarında başarılı hocaları bünyesinde toplamış, yabancı dil de dahil diğer müsbet ilim ve fenler, sosyal bilimlerden programa alınan dersler okutulmuştur. Mustafa Kemâl'in 1923'teki ziyaretiyle başarısı da tescillenen Dârü'l-Hilâfe, sahn kısmından daha hiç mezun veremeden kapatılarak Konya İmam ve Hatib Mektebi'ne dönüştürülmüştür. Dârü'l-Hilâfe denemesinde, Konya Islah-ı Medâris'inden farklı olarak yeni bina dikme söz konusu değildir. Elverişli üç eski medrese, bölümlere ayrılarak kullanılmıştır.

Dârü'l-Hilâfe'nin dışında Konya'da 1921'den sonra denenen bir başka medrese çalışması, Medâris-i İlmiye'dir. TBMM Hükümeti'nin çıkardığı bir nizamnâme ile din adamı, öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere Dârü'l-Hilâfe dışındaki eski müsait medreselerin ıslah edilerek kullanılması esas alınmıştır. Fakat, bu denemenin de neticelerini almak mümkün olmamıştır.

Çünkü zaten Millî Mücadele'nin devam ettiği, talebe kıtlığının olduğu bir zamanda yaşanmaktadır.

Onun için medreselerin; aynı idare altında, farklı usûllerle yönetilmesi yerine yeniden esaslı bir ıslahata tabi tutulması düşünülmüştür. Bu tasarılar içinde, **Tevhid-i Medâris** yanında yeni medrese üstü İslâm Üniversiteleri açma, **Kuvay-ı Milliye Medreseleri** adını vererek, Cumhuriyet rejimini halka benimsetme düşünceleri projelendirilmeye çalışılmıştır. 1923 yılı bitimine kadar devam eden bu çalışmaları kesin sona erdiren; 3 Mart 1924 tarihinde bir günde peşpeşe kabul edilen 429-430 ve 431 no.lu kanunlar olmuştur. Özellikle zaten bir hayli kontrol altına alınmış olan vakıflar, medreseleriyle birlikte Millî Eğitim'e bağlanmıştır. Medreselerin artık Tevhid-i Tedrisât Kanunu doğrultusunda Meşîhat yerine Millî Eğitim Bakanlığı (Maarif) tarafından yönetilmesi beklenirken; aynı bakanlık tarafından lağvıyla karşılaşılmıştır. Zaten klasik medreselerin; Tevhid-i Tedrisat'tan önce tamamiyle olmasa bile tamama yakın bir kısmı kapanmış durumdadır. II.Meşrutiyet, Dünya Harbi, Millî Mücadele dönemlerinin peşpeşe gelmesi, bu medreselerin sonunu getirmiştir. Yalnız ıslah için kurulan yeni medreseler, deneme safhasındadırlar. Henüz netice alınmadan kapatılmışlardır.

Tevhid-i Tedrisât, 1924 yılı için bütün vakıf mektep ve medreselerin, özel öğretim kurumlarının, diğer bakanlıklara ait okulların Millî Eğitim'e bağlanması olarak uygulanmaya başlanmıştır. Fakat neticede Maarif'e bağlanarak; yeri, mal varlığıyla birlikte satılıp gelir kaynağına dönüştürülen sadece medreseler olmuştur.

Medreseler, yaklaşık dokuz buçuk asra yakın devam eden eğitim kurumlarıdır. Başarılı oldukları dönemlerde bir sosyal-kültürel yükselişe sebep sayılmışlardır. İçlerine kapanıp başarısız oldukları son asırlarda ise, yeni eğitim kurumları alternatif olarak kurulunca kaderlerine terkedilmişlerdir. Artık onlar; başarıları ve başarısızlıklarıyla birlikte, eğitim tarihimize malolmuş kurumlardır.

Eğitimin; dev cesameti ile devletin belini büktüğü günümüzde; "halk katkısını" sağlamak açısından medreselerin yeniden incelenmesi faydalı olacaktır. Toplum destek ve yardımını almadan eğitim meselesini çözmemiz mümkün gözükmemektedir. Bu durumda ise, halkla bütünleşme yolları; tarihî köklere gidilerek aranıp bulunmalıdır. Zira toplumundan güç almayan hiç bir hareketin başarılı olamayacağı gibi; eğitim hamlelerinin de halk desteğini ardına almadan başarılı olması mümkün değildir.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

Cevdet Evkaf II, B.1226, 23.L.1142.

D.U.İ.T. 15-1/12: "Islah-ı Medâris Nizamnâmesi", "Islah-ı Medâris Nizamnâmesi Esbab-ı Mûcibe Lâyihası", "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ile Taşra Medârisi Hakkında Nizamnâme", "Medresetü'l-Kuzzât Nizamnâme Lâyihası".

D.U.İ.T. 15-2/12: "Ders Vekâletince Dersiâm Efendilere Tevcih Olunacak Cihât Hakkında Nizamnâme Lâyihası" ve "Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası".

D.U.İ.T. 1332 Ra.23 "Medresetü'l-Vâızîn Nizamnâmesi".

İrade-Evkaf: 1311.N.24, 1311.N.24-6, 1311.Z.20-7, 1318.B.20, 1319.S.15, 1320.S.10, 1329.Za.24.

İrade-İlmiye: 1318.Ca.23, 1325.N.6.

Beyşehir Müftülüğü Arşivi (BMA): Müftü Ömer Lütfi TEKİN Dosyası.

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA):Abdullah TANRIKULU'nun Özlük Dosyası (No:725).

Konya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Eski Arşivi (MEMA, İl Millî Eğitim Ayniyat Deposu): ***Akşehir Kazası İlk Mekteb Muallimlerinin Sicil Defteridir-1341'den Evvel-.***

Akşehir ve Karaman Kazaları İdadi Ta'limiyelerine Aid.

927-928'den İtibaren Akşehir Merkez ve Kurâ Muallimîn Sicil Defteri.

Beyşehri Kazası İlk Mekteb Muallim ve Muallimelerinin Kaydına Mahsus Sicil Defteridir-1341'den Evvel-.

Beyşehri Kazası'nın 1341 Senesi Mart'ından İibaren İlk Mekteb Muallimleri Kaydına Mahsus Defterdir.

927-928'den İtibaren Beyşehri Merkez ve Kurâ Muallimîn Sicil Defteridir.

Bozkır Kazası İlk Mekteb Muallimîn Sicil Defteri 1341'den Evvel I.

Bozkır Kazası'nın 1341 Senesi Mart'ından İtibaren İlk Mekteb Muallimleri Kaydına Mahsus Defterdir II.

927-928'den İtibaren Bozkır Merkez ve Kurâ Muallimîn Sicil Defteri III.

927-928 Senesi Bozkır Kazası Muallimînine Mahsus Fiş Defteridir IV.

927-928'den İtibaren Cihanbeyli Kazası Muallimîn Sicil Defteri.

Çumra Kazası Muallimlerine Aid Fiş Defteridir I.

Dârü'l-Muallimîn-Dârü'l-Muallimât Defteri.

Ereğli Kazası Sicil Defteri I -Muallimîn ve Muallimelerin Kaydına Mahsus Defterdir 1341'den Evvel-.

Ereğli Kazası Muallimlerine Aid Fiş Defteridir III.

1927-928'den İtibaren Ereğli Merkez ve Kurâ Muallimîn Sicil Defteridir IV.

Ermenâk Kazası'nın 1341 Senesi Mart'ından İtibaren İlk Mekteb Muallimleri Kaydına Mahsus Defterdir I.

927-928'den İtibaren Ermenâk Merkez ve Kurâ Muallimîn Sicil Defteridir II.

Hâdim Kazası Muallimlerine Aid Fiş Defteridir.

927-928 Senesinden İtibaren Hâdim Kazası Muallimîn Sicil Defteridir.(Çumra'ya ait kayıtlar da bulunmaktadır.)

Ilgın Kazası İlk Mektebler Muallimîn ve Muallimelerinin Kayıdlarına Mahsus Sicil Defteridir -1341'den Evvel-.

Ilgın Kazası'nın 1341 Senesi Mart'ından İtibaren İlk Mektebler Muallimleri Kaydına Mahsus Defterdir.

Ilgın Kazası Muallimîn Sicil Defteri -1927'den İtibaren-.

Ilgın Kazası Muallimlerine Aid Fiş Defteridir 1928.

Karaman Kazası İlk Mekteb Muallimîn Sicil Defteri -1341'den Evvel-.

Karaman (1928-1929) Muallimlerine Aid Fiş Defteri.

Konya Dârü'l-Hilâfe Medresesi Künye Defteri.

Konya Dârü'l-İrfan Mektebi Hey'et-i Ta'limiye Defteri.

Konya Merkez ve Mülhakâtı İlk Mektebler Muallimlerinin Sicillerine Mahsus Defterdir -1341'den Evvel-.

Konya Merkez ve Mülhakâtı İlk Mekteb Muallimlerinin Sicil Numaralarını Kayda Mahsus Defterdir I.

(Konya) *Sicil Defteri II.*

Konya Merkezinin Mülhakâtına Âid Muallimîn Fiş Defteri V.

Konya Merkez ve Merkeze Merbut Kurâ ve Nevâhî Muallimîn Sicil Defteridir -927-928 Senesinden İtibaren-.

Konya Merkez ve Umum Mülhakât İlk Mektebleri İmtihan Cedvelleri 1329.

Merkez İbtidâisi 1321-324 İmtihan Cedvelleri.

Muallimler Müddet-i Hizmet Defteri IV.

Saidili Kazası İlk Mekteb Muallimlerinin Kaydına Mahsus Sicil Defteri 1341'den Evvel.

Saidili Kazası Muallimlerine Aid Fiş Defteridir I.

Saidili Kazası'nın 1341 Senesi Mart'ından İtibaren İlk Mekteb Muallimleri Kaydına Mahsus Defterdir II.

Seydişehri Kazası İlk Mekteb Muallim ve Muallimelerinin Kayıdlarına Mahsus Sicil Defteridir I -1341'den Evvel-.

Seydişehri Kazası'nın 1341 Senesi Mart'ından İtibaren İlk Mekteb Muallimleri Kaydına Mahsus Defterdir II.

927-928'den İtibaren Seydişehri Merkez ve Kurâ Muallimîn Sicil Defteridir III.

Sultaniye Kazası Muallimlerine Aid Fiş Defteri I.

Sultaniye İlk Mekteb Muallimlerinin Kaydına Mahsus Defterdir 1341'den Evvel II.

Sultaniye Kazası'nın 1341 Senesi Mart'ından İtibaren İlk Mekteb Muallimleri Kaydına Mahsus Defterdir III.

1927-928'den İtibaren Sultaniye Merkez ve Kurâ Muallimîn Sicil Defteridir IV.

Konya Karatay İmam-Hatip Lisesi Arşivi (İHLA): Mustafa KURUCU Özlük Dosyası.

Konya-Karatay Tapu Sicil Müdürlüğü Arşivi (KTSA): Mahalle:232, Ada:242, Parsel No:22; Mahalle:12,Ada:242,Parsel:35; Pafta:72,Ada:525,Parsel:30 olan dosyalar.

Konya Vilâyeti Özel İdare Arşivi (KÖİA): Merkez (Arazi ve) *Emlâk Esas Defteri I,II,III,IV,V,VI,VIII,IX.*

Arsa ve Emlâk Vukuât Defteri I,III,IV,V,VI,IX,X.

Fakıh Dede Mahallesi Hülâsa Defteri.

Konya Şer'iye Sicilleri (KŞS): 27, 30, 32, 70, 91, 95, 99, 102, 103, 109, 111, 112, 115, 116, 127, 137,138,143,147, (Fotokopileri, Mevlânâ Müzesi ile S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Kütüphânesi'ndedir.)

Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi(VBA): Faydalanılan Klasör ve Zarflar ilgili bölümlerde verilmiştir.

Maaş ve Vezâif Defteri I (331-928 arası).

Maaş ve Vezâif Defteri II (1339-1929 arası).

Mevlânâ Müzesi Arşivi (Hazine-i Evrak): No: 111/1-3,121/2,220/3.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA): Konya Esas Defterleri (Defter-i Esas-ı Cihat): 9/1-4, 9/6.

Vakfiye Defterleri (DN): 149, 577, 581, 582/1, 586, 587, 590, 592, 602, 606, 628, 2131, 2176, 2178, 2181.

GAZETE VE MECMUALAR

Babalık,S.827-2400, Konya 1338-1925;.***İntibah***, S.1-6,9,26, Konya 1335-1336; ***Maşrık-ı İrfan***, S.132,171, Konya 1328-1329 H.;***Sabah***, Şubat, Mart 1962, Konya 1962; ***Şehir Postası Gazetesi,*** Şubat-Mayıs 1962, Konya 1962;***Yeni Konya,*** Ocak 1974-Mayıs1976 Konya;***Yeni Meram,*** Ocak 1966-Şubat 1975, Konya.

Beyânü'l-Hak, c.I-VII, S.1-182, İstanbul 1808-1912; ***Cerîde-i İlmiye***, c.I-VII, S.1-79, İstanbul 1914-1923; ***İslâm Mecmuası***, S.1-18, İstanbul 1332-1333; ***Konya Mecmuası***, S.1-140, Konya 1932-1950; ***Mihrab***, S.1-17, İstanbul1339-1340; ***Sırat-ı Müstakîm***,S.1-104, İstanbul 1324-1912; ***Sebîlü'r-Reşad,*** İstanbul 1912-1925, (yeni harflerle: 1948-1965).(Diğer gazete ve dergilerle birlikte, faydalanılan nüsha ve sayılar metin içinde gösterilmiştir.)

KİTAP VE MAKALELER

Abdürreşid İbrahim, ***Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişâr-ı İslâmiyet***, c.I, İstanbul 1328.

_____, ***Âlem-i İslâm,*** c.II, Dârü'l-Hilâfe 1329/1331 H.

ADIVAR, A.Adnan, ***Osmanlı Türklerinde İlim***, İsanbul 1970.

_____, ***Bilim ve Din***, İstanbul 1980.

A.Cemal, ***Konya***, İstanbul 1932.

Ahmed Eflâkî, ***Âriflerin Menkıbeleri***, (Çev.:Tahsin YAZICI), c.I-II, İstanbul 1973.

Ahmed Şerif, ***Anadolu'da Tanin***, İstanbul 1323.

Ahmed Zâid, "Islâh-ı Medâris Bugün Ne Suretle Kâbil Olabilir?", ***Sırat-ı Müstakîm***, c.V, S.128, 3 Şubat 1326, s.390-392.

Ahmed Vasfi, "Medâris-i İlmiye",***Sebîlü'r-Reşad***, c.X, S.240, 11 Cemaziyelevvel 1331/4 Nisan 1329, s.95-98.

AKDAĞ, Mustafa, ***Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâlî İsyanları"***, Ankara 1975.

AKGÜN, Seçil, "Tevhid-i Tedrisat", ***Cumhuriyet Döneminde Eğitim***, İstanbul 1983, s.37-50.

AKGÜNDÜZ, Hasan, ***Teşkilât ve İdare Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi (Klasik Dönem)***, Konya 1989.(S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Doktora Tezi.)

(AKSEKİ), Ahmed Hamdi, "Yeni İslâm Medreseleri Hakkında Mühim Bir Rapor", ***Sebîlü'r-Reşad***, 30 Cemaziyelevvel 1341/18 Kanunusani 1339, c.XXI, S.522, s.11-16.

____, "Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında Mühim Bir Rapor", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.IV, S.100, Nisan 1951 İstanbul - c.V, S.105,Haziran 1951.(6 sayılık dizi yazı.)

AKŞİN, Sina, ***İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele***, İstanbul 1983.

AKYÜZ, Yahya, ***Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e)***, Ankara 1989.

ALBAYRAK, Sadık, ***Son Devrin İslâm Akademisi***, İstanbul 1972.

____, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.I-III, İstanbul 1980.

____, ***Son Devir Osmanlı Ulemâsı***, c.IV-V, İstanbul 1981.

Âlimcan el-İdrîsi, "Islah-ı Medâris Hakkında", ***Sırat-ı Müstakîm***, c.V, S.122, 23 Kanunuevvel 1326, s.693-694.

ALTAY, Fahrettin, ***10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası***, İstanbul 1970.

ALTINDAĞ, Ülkü, "Darüssaade", ***DİA***, c.9, s.1-3.

Anıtları Koruma Komisyonu'nun 1933-1935 Yıllarındaki Çalışmaları, İstanbul 1935.(Devlet Basımevi)

ARABACI, Caner, ***Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri***, Konya 1991.

ARALOV, S.İ.(Semiyon İvanoviç), ***Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları***, (Çev.:Hasan Âli EDİZ), Ankara 1985.

ARUN, Fuad, ***Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri 1868-1945***, Ankara 1968.

ASLANAPA, Oktay, ***Türk Sanatı I Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar***, İstanbul 1972.

____, ***Türk Sanatı II -Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar-***, İstanbul 1973.

ATAY, Falih Rıfkı, ***Çankaya***, İstanbul 1980.

ATAY, Hüseyin, "Medreselerin Gerilemesi", ***A.Ü.İ.F.Dergisi***, c.XXIV, Ankara 1981, s.15-56.(Ayrı basım).

____, ***Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi***, İstanbul 1983.

ATÇEKEN, Zeki, ***Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlılar Devrinde Bakım ve Kullanılması***, Konya 1988.(S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi.)

AVANAS, Ahmet, ***Millî Mücadele'de Konya***, Konya 1988.(S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü.Yayımlanmamış Doktora Tezi.)

AYBARS, Ergün, ***İstiklâl Mahkemeleri 1920-1927***, c.I-II, İzmir 1995.

AYTEKİN, Hanefi, "Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Devrinde Konya'ya Hizmet Veren Valiler", ***Yeni Konya***, 5 Ağustos 1975-3 Eylül 1975.(Dizi yazı).

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, ***Türk Mîmârîsi ve Dünya***, İstanbul 1984.

BABAOĞLU, Mustafa Baki, ***Konya Yusuf Ağa Kütüphâne ve Medresesi ve Vakfiyeleri***, Ankara 1984.(A.Ü.İlahiyat Fakültesi.Basılmamış Lisans Tezi.)

BALKAN, Etem Ruhi, ***İbrahim Hakkı Konyalı ve Eserleri***, İstanbul 1941.

BALTACI, Cahid, ***XV-XVI.Asırlarda Osmanlı Medreseleri***, İstanbul 1976.

_____, "Osmanlı Eğitim Sistemi", ***Uluslararası 'Eğitimde Kalite' Kongresi***, 10-12 Mayıs 1996, Konya, s.41-44.(Tebliğ).

BANARLI, Nihad Sami, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, c.I-II, İstanbul 1971.

BARKAN, Ömer Lütfi, "II Vakıfların bir iskan ve kolonizasyon metodu olarak kullanılmasında diğer şekiller", ***Vakıflar Dergisi II***, Ankara 1942, s.354-365.

BARTHOLD, W., ***Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler***, İstanbul 1927.

BAŞTAK, Naci Fikret, "Merhum Üstad Bay Ferit Uğur Hakkında", ***Konya***, S.41, Mart 1942, s.26-32.

BAYKAL, İhsan, ***Yaşantılar ve Eğitim -Bir Öğretmenin Anıları-***, Konya 1966.

BAYKARA, Tuncer, ***Türkiye Selçukluları Devrinde Konya***, Ankara 1985.

BAYRAKDAR, Mehmed, ***Kayserili Dâvûd (Dâvûdu'l-Kayserî)***, Ankara 1988.

BAYRAM, Mikâil, ***Baciyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilâtı)***, Konya 1987.

_____, ***Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı***, Konya 1993.

Belediyeler, İstanbul 1933. (T.C.Dahiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü yayını.)

BELEN, Fahri, ***Tarih Işığında Devrimlerimiz***, İstanbul 1970.

_____, ***Türk Kurtuluş Savaşı***, Ankara 1983.

BERK, Celile, ***Konya Evleri***, İstanbul 1951.

BERKEM, Süreyya Sami, ***Unutulmuş Günler***, (Neşreden:İbrahim Hilmi ÇIĞIRAÇAN), İstanbul 1960.

BERKİ, Ali Himmet, ***Vakfa dair yazılan eserlerle Vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen Istılah ve Tâbirler***, Ankara. (Tarihsiz,Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını.)

BEŞTAV, Mehmet Ali, ***Konyalı H.Veyszâde H. Mustafa Kurucu -Hayatı Şahsiyeti***, Konya 1960.

(BEYATLI), Yahya Kemal, ***Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım***, İstanbul 1986.

BİLGE, Mustafa, ***İlk Osmanlı Medreseleri***, İstanbul 1984.

1325 Senesi Bütçesi (Osmanlı Devleti), Yusuf Ağa Kütüphânesi, DN.:5672.

BİRİNCİ, Ali, ***Hürriyet ve İtilâf Fırkası -II.Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar-***, İstanbul 1990.

I.Millî Eğitim Sempozyumu-Tebliğler, Ankara 1987.

BOLAY, Süleyman Hayri, "AKSEKİ, Ahmet Hamdi", ***DİA***, c.II, s.293-295.

BRUNOT, L., "Mektep" mad., ***İ.A.***, c.VII, s.652. (Türkiye kısmı için bk.GÜNYOL, Vedat.)

BÜYÜKSARIKULAK, Tevfik, ***II.Abdülhamit Dönemi Sâlnâmelerine Göre Konya Vilâyeti Merkez Sancağının İktisadî Durumu***, Konya 1988. (S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

CAHEN, Claude, ***Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler***, (Çev.:Yıldız MORAN), İstanbul 1984.

CAN, Mustafa, ***Cumhuriyetten Önce Konya Kütüphâneleri***, Konya 1985. (S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

CANTAY, Tanju, "Konya Karatay Medresesi'nin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimari Kuruluşu", ***Rölöve ve Restorasyon Dergisi***, S.6, Ankara 1987, s.25-30.

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye Salnâmesi, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye 1914/1332 H.

CERAN, Ahmet Şeref, "Asırlık, Fedâkâr Bir Din Muallimi: Hotamışlı Mehmet Fatih Göktay Efendi", ***Ufuk Dergisi***, S.6, Mayıs 1995 Konya, s.51-52.

CIRITLI, H.Hüsnü, "İlköğretim", ***Cumhuriyet Döneminde Eğitim***, İstanbul 1983, s.261-280.

CİCİOĞLU, Hasan, ***Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim***, Ankara 1985.

COŞAR, Ömer Sami, ***Millî Mücadele Basını***, İstanbul 1964.

Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul 1983. (MEB.yayımı.)

Cumhuriyetin XV Yılında Konya, İstanbul 1938.

CUNBUR, Müjgan, "Yusuf Ağa kütüphânesi ve Kütüphâne Vakfiyesi", ***Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü-Tarih Araştırmaları Dergisi***, c.I, S.I, Ankara 1963, s.203-217.

ÇADIRCI, Musa, ***Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları***, Ankara 1991.

ÇAĞATAY, Neşet, ***Makaleler ve İncelemeler***, Konya 1983.

(ÇELİK), Mehmed Vehbi, ***Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân***, c.I (I-XVI), İstanbul. (Tarihsiz, Dördüncü Baskı.)

ÇORUM, Bengi, ***Konya Medreseleri***, İstanbul 1970. (İ.Ü.Edebiyat Fakültesi-Sanat Tarihi Bölümü- Türk Sanatı Kürsüsü. Basılmamış Lisans Tezi.)

DÜLGERLER, Osman Nuri, ***Karamanoğulları Devri Mimarisi***, İstanbul 1995. (İ.Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi.)

DÜLGERLER, Osman Nuri - SÖZEN, Metin. Bk.SÖZEN, Metin - DÜLGERLER, Osman Nuri.

Emin Bey, "Târihçe-i Tarîk-ı Tedrîs", ***İlmiye Salnâmesi***, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye 1334, s.642-651.

EMİNOĞLU, Mehmed, ***Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş***, Ankara 1992.

ERCİLASUN, Ahmet B., ***Dilde Birlik***, Ankara 1993.

ERDEHA, Kâmil, ***Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler***, İstanbul 1975.

(ERDOĞAN) Hamdizâde Abdülkadir, "İplikçi Medresesi ve Câmii", ***Babalık***, 9 Ramazan 1340/6 Mayıs 1339/1922.

_____, "Mühim Bir Tedkik ve Tashih", ***Babalık***, S.3819, 30 Mart 1932,s.1.

_____, "Kitabelerin Değeri ve Konya", ***Konya***, S.4, Birinci Kanun 1936, s.221-225.

_____, "Meram Bağları", ***Konya***, S.8, 1937, s.424-428.

_____, "Konya'da eski Tekyeler", ***Konya***, S.13-17.(Dizi yazı.)

____, "Konya'da Eski Medreseler ve Medreseliler", ***Konya***, S.20-27. (Dizi yazı.)

ERDOĞAN, Muzaffer "Ebubekir Sami Paşa", ***Konya***, Ağustos-Eylül 1948, S.118-119, s.33-35.

____, ***İzahlı Konya Bibliyografyası***, İstanbul 1952.

ERGENÇ, Özer, "XVIII.yy.da Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", ***Belleten***, c.LII, Nisan 1988, S.202.

ERGİN, Osman, ***Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti***, İstanbul 1942.

____, ***Türk İmar Tarihinde Vakıflar Belediyeler Patrikhaneler***, İstanbul 1944.

____, ***Türkiye Maarif Tarihi***, c.I-II, İstanbul 1977.

(ERGUN), Saadettin Nüzhet- (UĞUR), Mehmed Ferid, ***Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyâtı***, Konya 1926.

ERYILMAZ, Bilâl, ***Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi***, İstanbul 1992.

ES, Selçuk, "Büyük Konya Ansiklopedisi", ***Yeni Konya***, 1 Ocak 1974-22 Nisan 1976. Bu dizinin baş tarafı ***Anadolu'da Hamle Gazetesi***'nde tefrika edilmiştir.)

____, "Fahrettin Paşa (Altay, Ölümü Dolayısiyle)", ***Yeni Konya***, 15-16 Kasım 1974.

____, "Bir Fotoğrafın Hatırlattıkları", ***Yeni Konya***, 10 Aralık 1974, s.2,5.

_____, "Acı Bir Olayın Yıldönmü Delibaş Olayı", ***Yeni Konya***, 17 Ekim 1975, s.2.

____, "İstiklâl Harbi İçerisinde Konya'dan Bazı Hatıralar", ***Koyunoğlu Müzesi(KM)***, Dos.No:5668, s.28-30.

____, "Yakın Tarih Araştırmaları, Konya'da İlk Sinema ve Filimler", ***KM***, Dos.No:5747.

____, "Hayal Olmuş Hakikatler: Konya Sanayi Mektebi Tarihçesi ve Olaylar I", ***KM***., Dos.No:5747.

"Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercümeleri" (Sadeleştirerek Neşre Hazırlayan: Nazif ÖZTÜRK), ***Vakıflar Dergisi (VD)***, S.XIX, Ankara 1985, s.61-89.

Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibni Dervîş, ***Seyâhatnâme***, (Neşreden: Ahmed Cevdet), Dersaâdet 1314.

Evliyâlar Ansiklopedisi, c.6-9, İstanbul 1992.

EVREN, Afif, ***Konya İçin***, Konya 1944.

Fotoğraflarla Atatürk -Doğumundan Cumhuriyetin İlânına Kadar-, 1964.

GOLDZIHER, I, "İcâzet" mad., ***İA***, İstanbul 1968.

GORDELEVSKİ, V.A, "Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyaller", (Çev:Hasan ORTEKİN), ***Konya***, S.18-19, 1938, s.1051-1069.

GÖYÜNÇ, Nejat, "XVI.Yüzyılda Ruûs ve Önemi", ***İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi***, S.XXII, Mart 1967, İstanbul 1968.

_____, ***Malatya'dan Görüş***, İstanbul 1985.

_____, "Vakıf Tesisinde Devletin Katkısı (16. yüzyıl içinde)", ***Osmanlı Araştırmaları XI*** (The Journal of Ottoman Studıes XI), İstanbul 1991 (Ayrı Basım).

GÖZE Ahmet, ***Rusya'da Üç Esaret Yılı***, (Yazan: Ergun GÖZE), İstanbul 1989.

GÜCÜYENER, Adil, "Ata Koçbeker Amca ve...", ***Yeni Konya***, 19 Ekim 1995, s.2.

(GÜNALTAY), M.Şemseddin, "Medreselerin Islahı Hakkında -İ'tiraf ve İşhâdcılara", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.X, S.238, 26 Rebiulahir 1331/21 Mart 1329, s.64-66.

_____, "Müessesât-ı İlmiye'den Mekâtib ve Medâris", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.10, S.243, 2 Cemaziyelahir 1331/25 Nisan 1329, s.137-140.

GÜLCAN, Mustafa, ***Konya'da İçtimâî ve İktisâdî Hayat (1675-1676)***, Konya 1989. (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.)

GÜNER, Zekâi - KABATAŞ, Orhan, ***Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını***, Ankara 1990.

GÜNYOL, Vedat, "Mektep" mad., ***İA***, c.VII, s.655-659.

HADİMİOĞLU, Numan, **Hadim ve Hadimliler Bibliyografyası**, c.I, Ankara 1983.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlılar'da İlim, Din ve Sosyal Müesseseler", ***Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi -Osmanlılar-***, İstanbul 1989, s.409-453.

HAMİDULLAH, Muhammad, ***İslâm Peygamberi II -Hayatı ve Eseri-***, (Türkçesi:M.Said MUTLU - Salih TUĞ), İstanbul 1969.

Hemdânîzâde Ali Nâci, ***Softalar ve Medreseler***, İstanbul.(Tarih bulunamadı.)

Hilmi (Gürünlü-Dersiâm), "Islahat-ı Medâris Hakkında Bir Mütalaa", ***Sırat-ı Müstakîm***, c.III, S.65, 19 Zilkade 1327/19 Teşrinisani 1325, s.300-304.

HORVATTH, Bela, ***Anadolu 1913***, (Çev.:Tarık DEMİRKAN), İstanbul 1996.

HUART, Clement, ***Mevlevîler Beldesi Konya***, (Çev.:Nezih UZEL), İstanbul 1978.

IRMAK, Sadi, ***Atatürk'ten Anılar***, Ankara 1978.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", ***150.Yılında Tanzimat***, Ankara 1992, s.335-395.

_____, "Dârülfünun", ***DİA***, c.VIII, s.521-525.

_____, ***Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna***, İstanbul 1996.

"İkinci Meşrutiyet Döneminde Millî Eğitimimiz", ***Belgelerle Türk Tarihi Dergisi***, S.33, Kasım 1987 İstanbul, s.59-63.

İLKİN, Selim - TEKELİ,İlhan, bk.TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim.

İlmiye Salnâmesi, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye 1334.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemâl, ***Son Sadrazamlar***, c.III, İstanbul 1982.

İNAN, M.Rauf, "1920'lerde Türk Millî Eğitimi", ***Cumhuriyet Döneminde Eğitim***, İstanbul 1983, s.53-67.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Klâsik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", ***Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi***, c.I, İstanbul 1994, s.139-277.

İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, c.XVIII, İstanbul (Tarihsiz).

İsmail Zühdü, "Konya'nın Eski (Mahalle Mektebleri) Hayatından: Bundan On-Onbeş Sene Evvelki Mekteblerde Usûl-i Terbiye ve Tedrîs", ***Ocak***, S.9, 31 Kanunsani 1334 Konya, s.69-71.

İZ, Mahir, ***Yılların İzi***, İstanbul 1990.

(İZBUDAK), Mehmed Veled Çelebi, ***Hayrü'l-Kelâm***, Dersaâdet 1330.

_____, ***Türk Diline Medhal***, İstanbul 1339. (TBMM Hükümeti Maârif Vekâleti neşriyatı.)

_____, ***Birbirimizi Kırmayalım***, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası (İstanbul) 1342.

_____, ***el-İdrâk Haşiyesi***, İstanbul 1936.

JAESCHKE, Gotthard, ***Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I-II***, Ankara 1989.

KABATAŞ, Orhan - GÜNER, Zekâi. Bk.GÜNER, Zekâi - KABATAŞ, Orhan.

KANDEMİR, ***Siyasi Dargınlıklar***, c.II, İstanbul 1955.

KANSU, Mazhar Müfit, ***Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber***, c.I, Ankara 1988.
(KANSU), Nafi Atuf, ***Fenn-i Terbiye Tarihi***, İstanbul 1928.
_____, ***Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme***, İstanbul 1930.
_____, ***Türkiye Maarif Tarihi***, Kitap 2, İstanbul 1932.
KARAL, Enver Ziya, ***Osmanlı Tarihi***, c.VIII, Ankara 1983.
(KARATAY), Namdar Rahmi, ***Felsefî Meslekler Vokabüleri***, Afyon 1932.
Kaşıkçı Ali Rıza, ***Rahmet Damlaları***, (Yayımlayan: Mustafa RUNYUN), İstanbul 1969.
Kazanlı Halim Sâbit, "Islâh-ı Medâris Münâsebetiyle", ***Sırat-ı Müstakîm***, c.5, S.124, 17 Muharrem-5 Kanunusânî 1326, s.324-336.
(KENDİ), İbrahim Aczi, ***Devirler Arası Konya***, yazma, Yusuf Ağa Kütüphânesi, Demirbaş No:10.475.
_____, "Sultan Veled Medresesi Acaba Neresi?", ***Yeni Konya***, 31 Ekim 1951, s.3.
_____, "60 Yıl Önce Konya", ***Yeni Konya***, 23 Kasım 1951-28 Kasım 1951 (dizi yazı).
_____, ***Mevlânâ Ruhu ve Mesnevi***, Konya 1959.
_____, ***Konya Mezar Folkloru***, Konya 1959.
KOÇER, Hasan Ali, ***Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)***, İstanbul 1970.
KOMAN, M.Mes'ud - UĞUR, M.Ferit. Bk. UĞUR, M.Ferit - KOMAN, M.Mes'ud.
(KONER), Mehmet Muhlis, ***İnkılâb-ı Efkârdan Maârif***, Konya 1329 R.-1331 H.
(KONER), Mehmet Muhlis - (SOYMAN), Faik, ***Muallim Ayaşlı Şakir***, Konya 1933, s.44-45.
Konya İl Yıllığı 1967, Ankara 1967.
Konya 1973 İl Yıllığı, Konya 1973.
Konya İsmet Paşa İlkokulu Aylık Haber Bülteni, S.2-3, Mayıs 1962.
"Konya İsmet Paşa İlkokulu Aylık Haber Bülteni-Okulun Tarihçesi", ***Sabah***, 5 Mayıs 1962, S.2-3, s.3.
Konya Şehri İmar Komisyonu Raporu, Konya 1963.
Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü V.Vakıf Haftası Broşürü, (yer ve tarihsiz).
Konya Vilayeti 1331 Senesi Büdcesi, 12 Cemaziyelevvel 1333-15 Mart 1331.

Konya Vilâyeti Salnâmeleri (KVS): H. 1285, 1298, 1300, 1301, 1302, 1304, 1305, 1307, 1310, 1317, 1325, 1332.

KONYALI, İbrahim Hakkı, ***Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir***, İstanbul 1945.

_____, ***Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi***, Konya 1964.

_____, "Konya Âbideleri-İnce Minare", ***Yeni Meram***, 22-26 Mayıs 1965.(Dizi yazı.)

_____, ***Âbideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri***, İstanbul 1967.

_____, "Bir Hüccet İki Vakfiye", ***VD***, S.VII, İstanbul 1968, s.97-110.

_____, "Konya'da İslâm Üniversitesi-Islah-ı Medâris-i İslâmiye", ***Yeni Asya***, 29 Eylül-2 Ekim 1971.(Dizi yazı).

_____, "İnsan Yaratılıştan Medenîdir-Konya İslâm Üniversitesi", ***Yeni Asya***, 4-9 Nisan 1973. (Dizi yazı).

_____, "İlim Merkezi Konya", ***Yeni Asya***, 20-21 Haziran 1975.

_____, "Kadı İzzeddin Türbesi", ***Yeni Asya***, 29-30 Aralık 1975.

_____, "Karatayı Medresesi", ***Yeni Asya***, 13-18 Ağustos 1977.(Dizi yazı).

_____, "Hatıralar-Kaçırılan Evraklar-Tarihî Gerçekler", ***Yeni Nesil Gazetesi***, 6-19 Ağustos 1981. (Dizi yazı).

_____, "Tarih yağmacılığı ile asırlık mücadele", ***Köprü***, S.68, Kasım 1982 İstanbul, s.8-15.

_____, "İbrahim Hakkı Atis", ***Vakıflar Baş Müdürlüğü İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Kütüphânesi ve Arşivi (Konyalı Arşivi)***, No:4820.

_____, "Hal Tercümem", ***Konyalı Arşivi***, No:3049, s.1-6.

_____, "Benim (İ.Hakkı Konyalı) Hal Tercümem", ***Konyalı Arşivi***, No: 3049, s.1-15.

_____, "Konya'dan Çalınan Eserler", ***Yeni Konya***, S.6575.

Konya'nın İktisadî Bünyesine Bir Bakış, İstanbul 1940.

KORUCUOĞLU, Nevin, ***Veled Çelebi İzbudak***, Ankara 1994.

KÖKSAL, M.Asım, "Medreselerimiz", **Selâmet**, c.I, S.7, Ekim 1962 İstanbul, s.4,9,13.

_____, ***Hz.Muhammed (As.) ve İslâmiyet (Medine Devri)***, c.I-II, İstanbul 1978.

KÖYMEN, M.Altay, ***Tuğrul Bey ve Zamanı***, İstanbul 1976.

_____, ***Alp Arslan ve Zamanı***, c.II, Ankara 1983.

KUNTER, Halim Baki, "Fatih Medreseleri ve Yeni Hizmeti Vakıflar Yüksek Öğrenci Yurdu", ***Selâmet***, c.I, S.4, 1962, s.10-11,15.

KURAN, Aptullah, ***Anadolu Medreseleri***, c.I, Ankara 1969.

KURNAZ, Şefika, ***Balkan Harbi'nde Kadınlarımızın Konuşmaları***, İstanbul 1993.

KUTAY, Cemal, ***Yüzellilikler Faciası***, c.I, İstanbul 1955.

_____, ***Millî Mücadele'de Öncekiler ve Sonrakiler***, İstanbul 1963.

_____, ***Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları***, Ankara 1973.

KUTLU, İbrahim, ***XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri***, Konya 1992. (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlamamış Yüksek Lisans Tezi).

KÜÇÜKAHMET, Leyla, "İngiltere'de Öğretmen Yetiştirme Bir Örnek Olay: Londra Üniversitesi Chelsea Koleji", ***Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Onuncu Yılına Armağan 1965-1975***, Ankara 1976, s.221-227.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, ***Lâle Devri'nde Konya***, Konya 1989. (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi).

_____, "Konya'da Alâeddin Dârü'ş-Şifası, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", ***Osmanlı Araştırmaları IX***, İstanbul 1989, s.347-359.

_____, "Konya Alâeddin Dârü'ş-Şifâsı ve Dârü'ş-Şifâ Medresesi'ne Dair Bazı Belgeler", ***S.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi***, c.VI, S.3, Konya 1990, s.320-327.

_____, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi", ***VD***, S.XXIII, Ankara 1994, s.75-102.(Ayrı Basım).

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf - ARABACI, Caner, ***Selçuklular ve Konya***, Konya 1994.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemâl Edip, "Din Eğitim ve Öğretimine Toplu Bir Bakış I-II", ***Selâmet***, S.4, s.6-7; S.5,s.6. (Dizi yazı).

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "1869'da İstanbul Medreseleri..", ***İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi***, S.7-8, İstanbul 1977, s.277-392.

_____, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", ***İslâm Tedkikleri Enstitüsü Dergisi***, S.VII/1-2, İstanbul 1978. (Ayrı basım).

_____, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", ***DİA***, c.VIII, s.507-508.

L., "Medreselerin Islahı", ***Sırat-ı Müstakîm***, c.IV, S.79, 25 Şubat 1325, s.5-9.

LEWIS, Bernard, ***Modern Türkiye'nin Doğuşu***, (Çev.:Metin KIRATLI), Ankara 1984.

L'ıllustratıon de L'orıent -Konya Özel Sayısı-, İstanbul 1950.

Maârif Hakkında Lâyihalar I, İstanbul 1339.

Mahmud Cevad ibnü'ş-Şeyh Nafi', ***Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı***, c.I, İstanbul (Matbaa-ı Âmire) 1338.

Mahmud Muhtar, ***Mâziye Bir Nazar -Berlin Muâhedesi'nden Harb-i Umûmiye Kadar Avrupa ve Türkiye, Almanya Münasebâtı***, İstanbul 1341.

MARDİN, Ebulula, ***Huzur Dersleri***, c.II, İstanbul 1966.

Meclis-i Mebusân'ın Zabıt Cerîdesi, Birinci Devre Üçüncü ve Dördüncü Sene-i İctimâiye.(Şubat 1326 - Kanunusani 1327).

Meclis-i Umumî Mukarrarâtı (Mecmuası), Konya Vilâyet Matbaası 1326.

Mehmed Behcet, ***Anadolu Türk Âsâr ve Mahkûkâtı Tetebbuâtına Esâs Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi***, İstanbul 1341.

Mehmed Emin, "Medreseler ve Medreseliler", ***Babalık***, 30 Kanunusanî 1340, s.3.

Mehmed Fatin, "Tedrîsât ve Medâris I-II", ***Beyânü'l-Hakk***, S.7,8, İstanbul 1324, 3 Teşrinisani 1324, s.136-137; 10 Teşrinisani 1324, s.166-169.

Mehmed Nasrullah - Mehmed Rüşdü - Mehmed Eşref, ***Memalik-i Mahruse-i Şâhâneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas***, İstanbul 1325 R.

M.Sâlih Vecdî, "Medâris-i Husûsiyeye Muhtâcız", ***Sebîlü'r-Reşad***, c.XI, S.267, 22 Zilkade 1331/10 Teşrinievvel1329, s.104-105.

Mehmed Süreyya, ***Sicill-i Osmânî Yahud Tezkere-i Meşâhir-i Osmâniye***, c.IV, İstanbul 1311.

Mehmed Tahir, ***Ulemâ-i Osmaniyeden Altı Zâtın Tercüme-i Hâli***, İstanbul 1321.

Mehmed Zihni, ***el-Müşezzeb -fi Sarf ve Nahv-i Lisanü'l-Arab-***, İstanbul 1311.

Mehmed Ziya, ***Konya Seyahatı Hatıratından***, Dersaâdet 1328.

Melekzâde Fuad, ***Usûl-i Tedrîs ve Tederrüs***, Dersâdet 1315.

Molla Hüsrev, ***Gurer ve Dürer Tercümesi (İslâm Fıkhı ve Hukuku)***, (Tercüme: Arif ERKAN), c.I-IV, İstanbul 1979.

MURAT, Safvet, "Bir İmparatorluğun Çöküşü 15 ve 19 Mayıslar", ***Ufuk***, S.238-270, İstanbul 27 Şubat 1974-9 Ekim 1974. (Dizi yazı).

Musa Kâzım, ***Külliyât-ı Şeyhülislâm***, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası 1336.

Mustafa Fehmi el-Ereğli, ***Ceride-i Müsevvid-i Konevî***, Konya 1275.

Mustafa Rahmi, ***Gazi Paşa Hazretlerinin Maârif Umdesi ve Asrî Terbiye ve Maârif***, Ankara 1339.

Mustafa Sabri, "İlmiye Bütçesi Münasebetiyle", ***Beyânü'l-Hakk***, c.V, S.106, 16 Rebiülahir 1329/4 Nisan 1327, s.1958-1961.

Mustafa Safvet, "Medreselerimiz II-III", ***Beyânü'l-Hakk***, c.IV, S.89-92, 6-27 Kanunuevvel 1326. (Dizi yazı).

MUŞTA, Muammer G., ***Konya Enerjetizm Felsefe Okulu***, Ankara 1990.

MÜLAYİM, Selçuk, ***Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler -Selçuklu Çağı-***, Ankara 1982.

Nâmık Ekrem (Ayanzâde), ***Ahvâl-i Maârif***, Dersaâdet 1326.

Nâmık Kemâl, ***Devr-i İstilâ***, Kostantiniyye 1304.

NEDİM, Ahmed, ***Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları 1926***, İstanbul 1993.

Nizamü'l-Mülk, ***Siyasetnâme***, (Haz.:Mehmet Altay KÖYMEN), Ankara 1982.

OCAK, Ahmet Yaşar, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII.Yüzyıllar)***, Ankara 1992.

_____, ***Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)***, Ankara 1992.

_____ ***Türk Sufiliğine Bakışlar***, İstanbul 1996.

OĞUZOĞLU, Yusuf, ***17.Yüzyıl Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma***, Ankara 1980. (A.Ü. DTCF. Basılmamış Doktora Tezi.)

(ONAT),Naim Hâzım, ***Arap Dilinde Türkçe***, Ankara 1933.

_____, ***Türk Dilinin Sami Dillerle Münasebeti***, İstanbul 1934.

_____, ***Türk Dilinin Eski İnanlara Bağlı Üreme Kaynakları Tezine Ait Söz Örnekleri***, İstanbul 1934.

_____, ***Güneşin Uzaklaşmasından ve Batmasından Doğan Anlamlarla Bunları Anlatmaya Yarayan Sözler Üzerine -Güneş-Dil Teorisine Göre Türkçe-Arapça Karşılaştırmalar- Tezine Bağlı Örnekler***,İstanbul 1936.

_____, ***Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu I***, İstanbul 1944.

_____, ***Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu II***, (I.Fasikül), İstanbul 1951.

ORAL, M.Zeki, "Çadır Çeşme Yahud Gevraki Çeşmesi", ***Anıt***, S.III, Nisan 1949, s.16-19.

_____, "Müze Müdürü'nün Bir Açıklaması", ***Yeni Konya***, 5 Kasım 1951, s.2-3.

ORBAY, Ali Ekrem, ***Hidayetü'l-İnsan fi-Tefsirü'l-Kur'an***, c.I, İstanbul 1974.

ORTAYLI, İlber, ***Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği***, İstanbul 1985.

_____, ***Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı***, Ankara 1994.

ÖCAL, Mustafa, "71.Yıllarına Girerken Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve İmam-Hatip Liseleri", ***Zaman***, 5 Mayıs 1994-9 Mayıs 1994 Ankara. (Dizi yazı).

ÖGEL, Semra, ***Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı***, Ankara 1987.

Ömer Fevzi, "Islah-ı Medâris", ***Beyânü'l-Hakk***, S.15, 18 Zilhicce 1326-29 Kanunuevvel 1324, s.324-325.

ÖNDER, Mehmed, ***Seyahatnamelerde Konya***, Konya 1948.

_____, ***Konya Matbuatı Tarihi***, Konya 1949.

_____, "Konya'da Bir Selçuklu Medresesi Daha", ***Yeni Konya***, 21 Mart 1952, s.2.

_____, ***Konya Maarifi Tarihi***, Konya 1952.

_____, ***Millî Mücadele'de Konya I -Delibaş Hadisesi***, Konya 1953.

_____, ***Bilgin Sivaslı Ali Kemalî Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri***, Konya 1954.

_____, ***Konya Çeşme ve Şadırvanları***, Konya 1955.

_____, ***Mevlânâ'nın Konya'daki Evi ve Medresesi***, Konya 1956.

_____, ***Mevlânâ Şehri Konya***, Ankara 1971.

_____, "Efsaneleri-Destanları-Hikayeleri ile Konya ve İlçelerinde Bir Gezinti", ***Yeni Konya***, 17 Mayıs 1974-22 Haziran 1974. (Dizi yazı).

_____, ***Atatürk'ün Yurt Gezileri***, Ankara 1975.

_____, ***Millî Mücadele Yanında ve Safında Öğüt Gazetesi***, Ankara 1986.

_____, ***Atatürk Konya'da***, Ankara 1989.

ÖZALP, Reşat, ***Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)***, İstanbul 1982.

ÖZBİLGEN, Erol, "Enderun Mektebi", ***Osmanlı Ansiklopedisi (OA)***, c.4, İstanbul 1994, s.228-231.

_____, "İcâzet ve İcâzetnâmeler", ***OA***, c.III, İstanbul 1995, s.116-117.

ÖZDAMAR, Mustafa, ***Hacı Veyiszâde***, İstanbul 1993.

ÖZÖNDER, Hasan, ***Konya Mevlânâ Dergâhı***, Ankara 1989.

ÖZTUNA, Yılmaz, ***Büyük Türkiye Tarihi***, c.X, İstanbul 1983.

ÖZTÜRKMEN, Ali Galip, "Ölümünün 24.Yıldönümü Yaklaşırken: İhtifalci Mehmet Ziya Bey ve Konya Seyahatı Hatıratından", ***Yeni Konya***, 27 Şubat 1951, s.2.

PAKALIN, Mehmet Zeki, ***Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü***, c.I-III, İstanbul 1983.

RITTER, H., "Celâleddin Rûmî", ***İA***, c.III, s.53-59.

RUBEN, W., "Buddhist Vakıfları Hakında (I)", ***Vakıflar Dergisi II***, Ankara 1942, s.173-181.

SAKAOĞLU, Necdet, ***Osmanlı Eğitim Tarihi***, İstanbul 1991.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye, Dersaâdet, H.1312, 1313, 1316, 1317, 1319, 1325, 1326.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye , H.1316, 1317, 1319, 1321.

SARI, Nil, "Osmanlılarda Tıb Eğitimi", ***OA***, c.VI, İstanbul 1994, s.52-57.

SARRE, Friedrich, ***Konya Selçuk Sanatı***, İstanbul 1937. (Türk Tarih Kongresi Tebliği, ayrı basım.).

SELEKLER, Macit, "60 Yıl Önce Konya", ***Şehir Postası Gazetesi***, 13 Şubat 1962-7 Mart 1962 Konya. (Dizi yazı).

_____, "Altınçeşme İlkokulu Yeni Binaya Kavuşacak", ***Şehir Postası Gazetesi***, 18-19 Mayıs 1962.

SENCER, Muzaffer, ***Türkiye'nin Yönetim Yapısı***, İstanbul 1992.

SERTOĞLU, Midhad, ***Osmanlı Tarih Lûgatı***, İstanbul 1986.

SEVÜK, İsmail Habib, ***O Zamanlar 1920-1923***, Ankara 1981.

SIFIR, M., "Konya İsyanının İçyüzü", ***Yeni Sabah Gazetesi***, 21 İkincikanun-22 Mart 1940, İstanbul 1940. (Dizi yazı).

SORGUÇ, Bahir, ***1920'den 1980'e Millî Eğitim Bakanlığı***, İstanbul 1982.

SOYMAN, Faik-(KONER), M.Muhlis. Bk.(KONER), M.Muhlis.

SOYMAN, Faik-TONGUR, İbrahim, ***Konya Eski Eserler Klavuzu***, Konya 1944.

SOYSAL, İlhami, ***150'likler Kimdiler, Ne Yaptılar Ne Oldular?***, İstanbul 1988.

SÖNMEZ, Osman, ***1923-1938 Döneminde Konya***, Konya 1987. (S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.)

SÖNMEZ, Zeki, ***Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarîsinde Sanatçılar***, Ankara 1989.

SÖZEN, Metin, ***Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri -Açık Medreseler-***, c.I, İstanbul 1970.

____, ***Anadolu Kentleri***, İstanbul 1971.
____, ***Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri -Kapalı Medreseler, Bir Kısmı Ayakta Olan medreseler, Kaynaklardan Bilinen medreseler-***, c.II, İstanbul 1972.
SÖZEN, Metin-TAPAN, Mete, ***50 Yılın Türk Mimarîsi***, İstanbul 1973.
SÖZEN, Metin-DÜLGERLER, Osman Nuri, "Birinci Ulusal Mimarlık Döneminin Önemli Bir Yapısı: Konya'da Sanayi Mektebi", ***Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan***, İstanbul 1981.
SUNGU, İhsan, "Mekteb-i Maârif-i Adliyye'nin Tesisi", ***Tarih Vesîkaları***, c.I, S.3, Birinciteşrin 1941, s.212-225.
____, "Tevhid-i Tedrisat İnkılâbı", ***Atatürk Devri Fikir Hayatı***, Ankara 1992, s.593-606.
SUNGUR, Sait, "Molla Hünkâr 1207-1273 Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri", ***Konya Halkevi Kültür Dergisi Mevlânâ Özel Sayısı***, Konya 1943.
SURAL, Mahmut, "Konya'da Din Adamları", ***Sabah***, 6 Şubat 1962-7 Mart 1962. (Dizi yazı).
____, "50 Yıl Önceden Bu Yana Her Yönüyle Konya", ***Yeni Konya***, 21 Temmuz 1975-13 Nisan 1976. (Dizi yazı).
Süleyman Vehbi, ***Mecmuatü'l-Maârif Kesîretü'l-Menâfi'***, Konya 1325.
SÜSLÜ, Memduh Yavuz. ***Ermenekli Şair Hasan Rüştü Hayat ve Eserleri***, Konya 1937.
Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi, ***Siyasi Hatıralarım***, İstanbul 1990.
ŞİŞMAN, Adnan, ***Galatasaray Mekteb- Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları 1868-1871***, İstanbul 1989.
TANPINAR, Ahmed Hamdi, ***Beş Şehir***, İstanbul 1972.
TAPAN, Mete-SÖZEN, METİN. Bk.SÖZEN, Metin.
TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim, ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü***, Ankara 1993.
TEVETOĞLU, Fethi, ***Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar***, Ankara 1988.
TIĞLIOĞLU, Mustafa M., "Vefatının 45. Yılında Fahri Kulu Efendi", ***İslâm Mecmuası***, S.144, Ağustos 1995 İstanbul, s. 69-71.
____, "Bozkırda açan çiçek: Islah-ı Medâris-i İslâmiye", ***İslâm Mecmuası***, S.145, Eylül 1995, s.47-49.
TONGUR, İ., ***Konya Eski Eserler Kılavuzu ve Aile Fotoğrafhanesi Kataloğu***, Haşim Basımevi 1938.
TONGUR, İbrahim-SOYMAN, Faik. Bk.SOYMAN, Faik.

TUNAYA, Tarık Z., ***Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952***, İstanbul 1952.

____, ***Hürriyetin İlânı -İkinci Meşrutiyetin Siyasî Hayatına Bakışlar-***, İstanbul 1959.

TUNCER,O.Cezmi, "Mimar Kölük ve Kalûyân", ***VD***, S.XIX, Ankara 1985, s.109-118.

TURAN, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri -Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", ***Belleten***, cXI, S.41, Ankara 1947, s.197-235.

____, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", ***Belleten***, c.XII, S.45, Ankra 1948.

____, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, İstanbul 1971.

____, ***Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti***, İstanbul 1980.

TUŞ, Muhiddin, ***Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya (1756-1856)***, Ankara 1993. (A.Ü.Yayımlanmamış Doktora Tezi.)

TBMM.Gizli Celse Zabıtları, c.I-IV, Ankara 1985.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi -1925-1926-, İstanbul 1926.

T.C.Konya İli Karatay-Meram-Selçuklu İlçe Belediyeleri Emlak Vergi Müdürlüğü Cadde-Sokak-Farklı Bölge-Mücavir Alanlarının Emlak Vergisi Asgari Arsa M2 Birim Değerler Cetveli, Konya 1994. (Karatay İlçe Belediyesi yayını)

Türkiye'nin Sıhhî İçtimâî Coğrafyası Konya Vilâyeti, Ankara 1922. (TBMM. Umur-ı Sıhhiye ve Muâvenet-i İçtimâiye Vekâleti yayını.)

UBICINI, M.A.,***Türkiye 1850***, (Çev.:Cemal KARAAĞAÇLI), İstanbul (Tarihsiz).

UĞUR, Fethi Ferit, "Altmış Sene Önce Konyamızdaki Mekteblerde Maârif Teşkilâtı", ***Yeni Konya***, 30 Haziran-1 Temmuz 1952.

(UĞUR), M. Ferid - (KONER), M. Muhlis-(KORU), Mümtaz Bahri - (SOYMAN), Faik, ***Konya ve Rehberi***, İstanbul 1339.

(UĞUR), M.Ferid- (ERGUN), Saadeddin Nüzhet. Bk. (ERGUN), Saadeddin.

UĞUR, Mehmet Ferit, "Kurrahane (Darülhuffaz)", ***Babalık***, S.3803, 22 Mart 1932, s.1.

UĞUR, M.Ferit-KOMAN, M.Mes'ud, ***Selçuk Büyüklerinden Celâlüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri***, Konya 1940.

UĞURLU, Kemal, ***Konya and Mevlana The Albom***, İstanbul 1957.

ULUÇAY, Çağatay, ***XVII.asırda Saruhan'da eşkıyalık ve halk hareketleri***, İstanbul 1944.

ULUDAĞ, Süleyman, ***Fahrettin Râzî***, Ankara 1991.

UYAR, Veli Sabri, "Hattatlar Armağanı", *Konya Mecmuası*, S.107-136, Konya 1947-1950. (Dizi yazı).

_____, "Konya Bilginleri", *Konya Mecmuası*, S.118-140, Konya 1948-1950. (Dizi yazı).

UZ, M.Ali, *Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri*, c.I, Konya 1993.

_____, *Baha Veled'den Günümüze Konya Alimleri ve Velileri*, c.II, Konya 1995.

UZLUK, Architekt Şehabettin, *Konya Âbideleri*, Konya 1935.

UZLUK, F.Nafiz, "İstimlâkler Dolayısıyle Konya Âbideleri Nasıl Yıkıldı", *Yeni Konya*, 5 Kasım 1951, s.2-3.

_____, "Konya Belediyesi, Sultanul Ulema Medresesini Restore Ederek Hatasını Tamir Etmelidir", *Yeni Konya*, 8-9 Mayıs 1952.

_____, "Ölümünün Yıldönümü Münasebetiyle: Veled Çelebi (1868-1953)", *Selâmet*, c.I, S.IV, İstanbul 1962, s.12-13,18.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1988.

ÜLGENER, Sabri F., *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul 1981.

ÜLKÜTAŞIR, M.Şakir, "XIII.Asırda Konya'da Bir Hukuk Medresesi", *Yeni Konya*, 20 Şubat 1952, s.2.

ÜNAL, Zühdü, "Hatm-i Hâcegân'ın Fazileti", *İslâm Mecmuası*, S.150, Şubat1996, s.95.

ÜNVER, A.Süheyl, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul 1946.

VAHABOĞLU, M.Hidayet, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, İstanbul 1992.

Van, Bitlis Vilâyetleri -Askerî İstatistiki-, İstanbul 1330.

VARIŞ, Fatma, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara 1978.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *Anıların İzinde*, Birinci kitap, İstanbul 1977.

YALÇIN, Osman, *Konya*, İstanbul 1957.

YAZICI, Nesimi, "Son Dönemde Karahisar-ı Sahib Medreseleri ve Islâh-ı Medâris Uygulaması", *Belleten*, c.LVIII, S.223, Aralık 1994, s.635-657.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "XVIII.Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", *VD*, S.XVIII, Ankara 1984, s.5-41.

YETKİN, Şerare, ***Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi***, İstanbul 1972.

Yusuf Ağa Kütüphânesi Tarihçe Teşkilât ve Kataloğu I Konya, Konya (Tarihsiz).

YÜCEL, Hasan Ali, ***Türkiye'de Orta Öğretim***, Ankara 1994.

